Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

BELGELER IŞIĞINDA ANADOLU SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ MEDRESELERİ

Müberra ŞAHİN

Doktora Tezi

Ankara, 2026

BELGELER IŞIĞINDA ANADOLU SEÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ MEDRESELERİ

Müberra ŞAHİN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Doktora

Ankara, 2026

KABUL VE ONAY

Müberra ŞAHİN tarafından hazırlanan "Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri" başlıklı bu çalışma, 19/01/2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erdal ESER (Başkan)

Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN (Danışman)

Prof. Dr. Resul AY (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Ebru BİLGET FATAHA (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

……/……/……

Müberra ŞAHİN

[1] *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*

*(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

*(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

*(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

****** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.***

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Müberra ŞAHİN

TEŞEKKÜR

Doktora tez süreci, benim için yalnızca akademik yeterliliklerin değil; sabrın, rehberliğin ve paylaşımın da sınandığı uzun bir yolculuk oldu, katkı sunan herkese teşekkür etmek isterim.

Öncelikle her aşamada, bilgi ve deneyimini paylaşan danışman hocam Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez sürecim boyunca değerli görüşleriyle çalışmama farklı açılardan bakmamı sağlayan, yapıcı eleştirileriyle akademik yaklaşımımı geliştiren değerli bilim insanı Doç. Dr. V. Macit TEKİNALP ve Prof. Dr. Erdal Eser'e özellikle teşekkür etmek isterim. Çalışmamın her aşamasında güler yüzü ve desteğiyle yanımda olan Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR'e; tez savunmasında sağladıkları katkı ve öneriler için Prof. Dr. Resul AY ve Dr. Öğr. Üyesi Ebru BİLGET FATAHA'ya teşekkür ederim.

Bu zorlu ve uzun yolculukta bilgi paylaşımı, moral desteği ve dostluklarıyla yanımda olan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. Özellikle Arş. Gör. Songül BARUTÇU DOĞAN ve minik kızı Alisa, Öğr. Gör. Esra DURMUŞ, Ahmet AĞAR ve Mehtap ALAN varlıklarıyla bu süreci daha katlanılır ve anlamlı hâle getirdiler.

Son olarak, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

ŞAHİN, Müberra. *Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2026.

Medrese, Orta Çağ Anadolu'sunda eğitimin cami merkezli olan ders halkalarından ayrılarak müstakil eğitim yapıları olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurumların kimliğini ve işleyişini belgeleyen en temel kaynaklar; yapının kimlik kartı niteliğindeki inşa kitabelerinin yanı sıra idari işleyişlerini ve mali durumlarını düzenleyen hukuk metinleri olan vakfiyelerdir. Mimari açıdan açık ve kapalı avlulu olmak üzere iki temel plan tipinde inşa edilen bu yapılar; avlu, revak, eyvanlar, öğrenci hücreleri, kütüphane ve türbe gibi birimlerden oluşan çoğunlukla tek katlı düzenlemeye sahiptir.

Anadolu'da kapalı avlulu medrese tipine Danişmendliler öncülük ederken, açık avlulu ve revaklı plan şemasının ilk örnekleri Artuklu kültür çevresinde karşımıza çıkmaktadır. Medreselerin temel işlevi, devlet için gerekli olan bürokratik kadroları yetiştirmek ve Sünni ideolojiyi Bâtıni akımlara karşı savunmaktır. Bu doğrultuda medreseler tıp, hadis ve fıkıh gibi alanlarda da ihtisaslaşmış kurumlara dönüşmüştür.

Eğitim kadrosu; müderris, dersleri tekrar eden muid ve ilim talep eden fakihlerden (öğrenciler) oluşmaktadır. Vakfiyelerde eğitim süresinin genellikle üç-beş yıl ile sınırlandırıldığı ve öğrencilerin başarı durumuna göre burs aldığı belirtilerek akademik bir disiplin mekanizması kurulmuştur. İdari yönetim ise vakıf şartlarını denetleyen mütevelliler ve mali kayıtları tutan Cabi gibi görevlilerce yürütülmüştür.

Medreselerin ekonomik sürdürülebilirliği tamamen vakıf sistemine dayanmakta; köylerden, hamamlardan ve dükkânlardan gelen gelirler öğrenci burslarını ve tüm personel giderlerini karşılamaktadır. Anıtsal taç kapıları, sırlı tuğla bezemeli minareleri ve kubbe üzerindeki aydınlık açıklıklarıyla bu yapılar, dönemin mimari estetiğini ve siyasi gücünü kamusal alana yansıtan en önemli simgelerdir.

Anahtar Sözcükler

Anadolu Selçuklu, Beylikler, Medrese, Eğitim, Arşiv Belgesi

ABSTRACT

ŞAHİN, Müberra. *Madrassas of the Anatolian Seljuk and Beyliks Periods in the Light of the Documents,* Ph. D. Dissertation, Ankara, 2026.

Madrasas emerged in medieval Anatolia as independent educational institutions that replaced the earlier mosque-centered study circles, thereby ensuring the institutionalization of education. The most fundamental sources documenting the identity and functioning of these institutions are inscriptions, which serve as architectural identity records, and waqf deeds, which are legal documents regulating their administrative operations and financial structures. Architecturally, madrasas were constructed according to two main plan types: open-courtyard and closed-courtyard layouts. These structures were generally single-story and consisted of units such as courtyards, porticoes, iwans, student cells, libraries, and tombs.

In Anatolia, the closed-courtyard madrasa type was pioneered by the Danishmendids, while the earliest examples of the open-courtyard and porticoed plan scheme appeared within the Artuqid cultural sphere. The primary function of madrasas was to train the bureaucratic cadres required by the state and to defend Sunni ideology against Bāṭınī movements. In line with this mission, madrasas evolved into specialized institutions not only in religious sciences but also in fields such as medicine, hadith, and Islamic jurisprudence.

The educational staff consisted of the müderris (chief instructor), the muʿīd (assistant who repeated the lessons), and faqīhs (students seeking knowledge). Waqf deeds indicate that the duration of education was generally limited to five years and that students received scholarships based on their academic performance, establishing a clear mechanism of academic discipline. Administrative management was carried out by officials such as mütevellis, who supervised compliance with waqf conditions, and cabis, who maintained financial records.

The economic sustainability of madrasas relied entirely on the waqf system; revenues generated from villages, baths, and shops covered student stipends and all personnel expenses. With their monumental portals, minarets adorned with glazed brick decoration, and illumination openings atop domes, these structures stood as prominent symbols reflecting the architectural aesthetics and political power of their era within the public sphere.

Keywords

Anatolian Seljuk, Beyliks, Madrasa, Education, Archival Document

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ..... İ
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI..... İİ
ETİK BEYAN..... İİİ
TEŞEKKÜR ..... İV
ÖZET..... V
ABSTRACT..... Vİ
İÇİNDEKİLER ..... Vİİ
KISALTMALAR DİZİNİ ..... Xİİİ
TABLOLAR DİZİNİ XV
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... XVİİİ
GRAFİKLER DİZİNİ ..... XXİİİ
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ ..... XXİV
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM ORTA ÇAĞIN İSLÂM DÖNEMİ EĞİTİM KURUMLARI 10
1.1. CAMİ VE MESCİT..... 10
1.2. KÜTTAB 14
1.3. KÜTÜPHANE..... 14
1.4. MEDRESE 16
1.4.1. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu Medreseleri 20
1.4.1.1. Nizamiye Medreselerinin Ortaya Çıkışı 24
1.4.1.2. Nizamiye Medreselerinde Müderris Atamaları, Eğitim-Öğretim 28
1.4.2. Anadolu'da Medreselerin Ortaya Çıkışı..... 33
1.4.2.1. Batı Anadolu / Bizans Kültür Çevresi..... 35
1.4.2.2. Danişmendli Kültür Çevresi..... 39
1.4.2.3. Artuklu Kültür Çevresi 41
1.4.2.4. Anadolu Selçuklu Kültür Çevresi 42
1.4.3. Osmanlı Döneminde Medreseler..... 54
1.4.3.1. Osmanlıların Taşra Medreselerine Bakış Açısı..... 57
2. BÖLÜM ANADOLU MEDRESELERİ..... 59

2.1. GÜNÜMÜZE ULAŞAN ANADOLU SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ MEDRESELERİ..... 60

2.1.1. Tokat Niksar Yağıbasan Medresesi..... 61

2.1.2. Tokat Yağıbasan Medresesi..... 67

2.1.3. Kayseri Kölük Medresesi..... 79

2.1.4. Diyarbakır Mesudiye Medresesi..... 88

2.1.5. Diyarbakır Zinciriye Medresesi..... 108

2.1.6. Mardin Hatuniye Medresesi..... 120

2.1.7. Mardin Tacüddin Mesud Medresesi..... 130

2.1.8. Mardin Şehidiye Medresesi..... 134

2.1.9. Kayseri Çifte Medrese..... 147

2.1.10. Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi..... 162

2.1.11. Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi..... 170

2.1.12. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi..... 198

2.1.13. Sivas Divriği Darüşşifası..... 213

2.1.14. Kayseri Huand Hatun Medresesi..... 231

2.1.15. Kayseri Seraceddin Medresesi..... 247

2.1.16. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi..... 252

2.1.17. Konya Sırçalı Medrese..... 258

2.1.18. Kayseri Hacı Kılıç Medresesi..... 280

2.1.19. Konya Akşehir Taş Medrese..... 290

2.1.20. Konya Karatay Medresesi..... 303

2.1.21. Konya İnce Minareli Medrese..... 329

2.1.22. Sinop Pervane Medresesi..... 351

2.1.23. Kayseri Sahibiye Medresesi..... 359

2.1.24. Kayseri Avgunu Medresesi..... 370

2.1.25. Amasya Gök Medrese..... 375

2.1.26. Tokat Gök Medrese..... 390

2.1.27. Sivas Buruciye Medresesi..... 402

2.1.28. Sivas Gök Medrese..... 424

2.1.29. Sivas Çifte Minareli Medrese..... 473

2.1.30. Kırşehir Cacabey Medresesi..... 483

2.1.31. Afyon Çay Taş Medrese..... 500

2.1.32. Erzurum Çifte Minareli Medrese 508
2.1.33. Isparta Eğirdir Dündar Bey Medresesi 519
2.1.34. Amasya Darüşşifası 528
2.1.35. Erzurum Yakutiye Medresesi 538
2.1.36. Kütahya Vacidiye Medresesi 550
2.1.37. Antalya Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi 558
2.1.38. Aksaray Zinciriye Medresesi 564
2.1.39. Karaman Ermenek Tol Medrese 573
2.1.40. Antalya Alanya Obaköy Medresesi 580
2.1.41. Muğla Beçin Ahmed Gazi Medresesi 584
2.1.42. Manisa İshak Bey Medresesi 592
2.1.43. Karaman Hatuniye Medresesi 597
2.1.44. Niğde Ak Medrese 610
2.2. GÜNÜMÜZE KISMEN ULAŞAN MEDRESELER 621
2.2.1. Mardin Eminüddin Medresesi 621
2.2.2. Tokat Niksar Hacı Çıkrık Medresesi 625
2.2.3. Kayseri Hoca Hasan Medresesi 627
2.2.4. Konya Şemseddin Altunaba Medresesi 631
2.2.5. Amasya Halifet Gazi Medresesi 638
2.2.6. Afyon Hisarardı Medresesi 647
2.2.7. Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh Darüşşifası 650
2.2.8. Konya Tac'ül Vezir Medresesi 654
2.2.9. Antalya Atabey Armağanşah Medresesi 658
2.2.10. Konya Ali Gav Medresesi 662
2.2.11. Konya Küçük Karatay Medresesi 666
2.2.12. Kastamonu Pervane Darüşşifası 670
2.2.13. Mardin Marufiye Medresesi 675
2.2.14. Erzurum Ahmediye Medresesi 677
2.2.15. Muğla Beçin Yelli Medrese 680
2.2.16. Konya Beyşehir İsmail Ağa Medresesi 683
2.3. KAYNAKLARDA ADI GEÇEN MEDRESELER 688
2.3.1. Konya Eski Şifahane (Maristanı Atik) 688
2.3.2. Kayseri Melik Gazi Medresesi 692

2.3.3. Diyarbakır Sücaiye Medresesi 694
2.3.4. Aksaray Bedriye Medresesi 696
2.3.5. Konya Kadı Hürremşah Medresesi 698
2.3.6. Konya Akıncı Medresesi 700
2.3.7. Kayseri Ziyaiye Medresesi 701
2.3.8. Konya Hatuniye Medresesi 703
2.3.9. Konya Gühertaş Medresesi 705
2.3.10. Amasya Tuğrakiye Medresesi 707
2.3.1. Konya Kadı Kalemşah Medresesi 710
2.3.2. Konya Nizamiye (Nalıncı) Medresesi 712
2.3.3. Konya Şeref Mes'ud Medresesi 715
2.3.4. Konya Pamukçular Medresesi 716
2.3.5. Mardin Melik Muzaffer Medresesi 718
2.3.6. Konya Seyfiye Medresesi 721
2.3.7. Konya Molla-i Cedid Medresesi 723
2.3.8. Konya Atabekiye Medresesi 725
2.3.9. Kayseri Pervane Bey Medresesi 728
2.3.10. Aksaray Taciye Medresesi 731
2.3.11. Sivas Sübaşı Medresesi 733
2.3.12. Sivas Bulgari Medresesi 734
2.3.13. Sivas Hokkabaz Medresesi 735
2.3.14. Sivas Necmeddin Tûsî Medresesi 736
2.3.15. Karaman Emir Musa Medresesi 737
2.4. KATALOĞA DAHİL EDİLMEYEN MEDRESELER 739
3. BÖLÜM MEDRESE SİSTEMİ: FİNANS, KADRO, İŞLEYİŞ VE YAPISAL ÖZELLİKLER 748
3.1. VAKIF SİSTEMİ 754
3.2. KADRO 755
3.2.1. İdari Kadro 756
3.2.1.1. Mütevelli 757
3.2.1.2. Nakib 760
3.2.1.3. Câbi, Müşrif, Kâtip 761
3.2.2. Eğitim Öğretim Kadrosu 763

3.2.2.1. Müderris 763
3.2.2.2. Muid 770
3.2.2.3. Fakih 771
3.2.2.4. Danişmend 775
3.2.3. Hizmetli Kadrosu 776
3.2.3.1. Ferraş 776
3.2.3.2. Bevvap (Kapıcı) 778
3.2.3.3. Kütüphaneci 779
3.2.4. Dini Görevliler 780
3.2.4.1. İmam, Hatip ve Müezzin 780
3.2.4.2. Na'athan, Duagü, Hafız 782
3.2.5. Diğer Görevliler 783
3.4. PLAN ÖZELLİKLERİ VE MİMARİ ÖGELER 791
3.4.1. Cephe Elemanları 798
3.4.1.1. Taç Kapı 798
3.4.1.2. Minare 801
3.4.1.3. Çeşme 802
3.4.1.4. Pencere 803
3.4.2. Plan Elemanları 804
3.4.2.1. Avlu 804
3.4.2.2. Revak 805
3.4.2.3. Eyvan 806
3.4.2.4. Havuz 810
3.4.2.5. Mescit 811
3.4.2.6. Türbe 812
3.4.2.7. Öğrenci Odaları 814
3.4.2.8. Mutfak 814
3.4.2.9. Tuvalet 815
3.4.2.10. Örtü 816
3.5. KİTABELER 817
3.5.1. İnşa/Yapım Kitabeleri 821
3.5.1.1. Sultanlar ve Aldıkları Unvanlar, Halifeye Bağlılık Cümleleri 825
3.5.1.2. Bani 833

3.5.2. Sanatçı Kitabeleri 835
3.5.3. Onarım Kitabeleri..... 837
3.5.4. Ayet Kitabeleri 839
3.5.5. Hadis Kitabeleri..... 842
3.5.6. Vakıf Kitabeleri..... 843
SONUÇ.....845
EK1 ORJİNALLİK FORMU 898
EK 2 ETİK KURUL MUAFİYET FORMU (YA DA İZNİ).....900

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜ	Ankara Üniversitesi/Atatürk Üniversitesi
ADTCFD	Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
A. MKT. MHM	Sadaret, Mühimme Kalem Evrakı
BEO	Bab-ı Ali Evrak Odası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz	Bakınız
C.	Cilt
C.EV	Cevdet Evkaf Tasnifi
C.SH	Cevdet Sıhhıye Tasnifi
C.MF	Cevdet Maarif Tasnifi
Çev	Çeviri
EV.d	Evkaf defterleri
EV.MH	Evkaf Muhasebe
EV.MKT	Evkaf Mektubi Kalemi
H	Hicri
HÜ	Hacettepe Üniversitesi
Haz	Hazırlayan
Hz	Hazreti
İA	İslâm Ansiklopedisi
İE.SH	İbnülemin Sıhhıye tasnifi
KŞS	Kayseri Şer'iyye Sicilleri
KŞSD	Konya Şer'iyye Sicil Defteri
M	Miladi
MAD	Maliyeden müdevver
S	Sayı
s	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü

ŞKTVKK	Şanlı Urfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
TT	Tapu Tahrir
TTK	Türk Tarih Kurumu
VD	Vakıflar Dergisi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
KKA	Kuyûd-ı Kadime Arşivi
KVS	Konya Vakıflar Salnamesi
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TKGM	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1 Osmanlı Döneminde Medrese Dereceleri 56
Tablo 2.1 Tokat Yağıbasan Medresesi Vakıf Gelirleri (1576 Tarihli Evkaf Kaydına Göre)..... 73
Tablo 2.2 Tokat Yağıbasan Medresesi Giderleri (1576 Tarihli Evkaf Kaydına Göre)..... 74
Tablo 2.3 Diyarbakır Mesudiye Medresesinde 1518 ve 1564 Yıllarında Görevlilerin Aldığı Ücretler 102
Tablo 2.4 Diyarbakır Mesudiye Medresesinin 1841 Yılına Ait Gelirleri 102
Tablo 2.5 Mardin Hatuniye Medresesi 1518-1564 Yılları Arasında Gelir-Gider Kayıtları..... 127
Tablo 2.6 Mardin Şehidiye Medresesi, 16. Yüzyıla Ait Gelir-Giderleri..... 144
Tablo 2.7 Mardin Şehidiye Medresesi, 7509 Numaralı Evkaf Defterine Göre Görevliler ve Aldıkları Ücretler 146
Tablo 2.8 Kayseri Çifte Medresenin 1584 Yılına Ait Gelirleri 157
Tablo 2.9 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Vakıfları 192
Tablo 2.10 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, 1574 Yılında Görevliler ve Aldıkları Ücretler 193
Tablo 2.11 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, 1530 Yılına Ait Gelirleri..... 209
Tablo 2.12 Divriği Darüşşifası, 1399 Yılına Ait Gelir Dağılımı 227
Tablo 2.13 Divriği Darüşşifası, 1519 -1530 Yıllarında Gelir ve Giderleri 227
Tablo 2.14 Divriği Darüşşifası Görevlilerinin 1870 yılında Aldıkları Ücretler..... 229
Tablo 2.15 Kayseri Huand Hatun Medresesi, 1500 ve 1584 Yıllarında Gelir-Gider Dağılımı 243
Tablo 2.16 Konya Karatay Medresesi, Vakfiyesine Göre Gelir ve Giderleri 323
Tablo 2.17 Konya Karatay Medresesi, Osmanlı Döneminde Gelirleri 325
Tablo 2.18 Konya Karatay Medresesi, Görevlilerin Yıllara Göre Aldıkları Günlük Ücretler.. 328
Tablo 2.19 Konya İnce Minareli Medrese, Vakfiyesine Göre Gelirleri..... 346
Tablo 2.20 Konya İnce Minareli Medrese Görevlilerinin Aldıkları Ücretler 347
Tablo 2.21 Amasya Gök Medrese, Vakfiyesine Göre Görevliler ve Aldıkları Ücretler..... 383
Tablo 2.22 Amasya Gök Medrese, Gelirleri (Kayaoğlu, 1978, s. 104-107) 384
Tablo 2.23 Tokat Gök Medrese, 1800-1900 Yılları Arasındaki Gelirleri..... 398
Tablo 2.24 Tokat Gök Medrese, 16. Yüzyılda Görevliler ve Aldıkları Ücretler 399
Tablo 2.25 13.yüzyılda Sivas Gök Medrese Görevlileri ve Aldıkları ücretler 458
Tablo 2.26 Sivas Gök Medrese Vakıfları..... 462
Tablo 2.27 Sivas Gök Medrese Görevlileri (1529-1892)..... 470

Tablo 2.28 Sivas Gök Medrese Görevlileri (1696-1840)..... 470

Tablo 2.29 Kırşehir Cacabey Medresesi Onarım Bedelleri 486

Tablo 2.30 Kırşehir Cacabey Medresesi Görevlilerine Ödenen Ücretler 497

Tablo 2.31 Kırşehir Cacabey Medresesinin Gelirleri, 1282-1287 yılları arasında (BOA, EV.d., 20301; BOA, EV.d., 20258) 498

Tablo 2.32 Aksaray Zinciriye Medresesi, Vakıfları (1476 – 1500 yılları arasında) 570

Tablo 2.33 Ermenek Tol Medresesinin 1500 tarihinde Gelirleri (Konyalı, 1967, s. 456; Çiftçioğlu, 2001a). 579

Tablo 2.34 Karaman Hatuniye Medresesi Gelirleri 608

Tablo 2.35 Niğde Ak Medrese Vakfiyesine Göre Görevliler ve Aldıkları Ücretler 619

Tablo 2.36 Kayseri Hoca Hasan Medresesi, Gelirleri..... 630

Tablo 2.37 Konya Şemseddin Altun Aba Medresesi, Vakfiyesine Göre Görevliler ve Aldıkları Ücretler 634

Tablo 2.38 Amasya Halifet Gazi Medresesinin Vakfiyesine Göre Görevliler Aldıkları Ücretler ve Gelirleri..... 643

Tablo 2.39 Amasya Halifet Gazi Medresesi, Osmanlı Dönemi Gelileri..... 645

Tablo 2.40 Konya Tacü'l Vezir Medresesi Görevlileri, 1628-1906 yılları arası 656

Tablo 2.41 Beyşehir İsmail Ağa Medresesi, 1476-1483 Yıllarında Gelirleri 686

Tablo 2.42 Konya Eski Şifahane, 1500 ve 1574-1595 Yılları Arasındaki Görevlileri ve Aldıkları Ücretler 691

Tablo 2.43 Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre 1570-1892 Yılları Arasında Medresedeki Görevlilerden Bazıları..... 726

Tablo 3.1 İhtisas Medreseleri..... 753

Tablo 3.2 Günümüze Ulaşan Vakfiye ve Kitabe Tarihleri 755

Tablo 3.3 Vakfiye Verilerine Göre Müderrislerin Mezhepleri ve Aldıkları Ücretler..... 765

Tablo 3.4 Vakfiye Verilerine Göre Medreselerde Görevli Muid Sayısı ve Aldıkları Ücretler. 771

Tablo 3.5 Vakfiye Verilerin Göre Öğrenci Sayıları ve Aldıkları Ücretler..... 774

Tablo 3.6 Vakfiyelerine Göre Medreselerde Öğrenci Sayısı ve Okutulan Dersler..... 786

Tablo 3.7 Günümüze Ulaşan Anadolu Medreseleri..... 794

Tablo 3.8 Medreselerin Tipolojik Özellikleri 807

Tablo 3.9 Kitabe Türleri 818

Tablo 3.10 İnşa Kitabelerinde Geçen Fiil Cümleleri 823

Tablo 3.11 İnşa Kitabelerinde Geçen İsim Cümleleri..... 823

Tablo 3.12 İnşa Kitabelerine Göre Yapıların Aldıkları İsimler 824

Tablo 3.13 İnşa Kitabelerinde Kullanılan Sultan Unvanları, Halifeye Bağlılık İfadeleri 829
Tablo 3.14 Medrese Banileri 833
Tablo 3.15 Medreselerin İnşa ve Onarım Kitabelerinin Konumları 837
Tablo 3.16 Medreselerde Yer Alan Ayet Kitabeleri 840

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1 Mercaniye Medresesi, plan (Talas, 2000)..... 26
Şekil 2.1 Niksar Yağıbasan Medresesi, konum (Google Earth Erişim Tarihi: 26.04.2025)..... 61
Şekil 2.2 Niksar Yağıbasan Medresesi, plan (Sözen, 1972) 62
Şekil 2.3 Tokat Yağıbasan Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025) 67
Şekil 2.4 Tokat Yağıbasan Medresesi, plan (Sözen, 1972)..... 69
Şekil 2.5 Kayseri Kölük Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025)..... 79
Şekil 2.6 Kayseri Kölük Camii ve Medresesi, plan (Yurdakul, 1974) 80
Şekil 2.7 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, konum (Google Earth, erişim tarihi: 26.04.2025) .. 88
Şekil 2.8 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, plan (Sözen, 1970)..... 90
Şekil 2.9 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025) 108
Şekil 2.10 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, plan (Gabriel, 1940; Akok, 1961; Kuran, 1964; Altun, 1968; Sözen 1971) 109
Şekil 2.11 Mardin Hatuniye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025)... 120
Şekil 2.12 Mardin Hatuniye Medresesi, plan (Altun, 2011) ve restitüsyon (Sözen,1971) 121
Şekil 2.13 Mardin Tacüddin Mesud Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025) 130
Şekil 2.14 Mardin Tacüddin Mesud Medresesi, plan (Kuran, 1969)..... 131
Şekil 2.15 Mardin Şehidiye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025).... 134
Şekil 2.16 Mardin Şehidiye Medresesi, plan (Kuran, 1969; Sözen, 1972)..... 136
Şekil 2.17 Kayseri Çifte Medrese, konum 147
Şekil 2.18 Kayseri Çifte Medrese, plan (Cantay,2000) 149
Şekil 2.19 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, konum (Google Earth 10.05.2022)..... 162
Şekil 2.20 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, plan (Kuran, 1969; Sözen, 1970) 164
Şekil 2.21 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.10. 2021) 170
Şekil 2.22 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, plan (Berchem, 1917; Gabriel, 1934)..... 174
Şekil 2.23 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, plan (VGM Arşivi)..... 175
Şekil 2.24 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 15.06.2023) 198
Şekil 2.25 Divriği Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 25.04.2024) 213
Şekil 2.26 Divriği Darüşşifası, plan (Berchem, 1917; Gabriel, 1934; Kuran, 1969; Sözen, 1972; Kuban) 216

Şekil 2.27 Kayseri Huand Hatun Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 16.10.2021) 231

Şekil 2.28 Kayseri Huand Hatun Medresesi, plan (Texier, 1849) 234

Şekil 2.29 Kayseri Huand Hatun Medresesi, plan (Gabriel, 1931; Sözen, 1970; Karamağaralı, 1976) 238

Şekil 2.30 Kayseri Seraceddin Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 24.06.2024) 247

Şekil 2.31 Kayseri Seraceddin Medresesi, plan (Gabriel, 1931) 248

Şekil 2.32 Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.06.2022) 252

Şekil 2.33 Konya Sırçalı Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 25.04.2023 258

Şekil 2.34 Konya Sırçalı Medrese, plan (Sare, 1918) 260

Şekil 2.35 Konya Sırçalı Medrese, plan (Kuran, 1969; Sözen, 1970) 260

Şekil 2.36 Konya Sırçalı Medrese, plan (Erdemir, 2002) 261

Şekil 2.37 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan, kitabe (Oral, 1961) 267

Şekil 2.38 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi 20.10.2023).. 280

Şekil 2.39 Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, plan (Öney, 1966) 282

Şekil 2.40 Akşehir Taş Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.11.2023)..... 290

Şekil 2.41 Akşehir Taş Medrese, plan (Sözen,1970) 293

Şekil 2.42 Konya Karatay Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi:15.10.2022) 303

Şekil 2.43 Konya Karatay Medresesi, plan (Schneider, 2000) 307

Şekil 2.44 Konya İnce Minareli Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 15.10.2023) 329

Şekil 2.45 Sinop Pervane Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 21.05.2023) 351

Şekil 2.46 Sinop Pervane Medresesi, plan (Sözen, 1970)..... 352

Şekil 2.47 Kayseri Sahibiye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi:16. 06.2023 359

Şekil 2.48 Kayseri Sahibiye Medresesi, plan..... 361

Şekil 2.49 Kayseri Avgunu Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.08.2023) 370

Şekil 2.50 Kayseri Avgunu Medresesi, plan (Sözen, 1970) 371

Şekil 2.51 Amasya Gök Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 11.10.2024) 375

Şekil 2.52 Amasya Gök Medrese, plan..... 379

Şekil 2.53 Tokat Gök Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.20.2023)..... 390

Şekil 2.54 Tokat Gök Medrese, plan (Sözen, 1969) 393

Şekil 2.55 Tokat Gök Medrese, alt ve üst kat planı (Gabriel, 1934)..... 396

Şekil 2.56 Tokat Gök Medrese, zemin kat planı (Cantay, 1980)..... 397

Şekil 2.57 Sivas Buruciye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.11.2023) 402
Şekil 2.58 Sivas Buruciye Medresesi, plan (Sözen, 1970) 403
Şekil 2.59 Sivas Gök Medrese, konum (Gabriel, 1934) 424
Şekil 2.60 Sivas Gök Medrese, plan (Gabriel, 1934; Sözen, 1970)..... 428
Şekil 2.61 Sivas Çifte Minareli Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 24.03.2023). 473
Şekil 2.62 Sivas Çifte Minareli Medrese, plan (Gabriel, 1934)..... 475
Şekil 2.63 Kırşehir Cacabey Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi, 20.01.2025)... 483
Şekil 2.64 Kırşehir Cacabey Medresesi, plan (Sözen, 1970)..... 487
Şekil 2.65 Afyon Çay Taş Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 24.04.2024)..... 500
Şekil 2.66 Afyon Çay Medresesi, plan (O. Aslanapa'dan yeniden çizilerek)..... 501
Şekil 2.67 Erzurum Çifte Minareli Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 24.10.2024) 508
Şekil 2.68 Erzurum Çifte Minareli Medrese, plan (Kuran, 1969) 511
Şekil 2.69 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 01.03.2024 519
Şekil 2.70 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, plan (Şaman Doğan, 2008) 521
Şekil 2.71 Amasya Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2024)..... 528
Şekil 2.72 Amasya Darüşşifası, plan (Sözen, 1970) 530
Şekil 2.73 Erzurum Yakutiye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.10.2024). 538
Şekil 2.74 Erzurum Yakutiye Medresesi, plan (Kuran, 1969)..... 541
Şekil 2.75 Kütahya Vacidiye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.07.2024).. 550
Şekil 2.76 Kütahya Vacidiye Medresesi, plan 552
Şekil 2.77 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 10.05.2024) 558
Şekil 2.78 Korkut Eli Emir Sinaneddin Medresesi, alt ve üst kat planı (Binler, 1995) 559
Şekil 2.79 Aksaray Zinciriye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.10.2024).. 564
Şekil 2.80 Aksaray Zinciriye Medresesi, plan (Sözen, 1970)..... 566
Şekil 2.81 Ermenek Tol Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.01.2025) 573
Şekil 2.82 Ermenek Tol Medrese, plan (Kuran, 1967) 575
Şekil 2.83 Alanya Obaköy Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 13.05.2024) 580
Şekil 2.84 Alanya Obaköy Medresesi, plan (Sözen, 1970)..... 581
Şekil 2.85 Beçin Ahmed Gazi Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 15.10.2024) 584
Şekil 2.86 Ahmed Gazi Medresesi, plan (Sözen'den yeniden işlenerek) 586
Şekil 2.87 Manisa İshak Bey Medresesi, konum 592

Şekil 2.88 Manisa Ulu Camii ve İshak Bey Medresesi, zemin ve üst kat plan (Gürbıyık; Çakmak, 2021) 594
Şekil 2.89 Karaman Hatuniye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 11.04.2022) 597
Şekil 2.90 Karaman Hatuniye Medresesi, plan (Kuran, 1969b) 599
Şekil 2.91 Niğde Ak Medrese, konum (Google Earth Erişim Tarihi: 02.12.2025) 610
Şekil 2.92 Niğde Ak Medrese, alt ve üst kat plan (Özkarcı, 2010)..... 611
Şekil 2.93 Mardin Emüniddin Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 05.06.2024) 621
Şekil 2.94 Mardin Emüniddin Külliyesi, plan (Açıkyıldız Şengül, 2017)..... 622
Şekil 2.95 Niksar Hacı Çıkrık Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 16.11.2023) 625
Şekil 2.96 Niksar Hacı Çıkrık Medresesi, plan (Cantay, 1976-77) 626
Şekil 2.97 Kayseri Hoca Hasan Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 14.11.2023) 627
Şekil 2.98 Konya Altunaba Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 16.11.2023) 631
Şekil 2.99 Konya Şemseddin Altun Aba Medresesi, plan (Sözen, 1970)..... 632
Şekil 2.100 Amasya Halifet Gazi Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 18.11.2023) 638
Şekil 2.101 Amasya Halifet Gazi Medresesi, plan (Cantay 1976-77) 639
Şekil 2.102 Afyon Hisarardı Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi:06.05.2025) ... 647
Şekil 2.103 Afyon Hisarardı Medresesi, plan (Sözen, 1970)..... 648
Şekil 2.104 Çankırı Cemaleddin Ferruh Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 07.12.2023 650
Şekil 2.105 Konya Tac'ül Vezir Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 15.12.2023) 654
Şekil 2.106 Antalya Atabey Armağanşah Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 16.12.2023) 658
Şekil 2.107 Konya Ali Gav Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 17.12.2023) 662
Şekil 2.108 Konya Ali Gav Medresesi, plan (Kuran, 1969) 663
Şekil 2.109 Konya Kemaliye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 18.12.2023) . 666
Şekil 2.110 Kastamonu Pervane Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 28.04.2025) 670
Şekil 2.111 Mardin Marufiye Medresesi, plan (Sözen, 1970) 675
Şekil 2.112 Erzurum Ahmediye Medresesi, plan (Sözen. 1972) 677
Şekil 2.113 Beçin Yelli Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 21.05.2025)..... 680
Şekil 2.114 Beçin Yelli Medresesi, plan (Sözen, 1970; Pektaş, 2015)..... 681

Şekil 2.115 Beyşehir İsmail Ağa Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.01.2024) 683

Şekil 2.116 Beyşehir İsmail Ağa Medresesi, plan (Erdemir, 1999)..... 684

Şekil 2.117 Kayseri Pervane Bey Medresesi, plan (Çalışır Hovardaoğlu, 2006) 729

Şekil 2.118 Emir Musa Bey Medresesi • Konumu, Fotoğrafları ve Hakkındaki Bilgiler • Kültür Envanteri, (Erişim Tarihi: 8.05.2024)..... 737

Şekil 2.119 Karaman Emir Musa Medresesi, plan (Kuran, 1969b)..... 738

Şekil 3.1 Tez Kapsamında İncelenen Günümüze Ulaşan Medreseler 750

Şekil 3.2 Sivas Gök Medrese, Sivas ve Erzurum Çifte Minareli Medrese (İnan, 2017)..... 801

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3.1 12.-14. Yüzyılda İllere Göre Medrese Dağılımı..... 749

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1.1 Şam Emeviye Camii, halka şeklinde oturanlar (Bedford, 1862)..... 13
Fotoğraf 1.2 Afyon Çay Taş Medrese, mihrap detayı ve devşirme çeşme aynalığı 38
Fotoğraf 1.3 Altar Tabanı (Arslan, 2014) 38
Fotoğraf 2.1 Niksar Yağıbasan Medresesi, inşa kitabesi (Berchem, 1912, s.86)..... 64
Fotoğraf 2.2 Yaghibasan, emir and servant of the emperor (twelfth century) (Dumbarton Oaks (doaks.org) Erişim tarihi 01.02.2024)..... 68
Fotoğraf 2.3 Tokat Yağıbasan Medresesi, kuzey ve doğu cephe, genel görünüm..... 69
Fotoğraf 2.4 Tokat Yağıbasan Medresesi, batı ve güney cephe, genel görünüm (Eser, 2025)... 70
Fotoğraf 2.5 Tokat Yağıbasan Medresesi, ana eyvan 70
Fotoğraf 2.6 Tokat Yağıbasan Medresesi, avlu 71
Fotoğraf 2.7 Tokat Yağıbasan Medresesi, kubbe..... 71
Fotoğraf 2.8 Tokat Yağıbasan Medresesi, temsili öğrenci hücresi (Eser, 2025) 71
Fotoğraf 2.9 Tokat Yağıbasan Medresesi, onarım kitabesi (Tokat Müzesi)..... 72
Fotoğraf 2.10 Kölük Camii ve Medresesi, kuzey cephe 81
Fotoğraf 2.11 Kayseri Kölük Medresesi, ana eyvan ve öğrenci hücreleri 82
Fotoğraf 2.12 Kayseri Kölük Medresesi, ikinci kat 83
Fotoğraf 2.13 Kayseri Kölük Camii ve Medresesi, onarım kitabesi..... 84
Fotoğraf 2.14 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, genel görünüm 90
Fotoğraf 2.15 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, güney cephe, genel görünüm 91
Fotoğraf 2.16 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, kuzey ve güney revak..... 91
Fotoğraf 2.17 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, ana eyvan 92
Fotoğraf 2.18 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, ana eyvan, kitabe..... 94
Fotoğraf 2.19 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, revak kemerleri, kitabe..... 96
Fotoğraf 2.20 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, kuzey giriş kapısı, kitabe..... 97
Fotoğraf 2.21 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, avlu, güney duvar, kitabe 98
Fotoğraf 2.22 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, usta kitabesi..... 99
Fotoğraf 2.23 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, mihrap alınlığı, kitabe 100
Fotoğraf 2.24 Mesudiye Medresesi, mihrap alınlığı, kitabe (Çığ, 2025)..... 101
Fotoğraf 2.25 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, doğu cephe, genel görünüm (Doğan, 2025)... 111
Fotoğraf 2.26 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, giriş eyvanı (Doğan, 2025)..... 111
Fotoğraf 2.27 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, kuzey revak 111

Fotoğraf 2.28 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, ana eyvan (Doğan, 2025) 112
Fotoğraf 2.29 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, doğu revak (Doğan, 2025) 112
Fotoğraf 2.30 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, avlu genel görünüm (kuzey-batı) 113
Fotoğraf 2.31 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, avlu, güney ve doğu duvar, kitabe 114
Fotoğraf 2.32 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, avlu, kuzey duvar, kitabe 115
Fotoğraf 2.33 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, usta kitabesi..... 115
Fotoğraf 2.34 Mardin Hatuniye Medresesi, genel görünüm (*https://arachne.dainst.org/entity/44172/image/44172 ; Altun, 2011)* 121
Fotoğraf 2.35 Mardin Hatuniye Medresesi, güney cephe..... 122
Fotoğraf 2.36 Mardin Hatuniye Medresesi, giriş kapısı ve L planlı koridor 123
Fotoğraf 2.37 Mardin Hatuniye Medresesi, taş vakfiyesi..... 126
Fotoğraf 2.38 Mardin Şehidiye Medresesi, onarım kitabesi..... 138
Fotoğraf 2.39 Kayseri Çifte Medrese, genel görünüm..... 152
Fotoğraf 2.40 Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, inşa kitabesi..... 155
Fotoğraf 2.41 Eskişehir Seyyit Gazi Külliyesi, genel görünüm..... 165
Fotoğraf 2.42 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, kuzey cephe 165
Fotoğraf 2.43 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, güney cephe (Ağar, 2025) 166
Fotoğraf 2.44 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, ana eyvan, türbe..... 166
Fotoğraf 2.45 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, giriş eyvanı, haç tonoz 177
Fotoğraf 2.46 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, avlu, genel görünüm (VGM Arşivi) .. 178
Fotoğraf 2.47 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, avlu (Eser, 2025)..... 178
Fotoğraf 2.48 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, avlu, güney kanat..... 179
Fotoğraf 2.49 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, yıldız tonoz 180
Fotoğraf 2.50 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, taç kapı, inşa kitabesi..... 182
Fotoğraf 2.51 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, güney köşelik, kitabe 183
Fotoğraf 2.52 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, ana eyvan, kuzey köşelik, kitabe 183
Fotoğraf 2.53 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, ana eyvan güney ve kuzey kemer üzengisi, kitabe..... 184
Fotoğraf 2.54 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, kuzey eyvanın doğusundaki pencere, kitabe..... 184
Fotoğraf 2.55 Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi, kuzey cephe, kitabe 189
Fotoğraf 2.56 Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi, mihrap, kitabe..... 190
Fotoğraf 2.57 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, doğu cephe 202

Fotoğraf 2.58 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, kuzey ve güney cephe 203
Fotoğraf 2.59 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, ana eyvandan-avlu-kapı 204
Fotoğraf 2.60 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, ana eyvan, türbe 205
Fotoğraf 2.61 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, inşa kitabesi..... 206
Fotoğraf 2.62 Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, batı cephe, genel görünüm..... 218
Fotoğraf 2.63 Divriği Darüşşifası, insan figürleri..... 218
Fotoğraf 2.64 Divriği Darüşşifası, güney cephe 219
Fotoğraf 2.65 Divriği Darüşşifası, batı cephe..... 219
Fotoğraf 2.66 Divriği Darüşşifası, ana eyvan 220
Fotoğraf 2.67 Divriği Darüşşifası, türbe (Eser, 2025) 221
Fotoğraf 2.68 Divriği Darüşşifası, giriş eyvanı..... 222
Fotoğraf 2.69 Divriği Darüşşifası, taç kapı, inşa kitabesi 223
Fotoğraf 2.70 Divriği Darüşşifası, usta kitabesi 224
Fotoğraf 2.71 Kayseri Huand Hatun Medresesi, ana eyvan (Gabriel, 1934, Levha 14)..... 233
Fotoğraf 2.72 Kayseri Huand Hatun Medresesi, batı cephe 235
Fotoğraf 2.73 Kayseri Huand Hatun Medresesi, doğu cephe 235
Fotoğraf 2.74 Kayseri Huand Hatun Medresesi, kuzey ve güney cephe 235
Fotoğraf 2.75 Kayseri Huand Hatun Medresesi, taç kapı ve giriş eyvanı..... 236
Fotoğraf 2.76 Kayseri Huand Hatun Medresesi, ana eyvan - avlu- giriş eyvanı 237
Fotoğraf 2.77 Kayseri Huand Hatun Medresesi, revaklar ve öğrenci hücreleri..... 237
Fotoğraf 2.78 Kayseri Huand Hatun Medresesi, ana eyvanın kuzeyindeki birim, örtü sistemi 238
Fotoğraf 2.79 Kayseri Huand Hatun Medresesi, batı cephe, çeşme kitabesi..... 242
Fotoğraf 2.80 Kayseri Seraceddin Medresesi, güney cephe 249
Fotoğraf 2.81 Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi (Taş Mosque), Erişim Tarihi 24.10.2025 254
Fotoğraf 2.82 Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi, kuzey cephe..... 255
Fotoğraf 2.83 Konya Sırçalı Medrese, taç kapı..... 262
Fotoğraf 2.84 Konya Sırçalı Medrese, giriş eyvanı 262
Fotoğraf 2.85 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan..... 263
Fotoğraf 2.86 Konya Sırçalı Medrese, avlu, genel görünüm 264
Fotoğraf 2.87 Konya Sırçalı Medrese, inşa kitabesi 266
Fotoğraf 2.88 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan kemeri ön yüzü, kitabe 268
Fotoğraf 2.89 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan, dıştan kuşatan bordür, kitabe..... 270

Fotoğraf 2.90 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan kuzeyi, kitabe 271
Fotoğraf 2.91 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan güneyi, kitabe 271
Fotoğraf 2.92 Konya Sırçalı Medrese, sanatçı kitabesi 272
Fotoğraf 2.93 Konya Sırçalı Medrese, Farsça beyit (Erdemir, 2002) 273
Fotoğraf 2.94 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan, kitabe 274
Fotoğraf 2.95 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan, mihrap, kitabe 275
Fotoğraf 2.96 Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, genel görünüm 283
Fotoğraf 2.97 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, avlu 284
Fotoğraf 2.98 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, üçlü kemer düzenlemesi 284
Fotoğraf 2.99 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, kuzey ve kuzeydoğu öğrenci hücreleri 285
Fotoğraf 2.100 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, ana eyvan ve yanındaki birimler 285
Fotoğraf 2.101 Kayseri Hacı Kılıç Medrese, inşa kitabesi 286
Fotoğraf 2.102 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, taç kapı, kitabe 287
Fotoğraf 2.103 Akşehir Taş Medrese, taç kapı (Sarre,1896) 294
Fotoğraf 2.104 Akşehir Taş Medrese, avludan giriş eyvanı ve kuzey kanat 295
Fotoğraf 2.105 Akşehir Taş Medrese, ana eyvan, genel görünüm 296
Fotoğraf 2.106 Akşehir Taş Medrese, İnşa Kitabesi (Ertaş, 2007) 297
Fotoğraf 2.107 Akşehir Taş Medrese, sütunlar üzerindeki yazılardan örnekler (Yılmaz ve Doğruer, 2021) 299
Fotoğraf 2.108 Konya Karatay Medresesi, kuzey-batı cephe 308
Fotoğraf 2.109 Konya Karatay Medresesi, avlu 308
Fotoğraf 2.110 Konya Karatay Medresesi, ana eyvan 309
Fotoğraf 2.111 Konya Karatay Medresesi, su kanalı 310
Fotoğraf 2.112 Konya Karatay Medresesi, inşa kitabesi 312
Fotoğraf 2.113 Konya Karatay Medresesi, taç kapı, ayet kitabeleri 313
Fotoğraf 2.114 Konya Karatay Medresesi, taç kapı, hadis kitabeleri 315
Fotoğraf 2.115 Konya Karatay Medresesi, ana eyvan kemeri, kitabe 315
Fotoğraf 2.116 Konya Karatay Medresesi, kubbe eteği, kitabe 316
Fotoğraf 2.117 Konya Karatay Medresesi, kubbe, kitabe 316
Fotoğraf 2.118 Konya Karatay Medresesi, pandantif, yazı (Altuğ, 2024) 321
Fotoğraf 2.119 Konya İnce Minareli Medrese, doğu cephe 333
Fotoğraf 2.120 Konya İnce Minareli Medrese, kuzey cephe 334
Fotoğraf 2.121 Konya İnce Minareli Medrese, taç kapı 335

Fotoğraf 2.122 Konya İnce Minareli Medrese, ana eyvandan giriş kapısı 335
Fotoğraf 2.123 Konya İnce Minareli Medrese, ana eyvan 336
Fotoğraf 2.124 Konya İnce Minareli Medrese, sanatçı kitabesi 345
Fotoğraf 2.125 Konya İnce Minareli Medrese, hücre kapıları 345
Fotoğraf 2.126 Sinop Pervane Medresesi, avlu, genel görünüm (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sinop/gezilecekyer/pervane-medresesi) 353
Fotoğraf 2.127 Sinop Pervane Medresesi, avlu, ana eyvan 354
Fotoğraf 2.128 Sinop Pervane Medresesi, inşa kitabesi 355
Fotoğraf 2.129 Sinop Pervane Medresesi, onarım kitabesi (Tunç ve Özbek, 2020) 357
Fotoğraf 2.130 Kayseri Sahibiye Medresesi, genel görünüm 362
Fotoğraf 2.131 Kayseri Sahibiye Medresesi, inşa kitabesi 365
Fotoğraf 2.132 Kayseri Sahibiye Medresesi, hadis kitabesi 366
Fotoğraf 2.133 Kayseri Avgunu Medresesi, güney cephe 372
Fotoğraf 2.134 Kayseri Avgunu Medresesi, doğu ve batı cephe 372
Fotoğraf 2.135 Kayseri Avgunu Medresesi, kuzey cephe 372
Fotoğraf 2.136 Kayseri Avgunu Medresesi, giriş eyvanı ve ana eyvan 373
Fotoğraf 2.137 Amasya Gök Medrese, genel görünüm 380
Fotoğraf 2.138 Amasya Gök Medrese, batı cepheden görünüm (Eser, 2025) 380
Fotoğraf 2.139 Amasya Gök Medrese, doğu ve güney cephe, genel görünüm (Güçyetmez Kırca Arşivi) 380
Fotoğraf 2.140 Amasya Gök Medrese, taç kapı 381
Fotoğraf 2.141 Amasya Gök Medrese, mihrap (Güçyetmez Kırca Arşivi) 382
Fotoğraf 2.142 Amasya Gök Medrese, türbe 382
Fotoğraf 2.143 Tokat Gök Medrese, doğu cephe, genel görünüm 393
Fotoğraf 2.144 Tokat Gök Medrese, kuzeybatı, batı cephe ve bitişiğindeki birim 394
Fotoğraf 2.145 Tokat Gök Medrese , giriş eyvanı- avlu, genel görünüm 394
Fotoğraf 2.146 Tokat Gök Medrese, ana eyvan, genel görünüm 395
Fotoğraf 2.147 Sivas Buruciye Medresesi, batı cephe, genel görünüm 404
Fotoğraf 2.148 Sivas Buruciye Medresesi, kuzey cephe, genel görünüm 404
Fotoğraf 2.2.149 Sivas Buruciye Medresesi, güney cephe, genel görünüm 404
Fotoğraf 2.150 Sivas Buruciye Medresesi, inşa kitabesi 407
Fotoğraf 2.151 Sivas Buruciye Medresesi, taç kapı, ayet kitabesi 408
Fotoğraf 2.152 Sivas Buruciye Medresesi, hadis kitabeleri 410

Fotoğraf 2.153 Sivas Buruciye Medresesi, taç kapı güney ve kuzey yan niş rozetleri, kitabe . 411
Fotoğraf 2.154 Sivas Buruciye Medresesi, taç kapı, güney taraf, kitabe 412
Fotoğraf 2.155 Sivas Buruciye Medresesi, taç kapı, kuzey taraf, kitabe 413
Fotoğraf 2.156 Sivas Buruciye Medresesi, güney revak kemerleri, rozet 414
Fotoğraf 2.157 Sivas Buruciye Medresesi, kuzey revak kemerleri, rozetler 415
Fotoğraf 2.158 Sivas Buruciye Medresesi, Türbe, Kitabe 419
Fotoğraf 2.159 Sivas Gök Medrese, batı ve kuzey cephe, genel görünüm 429
Fotoğraf 2.160 Sivas Gök Medrese, giriş eyvanı, yıldız tonoz 430
Fotoğraf 2.161 Sivas Gök Medrese, mescit 430
Fotoğraf 2.162 Sivas Gök Medrese, mescit ve darülkurra, örtü sistemi 431
Fotoğraf 2.163 Sivas Gök Medrese, kuzeybatı köşe, abdesthane (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2008) 431
Fotoğraf 2.164 Sivas Gök Medrese, avlu, kuzey kanat..... 432
Fotoğraf 2.165 Sivas Gök Medrese, avlu, güney kanat 433
Fotoğraf 2.166 Sivas Gök Medrese, avlu, doğu kanat 433
Fotoğraf 2.167 Sivas Gök Medrese, taç kapı, basık kemer, kitabe 436
Fotoğraf 2.168 Sivas Gök Medrese, sivri kuşatma kemeri, kitabe 438
Fotoğraf 2.169 Sivas Gök Medrese, kuşatma kemeri, kitabe 439
Fotoğraf 2.170 Sivas Gök Medrese, kuzey ve güney sütunce, usta kitabesi..... 439
Fotoğraf 2.171 Sivas Gök Medrese, güney minare, ön ve yan yüz, kitabe..... 441
Fotoğraf 2.172 Sivas Gök Medrese, kuzey minare ön ve yan yüz..... 443
Fotoğraf 2.173 Sivas Gök Medrese, batı cephe, güney pencere, kitabe 443
Fotoğraf 2.174 Sivas Gök Medrese, mescit kapısı, kitabe 445
Fotoğraf 2.175 Sivas Gök Medrese, darülkurra kapısı, kitabe..... 446
Fotoğraf 2.176 Sivas Gök Medrese, (VGM Arşivi Onarım Öncesi) 449
Fotoğraf 2.177 Sivas Gök Medrese, kuzey kanat, öğrenci hücreleri, kitabe..... 451
Fotoğraf 2.178 Sivas Gök Medrese, mescit, kitabe 454
Fotoğraf 2.179 Sivas Gök Medrese, mescit, kubbe, kitabe..... 456
Fotoğraf 2.180 Sivas Çifte Minareli Medrese, doğu cephe, genel görünüm 475
Fotoğraf 2.181 Sivas Çifte Minareli Medrese, köşe kuleleri 476
Fotoğraf 2.182 Sivas Çifte Minareli Medrese, batıdan görünüm..... 477
Fotoğraf 2.183 Sivas Çifte Minareli Medrese, inşa kitabesi..... 478
Fotoğraf 2.184 Sivas Çifte Minareli Medrese, taç kapı, ayet kitabesi 479

Fotoğraf 2.185 Sivas Çifte Minareli Medrese, kuzey yan niş, kitabe 480
Fotoğraf 2.186 Sivas Çifte Minareli Medrese, güney yan niş, kitabe 480
Fotoğraf 2.187 Sivas Çifte Minareli Medrese, doğu cephe, kuzey pencere 482
Fotoğraf 2.188 Kırşehir Cacabey Medresesi, kuzey ve batı cephe, genel görünüm 488
Fotoğraf 2.189 Kırşehir Cacabey Medresesi, avlu, genel görünüm 489
Fotoğraf 2.190 Kırşehir Cacabey Medresesi, inşa kitabesi 491
Fotoğraf 2.191 Kırşehir Cacabey Medresesi, basık kemerli giriş kapısı, kitabe 493
Fotoğraf 2.192 Kırşehir Cacabey Medresesi, türbe, kitabe 495
Fotoğraf 2.193 Afyon Çay Taş Medrese, kuzey ve doğu cephe, genel görünüm 502
Fotoğraf 2.194 Afyon Çay Taş Medrese, güney cephe, genel görünüm 502
Fotoğraf 2.195 Afyon Çay Taş Medrese, inşa kitabesi 504
Fotoğraf 2.196 Afyon Çay Taş Medrese, usta kitabesi 504
Fotoğraf 2.197 Afyon Çay Taş Medrese, doğu ve batı yan niş 505
Fotoğraf 2.198 Afyon Çay Taş Medrese, mescit, mihrap, kitabe (Arslan, 2017) 506
Fotoğraf 2.199 Erzurum Çifte Minareli Medrese, doğu eyvan, güney niş, kitabe 514
Fotoğraf 2.200 Erzurum Çifte Minareli Medrese, doğu eyvan, kuzey niş, kitabe 515
Fotoğraf 2.201 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, avlu, giriş eyvanı, genel görünüm 522
Fotoğraf 2.202 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, ana eyvan, doğu kanat 522
Fotoğraf 2.203 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, taç kapı, inşa kitabesi 525
Fotoğraf 2.204 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, ana eyvan, kitabe 526
Fotoğraf 2.205 Amasya Darüşşifası, batı cephe, genel görünüm 530
Fotoğraf 2.206 Amasya Darüşşifası, doğu ve kuzey cephe, genel görünüm (Eser, 2025) 531
Fotoğraf 2.207 Amasya Darüşşifası, doğu cephe (Güçyetmez Kırca Arşivi) 531
Fotoğraf 2.208 Amasya Darüşşifası, kuzey cephe, genel görünüm (Güçyetmez Kırca Arşivi) 532
Fotoğraf 2.209 Amasya Darüşşifası, giriş eyvanı, avlu, ana eyvan (Eser, 2025) 532
Fotoğraf 2.210 Amasya Darüşşifası, avlu, kuzey kanat (Eser, 2025) 533
Fotoğraf 2.211 Erzurum Yakutiye Medresesi, batı cephe, genel görünüm 540
Fotoğraf 2.212 Erzurum Yakutiye Medresesi, doğu ve güney cephe, genel görünüm 540
Fotoğraf 2.213 Erzurum Yakutiye Medresesi, avlu 541
Fotoğraf 2.214 Erzurum Yakutiye Medresesi, güney eyvan 542
Fotoğraf 2.215 Erzurum Yakutiye Medresesi, inşa kitabesi 543
Fotoğraf 2.216 Erzurum Yakutiye Medresesi, güney eyvan batı duvar, taş vakfiye 544
Fotoğraf 2.217 Erzurum Yakutiye Medresesi, güney eyvan doğu duvar, taş vakfiye 546

Fotoğraf 2.218 Kütahya Vacidiye Medresesi, genel görünüm (MG_4305-3.jpg (1024×683), Erişim Tarihi: 12.01.2025)..... 553

Fotoğraf 2.219 Kütahya Vacidiye Medresesi, inşa kitabesi..... 555

Fotoğraf 2.220 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, batı ve kuzeybatı cephe..... 560

Fotoğraf 2.221 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, güneydoğu ve kuzeybatı cephe, genel görünüm (İrban, 2022)..... 560

Fotoğraf 2.222 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, giriş eyvanı ve ana eyvan (İrban, 2022) 561

Fotoğraf 2.223 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, inşa kitabesi 563

Fotoğraf 2.224 Aksaray Zinciriye Medresesi, genel görünüm 567

Fotoğraf 2.225 Aksaray Zinciriye Medresesi, avlu..... 568

Fotoğraf 2.226 Aksaray Zinciriye Medresesi, kitabe..... 569

Fotoğraf 2.227 Ermenek Tol Medrese, onarım kitabesi 573

Fotoğraf 2.228 Ermenek Tol Medrese, taç kapı (T.C. Karaman Valiliği - Tol Medrese, Erişim Tarihi: 14.02.2024) 575

Fotoğraf 2.229 Ermenek Tol Medrese, batı cephe, (T.C. Ermenek Kaymakamlığı - Tolmedrese, Erişim Tarihi: 01.01.2025)..... 576

Fotoğraf 2.230 Ermenek Tol Medrese, güney cephe, genel görünüm 576

Fotoğraf 2.231 Ermenek Tol Medresesi, inşa kitabesi..... 578

Fotoğraf 2.232 Alanya Obaköy Medresesi, genel görünüm (Alanya Belediyesi - Kültür Sanat - OBA MEDRESESİ Erişim Tarihi: 15.12.2025) 581

Fotoğraf 2.233 Ahmed Gazi Medresesi, taç kapı, kemer düzenlemesi..... 586

Fotoğraf 2.234 Ahmet Gazi Medresesi konum, (Kültür Envanteri, Erişim Tarihi: 30.04.2025) 587

Fotoğraf 2.235 Ahmet Gazi Medresesi, ana eyvan, MİLAS TAŞ ESERLER MÜZESİ | Kültür Portalı, Erişim Tarihi:28.04.2025 587

Fotoğraf 2.236 Beçin Ahmed Gazi Medresesi, avlu, batı kanat 588

Fotoğraf 2.237 Beçin Ahmed Gazi Medresesi, inşa kitabesi, MİLAS TAŞ ESERLER MÜZESİ | Kültür Portalı, Erişim Tarihi: 30.04.2025 589

Fotoğraf 2.238 Beçin Ahmet Gazi Medresesi, ana eyvan kemeri, aslan figürü..... 589

Fotoğraf 2.239 Manisa İshal Çelebi Medresesi, kuzey cephe (Gürbıyık; Çakmak, 2021) 594

Fotoğraf 2.240 Karaman Hatuniye Medresesi, taç kapı..... 600

Fotoğraf 2.241 Karaman Hatuniye Medresesi, inşa kitabesi 603

Fotoğraf 2.242 Karaman Hatuniye Medresesi, usta kitabesi 604

Fotoğraf 2.243 Karaman Hatuniye Medresesi, güneybatı köşe öğrenci hücresi, kitabe..... 604

Fotoğraf 2.244 Karaman Hatuniye Medresesi, kışlık dershane, kitabe 606
Fotoğraf 2.245 Karaman Hatuniye Medresesi, türbe, kitabe 607
Fotoğraf 2.246 Niğde Ak Medrese, kuzey cephe (Kuyucuoğlu, 2019) 612
Fotoğraf 2.247 Niğde Ak Medrese, ana eyvan (Kuyucuoğlu, 2019) 613
Fotoğraf 2.248 Niğde Ak Medrese, inşa kitabesi 616
Fotoğraf 2.249 Niğde Ak Medrese, mihrap, kitabe 617
Fotoğraf 2.250 Kayseri Hoca Hasan Medresesi, inşa kitabesi 629
Fotoğraf 2.251 Amasya Halifet Gazi Medresesi, türbesi 640
Fotoğraf 2.252 Amasya Halifet Gazi Medresesi, inşa kitabesi (Öztürk, 2024) 641
Fotoğraf 2.253 Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh, inşa kitabesi (Yazıcı, 2017, s. 386) 652
Fotoğraf 2.254 Atabey Armağanşah Medresesi, taç kapı (Doğan, 2011) 659
Fotoğraf 2.255 Atabey Armağan Medresesi, inşa kitabesi 660
Fotoğraf 2.256 Konya Ali Gav Medresesi, onarım kitabesi 664
Fotoğraf 2.257 Kastamonu Pervane Darüşşifası, genel görünüm 671
Fotoğraf 2.258 Kastamonu Pervane Darüşşifası, taç kapı ayrıntı 671
Fotoğraf 2.259 Kastamonu Pervane Darüşşifası, inşa kitabesi 673
Fotoğraf 2.260 Kastamonu Pervane Darüşşifası, usta kitabesi (Kutlu, 2017) 674
Fotoğraf 2.261 Erzurum Ahmediye Medresesi, kitabe (TTK Arşiv, 2.01.0.2154) 679
Fotoğraf 2.262 Beçin Yelli Medrese, genel görünüm (Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ, Erişim Tarihi, 21.05.2025) 682
Fotoğraf 2.263 Beyşehir İsmail Ağa Medresesi, kitabe (Çaycı, 2008) 685
Fotoğraf 2.264 Aksaray Taciye Medresesi, taç kapı kalıntısı 731

GİRİŞ

Konunun Kapsamı ve Önemi: "Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri" başlıklı bu çalışmaya başlarken, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinin gelişim sürecini takip etmek açısından temel başvuru niteliği taşıyan oldukça önemli iki çalışmayı vurgulamak gerekmektedir. Bunlardan ilki A. Kuran'ın 1969 yılında *Anadolu Medreseleri 1* adı ile yayımlanan eseridir. Medrese eğitimi hakkında verilen kısa bir bilgiden sonra, Danişmendli, Artuklu, Selçuklu ve İlhanlı dönemlerine ait medreseler, plan ve mimari özellikleri çerçevesinde ele alınmıştır. Diğer çalışma ise 1970 ve 1972 yıllarında M. Sözen tarafından iki cilt halinde yayımlanan *Selçuklu ve Beylikler Devri Medreseleri I ve II* adlı çalışmadır. Bu eserde medreseler, plan, mimari, süsleme özellikleri ile değerlendirilmiş ve fotoğraflarla desteklemiştir. Söz konusu çalışmalar günümüzde de önemlerini ve temel başvuru kaynakları olma niteliklerini korumakla birlikte, medreselerin güncel araştırmalar ve belgeler ışığında yeniden ele alınıp değerlendirilmesi gereklilik arz etmektedir.

Bu tez kapsamında, Anadolu'da inşa edilen Selçuklu ve Beylikler dönemi medreseleri, kent içerisindeki konumları, külliye bütünündeki yerleri, şifahanelerle olan ilişkileri, tipolojik özellikleri, ölçü ve mimari nitelikleri, personel ve öğrenci sayıları, okutulan dersler ve verilen ücretler (çalışanların maaşları, öğrenci bursları) itibarıyla ele alınarak yazılı belgelerle değerlendirilecektir. İncelenen yapılarla ilgili mevcut yayınlar bulunmakla birlikte; bu çalışma daha çok yapılara ait kitabe, vakfiye gibi kaynakların yanı sıra arşiv belgelerine dayanarak, eğitimin ve işlevin mimariye yansımasını medreselerin dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yaşamına katkılarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, 12- 14. yüzyıl aralığında inşa edilen medreselerin mevcut mimari özelliklerinin kaynak verileriyle birlikte ayrıntılı olarak belgelenmesi ve değerlendirmesi yapılmış olacaktır. Ayrıca, söz konusu medreseleri Osmanlı Arşiv Belgeleriyle birlikte topluca ele alan ve tanıtan ilk çalışma olması bakımından da önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi: "Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri" başlığı altında hazırlanan bu çalışma, daha önce 12.-14 yüzyılda Anadolu'da inşa edilen medreseleri bir bütün halinde belgelerle beraber ele alan kapsamlı bir yayının bulunmaması nedeniyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde ilk olarak kütüphane ve arşiv araştırmaları yapılmış, yapılara ait çizim, plan ve belgeler incelenerek, günümüze ulaşan ve ulaşamayan medreseleri kapsayan ayrıntılı bir katalog bölümü oluşturulmuştur.

Tez kapsamında değerlendirilen yapıların her biri Orta Çağ Anadolu Türk sanatının önemli örnekleri arasında yer alması nedeniyle; konuya ilişkin kitap ve makalelerin taranması ve Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurufat Defterleri, Şer'iyye Sicillerinde yer alan bilgilerin bir araya getirilmesi uzun bir araştırma sürecini gerektirmiştir. Araştırmada, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nden medreselerin gelirleri, geçirdiği onarımları, görevli atamaları ve bu görevlilerin aldıkları ücretler tespit edilmiştir.

Anadolu'da inşa edilen medreselerin kataloğu yapılarak; her biri için yapım tarihi, banisi, mimarı, geçirdiği onarımlar ve bugünkü durumları anlatıldıktan sonra yapı tanıtımlarına geçilmiştir. Ardından söz konusu yapılar, birinci el kaynaklar yani kitabe varsa vakfiye verisi ve arşiv belgeleri üzerinden değerlendirilmeleri yapılmıştır.

Çalışmamız Giriş, Orta Çağın İslâm Dönemi Eğitim Kurumları, Anadolu Medreseleri, Medrese Sistemi: Finans, Kadro, İşleyiş ve Yapısal Özellikler ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde tezin konusu, amacı yöntemi hakkında bilgi verilmiş ve kaynak tanıtımı yapılmıştır. İzleyen bölümde Orta Çağın İslâm Dönemi Eğitim Kurumları başlığı altında; Cami, Mescit, Küttab, Kütüphane ve Medrese başlıkları değerlendirilmiş ve medrese alt başlığında Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu dönemi medreseleri, Anadolu'da medreselerin ortaya çıkışı ve Osmanlı dönemi medreseleri hakkında genel bilgi verilmiştir. Anadolu Medreseleri başlıklı katalog bölümünde ise 12-14. yüzyıl arasında inşa edilmiş olan Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi medreseleri tarih sırasına göre

ele alınmış ve detaylı bir katalog çalışması yapılmıştır. Erken dönem Osmanlı medreseleri ise tez kapsamına dahil edilmemiştir.

Medrese Sistemi: Finans, Kadro, İşleyiş ve Yapısal Özellikler bölümünde ise katalogda sunulan veriler yorumlanmıştır. Yapıların plan ve cephe ögeleri, kitabe-vakfiye verilerinden gelen bilgiler ve Osmanlı Dönemi arşiv kayıtlarından elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Yazılı kaynaklarda medreselerin planına dair bir veri bulunmadığı için asıl belgenin yapının kendisi olduğu düşüncesiyle önce mimarisi ve kitabeleri incelenmiş ayrıca medrese sistemi idari ve eğitimci kadrosuna kadar bir hiyerarşi içinde ele alınmış, öğrenci sayıları, okutulan dersler, eğitim süresi analiz edilmiştir. Sonuç kısmında da arşiv belgelerinden gelen bilgiler yazılmıştır.

Çalışma Kaynakça bölümü ile tamamlanmıştır.

Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri adlı tez, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım yönergesine göre hazırlanmıştır.

Kaynaklar: Çalışmamız belgeler üzerinden bir değerlendirme olacağı için ilk olarak birincil kaynaklardan olan kitabe ve vakfiye verileri ardından da Osmanlı Dönemi arşiv kayıtları incelenecektir.

Kitabeler: Birincil yazılı belge olarak değerlendirilen kitabe; inşa edilen yapının görünür bir yerine yerleştirilen, yapıyla ilgili bilgiler içeren bir nevi yapının kimlik kartı niteliğinde taşa işlenen yazılardır.

Kitabeleri içerdikleri bilgi bakımından iki gruba ayırmak mümkündür. Birincisi yapı hakkında tam ve detaylı bilgi veren kâmil kitabelerdir. Bu kitabelerde yapının kim tarafından, hangi yılda inşa edildiğini gösteren tarih, yapıyı yapan mimarı belirten sanatçı kısmı ile besmele, ayet, hadis içeren giriş bölümü bulunur[1]. İkincisi ise düzenli kitabelerde bulunan bölümlerden bir veya birkaçını bulundurmayan eksik/sınırlı kitabelerdir (Türkmen, 1992, s. 208).

[1] Karaman Hatuniye Medresesi kitabesini bu gruba örnek olarak verebiliriz.

Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilmiş yapılardaki kitabelerin yeri genellikle yapının türüne ve işlevine göre değişir. Örneğin yapım kitabeleri, cami, mescit, konaklama ve eğitimle ilgili yapıların, aynı şekilde türbe ve hanikâhların taç kapılarına yerleştirilmişlerdir. Bunun dışında kitabeler, minare kaidelerinde, pencere üstlerinde ve cephelerde de karşımıza çıkmaktadır (Duran, 2001, s. 6-10).

Bir yapının kimliği niteliğinde olan kitabeler hakkında 19. yüzyıl sonlarından itibaren çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

C. Huart, 1895 yılında Anadolu'ya yaptığı gezilerinden sonra *Epigraphie Arabe D'asie Mineure* adlı eserinde birçok yapı kitabesini yayınlamıştır. Ayrıca sultanlar ve baniler hakkında da detaylı bilgi vermiştir.

Alman Konsolosu J. Löytved, 1907 yılında *Konia, Inschrifter der Seldschukischer Bauten* isimli eserinde Anadolu Selçuklu Dönemi Konya kitabelerini ele almıştır. Mevlâna Celaleddin Rumi ve çevresindeki kişileri, dönemin tarihi olayları ile bağlantı kurarak anlatmış ve Mesnevi'den örnekler vermiştir.

M. V. Berchem 1912 tarihinde *Epigraphie des Danishmendides* adlı yayınında Danişmendli kitabelerini, 1917 yılında da H. Ethem ile yayımladıkları Corpus Troisième partie, Asie mineure isimli çalışmada da bütün yapılar ele alınmış ve kitabeler toplu olarak verilmiştir.

E. Combe, J. Sauvaget ve G. Wiet'in 1937 yılında yayınladığı *Repertoire Chronologique D'epigraphie Arabe* adlı kitapta yine bütün kitabeler yer almıştır.

Konyalı tarafından, 1945 yılında yayımlanan *Nasrettin Hoca Şehri Akşehir* ve 1964 tarihli *Konya Tarihi* başlıklı çalışmalar ile, Önder tarafından 1971 yılında *yayımlanan Mevlâna Şehri Konya* başlıklı eserler yapı kitabelerini içeren önemli kaynaklardır.

Vakfiye: Vakıflara hayat veren, vakfın şartlarını, nasıl idare edileceğini açık olarak gösteren hukuki belgelere vakfiye denilmektedir (Şeker, 1993, s. 1). Vakfiyeler; birçok bilginin yanı sıra kentin gelişimi, topografyası, ticari hayatı hakkında bilgiler vermesinden dolayı bu konularda başvurulabilecek birinci el kaynaklardandır. Vakfiye metinleri şekli, dili, kendi sanat özellikleri (kâğıdı, cildi, hattı, tezhibi vs.) açısından da

dönemi yansıtan önemli belgelerdir (Cantay, 2002, s. 1283). Vakfiye metinlerini yazmak için çoğunlukla kâğıt kullanılsa da taş üzerine kazılanlar da bulunmaktadır. Taş vakfiyelerin bazıları tam metin bazıları da özet niteliğindedir. Örnek olarak Mardin Hatuniye ve Sivas Buruciye Medresesi taş vakfiyeleri verilebilir.

Vakfiyelerin uzun ya da kısa olmaları fark etmeksizin, içindekiler kısmı üç bölümden oluşur. Bunlar;

a) Giriş (Dibace): Vakfın kuruluş amacının, ayet ve hadislerle vurgulanarak anlatıldığı bölümdür.

b) Vakfın hizmet şartları: Vakfın gelir kaynaklarını ve giderleri gösterildiği, vakfiyenin en uzun ve detaylı kısmıdır.

c) Sonuç: Burada vakfın şeriata uygunluğu anlatılır ve hiç kimsenin bu vakfa müdahale edemeyeceği belirtilir ardından şahitlerin imzalarının bulunduğu kısım geçilir (Kazıcı, 1985, s. 41).

İslami dönemde vakıf sisteminin ilk örneği, Hazreti Ömer'in (634-644), Hayber Kalesi'nin fethinden (629) sonra kendisine düşen bir alanın satılmaması, başkasına hibe edilmemesi-miras bırakılmaması şartı ile Allah yolunda olanların yararlanması için bağışlamasıdır (Çelik, 2010, s. 85-89).

Türk-İslâm döneminde vakıf geleneği; Karahanlılar zamanında Emir Ebu İshak İbrahim b. Nasr Tamgaç Buğra Han tarafından 1054 yılında inşa ettirilen medrese ile başlamaktadır. Bu vakfın en göze çarpan özelliği Bağdat Nizamiye Medresesi'nden (1067) önce kurulmuş olmasıdır[2] (Berki, 1940, s. 43).

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi vakfiyelerde; medreselerin idari kadrosu, işleyişi, medresede görev yapanlar ve maaşları, mezhepleri, çalışma şartları, öğrenci sayısı, öğrenim süresi, öğrencilere verilecek burslar, günlük ve özel günlerde yapılan yemekler, medreseye ait giderlerin karşılanması için vakfedilen gelirler hakkında detaylı bilgilere yer verilmektedir. Anadolu'ya geldiğimizde vakfiye düzeninin yine aynı şekilde olduğu

[2] Vakfiye detaylarına Karahanlı Medreseleri bölümünde değinilecektir.

görülmektedir. Ayrıca vakfın nasıl kullanılacağı, bakım ve onarımına dair bilgiler yer almaktadır.

Arşiv Kaynakları: Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü coğrafya hakkında bilinçli olarak o günün şartlarına göre düzenli olarak denilebilecek düzeyde arşivler oluşturmuştur. Bu sayede de Osmanlı döneminde medreselerin kullanımına yönelik birçok bilgi edindiğimiz, görevli atamalarından verilen ücretlere, yapılan onarımlardan medreselerin gelirlerine kadar çok sayıda belge günümüze ulaşmıştır.

Osmanlı Devleti'nden günümüze ulaşan belgeler Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde kayıtlıdır. Bu çalışmada Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yer alan farklı tasniflerdeki kayıtlardan yararlanılmıştır. Belgelerin çoğu elektronik ortama aktarılmıştır.

Hurufat Defterleri ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır ve vakıflarla ilgili atamalarda, görevlendirmesi yapılacak kişiye berat verilmesinin ardından, berat özetinin kaydedildiği defterlerdir. Araştırmacılardan T. Baykara'nın belirttiğine göre, bu defterler 1691-1839 yıllarında tutulmuştur (Baykara, 1990, s. 4). Ücretleri belirtmesi bakımından, iktisadî tarih, yapılardaki görevlileri ortaya koyması açısından da sosyal tarih için yararlanılması gereken arşiv kaynakları özelliğine sahiptir.

Tahrir Defterleri, Osmanlı idaresine geçen yerlerin gelir kaynaklarının tespitinin yanı sıra şehir, kasaba, köy, mezra ve çiftliklerde oturan ve vergi vermekle mükellef kişilerin isimleri, tarım alanları, buralarda yetiştirilen ürünler ve bunlardan alınan vergilerin tespit edilmesi için tutulan defterlerdir (Emecan, 1989, s. 6-7; Karazeybek, 2000, s. 101).

Bir diğer önemli arşiv belgesi tarih sırasıyla tutulan mahkeme kayıtları yani Şer'iyye Sicilleridir. İdari, askeri, ekonomik, sosyal bakımdan her türlü bilginin bulunduğu önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Konumuz açısında yararlandığımız kısmı, kişiler arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde (bunlar bazen müderris ya da mütevelliler arasında olabilmektedir), yapılarda meydana gelen işlev değişikliği, medreselerin gelirlerine yapılan haksız müdahaleler, müderris, imam gibi görevlilerin nasb ve azilleri gibi konuların aydınlatılmasındır. Şer'iyye sicillerinin birçoğu yüksek lisans ve doktora tezi olarak yayımlanmıştır.

Dönemin Tarih ve Edebi Kaynakları: Anadolu Selçuklu Dönemine ait tarihi kaynak olarak karşımıza çıkan ilk eser, İbni Bibi'nin, el-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye' sidir. Anadolu Selçuklu Tarihi adıyla M. Öztürk tarafından iki cilt halinde Türkçeye kazandırılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi yapısı ve kültürel tarihi hakkında bilgi edindiğimiz önemli bir kaynak olarak kaşımıza çıkmaktadır.

Aksaraylı Kerümiddin Mahmut tarafından yazılan ve 1243 yılına kadar uzanan Müsamerat'ül - Ahbar adlı Farsça eser, dönemin tarihi ve şehirlerin fiziki yapısı hakkında değerlendirme yapmamıza olanak sağlayan bir diğer önemli eserdir.

F. N. Uzluk tarafından *Anonim Selçukname* adıyla Türkçeye çevrilen eser önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin *Fihi Mafih* adlı eseri, Rumi'nin meclislerdeki konuşmalarını kaleme almasıyla oluşturulmuştur. Dönemin dini, ahlaki değerleriyle cami, mescit gibi yapı inşa ettirmenin amacı anlatılmıştır.

Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçeye çevrilen *Mevlana'nın Mektupları*; II. İzzeddin Keykavus, Sahip Ata Fahreddin Ali, Muineddin Süleyman Pervane" gibi devlet erkanına yazdığı mektupları içermektedir.

T. Yazıcı tarafından, *Mevlâna ve Etrafındakiler* ismiyle Türkçeye çevrilen Feridun bin Ahmed-i Sipehsalar'ın Risalesi, üç bölümden oluşmuştur. Eserde, Mevlânâ'nın soyu ve özellikle babası Sultan Veled, halifeleri, dostları, müritlerinin ileri gelenleri ve Şemsi Tebrizi hakkında bilgiler verilmektedir. Keramet, sema, aşk, vecd, tevhid gibi tasavvufî konular da açıklanmaktadır.

Dönem kaynağı olarak sıkça kullanılan diğer bir kaynak Ahmed Eflaki'nin, *Ariflerin Menkıbeleri (Menâkıbü'l Ârifîn)* adlı eseridir. 14. yüzyıl Anadolu'sunun sosyal, kültürel, tasavvufi yapısı hakkında bilgiler vermektedir. T. Yazıcı tarafından tercüme edilmiştir.

Seyahatnameler: Orta Çağ seyyahlarından İbn-i Battûta'nın (ö.1369), Seyahatnâmesi de medreselere dair önemli bilgiler içermektedir. *Tuhfetü'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar* diye adlandırılan ve literatürde *Rıhletü İbn Battûta* ismiyle bilinen eser,

İbn-i Batuta'nın yirmi sekiz yıl boyunca yaptığı gezilerinden oluşmaktadır. Seyyah, Anadolu'nun devlet, toplum ve ekonomik yapısı, gelenek görenekleri, ticareti ve coğrafyası hakkında tanıtıcı bilgiler vermiştir.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi (ö.1672), 10 ciltlik eserinde gittiği şehirlerin kalesi, kale kapıları ile fiziki yapısı ve mimari eserleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

C. Texier, 1841 yılında *Küçük Asya*'yı tarihi, coğrafyası açısından değerlendirmiş, şehirleri tek tek ele almış ardından şehirdeki yapılar hakkında bilgi vermiştir.

F. Sarre, 1896 yazında gerçekleştirdiği seyahatini *Reise in Kleinasien* ismiyle yayınlamış ve yapı kitabelerini vermesiyle önem kazanmıştır.

A. Gabriel tarafından, 1931 ve 1934 yıllarında iki cilt halinde yayımlanan *Monuments Turcs D'Anatolie I (Kayseri-Niğde)* ve *Monuments Turcs D'Anatolie II (Amasya-Tokat-Sivas),* adlı çalışmalarda Kayseri, Niğde, Amasya, Tokat şehirlerindeki mimari yapılar hakkında detaylı bilgiler ve çizimler bulunmaktadır.

Bunlardan başka adları aşağıda verilen araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar medreseler hakkında çeşitli bilgiler içermektedir:

Sarre, F. (1896). *Reise in Kleiasien-Sommer 1895-Forschungen zur Seldshukischen Kunst und Geographie des Landes*. Berlin; Grenard, M. F. (1901). Notes sur les Monuments du Moyen Age de Malatia, Divrighi, Sivas, Darendah, Amasia et Tokat, *Journal Asiatique*, 17. s.549-558; Löytved, J. (1907). *Konia: Inschriften der Seldchukischen Bauten*, Berlin; Mendel, G. (1908), *Les Monuments Seldjokides en Asie Mineure*, Paris; Sarre, F. (1910). *Denkmaeler Persischer Baukunst IV: Die Seldschukischen Baudenkmaeler von Konya*, Berlin; Berchem, M. V. ve Ethem, H. (1910). *Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum. Troisieme partie. Asie Mineure Fasc. I. Sivas et Divriği*, Le Caire.

Salnameler: Osmanlının geç dönemlerinde oluşturulmuşlardır ancak yine de şehirlerdeki eser sayısının belirlenmesinde resmi bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmalar: O. C. Tuncer'in, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar* adlı kitabında, Kösedağ Savaşı yenilgisinden sonra Moğolların Anadolu'ya gelişi ve bunun mimariye yansımasını bazı cami ve medreseler üzerinden değerlendirmiştir.

Z. Atçeken'in aynı zamanda doktora tezi de olan *Konya'da Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması* adlı kitabı Konya'daki yapıların plan ve mimari özelliklerini değerlendirirken, Şer'iyye Sicilleri üzerinden Osmanlı dönemindeki durumları hakkında bilgi vermiştir.

C. Arabacı'nın, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri* adlı çalışması ile Konya'daki Osmanlı medreselerinin yanı sıra Osmanlı öncesi medreselerini de kataloğa dahil etmiştir.

Medreseleri ele alan makaleler, kitaplar ve tezler olmak üzere birçok yayın bulunmaktadır.

1. BÖLÜM
ORTA ÇAĞIN İSLÂM DÖNEMİ EĞİTİM KURUMLARI

Eğitim her dönem ve kültürde önemini korumuş ve özellikle Oku! emriyle başlayan İslâm dini için başlangıcından beri vazgeçilmez unsurlardan biri olmuştur. Cami merkezli başlayan eğitim, camilerin hem eğitim mekânı olarak yeterli gelmemesi hem de sessizlik isteyen ibadet ortamını koruma zorunluluğu nedeniyle, eğitim mekanlarının kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Eğitim bundan sonra medreselerde devam etmiş ve yaygınlaşmıştır.

Cami ve mescitlerin dışında özellikle çocuklara okuma yazma, Kur'an ve temel din bilgisi öğretilen küttab adı verilen eğitim birimleri bulunmaktaydı. Buralar ilköğretim seviyesindeki temel eğitim kurumlarıdır. Bunlardan başka kütüphaneler de bilimsel toplantıların ve ilim tartışmalarının yapıldığı mekanlar olmuştur. 10. yüzyıldan itibaren gelişen bu ilmi ortamla, nihayetinde medreselere duyulan ihtiyaç da arttırmıştır. İslâm dünyasında Orta Çağ boyunca medreseler ortaya çıkana kadar cami, küttab ve kütüphanelerde eğitim devam etmiştir. Medreseler, bu geleneğin mirasını devralarak İslâm eğitim sistemini kurumsal bir kimliğe dönüştürmüş bilginin hem üretim hem de başkalarına aktarıldığı bir merkez olarak önemli rol üstlenmiştir.

1.1. CAMİ VE MESCİT

Cami, "toplayan", "bir araya getiren" anlamlarında cem kökünden gelen ve cuma namazı kılınan mescitler için kullanılan "el-mescidü'l-câmi (cemaati toplayan mescit)" tamlamasının kısaltılmış biçimidir. Bu kullanım, 10. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır. Buna karşılık mescit kelimesi; Arapça "sücûd (eğilmek, tevazu ile alnı yere koymak)" kökünden gelen "secde edilen yer" anlamında bir mekân ismi olarak kullanılmıştır (Pedersen, 1979; Önkal ve Bozkurt, 1993, s. 46). Bu iki kavram hem etimolojik hem de işlev açısından zamanla farklı anlamlar kazanmıştır.

Cami ve mescit arasındaki farklılık, yapıların işlevsel özelliklerinde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu mekanlardan içinde Cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan yapılar cami; minber bulunmayan yani cuma namazı kılınmayan küçük

mekânlar ise mescit olarak adlandırılmıştır. Her iki yapı da büyük veya küçük bir topluluğa hizmet etmiş, dini ve toplumsal yaşamın merkezi olma işlevi görmüştür (Tibawi, 1962, s. 229).

Bu bağlamda, cami ve mescitler başlangıcından beri eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekânlar olmuştur. Bu yapılarda hoca bir köşede oturur, öğrencileri tam ya da yarım daire şeklinde etrafına toplar ve ders verir, bu topluluğa da "halka" denilirdi. Hz. Muhammed'de bazı zamanlarda mescitte oturur ve etrafında toplanan insanlara din ve dünyaya ait konular hakkında bilgi verirdi (Kuran, 1969, s. 1; Yıldız, 1989, s. 215). Hadisler de ilk halka sahibinin Hz. Peygamber olduğunu ifade eder (Sayılı, 2002, s. 7). İlk ayeti "Oku" olan bir dinin peygamberinin de ilk öğretici olması doğal bir sonuçtur.

Zümer Suresinin "bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" şeklinde ifadesini bulan 9. ayeti ve daha birçok ayet öğrenmenin, bilmenin, eğitimin önemini açıkça vurgulamıştır[3]. Bu nedenle İslâm dünyasında eğitim; ilk olarak mescit ve cami merkezli olmuştur. Süreç içinde camiler birden fazla İslâmî ilmin okutulduğu "halkalar" barındıran bir eğitim merkezi haline gelmiştir. Hemen hemen bütün camilerde ders halkaları bulunmuştur (Makdisi, 2015, s. 52). Ayrıca, ünlü alimlerin kalabalık dinleyici kitlesine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin; El- Şafii, Bağdat'a geldiğinde Hanefi öğreticileri yirmi dinleyici halkasına sahipti. Ancak el-Şafii'nin çoğu dinleyiciyi yanına çekmesiyle Hanefilerin halka sayısı azalmıştır. 938 yılında Amr Camii'nde Şafii ve Malikilerin on beşer, Hanefilerin ise üç halkası vardı (Ay, 2006a, s. 77).

---

[3] "Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir" (Ali İmran Suresi 3/18. Ayet), "Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz" (Nisa Suresi 4/162. Ayet), "İnananların hepsinin savaşa gitmesi lazım değil; bir kısmı savaşa gitmeli, bir topluluk da çekinmelerini sağlamak için kavimleri savaştan dönüp gelerek onlarla buluşunca onları korkutmak için dini hükümleri iyice öğrenmeye çalışmalıdır" (Tevbe Suresi 9/122. Ayet), "Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yusuf'a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. Ancak Allah'ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır" (Yusuf Suresi 12/76. Ayet), "Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun" (Nahl Suresi 16/43. Ayet), "Ey rabbim benim ilmimi artır de" (Ta'ha Suresi 20/114. Ayet), "Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir" (Kasas Suresi 28/80. Ayet) gibi ilmi teşvik edici çeşitli ayetler bulunmaktadır.

İslâmiyet ortaya çıktıktan sonra toplu eğitim- öğretimin yapıldığı ilk yer, "Erkâm bin Ebu'l-Erkâm'ın"[4] evidir (Atay, 1983, s. 15; Önkal, 1995, s. 305). Ardından Hz. Muhammed'in 622 yılında Medine'ye hicretinden hemen sonra inşa edilen, hem vakit namazlarının kılındığı hem de bir eğitim ve öğretim kurumu olarak işlev gören Mescid-i Nebevî'yi[5] (Kazıcı, 1983, s. 23; Bozkurt ve Küçükaşçı, 2004, s. 281; Siddiqi, 2014, s. 151) ve yanındaki Suffe'yi[6] medresenin ilk örneği saymak doğru bir yaklaşım olacaktır (Bozkurt, 2003, s. 324). Yukarıda bahsedildiği gibi ilk halka sahibi Hz. Peygamber'dir ve o bu işi tek başına yapmamıştır. Örneğin, Ubâde b. Es-Sâmid ve Sâbit b. El-Âs suffede eğitim alanlara yazı yazmayı öğretmiştir[7] (Bayraktar, 2023, s. 90).

Cami, her devirde bir halk enstitüsü görevi üstlenmiştir. Ders programlarının temelini de dini ilimler oluşturmuştur. Bu durum Dört halife döneminde de (634-661) aynı şekilde devam etmiştir. "İmam-ı Âzam Ebu Hanife" ve "İmam-ı Malik" de derslerini camilerde ve dini ilimler üzerine vermişlerdir (Sayılı, 2002, s. 7). Ancak buralar eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyince yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. Yani giderek artan öğrenci sayısı, ders programlarının genişlemesi mescitlerden medreseye geçişi zorunlu hale getirmiştir. Özellikle Kelam[8], Cedel[9], Münazara gibi derslerde eğitimin tartışmaya dayalı olması mescitlerdeki huzur ortamının bozulmasına neden olmuştur (Hızlı, 1987, s. 276). Derslerde öğrencilerin soru sorması ve yapılan tartışmaların gürültü oluşturması

[4] İslâmiyet'in ilk yıllarında müşriklerin baskısı nedeniyle irşad ve tebliğ faaliyetleri gizli yürütülmekteydi. Hz. Muhammed, İslâm tarihinde Dâr'ül-Erkâm diye anılacak olan bu evi tebliğ faaliyeti için merkez haline getirdi. Detaylı bilgi için bkz. (Köksal, 1993). Alimlerin, bilginlerin evi de eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü yerler arasında bulunmaktadır.

[5] Mescid-i Nebevi; Mescit, Suffe ve Peygamberin ailesi ile konaklaması için ayrılan kısımla birlikte toplam üç bölümden oluşmaktadır.

[6] Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde, yoksul sahabelerine barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen yerdir (Baktır, 2009, s. 469-470). Buradaki eğitim ve öğretim faaliyetleri hem erkeklere hem de kadınlara yöneliktir. Haftanın bir günü kadınların eğitimine ayrılmış ve kadın öğretmenler de bulunmuştur. Nitekim Şifa (Ümmü Süleyman b. Hayseme), Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Hafsa'ya yazıyı öğretmiştir. Hz. Peygamber'in eşleri de kadınların eğitim ve öğretimleri ile ilgilenmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. (Dündar, 2014; Gözütok, 2017).

[7] Ayrıca Peygamber'in okuma-yazma öğrenmeye dolayısıyla eğitime verdiği önemi, Bedir Savaşı'nda (624) yaşanan olaydan da anlamakta mümkündür. Bedir Savaşı'nda, savaş esiri olarak ele geçirilen her bir kimse için 1000-4000 dirhem kurtuluş akçesi istenmiş bir de bunlardan okuma-yazma bilenlerden her biri on Müslümana bunu öğretme karşılığında serbest bırakılmalarına karar verilmiştir. Böylece Medine'de verilen eğitimin seviyesi her geçen gün artmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Yıldız, 1989, s. 71; Fayda, 1992, s. 326-327).

[8] Kelam; Allah'ın zatından ve sıfatlarından, peygamberlik konularından, başlangıç ve sonuç itibariyle kâinatın hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilimdir (Yavuz, 2022, s. 196).

[9] Cedel; doğruluğu herkes tarafından kabul edilen önermelere dayanan kıyas; tartışmada rakibi susturma yöntemi anlamında kullanılan mantık, felsefe ve kelâm terimidir (Yavuz, 1993, s. 208-210)

nedeniyle camilerin hem ibadet hem de eğitim yeri olarak kullanılmasının sınırları görünür hale gelmiştir (Yavuzyılmaz, 2023, s. 26). Sonuç olarak eğitim-öğretim, mescit ve camilerden ayrılmış özel mekanlara aktarılmıştır. Süreç içerisinde ihtisas medreseleri gelişmiş ve medreselerde eğitim farklı bir boyut kazanmıştır.

Ancak yine de camiler birer eğitim-öğretim merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir. Özellikle, Kahire El-Ezher Camii örneği bu durumu açıkça ortaya koyar. Yapı, bir cami-okul olarak kurulmuş, 988 yılından itibaren sadece eğitime ayrılmış, bu süreçte Cuma namazı haricinde vakit namazı kılınmamış daha sonra da bir üniversite olarak adını duyurmuştur (Kazıcı, 1983, s. 42).

Fotoğraf 1.1 Şam Emeviye Camii, halka şeklinde oturanlar (Bedford, 1862) (https://www.loc.gov/item/2021671047#q=Umayyad+Mosque&qla=en Erişim Tarihi: 15.03.2024)

13. yüzyıl tarihçilerinden İbn-i Hallikân, *Vefeyatü'l-A'yan* (1256-81) adlı eserinde mescit ve camilerde yapılan eğitimin niteliğinin değişmediğini anlatır. "Mescitlerde tek bir âlimin ders halkası bulunur, camilerde ise halka sayısı mekânın büyüklüğüne göre değişmektedir. Bu mekanlarda, çeşitli âlimler bir araya gelerek, okutulan derslere dair tartışma yaparlardı. Mescitlerde olduğu gibi camilerde de ders veren âlim, sultan tarafından atanırdı" (Keleş, 2015, s. 115-120).

Cami her dönemde ibadetin yanı sıra sosyalleşmenin ve eğitimin de merkezi olmuştur. Ancak asıl işlevi ibadet mekânı olmasıdır. Buna karşılık medresede, yapısal ve işlevsel olarak temel olan şey eğitimdir.

1.2. KÜTTAB

Küttab; genellikle camiye bitişik, ilköğretim düzeyinde dini bilgilerin yanında okuma yazmanın da öğretildiği ilköğretim kurumudur (Kazıcı, 1983, s. 78; Parladır, 1996, s. 29). İslâmiyet öncesi yalnızca Arabistan'da bulunan bir kurum olmasına karşın Emevi dönemi sonrası Müslüman dünyada kabul görmüş ve temel seviyede eğitim veren en yaygın mekân olmuştur (Serjeant, 1992, s. 94). Çoğunlukla erkek çocukların eğitim aldığı bu okullarda, öğrencilere başta okuma yazma ve basit hesap kuralları gibi temel eğitim veriliyordu (Landau, 2003, s. 3).

Öğrencilerin küttabda aldıkları dersler, mescit ve cami halkalarında verilen eğitime hazırlık mahiyetindeydi (Makdisi, 2015, s. 55). Burada eğitim öğrencinin, muallimin/öğretmenin söylediklerini tekrar etmeye ve bu sayede ezberlemeye yöneliktir (Çelebi, 1983). Çocuklar burada dört-beş yıl kadar eğitim alıp mezun olduktan sonra kendilerini geliştirmek isteyenler eğitimlerine medreselerde devam ediyorlardı.

1.3. KÜTÜPHANE

İslâmi dönemde kütüphane; beyt, hizâne ve dâr gibi mekân anlamına gelen kelimelerle, hikme(t), ilim ve kütüb gibi içerik ifadelerinin bir araya gelmesiyle türemiştir. "Beytü'l-hikme, hizânetü'l-hikme, dârü'l-hikme, dârü'l-ilim, dârü'l-kütüb, hizânetü'l-kütüb" adlarıyla kütüphaneler kurulmuştur (Bloom, 2003, s. 166). Kütüphaneler aynı zamanda birer ilim merkezidir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin bir standarda kavuştuğumedreselerden farklı olarak bu mekanlarda gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri üzerinde devletin bir kontrolü yoktu. Devlet daha çok "vekil ya da hami" görevindeydi (Ay, 2006a, s. 70).

Abbasi Halifesi Me'mun (813-833) tarafından Bağdat'ta açılan "Dârü'l-Hikme/Beyt'ül Hikme", dönemin en büyük kütüphanesidir (Baltacı, 1976, s. 5; Dursun, 1989, s. 387; Talas, 2000, s. 17). Bu kütüphanelerde bilimsel toplantılar ve tartışmalar, daha önceki dönemlere ait birçok eserin Arapçaya çevirileri yapılmıştır (Kazıcı, 1983, s. 30). Orta Çağ seyyahlarından Mes'ûdî'nin naklettiğine göre bu kurumlarda hadis, tarih ve biyografiye dair bazı kitaplarla bu kitapların bakımını ve kontrolünü sağlayan görevliler bulunmaktaydı (Erünsal, 2003, s. 11).

Mısır Fatımileri, Bağdat'taki Dâr'ül Hikme'ye alternatif olarak Şiiliğin lehinde olacak şekilde Kahire'de 1005 M. yılında Dar'ül-İlim'i [10] kurmuşlardır. Şii öğretisini yaymak ve öğretmek için oluşturulan bu kurumdan sorumlu kişiye "Dâi'd-duât" denilmekteydi. Dâi'd-duât, pazartesi ve perşembe günleri dâilerle (öğrenci) buluşur, kendine ayrılan yüksek yere oturur ve mezheple ilgili bilgiler verirdi (Ocak, 2023, s. 49).

Büyük Selçuklular döneminde her medresenin ve şehirlerin halka açık kütüphaneleri vardı. Selçuklu devletinin kuruluşunda meliklerin merkezi olan Merv'de, Sultan Sencer döneminde (1097-1118) kurulan Aziziye Kütüphanesinde 12000 cilt kitap bulunmaktaydı. 13. yüzyıla gelindiğinde şehirde bulunan on kütüphaneden rehin bırakmadan kitap ödünç alınabiliyordu. Kütüphanede çalışan görevliler arasında, ilmi ve idari işlere bakan Hazin (müdür), kitapların tercümelerini yapan mütercimler, kitap yazım ve çoğaltılmasıyla ilgilenen müstensihler, kitapların cilt ve bakımını yapan mücellidler ve kütüphaneden yararlanmak isteyenleri yönlendiren münaviller yer almaktadır (Çetin, 1999, s. 190).

Dönemin ünlü kütüphanelerinden, Bağdat Mustansıriyye Medresesi kütüphanesinin personel kadrosunda yer alan hâfız-ı kütüblerin (hazin) çoğunun dönemin ünlü âlimlerinden olduğu görülmektedir. Devrinde büyük üne kavuşan bu kütüphane, İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden gelen âlimlerin ve devlet adamlarının ziyaret mekânı olmuştu (Erünsal, 2003, s. 13). Ayrıca 1086 yılında Nizamülmülk'ün Bağdat'ta bulunduğu sırada Nizamiye Medresesi kütüphanesine giderek kitap mütalaa ettiği de anlatılmaktadır (Hizmetli, 2022, s. 57).

[10] Dar'ül-ilim, Şii kütüphaneleri ve eğitim kurumları olarak gelişmiştir. Şiî İsmaîliye mezhebinin propagandasını yapacak "daî"ler yetiştiriliyordu. Detaylı bilgi için bkz (Yiğit, 1995, s. 97).

Anadolu'da ise Selçuklular döneminde 100 civarında halk kütüphanesi ve özel kütüphane bulunmaktadır. Gıyâseddin Keyhüsrev, Alâeddin Keykubad, Sahip Ata Fahreddin Ali, Sahibülazam Mugiseddin, Sahibülazam Fahreddin Salgır, Sahibülazam Ziyaüddin Emir Mahmud kütüphanesi gibi devlet adamlarının kütüphanelerinin yanı sıra Alâüddin Ata Melik, Şemsüddin Mehmet, Sultanü'l-Etibba Muindeler, Sahib-i Divanü'l-İstifa Mehmet b. el-Hasan el-Müstevf kütüphanesi gibi özel kütüphaneler de bulunmaktaydı (Ünver, 1970, s. 8-18). Bu dönemde kütüphaneler hem bir eğitim mekânı hem de modern anlamda kütüphane işlevini yürütmüştür. Buralarda da öğreticiler bulunurdu ancak örgün bir eğitime sahip değillerdi. Öğreticiler planlı bir şekilde kütüphanelerde bulunmuyorlardı (Çelebi, 1983, s. 105; Polat, 2015, s. 23).

Yukarıdaki bilgiler ışığında, İslâm medeniyetinin gelişim süreci içerisinde kütüphaneler, yalnızca kitap muhafaza etme ya da bilgiye ulaşılan yerler olmakla kalmamış, bunun ötesinde bilginin üretildiği, tartışıldığı önemli bir ilim, eğitim ve kültür merkezi olarak da işlev görmüştür. Bu kurumlar modern anlamda kütüphanelerin temel özelliklerini barındırmakla birlikte, dönemin eğitim hayatında da önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla kütüphaneler, medreselerdeki sistematik düzenden farklı olarak daha özgür/serbest ve sorgulayıcı bir öğrenme ortamı sağlamıştır.

1.4. MEDRESE

Orta Çağ İslâm ilim kurumu olan medrese, "ders okunan yer, talebenin/öğrencinin içinde oturup kalktığı ve okuduğu bina" anlamına gelmektedir (Ülken, 1969, s. 197). Okumak, anlamak, tekrarlamak manalarına gelen "ders (derase)" kökünden gelir. Çoğulu "me-da-ris"tir. Bu bilgilerle birlikte medrese, eğitim ve öğretim faaliyetleri için düzenlenmiş, memleketin ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştiren özel mekânların adıdır (Pakalın, 1993, s. 436; Hızlı, 1987, s. 274; Furat, 2003, s. 182; Bozkurt, 2003, s. 323; Göktürk ve Dağ, 2014, s. 458).

Medrese; bina, bu binada öğretim yapan ve hizmet eden personel, okuyan öğrenci olmak üzere başlıca üç unsurdan oluşur (Köymen, 1975, s. 76; Çetin, 1999, s. 181). Medrese kelimesi her ne kadar hoca-öğrenci topluluğunu ya da idari kadroyu çağrıştırsa da aslında

bir tür sistemi ifade etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi büyük camilerde belirli kısımlarda halka oluşturulup ders yapılan yerler de medrese olarak adlandırılmaktaydı.

Medresenin mimari oluşumu ile ilgili çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Bunlardan ilki; Orta Asya ev mimarisinin, merkezi mekânlı plan tipine kaynaklık ettiğidir. Merv'de gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırması çalışmalarında ortaya çıkarılan köşkler ve evler dört eyvanlı olarak inşa edilmişlerdir. Köşklerin bu özelliğine bakıldığında eyvan[11] ve odaların diziliminde, mekân kullanımlarının belirleyici olduğu görülmektedir (Kuran, 1969, s. 8-9).

Diğer bir görüşe ise vihara[12] ve medrese arasındaki benzerlik kaynaklık etmektedir. Araştırmacılardan Hillenbrand bu benzerliği, Orta Asya'da İslâmiyet'ten önce Budizm'in yayılmasına bağlamaktadır. Dört eyvanlı, merkezi mekân planlı *Belh Adzina Tepe* manastırı bu konu hakkında bir fikir verse de bağlantının mekânsal eleman dışında, kullanımına dair bir değerlendirme yapılamamıştır (Hillenbrand, 1994, s. 175; Eravşar, 2019, s. 496). Genel hatlarıyla avlulu viharalardan esinlenmiş oldukları, medrese ve zaviyenin eyvanlı ev örneklerinden geldiği şeklindeki fikir kabul görmüştür (Çetin, 1999, s. 182). Ancak Orta Asya'da benzer planın başka yapı türlerinde de olduğu göz önünde bulundurulursa; sadece viharalar değil merkezi mekânlı başka yapılar da medrese mimarisine kaynaklık etmiş olabilir.

Selçuklu öncesi gelişme/hazırlık evresinde; Horasan ve Maveraünnehir bölgesinde, Karahanlılar ile Gazneliler gibi Türk devletlerinin etkili oldukları ve buralarda medrese inşa ettirdikleri bilinmektedir. Dolayısıyla, yüksek öğretim kurumu olan medrese, İslâm dünyasına Türklerin önemli bir katkısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Sayılı, 1985, s. 185).

---

[11] Eyvan; üç tarafı kapalı, önü açık, tonoz örtülü birimlere denilmektedir.

[12] Vihara, M.Ö. III. yüzyıldan itibaren Budist rahiplerin, toplu halde ruhban hayatı yaşadıkları ve kutsal metinleri okuyup çoğalttıkları, aynı zamanda Budizm'in esaslarının öğretildiği yerlerdir. Tipik bir vihara planı şu şekildedir; eyvana benzer bir mekândan girişe gelinmekte ve oradan da etrafı ayaklarla çevrili büyük avluya açılan eyvan şeklinde diğer bir mekâna geçilmektedir. Ayaklı avlu etrafında öğrenci hücreleri yer almaktadır. Girişin karşısında avlunun karşısında tapınak yer almaktadır. Bir sekiden, avludan tapınağa girilmektedir. Vihara içerisinde ayrıca fırın, ocak, kuyu gibi çeşitli ihtiyaçları karşılamak için gerekli birimler yer almaktadır. Vihalar hakkında detaylar için bkz (Erşan ve Akdeniz, 2019, s. 87-110). Viharaların amacı bir yandan Budist rahipleri (toyın) yetiştirmek, gezici Budist rahiplere bir barınak olmaktı. Burada iki türlü öğrenci vardı: "Mahava" denilen, İslâmiyet'teki Sufilere benzer, inzivaya çekilen din adamları ve "Brahmakarin" denilen dünyevî hayatı seçen din adamları (Ergun, 2018, s. 1-40).

Medrese mimarisi, genel olarak ortasında küçük bir havuzu bulunan, avlu etrafında şekillenmiş mekanlardan oluşmaktadır. Çoğu örnekte biri giriş olmak üzere dört eyvanlı şema hâkimdir. Eyvanların günümüzdeki karşılığı sınıflara denk gelmektedir. Eyvanların yanında ise öğrenci ve müderrislerin kalabilecekleri hücreler yer almaktadır. Ayrıca medreselerin ibadet mekanının yanı sıra bani türbelerini de barındırıyor olması erken dönemden itibaren bir gelenek halinde devam etmiştir (Eser, 2000, s. 62).

Araştırmacılardan H. Karpuz, *Anadolu Selçuklu Mimarisi* adlı kitabında medreselerin mimari özelliklerinden bazılarını şöyle sıralamıştır;

> Plan, merkezi avlu-eyvan tertibinde kurulmuştur. Diğer hacimler bunların etrafında yer alır. Taç kapının bulunduğu cephe kent alanına, ana caddeye bakar ve özenle yapılmıştır. Taç kapı, genelde ana eyvan karşısındaki giriş eyvanına açılır. Bazen revaklı olan avlu, çiçeklik, havuz, şadırvan veya kuyuya sahiptir. Ana eyvan dershane veya mescit olarak kullanılır. Öğrenci odaları, mescit, kışlık dershane gibi bölümler avlu etrafında sıralanmıştır. Hela medresenin bir köşesinde veya dışarıda yer almaktadır" (Karpuz, 2001, s. 50).

Medreselerle ilgili farklı tipoloji denemeleri yapılmış olmakla beraber avlu etrafında şekillenen plan tipleri, genellikle avlunun açık ya da kapalı oluşuna, eyvan sayısına, revak ve kat sayısına göre değerlendirilmektedir (Kuran, 1969, s. 131; Sözen, 1970, s. 4).

Kapalı Avlulu Medreseler

a. Kubbesi Duvarlara Oturanlar
b. Kubbesi Desteklere Oturanlar

Açık Avlulu Medreseler

a. Tek Katlı
b. İki Katlı

Kapalı avlulu plan tipinin Anadolu'da ilk örneklerini teşkil eden ve 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreselerinde görülen bu plan 13. yüzyılın ortasında diğer merkezlerde önemli ve anıtsal örnekler ile karşımıza çıkacaktır. Konya Karatay Medresesi (1251) ve İnce Minareli Medrese (1265), Kırşehir Cacabey Medresesini (1272), Afyon Çay Taş Medrese (1278) örnekler arasındadır.

Açık avlulu medreselere ise Diyarbakır Mesudiye ve Zinciriye Medreseleri, Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi (1205), Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (1217), Kayseri Huand Hatun Medresesi (1238), Konya Sırçalı Medrese (1242), Kayseri Sahibiye Medresesi (1267), Sivas'ta 1271 yılında yapılmış olan üç medrese; Sivas Gök Medrese, Sivas Çifte Minareli Medrese ve Buruciye Medresesi örnek olarak verilebilir.

Medreselerde genel olarak, taç kapıdan başlayarak, giriş eyvanı, avlu ve ana eyvan olarak devam eden doğrusal bir kurgu söz konusudur. Bu da demek oluyor ki, ana mekânları hem hiyerarşik hem de işlevsel olarak bağlayan mekânsal bir örgütlenme, başka bir ifadeyle ana mekânlar arasında devamlılık sağlamaya yönelik bir anlayış vardır.

Bazen de yapının araziye yerleşimine ya da mekânlar arasındaki işlevsel ilişkiler bunu gerektirdiği için "taç kapı, giriş eyvanı, avlu, havuz ve ana eyvan" olarak devam eden aksın net bir doğrusallık göstermediği örnekler de bulunmaktadır. Diyarbakır Mesudiye Medresesi (1193, 1223-24), Kayseri Çifte Medrese (1205), Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (1224) ve Konya Karatay Medresesi'nde (1251) dizilim bu şekildedir (Caner ve Bakırer, 2009, s. 16-17).

Medreselerin temel görevi; imam, hatip, müezzin, vaiz ve müftü gibi devlet kurumları için nitelikli personel yetiştirmenin yanı sıra, yargıdan vergi işlerine kadar uzanan geniş bir alanda kadılık, muhtesiblik, kâtiplik, tercümanlık, istihbarat, noterlik, elçilik, naiblik, valilik ve vezirlik gibi bürokratik görevler için devletin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını sağlamaktır (Özaydın ve Kamalov, 2013, s. 124). Dolayısıyla, medreselerin kuruluş ve yaygınlaşma sebebi ihtiyaç duyulan bürokrat ve din adamı yetiştirmek olarak ifade etmek mümkündür.

1.4.1. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu Medreseleri

Karahanlı Medreseleri

Medrese tabiri ilk olarak 9. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır ancak; medreselerin kendine has kimliğini bulması Karahanlılar (840-1212) zamanında olmuştur (Dağ ve Öymen, 1974, s. 4; Baltacı, 1976, s. 5).

10. yüzyılda birçok Türk boyunun ve hükümdar Satuk Buğra Han'ın da Müslüman olmasıyla, İslâmiyet Türkler arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Türk-İslâm kültürünün bir getirisi olarak da Karahanlılar devrinde eğitim gelişmiş ve medreseler inşa edilmiştir (Yuraydın, 1971, s. 56; Özkan, 2017, s. 10).

Karahanlılar döneminde, devletin egemenlik kurduğu bölgeler hem İran hem de Çin-Uygur kültürünün etkisindedir. Dolayısıyla Türkler arasında ilim ve kültür için geniş bir etkileşim alanı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra kültürel ve dini faaliyetlerin merkezi olarak Kaşgar şehri önemli bir konumdadır. Bu bölgede İslâmiyet'in gelişmesi ile Türkçe edebi bir dil haline gelmiş ve Türk-İslâm edebiyatı ortaya çıkmıştır (Ünlü, 1992, s. 364; Polat, 2015, s. 43). Yusuf Has Hâcib'in 1069 yılında yazdığı Kutadgu Bilig, Kaşgarlı Mahmut'un 1071 yılında kaleme aldığı Dîvân-ı Lügâti't-Türk, Türk-İslâm edebiyatının ilk ve özgün örnekleridir (Turan, 1997, s. 245).

Bu dönemde birçok cami, medrese ve kervansaray inşa edilmiştir. Kaşgar'ın yanı sıra Buhara ve Semerkant, İslâmî ilimlerin öğretildiği merkezler haline gelmiştir. Karahanlı hükümdarlarının, eğitim-öğretim faaliyetlerini desteklemelerinin iki sebebi bulunmaktadır: İlki İslâmiyet'i yeni kabul etmiş Türk boylarının inançlarını pekiştirmek ve eskiye olan bağlılığı ortadan kaldırmak, ikincisi ise Şiilere karşı Sünnileri desteklemek bu desteği de eğitim kurumları yoluyla güçlendirmektir (Akyüz, 2007, s. 22; Polat, 2015, s. 47).

Karahanlılar dönemi medreseleri hakkında en geniş bilgiyi, vakfiyesi günümüze gelebilmiş olan Semerkant Tamgaç Buğra Han İbrahim Medresesi'nden (1046-1067) elde etmekteyiz. Osmanlı döneminin sonuna kadar devam edecek bir prototip teşkil eden vakfiye; Hanefi mezhebi çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre;

> "Vakıf mallarından elde edilen gelir, öncelikle bakım, onarım ve gelirin artırılmasına, taksitlerin yatırılmasına, bu vakfın kaiminin arzusu doğrultusunda arazide yeni ağaçların dikilmesine, medresenin ihtiyaçlarının önceliğine göre hasır kamışlarının ve yazın hasırların, kışın kenevir alınmasına kullanılacaktır. Gelir fazlası ise 2000 dirhem yıllık, medresede ders verecek Hanefî mezhebine göre öğretim yapacak olan fakihe bu paradan aylık 300 dirhem, öğrenciye her ay 1500 dirhem müderrisin takdiriyle öğrenciye dağıtılsın ancak öğrenciye verilen para 30 dirhemi geçemez. Mutemet aylık 50 dirhem, edep öğretimi (genel öğretim) yapacak öğretmene aylık 100 dirhem, Kur'an okutacak öğretmene aylık 125 dirhem, meşhedde Kur'an okuyacak dört kurraya 750'şer dirhem, medrese, meşhed, mescid, öğrenci odalarının ve tuvaletlerin, aydınlatma ihtiyacını karşılamak için 700 dirhem, okul suyu için gerekli buz için 400 dirhem verilsin.
>
> Ramazan boyunca medresede verilecek ziyafette ekmek, et ve diğer gıdalar için 3350 dirhem, Ramazan'ın son gecesi için kandil ve yakıtı için 50 dirhem, yıllık kurban alımı için 500 dirhem öküz alımına izinli olmak üzere 1000 dirhem harcanır, etler ise yoksullara dağıtılırdı. Medrese ve mescidin kapılarını açmak, kapamak, temizlik işlerini yapmak, hasır ve sergileri yaymak, kandilleri yakmak için iki hizmetliye yıllık 1200 dirhem verilsin. Müderris tarafından görevlendirilen, meşhedde barınarak medrese ve kütüphanenin güvenliğini sağlayan kişiye aylık 100 dirhem verilsin. Bu vakfın düzenlendiği günkü paranın rayiç değeri 47 dirhem bir miskal[13] saf altın değerindedir. Eğer paranın değeri değişirse mevcut para değerine yeniden düzenlensin" (Bilhan, 1982, s. 121; Çetin, 1999, s. 184).

Tamgaç Buğra Han medresesi özelinde Karahanlı medreselerinin amacının; ilmi yaymak, heterodoks mezheplerin çoğalmasına karşı Hanefi alimler yetiştirmek olduğunu söyleyebiliriz[14] (Esin, 1979, s. 38-39).

Gazneli Medreseleri

Gazneliler, 963-1186 yılları arasında Horasan, Kuzey Hindistan ve Afganistan'da varlık göstermişlerdir (Merçil, 1996, s. 480). Karahanlılar gibi Gazneliler de eğitim öğretime önem vermişler ve siyasi güçlerine uygun şekilde kültür faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Resmi dilleri Farsça olmasına rağmen eğitim dilleri Arapça olmuştur (Ocak, 2017, s. 56-57). Yine bu dönemde de eğitim devlet tarafından desteklenmiş, bilim ve edebiyat alanında önemli eseler ortaya çıkmıştır. Örneğin; Gazneli Mahmut, âlimlerden Birûnî'yi, sarayında ağırlamıştır. Birûnî de burada kaldığı süre içinde önemli eserler ortaya

[13] Terim olarak altın, gümüş, ilâç ve gülyağı gibi değerli şeylerin tartılmasında kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimini ifade eder. Ayrıca örfte 1 miskal ağırlığındaki dinarlara da (altın sikke) bu isim verilmiştir. Hem ağırlık ölçüsü hem de para birimidir (Kallek, 2020, s. 182).

[14] Nizamiye Medreseleri de Batınî Şiilik ile mücadele etmek için ortaya çıkmıştır. Benzer bir amaç gözetilmiştir diyebiliriz.

çıkarmıştır. Bu eserlerden biri, Gazneli Sultan Mesut adına yazdığı *El Kânunu'l-Mesudî*' dir. Kitabı, astronomi, trigonometri, astroloji, jeodezi, meteoroloji, coğrafya, peygamberler tarihi ve bir ölçüde hükümdarlar tarihini anlatan bir ansiklopedi niteliğindedir (Merçil, 1993, s. 32; İzgi, 2001, s. 337).

Gazneli alimler özellikle tarih yazıcılığı konusunda ün yapmışlardır. Abû Ya'la Beyhakî'nin *Siret-i Mesudiye*'si bunun yanında Gaznelilerin Selçuklulara karşı Horasan harekâtını tüm detayları ile anlatan Ebû'l-Fazl Beyhakî'nin *Tarih-i Beyhakî*'si önemli eserlerdir (Balık, 2001, s. 25).

Karahanlılarda özel şahıslar tarafından kurulan medrese geleneği aynı şekilde Gaznelilerde de devam etmiştir. Bu bağlamda, Sultan Mahmud 1027 yılında Gazne'de, kardeşi Emîr Nâsr b. Sebüktegin ise 1033 tarihinde Nişabur'da medrese inşa ettirmiştir. Bu medreselerde Eşarî ve Mâturîdî esasına göre hadis ve fıkıh eğitimi vermektedir. Bu medreseler, Nizamiye medreselerinden önce doğuda kurulan ilk medreselerdendir. Ancak teşkilatlı olmamaları nedeniyle uzun süreli varlıklarını sürdürememiştir (Ocak, 2017).

Büyük Selçuklu Medreseleri

İslâm dünyasında Selçuklulardan önce kurulan medreseler, yukarıda da bahsedildiği gibi daha çok özel şahıslar tarafından kurulmuştur (Murat, 2004, s. 17). Öğretim ilk defa Büyük Selçuklu sultanı Sultan Alp Arslan (1064-1072) zamanında kurumsallaşmış, devlet tarafından desteklenmiştir (Köymen, 1975, s. 110; Kafesoğlu, 1983, s. 373). Yani medreselerin, resmî bir kurum olarak devlet eliyle kurulması 11. yüzyıl ortalarında Büyük Selçuklular zamanında olmuştur.

Başlangıçta fakihler, bilginler ve zahitler için, daha küçük ölçekte özel imaretler açılırken, medreselerin kurulmasıyla daha geniş imkanlar sunulmuştur. Büyük Selçuklu Devleti'nin medreseleri kurma amacı; ilmiye mensuplarına maaş bağlayarak onların devletin yanında yer almalarını sağlamak, bunun yanı sıra Fatımîlerin, Batıni Şiilik propagandalarına karşı Sünniliği korumak olmuştur (Kafesoğlu, 1983, s. 373; Baltacı, 2005, s. 64; Kırpık, 2009, s. 24-31). Nizamiye Medreseleri bu kaygı çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu kurumların alt yapısı vakıf sistemi ile işlediği için, öğretim ücretsiz yapılmakta, öğrencilere burs ve yatacak yer temin edilmektedir (Köymen, 1986, s. 618).

İslâm dünyasında eğitim-öğretim; cami, tekke ve medrese merkezli olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür (Ünan, 2006, s. 390). Hz. Muhammed zamanından itibaren eğitim kurumları cami merkezli olarak kurulmuş, bu uygulama Büyük Selçuklular zamanında da devam etmiştir. Bunda devlet yöneticilerinin iyi bir Müslüman olma çabaları da etkili olmuştur. Örneğin, Tuğrul Bey'in "Kendime bir köşk yapıp yanında bir cami inşa etmezsem Allah'tan utanırım" (Köymen, 1975, s. 234) cümlesinin, medrese mimarisinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Dini bir yapı etrafında eğitim kurumlarının bulunması ya da eğitim kurumunun içinde mescide yer verilmesi, hem eğitimin merkezinde dinin yer aldığına hem de ilim ve ibadet arasında ayrılmaz bir bağ olduğuna işaret etmektedir. Kamusal mimaride bu bağın görünür olması gerektiğini göstermektedir.

Anadolu Selçuklu mimarisinde, özellikle 13. yüzyıldan itibaren şekillenen külliye geleneğiyle birlikte, bu anlayış mekânsal düzlemde somutlaştırılmıştır. Medreseler, yalnızca ilim öğrenme ve öğretme mekânları değil, aynı zamanda ibadet yerleri olarak da işlev görmüş; bu nedenle pek çok medrese ya doğrudan camiyle bitişik inşa edilmiş ya da içinde mescit barındırmıştır. Bu durum, ilim ile dinin ayrılmazlığını vurgulamanın ötesinde, eğitim kurumlarını kutsal bir çerçeveye yerleştirerek onların toplumsal meşruiyetini de kuvvetlendirmiştir.

Ayrıca, vakfiye metinleri incelendiğinde de bu birlikteliğin bilinçli ve sistematik bir tercih olduğu görülür. Medrese mütevellilerine verilen görevlerde, mescitlerin bakımından imamların tayinine kadar birçok konu detaylı biçimde belirtilmiştir. Bu da cami-mescit unsurunun medreseyle birlikte düşünülmesinin yalnızca mimari değil, idari bir boyutunun da olduğunu gösterir.

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in ifadesinde somutlaşan bu yaklaşım, Anadolu Selçuklu dönemi mimarisinde doğrudan temel ilke olarak benimsenmese de Anadolu dışı uygulamalarının bir etkisi söz konusudur. Yani Anadolu'da görülen bu ortaklıkta, kendi ölçek dünyasına uygun bir mimari program üretmiştir. Bu bağlamda, cami/mescit ve medrese birlikteliği, bu düşüncenin fiziki bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Hem dini hem eğitim hem de toplumsal işlevler bütüncül bir yaklaşımla tek bir mekânsal organizasyonla çözülmüştür.

1.4.1.1. Nizamiye Medreselerinin Ortaya Çıkışı

Nizamiye Medreseleri, Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri Nizamülmülk'ün[15] otuz yıllık görevi sırasında (1063-1092) sultanın himayesinde farklı zaman ve coğrafyalarda, ilki Nişabur'da olmak üzere Bağdat merkezli olarak teşkilatlanan ve Şafii mezhebi mensuplarına yönelik inşa ettirdiği medrese ağının genel adıdır (Beken, 2021, s. 418).

Dinî ve aklî bilimlerin öğretildiği bir kültür kurumu olan Nizamiye Medreselerinin açılmasının temel nedeni; kutuplaşmış iki mezhepten biri olan Ehli Sünnet fikrini/Sünniliği, zararlı görülen Batınî Şii akımlara karşı korumak ve onlarla ilmi olarak mücadele etmektir (Çelebi, 1983; Köymen, 1975, s. 110). Temel neden bu olsa da Nizamiye Medreseleri sadece Sünni düşüncenin korunması değil aynı zamanda ilmin yeniden inşa edilmesi için önemli bir araç olmuştur. Bu medreseler, tevhit bilincinin ve İslâmiyet'in topluma yerleşmesini sağlamak, şer'i ilimlerin daha programlı bir şekilde öğrenilmesi için zemin hazırlamak, devletin ihtiyaç duyduğu kadrolara nitelikli eleman yetiştirmek gibi görevler üstlenmişlerdir (Okumuşlar, 2008, s. 144; Ocak, 2017, s. 444). Nizamiye medreseleri, Sünni İslâm anlayışını geliştirmekle kalmamış hem İslâm dünyası hem de Batı tarihi açısından Orta Çağın önemli eğitim kurumlarından biri haline gelmiştir.

Nizamiye Medreseleri, Sultan Alparslan (1064-1072) döneminde, 1065 yılında Bağdat Nizamiye Medresesi'nin[16] inşasıyla başlanmıştır. Bağdat'tan sonra Belh, Nişabur, İsfahan, Rey, Merv, Herat, Basra, Musul, Amul gibi merkezlerde kurulan ilk medreseler de Nizamiye adıyla anılmış, sonradan farklı isimlerle medreseler inşa edilmiştir (Turan,

---

[15] Asıl adı "Ebu Ali Hasan b. Ali b. İshak" olan Nizamülmülk, 1018 yılında Horasan'da doğmuştur. Alparslan'ın saltanat mücadelesinde önemli rol oynamış ve 1063 yılında Büyük Selçuklu Devletine vezir tayin edilmiştir. Vezir tayin edildiğinde Abbasi halifesi Kâim Biemrillah tarafından Nizâmülmülk unvanı verilmiştir (Özaydın, 2007, s. 194).

[16] İlk Nizamiye Medresesi Nişabur'da kurulmuştur ancak hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bağdat Nizamiye Medresesinin kuruluşundan birkaç yıl önce Alparslan döneminde inşa edildiği kaynaklarda geçmektedir. Rivayete göre "Sultan Alparslan Nişabur'da iken bir caminin önünden geçer ve görmeye alışık olmadığı elbiseler içinde birtakım insanlar görür. Gördüğü manzara karşısında şaşıran Alparslan yanındaki veziri Nizamülmülk'e bu insanların kim olduğunu sorar ve bu dünyaya meyletmeyen, dünyevî zevklerden hoşlanmayan, fakirlikleriyle iftihar eden ilim yolcusu fakihlerdir cevabını alır. Fakihlerin bu hali sultanın hoşuna gitti. Nizamülmülk sultana eğer izin verirseniz onlara kalacak bir yer inşa edip rızıklarını temin edeyim, onlar da ilim tahsili ve sultanın devletine dua ile uğraşsınlar dedi. Sultan da buna izin verdi gerekli izni alan Nizamülmülk sultanın malından 1/10'ini harcayarak ülkenin her tarafını medrese ile donattı" (Ocak, 2017, s. 85).

1997, s. 332). Şii kesimlerin yoğun olarak bulunduğu yerler de Nizamiyelerin seçiminde dikkate alınmıştır.

Ayrıca Nizamülmülk Siyasetname adlı eserinde Sultan Melikşah'a medrese kurmanın ve eğitimin önemli olduğunu aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır:

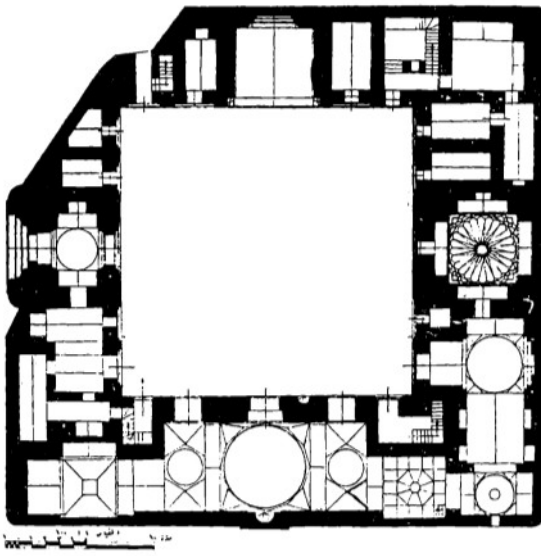
> "Padişaha, din işlerini araştırıp farz ve sünnetleri korumak ve Allah'ın emirlerini yerine getirmek, din âlimlerine saygı göstermek, nafakalarını Beyt'ül-mâldan ayırıp tayin etmek, zâhid ve âbidlere saygı göstermek vaciptir. Bunu şöyle yerine getirir: Din âlimlerini haftada bir veya iki defa sarayına davet eder. Allah'ın emirlerini, Kuran'ı Kerim'in tefsiri ile hadis-i nebevileri onlardan işitir, yine onların ağzından geçmiş peygamber ve padişahların hikâye ve kıssalarını dinler. Bu durumda gönlü dünya gailesinden kurtulur, aklını ve kulağını onlara terk ederek münazara yapmalarını emreder. Anlamadığı hususları, olayın tetkikini ve nasıl olduğunu anlayıncaya kadar tekrar tekrar sorar. Hiçbir şeyi içine atmaz. Bir müddet böyle yapınca onun için âdet olur. Çok kısa zamanda İslâm'ın temel kurallarını öğrenir ve ezberler. Böylece din ve dünya işlerinin yolu, alınacak doğru tedbirler onca bilindiğinden, hiçbir dinsiz veya bid'at ehli onu doğru yoldan ayıramaz. Kesin görüşlü olup adalet ve cezada isabetli kararları artar. Elinden büyük işler gelir. Zamanında devletindeki fitne, şer ve fesat unsurları ortadan kalkar. Doğrular kuvvetlenerek bozguncular kaybolur. Dünyada iyi olarak anılır, ahirette kurtuluş bulur, derecesi yükselir ve sayısız nimetlere ulaşır. Zamanın insanları da ilim elde etmeye daha çok çalışır" (Nizamülmülk, 2020, 51).

Bağdat Nizamiye Medresesi'nin nasıl inşa edildiğine dair bilgiyi, kendisi de bu medresede eğitim almış olan Endülüslü fakih ve muhaddis Ebû Bekr Turtûşî'den (ö. 1126) öğrenmekteyiz. Buna göre medresesinin inşası şu şekilde gerçekleşmiştir: Ebû Said es-Sûfî adında bir kişi Nizamülmülk'e gelerek: "Ey hâce! Ben sana Bağdat'ta büyük bir medrese bina edeyim. Memleketin hiçbir yanında onun bir benzeri olmasın. Senin adın kıyamete kadar dillerde dolaşsın." demiş, vezir de: "Yap bakalım!" diyerek karşılık vermiştir (Piyadeoğlu, 2018, s. 129).

Bu konuşma sonrasında Bağdat'a giden Ebû Said es-Sûfî, Dicle kenarında bir arazi alır, ardından medresenin planını çizdirip inşa sürecini başlatmıştır. İnşaat tamamlandıktan sonra da kapısına Nizamülmülk'ün adını yazdırmıştı. Medreseye yakın olan tüm sokaklar binaya dahil edilmiş, birçok han, hamam ve dükkânın satın alınarak medresenin vakfına bağışlanmasıyla Bağdat Nizamiye Medresesi'nin kuruluşu tamamlanmıştı (Ocak, 2017, s. 88; Piyadeoğlu, 2018).

Bu dönemde Sünni mezhepler arasında da çeşitli kavgalar yaşanmaktadır. Nizamülmülk, Eşariler ile Hanbeliler arasında yaşanan kavgalar sonrasında Bağdat'a, Ebu İshak Şirazi'ye gönderdiği mektupta "Nizamiye medresesini, bir mezhebi korumak için değil ilmi himaye etmek ve yükseltmek gayesi ile kurduklarını ve mezhepler arası bir ayrımcılık siyaseti gütmediklerini belirtmiştir" (Çetin, 1999, s. 188). Buradan da Nizamiye Medreselerinin kuruluş amacı hakkında fikir edinmek mümkündür.

Araştırmacılardan A. Godard, Hargird Nizamiye Medresesi'nin (1087) planına dair yaptığı kazı çalışmalarında, medresenin kare planlı, açık avlulu, dört eyvanlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kuzeyde dar bir giriş eyvanı, tam karşısında/güneyde ana eyvan, doğu ve batı kanatların orta aksında da yan eyvanlar yer almaktadır. Medresenin diğer birimleri ise bu eyvanların arasına yerleştirilmiştir. Diğer bir araştırmacı Creswell ise, Godard'n bu tezine şüphe ile yaklaşarak kalıntının bir camiye ait olduğu fikri üzerinde durmuştur (Kuran, 1969, s. 6).

Şekil 1.1 Mercaniye Medresesi, plan (Talas, 2000)

Nizamiye Medresesi'nin planına dair elimizdeki bir diğer bilgi ise; A. Talas'ın, Mahmud Şükrü Alusi'nin "Mesâcidu Bağdat ve Âsâruhâ" isimli eserinde aktarılmıştır. Bu bilgiye göre; "Emir Mercan b. Abdullah 1357 yılında cami ve okulunu[17], Nizamiye'nin planına

[17] Medresede Hanefi ve Şafii mezheplerine göre eğitim verilmekteydi. 1779-1802 yılları arasında Bağdat Valisi Süleyman Paşa ve 1926 yılında da Irak Vakıflar Bakanlığı tarafından tamir edilmiştir. Günümüzde Reşit Caddesinde bulunan medresenin taç kapısı dışındaki bölümleri tamamıyla yıkılarak iç süslemelerinin bir kısmı müzeye bir kısmı da yeni yapılmış camiye kaldırılmıştır (Uluçam, 1989, s. 113).

dayanarak taştan ve iki katlı olarak inşa etmiştir. Zeminde, girerken sağda, iki oda olup birincisi Küttab olarak kullanılırdı. Kuyunun solunda esas salon/ana eyvan ve kurucusunun mezarı, birinci kata çıkan merdiven, uzun bir galeri, kütüphane olarak kullanılan bir oda ve diğerleri de öğrencilere ayrılmıştı. Dersler salonda veriliyordu. Kare şeklinde ve büyük bir bahçe ile çevrili olan Nizamiyenin birçok geniş konferans salonları ve dershaneleri, depo ve erzak kileri olarak kullanılan zemin katta bir hamamı ve bir de mutfağı vardı" (Talas, 2000, s. 42).

Yukarıdaki bilgiler, medresenin bir eğitim kurumu olmanın ötesinde, bütüncül bir yaşam alanı olarak tasarlandığını göstermektedir. Bu plan anlayışı, avlu etrafında düzenlenen mekânlar, eyvan merkezli ders sistemi ve öğrenci hücreleriyle Anadolu Selçuklu medreselerinde yaygın olarak kullanılacak olan mimari şemanın erken örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Bağdat Nizamiye Medresesi Vakfiyesi

Büyük Selçuklu dönemine ait bir vakfiye örneği olan Bağdat Nizamiye Medresesi'nin vakfiye şartlarının sadece bir kısmı günümüze gelmiştir (Köymen, 1975, s. 362). Nizamülmülk'ün hazırlattığı ve 1070 yılında Irak Valisi Ebu Nasr tarafından düzenlenen bir törenle okunan vakfiye şartlarında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır.

> "Medreseden Şafii mezhebi mensuplarının yararlanacağı, Şafii mezhebinden bir müderris[18]ve muid, bir kütüphaneci, bir vaiz, Kur'an okumayı öğretmek üzere bir mukri (Kur'an öğreticisi), Arap dilini öğretecek bir Nahiv'cinin tayin edileceği,
>
> Bunun yanında ferrâş ve kapıcıların (bevvâb) da Şâfiî olması gerektiği, ayrıca nâib, muîd, nâzırü'l-vakf, hâzinü'l-kütüb, hattat, müstensih ve personele de vakıf gelirlerinden tahsisat ayrılacağı,
>
> Vakfedilen emlak, arazi ve medresenin önüne inşa edilen kapalı çarşının gelirlerinin de Şafii mezhebi mensuplarına tahsis edildiği,
>
> Medrese personeline vakıf gelirlerinden ne kadar ödeme yapılacağı (yıllık 18 bin dinar),
>
> Vakfiyenin son bölümünde de vakfın idaresinin Nizamülmülk'e ve evladına ait olduğu bildirilmektedir" (Menekşe, 2003, s. 119).

[18] Bu medreselerde eğitim veren müderrislerin 150 dinardan fazla maaş aldıkları öngörülmektedir (Ocak, 2017).

Nizamiye Medresesi'nin müderrislerinden biri olan Ebu Nasr Sabbağ, göreve başladığında her bir öğrenci için dört rıtl ekmek (rıtl: 812,5 gr.) verilmesini kararlaştırmıştır (Köymen, 1975, s. 376; Ocak, 2013, s. 454). Buradan müderrislerin de bir mütevelli gibi karar verme yetkisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda verilen vakfiye metninin ilginç yanı, paranın Sultan'a ait ancak medrese hakkında söz sahibi olanın Nizamülmülk olmasıdır.

1.4.1.2. Nizamiye Medreselerinde Müderris Atamaları, Eğitim-Öğretim

Nizamiye Medreselerinde eğitimin nasıl verildiği konusuna geçmeden önce ilk müderrisinden bahsetmek gerekir. Medresede ilk dersi Ebû İshak Şirazi'nin[19] vermesi kararlaştırılmış ancak O, bu görevi kabul etmediği için İbn-i Sabbag'a görevlendirilmiştir. Daha sonra Nizamülmülk'ün ısrarı ve halifenin ricası üzerine Şirazi ders vermeyi kabul etmiş ve İbn-i Sabbag azledilmiştir (Balık, 2001, s. 27). Sonuç olarak Nizamiye Medreselerinin ilk müderrisi Ebu İshak Şirazi olmuştur.

Nizamiye medreselerinde dersler şu şekilde verilmektedir; öğretmen genellikle kürsü ya da küçük bir minder üzerine oturur, öğrenciler ise halka şeklinde etrafını çevirerek dersi dinlerlerdi. Hoca ezberinden veya çoğunlukla yazılı bir metinden dersini verir, öğrenciler dinler ve not tutardı. Ders esnasında uzun tartışmalar yapılarak kapalı noktalar açıklanırdı (Menekşe, 2003, s. 120). Müderrisler, İmam Ebu Yusuf'tan[20] etkilenme dolayısıyla siyah sarık ve cübbe giymişlerdir (Kaya, 2019, s. 56).

---

[19] Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 1083), Şîraz bölgesinde yetişen meşhur Şafii fakihi olmasının yanı sıra bıraktığı eserlerden bir o kadar da kelâm ilmine sahip olduğu görülen bir Eş'arî kelamcısıdır. Detaylı bilgi için bkz. (Akın, 2021, s. 349-376).

[20] Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebesi, müçtehit hukukçu ve ilk kâdılkudât (baş kadı), Hanefî mezhebinde eser telif eden ilk fakihtir. Ebû Yusuf'un ders halkasına ve ilim meclislerine birçok talebe katılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. (Öğüt, 1994, s. 260-265).

Orta Çağ tarihçilerinden İbn-i Cübeyr, bir Bağdat Nizamiye Medresesi fakihinin ikindi namazının ardından dersi bitirişini şu şekilde anlatır[21]:

> "Fakih kürsüye çıktı, öğrenciler makamla Kur'an okudular. Sonra fakih, sükûnet ve vakarla dini konulara maharetle temas ederek Kur'an üzerine yorumlar yaparak, hadislerin çeşitli anlamlarını tahlil ederek hutbe okumaya başladı. Daha sonra fakih her taraftan soru yağmuruna tutuldu ve bu sorulara rahatlıkla tatmin edici cevaplar verdi. O, yeterince ilgilendiği ve tek tek cevaplandırdığı yazılı sorular da kabul etti. O zamana kadar da akşam oldu ve o da kürsüden indi dersi bitirdi" (Sayılı, 2002, s. 30).

Medresede din ve hukuk alanında, tilavet, tefsir, hadis, fıkıh, kelam; dil ve edebiyat alanında, nahiv, edebiyat, lügat, hilaf, Felsefe alanında, münazara, cedel, nazar, usul, mantık gibi dersler verilmektedir. Sadece Bağdat Nizamiyesinde 6.000 öğrencinin olduğu bilinmektedir ve bu da öğrencilerin eğitim alabilmeleri için farklı alanlarda uzman pek çok müderrisin bulunması gerekliliğini ortaya çıkarır (Ocak, 2013, s. 449). Her müderris hâkim olduğu alanın dersini vermiştir. Örneğin; İlm'ül-Edeb dersini Ebu Zekeriya Tebrîzî (Divan-ı Hamse şârihi) vermiştir (Biçer, 2013, s. 271).

Medreselerin devletin saygın kuruluşları olmaları ve gelirinin çok olması nedeniyle müderrislere de yüksek ücretler ödenmektedir. Hem maaşlar hem de ilmî seviyenin gelişmiş olması müderrislere çekici gelmiştir. Ancak vakfiye şartlarında da belirtildiği gibi bu medreselerde eğitim, Şafii mezhebi esasına göre yapılmaktadır. Bu sebeple diğer mezheplerden alimler burada görev yapabilmek için mezhep değiştirmişlerdir. Örneğin; Ebû Bekir el Bağdadi (ö. 1241), Ahmed b. Ebu'l-Feth (ö. 1124), Ebû Bekir el Bended (ö. 1138), ve İbnu'l-Hubeyre (ö. 1241) gibi Hanbeli mezhebinden Şafii mezhebine; nahiv hocası olan el-Vecih b. ed-Dehhan ise Hanbeli iken önce Hanefi, sonra Şafii olmuştur (Ocak, 2013, s. 450).

Medreselere müderris ataması devlet tarafından yapılmaktadır. Müderrisin tayini Bağdat'a çıkarsa, halifenin onayıyla beraber törenle, müderrise mavi cübbe ve siyah sarıktan oluşan hil'at[22] adı verilen kıyafet giydirilmiştir. Müderris herhangi bir sebepten

[21] Bir cuma günü, yani bir tatil günüdür bu nedenle medresedeki düzenli eğitim sürecini temsil ettiğini söyleyemeyiz.

[22]"Elbisesini çıkarmak, üzerinden çıkardığı elbiseyi başkasına vermek" anlamına gelen **hal** kökünden türeyen **hil'at**, terim olarak halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şereflendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade eder (Şeker, 1998, s. 22).

görevden alınacaksa Nizamülmülk'ün temsilcileri (genellikle Nizamülmülk'ün çocuklarından birisi) tarafından, hil'atı üzerinden çıkarılarak görevinden alınırdı. Medrese çalışanlarının görevlerini yapmadıkları veya kötüye kullandıkları tespit edilirse çalıştıkları döneme ait ücretleri ödenir ve görevden uzaklaştırıldığı belirtilmektedir (Biçer, 2013, s. 272; Kaya, 2019, s. 55).

Bağdat Nizamiyesi'nin ilk müderrisi Ebu İshak el Şirazi'nin "Geçtiğim hiçbir şehir, köy olmadı ki orada öğrencilerimden yargıç, kâtip veya vaiz olmasın" sözü medrese sisteminin kamu görevlerini yerine getirecek insan yetiştirmekteki etkisini daha iyi anlaşılır hale getirecektir (Sayılı, 2002, s. 43). Nizamiye Medreseleri ile devletin ihtiyaç duyduğu "adli, dini, mali ve bürokratik" sahada çalışacak insanların yetiştirilmesi sağlanmış, bu medreselerden mezun olanlar da devletin yüksek mevkilerinde yer almışlardır (Menekşe, 2003, s. 121).

Bağdat Nizamiye Medresesi dışındaki medreseler 1106-1203 yıllarında ortadan kalkarken Bağdat Nizamiye Medresesi 1400'lü yıllara kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemde siyasal merkezlerin, Osmanlı ve Timur Devleti gibi iki güce bölünmesi ve her ikisinin de ilme önem vermesi, ilim adamlarının bu devletlere doğru yönelmesine sebep olmuştur. Bu medrese ile ilgili son bilgiye, 1414 tarihinde Firuzabadi'nin el Kâmûsü'l Muhit'inde rastlanmaktadır. Bu tarihten sonra medresede eğitim verildiğine dair herhangi bir tarihi veri bulunmamaktadır (Kaya, 2019, s. 62).

1.4.1.2. Nizamiye Medreselerinde Mezheplerin Etkisi

Medreselerin resmi bir organizasyon halinde kurulmasının Büyük Selçuklu Devleti döneminde olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu dönemin siyasi ortamına bakıldığında Emevîler (661-750), Abbasiler (750-1258) ve Fatımîler (990-1171) halifeliklerini ilan etmişti. Abbasiler ve Fatımîler sürekli mezhepsel çatışma içinde olmuştur. Büyük Selçuklular ise Abbasi hilafetinin yanında yer alıp, Sünnilik siyaseti takip etmişlerdir. Bu bağlamda Şiilik ve Batınilikle / Batıni Şiilik ile mücadele etmiştir (Şeker, 2011, s. 23).

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey (1040-1063), esir düşen Abbasi halifesini esaretten kurtarmış, Şii Büveyhiler'i ortadan kaldırıp Sünni düşüncenin zaferini sağlamıştır.

Selçuklular böylece Kuzey Afrika dışında kalan ve ahalisini Sünnilik etrafında topladıkları bütün ülkelerde siyasi birliği sağlamıştır (Köymen, 1976, s. 27-28; Erkoç, 2020, s. 595-615).

Büyük Selçukluların mezhep politikasına geçmeden önce kısaca Hanefi ve Şafii mezhebinden bahsetmek gerekirse; camilerde halk arasında ün kazanan, ilim ve takva sahibi âlimlerin çevresinde toplanan cemaat ve onlardan eğitim almışlar olanlar yeni ekollerin oluşmasına önemli katkı sağlamışlardır. Örneğin; Kûfe'de Hammad b. Süleyman'ın vefatından sonra halk Ebu Hanife'nin çevresine toplanmış bu toplantılardan sonra öğrencileri Irak ekolünün (Ehl-i Rey) ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hanefilik, Ebu Hanife'nin kullandığı metodu benimseyen ve onun yolunu takip edenlerin mezhebine verilen isimdir (Bilge, 1984, s. 1-3). Benzer şekilde Şafiilik için de Ebû Şafi'nin yolunu takip edenler olduğunu söyleyebiliriz[23].

Ünlü vezir Nizamülmülk genel olarak "dünyada sadece iki mezhep yani Şafiilik ve Hanefilik vardır. Bunlar dışındaki bütün mezhepler sapkın bidatlardır" görüşüne işaret etmektedir (Nizamülmülk, 2009, s. 168-169). Bu iki mezhepte fıkhî meselelerde aralarında pek fark olmaması, devlet açısından Sünnî düşünceyi tek bayrak altında toplamayı kolaylaştırmış olmalıdır.

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın da bu medreselerde Şafii mezhebi esasına göre eğitim verilmesinin ardındaki neden; amcası Tuğrul Bey döneminden (1040-1063) itibaren Şafiilere karşı uygulanan ötekileştirme politikasının, geniş kitleye sahip olan Şafiileri küstürmüş olmasıdır. Tuğrul Bey'in veziri Amîdülmülk Ebû Nasr Muhammed b. Mansûr el-Kündürî (ö.1064) Mu'tezilî görüşlere sahip ve Eş'arîliğe karşı hoşgörüsü olmayan bir vezirdir. İmam Şafii (ö. 820) hakkında olumsuz sözler söylemekten çekinmeyen Kündürî, Tuğrul Bey'in de onayıyla Râfizîlere ve Eş'arilere karşı minberden

[23] Ebu Hanife'nin mirasını 10. yüzyılın ihtiyaçlarına göre genişleten, rasyonelleştiren, felsefi temellere dayandıran ve Hanefi teolojisine etraflıca anlatan ve yorumlarda bulunan İmam Mansur el- Maturidi'dir. O "Kitâbü't Tevhîd" adlı eserinde İslâmi diğer akımların yanında Hanefi teolojisinin üstünlüğünü açıklamıştır. Bundan dolayı Maturidi'nin söz konusu eseri tıpkı Ebu Hanife'nin "Fıkhu'l Ekber"i gibi Hanefi gelenekte en önemli kaynak olarak kabul edilmiştir. Düşünce sistemi Hanefiliğe dayansa da Maturidi teolojisi kelam tarihi metodolojisinde önemli bir yeri olan mezhep olarak tanınmıştır (Abzhalov, 2020, s. 21). Kısacası mezhepler fıkıh üzerine oluşturulmuşlardır ve itikadi/inanç boyutunda Hanefiler Maturidi, Şafii mezhebi ise Eş'ari'dir

lanet okumuştur (Nizamülmülk, 2009, s. 872; Akdağ, 2020, s. 1032-1033). Bu nedenle de birçok Şafii alim kendi yurdundan uzaklaşmak zorunda kalmıştır.

Tuğrul Bey'den sonra tahta çıkan Sultan Alparslan, Kündürî'yi 1063 yılında görevden alıp sürgüne gönderir. 1064 yılında da Nizamülmülk'ü vezir tayin eder. Nizamülmülk'te ilk iş olarak Şafii ve Eş'arilere minberden lanet okunması işini kaldırır (Demirci, 2019, s. 235-236).

Bundan sonraki süreçte, küslüğün ortadan kalkması ve Şafii mezhebi taraftarlarının yeniden kazanılması amaçlanmıştır. Çünkü Büyük Selçuklular, Irak ve Horasan'a egemen olduklarında kendi mezhepleri için esas tehlikenin, Şafiilik mezhebinden gelmediğini, İsmaîli ve Batınî hareketlerin daha zararlı olduğunu görmüştür. Böylelikle Sünni mezhepler arasındaki çekişmeleri bir tarafa bırakarak Ehl-î Sünnet arasında birlik sağlamak istenmiştir (Çelik, 1998, s. 341-342).

Hanefi mezhebine mensup olan Selçuklu sultanına vezirlik yapan Nizamülmülk, Şafii mezhebindendir. Nizamiye medreselerinde de Şafii Mezhebinin öne çıkmasındaki önemli nokta, devletin eğitim politikasından Nizamülmülk'ün sorumlu olmasıdır. Sebep sadece bu değildi elbette Batınîlikle mücadele edebilecek ulema arasındaki tabanın da Şafii mezhebine uygunluğudur. Bu nedenle medreselerde eğitim Şafii mezhebi üzerinden verilmiştir. Ancak bu durumun bölünmelere ve farklılıklara yol açmasına izin verilmemiştir. Burada amaç Şii ve Batıni akımlara karşı güçlü durabilmektir.

Nizamülmülk, medreseleri kurmadan önce buralarda işlenecek müfredat ve medrese eğitiminin esaslarını belirlemiştir ve medreselerin, Şafii fıkhına göre idare edilmesini istemiştir ve Nizamiye Medreselerinde, usûl ve füruda Şafii fıkhı esas alınmıştır. Mütevellinin, müderrislerin, vaizlerin ve kütüphane görevlilerinin, Şafii olması gerektiği belirtilmiştir. Medreselerde Şafii fıkhı ve Eş'ari mezhebi esas kabul edilmiştir (Göktürk ve Dağ, 2014, s. 464).

Daha önce bahsedildiği gibi bu dönemde Sünni mezhepler de birbirleriyle kavga halindedir. Selçuklular, izledikleri siyasetle bu kavgalara da son vermeye çalışmışlardır. Büyük Selçuklu Sultanları her ne kadar Hanefi ve Maturidi anlayışı benimsemiş olsalar

da toplumda Şafii ve Eş‘arî anlayışının yaygınlık kazandığını da söylemek gerekir. Bunda Nizamülmülk’ün inşa ettirdiği Nizamiye Medreseleri’nin rolü de unutulmamalıdır.

Anadolu’ya gelindiğinde mezhepler konusunda fazla bir çatışmanın olmadığı görülmektedir. Selçuklu sultanlarından Sultan I. Alâeddin Keykubad, Hanefi mezhebinden olmasına rağmen sabah namazlarını Şafii mezhebine göre kıldığı bilinmektedir (İbn-i Bibi, 1941, s. 91). Tüm bu örnekler, Selçukluların Sünni mezhepler arasında bir ayrım gözetmediğine ve herhangi bir mezhebin tarafgirliğini yapmadığına dair güzel örneklerdir. Devletin bu tutumu topluma da yansımış, Sünni mezhepler arasında yaşanan kavgalar zamanla son bulmuştur (Gordlevski, 1988, s. 311; Kara, 2002, s. 101; Meral, 2021, s. 40).

Anadolu Selçuklu medreselerinde eğitim Sünnî akidelere göre yapılmakta idi. Zira devlet tam anlamıyla Sünnî bir devletti (Hodgson, 1974, s. 262). İlk Anadolu Beyliklerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti’nin hâkim olduğu coğrafyada kurulan medreselerin hemen tamamı dört Sünnî mezhep esaslı eğitim vermiştir. Ancak Anadolu’da hâkim olan mezhepler zaten Hanefilik ve Şafiiliktir.

Medreselerde çoğunlukla müderrisler için mezhep şartı konulurken öğrencilere bu konuda sınırlama yapılmamıştır. Konya Altun Aba Medresesine Hanefi ve Şafii mezhebinden öğrenci kabul edilirken (Turan, 1947a, s. 202); Konya Karatay ve Sivas Gök Medresesi’nde öğrenciler dört Sünni mezhepten herhangi birine mensup olabileceği belirtilmiştir (Turan, 1948, s. 74; Bayram ve Karabacak, 1981, s. 37). Sadece Konya Sırçalı Medrese’ye Hanefi öğrenciler kabul edilmiştir.

1.4.2. Anadolu’da Medreselerin Ortaya Çıkışı

Anadolu, 1071 Malazgirt Savaşı zaferinden sonra hızlı bir Türkleşme sürecine girmiştir. 12. yüzyılda Selçukluların hâkim olduğu coğrafyadaki nüfus büyük ölçüde yerli Hristiyan halktan oluşurken 13. yüzyıla gelindiğinde bu yapı Müslümanlar lehine değişmeye başlamıştır. Bir yüzyıl içinde Anadolu’nun kentleri de özellikle Moğolların önünden kaçıp gelen Müslüman nüfusla dolmaya başlamıştır. Bu sefer, gelenler arasında, tüccar, zanaatkar, şeyh, hoca gibi şehirli unsurlar vardı. Hem bunlar hem de İslâmiyet’i kabul

eden yerliler ile özellikle Gürcü, Ermeni, Frank paralı askerlerle yeni bir kent toplumu ortaya çıkmaya başlamıştı (Kuban, 2008, s. 68). Türk kültür ve medeniyetinin; İslâm-Hristiyan, İran-Türk ve Orta Asya-Türk kültürleri ile karşılıklı etkileşimleri, göçebe-yerleşik farklılıkları sanatta ve mimaride de çok renkli bir ortam oluşturmuştur.

Horasan ve Orta Asya'dan gelen gruplar, Tokat, Niksar, Sivas ve Kayseri kentlerine yerleşerek Orta Asya geleneklerine bağlı Danişmendlileri; Harput, Mardin, Hasankeyf'te Suriye etkisinde Artukluları, İran kültürü etkisinde ve idarî merkez olarak başkent Konya ve çevresinde ise Selçukluları meydana getirmiştir. Bu süreçte, Hristiyan- İslâm kültürlerinin sentezi niteliğinde olan yeni ve özgün bir sanatsal anlayış ortaya çıkmıştır. Hristiyan mimarisinin etkisi yapısal düzeyde görülürken; Orta Asya ve İran katkısı ise biçimsel ve süsleme anlayışında kendini göstermiştir (Kuban, 1965, s. 92; Özcan, 2006, s. 22; Ersoy, 2007, s. 13). Yani batıda Anadolu Selçuklu Devleti, Orta Anadolu'da Danişmendliler, güneydoğuda Artuklular, doğuda Mengücekliler, Saltuklular gibi Türk Devletleri tarafından paylaşılmıştır. 11. yüzyıldan itibaren, Anadolu'ya getirilenlerle, yerel geleneklerin harmanlanması sonucunda ortaya çıkan ve yerel mimarinin özünü oluşturan yeni dönem, anılan ilk beyliklerin mimarisiyle ele alınmasını gerektirmektedir.

Özetle; Anadolu medrese mimarisinin oluşumunda hem yerel unsurlar hem de İran ve Suriye kültür çevresi etkili olmuştur. Suriye mimarisinin etkilerinin görüldüğü açık avlulu medrese tipleri/yapıları Artuklular tarafından güneydoğu bölgesinde; Anadolu'nun bilinen en eski medrese yapıları ve İran geleneğinin devamı niteliğinde olan Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri de Danişmendliler tarafından inşa edilmiştir (Bayram, 2005, s. 132; Meral, 2021, s. 48).

Genel hatlarıyla medrese mimarisi; açık ya da kapalı avlulu, anıtsal bir taç kapıyla içeri girilen, çoğunlukla tek katlı, açık avlulu, avlusunun merkezinde bir havuzu olan, revaklı, eyvanlı, penceresiz veya mazgal pencereli olması dolayısıyla dış mekândan kopuk, içe dönük, yerel malzeme ile moloz ve kesme taştan inşa edilmiş kale görünümüne sahip bir tip plan şemasına sahiptir. Bir avlu etrafında şekillenen medrese mimarisi revak düzenine, eyvan ve kat sayısına ve asıl olarak avlunun kapalı ya da açık olmasına göre sınıflandırılmaktadır. Açık avlulu medreselerin ilk örnekleri Artuklu mimarisinde; kapalı avlulu medreselerin ilk örnekleri ise Danişmendli bölgesinde karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'da medrese mimarisinin şekillenmesinde, yerel geleneğin izlerini görmek kaçınılmazdır. Bu bağlamda Anadolu medrese mimarisinin oluşumunda etkili olan kültür çevreleri Batı Anadolu / Bizans, Danişmendli, Artuklu ve Anadolu Selçuklu olarak dört alt başlıkta değerlendirilecektir.

1.4.2.1. Batı Anadolu / Bizans Kültür Çevresi

Bizans, Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak 330-1453 yılları arasında Balkan yarımadası, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'da hüküm süren ve Doğu Roma diye de anılan imparatorluktur (Demirkent, 1992, s. 430). 1071 Malazgirt Savaşı'nda, Sultan Alparslan'ın Bizans'ı yenmesinin ardından imparatorluğunun doğu sınırı savunmasız hale gelmiştir (Vryonis, 1971, s. 104). Bu sayede Anadolu'ya yüzyıllar boyu sürecek olan bir göç dalgası başlamıştır. Bu Türkmen göçleri sonucunda da Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur. Süleyman Şah, Anadolu'ya geldiğinde Bizans İmparatorluğunda iç karışıklıklar yaşanmaktadır (Merçil, 1993, s. 110; Turan, 2018, s. 50-53). Bizans İmparatorluğunda yaşanan iç karışıklıktan yani taht mücadelelerinden yararlanan Süleyman Şah kuzeye doğru ilerlemiş, 1075 yılında İznik ve çevresini fethederek Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmış ve bu sayede İstanbul'a biraz daha yakınlaşmıştır. Bu sırada kendisine katılan Türkmen birlikleriyle ülkesinin sınırlarını giderek genişletmiştir. Fethettiği yerlerdeki halkın inançlarına saygı gösteriyor sadece onlardan makul düzeyde vergi almakla yetiniyordu. Bu sayede de birçok yerin yönetimi eline geçmiştir (İbn-iBibi, 1996, s. 12).

Fetihler, Marmara ve Ege denizine kadar dayanınca bu sırada tahta yeni çıkmış olan Aleksios Komnenos, Kutalmış oğlu Süleyman ile bir anlaşma yaparak her yıl vergi vermeyi kabul etmiştir (İbn-i Bibi, 1996, s. 12). 1081 yılında yapılan bu anlaşmaya göre de Türkler, iki ülke arasında sınır kabul edilen Drakon (Dragos) çayına kadar çekilecektir. Bu anlaşma Bizans tarafından Kutalmışoğlu Süleyman'ın, Anadolu'daki hakimiyetinin kabul edilmesi ve ülkenin batı sınırlarının Bizans İmparatorluğuna karşı güvence altına alınması demektir (Gordlevski, 1988, s. 88; Turan, 2018, s. 55). Sonrasında doğuya doğru fetihler yapmaya başlamıştır.

Bir kültür belirleyeni olarak siyasal tarihi tek başına değerlendirmek yeterli değildir. Anadolu Selçuklularının, fethettiği yerlerde yerli halkın inançlarına saygı duyduğundan bahsetmiştik ve bu topraklarda farklı kültürden insanlar bir arada yaşamını sürdürmeye devam ettiler. Dolayısıyla zaman içinde gelişen üretim- tüketim ilişkileri, nüfus hareketleri/göçler sanatsal üslubun ve anlatım dilinin oluşumunda etkili olan temel unsurlardır. Toplumsal hafızadaki repertuar ortak bilinenlerdir. Görünen o ki, bir sonuç olarak ortaya çıkan eser, oluşum sürecindeki bu çok kültürlü ortamın ortak bileşenleri sayesindedir (Acara ve Eser, 2000, s. 20).

Bu anlamda toplumsal hafızadaki repertuar yani yerel kültür ve gelenekten bir eğitim yapısı olan medreseleri nasıl etkilenmiştir? Buna geçmeden önce Bizans İmparatorluğunda eğitim nasıldı sorusuna cevap ararsak şu yanıtlarla karşılaşırız. İnsanlar birbirlerinden habersiz farklı coğrafyalarda ve kültürlerde olsalar bile temel prensiplerde bilinçli ya da bilinçsiz bir benzerlik söz konusudur. Bu anlamda İslâmiyet ile Bizans'ta eğitimi karşılaştırdığımızda en azından ilköğretim seviyesinde ortak noktalar olduğu görülecektir.

Bizans dünyasında eğitim mekânlarını manastırlar, narteksler ya da büyük kiliselerden meydana gelmektedir (İbn Sahnun, 2009). Bu dönemde okula daha çok, erkek öğrenciler gönderiliyordu ve eğitim; ilk, orta ve yüksek öğretimden oluşmaktadır. Altı ve sekiz yaşlarında başlanan ve yaklaşık dört yıl süren propaideia olarak bilinen ilköğretim eğitimi, grammatistes veya Paidagogos adı verilen ilkokul öğretmenleri tarafından veriliyordu. Eğitimin ikinci önemli aşamasını 'enkylios paideia' adı verilen genellikle on iki ve on dört yaş arasındaki çocukların en az dört yıl eğitim gördükleri bir tür ortaöğrenim oluşturuyordu. Bizans eğitim sisteminde yükseköğretim ise "rhetor veya sofistler" eşliğinde görülürdü. Erkek çocuklar yükseköğretime on beş yaşında başlamaktaydı ve bu eğitim öğrencinin maddi şartları elverdiği ve devam etmek istediği sürece devam edebilmektedir (Markopoulos, 2008, s. 787; Özdemir, 2020, s. 92). Bizans'ta da İslâm dünyasında da kız çocuklarının eğitime dair bilgi bulunmamaktadır ancak sınırlı olmakla birlikte bilge/bilgin kadınların varlığı yok sayılamaz.

Bizans'ta imparatorlar yetimler için çok sayıda okul yaptırmışlardır. Bu okullar kırsal kesimdeki ilkokulların izlediği eğitim programının aynısını izlerdi. Üst ve orta sınıf ailelerin çocukları ise denenmiş Yunan-Roma yöntemlerini tercih eden özel

öğretmenlerce eğitilmiştir. 11. yüzyılda Aleksios Komnenos'un hükümdarlığı sırasında parasız okullar ulus ya da sınıfına bakılmadan bütün çocuklara açıktı. Burada öğrenim yaklaşık beş yıl sürmektedir (Türk, 2018, s. 99-100).

Bizans'ta yükseköğrenim aşamasında öğrencilere; felsefe, tıp, fizik ve quadrivium=tetrabiblos (dört kitap) denilen aritmetik, geometri, müzik ve astronomi dersleri verilmektedir (Avcı, 2018, s. 180-181; Türk, 2018, s. 103).

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Bizanslıların eğitim sistemi bu şekildedir. Bizanslılar için kendi topraklarındaki yabancıların eğitimi konusundaki bilgiler ise oldukça sınırlıdır (Rice, 2002, s. 188). Yukarıda belirtildiği gibi 11. yüzyılda I. Aleksios Komnenos (1081-1118) döneminde parasız okulların milliyetine ya da sınıfına bakılmadan bütün çocuklara eğitim verildiğini öğrenmekteyiz. Bu anlamda Bizans eğitim kurumları da vakıf sistemi ile işlemektedir.

Batı Anadolu / Bizans kültür çevresini, özelde bu çevrenin eğitim kurumları üzerindeki etkileşimini değerlendirdiğimiz bu bölümde; hem geçmişte inşa edilen ve hala kullanılan eserlerde uygulanan mimari form ve üsluplarıyla hem de Bizans'ın egemenliğini kaybettiği alanlarda yaşamaya devam eden Hristiyan halkın üretmeye devam etmesiyle, Anadolu Selçuklu kültüründe ve sanatında varlığını gösterdiğini görmekteyiz.

Mimari anlamda da toplumsal hafızanın, yerel geleneklerden etkilenmesi doğal bir sonuçtu. Bu bağlamda, Anadolu Selçuklu mimarisinde kapalı avlulu ve dört eyvanlı medreselerin, 8- 9. yüzyıl Bizans'ının yaygın kilise plan tipi olan kapalı Yunan haç planı ile mimari tasarım açısından gösterdiği benzerliği söyleyebiliriz (Tekinalp, 2006a, s. 110). Örneğin, 1224 yılında inşa edilmiş olan Isparta Atabey Ertokuş Medresesi'nin kapalı Yunan haç planı ile olan benzerliği yerel mimarinin etkisini yansıtmaktadır.

Bizans mimarisinde 10. yüzyıl sonrasında yaygınlaşan taş tuğla almaşık kemer uygulamasının benzeri 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri kubbe geçişlerinde/tromplarında; Isparta Atabey Ertokuş Medresesi'nde kubbenin oturduğu kemerler ile öğrenci odalarına girişin sağlandığı kemerler üzerinde görülmektedir (Tekinalp, 2006b, s. 45).

Anadolu Selçuklu mimari süslemesinde Bizans sanatı etkileşiminin en net yansıması Afyon Çay Taş Medrese mihrabında bulunan çini bezemede gözlemlenmektedir. Ş. Yetkin'e göre, Türk çini sanatında tek örnekte görülen bu motifin kaynağının da Bizans sanatı olması muhtemeldir (Yetkin, 1986, s. 99; Sözen, 1972, s. 77). 1278-79 yılında inşa edilen yapının çini bezemeli mihrabının detaylarına bakıldığında Orta Bizans dönemi bezemeleriyle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Konya ili Doğanhisar ilçesi Koçaş köyünde, Yunus Emre Külliyesinde yapılan çalışmalar sırasında bulunan altar tabanı üzerinde de aynı bezeme görülmektedir. Süsleme özelliklerine bakılarak Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Arslan, 2014, s. 41-43).

Fotoğraf 1.2 Afyon Çay Taş Medrese, mihrap detayı ve devşirme çeşme aynalığı

Fotoğraf 1.3 Altar Tabanı (Arslan, 2014)

Anadolu Selçuklu dönemi, Bizans kültür çevresiyle yoğun bir etkileşim ortamının yaşandığı bir zaman dilimidir. Mimari, sanat, sosyal hayat ve bilim alanlarında bu etkileşimler, Anadolu'da çok kültürlü bir yapının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş, Selçukluların kültürel zenginliğini öne çıkarmıştır. Bu dönem, Anadolu'nun kültürel kimliğini şekillendiren en önemli süreçlerden biri olarak kabul edilir.

13. yüzyıl Anadolu'sunun yeniden inşası sürecinde, isimleri günümüze inşa ettikleri yapıların kitabeleri aracılığı ile ulaşmış olan mimarların önemli bir kısmının da köle ya da gayrimüslim olduğu görülmektedir. Plan ve cephe tasarımları ile yetkin bir matematik

bilgisine sahip oldukları anlaşılan bu mimarların bu dönemde Gayrimüslimler için bir medrese bilinmediğine göre matematik bilgisini ustalarından öğrendikleri kabul edilebilir (Tekinalp, 2006b, s. 47). Örneğin; Konya Sahip Ata Camii (1258) ve İnce Minareli Medrese (1264), yalnızca kitabesi günümüze gelebilmiş olan Nizamiye Medresesinin de mimarı olan Kelük/Kölük bin Abdullah, Sivas Gök Medresenin (1271) mimarı Kaluyan el-Konevi'nin Hristiyan mimarlar oldukları bilinmektedir (Sönmez, 1996, s. 270-271-274).

1.4.2.2. Danişmendli Kültür Çevresi

Danişmendliler, 1071-1178 yılları arasında Tokat, Niksar, Amasya, Malatya, Sivas, Kayseri, kentleri civarında Danişmend Ahmed Gazi tarafından kurulmuş bir Türkmen beyliğidir (Özaydın, 1993, s. 469). Anadolu Selçukluları ile siyasi açıdan rekabet halinde bulunup zıtlaşan, pek çok siyasi ve sosyal olaylara neden olan iki kültürel çevrede, siyasi güç ortaya çıkmıştır.

Danişmendliler, siyasi alandaki başarılarının yanında kültürel anlamda da önemli gelişmelere imza atmışlar ve Anadolu'daki ilk eğitim kurumlarının temsilcileri olmuşlardır. İlim öğrenmek itibarlı sayılmış ve devlet adamları tarafından da desteklenmiştir. Örneğin; Danişmend Ahmed Gazi'nin ilmi desteklediği, Keşfü'l-akabe[24] adlı eserde şu ifadelerle yer almaktadır; "O yüce zatı iltizam edenler çoğunlukla fazıl ve filozoflardır. Dünyanın dört bir yanından ehl-i ukul olan (akliyeciler) bilge kişiler o Hazrete yöneldiler ve her biri ilim ve saadetlerini yaymaları (ortaya koymaları) miktarınca itibar gördüler ve onun kerem (cömertlik) denizinden kandılar" (Bayram, 2005, s. 138).

Danişmendliler için konumu açısından ele geçirilen en önemli kale Niksar olmalıdır çünkü; burada surlar üzerine inşa edilmiş olan Yağıbasan Medresesi/Buk'a'sı önemlidir.

[24] Danişmendoğulları'nın Kayseri Dizdarı olan İbnü'l-Kemal İlyas b. Ahmed'in yazdığı, astronomi ve felsefeye dair Farsça eserdir ve Anadolu'da telif edilen bilinen ilk eser olması açısından da önemlidir (Bayram, 2005).

Burası hem bir uç karakol görevi üstlenmiş hem de bir eğitim mekânı olmuştur (Baykara, 2004, s. 73).

Danişmendli dönemi mimari eserleri, özellikle cami, medrese ve cami-medrese işlevine sahip yapılar, çağdaş örneklerinden ayrılan bir tasarım anlayışıyla özgünleşmiştir. Bu yapılarda, avluyu aydınlık açıklıklı kubbe ile kapatmışlardır. Dönemin diğer bölgelerinde sıkça açık avlulu medreseler yaygınken, Danişmendliler ile dönemin kapalı avlulu medrese tipinin ilk örnekleri ortaya çıkmıştır (Ersoy, 2007, s. 20). Dolayısıyla erken devir Anadolu medreseleri içinde Danişmendli dönemi medreseleri önemli bir yere sahiptir.

Moloz taş malzemeyle inşa edilen Tokat Yağıbasan Medresesi'nde, Türk mimarisinin en erken düzenlemelerinden biri olan dört eyvanlı planın üç eyvanlı farklı bir uygulaması yapılmıştır. Kubbe çapının 14 m olması, inşaat tekniği ve yapıldığı dönem düşünüldüğünde ileri düzeydedir. Çünkü, Anadolu'da bir süre 8-10 m çapındaki kubbeler kullanılmıştır[25] (Tanman, 1993, s. 475).

Danişmendli dönemi eserlerinde, planların genel karakteri Orta Asya kökenli geleneğe dayansa da detaylara inildiğinde yerel Hristiyan mimarisinin etkisi hissedilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu etkilerin bulunmadığı örnekler de mevcuttur. Mekânsal kurgudaki düzensizlikler ve süsleme unsurlarının azlığı, bu yapıların bir deneme safhasının ilk ürünü olabileceğine işaret eder. Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleri bu durumun izlenebileceği başlıca örneklerdendir (Sözen, 1972, s. 24). Ayrıca bu dönemin medrese mimarisinin, Osmanlı Dönemi cami mimarisi için hazırlık evresi niteliği taşıdığı; hanikâh, zaviye ve tekke gibi yapıların da kapalı avlulu/kubbeli medrese planından geliştiğini özellikle vurgulamak gerekir (Aslanapa, 1989, s. 141).

Anadolu'nun ilk medreselerinin Danişmendli topraklarında ortaya çıkmış olması bilim alanında da ilk eserlerin verilmesini beraberinde getirmiştir. Danişmendliler ve Anadolu Selçukluları döneminde ilk 130 yıl boyunca üretilen eserlerin büyük çoğunluğu tıp, astronomi, matematik, felsefe gibi aklî ve tabiî ilimlerle ilgilidir (Bayram, 2005, s. 139). Ayrıca Anadolu'da Türkçe eser yazma geleneğinin Amasya'da yani Danişmend ilinde

[25] 14. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde Eski Çine Ahmed Gazi Mescidinin 17 metre çapında kubbesiyle geride bırakılabilmiştir ancak medrese ölçeğinde geçilememiştir

başladığı bilinmektedir. Hekim Bereket'in, Türkçe kaleme *aldığı Tuhfe-i Mubarizî, Hülasa der İlm-i Tıb* ve *Tabiat-name* adlı eserleri, bu geleneğin erken ve önemli örneklerini teşkil eder (Bayram, 1994, s. 82).

1.4.2.3. Artuklu Kültür Çevresi

Artuklular; 1102-1409 yılları arasında Mardin, Harput ve Hasankeyf olmak üzere üç kola ayrılmış olan Türkmen beyliğidir (Altun, 1978; Altun, 1991, s. 418-419; Alptekin, 1991, s. 415). Artuklular döneminde cami, medrese, hamam, kale, saray gibi birçok mimari eser ortaya çıkmıştır. Bu eserlerin, Anadolu'daki diğer yapılardan farklı bir üslûba sahip oldukları görülmektedir. Bu özgünlüğün temel nedeni, bölgenin Şam, Musul, Bağdat, Halep gibi İslâm dünyasının önemli kültür merkezlerine yakın olmasıdır. Zengi ve Eyyubilere olan siyasi bağlılıkları da doğal olarak sanat ve kültür alanında bu çevrelerle yoğun etkileşimi beraberinde getirmiştir (İlter, 1969, s. 197).

Anadolu'da açık avlulu medrese tipinin inşasına Artuklular döneminde başlanmıştır. 12. yüzyıl başlarında hastane, hamam, medrese, camiden oluşan Mardin Eminüddin külliyesi ve aynı yüzyılın üçüncü çeyreğinde iki katlı Mardin Hatuniye Medresesi, revaklı avluya sahip iki eyvanlı Anadolu medreselerinin en erken örnekleri olarak günümüze ulaşmıştır. 1199 tarihli Diyarbakır Zinciriye Medresesi ile Mesudiye Medresesi, revaklı avlusu ve taş işçiliğiyle dikkati çeker. Bu mimari gelişmeyi 13. yüzyılın ilk yarısında Mardin'deki Sultan İsa (Zinciriye) Medresesi ile Şehidiye Medresesi'nin büyük ölçülere varan planlaması takip eder (İlter, 1969, s. 203; Altun, 1991, s. 418). Ayrıca Diyarbakır Zinciriye ve Mesudiye Medreselerinin sanatçı kitabeleri, Artuklu mimarlarından İsa Ebu Dirhem ve Halepli Cafer b. Mahmud isimlerini günümüze ulaştırması bakımından önem taşır.

Söz konusu medreseler, Suriye ve Mısır çevreleriyle etkileşiminin sonucu olarak eyvan, revak ve kat sayısının yapıdan yapıya farklılık gösterdiği açık avlulu örneklerdir. Bazı örneklerde "U" şemalı medresenin, bir yönden cami ile kuşatılması avlu etrafında gelişen külliye düzenini yansıtmaktadır (Durukan, 1995, s. 54). Buna karşılık, Artuklu Medreseleri içinde, Anadolu'daki anlamı ile kapalı avlulu/kubbeli medrese tipine rastlanmadığı görülür.

Açılan açık avlulu medreseler, Artuklu bölgesindeki Silvan, Diyarbakır ve Mardin gibi şehirleri birer ilim ve kültür merkezi haline getirmiştir. Hanedan mensupları ilim ve sanat erbabını himaye etmiş, bunun sonucunda da onlar adına pek çok eser kaleme alınmıştır.

Artuklu medreselerinde, dini ilimlerin yanı sıra tıp, riyaziye ve felsefe gibi aklî ilimler de öğretilmekteydi. Araştırmacılardan O. Turan, bu dönemde yetişen pek çok alime ve özellikle de hekimlere dikkat çekmektedir. Örneğin; Koçhisar'lı İmameddin Muhammed'in *Makalât el-murşîde fî derc el-Edviyye ve fî Diryak el-Fârûkî* adlı eseri eczacılık ve tıbba dair önemli bilgiler barındırmaktadır. Bunda İmameddin Muhammed'in, Kahire'deki Bimaristan el-Kebir'de ve Şam'da bulunan Atabey Nureddin'in bimaristanda hizmet etmiş olması etkili olmuştur (Turan, 2017, s. 235). Bu dönemde yapılan bir başka önemli çalışma ise, mühendislik alanında El-Cezeri tarafından yazılan *Kitâbü'l Câmi-i Beyne'l-İlim ve'l-Amel en-Nâfi-i fî Sınatü'l-Hiyel* adlı eserdir. Bu ilginç eser pek çok mekanik robot ve saat projesini içermektedir. Şihabeddin Sühreverdî'nin Diyarbakır'da bulunduğu sırada Artukoğullarından İmadeddin Kara Arslan'a "el-Evâmirü'l-İmadiye" isimli eseri dönemin ilmi faaliyetlerini belgeleyen çalışmalardandır (Bayram, 2008, s. 14).

Vakfiye şartlarından/kayıtlarından anlaşıldığı üzere Artuklular, medresede görev yapacak olan müderrislerin mezhebi konusunda görece daha hoşgörülü bir yaklaşım benimsemişlerdir. Nitekim 1194 tarihli Mesudiye Medresesi vakfiyesinde, müderrisin dört Sünni mezhepten birine mensup olabileceği açıkça belirtilmektedir[26]. Artuklu medreseleri çalışma sistemi olarak da dönemin eğitim gelenekleri ile uyumludur. Bu yönüyle hem kendilerinden önceki Nizamiye Medreseleri ile hem de daha sonra şekillenen Anadolu Selçuklu medreseleri arasında bir köprü oldukları söylenebilir.

1.4.2.4. Anadolu Selçuklu Kültür Çevresi

Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın 1075-1080 yıllarında İznik merkezli olarak kurulan Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk dönemleri askeri ve siyasi anlamda oldukça karmaşık bir zamandır. Bu süreçte, Süleyman Şah ve I. Kılıç Arslan'ın kısa aralıklarla hayatlarını

[26] Detaylı bilgi için bkz. Katalog No: 2.1.4

kaybetmesi hemen ardından Haçlı Seferleri'nin başlaması ve Marmara sahillerinin kaybedilmesi buna bağlı olarak başkentin Konya'ya taşınması gibi önemli olaylar yaşanmıştır. Kentleşme ve yerleşimde istikrar sürecine girilmesi ancak II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192) mümkün olmuştur (Baykara, 1985, s. 26; Turan, 2020, s. 126).

Türklerin 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşmeye başladıkları Kuzeydoğu Anadolu, İslâm fetihleri sonrası uzun bir süre Müslümanlar, Bizanslılar ve zaman zaman Hazarlar arasında bir tampon bölge görünümündeydi. Bölgenin yerleşik düzeni bazen Türklere bazen Bizanslılara yanaşan Gürcü ve Ermeni prenslerin idaresindeydi. Bu tarihte Anadolu kentlerinde nüfus; Orta Asya, İran, Mezopotamya, Suriye'den gelen Müslümanlar, çok az sayıda göçer, paralı asker, her milletten tüccar ve hepsinden fazla yerli Hristiyan halkın bir arada yaşadığı karma bir toplumsal yapıya dayanıyordu (Kuban, 2003, s. 33). Yani halk Müslümanlar ve Hristiyanlar olarak iki gruptan oluşurken; toplumu şehirli, köylü ve göçebe olmak üzere üç sosyal tabaka meydana getiriyordu.

Büyük gruplar halinde batıya doğru yapılan göç hareketleri Anadolu toplumunun kimliğini belirleyen en önemli noktalardan biridir. Malazgirt Savaşı zaferinin ardından Anadolu'nun demografik yapısı yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu tarihe kadar Bizans toprağı olan Anadolu, kitleler halinde gelen boylarla Türkleşmiş ve İslâmi bir kimlik kazanmıştır. Yeni coğrafyada kurulan devletin en önemli sorunlarından biri, bölgeye gelen aşiret ve boylar için uygun araziler tahsis etmek olmuştur (Koç, 2006, s. 243).

Bizans İmparatorluğu'nun hâkim olduğu yerleri ele geçirerek batıya doğru ilerleyen Anadolu Selçukluları, 1176 tarihinde Miryokefalon Savaşı zaferi sonucunda Anadolu'nun doğusunu ve ortasını Bizans'a kapatmış, 1178 tarihinde de dönemin en güçlü devleti konumunda olan Danişmendlileri ortadan kaldırmıştır (Baykara, 2004, s. 70).

Ülke toprakları bir yandan genişletilirken bir yandan da imar çalışmaları devam etmiş ve bu dönemde Anadolu neredeyse yeni baştan inşa edilmiştir. Yukarıda da sözü edildiği gibi 1071 yılından önce Anadolu'da, farklı yerel unsurların yanında baskın bir Bizans İmparatorluğu ve kültürü sonucunda ortaya çıkan çok merkezli üretim ortamı ve yeni kentleşme, dönemin sosyal ve kültürel dinamiğini oluşturmuştur. Siyasi birliğini diğer beyliklere göre geç tamamlayan Anadolu Selçukluları özellikle 12. yüzyılın sonu 13.

yüzyılın başında etkinliğini artırmış ve zamanla Anadolu'nun büyük bir bölümü hâkimiyet alanına girmiştir. İç Anadolu merkezli devlet; doğu, kuzey, güney ve batıya doğru hızla genişlemiştir.

Anadolu'da inşa edilmiş cami, medrese, darüşşifa ya da bimaristan gibi sosyal ve kültürel içerikli anıtsal-kamusal yapılar, 13. yüzyıl öncesinde Mardin, Silvan, Diyarbakır gibi Güneydoğu Anadolu bölgesi kentlerinde yoğunlaşırken, 13. yüzyıldan itibaren Konya, Sivas, Kayseri, Kırşehir, Amasya ve Tokat gibi Orta Anadolu şehirlerine yönelmiştir. Bu da bize Türk-İslâm kolonizasyon sürecinin, Selçuklu siyasal egemenlik düzeni ve yönetim mekanizmasının kurumsallaşması ile hız kazandığını göstermektedir (Bayburtluoğlu ve Madran, 1981, s. 941-949; Madran, 2003).

Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan Anadolu Selçuklu kenti; Türklerin İran ve Orta Asya coğrafyasından getirdikleri yerleşim pratiklerinin, geldikleri yerde karşılaşılan ve buradan devralınan Bizans yerleşim alt yapısı üzerinde birleştirilmiş ortak mekânsal ürünlerinden oluşmaktadır (Özcan, 2010, s. 194). Bu dönüşüm sürecinin Anadolu kentlerine yansıması, Orta Asya ve İran Türk kültüründen aktarılan vakıf kurumları yoluyla örgütlenen medrese, cami, türbe gibi sosyal-kültürel içerikli kamu yapılarının, devralınan Bizans kentlerinin mekânsal kurgusuna eklenmesi ve yeniden yapılandırılması şeklinde olmuştur (Özcan, 2010, s. 206). Yukarıda da belirtildiği gibi, 8-9. yüzyıllara tarihlenen kapalı Yunan haçı planlı kiliseler ile Isparta Atabey Ertokuş Medresesi gibi kapalı avlulu medreselerin yapısal kurgusu arasındaki benzerlik örnek olarak verilebilir.

Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün başlattığı medrese geleneği Anadolu'da da benzer şekilde devam etmiştir. Medreselerin ders programları da Din ve Hukuk alanında, Kuran okuma, hadis, tefsir, fıkıh ve kelam, Din ve Edebiyat alanında, Arap ve Fars edebiyatı, nahiv, sarf, hitabet, şiir, cerh ve tadil, tarih ve edebiyat, felsefe alanında, felsefe ve mantık; müspet ilimler alanında, tıp, cerrahi, riyaziye, heyet, hesap, hendese, müselleat, nücûm ve tabiat derslerinden oluşmaktadır. Öğretim ise daha çok ezbere dayanmıştır. Münazara tarzında tartışmalar yapılmıştır. Günümüzde olduğu gibi yıl bitirme değil, kitap bitirme yöntemi uygulanmıştır. Kitap bitirme öğrencilerin gayretine ve müderrislerin tercihine bırakılmıştır (Akyüz, 2007, s. 41-42).

Anadolu Selçuklularında inşa edilen ilk eğitim kurumlarından biri II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) oğlu Kayseri Melik'i Nureddin Sultan Şah tarafından 1193 yılında Kayseri'de inşa ettirilen Hoca Hasan Medresesi'dir. Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-12011) döneminde inşa edilen 1205 tarihli Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi de Anadolu Selçuklu döneminin ilk darüşşifası olarak tarihte yerini almıştır (Sözen, 1972).

1202 tarihi ile en erken tarihli vakfiyesi olarak günümüze ulaşabilmiş olan Konya Şemseddin Altun Aba Medresesi ve sonrasında art arda inşa edilen medreseleriyle Konya ilim ve kültür alanında parlak şehirlerden biri olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde kelam ve mantık kitabı olarak *Metaliü'l-Envar* ve Konya medreselerinde okuttuğu *Beyânü'l-Hak* ve *Kitabü'l-Menahic* adlı eserleriyle Kadı Siracüddin Urmevi, Kadı İzzeddin Urmevi, Şeyh Sadreddin Konevi ilim dünyasının tanınan isimlerinden olmuşlardır (Ay, 2006a, s. 83). Kadı Burhâneddîn-i Ânevi (ö.1212), I. İzzeddin Keykavus tarafından kadılık görevine atanmıştır. *Enisü'l-Kulûb* adlı eserini sultana ithaf etmiştir (Kaya, 2008, s. 228).

Sultan I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) döneminde Anadolu en parlak dönemini yaşarken eğitim konusunda da önemli gelişmeler olmuştur. Orta Asya'yı kasıp kavuran Moğol fırtınası Anadolu'daki ilmî gelişmenin yaşanmasının en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Yağmacılık ruhu ile hareket eden Moğol orduları, Semerkant, Rey, Buhara, Nişabur, İsfahan gibi merkezleri yakıp yıkmışlardır. Artık ilim yapmaları olanaksız hale gelen âlimler, Anadolu'ya göç etmişlerdir. Yaşanan bu kötü olay istemeden de olsa Alâeddin Keykubad'ın işine yaramıştır. Özellikle tasavvufî ve dinî eğitim daha da ön plana çıkarak gelişmiştir (Erdoğan, 1938, s. 1195; Kaymaz, 1964, s. 94; Balık, 2001, s. 44). Sultanların ulemaya itibar göstermesi özellikle Moğol istilasının Anadolu'ya sürüklediği âlim, şair ve mutasavvıfların çalışmalarının fikrî faaliyetlere canlılık kazandırması sonucunda bu devir Selçuklu medreselerine haklı bir ün kazandırmıştır (İbn-i Bibi, 1941, s. 248).

Moğol orduları, bu sırada batıya doğru ilerlemeyi sürdürmektedir. Moğol takibi altındaki Celâleddin Harezmşah, Anadolu Selçuklu devletinin yanı sıra diğer Doğu Anadolu Türkmen beyliklerinin yaşamını da tehdit etmektedir. Ordusu, sarayı ile sürekli yer değiştiren Celaleddin Harezmşah, Moğollara ve Gürcülere karşı savaştığı için bir İslâm

mücahidi olarak algılanır. Öte yandan işgal edip, yakıp yıktığı kentler, o bölgelerden kaçan insanlar, yer değiştiren göçerler, savaşlarda yok olan yapıtlar ve tahrip olan tarım alanlarıyla geçtiği bölgeler hem onun askerleri hem de Moğollar tarafından yerle bir edilmiştir (Bekmez, 2020).

Kaçacak yeri kalmayan Harezmşah, Anadolu Selçuklu Devleti ile iyi ilişkiler başlatıp bu sayede kendisine batıda destek ve çıkış yolu aramıştır. Bu nedenle 1225 yılında I. Alâeddin Keykubad'a bir elçi göndermiştir. Elçinin getirdiği mektupta, aynı milliyetten olma iki devlet arasında kurulacak bir ittifaktan ve dostluktan bahsedilmektedir. Ancak Harezmşah'ın asıl niyeti Selçuklu Devleti ile dost kalmak değil, Moğollara karşı Anadolu'da kendisine güvenli bir bölge sağlayabilmek ve doğudaki düşmanı ile mücadeleye devam ederken, sırtını batıya yaslayabilmektir. Bu sebeple o, İslâm'ın kubbesi olarak nitelendirilen, gelişmiş bir ticarî potansiyele ve stratejik bir konuma sahip olan Ahlat'ı kuşatmıştır (İbn-i Bibi, 1941, s. 141-157).

Ahlat'ın kuşatıldığını haber alan I. Alâeddin Keykubad, Celâleddin Harezmşah'a uzunca bir mektup göndererek, onu yaptığı yanlıştan döndürmeye çalışmıştır. Çünkü Ahlat'ın alınması her şeyden önce Moğolları Anadolu'ya davet etmek demekti.

Ancak Harezmşah'ın, Ahlat konusunda diretmesi üzerine I. Keykubad, Eyyubi desteğini almak için Emir Kemaleddîn Kamyar'ı, Melik Kâmil ve Melik Eşref'e gönderir. 1230 yılında yaşanan Yassı Çemen Savaşı'nda iki devlet karşı karşıya gelir ve Harezmşahlar'ın yenilgisi ile sonuçlanır. Böylelikle Moğollar ile Selçuklular arasında tampon görevi yapan Harezmşahlar ortadan kalkar. Artık, Anadolu Selçuklu Devlet'i Moğollarla karşı karşıyadır (Koca, 2009, s. 199).

I. Alâeddin Keykubad, Moğollara karşı doğuda müttefik olmayı planladığı Harezmşahlarla işler istediği gibi gitmeyince yeni arayışlara girişmiştir, Eyyubilerle iyi ilişkiler kurmaya gayret etmiştir. Eyyubiler de güçlü bir devletti ve doğuda Diyarbakır, Silvan ve Ahlat'a sahip olmuşlardır. I. Alâeddin Keykubad, Eyyubilerle olan dostluğu sağlamlaştırmak için akrabalık bağının kurulmasını gerekli buluyordu. Ona göre kurulacak akrabalık bağı ile Anadolu Selçuklu iktidarının gücü ve devletin müttefiklerinin artması sağlanabilirdi. I. Alâeddin Keykubad bu düşünce ile Melik Adil'in

kızı “Melike Adile (Gaziye Hatun)” ile evlenerek dostluk ve ittifak bağlarını sağlamlaştırmıştır (Çelik, 2014).

Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın asıl niyeti, Harezmşah Devleti’nin ortadan kalkmasıyla Moğollar ile komşu olunca, buraya tampon oluşturması için Eyyubi’leri yerleştirmekti. Fakat Eyyubilerin kendisine verilen Erzen ve Oltu mülklerinin hâkimiyetini sağlayamamaları ve Moğolların buraları gelip yağmalamaları üzerine, Sultan I. Alâeddin Keykubad bölgedeki kale ve şehirleri ele geçirmek için sefere çıkmıştır (Sevim ve Merçil, 1995, s. 572-573). Bu da iki devletin arasının bozulmasına neden olmuş ve görünen o ki Sultan’ın hem Harezmşah hem de Eyyubi ittifakı başarısız olmuştur.

Alâeddin Keykubad, Moğolların gücünün farkında olduğundan, 1235 yılında Moğol Hanı Ögeday’ın ileri sürdüğü şartları kabul ederek zaman kazanmaya çalışmış; bu süreçte sınır bölgelerindeki kaleleri sağlamlaştırmıştır. Ayrıca Harzemşah’ın ölümünden sonra Selçuklu hizmetine giren Harezmli askerleri sınır bölgelerine yerleştirmiştir.

Son yıllarını Eyyubilerle mücadele içinde geçiren Alâeddin Keykubad, onları Doğu Anadolu’dan uzaklaştırmak amacıyla ordusunu Kayseri’de toplamış; bir kısmını da Diyarbakır kuşatmasına sevk etmiştir. Sultanın bizzat komuta ettiği Selçuklu ordusu Rakka, Harran, Urfa ve Siverek’i ele geçirmiştir. Ancak Selçuklu kuvvetlerinin bölgeden çekilmesinin ardından Melik Kâmil, Urfa ve Harran’ı ele geçirip halka zulmeder. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad, Melik Kâmil’e kesin bir darbe indirmek için ordusunu yine Kayseri’de toplar ancak burada ordusu hareket etmeden önce yapılan bir ziyafette zehirlenerek hayatını kaybeder (İbn-i Bibi, 1941, s. 188).

Babası I. Alâeddin Keykubad’tan sonra tahta geçen II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1245) yanlış kararlarıyla devleti hızlı bir çöküşe sürüklemiştir. Kötü idaresi yer yer huzursuzlukların doğmasına sebep olmuştur. Anadolu Selçuklu devleti görünürde Keykubad zamanının kuvvetine sahiptir ancak gerçekte durum başkadır.

1240 yılına gelindiğinde Baba İshak etrafında toplanan göçebe Türkmenler sultana karşı ayaklanmışlardır. Kahta, Adıyaman, Harput, Malatya’da başlayan isyanlar Sivas, Amasya ve Tokat’a kadar ilerlemiş, Amasya’da bulunan Baba Resul’ün yakalanıp öldürülmesi isyanı daha da şiddetlendirmiş ve ayaklanan halk Konya’ya doğru

ilerlemiştir. Selçuklu ordusu Kırşehir'in Malya Ovası'nda bu gruplarla karşı karşıya gelmiş ve yenilgiye uğratmıştır. Bu durum heteredoks inançlı kişilerin merkezden uzak kırsal alanları kendilerine yurt edinmelerine neden olmuştur (Ocak, 2011, s. 180; Turan, 2020, s. 442-446)[27]. İsyan bastırılmıştır ancak Selçuklu ordusunu da askeri yönden zayıflatmıştır.

1241 yılına kadar Azerbaycan'da kalan Curmagon Noyan vefat edince, yerine Baycu Noyan geçmiş ve Anadolu için felaket yılları başlamıştır. Baycu Noyan, Gürcü ve Ermenilerin dâhil olduğu otuz bin kişilik ordu ile Anadolu Selçuklu topraklarına girmiş ve Erzurum'u kuşatmıştır. Kuşatma kış ayına dek geldiği ve uzun sürdüğü için Moğol ordusu ilk başlarda geri dönmeyi düşünmüş ancak Sinâneddin Yâkut ile husumetli olan kentin askeri valisi Şerefeddin Duvinî, Baycu Noyan'a haber göndermiş ve muhafazası kendine ait burçlardan Moğol askerlerini kaleye çıkaracağını ve kale kapılarının kilitlerini tokmakla kırabileceklerini iletmiştir. Moğollar artık kalededir (İbn-i Bibi, 1941, s. 213-214). Bu olay üzerine kaleyi hızlıca ele geçirip; içeride bulunan Selçuklu askerlerinin tamamını katledilmiştir

1243 tarihine gelindiğinde Baycu Noyan komutasındaki Moğollar, Sivas'ın 80 km doğusunda Kösedağ mevkiinde Anadolu Selçuklu Devleti ordusuyla karşı karşıya gelmiştir. Savaş sonunda yenilen Selçuklu Sultanı Antalya'ya kaçarken; Moğollar Sivas'ın ardından Kayseri'ye gelip burayı da tahrip ederek kenti teslim almıştır (İbni-Bibi, 1941, s.217-219; Gordlevski, 1988, s. 65).

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi ve diğer aile fertleri Antalya'dan Halep'e kaçarken Çukurova Ermenileri tarafından yakalanıp, Moğollara teslim edilirler. Amasya'ya kaçan Vezir Mühezzibeddin Ali ise kimseye danışmadan Mugan'a giderek, 1244 yılında Baycu Noyan ile vergi karşılığında antlaşma yapar. Bu antlaşma ile Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti büyük bir yara aldı zira Selçuklu yönetimi üzerinde bir Moğol etkisi süreci başlamış oldu. Bu süreç giderek Moğol tahakkümüne, 1277 yılından sonra ise Selçuklu ülkesinin doğrudan Moğolların atadığı valiler ve bürokratlar eliyle

[27] Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya göç eden gruplar ilk dönemden farklı olarak Horasan kökenli kimi derviş ve şeyhlerin etrafında toplanmıştır. Bu gruplar, heteredoks inanç olarak nitelendirilen Şamanist etkilerin oldukça yoğun olduğu ve İslâmiyet'in yüzeysel yaşandığı inanış biçimine sahiplerdir. Kalenderi, Yesevi, Haydari ve Vefai gibi inanışlar yer almaktadır. İsyan Şii bir harekât olmayıp göçebeliğin yerleşik hayata ve siyasi otoriteye karşı durduğu sosyal bir harekettir (Ocak, 2011).

yönetildiği bir istikamete evrildi. Devletin son bulduğu 1308 tarihine kadar sultanlar kâğıt üzerinde taht sahibi olsalar da bütün kontrol Moğolların elindeydi. Anadolu ağır vergi yükü altında ezilirken, devlet de bir çözülme ve çökme devrine girmiştir (Göde,1996, s.173).

Moğolların ne yapmak istediğini şu bilgiyle daha net anlayabiliriz. Altınordu Devleti hükümdarı Batu Han ve diğer Moğol hanedan üyelerine papanın barış teklifini götüren Pierre, dönüşünde Papa'nın "Moğollar ne istiyor?" sorusuna cevabı, "Onlar kimseyi öldürmek istemiyorlar, sadece dünyayı yönetmek istiyorlar. Herkesin kendi dininde kalmasına da karşı değiller, sadece itaat istiyorlar" şeklindedir (Richard, 1973, s. 216-217; Yuvalı, 1997, s. 1287).

Bundan sonraki süreçte artık takdir Moğollarındı ve bunun sultanlar tarafından da kabullenildiğini görmekteyiz. IV. Kılıçarslan'ın ağabeyi II. İzzeddin Keykavus'a (1246-1251) yazdığı mektupta devletin sonunu getiren Moğol ordusu kumandanı Baycu Noyan'dan "babamız büyük noyan" diye bahsetmesi, bu durumun artık benimsendiğini göstermektedir. Yazdığı mektupta, "Moğollara karşı çıkan herkesin cezalandırılacağını, eğer asker toplarsa Moğol askerlerinin Antakya ve Alaiye sahillerine gideceklerini; o tarafta mamur kalan birkaç köyün de harap olacağını; fukara ve tebaası ile çoluk ve çocuklarını esir edeceklerini ve kendilerine baba şefkati gösteren Baycu'nun huzuruna beraberce gitmek için ağabeyini ikna çalışması Selçuklu sultanlarının ne hale düştüklerini, Moğollardan duyulan dehşeti, yılgınlığı ve memleketin baştan başa nasıl harap olduğunu anlatmıştır" (Karamağaralı, 1965).

Anadolu'da I. Alâeddin Keykubad zamanında sağlanan siyasî birlik, Kösedağ Savaşı yenilgisinden sonra dağılmaya başlamıştır. Siyasi dengeler değişmiş; ağır vergiler, iç ayaklanmalar ve göçler siyaseti yönlendirmiştir. Selçuklu sultanlarının bütün güçlerinin ellerinden alındığı; Celaleddin Karatay, Muinüddin Pervane, Sahip Ata Fahreddin Ali gibi devlet adamlarının, saltanat sahibi sultanlardan çok daha güçlü hale geldiği bir döneme girilmiştir. Selçuklu ülkesinde iktidar Sultanın idaresinden çıkmıştır. Anadolu'yu idare eden işgal ordusu komutanlarının ve memurlarının eline geçmiştir (Gordlevski, 1988, s. 67).

Kösedağ Savaşı yenilgisi sonuçları bakımından Anadolu'da hem siyasi hem de kültür ve sanat tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Moğol istilasının Anadolu'daki Türk sanatının gelişmesi üzerindeki etkisini, bölge ve sanatkâr farklılıklarının üstüne yeni bir devir üslubunun doğmasındaki rolünü ve bu üslubun karakterini anlamak siyasi tarihten bağımsız düşünmemek gerekir (Karamağaralı, 1965).

Bir yandan Anadolu Selçuklu Devleti'ne tâbi olan devletler bu bağlılığı bırakırken bir yandan da Türkmenler tarafından beylikler kurulmaya başlanmıştır (Tuncer, 1986, s. 41). Bu dönemde Moğol hâkimiyeti altında, Anadolu'da kurulan beyliklerden, "Selçukluların hükmettiği yerlerin ova kısımlarını Hülagu ailesi, dağ kısımlarını da bu Türk beyleri zapt etmişlerdir" diye bahsedilmektedir (El-Ömerî, 1991, s. 189). Bu beylikler; Karaman, Eşref, Menteşe, Aydın, Saruhan, Germiyan, Karasi ve Osman oğulları gibi beyliklerdir. Beylikler, siyasî ve sosyal düzenin bozulması neticesinde ortaya çıkmış olsa da aynı zamanda bütün bunlara sebep olan Anadolu'daki Moğol varlığına karşı da bir isyan ve tepki niteliği taşımaktadır (Çelik, 2014, s. 135).

Beylikler dönemi, kültür tarihi açısından bir etkileşim ve dönüşüm sürecinin başlangıcıdır. Bu dönemde göze çarpan ilk olgu, Moğolların yerel kültür karşısında geçirdiği değişim ikincisi ise; Moğolların yarattığı siyasi ve sosyal koşullar nedeniyle yerel halkın kültürel yapısında oluşan değişimdir.

Bu dönemde Anadolu Selçuklu Devleti, bir yandan Moğollara karşı ayakta durmaya çalışırken bir yandan da Karaman, Eşref ve Germiyan Türklerine karşı mücadele ile uğraşmıştır (Uzluk, 1952, s. 139). Orta Anadolu'ya Moğol İstilası ile göç eden Karaman Türkmenlerinin bu bölgede, 13. yüzyılın ikinci yarısı ve 14. yüzyıl boyunca etkin bir rol oynadığı ve bölge siyasetine birçok defa müdahalelerde bulunduğu bilinmektedir (Kaya, 2014, s. 302-323). Kaynaklarda bu beyliğin adı sık sık Moğollarla ve Moğol Selçuklu güçlerine karşı verdikleri mücadelelerle geçer.

13. yüzyılın ikinci yarısı ilginç bir dönemdir. Siyasi anlamda ne kadar karmaşıksa sanatsal ve düşünsel açıdan da o kadar iyidir. Önemli mimari eserler ortaya çıkmaya devam etmiştir. Sultan ve emirlerin güçlerinin binlerce yıl sonra dahi anılmasını istemeleri, kişisel hırs ve gösteriş merakları onları vakıf kurmaya yönlendirmiştir.

Devlet adamlarının ellerinde bulundurdukları parayı ve gücü korumalarının zorluğu da vakıf kurmalarında etkili olmuştur. Anadolu Selçukluları ve sonraki dönemlerde müsadere usulü ile devlet adamlarının mal varlıklarının devlet hazinesine aktarılması hadisesi yasal bir zemine oturmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde müsadere, ceza ve idamlar dolayısıyla uygulanmıştır. Müsadere usulünden kaçınmak ve mülklerini korumak isteyen devrin ileri gelen devlet adamları, bütün mal varlıklarını kurdukları vakıflara aktarmış, çoğu vakfiye suretinde görüldüğü üzere soyları devam ettiği sürece bu vakıfların idaresinde görevlendirilmelerini şart koşmuşlardır (Arık, 1986, s. 48-50; Yüksel, 2007, s. 37).

Yaşanan siyasi mücadelelere rağmen, 1243 yılından sonra özellikle medrese inşası üzerine yoğunlaşılmıştır. Ayrıca bu dönemde inşa edilen medreselerin şehrin en merkezi yerine konumlandırılmaları, bu kurumların sadece eğitim amacı gütmediğini aynı zamanda siyasi propaganda aracı olarak da kullanıldığını göstermektedir. Şehre gelenleri anıtsal boyuttaki medreseler karşılamaktadır. Medreseler, bu dönemde toplumun algısında güç sembolleri olarak görülmüş olmalıdırlar. Örneğin; Sivas Gök Medrese, Kayseri kapısının açıldığı yere konumlandırılmıştır ve şehre gelenler ilk olarak anıtsal boyuttaki medreseyi görmektedirler. Bu da bize sembolik anlam üzerinden bir yarışın varlığını kanıtlamaktadır.

Anadolu'nun başlıca şehirleri, İslâm dünyasının başka yerlerinden gelen ziyaretçilere giderek daha tanıdık hale gelmiştir. Cami ve medreselerle kuşatılan kentlerde, bir kadı ve ulema alt yapısı ve tasavvufla ilgilenen üst düzey/seçkin bir kesim bulunmaktadır (Peacock, 2023, s. 62).

Bilindiği gibi günümüze ulaşan 13. yüzyılın ikinci yarısına ait Anadolu kökenli yazma eser sayısı, yüzyılın ilk yarısına oranla daha fazladır. Selçuklu sarayı, önemi azalmasına rağmen dışarıdan ilim, irfan sahibi kişileri çekmeye devam etti. Eyyubiler için çalışmakta olan ünlü mantıkçı Siraceddin Urmevi, 1257 yılında II. İzzeddin Keykavus'un sarayında Kadılık zaman zaman da elçi olarak görev yaptı ve Farsça kaleme aldığı *Letâ'ifü'l-hikme'* yi sultana ithaf etti (Marlow, 2010, s. 307; Peacock, 2023, s. 67).

13. yüzyılın ikinci yarısında vezir Pervane Muineddin Süleyman uzun süre Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî'nin (1241) üvey oğlu Sadrü'd-din Konevi'nin (1274) talebesi olmuştur. Bu

sebeple Konevî ile İbnü'l Arabî'nin "Ekberiye Hareketi" adı verilen felsefesine ilgi duymuş ve "Ekberiye" fikir hareketini savunmuştur[28]. Pervane'nin mutasavvıfları himâye eden tutumu ile Konevi'nin talebelerinden olan Mueyyedü'd-din-i Cendî (1301), Ferganalı Saidü'd-din (1292) ve Fahrü'd-din Irakî (1289), Pervane'nin etkin olduğu Tokat ve çevresine yerleşmişlerdir (Bayram, 1986, s. 23-24).

Fahreddin-i Irakî, Sadreddîn Konevi ve İbn'ül Arabî'den ders almıştır (Eflaki, 1973, s. 388). *Lemaât* (ışıklar, parıltılar) adlı eserinde, İbn'ül Arabî'nin ve Sadreddin Konevî'nin etkisi görülmektedir. Lemaât, tasavvufla ilgilenenlerin ilgisini çekmiştir. Pervane, Irakî'nin hayranıdır aynı zamanda onun bir mürididir. Irakî'de Pervane'nin uygulamalarını destekleyen faaliyetlerde bulunmuştur. Bu sebeple, Pervane öldüğünde Pervane'nin karşıtlarının kendisine zarar vermesinden korkar Anadolu'yu terk eder (Haykıran, 2024, s. 111).

Bunlardan Müeyyedü'd-din, İbnü'l-Arabî'nin *"Fususu'l-hikem"* adlı meşhur eserinin ilk şarihi olup *"Nafhatu'r-rûh* ve *Tuhfetu'l-futûh"*, *"Asar-i Ahadî* ve *Esrar-i Ahmedî"* adlı eserlerin sahibidir. Ferganalı Saidü'd-din ise, mistik Arap şairi İbn-i Farız'ın divanını şerh etmiştir. Ayrıca *"Münteha'l-medarik"* ve *"Menâhicü'l-ibad"* adlı eserleri de bulunmaktadır (Bayram, 1986, s. 23-24).

14. ve 15. yüzyıl Mısır, Suriye, İran ve Orta Asya ilmî yönden Anadolu medreselerinden daha ileri olması nedeniyle buradaki ilim adamları alanlarında ihtisas yapmak için İran, Orta Asya ile Mısır ve Suriye'ye gitmişlerdir. Mesela; Kara Hoca Alâüddin İran'da, Kadızade-i Rûmi Musa Horasan ve Maverâünnehir'de, Davud-i Kayseri Kahire'de, Muhsin-i Kayseri Şam'da, Molla Fenari ve Simavnalı Bedreddin Kahire'de, Alaaddin-i Rûmi Semerkand'da, Germiyanlı Ahmedi Mısır'da ihtisas yapmıştır (Uzunçarşılı, 1961, s. 521). Eğitimlerini aldıktan sonra Anadolu'ya dönüp, yazdıkları kitaplarla ilim dünyasında yerlerini almışlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti, 1318 yılında, Emir Temürtaş'ın bütün Selçuklu şehzadelerini öldürmesiyle son bulmuştur. 1315-1327 yılları arasındaki on iki yıl bu görevde kalan

[28] Vahdet-i vücud anlayışı etrafında şekillenmiş olan bu fikir akımı, Allah-âlem-insan ilişkisini bütüncül bir bakışla ele almıştır. İbnü'l-Arabî'nin, "Şeyh-i Ekber" unvanından dolayı bu isimle anılır (Demirli, 2012).

Temürtaş, İlhanlılar adına asayişi sağlamış ve İlhanlı hâkimiyetini tanımayan bazı Anadolu beyleriyle uğraşarak onları boyun eğmeye zorlamış, uç beylerini disiplin altına almıştır (Göde, 1995, s. 186-189).

13. yüzyılın ilk yarısında biçim, kalıp ve yorumlarını belirleyen ve sarayca yürütülen Anadolu Selçuklu mimarisi artık yön değiştirmiş ve anonimleşmeye oradan da klasikleşmeye giden bir üsluba ulaşmıştır. Yoğun göç dalgasıyla değişen ve gelişen kültür ve sanat ortamında ustaların çoğu Azerbaycan'ı bilen, taşa, tuğlaya, çiniye şekil verebilen insanlardan oluşur ve doğu yorumunu Anadolu'ya uyarlarlar. Saray çevresinde yetişen mimarlar da bu durumun dışında kalamazlar ve İran'ın boyut, süs ve gösterişi, Moğolların görkem isteği ve üzerine eklenen Azerbaycan yorumu Anadolu'da hızlı bir şekilde uygulanmaya başlar. Ana kurguya müdahale etmeyip genellikle ön yüzde düzenlemeye gidilmiştir. Bazen taç kapının yanına birimler eklenmiş bazen de iki minare ile bu değişim dönüşüm 14. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bu şekilde devam etmiştir (Bayburtluoğlu, 1976, s. 71-81; Tuncer, 1986, s. 115). Dönemin estetik anlayışı bu yöne evrilmiştir.

Türk sanatından bahsederken Türklerin Anadolu'ya neyi ne kadar getirdiği ne ürettiği ya da sanata ne katkı sağladığı da önemli bir konudur. Var olan sanatı ve yapım tekniklerini ustaca kullanmış oldukları bir gerçektir. Sadece medrese mimarisini değil genel olarak Orta Çağ Anadolu Türk sanatını değerlendirirken, İslâm etkisinin biçimde değil içerikte olduğunu söylemek de mümkündür.

Medrese plan tipleri, Orta Asya konut geleneği ile ilişkili, kapalı ya da açık avlulu düzenlemenin farklı eyvan sayılı örnekleri, çifte minareli taç kapı uygulamaları ile Orta Çağ sanatında Anadolu'nun özel konumu olduğunu gösterir. Anadolu, kökenleri İran'da olmasına karşın, mimari malzemenin taş olmasına bağlı olarak, medrese tiplerinin ön örneklerini ve gelişmelerinin tarihini izlemek açısından bütün Büyük Selçuklu coğrafyasında önemli bir noktadadır (Kuban, 2008, s. 80).

Anadolu'da, ayakta kalan ve günümüze ulaşabilen Selçuklu medreselerinin büyük bir bölümü Kösedağ Savaşı sonrasıdır. Bunun temel sebebi, Moğolların Türkistan, İran, Irak, Harezm gibi önemli kültür merkezlerini eline geçirmesi dolayısıyla buradaki ilim adamları ve mutasavvıfların Anadolu'ya geçmesidir (Ergün, 2015, s. 152).

1.4.3. Osmanlı Döneminde Medreseler

Osmanlı Döneminde inşa edilen medreseler tez kapsamına alınmamıştır ancak eğitimin sürekliliğini anlamak adına değinilmesi bir gerekliliktir. Selçuklu medreselerinin Osmanlı eğitim sistemine nasıl dahil olduklarını anlamak için öncelikle Osmanlı Dönemi medreseleri ile ilgili kısaca bilgi verilecektir. Osmanlılar başlangıçta Anadolu Selçuklu Dönemi medrese sistemini benimsemiş sonrasında da bunu geliştirmiştir.

Anadolu Selçuklu topraklarının, 1243 yılından sonra Moğol istilasına uğraması ve 1277 yılında merkezi idarenin tamamen dağılıp Moğolların eline geçmesi, uç beyliklerine ve bu arada Osmanlı Beyliğine çok sayıda nüfusun göçmesine neden olmuştur (İhsanoğlu, 2019, s. 135). Erken dönem Osmanlı medreseleri, Konya, Kayseri, Amasya, Tokat, Aksaray gibi Anadolu şehirlerinde eğitim gelenekleri aynı şekilde devam etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Anadolu dışından çok sayıda ilim adamının gelmiş olması bu sürekliliğin sağlanmasında etkili olmuştur.

1326 yılında Bursa'yı fetheden Orhan Gazi (1324-1362) burayı başkent yapmıştır. 1331 yılında da İznik fethedildikten sonra, mevcut bir manastır medreseye dönüştürülür. Bu durum Aşık Paşazade'nin 2003 yılında Türkçeye çevrilen *Osmanoğulları'nın Tarihi* adlı eserinin 33. Babında bu durum *"Andan sonra bir ulu keliseyi cuma mescidi itdi ve bir manasdırı medrese itdi. Medreseyi dahi Mevlâna Davud-i Kayseri dirler-idi, ana virdi ve andan sonra Taced din-i Kürd'e virdi ve Konya'da Siracü'ddin-i Urmevi'nüfi şakirdiydi ve hitabetini Karahoca'ya virdiler ve İznik'i taht idindi"* diye anlatılmaktadır (Âşık Paşazade, 2003, s. 368-369).

Peki Orhan Gazi İlk medreseyi neden başkent Bursa'da değil de İznik'te kurmayı tercih etmiştir? sorusu akla gelmektedir. Bunun birkaç nedeni olabilir. İznik, Bizans döneminde 325 yılında toplanan I. İznik Konsili gibi büyük bir dini toplantıya ev sahipliği yapmış, manastırları ve kütüphaneleriyle tanınmış önemli bir kültür merkezidir. Yani şehir hem mimari hem de entelektüel açıdan medrese kurmak için hazır/uygun bir yerdi. Ayrıca stratejik olarak önemli bir noktada olması ilk medresenin İznik'te açılmasının sebepleri arasında olabilir.

Orhan Gazi döneminde 11 medrese inşa edilmiştir. Medreseler vakıflarla desteklemiştir. Medresenin vakfiyesi de Anadolu Selçuklu/Osmanlı öncesi geleneğe göre düzenlemiştir.

Bir yandan Osmanlı beyliğinde medreseler inşa edilirken eş zamanlı olarak Anadolu'daki diğer beyliklerde de devam etmektedir. Eğitim, geleneğe bağlı olarak vâkıfların koydukları şartlar çerçevesinde atanan müderrislerin inisiyatifindedir. Örneğin; İznik Orhan Bey Medresesi'nin vakfiyesinde müderris Dâvud-î Kayserî'nin "medresede taleb-i ilme her gün ders okutacağı" şartı dışında bağlayıcı bir ifade bulunmamaktadır (İhsanoğlu, 2019, s. 153).

Medreseler, Anadolu Selçuklu ve Beylikler medreselerinin devamı gibi görünse de Yıldırım Bayezid (1389-1402) ve II. Murat (1421-1451) devrinden itibaren önemli değişiklikler olduğu, medreselerde düzenlemeye ve derecelendirmeye gidildiği görülmektedir. Bu derecelendirmede medresede okutulan dersler ve müderrislerin aldıkları ücretler esas alınmıştır. Osmanlı medreseleri, Fatih Sultan Mehmet döneminde (1451-1481) belirgin bir sistem üzerine oturmuştur. Fatih, ilk olarak Anadolu Selçukluları ve Beyliklerden, Osmanlıya ulaşan medreseleri ardından da kendisinden önce kurulan Osmanlı medreselerini teşkilatlandırmıştır. Bu teşkilatlandırmada, medreselerde okutulan derslerin yanı sıra medreselerin inşa edildiği dönem, müderrislerin maaşları, kurucularının unvanları da göz önünde bulundurulmuştur (Uzunçarşılı, 1965, s. 2; Yavuzyılmaz, 2023, s. 35-36; Şahin ve Şaman Doğan, 2025, s. 479).

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi ise her anlamda bir dönüm noktası olmuştur. Fetihten sonra, ilk olarak bir manastır ve sekiz kiliseyi medreseye dönüştürmüştür. Bunlardan biri, Pantokrator manastırı yani Zeyrek Camii'dir. İlk müderrisi Alâüddin Tusî olan medresenin 40 öğrencisi olduğu bilinmektedir (Akyüz, 2007, s. 65). Fatih Sultan Mehmet, 1463-1470 yılları arasında kendi adını taşıyan külliyesini inşa ettirmiştir. Bu külliye, Osmanlı Devleti'nde bütün eğitim birimlerini barındıran en büyük medreselere sahiptir. Aşağıdaki tabloda derecelerine göre medreseler, bu medreselerde okutulan dersler ve eğitim süreleri yer almaktadır[29].

[29] Bu tablo Yekta Demiralp'in Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1500-1600) adlı doktora tezinden alınmıştır.

Tablo 1.1 Osmanlı Döneminde Medrese Dereceleri

Medrese Dereceleri[30]	Öğrenim Süresi	Dersler ve Kitaplar
Yirmili (Haşiye-i Tecrid) Medreseler	1529 yılında 2 yıl 1576 yılında en az 1yıl 1598'de 3 ay	"Belâgat – Mutavvel Kelam – Haşiye-i Tecrid Fıkıh – Şerh-i Ferâiz"
Otuzlu (Miftah) Medreseler	1530'da 2 yıl 1576'da en az 2 ay 1598'de 3 ay	"Belâgat – Şerh-i Miftah Kelam – Haşiye-i Tecrid Fıkıh – Tenkîh ve Tavzih Hadis – Mesâbih"
Kırklı (Telvih) Medreseler	1536'da 3 yıl 1576'da en az 3 ay 1598'de 5 ay	"Belâgat – Miftahu'l-'ulûm Fıkıh – Sadru'ş-şeria, Meşârik Usûl-i Fıkıh – Tavzih Hadis – Mesâbih"
Ellili (Hâriç) Medreseler	1539'da 1 yıl 1576'da an az 5 ay 1598'de 5 ay	"Kelam – Şerh-i Mevâkıf Fıkıh – Hidâye Hadis – Mesâbih"
Ellili (Dahil) Medreseler	1540 1 yıl 1598'de 6ay	"Fıkıh – Hidâye Usûl-i Fıkıh – Telvih Hadis – Buhârî Tefsir – Keşşaf ve Beyzâvî"
Sahn-ı Seman Medreseleri	1540-1557'de 1 yıl 1577'de 6 ay 1598'de 6 ay	"Fıkıh – Hidâye Usûl-i Fıkıh – Telvih ve Şerh-i Adûd Hadis – Buhârî Tefsir – Keşşaf ve Beyzâvî"
Altmışlı Medreseler	1546'da 1 yıl	"Kelam – Şerh-i Mevâkıf Fıkıh – Hidâye ve Şerh-i Feraiz Usûl-i Fıkıh – Telvih Hadis – Mesâbih Tefsir – Keşşaf"

[30] Medrese dereceleri müderrislerin aldıkları ücrete ve verdikleri eğitime göre belirlenmiştir.

Sahn-ı Seman medreselerinde yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere eğitim İlahiyat, İslâm hukuku ve Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi niteliğindedir. Henüz müsbet ilimlerden Tıp ve Riyaziyat (Matematik) Fakülteleri kurulmamıştır (Uzunçarşılı, 1965, s. 39).

Bu nedenle Kanuni devrinde (1520-1566) birtakım değişiklikler yapılarak İbtidâ-i Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsıla-i Sahn (Tetimme), Sahn-ı Seman, İptida-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-i Süleymaniye, Hamse-i Süleymaniye, Süleymaniye, Darû'l-hadis şeklinde 12 kategoriye ayrılmıştır. İbtidâ-i Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsila-i Sahn (Tetimme) de görev yapan müderrisler 20-25 akçe; Mûsıla-i Süleymaniye ve Sahn-ı Seman'da görevli müderrisler 50-60 akçe, Sahn-ı Süleymaniye ve Darû'l-hadis'te görevli müderrisler 60-100 akçe ücret almışlardır. Kanuni Sultan Süleyman yaptırmış olduğu medreselere en yüksek dereceyi vermesiyle de medreseler arasındaki hiyerarşiyi de belirlemiştir (Yavuzyılmaz, 2023, s. 40).

Osmanlı Döneminde, eğitim dili genel olarak Arapça'dır ancak açıklama ve tartışmalarda Türkçe kullanılmıştır. Farsça ise ilk kez Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı medresede kullanılmıştır (Akyüz, 2007, s. 70).

1.4.3.1. Osmanlıların Taşra Medreselerine Bakış Açısı

Bu dönemi değerlendirirken iki yönlü bakmak gerekmektedir. İlki mevcut ilmi mirası sahiplenme ve kullanma ikincisi ise merkezileşme çabasıdır.

Osmanlı Devlet'i kuruluş döneminde yukarıda da bahsedildiği gibi Anadolu Selçukluları ve Beyliklere ait medreselerin hem mimarisinden hem de eğitim geleneğinden yararlanmıştır. Özellikle fethedilen yerlerde ilmi ve idari kadronun yetişmesi için kısa vadede hazır bir altyapı sunmuş ve Osmanlılar bu yapıları tahrip etmek yerine kullanmayı tercih etmiştir. Kısa vadede bu pratik bir çözümdü. Ancak Osmanlı eğitim sisteminin zaman geçtikçe oturması ve olgunlaştıkça eğitimde standardın yükselmesini de berberinde getirmişti. Sahn-ı Seman ve sonrasında kurulan Süleymaniye medreseleri ile eğitimde kendi hiyerarşik düzenlerini oluşturmuşlardır.

Kendinden önce kurulan medreseleri Osmanlı eğitim sistemi içine nasıl dahil olmuşlardır? Kırklı ve Hariç Ellili medreseleri, Osmanlılardan önceki hükümdarlar, onların oğulları, kızları, eşleri ya da devlet erkânı tarafından yapılmış olmalarıdır. Başka bir ifadeyle hem kültürel mirasa saygı duymuşlar hem de bu kurumları kendi eğitim sistemlerinin içinde bir yere konumlandırmışlardır. Örneğin; Kayseri'de inşa edilmiş olan Sahibiye ve Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesinin, yalnızca birer taşra medresesi olarak kalmayıp İstanbul Medreseleriyle yarışır nitelikte olduğu ve "Sahn" medreselerine bir nevi geçiş aşaması olan "musıla-i sahn" unvanının müderrislere verildiği görülmektedir. Yapılardan Sahibiye Medresesi'nin müderrisi Abdullah Efendi'nin "musıla-i sahn" unvanının verilmesine dair başvuruda bulunduğu belirtilmektedir[31]. Kendisini Sahn-ı Seman medreselerine uygun görmüş olması önemli bir bilgidir. Ayrıca 1731 yılında Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesinin görevli müderrise iptida-i dahil payesinin verilmesi medresenin resmi olarak Osmanlı ilmiye teşkilatına dahil olduğunun işaretidir (Şahin ve Şaman Doğan, 2025, s. 502).

[31] Detaylar için bkz. Kat. No. 2.1.23

2. BÖLÜM
ANADOLU MEDRESELERİ

Tezin katalog kısmını oluşturan bu bölümde, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi medreseleri kronolojik bir sırada değerlendirilecektir. Medreseler verilen eğitim türüne göre, darül-hadis, fıkıh ve tıp medresesi olarak adlandırılmaktadır.

Öncelikle günümüze ulaşan ardından kısmen günümüze ulaşan son bölümde de kaynaklar üzerinden bilgi sahibi olduğumuz medreseler ve kataloğa dahil edilmeyenler olarak dört bölüme ayrılmıştır.

Anadolu medreseleri ilk olarak 12. yüzyıl itibarıyla Danişmendli ve Artuklu illerinde karşımıza çıkmaktadır.

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi medreselerin gelişmesinde ve yaygınlaşmasının ardında devlet adamlarının Moğol baskısı ve başka sebeplerden Anadolu'ya gelen âlimlerin yoğunluğu, Sultanların âlimlere sağladıkları imkanlar etkili olmuştur. Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum gibi şehirlerde sultanların, devlet adamlarının, hayırseverlerin kurdukları vakıflarla da medreselerin sürekliliği sağlanmıştır.

13. yüzyıl ortasında, Kösedağ Savaşı yenilgisinden sonra yoğunlaşan medrese inşası genellikle Selçuklu vezirlerinin eserleri olarak karşımıza çıkar. Araştırmacılardan Crane, kronolojik olarak bu dönemde yoğunlaşmasının bani olan yöneticilerin zenginliğinden mi yoksa dini ve sosyal eğitime bağlı olduklarından mı kaynaklandığını söylemenin zor olduğunu belirtir (Crane, 1993, s. 16). Medreselerin işletilebilmesi zengin vakıflarla donatılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle de banilerin zengin olması da bir zorunluluktur. Bu durum doğal olarak zengin olanın medrese yapımını üstlenmesine neden olduğu gibi sultanların da belki Sünni eğitim politikasının kendi tekellerinde olmadığını göstermek için medreseler emir ve vezirler tarafından inşa ettirilmiş olmalıdır (Ögel, 1986, s. 19).

2.1. GÜNÜMÜZE ULAŞAN ANADOLU SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ MEDRESELERİ

Bu bölümde; yapılan çeşitli onarımlarla günümüze kadar iyi durumda ulaşabilen kırk üç Anadolu Medresesinin mimari plan özellikleri, kitabeleri var ise vakfiyeleri ve Osmanlı dönemindeki kullanımlarına ilişkin veriler değerlendirilecektir.

Tez kapsamına dahil edilen 12- 14. yüzyıla tarihlenen Anadolu medreseleri; genel olarak, ortada avlu ve avlunun çevresinde konumlanmış öğrenci hücreleri, mescit, dershane, türbe gibi birimlerden oluşmaktadır. Mimari gruplandırma da avluya göre yapılmıştır. Açık ya da kapalı avlulu oluşuna göre mimari kurgu anlatılmıştır.

2.1.1. Tokat Niksar Yağıbasan Medresesi

Yapının Adı: Niksar Yağıbasan Medresesi

Yapının Yeri: Niksar Kalesi'nin kuzey tarafındaki duvarları üzerinde yer almaktadır.

Şekil 2.1 Niksar Yağıbasan Medresesi, konum (Google Earth Erişim Tarihi: 26.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesine göre H.552/M.1157-58 yılında Muzaffer Yağıbasan tarafından inşa ettirilmiştir.

Danişmendli emiri olan Nizameddin Yağıbasan; dönemin Sivas Valisidir (Özaydın, 1993, s. 471). H. 559 / M.1164 yılında Çankırı'da vefat etmiştir ve Niksar Yağıbasan Medresesi güneyinde yer alan türbesinde gömülüdür (Solmaz, 2001, s. 185)[32].

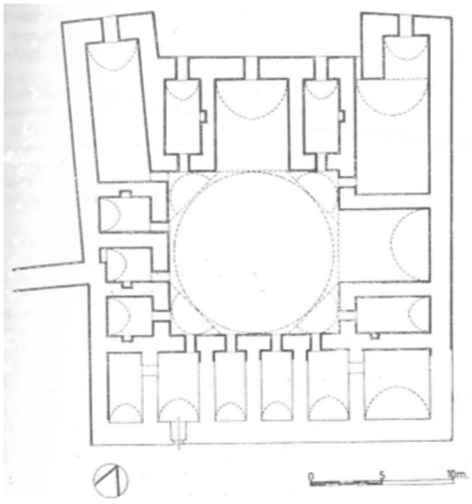
Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

[32] Kayseri Meliki olan kardeşi Muhammed'in ölümünün ardından kardeşinin karısıyla evlenir ve hükümdarlığını ilan eder ancak veliaht olan Zünnun bir süre sonra gücünü toparlar Kayseri'yi Nizameddin Yağıbasan'ın elinden alır, hükümdar olur. Emir Gazi'nin diğer oğlu olan Aynüddevle'de Melik Muhammed'in ölümünden sonra Malatya'ya hâkim olur. Böylece Danişmendliler Sivas, Kayseri, Malatya olmak üzere üç kola ayrıldı. Bu da hanedanlığın çöküşüyle sonuçlanacak olan iç karışıklıkların başlangıcı oldu (Özaydın, 1993, s. 471). Nizameddin Yağıbasan, Anadolu Selçuklu tahtını ele geçirmek üzere II. Kılıç Arslan'ın kardeşi aynı zamanda da damadı olan Melik Şahinşah'ın yanına Çankırı'ya gitti. Aralarında bir anlaşma yaptılar ve ülkesine geri dönerken H. 559 / M. 1164 yılında Çankırı'da vefat etmiştir (Solmaz, 2001, s. 185).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının ilk onarımlarına dair elimizde bir kayıt bulunmamakla birlikte 1920'lerde Anadolu'ya gelen araştırmacılardan A. Gabriel'in yaptığı tasvirden yapının bu tarihte sağlam olduğu anlaşılmaktadır. 1925 yılına kadar medrese faaliyettedir (Gabriel, 1934, s. 123).

1939 ve 1942 yıllarında yaşanan depremler sonucunda medrese harabe haline gelmiştir. 1978 yılında tescillenmiş ancak onarımı için ilk girişim 2006 yılında hazırlanan raporla başlamıştır. 2010 yılında onarımı tamamlanmıştır. Günümüzde müze olarak hizmet vermektedir.

Yapı Tanıtımı: Niksar kalesinin surlarına inşa edilmiş olan medrese, güney-kuzey yönünde kareye yakın dikdörtgen planlı, kapalı avlulu (günümüzde açık avlulu), revaksız ve iki eyvanlıdır (Gabriel, 1934, s. 122; Kuran, 1968, s. 39-41; Sözen, 1972, s. 26-29). Düzenli bir plana sahip olmamasının nedeni; kuzey cephede bulunan birimlerin kuzeye doğru uzatılması ve kuzeybatı köşesi dışarı taşırılmasından dolayıdır.

Şekil 2.2 Niksar Yağıbasan Medresesi, plan (Sözen, 1972)

Güney cephe büyük oranda yıkılmıştır ve olasılıkla da giriş bu cepheden sağlanmaktaydı. Diğer kanatlardan farklı olarak burada ölçüleri daha büyük beşik tonoz örtülü altı birim bulunur. Bu nedenle giriş ya ortada bulunan dar birim ya da cephenin batısındaki birimdir. Araştırmacılardan A. Gabriel'in işaret ettiği gibi ve genel kabulle de medreseye güneybatıdan girilmektedir (Gabriel, 1934, s. 123).

Güney cephenin batı köşesinde yer alan beşik tonozlu girişten yaklaşık 12 x 12 m ölçüsündeki kare planlı avluya geçilir. Avlu, geçişi trompla sağlanmış üzerinde aydınlık açıklığı bulunan kubbe ile örtülüdür. Güney kanatta giriş hücresinin batısında bir, doğusunda dört birim bulunur. Güneydoğu köşedeki birime hemen yanındaki birimden açılan bir kapı aracılığı ile girilmektedir.

Avlunun kuzey kanadı ekseninde ana eyvan yer alır. Ana eyvanın doğu ve batısında yaklaşık eş büyüklükte kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı iki hücre ve bu hücrelerin yanlarında da burçların içine yerleştirilmiş cepheden dışa doğru taşan iki birim daha bulunur. Kuzeydoğu köşedeki mekân hem daha geniş hem de birbirine geçen iki mekân halindedir.

Avlunun doğu kanadında, eksenden güneye doğru kaydırılmış yan eyvan bulunur. Eyvanın güneyinde doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı tonoz örtülü bir mekân bulunur.

Avlunun batı kanadında yaklaşık eş büyüklükte doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü üç hücre bulunmaktadır. Kuzey eyvanının iki yanındaki mekanlarda olduğu gibi bu dört hücre içinde de ocak nişleri bulunmaktadır (Kuran, 1968, s. 40).

Kuzey kanatta bulunan mekanlar dışında yani yapının güney, doğu ve batı kanatlarında pencere bulunmamaktadır. Bu birimler, kapıları üstüne açılan tepe pencereleriyle aydınlatılmaktadır.

Kubbeli orta avlu dışında bütün mekanlar sivri tonozlarla örtülüdür. Kapılar düz lentolu, kapı üstlerindeki tepe pencereleri ise sivri kemerlidir. Duvar kalınlığı ise ortalama 115 cm'dir (Kuran, 1968, s. 41). Eyvanlar ve büyük birimler haricinde kalan hücrelerde ocak bulunmaktadır.

Avlunun batı kanadında tonoz örtülü, eş boyutlu üç hücrenin olması, belirli bir düzen ve simetrinin olmaması erken devir anlayışı ve medresenin konumlandığı arazi nedeniyle olabilir (Sözen, 1972, s. 27). Moloz taş malzeme ile inşa edilen yapıda süslemeye dair iz bulunmamaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe

Yazılışı:

امر بانشا ءهذه البقعة االمبركة

الملك العدل نظام الدين

ابو المظفر يا غى بسان غازي

بن ملك دانشمذد ظهير امير المومنين تا ريخ سنة اثنين خمسماءة

Fotoğraf 2.1 Niksar Yağıbasan Medresesi, inşa kitabesi (Berchem, 1912, s.86)

Okunuşu:

Emere bi- inşa-i hazihi-l bukatül mübareketi, El-Melikü'l-alem el adil nizamüd'dünya ve'd-din, Ebul-Muzaffer Yağıbasan bin Melik Gazi bin Melik Danişmend zahir emirü'l-mü'minin bi-Tarih sene isneyn ve hamsin ve hamse mie.

Türkçesi:

Bu mübarek bina (buk'a) el melik, el adil, Ebu-l Muzaffer Yağıbasan bin Melik Gazi bin Melik Danişmend'in emri ile H.552 / M.1158 yılında yapılmıştır (Berchem, 1912, s. 87; Çal, 1989, s. 65).

Kitabede, medrese yerine buk'a kelimesinin kullanılması dikkat çekicidir. Buk'a; yer, arazi parçası gibi anlamlarının yanında, birkaç odadan oluşan bir yapıyı tanımlamak için de kullanılan bir terimdir. Bunların dışında, tasavvuf düşüncesinin halkla buluştuğu yerler olan imaret, tekke-zaviye türbe ve medrese gibi dini ve eğitsel mekanları kapsayacak şekilde kullanılmıştır. İran'da külliye, din büyüklerinin türbeleri ve zaviye anlamında kullanılmıştır (İpşirli, 1992, s. 386; Beyazıt, 2018, s. 374). Dolayısıyla aslında buk'a kelimesi belirli bir tipolojiyi temsil etmemektedir.

Buk'a medreseleri, sıbyan mektebinden sonra gidilen ve medreselere öğrenci hazırlayan kurumlar olarak değerlendirilebilir (Beyazıt, 2018, s. 391). Buk'a teriminden hareketle

yapının klasik medrese sisteminden ziyade, medrese ile sıbyan mektebi arasında yer alan ve öğrencileri ileri düzeyde eğitime hazırlayan bir eğitim kurumu olduğu düşünülebilir.

66/2 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 342 numaralı belgede günümüze ulaşamamış olan Köşk Hanikahı'nın kapısı üzerinde yer alan mermer Arapça kitabede; "Bu mübarek şerefli Buk'a Emir Eretna'nın -adaleti artsın- emri ile bina edildi" yazmaktadır (Denktaş, 2005, s. 59). Bu durumda da buka, tasavvuf öğretisinin yayıldığı ilim merkezi anlamında da kullanıldığı görülmektedir.

Vakfiye:

Medresenin vakfiyesi günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medresenin sonraki dönemlerde de faaliyetini sürdürdüğünü, arşiv kayıtları ve vakıf belgeleri aracılığıyla tespit etmek mümkündür. Osmanlı dönemi ilim adamlarından Hezarfen Hüseyin Efendi'nin aktardığı bilgilere göre Niksar Yağıbasan Medresesi, H.1084/M.1673 yılında iyi durumdadır (Solmaz, 2001, s. 304). Öte yandan medresenin sürekliliğini sağlayan vakıf gelirleri 216 numaralı Sivas Fihrist Defteri'ne kaydedilmiştir. Bu deftere göre medresenin vakıfları arasında, bir çiftlik, iki köy, bir ceviz bahçesi ve hamam gelirlerinin 1/5'i bulunmaktadır (Şahin, 1996, s. 52; Solmaz, 2001, s. 305).

Başkanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerde medresede görevli müderrisler, mütevelli hakkında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır.

Müderris ve Mütevelli

H.1113/M.1702 yılında Yağıbasan Medresesinin müderrisi ve mütevellisi Mahmud isimli şahıstır. Bu tarihte onun vefatı ile boş kalan mütevellilik görevine Mehmed getirilmiştir (BOA, AE.SMST.II., 39/3845).

H.1179/M.1766 yılında Niksar Müftüsü Muhammed Necifi Efendi'nin vefatı ile boş kalan kadro Mustafa'ya verilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 8/526). H.1238/M.1823 ve H.1246/M.1832 tarihinde medreseye müderris tayin edildiği bilinmektedir (BOA, C.MF., 77/3826; C.MF., 99/4915).

Medreseye yapılan diğer görevlilerin atamalarına dair bir kayıt bulunmamaktadır. 1920'de kente gelen A. Gabriel'in tasvirinden anlaşıldığına göre medrese bu dönemde faaliyette görünmektedir. Medreselerin kapatıldığı tarih olan 1925 yılına kadar burada eğitim verilmeye devam edilmiş olmalıdır.

Müderrislerin aldıkları ücrete dair bir veri bulunmamaktadır ancak bir emir yapısı olması nedeniyle Kırklı ya da Hariç Ellili medreseler içinde olduğu düşünülebilir. Medresede 1766 yılında bir müftü müderrisin bulunması da bu durumu destekler niteliktedir.

2.1.2. Tokat Yağıbasan Medresesi

Yapının Adı: Yağıbasan/Çukur Medrese

Yapının Yeri: Günümüzde Tokat kent merkezinde Cemalettin Mahallesi'nde yer almaktadır.

Şekil 2.3 Tokat Yağıbasan Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen yapının H.645/M.1247 tarihli onarım kitabesi mevcuttur.

Yapının tarihlendirilmesi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Araştırmacılardan A. Gabriel kitabede yazılı tarihin yanlış okunduğunu 645 değil 546 olması gerektiğini söyler (Gabriel, 1934, s. 93). D. Kuban, yapının mimari karakterine ve trompların biçimine bakarak 12. yüzyıldan önce yapılmış olduğunu (Kuban, 1965, s. 143), A. Kuran ise Tokat Yağıbasan Medresenin, Niksar Yağıbasan Medresesinden H. 552 / M.1157'den birkaç yıl sonra aynı mimar tarafından yapılmış olabileceğini belirtir (Kuran, 1968, s. 41). O. Aslanapa, 546'yı yapılış tarihi olarak kabul eder (Aslanapa, 1989, s. 135). Genel kabulle Nizameddin Yağıbasan dönemine H.546-561/M.1142-1166 tarihlendirilmektedir.

Bu durumda Niksar'daki örneğine göre simetrik planı ve büyük çapta kubbesiyle daha gelişmiş bir mimari denemenin ürünü olduğu ve Niksar Yağıbasan Medresesinden birkaç yıl sonra yapıldığını söylemek mümkündür.

Bir önceki örnekte yapının banisi Nizameddin Yağıbasan hakkında bilgi verilmiştir[33].

Fotoğraf 2.2 Yaghibasan, emir and servant of the emperor (twelfth century) (Dumbarton Oaks (doaks.org) Erişim tarihi 01.02.2024)

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının bilinen ilk onarımını H.645/M.1247 tarihli onarım kitabesinden öğrenmekteyiz. Ancak detayları hakkında bilgi bulunmamaktadır.

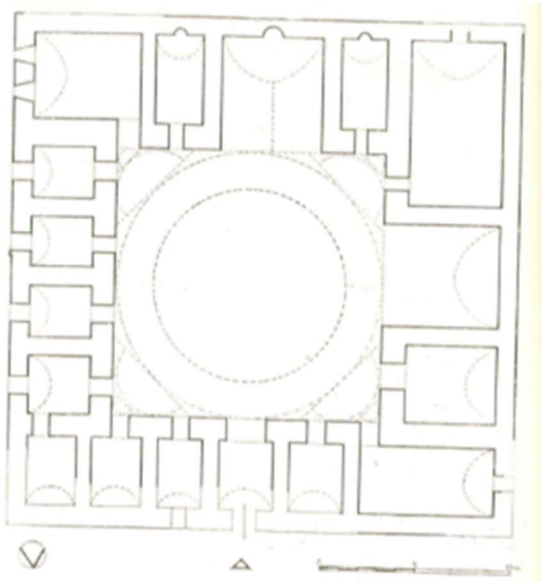
1939 yılındaki depremde medresenin tonozlarının çökmesi nedeniyle kitabesi yerinden düşüp kırılmıştır. Bir süre demirhane ve taş deposu olarak kullanılmıştır (Şimşirgil, 1992, s. 229). 1989 tarihinde kazı ve restitüsyon, 1994 yılında ise yeniden bir restitüsyon çalışması yapılmıştır. 2006 yılında restore edilen yapının açık kubbesi kapatılmıştır.

Günümüzde Tük- İslâm Bilim Tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese, kuzey güney yönünde, dıştan yaklaşık 25,90 x 26,85 m ölçülerinde kareye yakın planlı, kapalı avlulu, avlusu 14,00 m çapında iki katlı tromplarla geçişi sağlanmış, duvarlara oturan merkezi kubbe ile örtülü ve 3 eyvanlı bir yapıdır.

[33] Ek olarak önceleri Anadolu Selçuklularına karşı Bizans İmparatorluğunun yanında yer alan Yağıbasan, Sultan Mesud'un kızı ile evlenince bu durum değişmiştir. Bizans İmparatorluğunun yanında olduğunu nereden anlıyoruz sorusuna gelince, Bizans imparatorları kendilerine bağlı olduğu sürece, yerel güçlere çeşitli unvanlar vererek anlaşma politikası gütmüşlerdir. Bunlar Bizans imparatorunun *doloui* yani hizmetkârı idiler. Oikonomides tarafından, Manuel Komnenos ile olan kısa ilişkisine dayanarak yaklaşık 1146 yılına tarihlenen Danişmendli Yağıbasan'a ait mühürde |Ο ΔΩΛΟC|.ΩRACIΛE|.CAMYPAC|.ΓΙΠΑΖΑ|NHC (Ὁ δούλος τοῦ βασιλέος ἀμυρᾶς Ἰαγιπαζάνης / İmparatorun hizmetkârı Emir Yağıbasan yazmaktadır. Yağıbasan'ın o dönemde imparatorun *doulos*'u /hizmetkârı olduğu anlaşılmaktadır (Oikonomides, 1983, s. 192).

Kubbenin üzerinde 10,00 m çapında aydınlık açıklığı bulunmaktadır (Gabriel, 1934, s. 92-93; Kuban, 1965, s. 142; Kuran, 1968, s.41; Sözen, 1972, s. 41).

Şekil 2.4 Tokat Yağıbasan Medresesi, plan (Sözen, 1972)

Kuzey cephede, eksende bulunan kapıdan, tonoz örtülü giriş eyvanına ardında da yaklaşık 13,00 x 14,00 m ölçüsündeki avluya geçilir. Kuzey, güney ve batıda sivri beşik tonoz örtülü üç eyvan bulunur. Giriş eyvanı diğerlerine göre daha küçük boyuttadır ve eyvanın doğusunda üç, batısında iki birim bulunmaktadır ve diğer birimler yaklaşık eş büyüklükte kuzey güney yönünde dikdörtgen planlıyken kuzeybatı köşede yer alan birim hem diğer birimlerden daha büyük hem de doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeydoğu köşede yer alan birimin girişi doğu kanatta bulunan hücrenin içinden verilmiştir. Diğer birimler avluya açılmaktadır.

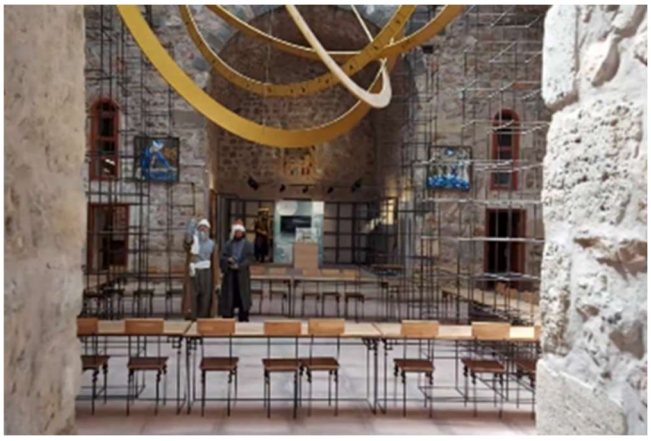

Fotoğraf 2.3 Tokat Yağıbasan Medresesi, kuzey ve doğu cephe, genel görünüm

Fotoğraf 2.4 Tokat Yağıbasan Medresesi, batı ve güney cephe, genel görünüm (Eser, 2025)

Avlunun güney kanadında yer alan ana eyvan, eksenden 1,90 m batıya kaymıştır. Bu bölüm mescit olarak kullanılmaktadır. Ana eyvanının iki yanında birer küçük hücre ve bunlarında yanında birer birim bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.5 Tokat Yağıbasan Medresesi, ana eyvan

Batı eyvanı ise avlunun doğu batı ekseninden 1,00 m güneyindedir.

Fotoğraf 2.6 Tokat Yağıbasan Medresesi, avlu

Kubbe, kare avlunun tam ortasında değil, doğu-batı ekseninden 1,00 m doğuya, kuzey güney ekseninden ise 1,50 m kuzeye kaydırılmıştır. İç içe geçmiş trompların üzerinde yükselen kubbe dört sıra tuğladan yapılmıştır.

Fotoğraf 2.7 Tokat Yağıbasan Medresesi, kubbe

Fotoğraf 2.8 Tokat Yağıbasan Medresesi, temsili öğrenci hücresi (Eser, 2025)

Moloz taştan inşa edilmiş olan medresenin sadece tromp kemerlerinde taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Bir de kubbede yer alan açıklığın çevresi birkaç sıra tuğla ile bitirilmiştir.

Beden duvarları her yerde 1,10 m, tonozlar 0,5-0,6 m kalınlığındadır. Bugün mevcut olmayan taç kapı ve mihrap gibi bir iki öge dışında oldukça sade bir yapıdır (Kuran, 1968, s. 41-42). Herhangi bir bezeme mevcut değildir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Yazılışı:

المعبود هواالله المصطفى رسول اللهعز.....

الدنيا والدين كيكاوس ظل الله وواقف هذه المدرسة.....

الملك نظام الدين ياغيبسان رحمه اللهوالساعي في احياء بعمارة

.....سنة خمس واربعين وستماية

Fotoğraf 2.9 Tokat Yağıbasan Medresesi, onarım kitabesi (Tokat Müzesi)

Okunuşu:

"El mağbud huvallahül Mustafa Resulullah…. azze Ed dünya veddin Keykavus zillullah ve vakıfı hazihil medrese…… El melik Nizameddin Yağıbasan rahmetullah vessai fi ihyai bi imareti…… sene hamse ve erbain ve sitte matı H.645/M.1247/1248"[34].

Türkçesi:

"Ma'bud (ibadet edilen) Allah'tır. Mustafa Allah'ın resulüdür. Din ve dünyanın izzeti Allah'ın (yeryüzündeki) gölgesi Keykavus. Bu medresenin vâkıfı Melik Muhammed Yağıbasan (Allah ona rahmet etsin) imaretin ihyasında çalışan. Sene H.645" (Uzunçarşılı, 1927, s. 3).

[34] A. Gabriel H. 546 tarihinin rakamlarının yer değiştirdiğini, yanlışlıkla H.645 yazdığını ileri sürmüştür (Gabriel, 1934, s. 93).

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Danişmentliler tarafından inşa edilmiş olan Tokat Yağıbasan Medresesi, Osmanlı Döneminde de zengin vakıflarla desteklenmeye devam edilmiştir. Arşiv kayıtlarında medresenin vakıfları ve medresede görevli kişilere dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Medreseye dair bilgiler içeren H.984/M.1576 tarihli Evkaf Defteri'nde[35], "Vakf-ı medrese-i Yağıbasan ki Çukur Medrese demekle meşhurdur" cümlesiyle bu dönemde yapının Çukur Medrese adıyla anıldığı anlaşılmaktadır (Şimşirgil, 1992, s. 228).

Medrese vakfının yıllık geliri de 21.574 akçeyi bulmaktadır. Evkaf Defteri kayıtlarına göre medresenin gelirleri (vakıfları) ve giderleri (görevli ücretleri) aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2.1 Tokat Yağıbasan Medresesi Vakıf Gelirleri (1576 Tarihli Evkaf Kaydına Göre)

Yer	**Akar Cinsi**	**Yıllık Gelir**
Dıraz Mahallesi	Sultan Hamamı	3240 akçe
Kazabâd/Biskeni Köyü	Malikane hissesi	10000 akçe
Kazabad/Çiftlik Köyü	Mâlikânesi	6000 akçe
Tokat çarşısı	8 dükkân	1008 akçe
Medrese civarında	4 ev	94 akçe
Büyük köprü yanı	Bahçe	150 akçe
Kavak çermiği civarı	Bahçe	30 akçe
Medrese civarı	10 dükkân	900 akçe
Mehmed Paşa Mahallesi	Ev yeri ve bahçe	50 akçe

[35] Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi, Evkaf Defteri, no.583, s.44 a-b

Ayrıca H.927/M.1520 yılına ait ilgili mufassal icmal defterine, Biskeni köyü malikanesinin geliri 6.373 akçe ve Çiftlik köyü malikanesini ise 1468 akçe olduğu kaydedilmiştir (Açıkel, 2016, s. 273).

H.1023/M.1614 yılında vakıfları arasında, Mehmet Efendi'nin Soğukpınar Mahalle'sindeki arsasının yıllık 2300 akçe olan kirasıyla inşa ettirdiği 23 dükkân bulunmaktadır. Bu dükkanların gelirinin bir kısmı ile öğrencilere her yıl Hz. Peygamber'in ruhu için 10 batman pirinç alınarak Ramazan ayında eşit şekilde dağıtılacağı belirtilmiştir (Tunca, 2000, s. 32; Açıkel ve Sağırlı, 2005). H.1189/M.1775 yılına gelindiğinde medresenin vakıflarına bir bahçe ve medrese öğrencilerine verilmek üzere 36'şar kuruş (Tunca, 2000, s. 32) ve Sultan Hamamının kirası eklenmiştir (BOA, C.MF., 165/8208).

1839 yılındaki verilerde göre medresenin geliri Kazabad/Çiftlik'te 376 rublağ[36] ve 1652.5 kuruş, Biskeni'de 266 rublağ ve 972.5 kuruştur. 1841 yılına gelindiğinde Çiftlik malikanesinin geliri yer almamaktadır. Biskeni malikanesinin geliri ise 123.5 rublağ ve 1721.5 kuruştur (Sevim, 2024, s. 35).

Yağıbasan Medresesi vakfının geliri H.1292/M.1875 yılında 4984 kuruş; H.1319/M.1901 yılında 2361 kuruş; H.1328/M.1910 yılında 2411 kuruş; H.1332/M.1913 tarihinde 2560 kuruş 26 para; H.1333/M.1914 yılında 2727 kuruş 6 para; 1918 tarihinde ise 2863 kuruş 26 paradır (Açıkel, 2016, s. 278).

Tablo 2.2 Tokat Yağıbasan Medresesi Giderleri (1576 Tarihli Evkaf Kaydına Göre)

Görevli	**Ücret**
Müderris	Günlük 40 akçe
İmam	Günlük 2 akçe ve yıllık 4 mud hububat
Muid	Günlük 4 akçe
Müezzin	Günlük yarım akçe ve senede 2 mud hububat
Ferraş	Ayda 8 akçe ve yıllık 10 kile hububat

[36]Rublağ/urublağ, 1,5 şiniklik (12 kg) tahıl ölçü birimidir. Detaylar için bkz. Demirci Muhsin. (2008). *Kültürümüzde İskevsür Ağzı.* Ankara: Kültür Ajans Yayınları, s. 151. Bu ölçü birimi, bir ölçeğin üçte biri olarak Tokat'ın Başçiftlik ve Reşadiye ilçeleri kırsalında hala kullanılmaktadır.

Türbehan	Ayda 3 akçe ve yıllık 1 mud buğday
Çahken	Ayda 5 akçe ve yıllık 1 mud hububat

H.984/M.1576 tarihli Evkaf Defteri'nde yer alan verilere göre; medrese kadrosu müderris, imam, müezzin, muid, ferraş, türbehan ve çahken gibi görevlilerden oluşmaktadır.

Mütevelli ve Müderris

H.1100/M.1689 yılında mütevellisinin isteği üzerine Yağıbasan Medresesi müderrisliği Ali ve Ahmed'e müştereken tevcih edilmiştir (BOA, AE.SSÜL.II., 4/312). Bu bilgiye göre mütevellinin görevleri arasında müderris seçimi de bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait vakfiyelerden de müderrisin böyle bir görevi olduğunu biliyoruz. 17. yüzyıla geldiğimizde de bu durumun geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır.

H.1139/M.1726 tarihinde medresede müderris olarak görevli Salih'e ibtida-i hariç payesi[37] verilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 42/4135). Bu durum bize medresenin Osmanlı Dönemi eğitim sistemi içinde bir yer edindiğini göstermektedir.

H.1218/M.1803 yılında vakıf mahsulünden meşrut vazife ile yarı müderrislik ve tevliyet/mütevellilik ücretleri 42.5 akçedir (BOA, C.MF., 39/4647). H.1221/M.1807 yılında müderris atanmıştır (BOA, C.MF., 130/6459). H.1224 / M.1810 yılında dörtte bir hisseli müderris görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 146/7257).

H.1292/M.1875 yılında medresenin giderlerinde, medrese görevlilerinin isimleri ve aldıkları ücretler hakkında şu bilgiler yer almaktadır. Buna göre; rub hisseli müderrisler Mehmet ve Osman Nuri Efendiler 710'ar kuruş, sülüs hisseli müderrisler İbrahim, Mehmet ve Mustafa Efendi 473'er kuruş ücret almaktadırlar (Sevim, 2024, s. 39).

[37] İbtida-i Hâric, Osmanlı medrese sisteminde ilk kademeyi oluşturan hâriç medresesinde müderrislik yapanların derecesini belirtir. İbtida-i Hâric payesi, müderrislerin görevlerine başladıklarında sahip oldukları derecedir.

H.1319/M.1901 yılında mütevelli ve müderris Hafız Ahmed Efendiye 964 kuruş, nazır Ahmed Efendiye ise 0,5 mud ve 21 kuruş ödenmiştir (Açıkel, 2016, s.276; Sevim, 2024, s. 40-41).

Muid

H.1292/M.1875 yılında muid olarak görevli Mehmed Efendi 93 kuruş, bir hisse muidlik ücreti Mehmed, Salih ve Hüseyin Efendiler de 93 kuruş karşılığında görevlerini yerine getirmektedirler (Sevim, 2024, s. 39).

H.1319/M.1901 yılında muid Hacı Salih Efendi 0,5 mud ve 21 kuruş, diğer muid Hacı Efendinin ücreti 0,5 mud ve 21 kuruş (nısf hisseli muidler olmalılardır), muid Mehmed Efendi'ye 1 mud ve 43 kuruş ücretle görevlendirilmişlerdir (Açıkel, 2016, s.276; Sevim, 2024, s. 40-41).

İmam ve Müezzin

H.1087/M.1677 tarihinde medresenin imamı Salih Efendi kendi isteğiyle görevini Mevlâna Halil'e devretmiştir (BOA, TS.Ma.e, 765/14). H.1111/M.1700 yılında Yağıbasan Medresesi mescidinde müezzinlik görevini yürüten Ali kendi rızasıyla görevini Ahmed Halife'ye devretmiştir (BOA, İE.EV., 30/3434).

H.1262/M.1846 yılında Yağıbasan Medresesi vakfı imamı görevinden feragat etmiş yerine başkası görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 21/1040). H.1292/M.1875 yılında rub hisseli imam Ali Efendi 375 kuruş ücret almaktadır (Sevim, 2024, s. 39).

H.1319/M.1901 yılında imam olarak görevli Ahmed Hüseyin Efendi'ye 4 mud buğday ve 173 kuruş, müezzin Hüseyin Efendi 3,5 mud buğday ve 151 kuruş (Açıkel, 2016, s.276; Sevim, 2024, s. 40-41).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere görevlerinden istedikleri zaman feragat edebilmişlerdir.

Cabi

H.1292/M.1875 yılında cabi olarak görevli Nuri ve Mehmed Efendiler 70 kuruş ücret almaktadırlar (Sevim, 2024, s. 39).

H.1319/M.1901 tarihinde cabi Mehmed Nuri Efendi'ye 1 mud 43 kuruş, yazıcı ve muhasebe harcı olarak 111 kuruş ücret ödenmiştir (Açıkel, 2016, s.276; Sevim, 2024, s. 40-41).

Çahken

H.1292/M.1875 tarihinde çahken Abdullah ustaya 93 kuruş (Sevim, 2024, s. 39), H.1319/M.1901 yılında çahken Ahmed 1 mud ve 43 kuruş ödenmiştir (Açıkel, 2016, s.276; Sevim, 2024, s. 40-41).

Bevvab ve Ferraş

H.1077/M.1667 yılında medreseye bevvab tayin edilmiştir (BOA, C.MF., 107/5349). H.1292/M.1875 tarihinde ferraş Bekir ve Mehmed Efendiler 187 kuruş alırken (Sevim, 2024, s. 39), H.1319/M.1901 yılında aynı kişilere 2 mud ve 87 kuruş ücret ödenmiştir (Açıkel, 2016, s.276; Sevim, 2024, s. 40-41). 1875 yılından 1901 yılına kadar görevlerine devam ettikleri anlaşılmaktadır.

Türbedar

H.1132/M.1720 yılına gelindiğinde Yağıbasan türbedarlığına Salih'in tayini için naib Ahmed tarafından dilekçe yazılmıştır (BOA, İE.EV., 56/6130).

H.1292/M.1875 yılında türbedar olarak görevli Ömer Efendi 187 kuruş ücret alırken (Sevim, 2024, s. 39); H.1319/M.1901 yılına gelindiğinde türbehan İzzet Efendi'nin 2 mud ve 86 kuruş aldığı görülmektedir (Açıkel, 2016, s.276; Sevim, 2024, s. 40-41).

Bir türbedarın bulunması bizim için önemli bir bilgidir. Danişmendli döneminde ya da sonraki bir zamanda türbe inşa edildiği anlamına gelmektedir. Ancak günümüzde buna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Öğrenci

Tokat nüfus defterlerinde medrese öğrencileriyle ilgili de bazı kayıtlar bulunmaktadır. Buna göre medresede H.1254/M.1838 yılında 6, H.1258/M.1842 yılında 3, H.1264/M.1847 yılında ise 9 öğrenci bulunmaktadır (Açıkel, 2016, s. 275). 1839 yılında medrese görevlilerine ödenen ücretler; nısf hisseli tevliyet 42,5 kuruş, sülüsan hisseli

müderris 283,5 kuruş, nısf hisseliden sülüs hisseye geçen müderris 141 kuruş, imam 410 kuruş, müezzin (nısf) 51 kuruş, ferraş 205 kuruş, muid (rub') 102,5 kuruş, müezzin (nısf) 102.5 kuruş, türbedar 51 kuruş, muid (rub') 205 akçe, muid (rub') 102,5 kuruş, çahken 102,5 kuruş, bevvap 102,5 kuruş, kâtip 102,5 kuruştur (Sevim, 2024, s.36).

H.1319/M.1901 yılındaki giderleri içinde medresede yapılan çeşitli onarım işlerine 591 kuruş ayrıldığı görülmektedir (Açıkel, 2016, s.276; Sevim, 2024, s. 40-41).

Tokat Yağıbasan Medresesinin, Osmanlı eğitim sistemi içindeki yeri değerlendirildiğinde 1576 yılında kırklı medrese grubundayken 1726 yılında ibtida-i hariç payesi verilmiş olan bir müderrisin olması Osmanlı eğitim hiyerarşisindeki en alt kademede olduğunu gösterir. Bu tür bir medresede, öğrenciye sadece temel ilimleri (sarf, nahiv, kıraat gibi) eğitimi verilir yani henüz yüksek eğitime başlamadan önceki ilk basamaklardır

2.1.3. Kayseri Kölük Medresesi

Yapının Adı: Kölük / Şemseddin Gülük Medresesi

Birçok defa onarım geçiren yapı, H.735/M.1335 yılındaki depremin ardından Kölük Şemseddin tarafından tamir ettirildiği için onun adını taşımakta, Kölük, Külük ve Gülük gibi adlarla anılmaktadır. Külliyeye daha sonra bir çeşme ilâve edilmiştir (Yurdakul, 1974, s. 167; Eravşar, 1998, s. 163; Şaman Doğan, 2012, s. 196).

Yapının Yeri: Günümüzde Kayseri dış kale surlarının güneybatısında, Boyacı kapısının yaklaşık 400 m kadar kuzeyindedir.

Şekil 2.5 Kayseri Kölük Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi bulunmayan yapının genel özelliklerinden ve cami kısmının Kayseri Ulu Cami ile benzer özellikler göstermesinden dolayı 12. yüzyıla ait bir Danişmendli eseri olduğu anlaşılmaktadır (Kuran, 1969, s. 12). Yapının banisi bilinmemektedir.

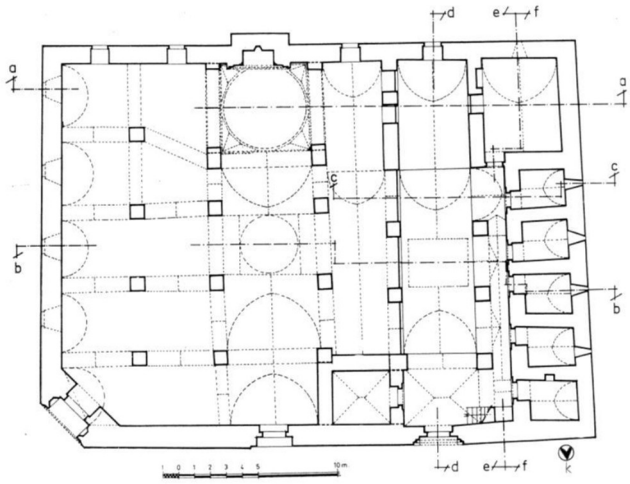
Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapıya dair bilinen ilk onarım kaydı, kitabesinden anlaşıldığına göre H.735/M.1335 yılına aittir. Bu tarihte yaşanan depremin ardından Alemuddin oğlu Şemseddin Gülük tarafından tamir ettirilmiştir (Yurdakul, 1974, s. 167; Eravşar, 1998, s. 163; Şaman Doğan, 2012, s. 196).

1970 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bir onarım çalışması yapılmıştır. Caminin damı bakır çatı ile kaplanmış, medresenin odaları tamamlanmış, sonradan eklenen kadınlar mahfili kaldırılmıştır (Eravşar, 1998, s. 173).

Günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Medrese hücrelerinden biri kütüphane, diğerleri ise çeşitli işlevlere hizmet etmektedir.

Yapı Tanıtımı: Yapı, cami, medrese ve hamamdan oluşan külliye şeklindedir. Cami, hariminin batı kanadında bulunan medrese ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Medrese; tek eyvanlı, kapalı avlulu, avlusu iki yönden revaklı ve iki katlıdır. Cami ve medresenin ortak alanı paylaştığı yapının ölçüsü yaklaşık 25,00 x 33,00 m'dir.

Şekil 2.6 Kayseri Kölük Camii ve Medresesi, plan (Yurdakul, 1974)

Yapının kuzey cephesinde yer alan iki girişten batı yönündeki kapı medreseye, doğudaki ise doğrudan caminin harim kısmına açılmaktadır. Ayrıca, kuzeydoğu köşeye pahlanarak yerleştirilen dikdörtgen biçimli ve mukarnas kavsaralı taç kapı, camiye girişi sağlayan anıtsal bir öğe olarak cepheyi zenginleştirmektedir. Bu cepheye yerleştirilen iki kapı ile yapının iki işlevi olduğuna yönelik bir vurgu yapılmıştır.

Medreseye ait olan batı cephede, alt seviyede dört mazgal, üst kısımda/ikinci katta ise farklı aralık ve ölçülerde altı pencere bulunmaktadır.

Güney cephe cami ve medrese tarafından ortak kullanılmaktadır. Cephe ekseninde mihrap çıkıntısı ve iki yanında birer dikdörtgen biçimli pencere ve cephenin batısında da bir dikdörtgen bir de mazgal pencere bulunur.

Doğu cephe camiye aittir ve bu cephede farklı aralıklarla yerleştirilmiş dört dikey dikdörtgen pencere yer almaktadır. Cami, doğu- batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, mihraba paralel beş sahınlı, mihrap önü kubbeli, sivri tonoz örtülü ve avlusuz düzenlemeye sahiptir. Hariminin ortasında kurgusal olarak, bir kubbeli avlu oluşturulmuştur (Şaman Doğan, 2012, s. 197). Biri mihrabın önünde diğeri ortada olmak üzere iki kubbe bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.10 Kölük Camii ve Medresesi, kuzey cephe

Kuzey cephenin batısında yer alan kapıdan, üç basamakla inilen dikdörtgen planlı, çapraz tonoz örtülü ve üç sivri kemerle avluya açılan bir koridora ulaşılır. Buranın doğusunda camiye dahil edilmiş olasılıkla da türbe olan bir birim bulunmaktadır. Batısında ise kuzey duvara bitişik, ikinci kata çıkışı sağlayan merdiven yer alır.

Dikdörtgen planlı medrese avlusu, kuzey- güney doğrultusunda uzanan beşik tonoz ile örtülüdür. Avlunun güneyinde iki kat yüksekliğinde ana eyvan ve önünde avluya yönelen sivri tonozlu bir revak, batı kanadında ise üç kare ayağın taşıdığı iki sivri kemerle avluya açılan revaklar bulunur. Kuzey ve batı kanatta bulunan revak kemerleri iki katlıdır. Revak kemerlerinin arkasında kuzey-güney doğrultusunda, geniş olmayan beşik tonozlu bir koridor yer alır.

Ana eyvan dikdörtgen planlı ve sivri beşik tonoz örtülüdür. Eyvanın güneyinde üstte pencere altında da sivri kemerli bir niş, batısında dikdörtgen pencere ile doğu duvarında yan yana iki kapı vardır. Batısında, kuzey güney doğrultulu sivri beşik tonoz örtülü büyük

bir birim yer alır. Kuzeydoğudan girilen bu birimin güney duvarında üstte dikdörtgen hemen altında da bir mazgal pencere bulunmaktadır.

Medresenin batı kanadında yaklaşık dikdörtgen planlı ve eş büyüklükte beş hücre revaka açılmaktadır. Bu hücrelerin güneyinden itibaren birinci kapı üzerinde ve batı duvarında birer mazgal penceresi vardır. İkinci ve üçüncü hücrenin mazgal penceresi kapatılmıştır. Dördüncü ve beşinci hücre de penceresizdir.

Girişin batısında yer alan merdivenlerden üst kata ve çapraz tonoz örtülü sivri bir kemerle iç avluya açılan koridora çıkılır. Merdivenin tam karşısında beşik tonoz örtülü üç ayakla taşınan revak koridoru sivri kemerlere sahiptir. Revakın batısında yine beş hücre yer alır. Ölçüleri alt katla aynıdır ve doğu-batı doğrultulu sivri tonozla örtülüdürler ve birer mazgal pencere ile aydınlatılmışlardır. Revakın güneyinde dama çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır.

Bu dönemde ilk defa Kayseri Kölük Camii ve Medresesinde karşımıza çıkan bir cami-medrese birleşimi dikkati çekicidir.

Araştırmacılardan A. Gabriel ve D. Kuban medresenin camiye sonradan eklendiğini düşünmektedirler. A. Kuran ise caminin batı kısmının ilk yapıya ait olduğunu ve doğu bölümünün Atsız Elti Hatun tarafından tamir ettirildiğini söyler. Tek katlı olarak kabul ettiği medresenin eyvan ve avlu kısmını da camiye dahil eder.

Fotoğraf 2.11 Kayseri Kölük Medresesi, ana eyvan ve öğrenci hücreleri

Fotoğraf 2.12 Kayseri Kölük Medresesi, ikinci kat

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Camiye ait taç kapıda onarım kitabesi ve ayet kitabesi yer almaktadır.

Yazılışı:

عمر في سبيل رب العالمين في ايام الدولة ومولانا السلطان

المعظم عز الدنيا والدين ابو الفتح كيكاوس بن كيخسرو قسيم امير

المؤمنبن اضعف عباد الله الست المعصومة اتسوز التي خاتون بنت محمو د

بن ياغبسان سنة سبع وستمايه

Okunuşu:

Amera fi sebil Rab-ül'alemin fi eyyam-ı devlete Mevlana Sultan El-Muazzam İzzü'd-din-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Kekavus bin Keyhüsrev Kasım-ı Emir El-müminin ez-zaif ibardullah el-sitte, el-masumete Atsuz Elti Hatun binti Mahmud bin Yağıbasan senete seb'a ve sittemiye.

Türkçesi:

Alemlerin Tanrısı/Rabbi yoluna, müminlerin emirinin ortağı din ve dünyanın izzetlisi fetihler babası Keyhüsrev oğlu yüce Sultan Keykavus zamanında, Tanrının en zayıf kullarından iffetli kadın Yağıbasan oğlu Mahmud kızı Atsuz (Atsız) Elti Hatun tarafından altı yüz yedi H.607/M.1211) yılında tamir edilmiştir (Türkmen, 1998, s. 11).

Fotoğraf 2.13 Kayseri Kölük Camii ve Medresesi, onarım kitabesi

Kitabesinde adı geçen "Atsuz Elti Hatun" Yağıbasan oğullarında Emir Muzaffereddin Mahmud'un kızıdır. "Es-sittetü'l-ma'sûme" ya da "es-sittü'1-ma'sûme" (masum hanımefendi) kitabelerde sıklıkla kullanılmaktadır. "Atsuz Elti" burada birleşik bir isim olarak kabul edilmelidir. Bununla beraber, "elti" sözü çokluk hemze ile Türkçede yine "sitt" ve "hanım" anlamına gelmektedir, sonrasında sıfat ve unvan olarak da "hatun" kelimesi yazılıdır (Göde, 2011, s. 45).

Kitabenin onarım kitabesi olduğu kabul edilmekle birlikte mevcut veriler bu konuda kesin bir yargıya varmayı mümkün kılmamaktadır. Kitabede kullanılan " عمر" Ammera/emara kelimesi hem inşa ediliş zamanını hem de onarımı ifade eden bir fiildir. Kölük Camii ve Medresesinin ilk inşa tarihine dair herhangi bir kitabe ya da arşiv belgesi bulunmamaktadır. Kitabede adı geçen Atsuz Elti Hatun'un, Danişmendli Emirinin kızı olması ve 1211 yılından önce Danişmendlilerin tarih sahnesinde silinmesi ve yapının mimarisine dayanarak onarım kitabesi olduğu kabul edilmiştir. Anadolu Selçuklunun hoş görüsü nedeniyle bu yapının sadece onarımına değil inşasına izin verildiğini düşünmek bir varsayımdan öteye gitmeyecektir. Kesin olan bir şey varsa o da Atsız Elti Hatun'un yapıya bir dokunuşunun/müdahalesinin olduğudur. Bu müdahale dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir ve kitabede de Selçuklu hanedanına mensup kadınlara ait unvanların

hiçbiri kullanılmamıştır. Onarım ya da inşa durum her neyse bunu yapabilecek mali güce sahip olması da önemli bir detaydır.

Sonuç olarak Kölük Camii ve Medresesi'ne ait olan kitabe, Atsız Elti Hatun'un yapıya olan katkısını belgelemekle birlikte bu müdahalenin içeriğine ilişkin kesin bir yargı sunmamaktadır.

Kuzey cephe giriş kapısının üst kısmındaki rozet ile kapı kemeri arasında bulunan kitabe:

Yazılışı:

نا كنلوا بسعف اللّٰ لّا شخي ملو ةوكزلا بتاو ةولصلا ماقاو رخلّا مويلاو للّاب نما نم اللّٰ دجاسم رمعي امنا
اونوكي نيدتهملا ن

Okunuşu:

1- Bismillâhirrahmanirrahim

2-İnnema yamuru mesaciddallah-ı men amene billahi

3-Vel yevm,il ahiri ve ekamessalâti H.1325/M.1907

Türkçesi:

"Esirgeyen, bağışlayan Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inananlar ve namazını kılanlar, imar ederler. Sene 1325" (Tevbe Suresi 18. Ayet; Erkiletlioğlu, 2001, s. 39).

Yazılışı:

تارخ زلزله تشرين ثانى سنة ١٢٤١

Okunuşu:

Tarih-i zelzele teşrin-i sâni sene 1241

Türkçesi:

Zelzele tarihi H.1241/M.1826

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı dönemi kayıtlarında çoğunlukla camiye ait atamalar ve vakıf bilgileri bulunmaktadır. Buna göre 1584 yılına ait Evkaf Defterinde yer alan vakıfları arasında Talas nahiyesine bağlı geliri 200 akçe olan bir köy, günlük geliri 1800 akçe olan Gülük Hacı Mehmet Hamamı, Gülük Mahalle'sinde yıllık geliri 20 akçe olan bir ev ile caminin yıllık geliri toplam 2020 akçedir (Demircan Özırmak, 1992, s. 68). H.1155/M.1743 yılına ait kayıtta cami vakfına ait arazi ve bağlardaki gallatın tevliyetinin şartı vakıf üzere İmam Seyyid Ahmed ile Hatip Seyyid Abdülfettah isimli kişilere verilmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 256/20866).

H.1115/M.1704 yılında camide hatip Seyyid Mahmud'tur (BOA, AE.SMST.II., 95/10332).

H.1194/M.1780 yılına ait kayıtta Şemseddin Gülük Camii müezzini Osman'ın hiçbir kusuru yok iken cami hatibi ve mütevellisinin müezzinlik görevini kendisinden alarak oğluna verdiğine dair şikâyet dilekçesi yer almaktadır (BOA, AE.SABH.I., 167/11192).

H.1205/M.1791 yılında imam ataması yapılmıştır (BOA, C.EV., 83/4111).

H.1226/M.1812 yılında caminin hatibi Seyyid Hasan ve Seyyid Mehmed Emin'in feragat ettiği göreve Seyyid Hasan Halife getirilmiştir (BOA, HAT, 1516/22).

H.1238/M.1823 yılında caminin hatipleri Seyyid İsmail ve Seyyid Kasım kardeşlerden Seyyid İsmail'in vefatıyla yerine oğulları Seyyid Mehmed ve Seyyid İsmail getirilmiştir (BOA, HAT, 1561/25).

H.1250/M.1835 yılında camiye imam ataması yapılmıştır (BOA, C.EV., 628/31686).

H.1251/M.1836 tarihinde caminin hatip ve mütevelli görevlerini müşterek paylaşan mutasarrıf Seyyid Kasım, Seyyid Mehmed ve Seyyid İsmail erbab-ı istihkaktan[38] olmadıklarından hisseleri diğer ortak Hacı Osman bin Hacı Hasan'a verilmiştir (BOA, HAT, 1596/75).

Medrese öğrencilerine dair tek bilgi, H.1263/M.1847 tarihine ait Kayseri medreselerindeki talebelerin tahrir-i nüfusu adlı muhasebe kaydında yer almaktadır. Buna göre medresede yaş ortalaması 25 olan toplam 5 öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerden biri Kayseri diğerleri ise Niğde, Sivas, Erzurum ve Yozgat şehirlerinden gelmişlerdir (BOA, KK.d., 6534, s.57).

[38] Erbab-ı istihkak, hukuki bir terimdir ve bir kimsenin mülkiyet ya da zilyedliğinde (bir mal üzerinde kurulan fiilî hâkimiyet) bulunan mal üzerinde bir başkasının mülkiyet hakkının sabit olması anlamına gelir (Aktan, 2001, s. 336).

2.1.4. Diyarbakır Mesudiye Medresesi

Yapının Adı: Kitabesinde geçen "Melik'ül-Mesud" unvanının sahibi II. Sökmen'den dolayı yapının adı Mesudiye Medresesi olarak bilinmektedir (Kuran, 1969, s. 25). Ayrıca yapı, H.1217/M.1803 yılına ait belgede, Câmi-i Kebîr Medresesi olarak kaydedilmiştir.

Yapının Yeri: Diyarbakır Ulu Camii avlusunun kuzey cephesinin doğusuna bitişiktir.

Şekil 2.7 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, konum (Google Earth, erişim tarihi: 26.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: Medrese kuzey cephesindeki taç kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesine göre H.590/M.1193 tarihinde Artuklu hükümdarı Kutbiddin II. Sökmen tarafından yapımına başlanmış, yerine geçen Mahmud döneminde inşaata devam edilmiş son şeklini ise H. 620/M.1223 yılında Rükneddin Mevdûd zamanında almıştır [39](Darkot, 1945, s. 601-603; Kuran, 1969, s. 24; Sözen, 1971, s. 141; Altun, 1978, s. 130).

---

[39] Artuklu hükümdarı, Nureddin Muhammed'in ölümünden sonra küçük oğlu olan Kutbiddin Sökmen Diyarbakır'a hâkim olmuştur. Yaşının küçük olması nedeniyle bazı devlet adamları Selahaddin Eyyûbi'ye, Diyarbakır'ın Artukluların elinden alınması gerektiğini iletmişlerdir. Ancak akıllı davranan veziri el-Kıvâm b. Summâka, Sökmen ile Musul'da bulunan Selahaddin Eyyûbi'nin yanına giderek, Selahaddin Eyyûbi, Sökmen'e Hil'at'ını giydirmiş ve Diyarbakır'a geri göndermiştir. Böylece Kutbiddin Sökmen'in Diyarbakır idaresine geçmesi herkes tarafından kabul edilmiştir. Sökmen adına işleri asıl yürüten veziri el-Kıvâm b. Summâka'dır. Bu süreçte onun itibarının artmasını sağlamış, Diyarbakır'ın en güçlü devlet adamı olmuştur (İbnü'l-Esir, 1987, s. 407; Ebü'l-Fidâ, 2017, s. 152).

Kutbiddin Sökmen, H.597/M.1200 yılında vakit geçirmek için gittiği Hısn Keyfâ'daki köşkünün damından düşerek vefat etmiştir. Yerine, kardeşi Melikü's- Sâlih Nâsıruddîn Mahmûd'u değil, kız kardeşi ile evlendirdiği Ayaz isimli kölesini bırakmıştır. Ancak, emirleri buna karşı çıkarak, Diyarbakır'a davet ettikleri Melikü's-Sâlih Mahmud'u tahta çıkarmışlardır (İbnü'l-Esir, 1987, s. 147; Ebü'l-Fidâ, 2017, s. 190). Melikü's-Sâlih Mahmud, Anadolu Selçuklularına tabi olarak onlarla iyi ilişkiler kurmuştur. Aynı zamanda

Mimar/Sanatçı: Yapıdaki sanatçı kitabesine göre, Halep'li usta Cafer ibn-i Mahmut'un medresenin planını çizdiği, yapımının Mesut tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Sözen, 1970, s. 153; Sönmez, 1995, s. 133).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Arşiv kayıtlarına göre yapının bilinen ilk onarımı vakfın mütevellisi tarafından H.987/M.1580 yılında gerçekleştirilmiştir (BOA, A.{DVNSMHM.d., 37/2275).

Yukarıda da bahsedildiği gibi medresenin üç yapım evresi bulunmaktadır. İlki II. Sökmen zamanında ana eyvan, revak ve taç kapı bölümleri, ikincisi H.620/M.1224 yılında Rükneddin Mevdûd zamanında Halepli Cafer ustaya yaptırılan kısımlardır. Üçüncü evrede Osmanlı Döneminde yapılan bazı ekleri içermektedir. Medresenin daha sonraki eklemeleri ve onarımlarından biri H.1226/M.1811, diğeri H.1328/M.1910 yıllarında yapılmıştır (Kuran, 1969, s. 26; Altun, 1978, s. 133).

1962 yılında Diyarbakır Ulu Camii restorasyonlarıyla beraber, medrese de bir onarım daha geçirmiştir (Altun, 1978, s. 130). Bu onarım öncesinde yapı oldukça harap durumdadır. İkinci katın sadece doğu kısmında bazı kalıntılar mevcuttur. Batı bölüm ise revak duvarı dışında tahrip olmuştur. Kuzeydeki girişin içten yanında/batısında bulunan üst kata çıkışı sağlayan merdivenin yeri değiştirilmiştir (Altun, 1978, s. 132).

Medrese 1990 yılında 5 yıllığına Diyarbakır Valiliğine tahsis edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 664-109-8). Daha sonra 2010- 2014 yılları arasında yeniden onarım geçiren yapı, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2014 yılı itibariyle Yazma Eserler Kütüphanesi olarak hizmete açılmıştır.

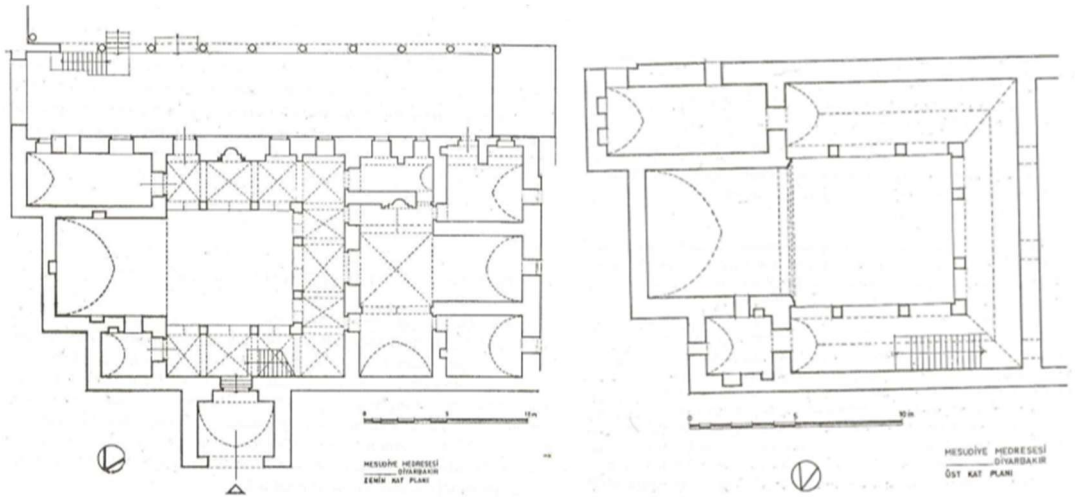
Yapı Tanıtımı: Medrese, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlıdır[40].

---

kayınbiraderi de olan Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'i Diyarbakır'da ağırlama imkânı da elde etmiştir (İbn-i Bibi, 1941, s. 29-30). Diyarbakır halkı tarafından sevilen Melikü's-Sâlih Nâsıruddîn Mahmûd H.619/M.1222 yılında vefat etmiştir. Melikü's- Sâlih'in yerine kardeşi Melikü'l-Mesûd Mevdûd geçerek, dönemin şartlarına göre bazen Eyyûbîlere, bazen de Anadolu Selçuklularına tabii olarak hüküm sürmüştür (İbn-i Bibi, 1941, s. 110).

[40] Yapı hakkında detaylı bilgi için bkz. Gabriel, 1941, s. 195-197; Kuran, 1969, s. 2-28; İlter, 1969, s.199-202; Altun, 1978, s.132; Sözen, 1970, s. 153-159; Kuban, 1990, s. 144; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi I,* s. 335-339; Sinclair, III, s. 179-180; Acar, Diyarbakır Medreseleri, s. 128-131; Pıçak, s. 515-516; Tuncer,

Araştırmacılardan A. Kuran, medresenin alt katında dikdörtgen avlunun doğusunda ana eyvan, batısında mescit, kuzeyinde taç kapı ve köşelerde yer alan dört birimden meydana geldiğini belirtmektedir. Giriş kapısının batısında bulunan merdivenden üst kata çıkıldığı anlatılmaktadır (Kuran, 1969, s. 28). Üst kat kuzey-güney ve batısında öğrenci odaları yer alır.

Şekil 2.8 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Fotoğraf 2.14 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, genel görünüm

Kuzey cephede, eksenden doğuya kaydırılmış dışa taşkın sivri tonoz örtülü eyvan kurgulu taç kapı yer alır. Bunun dışında cephede oldukça sade düzenlenmiştir.

Diyarbakır Camileri, Ankara, 1996, 45-47; Kuban, "Medreseler", *Selçuklu Çağı Anadolu Sanatı*, İstanbul, 2002, 177.

Güneyde/Ulu Cami'ye açılan cephenin önünde devşirme sütunlara oturan sivri kemerli revak düzenlemesi görülmektedir. Bu kemerlerin medrese duvarıyla birleşim yerlerinde görülen hatıl izlerinden bu bölümün üzerinin eğimli bir çatı ile örtüldüğü anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 2.15 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, güney cephe, genel görünüm

Medresenin batı cephesinde yaklaşık eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Doğu cephe üç kademeli düzenlenmiştir.

Fotoğraf 2.16 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, kuzey ve güney revak

Cepheleri oldukça sade olan medreseye, kuzey cephenin doğusuna kaydırılmış dışa taşkın sivri tonoz örtülü eyvan düzenine sahip mukarnas kavsaralı taç kapıdan girilir. Kapıdan üç basamaklı merdivenle inilen kareye yakın dikdörtgen planlı yaklaşık 6,70 x 7,70 m ölçüsündeki revaklı avluya ulaşılmaktadır. Avlu sekiz payeye atılan sivri kemerlerle oluşturulmuş üç yönden (batı, kuzey ve güney) revaklarla çevrelenmiştir. Revaklar haç tonozlarla örtülmüştür. Alt ve üst kattaki revaklar üçlü kemer düzenlemeleri ile avluya açılmaktadır. Ortadaki kemerler daha geniş ve yüksek tutulmuştur.

Avlunun doğu kanadında yer alan ana eyvan, geniş ve yüksek kurgusuyla avluya hâkim durumdadır. Zeminden bir basamak yüksek tutulan, kademeli sivri kemerlerle avluya açılan eyvanın üzeri sivri tonoz ile örtülmüştür.

Ana eyvanın bitişiğinde birer mekân yer alır. Kuzeydeki mekân yaklaşık 3,00 x 3,00 m ölçüsünde kare, güneyindeki ise yaklaşık 3,00 x 6,50 m ölçüsünde doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Eyvanın bitişiğindeki bu mekanlar revaklara açılmaktadır.

Fotoğraf 2.17 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, ana eyvan

Avlunun güney kanadında ve girişin karşısında sivri kemerli nişli, yarım kubbe kavsaralı, beş dilimli kemerle kuşatılan bir mihrap yer almaktadır. Mihrabın doğu ve batısında birer dikdörtgen pencere vardır. Mescit olarak kullanılan bu birimin doğu ve batısında birer birim daha bulunmaktadır.

Avlunun batı kanadında, diğer eyvanla aynı eksende konumlanan, merkezde doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı bir eyvan ile bitişiğinde dikdörtgen planlı birer mekân mevcuttur. Bu düzenlemenin doğusunda/önünde bir mihrap nişi vardır. Bu bölüm yapının kapalı ibadet yeri olarak düzenlenmiş olmalıdır. Ayrıca avlu revaklarında ortada yer alan kemerlerin daha geniş ve yüksek tutulması, bu bölümleri öne çıkarmaktadır.

Medrese siyah bazalt, açık sarı kalker taşı ve devşirme malzeme ile inşa edilmiştir. Yapının içinde ve dışında geometrik süslemeler mevcuttur[41].

Mesudiye Medresesi, Diyarbakır Ulu Camii yapı topluluğu içinde bulunduğu için, bu durum yapının cephe düzenlemelerini etkilemiştir. Medresenin cepheleri sade tutulurken, camiyle bağlantılı güney cephedeki revaklar, devşirme sütunları ve başlıkları ile daha hareketli kurgulanmıştır.

Medresenin kullanım durumu incelendiğinde, dört Sünni mezhepten eğitim veren bir medresenin öğrenci hücrelerinin bu kadar az olması dikkat çekicidir. Alt katta sınırlı mekânın bulunması düşündürücüdür. Öyle anlaşılıyor ki mekanların yalnızca öğretim için kullanıldığı, medrese öğrencilerinin barınması için farklı bir mekânın olabileceğini varsayabiliriz.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe[42]:

Ana eyvanın kuzey- güney ve batı duvarlarında, üst seviyede yatay şerit olarak uzanan tek satırlık zemini bitkisel bezemeli kufi yazı:

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم تطوَّع بانشاء هذه المدرسة المباركة تقرب اً الى الله العبد]الفقيرالى[رحمة الله الخاضع

لهيبته.....نصير أ[مير المؤمنين أدام الله سلطانه و وقَفها وقفاً محرَّراً

مؤبَّداً على فقهآء المذاهب]الأربعة تقبل ا[لله منه و ذلك شهور سنة خمسمائة و تسعين

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim. Tetevva'a bi-inşâi hâzihi'l-medrese el-mübâreke tekarrebe ilâ Allâh el-abd (el-fakîr ilâ) rahmetillâh el-hâdii' liheybetihi.....[43]Nasîr Emîrü'l-Mü'minîn

---

[41] Süslemeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Baş, G. (2013). Diyarbakır'daki İslâm Dönemi Mimarisinde Süsleme. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.

[42] Artuklu dönemine ait kitabeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Van Berchem; Strzygowski. (1910). *Amida*. Paris; Gabriel, A. (1940), *Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale*, Paris; Beysanoğlu, Ş. (1987). *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*. Ankara; Karaçam, H. (2012). *Artuklu Kitabeleri (1102-1409)*. Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

[43] II. Sökmenin adının olduğu kısım kırılmıştır.

adâme Allâhu sultânehû ve vekafehâ vakfen muharreren müebbeden alâ fukahâi'l-mezâhibi'l-erba'a tekabbele'llâhu minhû, ve zâlike şuhûr sene hamsimie ve tis'în.

Türkçesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mübarek medresenin inşasına Allah'a yakınlaşmak için, Allah'ın heybetine boyun eğen, onun rahmetine muhtaç kul Emirü'l-Mü'minînin yardımcısı, ……. gönüllü oldu. -Allah saltanatını daim kılsın.- Ve burayı dört mezhep[44] fakihlerine göre, ebediyen, yazarak (kayda geçirerek), alı koyarak (malından bir parça ayırarak) vakfetti. -Allah onu (n yaptığını) kabul etsin-. Ve bu 590 (1193-4) senesi aylarında (oldu).

Fotoğraf 2.18 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, ana eyvan, kitabe

Bu kitabede medrese öğrencilerinin niteliği ve yapının işlevine ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Kitabeden okunan medreseye dört Sünni mezhepten öğrenci kabul edildiği ve yapıda fıkıh eğitimi verildiği bilgileri önem taşımaktadır.

Alt kat kuzey- güney ve batı revak kemerlerinin üzerindeki, beyaz taşın yüzeyine yazılmış, tek satırlık yatay şeritte zemini bitkisel bezemeli kufi kitabe:

Kuzeyden- batı duvarlarının sonuna kadar Bakara Suresi'nin 261. ve 262. ayetleri yer almaktadır. İnşa kısmı ise batıdan- güneye kadar uzanır.

[44] Türkler tarafından fethedilmeden önce Diyarbakır'da Şafii, Maliki ve Hanbelî mezheplerinin mevcut olduğu ve Türklerin egemenliği ile de Hanefî mezhebine bağlı fakihlerin bölgeye geldiği bilinmektedir (Aslan, 2019). Evliya Çelebi de Diyarbakır'da bulunan mezhepler hakkında bilgi verirken; Diyarbakır'da Mâlikî, Hanbelî, Şafii ve Hanefi, mezhebinden birer müftü bulunduğundan bahseder. Bu durumu şöyle ifade eder: "*Evvelâ Diyârbekr'in cânib-i garbisinde, Kazâ-i Çermik: İkinci hâkim şeyhülislâm-ı imâm-ı Hanefî. Üçüncü hâkim-i şer'î müftî-i Sâfiî, dördüncü müftî-i Mâlikî, beşinci mütfî-i Hanbelî'dir"* (Evliya Çelebi, 2001, s. 24).

Yazılışı:

بـسم الله الرحمن الرحيم مثل الذين ينفقون أموالهم في سبيل الله كمثل حبة أنبتت سبع سنابل في كل سنبلة مئة حبة

والله يضاعف لمن يشاء والله واسع عليم. الذين ينفقون أموالهم في سبيل الله ثم لا يتبعون ما أَنفقوا منا ولا أَذى لهم

أَجرهم عند ربهم ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون

بعمل هذه المدرسة مولانا السلطان الملك و المتطوع[45]

المسعود قطب الدين أبو المظفر سكمان بن محَّمد بن قرا ارسلان بن داود [بن سكمان] بن ارتق نصير أمير

المؤمنين أعز الله أنصاره و ذلك في سنة خمس و تسعين و خمسمائة

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim. Meśelu-lleżîne yunfikûne emvâlehum fî sebîlillâhi kemeśeli habbetin enbetet seb'a senâbile fî kulli sunbuletin mi-etu habbetin vallâhu yudâ'ifu limen yeşâu vallâhu vâsi'un 'alîm. Elleżîne yunfikûne emvâlehum fî sebîlillâhi śumme lâ yutbi'ûne mâ enfekû mennen velâ eżen lehum ecruhum 'inde rabbihim velâ ḫavfun 'aleyhim velâ hum yahzenûn[46].

Ve'l-mutaṭavvi' bi-'ameli hazihi'l-medrese Mevlana's-Sulṭan el-Melik el-Mes'ud Kuṭbu'd Din Ebu'l-Muẓafear Sokmen ibn Muḥammad ibn Kara Arslan ibn Davud [ibn Sokman] ibn Artuk, Naṣıru Emiri'l-Mü'minin, a'azza'llahu enṣarahū. Ve zalika fî sneti ḫamsin ve tis'īn ve hamsemi'e.

Türkçesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. Mallarını Allah

[45] M. V. Berchmem *Amida*'da ve B. Konyar'ın eserinde bu ibare " أمر " şeklinde geçmektedir (Berchmem, 1910, s. 87; Konyar, 1936, s. 93).

[46] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/268/261-ayet-tefsiri

yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Bu medresenin yapılmasına, Emirü'l-Mü'mininin (halifenin) yardımcısı, dinin kutbu olan, Artuk oğlu (Sökman oğlu) Davud oğlu Kara Arslan oğlu Muhammed oğlu, efendimiz Sultan Melik Mes'ûd Ebu'l-Muzaffer Sökman gönüllü oldu. Allah ona yardımını artırsın. Bu 595 (1198-9) senesinde (oldu).

Fotoğraf 2.19 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, revak kemerleri, kitabe

Medresesinin Kuzey Cephesinde Taç Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe:

Sivri kemerli kapının üzerinde, tek satırlık yatay şeritte, beyaz kireç taşı üzerine sülüs yazı:

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم. تطوَّع بعمل هذه المدرسة السلطان الملك المسعود سكمان بن محمَّ د في سنة ستَّ و تسعين و خمسمائة

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim. Tetevea bi ameli hazihi el- medrese el-sultan'il Meliki'l Mesud Sökman bin Muhammed fî sene sittin ve tissie ve hamsemie.

Türkçesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu medresenin yapılmasına Muhammed oğlu Sultan Melik Mes'ûd Sökmen 596 (1199-1200) senesinde gönüllü oldu.

Fotoğraf 2.20 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, kuzey giriş kapısı, kitabe

Medresenin güney/camiye bakan cephesinde, tek satırlık yatay şeritte, beyaz taşın yüzeyine yazılmış, zemini bitkisel bezemeli kufi kitabe:

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم أمر بعمله مولانا السلطان الملك المسعود العالم العادل المؤيد المظفر

المنصور المجاهد المرابط محيي العدل في العالمين ركن الدنيا و الدين عماد الاسلام و المسلمين افتخار الملوك و السلاطين قاتل الكفرة و المشركين قاهر الخوارج المتمردين شرف جيوش المسلمين ناصر الغزاة و المجاهدين

ظهير الامام مجير الأنام بهلوان جهان حسروا ايران شهريار توران الب اينانج يبغوا قتلغ بك أبو

الفتح مودود ابن محمود ابن محمد ابن قرا ارسلان ابن داوود ابن سكمان ابن ارتق نصير أمير المؤمنين و ذلك اي....

الأمير الأسفهسلار الصاحب الكبير شمس الدين أبي العز ..... الملك المسعودي .. ?

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim. Emera bi ameli Mevlana es-sultan el-melik el-mesud el-alim el-adil el-müeyyid el-muzaffer el-mansur el-mücahid el-murabıt muhyi'l adl fi'l-alemin, Rüknü'd-Dünya ve'd-din imadu'l-İslâm ve'l-müslimin iftiharu'l-mülük ve's-Salāṭīn, kātilü'l-kuffār ve'l-müşrikīn, kāhirü'l-havāric el-mutemerridīn, şerefü cüyūşi'l-müslimīn, nāṣiru'l-guzāt ve'l-mücāhidīn, zahīru'l-İmām, mucīru'l-anām, behlavān-i cihān, Ḫusrev-i Îrān, Şehriyār-ı Tūrān, el-B İynānç Yebğū Kutluğ Beg Ebū'l-Fetḥ Mūdūd ibn Maḥmūd ibn Muḥammad ibn Kara Arslān ibn Dāwūd ibn Sukmān ibn Artuk, Naṣīr Emīri'l-Mü'minīn. Ve dhālika... ayy ... el-emīr el-esfehselār es-Sāḥib el-Kebīr Şemsü'd-Dīn Ebī'l-'Izz ... el-Melik el-Mes'ūdī. el-Bannā' el-Mes'ūd. Tersīmü'l-ustādh Ja'far ibn Maḥmūd el-Ḥalebī. Ve zālika fī senet 'işrīn ve sittü mi'e.

Türkçesi:

(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bunun yapılmasını) âlim, âdil, (Allah tarafından) teyid edilmiş, muzaffer, (Allah'tan) yardım görmüş, mücahid, murabıt, âlemlerde adaleti ihya eden, dinin ve dünyanın temeli (direği), İslâm'ın ve Müslümanların direği, sultanların ve meliklerin iftiharı, müşrikleri ve kâfirleri katleden, direnenleri ve asileri kahreden, Müslüman askerlerin şerefi, mücahid ve gazilerin yardımcısı, imamın (halifenin) destekçisi, halkın koruyucusu, Emirü'l-Mü'minînin yardımcısı, Artuk oğlu Sökman oğlu Davud oğlu Kara Arslan oğlu Muhammed oğlu Mahmud oğlu cihan pehlivanı, İran'ın Hüsrevi, Tûran'ın hükümdarı (şehriyarı), Alp İnanç Yabgu Kutluğ Beg, efendimiz Sultan Melik Mesud Ebu'l-Feth Mevdûd[47] (emretti). Ve bu, Melik Mes'ûd'un baş komutanı, büyük vezir, Şemsüddin Ebu'l-Izz …… (üstlenmesiyle / gözetiminde oldu?). altı yüz yirmi yılında.

Fotoğraf 2.21 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, avlu, güney duvar, kitabe

Sanatçı Kitabesi:

Medresenin avlusunda, güney duvardaki pencerenin üzerinde, dikdörtgen çerçeveli beyaz taş üzerine yazılmış iki satırlık sülüs kitabe yer almaktadır (Combe-Sauvaget-Wiet, 1939, s. 205; Gabriel, 1940, s. 335; Sönmez, 1995, s. 133; Bulduk, 2004, s. 58).

Yazılışı:

[47] Mevdûd'un isminin geçtiği tek kitabedir ve yazılan unvanlar arasında "Şehriyâru Tûran (Hükümdar/Padişah-ı Tûran)" şeklinde bir Acem unvanını eklettiği görülmektedir. Ayrıca "Şemsüddin Ebu'l-'Izz…" ismi ile daha öncesindeki kitabelerde emir veya hükümdar dışında başka bir isim yazılmama geleneğinde değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır.

البنَّاء مسعود ترسيم الأستاذ جعفر بن

محمود الحلبي و ذلك في سنة عشرين و ستمائة

Okunuşu:

“El-benna Mes’ud tersimü’l-üstad Cafer bin Mahmud el-Halebi ve zalike fi seneti aşrin ve sittemi’e”.

Türkçesi:

“Mimar Mesud, çizim Halebli Mahmud oğlu Üstad Cafer. Ve bu 620 senesinde (oldu)”.

Fotoğraf 2.22 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, usta kitabesi

Medresenin avlusunda, güney revakta bulunan mihrabın kavsarasının üzerinde ve köşeliğindeki sülüs kitabe:

Kitabede Bakara suresinin 238. Ayeti yazılıdır (Akok, 1969a, s. 138; Karaçam, 2012, s. 127).

Yazılışı:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَصدق الله العظيم .

Okunuşu:

“Bismillahirrahmanirrahim. Hâfizû ‘alâ-ssalevâti ve-ssalâti-lvustâ vekûmû li(A)llâhi kânitîn. Sadakallahül azim”.

Türkçesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.[48]

Fotoğraf 2.23 Diyarbakır Mesudiye Medresesi, mihrap alınlığı, kitabe

Kapalı mescit bölümünde, mihrabın üzerinde yatay şeritte tek satırlık kufi kitabe: Dikdörtgen çerçeve içerisinde bitkisel zemin üzerinde Zümer Suresi 9. Ayetin bir kısmı yazılıdır.

Yazılışı:

هل يستوى الّذين يعلمون والّذينلايعلمون

Okunuşu:

Hel yestevî-llezine ya'lemûne vellezîne lâ ya'lemûn

Türkçesi:

Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?[49]

[48] Bakara Suresi 238-239. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 12.05.2022

[49] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Z%C3%BCmer-suresi/4066/8-9-ayet-tefsiri 12.05.2022

Fotoğraf 2.24 Mesudiye Medresesi, mihrap alınlığı, kitabe (Çığ, 2025)

Bu çerçevede Zümer Suresi 9. ayetinin mihrapta bulunması önemlidir. İbadetle ilmin ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgular niteliktedir. Bir anlamda camilerin eğitimden kopmadığına gönderme yapmaktadır. İslâmiyet'in bilgiye ulaşmayı, araştırmayı, eğitimi kutsal bir çaba olarak saydığı sonucuna da varabiliriz.

Vakfiye:

Yapının vakfiyesi vakıf kitabesi olarak ana eyvan duvarlarında karşımıza çıkmaktadır. "… vekafehâ vakfen muharreren müebbeden alâ fukahâi'l-mezâhibi'l-erba'a tekabbele'llâhu minhû/ Ve burayı dört mezhep fakihlerine göre, ebediyen, yazarak (kayda geçirerek), alı koyarak (malından bir parça ayırarak) vakfetti".

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Mesudiye Medresesi'nin Osmanlı döneminde de aktif olarak kullanıldığı ve önemini koruduğu, ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde aktardığı bilgilerden anlaşılmaktadır. Eserinde, burada yetişen âlimlerinin büyük saygınlıklarının olduğunu, buradaki müderrislerin mollalık payesine yükseldiğini, medresenin sağlam vakıflarla desteklendiği için müderrislerin maaş, et ve aydınlanma ücretlerinin devamlılık gösterdiğini belirtmektedir (Evliya Çelebi, 2012, s. 24).

Medresenin Artuklular ve sonrasındaki dönemlerde ciddi bir vakıf geliri olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Dönemine ait ilk kaydı, H.924/M.1518 tarihli tahrir defterinde bulunmaktadır. Gelirleri bir köyün malikane hissesi ile gayrimenkul kiralarından, giderleri ise üç kişiden oluşan görevlilerin maaşlarıdır (Bizbirlik, 1995, s. 250). H.947/M.1540 yılına gelindiğinde görevli sayısının 9'a çıkarıldığı ve yıllık gelirin 42.542

akçe olduğu görülmektedir. Bu tarihte vakıfları arasında, yıllık geliri 26.397 akçe olan 159 bezzazistan dükkânı ile yıllık kira getirisi 7.145 akçe olan sabun hanı bulunmaktadır (BOA, TT.d., 200, s.313). Görevli ve 6 öğrenci için harcanan para ise 35.640 akçedir. H.972/M.1564 yılında vakfın gelirleri artmış, giderleri de buna bağlı olarak değişmiştir. 1518 yılında günlük 20 akçe olan müderris maaşı 1564 yılında 50 akçeye çıkmıştır (Bizbirlik, 1995). Bu veri bize medresenin kademesinin yirmili medreseler gurubundan ellili medrese grubuna yükseltildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 2.3 Diyarbakır Mesudiye Medresesinde 1518 ve 1564 Yıllarında Görevlilerin Aldığı Ücretler

Görev	**1518 (günlük)**	**1564 (günlük)**
Müderris	20 akçe	50 akçe
Talebe	2	4/14
Ferraş	1	2
Mütevelli/Tevliyet		14
Tahsildar/Cibayet		3
Cihet-i iade		5
Nezaret		3
Mimar ve Neccar		3
Kitabet		6

Tablo 2.4 Diyarbakır Mesudiye Medresesinin 1841 Yılına Ait Gelirleri

H.1257/M.1841 Yılına Ait Gelirler [50]	**Kuruş**
Sipahi pazarında Kirpas(?) hanesi	Gelir yok.
Sipahi pazarı yakınındaki Sabun Hanı Kirası	Gelir yok.
Sipahi pazarında 4 dükkân	184
Sipahi pazarında kahve dükkânı	Gelir yok.
Sipahi pazarında kumaş cenderesi	125

[50] BOA, EV.ZMT, 142/151

Mardin kapısı haricinde Düzmeydan(?) yakınında değirmen	960
Batı Amed'de vaki Zor(?) köyün rub (1/4) hissesi	95
Doğu Amed'de vaki müderris nam köyünün rub (1/4) hissesi	300
Sipahi çarşısında bulunan harabe olmuş bir yer (mağaza, dükkân)	Gelir yok.
Değirmenin yanındaki bahçeden alınan kira bedeli	15
Toplam	1679

Mütevelli ve Müderris

H.987/M.1580 yılında medresenin mütevellisi olarak 14 akçe ile Mevlâna Bahri Salih görevlendirilmiştir (BOA, A. {DVNSMHM.d., 37/2275). H.1146/M.1734 yılında da müderris ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 112/5582).

Müderris ataması ile ilgili başka bir kayıtta, Mesudiye Medresesi müderrisliğini yapan eski Fetva Emini Müderris Ebubekir'in vefat etmesi üzerine vazifesi boş kalmıştır. Müderrislik görevi Seyyid Abdullah ile Ebubekir'in oğlu Seyyid Mustafa arasında mahkeme konusu olmuştur. H.1173/M.1760 tarihinde medrese müderrisliğine 50 akçe ile atanan Seyyid Abdullah mahkemeye başvurarak Seyyid Ebubekir'in oğlu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Amid kazası sakinlerinden müteveffa-yi mezbûrun oğlu Seyyid Mustafa ismi mevcûd ve cismi nâ-mevcûd vakfın yine Âmid'de vâki' Ali Paşa Câmi'-i şerîf Vakfı'ndan on akçe dersi'âmlık ve Fatih Mehmed Paşa Câmi'-i şerîf Vakfı'ndan on akçe mu'temedlik cihetlerini babam nân-pâresi olan Mesudiye Medresesi'nin nısf hissesin mûmâileyh Seyyid Abdullah'a ferâgat eyledim" Seyyid Abdullah, yukarıdaki ifadelerle atama kaydında ismi var cismi yok ifadesiyle tepkisini belirtmiştir. Seyyid Mustafa'nın atama kaydında ismi olsa bile, fiili olarak kendisinin herhangi bir ilmi faaliyet yapmadığını beyan etmiştir. Bu söylemiyle Seyyid Mustafa'nın Mesudiye Medresesi müderrisliğine karşı çıkmıştır. Bu bilgiler dava konusu olmuştur. Bundan dolayı Seyyid Abdullah ile Seyyid'in mahkemede davalarının görülmesine karar verilmiştir (DAD, No., 2, 2018: hk. 676, s. 427). Fetva verme yetkisi olan bir müderrisin atanmış olması da Osmanlı Dönemi medrese sisteminin içine dahil olduğunu göstermektedir.

H.1180/M.1767 yılına ait kayıtta günlük 25 akçe ile nısf-ı tedris ile vazifeli es-Seyyid Mustafa Efendi ölünce, yerine el-Hac Hüseyin Efendi görevlendirilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 4/242). Aynı tarihli başka bir belgede Mesudiye Medresesi'nde vaktinin çoğunu ilim tahsil etmekle geçirdiği ifade edilen Seyyid Abdullah'ın vefatı üzerine, medresenin nısf müderrisliği ismi belirtilmemiş olan farklı bir kişiye verilmiştir (BOA, C.MF., 179/8915). Bu iki kayıttan medresenin ellili medrese statüsünde olduğu söylenebilir.

H.1180/M.1767 tarihli başka bir kayıtta Mesudiye Medresesi'nde 25 akçe ile müderris olan Seyyid Mustafa Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine ulum-u akliye ve nakliyede yeterli donanıma ve ulema arasında seçkin bir yere sahip olan Hüseyin Efendi'nin getirilmesi istenmiştir (BOA, SMST. III, 4/242). Burada müderrisin niteliği ve aslında medresede okutulan dersin içeriği anlaşılmaktadır. Ulum-u akliye ve nakliye konusunu açıklamak gerekir. Ulum-u nakliye derslerinin yani hadis, fıkıh, tefsir gibi derslerin neredeyse bütün medreselerde okutulduğu bilinmektedir. Ancak ulum-u akliye olarak belirtilen fen ilimleri ile ilgili hangi derslerin okutulduğuna dair herhangi bir açıklama yapılmadığı için derslerin hangileri olduğu veya derslerin ne kadar öğretildiği bilinmemektedir.

H.1196/M.1782 tarihinde günlük 50 akçe ile müderrislik yapan el-Hac Ömer Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine 12 yaşındaki oğlu Abdurrahman Efendi'nin geçmesi istenmiştir. Abdurrahman Efendi "Hafız-ı Kur'an'da ve ketb-i ulum-ı nafıa ile meşgul ve erbabı istihkaktan biri" olarak kabul edilmiş ve Şeyhülİslâm Mevlâna Mehmed Şerif Efendi'nin de onayıyla 50 akçe ile Mesudiye Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır (VGMA, HD., 261/34). Bu da gösteriyor ki öğrenciler için herhangi bir yaş sınırlaması olmadığı gibi, müderrisler için de bulunmamaktadır. Uygulamalarda görevi yerine getirebileceğine dair bir kanı, inanç oluşmuşsa atamalarının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

H.1201/M.1786 tarihinde müderris Seyyid Mehmed Efendi'nin ölümü üzerine, günlük 20 akçe ücretle uygun birinin gönderilmesi için istekte bulunulmuştur (BOA, C. MF., 120/5954). Bu durum Mesudiye Medresesinin yeniden yirmili medrese grubuna dönüştürüldüğünü ve gelirlerinde bir düşüş olduğunu göstermektedir.

H.1216/M.1802 yılında müderris Mahmud vefat edince yerine oğulları müşterek olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 89/4428). H.1217/M.1803 yılında *Câmi'-i Kebîr Medresesi* adıyla bilinen yapının müderrisi de Mevlânâ Seyyid Mustafa Efendi'dir (Bulut, 2013, s. 103). Aynı yıl 20 akçe ile medresenin mütevellisi olan Seyyid Abdurrahman vefat etmiş, çocuksuz olduğu için yerine Seyyid Mehmed atanmıştır (BOA, C. MF., 89/4427).

H.1251/M.1835 yılında günlük 50 akçe ile müderris olan Hafız Ali ve Abdulgani adında iki kardeş görevi müşterek yürütmektedir. Hafız Ali'nin vefat etmesiyle görevi kardeşine verilmiştir (BOA, EV.THR 45/83; EV.MH.19/72; Derin, 2022, s. 59).

H.1275/M.1859 tarihinde günlük 15 akçe ve 3 rub (dörtte bir) hisse ile vakfın mütevellilerinden biri olan Ahmed Halife görevini yerine getirememesinden dolayı görevden uzaklaştırılmıştır. Diğer mütevelli günlük 5 akçe ile 1 rub (dörtte bir) hisseli Hüseyin Efendi'dir. Onun da vefat etmesiyle boş kalan kadroya İbrahim Efendi b. Seyfullah adlı şahsın getirilmesi talep edilmiştir (BOA, EV.MKT. 54/19).

H.1316/M.1889 yılında medresede aylık 150 kuruş ücret ile müderrislik yapan Hacı İbrahim Efendi, Hanefî mezhebinden olan öğrencilere ders vermiştir. Ancak medresedeki öğrencilerin çoğunun Şafii mezhebinden olduğu ve bu derslerden faydalanamadıkları görülmüştür. Bu durum şehirde Şafii mezhebinden fıkıh ilmini öğretebilecek bir müderrisin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. (BOA, EV.MKT,2499/72).

H.1320/M.1903 yılında müderris olarak Hacı İbrahim Efendi görev yapmaktadır (BOA, BEO, 1852/138842). H.1323/M.1906 yılında da Hacı İbrahim Efendi maaşının yükseltilmesini istemiş, haklı bulunmuş ve maaşı aylık 150 kuruşa tamamlanmıştır (BOA, BEO, 2682/201116). H.1327/M.1910 yılında müderrislik görevini yürüten Seyyid İbrahim'dir (BOA, DH.MKT., 2818/39). Müderris atamalarında görüldüğü gibi Mesudiye Medresesi, medreselerin kapatıldığı son tarihe kadar işlevini yerine getirmeye devam etmiştir. Her dönem eğitim sistemine uyum sağlamıştır.

Muid

H.1108/M.1697 yılında günlük 5 akçe ile medresede muid olan Mustafa görevinden feragat etmiş, yerine aynı ücretle oğlu Abdulkadir atanmıştır (VGMA, HD., 1140, s. 12).

H.1174/M.1732 yılında yapılan atamada, günlük 8 akçe ile Seyyid Ebubekir muid olarak görevlendirilmiştir (VGMA, HD. 1068, s. 61).

Duagü

Yapıyla ilgili H.1145/M.1733 tarihli bir Şer'iyye Sicili kaydında duagü olarak görev yapan Halil Halife'nin kendi isteğiyle ayrıldığı, görevini oğlu Seyyid Ahmed'e bıraktığı bilgisi yer almaktadır (DŞS, 3754, 73a). H.1150/M.1738 tarihinde günlük 8 akçe ile duagü olan Abdulkerim'in beratı yenilenmiştir (VGMA, HD., 1056, s. 17).

H.1166/M.1752 yılında 3 akçe ile duagü olan Seyyid Mehmed, 1753 yılında görevinden feragat ederek, bu görevi kızı Zeynep'e bırakmıştır (VGMA, HD., 1061, s. 73). H.1173/ M.1759 tarihli bir atamada medresede 5 akçe ile duagü olan Derviş İsmail, kendi isteğiyle görevini kızı Suadiye'ye devretmiştir (VGMA, HD,. 1056, s. 56). Bu iki kayıt duagülük görevini kız çocuklarının da yapması açısından değerlidir.

Cabi

Medrese vakfında H.1150/M.1738 yılında 8 akçe ile mutemed/muhasip olan Seyyid Ebubekir, görevinden kendi isteğiyle çekilmiş, Kadı Abdullah tarafından yerine Seyyid Hasan atanmıştır (VGMA, HD., 1068, s. 83). H.1156 / M.1743 yılında mutemed Seyyid Hasan vefat edince, yerine oğlu Seyyid Abdurrahim yine 8 akçe ücretle görevlendirilmiştir (VGMA, HD., 1061, s. 47). H.1183/M.1770 yılında Seyyid Abdurrahim aynı ücretle yeniden görevine devam etmiştir (VGMA, HD., 1072, s. 42).

H.1222/M.1808 tarihinde mutemed Hacı Ömer'in bilâ-veled/çocuksuz ölmesi üzerine es-Seyyid Mehmed adındaki kişi vakfın mütevellisi olan Hacı Hüseyin'in isteği üzerine tayin edilmiştir (VGM, HD., 533-102, s.219).

Kâtip

Medresede H.1107/M.1696 yılında günlük 8 akçe karşılığında kâtip olarak görev yapan Mehmed'in beratı yenilenmiştir (BOA, TS.MA.e, 1290/3). H.1173/M.1760 yılında vakfın kâtibi İbrahim'dir (BOA, AE.SMST.III, 233/18410).

Kütüphaneci

H.1165/M.1751 yılında bir hâfız-ı kütübe ihtiyaç duyulmuş ve vakfın mütevellisi Seyyid Abdulvahab'ın isteğiyle bu görev, günlük 3 akçe karşılığında Seyyid Ahmed'e verilmiştir (VGMA, HD., 1061, s. 68; 1056, s. 10). H.1173/M.1760 yılında Seyyid Ahmet günlük 3 akçe ücretle hâfız-ı kütüb olarak görevlendirilmiştir (VGMA, HD., 1056, s. 56).

Bevvab

Yapıda H.1152/M.1740 yılında Şeyhülİslâm'ın isteği üzerine Halil Halife günlük 6 akçe ücret ile Bevvap olarak görev yapmaktadır (DŞS, 3754: 34b-2). Bu örnek atamaların kimler tarafından yapıldığını göstermesi açısından önemlidir. Daha sonra H.1162/M.1748 yılında da bevvap ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 169/8435).

2.1.5. Diyarbakır Zinciriye Medresesi

Yapının Adı: Zinciriye/Sincariye/Mercaniye (Günkut, 1937, s. 101; Darkot, 1945; Kuban, 2002, s. 176; Bizbirlik, 1995) Ziyaiye ya da Zenciriye Medresesi gibi isimlerle anılmaktadır (BOA, C.MF., 53/2611).

Yapının Yeri: Diyarbakır Ulu Camii'nin güneybatısında ve yakınında yer alır.

Şekil 2.9 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: Önceleri Eyyubi ve Akkoyunlu dönemlerine ait olabileceği düşünülen yapının avlusunun revakları üzerindeki kitabede İsa Ebu Dirhem adının geçmesi, yapının tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur. Diyarbakır Kalesi surlarında da adı geçen ve Artuklu döneminde yaşadığı bilinen Mimar İsa Ebu Dirhem'den dolayı Zinciriye Medresesi'ni Sökmen dönemine H.595/M.1198-99[51] yılına tarihlendirmek mümkündür (Kuran, 1969, s. 28; Sözen, 1970, s. 72; Sözen, 1971, s. 137).

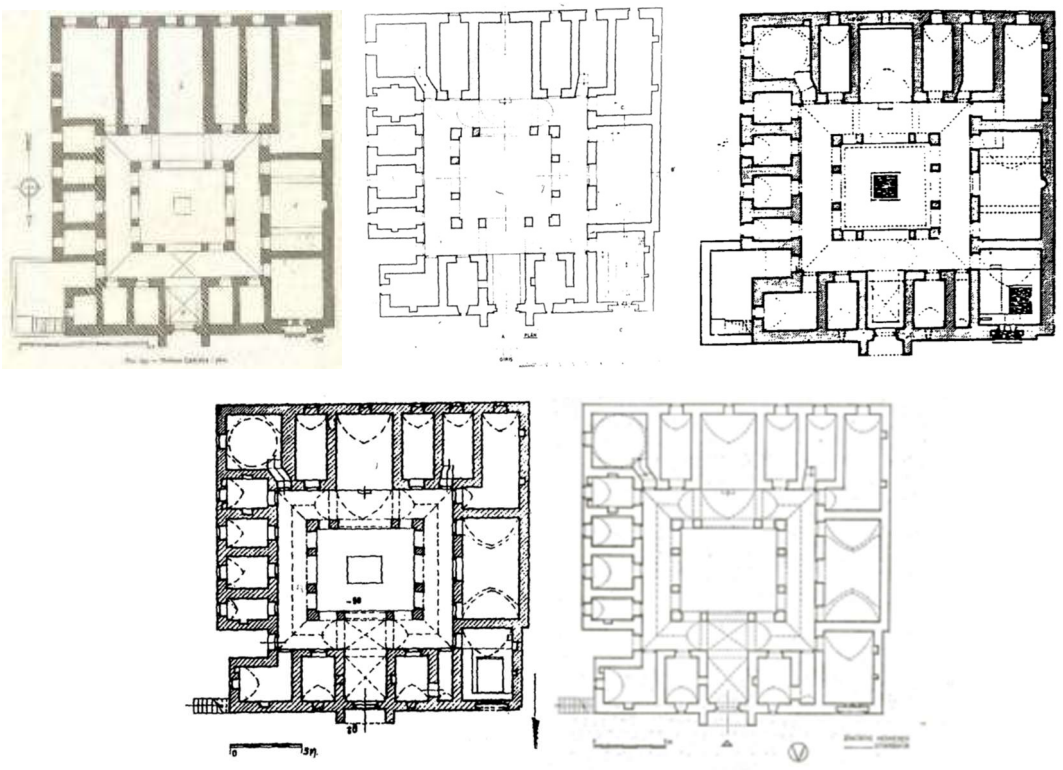
Mimar/Sanatçı: İsa Ebû Dirhem (Sönmez, 1995, s. 102).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapı, Birinci Dünya savaşına kadar medrese daha sonra fakirler için barınak olarak kullanılmış daha sonra 1934, 1975-77, 1986, 2010-2013 yıllarında onarım geçirmiştir (Yıldız, 2019, s. 532).

[51] M. Akok herhangi bir kaynak göstermeksizin medreseyi H.634/M.1237 yılına tarihlendirmektedir (Akok, 1969a, s. 129).

Medrese, 1934 yılında yapılan onarımın ardından müzeye dönüştürülmüştür. Ancak; onarımlarda medresenin özgünlüğü korunmamıştır. 1985 yılına kadar Arkeoloji müzesi olan yapı, müzenin buradan taşınmasıyla bir süre boş kalmıştır. 1989 yılında il müftülüğüne kiraya verilmiştir. Yapılan tamiratların ardından 2009 yılına kadar il müftülüğüne bağlı Yatılı Zinciriye Kız Kur'an Kursu olarak kullanılmıştır. 2014 yılından itibaren Kur'an Araştırmaları Merkezi olarak hizmet vermektedir.

Medresenin, farklı tarihlerde birçok araştırmacı tarafından rölövesi çıkarılmıştır. Araştırmacılardan A. Gabriel'in 1940 yılında çıkardığı planla bugünkü şekli arasında değişiklikler göze çarpmaktadır. Öğrenci odalarının büyüklüğü/planı, pencere detayları ve medresenin kuzeydoğu köşesinde günümüzde mevcut olmayan kapalı küçük bir avlu görünmektedir. M. Sözen'in 1957, 1961, 1968 yıllarında çıkardığı rölövelerde ise bu küçük avlu görünmemektedir. Avlu 1957 tarihinden önce kaldırılmış olmalıdır. M. Akok'un 1962 tarihli rölövesinde, kuzeybatı köşedeki odanın su havuzu ve abdestlik kısmı görünmektedir. A. Kuran 1964, A. Altun 1968 yıllarında medresenin rölövesini çıkarmışlardır.

Şekil 2.10 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, plan (Gabriel, 1940; Akok, 1961; Kuran, 1964; Altun, 1968; Sözen 1971)

Çıkarılan rölövelerde farklılıklar olduğu gibi medresenin bazı mekanların işlevi konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Güneydoğu köşede bulunan kubbeli birim ve batı kanatta yer alan kuzey- güney yönünde dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü büyük mekânda olduğu gibi. Araştırmacılardan A. Kuran, medresenin güneydoğu köşesindeki kubbeli birimi türbe olarak değerlendirirken (Kuran, 1969, s. 29); A. Altun ise bu mekânın türbe olarak kullanıldığına dair bir izin olmadığını söylemektedir (Altun, 1978, s. 122).

Yukarıdaki planlarda görüldüğü üzere A. Gabriel ve A. Kuran, kışlık dershane olarak adlandırılan mekânı batı duvarının eksenine bir niş yerleştirmişlerdir. Ancak burada niş olduğuna dair bir veri bulunmamaktadır. Medresede 2010 yılında başlayan restorasyon çalışmaları sırasında yapılan sıva raspasında, ana eyvanın doğusundaki kubbeli mekânın güney duvarında sonradan içi doldurularak kapatılan bir mihrap nişi ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2019, s. 546).

Günümüzde Kur'an kursu olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese, kuzey-güney yönünde dıştan yaklaşık 21,50 x 22,60 m ölçüsünde kare planlı, açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlıdır[52].

Kuzey cephede, eksende beden duvarından dışa taşkın taç kapı, cephenin batısında da sivri kemerli bir niş içine yerleştirilmiş çeşme bulunmaktadır. Bunun dışında cephe sade tutulmuştur. Batı cephede herhangi bir açıklık bulunmazken; güney ve doğu cephede dikey dikdörtgen beşer pencere yer alır.

Kuzey cephede yer alan taç kapıdan çapraz tonoz örtülü, kare planlı giriş eyvanına geçilir. Giriş eyvanın iki yanında eş büyüklükte birer, batısında kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı oldukça dar bir, hemen kuzeybatısında kuzey-güney doğrultulu kareye yakın dikdörtgen bir, kuzeydoğu köşede de doğu- batı yönünde bir olmak üzere beşik tonoz örtülü beş birim bulunur.

[52] Yapıdaki bezemeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Baş, Gülsen (2011). *Diyarbakır'daki İslâm Dönemi Mimarisinde Süsleme*. Ankara: TTK.

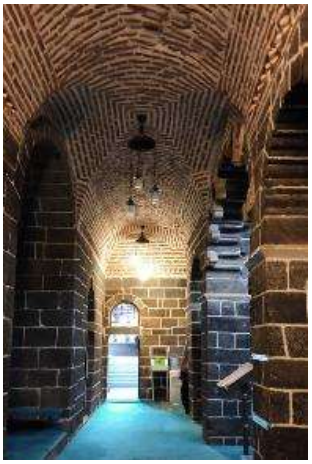

Fotoğraf 2.25 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, doğu cephe, genel görünüm (Doğan, 2025)

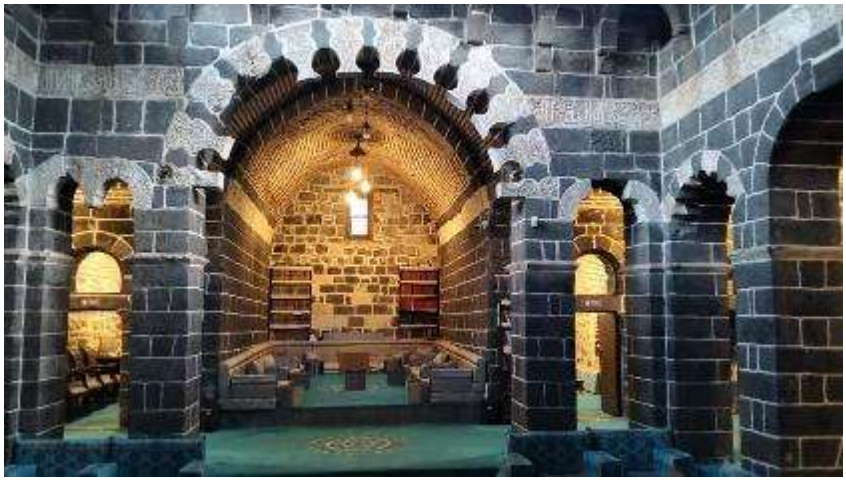
Fotoğraf 2.26 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, giriş eyvanı (Doğan, 2025)

Giriş eyvanından, eyvan ile aynı akstaki kısmı çapraz tonozlu geri kalanı beşik tonozlu dört yönden revaklı, kare planlı ve ortasında havuz bulunan avluya geçilir. Ortada olanlar basık yanlarda ise dilimli olan revak kemerleri, köşelerdeki "L" biçimli, diğerleri kare olan on altı ayak/paye ile taşınır ve her kanatta üçer açıklık yer alır. Ana eyvanın önündeki revak sivri beşik tonozludur.

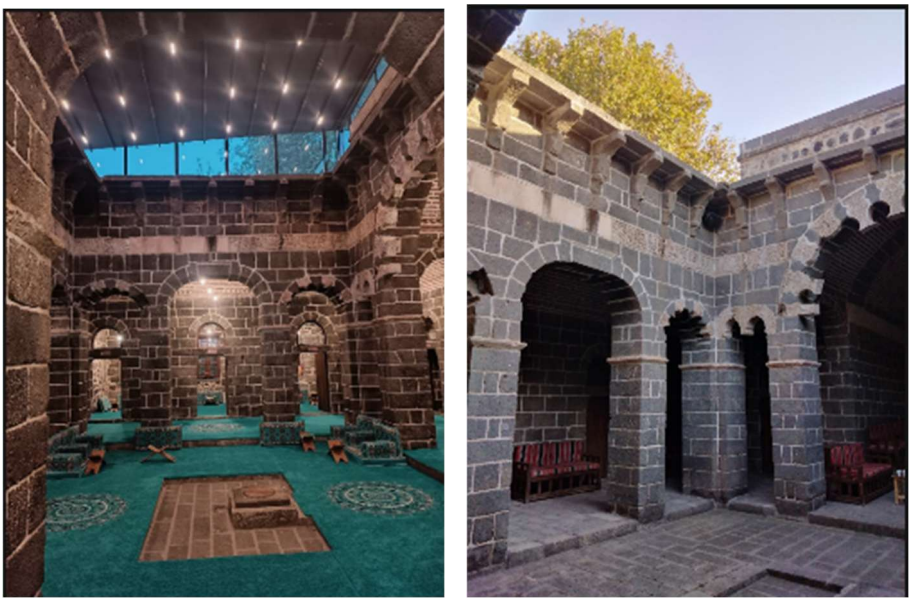
Fotoğraf 2.27 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, kuzey revak

Güneyde ana eyvan ve eyvanın batısında sivri tonoz örtülü üç, doğusunda biri tonoz diğeri ise kubbe örtülü iki birim yer alır. Kare planlı, tromp geçişli kubbe örtülü birim türbedir. Güneybatı köşedeki birimin kapısı batıdan verilmiştir.

Fotoğraf 2.28 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, ana eyvan (Doğan, 2025)

Doğu kanatta sivri tonoz örtülü dört birim bulunur.

Fotoğraf 2.29 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, doğu revak (Doğan, 2025)

Batı kanatta üç revakla avluya açılan kuzey- güney yönünde dikdörtgen planlı, tonoz örtülü birim, kışlık dershane olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 2.30 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, avlu genel görünüm (kuzey-batı)

Medrese düzgün kesme taş ve moloz taş malzemeyle inşa edilmiştir. Diyarbakır Ulu Camii külliyesi içinde değerlendirilen Zinciriye Medresesi'nin, Mesudiye Medresesi'nin tamamlayıcısı olduğu düşünülmektedir. Mesudiye Medresesi'nde öğrenci hücrelerinin yeterli olmaması ve Zinciriye Medresesi'nin daha çok birim barındırması bu düşünceye sebep olmuştur (Kuran, 1969, s. 28-30; Akok, 1969a, s. 131; Sözen, 1970, s. 104). Ayrıca medresenin kuzeydoğu köşesinde küçük bir açıklığa çıkaran kapı ve dama çıkmayı sağlayan bir merdiven yer alır. 1962 yılında burada yapılan sondajlarla Diyarbakır Ulu Camii bağlantısını da artmıştır (Altun, 1978, s. 123). Nasırı Hüsrev'in Sefernamesinde Zinciriye Medresesi'nin Diyarbakır Ulu Camii ile bağlantılı kısmında büyük bir kütüphanenin olduğu bilgisi yer almaktadır (Nasır-ı Hüsrev, 1950). Arşiv kayıtlarında kütüphaneci atamalarının olması da bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nde avluyu dört yönden kuşatan (Bakara Suresi 255) ayet kitabesi ile sanatçı kitabesi bulunmaktadır.

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِندَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim. Allâhu lâ ilâhe illâ huve-l hayyu-l kayyum lâ te/ḫużuhu sinetun velâ nevm lehu mâ fî-ssemâvâti vemâ fi-l-ard men że-lleżî yeşfe'u 'indehu illâ bi-iżnih ya'lemu mâ beyne eydîhim vemâ ḫalfehum velâ yuhîtûne bişey-in min 'ilmihi illâ bimâ şâ vesi'a kursiyyuhu-ssemâvâti vel-ard velâ yeûduhu hifzuhumâ vehuve-l'aliyyu-l'azîm.

Türkçesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Öyle bir Allah ki ondan başka yoktur tapacak. Diridir, her an yarattıklarını tedbir ve tasarruf edip durur. Ne uyuklamaya kapılır ne uykuya dalar. Onundur ne varsa göklerde ve yeryüzünde. Kimdir izni olmadıkça onun yanında şefaate kalkışacak? Önlerindekini de bilir, artlarındakini de. Onun bilgisinden, dilediği miktardan başka hiçbir şeyi kavrayamazlar. Kürsüsü gökleri de kaplayıp kucaklamıştır, yeryüzünü de. Göğü, yeri korumak, ona ağır da gelmez. O'dur çok yüce ve çok ulu [53].

Fotoğraf 2.31 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, avlu, güney ve doğu duvar, kitabe

[53] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/262/255-ayet-tefsiri Erişim Tarihi: 15.02.2022

Fotoğraf 2.32 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, avlu, kuzey duvar, kitabe

Sanatçı kitabesi: Avlunun güney duvarında dikdörtgen pano içerisinde sanatçı ismi yer almaktadır.

Yazılışı:

" البنَّا عيسي أبو درهم "

Okunuşu:

el-Bennâ İsa Ebu Dirhem (Gabriel, 1940; Kuran, 1969; İlter, 1969; Altun, 1978).

Türkçesi:

Yapının mimarı İsa Ebu Dirhem

Fotoğraf 2.33 Diyarbakır Zinciriye Medresesi, usta kitabesi

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Ünlü seyyah Evliyâ Çelebi, Seyahatnamesinde yapıdan *"Mercaniye Medresesi"* olarak bahsetmektedir. Medresenin müderrisi ve öğrencilerinin olduğu, vakfa ait gelirlerinin

sağlam olduğu bilgisini vermiştir. Seyahatnamede bu medrese için *"Beyne'l-ulema pâyesi vardır (Bilginler arasında önemli)"* diye bahsedilmektedir (Evliya Çelebi, s.42).

Arşiv belgelerine göre medresenin zengin vakıfları bulunmaktadır. Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nin 1518 yılına ait vakıf defterinde, kervansaraya ait kira gelirlerinin 3.600 akçe, 10 dükkânın kirasından yıllık 6.480 akçe ve Muradiye vakfından da 5.200 akçe geldiği görülmektedir. Medresenin giderleri arasında müderris 30 akçe, talebe 10 akçe, rakabe masrafları 2,5 akçedir (BOA, MAD, 100, s. 3). Gelir gider dengesi bu tarihte 15.300 akçe ile eşittir.

1845 yılında Diyarbakır'da arsa hissesinin kirasından 1000 akçe, Sûk-ı Sultani'de dükkanlardan 500 akçe, Akviran karyesinde bulunan gelirlerden 500 akçe, Koran karyesinden 220 akçe olmak üzere bu yıl toplam geliri 2.200 akçedir. Medresenin giderleri 1.070 akçe ile vakfın tamir ve termini, 1000 akçe ile öğrenciler, 125 akçe aidat-ı hazine oluşturmaktadır (BOA, Ev,d.,12663, s.6).

Medresenin vakıflarından H.1282/M.1866 tarihli belgede de bahsedilmektedir. Buna göre iki köyden alınan rub-ı hisse-i bedelatları (4'te 1 alınan hisse bedeli) 1267,5 kuruştur (BOA, EV.MH., 1177/16).

Şer'iyye Sicil Defterlerinde ve Osmanlı Arşiv kayıtlarında, medreseye yapılan atamalara ilişkin aşağıdaki bilgiler bulunmaktadır.

Mütevelli, Nazır, Müderris[54]

316 Numaralı Diyarbakır Şer'iyye Sicilinde, H.1065/M.1655 yılına ait kayıtta vakfın mütevellisi Mustafa Çelebi ve nazırı Mehmed Efendi'dir (Kılıç, 2019, s. 183).

H.1137/M.1724 yılına ait Şer'iyye sicil kaydında, Zinciriye Medresesi vakfının mütevellisi olan Seyyid Feyzullah'ın kendi rızasıyla görevinden ayrıldığı ve görevin kendisine verilmesini isteyen İsmail Halife'nin mahkemeye verdiği dilekçesi yer

[54] Mütevelli ve Müderrisin yanında nazır da görevi ortaklaşa yürütebildiği için aynı başlık altında değerlendirilmiştir.

almaktadır. Bu isteği kabul edilmiş ve görevi ile ilgili kendisine berat verilmiştir (Öz, 2013, s. 237).

H.1171/M.1757 tarihinde nısf müderrislik tevcihinin yapıldığı görülmektedir. Abdurrahim Efendi müderrislik payesinin hariç itibari kendisine tevcih edilmesi için bir dilekçe yazmıştır. Abdurrahim Efendi, adı geçen medresenin müderrisliğine 30 akçe ile atanmıştır (BOA, SMST III, 55/4004).

H.1172/M.1759 yılında vakfın mütevellisi Seyyid Ebubekir'dir (VGMA, HD., 1056/ 47). H.1174/M.1761 tarihinde medresede 30 akçe ile nısf hisseli müderrislik yapan Abdurrahim Efendi müderrislik beratını kaybettiğini bildirmiştir. Yapılan tetkikat sonucunda Şeyhülİslâm Veliyüddin Efendi'nin işaretiyle beratı tekrar kendisine verilmiştir (BOA, C. MF., 73/3646). H.1175/M.1762 yılında ise müderrislik ve tevliyet görevleri, Abdurrahim Efendi'nin vefatıyla boşalmış, yerine de Ali Efendi'nin atanması uygun görülmüştür (BOA, C.MF., 73/3610). H.1201/M.1787 yılında vakfın nazırlık görevi Seyyid Muhammed'e tevcih edilmiştir (BOA, C.MF., 69/3433).

H.1206/M.1791 tarihinde 30 akçe ile müderris olan Ömer Efendi'nin vefatı üzerine oğulları Seyyid Ahmed Efendi ve Seyyid Fetullah Efendi müştereken görevlendirilmişlerdir (BOA, C.MF., 40/1994).

H.1224/M.1810 yılında medresede nısf hisseli bir müderris olduğu ve diğer yarısının boş kaldığı belirtilmektedir. "*Devletlü, saadetlü, rütbetlü vezir-i azam hazretlerinin huzur-u âlîlerine arz olunur ki, Diyarbakır Zinciriye Medresesi müderrisliğinden yarı hissesi (nisfiyesi) boş bulunup, diğer yarısında ... efendi mutasarrıf olduğundan, boş olan kısmın tevcihi için gerekli işlemlerin yapılması talep olunmuştur. Bu müderrisliğin vakfiyesine ve şartlarına uygun olarak, ehil ve liyakat sahibi bir kişinin tayin edilmesi hususu arz ve niyaz olunur. Hükm-i şerif gereğince icab edenin yerine getirilmesi fermân buyurula"* (BOA, C.MF., 92/4597). Müderris ismi okunamamaktadır.

H.1237/M.1822 yılında, Hacı Hüseyin Ağa mütevelli olarak atanmıştır (BOA, C.MF., 55/2702).

H.1267/M.1850 yılında günlük 30 akçe ile müderris olan Hasan Efendi'nin çocuksuz vefatı üzerine görevin Seyyid Abdurrahman Efendi b. Hafız Mehmed'e verilmesine karar verilmiştir (BOA, EV.THR., 277/89). Medrese bu tarihte otuzlu medrese grubundadır.

H.1281-1289/M.1865-1872 yıllarında Mevlâna Ahmed Muhtar b. Hacı Yusuf Ağa ile Yusuf-i Diyarbekri müderris olarak görevlendirilmişlerdir (Özdemir, 2011, s. 78).

H.1298/M.1881 tarihli bir başka belgede medresede günlük on akçe ücret ile mütevelli Tayfur Efendi'dir ve çocuksuz vefat etmesi sonrası İbrahim Hakkı Efendi göreve getirilmiştir (BOA, EV.MH., 2193/9).

Cabi

H.1131/M.1719 tarihinde Zinciriye Medresesi vakfının cabisi Seyyid Yasin'in maaşına üç akçe zam yapılarak sekiz akçe ücret ödenmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 48/4732).

H.1237/M.1822 yılında vakıf gelirlerinin düzenli şekilde toplanması ve yönetilmesi için Mehmed Emin Efendi tahsildar olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 55/2702).

Kütüphaneci

H.1153/M.1741 yılında medresenin kütüphanecisi vefat ettiği için İsmail Halife, hafız-ı kütüb olarak tayin edilmiştir (BOA, AE.SMHD.I.,135/9945).

H.1166/M.1753yılında Ziyaiyye nam-ı diğer Zenciriye Medresesi kitabhanesinin hafız-ı kütüblüğünün tevcih edilmiştir. Mütevelli ve müderrisin arzı üzerine, kütüphanedeki kitaplarının kaybolmaması için bir defter düzenlenerek, kitapların kayda geçirilmesine karar verilmiştir. Bahsi geçen kütüphaneye mütevelli ve müderris tarafından nezaret edilerek, her yıl bir defa kitaplar, düzenlenen deftere göre kontrol edilip incelenecek, kütüphanenin kapısı kilitlenerek güvence altına alınacaktır. Anahtar, mütevelli ve müderrisin elinde bulunacaktır. Eğer kitaplardan biri kaybolursa, bundan mütevelli ve müderris sorumlu olacaktır. Bu konuda resmi emir verilmiştir. İki yıl sonra yani H.1168/M.1755 yılında, kütüphanede bazı kitapların eksik olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda bazı kimselerin sorumluluğu olduğu anlaşılmıştır (BOA, C.MF., 53/2650; 53/2611).

H.1319/M.1901 yılında günlük beş akçe ile hâfız-ı kütüblük yapan Abdülkadir Efendi b. Mustafa'nın çocuksuz vefatı sonrası kardeşi Mehmed Sabri Efendi görevlendirilmiştir (BOA, EV.MKT, 2802/66). Medreseye dair son müderris kaydı 1903 yılına aittir.

Duagü

H.1164/M.1751 yılında duagü Hacı Ömer'in vefat etmesi üzerine, görev 5 akçe ücret ile Seyyid Mustafa Halife İbni Ali'ye verilmiştir (VGMA, HD., 1061, s. 69).
H.1166/M.1753 yılında günlük 5 akçe ile görevli duagü Seyyid Ali'nin beratı yenilenmiştir (VGMA, HD., 1056, s. 11).

Bevvab

H.1161/M.1748yılında 10 akçe ücret ile bevvab olarak görevli Seyyid Mustafa görevinden feragat ederek yerini Seyyid Abdulgaffur'a bırakmıştır (VGMA, HD., 1061, s. 62).

H.1172/M.1759 tarihli başka bir kayıtta vakfın mütevellisi Seyyid Ebubekir'in isteğiyle günlük 10 akçe ile bevvablık görevi Seyyid Ahmed'e verilmiştir (VGMA, HD., 1056, s. 47). H.1189/M.1776 yılında günlük beş akçe ile Abdulkadir bin Hacı Abdülbaki görevlendirilmiştir (BOA, AE.SABH.I., 96/6598).

Onarımcı

H.1168/M.1755 yılında 5 akçe ücret ile medresenin onarımcısı olan kişi beratı olduğu halde mütevellinin çalışmasına izin vermediği ve kendisine haksızlık ettiği gerekçesiyle şikâyette bulunmuştur. Bundan dolayı mütevellinin verilen emre uyması ve meremmetçiye haksızlık yapılmaması belirtilmiştir (DAD, Defter No., 1, 2016: 1078/637).

2.1.6. Mardin Hatuniye Medresesi

Yapının Adı: Mardin Hatuniye/ Sitti Radviyye Medresesi/Sitti Razviye

Yapının Yeri: Mardin Kalesi'nin eteğinde, eski yerleşim yerinin kuzeydoğusunda, günümüzde Artuklu ilçesi Surkapı yakınlarında, batıdan doğuya doğru eğimli bir arazi üzerinde, Gül Mahallesi'nde bulunur.

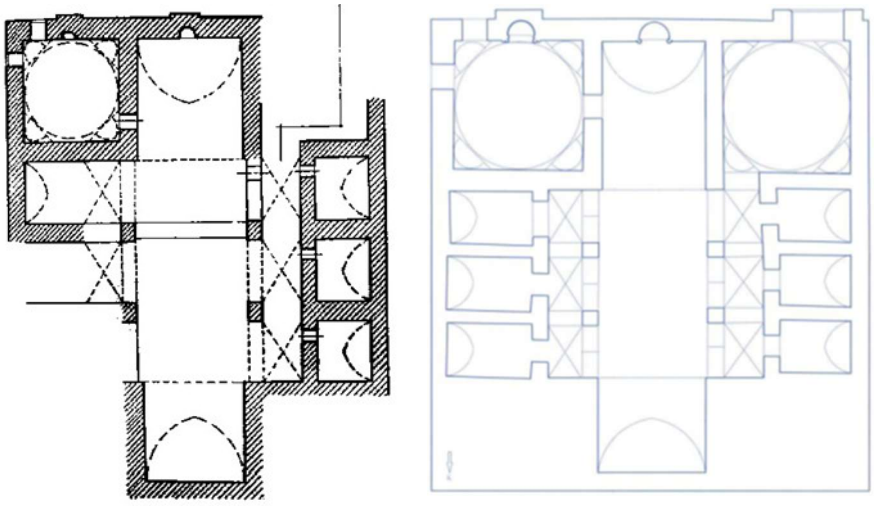

Şekil 2.11 Mardin Hatuniye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi bulunmayan yapıyı, Artuklu Sultanlarından Necmeddin Alpi'nin eşi ve Artuklu Sultan Kutbeddin İlgazi'nin annesi olan Sitti Razviye (Radviyye) 1176-1184 yılında yaptırmıştır (Altun, 1991, s. 418-419). K. İlgazi vefat ettiğinde bu medreseye defnedilmiştir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapı hakkında inceleme yapan araştırmacıların ortak görüşü olarak da 1932 yılında A. Gabriel yapıyı "Pek çok dönüşümden geçmiş olan bu yapı, bugün niteliksiz binalardan oluşan ahenksiz bir yığından ibarettir" şeklinde nitelendirmiştir (Gabriel, 1940, s. 26-27). M. Sözen'in çizmiş olduğu restitüsyon planı, A. Gabriel'in vermiş olduğu bilgi ile örtüşmektedir (Sözen, 1972, s. 97).

Şekil 2.12 Mardin Hatuniye Medresesi, plan (Altun, 2011) ve restitüsyon (Sözen,1971)

Araştırmacılardan A. Altun, 1967-1968 yılları arasında incelediği medrese için, sorumsuzca yapılan onarım ve eklemeler sonucunda yapıda birçok değişim yaşandığını belirtmiş ve yapının güney eyvanının kuzey duvarının daha kuzeye doğru çekilerek mescit olarak kullanıldığı bilgisinin yanında mihrabının badana yapıldığı gibi yapıdaki bazı değişimler hakkında bilgiler vermiştir (Altun, 2011, s. 70-73).

Fotoğraf 2.34 Mardin Hatuniye Medresesi, genel görünüm (*https://arachne.dainst.org/entity/44172/image/44172 ; Altun, 2011)*

Medresenin taç kapısında, 2003 yılında Mardin Valiliği tarafından yapılan restorasyon çalışmalarında ve öncesinde bazı değişikler yaşandığı anlaşılmaktadır (Ş.K.V.K.B.K.M.). Araştırmacılardan Oppenheim'in arşivinde medresenin 1929 yılına ait fotoğrafından ve A. Altun'un 1967-1968 yıllarında çekmiş olduğu fotoğraflardan bu farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Yapının önündeki hazire günümüze gelememiştir. Altun'un fotoğraflarında görünen ve dolayısıyla sonradan eklendiği anlaşılan balkon bu onarımlar

sırasında kaldırılmıştır. Onarımlarla günümüze kadar ulaşan yapı müze olarak faaliyettedir.

Yapı Tanıtımı: Eğitim ve ibadet yapısının bir araya getirildiği düzenlemede medrese; kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, muhtemelen açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlıdır (Sözen, 1972, s. 99). Yapılan müdahaleler sonucunda özgünlüğü kaybolmuştur.

Fotoğraf 2.35 Mardin Hatuniye Medresesi, güney cephe

Batı duvarı hemen bitişiğine inşa edilen bir evin doğu duvarı ile ortak kullanılan medrese, güney ve doğudan asimetrik bir çevre duvarı ile sınırlandırılmıştır.

Güney cephenin batısında sivri kemerli derin bir niş/eyvan biçiminde düzenlenmiş, cephe duvarından dışa taşkın taç kapısı yer alır. Taç kapının doğusunda yaklaşık eşit aralıklarla yerleştirilmiş iki payanda bulunmaktadır.

Doğu cephe büyük ölçüde yıkılmıştır, yapılan onarım çalışmalarında cephenin kuzeyinde iki pencere eklenmiştir.

Güney cephede eksenden batıya kaydırılmış, basık kemerli taç kapıdan, araştırmacılardan M. Sözen'in restitüsyon çalışmasında kare planlı, kubbeli bir mekâna geçilirken yapılan restorasyonlarla günümüzde "L" planlı çapraz ve beşik tonoz örtülü giriş koridoru aracılığıyla avluya ulaşılır. Avlunun, iki yanında yani doğu ve batı kanadında çapraz tonoz örtülü revak düzenlemesi görülür. Bu revakların hemen arkasında doğu-batı

yönünde dikdörtgen planlı, beşik tonozla örtülü yaklaşık eş büyüklükte batı kanatta üç, doğuda iki olmak üzere beş öğrenci hücresi bulunmaktadır. Avlunun kuzeybatı köşesinde de güney duvardan avlu revaklarına açılan doğu – batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı sivri tonoz örtülü bir birim bulunur.

Fotoğraf 2.36 Mardin Hatuniye Medresesi, giriş kapısı ve L planlı koridor

Avlunun güneyinde ana eyvan yer alır. Eyvanın güney duvarında mihrap nişi, nişin iki yanında da birer pencere ve doğu ve batı duvarında da birer kapı mevcuttur. M. Sözen'in restitüsyon planında ana eyvanın iki yanında kare planlı kubbeli birer birim yer alırken medresenin günümüzdeki durumunda, batıdaki kubbeli birim yerine kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı tonoz örtülü bir birim bulunmaktadır.

Ana eyvanın doğu duvarında bulunan kapıdan kare planlı, tromp geçişli kubbe örtülü türbeye geçilir. Türbenin güney duvarında mihrap, mihrabın iki yanında birer, doğu duvarında iki pencere bulunur. Mescidin/ana eyvanın batı duvarında bulunan diğer kapıdan da beşik tonoz örtülü kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı birime geçiş sağlanır.

Medresenin ikinci katına dair kemer izleri dışında bir şey kalmamıştır. Yapı, özgünlüğünü tamamen kaybetmiştir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Medresenin güney cephesindeki taş vakfiyesi haricinde bir kitabe bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Güney cephede pencere açıklıklarının üzerinde dört satır halindeki vakıf kitabesinin sonu, cephenin doğu kanadında da 39 cm genişlikte taş vakfiyesi bulunur.

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم أمر المولى السلطان الملك المنصور الملك العالم العادل ناصرالدين قطب الاسلام ملك المسلمين قامع الكفرة و الملحدين فلك المعالي بهلوان الثغور شاه ديار بكر ابو المظفر ارتق ارسلان ابن ايل غازي ابن البي ابن تمرتاش ابن ايل غازي [ابن] ارتق ظهير امير المؤمنين

ان تكتب اسامي الجهات الموقوفة على هذه المدرسة المباركة الخاتونية.....الفقهآء الشافعية و

اجاز)ة(وقف سلفه السعيد سقاهم الله صو]ب[الرحمة و الرضوان فمن ذلك جميع الحمَّام التي]ق[بلي المدرسة و

المصنعة/ المصبغة المعروفة

ببنابيل شرقي ماردين المحروسة و مزرعتها المعروفة بالهسيج و مداري المعروفة بنقر الكهف ملحق ماردين

و خراج الاماكن المعروفة بدير مر حساس في ماردين المحروسة بجميع حدود ذلك كله و .....و

كلما.....و ينسب اليه لعلمه

بصحة الوقفية بالحجج الشرعية و امضاء ذلك و اجاز]ته[فمن بدلَّه بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه

ان الله سميع عليم و اجره على الله الذي لا يضيع اجر المحسنين و ذلك في جمادي الآخر سنة اثنين و ستمائة و

الحمد

و الحمد لله رب العالمين و صلات على سيدنا محمد و آله اجمعين

Cemaziyülahir 602 (Ocak-Şubat 1206).

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim

Emir-ül Müminîn, el- Sultan el-Melik el-Mansur el-Melik el-Âlim el-Adil Nasıruddin Kutb'ül-İslâm Melik-i Müslimin Kami' el-Kefera ve'l-Mülhidin felek el-Maali Pahlavan es-Suğur Şah Diyarbekir Ebu'l-Muzaffer Artuk Arslan ibn İlgazi ibn Bey ibn Timurtaş ibn İlgazi [ibn] Artuk Zahir Emir el-Müminin en tektub esami el-cihat el-mevkufet ala hazihi el-medrese el-mübareke el-hatuniye.....el-fukahâ eş-Şafi'iye ve icazet-i vakf selefehu es-Said sakahüm Allah sevab er-rahme ve er-rıdvan fe-men zalike cemi' el-hammam elleti [ka]bili el-medrese ve el-masna'a/el-masbağa el-ma'rufe bi-benabil şarkî Mardin el-mahrusa ve mezra'ateha el-ma'rufe bi-el-Hüseyc ve medari el-ma'rufe bi-Nakr el-Kehf mülhak Mardin ve haraç el-emakin el-ma'rufe bi-deyr Mor Hisâs/Hassâs fî Mardin el-mahrusa bi-cemi' hudud zalike küllühu ve.....ve küllüma.....ve yünaseb ileyhi li-'ilmihi bi-sıhhat el-vakfiye bi-el-hücec eş-şer'iye ve imda' zalike ve icaz[ete]hu fe-men beddelehu ba'de ma sami'ahu fe-innema ismuhu ala ellezine yübeddilune in Allah semi'un alim ve ecruhu ala Allah ellezi la yudi'u ecra el-muhsinin ve zalike fi cümade'l-ahir sene isneyn ve sittemi'e ve el-hamd ve el-hamd lillah rabb el-'alemin ve salat ala seyyidina Muhammed ve alihi ecmain.

Türkçesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Âlim, âdil, dinin yardımcısı, İslâm'ın yücesi, Müslümanların meliki, kâfir ve dinden dönenleri yok eden, sınır boylarının pehlivanı, semalar yücesi, Emirü'l-Mü'minîn'in destekçisi olan, Artuk oğlu İlgazi oğlu Temürtaş oğlu Alpı oğlu İlgazi oğlu efendimiz Diyâr-ı Bekr Şâhı, Sultan, Melikü'l- Mansûr, Ebu'l-Muzaffer Artuk Arslan, bu mübarek Hatuniye Medresesine ……. Şâfîî talebelere (fukahâ), (eğitim?) ve icazet (verilmesi için), selefi olan es-Saîd (Yavlak Arslan) tarafından vakfedilen cihetlerin isimlerinin yazılmasını emretti -Allah onları rahmetiyle sulasın ve onlardan razı olsun-. (Bu cihetler:) medresenin kıble (güney) tarafındaki hamamın tamamı, Mardin'in doğusunda Benâbîl diye bilinen masbağa (boyahane) / masna'a (atölye) ve oranın Hüseyc adıyla bilinen mezrası, Mardin mülhakatından Nakrü'l-Kehf olarak bilinen yerleşim yeri (medârî), Mardin şehrinde Mor Hisâs/Hassâs manastırı diye bilinen mekânların sınırı içinde kalan şeylerin hepsinin haracı. ……..... (Bu vakıf) vakfiyenin sıhhatiyle, şer'î delillerle imza ve icazetiyle bilinmesi için ona (?) nispet

edilir. Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir. Onun mükâfâtı Allah'tandır. Allah iyi insanların mükâfâtını zâyi etmez. Ve bu (vakfiye) 602 senesinin Cemaziyülahir'inde (Ocak-Şubat 1206) (yazıldı). Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun. Salat ve selam efendimiz Hz. Muhammed ve ashabının tümünedir (Karaçam, 2012, s. 160-161).

Fotoğraf 2.37 Mardin Hatuniye Medresesi, taş vakfiyesi

(Oppenheim, 1929, (https://arachne.dainst.org/entity/44173/image/44173 Erişim Tarihi: 31.01.2025)

Yukarıdaki bilgilere göre, H.602 yılı Cemaziyülahir ayında (M. Ocak–Şubat 1206) düzenlenmiş bir vakfiye kaydıdır. Sultan Melikü'l-Mansûr Ebu'l-Muzaffer Artuk Arslan, selefi es-Saîd Yavlak Arslan tarafından Hatuniye Medresesi için vakfedilmiş gelir kaynaklarının yazılmasını emretmiştir.

Medrese, Şafii mezhebine mensup fukahânın (talebelerin) eğitimi ve icazet almaları sağlanmaktır. Vakfa dâhil edilen hamam, boyahane, mezra ve yerleşim yerlerinden elde edilen gelirler medreseye tahsis edilmiştir. Medresenin güneyindeki hamamın tamamı, Mardin'in doğusunda Benâbîl adlı masbağa/atölye, Hüseyc adlı mezra, Nakrü'l-Kehf adlı yerleşim yeri, Mardin'de Mor Hisâs/Hassâs Manastırı sınırları içindeki gelirler medreseye bırakılmıştır.

Vakfiye, şer'î delillerle geçerli kabul edilmiş; değiştirilmesinin günah olduğu vurgusu dikkat çekicidir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı döneminde de aktif olarak kullanılan medresenin H.924/M.1518 tarihli tahririne göre vakfın gelirleri, iki köy ve bir mezranın malikâne hisselerinden oluşmaktadır. Vakıfta yedi görevli bulunmaktadır. Gelirlerin büyük bir kısmı maaş olarak bu kişilere verilmiş, bir kısmı da öğrenci ve ihtiyaçlar için ayrılmıştır.

Taş vakfiyesinde yer alan bilgilerle 16. yüzyıla ait tahrir kayıtları karşılaştırıldığında medrese vakfının gelir kaynaklarından Benâbîl Boyahanesinin etrafında oluşan yerleşimden dolayı Benâbil Köyüne dönüştüğü, Hüseyc mezrasından ve Mor Hisâs Manastırı'ndan bahsedilmediği, Radviyye Hamamının aynen geçtiği, görülmektedir. Yine vakfiyede Nakrü'l-Kehf adıyla geçen "medârî", H.924/M.1518 tahririnde mezra olarak kaydedilmiştir. Ayrıca ismi taş vakfiye bulunmayan Deyrü'l-Zaferan, aynı tahrirde mezra, H.930/M.1524 tarihli defterde ise köy olarak, vakfın gelirleri arasına kaydedilmiştir. 16. yüzyılda farklı yıllarda yapılan dört tahrire göre, 2 köy ve 1 mezranın toplam geliri 40,456 akçedir. Giderleri ise 7 kişiden oluşan görevli ücretleri, öğrenci bursları ve levazımat harcamalarıdır (Göyünç, 1991, s. 114; Bizbirlik, 1995, s. 266; Günay, 2002). 1518 ile1564 yılları arasındaki gelir gider kayıtları aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 2.5 Mardin Hatuniye Medresesi 1518-1564 Yılları Arasında Gelir-Gider Kayıtları

Gelir	**1518**	**1523**	**1540**	**1564**
Razviye Hamamının kirası	9.000	7.920		8.360
Benabil köyü hububat hissesinin ¼'i	721	710		1.191
Nakrü'l Kehf mezrasında malikane hissesi	360			100
Deyrü'l Zağferan mezrasında malikane hissesi	350	450		600
Toplam Gelir	10.441	9.080	10.484	10.451

Gider	**1518**	**1523**	**1564**
Müderris	15	15	15
Öğrenci	3	3	3
Te'zin	1.5	1.5	1
Ferraş	1	1	1

Mütevelli	2	2	2
Kâtip	1		
İmam	3	2	2
Rakabe	2		1
Revgan (yağ) ve hasır	0.5	0.5	1.5
Eczahan			2

Mütevelli ve Müderris

259 numaralı Mardin Şer'iyye Sicil defterinde yer alan kayda göre H.1006/M.1598 yılında müderris Mevlâna Ahmed Efendi'dir (MŞSD, 259, 41). H.1007/M.1599 yılında ise müderrislik görevi, günlük 15 akçe ile Mevlâna Mahmud'a verilmiştir (Günay, 2002, s. 289).

H.1139/M.1727 yılında vakfın mütevellisi günlük 3 akçe ile Seyyid Hüseyin'dir (VGMA, HD, 1128, s.117).

H.1174/M.1760 yılına ait 195 numaralı Mardin Şer'iyye Sicil kaydında günlüğü 15 akçe vazife ile müderrisi olan oğlu Molla Abdullah Halifenin vefat ettiği ve Abdurrahim adlı kişinin görevin kendisine verilmesi için İstanbul'a başvuruda bulunmuştur. Şeyhülİslâm Veliyüddin Efendinin işareti üzerine 1174 senesi Rebiülevvel ayının 19. gününde günlüğü 15 akçe vazifeyle Abdurrahim'in müderris tayin edildiğine dair berat yer almaktadır.

H.1199/M.1785 yılında medresede iki müderris görevlidir (BOA, C.MF.,104/5164).

H.1203/M.1788 yılına ait kayıttan bir kişinin birden fazla görev üstlendiği anlaşılmaktadır. Örneğin, "iki akçe ile mütevelli ve dört akçe ile kâtibi ve dört akçe ile nâzırı olan Mustafa fevt mahlûlünden oğlu Kasım'a nâibi Seyyid Abdürrahim 'arzıyla tevcîh. Yevm 12" (VGMA, HD, 558/232)

H.1229/M.1813 tarihinde mütevelli Seyyid Ahmed b. Mehmed'in ölmesi üzerine oğulları Seyyid Mehmed ile Seyyid Mustafa müştereken mütevelli olmuşlardır (Eken, 2006, s. 247).

H.1252/M.1837 yılında günlük 5 akçe ile mütevellilik görevini sürdüren Seyyid Mehmed Emin Halife'nin çocuksuz ölmesi üzerine yerine Seyyid Ömer b. Seyyid Abîd Halife görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 116/5793). H.1263/ M.1 847 yılında medresenin hem mütevellisi hem müderrisi günlük 19 akçe alan Mehmed Kemal Halife'dir (BOA, EV.MH, 1148/25).

Muid

H.1147/M.1735 yılında muid olan Ahmet'ten boşalan kadroya günlük 5 akçe ile Seyyid Hüseyin getirilmiştir (VGMA, HD, 1145/196).

H.1182/M.1769 tarihinde günlük 5 akçe ile muid olan Seyyid Hüseyin'in görevine son verilmiş yerine Seyyid Abdullah görevlendirilmiştir (VGMA, HD, 1146, s.27).

Cüzhan

H.1184/M.1770 yılına ait Hurufat Defteri kaydında, günlük 2 akçe ile cüzhan olan Seyyid Ahmed'in ölmesiyle yerine Seyyid Ali getirilmiştir (VGMA, HD, 1146, s.27).

Kâtip

H.1207/M.1793 yılında medreseye kâtip atanmıştır (BOA, C.MF., 50/2481).

Cabi

259 numaralı Mardin Şer'iyye Sicil defterinde yer alan kayda göre H.1006/M.1598 yılında medresenin mimarı ve cabisi olarak Memi Çelebi İbni Molla Zeynel Abidin görevlendirilmiştir (MŞSD, 259, 41).

H.1223/M.1808 yılında cabi Seyyid Yunus'un vefatıyla yerine günlük beş akçe ile kardeşi Seyyid Mehmed görevlendirilmiştir (VGM, HD, 560/52).

2.1.7. Mardin Tacüddin Mesud Medresesi

Yapının Adı: Ziyaret Köy/Harzem/Harzam/Tacüddin Mesud

Yapının Yeri: Mardin Kızıltepe ilçesinin yaklaşık 8 km kuzey doğusundaki Ziyaret (Harzem/Ğurs) Köyü'nde yer almaktadır.

Artuklu meliklerinin, özellikle I. Necmeddin Gazi'nin (1239-1260) kışı geçirmek için gittiği ve surlarla çevrili olan bir kasabadır (Kuran, 1969, s. 30).

Şekil 2.13 Mardin Tacüddin Mesud Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesine göre H.608/M.1211 yılında Nâsırüddin Artuk Arslan'ın kölesi Tâcüddin Mesûd tarafından yaptırılmıştır.

Tâcüddin Mesûd hakkında kitabede geçen "el-Habeşî" ve "el-Hür" sıfatlarından yola çıkarak kendisinin Habeşistanlı olduğu ve azat edildiğini anlamak mümkündür. Hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

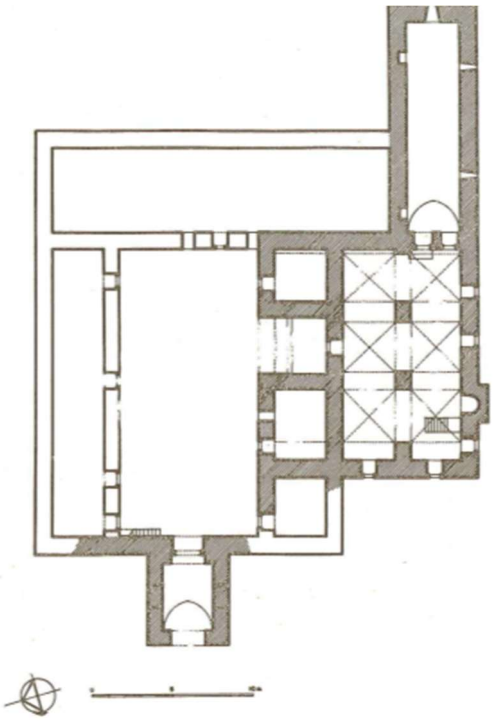
Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının özgün bölümlerinin çoğu büyük değişikliğe uğramış, son onarımlardan sonra birkaç bölüm dışında yeniden yapılmıştır denilebilir. Araştırmacılardan A. Gabriel, "Bir hayli mütevazı olan yapı topluluğu, pek çok değişikliğe maruz kalmıştır" (Gabriel, 1940, s. 27) A. Kuran, "Harzem Medresesi çeşitli değişikliklere uğramış, harap ve kendi haline terk edilmiş bir yapıdır.

Ancak mevcut kısımlar binanın orijinal durumu hakkında az çok bilgi vermektedir" yorumunda bulunmuştur (Kuran, 1969, s. 32). Bütün araştırmacılar tarafından hemfikir olunan konu, yapının adeta yeniden inşa edilmiş olmasıdır.

Yapı Tanıtımı: Cami ve medresenin ortak avluyu paylaştığı erken tarihli örneklerden biri olan yapı, zaman içinde çeşitli müdahaleler sonucunda özgünlüğünü kaybetmiştir. Genel hatlarıyla dikdörtgen planlı ve revaksız[55], avlulu bir yapıdır. Cami ve medrese ortak avluyu paylaşmaktadır. Güneydeki birim cami kuzeydeki ise medresedir.

Medresenin kuzey ve batı duvarları yıkılmıştır. Doğu cephede dışa taşkın giriş eyvanı yer alır. Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde de aynı uygulama vardır[56].

Giriş eyvanından yaklaşık 8,80 x 20,00 m ölçüsündeki revaksız avluya geçilir. Avlunun doğusunda/eyvanın hemen önünde merdiven yer almaktadır.

Şekil 2.14 Mardin Tacüddin Mesud Medresesi, plan (Kuran, 1969)

[55] F. İlter avlunun revaklı olduğunu belirtmiştir (İlter, 1969, s. 204). Ancak araştırmacılardan A. Kuran yaptığı çalışmalarda A. Gabriel'in planında görülen revakların izine rastlamamış ve avlunun revak için uygun olmadığını belirtmiştir (Kuran, 1969, s. 31).
[56] Bu uygulama daha sonra Kayseri Seraceddin Medresesinde görülecektir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

İç kapı alınlığında yer alan inşa kitabesi:

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما تطوَّع بعمله و تقرَّب الى الله ببنائه البعد الفقير الى رحمة الله تعالى تاج
الدين مسعود بن عبد الله الناصري الحرّ الحبشي تقبّل الله منه ذلك في دولة مولانا المالك
العالم العادل المؤيَّد المظفَّر الملك المنصور ناصر الدنيا و الدين ارتق ارسلان ابن ايل غازي
بن البي بن تمرتاش بن ارتق ظهير أمير المؤمنين أعزّ الله انصاره و ذلك في المحرَّم سنة ثمان و ستّ مائة و
الله حسبي

Okunuşu:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Hâzâ mâ tetavva‘a bi-‘amelihî ve tekarrabe ilâllâhi bi-binâ’ihî el-‘abdu’l-fakîru ilâ rahmeti’llâhi te‘âlâ Tâcüddîn Mes‘ûd bin ‘Abdullâh en-Nâsırî el-Hurr el-Habeşî, tegabbele’llâhu minhu zâlik. Fî devleti mevlânâ el-mâlik, el-‘âlim, el-‘âdil, el-müeyyed, el-muzaffer, el-melikü’l-mansûr, Nâsırü’d-dünyâ ve’d-dîn, Rüknü’d-dîn Artuk Arslan bin Îl Gâzî bin Belek bin Temürtaş bin Artuk, Zahîr Emîri’l-Mü’minîn, e‘azza’llâhu ansârah. Ve zâlike fî şehri’l-Muharrem, senete semâni ve sittimi’e. Ve Allâhu hasbî.

Türkçesi:

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla**.** Bu, Allah Teâlâ’nın rahmetine muhtaç fakir kul, Abdullah oğlu Tâcüddin Mesûd en-Nâsırî el-Hür el-Habeşî’nin yapılmasına gönüllü olduğu ve (böylece) Allah’a yakınlaştığı şeydir. -Allah onu (n yaptığını) kabul etsin.- Ve bu, âlim, adil, (Allah tarafından) teyid olunmuş, muzaffer, dinin ve dünyanın yardımcısı, Emirü’l-Mü’minîn’in destekçisi olan Melik, Artuk oğlu İlgazi oğlu Temürtaş oğlu Alpı oğlu İlgazi oğlu efendimiz Melikü’l-Mansûr Artuk Arslan’ın -Allah ona yardımını artırsın- devletinde 608 yılının Muharrem’inde (Haziran-Temmuz 1211) (oldu). Ve Allah bana yeter (Karaçam, 2012, s. 167).

Kitabede Artuk Arslan'ın "Nâsırüddin" lakabını kendi sıfatları arasında "en-Nâsırî" şeklinde kısaltarak kullanan Tâcüddin Mesûd, bununla Melik'in hizmetkârı olduğuna atıfta bulunmuştur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu

Osmanlı kayıtlarında herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Olasılıkla bu dönemde faaliyette değildir.

2.1.8. Mardin Şehidiye Medresesi

Yapının Adı: Mardin Şehidiye Medresesi halk arasında Semanin Medresesi[57] olarak anılmaktadır (Sözen, 1972, s. 142)**.**

Yapının Yeri: Günümüzde Mardin Artuklu ilçesi Şehidiye Mahallesi, birinci cadde olarak bilinen ana caddenin güneyinde Şahtana Konağı karşısında yer almaktadır.

Şekil 2.15 Mardin Şehidiye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi bulunmayan yapının tarihi ve banisi hakkında çeşitli görüşler söz konusudur ve bazıları şunlardır: Araştırmacılardan Kâtip Ferdi yapıyı Sultan Melik Nasreddin Artuk Arslan dönemine yani H.597-637/M.1201-1239 (Ferdi, 1939, s. 22); A. Gabriel yapının vakfiyesinden yola çıkarak Sultan Melik Nasreddin Artuk Arslan'ın oğlu Melik Es Said Necmeddin Gazi b. Artuk Arslan zamanına H.637-657/M.1239-1259 (Gabriel, 1940, s. 28); İ. Artuk H.597-637/M.1201-1239 yıllarına (Artuk, 1971, s. 68); M. Sözen ve A. Kuran ise 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmektedir (Kuran, 1969, s. 36; Sözen, 1972, s. 142).

Kitabede herhangi bir tarih bulunmamakla birlikte "el-Melikü's-Sa'îd Necmüd'd-dünya ve'din" unvanından, bu kitabenin Nâsıruddin Artuk Arslan'ın oğlu Necmüddin I. Gazi H.637-658/M.1239-1260) dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır (Karaçam, 2012, s. 173).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

[57] 80 hücresi olduğu için bu isimle anılmıştır.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medresenin geçirdiği onarımlara dair bilinen ilk kayıt avlunun kuzeyinde yer alan 1787 tarihli onarım kitabesidir. Bir başka onarım kitabesi de 1852 yılına aittir. Bu tarihte medresenin hücreleri tamir edilmiştir.

1925-1928 yılları arasındaki onarımlarla avlunun batısındaki, revaklı görünüme sahip olan bölüm şekillenmiştir. Medresenin, cami kısmının avluya bakan kuzey cephesinin, sivri kemerli şeklini bu dönemde almıştır. 1956, 1969-1971 ve 1975-1978 yıllarında medrese, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Çağlayan, 2017, s. 66).

Semanin/Seksen hücreli olarak anılan medresenin, doğu bölümünde iki katlı, yirmi hücrelik bölümü ayaktadır. Bu bağlamda batı kanadında da bir dönem hücrelerin bulunduğu kabul edilebilir. Çünkü bugünkü revaklı kanat 20. yüzyıl başında eklenmiştir. Medrese, 2004 restorasyonunda ortaya çıkan özgün eyvan taşlarına göre elde belge olmamasına rağmen rekonstrüksiyonla yeni kemerli bir eyvana ve avluda bir havuza sahip olmuştur[58]. Taç kapının kuzey kanadı da bu onarımda tamamlanmış ve üzerine yeni bir kufi kitabe konmuştur (Çağlayan, 2017).

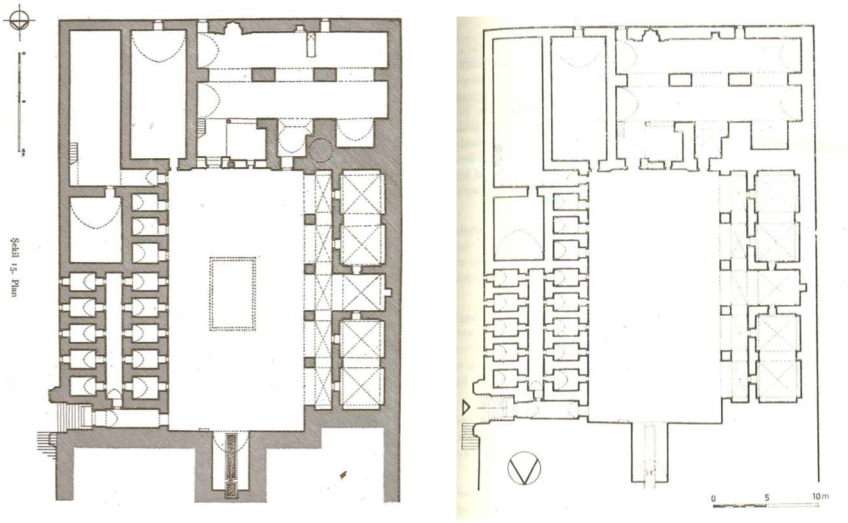
Yapı Tanıtımı: Açık avlulu olan medresenin, geçirdiği onarımlar nedeniyle özgün hali korunamamıştır. Bugünkü haliyle ortak avluyu paylaşan, cami, medrese ve türbeden oluşan bir yapı topluluğudur.

Medrese açık avlulu, avlusu tek yönden revaklı ve iki eyvanlıdır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı avlunun güney kanadında cami, caminin doğusuna bitişik dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü türbe, batısında minare, doğu kanadın kuzeyinde ise medrese yer alır. Avlunun kuzey ve batı kanadı ekseninde birer eyvan ve kuzeydeki eyvanda da bir çeşme (selsebilli eyvan) bulunmaktadır.

Doğu cephenin kuzey köşesinde bulunan koridorun güneyinde eksendeki kapıdan, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı dar bir koridora geçilir. Koridorun iki kanadında yaklaşık aynı ölçülerde dikdörtgen planlı beşer öğrenci hücresi bulunur. Bütün birimler

[58]Selsebilli eyvanı; günümüzde bilmeyenler tarafından anıtın özgün elemanı olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu durumun oluşmasında ocaktan çıkan Mardin kireç taşının güneşi gören cephelerde 4-5 yıl gibi bir zamanda patina kazanması etkilidir.

sivri beşik tonozludur ve hücrelerin giriş kapıları ile aynı aksta birer pencere yer alır. Ancak günümüzde bu açıklıklar sokak kotunun altında kalmıştır.

Şekil 2.16 Mardin Şehidiye Medresesi, plan (Kuran, 1969; Sözen, 1972)

Öğrenci hücrelerinin güneyinde girişleri avludan sağlanan, sivri beşik tonozlu üç mekân ile doğusunda kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü türbe bulunmaktadır.

Medreseye geçişi sağlayan koridorun devamı/batısı revaklı dikdörtgen planlı avluya açılır. Avlunun kuzeyinde eksende sivri beşik tonoz örtülü selsebilli bir eyvan, eyvanla aynı eksende dikdörtgen bir havuz, batıda kare payelere oturan haç tonoz örtülü beş bölümlü revak, revakların arkasında ortadaki birim eyvan olmak üzere beş birim yer alır.

Avlunun güneyinde mihraba paralel iki sahınlı cami bulunur. Doğu duvarına açılmış giriş açıklığından kuzey – güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü Şafiiler mescidine geçilmektedir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kuzey cephede iki kemer arasında iki satırlık onarım kitabesi yer almaktadır.

Yazılışı:

قد وقع الفراغ من عمارة عمدة الدهر الحاج أحمد بن. . .الغازي... سنة ألف ومائتين واثنين

Okunuşu:

“Gad vak’a elfereğ min imaret Umdetüldehir Hacı Ahmet İbin.. El Gazi… sene 1202”

Türkçesi:

El Gazi oğlu Hacı Ahmet tarafından Miladi 1787 yılında onarılmıştır.

Cami kısmı bu tarihte onarılmıştır.

Kuzeydoğu cephede Talak Suresi'nin 3. ayeti “Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur” yazmaktadır.

Medrese bölümünün güneyine bakan zemin kat kapısının üzerinde bulunan dört satırlık onarım kitabesi 2017 yılında M. Çağlayan tarafından okunmuştur.

Yazılışı:

- من عبد القادر الركن وعمل بالكل - أوله وآخره تركسي هوكا جيد العمل - ماهر والمالك في الإقليم والأراضي تاريخ ١١٠٩.. المدم

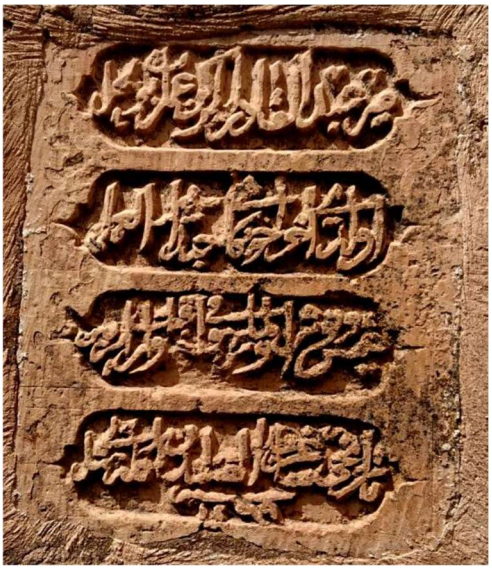
Okunuşu:

Min Abdulkadir El ruk’n ve amele bil kul - evveluhu ve ahiruhu hoka ceyyidül amel - mahir vel malik fi iklim vel aradi - tarih 1109.. el mudum (Çağlayan, 2017, s. 59)

Türkçesi:

1697 yılında Abdulkadir El Ruk’n medresenin hücre bölümündeki onarımı yapmıştır.

Ancak kitabenin tarih kısmı yanlış okunmuştur. H.1109 / M.1697 yerine H.1269/M.1852 olmalıdır (Yavuz, 2020, s. 271).

Fotoğraf 2.38 Mardin Şehidiye Medresesi, onarım kitabesi

Vakfiye:

Medresenin Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi'nde Mardin'de bulunan vakıflar listesinde "Şehidiye Camii Şerifi ve Medresesi" vakıf adı ile Hicri 03.08.1217 tanzim tarihi, 8800/1 kayıt, 532/0 defter, 0030 sayfa, 0 sıra numarası ile yer almaktadır (BVGMKTDA). Yapının taş vakfiyesi bulunmaktadır.

Araştırmacılardan A. Gabriel taç kapının üç yüzünde de bulunan kitabelerin okunabilen kısımlarının çevirisini yapmıştır. Taç kapı alınlık kısmı ile girişin güneyindeki duvar yüzeyinde ve kuzey duvarında sülüs hatla yazılmış taş vakfiyesi yer almaktadır.

Yazılışı:

(1) .....[أمر مولانا السلطان الملك السعيد نجم الدنيا و الدين غازي] C [بن ارتق ارسلان] بن ايل غازي بن البي بن تمرتاش بن ايل غازي بن ارتق ناصر امير المؤمنين اعز الله انصاره و ادام ملكه و اقبال[ه] و اعلا في الدنيا و الآخرة منارة بأن يكتب وقف[ية] هذه المدرسة

(2) [المباركة].....C..... الحاح لوزام العمارة و الفراشين الاخرين القائمين بخدمة تربة السل[طا]ن الشهيد الملك المنصور بالمشهد الذي يليها الملاصق لها و على القرّاء المرتّبين

(3) .....B..... C الاشتغال بالعلوم [الشرعية و] الفقهاء بالمدرسة من مشتغلين بها من الفقهاء محصّلا [و] القرّاء بالدكّة].....والصوفية و على.....ذلك الوقف ما وقّفه

(4).....B.....جميع كرمة (؟) بقرب جبل ماردين و جميع بيت الرحا C و ما يشتمل عليه المعر[وف.....بوادي الم]عشر و جميع بيت الرحا المعروف باليماقية (؟) بوادي المعشر (؟) و .....[و جمي]ع بيت الرحا المعروف بالبويد(؟) بجبل ماردين.....

(5).....B.....بكفر رمّان و جميع الحمّام و [الر]وضتين المعروفتين بالحدفية(؟) بدنيسر و جميع الخان الملاصق لهما و جميع حانوت الصبغ بحرزم و جميع د[ار] .....المذكورة [ال]سكنى امام المدرسة و جميع كلّ.....

(6) .....B.....[و] جميع الثلثين من الر C بعمن جميع بيت الرحا و ما يشتمل عليه.....الزراعية بوادي حرزم و جميع الثلثين من جميع بيت الرحا بوادي حرزم و جميع.....

(7).....B.....في المدرسة المذكورة و جميع النصف من الكرم بحر من صحراة ماردين و جميع نصف الغراق بتلّ قبان (؟) من ماردين و جميع الحمام[ين] المتلاصقتين و جميع الرحاء المعروف .....

(8) A .....[و ج]ميع الثلث من الرحا بعقارها .....B.....منارة المدرسة المذكورة و جميع ستّة عشر حانو C تاً براس سوق نجّارين شرقي المدرسة المذكورة جعلها مو[لانا] السلطان الملك السعيد نجم الد[نيا]و [الدين].....

(9) C.....و جميع الثلث من اثنيعشر حانو[تاً].....المشهد..... يقرؤن القرآن

(11) C المجيد عند ضريح الشيخ .....صة القرآن

(12) C فرظّ[ا] في النهار و في كل ليلة على .....سلم الساسلا

(13) C .....و للمعبدين احدهما المعبد الشافعي في كل شهر اربعين درهمًا و.....اشتغال بالمدرسة .....المشهد المرتّب بخدمته

(14) C .....احد و ذلك جميع رطل ماردين.....على ما رآه الناظر

(15) C .....المذكورة لااماى

(16) C جه و للمتوسّط في كل شهر اربعة عشر درهم و في يو[م] نصف رطل خبز و للم.....و في كل يوم نصف رطل خبز لكل فرّش من

(17).....C يوم [نص]ف [ر] طل خبز و ل.....فيه.....درهم عشرو..... في كل شهر عشر [ة ا]لدراهم.....

(18) Cعشرة الدراهم و نصف ..... رطل .....عشرة الدراهم و ثمن مكُّوك حنطة

(19).....C[ذ]لك بعدَ الف درهم فضّ[ة].....برمضان المبارك

(Artuk, 1971, s. 69-71; Karaçam, 2012, s. 170).

Okunuşu:

(1)….[Emera Mevlânâ es-Sultân el-Melik es-Sa‘îd Necmü’d-Dünyâ ve’d-Dîn Gâzî] C [bin Artuk Arslan] bin İl Gazi bin il-Bey bin Temürtaş bin İl Gazi bin Artuk, Nâsır Emîri’l-Mü’minîn, e‘azza’llâhu ensârahû ve edâme mülkehu ve ikbâle[hu] ve a‘lâ fi’d-dünyâ ve’l-âhireti minâreten bi-en yüktübe vakf[ıyye] hâzihi’l-medrese.

2) [el-mübâreke] .....C.....el’hâh levazım el-‘imâret ve’l-ferrâşîn el-âharîn el-kâimîn bi-hidmeti türbeti’s-sul[tâ]n eş-şehîd el-Melik el-Mansûr bi’l-meşhedi’llezî yelîhâ el-mulâsık lehâ ve ‘alâ’l-kurrâ’ el-murtebbîn.

(3).....B.....C el-iştigâl bi’l-‘ulûmi [eş-şer‘iyye ve] el-fukahâ’ bi’l-medrese min müştegıliyn bihâ min el-fukahâ’ muhaşşalan [ve] el-kurrâ’ bi’d-dekke .....ve’s-sûfiyye ve ‘alâ....zâlike’l-vakf mâ vakfehu.

(4) .....B..... cemî‘ kerme (?) bi-kurbi Cebel Mardin ve cemî‘ beyti’r-rahâ C ve mâ yeştemilu ‘aleyhi el-ma‘rû[f.....bi-vâdî el-m]a‘şer ve cemî‘ beyti’r-rahâ el-ma‘rûf bi’l-Yemâkıyye (?) bi-vâdî el-ma‘şer (?) ve ....[ve cemî]‘ beyti’r-rahâ el-ma‘rûf bi’l-Büveyd (?) bi-Cebel Mardin.....

(5).....B.....bi-Keferu Rammân ve cemî‘ el-hammâm ve [er-[R]avdaten el-ma‘rûfetin bi’l-Hadfiyye (?) bi-Dunaysir ve cemî‘ el-hân el-mulâsık lehuma ve cemî‘ hânût es-sıbğ bi-Harzem ve cemî‘ d[âr] ....el-mezkûre [el] seknâ emâme’l-medrese ve cemî‘ küll-

(6) .....B..... [cemî‘ es-sülüseyn min er- bi-‘amn cemî‘ beyti’r-rahâ ve mâ yeştemilu ‘aleyhi....ez-zirâ‘ıyye bi-vâdî Harzem ve cemî‘ es-sülüseyn min cemî‘ beyti’r-rahâ bi-vâdî Harzem ve cemî‘.....

(7) .....B..... fi'l-medrese el-mezkûre ve cemî' en-nışf min el-kerem bi-har min şaḥrâti Mardin ve cemî' nışf el-ğarâk bi-Tel Kabân (?) min Mardin ve cemî' el-hammâm]eyn[el-mulâsıkateyn ve cemî' er-rahâ el-ma'rûf .....

(8) A..... [ve ce]mî' es-sülüs min er-rahâ bi-'agârihâ.....B.....minârete'l-medrese el-mezkûre ve cemî' sitte aşar hânû C tan berrâs sûk neccârîn şarkî el-medrese el-mezkûre ce'alehâ mev[lânâ] es-sultân el-melik es-sa'îd Necm ed-[dünyâ]ve [ed-dîn]....

(9) C..... ve cemî' es-sülüs min isnâ 'aşar hânû[tan].....el-meşhed…… yakra'ûne'l-Kur'ân

(11) C el-mecîd 'inde ḍarîḥ eş-şeyh .....ṣat el-Kur'ân

(12) C farṭan[a] fi'n-nehâr ve fi külli leyle 'alâ .....sellem el-maslâ

(13) C.....… ve li'l-ma'bedeyn ehaduhumâ el-ma'bed eş-Şâfi'î fi külli şehr erbâ'îne dirhemen ve.....iştigâl bi'l-medrese .....el-meşhed el-murteb bi-hidmetih

(14) C……eḥad ve zâlike cemî' rıṭl Mardin.....'alâ mâ râeh an-nâẓır

(15) C..... el-mezkûre lâamâ

(16) C ceh ve li'l-mütevassiṭ fi külli şehr erba'ite 'aşar dirhem ve fi yev[m] nısf rıṭl hubz ve li'l.....ve fi külli yevm nısf rıṭl hubz li-küll ferrâş min

(17) .....C yevm [nıs]f [r]ıṭl hubz ve le.....fîhi.....dirhem 'aşr ve..... fi külli şehr 'aşr [ta] ed-râhim.....

(18) C 'aşr ed-dirâhim ve nisf .... raṭl ....'aşr ed-dirâhim ve ṯumn makkûk ḥınṭa

(19) .....C [z]âlike yu'add elfe dirham fiḍḍa[..... bi-Ramadan el-mubârek

Türkçesi:

Efendimiz, Emirü'l-Mü'minin yardımcısı, Artuk oğlu İlgazi oğlu Temürtaş oğlu Alpı oğlu İlgazi oğlu Artuk Arslan oğlu Sultan Melik Sa'id Necmü'd-dünya ve'd-din Gazi Allah ona yardımını artırsın mülkünü ve ikbalini, dünyada ve ahirette yüceliğini daim kılsın- Bu mübarek medresenin vakfının yazılmasını emretti. İmaretin ihtiyaçları ve

Sultan Şehid Melik Mansûr'un meşheddeki türbesinde bulunan son ferrâşlara …… tertip üzere Kurân okuyanlara, şer'i ilimler ile uğraşanlara, tahsil gören ve orada iştigal eden medrese talebelerine, kurrâ, ……. sufilere(?)..... Bu onun vakfettiği şeydir…… Mardin dağı yakınındaki bağın tamamı, Ma'şer vadisinde …… diye bilinen değirmen evi ve onun müştemilatının tamamı, Ma'şer vadisinde Yamâkiyye diye bilen değirmen evinin tamamı, …… Mardin dağında Büveyd diye bilinen değirmen evinin tamamı, ……. Keferu Rammân'da ……., hamamın, Düneysir'de Hadfiyye(?) diye bilinen iki bahçenin tamamı, onlara bitişik hanın tamamı, Harzem'deki boyahane dükkanının tamamı, Medrese önündeki Süknâ[59] diye zikredilen ……. evin tamamı, …… 'nın tamamı……., Harzem vadisinde ziraat (alanlarının) ……., üzerindeki değirmen evi ve müştemilatının tamamının 4/3'ünün tamamı, Harezm vadisindeki değirmen evinin tamamının 3/2'sinin tamamı, mezkur medresedeki

……'nın tamamı, Mardin sahrasındaki ……. bağının yarısının tamamı, Mardin'de Tell Kabân'daki ……. yarısının tamamı, birbirine bitişik iki hamamın tamamı, ……. diye bilinen değirmenin tamamı, …… ındaki değirmenin gelirleriyle birlikte 1/3'nin tamamı, mezkur medresenin minaresi (?)……., efendimiz Sultan Melik Sa'id Necmü'd-dünya ve'd-din'in yaptırdığı, mezkur medresenin doğusundaki marangozlar çarşısının başındaki 16 dükkanın tamamı……., meşhed…..……12 dükkanın 1/3'inin tamamı……. Şeyh …… 'nın türbesinde Kurân-ı Mecid'in okunmasını, ……., üzere her gece ve sabah Kurân ……, ……. iki mabedden biri olan Şafîî mabedine sarf edilmesi (?) için her ay 40 dirhem, medresede meşgul olan ……., ona hizmet için düzenlemiş meşhed(?) ……. bu ……. Mardin rıtlının[60] tamamı, nazırın gördüğü lüzum üzere ……. zikredilen ……., her ayın ortasında 14 dirhem ve her gün yarım rıtl ekmek, her gün yarım rıtıl ekmek …… ferrâşın hepsi için ……. günde yarım rıtl ekmek ……dirhem 10……. her ay

[59] Süknâ fıkıhta, bir evden veya evin bir bölümünden mesken olarak yararlanma hakkıdır. Gayri menkullerin belirli kişilerin süknâsı gayesiyle vakfedilmesi vakfın yaygın bir türüdür (Günay, " Sükna", *DİA*, XXXVIII, s. 48-50).

[60] Rıtl, Orta çağda Müslümanlarca kullanılan bir ağırlık birimi olup, bölgelere ve dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, XIII. yy.'da Bağdat'ta 1 rıtl, 130 dirhem=406,25 gram, Halep'te 1 rıtl, 724 dirhem=2, 273 kilogramdır. Bu yüzyılda Mardin civarındaki rıtılın kaç grama denk geldiği tam olarak bilinmese de, XI. yy.'da Ahlat ve Nusaybin'de 1 rıtl, 300 dirhem= 962.1 grama tekabül etmektedir (Hinz, 1990, s. 34-39).

10 dirhem……. 10 dirhem, yarım ……rıtl…….10 dirhem, 8 (?) fincan buğday ……., mübarek Ramazan'da……. 1000 gümüş dirhem sayılması……. (Karaçam, 2012, s. 171-172).

Mardin Şehidiye Medresesi'nin taş vakfiyesi oldukça ayrıntılı ve klasik üslupta yazılmış bir vakfiye örneğidir. Vakfiyede, medresenin giderlerini karşılamak üzere çeşitli taşınmazlar (bağ, değirmen, dükkân vb.) vakfedilmiş; bu gelirlerin talebeler, dinî görevliler ve hayır hizmetleri için kullanılması ile görevlilere yapılacak ödemeler düzenlenmiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medrese, Osmanlı Döneminde de aktif olarak kullanılmıştır. Hem Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde hem de Şer'iyye Sicil ve Tahrir Defterlerinde medresenin vakıflarına ve kullanımına ilişkin bazı bilgiler bulunmaktadır.

16. yüzyılda bu medresenin vakıfları 32 dükkân, bir kervansaray, Kurs Köyü'nde üç değirmen, yine Şehirde Bab-ı Cedid, Kurs Edna ve Kabbad köylerinde birer bağ, Ayn-ı Ferd, Harap Ülma, Tel Kur-a, Amişmiş ve Za'ni köylerinde çeyrek hububat hissesinden oluşmaktadır. Vakfın geliri; 1526'da 16.992, 1540'ta 20.498, 1564'te 29.060 akçedir (Göyünç, 1991, s. 115). H.924/M.1518 tahririnde giderlerinin tamamını 16 kişiden oluşan kendi personeli ve 4 kişiden oluşan Şeyh Mahmûd-ı Türkî Mescidi ve Reyhânî Mescidinin personel maaşları oluşturmaktadır (Bizbirlik, 1995, s. 263). Aynı yüzyılda farklı tarihlerde yapılan dört tahrire göre vakfın toplam geliri 86.941 akçe olup, vakıf faaliyetlerine daha sonraki dönemlerde devam etmiş ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlığını sürdürmüştür (Bizbirlik, 1995, s. 265; Karaçam, 2012, s. 174). Bu bilgilere göre 16. yüzyılda medresenin gelir ve giderleri aşağıda listelenmiştir.

Tablo 2.6 Mardin Şehidiye Medresesi, 16. Yüzyıla Ait Gelir-Giderleri

Vakfedilen Mallar	**Gelir**	
Mardin'de 32 Dükkân	3216 Akçe	
3 Değirmen	5520 Akçe	
1 Kervansaray	720 Akçe	
Kabbad ve Kurs-ı Edaa Köylerindeki bağlar	180 Akçe	
Mardin Bâb-ı Cedid'de bir bahçe	500 Akçe	
Birtakım karyelerden rub-u hububat hissesinden(1/4)	2820 Akçe	
Harab'ül-Mâ karyesinin yarı hissesi	4036 Akçe	
	16.992	

Gider Türü	**1518**	**1523**	**1564**
Müderris	15	17	12
Mütevelli	5	5	5
Öğrenci	3	3	3
Cabi	3	2	2
Nazır	2	2	2
Katip	2	2	3
Ferraş	2	1	1
Rakabe	5	2	2
Hatip	3	3	3
İmam	4	4	4
Te'zin	2	1,5	2
Aydınlatma için yağ	1	0,5	
Muaarif	1		
Mimar	1	1	1

Mütevelli ve Müderris

H.1006/M.1598 tarihli Şer'iyye Sicil kaydına göre, medresede müderris olarak görevli Mevlâna Hüseyin başka bir medreseye gitmek istemiş, yerine de 111 akçe ile Mevlâna Himmet görevlendirilmiştir (Günay, 2002, s. 366).

H.1007/M.1599 tarihinde müderris hâlâ Mevlâna Himmet'tir. Aynı tarihte günlük 4 akçe karşılığında kâtip olan Ali b. İsmail'in yerine Molla Ömer b. Molla Mehmed

görevlendirilmiştir. Medresenin hatibi Molla Abdulhalik, mütevelli ise Emir Mehmed b. Kara Beg'dir (Günay, 2002, s. 117).

H.1160/M.1747 tarihli 252 numaralı Mardin Şer'iyye Sicili'nde medresede umuma yönelik ders olmadığından Mevlâna Seyyid Ahmed'in günlüğü 5 akçe ile bu göreve getirildiği bilgisi yer almaktadır (MŞSD, 154/403).

H.1172/M.1759 yılında imam ve hatip ataması yapılmıştır (BOA, C.EV., 417/21148).

H.1205/M.1791 yılında vakfın mütevellisi Hacı Ahmed Efendi'dir (BOA, C.MF., 130/6490).

H.1207/M.1793 tarihinde günlük 3 akçe ile nazır ve kâtip görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 87/4328).

H.1249/M.1834 yılına ait kayıtta Mehmed Halife ibn es-Seyyid Ahmed dersiamlık (camide ders verme yetkisine sahip müderris) vazifesine getirilmiştir (BOA, EV.BRT., 24/24).

H.1253/M.1838 yılında, günlük 4 akçe ile vakfın mütevellisi olan Seyyid Hüseyin'in vefatı üzerine sulbi oğlu Şeyh Musâ Halife görevlendirilmiştir (BOA, EV.MH., 1148/25; Şahin, 2013, s. 285).

H.1257/M.1841 tarihinde yevmî 5 akçe ile dersiâm olan Seyyid Mehmed Halife'nin çocuksuz ölmesi üzerine yerine Seyyid İbrahim İzzet Halife getirilmiştir (BOA. EV.BKB.,103).

H.1305/M.1889 tarihli bir belgede ücretini cami ve medrese vakfın almak üzere günlük 4 akçe ile mütevelli olan Şeyh Musa Efendi'nin H.1253 yılında tayin edildiği ancak vakfın vakfiyesinin mevcut olmamasından dolayı detayların bilinmediği yazmaktadır. Aynı tarihte günlük 5 akçe ile dersiâmlık yapan Mehmed Hulusi Efendi'nin görevinden feragat emesiyle yerine oğlu Mehmed Mesud Efendi'nin getirilmesinin talep edilmiştir (Derin, 2022, s. 109).

Tablo 2.7 Mardin Şehidiye Medresesi, 7509 Numaralı Evkaf Defterine Göre Görevliler ve Aldıkları Ücretler

Gider Listesi		**Yıl**	
		1861	**1862**
Mütevelli	Şeyh Yusuf	12	12
Müderris	Hacı Kemal Efendi	60	60
İkinci Müderris (müderris-i sani)	Esad Efendi	120	120
Dersiâm, nâzır, mukayyid	Hızır Efendi	41	41
Kâtip	Bekir Efendi	12	12
Vâiz ve mu'în ve hitâbet	Abdullah Efendi	24	24
Ferrâş	Yusuf Efendi	33	33
Aşçı (vazife-i taamiye)	Halil ve Abdurrahman Efendiler	30	30
İmam	Abdülhamid Efendi	12	12
Müezzin ve bevvab ve saraydar	Seyyid Davud	450	450
Cüzhan	Derviş Efendi	50	50
Aydınlatma için mum ve zeytin yağı ve diğer masraflar		2775	2775
	Toplam		7238[61]

[61] Tablo oluşturulurken Derin, Özlem. (2022). Artuklu Beylikleri ve Vakıf Eserleri adlı Yüksek Lisans Tezinden yararlanılmıştır. Ücretler kuruş cinsinden değerlendirilmiştir.

2.1.9. Kayseri Çifte Medrese

Yapının Adı: Kayseri Çifte Medrese

Şifaiye ve Giyasiye, Gevher Nesibe Hastanesi, Şifa Hatun Medresesi, Kayseri Darüşşifası, Kayseri Maristan, Kayseri Tıbbiyesi, Şifaiye Hastanesi, Darüşşifa Medresesi, Medrese-i Darüşşifa (İnan, 1956, s. 219), Çifteler Medresesi gibi isimlerle anılmaktadır (Sözen, 1970, s. 85).

Yapının Yeri: Günümüzde şehir merkezinin (İç kalenin) kuzeyinde, Mimar Sinan Parkı içinde yer almaktadır.

Şekil 2.17 Kayseri Çifte Medrese, konum

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısında bulunan inşa kitabesine göre H. 602/M.1205 yılında Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev (H.1192-1196/M.1205-1211) tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe adına yaptırılmıştır[62].

[62] Melike Gevher Nesibe hakkındaki bilgiler rivayetten öteye gidememektedir. Bu rivayetlerden biri; Gevher Nesibe Anadolu Selçuklu ordu kumandanlarından birine âşık olur, ancak Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev kız kardeşinin evlilik isteğine onay vermez. Daha sonra kumandan katıldığı bir sefer sırasında şehit olur ve haberi duyan Melike Gevher Nesibe üzüntüsünden verem olur. Ölüm döşeğinde iken Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ondan özür diler ve kendisinden son isteğinin ne olduğunu sorar. Melike, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den kendisi gibi çaresiz hastaların tedavi edebileceği bir hastane kurmasını ve kendisine ait mal varlığı ile yapının inşa edilmesi ve işlevini sürdürmesi için vakfedilmesini ister. Böylece Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev önce tıp medresesi olan Gıyasiye'yi daha sonra iki yıl içinde de Şifaiye'yi yaptırır (İnan, 1993, s. 5; Köker, 1996, s. 39).

Mimar/Sanatçı: Yapının mimarı bilinmemektedir. Taç kapılar, giriş eyvanı- avlu-havuz- ana eyvan diziliminin aynı eksende olmaması yapının Suriyeli bir mimar elinden çıktığını düşündürtmektedir[63].

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının onarımına dair ulaşılabilen ilk kayıt H.1055/M.1645 Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 228 numaralı belgede yer almaktadır. Yapılan keşif sonucunda medreselerin dış duvarları ve hücre duvarlarında çatlama ve yarıklar olduğu onarımı içinse 400 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır (KŞS, 55/86–225; Aydın, 2013, s. 301)[64].

H.1287/M.1871 yılında tamir masrafı için 1.811 kuruş ayrılmıştır (BOA, Ev.MH., 1224/30).

H.1303/M.1886 yılında yapıdaki bozulmalar tespit edilmiş ve 32.670 kuruş masrafla yapının onarılabileceği belirtilmiştir. Ancak, yapının hangi bölümlerinde onarım yapıldığına dair bilgi bulunmamaktadır (Aydın, 2013, s. 302).

H.1304/M.1887 tarihli maliyeden müdevver (devredilmiş) defter içinde "Kayseri'de vaki Şifaiye ve Gıyasiye Medreselerinin tamirine vesaireye dair Düyun İdaresi'nin müsvedde defteri" şeklinde bir ibare bulunmaktadır (BOA., MAD., 12888).

1942 yılına gelindiğinde Millî Eğitim Bakanlığı ve Müzeler ve Antikiteler Müdürlüğü'nün öncülüğünde yalnızca şifahanenin taç kapısında onarım çalışması yapılmıştır.

Medrese ve şifahane yapılarında en kapsamlı onarım 1955-56 yılları arasındadır. Bu onarım Anıtlar Koruma ve İhya Derneği ile Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekaleti sorumluluğunda yürütülmüştür. Darüşşifanın batı duvarının dışındaki temel kalıntıları dikkate alınarak bir batı kanadı inşa edilmiştir. Bu onarım ve kazı çalışmalarında, Şifahanenin uzaktan gelen bir ısıtma sistemi ile ısıtıldığı anlaşılmıştır. Taç kapı girişinin

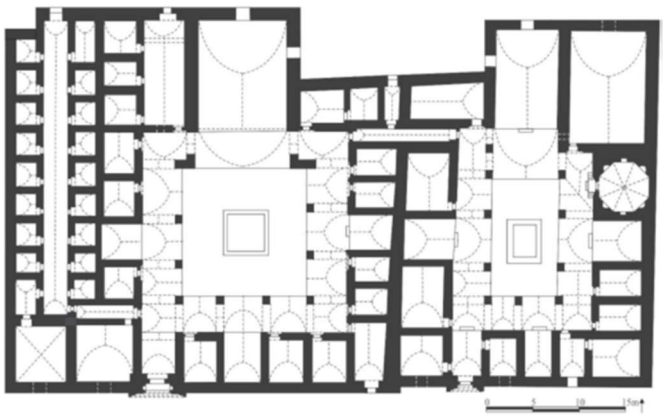
[63] Detaylı bilgi için bkz. Eser, E. (2000). *11.-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye Sanat İlişkileri (Cephe Mimarisinde Suriye Etkileri)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

[64] Belgeye göre, müderrisi olan ve on yıllığına vakıf gelirlerini toplayan Seyyid Ahmed Efendi'nin bu sürede medreselerin ve vakfından olan hamamın (Sultan Hamamı) onarımını ihmal ettiği iddia edilmiştir. Bu iddialar üzerine kadı, kendi başkanlığında, mimar ve ehl-i vukuftan oluşan bir heyet tertip ederek medreseler ve hamamda keşif çalışması gerçekleştirilmiştir.

hemen altında sıcak su künkleri ve hava taşıyan borular ortaya çıkarılmıştır. Bu onarım sürecinde medresenin en alt kemeri onarılmış, şifahane ve medresenin güney cephesine mazgal pencereler açılmıştır (Köker, 1991, s. 28; Peker, 2014, s. 120). 1969 yılında üst örtüsü düz, yassı taşlarla kaplanmıştır. Her iki yapının döşemesi yonu taşlarla, avlu ve cephelerde bozulmuş olan taşlar yenileriyle değiştirilmiştir (Akok, 1968, s. 139-140).

Yapı bünyesinde 1980 yılı onarım ve kazı çalışması Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Fakültesi kontrolünde yürütülmüştür. Bu çalışmada, yapının kuzeyinde, eksende bulunan yedigen kaidenin üzeri açılmış; burada şifahaneye suyu getiren ve dağıtan su terazisi olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra aynı kazı alanında çürümüş su künkleri de bulunmuştur (Eravşar, 1998, s. 241). 1991 yılı onarım çalışmalarında medrese birimine tuvalet ve şifahane kısmına ise çatı merdiveni yapılmış ve çatısı onarılmıştır. 2001-2003 yılları arasında medrese biriminin çatı kaplamaları yenilenmiştir (Büyükmıhçı ve Kozlu, 2009, s. 244-255). 2012 yılına kadar Erciyes Üniversitesi'ne bağlı Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılmış olan Çifte Medrese, 21 Şubat 2014 tarihinden itibaren Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Selçuklu Uygarlığı Müzesi adıyla hizmet vermeye başlamıştır ve bugün aynı işlevi ile ziyarete açıktır.

Yapı Tanıtımı: Plan kuruluşları bakımından birbirine benzeyen ve bitişik olarak inşa edilmiş medrese, darüşşifa ve türbeden oluşan külliyenin en batısına bir de bimarhane eklenmiştir. Her iki yapı da açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı, dört eyvanlı, tek katlı, kuzey-güney yönünde yaklaşık dikdörtgen planlıdır. İki yapı birbirine koridorla bağlanır (Akok, 1968, s. 138; Kuran, 1969, s. 65; Sözen, 1970, s. 86; Bayburtluoğlu, 1993, s. 43).

Şekil 2.18 Kayseri Çifte Medrese, plan (Cantay,2000)

İki yapının planı, birinin içinde türbe bulunması ile ayrılır. Ancak bu konuda da yani hangi birimin medrese hangisinin darüşşifa olduğu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Darüşşifa taç kapısında, mermer üzerine yazılmış Arapça inşa kitabesi yer alır. Ancak bunun oraya ait olmadığına dair farklı yorumlar dikkat çekmektedir. Bunlar;

Araştırmacılardan M. Akok, Çifte Medrese'nin "doğu kanadının darüşşifa olduğunu, batı kanadının ise medrese bölümü olduğunu belirtmektedir. Şifahane binası tam dikdörtgen planlıdır. 95 metrekare olan bir mekân ile 35 metrekareyi bulan ayrıca dört bölmesi daha vardır. Gevher Nesibe Sultan'a ait olan türbe kitlesine de simetrik akslara uymayan bir durum ile doğu eyvanın bir taraf duvarına bitişik olarak yer verilmiştir".

A. Kuran, "Şifâiye aslında türbenin bulunduğu bina idi ve kitabe sonradan bu binanın portalinden sökülüp Şifâiye olarak tanınan binanın portaline konmuştur ya da her iki bina aynı kimse tarafından yaptırılmıştır ve baninin türbesi külliyenin uygun bir yerine oturtulmuştur. Biz bu iki ihtimalden ikincisinin doğru olduğu kanısında bulunuyor ve Çifte Medrese'nin tamamının Gevher Nesibe Hatun'un vasiyeti üzerine yaptırıldığını ve türbede de bu sultanın yattığını sanıyoruz" demektedir (Kuran, 1969, s. 67).

M. Kutlu ise bu konu hakkında; "Çifte Medrese'nin günümüze ulaşan anıtsal taç kapısına göre ölçü olarak daha küçük ve daha kısa görünmektedir. Hatta taç kapı üzerindeki kitabelik, alanı dolduramayacak boyutlara sahip olduğu için kendisini üç yönden çevreleyen, ayrı mermer bloktan yapılmış bir çerçeve içine yerleştirilmiştir" demektedir (Kutlu, 2017, s. 366). M. Kutlu, bu görüşünü bir erken dönem uygulaması olan ve gelenek haline gelen, medreselerin bani türbelerini barındırıyor olmasına dayanarak Darüşşifanın da türbenin yer aldığı birim olduğunu söylemektedir. Osmanlı Dönemi'nde yapılan onarım çalışmaları sırasında inşa kitabesinin günümüzdeki konumuna yerleştirilmiş olabileceğini aslında kitabenin Çifte Medrese'nin doğu kanadındaki taç kapıya ait olabileceğini söylemektedir. Ayrıca Gevher Nesibe'nin türbesinin konumu dolayısıyla Çifte Medrese'nin doğu kanadının darüşşifa olmaya ve batı kanadının da mimari özellikler açısından bir Sultan yapısı olabileceğini ve Gıyasiye olarak adlandırılmaya uygun olduğunu belirtmektedir.

Bizim düşüncemize göre; Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in önce medrese binasının inşasını başlatmış bu esnada da kız kardeşinin vefat etmiş ve vasiyeti üzerine

de Darüşşifa kısmını inşa ettirmiştir. Kız kardeşi vefat ettiği için medreseye yani külliyenin doğu kısmına türbe inşa edilerek buraya defnedilmiştir. İçerisinde bani türbesinin olması Şifahanenin burası olmasını gerektirmez. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev başkent Konya'ya gömülmek yerine neden Kayseri'ye gömülmek istesin? Akla 1217 tarihli Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası ve Keykavus'un orada gömülü olması gelmektedir ancak orada da bunun sultanın isteği olmadığı ortadadır.

Yapı topluluğu; farklı iki yapının bitiştirildiği, medrese ve darüşşifanın birlikte inşa edildiği türbenin ilk planlamada tasarlandığı yapılar gurubunda yer almaktadır. Kitle olarak bir bütünlük göstermesine karşılık ön/güney cephede girişleri ayrı düzenlenerek iki işlevli olduğu vurgulanmıştır (İpekoğlu, 2006, s. 122-123; Şaman Doğan, 2012).

Çifte medrese olarak anılan yapı grubu, toplam 2.800 metrekarelik alanı kaplamaktadır. Güney cephenin doğusunda medresenin, batısında ise darüşşifanın taç kapısı bulunur. Biz burada genel görüşle batı kanadı darüşşifa doğu kanadı medrese olarak değerlendireceğiz. Geçirdiği onarımlarla özgünlüğünü kaybetmiş olan medresenin kapısı beden duvarıyla aynı seviyede iken; darüşşifa kapısı beden duvarından yüksektir.

Doğu cephede herhangi bir açıklık bulunmazken; türbenin gövde ve külah kısmı cephenin yaklaşık orta kısmının üzerinden görülebilmesi cepheye hareketlilik katmıştır. Batı cephe ise tamamen sağırdır.

Kuzey cephede, medresenin doğusundaki birim ile eyvanı; darüşşifanın ise eyvanı, beden duvarından dışa taşkındır. Bu cephede medrese ile darüşşifa eyvanları arasında kalan yedi köşeli ve yamuk formlu bir yapının temeli bulunur. Yapılan kazılara ait raporda, burasının her iki yapıya su dağıtan sistem olduğu sonucuna varılmıştır (Eravşar, 1998, s. 241).

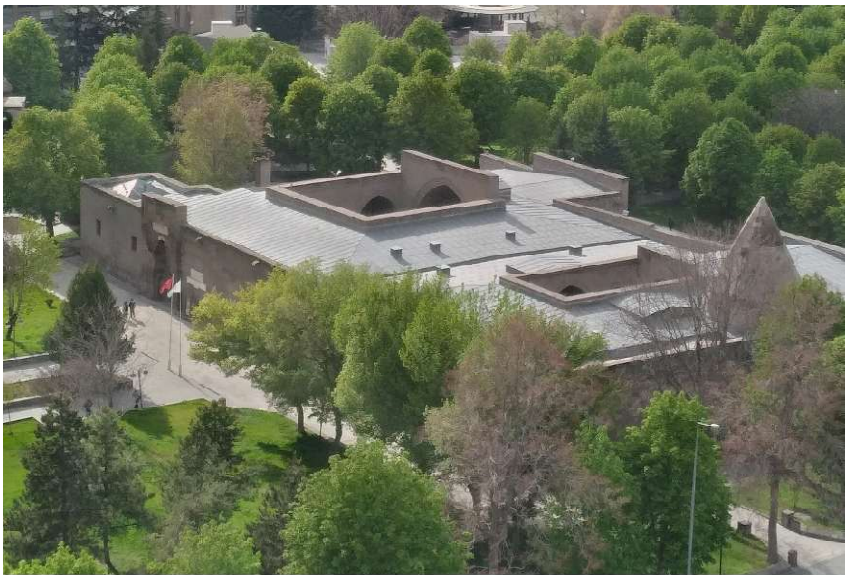
Medrese ve darüşşifa olmak üzere ikili kompozisyon gösteren yapının doğusunda yer alan, dıştan 27.00 x 39,50 m ölçüsünde olan medreseye, güney batı köşede yer alan yarım daire kemerli, ana eyvanla aynı aks üzerinde olmayan kapıdan girilir. Giriş mekânı olarak düzenlenmiş beşik tonoz örtülü dikdörtgen birim, avlunun güneybatı köşe revakına açılır. Dikey dikdörtgen medrese avlusu; doğuda üç, batıda dört, güneyde ise bir kare paye üzerine oturan sivri kemerli revaklarla çevrilidir. Kuzeydeki ana eyvan önündeki revak

tek kemerlidir. Güney revakı, biri güney eyvana açılan iki açıklıktır. Yan eyvanlar aynı aks üzerinde iken güney eyvan doğuya kaymıştır.

Medresede, kuzeydeki ana eyvan dışındaki eyvanlar revaklara açılır. Eyvanlar dışındaki mekanların her biri beşik tonoz örtülüdür. Medrese girişinin doğusunda dikdörtgen bir birim/oda/hücre, batısında ise kare planlı bir birim yer almaktadır. Güney eyvanın doğusunda dikdörtgen planlı bir birim bulunur ve buradan geçilerek köşedeki kare birime ulaşılır. Doğu yan eyvanın güneyinde iki oda kuzeyinde ise türbe bulunur.

Türbe iki katlıdır. Darüşşifa ve medrese ile aynı yıllarda inşa edilen türbenin alt katı dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü, üst katı ise dıştan yaklaşık kare, içten sekizgen planlı, içten kubbe, dıştan sekizgen piramidal külahla örtülüdür (Şaman Doğan, 2012, s. 199).

Kuzeyde oldukça derin bir ana eyvan ve eyvanın doğusunda eş derinlikte dikey, kuzeybatı köşesinde düzgün olmayan yatay dikdörtgen onun da batısında yine düzgün olmayan kare bir mekân yer alır. Kuzeybatı köşedeki bu mekân bir kapı ile medreseyi darüşşifaya bağlayan dar uzun beşik tonoz örtülü koridora açılır.

Fotoğraf 2.39 Kayseri Çifte Medrese, genel görünüm

Yaklaşık 41,40 x 42,30 m ölçüsündeki Darüşşifaya, güney cephenin batı köşesine alınmış olan beden duvarlarından dışa taşkın ve yüksek taç kapıdan girilir. Burada da yine eyvan kurgulu giriş mekanına ve medresede olduğu gibi güneybatı köşe revakına ulaşılır. Kare

planlı avlu, doğu ve batıda üç, güneyde iki kare, kuzeyde ise dikdörtgen ayaklara oturan dört yönden sivri kemerli revakla çevrilidir.

Güney eyvanının batısında bir, doğusunda farklı büyüklükte iki; doğu eyvanın, güneyinde boyutları birbirinde farklı iki, kuzeyinde eş büyüklükte iki, ana eyvanın iki yanında kare planlı iki, batıdaki eyvan kuzeyinde iki, güneyinde bir mekân yer alır. Avlunun güneybatı köşesinde revakların arkasındaki koridor batıya doğru uzanır. Koridorun güneyinde iki oda ve devamında bir kapı yer alır, bu kapıdan kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve karşılıklı odaların yerleştiği uzun bir koridora da geçilir. Koridorun başında da hamam bulunmaktadır.

Taç kapılar, giriş eyvanı- avlu- havuz- ana eyvan dizilimi aynı aks üzerinde olmayıp güney cephenin batı köşesine doğru kaymıştır (Şaman Doğan, 2012, s. 199).

Anadolu'da inşa edilen ilk tıp fakültesi niteliğinde olan Çifte Medrese, Selçuklu devri Kayseri'sinin uygulamalı tıp merkezidir (Özdoğan, 1948, s. 182). Bir yanı tıp okulu, diğer tarafı hastaların muayene edildiği, tedavilerinin yapıldığı darüşşifa (araştırma hastanesi) ve akıl hastalarının tedavi edildiği Bimarhane (klinikleri) denilebilir (Bayburtluoğlu, 1998, s. 41; Büyükmıhçı ve Kozlu, 2009, s. 1; Kutlu, 2017). Bitişik nizamda inşa edilen çifte yapı bugünkü üniversite hastanelerinin öncülü olarak kabul edilebilir (İnan, 1956; İnan, 1993; Şaman Doğan, 2012, s. 200). Çifte Medresenin yapımında moloz taş ve onun üzerine kaplama olarak kesme taş kullanılmıştır. İki yapıda süsleme açısından oldukça sadedir. Yapıda taş süslemeler darüşşifa taç kapısında ve türbede görülmektedir.

Darüşşifanın yapılma nedeni hem halka hizmet hem de Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti olması nedeniyledir. Hastane merkezli bir külliye için Kayseri'nin seçilmesi Sultan ve ailesinin yaşamı için önemini göstermesi açısından anlamlıdır ve bilinçli bir tercih olmalıdır (Köker, 1996, s. 39; Şaman Doğan, 2012, s. 201). Darüşşifa için seçilen yerler, halkın yoğun olarak yaşadığı ticaret yolları üzerindeki bölgelere denk gelmektedir. Anadolu'daki ticari faaliyetlere bakıldığında 12-13. yüzyılda doğu-batı ve kuzey-güney yönlü olmak üzere iki ticaret yolu vardır. Hem nüfus yoğunluğu hem de hareketlilikten dolayı Kayseri uygun bir şehirdir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Darüşşifa ve medreseden oluşan külliyede darüşşifanın taç kapısında inşa kitabesi ve türbe külahında ayet kitabesi yer almaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi medresenin inşa kitabesi bulunmamaktadır.

Darüşşifa taç kapısında sivri kuşatma kemeri üzerinde mermer yüzeyine sülüsle yazılmış inşa kitabesi:

Yazılışı:

ايام السلطان المعظم غياث الدنيا والدين كيخسرو بن قلج ارسلان دامت اتفق بنا هذا المارستن

وصية عن الملكة عصمة الدنيا والدين كوهر نسيبة ابنة قلج ارسلان لرضا الله سنة اثنين وستماية

Okunuşu:

Eyyam es-sultan el-Mu'azzam Gıyas'ed-dünya ve'd-din Keyhüsrev bin Kılıçarslan damet it-tefeka bina haz-el maristan vasiyyeten an el-Melike ismet-üd dünya ved-din Gevher Nesibe ibnet Kılıçarslan liriza'Allah[65] senet isneyin ve site-may'e.

Türkçesi:

Bu maristanın yapılmasına, daim kılınsın, Kılıçarslan oğlu din ve dünyanın bereketi yüce sultan Keyhüsrev zamanında, Allah rızası için, 602 yılında Kılıçarslan'ın kızı din ve dünyanın ismetlisi (iffetlisi) Melike Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine karar verilmiştir (Türkmen, 1998, s. 238; Göde, 2011, s. 43).

Kitabelerde genellikle Selçuklu melikelerinin adı yazılmayıp, yalnız "İsmeti'd-dünya ve'ddin" unvanıyla anılmakta iken, burada ismin de belirtilmiş olması, kitabeye ayrıca bir önem kattığından bahsedilmektedir (Göde, 2011, s. 44; İnan, 1993, s. 5). Ancak bu bilginin çok doğru olmadığı görünmektedir. H.629/M.1232 tarihli Uluborlu Alâeddin Cami kitabesinde; "….Tuğrulşah b. Kılçarslan'ın kızı, Safvetü'l-İslâm, ve'lmüslimin olup ilim ve adaletiyle meşhur olan ismet nam Melike-i Adile'nin malıyla" bir başka

[65] H. Edhem tarafından bu kelime "erza leküm" olarak okunmuştur.

örnek olan yine Kayseri'de yer alan Huand Hatun Camisinin kitabesinde "Bu mübarek mescidin yapılmasını…. el-Melike el-Kebire saf-vet el-dünya ve-ddin Mahperi Hatun tarafından…" denilerek yapıyı inşa ettirenin ismi belirtilmiştir. Kitabelerde melikelerin isminin yazılmadığı çıkarımını yapmak çok doğru görünmemektedir.

Fotoğraf 2.40 Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, inşa kitabesi

Türbe külah kasnağının altında yer alan kitabe: Türbenin sekizgen gövdesini kuşatan yazıda, Bakara Suresi'nin 255. Ayeti (Ayet 'el Kürsi) yer almaktadır.

Yazılışı:

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِندَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۖ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Okunuşu:

Allâhü lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûm, lâ te'huzühu sinetün velâ nevm, lehu mâ fissemâvâti ve ma fil'ard. Men zellezî yeşfeu indehû illâ bi'iznih, ya'lemü mâ beyne eydîhim vemâ halfehüm velâ yühîtûne bi'şey'in min ilmihî illâ bimâ şâe vesia kürsiyyühüssemâvâti vel ard Velâ yeûdühû hıfzuhümâ ve hüvel aliyyül azîm.

Türkçesi:

Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, kendisinin

dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek Ona ağır da gelmez. O'dur çok yüce ve çok ulu[66].

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Ancak Darüşşifa hakkında en erken tarihli bilgi, İbn'üz Zaki'nin yayınlanan mektupları arasında bulunmaktadır. Bu mektuplardan biri Konyalı hekim Ebubekir'in Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'da bulunan başhekim vazifesi gören Ekmeleddin'e Kayseri'den gönderdiği yazılardır. Ebubekir daha sonra Konya Alâeddin Darüşşifasına tayin edilmiş, mektubunda da başhekim Ekmeleddin'e oğlunun hastalığı ve ölümünden bahsetmektedir. Ebubekir'in Kayseri darüşşifasında resmi olarak hekimlik yaptığı anlaşılmaktadır (İnan, 1956, s. 220).

Ebu Bekir, tabip Ekmeleddin'e Kayseri'den yazdığı mektubunda bir süre onun yanında hekimlik yaptığını ifade etmiştir (Al-Zaki, 2011, s. 48-49). Hekimlik eğitimi aldığını dolayısıyla Kayseri'de bulunma nedeninin darüşşifada hekimlik yapmak olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmaz.

İlk başhekim Konyalı Ebubekir bin Zeki, 1211-1213 yılları arasında hekimlik yapan ve 1215 tarihinde ölen hekim Muzaffer Kurşi, Abdüllatif Bağdadi (Mengüceklilerden, Alâeddin Davud şah bin Behram'ın yanında çalışmıştır), hekim Kutbeddin Şirazi, hekim Rıdvan b. Ali Rakkalı (1243 tarihinde Kayseri'nin Moğollar tarafından işgali esnasında esir alınmış, hekim olduğu anlaşılınca Halep'e elçi olarak gönderilmiş), hekim Ebubekir b. Yusuf Aynlı (II. Keyhüsrev zamanı), İnayetullah, Ebubekir, Gazanferi, Ali Sivasi, Seyid Samed efendi, bu Salim İbn-i Küraba, yeniçeri ağası Fahri Paşa, Sucaeddin Ali bin Ebu Tahir, Abdülkerim Ağa ve Ali bey gibi hekimlerin isimlerine Kayseri Şer'iyye Sicillerinde rastlanmaktadır (Erkiletlioğlu, 1993, s. 153)**.**

Biyografi yazarı 14. yüzyıl yazarlarından Safedi, Muzaffer Kurşi adında bir hekimin H.608-610/M.1211-1213 yılları arasında Anadolu'da bir bimaristanda hekimlik yaptığını

[66] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/262/255-ayet-tefsiri

ve 1215 yılında öldüğünü belirtmektedir. Bahsedilen bimaristanın Kayseri Darüşşifası olma ihtimali yüksektir (Yinanç, 1984, s. 299). Ayrıca, bir dönem Kayseri medreselerinde müderrislik yaptığı bilinen ve özellikle astronomi konusunda verdiği eserleriyle tanınan Kutbüddin Şirazi'nin (kehhal yani göz doktoru) (ö. 710/1311) aynı zamanda İbni Sina'nın el-Kanun fit-tıb isimli eserine önemli şerh yazacak kadar iyi bir hekim olması dolayısıyla Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifasında görev yaparak hekim yetiştirdiği düşünülebilir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Külliyenin, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde H.1110-47 / M.1699-1735 yıllarına ait 484 numaralı kayıtta, *Vakfı Medrese-i* Gıyasiye *der Kayseriye* şeklinde anıldığı görülmektedir (Tekiner, 2014, s. 181).

Osmanlı Dönemine ait vakıfları hakkında "Konya sancağı Evkaf Defterleri içinde yer alan ve bugün Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde saklanan *Defter-i Mufassal-ı Livâ-yı Kayseriyye* (nr. 136) ve *Defter-i Evkâf-ı Livâ-yı Konya*'daki (nr. 565, 584)" kayıtlarında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, Şifaiye ve Gıyasiye'ye müştereken üç köyün malikânesiyle iki mezra ve arsanın, bir de hamamın vakfedildiği ve 1584'teki yıllık gelirinin 43.643 akçe tuttuğu görülmektedir (Yinanç, 1984, s. 300; Köker, 1991, s. 39).

Tablo 2.8 Kayseri Çifte Medresenin 1584 Yılına Ait Gelirleri

Talas Köyünün malikanesi 485 vergi nüfusu	10.080 akçe yıllık gelir
Erkilet köyünün malikanesi 272 vergi nüfuslu	8.310 akçe yılık gelir
Yozgat köyü malikanesinin 1/3'ü 26 vergi nüfuslu	Yıllık gelir 2862 akçe bunun 954'ü adı geçen medreselere
Acı Kuyu Mezrası	300 akçe
Saslu mezrası malikanesi	500 akçe yıllık
Sultan Hamamı	8250 akçe (senelik ihalesinden alınan)
Hamama ait darüşşifa yakınındaki arsanın icarı	50 akçe
Gıyasiye medresesi civarındaki arsanın icarı	30 akçe yıllık
	43.643 akçe

Evkaf kayıtlarına göre Darüşşifa ve Medrese Görevlileri[67]

Görevli	**Günlük ücret**
Müderris	20 akçe
Cabi (tahsildar)	2 akçe
Öğrencilere	8'er akçe
İki medresede 5'er öğrenci	

H.1067-68/M.1656-57 tarihinde Kayseri, Talas, Erkilet vs. gibi köylerden elde edilen mahsulatın bir kısmının Şifaiye ve Gıyasiye Medresesi'ne verilmiştir (Tan, 1998, s. 83).

H.1258-60/M.1842-45yılları arasında vakfın toplam geliri 5.900 kuruştur. Vakfın giderleri için müderrislere 2100 kuruş, duagülere 1110 kuruş, talebelere 190 kuruş, kapıcıya 30 kuruş, ferraşa 60 kuruş, imama 30 kuruş ve diğer giderler için ödenen ücretlerle beraber toplam 2.920 kuruş ayrılmıştır. Bu gelirden artan para 2.980 kuruştur (BOA, Ev.d., 10940, 39-b.). H.1272/M.1856 yılında Kayseri Şifahiye Medresesi Vakfı'nın muhasebe kayıtları yeniden incelenerek defterler Evkaf Nezareti'ne gönderilmiştir (BOA, A.MKT.MHM., 84/5). Şifahiye ve Gıyasiye Medreselerinin 1864 yılındaki gelirleri 16.764 kuruş, 1865'te 14.414 kuruş, 1866 yılında 21.647 kuruş, 1870 yılında 28.459 kuruş ve 1878'de de 10.820 kuruştur (Yancı, 2021, s. 46).

Kayseri Şer'iyye Sicilleri ve Osmanlı arşiv kayıtlarında medrese görevlileri hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre;

Mütevelli ve Müderris

H.1018/M.1610 yılına ait Ruus Defteri kaydında, "Medrese-i Gıyasiyye der-Kayseriyye Kayseriyye mollasına hüküm ki medrese-i mezbûre müderrisi olan dârende Mevlânâ Veli zîdet fezâiluhûya gelüp Mevlânâ Celaleddin-i Rumî kuddise sırruhû evladından olup ehl-i ilim ve sâhib-i fazl olmağla medrese-i mezbûra gelüp zâviyeyi ilhâk iç-il'den hâric elli hükmü ile tevcîh olunup iftâya dahi me'zûn olmağla talim-i ulum ve hidmet-i fetvâ ile .. kusuru yoğiken medrese-i mezbûra yirmi beş akçe ile .. Mevlânâ Mehmed'e verilüp gadr

[67] Tablo Halil Tekiner'in Gevher Nesibe Darüşşifası ve Selçuklularda Tıp adlı makalesindeki verilerden oluşturulmuştur (Tekiner, 2014, s. 182-183).

olunmağla girü kendüye mukarrer kılınup bi'l-fiil üzerinde olup lakin dahl ve nizadan hâli olmamağın medrese-i mezbûreye Mevlânâ-yı mûmâileyh tevcîh ve ibka olunduğundan? mutasarrıf olup mezbûr Mehmed'i ve âharı dahlettirmeyesin? Evahir-i Muharrem 1018" (BOA, A.RSK.d, 1482, s. 38; Köse, 2023, s. 108). Bu kayda göre; medresenin müderrisi olan Mevlânâ Veli'nin görevine son verilerek yerine yirmi beş akçe ile Mevlânâ Mehmed'in atanmış ardından bu karar düzeltilerek Mevlânâ Veli görevine iade edilmiştir. Ancak, Mevlânâ Mehmed'in bu duruma itiraz etmesi ve aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle, medresenin müderrisliğinin tekrar Mevlânâ Veli'ye verildiği ve Mevlânâ Mehmed'in bu işe karışmaması gerektiği belirtiliyor.

H.1018/M.1610 tarihinde Şifahiye Medresesi müderrisi Mevlâna Hızır Efendi, mütevellisi ise Recep Çelebi'dir (Ertürk, 1994, s. 32-33). Bu tarihte darüşşifadan medrese diye bahsedilmektedir.

H.1027/M.1618 yılında Gıyasiye Medresesinde müderris 30 akçe ile Abdullah Efendi'dir (KŞS, 1173; Süslü, 1995, s. 330).

H.1055/M.1645 yılında Gıyasiye ve Şifahiye Medreselerinin mütevellisi olan Recep'in ölümü üzerine Mustafa isimli şahıs mütevelli olarak atanmıştır (KŞS, 472; Deveci, 2002).

H.1061/M.1651 tarihinde Gıyasiye Medresesi'nin müderrisi Eshad Efendi'dir (KŞS, 399; Demir, 2002, s. 142).

H.1063/M.1653 tarihli 63/2 Kayseri Şer'iyye Sicil Defterinde 426 numaralı belgede Gıyasiye ve Şifahiye medreselerinin müderrisi olan Müslü Bey hasların toplanılmasına tayin olmuştur (Akgün, 2009, s. 40).

66/2 Kayseri Şer'iyye Sicil Defterinde 331 numaralı kayda göre H.1067/M.1657 yılında, Şifahiye Medresesi müderrisi Mevlâna İsmail'dir (Tan, 1998, s. 182).

H.1114/M.1703 yılına ait belgede medresesinin müderrisliğinin kendisine tevcihi ricasına dair Hasan'ın dilekçesi yer almaktadır (BOA, İE.TCT.,10/1217).

H.1143/M.1731 yılında Gıyasiye Medresesi müderrisi Hasan Efendi'ye ibtida-i dahil payesi verilmiştir (BOA, C.MF., 98/4891).

H.1149/M.1737 yılında Kabbaşiye/Gıyasiye Medresesi müderrisliği sülüs hissesinin tevcih edilmiştir (BOA, C.MF., 32/1599). Medrese farklı isimlerle anılmaktadır.

H.1158/M.1745 yılında, Gıyasiye Medresesinde sülüsan hisse ile müderris Mehmet Efendi'dir (BOA, C.MF., 133/6604).

H.1182/M.1769 yılına ait kayıtta Şifahiye Medresesindeki müderrisliğin es- Seyyid el-Hac Mehmed Efendi, İbn-i es-Seyyid Yakub'un mahlulünden nısf hissesinin kendisine verilmesine dair Seyit Ali Tarsusi imzalı belge yer almaktadır (BOA, C.MF.,14/663).

H.1207/M.1793yılında Tarsusi es-Seyyid Ali'nin vefatından dolayı boş kalan Şifahiye Medresesi müderrisliğine es-Seyyid Ali bin Yusuf atanmıştır (BOA, AE.SABH.I., 157/10496). Görevden azil ya da feragat yoksa ölene kadar bu görevi yürütmekte oldukları anlaşılmaktadır.

H.1253/M.1837tarihli bir belgeden Şifa Hatun Medresesi Vakfı'na, vakıf mallarına bakmak için görevli tayin edildiği anlaşılmaktadır (BOA, C.MF., 183/9109).

H.1258/M.1842 yılında müderris Hafız Kasım Halife çocuksuz vefat etmiş ve yerine şehir ulemasından Seyyid Mehmed Alim ibn-i es-Seyyid Mehmed görevlendirilmiştir (Yancı, 2021, s. 47).

H.1272/M.1856 yılında Salih, Seyyid Mehmed Arif ibn-i Mehmed Said ve Mehmed bin Abdurrahman ve Abdullah Efendi kardeşler medresede ortaklaşa müderrislik görevini yürütmektedir (BOA, A.MKT.MHM, 84/5).

H.1273/M.1857 yılında Gıyasiye ve Şifahiye Medresesine Mehmed Salim Efendi vefat etmiş yerine büyük oğulları es- Seyyid Mehmed Enver ve Seyyid Mehmed Nail Efendiler müderris tayin edilmiştir (BOA, C. MF., 171/8512).

H.1318/M.1901 yılına ait evkaf kayıtlarına göre Şifaiye medresesine imam, tevliyet (mütevelli), müderris görevlendirilmiştir (BOA, EV.d., 29554).

H.1331/M.1912 yılında müderris Abdürrauf vefat etmiş yerine oğlu Mehmed emin getirilmiştir. Bu kayıttan görevin babadan oğula devredilmesinin gelişigüzel yapılmadığı;

"Mahlulünden lede'l- imtihan ehline numayân olan kebir oğlu" ifadesinden anlaşılacağı üzere bir sınava tabi tutuldukları anlaşılmaktadırlar (Yancı, 2021, s. 47).

Darüşşifaya tabip atamasının yapılmaması ve Osmanlı döneminde buraya müft-i müderris görevlendirilmesi, tıp medresesinin bir fıkıh medresesine dönüştüğüne işaret etmektedir.

2.1.10. Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi

Yapının Adı: Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi

Yapının Yeri Eskişehir'in Seyyitgazi ilçesinde, Battal Gazi külliyesinin güneybatısında yer almaktadır.

Şekil 2.19 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, konum (Google Earth 10.05.2022)

Yapının Tarihi ve Banisi: H.604/M.1207 yılında Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminde eşi Ümmühan Hatun tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir.

İnşa kitabesi bulunmamaktadır ancak camide bulunan inşa kitabesinde caminin 1207 yılında inşa edildiği ve 1511 tarihinde ise yenilendiği anlaşılmaktadır.

Yazılışı:

بنى هذا المسجد البناء في أيام السلطان كيخسرو بن قلج أرسلان في تاريخ سنة أربع وستمائة وجدده في أيام السلطان السلطان بايزيد خان بن محمد خان خلد الله ملكه وأيد دولته أيام السيد الشريف سيد محب الدين الشهير بـ كوزلجه سيد الشيخ الحسني سنة ٧١٩

Okunuşu:

Benna haze el-mescid el-bina fi eyyam es-sultan Keyhüsrev bin Kılıç Arslan fi tarih, Seneti erbâ‟ ve sitmâe ve ceddede fi eyyam es-sultan es-sultan Bayezid Han bin Mehmed Han haladallahu mülkahu, Ve eyyede devletehu eyyam es-seyyid eş-şerif Seyyid Muhibbuddin eş-şehir bi Güzelce Seyyid eş-şeyh el-haseni sene 917.

Türkçesi:

Bu mübarek mescit Kılıçarslan oğlu Sultan Keyhüsrev zamanında H.604/M.1207-1208 yılında yapıldı ve Mehmet Han oğlu Sultan Beyazıd Han "Allah onun mülkünü daim ve devletini teyit eylesin" zamanında Güzelce Şeyh denmekle meşhur Seyyit Muhittin eliyle H. 917 (M.1511-1512) tarihinde yenilendi (Avcı, 2007, s. 28). Dolayısıyla buradan hareketle külliyenin ve medresenin de yaklaşık olarak bu tarihte inşa edildiği düşünülebilir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat (1205-1211) dönemine tarihlenen Selçuklu dönemi yapıları cami, medrese ve iki türbeden oluşmaktadır. 1208-1209 yılında inşa edilen cami, II. Bayezid döneminde yenilenmiştir. Osmanlı dönemi yapılarından cami ve Bektaşi dergâhına ait mekânlar, kitabelerine göre 1511 yılına tarihlenir. 1511-1517 yıllarında açık olan medrese avlusu kubbelerle kapatılmıştır.

H.1260/M.1844 yılında, Eskişehir sancağındaki Seyyidgazi kazasında Seyyid Battal Gazi Türbesi ve caminin depremden harap olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C.EV., 599/30205).

H.1261/M.1845 yılında Kadın Efendi Hicaz'a giderken uğramış olduğu Seyyidgazi'de Seyit Battal Gazi Camii ve Türbesi ve hücreleriyle harap olduğunu görmüş ve ahalide tamirlerini kendisinden rica ve iltimas etmiş olmakla keşif çalışması yapılmıştır (BOA, C.EV.,325/16504).

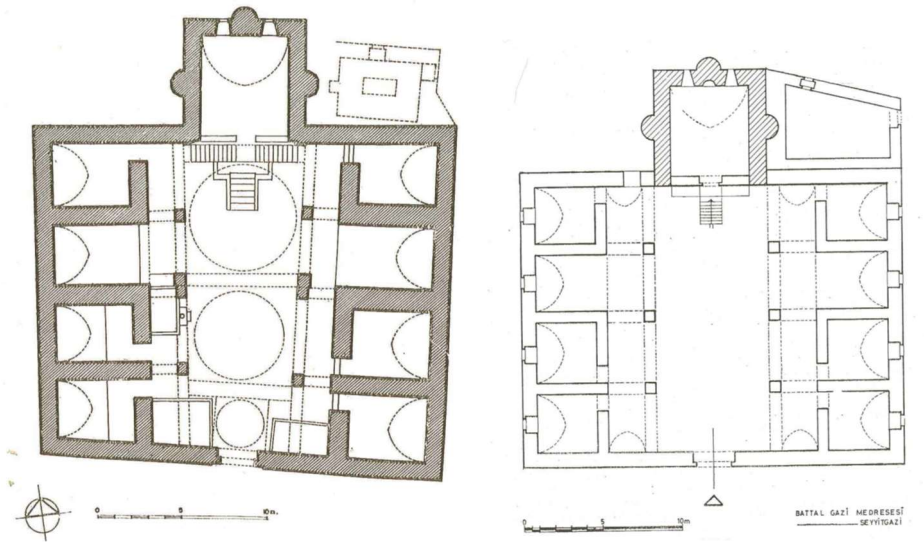
H.1314/M.1897 yılında Seyyid Battal Gazi Dergâhı olarak anıldığı ve onarım geçirdiği anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 892/66867). H.1327/M.1910 yılına gelindiğinde Seyyid Battal Gazi Dergahının depo yapılan hücrelerinde istihdam olunan ihtiyat askerlerinin uygunsuz davranışlar sergilemesinde müsamahası görülen zabitler hakkında gereğinin yapılacağı bildirilmiştir (BOA, DH.MKT., 2874/16).

20. yüzyıl başında külliyeye gelen Wulzinger ve T. Menzel'in dervişlerin anlatımlarından naklettiğine göre; 1826 yılında yeniçerilerin kanlı tasfiyesi (Vak'a-i Hayriye) sırasında külliye tahrip olmuştur. Bu yıldan sonra yapılarda işlev değişikliği ve beraberinde büyük

çapta onarımlar yapılmıştır (Menzel, 1925, s. 207; Deveci, 2003, s. 108). 1912 yılında Almanya tebaasından Mimar Doktor Vilceniger ile arkadaşı Mihal'e Eskişehir kasabasında Seyyidgazi Dergâhı müştemilatının tetkik ve planlarını yapmak için ruhsat verilmiştir (BOA, MF.MKT., 1173/43).

1967 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü ve 1986 yılında Seyitgazi vakfı tarafından bazı onarımların yapılmıştır. 1995 yılına gelindiğinde külliyenin cami ve türbe dışında kalan bölümlerinin her türlü bakım, onarım ve restorasyonunun yapılması kaydıyla Seyit Battal Gazi Vakfınca kullanılmak üzere Eskişehir Valiliği'ne tahsis edilmiştir (BCA, 30-18-1-2,823-753-3). 2007 yılında tekrar onarım geçiren külliye, günümüzde sağlam ve kullanılır durumdadır.

Yapı Tanıtımı: Seyyid Battal Gazi külliyesinin güneybatısında eğimli arazi üzerinde yer alan medrese; kuzey-güney yönünde yaklaşık dikdörtgen planlı, tek katlı, üç eyvanlı (2 eyvanlı?), açık avlulu, avlusu iki yönden revaklıdır. Kuzey cephe ekseninde, eyvan kuruluşundaki çift katlı türbe yer alır. Türbe ve yan mekanlar sivri tonoz, Osmanlı döneminde 1511-1517 yıllarında ise açık olan avlusu kuzey-güney ekseninde iki büyük bir küçük kubbe ile örtülmüştür (Kuran, 1969, s. 69; Sözen, 1970, s. 6-7; Say, 1998, s. 38; Bilici, 2016).

Şekil 2.20 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, plan (Kuran, 1969; Sözen, 1970)

Medrese cepheleri, saçak altında kademeli düz bir silme ile sonlanır. Güney cephe, doğudan batıya doğru yükselen arazi eğimi nedeniyle zeminden on bir basamak ile

kademelenmiştir. Cephenin orta bölümü kubbe dolayısıyla daha yüksek tutulmuştur ve ekseninde basık kemerli kapı ile üstünde sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen bir pencere ve cephede çörtenler yer alır.

Batı cephede beden duvarında hiçbir açıklık bulunmaz ancak üst seviyede/kalkan duvar hizasında sivri kemerli alınlıklı iki pencere yer alır.

Fotoğraf 2.41 Eskişehir Seyyit Gazi Külliyesi, genel görünüm

Kuzey cephe dışa taşkın eyvan türbedir. Türbedeki açıklıklar hariç cephe masif tutulmuştur. Türbe, üç cephesinde de yer alan payandalar arasında düşey eksende üç kademeli bir bordür ile alt ve üst katı belirleyecek şekilde ikiye ayrılmıştır. Kuzey cephede payandanın batısında altta ve üstte birer, doğusunda üstte bir, doğu cephede payandanın güneyinde alt seviyede bir dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Fotoğraf 2.42 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, kuzey cephe

Doğu cephede eksenin güneyinde birbirine paralel, dikdörtgen iki, üst ve türbe kısmında alt seviyede bir mazgal pencere bulunur. Üst seviyede eşit aralıklarla yerleştirilmiş U biçimli üç çörten vardır.

Fotoğraf 2.43 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, güney cephe (Ağar, 2025)

Güney cephe ekseninde yer alan basık kemerli kapıdan, yaklaşık dikey dikdörtgen avluya girilir. Aynı eksende ana eyvan/türbe bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.44 Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, ana eyvan, türbe

Doğu ve batı kanatta eşit aralıklarla yerleştirilmiş üçer payeden ortadakiler dikdörtgen diğerleri ise kare gövdelidir. Bu payelerin taşıdığı sivri kemerlerle birbirine bağlanmış revakların arkasında, dikdörtgen planlı üçer hücre ve birer eyvan vardır. Eyvan kemerleri

diğerlerinden daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Doğu kanatta farklı olarak güneyden birinci ve ikinci mekânın doğu duvarında eksende mazgal pencereler yer almaktadır. Eyvanların hemen güneyindeki odalara, güney köşelere yerleştirilmiş dikdörtgen birer kapı ile kuzeydeki odalara ise kuzey köşelerinde bulunan kapıdan girilir. Batı yan eyvan zemininde dikdörtgen havuz bulunur.

Kuzeyde bulunan ana eyvan /türbe, kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı iki katlı, doğusunda ve batısında bulunan merdivenlerle üst kata çıkılan, kuzey eksendeki merdiven ile de alt kata inilen eyvan tipi türbedir. Alt kattaki türbeye basık kemerli, dikdörtgen kapıdan girilir. Üst kat ise mescit olarak kullanılmaktadır. Her iki kat da sivri tonoz örtülüdür.

Sivri kemerlerle duvarlara ve birbirine bağlanan revak sistemi ile özgününde açık olan ve Osmanlı döneminde örtü sisteminin alt yapısı oluşturulmuştur. Art arda sıralanan üç pandantif geçişli kubbe kuzeyden güneye giderek küçülür. Bunun haricinde eyvanlar ve türbe dahil bütün birimler sivri tonoz örtülüdür.

Türbe ve medrese bağlantısı değerlendirildiğinde; türbenin daha önce inşa edildiği ve medresenin buna eklendiği anlaşılmaktadır. Böylece türbe hem ana eyvan hem de mescit görevi üstlenmiştir (Sözen, 1968, s. 172; Deveci, 2003, s. 109). Bu özelliği ile eyvan türbe ve medresenin birleşmesinden sonra ortaya çıkan plan açısından bilinen tek yapıdır (Altınsapan, 1997, s. 118). İnşasında düzgün kesme taş ve yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Medreseye ait kitabe bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı arşiv belgelerinde yapının kullanımına ve görevlilerine dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden medresenin, 17. yüzyılın son çeyreğinden itibaren zaviye olarak kullanıldığı bilgisi önemlidir. Tekkeye dönüşmüş ancak bir eğitim kurumu olmaya da devam ettiği anlaşılmaktadır. H.987/M.1580 yılında vakfın mütevellisi Hüseyin Dededir[68](BOA, A.{DVNSMHM.d., 41/139).

H.1317/M.1900 yılında Eskişehir'in Seyyidgazi nahiyesindeki Seyyid Battal Dergahının hazineden tahsis olunan yemekliğinin artırılması istenmiştir (BOA, DH.MKT., 2268/6).

Mütevelli ve Müderris

H.1004/M.1596 yılına ait muhasebe defteri kaydına göre medresenin mütevellisi Ali, müderrisi ise Mehmed bin Sadi'dir (BOA, TS.MA.d, 3720).

H.1082/M.1672 yılında Seyyid Battal Gazi evkafının mütevellisi Abbas isimli şahıstır (BOA, TS.MA.d, 1678).

H.1106/M.1695 yılındaki kayıtta yapının bu dönemde zaviye olarak anıldığı ve vakfın mütevellisinin Süleyman Ağa olduğu bilgisi yer almaktadır (BOA, TS.MA.d, 8593).

H.1118/M.1707 yılında Seyyid Battal Gazi Vakfından günlük elli akçe ile müderris olan Mehmed Efendiye paye verilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 52/5190).

H.1225/M.1811 yılında Seyyid Battal Gazi Zaviyesi Vakfının mahlul olan tevliyetinin/mütevellilik görevi Hane-i Seferli Mehmed Tahir'e verilmiştir (BOA, HAT, 1512/18).

H.1242 /M.1827 yılında, Anadolu canibinde Bektaşi tekkesi taharrisine memur (araştırma memurları) Kapıcıbaşı Mehmed Ağa ve Çerkeşli Mehmed Efendi'den gelen evrakta; Seyyid Gazi Tekkesinin medrese kabul edilerek müderrisliğinin ulemadan Yusuf Efendi olduğu bilgisi yer almaktadır (BOA, C.MF.,184/9179).

[68] Belgenin devamında mütevelli, mezkûr vakfın sınırı dahilinde olan bazı yerlere merhum İbrahim Paşa Evkafı cabileri müdahale ettiklerinden şikâyet etmekle vakıfnamesini ve eski defterleri tetkik edip Seyyid Gazi Vakfına ait olan yerlere başkalarını müdahale ettirmemesini istemektedir.

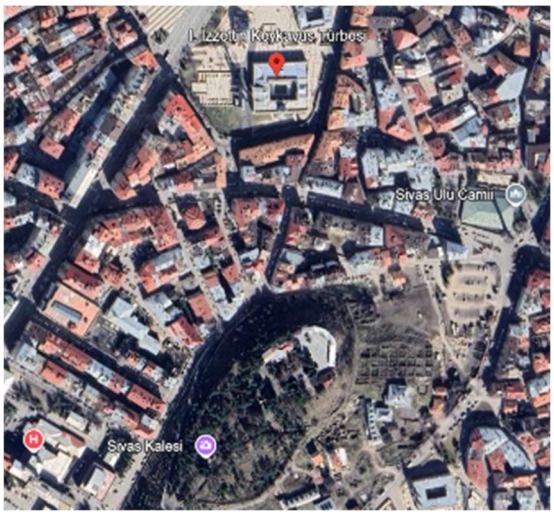
Türbedar

H.1278/M.1862 yılında Seyyid Battal Gazi Zaviyesi Vakfından Ali Elhami ibn Piri Mehmed'e zaviyedarlık beratı verilmiştir (BOA, EV.BRT., 157/34). H.1337/M.1919 yılında Seyyid Battal Gazi türbedar vekili Şükrü Bey'dir (BOA, DH.İ.UM, 7/1).

2.1.11. Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi

Yapının Adı: Sivas İzzeddin Keykavus Şifahanesi/Darüssıha/Sivas Darü'ş-şifası/Şifaiye Medresesi. Orta Çağ tarihçilerinden İbni Bibi eserinde yapıdan "Darel-Şifa-i Mahsure-i Sivas" diye bahsetmektedir (İbn-i Bibi, 1941, s. 119).1454 tarihli tahrir defterinde ise "Darüşşifa der-Ahmedek" yani Ahmedek içindeki darüşşifa olarak anılmaktadır (BOA, TD, 2, s. 480).

Yapının Yeri: Günümüzde Sivas kent meydanında, kalenin kuzeyinde, Eskikale Mahallesi'nde yer almaktadır.

Şekil 2.21 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.10. 2021)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesine göre H.614/M.1217 tarihinde Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) tarafından inşa ettirilmiştir.

Anadolu Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in büyük oğludur. Babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1196 yılında yaklaşık dokuz yıl süren gurbet yıllarında üç oğlunu da beraberinde götürmüştür. 1205 yılında tekrar tahta çıkan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus'u Malatya'ya Melik olarak göndermiş ve

kendisine çok bağlı hizmetkarı ve hocası Mecdüddin İshak'ı da beraberinde görevlendirmiştir (Turan, 2020, s. 315)[69].

Sultan I. İzzeddin Keykavus, Kuzey Suriye'de meydana gelen gelişmeler sonucunda sefer düzenlemeye karar vermiş, Artuklu Amid Meliki Mahmud Nasırüddin ve Erbil hâkimi Muzafferüddin Kökböri ile bir ittifak yapmıştır. İttifak kuvvetleriyle buluşmak üzere yola çıkmış ancak Malatya'ya vardığında hastalanmıştır. Malatya yakınlarındaki Viranşehir'de 1220 yılında vefat etmiş ve Sivas'ta yaptırmış olduğu darüşşifada hazırlanan türbeye defnedilmiştir (Turan, 2020, s. 340).

Burada asıl cevaplanması gereken soru I. İzzeddin Keykâvus'un neden Selçuklu Sultanları için hazırlanmış olan Konya'daki türbelere değil de Sivas'taki darüşşifasına gömüldüğüdür. Dönem kaynağı olan İbn-i Bibi'de bu durum şu şekilde anlatılmaktadır*:*

> "İzzeddin Keykavus, verem nöbetleri istila etti. Tabipler Sivas suyunun, sultanın mizacına uygun gelmeyeceğini söylediklerinden, Viranşahir'e götürdüler. Her gün Malatya'dan elden ele Fırat suyu getiriliyordu. Nihayet şifa bulamadı, Sivas'ta kendi zamanında yaptırdığı Darüşşifaya kaldırıldı. Hastalığı sıralarında Farsça söylemiş olduğu şu mealdeki rubainin türbesi kapısına yazdırılmasını vasiyet etmiştir:
>
> Biz ki dünyayı terk edip göçtük
>
> Gönül derdi ekdik, matemler biçtik
>
> Şimdiden sonra da nöbet sizindir.

---

[69] 1211 yılında Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Alaşehir seferinde şehit olunca devlet erkanı bir araya gelerek sultanın büyük oğlu olan Malatya meliki İzzeddin Keykavus'u tahta çıkarma kararı vermiştir. Malatya'dan Kayseri'ye gelen sultan burada iyi karşılandıktan sonra payitaht Konya'ya doğru yola çıkmak istediğinde kardeşi olan Tokat meliki Alâeddin Keykubad ve amcası Erzurum meliki Mugisüddin Tuğrulşah ve Danişmentli Zahîreddin İli ve Ermeni kralı ile bir ordu düzenleyerek kendisi üzerine saldırmak için Kayseri'ye doğru yaklaştığını öğrendi. Savaşarak çözüme ulaşılmayacağını düşünen sultan İzzeddin Keykavus kendisine karşı kurulan ittifakı Ermeni kralına bazı tavizler vererek parçalamayı başarmıştır. Yeterli desteğe sahip olmadığını gören Alâeddin Keykubad, kuşatmayı kaldırıp Ankara Kalesine sığınmak zorunda kalmıştır; İzzeddin Keykavus ise Konya'ya ulaşarak tahta çıkmayı başarmıştır. İlk olarak İznik'te varlığını sürdüren Bizans İmparatorluğunun barış teklifini kabul etmiştir. Daha sonra kardeşi Alâeddin Keykubad'ın üzerine yürümek için Ankara Kalesini kuşatmıştır. Erzak sıkıntısı nedeniyle ve halka zarar verilmemesi talebiyle teslim olan Alâeddin Keykubad, Malatya yakınlarındaki Minşar kalesine hapsedilmiştir (Turan, 2020, s. 318).

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hayatını yitirdiği haberini alan Antalya'daki gayrimüslimler Kıbrıs'taki Franklar ile iş birliği yaparak şehrin yönetimini ele geçirmiştir. Aynı dönemde Sinop da Trabzon Rum İmparatorluğu'nun hâkimiyetine geçmişti. Öncelikle Sinop üzerine yürüyüp ve 1214 yılında Sinop tekrar almıştır. Sonrasında 1216 yılında ise daha önce Ermeni kralı II. Leon'a bırakılan Ereğli ve Larende (Karaman) şehirlerini geri almıştır. Daha sonra Antalya üzerine yürüyüp ve tekrar hâkimiyeti sağlamıştır. Aynı yıl Kilikya Ermeni Krallığı üzerine bir sefer daha düzenlenmiş hem çok ganimet hem de askerî açıdan ağır bir darbe indirilmiştir. 1217 yılı kışını Antalya'da geçiren Sultan I. İzzeddin Keykavus bir yıl sonra Mengücüklü Fahreddin Behramşah'ın kızı olan Selçuk Hatun ile evlenmiştir (Turan, 2020, s.343-345).

> Biz sıramızı savdık ve geçdik'
>
> Sultan Alâeddin Keykubat tahta çıktıktan sonra, İzzeddin Keykavus'un naaşı Sivas Darüşşifasına gömüldü" (İbn-i Bibi, 1941, s. 83).

Araştırmacılardan O. Cezmi Tuncer'e göre, I. İzzeddin Keykâvus aslında başkent Konya'ya gömülmek istiyordu ve bu yüzden de 1219 yılında Konya'da bir türbe inşaatı başlatmıştı. Fakat bu türbe o öldüğünde tamamlanamadı. Keykâvus'un yerine geçen Alâeddin Keykubad, kardeşinin isteği üzerine Alâeddin Keykubad Camii'ni tamamlasa da türbeyi tamamlamayıp onun Sivas'taki şifahanesine gömülmesini sağladı (Tuncer, 1981, s. 165-176; Tuncer, 1986, s. 232-235). Bir diğer araştırmacı E. Eser ise bu konu hakkında, "Selçuklu toplumunda atalar kültünün varlığı bilinmektedir. Çok sıra dışı durumlar haricinde sultanlar Konya'ya defnedilmişlerdir". Zaten Sivas'a gömülmesinin planlı olmadığı güney yan eyvanın sonradan türbeye dönüştürülmesinden anlaşılmaktadır (Eser, 2017, s. 56-62). Darüşşifada yer alan kitabeler de bu durumu destekler niteliktedir. İbn Bibi'nin verdiği bu bilgiye göre de Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkmasının ardından Sivas Darüşşifasına gömüldüğü bilgisinin verilmesi İzzeddin Keykavus'un isteğinden çok kardeşinin isteği olduğunu göstermektedir.

Mimar/Sanatçı: Yapının mimarı bilinmemektedir ancak bazı araştırmacılar vakfiyesinde darüşşifanın konumu belirtilirken "dört taraftan 1- Nizam Yağıbasan tekkesi ile 2- Medrese-i Selçukiye, 3- Sultan bahçesi ile mimar Bedrettin menzili ile papaz Arakil menzili…" ifadesinden mimarının Bedrettin olduğunu söylemektedirler. Ancak buradan darüşşifanın mimarının o olduğu anlamı çıkmamaktadır. Anadolu Selçuklu dönemi yapı sanatçıları içinde Bedrettin isimli bir mimar olduğunu ve bu mimarın evinin darüşşifanın çevresinde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Türbenin sanatçısının, kuzey cephesinde eksenin batısındaki dikdörtgen pencerenin sivri kemerli alınlığının alt köşelerinde yer alan düzgün olmayan çokgen çerçeveli yüzeyler içindeki yazıdan Marendli Ameli Bizl'in oğlu Ahmed olduğu anlaşılmaktadır. Aynı sanatçı Niksar Kırk Kızlar Türbesinde de çalışmıştır. Türbenin kuzeydoğu cephesinde yer alan kitabesine göre yapının sanatçısı "ameli Ahmed bin Ebu Bekr el-Merendî"dir (Sönmez, 1995, s. 214). Burada baba adı Bekr, Sivas darüşşifasında ise Bizl şeklinde okunmuştur.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Arşiv kayıtlarından edinilen bilgilere göre; ilk olarak Darüşşifa olarak inşa edilen yapı Osmanlılar zamanında medrese haline dönüştürülmüştür (Kunter, 1947, s. 17).

1530 yılına ait mülk defteri kaydında "Evkafı Medrese-i Darü'ş-şifa der nefs-i Sivas ki merhûmü'l-mağfürleh Sultan Alâeddin'in ulu karındaşı merhum İzzeddin Galib bina eylemişdir ki sâbıkan darüşşifa olub hâliyâ emt-i şerif ile medrese olmuşdur" (Gülsoy ve Taştemir, 2007, s. 35). Bu bilgiden anlaşılacağı üzere darüşşifa 1530 tarihinde medreseye dönüştürülmüştür.

Bazı araştırmacılar tarafından darüşşifanın, H.1182/M.1768 yılında medreseye dönüştürüldüğü iddia edilmiştir (Sözen, 1970, s. 96; Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 125). Ancak yukarıda bahsettiğimiz arşiv kaydına göre bu bilgi doğru değildir. Şifahane 1530 yılında medrese olarak kullanılmaya başlanmıştır.

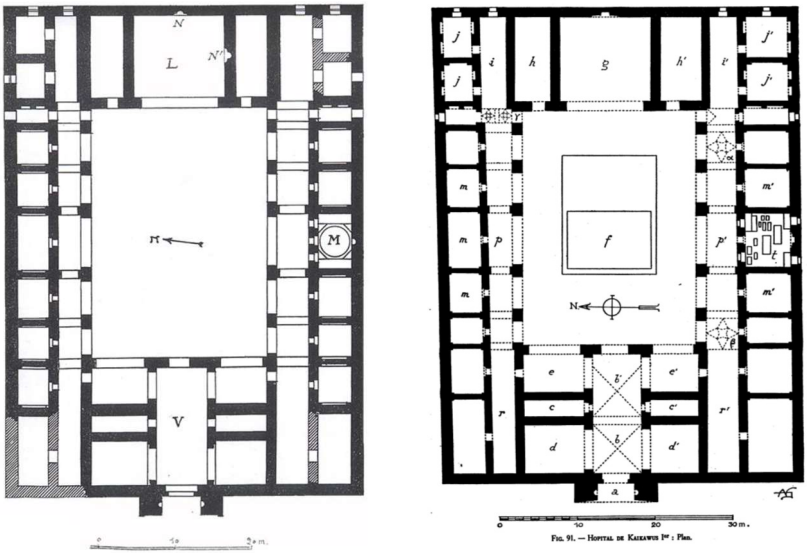
H.1319/M.1902 yılında Sivas'ta Şifahiye Medresesi'ndeki türbenin kapısı üzerinde bulunan çini kabartma kitabelerin, medrese mütevellisi Arifzade Nuri Efendi tarafından sökülmesi dolayısıyla kendisi hakkında dava açılmış ancak beraat etmiştir (BOA, MF.MKT., 567/17). Dönemin Evkaf muhasebecisi İsmail Hakkı Efendi hırsızları takip etmiş hem darüşşifanın kitabesini hem de başka medreselerden sökülmüş kitabe, hat ve süslemeleri bulup yerlerine koydurmuştur (Kuzucu, 2017, s. 63).

1916 yılına kadar eğitime devam edilen medresenin I. Dünya Savaşı nedeniyle askeri ambar olarak kullanıldığı bilinmektedir (Yinanç, 1991, s. 19). Medrese hakkındaki bu bilgiler ışığında, yapının savaş sonrasında yöre halkının yaşam alanı içerisinde kaldığı, dönemin görsel kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Yapının planı 1910 yılında ilk olarak araştırmacılardan M. V. Berchem tarafından yayınlanmıştır. Planda şifahanenin kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu köşelerindeki birimlerin duvarlarının yıkılmış olduğu görülmektedir. Kuzey yan eyvanı dikdörtgen planlı olarak gösterilmiş ve yapının kuzey yönde devam ettiğine dair bir veri bulunmamaktadır. Avlunun güneydoğu ve kuzeydoğu köşelerinde kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı uzun ince koridorlar aracılığı ile avluya giriş çıkış sağlandığı dikkati

çeker. Güney cephedeki pencere açıklıklarına yer verilmemiştir. Türbe haricindeki birimlerin örtü sistemi de gösterilmemiştir (Berchem ve Ethem, 1917, s. 5-10).

A. Gabriel'in 1934 yılında yayınladığı planda yapının güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatı duvarları sağlam olarak gösterilmiştir (Gabriel, 1934, s. 147). Her iki araştırmacının planında da yapının çifte medrese olduğuna dair bir izden bahsedilmemiştir.

Şekil 2.22 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, plan (Berchem, 1917; Gabriel, 1934)

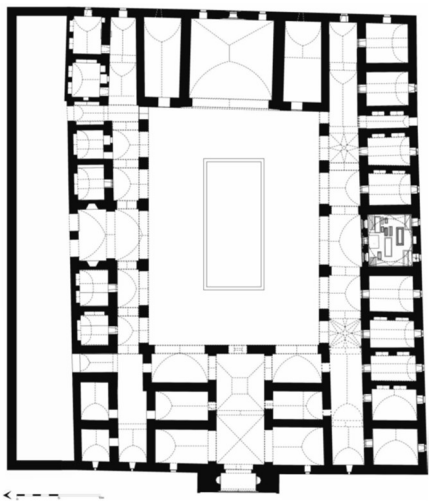
Araştırmacılardan S. Çetintaş'ın 1937 yılında şifahane içinde ve çevresinde yaptığı çalışmalarda; halkın, kesme taştan inşa edilen yapının, doğu ve kuzey cephesi kullanım alanı etrafına, altı ev inşa ettiği ve tahrip olan kuzey cephesinin bu inşası sırasında tuğla malzeme kullanıldığı anlaşılmıştır (Çetintaş, 1939, s. 64). Yapının güneybatı ve güneydoğu köşesindeki bölümler ile kuzey batı köşede yer alan odaların bölme duvarları yıkılmış, bazı odaların ve ana eyvanın kemeri hariç örtüsü çökmüş, kuzey kanattaki revak kemerlerinin binadan ayrılarak avluya doğru yatmış olduğu tespit edilmiştir (Çetintaş, 1953, s. 68).

1938 yılında yapılan bir sondaj ile yapının kuzey duvarına bitişik ikinci bir medrese birimi olduğunu iddia etmiştir (Çetintaş, 1953, s. 82). Ancak Çifte medrese olduğu görüşü 1972-1974 yılları arasında Vakıflar adına burada araştırma kazısı yapan Orhan Cezmi Tuncer tarafından çürütülmüş ve binanın yalnız darüşşifadan ibaret olduğu açıklığa kavuşmuştur (Tuncer, 1979, s. 914). Darüşşifa özellikle göz hastalıkları üzerine kurulmuş bir ihtisas medresesidir dolayısıyla çifte olması gerekmemektedir.

1957 yılında Sivas'taki Buruciye, Şifaiye ve Çifte Minareli medreselerinin onarımlarına ait ihale kabul edilmiştir (BCA,30-18-1-2, 145-112-12). 1963 yılında medrese içerisinde bulunan evler tasfiye edilerek yapı anıtsal görünümü ile ortaya çıkarılmıştır (Ünver, 1980, s. 10).

Araştırmacılardan A. Kuran, kazılar sonucu ortaya çıkarılan kuzeybatı köşede yer alan mekanları yok sayarak cepheyi kademeli bir şekilde göstermiştir (Kuran, 1969, s. 103). M. Sözen ise yapıyı çifte medrese olarak değerlendirmiştir (Sözen, 1970, s. 90-101). Yani S. Çetintaş ile aynı fikirdedir.

Yine şifahane içerisinde belirli çalışmalar yapılarak, tedavi hücreleri kerpiç malzeme ile düzenlenmiştir. Sonraki yıllarda S. Çetintaş'ın çalışmaları ile bu tedavi hücreleri sıvasız ve mozaik tuğla örgüleriyle tekrar üretilmiş bir mekân haline getirilmiştir (Çetintaş, 1939, s. 65). Şifahane yapılarının ele alındığı bazı kaynaklar arasında, Keykavus Şifahanesinin kuzeyinde yer alan ve 20. yüzyıla kadar ayakta olduğu düşünülen Nizameddin Yağıbasan Tekkesinden bahsedilmektedir[70] (Ünver, 1980, s. 19).

Şekil 2.23 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, plan (VGM Arşivi)

Şifahane kuzey beden duvarının, yaklaşık 10 m genişliğindeki bölümü, 2009 yılında gerçekleştirilen kapsamlı onarımla çatı kısmı düzenlenerek büyük bir salon haline

[70] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sanat Tarihi bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Erdal Eser tarafından, 2008 yılında bu alanda gerçekleştirilen kazılar esnasında buna dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

getirilmiştir. Bahsedilen bu kuzey bölüm, özgün halde her biri 3,50 m genişliğinde ve 6 m uzunluğunda, dokuz birimden meydana gelen blok kısımdır[71].

Şifahane günümüzde iyi durumdadır. 08.07.1977 yılında tescillenen yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından özel bir işletmeye kiraya verilmiştir. Medresenin açık orta avlusu çay bahçesi olarak kullanılmaktadır. Öğrenci hücrelerinin bir kısmı bu işletmenin sorumluluğunda diğer birimleri de hediyelik eşya dükkânları olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese, dıştan yaklaşık 46,80 x 61,90 m ölçüsünde doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, dört eyvanlı ve tek katlıdır.

Batı cephe ekseninde taç kapı, doğu ve güney cephede de pencere açıklıkları bulunmaktadır. Güney cephede türbenin gövde ve külah kısmı ile eyvan, beden duvarlarından yüksektir ve bu cephenin yaklaşık orta kısmının üzerinde görülebilmektedir. Kuzey cephe eyvan beden duvarlarından yüksektir ve dışarıdan algılanabilmektedir.

Batı cephe ekseninde, cephe duvarından dışa taşkın ve yüksek mukarnas kavsaralı bir taç kapı yer alır. Taç kapının yan duvarlarında karşılıklı yerleştirilmiş mukarnas kavsaralı birer yan niş ile iki yanında dikdörtgen birer pencere ve belirli bir düzen içinde olmayan mazgal pencereler bulunur. Üst seviyede yine mazgal pencereler yer almaktadır. Güney yan eyvan ve buradaki türbe dışarıdan algılanabilmektedir. Eyvanın olduğu kısım cephe duvarından yüksek tutularak vurgulanmıştır.

Güney cephede alt seviyede farklı büyüklükte, yaklaşık eşit aralıklarla yerleştirilmiş yarım daire kemerli on bir pencere, üst seviyede de yine belirli bir düzen takip etmeyen mazgal pencereler ve altı çörten bulunur.

Doğu cephede alt seviyede yarım daire kemerli büyük pencereler bulunmaktadır. Ana eyvanın doğu duvarında yani doğu cephe ekseninde yer alan pencere diğer pencerelerden oldukça büyüktür. Cephenin üst seviyesinde de belirli bir düzene sahip olmayan mazgal pencereler ve çörtenler yer alır.

---

[71] www.sifahane.org/sivas Erişim Tarihi 08.10.2021.

Kuzey cephe özgünlüğünü yitirmiş, yeniden inşa edilmiştir. Cephenin üst seviyesinde küçük dikdörtgen pencereler ve belli aralıklarla çörtenler yerleştirilmiştir. Diğer cephelerde bulunan mazgal pencere burada bulunmamaktadır.

Batı cephe ekseninde yer alan yarım daire kemerli giriş açıklığından önce daha çok hol gibi düzenlenmiş giriş eyvanına ulaşılır. Giriş eyvanının ilk birimi haç tonoz diğer birimi ise ortasında aydınlık açıklığı bulunan haç tonoz örtülüdür. Eyvanın iki yanında da karşılıklı olarak yerleştirilmiş ikişer birim bulunur. Batıda/girişin yanında yer alan birimler karşılıklı olarak yerleştirilmiş sivri tonoz örtülü birer eyvan biçimindedirler. Bitişiklerindeki birimler ise diğer iki birime göre daha küçük ve sivri tonozludurlar.

Fotoğraf 2.45 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, giriş eyvanı, haç tonoz

Giriş holünden, yaklaşık 22,40 x 30,80 m genişliğinde, kuzey ve güney yönden revaklı avluya girilir. Taç kapıyla aynı aksta ana eyvan, yatay eksende de güneydeki türbeye dönüştürülmüş yan eyvanlar yer alır. Avlunun doğu, batı ve güney kanadında tek, kuzeyinde çift sıralı dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü mekanlar ve ortasında da havuz bulunmaktadır (Gabriel, 1934; Bilget, 1990, s. 4-14; Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 114). Darüşşifa kuzeybatı köşesinde yer alan odalar ile kuzey kanatta devam eden koridorlu bölüm günümüze gelememiş ancak plan şeması kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır (Çetintaş, 1953; Tuncer, 1979).

Fotoğraf 2.46 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, avlu, genel görünüm (VGM Arşivi)

Fotoğraf 2.47 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, avlu (Eser, 2025)

Revak kemerleri, avlunun kuzeyine ve güneyine yerleştirilmiş beşer ayak tarafından taşınır. Revaklar kuzeyde ve güneyde birer koridor oluşturmaktadır.

Avlunun doğusunda kareye yakın, karma tonoz örtülü/sivri kemerli tonozlu doğrudan avluya açılan ana eyvan yer almaktadır. Eyvan kemerinin köşeliklerinde simetrik olarak yerleştirilmiş iki insan figürü bulunmaktadır. Eyvanın ana ekseni üzerinde büyük bir niş, yanlarda ise birer pencere vardır. Ana eyvanın iki yanında doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü birer birim bulunur. Bu birimler birer kapı ve kapı üzerinde bulunan birer yarım daire kemerli pencere ile avluya açılmaktadırlar. Ana eyvanla birlikte toplu bir mekân oluştururlar.

Avlunun iki yanında/kuzey ve güney kanadında beşer payenin taşıdığı sivri kemerli revak yükselmektedir. Revaklar avlu ile mekânlar arasında koridor oluşturmaktadır.

Fotoğraf 2.48 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, avlu, güney kanat

Avlunun kuzey ve güney kanadında eksende yer alan yan eyvanlar, kemer açıklıkları geniş tutularak vurgulanmıştır. Güneydeki eyvan, bir kapı ve pencere ile açılan bölme duvar ile ongen kasnaklı piramidal külahla örtülü tek katlı bir türbeye dönüştürülmüştür. Selçuklu türbelerinde gördüğümüz cenazelik katı burada bulunmamaktadır. İçlerinde biri I. İzzeddin Keykavus'a ait olmak üzere diğerleri de hemen altlarındaki odacıklara yerleştirilmiş on üç sanduka bulunur. Bu alışılagelmişin dışındaki durum mekânın türbe olarak hazırlanmadığını göstermektedir (Eser, 2017, s. 60). Türbenin mihrabı kapısıyla aynı akstadır. Mihrabın iki yanında birer pencere ve aynı hizada istiridye biçimli niş içine alınmış iki küçük pencere yer alır. Türbe giriş açıklığının iki yanında birer pencere, girişin üzerinde ise küçük mazgal bir pencere bulunmaktadır. Türbe, tuğla, sırlı tuğla ve mozaik çini bezmeleriyle dikkat çekicidir. Geometrik, bitkisel ve yazı ile bezenmiştir.

Türbenin tam karşısında kuzey eyvan yer almaktadır. Kuzey eyvanın yan duvarlarına birer niş açılmış, ayrıca bursa kemerli iki açıklıkla kuzey cephe arkasında yer alan, dokuz birime açılan koridora geçiş sağlanmıştır.

Avlu kuzey ve güney kanadında yer alan yan eyvanların her iki yanına da beşer hücre yerleştirilmiştir. Kuzey kanatta eyvanın batı ve doğusunda kalan üçüncü sıradaki hücrelerden birisi darüşşifanın devamındaki bölüme açılmaktadır. Batıdaki ise avlu revakına açılan birimdir. Güney yan eyvan/türbe biriminin iki yanında bulunan birimlerin yanındaki birimlerin önündeki revak bir başka deyişle avlunun güneybatı ve güneydoğu köşesine açılan revaklar yıldız tonozludur. Örtü elemanı olarak daha çok beşik tonoz

olmak üzere sivri kemerli ve yıldız tonoz çeşitleri kullanılmış, sadece türbede kubbe tercih edilmiştir.

Fotoğraf 2.49 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, yıldız tonoz

Avlunun güney kanadında yer alan revak doğu-batı yönünde uzanan sivri kemerli tonoz örtülü bir koridor halini almıştır.

Günümüzde Darüşşifada bulunan pencereler konum, boyut ve biçim olarak farklılık göstermektedir. Dış yüzeye açılan kemerli pencereler, mukarnaslı niş içinde yer alan pencereler, sağır kemerli pencereler ve pencere görünümündeki açıklıklar olmak üzere farklı şekillerde yapılmıştır. 1220 Anadolu'su için bu cephe düzenlemesi çok uygun görünmemektedir. Mekanların büyük boyutta pencerelerle dışarı açılması 13. yüzyılın 3. çeyreğinden sonra gelişecek bir uygulamadır. Geleneksel pencere düzenlemesi, duvarların üst seviyelerindedir (Eser, 2017, s. 57).[72]

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Yapı hakkında bilgi veren biri Farsça diğerleri Arapça olmak üzere; toplamda 14 kitabe bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İzzeddin Keykavus'a ait sanduka üzerinde sülüs hat ile yazılmış yazı kuşağı olarak Farsça beyitler ile Kuran'dan ayetler yer almaktadır.

[72] 12.yüzyılda görmeye alışık olduğumuz pencere tipi güvenlik nedeniyle mazgal penceredir. Dolayısıyla bu açıklıkların Osmanlı Dönemi'nde medreseye dönüştürüldükten sonra açıldığını söyleyebiliriz. Araştırmacılardan O. Turan, medreselerin ihtiyaç halinde sığınma amacıyla da kullanabileceğinden dolayı korunaklı yapıldığından ve bu nedenle de pencerelerinin mazgal pencere olması beklenir.

Taç Kapı:

Darüşşifa batı cephesinde, beden duvarlarından yüksek ve dışa taşkın taç kapı üzerinde doğu nişten başlayarak taç kapı basık kemeri ve batı nişe doğru devam eden tek satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.

Yazılışı:

امر بعمرة هذه الدار الصحة لر ضاء الله ةعالى السلطان الغاب بامر الله عز الدنيا و الدين ركن الا سلام والمسلمين سلطن البر و البحر تاج ال سلجك ابو الفتح كيكاوس بن كيخسروبر هان امير المومنين في تاريخ سنة أربعة عشر و ستمايه

Okunuşu:

Emera bi-'imareti hazihi'd-dar'el-sıhhati li-rızai'l-lahi te'ala'l e-sultanu el-galibu bi-emrillahi İzze'd dünya ve'd-dini, ruknu'l-İslâm i ve'l-muslimin, sultanu'-l berri ve'l-bahri, tacu eli selcuk, ebu'l-feth Keykavus bin Keyhusrev burhan, emiru'l-mu'minine, fi tarihi seneti erba'a aşre ve sitte mie.

Türkçesi:

Allah'ın inayeti ile galip gelen, din ve dünyanın izzeti, İslâm'ın ve Müslümanların direği, kara ve denizin sultanı ve Selçuk hanedanının tacı, fethin babası, müminlerin emirinin temsilcisi Keyhüsrev oğlu Keykavus yüce Allah'ın rızası için H.614/M.1217 senesinde bu dar'üs-sıhhanın yapılmasını emretti (Berchem ve Ethem, 1917, s. 353; Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 125; Üçer, 2021, s. 51).

Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'un fethiyle "*Sultan el-berr ve'l-bahr/kara ve denizlerin sultanı*" unvanını burada ilk kez kullanmıştır. Sultanın; Antalya, Konya ve Sivas'ta inşa ettirdiği yapılarda aynı unvanı kullanması, yapıların tarihlendirilmesi ya da yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır (Şaman Doğan, 2015, s. 362).

Fotoğraf 2.50 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, taç kapı, inşa kitabesi

Ana eyvan kemer köşeliklerindeki kitabe:

Kemer köşeliklerinde güneş ve ay sembolleri insan başlarıyla birlikte kullanılmıştır. Kadın başının altında Suret-i Kamer, erkek başının altında ise Suret-i Şems yazmaktadır. Güneş için erkek, ay için kadın başının kullanılmasıyla güneş ve ayın işaret ettiği erkek ve dişi özelliklerine gönderme yapmaktadır. İki figür içinde yazan kelime-i tevhid ile İslâmiyet ile astroloji bağdaştırmaktan öte toplumun hafızasında canlı kalan eski inanışların etkisidir. Ancak; Güneş ve Ay tanrıya gönderme yapılmasına engel olunarak semboller diğer anlamlarında kullanılmıştır (Parla, 2004, s. 64).

Güney köşelik

Yazılışı:

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

سُورَةُ الْقَمَر

Okunuşu:

La ilahe illallah Muhammedun Resulullah. Sûretü` el kamer

Türkçesi:

Allah´tan başka ilah yoktur, Hz. Muhammed, Allah´ın Resulüdür. Kamer Suresi.

Fotoğraf 2.51 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, güney köşelik, kitabe

Kuzey köşelik

Yazılışı:

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

سُورَةُ الشَّمْسَ

Okunuşu:

Suretu`ş şems La ilahe illallah Muhammedun Resulullah.

Türkçesi:

Allah´tan başka ilah yoktur, Hz. Muhammed, Allah´ın Resulüdür. Şems Suresi

Fotoğraf 2.52 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, ana eyvan, kuzey köşelik, kitabe

Ana eyvan kemer üzengisinde yüzeyindeki kitabe

Ana eyvan kemeri üzengisinin iç kısmında güney ve kuzeyde iki sıra Farsça beyit yazılmış ve güney/baş tarafı kırılmıştır (Üçer, 2021, s. 53).

Güney, ... ki onun sahibi olur. Kuzeyde ise; Her izzet ve ikbalin bu dünya ve dine uygundur.

Fotoğraf 2.53 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, ana eyvan güney ve kuzey kemer üzengisi, kitabe

Kuzey eyvanın batısındaki iki hücre üzerindeki kitabe

Okunuşu:

İzz ü bekâvüşâdî eztümâdhâlî

Türkçesi:

Senden geriye ancak, izzet, bekâ ve mutluluk kalacaktır (Üçer, 2021, s. 53).

Kuzey eyvanın doğusunda yer alan pencere üzerindeki kitabe:

Okunuşu:

Men lehu elemun libâsun mine'l-marâdısar'ave'r-rim der devlet-i İzzeddin.

Türkçesi:

Kim ki sara, göz hastası ise İzzeddin devletinin korumasındadır (Üçer, 2021, s. 53).

Fotoğraf 2.54 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, kuzey eyvanın doğusundaki pencere, kitabe

Kitabenin okunması için uzman görüşüne başvurulduğunda kitabe metninin yarısının Arapça yarısının Farsça olduğu ve okunmasının doğru olmayacağı belirtilmiştir. Metnin okunabilen kısmı ise şöyledir: *"Men lehu elemun libâsun mine'l*". Bu ifadeden vakfiyesinde de belirtildiği gibi göz hastalarına yönelik hizmet verdiği bilgisine ulaşmak mümkündür.

Sivas kentinde, özellikle göz hastalıklarına yönelik hizmet veren ihtisas hastanesinin kurulmasında kent kültürünün etkisi büyüktür. Sivas'ın İslâmi kültüründe "göz evliyası" olarak bilinen ve kökeni İslâm öncesi dönemlere inen Aziz Vlas kültüyle olası bir bağın varlığına işaret etmesi açısından önemlidir (Eser, 2020, s. 82-85).

Türbe kuzey cephesi kapı ve pencereleri üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

لقد اخر جنا من سعة القصورالى ضيق القبور يا حسر تا ه ما اغنى عنى ماليه هالك عنى سلطانيه تحققالانتقال و تبين الر حال عن كل ملك و شكل الز و ال فى الر ابع من شو ال سنه سبع عشر وستمايه

Okunuşu:

Lekad ehracna min saati'l-kusuri ila dıykı'l-kuburi ya hasratahu "ma kâne ağni an maliyeh, heleke anni sultaniyeh" tehakkaka'l-intikalu ve tebeyyene'r rihalu an mulkin ve şiki'z-zevali, fi'r-rabi'ı min şevale sene seb'a aşare ve sitte mie.

Türkçesi:

Yazıklar olsun ki biz geniş görkemli saraylardan dar kabirlere girdik. "Malım bana hiç fayda sağlamadı; Güç ve saltanatım elimden çıkıp gitti" (Hakka Suresi 28- 29. Ayet). Saltanatımız yok olup zevalin eşiğinde fani dünyadan baki dünyaya ölüm yolculuğu 617 yılı Şevvalinin dördüncü günü (2 Aralık 1220 Çarşamba) gerçekleşti (Bilget, 1990, s. 10; Yinanç, 1991, s. 18; Bayat, 2006, s. 356).

Türbe kuzey cephesinin batısında yer alan pencere üzerinde kitabe:

Yazılışı:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍۚ

Okunuşu:

Küllü men aleyhâ fanin.

Türkçesi:

Yeryüzünde bulunanların hepsi fanidir[73] (Rahman Suresi 26. Ayet).

Türbe kuzey cephe ekseninde bulunan kapı üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

Okunuşu:

Ve yebkâ vechu Rabbike Zülcelali (Rahman Suresi 27. Ayet).

Türkçesi:

Ancak azamet sahibi Rabbinin zatı baki kalacaktır.

Türbe kuzey cephesinin doğusunda yer alan pencere üzerinde kitabe:

Türbenin kuzey cephesinin doğusunda bulunan pencere üzerinde Rahman Suresinin son ayeti yazılıdır.

Yazılışı:

وَلْإِكْرَامِ صَدَقَ اللَّهُ

Okunuşu:

Ve`l-ikram sadaka`llah (Rahman Suresi 27. Ayet).

Türkçesi:

Ve ikram sahibi Allah doğru söyler.

---

[73] Rahmân Suresi 26-28. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.10.2021

Türbenin kapı lentosu yüzeyinde tek satırlık kitabe:

Yazılışı:

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

Okunuşu:

İnnâ li`lâhi ve innâ ileyhi râci`un (Bakara Suresi 156. Ayet).

Türkçesi:

“Biz Allah’ınız ve elbette O’na döneceğiz” derler[74].

Yapının işlevine uygun olarak bu ayetlerin türbede yer alması, her şeyin fani olduğunu ve sadece ahiretin baki olduğunu vurgulamak ve Allah’ın celal ve ikram sahibi olduğunu, ölümden ibret almaları gerektiğini ve tevhid inancını pekiştirmeleri gerektiğini ve teslimiyeti hatırlatan önemli bir mesajdır.

Türbe kapısı üzerindeki sivri kemerli alınlığın kemer yüzeyindeki kitabe:

Farsça beyitler yer almaktadır.

Yazılışı:

در جهان شاهان بسي بودند كز گردون مُلك
تيرشان پروين، كَسَل بود و سِنان، كَزوه شِكار
بنگر اكنون بَناتُ النَّعش هست از دست مرگ
نيزه ايشان شاهِ شاه و تير ايشان تاتار

Okunuşu:

Der cihan, şahan besi budend kez gerdun-u mülk

Tiri şan pervin kesel budu sinan cezva şikar

Bingeriyd eknun Benatün Na’ş var ez dest-i merg

[74] Bakara Suresi 155-157. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.10.2021

Niyzi he şan şahı şah ve tiyri he şanı tar tar

Türkçesi:

Bu kitabe çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekilde okunmuştur.

Dünyada padişahlar uzun zaman hüküm sürdüler. Onların okları Ülker yıldızına ulaştı, kılıçları da Cevza'yı avladı. Şimdi onların haline bak ki, ölüm elinden Benât'n-Na'ş gibi onların mızrakları parça parça, kılıçları tel tel olmuştur (Nazif, 1987).

Cihanda nice şahlar vardır ki okları pervin yıldızına kadar gidiyor, kılıçları cevza yıldızını avlıyordu. Şimdi ölümün pençesinden na'ş kızları yıldızlar gibi onların mızraklarının paramparça, oklarının ise darmadağın olduğunu görünüz (Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 126).

Cihanda çok şahlar vardır ki onların okları saltanat göklerinde Pervin'i yerinden koparıcı idi. Mızrakları da Cevzâ'yı avlayıcı idi (Üçer, 2021, s. 51).

Metinde, birçok hükümdarın gelip geçtiği, ancak mülkün (dünyanın) onların elinde kalmadığı anlatılıyor. Bu sultanların kudretli ve savaşçı olduğu, oklarının ve mızraklarının düşmanları için ne kadar tehlikeli olduğu vurgulanıyor. Benâtün Na'ş (Büyükayı Takımyıldızı) ölümle ilişkilendirilerek, gökyüzündeki bir sembol gibi türbenin üzerine kazındığı ifade ediliyor. Burada ölümün kaçınılmaz olduğu, ne kadar güçlü olursa olsun sultanların da ölümlü olduğu ima ediliyor. I. İzzeddin Keykavus'un türbesinde yer alması, onun büyük bir sultan olduğunu, ancak ölüm karşısında her insan gibi aynı sonu paylaştığını ifade etmektedir.

Türbenin kapısının batısındaki pencere üzerindeki kitabe

Dikdörtgen pencerenin sivri kemerli alınlığının batı alt köşesinde *Ameli Ahmed,* doğu köşesinde *Beranda el-meranda* (Gabriel, 1934, s. 150; Berchem ve Ethem, 1917; Sönmez, 1995).

Fotoğraf 2.55 Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi, kuzey cephe, kitabe

Türbe mihrabındaki kitabe:

Dikdörtgen nişli, mukarnas kavsaralı mihrabın sivri kuşatma kemerinin yüzeyinde sülüsle yazılmış kitabe bulunur (Bilget, 1990, s.43).

Yazılışı:

اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللهَ فَعَسٰٓى
اُولٰٓئِكَ اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

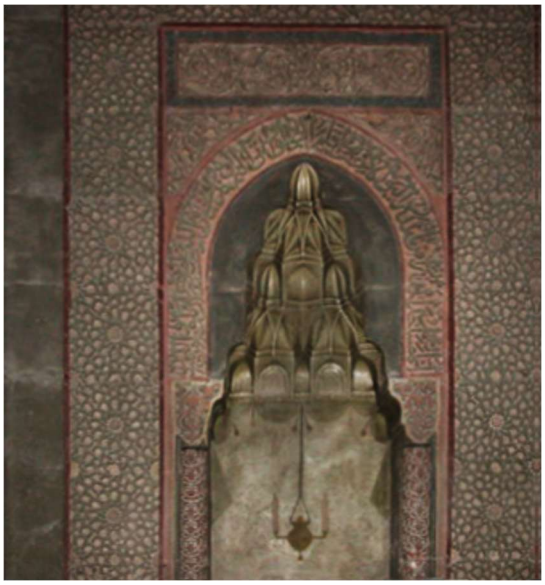
Okunuşu:

İnnema ya`muru mesacida l-alhi men amene bi`llahi ve`l-yevmi`l-ahiri ve akame`s-salate ve ati`z-zekate ve lem yahşa illah fe-asa ulaike yekunu mine`l-muhtedin.

Türkçesi:

Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayan kişiler yaptırır. İşte bunların hidayete erenlerden olması beklenir[75] (Tevbe Suresi 18. Ayet).

[75] Tevbe Suresi 17-22. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.10.2021

Fotoğraf 2.56 Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi, mihrap, kitabe

Mihrapta yer alan bu ayet, Allah'a yönelişi ve tövbeyi hatırlatmak, ibadetin ruhunu ve mescitlerin manevi işlevini cemaatin zihnine kazımak amacıyla seçilmiş olmalıdır. Ayette, mescitlerin yalnızca samimi bir inanca sahip olanlar tarafından imar edilebileceği belirtilir. Mihrap, caminin en kutsal noktalarından biri olduğu için bu ayet, o mekânın manevi değerini vurgular.

Türbenin doğusuna bitişik mekânın kapısı üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

اَلْمُلْكُ لِلّٰهِ

Okunuşu:

El-mülkü li'llah.

Türkçesi:

Mülk Allah'ındır.

Vakfiye:

I. İzzeddin Keykavus tarafından 1217 yılında Sivas'ta yaptırılan darüşşifanın vakfiyesinin, araştırmacılardan Muallim Cevdet 1220 yılında (Cevdet, 1938, s. 35), Refet Yinanç ise 1218 yılında tanzim edildiğini ve bir suretinin 1270 tarihinde evkaf nazırı

Mehmet Hurşit Paşa telhisi ile vakıf defterine kaydedilmesiyle günümüze ulaştığını ifade etmektedir. Vakfiyede vakıfla ilgili bazı kurallara değinilmiştir. Bunlar; vakfa ait eşyanın satılamayacağı, icra edilemeyeceği, rehin olunamayacağı, miras bırakılamayacağı, vakfın kimseye mülk olarak verilemeyeceği, itilaf ve imha edilemeyeceği, vakfın geri alınamayacağı gibi hususlardır.

Vakfiyede yapının sınırları belirtilmiştir, güney yönünden başlayarak burada yer alan; Melik Nizamüddin Yağıbasan Hangâhı, Selçukîye Medresesi ve ona mevkuf arazi, Sultaniye Bahçesi, Mimar Bedreddin Ali'ye ait evler, Papaz Arakil evi, Kazli (İpekçi) Dulik/Zulik evi, Çulha (Dokumacı) Fartevi ve Bakkal Hüseyin evi, Büyük Cadde (Tokat Caddesi) ile sınırlıdır. Darüşşifanın yerini tarif etmesi diğer vakfiyelerde görülmeyen bir özelliktir.

Vakfiyede darüşşifanın yönetimine dair bilgi verilmesi önemlidir. Vakfın mütevellisi ve evkaf nazırlığına ilk olarak sultan İzzeddin Keykavus'un has hazinedarı üstüddar Cemaleddin Ferruh bin Abdullah tayin edilmiştir (Yinanç, 1991, s. 26). Bu tarihte Evkaf nezaretinin kurulduğu bilgisi verilmektedir.

Vakfiyede, mütevelli olarak yetkili ve sorumlu kılındığı için darüşşifanın yönetimi onun eline bırakılmıştır. Tecrübeli, hekimlerin, kıymetli kehhallerin (göz hekimi), merhametli ve şefkatli cerrahların maaşlarını tayin ve takdirde, ilaçları ve tedavide kullanılan ot köklerini tedarik ve tertipte müstahdem ve mülazımların durumlarını, kadrolarını ve dereceleri üzerinde tasarrufta serbest olacaktır (Cevdet, 1938, s. 35-38; Bayat, 2016, s. 268). Dolayısıyla burasının bir ihtisas hastanesi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Sivas'ta ilaç üretimi için her bitkinin bulunamayacağı, dolayısıyla malzemenin çevre illerden ya da uluslararası ticaret yolları aracılığıyla temin edildiğini düşünebiliriz. Aslında bu da bize darüşşifanın neden burada ticaret yolları üstünde yer alan bir şehirde yapıldığı hakkında fikir edinmemize ya da anlamamıza olanak sağlamaktadır.

Vakfiyede, hekimleri doktor ve cerrah olarak ayırması muayene ve ameliyatların farklı doktorlar tarafından yapıldığını göstermektedir. Bu anlamda burada en az iki doktor bulunduğunu söyleyebiliriz.

Vakfiyede görevliler ve maaşları belirtilmemiştir. Hekim ve diğer personellerin tayini ve maaşları mütevelliye bırakılmıştır. Sadece mütevelliye verilen yıllık ücret olarak 4000 dirhem ile 1000 mud buğday tahsis edilmiştir (Yinanç, 1991, s. 304). Vakfın bütçesinin ¼'i ile artan gelirden yapılacak ilk harcama kalemi vakfın imarına ait olmalıdır.

Tablo 2.9 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Vakıfları

Konya	Şehir dışında bir bostan
Konya_Beytekin köyünde	Ambar, ahır ve tek gözlü değirmen
Ereğli	Türkmenler çarşısında 30 dükkân
Aksaray	Rumiye (Mermindi) köyü
Kayseri	Efkere veya Bahçeli köyü
Kayseri	Efkere köyüne bağlı 7 parça tarla
Malatya	Saman köyü
Tokat	Ebigül köyü
Sivas	Horzun ve Kömür köyü
Sivas	Koymond divanesi
Sivas	Manifaturacılar, terziler ve ayakkabıcılar çarşısında 78 dükkân

Vakfiyeyi ilk onaylayan 1222 yılında Aksaray'da kadı olan Hüseyin bin Mahmut'tur. II. Keykavus'un ölümünden sonra Konya kadısı Ebu'l Fadıl Mahsur tarafından yapılmıştır. Sonra Kayseri hâkimi Ahmet bin ser Esfar Ahmedül-radi ve Sivas hâkimi Mahmut bin Şeyh Hüseyin bin Abdülvahap mühür ile onaylamıştır. Şahit olarak Hüseyin Çelebi İbn-i Kemaleddin Ahmet ve Mevlâna Hamideddin imzaları yer almaktadır.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Darüşşifa 1530 yılında medreseye dönüştürüldükten sonra H.982/M.1574 yılına ait evkaf kaydına göre vakıf şartları medresenin ihtiyaçları doğrultusunda değiştirilmiş ve vakıflarının tamamı Evkaf Defterine kaydedilmiştir (Yinanç, 1991, s. 32). Vakfiyede eğer vakıf kullanılmaz hale gelir, zarar görürse gelirinin Müslüman fukaralara bırakılması şart konulmuştur. Defteri Evkaf-ı Rum'da 1574 yılında yedi öğrenci ile öğrenim yapan medrese olarak kaydedildiği, 1331 tarihli Sivas Vilayeti Salnamesinde yer alan verilere

göre de 1912-1913 yıllarında öğrenci sayısının 500'e ulaşmış olduğu tespit edilmiştir (Yinanç, 1991, s. 19).

Tablo 2.10 Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, 1574 Yılında Görevliler ve Aldıkları Ücretler

Görevli	**Görevli Adı**	**Yıllık Ücret**
Mütevelli	Derviş Mevlâna Mehmed	12 sehim
Müderris	Derviş Mevlâna Mehmed	50 sehim
Nazır	Derviş Mehmed Ağa	5 sehim
Muid	Derviş Mevlâna Süleyman	5 sehim
7 Öğrenci		14 sehim
Bevvab	Derviş Süleyman	1 sehim
Türbedar	Abdülkadir Halife	1 sehim
İmam	Derviş Mevlâna Hüsam	2 sehim
Müezzin	Derviş Abdi	1 sehim
Türbehan	Derviş Hacı Ahmed ve oğulları	1 sehim
Cabi (Tahsildar)	Mehmed, Nevi ve Halil	6 sehim
Ferraş	Derviş Mehmed ve Hacı Hüseyin	2 sehim
		100 sehim
Kâtip		160 akçe

Vakıftan elde edilen gelir aşar vergisi ve 600 akçesi asıl mülk sahibine verildikten sonra geriye kalan 100 sehim medrese görevlilerine yıllık ücret olarak ödenmiştir (Yinanç, 1991, s. 33).

Mütevelli, Nazır, Müderris

Hurufat defteri kaydına göre H.1102/M.1691 tarihinde medresesinin mütevellisi Seyyid Ahmed; H.1103/M.1692 yılında ise Seyyid Abdullah'tır (VGM, HD., 1121/5a).

H.1110/M.1699 yılında medresede altı sehim mahsul ile mütevelli olan Mehmed vefat etmiş yerine oğlu Seyyid Ahmed görevlendirilmiştir (VGM, HD., 1140/160b). H.1111/M.1700 tarihinde de vakfın mütevellisi Abdullah isimli şahıstır (VGM, HD., 1121/7a).

H.1115/M.1704 yılına ait belgeye göre; Sivas mutasarrıfı Tefsiri Mehmed Efendi, Şifaiye Medresesinin nısf hissesinin oğlu Alim Mehmed Efendiye ve diğer nısfının da sabık şeyhülİslâm Feyzullah Efendiye tabi kimselerden Ebubekir Efendiye verilmesini istemiştir (BOA, AE.SAMD.III, 26/2444).

H.1124/M.1713 yılında medresenin nezaret hissesi Seyyid Şerafeddin ile Seyyid Mehmed'e verilmiştir (BOA, AE.SAMD.III,31/2931). H.1171/M.1758 yılında Şifaiye Medresesi vakfının nısf nezaret ciheti babası Seyyid Hacı Ahmed ile amcası Seyyid Şemseddin'in mutasarrıfında olup babasının ölümünden sonra boş kalan nısf cihetin Seyyid Şerafeddin'e tevcih edilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 208/16401).

H.1181/M.1768 yılına ait arşiv kaydına göre bir buçuk sehim hisse tevliyetine mutasarrıf Hasan Halife kendi rızası ile hissesini Seyyid Mehmed Halife'ye devretmiştir (BOA, AE.SMST.III, 75/5591).

H.1172/M.1759 yılında Şifaiye Medresesi vakfı tarafından rub hisse (1/4) ile günlük 15 akçe karşılığında Mustafa Efendi müderris görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 11/539).

H.1196/M.1783 yılında Şifaiye Medresesi müderrisinin tedrise iktidarı olmayıp vakfın umuruna da tagallüben müdahale ettiğinden murafaalarının icrası hakkında mütevelli Hacı Mustafa'nın dilekçesi yer almaktadır (BOA, C.MF.,143/7114).

H.1203/M.1789 yılında medresenin vefat eden mütevellisinden dolayı boş kalan kadroya oğulları Mustafa ve Mehmed getirilmiştir (BOA, C.MF., 13/636).

H.1206/M.1792 yılında müderris (BOA, C.SH., 3/102), türbedar ve tahsildar/cabi ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 28/1375).

H.1210/M.1796 yılında Şifahiye Medresesinin nısf müderrisliğinin es-Seyyid Mehmed Emin'den istirdad ile (geri alınmış) Mehmed Said Efendi'ye tevcihi hakkında hatt-ı hümayun (BOA, AE.SSLM.III, 422/24218). Bir sehim ile ferraş ve bir sehim ile bevvab olan es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Ahmed kardeşler görevli iken es-Seyyid Ahmed çocuksuz vefat edince müştereği es-Seyyid Mehmed'e naibi Mehmed Emin arzıyla tevcih buyuruldu (VGM, HD., 544/5a).

H.1214/M.1800 yılında medreseye mütevelli tayin edilmiştir (BOA, C.MF., 20/979). Müezzin es-Seyyid Hasan bin es-Seyyid el-Hac Mehmed Emîn vefat etmiş yerine oğlu es-Seyyid Mehmed görevlendirilmiştir (VGM, HD., 544/9a). H.1242 / M.1827 yılında medreseye müderris atanmıştır (BOA, C.MF., 160/8000).

H.1245/M.1830 yılında medresede müderrisi Müftü Abdullah görevinden feragat etmiştir (BOA, C.MF.,167/8333).

H.1327/M.1910 yılında medresede Şevket isimli şahıs müderris olarak görev yapmaktadır (BOA, BEO, 3608/270545).

Muid

H.1205/M.1791 yılında muid görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 170/8467).

H.1228/M.1813 yılında medrese vakfından sekizde bir hisse muidlik cihetinin tevcihi (BOA, C.MF., 160/7980).

H.1235/M.1820 yılına ait kayıtta Şifaiye Medresesinin dört hisse muidlik cihetinin tevcihi yer almaktadır (BOA, C.MF., 68/3380). H.1247/M.1832 yılında muidlik görevi verilmiştir (BOA, C.MF., 111/5507).

Danişmend

H.1124/M.1713 yılında medresenin danişmendi iki sehim mahsul ile Abdurrahman'dır (VGM, HD., 1121/17a). H.1125/M.1714 yılında danişmend İbrahim'dir (VGM, HD., 1118/61b).

Cabi

H.1113/M.1702 yılında yüz sehimde iki sehim vazife ile cabi-i salisi Musa Halife'dir (BOA, İE.EV., 32/3656).

H.1116/M.1705 yılında cabi (vergi gelir toplama) görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.SH.,17/832).

H.1127/M.1716 yılında cabisi Hasan Halife vefat edince Sivas Kadısı Mustafa tarafından yerine oğlu Mehmed Halife görevlendirilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 165/16181).

H.1165/M.1752 yılına ait belgede cabisi Musa Halife'nin vefatının ardından oğulları İsa, Mehmet, İsmail ve Osman müşterek olarak görevlendirilmiştir (BOA, AE.SMHD.I, 168/12766).

H.1215/M.1801 yılında yüz sehimden iki sehim ile müştereken cabi olan Osman, İsmail ve Mehmet iken İsmail'in çocuksuz vefat etmesi üzerine boşta kalan sülüs hissesi müşterekleri Osman ve Mehmet'e devredilmiştir (VGM, HD., 544/9a). H.1221 / M.1804 yılında da Osman nısf hissesinden feragat etmiştir. Bunun üzerine Mehmet'te nısf hisse cibâyetin kendi üzerinde kalması için mütevelli Seyyid Hacı Mehmed Tahir'e dilekçe yazmıştır (VGM, HD., 545/29b).

İmam ve Müezzin

H.1102/M.1691 tarihli hurufat defteri kaydına göre medresesinin müezzini Hasan (VGM, HD., 1121/5a); H.1117/M.1706 yılında da medrese mahsulünden yüz sehimden bir sehim hisse ile müezzin Mehmet isimli şahıstır (VGM, HD., 1121/14a).

H.1126/M.1715 yılında yüz sehimden bir sehim ile müezzin olan Mehmet yerine mütevelli tarafından Ahmet isminde biri görevlendirilmiştir (VGM, HD. 1118/62a).

H.1143/M.1731 yılında medrese vakfından imam görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.EV., 477/24114).

H.1149/M.1737 yılında yüz sehimde bir sehim hisse ile müezzin olan Ahmet vefat etmesi üzerine yerine müştereken oğulları Ebubekir ve Ömer getirilmiştir (VGM, HD. 1088/52a).

Türbedar

H.1157/M.1745 yılında türbedar Seyyid Ali görevini kendi rızasıyla Seyfeddin Süleyman Halife'ye devretmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 212/16708).

H.1164/M.1751 yılında türbehanlık vazifesi Ömer Halife Veledeş'in ölümünden sonra oğlu İbrahim Halife'ye verilmiştir (BOA, AE.SMHD.I.,141/10487).

H.1237/M.1822 yılında Şifaiye Medresesi Vakfından olmak üzere bir sehim ile türbehan cihetin mutasarrıfı vefat edince görev oğullarına geçmiştir (BOA, C.EV., 257/13134).

Bevvab ve Ferraş

H.1102/M.1691 tarihli hurufat defteri kaydına göre medresesinin ferraşı, yüz sehimden bir sehim mahsul ile Hasan'dır (VGM, HD, 1121/5a).

H.1111/M.1700 yılında medresenin ferraşı Seyyid Hasan vefat etmiş yerine Murad Halîfe görevlendirilmiştir (VGM, HD. 1121/7a). H.1115/M.1704 yılında ise ferraş 1 sehim ile Hüseyin'dir (VGM, HD. 1121/11a).

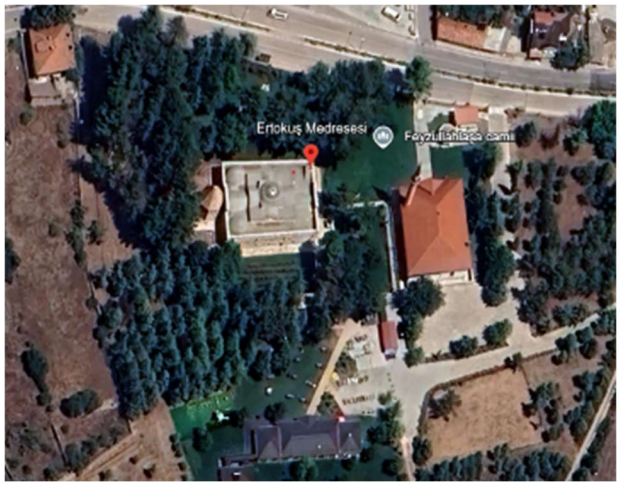
H.1118/M.1707 tarihinde bevvab günlük bir akçe ile Osman isimli şahıstır (HD. 1121/15a). H.1222/M.1711 yılında bevvab Osman vefat etmiş yerine oğlu Mehmed getirilmiştir (VGM, HD. 1118/59b).

H.1173/M.1760 yılında nısf ferraşlık cihetine yarım mahsul ile görevlendirilen es-Seyyid Yakub Halîfe kendi rızası ile görevinden vazgeçmiş, mütevelli Seyyid Numan tarafından es-Seyyid Ömer ve es-Seyyid Osman halifeler müştereken görevlendirilmiştir (VGM, HD. 1086/46a).

Yukarıda bilgilerden medresenin Osmanlılar döneminde aktif bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.1.12. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi

Yapının Adı ve Yeri: Isparta Atabey Ertokuş Medresesi[76]/Atabey/Atabey Gazi Medresesi Isparta ili Atabey ilçesi, Müftü Mahallesi bulunmaktadır.

Şekil 2.24 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 15.06.2023)

Yapının Tarihi ve Banisi: Taç kapısında bulunan inşa kitabesine göre H.621/M.1224 tarihinde Ertokuş bin Abdullah tarafından inşa edilmiştir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad zamanında Antalya ve havalisine yaptığı fetih ve buralarda uzun müddet süren valiliği ile tanınmış bir devlet adamı olan Ertokuş, Gıyâseddin Keyhüsrev'in has kölelerinden biridir (Turan, 1947b, s. 413; Aslanapa, 1957, s. 97). Dönem kaynağı olan İbn-i Bibi, hassa gulamlarından olan Mübarizeddin Ertokuş'un I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in "gurbet" yıllarında yanında olduğunu ve Antalya beyliğinin H.603/M.1207 yılında ona verildiğini bildirir (İbn-i Bibi, 1941, s. 45).

Antalya kalesinin Subaşılık (Ser-leşkeri) görevi yeniden, daha önce sahilde yaşayan halkın geleneklerini, dillerini ve âdetlerini öğrenmiş olan Mübarizeddin Ertokuş'a verildi. "Hainlerin mal ve mülklerini hazine namına tasarruf ile divan defterine kayıt ve bazısını

[76] Isparta'daki yapılar hakkında detaylı bilgi için bkz. Şaman Doğan, N. (1993). *Isparta ve Çevresindeki Selçuklu-Beylikler Dönemi Yapıları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Şaman Doğan, N. (2008). *Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi*. Isparta Valiliği il Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları. Isparta.

da hassa iradı olarak terk etti. Bu işlerin ikmalinden sonra padişah, Konya'ya dönmüş, Antalya'nın ikinci fethini etraftaki hükümdarlara bildirmiş, alınan ganimetlerden bir kısmını da onlara armağan etmiştir" demektedir (İbn-i Bibi, 1941, s. 60). Ertokuş, 20 yıl süren Antalya valiliğinden sonra II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e atabey olarak tayin edilmiş ve Erzincan'a gönderilmiştir. Kendi kurduğu medresede gömülü olduğu söylense de bunu gösteren bir kanıt yoktur (İbn-i Bibi, 1941, s. 162; Çakmak ve Yağcı, 2017). Vakfiyesinde de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır ancak mezar sandukasının süslemelerinden anlaşılan yüksek rütbeli biri için yaptırıldığıdır (Şaman Doğan, 2010, s. 245; Redford, 2019). Bu nedenle orada gömülü olduğunu düşünmek çok uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir.

Araştırmacılardan Redford, Ertokuş'un Hristiyanlıktan dönme gulam olduğuna dikkat çekmekte, buna karşın yapının içinde bulunan haç kabartma düzenlemesinin veya türbedeki haç motifli devşirmenin krypto-Hristiyanlıkla ilişkilendirilemeyeceğini, uygulamanın Hristiyanlıktan Müslümanlığa açılan kapı olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Redford, 2019, s. 225-244).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 1962 yılındaki restorasyonda öncelikle yapı içerisinde temizlik çalışmaları yapılmıştır. Bakım ve onarım sırasında, özellikle ana eyvanın yanındaki odaların kubbeleri ahşap bir tavan düzenlemesiyle görülmekteydi. Onarımla beraber bu ahşap düzenekler kaldırılmış ve kubbeler temizlenerek bugünkü görünümünü almıştır (Sözen, 1970, s. 45). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı gözetiminde, Isparta Müzesi denetiminde 1992 yılında yapı içinde ve çevresinde temizlik çalışmaları başlatılmıştır ve aynı yıl içerisinde medrese, Koruma Kurulu kararıyla tescillenmiştir. Medresenin avlu duvarları örtü sistemi ve öğrenci hücrelerinde sıva raspası yapılmıştır. Avlunun doğu duvarının ekseninde kapatılmış olan üst seviyede sivri kemerli pencere bu onarım sırasında açığa çıkarılmıştır (Anonim, 2009, s. 246; Şaman Doğan, 2013a, s. 39). Türbe ise 1989 yılında tescillenmiştir.

1993 yılı bakım çalışmalarının ardından, Kubadabad Kazı Ekibi medrese içi ve çevresinde bilimsel nitelikli kazı yapılması için bir çalışma başlatmıştır. 1993 yılında yapılan kazı çalışmalarında mevcut zeminin yaklaşık 1,00 m kadar altına inilmiş ve bu

sayede medrese çevresinde çeşitli duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Bu kazı esnasında bir yandan da genel olarak restorasyon çalışmaları sürdürülmüştür (Uysal, 1997, s. 152). O. Uysal, yapının doğu-batı yönünde uzanmasına, ana eyvanın iki yanındaki hücrelerin pastophorion hücrelerine benzerliğine, kubbeyi taşıyan sütunların, söve ve lentoların devşirme malzeme olmasına, eyvanın önündeki levhalara, tuğla malzemenin işçiliğine dayanarak yapının kiliseden dönüştürülmüş olduğunu ileri sürmüştür (Uysal, 2001, s. 91-95).

1993 yılında yapının çevresinde bu çalışmalarda daha öncesinde burada ortaya çıkan ve sonrasında üzeri kapatılan duvar kalıntıları ve doğu duvarın ortasında bir kapı kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Temel seviyesinde açığa çıkan bu kalıntılar yapının doğu tarafını adeta bir ön avlu gibi kaplamakta ve kuzeydoğu güneydoğu köşelerinden yapıya birleşmektedir. Kuzeydoğu köşe odasında yapılan kazı çalışmalarında, medresenin temeli altında herhangi bir kalıntı olmadığı tespit edilmiş, dıştaki birleşme tarzının da organik olmadığından yola çıkılarak bu kuruluşun Selçuklu dönemi sonrasında yapıldığı anlaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda bulunan iskeletler medresenin çevresinin 20. yüzyıla kadar mezarlık olarak kullanıldığını göstermektedir (Uysal, 1994, s.78-82).

O. Uysal, ayrıca medresenin kuzeydoğu köşesindeki mekânın doğu duvarı dibinde yapılan sondajda, bazı Selçuklu yapılarında görülen tandırları andırır bir kalıntı tespit edildiğinden bahsetmektedir. Medrese duvarının altından bir künkle dışarıya bağlanan kalıntının tandırdan ziyade tuvalet ya da abdestlik gibi bir fonksiyonla ilgili olabileceğini belirtir (Uysal, 1997, s. 158).

Medrese bugün iyi durumdadır. Medresenin etrafı bir çevre düzenlemesiyle sınırlandırılmıştır. Taç kapının güneyinde içte kalan iki kapalı birim, medrese bakım araç-gereçleri ile düzenlenmiştir. Ana eyvan başta olmak üzere, diğer tüm kapalı birimler halı ve minderlerle oturma düzenine getirilmiştir. Taç kapı giriş açıklığı ve türbe odası zemininde ikişer, avlu ortasında ise dört aydınlatma aracı mevcuttur. Avlu ortasında yer alan kubbe destek sütunları çelik kelepçeler ile korumaya alınmıştır. Medrese şeffaf bir sundurma ile örtülmüştür. Ana eyvana bitişik kuzey yönde yer alan kapalı birimde, ahşap vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Günümüzde, özellikle eğitim, kültür ve dini etkinliklerde kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medresenin planı, kapalı Yunan haçı planına[77] benzemektedir. Bu benzerlik nedeniyle bazı araştırmacılar yapının bulunduğu yerde daha önce bir kilise olduğunu iddia etmişlerdir. Araştırmacılardan Rott, 1908 yılında yayınladığı "Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kapodokien und Lykien" adlı kitabında/seyahatnamesinde medresenin bir kilise kalıntısının üzerine inşa edildiğini ifade etmektedir. Mihrabın önündeki korkuluk levhaları ve kapıların süslemelerini, San Marco Kilisesi kabartma levhalarına ve Athos dağındaki Laura Manastırı'ndaki örneklerle benzediğini, bu nedenle en erken 9. yüzyıla ait olabileceklerini ve medresenin eski yapının planına hiç dikkat edilmeden inşa edildiğini belirtir (Rott, 1908, s. 12). Demiriz, kullanılan devşirme malzemelerin aynı atölyenin ürünü olduğunu ve Bizans mimarisindeki ikonastasis duvarını hatırlattığını belirtir. Eyvan kemerinde ve kubbeyi taşıyan kemerlerde taş ve tuğladan oluşan almaşık teknik Selçuklu mimarisi için alışılmadık bir uygulama olduğundan bahseder (Demiriz, 1971, s. 87-100).

Uysal ise, medresede kullanılan malzemenin yakında bulunan bir Roma yerleşiminden, büyük olasılıkla Bayat (Seleukeia Sidera)'dan getirildiğini ve kapı söve ve lentoları, ana eyvanının önündeki bezemeli levhalar, kubbeyi taşıyan sütunlar ve duvarlarda kullanılan tuğlalar Bizans özelliği yansıttığını vurgular (Uysal, 1997, s. 155). Şaman Doğan ise medresenin yerinde Aziz Georgios'a ithaf edilen bir kilisenin varlığından bahseder (Şaman Doğan, 1997, s. 347).

Kuban'a göre Atabey Ertokuş Medresesi "Orta mekânda sütunlara oturan 6 m açıklıklı ve opaion'lu bir eliptik kubbe ile çevresinde bir çevre koridoru bulunmaktadır. Atabey Ertokuş Medresesi, çevre koridorlu medrese örneklerinin en erken tarihli örneğidir. Bu Hristiyan mimarisine özgü bir düzenlemedir" (Kuban, 2008, s. 176).

Kazılar sonucunda ortaya çıkan veriler ve daha önceki bilgiler ışığında araştırmacılar, medresenin bir kilise kalıntısı üzerine inşa edildiği konusunda hemfikirdirler.

[77] Dikdörtgen planlı yapının merkezinde genel olarak dört destek üzerine oturan, pandantif geçişli kubbe bulunur. Kubbenin dik eksenlerinde bulunan haç kolları tonoz örtülü, çapraz eksenlerinde bulunan köşe birimleri ise tonoz veya kubbe ile örtülüdür. Bu plan şemasında, karakteristik olarak yapılar küçük, destekler sütun veya payedir. Kubbe, pencerelerle hareketlendirilmiş yüksek kasnaklar üzerine oturur. Doğuda, genellikle dışa taşkın üç apsis uygulanmıştır. Detaylar için bkz. (Pekak, 2008, s. 85-113).

Medrese, dıştan yaklaşık 19,90 x 25,30 m ölçülerinde, doğu-batı yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlı, kapalı avlulu, kubbesi dört serbest destek üzerine oturan, tek eyvanlı, revaklı ve tek katlıdır. Doğu cephe ekseninde hafif dışa taşkın taç kapı ile kuzey ve güney cephelerin doğusunda birer kapı daha bulunur. Batı cephenin ekseninde yapıya bitişik türbe yer alır (Aslanapa, 1956, s. 102-103; Kuran, 1969, s. 47; Sözen, 1972, s. 42; Şaman Doğan, 2013a, s. 40).

Doğu/giriş cephesinde, eksende beden duvarından dışa taşkın ve yüksek, tonoz kavsaralı, sivri kuşatma kemerli düzenlemeye sahip taç kapı haricinde bir açıklık bulunmamaktadır. İki yanda mukarnaslı nişler ile sınırlandırılmış basık kemerli giriş açıklığı ve kemer üzerinde medresenin beş satırlık kitabesi yer alır.

Fotoğraf 2.57 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, doğu cephe

Kuzey cephede yaklaşık olarak eşit aralıklarla yerleştirilen dört dikdörtgen pencere ve bu pencerelerin orta noktasında lentolu bir kapı yer almaktadır. Cephenin üst seviyesinde biri eksenin doğusunda, biri kapının diğeri eksendeki pencerenin üzerinde ve eksenin batısında olacak şekilde sıralı dört çörten yer alır.

Güney cephe, kuzey cephe ile benzerlik gösterir ancak burada pencere sayısı altıdır. Kapı ise eksendeki pencerenin doğusundadır. Üst seviyede/saçağın altında eşit aralıklarla yerleştirilmiş dört çörten bulunur. Saçağı sınırlayan kademeli silmeler doğu köşede yükselerek vurgulanmıştır.

Fotoğraf 2.58 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, kuzey ve güney cephe

Batı cephede eksende, içeriden ana eyvanın cephesine bitişik inşa edilmiş ve ana eyvandan yüksek tutularak daha görünür kılınan türbe yer alır. Cephenin kuzeyinde eksende dikdörtgen pencere yer alır. Yine diğer cephelerle benzer şekilde dört çörten bulunur. Batı cephenin yüksek tutulan orta bölümü ana eyvana denk gelmektedir. Burada eksende sivri kemerli pencere bulunur. Türbeden dolayı pencere dışarıdan algılanamamaktadır.

Doğu cephe ekseninde yer alan basık kemerli taç kapıdan, dikey dikdörtgen planlı giriş mekanına geçilir. Giriş mekanının iki yanında çift sıralı düzenlenen üçer birim yer alır. Kuzey ve güney duvarlarının ekseninin doğusunda birer kapı, batısında birer pencere yer alır. Bu kapılardan da kuzeydoğu ve güneydoğu köşede yer alan dikdörtgen mekanlara giriş yapılır. Pencereler ise kare planlı birimlere açılmaktadır. Kuzeydoğu köşe mekanları birbirlerine kapı ile bağlanan biri kuzey-güney diğeri doğu-batı yönünde iç içe iki dikdörtgen mekân olarak düzenlenmiştir. Doğu duvar üzerinde de merdiven bulunur. Avluya birer kapıyla açılan mekanların doğusunda kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ince uzun birimler bulunur.

Araştırmacılardan A. Kuran, kuzeydoğu köşedeki mekanının batı duvarında bugün mevcut olmayan bir ocak nişinden bahsetmektedir (Kuran, 1969, s. 60). Şaman Doğan'a göre girişteki bu birimlerin çift sıra olarak ve girişe açık, avluya kapalı düzenlenmiş olması nedeniyle imaret olabileceği ve servis mekanları için uygun bir düzenleme olduğunu belirtmektedir (Şaman Doğan, 2013a, s. 54).

Giriş mekânından 10,40 x 10,50 m ölçüsündeki yaklaşık kare planlı avluya geçilir. Avluda, eksenlere simetrik olarak yerleştirilmiş dört sütun ve duvarlara enine- boyuna atılan sivri kemerler sayesinde her biri dikdörtgen planlı dokuz birim yer alır. Avlu, pandantiflerle geçilen, aydınlık açıklığı olan eliptik bir kubbeyle, eksenlerdeki birimler sivri, köşedekiler ise beşik tonoz örtülüdür. Avlunun ortasında kare bir havuz, havuzun kuzeyinde ve güneyinde su yolları bulunmaktadır.

Medresede taç kapı-avlu-havuz-ana eyvan ve türbe ile dikey aks oluşturulmuştur. Havuzla bağlantılı su yolu güneydeki mekândan geçmektedir. Su yolu bağlantısından dolayı burasının tuvalet olabileceği ileri sürülmüştür (Kuran, 1969, s. 48).

Fotoğraf 2.59 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, ana eyvandan-avlu-kapı

Avlunun iki yanında/ kuzey ve güney kanatta ikişer öğrenci hücresi bulunur. Dershane odaları kare planlıdır. Kuzeyde yer alan dershane odası batı ve kuzeyinde, güneydeki oda ise yine medresenin güney cephesine bakan iki pencere ile aydınlatılmaktadırlar. Bu birimlerin doğusunda yer alan kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı birer koridor ve kapı aracılığı ile avluya giriş çıkış sağlanmaktadır.

Ayrıca, öğrenci hücrelerinin kapı sövelerinde, ana eyvanı avludan ayıran parça ve eyvandan türbeye geçişte hem basamaklarda hem kapı sövelerinde Bizans dönemi devşirme malzemeler kullanılmıştır (Kuran, 1969, s. 49; Demiriz, 1971, s. 88-92; Şaman Doğan, 2013a, s. 42).

Avlunun batısında eksende, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı sivri tonozlu ana eyvan yer alır. Eyvanın iki yanında yaklaşık eş büyüklükte kare planlı ve tromplarla geçilen kubbe örtülü birer mekân/kışlık dershane yer alır. Ana eyvan, güney duvarına eklenen

mihrapla mescit haline getirilmiştir ve bu mescitten de medresenin batısında bulunan üçlü Bizans kapısı benzeri bir kapıyla bağlantılı türbe yer alır (Şaman Doğan, 1993, s. 53). Ana eyvana zayıf bir şekilde batı cepheden bağlı olan türbe, kare kaideli, sekizgen planlı gövdeli ve iki katlı, içten kubbe, dıştan sekizgen külahla örtülüdür. Cenazelik katına giriş yoktur. Ziyaret katına lentoları ve söveleriyle basamakları devşirme malzemeden üç kapı açıklığından ulaşılmaktadır.

Fotoğraf 2.60 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, ana eyvan, türbe

Ana eyvanın güneyindeki mekânın güney duvarında biri eksende, diğeri eksenin batısında olmak üzere iki pencere ve kuzeydoğu köşesinde avluya açılan bir kapı bulunur. Kuzeydeki birimin de kuzey duvarında eksende bir, batı duvarında eksenin kuzeyinde birer pencere ile aydınlatılmakta ve güneydoğu köşesinde bir kapı ile avluya açılmaktadır.

Korkuluk levhası ve benzeri parçalar genellikle cephelerde ya da mimari öğelerin önündeki konumlarıyla ve bezemeleriyle süsleme programının parçasını oluşturmaktadır. Özellikle burada avlu ve eyvana açılan kapıların lento ve sövelerinde, avludaki havuzun su oluğunun iki yanında görülen templon arşitravları dikkati çeker (Şaman Doğan, 1997, s. 353). Bizans dönemine ait olan bu levhaların süslemeli yüzleri görünecek şekilde yerleştirilmiştir. Özellikle ana eyvandan türbeye açılan üç kapıda yoğun bir şekilde kullanılmaları bu mekânın işlevini vurgulamak amacıyla olduğu belirtilmektedir (Şaman Doğan ve Yazar, 2007, s. 217-218).

Yapıda çok sayıda devşirme malzeme, düzgün kesme taş, kemerlerde ise almaşık teknik kullanılmıştır. Medresenin hem içinde hem de cephelerinde yoğun olarak kullanılan

devşirme malzemeler ve çevresinde yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkan kalıntılar burada bir kilisenin varlığını destekler niteliktedir. Avlunun ortasında kubbeyi taşıyan ayakların da ilk yapım evresinden kaldığı Selçukluların burada bulunan yapıyı medrese işlevine uygun olarak yeniden inşa ettikleri anlaşılmaktadır.

Atabey Ertokuş Medresesi, plan ve yoğun kullanılan devşirme malzemeleri ile tek örnek değildir. Konya Ali Gav Medresesi de benzer özellikler taşımaktadır. Ancak Atabey Ertokuş Medresesinde dikkati çeken farklı uygulamalar bunlarla sınırlı değildir. Daha önce bahsedildiği gibi medresenin girişinde çift sıra mekân düzenlemesi uygulanmıştır. Bu tip bir dizilim Türk-İslâm sanatında rastlanan bir özellik olmamakla birlikte Bizans mimarisinde iç ve dış narteks olarak kullanılan yaygın bir şemadır. Türbe kapısının, giriş eyvanından avluya açılan kapı ile aynı eksende inşa edilmesi dikkat çekici diğer bir unsurdur.

Kaynaklar Üzerinden Medresenin Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Basık kemerli giriş kapısı üzerinde tonoz alınlığında yer alan mermer üzerine sülüsle yazılmış beş satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

السّلطان
أمر بعمارة هذه المدرسة في أيام السّلطان المعظّم
علاء الدنيا والدّين أبو الفتح كيقباد بن كيخسرو
برهان أمير المؤمنين العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله
تعالى أرطوقش بن عبدالله في شهر رمضان المبارك سنة احدى
وعشرين و ستمائة

Fotoğraf 2.61 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, inşa kitabesi

Okunuşu:

“Es-sultan,

Emera bi-‘imareti hazihi’l-medreseti fi-eyyami’s-sultan elmu’azzam,

Ala’ed-dünya ve’d-din Ebu’l-feth Keykubad bin Keyhüsrev,

Burhânü emir’ü’l-mü’minîn el-abdü’z-za’if el-muhtacü ilâ rahmeti’llahi,

Teâla Ertokuş bin Abdullah fî şehr-i Ramazâne’l-mübarek seneti ihda ve işrin ve Sitte mi’e”.

Türkçesi:

Bu medresenin yapımını, dünya ve dinin yüce sultanı, mü’minlerin emiri, fetihlerin babası Keyhüsrev oğlu Keykubad zamanında, yüce Allah’ın rahmetine muhtaç, zayıf kulu Abdullah oğlu Ertokuş H.621/M.1224 yılının mübarek Ramazan ayında emretti (Uzunçarşılı, 1929, s. 222; Şaman Doğan, 2013a, s. 25).

Avlu duvarındaki kitabe: Medresenin önünde ve hangi yapıya ait olmayan tek satır halinde cel’i talik tarzda yazı bulunmaktadır.

Okunuşu:

.makâmu İbrâhîm, ve men dahalehu kâne amin.

Türkçesi:

İbrahim’in makamı oradadır. Oraya giren güvende olur[78]. Âli İmran suresi 97. Ayet.

Kitabenin sağ ve sol alt köşesinde H.1342 yazmaktadır.

Burada bahsedilen Makam-ı İbrahim, Kâbe’nin yakınında bulunan ve Hz. İbrahim’in, Kâbe’yi inşa ederken üzerine çıktığı taş olarak kabul edilen kutsal bir mekândır. Bu ayetin

[78] Âl-i İmrân Suresi 97. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2022

Atabey Ertokuş Medresesi'nde kullanılmasının amacı, medresenin güvenli bir ilim yuvası olduğunu, buraya gelenlerin hem maddi hem de manevi anlamda korunacağını vurgulamak amacıyla olmalıdır. Başka bir anlamda siyasal otorite ve dini bağlamı pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır.

Vakfiye:

Medresenin vakfiyesi O. Turan tarafından yayımlanmıştır (Turan, 1947b, s. 415-430). Atabey Ertokuş'un ölümünden sonra yapılan vakfiyeden medresenin mütevellisi olarak Armağan Şahı görevlendirildiği bilinmektedir. Üç yapıya vakıf olan, Ağros köyünün gelirinin 1/5'i mütevelliye, geri kalanı müderris ve talebelere, hana gelen yolculara, caminin imam ve müezzinine ayrılmıştır ancak maaşlara değinilmemiştir.

Vakıf köyünün ilk sakinleri Hristiyan iken, yavaş yavaş Türkleşmiştir. Köyün 16 ve 17. yüzyıl kayıtlarına göre 13 mahallesi bulunmaktadır. Ayrıca Armağan Şah evladına ait 25 evin bulunduğu kayıtlar arasındadır (Turan, 1947b, s. 424).

Vakfiyenin tarihinde bir hesap hatası bulunmaktadır. Yapılar H.620-21/M.1223-24 yıllarına aittir. Vakfiyede şahit olarak gösterilen Karatay H.652/M.1254 yılında mütevelli ilan edilen Armağan Şah H.638/M.1241 tarihinde ölmüştür. Bu durumda vakfiye H.620-38/M.1224-1241 yılları arasında düzenlenmiş olmalıdır (Turan, 1947b, s. 419-420).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı döneminde, H.973/M.1566 tarihli tahrir defterinde *Vakf-ı Medrese-i Atabey an-kıbeli Sultan Alâeddin* başlıklı kayıtta Ağros köyünün Medrese, Otaç, Kafir-gönü ve Zimmiyân adlı dört mahallesi, medresenin gelirleri arasında yer almaktadır. Bu dört mahalledeki kişi sayısı dört yüz otuz ikidir ve bunlardan üç yüz yetmiş altısı vergi mükellefidir. Geri kalan elli altı nefe ise imam, muhassıl, muallim, mütevelli, sâhib-i berât, a'mâ, ma'lûl vb. gibi vergiden muaf kişilerdir (BOA, TT.d, 438, s.307).

Ağros köyüne ait bu dört mahalleden elde edilen gelir, ispenç[79] ve gebrân[80] cizyeleriyle birlikte toplam 27.447 akçedir. Vakfiyedeki şarta göre toplam gelirin beşte biri

[79] Osmanlı Devleti'nin tarımla uğraşan Hristiyan reayadan topladığı vergidir.
[80] Hristiyanlardan alınan vergidir.

mütevelliye aittir. Yani bu gelirin yaklaşık 5.490 akçesi mütevelliye ödenmektedir. Bunun yanında vakfa ait gelir kalemleri arasında yıllık 4.237 akçe gelire sahip Panbuklu Köyü de bulunmaktadır. Bu gelirin ise günde 10 akçeden yılda 3.600 akçesi medrese talebelerine, 200 akçesi kervansarayın tamir işlerine ve geri kalan 437 akçesi ise müderrise aittir (BOA, TT.d, 438, s.308). Böylelikle H.937/M.1530 yılına ait bu bilgilerden medreseye ait gelir kaynakları olan Ağros ve Panbuklu köylerinin yıllık toplam hasılatı olan 31.684 akçenin büyük bir kısmının medresede görevli müderris ile burada okuyan talebelerin ihtiyaçlarına ayrıldığı söylenebilir (Çakmak ve Yağcı, 2017, s. 59-81).

Tablo 2.11 Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, 1530 Yılına Ait Gelirleri

Vakıflar	**Yıllık Gelir**	**Yıllık Gider**	
Panbuklu Köyü	4.237 akçe	Mütevelli	5.490 akçe
Ağros köyüne ait dört mahalle	27.447 akçe	Müderris	437 akçe
		Öğrenciler	3.600 akçe
		Kervansaray Onarımı	200 akçe
Toplam	31.684		

H.1195/M.1781 yılındaki kayıtta, Hamid sancağı Ağros kasabasında Atabey Medresesi'nin müderrisi Mehmed tarafından tahsil olunan bağ, hamam, resm-i gedik (esnaf ve zanaatkârların loncalarına ödedikleri vergi), resm-i ağnam (küçükbaş hayvan sahiplerinden alınan bir vergi türü), yaylak ve sair mukataalar ile öşürlere yapılan müdahalenin önlenmesi istenmiştir (BOA, AE.SABH.I., 254/17098). H.1219/M.1805 yılına gelindiğinde medresenin müderrislerinden Ali, Mehmed, Hüseyin ve İbrahim Efendiler her koyun başına birer para resm alırken reaya fevt oldukça (öldükçe) resmi arttırarak tahammül olunamayacak bir hadde getirdiklerinden bu durumun engellenmesi için emir çıkarılmıştır (BOA, C.MF.,138/6881). Medresenin gelirleri arasında alınan vergilerin de bulunduğu görülmektedir.

H.1267/M.1851 yılına ait defterde Hamid Sancağı Ağros kazasında Atabey Medresesinin öşür bedellerinin olduğu varidat muhasebesi bilgileri yer almaktadır. Buna göre; H.1256-67 yılları arasında öşür gelirleri; Bostan 9.035, Soğan 18.835, Bağ 8.424, Afyon 48.440, Kovan 3.577 akçedir (BOA, EV.d.., 10658).

H.1318/M.1901 yılına ait kayıtta Gazi Atabey Medresesi müderrisliğine ait vakfiyesinden müterakim mebaliğin (birikmiş borç) aşardan deynine mahsubu hakkında müderris Osman Rıza'nın arzuhali yer almaktadır (BOA, BEO, 1550/116225); H.1319/M.1902 yılında Osman Rıza Efendinin, bedel-i öşürden zimmeti olan paranın taht-ı hacze alınan emlak ve arazisinin kendisine bırakılarak matlubu olan paradan mahsubunu istidası. Kısacası belgede Osman Rıza'nın 10 bin kuruşluk borcuna karşılık emlak ve arazisinin haczedilmesi sonucunda mağdur olduğuna dair kaleme aldığı dilekçe yer almaktadır (BOA, BEO, 1760/131949). Bu tarihe kadar medrese vakfının aktif olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarından medrese görevlileri ile ilgili çeşitli bilgilere ulaşılmıştır.

Mütevelli ve Müderris

H.1117/M.1706 yılında Atabey Medresesinde müderris ve müftü olarak görev yapan es-Seyyid Süleyman Efendi vefat etmiş, boş kalan kadroya Hüseyin isimli şahıs getirilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 79/7999).

H.1125/M.1714 yılında Mustafa ve Hasan efendiler müştereken medreseye müderris olarak görevlendirilmişlerdir (BOA, İE.TCT., 11/1288)[81].

H.1137/M.1725 yılına ait belgede medrese vakfından birinin Cuma vaizliği için görevli olduğu bilgisi verilmektedir (BOA, C.MF., 86/4262).

H.1154/M.1742 yılında Atabey vakfında görevli müderrislik maaşı rub hisse (1/4) olarak belirlenmiştir (BOA, C.MF., 79/3950).

H.1171/M.1758 tarihinde vakfın mütevellisinin Süleyman Efendi olduğu nısf tedrisiyesini kardeşi Mehmed Efendi'ye kasr-ı yed ve ferağı yani Süleyman Efendi,

[81] Vakıf tarafından karşılanan müderrislik cihetine (maaşına) bir kişinin değil birden fazla kişinin sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim H.1125/M.1714 senesinde müderrislik ciheti (maaşı) nısf (yarım) hisse iken (BOA, İE.TCT.,11/1288); H.1154/M.1742 senesinde rub (çeyrek) hisse olarak verilmiştir (BOA, C.MF., 79/3950).

vakıftaki nısf müderrislik hakkından vazgeçerek bunu kardeşi Mehmed Efendi'ye bırakmıştır (BOA, AE.SOSM.III, 7/469).

H.1177/M.1764 yılında Atabey Vakfında mütevelli olarak görev yapan İbrahim Halife bin Mehmed'in beratı yenilenmiştir (BOA, AE.SMST.III, 53/3831).

H.1197/M.1783 yılına ait belgede müderrisliğinin tevcihine dair Şeyhülİslâm Dürrizade Ataullah imzalı işaret-i aliyye yer almaktadır (BOA, C.MF., 3/106). Bu belge, müderrislerin kimler tarafından atandığı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

H.1204/M.1790 yılında mütevelli Seyyid Süleyman'ın vakfı iyi yönetememesi ve bazı kişilere sebepsiz yere görev vermemesi gibi davranışlarından dolayı görevine son verilmiştir (BOA, C.EV., 76/3779). Bu bilgi bize gerektiğinde görevden alındıklarını yani bir denetleme mekanizmasının olduğunu göstermektedir. H.1204/M.1790 yılında dörtte bir hisse ile müderris görevlendirilmiştir (BOA, C.MF.,131/6504).

H.1207/M.1793 yılında Atabey Medresesi Vakfı Mütevellisi el-Hac Mehmed erkek evladı olmadan vefat etmiş yerine ulemadan Abdullah bin el-Hac İbrahim getirilmiştir (BOA, C.MF., 97/4835).

H.1219/M.1805 yılına medresenin müderrisleri Ali, Mehmed, Hüseyin ve İbrahim Efendi'lerdir (BOA, C.MF.,138/6881).

H.1224/M.1810 yılında Atabey Vakfı mütevellisi Abdullah Halife bin Derviş'in vazifelerini yerine getirmediğini ve evlâd-ı vâkıfdan olmadığını bildiren el-Hac Mehmed Halife bin el-Hac Mehmed'e kendisinin evlâd-ı vâkıfdan olduğu ve bu göreve layık olduğu hususundaki arzuhaline on beş kişinin şehadeti ve Şeyhülİslâm Dürrizade es-Seyyid Mehmed Ataullah Efendi'nin de işaretleriyle beratı verilmiştir (BOA, C.EV., 280/14284). Aynı yıl müderris tekrar İbrahim Afif Efendi'dir. Belgenin detayında "nısf müderrisliğe mutasarrıf olan Müftizade Seyyid İbrahim Afif Efendi'nin görevini en iyi şekilde yerine getirmesine rağmen, cahil sınıfından Osman ve Hüseyin kardeşler müderrisliğin rub'hissesini kendilerine bıraktığını iddia ederek mazul nâibden berat almışlardır. Bunun üzerine Nâib Ömer Efendi'nin bu iki şahsın İbrahim Afif Efendi'nin geçim kaynağı olan bu cihete haksız yere müdahale ettiklerini bildiren ilam" gibi bilgileri yer almaktadır (BOA, C.MF., 110/5472).

H.1125/M.1811 tarihinde “Münhal olan Hamid livasının Ağros kasabasında vaki Gazi Atabey Medresesi Müderrisliği ber-vech-i iştirak Mustafa ve Hasan efendilere tevcihini natık arzuhal ve telhis üzerine sadır olan işaret-i aliyye”. Bu tarihte Mustafa ve Hasan Efendiler müştereken müderris olarak görevlendirilmişlerdir (BOA, İE.TCT., 11/1288).

H.1318/M.1901 yılına ait kayıtta müderris Osman Rıza isimli şahıstır (BOA, BEO, 1550/116225).

Duagü

H.1180/M.1767 yılında günlük 10 akçe ile Süleyman duagü olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.EV., 543/27441).

H.1203/M.1789 tarihinde Seyyid Ali Efendi günlük 10 akçe ile vaiz ve nâsıh (öğüt veren, nasihat eden) (BOA, C.EV., 506/25570); Reşid Halife’de günlük 10 akçe ücretle cüzhan olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.EV., 660/33285).

2.1.13. Sivas Divriği Darüşşifası

Yapının Adı: Melike Turan Şifahanesi / Medrese-i Kebir / Medrese-i Kübra[82]

Yapının Yeri: Sivas'ın Divriği ilçesinin merkezinde, Divriği Ulu Camii bitişiğindedir[83].

Şekil 2.25 Divriği Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 25.04.2024)

Yapının Tarihi ve Banisi: H.626/M.1228 yılında Melik Fahreddin Behramşah'ın kızı Turan Melek tarafından yaptırılmıştır.

Bani Turan Melek hakkında, darüşşifasının inşa kitabesindeki bilgiler dışında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

Turan Melek, Fahreddin Behramşah'ın kızıdır. Yani Selçukşâh, Behramşâh'tan sonra Erzincan-Kemah melikliği tahtına geçen II. Alâeddin Dâvudşah, Köğonya (Şebinkarahisar) Mengücek Meliki Muzaffereddin Mehmed, Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile evlenen Selçukî Hatun ve Erzurum Meliki Tuğrulşah'la evlenen Melike Hatun'un da kardeşidir (Sakaoğlu, 2017, s. 193).

Melike Turan'ın, Ahmet Şah'ın eşi olduğundan bahsedilir ancak kaynaklarda evli olduklarına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak S. Ünver, O. Aslanapa, D. Kuban, M. Sözen, A. Durukan gibi bazı araştırmacılar Ahmed Şah'ın, Turan Melek'in eşi olduğu

[82] H.925/M.1519 tarihli Atîk (Köhne) Evkaf defterinde bu şekilde anılmıştır (Sakaoğlu, 2017, s. 432).

[83] İslâm kent modelinde Ulu Cami daima ticari doku içerisinde yer almaktadır. Ancak Divriği'de durum farklıdır. Şifaiye nedeni ile bir kent dokusu beklentisi günümüz bilgileri doğru değildir (Eser, 2017, s. 4).

varsayımında bulunmuşlardır (Ünver, 1934; Sözen, 1972; Aslanapa, 1989; Durukan, 2012). Genel kabulle evli oldukları düşünülmüş ve öyle ifade edilmiştir[84]. Ancak bu bilgilerin hepsi birer varsayımdan ibarettir.

Mimar/Sanatçı: Darüşşifanın mimarı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır**.** Araştırmacılardan Z. Sönmez**,** ana eyvanının tonoz kemeri altında, bir damla motifi ile süslenmiş küçük bir kartuş içinde "amelî Hürremşah Hilatî" yazıldığını ve bu sanatçının adının Divriği Ulu Camii mihrap önü kubbesini taşıyan batı kemerinin dışa bakan kilit taşı üzerinde bulunan usta kitabesini de "amelî Hürremşah bin Muğis el-Hilatî" şeklinde okunduğunu belirtir (Sönmez, 1995, s. 164). N. Sakaoğlu ise bu yazıyı "Ameli Hûrşâd Ahlati" olarak okumuştur (Sakaoğlu, 2017, s. 432).

Ahlatlı Hûrşâd hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Cami kısmında bulunan sanatçı kitabelerinden, minber ustasının Tiflisli Ahmed, yine minberin batı yüzünde "Allahümme mağfir li-kâtibihi Muhammed / Ey Allah'ım kâtip Muhammed'i esirge" yani kâtibin Muhammed olduğu anlaşılmaktadır (Sakaoğlu, 2017, s. 365).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapı topluluğunda, Osmanlı döneminde ve büyük çoğunluğu cami kısmında olmak üzere çeşitli onarımlar yapılmıştır. Bilinen ilk onarım ya da ilave Kanuni döneminde (1520-1566) yapılmıştır. Camiyi onarmak üzere Divriği'ye bir ekip gönderilmiş yapıya bir minare eklenmiştir.

19. yüzyılda meydana gelen deprem, külliyede ciddi bir tahribata yol açmıştır. Darüşşifanın giriş eyvanın üstü, avlunun ortasındaki tonozlar, aydınlatma feneri ve türbenin kubbe ve çokgen külahının yıkılmış olduğu düşünülmektedir.

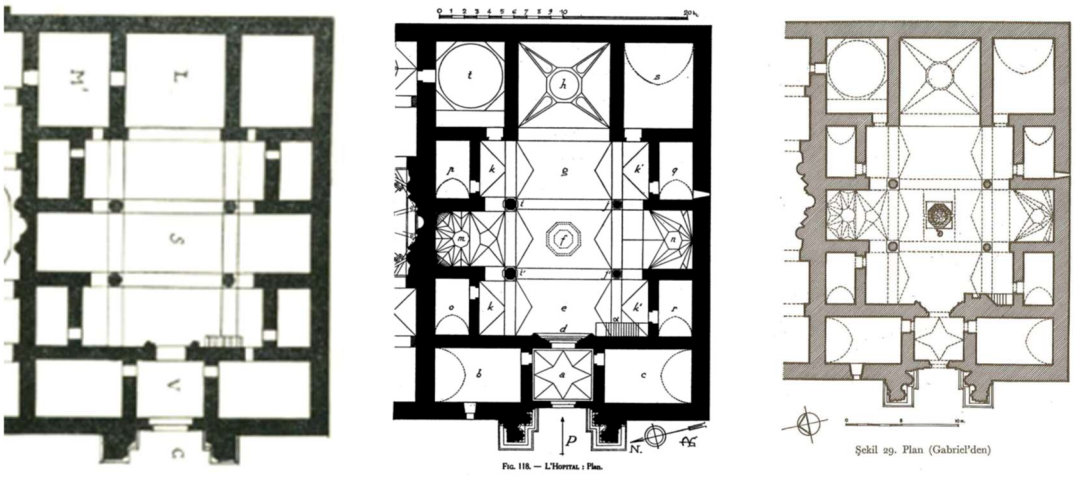
[84] Melike Turan'ın kim olduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki araştırmacılardan A. Gabriel ve aynı görüşü savunan N. Sakaoğlu'na göre, Melike Turan Melek'in asıl adı Fatıma Hatun'dur (Sakaoğlu, 2017, s. 194). Ancak bu durumda Fatıma Hatun'un Süleymanşah'ın eşi yani Ahmed Şah'ın annesi olması gerekir. Bir diğer iddia da Melike Turan'ın "Meliketü'l-âdile" unvanını taşıması ile alâkalıdır. Bu unvanı taşımasından dolayı Ahmed Şah'ın taht ortağı olduğu ve bu ortaklıktan dolayı da külliyeyi birlikte yaptırdıkları ifade edilmektedir. Tabii bunun bir uzantısı olarak Melike Turan Melek'in neden Divriği'ye gelip böyle bir külliyeye destek olmak isteyeceği ve neden taht ortağı olarak kabul edileceği soruları akla gelmektedir (Salman, 2020, s. 94).

H.1296/M.1879 tarihli belgede de külliyenin güney duvarının yıkılmak üzere olduğu ve buna dair bir keşif yapıldığı, ihale ile onarım maaliyetinin 12.500 kuruşa kadar indirildiği bilgisi yer almaktadır (BOA, EV.MKT., 1025/53).

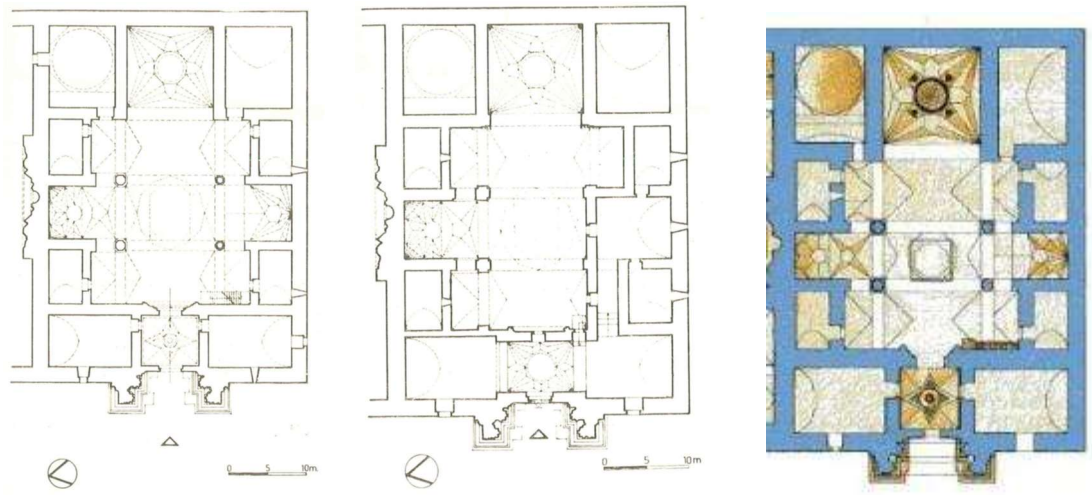
H.1307-1309/M.1890 yılında "Asâr-ı Nadire-i Selçuki yeden Divriği'de vâki Cami-i Kebir ve Medrese-i Kübra'nın haraba yüz tuttuğu ve derununa eşya ve zehair doldurulduğu"na dair Mizan Gazetesinde bir haber çıkmıştır. Evkaf Nezaretinden durumun araştırılması ve tamiratı için gerekli işlemlerin başlatılarak keşif bedellerinin bildirilmesi, vakfın gelir durumunun ortaya konulmasının emredilmiştir. Bunun üzerine medrese ve caminin ayrı ayrı vakıflara sahip olduğu, Medrese-i Kübra'ya bağlı Divriği'deki Kömek Mezraası'nın senelik 2.700 kuruşu tahmis bedelinin bulunduğu, cami vakfına bağlı olup, görevli ücretlerine şartlı bulunan köy ve mezraların 1296-1302 seneleri tahmis bedellerinin tamamının Sivas Mal Sandığı'nda biriktirildiği anlaşılmıştır. Evkaf Komisyonu tarafından yerinde yapılan keşifle Cami-i Kebir'in kubbe ve duvarının 10.605 kuruşa, Medrese-i Kübra'nın yıkılan duvarı ile diğer yerlerinin 10.100 kuruşla yaptırılabileceğinin tahmin edildiği ve gün geçtikçe daha da harap olan her iki eserin bir an önce tamiri gerektiği vurgulanmaktadır (BOA, EV.MKT, 1889/105; Demir, 2019, s. 94).

H.1320/M.1903 yılında Sivas'ta Divriği kasabasında kain Cami-i Kebir ile Medrese-i Kübra'da yine onarım çalışmaları yapılmıştır (Evkaf 7) (BOA, ŞD., 160/25).

Yapıya ait ilk plan 1917 yılında, M. Van Berchem tarafından çıkarılmıştır. Planda dikkati çeken nokta ana eyvandan türbeye açılan bir pencere ve giriş eyvanının güneyindeki birimin doğu duvarında avluya açılan bir kapı bulunurken kuzeydeki birimin batı duvarında pencere bulunmaması dikkat çeker. Ayrıca kuzey yan eyvanın iki yanındaki birimlerin ve güney eyvanın doğusunda yer alan birimin girişleri farklı verilmiştir. Havuz ve örtü sistemi gibi detaylara yer verilmemiştir.

Araştırmacılardan M. Sözen üst kat planını da yayınlamıştır.

Şekil 2.26 Divriği Darüşşifası, plan (Berchem, 1917; Gabriel, 1934; Kuran, 1969; Sözen, 1972; Kuban)

Darüşşifa, 1930'ların ikinci yarısında köylüden toplanan aşar vergisi hububatının deposu olarak kullanılmıştır. 1948 yılında Divriği ilçesinde Ulu Cami yanındaki Darüşşifanın bakım ve onarımı bütçeden karşılanarak müze deposu olarak kullanılmak üzere Millî Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır (BCA, 30-18-1-2,116-22-12).

Araştırmacılardan Y. Önge, Divriği külliyesindeki onarım çalışmalarını kısaca şöyle anlatır. 1959 yılında ise külliyenin doğu cephesi boyunca yağmur suları ve nemden kaynaklanan zararı önlemek için bir istinat duvarı inşa edilmiştir. 1961 yılında Ali Saim Ülgen başkanlığındaki bir ekip tarafından külliyenin bazı bölümlerinin rölöve ve onarım projeleri hazırlanmış; darüşşifanın havuzu ve türbenin çokgen külahı için projeler yapılmıştır. Projelere göre 1964-1965 yıllarında ulu cami ve darüşşifanın damları taşla

kaplanmıştır. 1965 yılında külliyenin üzerinin saç kaplama çatı ile örtülmesi projesi hazırlanmış ve 1967 yılında bu proje uygulanmıştır. 1969 yılında darüşşifa camiye özgününde olmayan yapay birer aydınlık açıklığı ve darüşşifada aslında olmayan bir havuz projesi hazırlandığından bahseder. 1971 yılında da yapılan isnat duvarlarının niteliksiz ve çirkin olduğunu anlatır (Önge, 1978, s. 54-57).

D. Kuban ise, 20. yüzyıl onarımlarını haklı olarak eleştirir ve restorasyonlarda büyük hatalar olduğunu ifade eder. Yapılan onarımların ileriye dönük değil günü kurtarmak amacıyla ve yetersiz tekniklerle yapıldığından Türk sanatının baş yapıtı olan bir eserin zarar görmesine neden olduğunu belirtir (Kuban, 1982, s. 23-26).

Yapının 2015 yılında başlayan onarım çalışmaları sırasında 20. yüzyıl onarımlarında yapıya vereceği zarar düşünülmeden kullanılan çimento yapıdan kaldırılmıştır. Taşıyıcı sistem yeniden elden geçmiş, örtü sistemi de dahil zarar gören bütün elemanlar üzerinde ve temelde sağlamlaştırma çalışması yapılmıştır. Duvarların dışarı doğru hareketini önlemek için tonozlarda gergi çubukları kullanılmıştır. Yapı özgün kimliğine olabildiğince kavuşturulmaya çalışılmıştır. 9 yıl süren onarımlar 2024 yılında tamamlanmış ve halka açılmıştır.

Yapı Tanıtımı: Cami, darüşşifa ve türbeden oluşan yapı topluluğu eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Darüşşifa, camiye güneyden bitişiktir. Yaklaşık 24 x 32 m ölçüsünde, doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı, kapalı avlulu, revaklı, dört eyvanlı ve batı ve güney kanadı iki katlı düzenlemeye sahiptir.

Araştırmacılardan B. İpekoğlu, farklı iki ana yapının bitişik olarak tasarlandığı yapı grubunda değerlendirmektedir (İpek, 2006, s. 121). Paylaştıkları ortak bir avlunun olmaması aralarındaki organik bağı zayıflatsa da caminin güney duvarı aynı zamanda darüşşifanın kuzey duvarını teşkil etmektedir. Ayrıca batı cephede iki farklı yapının bulunduğunu vurgulayan taç kapılar dikkat çekicidir.

Fotoğraf 2.62 Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, batı cephe, genel görünüm

Darüşşifanın batı cephesi, ulu cami cephesine göre daha yüksek tutulmuştur. Bu cephede oldukça anıtsal sivri kemerli ve dışa taşkın bir taç kapı, kapının iki yanında birer mazgal, kuzeydeki mazgal pencerenin altında dikdörtgen bir pencere, üst seviyede de aynı hizada olmayan dikdörtgen birer pencere ve bunların üstünde de birer çörten yer alır. Basık kemerli giriş açıklığının üzerinde dikdörtgen bir pano içerisinde inşa kitabesi bulunur bunun da üstünde dikey dikdörtgen bir pencere, pencerenin ortasında da bir sütünce bulunmaktadır. Taç kapının oldukça tüksek tutulmuş olması ve üst seviyede de pencerenin bulunması darüşşifanın iki katlı olduğunun dışarıdan da algılanmasını sağlamıştır. Taç kapıda yer alan neredeyse üç boyutlu hatta heykel denilebilecek, yüksek kabartma stilize bitkisel, geometrik ve figürlü bezemeleri ile Orta Çağ Türk mimarisinde ayrıca bir öneme sahiptir[85].

Fotoğraf 2.63 Divriği Darüşşifası, insan figürleri

[85] Yapının bezemeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Sevgi Kutluay (1988). *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifasının Taş Süsleme Programı.* Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi: Ankara

Güney cephe büyük oranda restore edilmiştir. Alt ve üst sevide de üçer mazgal pencere ve beş çörten bulunur. Kuzeydoğu köşede kademelenme görülmektedir. Hem kot farkı hem de bu kısımda pencere olmaması yapının ikinci katının burada devam etmediğinin dışarıdan algılanmasını sağlamaktadır.

Fotoğraf 2.64 Divriği Darüşşifası, güney cephe

Doğu cephe çok sayıda onarım geçirmiştir. Bütün çörtenler ve saçak kornişleri onarımlarla eklenmiştir.

Fotoğraf 2.65 Divriği Darüşşifası, batı cephe

Taç kapıdan kareye yakın dikdörtgen planlı yıldız tonoz örtülü[86] giriş eyvanına geçilir. Giriş eyvanın iki yanında yaklaşık eş büyüklükte kuzey-güney yönünde beşik tonozlu dikdörtgen birer birim yer alır. Bu birimler güneydekinin batı ve güney duvarında birer

[86] Mardin Ulu Camisi giriş eyvanında da aynı özellik söz konusudur.

olmak üzere iki, kuzeydeki birimin ise yalnızca batı duvarında bir mazgal penceresi vardır. Bu birimlerin giriş kapıları da birbirinden farklıdır.

Giriş eyvanından farklı dilimli görmeye alışık olmadığımız bir düzenlemesi olan giriş açıklığı ile kapalı avluya geçilir. Avlu, dört destek ile sütunlar arasına kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda atılan kemerlerle dikdörtgen birimlere ayrılmıştır. Avlunun ortasında sekizgen bir havuz ve etrafında kare planlı bir su kanalı bulunmaktadır. Havuzun doğu ve batısında yer alan iki oluk sayesinde su havuza dolar. Havuza dolan su güneydeki iki delikten havuzu çevreleyen su kanalına ulaşır. Kanaldaki su, kanalın kuzeyindeki sarmal şeklinde bir kanaldan geçerek yapı dışına çıkarılır.

Fotoğraf 2.66 Divriği Darüşşifası, ana eyvan

Avlunun doğusunda/giriş eyvanının ekseninde yaklaşık kare planlı, dört ışınlı yıldız tonoz örtülü ana eyvan yer alır. Tonozun eyvan duvarlarına yansıması olarak duvarlarda da bir merkezden çıkan ışın demeti/yelpaze görünümü ile oldukça etkileyici görünmektedir. Ana eyvanın iki yanında yaklaşık eşit ölçülere sahip dikdörtgen planlı birer birim bulunmaktadır. Güneydeki birim sivri tonoz örtülüdür. Kuzeydeki ise bir kemerle doğuda kare, içten kubbe, dıştan sekizgen piramidal külahla örtülü, batıda dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü iki birime ayrılmıştır. Yapıda sekizgen kasnak ve piramidal külahıyla dışa yansıyan türbenin dıştan algısı güçlüdür (Şaman Doğan, 2019, s. 527).

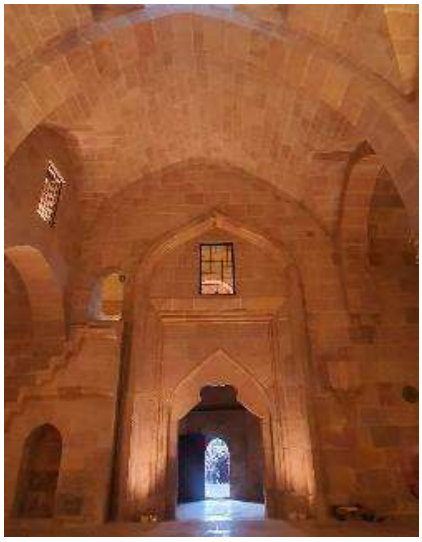
Türbe batı duvarının güney köşesindeki kapı ile avluya, kuzey duvarında eksenin batısındaki bir pencere ile camiye, doğu duvarında eksene simetrik üst seviyede bulunan birer mazgal pencere ile dışa açılmaktadır. Yapının içinde darüşşifanın banisi Turan Melek, caminin banisi Ahmet Şah ile diğerleri yakınlarına ait olan üç sıra halinde dizilmiş on altı sanduka bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.67 Divriği Darüşşifası, türbe (Eser, 2025)

Avlunun iki yanında simetrik olarak düzenlenmiş ikişer sütun vardır ve bu sütunların üzerindeki kemerlerin taşıdığı iki revak kemeri bulunur. Ortada yan eyvanlar iki yanında da birer dikdörtgen planlı birim yer alır. Yan eyvanlar yıldız diğer birimler ise sivri beşik tonoz örtülüdür. Güney kanattaki birimler güney duvarlarına açılmış birer mazgal pencere ile aydınlatılmışlardır.

Kuzey kanattaki yan eyvanın batısındaki dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü mekânın giriş açıklığı sivri kemerlidir. Mekânın avluya bakan duvarı üzerinde yüksekte konumlandırılmış oldukça küçük dikdörtgen kesitli bir açıklık görülür.

Fotoğraf 2.68 Divriği Darüşşifası, giriş eyvanı

Giriş eyvanının güneybatı köşesindeki merdiven ile ikinci kata çıkılır. Giriş eyvanı ve iki yanındaki birimler ikinci kat boyunca yükselir. Giriş eyvanın üstündeki birimin batı duvarında taç kapının ortasında ve bunun tam karşısında (avluya bakan) ve eyvanın iki yanında bulunan birimlerin batı duvarları üzerinde birer dikdörtgen pencere bulunur. Güneydeki birimin doğu duvarında yer alan basık kemerli bir kapıdan, üç basamaklı bir merdiven ile dikdörtgen planlı ve sivri kemerli tonoz örtülü koridora ulaşılır. Alt kattaki revak düzenlemesi üst katta koridora dönüşmüştür. Koridorun avluya bakan duvarı üzerinde dikdörtgen bir pencere görülür. Koridor aracılığı ile kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı bir mekâna ulaşılır. Yani güney yan eyvanın üzerinde dikdörtgen bir birim bulunur. Yine bu birimin de avluya bakan duvarında dikdörtgen bir pencere vardır. Alt katta güney yan eyvanının doğusu ve batısındaki mekânların biraz daha genişletilmiş olanları üst katta vardır. Her iki mekâna da giriş ortadaki yan eyvanın üzerindeki mekândandır ve her ikisi de güney duvarında birer mazgal pencere ile aydınlatılmışlardır. Ayrıca ortadaki mekânın kuzeydoğu köşesinde çatıya çıkmayı sağlayan bir merdiven vardır.

Yapıda örülen duvarlarda, tonozlarda, sütunlarda rastgele bir örgü yoluyla inşa değil, aksine mühendislik hesaplarına uygun muntazam bir sistem tespit edilmiştir (Sakaoğlu, 2017, s.310). Arseven bu sistemi şöyle izah eder: “Kesme taş duvar inşası büyük bilgi ve beceri gerektiriyordu. İri taş kütlelerden duvarların sıkletini hesap etmek, taşları yerine göre tıraşlamak, sütunları taşıyacakları ağırlıklara göre kalınlıklarını ve oturdukları temel

kaidelerini hesaplamak, binanın açıtlarını tonoz, kubbe ve kemerlerin, açılma kuvvetlerini bilmek, hayli bilgi ve deneyim gerektiriyordu" (Arseven, 1956, s.742).

Araştırmacılardan T. Rice, *The Seljuks in Asia Minör* adlı kitabında külliyenin süslemelerini "heykel işçiliği, gösterişli, eklektik ve ilkel coşkunluğu içinde bir ölçüde barbarca" olarak değerlendirmektedir. Yapının, o denli bireysel bir üsluba sahip olduğundan, benzeri bulunmaz ve barok yerine gösterişli olarak tanımlanması daha doğru olacağından bahseder. Özellikle başlıklardaki Asyatik unsur belirgin olduğunu ve kabartmalarda Hindu zevkini ve süslemelerinde yinelenen yarım ay motiflerinde Hint takılarının dokunuşlarını da yansıtmakta olduğunu belirtir (Rice, 1961, s. 136, 161).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Darüşşifanın taç kapısı üzerinde Selçuklu nesih karakterde yazılmış üç satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.

Fotoğraf 2.69 Divriği Darüşşifası, taç kapı, inşa kitabesi

Yazılışı:

أمر بإمارة هذه الدار الشفاء المباركة ابتغاء لمرضاة الله الملك العدل المحتاجة على عفو الله توران ملك ابنة الملك السعيد فخر الدين بهرامشاه تقبل الله منها آمين في عهد شاهور ستة وعشرين وستمائة

Okunuşu:

"Emere bi-imâreti hâze'd-dârü'ş-şifâi'l-mübareketi ibtigaen li-merzâti'llâhi'l meliki'ladâleti El-muhtâcetü alâ-afvillâh Turan Melik ibnetü'l-Meliki's-Sa'îd Fahrü'd-dîn Behramşâh Tekabbela'llâhü minhâ âmîn fî-ahd-i Şahver sitte ve ışrîn ve sittemi'e."

Türkçesi:

“Bu mübarek darüşşifanın imarını, Allah’ın rızasını kazanmak için âdil Melike, Allah’ın affina muhtaç, bahtiyar hükümdar, Fahreddin Behramşah’ın kızı Turan Melek-Allah onun bu eserini kabul etsin. Âmin. 626 yılının birinci ayında (Şevval) veya aylarından birinde emretti” (Berchem ve Ethem, 1917, s. 77; Gabriel, 1934, s. 187; Cantay, 2014; Sakaoğlu, 2017, s. 430).

Ana eyvanın doğu duvarında yer alan sanatçı kitabesi:

Yazılışı:

عمل حورمشاه احلاطى

Okunuşu:

Amele Hürramşah Ahlati

Türkçesi:

Ahlatlı Hürremşah yaptı.

Necdet Sakaoğlu tarafından عمل حورشاداحلاطى Ameli Hûrşâd Ahlati yani Ahlat’lı Hurşad’ın işidir yazdığını belirtmiştir.

Yapılan raspa sonucu harfler daha net ortaya çıkmış ve tarafımızca da ameli Hürremşah Ahlati olarak okunmuştur.

Fotoğraf 2.70 Divriği Darüşşifası, usta kitabesi

Vakfiye:

Darüşşifanın vakfiyesi günümüze gelmemiştir. 1519 tarihli Evkaf Defteri kaydında yer alan bilgiye göre "Asıl vakfiyenin vakfettiği evkaf, Çerakise (Memluklar) zamanında bilkülliye zayi olmuş. Vakfiye dahi bulunamadı. Bu zikr olunan evkafı Tac Melik binti Melik Mehmet Bey bin Behramşah vakfeylemiş. Şerait-i vakıf, bu vech üzeredir ki zikr olunur" (BOA, MAD.d, 3332, s. 21-22). Memlükler zamanında vakfiyenin kaybolduğundan bahsedilmektedir (Gülsoy, 1991, s. 23; Sakaoğlu, 2017, s. 433). Belgede ayrıca vakfiyenin tarihi H.792/M.1390 olarak belirtilmiştir.

Bu belgede vakfın kuruluşuna dair asıl vakfiyesinin de bulunamadığı ifade ediliyor. Belgede bahsedilen vakıfların, Behramşah'ın oğlu Mehmed Bey'in kızı Taç Melik tarafından vakfedildiği anlaşılıyor. Vakıflar aşağıda anlatılacaktır. Ancak bazı araştırmacılar banisinin Taç Melik olduğunu söylemiştir. Bunun yanlış bir yorum olduğunu belirtmek gerekir. Taç Melik yapının banisi değil vakfa bağışta bulunan kişidir. Taç Melik ise Şebinkarahisar beyi Melik Mehmed Bey'in kızı, Behram Şah'ın torunu, Turan Melek'in de yeğeni olmalıdır (Sakaoğlu, 2017, s. 434).

Darüşşifanın vakfiyesinin günümüze gelememesine karşılık caminin vakfiyesi hakkında bilgi sahibiyiz. Vakfiye ilk olarak 1917 yılında M. V. Berchem ve H. Edhem tarafından *Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*'da yayınlanmıştır (Berchem ve Ethem, 1917, s. 107-110). Vakfiyesinin 1243 Haziran'ında yapıldığını belirtir. Yani Kösedağ Savaşı'ndan bir ay önce yapılmıştır. Ulu Cami'nin minber kitabesinden 1240 tarihi okunmaktadır. Bu bilgi vakfiyelerin inşa tarihinden ortalama 3-5 yıl arasında yapıldığı bilgisiyle örtüşmektedir. Ve belki de böyle zorlu bir süreç sonrasında darüşşifanın hiçbir zaman asıl amacında kullanılmadığını düşündürmektedir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Darüşşifa ile ilgili arşiv kayıtlarına bakıldığında, tarihleri 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan birçok belgede yapının medrese olarak anıldığı ve görevlilerinin atamalarına dair bilgilere ulaşılmaktadır.

Yapı ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde de *"Dersitâyiş-i dârü't-tedrîs-i Divriği/Divriği Medreselerinin Anlatılması"* başlığı altında eğitim kurumlarının başında

Medrese-i Ulucami'den bahsedilmektedir (Evliya Çelebi, 2006, s. 295). Bu da bize darüşşifanın daha erken bir tarihte medrese olarak kullanıldığını göstermektedir. Aşağıda da görüleceği üzere arşiv belgeleri de böyle söylemektedir.

Arşiv kayıtlarında medresenin vakıflarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Başkanlık Osmanlı Arşivinde bulunan maliyeden müdevver defterindeki kayda göre; "Karye-i Arçugi-yi Ulya Hane Ermeniyan Tamam malikanesi Hasıl 2586. Karye-i mezburenin tamam malikanesi Fatma bint-i Hasan vakfeylemiştir. Mezkûre Turan Melik Medrese-i mezkurede bina ettiği kubbe ki şu şartıyla kendü vefat ettükde bu kubbede defn oluna. Hem öyle etmişler. Ol kubbede defn olunmuş. Sene H.724/M.1324 yılında vakfetmiş. Divriği kadısı Abdülkerim bin Sadullah el kadının Erzincan kadısı Mehmed bin Yusuf imzasıyla mümzâ hücceti mucibince ve şöyle şart eylemiş ki tevliyet kendü elinde ola. Kendinden sonra Emir Ali bin Mehmed el-Erzincani elinde ola. Badehu essah evladı elinde ola" (BOA, MAD.d, 3332, s.22), yani Hasan kızı Fatma tarafından, Kesme Nahiyesine bağlı Erçok-ı uly'a/Arçugi-yi Ulya köyünün malikânesi belirli koşullara bağlanarak vakfedilmiştir. Buna göre Hasan kızı Fatma medreseye bir kubbe inşa ettirmiş vefat edince buraya defnedilmeyi istemiştir. Bu kubbe bugün ana eyvanın kuzeyindeki kubbeli mekândır. Darüşşifa 14. yüzyılda belki de daha erken bir tarihte medreseye dönüştürüldüğü de anlaşılmaktadır.

H.801/M.1399 tarihinde "Karye-i Mesme Ermeniyan köyü, sülüs malikanesi. Karye- i mezburenin sülüsünü Halil bin Abdullah nam kimesne vakfeylemiş. Şart-ı vakıf bu vech üzre ki yüz hisseden yirmi hissesi Şemseddin nam müderrise badehu medrese-i mezburede kim müderris ona. Otuz hissesi mütevelliye. Elli hissesi altı nefer fukahaya ki cumadan cumaya Kuran-ı Kadim'den beşer cüz kıraat eyleyeler. Bu veeh-i meşhur üzre ila yevmina heza min gayr-i tagayyür takan·ürü şuhud-i udul şehadetiyle sabit olub sebt olundu (BOA, MAD.d, 3332, s. 22). Medresede bu tarihte Şemseddin adında bir müderrisin görev yaptığını ve 6 öğrencinin bulunduğu belirtilmektedir. Aşağıdaki tabloda Erçok-ı Uly'a ve Kesme köylerinden elde edilen gelirin dağılımı listelenmiştir. Burada medresede kaç öğrencinin olduğu ve görevlilerin ücretleri belirtilmektedir.

Tablo 2.12 Divriği Darüşşifası, 1399 Yılına Ait Gelir Dağılımı

Erçok-ı Uly'a/Arçugi-yi Ulya köyü malikane hissesi gelir dağılımı		**Kesme/Mesne köyü gelirlerinin dağılımı**	
Görevli	**Yıllık Ücret**	**Görevli**	**Ücret**
2 Hafız	500 Akçe	Mütevelli	30
Talebe ve Fukahaya	200 Akçe	Müderris	20
Ferraş	50 Akçe	6 Fukaha	50
Türbe Hademesi	50 Akçe		
Cami Muarrifine	50 Akçe		
Azatlı Köle	200 Akçe		
Azatlı köle evladına kuşaktan kuşağa	2 Akçe		
Çerağ (Aydınlatma)			
İmaret ve Termim			

H.925/M.1519 ve H.937/M.1530 yıllarına ait evkaf kayıtlarında yer alan bilgiye göre medreseye vakfedilen gelir ve giderleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Arıkan, 1991, s. 60; Sakaoğlu, 2017, s. 432-433).

Tablo 2.13 Divriği Darüşşifası, 1519 -1530 Yıllarında Gelir ve Giderleri

Gelir Türü	**1519**	**1530**	**Gider 1519**	
Kömek köyü ve Hevli/Höni mezrasından	2683	2237	Müderris	60
Körküsü (Küreksi) köyü malikane hissesi	501	455	Nezaret	30
Kesmeköy malikanesi 1/3'i (Halil bin Abdullah vakfetmiş)	1890	2210	4 Fukaha	48
Erçok-ı uly'a/Arçugi-yi Ulya köyü malikane hissesi	2586	2080	2 Huffaz	40
			Ferraş	12
			Cihet-i iade	30
Toplam	7660 Akçe	6982 Akçe		220 mud

1530 tarihli Malatya, Behisni, Gerger, Kahta, Hısn-ı Mansur, Divriği ve Darende kazalarına ait tahrir defterinde Evkaf-ı Medâris der Kazâ-i Divriği başlığı altında "Vakf-ı Medrese-i Kübrâ ki Turan Melek binti Behram Şah bina etmişdir der bâtın-ı Divriği" şeklinde kaydedilmiştir (Gülsoy ve Taştemir, 2007, s. 220).

Mütevelli ve Müderris

H.1172/M.1759 tarihinde medresede Seyyid Hasan Efendi müderris olarak görevlidir ve altı fakih bulunmaktadır.

H.1211/M.1797 yılında tevliyet ve nezaretine evlad-ı vakıftan mutasarrıf iken vefat eden zatın yerine görevli ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 23/1148).

H.1217/M.1803 yılında Medrese-i Kübrâ'da Halil Bey Vakfı Kesme/Mesne karyesi mahsulünden maaşı verilmek üzere fakih ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 31/1535). Bu tarihte müderrisleri Osman ve Seyyid Osman'dır.

H.1229/M.1824 yılında Divriği'de Şifaiye Medresesi Evkafı tevliyet ve nazırlığının tevcih edilmiştir (BOA, C.SH.,10/488).

H.1236/M.1821 yılında nısf hisse müderris görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 95/4727).

H.1281/M.1864 yılında, Medrese-i Kübra müderrisi Süleyman Efendi'nin vefatı üzerine, müderrislik görevi küçük yaştaki oğulları ergenlik çağına ulaşana kadar Seyyid Ali Efendi'ye verilmiştir (BOA, EV.MK., 259; Yılmaz, 2013, s. 72).

H.1316/M.1899 yılında müderris Said Ağa ibn emin vefat etmiş ve oğulları Osman ve Mehmed müderrislik görevi için yeterli görülmemişlerdir. Yapılan sınavla el-hac Mehmed Nuri Efendi ibn el-hac Tahir Efendi görevlendirilmiştir (Sakaoğlu, 2017, s. 438).

Fakih

H.1215/M.1801 yılında Şifaiye Medresesinde 6 fakih maaşının kayıtlı olduğu beyanıyla hilaf-ı şart yedinci fakih için verilen beratın kaydının terkini istida olunmuş ancak böyle bir kayda rastlanmamıştır (BOA, C.MF., 2/74). Bu tarihte medresede 6 öğrenci olduğu anlaşılmaktadır.

H.1276/M.1860 yılında Divriği Medrese-i Kübra vakfı tarafından tevcih, berat, fakahet kaydında, Mustafa, Seyyid, Mehmed Şakir, Seyyid, Mustafa'nın oğlu isimleri bulunmaktadır (BOA, EV.BRT., 132/25).

Ferraş

Divriği Şer'iyye Sicillerinde yer alan bilgiye göre H.1143/M.1731 tarihinde Ahmed Şah Medresesinde nim (yarım) akçe ile Ebubekir isimli şahıs ferraş olarak görevlidir.

Hafız

H.1171/M.1758 yılında günlük bir akçe ile hafız olan Seyyid Mustafa ve Seyyid Ali kardeşler kendi rızalarıyla görevi Ali Halife'ye bırakmışlardır.

H.1181/M.1768 yılında Divriği'deki Fatıma Hatun nam-ı diğer Ahmed Şah Vakfının ferraş görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 7/310).

Tablo 2.14 Divriği Darüşşifası Görevlilerinin 1870 yılında Aldıkları Ücretler

Görevli	**Ücret**
2 Müderris	3'er Akçe (yıllık 3.485 kuruş ve 2 para[87])
Cüzhan	2 Akçe (yıllık 1.161 kuruş ve 36 para)
2 Fakih	1'er Akçe (yıllık 1.161 kuruş ve 36 para)
Ferraş	1 Akçe (580 kuruş ve 39 para)
2 Tevliyet/Mütevelli	1'er Akçe (yıllık 1.161 kuruş ve 36 para)
Maaşı Muharrer	Yıllık 863 kuruş ve 7 para
Harc-ı Muhasebe	Yıllık 215 kuruş ve 35 para
Toplam Gider	8.630 kuruş 22 para

"Her yıl vakfın gelirlerinden hazine için ayrılan düzenli ödenek çıkarıldıktan sonra, geri kalan miktar eski uygulamalara (teamüle) uygun olarak 13 pay esasına göre görevli personele dağıtıla gelmiştir. Ancak, vakfın yöneticisinin (mütevelli) elinde vakfiyeye dair bir belge bulunmamaktadır" (BOA, EV.MH.1621, s. 226). Bu kayıttan medresenin harap olduğunu, vakıf yöneticisinin vakfiyeye sahip olmadığını ve tıp çalışmaları, eğitim veya uygulamasına dair herhangi bir personelin olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte,

[87] 40 para 1 kuruş.

eski gelenek devam ettirilerek, vakfın geliri 13 hisseye bölünmüş ve personelin günlük akçe gelirine göre belirlenen pozisyonlarına göre dağıtılmıştır.

Baştaki sorumuza dönecek olursak darüşşifanın, ne tür eğitim verilen bir medreseye dönüştüğü hakkında net bir bilgi bulunamamıştır. Ancak H.801/M.1399 yılında yapılan fakih atamalarından bir fıkıh medresesi olduğu çıkarımını yapabiliriz. Hatta ilk inşa edildiği dönemden itibaren darüşşifa olarak kullanılmadığına dair de güçlü veriler bulunmaktadır.

2.1.14. Kayseri Huand Hatun Medresesi

Yapının Adı: Kayseri Huand Hatun Medresesi

Yapının Yeri: Kayseri il merkezinde, iç kalenin dışında ve doğusunda, Dizdar, Yeni ve Sivas sur kapılarının açıldığı ortak alanda, Huand Cami'nin bitişiğindedir (Gabriel, 1954, s. 76-79; Sezer, 1999, s. 12; Şaman Doğan, 2012, s. 202).

Şekil 2.27 Kayseri Huand Hatun Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 16.10.2021)

Yapının Tarihi ve Banisi: Medresenin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Tarihlendirmesi yanındaki cami kitabelerine göre yapılmaktadır. Buna göre H.635/M.1238 yılında Mahperi Huand Hatun tarafından inşa ettirilmiştir.

Mahperi Huand Hatun'un Anadolu Selçuklu tarihine girişi, I. Alâeddin Keykubad'ın Kalanoras/Alaiye/Alanya kalesini kuşatarak almasıyla başlar. Kalanoros Kalesi, Kyr Vart adlı tekfur tarafından sahiplenilmiştir (Turan, 1971). Kyr Vart, Bizans tekfuru Ermeni asıllı Rupenid'in soyundan Adom'un torunu, Mahperi Huand Hatun da onun kızıdır (Simbat, 1946; Llyod ve Rıce, 1989). Alanya Ermeni Tekfurunun kızı ve Prenses Destina iken bir sultan (I.Alâeddin Keykubat) ile evlenmiş, Mahperi Huand Hatun adını almıştır. I. Alâeddin Keykubad'ın eşi, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesidir.[88].

[88] Günümüzde Hunad olarak anılan Huvant kelimesi, Selçuklu sultanlarının ailesine ait özel bir unvandır. Selçuklu ailesinden koltuğa varis olan kişiye Huvant adının verilmesi eski bir gelenek olarak uygulanmıştır. Mahperi Hatun'a da "Huvant Hatun" şöhreti ve şanı verilmiş ve bu sebeple Selçuklu Huvantlarına Huvant Hatun sözü, özel alem (sembol) olmuştur (Nazif, 1987).

Mahperi Huand Hatun, I. Alâeddin Keykubad ile evliliğinden sonra adını Kayseri'de yaptırdığı Huand Camii'nin 1238 tarihli kitabesinde Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi olarak yeniden duyurmaktadır[89].

Mahperi Huand Hatun'un inşa ettirdiği yapılar sadece Kayseri'deki külliyeden ibaret değildi. Sultan eşi olan Mahperi Huand Hatun'un, Kayseri'de bulunan külliyesinden başka Tokat ve Yozgat'ta da inşa ettirdiği yapılar bulunmaktadır. Bunlar arasında Tokat-Pazar Mahperi Hatun Hanı (1238- 1239), Tokat Tahtoba Hanı (13. yüzyıl), Tokat-Çamlıbel Çiftlik (Çamlıbel) Hanı (13. yüzyıl) ve İbibse Hanı, Yozgat-Saraykent Çınçınlı Sultan Hanı (1239-1240) ve Kayseri- İncesu Şeyh Turesan Zaviyesi (1240), Amasya Ezinepazar Hanı, Yozgat- Örencik Çekereksu Hanı (13. yüzyıl) sayılabilir. Görülüyor ki bani Huand Hatun'un eşi/I. Keykubad'ın ölümünden sonra çok sayıda vakıf eser yaptırarak, adını duyurması çok anlamlıdır (Erdmann, 1961, s. 57-58-157-160-191; Çayırdağ, 1980, s. 271-279; Acun, 2005; Durukan, 2019, s. 21-36).

Mimar/Sanatçı: Bilinmiyor.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Envanter kayıtlarından bilinen ilk onarım, taç kapının güney cephesinde abdest almak için inşa edilen revaklı alanın 1726 yılında kaldırılmasıdır. Batı cephenin güneyinde üst seviyede otuzdan fazla kare biçimli deliğin revaklı alanı oluşturduğu düşünülmektedir (www.kayseri.bel.tr Erişim Tarihi; 16.11.2021).

[89] Mahperi Hatun, Keykubad'ın ölümüne (1238) kadar Hristiyan olarak kaldığı bilinmektedir. Keykubad ölürken sekiz-dokuz yaşlarındaki küçük oğlu IV. İzzeddin Kılıç Arslan'ın tahta geçmesini vasiyet etmesine rağmen, başta Celâleddin Karatay olmak üzere emirler ve devletin diğer ileri gelenleri, tahta geçmek için yaşının küçük olduğunu öne sürerek yerine on altı yaşındaki büyük oğlu Keyhüsrev'i tahta çıkarmışlardır. Keyhüsrev'in henüz reşit olmaması dolayısıyla annesi Mahperi Hatun, Müslüman olması koşuluyla naib olarak atanmış ve böylelikle Selçuklu sarayında Valide Sultan Dönemi başlamıştır. Kaynaklar Mahperi Hatun'un, oğlu öldüğünde hayatta olduğunu belirtmektedirler (Durukan, 1998, s. 16). Kuşkusuz ki uzun süre Hristiyanlığını koruyan Huand Hatun'un bu zaman aralığında Müslüman olması, oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasını/sultanlığını kolaylaştırmak ya da olası problemleri önlemek amacına yöneliktir (Şaman Doğan, 2012, s. 203).

Fotoğraf 2.71 Kayseri Huand Hatun Medresesi, ana eyvan (Gabriel, 1934, Levha 14)

H.1164/M.1751 yılında Matbah ve Sur Emini olan Hacı Halil Efendi, Huand Hatun Medresesinin ana eyvanının önüne bir duvar ördürüp ara bölme yaparak bu birimi kütüphaneye dönüştürmüştür. Medrese eğitimi 1917 yılında son bulunca, buradaki 433 kitap Raşid Efendi Kütüphanesi'ne taşınmıştır (Gabriel, 1934; Çayırdağ, 2022, s. 264).

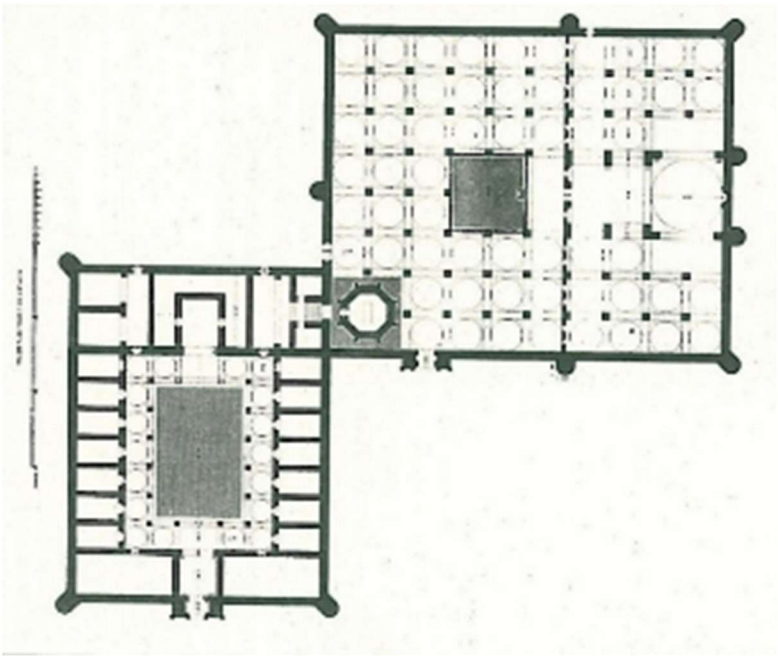
1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde işlevini yitirerek, 1929 yılında Arkeoloji Müzesi olarak hizmet vermiştir. 1960 yılında M. Akok ve ekibinin yaptığı rölöve çalışmaları sonrasında kapsamlı bir onarım geçiren medrese (Akok, 1967, s. 5), 1969 yılından 1998 yılına kadar Etnografya Müzesi olarak kullanılmıştır. Günümüzde medresenin kapalı birimleri Kayseri Türk- İslâm Sanatları Derneği'ne bağlı olarak kullanılmaktadır. Avlu ise Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından işletilmektedir.

Yapının Tanıtımı: Manzume olarak ifade edebileceğimiz yapı topluluğu cami, medrese, türbe ve hamamdan oluşmaktadır. Araştırmacılardan B. İpekoğlu, *Zaman Süreci İçinde Oluşan Yapı Grupları* ana başlığı, *Her Bir Yapı Farklı Bir Zamanda İnşa Edilmiş, Bütün Yapılar Birbirine Bitişik* alt başlığında sınıflandırmıştır (İpekoğlu, 2006, s. 125). Cami merkezli külliyede cami-türbe ve medrese ile cami- hamam bitişik tasarlanmıştır. Türbenin caminin içinde yer alması camiyle fiziksel bir bağlantı kurarken, medreseden girişi olması, medrese ile organik bir ilişki sağlar (Şaman Doğan, 2012, s. 203).

Medrese, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı, iki eyvanlı, tek katlıdır. Avlunun ortasında bir havuz bulunmaktadır. Revaklar, kuzey ve güney yönünde beş, batı/giriş eyvanı üzerinde de üç geniş kemerlidir. Kuzey ve güney

kanatta sekizer öğrenci hücresi yer almaktadır. Yapı içerisinde eyvanlar dışında, türbeyle beraber toplamda yirmi altı birim bulunmaktadır (Kuran, 1969; Sözen, 1970, s. 109; Karamağaralı, 1976; Şaman Doğan, 2012).

Yapının planını ilk çizenlerden biri seyyah Charles Texier'dir. 1849 yılında çıkardığı planı hataları olsa da ilk olması açısından değerlidir. Revaklar kubbe örtülüdür. Doğu duvarda bulunan açıklıkların yerleri farklıdır. Ana eyvanda da farklılıklar görünmektedir. Bu farklılıklar, 1751-1913 arasında ana eyvanın kütüphaneye dönüştürülmesiyle ilgili olmalıdır.

Şekil 2.28 Kayseri Huand Hatun Medresesi, plan (Texier, 1849)

Duvarları dıştan silindirik ve kare payandalarla desteklenmiş olan medrese, kuzeybatıdan Huand Cami'ne bitişiktir. Medresenin güney cephesinin 1/3'lik bölümü, caminin beden duvarlarından oluşmaktadır ve dilatasyon gözlenmektedir. Türbede bu cephede bulunmaktadır (Öney, 1988, s. 14).

Batı cephede eksende yer alan taç kapı cephe duvarından yüksek dışa taşkın, yapının beden duvarlarından yüksek olarak düzenlenmiştir. Köşelerinde kare kaideli yuvarlak kuleler bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.72 Kayseri Huand Hatun Medresesi, batı cephe

Doğu cephe ekseninde/ana eyvanın merkezinde ve cami duvarıyla yan yana olan kısmında birer pencere vardır. Medresenin en masif yüzeyi kuzey tarafıdır. Beden duvarlarının dışında toplamda altı payanda bulunmaktadır. Bunlardan beşi silindirik formda, kuzey köşedeki payanda ise prizmatik formdadır.

Fotoğraf 2.73 Kayseri Huand Hatun Medresesi, doğu cephe

Fotoğraf 2.74 Kayseri Huand Hatun Medresesi, kuzey ve güney cephe

Örtü, düz toprak dam iken onarımlar sonrasında taş malzeme ve beton derz ile inşa edilmiştir. Kot farkının yüksekliği nedeniyle çörtenler alt tarafta kalmıştır. Bir metre on beş santimetre kalınlığındaki kesme taş kaplamalı duvarları üstte düz bir korniş kısıtlamaktadır (Göde, 2011).

Medresenin giriş eyvanına, batı cephesinin ekseninde bulunan beden duvarından yüksek ve dışa taşkın mukarnas kavsaralı taç kapıdan geçilir. Giriş eyvanının iki yanında/kuzey ve güneyinde birer kare birim bulunmaktadır. Kare planlı, tonoz örtülü bu iki birime basık kemerli kapıdan girilmektedir. Eyvanının güneyinde beşik tonoz örtülü, dikdörtgen formlu bir kapalı birim ve medrese çatısına çıkılan merdiven kovanı bulunmaktadır. Kuzeyinde ise kare ve dikdörtgen formlu, beşik tonozlu üç kapalı birim yer almaktadır. A. Gabriel, bu birimlerden, kapısı eyvana açılanın kapıcı lojmanı olduğunu belirtir (Gabriel, 1954, s. 56). M. Akok benzer örneklerin olduğunu belirterek güneydeki birimin mescit olduğunu ifade eder (Akok, 1967, s. 7).

Fotoğraf 2.75 Kayseri Huand Hatun Medresesi, taç kapı ve giriş eyvanı

Giriş eyvanından revaklı avluya geçilir. Avlu revaklarını ana eyvanın önünde iki sütun, kuzey ve güney yönünde ise dörder ayak taşımaktadır. Günümüzde ana eyvanın önünde revak bulunmamaktadır. Avlunun iki yanında yaklaşık aynı ölçülerde kareye yakın dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü sekizer öğrenci hücresi yer alır. Basık kemerli dar girişlere sahip bu hücreler, küçük pencere açıklıkları ile aydınlatılmaktadır. Fakat bu açıklıklar günümüzde kapatılmıştır. Geniş kemerli-revak düzenlemesi sonucunda, revak ayakları ve kemerlere açılan öğrenci hücreleri arasında doğal bir koridor oluşturmaktadır.

Yaklaşık üç metrelik genişliği ile bugün mekân özelliği kazanan bu koridorlar Keykavus Şifahanesinde de görülmektedir.

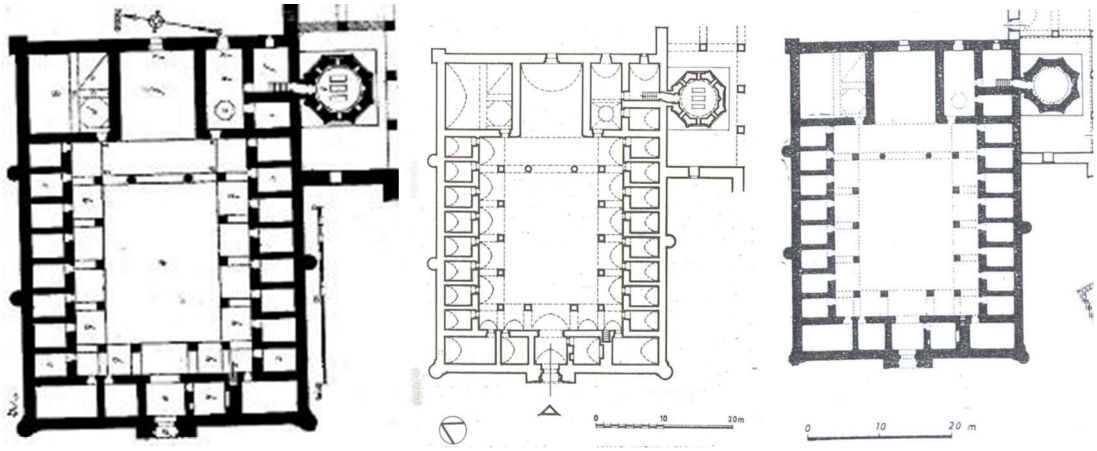
Fotoğraf 2.76 Kayseri Huand Hatun Medresesi, ana eyvan - avlu- giriş eyvanı

Fotoğraf 2.77 Kayseri Huand Hatun Medresesi, revaklar ve öğrenci hücreleri

Medresenin en karakteristik öğelerinden biri eyvan tarafında üç açıklıklı ince sütunlara oturan revaktır. Araştırmacılardan D. Kuban bu uygulamayı, Kapadokya'da görülen Kuzey Suriye etkisinin işareti olarak değerlendirmektedir (Kuban, 2008, s. 145).

Şekil 2.29 Kayseri Huand Hatun Medresesi, plan (Gabriel, 1931; Sözen, 1970; Karamağaralı, 1976)

Medresenin doğusunda ana eyvan ve eyvanın kuzeyinde örtü sistemi farklı olan kare bir birim yer alır. Kuzeyi beşik tonoz ile örtülü olan kısım mekânın yarısıdır/ortadan geçen kemerle ikiye bölünür. Güney tarafta kalan kısım kuzey güney yönünde atılan bir kemerle yine ikiye bölünür. Batıdaki kısmın örtü sistemi sekizgendir. A. Gabriel medresenin bu kısmında is tabakası bulunduğunu bu nedenle burasının medresenin mutfağı olduğunu belirtir (Gabriel, 1954, s. 56). Kuran ise; mutfağın kapıya yakın kısımda yani batıda bulunması gerektiğini ve eyvanın güneyinde de iç içe geçmiş üç mekândan eyvana bitişik ilk dikdörtgen birimin kışlık dershane olduğunu belirtir (Kuran, 1969, s. 72).

Fotoğraf 2.78 Kayseri Huand Hatun Medresesi, ana eyvanın kuzeyindeki birim, örtü sistemi

Güneydoğu köşedeki mekândan, sekizgen formlu, içten kubbeyle örtülü, dıştan konik külahla kaplı türbeye geçiş sağlanmaktadır. Türbe içerisindeki Selçuklu kûfisi ile yazılı sandukanın Mahperi Huand Hatun'a ait olduğu bilinmektedir. Diğer iki sanduka ise II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kızı Selçuki Hatun'a ve Keyhüsrev'in eşine ait olduğu düşünülmektedir (Türkmen, 1998, s. 111).

Türbenin külliye ekseninde batı yönündeki girişinin yakın dönemlerde kapatıldığı, cephe yüzeyindeki malzeme türünden anlaşılmaktadır. Bazı yerli ve yabancı araştırmacılar kompleks içerisinde yer alan yapıların farklı zaman aralıklarında inşa edildiğini belirtmektedir; örneğin A. Kuran medresenin cami yapısından hemen sonra, 1240 yılından önce inşa edildiğini ifade etmektedir (Kuran, 1969, s. 73). Metin Sözen ise önce cami, sonra medrese ve türbe yapısının inşa edildiğini belirtmektedir (Sözen, 1970, s. 108). H. Karamağaralı ise medresenin, külliyenin en erken tarihli yapısı olduğunu söylemektedir (Karamağaralı, 1976, s. 210). Külliyedeki diğer birimlerin, Huand Hatun'un inşa ettirdiği camiden daha önce yaptırılmış olduğu bunları yaptıranın da olasılıkla Huand Hatun'un eşi/ I. Alâeddin Keykubat olduğu iddialar arasında yer almaktadır (Çayırdağ, 1998, s. 23).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Medresede herhangi bir kitabe verisi bulunmamaktadır. Yalnızca medresenin batı/giriş cephesinde Osmanlı Dönemine ait bir çeşme kitabesi yer alır. Huand Hatun'un türbesine geçiş medreseden olduğu için medresenin de camii ile eş zamanlı yapıldığı düşünülmektedir. Tarihlendirme de daha önce bahsedildiği gibi cami kitabelerine göre yapılmaktadır.

Caminin batı taç kapı kavsarası üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

امر بعمارة هذا المسجد المبارك في ايام السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين

ابو الفتح كيخسرو بن كيقباد

الملكة الكبيرة العالمة الزاهدة صفوة الدنيا والدين فاتحة الخيرات ولده ادام

الله ضلال

جلالها وضاعف اقتدارها في شوال سنة خمسة وثلاثين وستمايه

Okunuşu:

Eme-ra bi imaret haza el-mescit el-mübarek fi ey-yam el-sultan el-azam Gıyased-dünya ve-d din ebu-l fetih Keyhüsrev bin Keykubat; El-Melike el-kebire el-alime el-zahide saf-vet eldünya ved-din fatih-et el-hayrat vele-dehu edam-e Allah zilal; Celale-he ve za'afeiktidare-ha fi şev-val sene-t hamse ve sela-sin-e ve sitte-maye.

Türkçesi:

Bu mübarek mescidin yapılmasına Keykubad oğlu fetihler babası din ve dünyanın bereketi yüce Sultan Keyhüsrev zamanında onun validesi Allah iktidarını artırsın celalini daim kılsın hayrat sahibi din ve dünyanın temiz, dindar ve bilge melikesi tarafından altı yüz otuz beş yılının Şevval ayında emretti (Göde, 2011, s. 85).

Doğu taç kapı üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

امرت بعمارة هذا المسجد المبارك في ايام السلطان الاعظم غياث الدنيا و

الدين ابو الفتح كيخسرو بن كيقباد الملكة الكبيرة صفوة الدنيا والدين ماه

بري

خاتون ادام الله ظلال جلالها في سنة خمس وثلاثين وستمايه

Okunuşu:

Amer-et bi imaret haza el-mescit el-mübarek fi ey-yam el-Sultan el-a'zam Gıyas eldünya ve El-din ebu-l fetih Keyhüsrev bin Keykebat el-Melike el-Kebire saf-vet el-dünya ve-ddin Mah Peri Hatun eda-me Allah zilal celale-ha fi sene-l hamse ve selasin-e ve sittemaye.

Türkçesi:

Bu mübarek mescidin yapılmasına Keykubat oğlu fetihler babası din ve dünyanın bereketi yüce Sultan Keyhüsrev zamanında Allah celalini daim kılsın din ve dünyanın

temiz ulu kraliçesi Mahperi Hatun tarafından altı yüz otuz beş yılında emretti (Türkmen, 1998, s. 15).

Mahperi Huand Hatun'un sandukası üzerinde bulunan kitabe:

هذا قبر الست الستيرة السعيدة الشهيدة الزاهدة العابدة المرابطة المجاهدة

المصونة المعصومة الصاحبة العادلة

ملكة النساء في العالم العفيفة النظيفة مريم اوانها وخديجة زمانها صاحبة

المعروف المتصدقة بالمال الوف صفوة الدنيا

والدين ماه بري خاتون والدة السلطان المرحوم الشهيد غياث الدنيا والدين

كيخسرو بن كيقباد رحمهم الله اجمعين امين

Okunuşu:

Haza kabr el-sit el-setire el-sa'ide el-şehide el-zahide el-a'bide el-murabite el-mücahide el-masuna el-ma'suma el-sahibe el-adile melike-t el-nis'a fi-l a'lem el-afife el-nazife Merye eva-niha ve hadice-t zemani-ha sahibe-l el-ma'ruf el-muta-sad-dika bi-l mal-il uluf saf-vet eldünya ved-din Mahperi Hatun vali-det el-Sultan el-marhum el-şehid Giyazed-dünya ved-din Keyhüsrev bin Keykubat rahime-hum Allah ec-ma'in amin.

Türkçesi:

Bu kabir, Keykubad oğlu, dünya ve dinin koruyucusu merhum, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi, namuslu, saadetli şehide, takva sahibi, ibadet ehli, dindar, mücadeleci, korunmuş (günahsız), adalet sahibi, dünyada kadınların sultanı, iffetli, temiz, çağının Meryem'i, zamanının Haticesi, maruf dost, binlerce mal sadaka veren, din ve dünyanın yüz akı, kadın hanımefendi, Mahperi Huand Hatun'undur. Allah cümlesine rahmet eylesin. Amin (Göde, 2011).

Medresenin batı duvarında/taç kapının güneyinde yer alan kitabe:

Medresenin batı cephesinin güney tarafında, iki bölüm halinde üç satır olarak düzenlenmiş çeşme kitabesi, Sülüs hatla ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

Fotoğraf 2.79 Kayseri Huand Hatun Medresesi, batı cephe, çeşme kitabesi

Yazılışı:

باق صو خير اولدونعمت جمعه (١

دوكدولرسريري محلده خاليصانه آب رو (٢

يابديلرصرف ايليوب تقديرينه همتلين (٣

جامع اكبرجوارنده نه خوش بر جشمه بو (٤

كورميه روز قيامتده صوسز ليق تاالم (٥

كيم اقيدير سه رضاالله ايجون برقطرةصو (٦

Okunuşu

1) Bak su hayrı, eftalül hayır oldu nimet-i cem'a
2) Dökdüler seriri mahalde halisane ab-ı ru
3) Yapdular sarf eyleyib takdirine himmetleyin
4) Cami-i Ekber civarında ne hoş bir çeşme bu
5) Görmüye ruz-i kıyamette susuzlukta elem
6) Kim akıtırsa rıca'ullah için bir katre su" H.1326/M.1908.

Türkçesi:

Su hayrı, nimetler içinde en değerli hayır oldu. – Bu yerdeki yatağın halis yüz suyu döktüler Gayret sarf ederek takdir edilecek yapıtlar – Büyük cami civarında ne hoş bir çeşme bu Görmesin, kıyamet gününde susuzluk sıkıntısı – Kim Allah rızası için bir dama su akıtırsa H.1326/M.1908 (Erkiletlioğlu, 2001, s. 60).

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medresenin Anadolu Selçuklu dönemine ait vakfiyesi günümüze ulamamıştır ancak Osmanlı dönemine ait vakıf kayıtlarında medreseye ait vakıflar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Huand Hatun Medresesi vakıfları arasında; Salur Köyü'nün arazisinin yarısı, Zincidere Köyü'nün arazisi, Emirhan Mezrası Sahra Nahiyesi'nin Yayanı Köyü arazisinin yarısı, Asmalık'a bağlı Emirdağ Köyü, Tokat'a bağlı Kazova Köyü arazisi, Huand Hatun hamamının yıllık geliri, Hasan Bey bahçesi arazisinin beşte üçü, Devletşah arsası, Sivas yolu üzerinde Mümin Hoca arazisi, Şeyh Şerafettin, Rıdvan Bey ve Paşa arazileri ve hamama yakın bir alan yer almaktadır (Demircan Özırmak, 1992, s. 76-77). Bu eserler günümüz şartlarında farklı işlevlerde kullanılmaktadır.

Tablo 2.15 Kayseri Huand Hatun Medresesi, 1500 ve 1584 Yıllarında Gelir-Gider Dağılımı

	Vakfedilen Yerler	**1500**	**1584**			**1500**	**1584**
	Zencidere köyü malikanesi	2400	2090		Mütevelli	5	
	Salur köyü malikanesinin yarısı	2332	5828		Müderris	20	40
	Sahra nahiyesi Yayanı köyü malikanesinin yarısı	1325	1278		Öğrenci	10	10
G	Emirhan mezrası	7332		**G**	Kitap alma ücreti	3	
E				**İ**			
L	Tokat Kazova köyü	7000		**D**			
İ	Asmalık Emirdad köyü		970	**E**			
R	Huand Hatun hamamı	6840		**R**			
	Hasan bey malikanesinin 3/5'ü	200					
	Sivas yolunda arsa	300					
	Huand Hatun hamamı yanında bir yer	80					
	Toplam	27.729	10.166				

Arşiv kayıtlarında medresenin müderrisleri ve diğer görevlileri ile ilgili de çeşitli bilgiler bulunmaktadır.

Mütevelli ve Müderris

Bu kayıtlara göre H.842/M.1438 yılında Sivaslı Şeyh İbrahim Tennuri Efendi Huand Hatun medresesinde müderrislik yapmıştır. Tennuri Efendi Şafii mezhebindendir. Medresenin vakfiyesinde Hanefi mezhebinden müderrislerin olması şartı konulduğundan dolayı medreseden kendi isteği ile ayrıldığı belirtilmektedir (Karabulut, 1994, s. 216).

Osmanlı dönemi alimlerinin anlatıldığı Şakayıki Numaniye'ye göre Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) medresenin müderrisi Sivas doğumlu olan Şeyh İbrâhim b. Hüseyin Sarrâf es- Sivâsî'nin, Şafii mezhebine mensup olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu medresede müderrislik yapmanın şartının Hanefî mezhebinden olmak olduğunu öğrenince medreseyi terk ettiği anlatılmaktadır (Tahir Efendi, 2019, s. 380). Görevlendirildikten sonra bunu öğrenmiş olması da ilginç bir bilgidir.

H.934/M.1528 yılına ait "Vilayet-i Anadolu kadılıklarına mutasarrıf olanlar zamanlarıyla beyan olur" başlığı altında belirtildiğine göre bu tarihten itibaren iki yıl dokuz ay süreyle Mevlâna Muhyiddin, günlük 30 akçe ile müderris olarak görev yapmaktadır (Gökçe, 1996, s. 167). Müderrisin aldığı ücretten de anlaşılacağı üzere otuzlu medrese gurubuna girmektedir.

H.1020/M.1612 yılında Sabık Trablusşam Kadısı Mevlâna Seyyid Hâkim, Kayseri Kadılığına ve Huand Hatun Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir (KŞS, 1161; Kaya, 1995, s. 68).

H.1027/M.1618 yılında yevmi 4 akçe ile Seyyid İbrahim Efendi, müderris olarak görevlendirilmiştir (KŞS, 5; Çördük, 1995, s. 47). Yılın 18. gününden itibaren yevmi 25 akçe ile müderris Mevlâna Hüseyin Efendi olmuştur (KŞS, 1069). 1141 numaralı Şer'iyye Sicil defterinde de Kayseri Huand Medresesi'ne 25 akçe yevmiye ile tayin olan müderrisin tasarrufuna mâni olunmamasını bildirilir (Süslü, 1995, s. 311).

H.1062/M.1652 yılına ait Ruus Defterinde yer alan kayıtta *"Medrese-i Hundi Hatun der-Kayseriyye Hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile müderris olan Seyyid Mehmed Efendi ehl-i ilim ve tarîk eskisi olmağla yerinde dâhil itibar olunmak üzere şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu"* yazılıdır (BOA, {A.RSK.d, 1522). Yani Huand Hatun Medresesi, hariç ellili (elli akçelik maaşı olan) bir medresedir. Bu medresenin

müderrisi Seyyid Mehmed Efendi'dir ve fetva verme yetkisine de sahiptir. İlmi ve tarikattaki kıdemi nedeniyle görevine devam etmesi uygun görülmüş ve şeyhülİslâmın düzenlemesi doğrultusunda ataması yapılmıştır. Medrese bu tarihte ellili medrese derecesine ulaşmıştır. Medrese derecelerindeki bu değişiklikler genellikle müderrislerin kıdem durumlarıyla ilgilidir. Aynı tarihte medresede mütevelli olarak görevli olan Şaban ve Haydar'ın yerine Seyyit Şaban getirilmiştir (Oğuz, 1998, s. 184).

H.1066/M.1656 yılında müderris Seyyid Mehmet Efendi'dir (Kalıpçıoğlu, 1996, s. 347). H.1067/M.1657 yılında müderris olarak görev yapan Şabanzâde yerine Mevlâna Efendi görevlendirilmiştir (KŞS, 427).

H.1091/M.1681 tarihinde medresenin müderrisleri Seyyid, el-Hac Mehmet Efendi, İbni Şaban Efendi'dir (KŞS, 58). H.1099/1100-M.1687/89 tarihinde, müderris Mevlâna Ali Efendi ortada sebep yok iken görevden azledilmiştir (Türkmen, 1998, s. 74).

H.1115/M.1714 yılında medresenin müderrisi, Şeyhülİslâm huzurunda yapılan sınavı kazanan İshak Efendi olmuştur (BOA, C.MF., 46/2276).

H.1213/M.1799 tarihinde, vakfın sülüs hisseli (1/3) mütevellisi Şerife Hanife Hatun'un ölümüyle görevi çocuklarına müştereken verilmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 44/2565). Bu kayıttan sadece erkeklerin değil kadınların da mütevelli olarak görev yaptığını görmekteyiz.

H.1272/M.1856 yılında imam ve müderrislik görevini Mustafa Efendi yürütmektedir (BOA, A.}MKT.UM., 230/81).

H.1280/M.1864 yılında Huand Hatun Medresesi nısf hisse müderrislik ciheti tevcih edilmiştir. Müderrisi Hacı Mustafa Efendi, muidleri Şükrü, Nuh ve Mehmet Efendi'dir (BOA, C.MF., 7/328; Ev.MH., 1224/32). H.1284/M.1868 yılında nısf (yarım) hisse müderrislik maaşı 2.652 kuruştur. Bu tarihte Hacı Mahmut Efendi ve Mustafa Efendi müderris olarak görevlidir (BOA, C.MF., 7/328).

Öğrenci

H.1263/M.1847 yılına ait defterde, medresenin öğrencileri ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Kırşehir, Adana, Maraş, Kars gibi farklı illerden gelen, yaş aralıkları 15 ile 37 arasında değişen 32 öğrencisi vardır (BOA, KK.d.., 6534, s. 65-67).

Huand Hatun Camii ve Medresesine ait kayıtlarda farklı meslek gruplarına ait bilgiler de bulunmaktadır. Örneğin; H.1171/M.1758 yılında Huand Hatun Camii, Medrese ve Hamam Evkafı suyollarının yevmi üç akçe vazife ile rah-ı abı olan (yol bulan) el-Hac Osman'ın ölümüyle yerine oğlu es-Seyyid İbrahim görevlendirilmiştir (BOA, AE.SOSM.III, 26/1867). H.1205/M.1791 yılında Huand Hatun Medrese ve Camii vakfından şeyh-i kürsü[90] maaşlarında düzenleme yapılmıştır (BOA, C.MF., 28/137).

[90] Cuma günü Arapça okunan hutbeyi namazdan sonra lisan bilmeyen ve hatibin ne dediğini anlamayan cemaate izah etmektedir.

2.1.15. Kayseri Seraceddin Medresesi

Yapının Adı: Kayseri Seraceddin Medresesi/Küçük Huand

Yapının Yeri: Orta çağda iç kalenin dışında/güneydoğusunda, günümüzde Kayseri ili Melikgazi İlçesi Gavremoğlu Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Şekil 2.30 Kayseri Seraceddin Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 24.06.2024)

Yapının Tarihi ve Banisi: Taç kapıda yer alan inşa kitabesine göre H.636/M.1239 yılında Kayseri Emiri Seraceddin Bedri tarafından inşa ettirilmiştir.

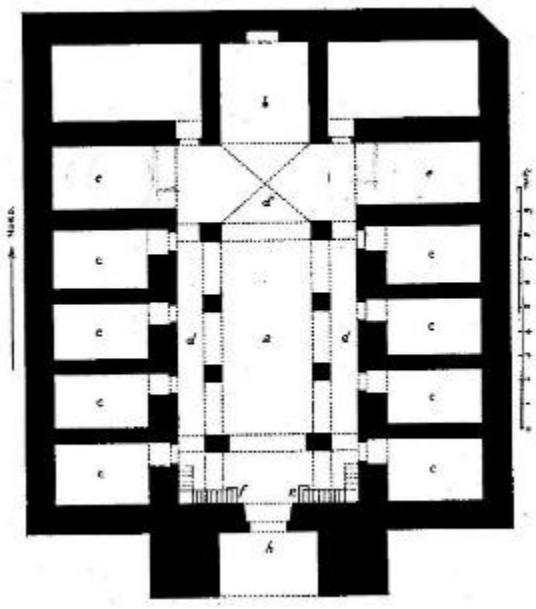
Yapının kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla Emir Seraceddin, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in komutanlarından ve laladır. Ne kadar süre emirlik yaptığı bu makamda kaldığı belli değildir. Moğol istilası sırasında bu görevde olmadığı bilinmektedir[91] (Erkiletlioğlu, 1993, s. 193). Kedisine dair başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 1974 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen yapının beden duvarları üzerinde yer alan dendanlar yenilenmiş, revak kemerleri ve ayakları tamir edilmiştir. Avlu revakları ahşap malzemeyle, birimlerin tonoz örtüleri ise beyaz bir suntayla, açık olan avlu da camekanlı bir çatıyla kaplanmıştır. Daha önceki rölövelerde olmayan bir havuz eklenmiştir.

[91] Bu esnada Kayseri Emiri Fahreddin Ayaz (Topal)'dır.

A. Gabriel'in (Gabriel, 1954, s. 71) rölövesinde kuzeydoğu, M. Sözen'in (Sözen, 1970, s. 12) çiziminde ise güneydoğu köşe de pahlanmış olarak gösterilmiştir. Ancak restorasyon sırasında bu kısımlar düzeltilerek dikdörtgen plana kavuşmuştur.

Şekil 2.31 Kayseri Seraceddin Medresesi, plan (Gabriel, 1931)

Doğu cephesi hariç diğer cepheleri yerleşim kotunun yaklaşık 2,00 m kadar altında kalmıştır. Doğu cephesi dışında diğer cepheler ortalama 2,00 m koruma duvarları ile çevrildiği için medrese taç kapısına merdivenli bir girişten inilmektedir. Cephe duvarları ve koruma duvarları arasında kalan yaklaşık 3,00 m genişliğindeki alan çay bahçesi işlevi görmektedir. Avlunun üzeri şeffaf bir sundurma ile örtülmüştür. Günümüzde kitabevi olarak hizmet vermektedir.

Yapının Tanıtımı: Kuzey güney doğrultulu kareye yakın dikdörtgen planlı olan medrese; açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, tek katlı ve üç eyvanlıdır (Kuran, 1969, s. 73; Sözen, 1970). Medrese planı, bilinen simetrik eyvan kurulumundan farklı olarak ana eyvan, eyvanın iki yanında sivri beşik tonozlu mekanlar ve bunların önündeki yan eyvanlarla ters T biçimi göstermektedir[92]. Ana eyvanın önündeki revak derin ve çapraz tonozludur.

[92] Bu plan özelliği ile Bizans mimarisindeki haçvari planlı bazilikaları ve İslâm Mimarisindeki zaviyeli camileri anımsatmaktadır. A. Kuran ise bu durumu yan eyvanların aslında öğrenci hücresi olduğunu iç duvarları yapılmadığı için eyvanı andırdıklarını belirtir (Kuran, 1969, s. 73).

Araştırmacılardan A. Gabriel, medreseyi mimari düzen açısından Huand Hatun Medresesi ile özdeşleştirmektedir (Gabriel, 1954, s. 63).

Güney cephe ekseninde derin bir niş şeklinde dışa açılan giriş, "U" kesitli iki çörten ve dendanlar bulunur.

Doğu ve batı cephede öğrenci hücrelerine açılan dörder mazgal pencere, ikisi kuzeyde olmak üzere toplam altı çörten yer alır. Beden duvarları üzerinde de yapıyı çevreleyen dendanlar medreseye bir sur görünümü vermiştir. Cepheler sade ve masif tutulmuştur.

Fotoğraf 2.80 Kayseri Seraceddin Medresesi, güney cephe

Güney cephe ekseninde basık kemerli, sivri beşik tonoz örtülü giriş eyvanı olarak nitelendirebileceğimiz dışa çıkıntılı birim yer alır. Basık kemerin üzerinde dikdörtgen bir kitabe bulunmaktadır. Giriş mekânı iki kademeli olarak uzanan, yaklaşık 3,5 m kadar dışa taşkın bir koridor biçimindedir (Kuran, 1969, s. 73). Girişten sonra kapının iki yanında karşılıklı olarak yerleştirilmiş, çatıya çıkmak için kullanılan on birer basamaklı merdiven yer alır.

Dikey dikdörtgen avlunun uzun kanatlarında dört ayak ile taşınan üçer, kısa kenarlarında ise tek, sivri revak kemerleri avluyu çevrelemektedir. Avlu ve ana eyvan ortasında kalan çapraz tonozlu bölüm haricindeki her birim beşik tonozla örtülüdür. Ana eyvana, avludan kuzeye doğru sivri kemerli revakla açılan çapraz tonozlu bir bölümden geçilir. Yan eyvanların kuzeyinde ve ana eyvanın iki yanında beşik tonozla örtülü alçak ve dar girişli birimler bulunmaktadır.

Avlunun doğu ve batı kanadında dikdörtgen planlı dörder öğrenci hücresi bulunmaktadır. Sivri beşik tonoz örtülü mekanların giriş açıklıkları kuzey köşelerdedir ve basık kemerlidir. Avlunun iki yanında, revak ve kemerler arasında kuzey-güney yönünde uzanan bölümler sivri tonozla örtülü dar bir koridor oluşturur.

Medresenin kuzeyinde girişle aynı aksta ana eyvan, ana eyvanın yanındaki odalara bitişik yan eyvanlar bulunmaktadır. Ana eyvanın iki yanında doğu-batı yönünde uzanan sivri beşik tonozla örtülü, girişleri ana eyvana bitişik duvarlara yakın köşelerinde olan birer oda bulunmaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi

Kitabe:

Taç kapı üzerinde dört satırlık Selçuklu sülüsü ile yazılmış inşa kitabesi bulunmaktadır.

Yazılışı:

١) امر بعمارة هذه المدرسة فى ايام السلطان

٢) الاعظم غياث الدنيا والدين ابوالفتح كيحسروبن

٣) كيقباد قسيم امير المؤمنين العبد الضعيق المحتاج الى

٤) رحمةالله تعلى سراج الدين لالا بدر بمعرفتح سنة ستة و ثلثين و ستمائة

Okunuşu:

1) Emera bi-imâreti hazihi'l medreseti fî eyyâmi's-'sultân'

2) l-a'zam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebu'l-feth Keyhusrev bin

3) Keykubâd Kasım el-emîr mü'minin el-abdu'z-za'îfu ell-muhtâcü ilâ

4) Rahmetillâhî Serâceddîn Lala Bedrü'l-emîr Kayseriye fî sene sitte ve selasine ve sitti mi'e.

Türkçesi:

Kitabe iki farklı şekilde okunmuştur.

Bu medreseyi ebul'l feth Keykubad oğlu, büyük sultan, din ve dünyanın kurtarıcısı, müminlerin emiri Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde H.636/M.1238-39 senesinde Allah'ın

yardımına muhtaç zayıf kulu Kayseri Emiri Seraceddin Lala Bedri yaptırdı. (Erkiletlioğlu, 1993, s. 166).

Bu medreseyi Keykubâd oğlu büyük sultan, din ve dünyanın kurtarıcısı Kasimü Emîri'1-Mü'minin (mü'minlerin emîrinin/halifenin ortağı) Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde, M.636/H.1238–39 yılında Allah'ın yardımına muhtaç, zayıf kul Serâceddin Lâlâ Bedri marifetiyle yaptırdı (Göde, 2011, s. 13).

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında da yapı hakkında çok fazla bilgi bulunamamıştır. H.1055/M.1645 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 489 numaralı belgede, müderris günlük elli akçe ile Abdüsselam Efendi'dir (Deveci, 2002, s. 237).

H.1067-68/M.1656-57 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 409 numaralı belgede, Hatuniye, Seraceddin Lala ve Şarapsalar Medreselerine Kasım Ağa Medresesi müderrisi olan Mevlâna Bayram'ın Şeyhülİslâm tarafından getirildiğine dair bilgi bulunmaktadır.

H.1069/M.1658 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 358 numaralı belgede, Seraceddin Lala ve Şarapsalar Medresesi'nin Bedri Mevlâna Bayram Şeyhülİslâm'ın emriyle Mustafa Efendi'ye verildiğini gösteren bilgi yer almaktadır.

Aslında bu kayıttan medresenin ellili derecesine ulaştığı ve önemli bir medrese olduğu anlaşılmaktadır ama neden hakkında daha fazla belge bulunmadığı konusu açıklığa kavuşmamıştır.

2.1.16. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi

Yapının Adı: Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi

Yapının Yeri: Günümüzde Taş Mescit Caddesi, Merkez/Çankırı'da yer almaktadır.

Şekil 2.32 Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.06.2022)

Yapının Tarihi ve Banisi: H.640/M.1242 yılında Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından inşa ettirilmiştir.

Cemaleddin Ferruh, I. Alâeddin Keykubad ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatında Atabeylik ve Lalalık yapmış bir komutandır. İbn-i Bibi eserinde kendisinden Lala ve Üstad Ed-dar olarak bahseder (Önge, 1962, s. 252). Komuta kademesindeki başarılarından sonra, saray hazinedarlığına yükselmiş ve darüşşifa vakıflarının kuruculuğu görevi de kendisine verilmişti. Darülhadis kitabesinden 1235 yılında Atabey olduğu anlaşılmaktadır.

Cemaleddin Ferruh'un adı 1237 yılında Sultan Alâeddin I Keykubad'ın zehirlenmesi sonrasında sultanın vasiyeti aleyhine II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahta çıkaran üst düzey devlet görevlileri arasında geçmektedir. Dönemin tarihçisi İbn-i Bibi, *"Çaşnigir Şemseddin Altunaba ve Üstadüddar Cemaleddin Ferruh Lala, Sultan'ın sağ ve sol ellerini tutup yürüterek, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i saltanat tahtına oturttuklarını, elini öpüp saçı saçtıklarını ve Padişah'a hayır dua edip, tebrik ettiklerini"* anlatır (İbn-iBibi, 1996, s. 20). Daha sonra 1241 yılında Meyyafarikin'in (Silvan) Anadolu Selçuklu Devletine tabi kılınması seferi sırasında Malatya'ya giden üst düzey bürokratlar arasında "lala" unvanıyla bulunmaktadır. Cemaleddin Ferruh 1242'de Çankırı'da Dar'ül Afiye'nin

önüne hem kendisine bir türbe hem de Darülhadis yaptırmıştır. Tahminen 1242'de vefat etmiştir (Turan, 2020, s. 424-448).

Mimar/Sanatçı: Yapının mimarı Şehabeddin İnal Bin El Cemali'dir (Sönmez, 1995).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Darülhadis, onarımlarla bugün iyi durumdadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1986 yılında tescili yapılan yapı, restorasyon çalışmaları öncesinde türbe ve mescit olarak kullanılmaktaydı (Anonim, 2014, s. 176). Toprak kaymaları nedeniyle yapının zemini yaklaşık iki metre kadar yukarıda kalmıştır. 2010-2011 yıllarında yapılan kazılar sırasında darüşşifanın temelleri ortaya çıkarılmıştır (Kılıç, 2012).

2011 yılında gerçekleştirilen kazılarda, kuzeybatıda Darülhadis'in batı duvarından güneye devam eden tahrip olmuş temel izlerinin takibi ile doğuya doğru devam eden iki duvar tespit edilmiştir. Ölçüler tam oturmasa da M. Sözen'in vermiş olduğu planla örtüşmektedir. Sadece Sözen'in planında görülmeyen kuzey güney doğrultusundaki duvara paralel bu bölümler arasında ikişer duvar daha çıkarılmıştır. Bu duvarlar büyük ihtimalle Eğimden dolayı batıdaki duvara binecek yükü ve kaymaları engellemek amacıyla yapılmış perde duvarlar olmalıdır. Bu mekânın güney duvarı ana kayaya birleşerek sonlanmaktadır (Görür, 2014, s. 608).

2017 yılı itibariyle Darülhadis'in içi ve etrafında kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır. Restorasyon sürecinde, günümüze ulaşmayan Mevlevihane'nin iki katlı semahane, şeyh dairesi ve aşevi birimleri yeni bir görünüme kavuşturulmuştur. Yapının çevresi koruma duvarıyla kademeli olarak çevrelenmiştir.

Darülhadise girişin iki yanında ve doğu eyvanı kot seviyesinde bulunan zemin yükseltileri restorasyonlar sırasında kaldırılmıştır. Eyvan ve orta mekân zeminleri bugün taş plakalarla kaplıdır. Şifahanenin kapı kemeri üzerinde yer aldığı düşünülen, yaklaşık 25-30 santimetrelik kadehe sarılı yılan heykeli bugün Çankırı Müzesi'nde sergilenmektedir.

Yapı Tanıtımı: Birbirine bitişik biçimde düzenlenen yapılardan önce Atabey Cemâleddîn Ferruh tarafından bugün yerinde olmayan kitabesine göre H.633/M.1235 yılında Darüşşifa/Darülafiye, H.640/M.1242 yılında ise Darülhadis inşa edilmiştir (Önge, 1962, s. 252; Sözen, 1972, s. 120; Acıduman, 2010, s. 13; Görür, 2014). Günümüze

ulaşamayan şifahane kısmı, kaynaklarda yer alan bilgiler ve temel kazılarından anlaşıldığı kadarıyla kareye yakın dikdörtgen planlıdır[93].

Darülhadis, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, iki eyvanlı ve tek katlıdır. Kuzey cephede bulunan giriş kapısına, doğu ve batıdan uzanan sekizer basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Bu merdivenli girişin hemen altında, sivri beşik tonozlu dar ve alçak bir hücre/türbe ve sanduka bulunmaktadır[94]. Bu hücrenin kuzeyinde daha geniş olan bir başka sivri beşik tonozlu kısım yer almaktadır. Yapının batı cephesinin hemen alt kısmında yığma taşlarla örülmüş kapalı bir hacim bulunmaktadır.

Kuzey taç kapısı yaklaşık bir metre kadar dışa taşkındır. Cephenin batı köşesi silindirik formda düzenlenmiştir ve bu uygulama eğime karşı bir payanda işlevi görmektedir.

Fotoğraf 2.81 Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi (Taş Mosque), Erişim Tarihi 24.10.2025

Taç kapıdan girildiğinde, yapının orta ekseninde geçişin pandantiflerle sağlandığı, kuzey-güney yönünde atılan kemerler ile eyvan kemerleri üzerine oturan kubbe yer alır. Kesme taştan, sivri tonoz örtülü düzenlenmiş doğu eyvanı, yaklaşık 60 cm bir kot üzerindedir. Aynı mimari düzenlemede olan batı eyvanı diğerine oranla yaklaşık 20 cm'lik bir kot üzerinde bulunmaktadır. Tonozla örtülü olan eyvanlar mimari detay açısından oldukça sadedir. Kuzey ve güneyden olmak üzere iki ayrı kapıdan girilmektedir. Kuzey kapısı

[93] Kaynaklar üzerinden bilgi sahibi olduğumuz medreseler kısmında değerlendirilecektir.
[94] Basık kemerli bu alçak birim fonksiyonel açıdan Kayseri Çifte Medrese şifahanesinin sanduka odasıyla benzerlik göstermektedir.

yukarıda kaldığından, konsol taş basamaklarla çıkılmaktadır. Güneyde yer alan kapı yıkılmış olan Darüşşifaya açılmaktadır

Fotoğraf 2.82 Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi, kuzey cephe

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi

Kitabe:

İnşa ve usta kitabesi bulunmaktadır.

Darülhadis giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe:

Yazılışı:

السلطان في سنة ستمائة وأربعين

أمر بعمارة دار الحديث والمقبرة العبد المتعال المحتاج إلى رحمة ربه اللطيف الأتابكي فرّوخ بن عبد الله

Okunuşu:

Es Sultan Fi sene sitte miye ve erbaine. Emere bi'imareti Dar'ül hadis ve'l makbere el abd'ül müteal El muhtaç ila rahmeti Rabbini'llatif el Atabey Ferruh bin Abdullah.

Türkçesi:

Bu Darülhadisin ve makberin yapılmasını latif olan Allah'ın rahmetine muhtaç Abdullah oğlu Atabey Ferruh 640 yılında emretti (Önge, 1962, s. 253).

Darülhadisin güney, darüşşifanın da kuzey kapısı olarak bilinen kapı üzerindeki kitabe:

Üç satırdır ancak ilk iki satırı okunabilmektedir; "*El Cemali, Şehab-üd-din (İnalbin, …"* şeklinde görülmektedir. Bu levhanın, mimarın adını taşıyan bir usta kitabesi olduğu düşünülmektedir (Toruk, 1999, s. 21).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Cemaleddin Ferruh Darülhadisi Osmanlı döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir. Medresenin gelirleri arasında, Ağcaköy, Kavra, Ayacık ve Hoca Hasan köylerinin yanı sıra, zemin, değirmen ve şehirde bulunan 8 bâb dükkân vakfedildiği edinilen bilgiler arasındadır. Osmanlı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinde medresenin kullanımına yönelik bilgiler bulunmaktadır.

Mütevelli, Nazır, Müderris

H.987/M.1580 yılında medresede Mevlâna Muhiddin müderris olarak görev yapmaktadır (BOA, A.{DVNSMHM.d., 41/640).

H.1013/M.1605 yılında "Medrese-i Cemaleddin der-Kangırı ma'a fetvâ ve İç-il hükmü Müderris Mevlânâ Mehmed arz-ı hâl sunup Taşköpri'de Mevlânâ Muzafferüddin Medresesi'nde iç-il hükmü ve fetvâ ile müderris iken medrese-i mezbûre pâye-i Sahn ve fetvâ ile Mevlânâ İbrahim'e verilip sıfrü'l-yed kalmağın kadıasker önünde imtihan oldukda rüchanı zâhir olmağla medrese-i mezbûre mûmâileyhe verilmek buyuruldu" (Köse, 2023, s. 85,105). Fetva verme yetkisiyle görev yapan müderris Mevlânâ Mehmed'in dilekçesinde, Taşköprü Muzafferüddin Medresesi'nde fetva verme yetkisiyle müderris iken, söz konusu medrese Sahn-ı Seman payesiyle birlikte Mevlânâ İbrahim'e verilmiş; böylece Mevlânâ Mehmed görevinden ayrılarak "sıfrü'l-yed" (görevsiz, açıkta kalan) duruma düşmüştür. Bunun üzerine kadıasker huzurunda yapılan sınavda Mevlânâ Mehmed'in ilmî yeterliliği ve üstünlüğü (rüçhaniyeti) ortaya çıkmış, bu nedenle Çankırı'daki Cemaleddin Medresesi'nin kendisine yeniden tevcih edilmesi (verilmesi) uygun görülmüştür.

H.1088/M.1678 yılında medrese vakfının nazırı Abdullah isimli şahıstır (BOA, İE.EV., 18/2162).

H.1120/M.1709 yılında müderris Süleyman Efendi vefat etmiş yerine Mustafa Efendi görevlendirilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 11/963).

H.1134/M.1722 tarihli belgede Kengırı (Çankırı)'da Cemaleddin Medresesi müderrisi Ömer'in, Samsun Kalesi'nden salıverilmesi ile bilgi bulunmaktadır (BOA, AE.SAMD.III, 165/16138).

H.1186/M.1773 ve H.1203/M.1789 yılına ait kayıtlarda müderrislik cihetinin tevcihi yer almaktadır (BOA, C.MF., 185/9217; 43/2126).

H.1213/M.1799 yılında Şeyh Cemaleddin Medresesi vakfı müderrislik ve tevliyet görevleri, vakfın şartlarına uyulması şartıyla Ahmed Efendi'ye verilmiştir (BOA, C.MF., 35/1711). H.1257/M.1842 yılında medreseye mütevelli ve müderris görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 116/5762).

H.1286/M.1869 tarihli Çankırı Salnamesi'nde medresede, Esat Efendi ve Mehmet Efendi isminde iki müderris olduğu ve bu tarihte dokuz öğrenci bulunduğu bilgisi yer almaktadır (Türkoğlu, 1999, s. 13).

H.1292/M.1875 yılında müderris Abdülkadir Efendi'nin arzuhali üzerine, durumun incelenmesi ve soruşturulması için görevlendirme yapılmıştır. Muhasebeci Cevdet ve komisyon üyesi ile, vakfın gelirleri, vakfedilen arazilerin ve dükkanların durumu, vakıf senedindeki şartlar doğrultusunda harcamaların yapılıp yapılmadığı, vakıf gelirlerinin arttırılması için neler yapılabileceği, vakfa ait binaların tamirata ihtiyacı olup olmadığı gibi hususların araştırılması istenmiştir (BOA, Ev.MKT, 606/109).

H.1323/M.1906 yılına ait kayıt Çankırı'da vaki olup hazinece mukayyed olmayan Şeyh Cemaleddin Medresesi tevliyeti hakkındadır (BOA, ŞD.,173/52).

2.1.17. Konya Sırçalı Medrese

Yapının Adı: Konya Sırçalı/Muslihiye Medresesi

Yapının Yeri: Konya İli, Meram İlçesi, Gazi Alemşah Mahallesi, Sırçalı Cadde üzerinde, Selçuklu dönemi Dış Kale surlarının içinde/güneyde, Larende Kapısı yakınında bulunur (Şaman Doğan, 2010, s. 127-162).

Şekil 2.33 Konya Sırçalı Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 25.04.2023

Yapının Tarihi ve Banisi: Taç kapı tonoz kavsarasında yer alan inşa kitabesine göre H.640/M.1242 yılında Bedreddin Muslih tarafından inşa ettirilmiştir.

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in hâdimi, II. Alâeddin Keykubat'ın lalası, hoca unvanına sahip ticaret adamıdır. O zamanlar ulemadan ziyade varlıklı biridir (Önder, 1962, s. 156; Arabacı, 1998, s. 204). Çünkü tüccarlara hoca//hâce denilmektedir bu nedenle Bedreddin Muslih'e de zenginliği dolayısıyla verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Bedreddin Muslih (Lala Muslih), II. Alâeddin Keykubad, Moğol hükümdarı Mengü Han'a giderken işret ve eğlence gecesi sabahı zehirlendiğinde onu odasında bulan kişidir. H.656/M.1258 yılında öldüğü sanılmaktadır (İbn-i Bibi, 1941, s. 249-263).

Mimar/Sanatçı: Muhammed Bin Muhammed At-Tusi'dir (Sönmez, 1995, s. 257).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Anadolu Kazaskeri Ebu Said Mehmed'in, müderris Abdullah Efendi'nin mutasarrıf olarak atandığına dair H.1036/M.1626 yılında yazdığı berattan, medresenin bu tarihte kullanılamaz olduğunu

öğrenmekteyiz. H.1055/M.1645 yılında da medresenin onarılması gerekir ve Konya Kadısı Abdullah efendinin arzıyla onarım işi Ahmed'e verilir. Sırçalı Medrese artık ders yapılamaz hale gelmiştir bu nedenle hücreler yıktırılarak kerpiçten kara damlı odalar inşa edilerek öğretim devam ettirilmiştir (Atçeken, 1998, s. 263; Gökbaş, 2019, s. 399). 17. yüzyıl itibariyle yıkılmaya başlayan yapı 19. yüzyılda tamamen gözden çıkarılmış ve 1924 yılından sonra da terkedilmiştir (Önder, 1971: 160).

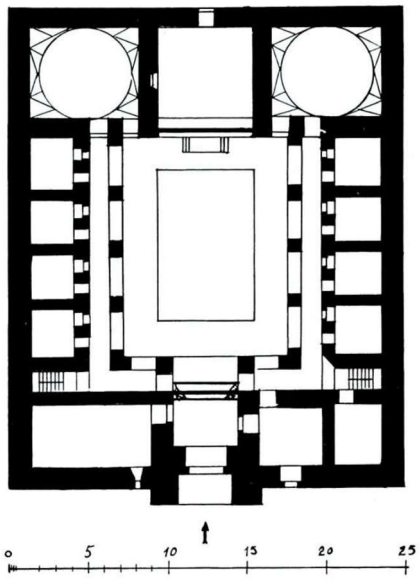
Fransız seyyahlardan W. Hawley, 1918 yılında Konya'yı ziyareti sırasında Sırçalı Medreseye de uğrar ve gördüğü manzara karşısında üzüntüsünü şu ifadelerle dile getirir.

> "Sırçalı Medresesi neredeyse Karatay Medresesi kadar ilginçtir ve aynı dönemlerde yapılmıştır. Şehir merkezinin yakınında yer alır. Konak'ın kuzeybatı tarafına kısa mesafededir. Taş cephedeki bazı oymalardaki şekiller incelikle işlenmiş dantel gibidir. Kemerli girişin birbirine geçmeli (düğümlü) ve renkli kilit taşı Saracenic mimaride de sıkça görülen özelliktedir ve üstünde hafif sivri bir dış kemer antik halılarda karşımıza çıkan üst üstte tekrar eden karşılıklı bir tasarıma sahiptir. Taç kapının girişinde yan kısımlarda mukarnas süslemeli küçük nişler yer alır. Medrese inşa edildiği zaman iç avlunun özenle hazırlanmış durumu taç kapının görkemli görünümüyle uyumludur. Bazı kısımları mozaik ile kaplanmıştır. Giriş aksındaki mescidin her köşesi zengin Arapça yazılar ve nefis şekiller ile süslenmiştir. Burada mavi çinili mozaik ile kaplı bir mihrap yer almaktadır. Hayal etmek zor değildir ki ilk yıllarda bir Molla, genç Müslüman çocuklara içteki sessiz ortamında Kuran öğretmiştir. Çölün yabani ve basit fikirli insanları onun mükemmel güzelliği karşısında şaşkınlık içinde büyülenmişlerdir. Fakat şimdi bu ihtişam çürümüş vaziyettedir ki, avluyu saran revaklar ne yazık ki harap durumda olup ortasında otlar büyümüş, üç küçük kayısı ağacı üzgün gibi sarkmıştır. Çeşme işlenmemiş ince ağaçların eğri büğrü dallarından yapılan çıkrık ile değiştirilmiştir" (Hawley, 1918, s. 234-235).

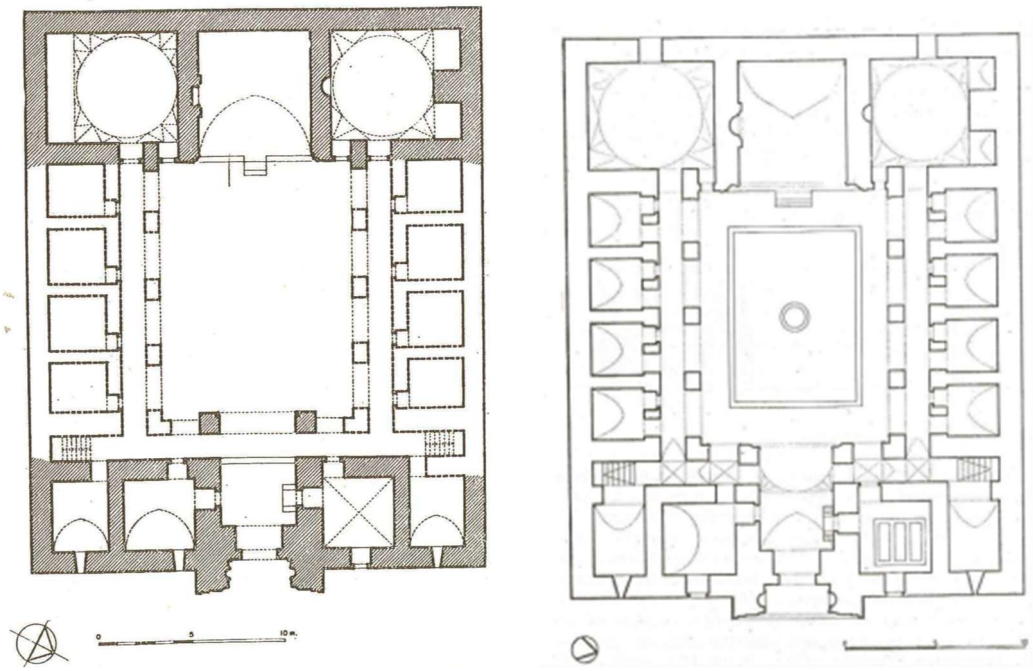
Müzeler Genel Müdürlüğü Anıtlar Şubesi tarafından 1940'lı yıllarda onarım çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalarda, taç kapının tamiratı, iç kısımda yıkılmış altlı üstlü olarak hücrelerin düzenlemesi ve ana eyvan ile iki yanındaki kapalı birimlerin kurtarılması amaçlanmıştır (Akok, 1977a, s. 42). 1955 yılına gelindiğinde yapılan kazılardan sonra Sırçalı Medrese'nin planı hakkında bilgi sahibi olunmuştur (Kuran, 1969, s. 74).

1961 yılında, rölövesi çıkarılan medrese Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Müzeler Genel Müdürlüğü elinde ve bakımındaydı ve "Mezar Anıtları Seksiyonu" adıyla mezar taşları koleksiyonu teşhir edilmek üzere binanın dış kısmı onarılıyor iç kısmı da temizleniyordu (Akok, 1969b, s. 12). 16.10.1965 yılında 25 yıl süreyle Millî Eğitim Bakanlığı'na

devredilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 189-63-4) ve aynı bakanlık tarafından 1969 yılında restorasyona alınan medresenin onarım çalışmaları zaman aralıkları ile devam etmiştir.

Şekil 2.34 Konya Sırçalı Medrese, plan (Sare, 1918)

Şekil 2.35 Konya Sırçalı Medrese, plan (Kuran, 1969; Sözen, 1970)

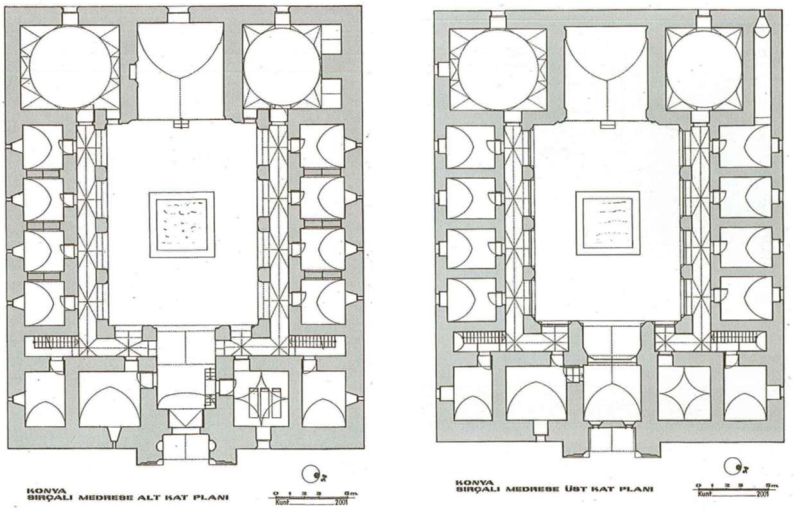
İki plan arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Giriş eyvanının güneyindeki birim birinde doğu-batı yönünde tonoz örtülü iken diğeri kuzey-güney yönünde işlenmiştir.

Yapı 13.11.1982 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile tescillenmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra medrese, birçok kapsamlı onarım geçirmiştir.

1985 yılında medresenin üst katı Rölöve ve Anıtlar Kurulu'na tahsis edilmiştir. 1987 yılında drenaj çalışmaları yapılmıştır. Tonoz ve kubbelerde, beton bloklarda, beden duvarlarının derz aralarında farklı aralıklarla 1999-2000-2008 yılına kadar yenileme çalışmaları yürütülmüştür (Erdemir, 2002, s. 35).

Medrese bugün iyi durumdadır. Üst katı Konya Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Konya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünce; alt kat ise Konya Mezar Anıtları Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese yaklaşık 17,00 × 30,00 m ölçülerinde, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki katlı, iki eyvanlı ve simetrik bir düzenlemeye sahiptir (Oral, 1961; Önder, 1962; Akok, 1969b; Sözen, 1970; Atçeken, 1998; Şaman Doğan, 2010).

Şekil 2.36 Konya Sırçalı Medrese, plan (Erdemir, 2002)

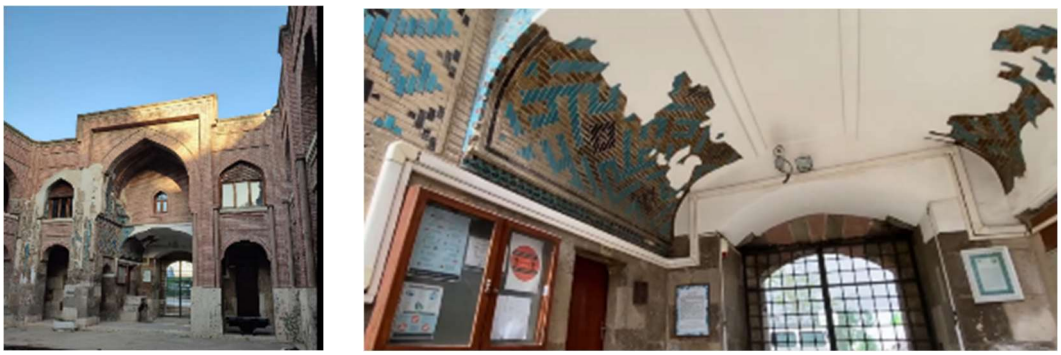
Doğu cephe ekseninde yer alan tonoz kavsaralı, basık kemerli giriş açıklığı olan taç kapı; beden duvarından yüksek ve dışa taşkındır. Cephenin kuzeyinde alt, güneyinde üst seviyede birer dikdörtgen ve sivri kemerli pencere, iki yanında da birer niş yer alır. Basık kemerli girişin üzerinde sivri kemerli tonozun iç alınlığında üç dilimli sivri kemer içinde yedi satırlık inşa kitabesi, kitabenin iki yanında da mukarnas kavsaralı küçük birer niş

bulunur. Taç kapıda çeşitli geometrik ve bitkisel motifler bulunmaktadır. Yapının özgün kalan kısmı bu cephedir.

Fotoğraf 2.83 Konya Sırçalı Medrese, taç kapı

Basık kemerli taç kapıdan, sivri tonozlu giriş eyvanına geçilir. Giriş eyvanın iki yanında/kuzey ve güneyinde ikişer birim bulunmaktadır. Kuzeyindeki iki katlı olarak düzenlenmiş bani türbesi, güneydeki ise sivri tonoz örtülü bir mekândır. Türbe kare planlı, tonoz örtülüdür. Tonoz sırlı tuğlalarla kaplanmıştır. Cenazelik katı çapraz tonozludur. Kuzeydoğu ve güneydoğu köşedeki birimler de yaklaşık eş büyüklükte, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülüdür. Kuzey duvarlarının ekseninde bulunan bir mazgal pencere ile aydınlatılırlar. Bu iki birimin önünde de üst kata çıkışı sağlayan merdivenler yer alır.

Fotoğraf 2.84 Konya Sırçalı Medrese, giriş eyvanı

Giriş eyvanı ile aynı aksta/batısında, kareye yakın dikdörtgen planlı avlu, havuz ve ana eyvan bulunmaktadır. Avlu, köşelerde L, iki yanda dikdörtgen ayakların taşıdığı alt katta aynalı basık kemer, üst katta ise sivri kemerli çapraz tonozlu revaklarla üç tarafından çevrilidir. Batıda yer alan sivri tonoz örtülü ana eyvana 3 basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Ana eyvanın zeminden yüksek tutulması aynı zamanda mescit olarak kullanılması nedeniyledir. Eyvanın güneyinde çini mozaik bezemeli mihrap ve batı duvarında da bir pencere yer alır. Ana eyvan iç ve ön yüzeyi büyük bir kısmı dökülmüş olsa da çini ile kaplanmıştır. Eyvanın iki yanında kare planlı ve kubbe örtülü birer birim yer alır. Bu birimlerin doğu cephesinde sivri kemerli giriş açıklıkları bulunur.

Fotoğraf 2.85 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan

Avlunun iki yanında/kuzey ve güney, revak kemerlerinin arkasında dörder, alt ve üst kat olmak üzere on altı öğrenci odası bulunmaktadır. Bu hücrelerin dikdörtgen birer pencere ile giriş ve revaklı avluya; birer mazgal pencere ile de dışarı açılmaktadırlar. Ana eyvana bitişik dershane odaları kubbeli, diğer tüm birimler ise tonoz örtülüdür.

Giriş eyvanının önündeki revak koridorunun bitiminde başlayan merdivenler ile üst kata çıkış sağlanır. Üst kat bazı küçük farklılıklar dışında alt kat planıyla aynıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi revak kemerleri burada sivridir.

Sırçalı medrese planı ve süsleme özellikleri bakımından 1277 tarihli Tokat Gök Medrese ile benzerlik göstermektedir (Kuran, 1969, s. 74).

Fotoğraf 2.86 Konya Sırçalı Medrese, avlu, genel görünüm

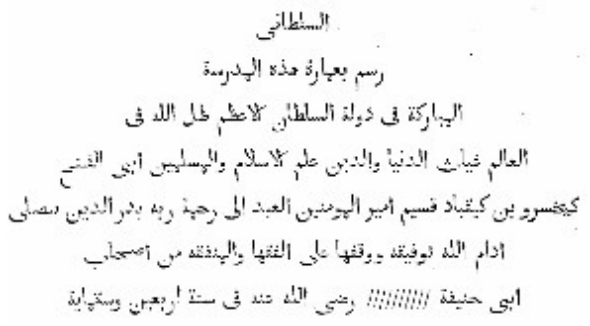
İnşasında düzgün kesme taş; cephelerde moloz taş, revaklar, kemer, tonoz ve kubbeler tuğla; giriş eyvanı duvarları ile türbe tonozunda sırlı tuğla kullanılmıştır. Ana eyvan ve mihrap çini mozaik tekniğindeki çinilerle kaplanmıştır. [95]

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi

Kitabe: Çininin kullanıldığı yapıda yazı ana eyvan çevresinde toplanmıştır. Taç kapıda da inşa kitabesi yer almaktadır.

Taç kapıda basık kemerli giriş kapısının üzerinde eksende üç dilimli kemerin içinde sülüs karakterle yazılmış yedi satırlık inşa kitabesi:

Kitabe ilk olarak 1918 yılında C. Huart tarafından okunmuştur. Birkaç küçük farklılıkla Z. Oral tarafından yeniden okunmuştur.

السلطانى
رسم بعمارة هذه المدرسة
المباركة فى دولة السلطان الاعظم ظل الله فى
العالم غياث الدنيا والدين علم الاسلام والمسلمين ابى الفتح
كيخسرو بن كيقباد قسيم امير المؤمنين العبد الى رحمة ربه بدرالدين مسعلى
ادام الله توفيقه ووقفها على الفقها والمتفقه من اصحاب
ابى حنيفة ////////// رضى الله عنه فى سنة اربعين وستماية

(Huart, 1895, s. 79)

[95] Bezemeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Şaman Doğan, N. (2010). Konya Sırçalı / Muslihiye Medresesi Taçkapı Bezemeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. s.127-162; Erdemir, Y., (2002). *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*. Konya Valiliği İl Kültür Yayınları.

Okunuşu:

Es-Sultânî

Resm bi-‘imâreti hâzihi’l-medrese

el-mubâreke fî devleti’s-sultâni’l-a‘zam, zıllu’llâhi fî

el-‘alem, Gıyâsü’d-dünyâ ve’d-dîn, ‘Alâü’l-İslâm ve’l-müslimîn Ebû’l-Feth

Keyhusrev bin Keykâvus, kasîm emîri’l-mü’minîn, el-‘abdü ilâ rahmeti rabbihî Bedrüddîn Muslih,

edâme’llâhu tevfîkahû ve vakfahâ ‘ale’l-fukahâ ve’l-mütefakkıhîn min ashâbi

Ebû Hanîfe… radıyallâhu ‘anh, fî seneti arba‘în ve sittemi’e.

Türkçesi:

Sultana ait, bu mübarek medresenin inşası, Allah’ın yeryüzündeki gölgesi, dünyanın ve dinin yardımcısı, İslâm ve Müslümanların yüceliği, Büyük Sultan Ebu’l-Feth Keyhüsrev bin Keykavus’un hükümdarlığı döneminde emredildi. Müminlerin emiriyle ortak olan (yani onunla birlikte hüküm süren), ve Rabb’inin rahmetine muhtaç olan Bedrüddin Muslih tarafından Allah’ın ona başarı vermesi temennisiyle yaptırılmıştır. Bu medrese, Ebu Hanife’nin mezhebinden olan fakihler ve fıkıh öğrencileri için vakfedilmiştir. Hicri 640 (Miladi 1242) yılında.

Yazılışı:

السلطانى

رسم بعمارة هذه المدرسة

المباركۀ ف دولة السلطان الاعظم ظل الله ف

العلم غياث الدنيا و الدين علاالاسلام والملمين ابى الفتح

كيخسرو بن كيقبادقسيم امير المؤمنين الفقير الى رحمة ربه بدرالدين مصلح

ادام الله تو فيقه وقفها على الفقها والمتفقه من اصحاب

ابى حنيفه....رضى الله عنه فى سنه اربعين وستمايه

Okunuşu:

Es-Sultânî
Resm bi-‘imâreti hâzihi’l-medrese
el-mubâreke fî devleti’s-sultâni’l-a‘zam, zıllu’llâhi fî
el-‘alem, Gıyâsü’d-dünyâ ve’d-dîn, ‘Alâü’l-İslâm ve’l-mü’minîn Ebû’l-Feth
Keyhusrev bin Keykâvûs, kasîm emîri’l-mü’minîn, el-fakîr ilâ rahmeti rabbihî
Bedrüddîn Muslih,
edâme’llâhu tevfîkahû. Vakfahâ ‘ale’l-fukahâ ve’l-mütefakkıh min ashâbi
Ebû Hanîfe… radıyallâhu ‘anh, fî seneti arba‘în ve sittemi’e.

Türkçesi:

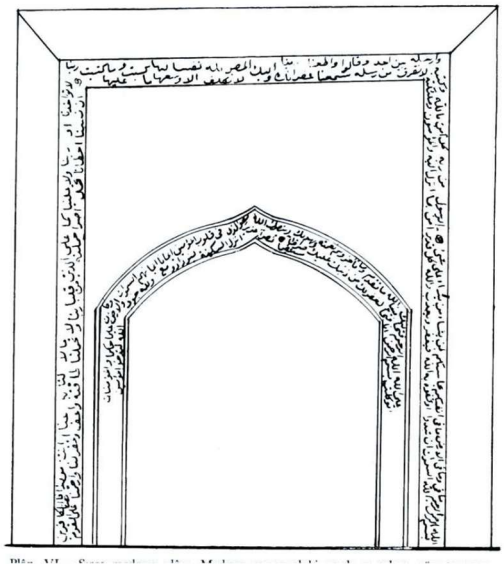
Sultana Mensup, Emir’ül Mümin’in (Abbasi Halifesi) ortağı, büyük sultan, alemde Hakkın gölgesi, din ve dünyanın yardımcısı, İslâm ve Müslümanların yücesi, fetih babası, Keykubad Oğlu Keyhüsrev’in hükümdarlığında, hakkın rahmetini dileyen fakir Bedrüddin Muslih (Allah ona tevfikini daim kılsın) bu medreseyi 640 yılında inşa etti ve İmam-ı Azam Ebu Hanife (Allah ondan razı olsun) ashabından olan fukahaya ve ilmi fıkıh müntesiplerine vakfetti (Oral, 1961, s. 363).

Fotoğraf 2.87 Konya Sırçalı Medrese, inşa kitabesi

Ana eyvanda yer alan kitabeler:

Ana eyvanın sivri kemerli tonozunun ön yüzünde, eyvanı dıştan kuşatan bordürde, tonoz içinde çeşitli ayet ve usta kitabeleri yer almaktadır.

Şekil 2.37 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan, kitabe (Oral, 1961)

Ana eyvanın sivri kemerinin ön yüzü üzerindeki kitabe:

Kemerin kuzey tarafından başlayan kitabe turkuaz çini üzerinde sülüs harflerle yazılmış Fetih suresinin ilk beş ayetinden oluşmaktadır. Fetih Suresi Kur'an-ı Kerim'in 48. Suresidir ve 29 ayetten oluşmaktadır.

Yazılışı:

توكلت على اللهل بسم لله الرّحمن الرّحيم

1) إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا

2) لِّيَغْفِرَ لَكَ ٱللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنۢبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا

3) وَيَنصُرَكَ ٱللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا

هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ ٱلسَّكِينَةَ فِى قُلُوبِ ٱلْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوٓا۟ إِيمَٰنًا مَّعَ إِيمَٰنِهِمْ ۗ وَلِلَّهِ جُنُودُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا

4) حَكِيمًا

5) لِيُدْخِلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ

Okunuşu:

Tevekkül Allah üzerinedir. Rahmet ve merhamet sahibi olan Allah'ın adıyla başlarıM.1- İnnâ fetahnâ leke fethan mubînâ(n) 2- Liyaġfira leka(A)llâhu mâ tekaddeme min żenbike vemâ teaḫḫara ve yutimme ni'metehu 'aleyke ve yehdiyeke sirâtan mustekîmâ(n) 3.- Ve

yensuraka(A)llâhu nasran ‘azîzâ(n) 4- Huve-lleżî enzele-ssekînete fî gulûbi-lmu/minîne liyezdâdû îmânen me’a îmânihim veli(A)llâhi cunûdu-ssemâvâti vel-ard(i) ve kâna(A)llâhu ‘alîmen hakîmâ(n) 5- Liyudẖile-lmu/minîne velmu/minâti…. Fetih suresi (48/29).

Türkçesi

1- Şüphesiz biz senin için, apaçık bir fetih verdik 2- Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru yola götürsün/iletsin 3- Ve sana, üstün/şanlı bir zaferle yardım etsin 4- O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 5- inanan erkek ve kadınları…[96].

Fotoğraf 2.88 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan kemeri ön yüzü, kitabe

[96] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fetih-suresi-48/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1#reload Erişim Tarihi: 02.05.2023

Ana eyvan kemerini dıştan kuşatan bordürdeki kitabe:

Eyvanın iki yanında zeminden yukarı doğru uzanan, kuzeyden başlayarak eyvanı üç yönden kuşatan sülüs karakterde yazılmış yazıda Kur'an-ı Kerim'in 2. suresi olan Bakara Suresinin 284-285-286. ayetleri yer almaktadır.

Yazılışı:

(Bakara, 2:284)

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِن تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ اللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

(Bakara, 2:285)

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

(Bakara, 2:286)

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۖ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۚ أَنتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

Okunuşu:

lillâhi mâ fî-ssemâvâti vemâ fi-l-ard ve-in tubdû mâ fî enfusikum ev tuḫfûhu yuhâsibkum bihi(A)llâh(u) feyaġfiru limen yeşâu ve yu'ażżibu men yeşâ(u) vallâhu'alâ kulli şey-in kadîr (284). Âmenerrasûlu bimâ ünzile ileyhi min rabbihi velmü/minûn. Küllün âmene billâhi ve melâ-iketihi ve kutubihi ve rusulihi lâ nuferriku beyne ehadin min rusulih. Ve kâlû semi'nâ ve ata'nâ ġufrâneke rabbenâ ve-ileyke-lmasîr (285). Lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'ahâ lehâ mâ kesebet ve'aleyhâ me-ktesebet rabbenâ lâ tu-âḫiżnâ in nesînâ ev aḫta/nâ rabbenâ velâ tahmil 'aleynâ isran kemâ hameltehu 'ale-lleżîne min kablinâ rabbenâ velâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih(i) va'fu 'annâ vaġfir lenâ verhamnâ ente mevlânâ fensurnâ 'ale-lkavmi-lkâfirîn (286).

Türkçesi:

Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap

eder; Allah her şeye kādirdir. (284)[97]. Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır" dediler (285). Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et! (286)[98].

Fotoğraf 2.89 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan, dıştan kuşatan bordür, kitabe

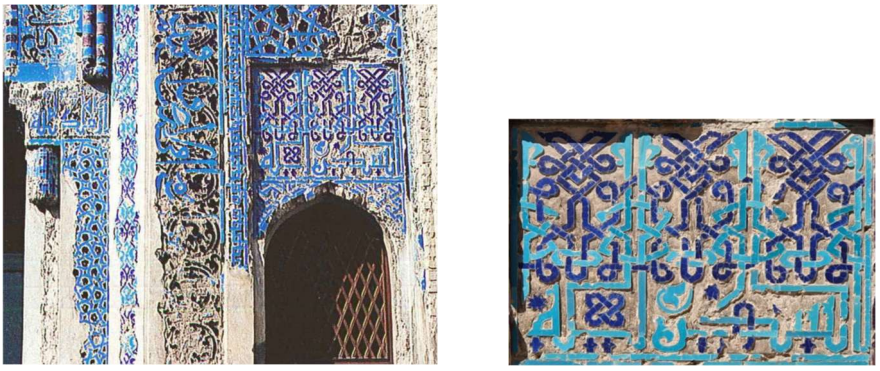
Ana eyvanın kuzeyindeki kubbeli birimin penceresi üzerindeki kitabe

Eşşükrallah- Şükür Allah içindir.

El mülkallah- Mülk Allah içindir.

[97] Bakara Suresi 284. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 11.02.2024

[98] Bakara Suresi 285-286. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 22.02.2024

Fotoğraf 2.90 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan kuzeyi, kitabe

Eyvanın güneyindeki pencere:

Sivri kemerli pencere alınlığında El- Azametülillah (Büyüklük Allah'a mahsustur)

Fotoğraf 2.91 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan güneyi, kitabe

Ana eyvan kemerinin iç yüzeyindeki kitabeler:

Ana eyvan kemerinin iç yüzeyinin kuzey ve güneyine karşılıklı olarak yerleştirilmiş altıgen çini panolar yer almaktadır. Bu panolardan güneydekinde usta adı kuzeydekinde ise Farsça bir beyit yer almaktadır.

Yazılışı:

عمل

محمد بن محمد بن

عثمان البنا الطس

Okunuşu:

Amele Mehmed bin Mehmed Osman el-benna el-Tusi (Oral, s. 366).

Fotoğraf 2.92 Konya Sırçalı Medrese, sanatçı kitabesi

Kuzeydeki Farsça beyit:

Sanatçı kitabesinin karşısında yer almaktaydı ancak bulunduğu yerden çalınmış ve günümüzde Almanya'da Berlin Müzesinde sergilenmektedir. Kitabenin hangi tarihte yerinden sökülüp götürüldüğü bilinmemektedir (Erdemir, 2002, s. 26).

Kitabe ilk olarak 1896 yılında B. Mortiz tarafından yayınlanmıştır. Kitabede, *"Dünyada eşi benzeri olamayan bu eseri ben yaptım. Ben ölürüm fakat bu eser hatıra kalacak"* (Oral, 1961, s. 366-367; Erdemir, 2002, s. 26).

Yazılışı:

بساختم این نقش بر

نیابد روزکار

من نمانم این بماند یا دکار

Okunuşu:

Besâhtem in nakş ber

Neyâbed rûzegâr

Men nemânem in bemâned yâdekâr

Türkçesi:

Hatıra kalsın diye bu nakşı ben işledim. Ben ölürüm bu yadigâr kalır.

Fotoğraf 2.93 Konya Sırçalı Medrese, Farsça beyit (Erdemir, 2002)

Çini üzerine sülüs ile yazılmış bu kitabeden Tuslu Mehmed'in medresenin hem mimarı hem de çini ustası olduğu yönünde bir çıkarım yapabiliriz.

Eyvanın arka duvar bordüründeki/ sivri kemer yüzeyindeki kitabe:

Tonozun batı duvarında sivri kemer yüzeyinde Bakara suresi 255. ayet yazılıdır.

Yazılışı:

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۖ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Okunuşu:

Allâhu lâ ilâhe illâ huve-l hayyu-l kayyum lâ te/ḫużuhu sinetun velâ nevm lehu mâ fî-ssemâvâti vemâ fi-l-ard men że-lleżî yeşfe'u 'indehu illâ bi-iżnih ya'lemu mâ beyne eydîhim vemâ ḫalfehum velâ yuhîtûne bişey-in min 'ilmihi illâ bimâ şâ vesi'a kursiyyuhu-ssemâvâti vel-ard velâ yeûduhu hifzuhumâ vehuve-l'aliyyu-l'azîm (Bakara Suresi 255. Ayet, Ayetel Kürsi).

Türkçesi:

Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaat edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz.

O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür. [99].

Fotoğraf 2.94 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan, kitabe

Ana eyvan mihrabında yer alan yazılar

Mukarnas kavsaralı mihrap nişini çevreleyen dış bordürde Âli İmran suresi 18 ve 19. Ayetin bir bölümü yazılıdır

Yazılışı:

شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِٱلْقِسْطِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ

إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلْإِسْلَٰمُ

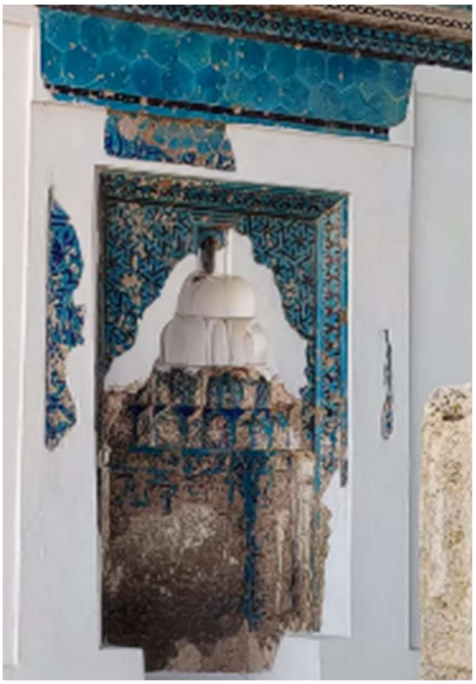
Okunuşu:

Şehidallahu ennehu lâ ilâhe illâ huve velmelâ-iketu ve ulû-l’ilmi kâ-imen bilkist(i) lâ ilâhe illâ huve-l’azîzu-lhakîm (18. Ayet). İnne-ddîne ‘inda(A)llâhi-l-islâm (19. Ayetin bir kısmı).

[99] Bakara Suresi 255. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 11.02.2024

Türkçesi:

Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O'ndan başka tanrı yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir. Kuşkusuz Allah katında din İslâm'dır[100].

Fotoğraf 2.95 Konya Sırçalı Medrese, ana eyvan, mihrap, kitabe

Medresede özellikle ayet kitabelerinin ana eyvanda yoğunlaşması bir anlamda medresede verilen fıkıh eğitimine gönderme niteliğindedir. Hanefi mezhebi ve ilim anlayışıyla bağlantılı olarak seçilen ayetlerin anlamları değerlendirildiğinde İslâm'ın hak dini olduğu ve hukukun da temelinin İslâm dinine dayandığı anlatılır. Bir başka ifadeyle, bir hukuk ve ilim merkezi olan Sırçalı Medresede tercih edilen ayetlerden, medresenin eğitim felsefesinin, adalet, hikmet, akla dayalı içtihat ve İslâm hukukunun üstünlüğüne dayandığı anlaşılmaktadır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

---

[100] Âl-i İmrân Suresi 18. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı ; Âl-i İmrân Suresi 19. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 15.03.2024

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı döneminde Sırçalı Medrese "Dâhil Ellili Medreseler" grubundadır ve medresede ağırlıklı olarak fıkıh dersleri verilmektedir. Okutulan kitaplar ve derslerin, Hidaye, Fıkıh, Telvi, Usül-i Fıkıh, Buhari, Hadis, Keşşaf Beyzavi ve Tefsir olduğu belirtilmektedir (Baltacı, 2005, s. 40; Akyüz, 2007, s. 79). 19. yüzyılda otuz ile yirmi dört öğrenci eğitim görmüştür (Maarif Salnamesi, 1319, s. 841).

Konya Şer'iyye Sicillerinden ve Osmanlı Arşiv kaydındaki belgelerden medresenin gelirleri, medresede görevli kişiler ve aldıkları ücretler gibi çeşitli bilgilere ulaşılmaktadır.

H.992/M.1584 yılına yani Sultan III. Murad dönemine ait bir defter kaydında yer alan şu bilgiler dikkat çekicidir. *"Vakf-ı Medrese-i Sırçalı Celaleddin Mahmud ibn-i Emirü'l Hac ibn-i Hüseyin, Sahibi divan, masâlih-i hankâh ve medrese ve mekteb-i dârü't-ta'âmder Konya, Ber mucib-i vakıfname el müverrah bi-tarih-i sene erba'a seb'in sittemie, zikrolunan buka'alar münhedim olduktan sonra defter-i atik mucibince vakıf, medreseye ilhak olunmuştur. Ba'dehu emr-i sultanî ile müstakil medrese ismiyle yevmi yirmi akçe ile sadaka buyrulmuş, şimdiki halde mahallinde Sırçalı Medrese ile ma'ruftur"* (Erdemir, 2002, s. 28-29). Yani Sırçalı Medresenin vâkıfı, Celaleddin Mahmud, divan sahibidir (yüksek idari görevli) ve Konya'da hankah, medrese ve aşevi işlerini yürütmekteydi. (H.674/M.1275 tarihli belge esas alınmıştır). Belgede geçen yapılar yıkıldıktan sonra, eski kayıt defterine dayanarak bu vakıflar Sırçalı Medreseye bağlanmıştır. Daha sonra sultanın emriyle bu medrese bağımsız bir medrese olarak kabul edilmiş ve günlük 20 akçe tahsis edilmiştir.

H.1051/M.1642 tarihli bir kayıtta medresenin daha önce Hacı Abdi Receb'e seneliği 700 akçeye mukata'aya verilen Çarhand civarındaki Buladirek denilen tarla, vakfın mütevellisi Hamza Bey oğlu Ali tarafından, elindeki defter mucibince aynı şahıs ve ortaklarına yeniden kiraya verilmiştir (Erdemir, 2002, s. 29). H.1055/M.1646 tarihli Şer'iyye Sicil defterinde, medresenin vakıfları arasında Debbağ çarşısında yedi dükkân bulunmaktadır. Vakfın mütevellisi bulunan Hamza oğlu Ali, Debbağlar çarşısından el-Hac Yusufoğlu Ahi el-hac Mehmed, İlyas oğlu Ahmed, Şaban oğlu Mehmed, Nurullah oğlu el-Hac İbrahim, Mehmed oğlu İbrahim adındaki şahısları, kiracısı oldukları vakfın

dükkanlarını kendi mülkleri olduğunu iddia ederek kiralarını vermedikleri için şikâyetçi olur. Bu durum kiracılara sorulduğu zaman her biri izin ile dükkanlara mutasarrıf olduklarını ve dükkanların eskiden beri vakfın malı bulunduğunu şer-i izin ile dükkanları tamir ettiklerini, içinde masraf edilen malzemenin de vakfa ait bulunduğunu, kendilerinin hak ve alakalarının bulunmadığını kabul eder. Bu anlaşmazlık konusu halledilerek deftere kaydedilir (Atçeken, 1998, s. 262; Erdemir, 2002, s. 29). Bu kayıttan medresenin vakıfları arasında debbağlar çarşısında yedi dükkânın geliri bulunduğu anlaşılmaktadır.

1862 yılında medresenin mütevellisi ve müderrisinin vakfın 9.333 kuruş olan gelirini aralarında paylaşamamasından dolayı bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu kayıt sayesinde medresenin 1862 yılındaki gelirinin 9.333 kuruş olduğu anlaşılmaktadır (Atçeken, 1998, s. 262). 1900'lü yıllarda vakfın gelirleri arasında Çumra'ya bağlı Karkın köyü, Konya dışında Cebeci yolunda bulunan dokuz dönümlük tarlanın öşrü, Sebhevan Mahalle'sinde 1000 kuruş değerinde ve vergisi 4 kuruş olan arsa yer almaktadır. 1914 yılındaki vakıf geliri 8.238 kuruştur (Arabacı, 1998, s. 200). Vakfın gelirinin düştüğü görülmektedir.

Konya Şer'iyye Sicil defterleri ve Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla medrese Osmanlı döneminde aktif olarak kullanılmıştır. Bu bilgilere göre;

Mütevelli ve Müderris

H.1037/M.1628 yılında günlük dört akçe karşılığında mütevelli olarak görevli Hamza vefat etmiş, yerine de oğlu Ali getirilmiştir (KŞSD, C.30, 31/2). Müderris ise günlük 30 akçe alan Mevlâna Mustafa Efendi'dir (KŞSD, C.30, 3/10).

H.1039/M.1629 yılında müderris olan Mevlâna Mustafa iki aylığına bu göreve getirilmiştir ve ücreti 20 akçedir. Aynı yıl yine iki aylığına Mehmet Himmet Efendi günlük otuz akçe karşılığında müderris olmuştur (KŞSD, C.30, 7/7 ve 7/11; Atçeken,1998, s.263). H.1050/M.1641 tarihinde bir aylık süre ve günlük 40 akçe ücret ile Mevlâna Abdürrahim Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir. Bu kayıtlardan geçici görevlendirme ile atama yapıldığı anlaşılmaktadır.

H.1051/M.1642 tarihinde mütevelli Hamza Bey oğlu Ali (KŞSD, C.6, (M-29), s. 24-4); müderris ise günlük 40 akçe ücret ile Mevlâna Abdürrahim Efendi'dir (KŞSD, C.6, 6/2).

H.1054/M.1645 yılında Mehmet el-Mürebbi Mevlâna Ahmet Efendi günlük 50 akçe ile müderris olarak görevlendirilmiştir (KŞSD, 6, s.6-2; 8, s. 271).

H.1056/M.1647 yılında müderris günlük 40 akçe alan Mevlâna Mustafa Efendi'dir. Bu atamadan 50 gün sonra Şeyhülİslâm tarafından Mevlâna Ahmed görevlendirilmiştir. Bu tarihte mütevelli Ali isimli şahıstır. Hakkındaki şikayetler sonucunda görevden alınır yerine Ahmed tayin edilir (Atçeken, 1998, s. 263).

H.1086/M.1676 yılına ait kayıtta Konya'da vaki Sırçalı Medresesi müderrisliğinden oğlu Şeyh Mustafa yararına fariğ olan Şeyh Ahmed tarafından yazılan ve Müftü Ali Efendi tarafından tahşiye edilen ariza (BOA, İE.EV., 12/1429).

H.1092/M.1682 yılında müderris Mustafa'dır (KŞSD, C.26, 274/3). H.1103/M.1692 yılında müderris Saraczade Mevlâna Mehmet Efendi'dir (KŞSD, C.38, 5/1).

H.1115/M.1704 yılında müderris Şeyh Mustafa'dır. Ber-vech-i maaş yani belirli bir ücret karşılığında denilmiş ama aldığı ücret belirtilmemiştir (BOA, İE.TCT., 13/1488).

H.1130/M.1718 yılında müderris ve mütevelli Şeyh es-Seyyid Ahmed'tir (Atçeken, 1998, s. 265).

H.1138/M.1726 yılında Sırçalı medresesi müderrisliğinin rub' hissesi Halife Ömer sülalesinden birine verilmiştir (BOA, C.MF., 135/6723).

H.1149/M.1737 yılında rub' müderrislik ve tevliyet Ebû'l-fazl Şeyh Ahmed'in oğlu Seyyid Mehmed'e verilmiştir (KŞSD, C.53, 261/2).

H.1174/M.1761 yılında Molla Mahmud müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 179/8918).

H.1184/M.1770 yılında müderris ve mütevelli Karamani Seyyid Ahmed'tir (Atçeken, 1998, s. 267).

H.1189/M.1776 senesinde Es Seyyid Ahmed Efendi, İbni Müfti, El-Hac Mehmed Efendi, Velieddin ve Seyyid Abdullah Efendi müderris olarak görev yapmıştır (KŞSD, C.,62, 73/7).

H.1206/M.1792 yılında Sırçalı Medresesinin rub' hisse ile rub tedris cihetine tevliyet ile mutasarrıf olan Mehmed Efendi'den boş kalan görev Eşenlerlizade Seyyid Abdurrahman Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 59/35019).

H.1276/M.1860 yılında Nakip-Zade Abdurrahman Efendi, Bukani-Zade Abdurrahman ve kardeşi Mustafa Efendi ile Şirvani Halil Efendi ortaklaşa müderrislik yapmışlardır (KŞSD, 87, s. 73; 58, s. 92).

H.1283/M.1867 yılında Konya ahalisinden Sırçalı Medresesi tevliyetinden dolayı Fevali Mustafa Efendi ile Kalender Efendi'nin mahkemeleri olmuştur (BOA, MVL, 732/28).

H.1326/M.1909 Konya'da Sırçalı Medresesi'nin müderrisliği vazifesinin tezyidi/arttırılması (BOA, Y.A..RES., 156/97). Medresede görev yapan son müderris Ali Efendi'dir (KMS, 1319, s. 841). Bu tarihe kadar medrese faaliyettedir.

Buk'adâr

Medrese görevlileri arasında Bu'kadâr kadrosu da bulunmaktaydı. Bahçe ve türbelerin bakımıyla uğraşan kişi olmalıdır ve 1646 yılında bu görevi Mevlâna Mehmet bin Ahmet yürütmekteydi (KŞSD, 6, s.6-2; 8, s. 271).

H.1071/M.1661 yılında Şeyh Ahmet buk'adâr olarak atanmıştır (KŞSD, C.11, 6/6).

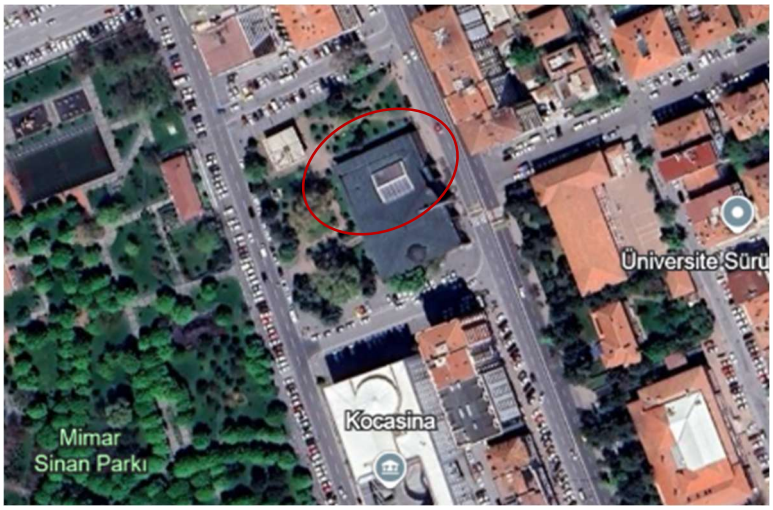
H.1272/M.1856 yılında Sırçalı Medrese ve Mescid Vakfından imam tayin edilmiştir (BOA, C.EV., 563/28447).

2.1.18. Kayseri Hacı Kılıç Medresesi

Yapının Adı: Hacı Kılıç Medresesi

Arşiv kayıtlarında Mevlâna Tusî Medresesi olarak geçmektedir (BOA, TTd, 387, s.221).

Yapının Yeri: Günümüzde Kayseri şehir merkezinin kuzeyinde İstasyon Caddesi üzerinde, kale surlarının dışında/kuzeyinde Sivas kapısındadır.

Şekil 2.38 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi 20.10.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısında yer alan inşa kitabesine göre H.647/M.1249 yılında Tus'lu Ali oğlu Ebul Kasım tarafından inşa ettirilmiştir.

Yapının banisi hakkında net olmayan bilgiler bulunmaktadır. "… *Melikü'z-Züamâ Tûsî/Tımar Sahipleri Meliki oğlu Necmeddin … Sultan'ın emriyle 10 bin dinar, murassa kemeri, kıymetli taşlarla işlenmiş külahı, şahane altın işlemeli bir cübbeyi, saray ahırından (cenâyib-i hâs) alınmış gemi ve üzengisi altından, koşumlu ve başlıklı bir Arap atını hoş geldin (hâyrü'lmukaddem) geleneği olarak getirip Melike sundu*…" (İbn-i Bibi, 1941, s. 359-362).

İbn Bîbî'de ayrıca Sahip Şemseddin İsfâhanî döneminde I. Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğunu iddia eden Ahmed isminde bir Uç beyinin ayaklanmasının bastırılmasında Celâleddin Karatay ile Sahip Şemseddin İsfâhanî arasındaki anlaşmazlık sonucu Selçuklu veziri Karatay'ın Ebû'l-Kasım Tûsî'yi, 1249 yılında İsfâhanî'nin evinin kuşatılması için görevlendirmesini ise şu cümlelerle anlatılır;

"...Zaimü'd dar Tûsî oğlu Necmeddin Konya ahilerini çağırarak onlara fityanları ile silah kuşanmalarını, Sultan'ın seçkin askerlerinden ve muhafız kölelerinden (mufarid ve gulaman-i yatak-i sultan) bir grubunda Sahip'in evinin kapısını tutmasını buyurdu…".

Ebû'l Kasım Tokat merkezde kendi adıyla anılan türbenin de banisidir. Bu bilgiler haricinde bani hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu bilgilerinde ona ait olduğu şüphelidir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının geçirdiği bilinen ilk onarımı 1547-1548 tarihine aittir. Aksaray mirlivasından Hüseyin Bey tarafından onartılan külliyeye, imaret ve çeşme sağlığında, kendisine ait mezar ise ölümünden sonra 1552 yılında eklenmiştir. İmaret, Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde 1864 tarihinden itibaren güherçile fabrikası olarak kullanılmış ve 1950'den önce yıkılmıştır (Erkiletlioğlu, 2006, s. 346; Çayırdağ, 2022, s. 343).

19. yüzyılda Kayseri'de geniş çaplı bir imar faaliyeti çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda aralarında 1901 tarihli Hacı Kılıç Camii minaresi de olmak üzere birçok yapı onarılmıştır.

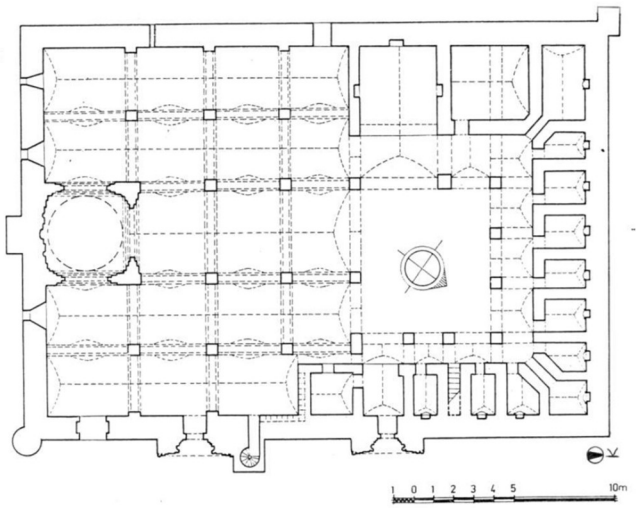
1960-1964 yılları arasında yapının damı, medrese bölümündeki avlu, revak ve hücreler yeniden inşa edilmiştir. Medrese bölümünde, kuzey-batı tarafta küçük bir bölüm hariç yapı tamamen yenilenmiştir. 1971 yılında çıkarılan rölövelerden, güney-doğu köşe kulesinin külahı hem medrese hem de cami taç kapılarının üst bölümü ve çatının olmadığı görülür ve 1973 yılına kadar onarım devam eder.

Özgününde toprakla örtülü olan çatı 1995 yılında Kayseri Valiliği İl Müftülüğü 'nün isteği üzerine kurşunla kaplanmıştır. T.C. Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun izinsiz onarım gerekçesiyle kurşun kaplama çatı yıkılmıştır.

Günümüzde cami olarak kullanılmaktadır

Yapı Tanıtımı: Yaklaşık 37,00 x 54,00 m ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı külliyenin güneyinde cami, kuzeyinde medrese bulunmaktadır. Avlusuz, uzunlamasına/enlemesine planlı cami tipinin yarım medrese ile kaynaşmış bir

örneğidir (Öney, 1966, s. 378)[101]. Cami harimi on üç serbest paye, güneyde dört duvar payesi ve "L" biçimli iki payeye kuzey-güney yönünde atılan kemerlerle mihraba dik beş sahınlıdır. Caminin kuzeyi üçlü kemer düzenlemesiyle medrese avlusuna açılır. Dıştan yaklaşık 21,00 x 36,00 m ölçüsünde olan medrese; açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlıdır.

Şekil 2.39 Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, plan (Öney, 1966)

Medrese ve caminin girişleri ayrı olsa da içeride harim ile medresenin avlusu birbirine bağlantılı olarak geniş bir açıklık şeklindedir. İki farklı giriş ile yapının farklı işlevleri vurgulanmıştır.

Farklı iki yapının bitiştirildiği birleşik işlevli yapı grubu içinde yer alan külliyede medrese ve cami organik bir bütünlük içindedir (İpekoğlu, 2006).

Doğu cephe ekseninin güneyinde cami, kuzeyinde medrese taç kapısı bulunur. Cami taç kapısının kuzey bitişiğinde kübik kaideli minare, minarenin kuzeyinde bir mezar, güneyinde pencere, güneydoğu köşesinde de silindirik gövdeli köşe kulesi vardır.

[101] Suriye etkili Artuklu mimarisinde rastladığımız bu plan tipi Mardin Şehidiye (1239-1260), Harzem Taceddin Mesut (1211), Diyarbakır Zinciriye medresesinde görmekteyiz. Zengi, Eyyübi medreselerinden Artuklu medreselerine geçen cami-medrese birleşimi, A. Selçuklularının kendine has mimari özelliklerinin eklenmesiyle yeni bir hal almıştır.

Güney cephenin ekseninde mihrap, güneydoğu köşesinde köşe kulesi ile güneybatısında payanda, üst seviyede eksenin batısında iki, doğusunda bir pencere ve üst seviyede yaklaşık eşit aralıklarla sıralanmış altı çörten bulunur.

Fotoğraf 2.96 Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, genel görünüm

Batı cephe cami ile ortak kullanılmaktadır ve kuzey köşesi kademelidir. Cephede, eksenin güneyinde dışa taşkın sivri kemerli niş içinde sivri kemerli kapı, kapının üzerinde ve iki yanında birer dikey dikdörtgen pencere ve köşelerde kare payandalar bulunur.

Medrese ve cami duvarları arasındaki dilatasyonda medrese kısmının yüksekliği 6,50 m cami ise 8,20 m olarak değişir. Onarımlar sonucu cephenin üst kısmı yenilenmiştir. Duvar kuzeye doğru kademeli bir şekilde sonradan yükseltilmiştir ve bu nedenle kuzeybatı köşedeki payanda, saçak seviyesi altında kalmıştır.

Medreseye ait olan kuzey cephe, kuzeydoğuda yaklaşık 1,50 m, kuzeybatıda ise kademeli olarak yaklaşık 1,80 m yükseltilmiştir. Masif tutulan cephenin üst seviyesinde yaklaşık eşit aralıklarla sıralanmış dört çörten ve doğu köşesinde de payanda bulunur.

Doğu cephenin kuzeyinde yer alan dikdörtgen biçimli, yedi sıra mukarnas kavsaralı sivri kemerli alınlıklı taç kapıdan iki basamak inilerek giriş eyvanına, eyvandan da yaklaşık 15,00 x 20,00 m ölçüsündeki doğu-batı yönünde kareye yakın dikdörtgen planlı avluya geçilir. Avlunun camiye bitişik güney bölümü hariç, avlu doğuda iki, batıda bir, kuzeyde dört kare ayak üzerine atılan sivri kemerli revaklarla çevrelenmiştir. Revakların üstü avlu hizasında tonozlarla örtülmüştür. Avludan revaklara merdivenle çıkılmaktadır. Giriş eyvanının kuzey tarafında birbiriyle bağlantılı iki oda bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.97 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, avlu

Fotoğraf 2.98 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, üçlü kemer düzenlemesi

Kuzeydoğu köşede girişi köşeden verilmiş bir hücre bulunmaktadır. Avlunun kuzey tarafında batıdaki köşe odası dâhil yedi hücre mevcuttur.

Fotoğraf 2.99 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, kuzey ve kuzeydoğu öğrenci hücreleri

Güneybatı köşede, girişin karşısında sivri beşik tonoz örtülü, zeminden yüksek ana eyvan ve eyvanın üç duvarında dikdörtgen birer niş bulunur. Doğuda üç, batıda bir, kuzeyde sekiz dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü birim bulunur. Bu birimlerin hiçbirinde pencere bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.100 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, ana eyvan ve yanındaki birimler

Eyvanın kuzeyine bitişik olan büyük boyutlu kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonozlu birim, kışlık dershane olarak değerlendirilmiştir (Öney, 1966, s. 379; Sözen, 1970, s. 120).

Düzgün kesme taş, moloz taş birlikte kullanılarak inşa edilmiştir. Oldukça sade tutulan yapıda bezemeler taç kapılarda, mihrapta ve ön/doğu cephedeki büyük boy pencerede görülür.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Medrese taç kapısında, kavsara kuşatma kemeri üzerinde, eksende beyaz mermer kitabelik içerisinde sülüs tarzda yazılmış inşa kitabesi:

Yazılışı:

امر بعما رة هذه المدرسة لمبا ركة في ايام السلطان المعظم عز الدنيا

والدين ابو الفتح كيكاوس بن كيخسرو بيد العبد الضعيف ابوالقسم بن علي الطوسي تاريخ سنة سبعة و اربعين

وستماية

Okunuşu:

Emera bi imâreti hâzihi el medreste el mübarekete fi eyyam sultan muazzam iz el dünya ve-l din ebu feth Keykâvus bin Kehüsrev biyed el abdi el zaif Ebû el Kasım bin Ali el Tûsî tarihi senete seb'a ve erbain ve sittemi'e.

Türkçesi:

Bu mübarek medresenin yapılmasını Keyhüsrev oğlu, yüce sultan, din ve dünyanın şerefi, fetihler sahibi Keykâvus Devri'nde altı yüz kırk yedi yılında, zayıf kul Tuslu Ali oğlu Ebû'l-Kasım eliyle emretti (Erkiletlioğlu, 1993, s. 113; Göde, 2011, s. 72).

Fotoğraf 2.101 Kayseri Hacı Kılıç Medrese, inşa kitabesi

Medresenin taç kapısının basık kemerli giriş kapısı üzerindeki kitabe:

Basık kemerli giriş kapısının üzerinde, nişi yatay şeritte üç yönden kuşatan yazı şeridinde Tevbe Suresinin 18. ayeti yer almaktadır. Aynı ayet caminin taç kapı kavsara nişinde de yazılıdır.

Yazılışı:

اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللهَ فَعَسٰٓى اُولٰٓئِكَ اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

Okunuşu:

İnnemâ ya’mürü mesâcidallahû men âmene billâhi velyemil’âhiri ve ekaâmessalâte ve atezzekâte ve lem yahşe illâllahe fe’ asâ ulâike en yekûnû minel mühtediyn (Tevbe Suresi 18. Ayet).

Türkçesi:

Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve âhiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah’tan korkup çekinen kimseler imar edebilirler. İşte bunların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur. [102].

Fotoğraf 2.102 Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, taç kapı, kitabe

Hem medrese hem de cami taç kapı kitabelerinde Tevbe Suresi 18. ayetin tercih edilmesi dikkat çekicidir. Ayette genel olarak bir Müslümanın vasıfları yani temelde hangi inanç ve davranışa sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ayetin medresede de

[102] Tevbe Suresi 17-22. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 13.02.2024

kullanılmasının nedeni medrese talebelerine Müslümanın temel sorumluluklarını hatırlamak olmalıdır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı dönemine ait ilk kayıt Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1961 numaralı defterin 298. Sayfa ve 50. sırasında yer almaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi H.954/M.1547 tarihinde vakıf kuran Hüseyin Bey, Hacı Kılıç Camisini tamir ettirdikten sonra yanına bir de imaret inşa ettirmişti. İmaretin vakfiyesinde Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'ne ait bilgiler bulunur. Bu bilgilere göre, Yorgat[103] (Erkilet yakınında, şimdi yok) köyü malikanesinin üçte biri, yıllık 2.862 akçe gelirinden 954 akçe vakıf olarak verilmiştir (Yinanç, 1984, s. 300; Çayırdağ, 2022, s. 343).

Cami ve imaret görevlilerinin ücretleri verildikten sonra imarette her gün sabah ve akşam, Ramazan ayında geceleri yemek pişirilmesi şart koşulmuş ve vakfın mütevellisinden, imarete gelen fukara ve miskinlere lütuf, rıfk, mülayemet ve tevazu ile muamele etmesini istemiştir. İmaret, Sultan Abdülaziz Dönemi'nde güherçile fabrikası (baruthane) olarak kullanılmış, daha sonra harabe hale gelmiş ve kalıntıları 1960'lı yıllarda yıkılmıştır (Çayırdağ, 2022, s. 343-385).

Bu kayıtlarda cami görevlileri ve ücretlerine dair bilgi verilir ancak medrese çalışanları hakkında bilgi yoktur. Bu köylerden elde edilen gelir on iki hisseye ayrılarak; hitabet ehli ve Hanefi mezhebinden olan hatibe altı hisse, cuma günleri müezzinlik yapan kişiye üç hisse, ferraşa bir sehim ve ne kadar ücret aldığı belirtilmeyen bir de muarrifin (tarif edici) bilgileri mevcuttur[104] (Demircan Özırmak, 1992, s. 78).

[103] Sahra nahiyesine bağlı 26 vergi nüfuslu bir köydür.
[104] Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Kayseriyye, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Nr. 136; Defter-i Evkaf-ı Livâ-ı Konya, Aynı Arşiv, Nr. 565, 584. Kayseri vakıfları Konya Sancağı evkaf defterleri içinde bulunmaktadır.

H.1293/M.1877 yılına ait kayıtta da yine caminin gelirlerinden bahsedilmiştir. Hububat ve cehriden elde edilmiş toplam geliri 506 kuruştur. Gelirinin tamamı giderler için tahsis edilmiş, vakfın mutasarrıfı Tartuszâde Osman Efendi'ye de bir yılda 230 kuruş ödenmiştir (BOA, EV.d., 39066).

17. yüzyılda şehre gelen ünlü seyyah Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Hacı Kılıç Camii'nden bahsederken medrese ve imaretinin olduğunu anlatır. Tabahane/debbağhane yakınında olduğundan dolayı cemaati çokluğundan, vakıflarının fazlalığından, imamları, hatipleri ve hademeleri olduğunu belirtir. Medreseyle ilgili detaylı bilgi vermeyip yalnızca Sivas kapısında olduğundan bahseder (Evliya Çelebi, 1/3 s. 235).

Arşiv kayıtlarında medrese ile ilgili çok sınırlı bilgiye ulaşılmıştır. H.1223/M.1711 tarihinde Hayme-nis'in Türkman taifesinde Beğdik cemaatinden Molla Yusuf müderris olarak görevlidir (Karagöz, 1993, s. 98). H.1279/M.1864 yılında hitabet şartı ve berat ile mutasarrıf olarak es-Seyyid Osman Efendi tayin edilmiştir (BOA, Ev.d., 17482, 1b).

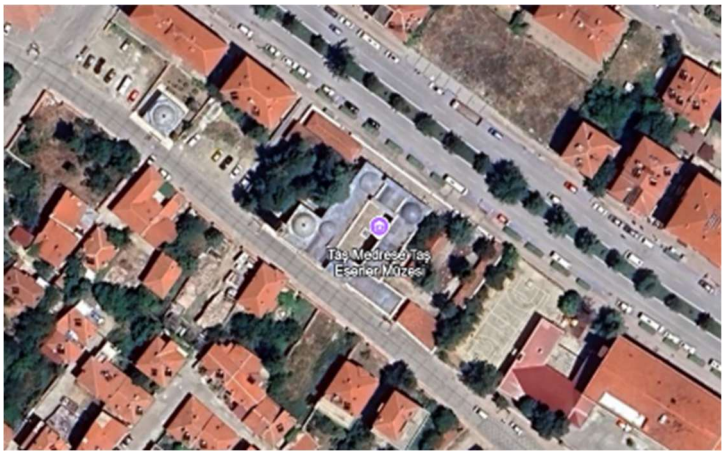
H.1263/M.1847 yılına ait Kayseri Medreselerindeki Talebelerin Tahrir-i Nüfus Defteri'ne medresede, en küçüğü 17, en büyüğü ise 45 yaşında olan 14 öğrencinin eğitim gördüğü kaydedilmiştir (BOA., KKd., 6534, s.34–35). Bu defterde öğrencilerin isimleri, yaşları, nereden geldikleri ve fiziksel özellikleri kaydedilmiştir. Öğrenciler Kayseri ve Yozgat illerinin çeşitli ilçelerinden gelmiştir.

2.1.19. Konya Akşehir Taş Medrese

Yapının Adı: Akşehir Taş Medrese / Halkalı / Atabek Gazi[105]/ Sahip Ata Medresesi

Kanuni zamanında Akşehir Evkaf defterinde yapının ismi, "*Sahip Ata Medresesi*" adıyla anılmaktadır (Konyalı, 1945, s. 285).

Yapının Yeri: Orta Çağ'da kalenin dışında ve kale kapılarından birinin karşısında yer almaktadır. Günümüzde Konya kenti Akşehir ilçesi Altunkalem Mahallesi, Eski Afyon Caddesi üzerinde bulunmaktadır.

Şekil 2.40 Akşehir Taş Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.11.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapıda yer alan üç satırlık inşa kitabesine göre H.648/M.1250 yılında Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir.

Sahip Ata'nın babası Hüseyin'in, El Hac Ebubekir Elkonevi'nin oğlu olduğu ve Konyalı olduğundan bahsedilmektedir (Turan, 2020, s. 492; Yavaş, 2015, s. 16). Sahip Ata 1246'da "Pervane", 1249'da "Emîr-i Dâd" olmuştur (Önder, 1962, s. 152).

Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin eğitimi hakkında bilgiler sınırlıdır. Ancak vezirin Türkiye Selçuklu Devletinde çok önemli mevkiler olan emir-idadlık, saltanat naibi, vezirlik gibi kırk yılı aşkın görev ifa etmesi, vezirin çok iyi bir eğitim aldığının bir göstergesidir (Merçil, 1995, s. 130)

[105] Osmanlı belgelerinde bu isimle anılmaktadır Baltacı, C. (1976). *XV. ve XVII. Asırlar Osmanlı Medreseleri*. İstanbul. s. 349.

Sahip Ata, II. İzzeddin Keykavus (1246-1249, 1249-1262), IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1249-1254, 1257-1266), III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1282) ile II. Gıyâseddin Mesud (1282-1296, 1302-1308) olmak üzere beş Selçuklu sultanına yirmi seneden fazla vezir-i âzamlık yapmıştır (İbn-i Bibi, 1941, s. 255-266).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin karışık yıllarında vezarette bulunan Fahreddin Ali temiz, dürüst ve mütevazi kişiliğiyle hem sultanların hem de Moğol yöneticilerin itimadını kazanmıştır[106].

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapı ile ilgili H.1132/M.1720 yılına ait kayıtta "*Akşehir'de Sahib Ata'nın bina eylediği Halhalı Medresesi karşısındaki Fahreddin Ali bin Hüseyin'in bina eylediği hankah medresesi harap olduğundan sakin olacak bukası[107] olmadığı ve müderrislerin oldukları yerde tedris eyledikleri ve Ilgın'da müderris olan Latif Efendi ref olunarak diğerine verildiğinden iadeten tevcihi*" edildiği bilgisi yer almaktadır (BOA, C.MF., 170/8495). Bu tarihte harap haldedir ancak onarımına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Medrese ve mescit 1869, 1891 senelerinde bir sebeple yıkılmıştır. Yapıya ait bilinen ilk onarım kaydı da 1869 yılındaki gelir gider kayıtlarında minarenin masraf kayıt belgeleridir. Fakat tamiratın içeriği konusunda bilgi bulunmamaktadır (Yavaş, 2015, s. 60).

Seyyahlardan H. E. Naumann 1893 yılında yaptığı Küçük Asya seyahatinde gördüğü eseri şu ifadelerle anlatır *"Tümüyle kıymetli malzemelerden değil, aksine duvarların iç kısımlarının harç ve tuğla ile inşa edilmesi Selçuklu yapılarının karakteristiği olarak görülüyor"* (Bozkurt, 2019, s. 195).

F. Sarre 1895 yılının yazında gördüğü yapıyı sözleriyle anlatmaktadır:

> "Osmanlı öncesi dönemden kalan birkaç yapı var. Bunlar arasında Taş medreseden özellikle söz etmek gerekir. Yapı bugün kullanılamıyor ve

[106] Sahip Ata Fahreddin Ali hakkında detaylı bilgi için bkz. Yavaş, A. (2015) *Selçuklu Veziri Sahip Ata ve Eserleri.* Ankara.
[107] Burada buka hücre/oda anlamında kullanılmıştır.

> yakında da yıkılmaya mahkûm. Basık bir kubbe ile örtülmüş eyvan önünde, iki antik sütun tarafından taşınan revak bulunuyor. Bunun yanında yapılırken mavi çinilerle bezenmiş (çoğu şimdi düşmüş) minare yükseliyor. Medresenin taç kapısı, bu mimarinin özelliği gereğince çok süslü mukarnaslı bir niş şeklindedir. Bütün süsleme beyaza kırmızı damarlı Frig mermeriyle yapılmış. Binanın dış duvarları da bütünüyle aynı mermerden kesme taş plakalarla kaplanmış. Duvarın ancak bir kısmı bugüne kalmış. Medresenin iç avlusu bu yapıların hepsinde olan tezyinata sahip, iki yanda uzanan sütunlu koridorlar, bunların sonundaki oturma odalarına açılıyor. Karşıdaki duvar yay şeklindeki bir başka nişle toplanıyor. Bu nişin tonozu yıkılmış, sadece ağır kesme taşlarla yapılmış güzel bir profile sahip olan kemeri ayakta duruyor. Yan koridorlardaki Korint düzeni antik sütun başlıkları özellikle dikkate değer" (Sarre, 1998, s. 27).

H.1328/M.1911 yılına gelindiğinde yıkılan medresenin inşası için bir mimar gönderilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, MF.MKT., 1161/2). Aynı yıl kapısı tamir edilmiştir (Evkaff) (BOA, BEO, 3729/279664). Ayrıca Konya Evkaf Müdürü icra-yı tekaüd nedeniyle Dersaadet'te bulunduğundan yerine Mersin Evkaf Müdürü Faik Efendi tayin edilmiş ve bazı harap olmaya yüz tutmuş vakıfların özellikle Akşehir'deki Taş Medresenin onarılmasını istemiştir (Evkaf) (BOA, BEO, 3772/282898).

Araştırmacılardan Uğur ve Koman, 1930 yılında yaptığı incelemelerinde, yapının uzun zamandır kullanılmadığını, 1922 tarihinde binanın yalnızca birkaç odasının işlevini sürdürdüğünü, bu odaların da diğer medreselerde öğrenim gören talebelerin konaklama hizmetine ayrıldığını ifade etmektedir (Uğur ve Koman, 1934).

Özgününden çok şey kaybetmiş olan medresede onarımlar çeşitli aralıklarla devam etmiştir. Medrese, 1950 yılında İmaret Cami'nde yer alan bazı eserlerin buraya taşınmasıyla müzeye dönüştürülür. 2009 yılına kadar Arkeoloji Müzesi olarak hizmet veren yapı, harap olması nedeniyle tekrar onarıma alınmıştır.

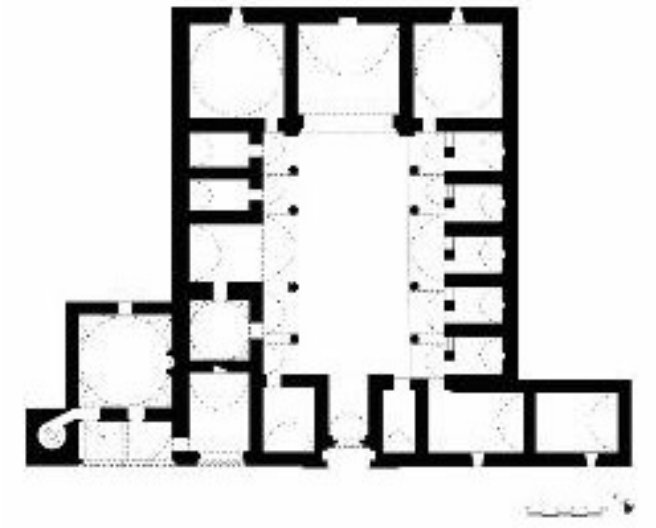
Bu bağlamda; onarımlar sırasında yapılan kazı çalışmalarında kuzey eyvanın karşısında benzer bir eyvan olduğu görülmüş ve mevcutta oda olan mekân, güney eyvan olarak yeniden inşa edilmiştir. Ayrıca türbe eyvanı ve giriş kısmında, fotoğraflar, farklı planlar

ve benzer medrese planlamalarına bağlı olarak aslına uygun şekilde yeniden yapılmıştır (Ertaş, 2017, s. 7).

Günümüzde Akşehir Taş Medrese Taş Eserler müzesi olarak yeniden işlev kazandırılmıştır.

Yapı Tanıtımı: Manzume şeklinde inşa edilmiş olan yapı topluluğundan hanikah, imaret, hamam, çeşme yıkılmış; geriye birbiriyle organik bağlantılı medrese, türbe, dar'ül-kurra, mescit ve iki şerefeli minare kalmıştır.

Medrese, doğu-batı yönünde yaklaşık dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı ve dört eyvanlıdır. Giriş eyvanı günümüze ulaşamamıştır ancak izlerden özgününde var olduğu anlaşılmaktadır (Sözen, 1970, s. 22; Demiralp, 1996, s. 57). Giriş/Batı cephesinin kuzey köşesine dıştan bitişik mescit, güneyine Dar'ül-Kurra eklenerek ters "T" plana dönüşmüştür. Mescit, son cemaat yeri ile kare planlı, kubbeli ve minaresi olan bir mekandır.

Şekil 2.41 Akşehir Taş Medrese, plan (Sözen,1970)

Batı cephesinin yaklaşık ekseninde bulunan basık kemerli taç kapı, günümüze kavsara başlangıç kısmına kadar gelebilmiştir ve 19. yüzyıla ait fotoğraflardan özgününde beden duvarından dışa taşıntı yapmadığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 2.103 Akşehir Taş Medrese, taç kapı (Sarre,1896)

Güney cephe, batı köşede dışa taşıntı yapan mekân haricinde aynı düzlemdedir. Cephenin doğusunda üst kısımda sivri kemerli açıklık bulunmaktadır. Onarımlar sırasında çift sıra tuğla saçak ve beş çörten eklenmiştir.

Doğu cephe, ana eyvan kemeri dışında günümüze ulaşamadığından, özgününe dair bilgi çok azdır. Medrese hakkında bilgi veren yayınlarda, ilk halinde ana eyvanın iki yanındaki mekânların, kuzey duvarlarının tam düşey aksında birer pencere açıklığı olabileceği belirtilmiştir (Sözen, 1972, s. 23; Akok, 1977b; Demiralp, 1996, s. 57).

Kuzey cephe, batı köşesine dıştan bitişik olarak inşa edilen mescit ve minare ile doğudan batıya doğru kademelenmektedir[108]. Mekânın doğu duvarında bulunan kapıdan türbenin cenazelik katına ulaşılmaktaydı. Mescidin son cemaat yeri ise üç sütun üzerine oturan iki bölmeli bir açıklıktan ibarettir. Son cemaat yerinin doğu duvarında, duvarın düşey aksının güneyinde dikey dikdörtgen bir pencere ile kuzeybatı köşesinde hem harime hem de minareye açılan aynı formda bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede ise minare yer almaktadır.

[108] Kuzeyinde ise eski fotoğraflardan kuzeye doğru açılan bir eyvan olduğu anlaşılan, ancak son onarımlar sırasında kapatılarak bu yöndeki duvarına açılan iki kare pencereli mekân ile mescidin son cemaat yeri vardır.

Kuzey cephe, doğu köşeden batıya doğru kademelenmektedir. Bu kademelenme kuzey eyvanın doğusundaki birimle medresenin kuzeybatı köşesine eklenen mescit ve minareden kaynaklanmadır.

Batı cephe ekseninde yer alan mukarnas kavsaralı basık kemerli kapıdan özgününde giriş eyvanına geçilir. Ancak bu kanattaki birimler günümüze ulaşamadığı için doğrudan avluya girilmektedir.

Giriş eyvanı, havuz, ana eyvan aynı aksta yer almaktadır. Doğu kanadın ekseninde, kademeli silmelerle avluya doğru taşıntı yapan, iki basamak ile çıkılan sivri tonozlu ana eyvan bulunur. Eyvanın iki yanında eş büyüklükte kare planlı, kubbeli birer birim vardır. Bu birimler sivri kemerli giriş açıklıkları ile avluya açılmaktadırlar.

Fotoğraf 2.104 Akşehir Taş Medrese, avludan giriş eyvanı ve kuzey kanat

Avlunun iki yanında/kuzey ve güneyinde dörder sütun tarafından taşınan sivri kemerli revaklar yer alır. Eyvanların önüne denk gelen revak kemeri daha geniş tutularak vurgulanmıştır. Güney kanatta revakların arkasında yaklaşık eş büyüklükte, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonozlu beş öğrenci hücresi vardır. Her hücrenin avluya açılan basık kemerli kapısı ve kapı üzerinde sivri kemerli birer penceresi ve güney duvarlarında da birer ocak nişi bulunmaktadır. Özgününde dört eyvanlı olan medresenin güney kanadındaki eyvan onarımlar sırasında kapatılmış ve bir odaya dönüştürülmüş olmalıdır. Çünkü bu birimin önündeki revak kemeri açıklığı kuzeyde olduğu gibi geniştir. Dolayısıyla burası da ilk olarak eyvan şeklinde inşa edildiğini düşündürtmektedir. Ayrıca ocak nişleri de sonradan eklenmiştir.

Avlunun kuzey kanadında eksende yan eyvan, eyvanın doğusunda iki birim, batısında ise türbe bulunmaktadır. Eyvanın batı duvarında yandaki türbe ile bağlantıyı sağlayan sivri kemerli bir açıklık vardır. Türbe kare planlıdır ve tromplarla geçilen kubbe ile örtülüdür. Türbenin kuzey ve batı duvarlarında birer niş görülmektedir. Eyvanın hemen doğu yanındaki birim oldukça dardır. Bir koridor izlenimi veren mekân basık kemerli bir giriş ile avluya açılmaktadır. Bu mekânın da doğusunda, kuzey-güney yönünde yaklaşık dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü bir birim bulunmaktadır. Diğer hücreler gibi basık kemerli bir kapı ve kapı üzerinde bulunan sivri kemerli bir pencere ile avluya açılır.

Fotoğraf 2.105 Akşehir Taş Medrese, ana eyvan, genel görünüm

İnşasında mermer, moloz taş, tuğla ve devşirme malzemeler kullanılmıştır. Süslemeler ise taç kapı, türbe ve ana eyvanda yoğunlaşmıştır. Türbede ise sırlı tuğla bezemeler bulunmaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi

Kitabe:

Taç kapının basık kemerli giriş kapısı üzerinde dikdörtgen panoda içinde sülüs karakterde üç satır halinde yazılmış inşa kitabesi:

Yazılışı:

1)امربعمرةهذه المدرسة المبرك فى ايامدولةسلطن الاعظم شاهنشاه المعظم ظل الله فى العالم

2) عذالدنيا والدين ا بى الفختح كيكاوس بن كيخسروبرهان امير المؤمنين خلدالله ملكه صاحبها العبد الضعيف

الراجى رحمة ربه اللطيف ابوالمعالى فخرالدولة والدين على بن الحسين امردادقغر الله له و لجميع المسلمين فى تاريخى محرم سنة ثمان اربعين وستمايه

Okunuşu:

1) Emere bi-imaret-i hazihi'l-medresetil-mübareketi fi-eyyâmi devleti sultanü'l âzam şahin şah-ı muazzam zillu'lâhi fi'l-âlem

2) İzzü'l-dünya ve'd-din Ebu'lfeth Keykavus bin Keyhüsrev bürhan-ı emiri'l-mü'minin hallede'l-lâhu mülkehu sahibüha el-abdi'z-za'if

3) Erraci rahmetün rabbuhu'l-latif ebu'l-me'âli Fahrü'dddevleti ve'd-din Ali bin el-Hüseyin Emir-i dâd gafera'l-lahu lehu ve licemi'l-müslimin fi-tarihi Muharrem sene semanin ve sitte mie.

Türkçesi:

Bu mübarek medresenin yapılmasını; büyük sultan ve muazzam şahinşah, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, dünya ve dinin izzeti, fetihler babası, emir ül müninin (halifenin) bürhanı, Keyhüsrev zade Keykavus'un hükümdarlık günlerinde – Allah mülkünü muhalled etsin- veziri, zayıf kulu, Tanrı'nın yargılamasını uman, büyüklerin atası, din ve devletin iftihar medarı Emirdad Hüseyin oğlu Ali-Allah onu ve bütün Müslümanları affetsin H.648/M.1250[109] yılı Muharrem ayında emretti. (Demiralp, 1996).

Fotoğraf 2.106 Akşehir Taş Medrese, İnşa Kitabesi (Ertaş, 2007)

Revak kemerlerinin taşıyan sütunlar üzerinde de kazınarak yazılmış el yazıları bulunmaktadır. Araştırmacılardan M. Yılmaz ve B. Doğruer, "Akşehir Taş Medrese

[109] Cl. Huart ve F. Sarre tarihi H.613/M.1216 okumuşlardır. A. Kuran ise H 638/M.1250 tarihlemiştir. Medresenin birbirine uymayan iki tip yapı karakteri gösterdiğini düzgün olmayan moloz taş yapının 1216'da bitirildiğini sonrasında Sahip Ata'nın eyvan, taç kapı ve cepheyi yeniden mermerden yaptırdı (Kuran, 1969, s. 80).

Eyvan ve Sütunlarındaki yazılar ile Alevi-Bektaşi Kültürü Arasındaki İlişki" adlı makalelerinde yazıları değerlendirmişlerdir (Yılmaz ve Doğruer, 2021, s. 457-495). Bu yazıların daha çok Alevi-Bektaşi kültürüyle ilgili yazılar olması dikkat çekicidir. Güney kanattan başlayarak sırasıyla birinci sütun üzerinde الله/Allah, محمّ د/ Muhammed, لا اله الا الله/La ilahe illallah, اه شاهم / Ah Şahım, اه شاهم عليم/Ah Şahım Alim, ها شاهم علي/Ah Şahım Ali, علي/Ali, عاشق/Aşık, حاجي مصطفي بند / Hacı Mustafa Bende, محمّ د بن ابراهيم/Muhammed bin İbrahimi, موسي بن ابراهيم / Musa bin İbrahimi, سالم / Salim, عبد الله /Abdullah, اخو احم د../ Ehû Ahmed kelimeleri ve ١١٨١/ 1881 tarihi yazılıdır.

İkinci sütunda Muhammed, Ah şah, Şahım, Ali kelimelerinin yanında تاجادين / Taceddin, محمود / Mahmud, شاهم يوسف / Şahım Yusuf ve V / 7 rakamı yazılıdır.

Üçüncü sütun üzerinde Muhammed, Ali, Ah Şahım, ياالله / Ya Allah, محمّ د بن ابراهم بن عمر ال هاني / Muhammed bin İbrahim bin Ömer el Hâni, عبد / abd kelimeleri yazılıdır. Dördüncü sütunda Allah, Muhammed, Ali, La ilahe illallah, Ah, La, vav, منها ج /minhac, افندم بادشاهيم../Efendim padişahım yazılıdır.

Yedinci sütunda Ali, ah şahım, ah şahım Mustafa, Muhammed, abd, fi, aşık, صاحب..ومام /vema.sahiba, محمود..خوجه.. / Mahmud Hoca, نجم الدين / Necmeddin, خليل / Halil, ابراهيم / İbrahim, ١٢٢٠/1220, محمود بن محمّد / Mahmud bin Muhammed, ١١٨١/1181 yazılmıştır.

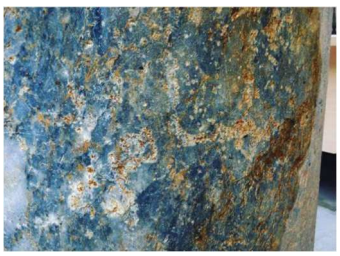
Sekizinci sütunda ise diğer sütunlarla benzer şekilde Allah, Muhammed, İbrahim, Abdullah, Alim, Ali, ah şah, ah şahım, abd gibi kelimelerin yanında ا حمد سالم / Ahmed Salim, الحطب محمّ د الق نوي / el-hatib Muhammed el-Konevi, ا حمد /Ahmed ismi ve ١٢٤٦/1246 tarihi yazılıdır.

1. Sütun

2. Sütun

3. Sütun

4. Sütun **7. Sütun** **8. Sütun**

Fotoğraf 2.107 Akşehir Taş Medrese, sütunlar üzerindeki yazılardan örnekler (Yılmaz ve Doğruer, 2021)

Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerden ve sayılardan oluşan yazılar uygulama tekniği açısından sanatsal bir önem taşımasalar da bazı yazıların tasarım ve istif mantığıyla yazıldığı ve hat sanatı kaidelerinden de bilgisi olduklarını göstermektedir (Yılmaz ve Doğruer, 2021, s. 486). 13-15. yüzyıllar arasında Afyon-Konya-Kayseri-Sivas hattı, önemli bir güzergahtı. Araştırmacılardan R. Ay, bu hat üzerinde bulunan bazı tekkelerin aynı zamanda konaklama işlevini yürüttüğünü belirtmektedir (Ay, 2012, s. 134-135). Medresede konaklama amacıyla kullanılmış olabilir.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Vakfa ait ilk kayıt Fatih dönemi tahrir belgelerinde bulunmaktadır. 1476 yılında medresede görevli müderris Muhittin, vakfın mütevellisi de Abdurrahman adında bir kişidir. Ayrıca Evkaf kaydında, Akşehir ve Saklu'daki (ishaklı) Sahip Ata yapılarına gelir anlamında kaydedilen alanın adları bulunmaktadır (Ceylan, 1993, s. 34). Bu tarihte medresenin geliri 12.625 akçedir. Medresenin geliri 1483 yılında 12.842 akçe, 1500 tarihinde 13.230 akçe, 1524'te 10.675 akçe, 1584 yılına gelindiğinde ise 29.033 akçeye yükseldiği görülmektedir (Ertürk, 2007, s. 374).

Kanuni devri kayıtlarında, Eğriköy ve Azarı köyünün gelirlerinin Taş Medrese ve Sahip Ata'nın Dar'ül-Huffazı'na vakfedildiği yazılıdır. Bu dönemde müderris Deli Birader Mehmed b. Durmuş Efendi'dir (Baltacı, 2005, s. 350).

Medresenin gelirleri arasında günümüzde mevcut olmayan Elvan Beglü köyünün öşrü de bulunmaktaydı. Örfî gelirleri ise tımar olan köyün mahsulleri buğday, arpa, bostan, bağ, bahçe ürünleriyle son iki tahrirde baldır. Vergi geliri 1502 yılında 1.727 akçe tımar, 3.830 akçe vakıf hissesi; 1518'de 1.700 akçe tımar, 5.040 akçe vakıf hissesi; 1524 tarihinde 1.754 akçe tımar, 5.040 akçe vakıf hissesi; 1539 yılında 2.922 akçe tımar, 7.240 akçe vakıf hissesi; 1584'te ise 3.300 akçe tımar, 8000 akçe vakıf hissesidir (Ertürk, 2007, s. 172-173).

Çiftlik köyünün de bütün gelirleri Akşehir Taş Medreseye bırakılmıştır. Köyün öşrü Akşehir'de bulunan Sahib medresesine vakf, örfî gelirleri ise tımardır. Vergi hâsılları 1502'de 6725 akçe tımar, 11510 akçe vakıf hissesi; 1518'de 6240 akçe tımar, 11760 akçe vakıf hissesi; 1524'te 6330 akçe tımar, 11760 akçe vakıf hissesi; 1539'da 7601 akçe tımar, 14105 akçe vakıf hissesi; 1584'te 8700 akçe tımar, 14200 akçe vakıf hissesidir (Ertürk, 2007, s. 170).

Eğrigöz günümüzdeki adıyla Doğruöz köyünün 1502 yılındaki 1/3'i Akşehir'de bulunan Taş Medrese vakfına verilmiştir (BOA, TT.d., 40, s. 707).

H.970-1019/M.1563-1610 yılına gelindiğinde medresenin vakıfları arasında Akşehir'de Ekingöz karyesi, Göküyük mezrası, İshaklı kazasına bağlı Çiftlik ve Elvanbeyli, Asıl, Kaputatar karyeleri yer almaktadır (KKSD, C.1, 30-2).

Arşiv kayıtlarında medresenin görevlileri ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

Taş Medresenin 1522-1538 yılları arasında; fıkıh, kelam ve hadis derslerinin okutulduğu, elli akçeli Harici medreselerinden biri olduğu bilinmektedir (Baltacı, 2005, s. 40; Odabaşı, 2019, s. 106).

Mütevelli ve Müderris

H.928/M.1522 yılında vefat eden Ece Halife lakabıyla tanınan Yakub Hamidi müderris olarak görev yapmıştır (Uğur ve Koman, 1934, s. 91).

1557 senesinde Akşehir'i ziyaret eden Kutbeddin Mekki'nin bildirdiğine göre; *"bu şehrin kadısı Hacı Ali Efendi idi, ki bununla gecen sene hacca geldiği zaman tanışmıştık.. Bunun*

bir de alim oğlu vardır, ki Sahib Medresesinde 30 Osmani ile müderristir." (Çaycı, 2006, s. 120)

H.1019/M.1610 yılında Akşehir kadısına, Akşehir'de bulunan Sahip Ata Medresesi'nde müderris olan Habib'in medrese vakfı gelirinden zimmetine geçirdiği paranın tahsil edilerek vakıf işlerine mütevelliden başka kimsenin karıştırılmaması bildirilmiştir (BOA, A.{DVNSMHM.d.., 79/790). Yani bu tarihte medresenin müderrisi Habib isimli şahıstır. H.1078/M.1667 yılında medresede İbrahim Efendi müderris olarak görevlidir (BOA, İE.EV., 2/137).

H.1087/M.1677 yılına ait belgede, medreseye Emrullah Efendi'nin tayini ricasıyla Müftü Ali Efendi tarafından yazılan tezkire bulunmaktadır (BOA, İE.EV.,16/1970).

H.1130/M.1718 yılında yapılan sınavda başarılı olan İbrahim Efendi müderris olarak atanmıştır (BOA, C.EV., 352/17890).

H.1170/M.1757 yılında medresenin müderrisi Hafız Mustafa'dır (BOA, C.MF., 63/3112).

H.1210/M.1796 yılına ait belgede Akşehir'de Sahib-i Ata Medresesi vakfından vazifesini almak üzere tedris cihetinin Hafız Abdullah'ın görevden feragat etmesiyle Seyyid Süleyman'a verildiği anlaşılmıştır. Yani müderrislik görevi Seyyid Süleyman'a verilmiştir (BOA, C.MF., 84/4174).

H.1219/M.1805 yılında Akşehir Sahib Ata Medresesi vakfı müderris görevi bırakmıştır (BOA, C.MF.,33/1625).

Cabi

H.1116/M.1704 yılında medresenin cabisi günlük iki akçe ücret alan Ahmed isimli şahıstır. 1705 tarihinden görevden alınmış yerine Ahmed isminde başka biri görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1069, s.41a).

H.1176/M.1762 tarihli bir kayıtta günlük iki akçeyle cabi olarak görevli Ali'nin vefatıyla yerine Abdülkadir getirilmiştir (VGM, HD, 1057, s. 70a).

H.1190/M.1777 yılında Sahib Ata Medresesi vakfının cabisi iken vefat eden Şaban'ın yerine Osman isimli şahıs görevlendirilmiştir (BOA, AE.SABH.I., 235/15707).

H.1218/M.1804 yılında cabi olarak görevli Osman'ın vefatı üzerine de bu görev Hafız Mustafa'ya verilmiştir (VGM, HD, 532, s. 79a).

Ferraş

H.1105/M.1693 tarihinde ferraş olarak görevli olan Hüseyin vefat etmiş yerine İbrahim isimli şahıs görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1141, s. 81b).

H.1131/M.1719 tarihinde Ahmed günlük iki akçe ücret ile ferraş olarak görevlendirilmiştir. Aynı tarihte günlük üç akçeyle kâtip olarak görevli olan Ahmed vefat etmiş, yerine oğlu Abdülhalim getirilmiştir (VGM, HD, 1069, s. 42b, 43a).

2.1.20. Konya Karatay Medresesi

Yapının Adı: Karatay / Karatay-ı Kebir Medresesi

Yapının Yeri: Selçuklu dönemi dış kale surları içinde, Alâeddin Tepesi'nin eteğindeki köşkün kuzeyinde, Ayaz kapısına giden yönde bulunmaktadır.

Şekil 2.42 Konya Karatay Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi:15.10.2022)

Vakfiyesinde medresenin yeri "Konya şehri içinde, kardeşi Kemaleddin Rumtaş'ın medresesi hizasındaki caddede…" şeklinde tarif edilmektedir (Turan, 1948, s. 140).

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre H.649/M.1251 yılında Celaleddin Karatay tarafından inşa ettirilmiştir.

Ancak Ahmed Eflaki *"Menakıbu'l Arifin"* adlı eserinde medrese açılırken gösterişli bir tören yapıldığını, törene Sadreddin Konevi, Kadı Siraceddin Mahmud el-Urmevi[110] (ö. 1285), Şerefeddin Musli, Mevlâna Celaleddin-i Rumi gibi âlimlerle beraber Sufilerin de törende bulunduğundan ve Mevlana'nın hayatında önemli yeri olan Şems-i Tebriz'inin (1185-1247), medresede, cemaatin arasına oturduğundan bahsetmektedir (Eflaki, 1973, s. 148). Şems-i Tebrizi'nin ölüm tarihi H.645/M.1247 yılıdır. Medresenin açılışında bulunmuşsa medrese 1251 yılından önce inşa edilmiş ya da inşa kitabesi yapıya sonradan eklenmiş olmalıdır.

[110]Nizamiye Medreselerinde eğitim alan ve Râzî düşüncesini Anadolu'ya taşıyan kişilerin başında gelen Siraceddin Urmevi III. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından "Rum ülkesinin başkadılığına" getirilmiştir (Çağırıcı, 2009, s. 262-264).

Araştırmacılardan T. Cantay, medresenin taç kapı ve mimari özelliğini ön plana çıkararak yapıyı 1230-1237 yıllarına tarihler. Medrese inşaatının I. Alâeddin Keykubad döneminde başladığını iddia etmektedir. Nedeni de medresenin taç kapısı ile Alâeddin Cami kuzey taç kapısının, medresenin çinileri ile caminin çinileri ve yine Alâeddin Keykubad döneminde inşa edilmiş olan Sultan hanı kapısı arasındaki ortak özelliklerden dolayıdır. Medresenin inşaatının I. Alâeddin Keykubad (1220-1230) devrinde başladığını, kitabesinin yazılı olduğu taş bloklarda değişiklik olduğunu ve sonradan değiştirilerek 1251 tarihinde konulduğunu belirtir. "*I. Alâeddin Keykubad'ın ad ve unvanlarının yazılı olduğu üçüncü ve dördüncü sırasındaki taşları ile I. Mesud, I. Kılıç Arslan ve Karatay bin Abdullah'ın adlarının yer aldığı sekizinci sırasındaki taşlarının değişik bir istif ve yazı ile, beyaz mermer taşlardan ayrılan, dumanî mermer taşlara yazılması"* nedeniyle, bu durumun kitabenin değiştirildiğine işaret ettiği özellikle belirtilmiştir (Cantay, 1987, s. 25-26).

Y. Erdemir ise bu iddiaya şüpheyle yaklaşmakla birlikte diğer taraftan kitabe yazı karakteri nedeniyle medresenin inşasına daha önceki yıllarda başlanmış olmasının mümkün görüldüğünü vurgulamaktadır. Diğer yandan da medresenin çinileri ile Alâeddin Camii'ndeki çinilerinin benzerliğinin yanında ana eyvanın batı duvarındaki çini kompozisyonunun Konya Sırçalı Medreseye paralelliğinden dolayı ustalarının da aynı kişi olabileceği görüşü de bulunmaktadır (Erdemir, 2009, s. 26).

Bir diğer araştırmacı Z. K. Bilici de taç kapının farklı bir yapıdan taşınmış olabileceğini belirtmektedir. *"Medresenin taç kapısının, yapının doğu kanadındaki mekânların yıkılarak tümüyle ortadan kalkması nedeniyle, farklı bir yapıdan sökülerek, medreseye taşınmasını sağlamak amacıyla, doğu cephesinin güney köşesindeki odanın ana yola açılan duvarı üzerine ve her hâlükârda sonradan eklemlendiğini, taç kapının saçak kornişini teşkil eden ve geçmişte büyük ölçüde tahrip olduğu anlaşılan mermer bordürlerin eksilen yerlerine, geriye kalabilen örnekler üzerindeki geometrik kompozisyonlara benzetilmeye çalışılarak yeni bloklar yerleştirildiğini, keza tahrip olmuş aslî kitabenin geriye kalan parçalarına, farklı yapılardan derlenmiş kitabe bloklarıyla eklemeler yapıldığını ve kitabenin eksik kalan yerlerinin de, üzerlerine gayet bozuk bir hurufatla yazıların işlendiği gri renkli dört mermer blokla ikame edilerek metnin tamamlanması yoluna gidildiğini kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur… Şu hâlde,*

şimdiye kadar Karatay Medresesi'ne ait olduğu düşünülen bu anıtsal mermer taç kapının aslî yerinin tespit edilmesi ve vaktiyle kitabesinde yazılı olması muhtemel metnin de ortaya konulması icap eder" (Bilici, 2024, s. 79-110).

Banisi hakkında, Anadolu Selçuklu kayıtlarında ve vakfiyesinde doğum tarihi ve yeri ile ilgili yeterli veri bulunmamaktadır[111]. Birinci el kaynaklarımızdan olan İbn-i Bibi, Celaleddin Karatay'ı Rum asıllı bir köle olarak değerlendirmiştir (İbn-i Bibi, 1941, s. 244).

Karatay vakfiyesinde ve kitabelerde adının Karatay b. Abdullah olarak zikredilmesi ve Selçuklu dönemi vesikalarında mühtedilerin baba adlarının daima "Abdullah" olarak kaydedilmesi Karatay'ın Müslüman ve Türk asıllı olmadığı görüşünü desteklemektedir (Odabaşı, 2021, s. 54).

Celaleddin Karatay, I. Alâeddin Keykubad döneminden başlayarak sırasıyla "emir-i devât", "emir-i taşthane", "hazinedâr-ı hâss", "nâib" ve "atabey" olarak önemli mevkilerde bulunmuştur. Üç kardeşler döneminde saltanat naibi iken H.652/M.1254 yılında vefat etmiştir.

Mimar/Sanatçı: Yapının mimari özelliklerinden dolayı mimarının Muhammed b. Havlan el Dımışki olduğu düşünülmektedir (Sönmez, 1995).

Alâeddin Cami taç kapısına benzerliği nedeniyle aynı mimarın elinden çıktığı düşünülmektedir. Taç kapıda yer alan inşa kitabesinden dolayı tarihsel olarak çok mümkün görünmese de aynı mimarlık ekolü ya da Havlan el Dımışki'nin öğrencisinin elinden çıktığını söyleyebiliriz.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapıya dair bilinen ilk onarım kaydı H.1018/M.1609 yılına aittir (Önder, 1962, s. 28). Ancak bu tarihte yapıda ne gibi

[111]Batılı araştırmacılar Karatay'ın Türk bir aileden geldiğini iddiasında bulunmuşlardır. Bunu söyleyenlerin başında C. Huart gelmektedir fakat bu düşünceyi tarihsel bir zemine oturtamamıştır. P. Wittek, Karatay ve kardeşlerinin isimlerinin başında bulunan "kara" kelimesi ile Celaleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş'ın Denizli'de valilik görevini ilişkilendirerek bu üç kardeşin Selçuklu hizmetinde bulunmuş olan Bizans kökenli Mavrezemos'un oğulları olduğunu iddia etmiştir (Odabaşı, 2021, s. 52-53). Speros Vryonis ise Celaleddin Karatay'ın bir Yunan gulamı olduğunu belirtmektedir (Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor an the Process of Islamization from the Eleventh Trough the Fifteenth Century*, 1971, s. 352).

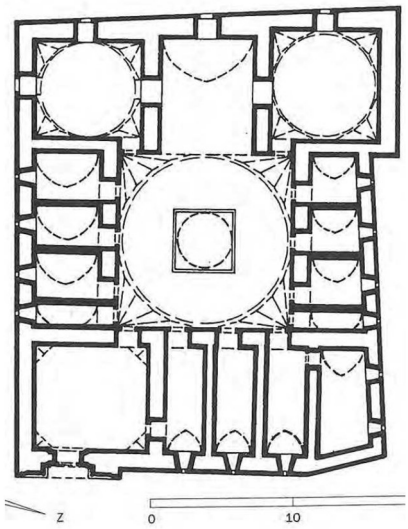
onarımlar yapıldığı bilgisi mevcut değildir. Daha sonra H.1161/M.1784 tarihli bir onarım kaydına göre Es-Seyyid Efendi, mimar Mustafa ve bilirkişilerden oluşan bir heyet, medresenin bazı yerleri ile mescit, türbede yapılacak onarımın 80 kuruşa mal olacağı tespitinde bulunurlar. Mütevelli vekili Mahmut tarafından onarım izni verilmiştir (Atçeken, 1998, s. 228). H.1306/M.1890 yılına gelindiğinde, mütevelli tarafından resmi bir yazı ile medresenin bazı bölümlerinin onarımının gerekliliği belirtilmiş; onarım 1892 yılında tamamlanmış medrese içindeki mescidin kilim ve seccadeleri yenilenmiştir (Odabaşı, 2012, s. 109). Ancak 1584 tarihli bir belgede "*hâliyen bu medrese dâhilindeki mescid ve evkāfından eser nâ-m"alûm"* ifadesi geçmektedir (BOA, TT.d, 584/40; Odabaşı, 2012, s. 110). Bu da mescit olarak kullanılan bir mekânın varlığına işaret etmektedir. Vakfiyesinden elde edilen bilgilerden bir mescidinin olmadığı anlaşılmaktadır. Burada mescitten kasıt ana eyvan olmalıdır.

H.1318/M.1901 yılında Karatay-ı Kebir Medresesinin, çinili kubbe, havuz ve türbesi 33.376 kuruşa onarılmıştır (Evkaf 6) (BOA, ŞD., 152/29).

Seyyahlardan F. Sarre 1896 yazında gelip gördüğü Karatay Medresesini şu ifadelerle anlatır. "Konya'da Selçuklu döneminden kalma yapıların sanatsal olarak en önemlisidir. Yolun üzerindeki beyaz mermer taç kapı Sultan Alâeddin Cami girişine benziyor. Aradaki tek fark buradaki her şeyin daha zengin ve ince bir sanatla yapılmış olmasıdır. *Aynı örgülü bant ve aynı iç içe geçmiş kemer sıraları bilinçli bir yeniden üretimin göstergesidir. Tuğladan yapılmış medreseye girişi sağlayan bu muhteşem mermer kapı, avlunun yerine, tepesinde dairesel bir açıklık bulunan kare planlı, kubbeli bir odanın yapılmış olması nedeniyle alışılmış medreselerden farklıdır. Kubbenin yuvarlak açıklığının altına şimdi pencereleri olan modern ve çok çirkin sekizgen bir ek yapılmış. Bir taraf moloz taşlarla örülmüş tipik sınıfa açılıyor".* (Sarre, 1921, s. 11; Sarre, 1998, s. 60-64).

Yapı, 1936 ve 1945, 1988, 1993, 2007 ve 2015 yıllarında çeşitli onarımlar geçirmiştir (Uğur ve Koman, 1942; Akok, 1977a, s. 44; Atçeken, 1998, s. 229). Konya Müze Müdürlüğü tarafından 2006 yılında yapılan kurtarma ve koruma kazı ile sondaj çalışmalarında antik yapı temelleri ortaya çıkmıştır (Pekdemir, 2008, s. 18). Günümüzde Çini Eserler Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Dıştan yaklaşık 23,25 x 36,40 m ölçülerinde olan medrese, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, kapalı avlulu (kubbesi duvarlar üzerine oturmaktadır), revaksız, tek eyvanlı ve tek katlıdır. Taç kapı, avlu, orta kubbe, ana eyvan ve bazı kısımları günümüze gelebilmiştir (Sözen, 1972, s. 63). Vakfiyesinde medresenin mimarisine yönelik net bilgiler olmasa da "Konya şehri içinde…, binası yüksek, sahası geniş, zemini güzel göze ferahlık, insana neşe verici sanki cennetin köşklerinde bulunan medrese" şeklinde tarif edilmektedir.

Şekil 2.43 Konya Karatay Medresesi, plan (Schneider, 2000)

Doğu cephenin güneyinde, cephe duvarından dışa taşkın ve yüksek tutulmuş, mermer malzemeli ve renkli taş işçiliğine sahip taç kapı yer alır. Doğu cephenin kuzey köşesi pahlanmıştır.

Kuzey, güney ve batı cephe ekseninde üst sırada sivri kemerli alınlıklı birer pencere vardır. Öğrenci hücreleri de mazgal pencereler ile dışa açılmaktadır.

Fotoğraf 2.108 Konya Karatay Medresesi, kuzey-batı cephe

Doğu cephe ekseninin güneyinde yer alan taç kapıdan giriş mekanına ardından da yaklaşık 2,00 x 12,20 m ölçüsünde yaklaşık kare planlı, kubbe örtülü avluya girilir. Ancak burada dikkati çekici olan taç kapının ardındaki yıkılmış olan mekândır. Araştırmacılardan M. Kutlu bu nedenle taç kapı ile medresenin mimari kütlesi arasındaki organik bağın ortadan kalktığını belirtir (Kutlu, 2019, s. 524-525). Kare planlı kubbe örtülü aydınlık açıklığı bulunan kubbe, duvarlar üzerine oturur ve hemen altında kare bir havuz yer alır.

Fotoğraf 2.109 Konya Karatay Medresesi, avlu

Taç kapı[112], giriş mekânı- avlu- havuz- ana eyvan dizilimi aynı aks üzerinde olmayıp doğu cephenin güney köşesine doğru kaymıştır. Araştırmacılardan E. Eser ise bu durumu yani medresenin asimetrik cephe kurgusunu, Suriye etkili dışa kapalı asimetrik cephe grubunda değerlendirmektedir (Eser, 2000, s. 104).

Fotoğraf 2.110 Konya Karatay Medresesi, ana eyvan

İki basamak yükseklikte ana eyvan, eyvanın iki yanındaki kubbeli birimler, kuzey ve güney kanatlarda ise dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü üçer[113] öğrenci hücresi bulunmaktadır. Avluya açılan kapılarının üzerinde sivri kemerli pencereler yer alır. Kuzey kanatta yer alan öğrenci hücreleri doğudan batıya doğru daralmaktadır. Ana eyvanın güneyinde türbe, kuzeydeki yıkılmış birim ise kışlık dershane olarak kullanılmaktadır. Onarımlar sonucunda eyvanın güneyindeki mekânın benzeri olduğu ve kubbe örtülü bir mekân haline getirildiği anlaşılmaktadır.

Ana eyvanda son dönemde yapılan çalışmalarda ana eyvanın altında havuza doğru hafif eğimli olarak devam eden bir su kanalı bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde Konya'ya getirilen su kanallarından olduğu söylenmektedir.

[112] Selçuklu portal geleneğine uyulmamıştır. İslâm öncesi bölgesel mimarinin izleri görülmektedir (Kuban, 2008, s. 168).
[113] Avluya açılan dört kapının olması sebebiyle A. Kuran 8; Uğur ve Koman ise 12 öğrenci hücresinin olduğunu söylemektedir.

Fotoğraf 2.111 Konya Karatay Medresesi, su kanalı

İnşa malzemesi olarak kesme taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır. İç mekânda geometrik ve bitkisel bezemeli çiniler bulunmaktadır.

Medrese bezemelerinin kurgusunda da bir etkileşimden bahsetmek mümkündür. Bunda Celaleddin Karatay'ın mühtedi olmasının etkisi var mıdır bilinmez ama medresenin planı, örtü sistemi ve süsleme programı, kapalı Yunan haçı planlı kilise özellikleriyle uyuşmaktadır. Medresenin kubbesi ve kubbeye geçiş uygulaması Selçuklu dönemine ait Nevşehir, Ürgüp Yeşilöz Tağar Kilisesi'nde (12.-13. yüzyıl) (Theodoros) ve Ala Kilise'nin narteksi (11. yüzyıl, narteks 13. yüzyıl) örneklerinde görülmektedir (Ataç, 2021, s. 212).

Anadolu Selçuklu dönemi devşirme malzemeleri içerisinde kullanımı yaygın olan diğer bir grubu arşitrav /templon arşitravı ve parçaları oluşturmaktadır. Bu malzemelerin Selçuklu yapılarında genellikle lento ve söve olarak kullanıldıkları görülmektedir. Karatay Medresesi eyvanın iki yanındaki mekanların girişinde, devşirme malzeme kullanılmıştır (Şaman Doğan ve Yazar, 2007, s. 218).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Medresede taç kapıda, ana eyvan kemerinin ön yüzü, kubbe kasnağında, kubbe geçişlerinde ayet ve hadisleri içeren yazılar yer almaktadır.

Taç kapı sivri kuşatma kemerinin üzerinde yatay şeritte mermer yüzeyine celî sülüs hatla yazılmış inşa kitabesi:

قال الله تعالى
ان الله لا يضيع اجر المحسن[ين]

امر بهذه العماره المباركه فى ايا
م دولة السلطان الاعظم ظل الله تعالى
علا الدنيا والدين ابو الفتح كيكاوس
بن كيخسرو بن كيقباد بن السلطان
الشهيد كيخسرو بن قلج ارسلان
بن مسعود قلج ارسلان قره طاى
بن عبداه فى شهور سنة تسع
واربعين وستماية غفر الله لمن اعمره

(Huart, 1895, s. 63)[114].

Yazılışı:

قال الله تعال:إن الله لا يضيع أجر المحسنين

امربهذه العمارةالمبركة قى ايام دولت السلطان الاعظم ظل الله فى العلم علا ألدين والدين وابوالفتح كيكاوس بن كيخسرو بنكيقباد السلطان الشهيد كيخسرو بن قيلنج آرسلان بن مسعود بن قيلنج آرسلان قره طاي بن عبد الله فى شهورسنة تسع واربعين وستما ئة غفر ا لله لمن اعمره

Okunuşu:

Gale'llahu Te'ala inna'llahe la yüdl'u ecra'l-muhsinin. Emera-bi hazihi'l-imareti'l-mübareketi fi eyyami devleti's-Sultani'l-Azam. Zılli'llahi fi'l-alem Alai'd-dünya ve'd-din Ebu'l-fethi Keykavuse bin Keyhüsrev bin Keykubad bin Sultani'ş-şehid Keyhüsrev bin Kılıç Arslan bin Mes'ûd bin Kılıç Aslan, Karatayi'bin 'Abdillah fi şühuri sene tis' ve erbâ'în ve sittemi'e. Gafera'llahülimen a'merahû.

Türkçesi:

Allah Teala buyurmuştur ki: "Doğrusu Allah, iyilik (ihsan) edenlerin ecrini zayi etmez" Kılıç Arslan'ın oğlu Mesud'un oğlu Kılıç Arslan'ın (oğlu) şehit sultan Keyhüsrev'in oğlu Keykubad'ın (oğlu) Keyhüsrev'in oğlu: yeryüzünde Allah'ın gölgesi, din ve dünyanın ulusu, fetih babası Ulu Sultan Keykavus'un hükümdarlık günlerinde H. 649/M.1251 senesi aylarında Karatay b. Abdullah bu mübarek imaretin yapılmasını emretti. Allah, onu imar edeni bağışlasın!

[114] İnşa kitabesi ilk olarak C. Huart tarafından okunmuştur.

Tevbe Suresinin 120. ayetinin son bölümü ile başlayan inşa kitabesi toplam on parçadan oluşmaktadır.

Fotoğraf 2.112 Konya Karatay Medresesi, inşa kitabesi

Taç kapının kavsara kemerinin başlangıcının iki yanında kuzeyden başlayıp güneye doğru Neml Suresinin 19. Ayeti yazılıdır.

Kuzey Taraf

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي

اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ

Güney Taraf

صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنِي

بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

Okunuşu:

Fetebesseme dâhiken min kavlihâ vekâle rabbi evzi’nî en eşkura ni’meteke-lletî en’amte ‘aleyye ve’alâ vâlideyye veen a’mele sâlihan terdâhu veedẖilnî birahmetike fî ‘ibâdike-ssâlihîn(e).

Türkçesi:

Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeyle gülümsedi ve “Ey rabbim!” dedi, “Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat! [115].

[115] Neml Suresi 17-30. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi:12.02.2023

Fotoğraf 2.113 Konya Karatay Medresesi, taç kapı, ayet kitabeleri

Taç kapıyı çevreleyen bordür üzerindeki yazılar:

Taç kapıyı çevreleyen silmelerin arasına yanlarda 13'er, üstte 11 olmak üzere otuz yedi küçük pano içine yirmi altı Hadis-i Şerif kabartması yazılıdır (Uğur ve Koman, 1942, s. 35; Odabaşı, 2016). Peygamberin az kelimeli çok anlamlı olarak nitelendirilen sözleri taç kapı üzerinde şu şekilde sıralanmaktadır:

Kuzeyden/sağdan başlayarak aşağıdan yukarı doğru anlamları,

1. الاعمال بالنيات / El-a'mâlü bi'n-niyat / Ameller, niyetlere göredir.

2. والمجالس بالامانات / Vel-mecalis-ü bil'emanet / Meclislerdeki sözler ve haller emanet gibi korunmalıdır.

3. المستشا رمؤتمن / El müsteşâr-ü mu'teman / Danışılan kimse güvenilir kimse olmalıdır ve güvenilirliğini sürdürmelidir.

4. العدةدن / El-idetü deyn / Bir şeyi vermeyi vaad etmek bir borç sayılır. Ondan, ahlaki yönden dönüş olmaz.

5.الْعِدَةُ عَطِية / El-idetü atteytu / Bir şeyi vermeyi vaad etmek onu hibe etmek gibidir. Ondan, ahlaki yönden dönüş olmaz.

6. الحرب خدعة / El-harbü hud'a / Harp aldatıcıdır.

7 الندم توبة / El nedem-ü-tevbe / Yapılan suçtan pişman olmak, tövbe etmenin aslıdır.

8. الجما عة رحمة / El- cemaat-ü rahme / Birlikte olmak rahmete ve başarıya ulaştırır. الفرقةعذاب / El- firkat -ü- azab / Ayrılık azaptır.

9. الامانة غنى / El-emanet- ü gına / Güvenilirlik zenginliktir.

10. الدين النصحية / Eddin-ün nasıha / Dinin temeli nasihattir.

Üst Taraf

11 الحسبا لماك الكرم و التقوى / El- hesab'ül-mal vel- kerem-üt-takva / Mal aynı zamanda soyluluktur. Allah yanında takva iledir.

12. السلام قبل الكلام / Es-selam- ü kablel- kelam / Selam vermek kelamdan önce olmalıdır.

13. السؤال نصف العلم / Es-sual-ü nısf'ül-ilim / Soru sormak ilmin yarısıdır.

14. الدعاءهوالعبادة / Ed-dua- ü hüv-el ibade / Dua ibadetin özüdür, anahtarıdır.

15. الدين شينوالدين / Ed-deyn- ü şeyn'üd-din / Borcu geç ödemek dindarlığa lekedir.

16. التدبيرنصف العيش / El-tedbir- ü nısf'ü-ayş / Tedbir, geçimin yarısıdır.

17. التوددنصف العقل / El-teveddüd- ü- nısf'ül akıl / İnsanlara dostluk göstermek aklın yarısıdır.

Güney/Sol tarafta, yukarıdan aşağı doğru;

18. الهم نصف الهرم / El-hemm-ü nısf'ül herem / Keder, ihtiyarlığın yarısıdır.

19. الخيرعادة / El hayr- ü ade / Hayır işlemek tekrarlamakla adet halini alır.

20. الشراجاجة / Eş-şer- ü lecace / Husumette inat etmek şerdir.

21. السمح رباح /Es-semah- u- rebbah / Anlayışlı olmak kazançtır.

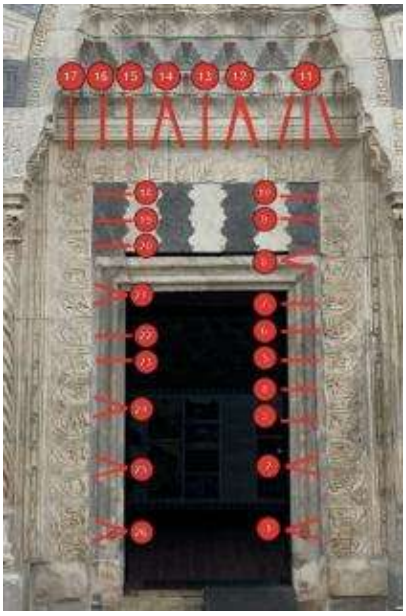
22. العسرشوم / El'asr- ü şüm / Zorluk göstermek de bereketsizlik ve kötülük getirir.

23. الحزم سؤالظن / El-hazm'u sû'izzan / İhtiyatlı ve iyi fikirli olmak, kötü zannı göz önüne almakla mümkün olur.

24. الولد مبحلة مجبنة / El-veled-u mebhalet-ün mecbene / Muhakkak ki çocuk, cimri ve korkak olmaya sebep olur.

25. البذام الجفاء / El-bizam' ül-cefa / Ağız kokusu cefadır.

26. القرآن هوالدواء / El-Kur'an hüveddeva / Kur'an-ı Kerim devadır.

Fotoğraf 2.114 Konya Karatay Medresesi, taç kapı, hadis kitabeleri

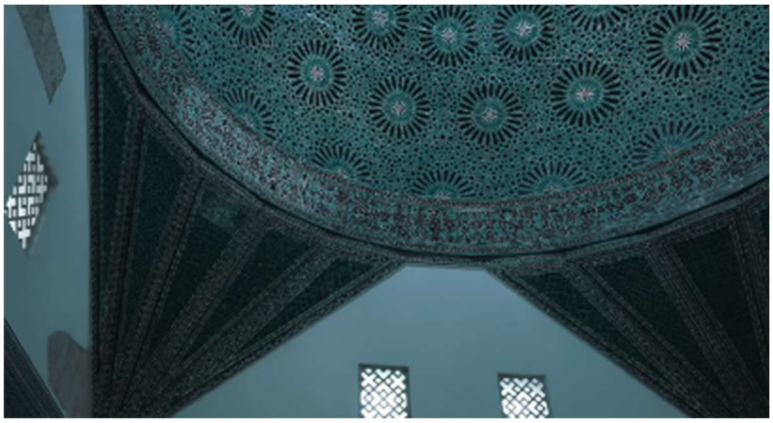
Ana eyvan kemeri yüzeyinde Bakara Suresi 255. Ayet (Ayetel Kürsi) yazılıdır.

Fotoğraf 2.115 Konya Karatay Medresesi, ana eyvan kemeri, kitabe

Medresenin güneye duvarının türbeye yakın cephesinde üst üste bulunan iki panodan yukarıda olanda "el-Mülkü Lillah" yani *Mülk Allah'ındır,* hemen altındakinde ise daha silik olarak "el-İzzetü Lillah" yani *Yücelik Allah'a mahsustur* ibareleri Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır.

Kubbe eteğini dolaşan yazıda Bakara suresi 255 ve 256. Ayetleri yer almaktadır.

Fotoğraf 2.116 Konya Karatay Medresesi, kubbe eteği, kitabe

Aydınlık açıklığını çevreleyen yazıda yine Bakara Suresi 255. Ayet (Ayetel Kürsi) ve 256. ayet *"La ikrahe fi'd-din - Dinde zorlama yoktur*" yer almaktadır.

Fotoğraf 2.117 Konya Karatay Medresesi, kubbe, kitabe

Özellikle kubbede Bakara Suresi 255. Ayetinin yer almasının nedeni Allah'ın mutlak ilmi ve kudretini vurgulayarak hem ilahi kaynağın hem de ilmin kaynağının Allah olduğunu hatırlatmak olmalıdır.

Hücre kapıları üzerinde yazan ayet kitabeleri

Türbenin yanındaki hücre kapılarından itibaren duvarlara Bakara Suresi 284-285 ve 286. Ayetler yazılmıştır (Ertan, 1969, s. 45). Bazı yerler yıkılmıştır.

Güney kanattaki birinci hücre kapısı

Yazılışı:

توكلت على الله لله ما فى السموات وم فى الا رض وان

Okunuşu:

Tevekkeltü Alellah. lillâhi mâ fî-ssemâvâti vemâ fi-l-ard ve-in

İkinci hücre kapısı

Yazılışı:

تبدوامافى انفسكم اوتخفوه

Okunuşu:

tubdû mâ fî enfusikum ev tuḫfûhu

Üçüncü ve dördüncü hücre kapısı

Üçüncü girişin yanında yer alan dördüncü açıklık kemerinin üzerindeki kısım tahrip olmuştur.

Yazılışı:

يحاسبكم به الله نيغفر لمن يشاء

Okunuşu:

yuhâsibkum bihi(A)llâh(u)(s) feyaġfiru limen yeşâu

Altıncı hücre kapısı

Yazılışı:

يعذب من يشاء والله على كل شىءٍ قدير آمن الرسول بما

Okunuşu:

ve yu’ażżibu men yeşâ(u)(k) va(A)llâhu ‘alâ kulli şey-in kadîr(un). Âmene-rrasûlu bimâ

Yedinci hücre kapısı

Yazılışı:

انذل اليه

Okunuşu:

unzile ileyhi min

Ayetin devamında *“min rabbihi velmu/minûn(e)(c) kullun âmene bi(A)llâhi ve”* yazan kısmı eksiktir.

Çeşmenin üstünde:

Yazılışı:

ملائكته وكتبه ورسله

لا نفرق بين أحد من رسله وقال

Okunuşu:

.. melâiketihî ve kütubihî ve rusulih. Lâ nuferriḳu beyne eḥadin min rusulihî ve ḳâl

Çeşmeden sonra gelen kapının üzerindeki yazı:

Yazılışı:

..لو سمعنا واطعنا غفرانك ربنا واليك المصير. لا

Okunuşu:

kâlû semi’nâ ve ata’nâ(s) ġufrâneke rabbenâ ve-ileyke-lmasîr. La

Giriş kapısının iç yüzeyindeki kitabe

Yazılışı:

..يكلف الله نفساًالا

Okunuşu:

yukellifu(A)llâhu nefsen illâ

Medresenin kuzey kanadındaki üç hücrenin kapı üstleri yıkılmıştır. Ayet buralarda da devam etmelidir. “ وُسْعَهَاۤ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِيْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ / *vus’ahâ(c) lehâ mâ kesebet ve’aleyhâ me-ktesebet(k) rabbenâ lâ tu-âḫiżnâ in nesînâ ev aḫṭa/nâ(c) rabbenâ velâ tahmil ‘aleynâ iṣran kemâ hameltehu ‘ale-lležîne min”*

Kuzey kanattaki üçüncü hücre kapısı üstündeki kitabe:

Yazılışı:

قبلنا ولا تحملنا مالا طاقة لنا به واعف عنا وا

Okunuşu:

kablinâ(c) rabbenâ velâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih(i)(s) va’fu ‘annâ

Kuzey kanat dördüncü hücre üstündeki kitabe:

Yazılışı:

غفرانا وار خمنا انت مولانا فانصرنا على القوم الكافرن

Okunuşu:

vaġfir lenâ verhamnâ(c) ente mevlânâ fensurnâ ‘ale-l kavmi-lkâfirîn.

Yazılışı:

284. Ayet

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۗ وَاِنْ تُبْدُوْا مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُۗ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاۤءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاۤءُۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

285. Ayet

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَۗ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰۤىِٕكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖۗ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖۗ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَاۗ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ

286. Ayet

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۗ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِيْنَآ اَوْ اَخْطَأْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖۚ وَاعْفُ عَنَّاۗ وَاغْفِرْ لَنَاۗ وَارْحَمْنَاۗ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ

Okunuşu:

“Lillâhi mâ fî-ssemâvâti vemâ fi-l-ard(i)(k) ve-in tubdû mâ fî enfusikum ev tuḫfûhu yuhâsibkum bihi(A)llâh(u)(s) feyaġfiru limen yeşâu ve yu’ażżibu men yeşâ(u)(k) va(A)llâhu ‘alâ kulli şey-in kadîr(un)(284)”.

“âmene-rrasûlu bimâ unzile ileyhi min rabbihi velmu/minûn(e)(c) kullun âmene bi(A)llâhi ve melâ-iketihi ve kutubihi ve rusulihi lâ nuferriku beyne ehadin min rusulih(i)(c) ve kâlû semi’nâ ve ata’nâ(s) ġufrâneke rabbenâ ve-ileyke-lmasîr(285)”.

“Lâ yukellifu(A)llâhu nefsen illâ vus’ahâ(c) lehâ mâ kesebet ve’aleyhâ me-ktesebet(k) rabbenâ lâ tu-âḫiżnâ in nesînâ ev aḫta/nâ(c) rabbenâ velâ tahmil ‘aleynâ isran kemâ hameltehu ‘ale-lleżîne min kablinâ(c) rabbenâ velâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih(i)(s) va’fu ‘annâ vaġfir lenâ verhamnâ(c) ente mevlânâ fensurnâ ‘ale-lkavmi-lkâfirîn(286)”.

Türkçesi:

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi yalnızca Allah’a aittir. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çekecektir. (Allah) dileyeni (layık gördüğünü) bağışlar; dileyene (layık gördüğüne) de azap eder. Allah her şeye gücü yetendir (284).

Biz, peygamberleri arasında ayrım yapmayız ve dedi ki.. “O elçi, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, müminler de. Hepsi Allah’a, meleklerine, kitaplarına, elçilerine iman ettiler. (Müminler) “O’nun (Allah’ın) elçilerinden hiçbiri arasında fark gözetmeyiz” (derler). “İşittik, itaat ettik. Rabbimiz, affına (sığındık)! Dönüş yalnızca sanadır.” Derler (285).

Allah hiçbir canı gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz. (Herkesin) kazandığı (iyilik) kendi lehine, kazandığı (kötülük) de kendi aleyhinedir. “Rabbimiz! Unutur veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma! Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyler yükleme! Bizi affet!

Bizi bağışla! Bize merhamet et! Sen bizim [mevla]mızsın (efendimizsin)! kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!" (286)[116].

Kubbe geçişlerinde kullanılan beşli üçgen kuşakta ortadakinin içinde *Muhammed*, diğerlerinin içinde *Ebubekir, Ali, Ömer* ve *Osman* yazılıdır. Diğer üçgen kuşakta ise; *Musa, Davud, İsa ve Muhammed* yazmaktadır.

Yazılışı:

محمد - ابو بكر - عمر - عثمان - على - موسى - عيسى

Türkçesi:

Muhammed – Ebu Bekir – Ömer – Osman – Ali – Musa

Fotoğraf 2.118 Konya Karatay Medresesi, pandantif, yazı (Altuğ, 2024)

Karatay Medresesi'nde yer alan Bakara Suresi'nin 284-285 ve 286. ayetleri, medrese eğitimi ve genel İslâmi ilimlerle güçlü bir bağlantıya sahiptir. Bu ayetlerin neden seçildiğini anlamak için Kelam, Fıkıh, Tasavvuf ve İlim anlayışı açısından değerlendirme yapmak mümkündür. 284. ayet ile öğrencilere ahlaki sorumluluk bilinci kazandırmak ve ilmi birikimin, bireysel ve toplumsal sorumlulukla birlikte değerlendirilmesi gerektiği öğretisi öne çıkmaktadır. Fıkıh derslerinde de kişinin niyetinin ameller üzerindeki etkisi sıkça vurgulanır.

Medrese eğitimi, sadece teorik bilgi değil, aynı zamanda iman, amel ve ahlaki sorumluluğun bütünleştiği bir süreçtir ve Bakara Suresi 285. Ayette imanın esasları ve ilmin, kişinin niyetleri ile bir olmasının önemi anlatılmaktadır. Bu ayette, öğrencinin öğrendiği bilgiyi yalnızca zihinsel değil, kalben ve fiilen kabul etmesi gerektiğini vurgular. 286. Ayet ile Allah'ın merhameti ve dengeye işaret etmektedir. "*Allah, hiç*

[116] https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet= Mehmet Okuyan meali

kimseye gücünün yetmeyeceği yükü yüklemez". Bu ayetlerin seçilmesi, Karatay Medresesinde verilen eğitimin akli (Kelami), fıkhi (Hanefi) ve ahlaki (Tasavvufi) boyutlarını destekleyen bir tercih gibi görünmektedir. Eğitim sisteminin kelam, fıkıh ve tasavvuf dengesiyle şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle Hanefi fıkhına dayalı hukuk anlayışı ve tasavvufi derinlik, bu seçimde etkili olmalıdır.

Karatay Medresesinde bir başka önemli nokta da medresenin çinili kubbe ve duvarlarıdır. Figürlü olmasa da anlamsal olarak Bizans kiliselerinin kubbeli naos süsleme programına benzerdir. Karatay Medresesi duvarını süsleyen Bakara 285. ayetinin ‘*'...Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız."* Bizans dönemi duvar resminde karşılığı; kubbede Tanrı, pandantiflerde kutsal kitap yazarları ve altında melekler ve inananlar yer almaktadır. Medresede kubbe göksel tema/Tanrı, geçiş elemanlarında kutsal kitaba sahip peygamber, halife, yan duvarlarda melekler, elçiler ve diğer inananların ismi veya ilgili ayetleri; kilisede ise kubbede İsa (Tanrı), geçiş elemanlarında İncil yazarları, yakın duvarlarda melekler, havariler, elçiler ve diğer inananların figürleri ve sahneleri vardır.

Vakfiye:

Vakfiyesi H.651/M.1253 yılında Karatay hayatta iken düzenlenmiş, H.652 ve H.660 yıllarında da zeyli yapılmıştır. Vakfiye şartlarına göre, öğrenciler ve imamlar dört Sünni mezhepten herhangi birinden olabilir ancak müderris ve muid Hanefi Mezhebinden olmalıdır (Turan, 1948).

Vakfiyede görevlilerin hangi özelliklere sahip olmaları gerektiği açıkça belirtilmiştir. Örneğin, müderrisin, şeriat, hadis, tefsir, usul, furû ve hilaf ilimlerinde tecrübeli ve liyakatli olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Derslerin hangi günler ne şekilde işleneceği de kaydedilmiştir. Buna göre, müderris, muid, fakih ve mülazımlar (talebe) ders için toplanıp Salı ve cuma günleri tatil olmak üzere haftanın beş günü ders yapmaktadır. Pazartesi ve perşembe günleri derse başlamadan önce Peygamberin selefleri ve iman sahipleri için Kur'an okunur ardından derse başlanırdı (Turan, 1948, s. 140-142).

Fakih grubunda olan öğrenciler ilerlemiş ya da son sınıfa gelmiş olanlardır. Diğer gruptakiler ise ya yeni başlamış ya da ara sınıftaki öğrenciler olması muhtemeldir (Erdemir, 2009, s. 32).

Vakfiye bilgilerine göre, vakıf malları satılamaz, hibe edilemez; ilk önce vakıfların korunmasına, yıkılan yerlerin tamirine, amele ve reislerin ücretlerine, odaya hasır, zeytin yağı, halı(yaygı) ve Regaib, Şabanın ortası ve Kadir gibi üç gecede mum için harcanır. Bütün bu harcamalardan sonra kalan gelir on hisseye ayrılır. Bunun 1/10'u müderrise, bir hissesi mütevelliye, bir hissenin yarısı muide, onda birin yarısı kapıcı ve ferraşa verilir. Kalan 7/10 ise müderris ve mütevellinin onayına göre dört mezhepten olan imam ve fakihlere dağıtılırdı (Turan, 1948, s. 142-143).

Görevli ücretleri ile ilgili, hizmet eden gün doğarken ve batarken Kur'an okuyan iki kişiye ayda 60 ve her birine 30'ar dirhem ve medresenin içinde yapılmış olan çeşmenin süpürülmesi ve temizliğine bakan kişiye 30 dirhem verileceği kaydedilmiştir (Turan, 1948, s. 148).

Tablo 2.16 Konya Karatay Medresesi, Vakfiyesine Göre Gelir ve Giderleri

Medresenin Vakıfları	**Görevli**	**Aylık Ücret**
Divriği'de Horvanıl köyü	Mütevelli	1 Sehim
Konya, Çaşnigir kapısında Yunus vakfı, Melek hatun, Saliha hatun, Emine mülkü ve Kamereddin mezarlığı sınırlarında arazi	Müderris	1Sehim
Konya'nın batısında, Buğday pazarı yanında bir han, bir parça arazi ve birbirine bitişik üç dükkân	Muid	½ Sehim
Konya Sultan kapısı, Medresenin yanında beş dükkan ile bir hücre	Kapıcı ve Ferraş	½ Sehim
Konya-Hatunsaray, Kömese, Orduözü ve Köralma birbirine bitişik üç köy	İmam	
	Fakih	
	Kur'an okuyan 2 kişi	60 dirhem

Ahmed Eflaki *"Menakıbu'l Arifin"* adlı eserinde; Karatay Medresesinin açılışına, Sadreddin Konevi, Kadı Siraceddin Mahmud el-Urmevi[117] (ö. 1285), Şerefeddin Musli, Mevlâna Celaleddin-i Rumi gibi âlimlerle beraber Sufilerin de katıldığından bahsetmektedir. Medresede bir toplantı yapılmış ve toplantıda âlimler arasında başköşenin neresi olacağı konusunda bir tartışma yapılmıştır. Bu sırada, Mevlana'nın hayatında önemli yeri olan Şems-i Tebriz'i (1185-1247), ulemanın değil; cemaatin arasına oturmuştur. Mevlâna Celaleddin-i Rumi başköşe mevzu kendisine sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: "*Bilginlerin başköşesi sofanın ortasıdır, ariflerin başköşesi bir evin köşesidir, Sufilerin başköşesi sofanın kenarıdır, âşıkların mezhebinde ise başköşe dostun kucağıdır"*. Mevlâna Celaleddin Rumi bulunduğu yerden kalkarak Şemsi Tebriz'inin yanına oturmuştur (Eflaki, 1973, s. 148).

Konya Karatay Medresesinin ilk müderrislerinden olan Siraceddin Urmevi müderrislik yaparken öğrencilerine zahirî ilimlerle beraber tasavvuf ilmini de okutmuş ve Konya da vefat etmiştir (Uludağ, 1991, s. 36).

Yine Eflaki'nin aktardığına göre medresenin ilk müderrislerinden biri Şemseddin Mardin'i onun muidi ise Tokatlı Abdülmümin'dir. Abdülmümin aynı zamanda Şemseddin Mardin'in hocasıdır ve Tokat Muineddin Pervane medresesinde müderris olacaktır (Eflaki, 1973; Turan, 1948, s. 72). Karatay'ın ölümünden sonra Mevlâna Celaleddin Rumi medrese ile yakından ilgilenmeye devam etmiştir ve Efdaleddin'i müderris olarak tayin etmiştir. Çünkü Şemseddin Mardini yeni açılan Atabekiyye medresesine gitmiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı Döneminde de medresenin gelirleri, vakfiyesine göre işlemeye devam etmiştir. Araştırmacılardan Z. Odabaşı'nın aktardığında göre, "1483 ve 1500 yılına ait kayıtlarda zemin kirası alınan dükkânların Terziler Çarşısı'nda bulunduğu görülmektedir. 1584 yılına ait belgelerde ise bu dükkânların bulunduğu yerin Tüccar Pazarı olarak kaydedilmesi ve bölgede esnaf grupları değişikliğini göstermesi dikkat çekicidir. 1571

[117]Nizamiye Medreselerinde eğitim alan ve Râzî düşüncesini Anadolu'ya taşıyan kişilerin başında gelen Siraceddin Urmevi III. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından "Rum ülkesinin başkadılığına" getirilmiştir (Çağırıcı, 2009, s. 262-264).

yılında Alâeddin Camii'nin güney doğusunda bulunan At Pazarı Kapısı'ndaki iki bakkal dükkânının günde bir akçeden kiraya verilmiştir. Bu bilgiden hareketle döneme göre dükkân kiraları değerlendirildiğinde, gelirleri Karatay Medresesine tahsis edilmiş olan dükkânların da yıllık gelirleri 300 akçedir. Dolayısıyla günlük yaklaşık bir akçeden daha az bir gelirle kiraya verildikleri anlaşılmaktadır" (Odabaşı, 2012, s. 96).

Tablo 2.17 Konya Karatay Medresesi, Osmanlı Döneminde Gelirleri

Nahiye	**Vakfedilen mal**	**1476**	**1483**	**1500**	**1518**	**-**	**1539**	**1584**
Hatunsaray	Meğriler	640	600	715	1040	1440	1461	2300
	Gömse	2260	1300	1580	2110	-	3415	2700
	Hatunsaray	2780	3300	4727	5780	4670	6710	6710
	Orduözü	613	510	1251	575	1545	1230	1230
	Girvat	746	-	-	-	-	-	-
	Köralma	-	610	290	1010	1630	820	1200
	Yanekin	160	120	235	270		700	710
	Kışlacık	-	-	345	460	160	550	1340
	Konuş Kışlası	-	-	-	455	420	640	-
	Beğ-ini	-	-	-	160	150	199	-
Said ili	Avcıkaya (çiftlik)	400	300	300	-	458	-	100
Konya	Dekakîn (zemin)	-	48	84	-	94	-	300

1162 H./1748 M. yılına ait bir belgede vakfın birkaç mezrasından 20-30 kile hububat elde edildiği ve bu miktarın vakfiyede belirtilmiş olan görevlilere dahi yeterli gelmediği ifade edilmiştir. Bu durumda vakfın ciddi bir ekonomik kriz içinde olduğu söylenebilir (Odabaşı, 2012, s. 89-90).

H.1268/M.1851 yılında, medrese vakfının geliri 5.222 kuruş, görevli gideri ise 4.847 kuruştur. Vakfın geri kalan 375 kuruşu da "mürettebât-ı hazine" olarak ödemesiyle döngüyü sağladığı ancak bir sonraki yıla herhangi bir para aktaramadığı görülmektedir. Aynı şekilde H.1270/M.1853 yılında da vakfın geliri 5.727 kuruştur ve medrese çalışanlarına 5.263 kuruş ödeme yapılmıştır (Odabaşı, 2012, s. 92).

Konya Şer'iyye Sicillerinde, Hurufat Defterlerinde ve Osmanlı Arşiv kayıtlarında medresenin görevli atamalarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Mütevelli ve Müderris

H.1099/M.1688 yılında Medrese-i Karâtay-ı kebir'de müderris Seyyid Ahmed Efendi'dir. H.1103/M.1692 yılında müderris Mevlâna Ali Efendi'dir (KKSD, c.40, 8/1).

H.1113/M.1702 yılında Konya Karatay-ı Kebir Medresesi'nde müştereken müderrislik vazifesinde bulunan Ali ve Mehmed efendilerden Ali Efendi'nin vefat etmiş, mahlul hisse ortağı Mehmed Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SMST.II, 63/6651).

H.1120/1709 yılında medresenin müderrisi ve imamı Mehmet isimli şahıstır. Mehmet'in vefatı üzerine Şeyh Mehmed görevlendirilmiştir (VGMA, HD, 1107, Vr.11, s. 41).

H.1131/M.1719 yılında Konya'daki Büyük Karatay Medresesi müderris maaşı 30 akçedir (BOA, C.MF., 27/1333). Bu veriden medresenin "Otuzlu Medreseler" kategorisinde olduğu anlaşılmaktadır.

H.1127/M.1715 yılında Konya'da vaki Karatay-ı Kebir Medresesi Vakfının muhdes nezaretinin ilgasına dair naib Abdullah tarafından yazılan dilekçeden naibin Abdullah olduğu öğrenilmektedir (BOA, İE.EV., 54/5921).

H.1153/M.1741 yılında müderris Abdullah'tır (BOA, AE.SMHD.I., 65/4197).

H.1247/M.1832 yılında mütevelli olarak Seyyid Mehmed bin Abdülkadir görevlendirilmiştir. Seyyid Mehmed'in vefatıyla da oğulları Seyyid Hafız Ahmed ve Hafız Mehmed mütevelli olarak atanmışlardır (VGMA, HD, 557, Vr.4, s. 5).

H.1259/M.1844 yılında Konya'da Karadağı-i Kebir, nam-ı diğer Karatay Medresesi vakfının nısf hisse müderris ve nısf hisse imamet cihetleri tevcih edilmiştir (BOA, C.MF., 21/1041).

H.1298/M.1880 yılında müderris olan Hafız Malatyalı Ahmet Efendi yaklaşık 12 yıl görev yapmış ve H.1307/M.1892 yılında vefat etmiştir. Yaklaşık 25 öğrenciye akâid, tasdikât ve meanî dersleri okutmuştur (Odabaşı, 2021, s. 83). H.1299/M.1881 yılında

Köse Hüseyin Efendizâde İsmail ve Mehmet Efendi adındaki müderrisleri maaşları toplam891 kuruştur (VGM, HD, 3269).

Müderris Salih Efendi 1901-1903 yılları arasında 19 öğrenciye ders okutmuştur. H.1324/M.1906 yılında ölümüne kadar müderrisliğe devam etmiş, (Arabacı, 1998, s. 172).

H.1324/M.1906 yılında Malatyalı Ahmet Efendi'nin oğlu Mustafa'nın yerine kısa süreyle atanan Hafız Tavaslı Ali Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir (Odabaşı, 2021, s. 83). H.1326/M.1908 yılından itibaren medresenin müderrisleri Tavaslı Ali Efendi ile Konya Müftüsü Hocazâde Ahmet Rüştü Efendi'dir (KVS, 1332/1914, s. 549). 1911 yılında Tavaslı Ali Efendi'nin "Sultan Alâeddin Ders-i âmmlığına (camide ders verme yetkisine) atandığı görülmektedir.

Muid

H.1088/M.1677 yılına ait Şer'iyye Sicilinde, günlük bir akçe ile muid olan Ahmed'in yerine yine aynı ücretle Ebûbekir getirildiği belirtilmiştir (KŞSD, C.13, 250/3).

İmam

H.1259/M.1844 yılında nısf hisse ile imam görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 21/1041).

Kâtip

H.1144/M.1731 yılında Karatay Medresesi vakfının 3 akçe ve yıllık 10 kil galle ile kâtibi Mahmud'dur (VGMA, HD, 1106, Vr.8, s. 16).

İmam ve Müezzin

H.1160/M.1747 yılında müezzin es-Seyyid Abdullah Halife'dir (VGMA, HD, 1106, Vr.7, s. 15).

Tablo 2.18 Konya Karatay Medresesi, Görevlilerin Yıllara Göre Aldıkları Günlük Ücretler[118]

Görevli	**1677**	**1681**	**1697**	**1703**	**1719**	**1743**	**1765**	**1808**
Mütevelli								
Müderris					30 akçe		1 şinik buğday	
Muid	1 akçe						2,5 akçe	
Nazır			5 akçe/yıllık 70 kile buğday			2,5akçe/yıllık 35 kile buğday	2,5 akçe/35 kile buğday	1+1/4 akçe/17,5 kile buğday
Cüzhan		1 akçe		Kişi başı 2 akçe				
Bevvap				2 akçe				
Ferraş				2 akçe				

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere 20. yüzyıl başlarına kadar medrese aktif olarak kullanılmaktaydı.

[118]Bu tablo Zehra Odabaşı'nın, "Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği" adlı doktora tezinden yararlanılarak yapılmıştır.

2.1.21. Konya İnce Minareli Medrese

Yapının Adı: Konya İnce Minareli Medrese/Sahip Ata Darülhadisi

1840'lı yıllarda Konya'yı gezen Hamilton binadan *"İnce Minareli Medrese"* şeklinde bahseder. 1901 yılında da minareye yıldırım çarpmıştır ve günümüzdeki halini almıştır (Löytved, 1907, s. 69). H.1143/M.1731 yılına ait müderris ataması kaydında *"Vezir-i Sultan Alaaddin Selçuki Medresesi"* (BOA, C.MF., 181/9040), H.1293/M.1876 tarihli tamir belgesinde de "*Sahip Ata Dârü'l-Hadis"* i olarak anılmaktadır (Uğur ve Koman, 1934, s. 69-70).

Medresenin darü'l-hadis olarak adlandırılmasına ilişkin vakfiyesinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Konya Şer'iyye Sicil kayıtlarında bu şekilde anılması, söz konusu adlandırmanın yerleşmesinde etkili olmuştur. Ancak medresenin hangi gerekçelerle darü'l-hadis niteliği kazandığına dair doğrudan bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Yapının Yeri: Günümüzde Konya şehir merkezinde, Alâeddin tepesinin batısında, Beyhekim Mahallesi'nde, Sultan Kapısı yolu üzerindedir.

Vakfiyesinde yapının yeri, *"...Konya'da Sultan Kapısı yolunda Odun Pazarı yakınında Hendek hizasında..."* diye tarif edilmektedir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 38).

Şekil 2.44 Konya İnce Minareli Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 15.10.2023)

Yapının, Orta Çağ'da idari merkezin bulunduğu Alâeddin Tepesinin şehre açılan kapısı olan Sultan kapısına yakın yerde inşa edilmiş olması, külliyenin şehrin ekonomik ve

politik anlamda önemli alanlarından biri üzerine kurulduğunu göstermektedir. Bu da baninin siyasi ve ekonomik anlamda gücünü açıkça göstermektedir.

Yapım Tarihi ve Banisi: Medresenin inşa kitabesi günümüze gelmemiştir ancak H.664/M.1265, H.666/M.1267 ve bitişiğindeki mescidin H.679/M.1280 yıllarında düzenlenen vakfiyesi nedeniyle, ilk vakfiyesinden en az bir ya da beş yıl önce inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Tarihlendirme konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar; Löytved 1252-1285, Sarre 13. yüzyılın ikinci yarısı, Uğur ve Koman 1263-1264, Kuran 1258-1279, Sözen 1262-1265, Kuban 1260-1272 tarihleridir (Löytved, 1907, s. 69; Sarre, 1910, s. 132; Uğur ve Koman, 1934, s. 73; Kuran, 1969, s. 55; Sözen, 1972, s. 69; Kuban, 2008, s. 170). Genel kabul gören tarih ise 1258-1265 tarih aralığıdır.

Bu yapı dışında Sahip Ata tarafından inşa ettirilmiş bütün yapılarda inşa kitabesi taç kapıda üzerinde yer alır. Burada usta kitabesi olmasına karşın inşa kitabesinin olmaması ilginçtir. Bu da taç kapının üst seviyeden itibaren bilinmeyen bir tarihte yıkıldığını akla getirmektedir. Eğer durum böyleyse özgün halinde kitabenin Sahip Ata'nın diğer yapılarında olduğu gibi portalin üst bölümünde yer aldığı söylenebilir (Yavaş, 2015, s. 207).

Yapının banisi vakfiyesinde "*Ali bin-i Hüseyin El- Hac Ebu Bekir Konevi*" olarak bilinen Anadolu Selçuklu Devleti veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'dir.

II. İzzeddin Keykavus döneminde 1246 yılında pervanelik/ferman nazırı, 1250 yılında emir-i dad/adalet nazırı 1258 yılına gelindiğinde ise baş vezir olarak görev yapmıştır (Önder, 1962, s. 87).

Anadolu Selçuklu Devleti siyasi ve ekonomik anlamda zor bir dönemden geçmesine rağmen en görkemli eserler Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından inşa ettirilmiştir.

Mimar/Sanatçı: Taç kapısında yer alan kitabesine göre mimar Kelük bin Abdullah'tır (Sönmez, 1995, s. 270).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medrese, 26 Aralık 1706 yılında Konya'da yaşanan büyük depremden büyük ölçüde hasar görmüştür. Bilinen ilk onarım kaydı ise H.1126/M.1714 yılına aittir. Ancak onarımın içeriğine dair bilgi

bulunmamaktadır (Yavaş, 2015). H.1226/M.1811 tarihindeki onarım kaydında, avluyu örten kubbe ve ana eyvanın iki yanındaki kubbenin bazı yerleri, mescidin saçak ve damının tamir edildiği, ahşap dershane sıvandığı, diğer hücrelerin de kapıları yenilendiği belirtilmektedir. H.1293/M.1876 yılında Konya eşrafından Tahir Paşa, H.1317/M.1899 yıllında Konya Valisi Ferid'in emriyle ana eyvana batıdan iki, güneyden bir takviye payandası yapılarak sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır (Atçeken, 1998, s. 385). Daha sonra yapılan restorasyon çalışmalarında bu payandalar kaldırılmıştır.

H.1318/M.1900 yılında da Sahip Ata vakfı tarafından Dar'ül-hadis Medresesi ve mescidi onarılmıştır (BOA, ŞD.,152/17).

Minare, H.1319/M.1901 yılında yıldırım düşmesi nedeniyle birinci şerefesine kadar yıkılmış, bu sırada da batısındaki mescidin kubbesi de zarar görmüştür. Mevlâna Müzesi Arşivi'ndeki bir belgede 1910 yılında dönemin valisi Arif Paşa'nın onarım için sadrazamlık makamına *"tamir ve ihya için acil"* başvurusu yapılmış ancak karşılığında nasıl bir cevap alındığına dair bilgi bulunmamaktadır (Arabacı, 1998, s. 149; Yavaş, 2015, s. 211).

Araştırmacılardan Uğur ve Koman 1929 yılında harap durumdaki mescit ve son cemaat yeri duvarlarının tamamen yıkıldığını ifade eder. Mevcut bilgilerden 1930'lu yıllara kadar binanın bu harap durumunu koruduğu görülür (Uğur ve Koman, 1934, s. 69).

1954 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tamir ettirilmiş, 1956 yılında da Selçuklular Devri Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'ne dönüştürülmüştür (Kuban, 2008, s. 170).

1972 yılına gelindiğinde yapıda, yeniden onarım çalışmalarına başlanmıştır. Bu onarımda medrese odaları, mescit ve köşe odalarının yeniden inşası amaçlanmıştır. Minare statik nedenlerle aslına uygun olarak tamamlanamamıştır (Yavaş, 2015, s. 214).

İnşasından 20. yüzyıla kadar geçen sürede yapı dış etkenler nedeniyle oldukça tahrip olmuştur. Ana eyvan ve orta mekân dışında çevresindeki mekanlar yıkılmış, ana eyvan duvarına bağlı olan kısımlardan çok az iz kalmıştır (Sözen, 1972, s. 72). Giriş kısmı ile ana eyvan ve kubbeli avlu, medreseye bitişik mescidin revakları, kubbeli harimi ile

minaresi çeşitli onarımlar sayesinde özgün halini kısmen de olsa koruyabilmiştir (Löytved, 1907, s. 135; Yavaş, 2015, s. 209).

Medresenin avlusu günümüzde taş eserlerin sergilendiği ortak bir mekân olarak kullanılmaktadır. Bazı öğrenci odaları da sergi salonu, personel odası ve depo olarak kullanılmaktadır. Türbe aynı işlevini devam ettirmekte; dershane olarak kullanılan kubbeli birim ise günümüzde yine sergi mekânına dönüşmüştür

Günümüzde halen Konya Müzesi Selçuklu Devri Taş ve Ahşap Eserler Seksiyonu olarak hizmet vermektedir.

F. Sarre, yapı ustasını Memluk (veya Melluk) İbni Abdullah olarak okumuş ve medreseyi İnce Camii adıyla anlatmıştır.

> *"...İnce Cami'de yazılı süslemeye daha fazla yer verilmiş. Geniş bir yazı bandı bütün cephenin kenarını çevreliyor. İki yazı bandı daha yukarıdan aşağıya yan yana ve birçok defa birbirinin içine geçerek, düz ve yarım kavis şeklinde, ama bu defa mukarnaslı olmayan nişin ortasından geçiyor ve küçük giriş kapısının omurgalı kavisi boyunca devam ederek zemine varıyor. Taç kapının her iki yanağı da üçer yarı sütunla süslü ve yarı sütunların gövdesi desenle kaplı. Diğer Selçuklu yapılarında olmayan bir özellik burada görülüyor ki bu da kullanılan bitki süslemeleri. Bu süslemeler taştan dışarı fırlıyor, nişin köşelerinde dışarıya doğru büyüyor veya şeritimsi süslemeden çiçek ve meyve olarak gelişiyor. Bu sonuncu özellik Sahip Ata Camisi'nde olduğu gibi burada da sık sık görülüyor"* (Sarre, 1910, s. 133-135; Sarre, 1921, s. 17-19).

Yapı Tanıtımı: Vakfiyesinde *"mescit, medrese ve minareden oluşan imaret"* (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 38) olarak tanımlanan külliye, Osmanlı dönemi tahrir defterlerinde *"medrese-i dârü'l-hadîs maa mescid ve minare ve mektephâne-i Sahib"* şeklinde isimlendirilmektedir (Atçeken, 1998, s. 252).

Medresenin günümüze onarım görmeden ulaşabilen kısımları taç kapı, minare kaidesi doğu cephenin sarıya yakın düzgün kesme taştan inşa edilmiş olan bölümüdür. Cephelerden kısmen özgün halini koruyabilen batı cephedir (Akok, 1977a, s. 41-69).

Medrese, yaklaşık 20,00 x 23,00 m ölçüsünde doğu-batı yönünde kareye yakın planlı, kapalı avlulu, kubbesi duvarlara oturan, tek eyvanlı, tek katlı düzenlemeye sahiptir.

Doğu cephede eksende dışa taşkın taç kapı yer alır. Taç kapı burada farklı bir düzenleme ile karşımıza çıkmaktadır. Selçuklu taç kapılarında görülmeyen, cephe tasarımıyla mukarnas dolgulu kavsara geleneğinden vazgeçilerek onun yerine içeri doğru Bursa kemerini andıran hafif oyuntulu bir cephe giriş nişiyle içeriye açılmıştır (Erdemir, 2009a, s. 90).

Cephenin kuzeydoğu köşesinde yapıya adını veren özgününde iki şerefeli olan ancak günümüzde tek şerefeli silindirik gövdeli sırlı tuğla ile geometrik bezemeler oluşturulmuş minare ve tek kubbeli, kübik gövdeli iki bölümlü son cemaat yeri olan mescit bulunurken güney kısmı boş bırakılmıştır. Minare ve taç kapı arasında Osmanlı Dönemi eklemesi olan mektep bulunur[119]. Taç kapıda yazının ağırlıkta olduğu bir süsleme programı tercih edilmiştir[120].

Fotoğraf 2.119 Konya İnce Minareli Medrese, doğu cephe

[119] Uğur-Koman, müderris odası şeklinde isimlendirdiği mekânın sonradan ilave olduğunu belirtir (Uğur ve Koman, 1934, s. 66). Sözen, kapının bütün özelliklerini yansıtabilmek için mimarın, özellikle kapının iki yanına mekân koymadığını ifade eder (Sözen, 1972, s. 72). Akok ise portal kitlesinin bilinçli bir şekilde iki yanının boş bırakıldığını, dolayısıyla özgün halinde bu bölümlerde mekân bulunmadığını belirtir (Akok, 1977a, s. 10). Kuban da taç kapının kuzeyinde bir mekân olmasının ön cephe simetrisine aykırı bir durum olacağından bahseder.
1476 yılına ait bir kayıtta binadan "*Vakf-ı dârü'l-hadis ve mescidi maa minare ve mektephâne-i Hoca Fahreddin sahib-i Sultan Alâeddin…"* (Atçeken, 1998, s. 252) şeklinde bahsedilmesi bu kısmın Osmanlı döneminde eklendiğinin açıkça göstermektedir.
[120]Taç kapıda yer alan yazılar hakkında detaylı bilgi için bkz. Uzunharman, H. (2015). *İnce Minareli Medrese'nin Taç Kapısındaki Kitabelerin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi: Çorum

Kuzey cephe dışa taşıntı yapan mescit nedeniyle iki bölüm halinde algılanmaktadır. Mescidin batı cephesindeki sivri kemerli alınlıklı pencere akstan güneye doğru kaymıştır. Cephenin batı yarısında toplam iki mazgal, bir dikey dikdörtgen pencere bulunur.

Fotoğraf 2.120 Konya İnce Minareli Medrese, kuzey cephe

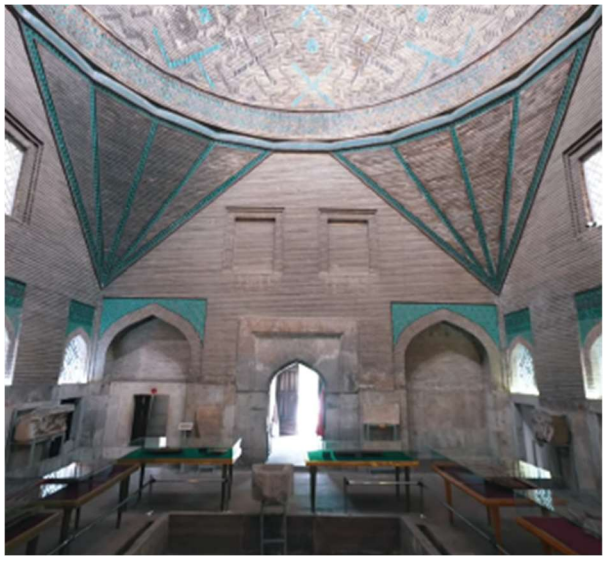
Batı cephe büyük ölçüde onarım geçirmiştir. Toplam beş pencere bulunmaktadır. Bunlardan orta eksende iki payanda arasında yer alan pencere haricindekiler onarım sırasında eklenmiştir.

Güney cephenin batı köşesinden doğuya doğru taşıntı yapan bölümün ortasında, zemine yakın bir seviyeden başlayıp beden duvarının orta yakın bölümünde sonlanan sivri kemerli alınlıklı, dikey dikdörtgen bir; cephenin doğu kısmında, yaklaşık beden duvarının ortasında eşit aralıklarla yerleştirilmiş dört mazgal pencere bulunmaktadır. Pencerelerin üstünde, saçağın hemen altına iki taş çörten yerleştirilmiştir.

Fetih ve Yasin surelerinin yazılı olduğu sivri kemerli taç kapıdan kare planlı çapraz tonozlu, iki yanında sivri kemerli niş bulunan birime geçilir. Buradan yine sivri kemerli bir kapı ile ortasında havuz bulunan kare planlı kapalı avluya geçilir.

Fotoğraf 2.121 Konya İnce Minareli Medrese, taç kapı

Fotoğraf 2.122 Konya İnce Minareli Medrese, ana eyvandan giriş kapısı

Batıda sivri beşik tonozla örtülü ana eyvan, eyvanın kuzey, güney[121] ve batı duvarında dikdörtgen birer pencere yer alır. Ayakta kalan sivri kemerli ana eyvanın iki yanında nişler bulunmaktadır ve güneydeki olasılıkla mihrap nişidir. Doğu duvarda pencereler ile aynı hizada iki sağır niş bulunur.

[121] Güneydeki pencerenin yerinde Löytved'in planında bir mihrap görülmektedir (Löytved, 1907, s. 190).

Fotoğraf 2.123 Konya İnce Minareli Medrese, ana eyvan

Avlunun kuzey ve güney kenarında yer alan kapı ve pencereler aksa göre simetrik yerleştirilmiştir. Pencereler sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen biçimlidir ve çini malzemeli geometrik ve bitkisel bezemelidirler. Özgününde beşik tonoz örtülü dörder mekân bulunmaktadır. Onarımlarda, güneydeki öğrenci hücreleri birleştirilip, tek mekân haline getirilmiştir. Dört odadan sadece batıda olanından mekâna geçilebilmektedir. Kuzey kanattaki mekânlar da bugün, doğu-batı doğrultusunda uzanan sivri beşik tonoz örtülü kare iki mekândan ibarettir. Bunlardan batıda olanı batısındaki mekâna içten bir kapı ile açılmakta, aynı zamanda iki mekânı ayıran duvar üzerinde kapatılmış vaziyette bir pencere bulunmaktadır. Aynı şekilde bir pencere de güney kanattaki mekânı batısındaki kubbeli mekândan ayıran duvarın üzerinde yer almaktadır.

Uğur-Koman, *"...bu mekânların her birinin, biri sokağa diğeri sahna açılan iki kapısı bulunduğunu, zamanla bunların yıkılıp ve yerlerine üstleri direklerle örtülü adî hücreler yapıldığını"* belirtir (Uğur ve Koman, 1934, s. 66).

Onarımlarla, eyvanın her iki yanındaki Türk üçgenleriyle geçilmiş kubbeli ve kare planlı iki mekân aslına uygun olarak tamamlanmıştır ve güneybatı köşedeki birimin batı ve güney duvarlarına, kuzeybatı köşedekinin ise kuzey ve batı duvarlarına birer pencere eklenmiştir.

Kubbe yüzeyi sırsız tuğla ve çinilerle oluşturulmuş geometrik bir kompozisyon ile süslenmiştir. Son onarımlarda yenilenen sekizgen aydınlık açıklığı her köşenin ortasına yerleştirilmiş bir pencere ile aydınlatılmıştır.

Medresenin taç kapısı üzerine yapılan son araştırmalarda K. Bilici, taç kapıda, özellikle yazının ön planda tutulmasına bakılarak, bu anıtsal yapı ögesinin, bir medreseden ziyade, başkent Konya'da, Sultanlığın gücünü bir "kentsel simge" hâlinde kamusal alana yansıtan bir prestij yapısı olduğunu belirtmektedir. "*Taç kapıya esas anlam ve karakterini kazandıran en önemli ayrıntıların, muhakkak ki savaşla kazanılmış büyük bir zafer ve fethi kutsamak üzere celî sülüs ile istiflenmiş Fetih suresi olduğu dikkate alınırsa, bu anıtsal kütlenin, vaktiyle, bir "Zafer Kapısı" (Bâbü'n-Nasr) olarak inşa edilmiş olduğunu kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur"* (Bilici, 2024, s. 127-163).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Taç kapının her iki tarafında ve orta kısmında ayet kitabeleri yer almaktadır.

Taç kapının kuzey/sağ tarafında bulunan bordürde aşağıdan yukarı doğru Selçuklu sülüsüyle Fetih Suresi yazılmıştır. Bordür, surenin altıncı ayeti bitmeden saçağa ulaşmakta ve saçağın altındaki ikiz kemerin güneyinden onuncu ayetin sonlarından başlayarak kapının güneyindeki bordüre ulaşır ve on üçüncü ayetle sonlanır. Başlangıç kısmı kırılmıştır. Fetih Suresi'nin ilk altı ayetinin bulunduğu taç kapının kuzey tarafındaki yazı kuşağı ile altıncı ayetin son kısmından devam eden saçağın altındaki düğümde yer alan 7. 8. 9. ayetler ile 10. ayetin yarısı zaman içinde tahrip olmuştur.

Yazılışı:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا . لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ
صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا . وَيَنصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا

Okunuşu:

İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ. Liyağfira lekellâhü mâ tegaddeme min zenbike ve mâ teehhara ve yütimme ni'metehû aleyke ve yehdiyeke sırâtan müstegîmê. Ve yensürakellâhü nasran azîzê.

Türkçesi:

Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik (Fetih suresi 1-3. Ayet).

Yazılışı:

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَٰلِكَ عِندَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا . وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ
وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ
وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

Okunuşu:

Hüvellezî enzeles-sekînete fî gulûbül mû’minîne liyezdêdû îmânen mea îmânihim ve lillâhi cünûdüs-semâvâti vel’arz ve k’anellâhü alîmen hakîme. Liyudhilel mû’minîne ve’l mû’minâti cennêtin tercî min tahtihel enhêru hâlidîne fîhe ve yükeffir anhüm seyyiêtihim ve kâne zêlike ındellâhi fevzen azîme. Ve yüazzibel münâfigîne ve’l münâfigâti ve’l müşrikîne ve’l müşrikâtiz-zannîne billâhi zannes-sev’i aleyhim dâiratüs-sev’i ve gadiballâhü aleyhim ve leanehümve eadde lehüm cehennem ve sâet masîra. 4-6

Türkçesi:

İmanlarına iman katsınlar diye müminlerin kalplerine huzur ve güven aşılayan da O’dur. Göklerin ve yerin askerleri yalnız Allah’a aittir ve Allah her şeyi bilmekte, yerinde yapmaktadır. Böyle yapmıştır ki, mümin erkekleri ve mümin kadınları, orada devamlı kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere koysun ve onların kötü fiillerinin üstünü örtsün. Bu Allah katında (onlar için) büyük bir kazançtır. Erkek olsun, kadın olsun, Allah hakkında kötü zan besleyen münafıkları ve müşrikleri de cezalandırsın. Kötülük ve belâ çemberi asıl onların boyunlarına geçmiştir. Allah onlara gazap etmiş, kendilerini lânetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir![122].

Yazılışı:

. وَلِلَّهِ جُنُود السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا . إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا
لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلً . إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ

[122] Fetih Suresi 1-7. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

اللَّهِ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

Okunuşu:

Velillâhi cünûdüs-semâvâti ve'l arz ve kânellâhü azîzen hakîme. İnnâ erselnâke şâhiden ve mübeşşiran ve nezîra. Litü'minû billâhi ve rasûlihi ve tüazzirûhü ve tüsebbihûhü bükraten ve esîlâ. İnnellezîne yübêyiûneke innemâ yübêyiûnellâh yedullâhi fevga eydîhim femennekese feinnemâ yenkisü alâ nefsih ve men evfâ bimâ âhede aleyhullâhe feseyü'tîhi ecran azîmâ.

Türkçesi:

Göklerin ve yerin askerleri yalnızca Allah'a aittir; O sonsuz güç ve hikmet sahibidir. Kuşkusuz seni şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik ki, (ey insanlar) Allah'a ve peygamberine iman edesiniz, O'nu destekleyip büyüklüğü karşısında eğilesiniz ve akşam sabah O'nu tenzih ederek anasınız. Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar, Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah'a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir[123].

Yazılışı:

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَ الُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ لَكُم منَ ا للَّ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا . بَلْ ظَنَنتمْ أَن لَّن يَنقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُي نَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ . وَظَنَنتمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنتمْ قَوْمًا بُورًا . وَمَن لَّمْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِين سَعِيرًا

Okunuşu:

Seyegûlü lekel muhallefûne min'el a'rabi şeğaletnâ emvâlünâ ve ehlûnâ festağfirlena yegûlûnâ bi-elsinetihim mâ leyse fî gulûbihim gul femen yemlikü leküm minallâhi şey'en in erâde biküm daran ev erâde biküm nef'â bel kânellâhü bimâ ta'melüne habîrâ. Bel

[123] Fetih Suresi 8-10. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi:16.08.2023

zanentüm en len yengaliber-Resûl'ü ve'l mû'minûne ilâ ehlîhim ebeden ve zeyyene zêlike fî gulûbiküm ve zanentüm zannes-sev'i ve küntüm gavmen bûrâ. Ve men lem yû'min billâhi ve Resûlihî feinnâ e'tednâ lilkâfirîne saîra.

Türkçesi:

Arap kabilelerinden savaşa katılmayanlar sana, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah'ın bizi bağışlamasını iste" diyecekler. Onlara şöyle de: "Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murat ederse, sizin için Allah'a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter? Hayır! Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir; Tam aksine siz, resulün ve müminlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini sandınız, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve kaybedenler siz oldunuz!" Kim Allah'a ve resulüne iman etmezse bilsin ki biz, kâfirler için kavurucu bir ateş hazırladık[124].

Taç kapının kuzeyi yukarıdan aşağı doğru inen yazı kuşağı:

Taç kapıda yer alan ikinci yazı kuşağı yine sivri kemerli taç kapının kuzeyinden başlayarak kemerin kilit taşından güney tarafa geçiş yapar, burada bir düğüm halinde yukarıdan inen yazı kuşağının altından geçer ve yine saçağın altındaki yarım göbeğe doğru çıkar. Burada da celi sülüs ile Yasin Suresi yazılmıştır. Kemerin üzerinden güneye geçerek saçağa kadar devam eder.

Yasin Suresi'nin 13. ayetinden sonra yazı, taç kapının güney üst köşesinden aşağı doğru devam eder 31. ayetle sonlanır. Taç kapının kuzeyinden başlayarak kilit taşından güneye doğru geçiş yapar, burada düğüm halinde yukarıdan inen diğer kuşağın altından geçer ve yine saçağın altındaki yarım göbeğe doğru çıkar. Kemer üzerinden kuzey tarafa geçerek saçağa kadar uzanır ve orada biter. 13. ayetinin yarısından 19. ayete kadar olan kısmın neredeyse tamamı tahrip olmuştur.

Yazılışı:

يٰسٓ. وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ. اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ. عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ. تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ. لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا اُنْذِرَ اٰبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ. لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

[124] Fetih Suresi 11-14. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

Okunuşu:

Yâsîn. Ve'l Kur'ân'il hakîm. İnneke leminel mürselîn. Alâ sıratım-müstegîm. Tenzîlel azîzirrahîm. Litünzira gavmen mâ ünzira âbâühüm fehüm ğâfilûn. Lekad hakkal kavlü alâ ekserihim fehüm lâ yû'minûne.

Türkçesi:

Yâsîn. Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki, sen kesinlikle dosdoğru bir yolda yürümek üzere gönderilmiş peygamberlerden birisin. (Bu kitap) aziz ve rahmeti bol olan Allah tarafından, ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarasın diye indirilmiştir. Andolsun ki onların çoğu hakkında o söz (azap) gerçekleşecektir; çünkü onlar iman etmeyecekler[125].

Yazılışı:

اِنَّا جَعَلْنَا فِيٓ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ. وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ. وَسَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ. اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَاَجْرٍ كَرِيمٍ. اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِيٓ اِمَامٍ مُبِينٍ.

Okunuşu:

İnnâ cealnâ fî e'nâgıhim eğlâlen fehiye ilel ezgâni fehüm mugmehûn. Vecealnâ min biyni eydîhim sedden ve min halfihim sedden feağşeynâhüm fehüm lâ yübsırûn. Ve sevêun aleyhim e enzertehüm em lem tünzirhüm lâ yü'minûn. İnnemâ tünziru menittebeazzikra ve haşiyerrahmâne bilğaybi febeşşirhu bima'firatin ve ecrin kerîm. Mâ gaddemû ve âsârahüm ve külle şey'in ehsaynâhü fî imâmin mübin.

Türkçesi:

Biz onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır. Onların önlerinden bir set, arkalarından da bir set çektik, böylece gözlerini perdeledik; onlar artık göremezler. Kendilerini uyarsan da uyarmasan

[125] Yâsîn Suresi 2-5. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı; Yâsîn Suresi 6. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı; Yâsîn Suresi 7. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

da onlar için birdir, asla iman etmezler[126].Sen ancak o zikre uyanı ve görmediği halde rahmândan korkanı uyarabilirsin. İşte böylesini hem bir af hem de değerli bir ödülle müjdele[127].Şüphesiz ölüleri diriltecek olan biziz. Onların gelecek için yaptıkları her şeyi ve bıraktıkları her izi de yazıyoruz; aslında biz her şeyi apaçık bir ana kitaba -kaydetmekteyiz[128].

Yazılışı:

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا اَصْحَابَ الْقَرْيَةِ اِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ. اِذْ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا اِنَّآ اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ. قَالُوا مَآ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَآ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ. قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّآ اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ. وَمَا عَلَيْنَآ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ.

Okunuşu:

Vadrib lehüm meselen eshâbe’l garyeh iz câehel mürselûn. İz erselnâ ileyhimüsneyni fekezzebû hümâ feazzeznâ bisâlisin fegâlû innâ ileyküm mürselûnne. Gâlû mâ entüm illâ beşerum-mislünâ ve mâ enzeler-rahmânu bişey’im in küntüm illâ tekzibûne. Galû rabbünâ ya’lemu innâ ileyküm le mürslûne. Ve mâ aleynâ illel belâğul mübîne.

Türkçesi:

Onlara mâlûm şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti. Biz kendilerine iki kişi göndermiştik ama ikisini de yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine bir üçüncüyle destekledik. Onlar “Biz size gönderilmiş elçileriz” dediler. Diğerleri ise şöyle karşılık verdiler: “Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız. Hem rahmân herhangi bir şey indirmiş değil; siz sadece yalan söylüyorsunuz!” “Rabbimiz biliyor ki” dediler, “Biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz (13-17)[129].

---

[126] Yâsîn Suresi 8-10. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı; Erişim Tarihi: 16.08.2023

[127] Yâsîn Suresi 11. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

[128] Yâsîn Suresi 12. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

[129] Yâsîn Suresi 13-32. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

Yazılışı:

قَالُوا طَٰٓئِرُكُمْ مَعَكُمْ ۚ اَىِٕنْ ذُكِّرْتُمْ ۚ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ. وَجَاءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ. اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ. وَمَا لِيَ لَآ اَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ.

Okunuşu:

Gâlû innâ tedayyarnâ bikum leillem tentehû lenercümenneküm ve leyemessenneküm minnâ azêbün elîm. Gâlû tâiruküm meaküm einzükkirtüm bel entüm gavmün müsrifûn. Ve cêe min egsal medîneti racülün yes'â gâle yâ gavmittebiul mürselîn. İttebiû men lâ yes'elüküm ecran ve hüm mühtedûn. Ve mâ liye lâ e'büdüllezi fetaranî ve ileyhi türceûn (18-22).

Türkçesi:

(İnkârcılar) şu karşılığı verdiler: "Doğrusu sizin yüzünüzden üzerimize uğursuzluk geldi. Eğer vazgeçmezseniz, biliniz ki sizi taşlayacağız ve tarafımızdan size acı veren bir işkence yapılacaktır. Onlar da dediler ki: "Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildi diye öyle mi? Hayır! Siz sınırı aşmış bir topluluksunuz". O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi; şöyle dedi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyun. Sizden bir ücret istemeyen o kimselere tâbi olun; onlar doğru yoldadırlar. Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah'a kulluk etmeyeyim ki?[130]

Yazılışı:

ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنْقِذُونِ. اِنِّيٓ اِذًا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ. اِنِّيٓ اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ. قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ۚ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ. بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ.

Okunuşu:

Eettehızü min dûnihî êliheten in yüridnirrahmânü bidurrillâ tüğni annî şefâatühüm şey'en ve lâ yüngızûn. İnnî izen lefî dalâlin mübîn. İnnî âmentü birabbiküm fesmeûn. Gîledhulil cennete gâle yâ leyte gavmî ya'lemûn. Bimâ ğaferalî rabbî ve cealenî minel mükramîn (23-27).

---

[130] Yâsîn Suresi 13-32. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

Türkçesi:

Hiç O'ndan başka mâbudlar edinir miyim! Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar. İşte o takdirde (başka bir tanrı edinirsem) ben apaçık bir sapkınlık içine düşmüş olurum. şte ben rabbinize iman etmiş bulunuyorum; bana kulak verin." Ona, "Cennete gir" denildi. "Rabbimin beni bağışladığını ve güzel biçimde ağırlananlardan eylediğini keşke kavmim bilseydi!" dedi[131].

Yazılışı:

وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاۤءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِيْنَ. اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خَامِدُوْنَ. يٰحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِۚ مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ. اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُوْنِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُوْنَ.

Okunuşu

Vemâ enzelnâ alâ kavmihî min ba'dihî min cündin minessemâi ve mâ künnâ münzilîn. İn kânet illâ sayhaten vâhideten feizêhüm hâmidûn. Yâ hasreten alel ıbêd mâ ye'tîhim min rasûlin illâ kênû bihî yestehziûn. Elem yeravkem ehleknâ gablehüm minel gurûni ennehüm ileyhim lâ yerciûn (28-31).

Türkçesi:

Ondan sonra kavmi üzerine gökten bir ordu indirmedik, indirmeyiz de. (Cezaları) korkunç bir sesten ibaretti; sönüverdiler. O kullara yazıklar olsun! Kendilerine bir peygamber gelmeye görsün, onu mutlaka alaya alırlardı. Onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi ve onların artık kendilerine dönüp gelmediğini görmezler mi![132]

Taç kapıda malyonlar üzerindeki kitabe:

Üst seviyede ikiz kemerlerin altında yer alan madalyonlar içinde Arapça usta kitabesi yer almaktadır. Sağdan sola doğru عمل كلوك بن عبد الله / *Amel-i Kelûk bin Abdullah* yazılıdır.

[131] Yâsîn Suresi 13-32. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

[132] Yâsîn Suresi 13-32. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

Fotoğraf 2.124 Konya İnce Minareli Medrese, sanatçı kitabesi

Medresenin içinde de yazılar bulunmaktadır. Eyvanın iki yanındaki mekân ve kuzey ve güney kanatlarda bulunan on mekânda birbirini takip eden bir başka ifadeyle ana eyvanın kuzeyindeki mekânın kapısında Besmele ile başlayıp, güneyindeki mekânın kapısında sonlanan çiçekli kûfi tarzda Bakara Suresinin 255. ayeti yazılıdır.

Fotoğraf 2.125 Konya İnce Minareli Medrese, hücre kapıları

Kubbe eteğinde, çiçekli kûfî ile "Elmülkilillah" (Mülk Allah'ındır) lafzının tekrarlarından oluşan bir yazı bordürü vardır.

İnce Minareli Medrese'nin taç kapısında, Kuran-ı Kerim'den aktarılan iletisi güçlü Fetih ve Yasin surelerini daha önce hiç ele alınmamış bir şekilde kullanan Hristiyan asıllı mimar Kelük bin Abdullah'ın tasarımında, kilise resimlerine kaynaklık eden İncillerde aktarılan olayların resmedilmesiyle yaratılan etki, yazı ile yansıtılmıştır (Tekinalp, 2006a, s. 103).

Yasin Suresi ve Fetih Suresi**,** eğitimle bağlantısını düşündüğümüzde, bilgi ve hikmetle doğru yolda ilerlemeyi, aynı zamanda insanın toplumsal gelişimi ve zaferi için eğitimin

rolünü vurgulamak olduğunu söyleyebiliriz. İlim ve eğitim hem bireysel hem de toplumsal anlamda zaferin ve ilerlemenin temel unsurlarındandır.

Vakfiye:

H.663/M.1264 başında yazıldığı H.664/M.1265 ve H.679/M.1280 tarihlerinde ilaveler yapıldığı ve her üçünün ek vakfiye halinde H.679 tarihinde sıhhat ve lüzumuna Konya Kadısı Ebu Bekr bin Ahmed Urmevî tarafından karar verildiği anlaşılmaktadır. Sahib Ata Fahrü'd-dîn Ali'nin vefatından 6 yıl önce, oğullarının ölümünden 2 sene sonra yazılan ve zamanın Konya ve civar ülkeleri Kadısı tarafından tescil edil edilmiştir. Sadi Bayram ve Hamdi Karabacak tarafından günümüz Türkçesi'ne çevrilmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981).

Vakfiyesinde, çiftlikleri, sulak-kurak arazileri, düz yerleri, dağları, tepeleri, bostanları, bağları, otlukları, çiftçi evleri, ağılları, mamur ve gayri mamur yerleri, eskiden ve yeniden kendine ait ve bitişik bütün hakları ile hiç kimseye ait olmayan mescitler, hayrat ve umumî yollar müstesna olmak üzere, tümünün her yönü ile sonsuza dek vakfettiği belirtilmektedir.

Tablo 2.19 Konya İnce Minareli Medrese, Vakfiyesine Göre Gelirleri

Vakfın Yeri	**Akar Cinsi**
Kırşehir	Kılıcan köyü, Arazar[133] köyünün yarısı, Şigon köyü
Konya dışında	Ahmed Han köyü üzerinde iki sebzelik
Konya dışında	Baba Mehilas köyü yakınında bin kök üzüm bağı
Konya dışında	Melisya köyünde bulunan arazinin tamamı
Konya dışında	Bedreddin Yahya arazisinin tamamı
Kırşehir	Karayük, Küçat, Akçaviran köyü
Akşehir – Erzincan'a bağlı	Ağılgaç ve Balçıkhisar köylerinin tamamı
	Altları bodrum olan 4 dükkân, bir sofa ve arsa ve üç fevkânî odayı müştemil evin tamamı
Konya dışında Aksaray Mahallesi	Birbirine bitişik sofa ve arsa ve altı ile fevkanî İki oda ve iki dükkân ve yeri müştemil evlerin tamamı

[133] Vakfiyelerin tekrar okunduğu yeni bir çalışmada Arazru olarak okunmuştur (Öztürk, 2024)

Merendi Mahalle'sinde	Sofa, arsa, bir oda ve üstü bina olan ahırı müştemil evin tamamını
Merendi Mahalle'sinde	Beş oda ve avlu ve helânın tamamı
Konya'da, Yeni Çarşı Külâhçılar sırasında	Üçü birbirine bitişik beş dükkân
Konya'da Eski Çarşı Mescitler sırasında	Birbirine bitişik üç dükkân
Konyada Karaarslan ve Kemâhlı Şerefü'd-dîn'e mensup Cami hizasında	Altlarındaki bodrumla beraber üç dükkânın
Konya'da, Cami Çarşısı'nda	Dükkânın tamamını vakfetti

Bu vakfın mütevellisinin, sağ oldukça kendi nefsine, sonra erkek evlâdına ve erkek evlâdından tevliyete elverişli bir kimse kalmadığı takdirde, azatlılarının erkek çocuklarının en dürüst ve en reşidine ve bunlardan tevliyet ve nezarete elverişli kimse bulunmadığı takdirde Konya Kadısının oyuna bırakılmasını şart kıldı.

Vakfiyede medrese görevlileri ve aldıkları ücretlere de yer verilmiştir. Vakıfların gelirinden tahsildar ve mimara her ay otuz dirhem verilmesini ve bu tahsildar ve mimarın, vâkıfın dürüst azatlılarından emin kişiler olmasını şart kıldı. Vakfiyede geçen iki muidden her birine ayda on dirhem ve nakibe on beş dirhem ve mescidin imamına yarım batman ekmek ve müezzine günde bir batmanın dörtte biri ekmek, ferraş Sinanü'd-dîn Yakûtî'nin ücreti olarak günde bir batmanın dörtte biri ekmek verilmesi istenmiştir. Vâkıfın neslinden kimse kalmazsa mütevellinin vazifesine ayda on dirhem, mimar ile cabiye günde yarım batman ekmek eklenecektir. Kâtip olarak Seyfüddin Sefer bin Abdullah görevlendirilmiştir. Aşağıda belirtilen ücret haricinde, vâkıf bu vakfa para karşılığı hesap tutmayı yasakladı (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 40).

Tablo 2.20 Konya İnce Minareli Medrese Görevlilerinin Aldıkları Ücretler

Görevli	**Aldıkları Ücret**
Müderris	15 dirhem
2 Muid	Ayda 10'ar dirhem
Nakib	Ayda 15 dirhem
İmam	Günde ½ batman[134] ekmek
Müezzin	Günde ¼ batman ekmek
Ferraş	Günde ¼ batman ekmek

[134] Konya'da bir batman 7.697 kg'dır.

Mütevelli	Gelirin 1/3'i, vâkıfın nesli bittikten sonra ayda 10 dirhem eklenecek
Cabi (tahsildar) ve Mimar	Ayda 30 dirhem ve (Vakfın nesli bittikten sonra günlük yarım batman ekmek eklenecek)
Kâtip	Ayda 5 dirhem ve günlük ½ batman ekmek

Vakfiyelerin tekrar okunduğu bir çalışmada yanlış okunmuş olma ihtimalini de belirterek "..adı geçen mescidin imamına da her gün fukahaya/fakihlere verilen ekmekten yarım rıtıl….Fakihlere yemekten …… olur (verilir)" (Öztürk, 2024, s. 568). Bu bilgi medresenin eğitimine yönelik detay vermesi açısından anlamlıdır. Bu durumda bir dar'ül hadis medresesi değil bir fıkıh medresesi olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medrese ile ilgili Osmanlı dönemine ait en eski kayıt H.881/M.1476 tarihli evkaf defteridir. Ancak, bu defterde medreseye ait vakıf köyler ve bunlardan elde edilen gelirler hakkında bilgi yoktur (KŞSD, 79, s. 84).

Bugünkü ismi Gözpınarı olan Azarı köyünün öşrü medrese için ayrılmıştır. Mahsulleri arpa, buğday, bostan, bağ, bahçe ve bal olan köyün vergi gelirleri sırasıyla 1502 yılında 3.591 akçe tımar ve 5.914 akçe vakıf hissesi; 1518 yılında 3.591 akçe tımar ve 5.935 akçe vakıf hissesi; 1524 tarihinde 3.615 akçe tımar ve 5.935 akçe vakıf hissesi; 1539'da 5.501 akçe tımar, 11.915 akçe vakıf hissesi; 1584 yılında 6.700 akçe tımar, 14.700 akçe vakıf hissesidir (Ertürk, 2007).

Ankara Kuyud-ı Kadime Arşivi, 255, 256 ve 584 numaralı defterde, medresenin görevlileri ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. H.927/M.1521 tarihli deftere göre görevliler için şu ücretler ödenmiştir; müderris 30, talebe 7, imam ve müezzin 2,5, hatip 7, tahsildar 5, nazır ve kâtip 2 akçedir. Müderris aynı zamanda medresenin gönüllü nazırı olacağı kaydedilmiştir (Konyalı, 1964, s. 817).

H.935/M.1528 tarihinde Darü'l-hadis Medresesi'nden maaş alan görevliler ve aldıkları ücretler şu şekildedir; mütevelli 3, müderris 26, nazır 2, imam 1,5, cabi ½ akçe, ferrâş 1, bevvâb 4, müezzin 1, 5 akçedir (Odabaşı, 2018, s. 1457).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığına göre; 16. yüzyılda medresede görevli personel sayısı 8'e düşmüştür. Kâtip ve muid görevliler arasında yer almaktadır.

Mütevelli ve Müderris

H.992/M.1584 Karaman ili Evkaf Defterinde, Muhaddis Mü'min Halife medreseye müderris olarak tayin edilmiştir (AKKA, 584, s.82). H.1053/M.1644 yılında mütevelli olarak Ahmed görevlendirilmiştir (KŞSD, C.7, 172-1).

H.1111/M.1700 yılında Sahib Ata Medresesi Evkafı mütevellisi Hüseyin, tevliyeti kendi oğlu Mustafa'ya tevcih ettirmiş olan müderris Ahmed Efendi'den şikâyetçi olmuştur (BOA, İE.ENB, 5/504).

H.1141/M.1729 tarihinde Şeyh evlâdından günlük 30 akçe karşılığında görev yapan müderris Mehmed vefat etmiş yerine oğlu Mevlâna İsa görevlendirilmiştir (KŞSD, C.51, s.312). H.1142/M.1730 yılında medresenin müderrisliği İsa Efendi'ye ibtidai hariç[135] payesi ile verilmiştir (BOA, C.MF., 141/7016). Bir yıl sonra İsa Efendi'ye ibtidai-i dahil rütbesi verilmiştir (BOA, C.MF., 181/9040 ve 67/3347).

H.1149/H.1737 yılında müderris Konur Halil günlük 20 akçe almaktadır (KŞSD, C.53, 272/3).

H.1219/M.1805 yılında Sahib Ata Medresesi vakfının müderrislik ciheti hissesinin ref ve tevcihi (BOA, C.MF., 33/1625). H.1234/M.1819 yılında müderrislik cihetlerinin tevcihine dair Konya Mahkemesi'nin ilamı üzerine Mekkizade Mustafa Asım imzalı işaret-i aliyye (BOA, C.MF., 4/169). H.1235/M.1820 yılında Konya'daki Darülhadis'te dörtte bir müderrislik hissesinin tevcihi (BOA, C.MF., 149/7410).

Lale devrinde medresenin derecesi "sahn"a yükseltilmiş ve Osmanlı Anadolu'sunun en üst düzey medreselerinden biri haline gelmiştir (Küçükdağ, 1989, s. 49).

H.1319/M1901 yılında müderris Mehmed Akkaş Efendi'dir ve 12 talebesi bulunmaktaydı. Aynı öğrenci sayısıyla H.1321/M.1903 yılına kadar görevini sürdürmüştür (Arabacı, 1998, s. 158).

[135]İbtidai hariç; Osmanlı medrese sisteminde ilk kademeyi oluşturan hâriç medresesinde müderrislik yapanların derecesidir.

H.1321/M.1903 yılında müderris olarak Abdülhakim Efendi görevlendirilmiştir. H.1335/M.1919 yılına ait kayıtta Abdülhakim Efendi vefat etmiş ve yerine oğlu Abdürrahim Efendi görevlendirilmiştir. Ancak yaşının küçük olması nedeniyle müderrislik fiilen Hafız Murtaza Efendi üzerindedir (Arabacı, 1998, s. 159).

Muid

H.1071/M.1660 yılında günlük 5 akçe ile muid olan Abdullah öldüğü için yerine aynı ücretle Mevlâna Ömer görevlendirilmiştir (KŞSD, C.10, 252/3).

2.1.22. Sinop Pervane Medresesi

Yapının Adı: Sinop Pervane Medresesi/Alaiye/Süleyman Pervane

Alâeddin Camii'nin karşısında bulunan medrese, camiyle karşı karşıya/kuzeyinde olmaları dolayısıyla "Alâeddin Medresesi" adıyla da bilinmektedir.

Yapının Yeri: Günümüzde Sinop kent merkezi, Meydankapı Mahallesi'ndedir.

Şekil 2.45 Sinop Pervane Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 21.05.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: H.661/M.1262 yılında Muineddin Süleyman Pervane tarafından inşa ettirilmiştir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmiyor.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medresenin bilinen ilk onarımı 1890 yılında yapılmıştır. Bu tarihte Sinop Müdafai Hukuk Cemiyeti tarafından tamir ettirilmiş ve ana eyvan kısmı kapatılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924-25 yıllarında da bir onarım geçirmiştir (Aydın, 2006, s. 251-272). Ana eyvanın iki yanında yer alan mekanların örtüleri yıkılmış durumdadır. Giriş eyvanının iki yanında bulunan birimlerin girişi günümüzde dışarıdan olup tuvalet olarak kullanılmaktadır. 1941 yılından itibaren müze binasıdır.

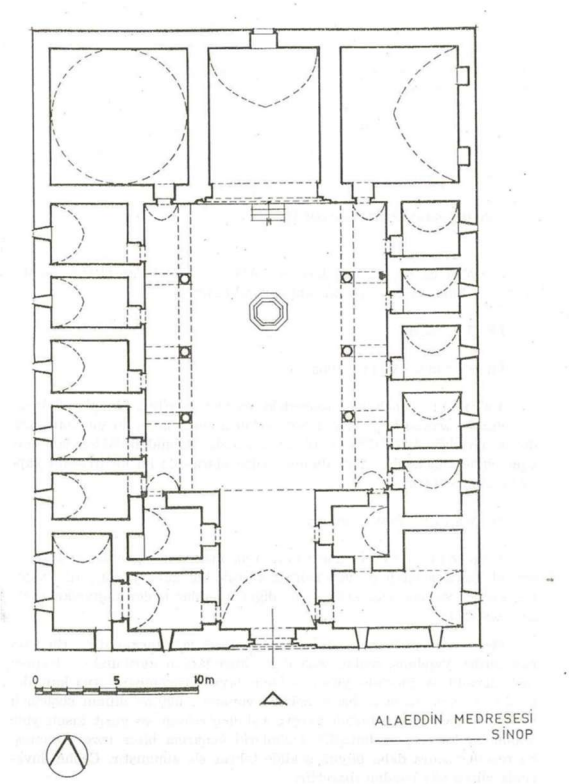
23.10.1984 tarihinde Pervane Medresesi, 10 yıl süreyle Diyanet İşleri Başkanlığına tahsis edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 519/279/8). 1987 yılında 3771 numaralı kararla da taşınmaz kültür varlığı eseri olarak tescillenmiştir.

Günümüze büyük ölçüde sağlam durumda ulaşmış olan medresede, türbenin doğu ve batısında yer alan kısım yapılan restorasyonlarla ayağa kaldırılmıştır. 1997 ve 2007 yıllarında da onarım geçirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kullanım hakkı Sinop İl Özel İdaresi'ne verilmiş olan yapı içinde çeşitli dükkânların yer aldığı bir çarşı olarak hizmet vermektedir. Yapının ana eyvanının Osmanlı döneminde kapatıldığı anlaşılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese, yaklaşık 27,00 x 38,00 m ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlıdır.

Güney cephenin ekseninde, dikdörtgen planlı beden duvarından yüksek ve dışa taşkın, basık kemerli taç kapı bulunmaktadır. Taç kapının doğusunda iki büyük dikey dikdörtgen, batısında aynı tipte bir, üst seviyede de mazgal pencere ve taş çörten yer alır.

Medresenin batı cephesinde kapalı birimlere açılan altı mazgal pencere bulunur.

Şekil 2.46 Sinop Pervane Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Kuzey cephede, ana eyvanın yer aldığı kısım yüksek tutulmuştur ve üçgen çatı ile örtülmüştür. Cephe ekseninde, üst üste sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen iki pencere yer almaktadır[136]. Alt pencere günümüzde kapatılmış haldedir.

Doğu cephe, güney köşede türbeye denk gelen kısımda duvar yüksekliği azalmaktadır. Beşi sonradan kapatılmış toplam altı pencere bulunur.

Güney cephede yer alan tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiş olan taç kapıdan giriş eyvanına geçilir. Eyvanın iki yanına birer pencere ve kapı açılmıştır. Doğuda yer alan birim "L", batıdaki ise dikdörtgen planlıdır. Güneybatı köşede sokağa açılan kapısı bulunan birim ise tuvalet olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 2.126 Sinop Pervane Medresesi, avlu, genel görünüm (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sinop/gezilecekyer/pervane-medresesi)

Giriş eyvanından yaklaşık 15,00 x 18,00 m ölçülerinde, doğu ve batısında üçer sütun tarafından taşınan dört sivri kemerli revaklı avluya geçilir. Ortadaki sütunların başlıkları devşirme malzemedir. Avlunun ortasında sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Avlunun doğu kanadında 3,20 x 3,60 m ölçülerinde ve batı kanadında ise yaklaşık 3,00 x 4,60 m olmak üzere, sivri beşik tonoz örtülü beşer öğrenci hücresi vardır. Doğudaki hücreler kuzey-güney, batıdakiler ise doğu-batı yönünde tonoz örtülüdürler. Bütün hücrelerde avluya açılan kapıları ve içlerinde ocak nişleri[137] ve dışarıya bakan büyük pencereleri

[136] Güvenlik nedeniyle büyük boyutlu açıklıklara Anadolu Selçuklu döneminde rastlamamaktayız bu nedenle Osmanlı dönemi düzenlemesi olduğunu düşünebiliriz.
[137] Tuğla malzemeden inşa edilmiş olan ocak nişleri Osmanlı Dönemi eklemesidir.

bulunur. Sokağa bakan büyük pencerelerin olması Anadolu Selçuklu çağı için rastlamadığımız bir uygulamadır. Ancak bu durum medresenin konumu ile ilgili olabilir. Batı revakının güney ucunda ise 3,10 x 3,35 m ölçüsünde kare bir birim yer alır.

Giriş eyvanıyla aynı aksta/kuzeyde ana eyvan yer almaktadır. Ana eyvan kemeri, sıvalı, beyaz badanalı bir duvar ile kapatılmıştır ve burada üç pencere, bir kapı ve onarım tarihini veren kitabe yer almaktadır. Eyvanın kuzey duvarında sivri kemerli bir pencere vardır.

Ana eyvanın iki yanında kareye yakın planlı birer birim bulunur. Batıdaki birim dershane, doğudaki ise türbedir. Türbe, kuzey- güney doğrultulu dikdörtgen planlı ve avlunun batısındaki revaklarla orta avluya açılmaktadır. Çatısı çökmüştür. Dershane kısmının da batı ve kuzey duvarları daha aşağı seviyede ve beton harpuştalıdır. Güneydoğu ve güneybatı köşelerinde, pandantif başlangıcına benzeyen bir üçgen bingi, bu birimin kubbeli olduğuna işaret etmektedir. Zemini topraktır.

Fotoğraf 2.127 Sinop Pervane Medresesi, avlu, ana eyvan

Medresede örtü çoğunlukla sivri tonozdur. Bu durum ancak yapı içinden fark edilebilmektedir. Ana eyvan ve giriş eyvanından iki yana eğimli çatı, avlu hariç tüm yapıyı örtmektedir. Duvarlar, içte ve dışta üç sıra kirpi saçakla sonlanmaktadır. İnşasında kesme ve moloz taş kullanılmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapının basık kemerli giriş kapısı üzerinde üç dilimli sivri kemerli niş yüzeyinde yer alan yedi satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

1) بعون الله و حسن توفيقه
2) لما تيسر فتح مدينة سينوب حماها الله
3) عن البوار من ايد ى الكفرة الفجار بسعى
4) العبد المفتقر الى عفو الله المستمسك با لعروة
5) الوثقى المعتصم بكلامه المتين ابى المعا لى و المفاخر
6) سليمان ابن على ابن محمد احسن الله لعواقبه امر بعمارة هذه
7) المدرسة المباركة و اتفق اتمامها فى شهور سنه احدى ستين و ستمائه

Fotoğraf 2.128 Sinop Pervane Medresesi, inşa kitabesi

Okunuşu:

1) Bi-avni'llâhi ve husni tevfikıhî

2) Lemâ teyessera fethu medîneti Sînûb, hamâhâ'llâh

3) An el-bevâri min eydî'l-kefereti'l-füccâr, bi-sa'yî

4) El-abdu'l-müftekiru ilâ afvi'llâhi, el-mütemessiku bi'l-'urveti

5) El-vüskâ, el-mu'tasımu bi-kelâmi-hi, el-mütenî ilâ'l-me'âlî ve'l-mefâhir

6) Süleymân ibn Alî ibn Mehmed, husnallâh li-'âkibetihî, emera bi-'imâreti hâzihi

7) El-medresetü'l-mübâreke ve ettefeka itmâmihâ fî şühûri seneti ihdâ ve sittîne ve sittemi'eh (Esemenli, 1990, s. 104; Aydın, 2006, s. 261).

Türkçesi:

1) Allah'ın yardımı ve güzel tevfikiyle,

2) Sinop şehrinin fethedilmesi kolaylaşınca, Allah onu korusun,

3) Facir kâfirlerin ellerinden harap olmasından kurtulunca,

4) Allah'ın affına muhtaç olan, sağlam kulpa sarılan kul,

5) Allah'ın kelamına bağlı, yüksek makam ve şereflere erişmeyi amaçlayan,

6) Ali oğlu Mehmed oğlu Süleyman, Allah onun akıbetini güzel kılsın, bu mübarek medresenin inşasını emretti.

7) Bu mübarek medresenin tamamlanması 661 yılının aylarına denk geldi.

Kitabede dikkati çeken konulardan ilki, H.661 tarihi ve Sinop'un kafirlerin elinden harap olmaktan kurtulmasıdır. Yani Sinop'un ikinci kere fethedilmesidir. Muineddin Süleyman Pervane'nin H.664/M.1266 yılında Sinop'u Trabzon Rum İmparatorluğunun elinden almıştır. Dolayısıyla kitabedeki H.661/M.1263 tarihi yanlıştır ve yapı 1266 yılı sonrasında inşa edilmiş olmalıdır.

Diğer bir husus, alışılageldik Selçuklu kitabelerindeki gibi sultanın unvanlarına yer verilmemesi ve Sinop'un ikinci kere fethinin anılmasıdır. Bu durum Muineddin Süleyman Pervane'nin bu fethi tek başına üstlendiğini ve IV. Kılıçarslan'ı siyasi anlamda kabul etmediğinin açıkça göstermektedir (Yavaş, 2010, s. 124).

Bu aynı zamanda, siyasi gücünü direk Moğol hanına dayandıran Pervane'nin, kendi isteklerini kabul etmeyen Selçuklu sultanına karşı bir meydan okumasıdır. Nitekim Sinop'taki yapıların kitabelerindeki ifadelere yansıyan bu anlaşmazlık, sultanın, Muineddin Süleyman'ın organizasyonuyla gerçekleşen ölümüyle noktalanacaktır (Kaymaz, 1970, s. 111-112).

Ana Eyvan üzerindeki onarım kitabesi

1) Lütfü erbabı hamiyetle teşebbüs edilip (yardımseverlerin lütfu ile işe başlanıp)

2) Çaar tekbir ile tarihini yazdım (dört tekbir ile tarihini yazdım)

3) Faik Bir muhibbi vatan oldu sebebi teysiri (bir vatan sevgisi işi kolaylaştırdı)

4) pek güzel oldu bu medresenin tamiri H.1307/M.1890.

"Tanrı yardımcısıdır.

1. Yardımseverlerin lütfu ile işe başlanıp

2. Dört tekbir ile tarihini yazdım Faik

3. Bir vatan sevgisi ile kolaylaştırdı

4. Pek güzel oldu bu medresenin onarımı 1307" (Esemenli, 1990, s. 105; Aydın, 2006, s. 262).

Fotoğraf 2.129 Sinop Pervane Medresesi, onarım kitabesi (Tunç ve Özbek, 2020)

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Döneminde Medresenin Durumu:

Osmanlı döneminde medrese ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Şehri ziyaret eden ünlü seyyah Evliya Çelebi, medreseden bahsederken 60 civarında ebced okuyan çocuk olduğunu belirtir.

Arşiv belgelerinde medresenin görevlilerine dair birkaç belgeye rastlanmıştır.

H.989/M.1581 yılına ait bir belgede "Alâeddin Medresesi altmış akçe ile Seyyid Mustafa'ya tevcih olunup fakirül-hal olmağın beratının resmi af buyuruldu" denilmektedir (BOA, A.{DVNSMHM.d., 45/4468). Yani Seyyid Mustafa isimli şahsın yoksul olduğu göz önünde bulundurularak, Alâeddin Medresesi'ndeki bir görev kendisine günlük 60 akçe maaşla verilmiş ve berat harcı alınmamıştır.

H.1018/M.1609 yılında müderris Mevlâna Muhiddin'dir (BOA, A.{DVNSMHM.d., 78/1571).

H.1125/M.1713 yılına ait kayıtta boş olan müderrislik kadrosu için başvuruda bulunan Hüseyin'in dilekçesi yer almaktadır ve müderris olarak o görevlendirilmiştir (BOA, İE.TCT., 13/1550).

H.1135/M.1723 yılında Sultan Alaaddin Medresesi'nin vakfı ferraşından bazılarına vuku bulan müdahalenin men 'ine dair kadı Ahmed tarafından yazılan arz (BOA, İE.EV., 58/6356).

H.1146/M.1733 yılında Sinop'ta Sultan Alâeddin Medresesi Vakfı tevliyeti/mütevelli ile müderrisliğine meşrut arazi hasılatında anlaşmazlık yaşanmıştır (BOA, C.MF., 122/6098).

H.1271/M.1855 yılında mütevelli ve müderrislik görevi için medreseye geçici olarak varis tayin edilmiştir (BOA, A.}MKT.MVL., 69/11). Medresenin müderrisi ve vakfında mütevellisi olan Mehmed Emin Efendi vefat ettiğinden dolayı oğlu liyakat kesbedene kadar bir başkasının mütevelli ve müderris olarak görevlendirilmesine karar verilmiştir (BOA, A.}MKT.MHM., 80/22).

2.1.23. Kayseri Sahibiye Medresesi

Yapının Adı: Sahibiye / Sahip Ata Medresesi, halk arasında Sahabiye Medresesi olarak anılmaktadır.

Yapının Yeri: Günümüzde Kayseri şehir merkezinde, Sahabiye Mahallesi'nde kalenin kuzeyinde, surların dışında yer almaktadır.

Şekil 2.47 Kayseri Sahibiye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi:16. 06.2023

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapıda mermer üzerine sülüsle yazılmış inşa kitabesine göre H.666/M.1267-68 yılında Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından inşa ettirilmiştir (Nazif, 1987, s. 34).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durum: Kayseri ve çevresinde 9 Mayıs 1717 yılında oldukça büyük bir yıkıma yol açan depremde medrese zarar görmüştür (Yavaş, 2015, s. 286). Yapıdaki onarıma ilişkin ilk belge ise 4 Ekim 1726 tarihine aittir. Bu belgede *"...medresenin harap olduğu ve müderris olan Mahmud kendi hevâ ve hevesine uyub ta'mir ve terhimi ve ta'lim ve tedrisi terk..."* ettiği belirtilmektedir (Karagöz, 1993, s. 96). Bu tarihte medresenin harap olduğunu ve yaşanan depremin etkisinin ne denli büyük olduğunu anlayabilmek mümkündür. Ancak burada şaşırtıcı olan durum 1729 yılında Mahmud Efendi'nin yeniden mütevelli olarak atanmasıdır. Haliyle bu durum tartışmalara yol açmıştır (Karagöz, 1993, s. 97).

H.1280/M.1864 yılında medresenin onarımı için 1.350 kuruş, H.1281/M.1865 yılında 2.000 kuruş, H.1282/M.1866 yılında 1.018 kuruş, H.1283/M.1867 yılında 1.486 kuruş ayrılmıştır.

H.1308/M.1890 tarihine ait bir belgede medresenin onarımı için 23 para 11.319 kuruş harcandığı belirtilmiştir. Bu belgede, yapılan onarıma dair detaylı bilgiler verilmiştir. Verilen bu bilgilere göre medresede en az yirmi üç oda bulunmaktadır. Odaların ahşap ile döşendiği, kapı ve pencerelerinin de demir parmaklıklarla kapatıldığı belirtilmiştir. Odaların üzerleri ise ardıç ağacı ile örtülmüştür. 1906 yılında da bir onarım kaydı bulunmaktadır. Bu tarihte onarım için 4.190 kuruş harcanmıştır. Bu para ile medresenin kapı ve pencereleri yapılmış, odalarının duvarları sıvanmış ve kemer ayakları tamir edilmiştir (BOA, EV.MKT, 2363/77; 3224/33).

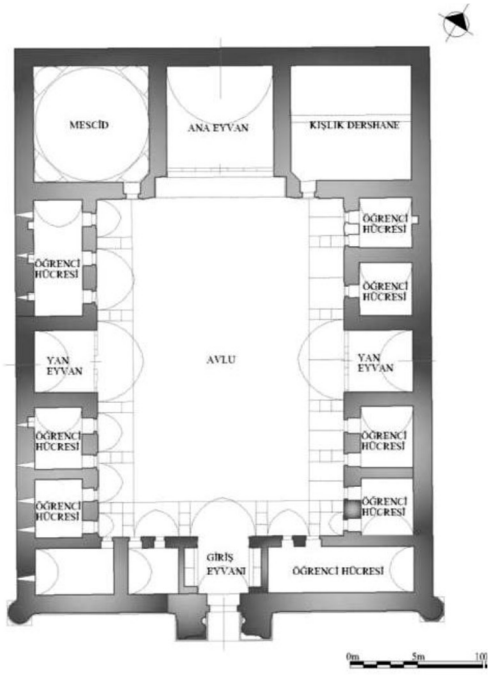
1930'lu yıllarda Kayseri'yi ziyaret eden A. Gabriel, yapının durumunun oldukça kötü olduğundan, tonozların bazı kısımlarının ve revakların tamamen yıkıldığını belirtmiştir (Gabriel, 1931, s. 64-66). Ahmed Nazif Efendi Mir'at-ı Kayseriyye adlı eserinde binadan "*… çoğu kısmı harap bir halde olup talebenin ikametine elverişli olabilen ancak on iki odası kalmıştır"* (Nazif, 1987, s. 36) diye bahsetmektedir. Yukarıdaki bilgilerden ve medresenin son durumundan anlaşıldığı üzere her yıl öncelikle medresenin onarımı ve sonrasında görevlilerin ücretleri için hazineden ayrılan paranın gereği gibi kullanılmadığı görülmektedir. Parayı onarım için kullanmak yerine görevlilerin kedi aralarında paylaştıkları ya da gelirlerin kaydının usulüne uygun tutulmadığı ve kullanılmadığı anlaşılmaktadır

1950 yılına kadar Kayseri Müze Müdürlüğü tarafından depo olarak kullanılan yapı, 1959 yılında ise Öğretmenler Derneği Lokali olarak kullanılmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılmış, Taç kapının üst sıraları, avluyu çevreleyen revaklar ve tonoz örtünün bir kısmı yıkılmış, hücreler onarımlarla tamamlanmıştır. Çarşının kullanımına uygun olarak 1977 yılında yapılan bir restorasyon ile "Kitapçılar Çarşısı" olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Sahibiye Medresesi, Cumhuriyet Dönemi'nde iki büyük onarım geçirmiştir. 1970'li yıllarda yapılan onarımlarda medresede büyük ölçüde bütünleme yapıldığı görülmektedir. Bu onarımlar sırasında, koruma amacı ile sağlıklı olduğu düşünülerek

gerçekleştirilen çeşitli uygulamaların yapının özgün özelliklerine zarar verici olması ancak günümüzde tespit edilebilmiştir (Akşehirlioğlu, 2024, s. 166). Koruma ilkelerine göre *"anıtsal bir yapıda, yeni mekânlar oluşturmak sureti ile yapılan müdahaleler, yapının özgün mimari kompozisyonunda değişikliklere yol açmamalıdır"*. Kayseri Sahibiye Medresesi, bu bağlamda değerlendirildiğinde kabul edilebilir olmayan müdahalelere maruz kalmıştır. Yeni işlevinde her bir mekânın kitap satışına uygun olarak yeniden düzenlenmesi sırasında; özgün plan şemasının, mimari kompozisyonunun ve mekânsal özelliklerinin birtakım değişikliklere uğratılmıştır. Özgün mekânsal dizgisi korunmuş, ancak ana eyvan ve yan eyvanların kapatılmasıyla mekânsal kurgu zedelenmiştir (Yaldız ve Asatekin, 2016, s. 110-111).

Yapı Tanıtımı: Medrese, güney-kuzey yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı ve dört eyvanlıdır. Medresenin özgününde karşısında bir mescit ve çeşme bulunmaktadır[138] ancak mescit yıkılmış çeşme de yol sebebiyle medresenin doğusuna alınmıştır.

Şekil 2.48 Kayseri Sahibiye Medresesi, plan

[138] O. Cezmi Tuncer, Konya ve Akşehir'deki yapı topluluklarına bakılırsa Kayseri medresesi için sadece çeşme ve mescit ile yetinmiş olamayacağını söyler. Buna hanikah, imaret ve hamam gibi yapıların eklenmiş olabileceğini belirtir. Ancak kayıtlarda bununla ilgili bir veri bulunmamaktadır (Tuncer, 1988). Yapının doğu cephesinde yer alan çeşmenin arkasında çokgen planlı bir yapı bulunmaktadır. Medrese ile yaklaşık eş zamanlı yapılmış olan yapının, medresenin zaviyesi ya da divanhane olabileceği tahmin edilmektedir.

Güney cephenin ekseninde, beden duvarından dışa taşkın ve yüksek taç kapı bulunmaktadır. Taç kapının iki yanında üst seviyede birer aslan başlı çörten ve cephenin köşelerinde, pahlanmış kare kaideli silindirik köşe kuleleri vardır. Cephe ile aynı hizada yer alan bir mekân bulunur ve önüne sonradan medreseye ait çeşme yerleştirilmiştir. İşlevi tespit edilemeyen bu kalıntının içerisinde yarım daire kemerli sekiz niş bulunmaktadır. Bu birimdeki tek açıklık dışta -doğu yönde- yer alan penceresidir.

Fotoğraf 2.130 Kayseri Sahibiye Medresesi, genel görünüm

Taç kapı kemerinin köşeliklerinde yer alan kabaralar arasında dikdörtgen bir kitabe bulunmaktadır.

Batı cephe, mekanlara açılan sekiz mazgal pencere ve üst seviyede aslan biçimli çörtenler ile masif görünümünden kurtulmuştur.

Kuzey cephede ana eyvan dışardan algılanacak şekilde beden duvarından yüksek tutulmuştur. Mekanlara açılan kapılar özgününde bulunmamaktadır.

Duvar yüksekliği kuzey cepheden alçak tutulan doğu cephede, altı mazgal pencere ve iki aslan biçimli çörten bulunur.

Güney cephede eksende yer alan mukarnas kavsaralı taç kapıdan sivri tonoz örtülü giriş eyvanına ardından dikey dikdörtgen planlı avluya girilir. Girişin doğusunda iki kapılı batısında ise üç kapılı, doğu batı doğrultulu, sivri tonoz örtülü dikdörtgen planlı mekân yer almaktadır. Avluyu üç yönde dörder kare ayak üzerine oturan sivri kemerli revaklar çevrelemektedir. Avlunun ortasında, revaklardan bir basamakla inilen dikdörtgen bir havuz bulunur.

Kuzeyde, giriş eyvanıyla aynı aksta, sivri beşik tonoz örtülü ana eyvan bulunur. İki basamakla çıkılan eyvanın, kuzey duvarının ortasına sonradan bir giriş açıklığı eklenmiştir. Bugün dükkân olarak kullanılan ana eyvanın girişine alüminyum doğramalı bir camekân yerleştirilmiştir. Ana eyvanın iki yanında yer alan kare planlı mekândan batıdaki tromplarla geçilen kubbe ile örtülü muhtemelen mescit; doğudaki ise ortada bir kemerle desteklenen sivri beşik tonoz örtülü kışlık dershanedir.

Avlunun doğu kanadında yan eyvanın kuzeyinde bir, bunun yanında iki kapının açıldığı kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı bir mekân bulunur. Bu birim dükkân düzenlemeleri sırasında üç ayrı mekâna dönüştürülmüştür. Eyvan ise kuzey-güney yönünde uzanan sivri tonozla örtülü, dikdörtgene yakın planlıdır. Güney yönünde dört, kuzey yönünde üç farklı kapı hücrelere açılmaktadır.

Doğu eyvanının güneyindeki kısmı, A. Gabriel güney duvarına kadar uzanan tek mekân olarak (Gabriel, 1954, s. 65); M. Sözen, giriş eyvanının doğu kanadının doğusundaki küçük odaya kadar devam eden L planlı bir birim halinde (Sözen, 1970, s. 30); A. Kuran, eş büyüklükte dikdörtgen planlı iki birim şeklinde (Kuran, 1969, s. 88), O. Cezmi Tuncer ise üç kapı ile avluya açılan tek bir mekân olarak (Tuncer, 1988, s. 18) plana yansıtmıştır. Bugünkü durumuyla bu bölüm, Tuncer'in belirttiği gibi üç ayrı kapı ile avluya açılan bir birim halindedir.

Batı kanatta, eyvanın kuzeyinde yer alan birimler çok kapılı tek bir mekân iken güneyinde dört kapılı iki ayrı mekân bulunur. Odaların kapıları basık kemerli, taş söveli, dikdörtgen planlıdır. Onarımlarla yenilenmiştir.

Revaklı avlunun etrafındaki odalar, eyvanlara dik uzanan beşik tonozlarla örtülüdür[139]. Bu tonozlar aralarda destek kemerleri atılmıştır.

Plan düzenlemesi açısından simetri söz konusudur. Moğol yenilgisinden sonra inşa edilmesine rağmen süslemelerinin İlhanlı etkisinden çok Anadolu Selçuklu Dönemi özelliği taşımaktadır. Taç kapıda kabaralar, bitkisel, geometrik süslemeler ve sütuncelerin üstünde stilize insan başları bulunmaktadır. Ayrıca yan yüzlerinin cephe duvarı ile

[139] Ana eyvanın çini kaplama olduğu belirtilmiş ancak onarımlar esnasında buna dair bir iz bulunamamıştır.

birleştiği köşesi, giriş cephesinde de görülen zencerek motifi ile süslenmiştir. Kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

Anadolu Selçuklu Dönemi içinde daha çok sağlık yapılarında karşılaştığımız dört eyvan düzenlemesinin Sahip Ata Medresesinde uygulanması kendinden sonra inşa edilecek yapılara öncülük etmesi açısından önemlidir. Sivas Gök ve Buruciye medresesi izleyecektir (Tuncer, 1988, s. 39).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirmesi:

Kitabe:

Taç kapıda yedi sıra mukarnas kavsara ve sivri kuşatma kemeri üzerinde yer alan mermer üzerine sülüsle yazılmış inşa kitabesi:

Yazılışı:

١) امربعمارةهذه المدرسة المباركة فى ايام السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتحركيخسروبن قليج ارسلان

٢) خلد الله ملكه العبد الراجع الى رحمة الله تعالى الصاحب على ابن الحسين احسن الله عواقبة فى شهر سنة ستة وستين وستماية

Okunuşu:

“1) Emere bi imareti hazihi’l medreseti’l mübareke fi eyyami’s-sultani’l-a’zam Şahinşah el muazzam Gıyasü’d-dünya ve’d-din Ebu’l-Feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan

2) Halleda’llahu mülkehu, el abdü el raci ila rahmetallahu teala el Sahib Ali ibni el Hüseyin ahsenallahu avakıbehu fi şehr sene sitte ve sittin ve sittemi’e”.

Türkçesi:

“Bu mübarek medresenin yapılmasını Kılıç Arslanoğlu, yüce sultan, sultanlar sultanı, din ve dünyanın koruyucusu, fetihler sahibi Keyhüsrev (III. Keyhüsrev) zamanında -Allah mülkünü daim kıla-H.666/M.1267 yılı içerisinde Allahu Teâla’nın rahmetini uman kul, Hüseyin oğlu Sahib Ali -Allah onun sonlarını iyi eyleye – emretti” (Erkiletlioğlu, 2001, s. 75; Özbek ve Arslan, 2008, s. 350).

Fotoğraf 2.131 Kayseri Sahibiye Medresesi, inşa kitabesi

Basık kemerli giriş kapısı üzerindeki kitabe:

Basık kemerli giriş kapısı üzerinde, mukarnaslı kavsaranın başlangıcında, üç yönden çevreleyen Selçuklu sülüsü ile yazılmış tek satırlık ve yazı kuşağında medresenin işlevine yönelik bilgiler içeren hadisler yer almaktadır. Araştırmacılar tarafından çok az farklılıklarla benzer şekilde okunmuştur.

Yazılışı:

قال النبي صلي الله عليه وسلم ما عند الله من شيأ ن

أفضل من فقه في دين ولفقيه و أحد اشد علي الشيطن من الف عابد ولكل شين عماد

وعماد هذا الدين الفقه كمل قال عليه السلام

Okunuşu:

Gal en nebiyyu Sall'allahu aleyhi vesselem (ma indallahi min şey'in Efdale min fıkhi dinin ve le fakihun vahidün eşşedü ala el şeytanı min elfi abidin ve likülli şey'in amadün Ve emadü haza el dini el (fıkhu) fakihu) kema gale aleyhi esselamü.

Türkçesi:

Allah katında dinde derin bilgi sahibi olmaktan daha üstün bir şey yoktur. Muhakkak ki fıkıh konusundaki bir alim (fakih) şeytana karşı bin abidden daha güçlüdür. Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direği de fıkıh âlimidir (Erkiletlioğlu, 2001, s. 76).

Okunuşu:

Mâ Ubidallahu/İndallahu bişey'in efdalü min fıkhın fi dinin. Vele Fakihun vâhidun eşeddu ale'ş şeytani min elfi âbidin. Ve Likülli Şey'in imadun ve imadu haze'd dini el-Fıkhu.

Türkçesi:

“Dinde, Allah’a ibadet için, fıkıhtan daha üstün bir şey yoktur. Şeytana karşı bir fakih bin sofudan daha çetindir. Her şeyin bir direği vardır, bu dinin direği de fıkıhtır” (Işık, 2003, s. 291).

Fotoğraf 2.132 Kayseri Sahibiye Medresesi, hadis kitabesi

Çeşme kitabesi:

Yazılışı:

1 … **ب**اجر هذاالعين المبارك فى دولة السلطان الاعظم قياث الدين

2 والدين ابو الفتح كيخسرو بن قليج ارسلان خلدالله سلطانه

3 المحتاج الى رحمةالله تعالي صاحب علي بن الحسين فى صفر خمسة وستين وستماية

Okunuşu:

“1 … bi eceran haza el ayn el mübareke fi devlet el sultani el a’zam Gıyasü’d- dünya

2 -ve’d- din ebu’l- feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan hallede’l lahü sultanehu’l-

3 el- muhtac ila rahmeti’l lahi te’ala sahib Ali ibni’l Hüseyin fi safer sene hamse ve sittin ve sittemi’e” H.665/M.1266”.

Türkçesi:

Bu mübarek çeşmenin akıtılmasını Kılıç Arslan oğlu yüce Sultan din ve dünyanın koruyucusu fetihler sahibi Gıyâseddin Keyhüsrev- Allah saltanatını daim kıla- zamanında

Safer 665 (M. Kasım 1266)'te yüce Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul, Hüseyin oğlu Sahib Ali emretti. Allah onu güçlü kılsın (Erkiletlioğlu, 2001, s. 74).

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Kayseri Şer'iyye Sicilleri ve Tapu Tahrir ve Evkaf kayıtlarında yer alan bilgilere göre yapının vakıfları arasında Tomarza köyüne bağlı Gergürin mezrasının malikânesi, Talas yolu üzerindeki Piri adındaki bir kişinin arazisi, Yaylacık nahiyesine bağlı Maderderin köyü, bu köye bağlı Bektaş mezrası, Ulubazarda yer alan arazisi bulunmaktadır. Dükkânların arazilerinde bir evin arsasından alınan icarın geliri, Talas yolu üzerinde bir arazi kirasından oluşmaktadır. Medresenin gelirleri 1500 yılında 6.855 akçe iken 1584'te 4.760 akçeye düşmüştür (Demircan Özırmak, 1992, s. 82).

H.1063/M.1652 yılına ait "Kayseri Şer'iyye Sicil Defterinde" yer alan bir bilgiye göre Gülhanı Kapısı karşısındaki bir dükkânın geliri 12 hisseye ayrılıp bunun 6 hissesi medreseye bırakılmıştır (Oğuz, 1998, s. 62).

H.1280-1281-1282-1283/M.1864-1865-1866-1867 yıllarında Mardin, Kömür, Tomarza, Tarafşin mezralarının toplam gelirleri sırasıyla 5.880, 7.000, 5.017, 4.686 kuruştur (Yancı, 2021, s. 39).

Medresenin gelirleri ile ilgili H.1320/M.1903 yılında, Göstere nahiyesinde Mardin, Kömür, Tomarza ve Tarafşin karyeleri Kirliburun mezraları zürralarının tesviye-i bedelat istizanı (Maliye 15) ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır (BOA, ŞD., 404/68). Yani bu belge Sahabiye Medresesi Vakfı'na bağlı Göstere nahiyesindeki köy ve mezralarda yaşayan çiftçilerin (zürrâ), ödemeleri gereken bedellerin (vergi, kira vb.) düzenlenmesi konusunda izin talep ettiklerini gösteriyor.

Arşiv kayıtlarında medresenin görevlilerine dair bilgiler de bulunmaktadır.

Mütevelli ve Müderris

H.929/M.1523 tarihinde medresenin müderrisi Hoca Makbul Efendi'dir (BOA, TT.d., 387, s.217).

H.934/M.1528 yılına ait Vilayeti Anadolu'da Mutasarrıf olanlar başlığı altında verilen bilgilere göre Mevlâna Şemseddin üç buçuk yıl müderrislik görevini sürdürmüştür (Gökçe, 1996, s. 167).

H.1027/M.1617 yılında medresenin vakfına mütevelli olarak günlük iki akçe ile Şemseddin isimli şahıs görevlendirilmiştir (Çördük, 1995, s. 47). Aynı yıl Recep ayının 18. gününden itibaren yevmi 30 akçe karşılığında Emrullah Efendi müderris olmuştur (Süslü, 1995, s. 331).

H.1034/M.1625 tarihinde medresenin müderrisleri Hüsam Efendi ve Abdüsselam Efendi'dir (KŞS, 111, Çördük, 1995, s.62). H.1051/M.1641 tarihli Kayseri Şer'iyye sicilinde yer alan bir kayıtta medresede müderris olarak görev yapan Mevlâna Ali'ye dâhil payesi verildiği belirtilmiştir (KŞS, 7799, s. 100).

H.1055/M.1645 yılında medreseye Mevlâna Derviş Mehmet'in verilmesi ile alakalı ruus tezkeresi kaydı bulunmaktadır (Deveci, 2002, s. 270).

H.1067/M.1657 yılına ait ruus tezkere kaydında "Medrese-i Sahibiyye der-Kayseriyye Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla Kayseriyye'de Handi Medresesi'nden ma'zûl olan Mevlânâ es-Seyyid (boş) Efendi zîde fazluhûya fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle kema-fi'l-evvel izn bi'l-iftâ ile verilmek" yazılıdır (Köse, 2023, s. 108). Sahibiye Medresesinde müderrislik makamı boşaldığı için, daha önce Kayseri'deki Handi (Huand Hatun) Medresesi'nden azledilmiş olan Mevlânâ es-Seyyid Efendi, şeyhülislâmın onayıyla ve fetva verme yetkisiyle birlikte bu göreve atanmıştır. H.1068/M.1658 yılında vakfın mütevellisi Derviş Ömer'dir (KŞS, 442).

H.1099-1100/M.1687-89 yılında medresenin müderrisi İbrahim isimli şahıstır. H.1114/M.1703 tarihinde mütevellisi Abdüllatif Efendi tarafından Abdülselim Efendiye müderrislik teklif edilmiştir (Karagöz, 1993, s. 96).

H.1115/M.1704 yılında Sahibiye Medresesi Müderrisi Abdullah Efendi, kendisine "musıla-i sahn" (yüksek okul hocalığı) unvanının verilmesini Maarif Nezâreti yüksek makamına arz etmiştir (BOA, İE.EV., 46/5164). Bu belgeden Kayseri Sahibiye Medresesinin Osmanlı dönemi medrese eğitim sistemi içindeki konumu da anlaşılmaktadır.

H.1141/M.1729 tarihinde mütevellilik Mahmud Efendiye verilmiştir ancak bu tartışmalara sebep olmuştur. Bu nedenle görev ondan alınıp medresede müderris olan Mehmed'e devredilmiştir.

H.1171/M.1758 yılında Sahibiye Medresesi müderrisi ve evkafın mütevellisi olan babaları Müftü Halil Efendi görevinden feragat etmiş yerine oğulları Mehmed Emin ve Yakub Efendiler görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 146/7263).

H.1280/M.1864 yılında nısf hisseli müderrisler, Mehmet, Ahmet ve Aburrahman Efendiler aynı zamanda nısf hisseli mütevelli olarak görevlendirilmişlerdir. 1.133'er kuruş ücret almaktaydılar. H.1281/M.1865 yılında alınan ücret 1.250 kuruş olmuştur. H.1282/M.1866 yılında ise görevlilerin ücretinin 1000 kuruşa bir sonraki yıl ise 800 kuruşa düştüğü anlaşılmaktadır (BOA, EV.MH., 1291/65).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan bir vakıf defterinde yer alan bilgiye göre de *"Sahabiye Medresesi'nin vazife-i muayene ile tevliyet ve müderrislik cihetlerinden nısf hisse tevliyet ve müstakil müderrislik ciheti 4 Safer 1286 (M.16 Mayıs 1869) tarihinde Mehmed ve Ahmed ve Abdurrahman ibnan El-hac Abdullah'a ve tevliyetinin nısf hisesi dahi 4 Safer 1241 (M.18 Eylül 1825) tarihinde es-Seyyid Ahmed Nimetullah Efendi'ye tevcih olunmuştur."* Bu bilgiye göre medresenin müderrislik görevini Mehmed, Ahmed ve Abdurrahman kardeşler müştereken yürütmektedir. Belgenin devamında Ahmed Efendi'nin çocuğu olmadan vefat etmesi üzerine sülüs hisse müderrislik görevi, müştereği olan Abdurrahman'a verilmiştir (Yancı, 2021, s. 62).

Öğrenci

H.1263/M.1847 yılına ait "Kayseri Medreselerindeki Talebelerin Tahrir-i Nüfus Defteri" kaydında medresede 41 öğrencinin eğitim ve öğretim gördüğü belirtilmektedir (BOA., KK.d., 6534, s.21–24). H.1264/M.1848 yılında Tedrisat şartıyla vakfa mutasarrıf olarak el-hac Abdullah bin Mehmed'in tayin edildiği 1849 yılında, vakfın aşardan elde edilen toplam geliri 465 kuruştur (BOA. Ev.d., 13555, 3-b).

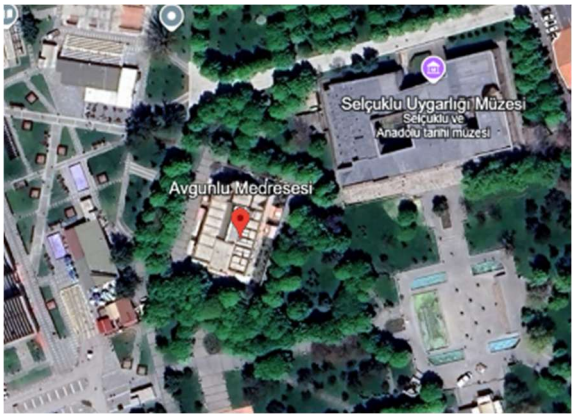
2.1.24. Kayseri Avgunu Medresesi

Yapının Adı: Kayseri Avgunu Medresesi/Şifalı Medrese/Havuzlu Medrese

Avgun kelime anlamı olarak üstü kapalı ya da açık su yolu, ark demektir. Kayseri'de büyük kanallar açılmadan önce, birçok semtte evlerin bodrum katlarından su kaynardı. Hala bile şehir içinde, toprak altından çok kısa mesafeden su çıkarmak mümkündür (Çayırdağ, 1982, s. 93).

Türbenin cenazelik katından eskiden su kaynadığı için "avgun" ismi verilmiştir. Hatta bu su kaynağının oluşturduğu su birikintisi şifalı olarak kabul edilmiş halk hastalıklı çocukları bu suya batırırmış. Bu yüzden de halk arasında "Şifalı Medrese" olarak anıldığı bilgiler arasında yer almaktadır (Çayırdağ, 1982, s. 81).

Yapının Yeri: Orta Çağda İç Kalenin dışında/kuzeyinde, günümüzde Kayseri şehir merkezinde Yalman Mahallesi Erdem Sokakta, Çifte Medrese/Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesinin güney batısında yer alır.

Şekil 2.49 Kayseri Avgunu Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.08.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi günümüze gelmemiştir ancak mimari özelliklerinden yola çıkarak 13. yüzyıl ortasına tarihleyebiliriz. Banisinin kim olduğuna dair bilgi yoktur.

Yapının tarihlendirilmesine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Hepsi 13. yüzyıl olduğunda hemfikirler ancak araştırmacılardan A. Gabriel 13. yüzyıl başlarına (Gabriel, 1954, s. 67), M. Sözen 13. yüzyılın ilk yarısına (Sözen, 1970, s. 18), O. Cezmi Tuncer ise

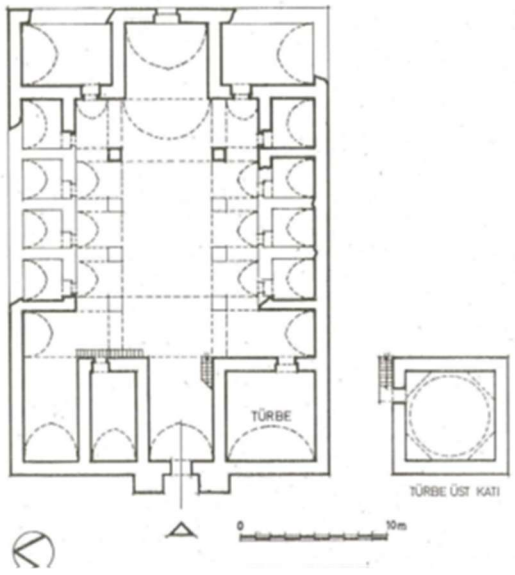
türbenin mimari özelliklerinden dolayı 13. yüzyılın ikinci ya da üçüncü çeyreğine tarihler (Tuncer, 1986, s. 140).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Arşiv kayıtlarında yapının onarımına dair bir belgeye rastlanmamıştır. 1987 yılında onaylanan İmar Plânındaki Mimar Sinan Parkına ait Peyzaj Plânlamasının içinde yer almaktadır. Bu tarihe gelene kadar oldukça harabe haline gelen medresenin ana eyvanıyla türbesi dışındaki bütün birimleri yıkılmış ya da ev haline dönüştürülmüş ve avlusu toprakla dolmuş ve harap olmuş durumdadır (Abicel, 1991, s. 237).

1990 yılında yapılan onarımlarla yapının bütün bölümleri ayağa kaldırılmıştır. Ancak birtakım restorasyon hataları yapılmıştır. Avlunun doğu kanadında bulunan yan eyvanın önü kapatılmış ve bir odaya dönüştürülmüştür. Taç kapısı Kayseri Seraceddin medresesi gibi beşik tonozlu yapılmıştır ancak araştırma hafriyatı sırasında mukarnas parçalar ele geçirilmiş ama onarım esnasında kullanılmamıştır (Abicel, 1991, s. 241; Eravşar, 1998, s. 251).

Yapı Tanıtımı: Medrese yaklaşık 21,80 x 32,00 m ölçülerinde kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, dört ya da üç eyvanlı ve tek katlı bir yapıdır.

Şekil 2.50 Kayseri Avgunu Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Yapının kuzey cephesi hariç diğer cepheler masif tutulmuştur. Öğrenci hücrelerini aydınlatan mazgal pencereler ve üst seviyede çörtenler dışında cephede açıklık bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.133 Kayseri Avgunu Medresesi, güney cephe

Fotoğraf 2.134 Kayseri Avgunu Medresesi, doğu ve batı cephe

Kuzey cephede eksende beden duvarından dışa taşkın ve yüksek dikey dikdörtgen taç kapı, batı köşesinde ise kare kaideli, sekizgen gövdeli, piramidal külah örtülü türbe yer alır.

Fotoğraf 2.135 Kayseri Avgunu Medresesi, kuzey cephe

Taç kapıdan beşik tonoz örtülü giriş eyvanına geçilir. Eyvanın batısında türbeye çıkışı sağlayan merdivenler; doğusunda ise iki mekân ve çatıya çıkışı sağlayan konsol şeklinde merdiven yer alır.

Giriş eyvanından üç yönden revaklı açık avluya girilir. Revaklar, dört kare ayak ve duvarlar arasına atılan beş sivri kemer ile taşınmaktadır. Ana eyvana yakın olanlar dışında diğerlerinin önündeki revaklar bir eyvan gibi avluya açılmaktadır. Ana eyvan önündeki revak açıklığı diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur. Revaklar doğu-batı doğrultusunda beşik tonoz örtülüdür. Avlunun iki yanında dörder öğrenci hücresi vardır. Avlunun ortasında havuz izine rastlanmamıştır.

Giriş eyvanıyla yaklaşık aynı aksta yer alan ana eyvan, zeminden bir basamak yukarıdadır ve beşik tonoz örtülüdür. Eyvanın iki yanında dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü, girişleri revaktan yapılan iki mekân bulunur.

Fotoğraf 2.136 Kayseri Avgunu Medresesi, giriş eyvanı ve ana eyvan

Yan eyvanlar giriş eyvanından hemen sonra, doğu ve batı yönde kalmaktadır. Türbenin güneyindeki/batı yan eyvan sivri tonoz örtülüdür ve avluya kadar uzanmaktadır. Karşısında olması gereken diğer eyvan ise onarım sırasında kapatılmış ve Selçuklu mimarisindeki simetrik düzenden uzaklaşılmıştır. Bu iki eyvanın, benzeri açık avlulu medreselerde olduğu gibi, yapının yan ekseninde ve iki yanında öğrenci hücreleri olacak

şekilde düzenlenmemiş olması, yapıyı dönemi için nadir bir örnek olarak karşımıza çıkarmaktadır. A. Gabriel'in planında yapıya güneyden girilmektedir (Gabriel, 1954, s. 67) ancak A. Kuran bu planın yanlış olduğunu güneydeki eyvanın ana eyvan olduğunu (Kuran, 1969, s. 69), M. Sözen'de anıtsal ölçülerdeki güney eyvanının giriş eyvanı olamayacağını belirtir (Sözen, 1970, s. 18).

İnşa malzemesi moloz taş dolgulu kesme taş kaplamalıdır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Günümüze herhangi bir kitabe ulaşmamıştır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı Dönemi kayıtlarında medreseyle ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Arşiv kayıtlarında herhangi bir bilgiye ulaşılmaması, medresenin uzun süre kullanılmadığını göstermektedir.

2.1.25. Amasya Gök Medrese

Yapının Adı: Amasya Gök Medrese/Torumtay Medresesi/ Medrese-i Seyfiye

Medresenin bitişiğinde yer alan türbenin çinilerinden dolayı Gök Medrese olarak anılmıştır.

Yapının Yeri: Günümüzde Amasya şehir merkezinde ismini verdiği mahallede, Mustafa Kemal Paşa Caddesinin güneyinde, Ferhat ve Kamber Sokak arasındadır.

Şekil 2.51 Amasya Gök Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 11.10.2024)

Amasya Tarihi yazarı H. Hüsameddin medresenin yerini şu şekilde tarif etmektedir. *"Bu medrese câmi'-i şerîfin büyük kapusunun iç tarafında kâ'in boşluğun şimâl ve garb taraflarında görülen ufak ve sengîn hücerât-ı adîdeden ibâretdir. Dershânesi şark tarafında müseddes şeklinde vâsi', üstü açık, manzara-i hâriciyesi dil-firîb, açık yakut gibi yeşil taşlar ile müzeyyen olduğu münâsebetle "Gök Medrese" dimekle meşhûr olduğu vakfiyesinde münderic ve mahalleye 'alem-i mahsus olmuşdur. Bu dershâne; mu'ahharen vâkıf-ı müşârün-ileyhin evlâdına türbe-i mahsûsa olarak mevcûddur"* (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 1911, s. 295). Medresenin caminin taç kapısının iç kısmında doğu ve batı tarafında küçük hücrelerinin olduğunu, dershanenin doğuda yer aldığını ve vakfeden kişinin aile üyelerine ait türbe olarak kullanıldığını belirtmektedir.

Mustafa Vâzıh Efendi ise caminin yanında kırk odalı iki katlı güzel bir medresenin bulunduğunu kaydetmiştir (M. Vazıh Efendi, 2011, s. 59). H. Hüsameddin, Venk diye bilinen yerin doğusunda patrikhane binası ya da bir kilise bulunduğunu ve burasının da doğudan Şamice Mahallesi ve dağ, kuzeyden Yeşilırmak, batıdan ise mezarlıkla sınırlı

olduğunu belirterek günümüzde Gökmedrese mahallesi olarak anılacak olan yeri tarif etmektedir (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 1911, s. 87). Dolayısıyla Gök medresenin eski bir kalıntı üzerine yapıldığını düşünebiliriz. Nitekim Amasya Müze Müdürlüğü kayıtlarına göre, medresenin caddeye bakan bölümü ile caddeden geçen doğalgaz alt yapı çalışmaları esnasında Roma-Bizans dönemi kalıntıları ortaya çıkmıştır. Belgelendikten sonra kaldırılmıştır.

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi günümüze gelemeyen yapı, Seyfeddin Torumtay tarafından inşa ettirilmiştir.

Medresenin tarihi ile ilgili araştırmacılar tarafından farklı görüşler bulunmaktadır. C. Cahen medresenin 1240 civarında yapıldığını, Amasya tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin ve İ. Kayaoğlu 1266'da inşa edildiğini kabul etmektedir (Kayaoğlu, 1978, s. 100; Cahen, 2002, s. 221; Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022). Ancak 1240 tarihi çok olası görünmemektedir. Çünkü Seyfeddin Torumtay o tarihte Amasya valisi değildir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in son dönemlerinde vali olarak görevlendirilecektir. Bu nedenle genel görüşle medresenin 1266 yılında inşa edildiği kabul edilmiştir.

Ancak yapılan yeni bir çalışmada, "*Amasya Arkeoloji Müzesinde teşhir edilen Gökmedrese Camisine ait ahşap kapıdan alınan bir parça TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezine gönderilmiş ve gönderilen numuneye Karbon 14 testi yapılmıştır. Test sonucunda ahşap kapının 690-720 yaşı arasında olabileceği ortaya çıkmıştır. Yapının ahşap kapısının yapıldığı tarihle birlikte düşünüldüğünde Gökmedrese Caminin kuzey girişteki Eyvanlı taç kapısı, iç avlu ve tonozlu bölümün 1290-1320 yılları arasında yapıya eklenmiş olabileceği ve kapısının da bu tarihte yapılıp kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir. Bu bölümün Beylikler Dönemi ve Erken Osmanlı Mimarisi özelliklerini taşıdığını ve 14. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edildiği sonucuna varmaktayız"* (Güçyetmez Kırca, 2023, s. 114-115).

Anadolu Selçukluları döneminde farklı milletlerden esir alınarak yetişen saray adamları içinde yüksek mevkilere gelen Seyfeddin Torumtay, I. Alâeddin Keykubad'ın emîr-i âhuru, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) son dönemlerinde Amasya valisi olarak görevlendirilmiş ve H.679/M.1280 yılında vefat etmiştir. Gökmedrese Caminin hemen karşısında yer alan H.677/M.1278 tarihli kendi yaptırdığı türbesinde yatmaktadır

(Kayaoğlu, 1978, s. 91-94). Uzunçarşılı; Torumtay Türbesi kitabesinde Seyfeddin Torumtay'ın baba adı olarak Abdullah yazılmasından yola çıkarak Torumtay'ın Alâeddin Keykubad'ın gayr-ı müslim kökenli yetiştirmelerinden biri olduğunu zannettiğini belirtir. Böylece Torumtay'ın çocuk yaşta devşirilmiş bir gulam olduğunu ima eder (Özbayraktar, 2007).

Vakfiyedeki "Beylerbeyi" ifadesinden de vakfiyenin düzenlendiği H.655/M.1257 tarihinde beylerbeyi görevinde olduğu anlaşılmaktadır (Kayaoğlu, 1978, s. 104).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 18 Mayıs 1781 yılında Amasya'ya gelen seyyah Domeniko Sestini, Gök Medreseyi görmüş ve o tarihte yapıyı şu şekilde anlatmıştır; "kısmen harabe durumundaki Gök Medrese, güzel çizimlerle, işlenmiş oymalarla, kabartmalarıyla dolu ve kalıcı mimarisiyle çok etkileyicidir. Ancak günümüzde imalathane olarak kullanılır. Medresenin giriş kapısında, üç kitabe parçası görülür, bunlardan birinde, son Rum imparatorlarının yaşadığı dönemden daha eski olmayan karakterlerle *'ΜΕΤΡΟΠΟΛΟΕΏΣ'* yazısı okunmaktadır" (Tuzcu, 2007, s. 79-83).

1858 tarihinde Heinrich Barth'ın "… çok kullanışlı büyük yapılmış. Zamanının en görkemli bir binası imiş. O adını yapımında kullanılan mavi çinilerden almış. Astronomik gözlemlerin yapıldığı kulesi şimdi hafifçe eğik durumda. Amasya bir zamanlar pozitif bilimlerin öğretildiği önemli bir merkez, eğitim ve dünyanın her tarafındaki bilim adamlarını kendine çeken bir mıknatıs gibiymiş" şeklinde yaptığı anlatımlardan yapıda astronomi eğitimi verildiğini belirtmektedir (Tuzcu, 2007, s. 196). Ancak gözlemevi olarak kullanıldığına dair bir veri bulunmamaktadır.

Yapıyla ilgili bilinen ilk onarım kaydı H.1311/M.1893 tarihli *"selahiye-i selçukiyeden Kılıç Arslan Gazi'nin Amasya'da kain türbe-i şerifleri ile Torumtay Paşa Camii'nin ve bazı makbere ve türbelerin tamiri için gerekli ücretin büyük kısmının ödendiği ancak kalan bazı yerler için para gerektiği"* bilgisini içeren mütevelli Necip Mehmet Bey'in yazdığı dilekçedir (BOA, DH.MKT, 139/7). H.1316/M.1899 yılına ait bir onarım kitabesi de bulunmaktadır. Ancak onarımın içeriği hakkında bilgi yoktur.

Cumhuriyet dönemi eski eser koruma çalışmalarında yapı, *"Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi*"nde yer almıştır. 1930'larda yapıyı gözlemleyen A. Gabriel'den yapının iyi durumda olmadığı, yapının uzun süredir kullanılmadığı ve bakımsız kaldığı öğrenilmektedir (Gabriel, 1934, s. 20).

1955-1961 yılları arasında yapının etrafı temizlenmiş, istinat duvarı örülmüş, sıva ve döşemeler yenilenmiş, giriş merdivenleri düzenlenmiştir.1963 yılındaki onarımlarda mihrabı yeniden yapılmıştır. 1971 yılında bir onarım çalışması daha yapılmıştır. Uzun yıllar Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından buğday ambarı olarak kullanılmıştır. Günümüzde Gökmedrese Camii adıyla ibadete açıktır.

Yapı Tanıtımı: Yapının zaviyeli bir cami mi medrese mi yoksa rasathane mi olduğuna dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte vakfiyesinde belirtilen görevlilerden medrese ve cami olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Medrese olduğunu kabul edenler türbenin aslında dershane olduğunu sonradan türbeye dönüştürüldüğünü ifade etmektedirler.

Ünlü seyyah Evliyâ Çelebi seyahatnamesinde cami, medrese, imaret ve tekke başlıklarında Gök Medrese' den bahsetmiştir (Evliya Çelebi, 1998, s. 216-217).

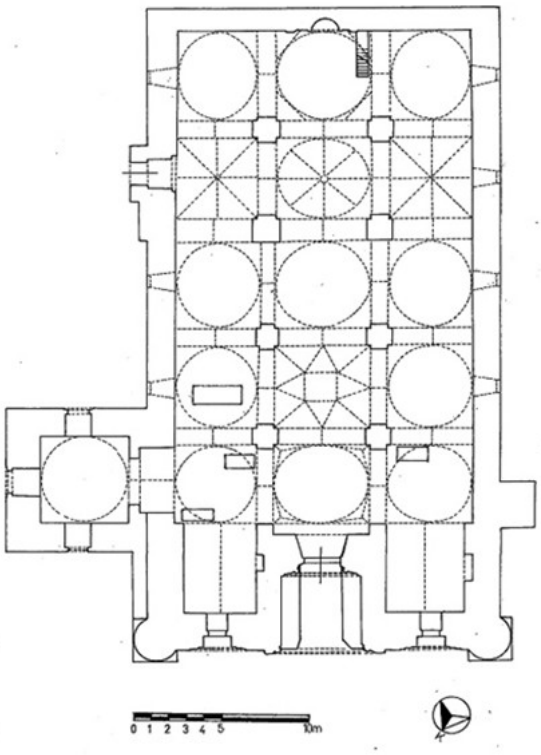
Yapının vakfiyesini de yayınlayan araştırmacılardan İ. Kayaoğlu medresenin yapılış amacını Babaî isyanının düşünce altyapısının Amasya'da halen var olmasına ve burada ayrıca Kalenderilerin de bulunmasına bağlamıştır. Seyfeddin Torumtay'ın Gök Medrese'yi inşa ederek hem Babaî hareketinin izlerini silmek istediğini hem de Sünni İslâm'ı yerleştirme düşüncesinde olduğuna dikkat çekmektedir (Kayaoğlu, 1978, s. 100-101).

A. Kuran, Selçuklu camileri içerisinde değerlendirdiği yapıyı, örtüde kullanılan üçlü kubbe plan şemasını önemli bir gelişme örneği olduğunu ve erken Osmanlı Ulu Camilerinde kullanılacak olan uygulamanın prototipi olarak kabul etmektedir (Kuran, 1980, s. 85).

Araştırmacılardan D. Kuban ise yapı hakkında şu bilgileri vermektedir. Geleneksel bazilikal kilise planı ile benzerliğinin yanı sıra mimarların İslâmî yapı programlarına uyma zorunluluğunu büyük ölçüde değiştiren bir yapıdır. Erken Osmanlı camilerinin girişinde karşılaşılabilecek planı vardır. Yapının sadece bir cami değil medrese

öğretiminin de amaçlandığı programa uygun olarak girişin iki yanına iki büyük eyvan vardır. Bunlar ya dershane ya da Osmanlı döneminde olduğu gibi tarikat ayinlerinde toplum büyüklerinin oturması için kullanıldığını belirtmektedir (Kuban, 2008, s. 154).

Yapı, yaklaşık 21,00 x 37,00 m ölçülerinde, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Birbirlerine sivri kemerlerle bağlanan sekiz ayak ile yaklaşık eş büyüklükte 18 kare birim bulunmaktadır. Dar kenarda üç birim, uzun kenarda ise altı birimin sıralanmasından oluşmaktadır. Örtüde çoğunlukla kubbe, haç ve yıldız tonoz kullanılmıştır. Plan tipi, Amasya Burmalı Minare Camii (1242) planı ile benzerlik göstermektedir.

Şekil 2.52 Amasya Gök Medrese, plan

Kuzey cephede eksende eyvan şeklinde taç kapının iki yanında mukarnas kavsaralı birer pencere, iki yanda dairevi birer köşe kulesi/payanda ve kuzeydoğu köşede cepheden biraz içeride kare planlı türbe yer alır[140]. Türbe, cephe bütünlüğünü bozmaktadır. Türbenin kuzey cephesinde, merdivenlerle çıkılan, sivri kemerli küçük bir kapı vardır.

[140] Medresenin doğusunda yer alan türbeye geçişin sağlandığı çini bezemeli eyvan kısmının sonradan türbeye dönüştürüldüğü ya da eklendiği anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 2.137 Amasya Gök Medrese, genel görünüm

Doğu ve batı cephelerde üst seviyede dörder pencere yer almaktadır. Güney cephe masif tutulmuştur ve herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Batı cephede duvarın yarısına kadar yükselen bir payanda vardır. Güney ve doğu duvarlarının tamamı, batı duvarının kuzeyi kesme taş geri kalan kısımları ise moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir.

Fotoğraf 2.138 Amasya Gök Medrese, batı cepheden görünüm (Eser, 2025)

Fotoğraf 2.139 Amasya Gök Medrese, doğu ve güney cephe, genel görünüm (Güçyetmez Kırca Arşivi)

Kuzey cephe ekseninde yer alan sivri beşik tonoz örtülü, dışa dönük olarak tasarlanan eyvan şeklindeki taç kapının kemeri, bordürlerle üç kademeli olarak düzenlenmiştir. Kemerin en üstte yer alan bordürü geometrik motiflerle bezenmiştir[141].

Fotoğraf 2.140 Amasya Gök Medrese, taç kapı

Taç kapıdan girildiğinde özel bir aksla karşılaşılır. Girişin üstündeki kubbe, tam orta aksın ve mihrap önündeki birimin üstündeki kubbeler diğerlerinden daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Ayrıca kubbe eteklerine yerleştirilen pencerelerle mekân aydınlatılmıştır. Yaklaşık eşit ölçüde oluşan kare birimlerin örtüsü de çoğunlukla basık veya yüksek kubbeler olmak üzere haç ve yıldız tonozdan oluşmaktadır.

Girişten sonraki kubbenin, tam altında 0,5 x 0,5 m'lik bir kare içerisinde yıldız şeklinde düzenlenmiş ve ortasında tahliye deliğinin bulunduğu bir havuz bulunur (Urak, 1994, s. 35), bundan şadırvan olarak bahsetmektedir.

Vakfiyesinde "Gök Medrese" adıyla anılan cami ve medrese olarak kullanılan yapı, kuzeydoğudan bitişen türbeyle birlikte bir külliye oluşturmaktadır. Sivri kemerli tonoz örtülü giriş eyvanının iki yanında birer büyük eyvan yer almaktadır. Eyvanların dershane olarak veya Osmanlılarda olduğu gibi namazdan önce toplum büyüklerinin oturabileceği

[141] Süslemeler hakkında detaylı bilgi için bkz (Görür, 2000, s. 1-10; Şaman Doğan ve Yazar, 2013, s. 221-244).

bir mekân olarak kullanıldığını söyleyen D. Kuban, bu mekânlardan dolayı yapının hem cami hem de dershane işlevine uygun programlandığını söylemektedir. Bundan dolayı yapının, çok ayaklı cami tipinde olduğu kabul edilmektedir.

Fotoğraf 2.141 Amasya Gök Medrese, mihrap (Güçyetmez Kırca Arşivi)

Fotoğraf 2.142 Amasya Gök Medrese, türbe

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Yapıya dair tek kitabe verisi Amasya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ahşap kapısına aittir. "Gürcüzade Mehmet Necip Bey tarafından 1898-99 tarihli bir onarım kitabesi ve kapının pervazı üzerinde Arapça olarak yazılan Ebu's Selim (Silm) en-Neccâr (أبو السلم النجا)" şeklinde sanatçı ismine ait olduğu düşünülen bir yazı bulunmaktadır (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 128).

Vakfiye:

Torumtay vakfiyesinde geçen "… gelirlerin kalanını Gök Medrese adıyla meşhur medreseye tahsis etti" cümlesinden medresenin, vakfiyenin hazırlandığı tarihte faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiye H. 665 yılının Recep ayında düzenlenip onaylandığına göre, medresenin inşa tarihi de 1267 yılından önce olmalıdır (Kayaoğlu, 1978, s. 105).

Vakfiyede mud[142] cinsinden ödeme yapıldığı yazmaktadır.

Tablo 2.21 Amasya Gök Medrese, Vakfiyesine Göre Görevliler ve Aldıkları Ücretler

Görevli	**Aldığı Ücret (Yıllık)**
Aşçı	4 mud buğday
Ekmekçi	4 mud
Onarımcı (Merametçi)	4 mud
Nazır	4 mud
Müderris	40 mud
Muid (yardımcı)	10 mud
Hatip	10 mud
İmam	6 mud
Müezzin	3 mud
Salahanlık yapan müezzin	3 mud
Hafız (10 kişi)	30 mud
Nakib	2 mud
Naathan	4 mud
Kandilci	4 mud
Ferraş	4 mud
Kapıcı	4 mud
Cuma günü tesbih ve dua okuyan (4 kişi)	12 mud
Gelir tahsildarlığı (cabi)	4 mud
Kitabet	4 mud

Vakfiyede müderris için 40, yardımcılar için 10 mud buğday tahsis edilmiştir. Bu rakam, medresede sayıca az öğrenci bulunduğuna işaret ettiği gibi, vakıf şartlarına uyulursa ilerde bu sayının artış gösteremeyeceğini ifade eder. Ayrıca müderris ve muid olarak kaç

[142] Mud: 100-120 kg

kişinin çalıştığı da belirtilmemiştir. Ancak yardımcılar denilmesi birden fazla olduğuna işaret eder. Buna karşılık dikkati çeken diğer bir konu medrese görevlilerinin yanında dinî hizmetler için imam, hatip, müezzin, hâfız, naathan, salâhan gibi birçok görevlinin vakfiyede yer almasıdır (Kayaoğlu, 1978, s. 106). Bu da aslında inşa edildiği dönemde cami ve medresenin birlikte tasarlandığını göstermesi açısından önemlidir. Birlikte inşa edilmiş olmasa bile Torumtay'a ait bir medrese ve camiden söz etmek mümkündür.

Eğitim hizmetinin öncelikli olarak aile fertlerine tahsis edilmiş olması da farklı bir uygulamadır. Bu şart şu şekilde belirlenmiştir "*Kendi evlâd ve ahfadından salih ve layık kimseler bulundukça bir yabancının onlar üzerine takdim ve tercih edilmemesi, yüksek ilimler ile meşgul bulunan evlâdından mülazemet mevkiinde ve himaye mahallinde bulunan herhangi birinin liyakati ve bu işe hak kazandığı ortaya çıkınca bir gün hatta bir saat gecikmeden tedris hizmetinin kendisine meşru hakkının verilmesi; eğer evlâdından hiçbiri yararlı ilimlerin şerefiyle müşerref değilse hariçten bir kimse tayin edilip hizmetin ehil, fâzıl, âlim, kâmil, tahsil günlerinde tedrise kadir bir kimseye tevcih olunmasıdır*" (Kayaoğlu, 1978, s. 102-106).

Tablo 2.22 Amasya Gök Medrese, Gelirleri (Kayaoğlu, 1978, s. 104-107)

Vakfın yeri	**Türü**
Ergoma/Argoma Nahiyesi'nde	Alan karyesinin tamamı
Taşova Ilısu Köyü	Ilıca karyesinin tamamı
Doğantepe bucağının bir köyü	İlgazi karyesinin tamamı
Doğantepe	Köyceğiz karyesinin tamamı
	Ahurcuk
	Reze

Alan karyesinin tamamını vâkıf imaretine bırakarak ve "bu imarette bir ölçeği çorba ve iki ölçeği hayır için olmak üzere günde üç ölçek buğday pişirilip fakirlere verilmesini şart kıldı". Buradan da anlaşılıyor ki medresenin bir de imareti bulunmaktaydı. Yukarıda daha önce bahsedildiği gibi Evliya Çelebi'nin "cami, medrese, imaret ve tekke" başlıklarında Gök Medrese'den bahsetmektedir. Vakfiyeden aslında burada en az üç farklı yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda burada ya da yakınında bir imaretin varlığından haberdarız. Ancak burada dikkati çeken konu imaret kelimesinin kullanılmasıdır. Anadolu Selçuklu döneminde daha önce Sivas Gök Medrese vakfiyesinde gördüğümüz üzere, bu yapılar için darü'l ziyafet kelimesinin kullanılmaktaydı. Bu terminolojik farklılık vakfiyeye Osmanlı Dönemi'nde ekleme yapıldığının işaretidir. Ayrıca yapının "Gök Medrese" ismiyle anılmış olması da Osmanlı Dönemi müdahalelerinden biri olmalıdır zira Anadolu Selçuklu Dönemi'nde medreseler mimari özelliklerine ya da sıfatlarına göre değil banilerinin isimlerini almışlardır.

Yukarıdaki tabloda da belirtildiği üzere medrese görevlileri arasında aşçı ekmekçi, nazır, nakib, hatip, müezzin gibi farklı meslek gruplarının olması burada aslında en az üç farklı yapının olduğunu göstermektedir. Vakfiyelerin yeniden değerlendirildiği bir çalışma olan ve O. Öztürk tarafından hazırlanmış olan *"Anadolu Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri ve Vakfiyesi Bulunan Mimari Eserler"* adlı çalışmada "Son tahlilde bu meseleye sonraki dönemlerde vakfiye istinsah edilirken bir yanlışlık yapılmış veya bir ekleme yapılmış olabileceği, iki farklı eser için düzenlenen iki vakfiyenin birleştirilmiş olabileceği gibi hususları da göz ardı etmeden bakmak, farklı belge ve kaynaklardan da istifade edilerek kesin bir hüküm vermek daha sağlıklı olacaktır" şeklinde yorumlanmıştır (Öztürk, 2024, s. 135).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Vakfiyesinde belirtilen medresenin gelirlerinin Osmanlı Döneminde de vakıf şartlarına uygun olarak kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.

Evkaf defteri kayıtlarına göre medresenin vakıfları arasında Argoma nahiyesine bağlı Alala/Alan köyünün malikane gelirleri, Gediklan nahiyesine bağlı Ilıca, Zana, Köycüğez, Ahurcuk, Hacı ve İlgazi köylerinin malikane gelirlerinden oluşmaktadır. Köylerin gelirleri H.926/M.1520 yılında 16.000 akçe iken H.983/M.1526 yılında 36.000 akçeye yükselmiştir (Gürbüz, 1993, s. 225). Vakfiye kaydındaki gelirlerinin kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.

H.1332/M.1914 yılına ait kayıtta Torumtay Paşa Cami Vakfına merbut El-Gazi, Zara, Köyceğiz, Kökoyuk, Ahurcuk karyelerinin bedele rabtı hakkında Şura-yı Devlet'ten

verilen ve Meclis-i Vükela'da (Bakanlar Kurulu) mütalaa olunan mazbatada gösterildiği vechile vakf-ı mezkura hüccet-i merbutu tebeyyün eden esamisi sureti melfuf hesab cedvelinin mahall-i mahsusda muharrer yerlerin bedele rabtı muvafık-ı talimat bulunduğu (Evkaf, Maliye) (BOA, BEO, 4247/318454). Bu tarihte Gök medresenin vakıf gelirinin 7.825 akçeye kadar düştüğü görülmektedir.

Mütevelli ve Müderris

Medresenin ilk müderrisi Gıyasüddin Mahmud-ı Garmini'dir. H.800/M.1398 yılına kadar sırasıyla; "Ziyaeddin İsa el-Hakkâri, Şemseddin Ahmed-i Verdi, Nasreddin Mehmed bin Gıyas-ı Garmini, Şemseddin Mehmed bin el-Hallati, Zeyneddin Yakub ez-Ziyari, Şerefüddin Mehmed-i Erzincani, Bedreddin Doğan-ı Türkmani ve Muhiddin Yahya" müderris olarak görev yapmışlardır (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 171).

H.1027/M.1618 yılında Şeyh Alâeddin Efendi şeyh olarak atanmıştır. H.1031/M.1622 senesinde vefatıyla, oğlu Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi görevlendirilmiş ardından H.1032/M.1623 tarihinde de ulemadan Ahmed Efendi müderris olmuştur. Sonra âlimler silsile ile müderris olarak görevlendirilmiştir. H.1098/M.1687 yılında Hacı Efendizade Hacı Ömer Efendi, Hasan Efendi ile birçok defa birbirinin yerine müderris olmuşlardır (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 171-172). Yapının zaviyeli bir cami olduğunu kabul edersek Şeyh görevlendirilmeleri de bunu doğrular niteliktedir.

H.1077/M.1667 yılında Torumtay evkafı tevliyetinin tevcihine dair Amasya Kadısı Ahmed Efendi'nin yazdığı dilekçede, Muhammed b. Şeyh Said isimli şahsın hem mütevelli hem de müderris olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır (BOA, İE.EV., 9/1024).

H.1112/M.1701 yılında vakfın tevliyetinin vakıf evladından batn-ı evvelde olduğundan bahisle Mehmed'in vefatı ile boşalan yerine el-Hac Ahmed getirilmiştir (BOA, AE.SMST.II., 39/3851). Aynı yıl mütevelli Ahmed görevden alınmış ve görev İsmail'e verilmiştir (BOA, AE.SMST.II., 39/3805). H.1113 yılında da İsmail kendisine verilen beraatı kaybetmiş ve yenisini talep etmiştir (BOA, İE.EV., 35/3997).

H.1115/M.1703 yılında Ömer Efendi'nin yerine Halil Efendi, onun vefat etmesiyle, meşhur muhaddis Hafızı-zade Hacı Hafız Osman Faik Efendi, onun vefatıyla da Akdağî

eş-Şeyh Mustafa Efendi müderris olmuşlardır (BOA, C.MF., 34/1675). Vakfın mütevellisi Şeyh Mustafa Efendi vefat etmiş, yerine oğlu Şeyh Mehmed getirilmiştir (BOA, AE.SMST.II., 39/3821).

H.1158/M.1746 yılında müderris Mustafa Efendi görevini terk etmiş yerine Abdullah Efendi tayin edilmiş (BOA, C.MF., 34/1675);

H.1164/M.1751'de Mustafa Efendi ile Kara İbrahim Efendi müştereken müderris olmuşlardır (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 163).

H.1171/M.1758 yılında Torumtay Vakfı mütevellisi Hafız Hacı Mehmed ve amcaoğlu Ahmet'tir (BOA, AE.SOSM.III, 39/2705).

H.1176/M.1762'de "Hacı Osman Faik Efendizade es-Seyyid Hacı Abdülgani Efendi", onun yerine oğlu Molla Osman, sonrasında da onun oğlu Molla Ali müderris olarak görevlendirilmişlerdir. H.1178/M.1765 yılında da Torumtay medresesinin nısf hisseli müderrisi olan Seyyid İbrahim Efendi'nin vefatıyla boş kalan kadro Hüseyin Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 38/2653).

H.1205/M.1791 yılında müderris Hafız es-seyyid Ali bin Mustafa'nın vefat etmesiyle yerine Es-seyyid İbrahim es-seyyid Musa görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 121/6037).

H.1237/M.1822 tarihinde ulemadan İnepazarlı Hafız es-Seyyid Abdullah Şakir Efendi müderris olmuştur. H.1248/M.1832'de vefat etmesiyle yerine oğlu Abdullah Efendi geçmiştir.

H.1273/M.1857 yılında "Kara İbrahim Efendi'nin vefatının ardından es-Seyyid İbrahim Efendi", H.1278/M.1861 tarihinde "Hacı Hüseyin Efendi", H.1292/M.1875'te "Hacı Osman Efendi" müderris olmuşlardır (Abdizade, 1986, s.163).

Muid

H.1115/M.1703 yılında muid olan Osman vefat etmiş yerine oğlu Ali görevlendirilmiştir (BOA, İE.EV., 31/3546).

Cabi

H.1119/M.1708 tarihinde Hacı Ahmed cabi/tahsildar olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.EV., 72/3576).

Öğrenci

Arşiv belgelerinden öğrencilerden bahseden bir kayda rastlanmıştır. H.1197/M.1783 yılında Torumtay Evkafından medrese talebesine vazife meşrut olduğuna dair vakfiyesinde bir sarahat mevcut olmadığı halde Halifet Gazi Medresesi müderrisi bu iddiada bulunarak müdahale ettiğinden mesele tetkik edilerek iddia sabit olduğu takdirde müdahalenin durdurulması istenmiştir (BOA, C.MF., 134/6673). Halifet Gazi Medresesi müderrisi, Torumtay Evkafından medrese öğrencilerine görev tahsis edildiğini iddia ediyor. Ancak vakfiyede buna dair açık bir hüküm olmadığı belirtiliyor. Bu yüzden yetkililer, konuyu araştırıp müderrisin iddiası doğruysa müdahalenin durdurulmasını talep ediyorlar. Bu belgede yirmi yedi neferden bahsedilmektedir.

İmam, Hatip ve Müezzin

H.1142/M.1730 yılında Torumtay Camii'nde imam olan ve görevinden feragat eden Abdülgani'nin yerine oğlu Hafız Ömer ile torunu Hafız Hasan Halife getirilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 117/11494).

H.1221/M.1807 yılında müezzin görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.EV., 541/27310).

H.1225/M.1811 yılında Torumtay Camii hatipliğini birlikte yürüten Hafız Mustafa ve Hafız Ali kardeşlerden Hafız Ali'nin kendi arzusuyla hakkından feragat etmesi üzerine yarı hitabet görevi diğer kardeşi Mehmed Said Halife'ye verilmiştir (BOA, HAT, 1517/15).

Cüzhan

H.1222/M.1816 tarihinde ücretini Torumtay vakfından almak üzere dört mud hınta/buğday karşılığında cüzhan olan Hafız Mustafa ibn-i Ebubekir hizmetine yerine getirirken vakfın mütevellisi bu görevi haksız olarak kendi oğlu Ali Halife'ye devretmiştir. Yapılan bu haksızlık anlaşılınca görev önceki sahibine verilmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 303/17717).

Türbedar

H.1116/M.1705 yılında Torumtay Türbesi türbedarlığının Ahmed Bey oğulları Abdurrahman ve Mustafa'ya verilmesi için mütevelli evlâdından Ahmed dilekçe yazmıştır (BOA, İE.ENB, 6/649).

H.1158/M.1746 yılında türbehan olan İbrahim vefat ettiği için görevi oğlu Hafız Ali'ye devredilmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 135/9959).

H.1172/M.1759 yılında Torumtay Vakfı'ndan meşrut vazife ile türbedarlık cihetinin tevcihi (BOA, C.EV., 520/26292).

Ferraş

H.1257/M.1842 yılında Torumtay Vakfı Tevcih, berat, feraşet, Mustafa ibn es-Seyyid Osman, Mehmed Halife ibn es-Seyyid Ömer (BOA, EV.BRT., 49/18).

2.1.26. Tokat Gök Medrese

Yapının Adı: Tokat Gök Medrese

Halk arasında Kırkkızlar[143] Medresesi, Darüşşifa, Bimarhane ve banisinin adından dolayı Pervane Medresesi gibi adlarla tanınmaktadır. Tapu tahrir kayıtlarında ise Gök, Pervane ve Kebut olarak geçmektedir. Ayrıca M.1811 yılına ait Evkaf defterinde "*Vakf-ı medrese-i Pervane Beğ ki Gökmedrese demekle meşhurdur. Darüşşifası ve Darüssülehası var"* denilmektedir. Ayrıca Musalla-yı Tokat olarak da anılmaktadır. Dolayısıyla burada bir yapı topluluğunun varlığından söz etmek yanlış görünmemektedir (Şimşirgil, 1992, s. 234; Hanilçe, 2017, s. 239). En azından bu tarihe kadar darüşşifa özelliğini de koruduğunu söylemek mümkündür.

Yapının Yeri: Günümüzde Tokat kent merkezi Meydan Mahallesi, Gaziosmanpaşa bulvarında yer alır.

Şekil 2.53 Tokat Gök Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.20.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi olmadığı için inşa tarihi bilinmeyen yapının inşasının Pervane Muineddin Süleyman tarafından başlatıldığı bilinmektedir. A. Gabriel ise yapıyı H.674/M.1275 yılına tarihlemiştir (Gabriel, 1934, s. 96). Yapıyı banisinin hayatına bakarak H. 669-70 /M.1270 sonrasına tarihlemek mümkündür.

[143] Medreseye halkın Kırkkızlar adını vermesinin nedeni medresenin sağ köşesinde bulunan her birinde, iki kız çocuğunun yattığına inanılan 20 mezar kalıntısıdır.

Medresenin inşası, Muineddin Süleyman tarafından başlatılmış ancak ihanetinden dolayı İlhanlı hakanı Abaka Han tarafından H.676/M.1277 yılında idam ettirilince, yapı dönemin Anadolu Selçuklu sultanı II. Mesut'la evli olan kızı tarafından tamamlatılmıştır.

Adını ilk kez Tokat emiri olarak duyduğumuz Muineddin Süleyman, 1243 yılında yaşanan Kösedağ Savaşı yenilgisi sonrası Moğollarla barış yapmaya giden Selçuklu heyetinde yer almıştır. Moğol desteğiyle önce Erzincan subaşılığına (İbn-i Bibi, 1941, s. 153) ardından II. İzzeddin Keykavus (1246-1249, 1249-1254) döneminde emir-i hâcib görevine ve H.654/M.1257 yılında sultan olan IV. Kılıçarslan zamanında da (1249-1254, 1257-1266) "Pervane"[144] makamına yükselmiştir (Kesik, 2007, s. 244).

Pervane, IV. Kılıçarslan ile 1265 yılında tahta çıkan Abaka Hanı kutlamaya gitmiş ve Bizans'ın eline geçen Sinop'un tekrar fethi için izin almış ardından 1266 yılında Sinop'u yeniden fethetmiş ve IV. Kılıçarslan'dan Sinop'u kendisine temlik vermesini istemiştir (Turan, 2020, s. 545-547).

Kendisine rakip olan devlet yöneticilerini suçlayıp bir şekilde yolundan çekilmelerini sağlamıştır. 1276 yılında Pervane, Tebriz yolunda iken Selçuklu beyleri ile Moğol komutanları arasında yaşanan anlaşmazlık isyana dönüşmüştür. Memluk Sultanı Baybars'ı Anadolu'ya çağırmışlardır. Baybars ancak bir yıl sonra gelebileceğini söylemiştir. 30 bin kişilik Moğol ordusu Anadolu'da isyanı bastırmıştır. İsyana katılan Hatıroğlu Şerefeddin yargılanırken Pervane Muineddin Süleyman'ın Memluk Sultanı Baybars ile mektuplaştığını ifşa etmiştir. Bu olay 1277 tarihinde Pervane'nin idamına yol açmıştır (Turan, 2020, s. 554-559).

Mimar/Sanatçı: Yapının mimarı bilinmemektedir ancak Muineddin Süleyman'ın banisi olduğu yapılarda, mimar olarak Gevherbaş (Küherbaş) bin Abdullah'ın adı geçmektedir (Sönmez, 1995, s. 292).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medresenin bilinen ilk onarım kaydı M.1827 yılına aittir (Cinlioğlu, 1951, s. 137-138). Yapı, 1926 yılında emekli Tarih öğretmeni H. Turgut Cinlioğlu'nun girişimleriyle müzeye dönüştürülmüştür. Topladığı

[144] Orta Çağ İslâm ülkelerinde hüküm, berat, ferman gibi belgeleri hazırlamakla görevli bürokrata verilen isimdir (Kesik, 2007, s. 91).

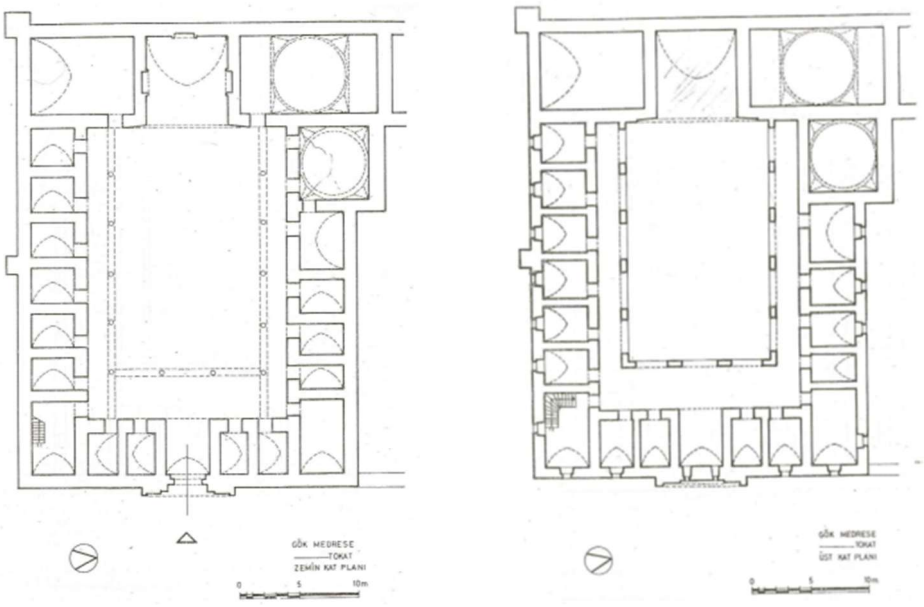
tarihi eserlerin yıpranmasını engellemek için bu yapıyı depo müze olarak kullanıma açmıştır. 2012 yılına kadar müze olarak kullanılan Gök Medrese Müzesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok ilde kurulan depo müzelerinin ilk örneklerinden olmuştur. Arkeolojik, etnografik ve sikkelerin sergilendiği müze karma müze grubundadır. Yapının üst kat odalarının bir kısmı personel odası, bir kısmı ise sergilenmeyen eserlerin saklandığı depo odaları olarak kullanılmıştır (Açıkel, 2012, s. 150; Hanilçe, 2017, s. 239).

Yapı topluluğundan geriye sadece medrese kısmı kalmıştır. 1925, 1955-1956, 1974-1975, 1975-1982 yılları arasında çeşitli restorasyon ve sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır. Kuzey cephesine istinat duvarı yapılmıştır. Hücrelerin giriş kapısının önünü çevreleyen revak kemerleri hem üst hem alt katta camlarla kapatılmış, sıva ve badana yapılmıştır. Çini kısımlarda da dökülmeler olmuştur.

Günümüzde vakıflar genel müdürlüğüne ait olan yapı geçirdiği restorasyon sonrasında ziyarete açılmıştır.

Yapı Tanıtımı: Özgününde medrese, zaviye, darüşşifa ve bimarhaneden oluşan bir yapı topluluğudur (Şimşirgil, 1992, s. 233-234). Medresenin güney batısında yaklaşık 6,47 x 8,30 m ölçüsünde, beşik tonozlu mescit, kuzey batısında kareye yakın dikdörtgen planlı kubbe örtülü türbe, kuzey duvarının bitişiğinde de zaviyesi (darü's-süleha) yer almaktaydı. Araştırmacılardan G. Cantay yapı grubunun özgününde, aynı ölçüde iki eyvan ile iki avlu üzerine üç kanat olarak düzenlenmiş çifte medrese şemasına sahip olduğunu belirtmektedir (Cantay, 2014, s. 63; Açıkel, 2012, s. 152). Osmanlı Dönemi arşiv kayıtlarında geçen atamalardan da yapının bu halini 19. yüzyıl ortalarına kadar devam ettirdiğini söyleyebiliriz.

Doğu-batı doğrultusunda, dıştan yaklaşık 30,00 x 40,00 m boyutunda düzgün olmayan dikdörtgen plana sahip olan medrese, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlıdır (Kuran, 1969, s. 98; Sözen, 1970; Cantay, 2014).

Şekil 2.54 Tokat Gök Medrese, plan (Sözen, 1969)

Fotoğraf 2.143 Tokat Gök Medrese, doğu cephe, genel görünüm

Doğu cephe ekseninde beden duvarından dışa taşkın, kareye yakın dikdörtgen planlı mukarnas kavsaralı taç kapı, kavsara köşeliklerinde de sivri kemerli birer pencere bulunmaktadır. Bu bilgi bize yapının içine girmeden iki katlı olduğuna dair ilk bilgiyi vermektedir. Taç kapının iki yanında, üst seviyede/ikinci kat hizasında yaklaşık eşit aralıklarla yerleştirilmiş üçer, kuzeyinde de alt kısımda kuzeyde iki, güneyde üç pencere bulunur.

Kuzey cephe, kuzeybatı kısmı dışa çıkıntılı olarak iki kademelidir ve bu kısımda herhangi bir açıklık bulunmazken; kuzeydoğusunda dikey dikdörtgen beş pencere yer alır.

Fotoğraf 2.144 Tokat Gök Medrese, kuzeybatı, batı cephe ve bitişiğindeki birim

Batı cephe masif tutulmuştur ve dışarıdan türbe kısmına denk gelen yerde iki payanda bulunur.

Güney cephede ise biri güneybatı köşede diğeri yaklaşık eksende iki payanda, payandalar arasında dört, ortadaki payandanın doğusunda beş olmak üzere toplam dokuz dikey dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Doğu cephede eksende bir basamakla inilen sivri kemerli taç kapıdan giriş eyvanına geçilir. Giriş eyvanının iki yanında yaklaşık eş büyüklükte girişleri avlunun içinden sağlanan, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı ikişer birim, güneydoğu ve kuzeydoğu köşelerinde doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı tonoz örtülü birer birim bulunur. Güneydoğu köşedeki birimde üst katla bağlantıyı sağlayan merdivenler yer alır.

Fotoğraf 2.145 Tokat Gök Medrese , giriş eyvanı- avlu, genel görünüm

Giriş eyvanı, yaklaşık 12 x 20 m ölçüsünde, ortasında havuz bulunan, doğu, kuzey ve güney yönden sivri kemerli revaklarla çevrelenmiş açık avluya açılır. Alt katta on iki sütun tarafından taşınan revakları, üst katta kare ayaklar taşır ve revaklar düz tavanlıdır.

Giriş eyvanıyla aynı aksta yaklaşık 7,00 x 7,50 m ölçüsünde ana eyvan yer alır. Ana eyvanın güney, batı ve kuzey olmak üzere her bir duvarının ekseninde birer niş vardır. Ana eyvanın iki yanında birer birim bulunur. Bu birimlerden güneydeki yaklaşık 6,50 x 8,30 m genişliğinde kuzey-güney yönünde beşik tonozlu, zeminden yükseltilmiş olan mescittir. Güney duvarında mihrap nişi ve nişin hemen üstünde mazgal pencere yer almaktadır. Kuzeydeki birim ise 6,50 x 11 m ölçüsünde dikdörtgen planlı ve üçgen kuşakla geçilen kubbe örtülüdür. Güney duvarında ise ana eyvana açılan pencere yer alır. Ancak özgününde burada pencere değil niş olması beklenir.

Avlunun güney kanadında dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü altı öğrenci hücresi bulunmaktadır. Güney duvarda üst kattaki birimlerde dikdörtgen pencere yer alır. Sivri kemerli giriş açıklıkları söz konusudur.

Avlunun kuzey kanadında ise ölçüleri birbirinde farklı olan dikdörtgen planlı, tonoz örtülü üç küçük ve birbirine kapılar ile bağlanan iki büyük mekân bulunmaktadır. Bunlardan türbeye doğudan bitişik olarak yapılmış kare planlı, kubbeli birim ise kütüphanedir.

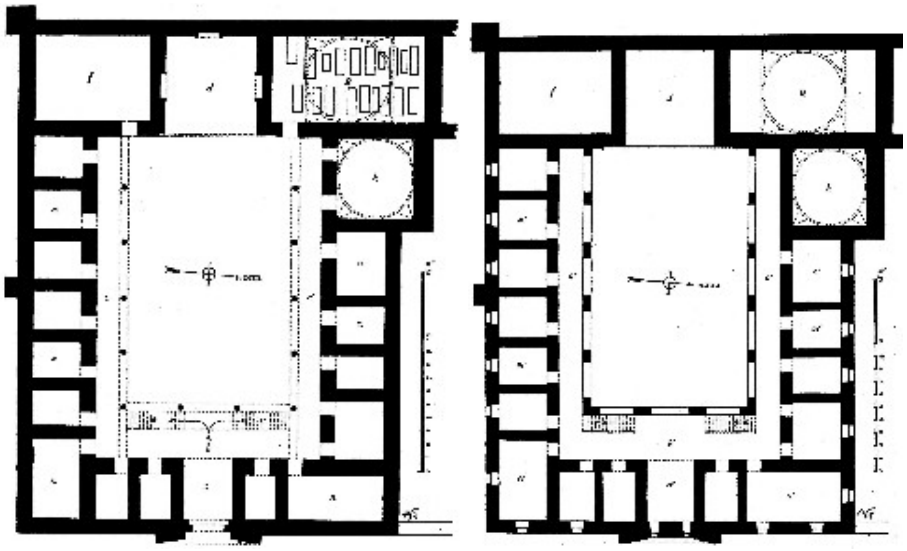
Fotoğraf 2.146 Tokat Gök Medrese, ana eyvan, genel görünüm

Zemin kat planı üst katta tekrar edilmiştir. Giriş eyvanının üzerinde üst kat revaklarına açılan ikinci bir eyvan oluşturulmuş, devşirme sütunların yerini bodur kare ayaklar

almıştır. Giriş eyvanı üzerine odalar eklenmiş ve birinci kat merdiven boşluğu, ikinci katta tonozlu bir oda haline dönüştürülmüştür. Örtü sisteminin yönlerinde de farklılıklar vardır.

İnşa malzemesi olarak kesme taş ve tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Yapıda çini malzemeli, geometrik, bitkisel ve yazı olmak üzere çeşitli bezemeler görülmektedir. Yapının içi sıvalı ve badanalıdır dolayısıyla özgünlüğünü kaybetmiştir.

A. Gabriel'in, yayınlandığı planda üst kata çıkan merdiveni avlunun doğu revaktan, kuzeydoğu köşedeki mekânı da özgün yapıya dâhil olarak çizmiştir. Üst kat planında göze çarpan nokta ise taç kapının üzerindeki iki pencerenin arkasında yer alan mekân bir eyvan şeklinde gösterilmiştir. Kuzeydoğu ve güneydoğu köşedeki dikdörtgen planlı mekânlar diğer mekânların yaklaşık iki katı büyüklüktedir. Giriş eyvanının kuzey yanında yer alan eş büyüklükte iki birim burada bulunmaz. Daha sonraki planlarda bu birimler ikiye bölünmüştür (Gabriel, 1934, s. 94-100).

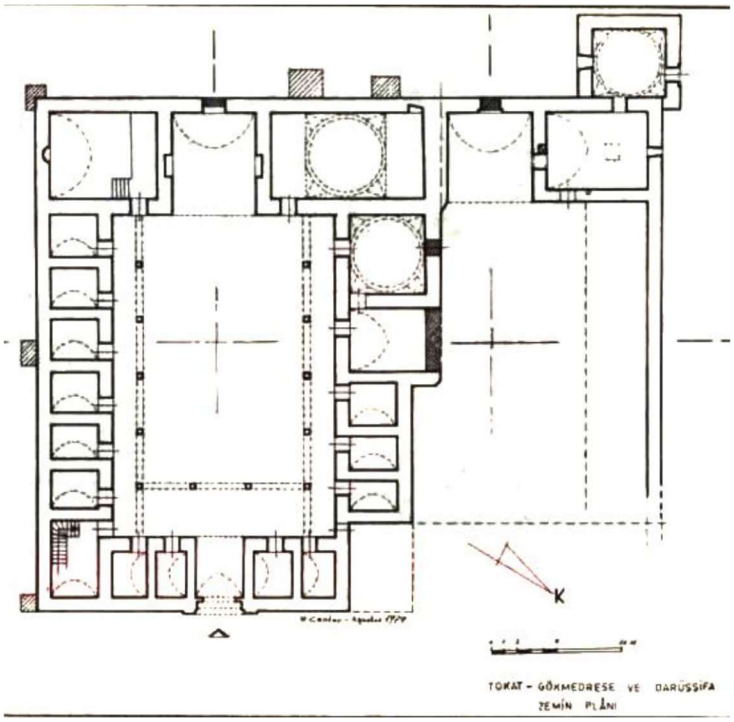

Şekil 2.55 Tokat Gök Medrese, alt ve üst kat planı (Gabriel, 1934)

A. Kuran'ın yayınladığı alt kat planında, güneydoğu köşede yer alan birimden üst kata çıkılmaktadır. Ayrıca kuzeydoğu köşedeki mekânın yapıya dâhil olmadığını plandan anlamaktayız. Ana eyvanın kuzey ve güney duvarındaki nişler ve kuzeydoğu köşedeki birim ve içine merdiven yerleştirilmesi hariç günümüzdeki planla benzemektedir. Üst katta ise giriş eyvanı üzerinde bulunan iki pencereli, yaklaşık kare planlı birimin kuzeyinde yer alan ikinci mekâna, avlunun doğu kanat revakına hem bir kapı hem de bir

pencere ile açılmaktadır. Bu plan özelliği başka planlarda hiç görülmemektedir (Kuran, 1969, s. 98-99).

İ. Numan, Gök Medresenin yakınında Pervane Darü's-sülehasını aradığını ve yapı kalıntısı ve civarında bazı kazılar yaparak bazı verilere ulaştığını belirtmiştir. Bu verilerin ışığında Tokat Yağıbasan Medresesi gibi dört eyvanlı ve kapalı avlulu bir yapı olduğunu ileri sürmüştür (Numan, 1984, s. 249).

Şekil 2.56 Tokat Gök Medrese, zemin kat planı (Cantay, 1980)

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapıda bulunan kitabe kısmı boştur.

Yazı, ana eyvanı çevreleyen içten dışa doğru üçüncü bordürde sülüs hatla ayetler, taç kapıda kemer köşeliklerinde altıgen formlarda ise kufi hatla "Ali" yazılıdır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Evliya Çelebi seyahatnamesinde; *"Gökmedrese: Eski sultanlar tarafından yaptırılmış olup, sağlam yapılmış, güzel bir medresedir. Fakat Vani adlı birisi şeyh geçinerek, bu eski ilim yuvasını padişah emriyle tekke yapmıştır. Kubbesinin ortası açık olup, yerde dört köşe bir havuzu vardır"* (Evliya Çelebi, 1984, s. 37-38) ifadesiyle bize bilgi vermektedir.

Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtlarında medresenin gelirleri ve görevli atamalarına dair bilgiler bulunmaktadır.

53 numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinde yer alan 1836 yılının muhasebe kayıtlarından burada bir tabibin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Mahlepçi Ömer'in oğlu Ahmet'in H.1255/M.1839 yılında delirmesi sonucunda şifahaneye getirildiği ve burada üç gün boyunca kaldığı ve üç günün sonunda taburcu edildiği belirtilmektedir (Açıkel, 2012, s. 157). Akıl hastalıklarının tedavi edildiği bir merkezdir.

Tablo 2.23 Tokat Gök Medrese, 1800-1900 Yılları Arasındaki Gelirleri

Vakıflar [145]	**1800-1900 Yılları Arasında Gelirleri**
Kazabâd /Vazanya köyü malikanesi	15 mud buğday, 2 mud arpa ve 600 akçe
Kazabâd/Çerçi köyü malikâne hissesi	15 mud buğday, 8 mud arpa ve 900 akçe
Kazabâd/Endizler köyü malikane hissesi	15 mud buğday, 2 mud arpa, 2000 akçe
Kazabâd/Armus mezrası malikanesi	3 mud buğday
Niksar/Duadere köyü malikanesi	5 mud buğday, 2 mud arpa, 300 akçe, çeltik geliri 400 akçe
Yıldızeli/Beduhtun köyü malikanesinin ¾'ü	15 mud buğday, 5 mud arpa
Sonisa/Ravak, Altılu, Çubuk köylerinin malikane hisselerinden 1/3	1200 akçe
Medrese yanında bir bahçe	Senelik 200 akçe

[145] Tablo Ahmet Şimşirgil'in, "XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri" adlı makalesinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Vakıf gelirlerinin dört sehminin darüşşifada tabiplere verildiği ve iki sehminin Darü's-sülehaya aktarıldığı görülmektedir (Hanilçe, 2017, s. 239). Medreseye kimlerin atandığı verilen maaştan (hisse) anlaşılmaktadır. Buradaki görevliler müderris, mütevelli, tabip, muid, talebe, şeyh, türbehanlar (on nefer) ve bunların yanında fakiher de bulunmaktadır (Şimşirgil, 1992, s. 235).

Tablo 2.24 Tokat Gök Medrese, 16. Yüzyılda Görevliler ve Aldıkları Ücretler

Görevliler	**Ücret**
Müderris	8 sehim
Mütevelli	4 sehim
Tabip	4 sehim
Şeyh ve fakihlere	2 sehim
Türbehan	3 sehim
Muid	1,5 sehim
Talebeler	1,5 sehim

H.1226/M.1812 yılına ait kayıtta Pervane Bey Darüşşifası ve Medresesi Evkafı'ndan Yıldızeli kazasının Bed ve Hotun vakıf karye mahsullerine müdahale edilmesi yasaklanmıştır (BOA, C.SH., 8/397).

H.1230/M.1815 tarihli belgede *"Tokad nahiyesine tâbi vakıf Medrese-i Pervane Bey ki Gök Medrese denmekle meşhurdur. Darüşşifası ve darüssulahası*[146] *vardır"* Evkaf'ın dört hissesi darüşşifada tabip olarak görev yapanlara iki hissesi ise darüşşifaya verilmiştir[147].

Mütevelli, Müderris ve Hekim

H.1103/M.1692 yılında Abdurrahim isimli şahıs, Pervane Bey Mescidi Medresesinde beraber yürütülen müderrislik ve mütevelliliğin birbirinden ayrılarak tevliyetin/mütevelliliğin kendisine verilmesini istemiştir (BOA, İE.EV., 23/2788). Yani atamalar yapılabildiği gibi şahısların kendileri de görev talebinde bulunabilmektedirler.

[146] Zaviye anlamına gelen darüssüleha, Gökmedrese külliyesine ait olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır ancak nerede olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

[147] Muhtemelen yıkılmış olan yapı şifahane olarak kullanılmış ancak zamanla yıkılıp işlev göremez olmasıyla yapının şifahane görevi bugün sağlam olan medreseye aktarılmıştır.

H.1106/M.1695 yılında Pervane Bey Medresesine müderris ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 157/7823). H.1123/M.1712 yılında ise Sivas valisine, kadısına ve Tokat naibine gönderilen yazıda; Pervane Bey Darüşşifasında hekim olan İlyas'ın görevine karışılmaması istenmiştir (BOA, A.{DVNSMHM.d, 118/1216). Hem hekim hem de müderris ataması yapıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla uygulamalı bir tıp fakültesi olduğu ve Osmanlı Döneminde de darüşşifa olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

H.1125/M.1714 yılına ait kayıttan Darüşşifaya ikinci bir tabip ataması yapıldığını ve aynı belgeden H.1226/M.1811 yılına kadar darüşşifa özelliğini koruduğunu öğreniyoruz (BOA, C.SH., 5/239).

H.1141/M.1729 yılında Pervane Bey Cami ve Medresesi ve Hoca Münir Zaviyesi evkafından muayyen vazife ile tevliyet/mütevelli ciheti/maaşı dörtte bir hissesinin Hacı Mufaddal Halife'ye tevcih edilmiştir (BOA, C.EV., 477/24110).

H.1170/M.1757 yılında Pervane Bey Darüşşifasında nısf hisse ile tabib-i sani cihetine mutasarrıf iken fevt olan Abdurrahman b. Ahmed'in mahlulünün oğlu Ahmed Halife'ye verilmiştir (BOA, AE.SOSM.III, 31/2191).

H.1181/M.1768 yılında Pervane Bey Vakfında görevli ferraş, bevvab, carubkeş ve tabbah maaşlarını ödemekle görevli mutasarrıf es-Seyyid İbrahim, vakıfların sahipleri tarafından tayin olunan vazifelerinin altı senedir kendisine vermediklerini iddia ettiği adı geçen vakıfların mütevellileri ile mahallinde murafaası için hüküm (BOA, AE.SMST.III, 5/320).

H.1199/M.1785 yılında Pervane Bey Cami ve medresesi vakfından olmak üzere nısf vazife-i muayyene ile Darüşşifada es-Seyyid Mehmed Emin'in vefatıyla boşalan nısf tabib-i saniliğin (ikinci tabiplik) Osman Halife'ye tevcihi (BOA, AE.SABH.I., 208/13826). Yine aynı yıla ait bir başka kayıtta Darüşşifada ikinci doktor olarak görevli Ahmed Halife'nin beratı yer almaktadır (BOA, C.SH.9/424). Yine aynı yıl Pervane Bey Darüşşifası tabibi Osman Efendi haksız olarak azl ile yerine İbrahim Efendi'nin tayin olunduğundan bahisle memuriyetine iadesi istemiş ancak Hekimbaşı Emrullah Efendi tarafından her ikisi de ehil ve müstahak olmadıkları gerekçesiyle Tokadlı Mustafazade Tabip Mehmed Raşid Efendi görevlendirilmiştir (BOA, C.SH., 16/790).

H.1213/M.1799 yılına ait kayıtta Pervane Bey'in Tokat'ta bulunan cami ve medresesi vakfına mütevelli görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 22/1057).

H.1215/M.1801 yılında Pervane Bey Cami ve Medresesi vakfı müderris ciheti nısıf hissesinin tevcihi (BOA, C.MF., 15/724).

İmam ve Hatip

H.1171/M.1758 yılında Pervane Bey Cami ve Medresesi Vakfı mahsulünden almak üzere yıllık iki mud hınta (buğday) ile imam Seyyid Ahmed'tir (BOA, AE.SMST.III, 53/3876).

H.1207/M.1793 yılında Pervane Bey Cami ve Medresesi Vakfı, Taceddin Evkafı ve Karaökse Karyesi mahsulünden almak üzere zaviyedar olan Derviş Seyyid Ahmed'in vazifesini hile ile ele geçiren Seyyid Mehmed'in kaydı terkin ve vazife Ahmed'e tekrar verilmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 1080/6557). Aynı yıl bir başka kayıttan yapının bir de imareti olduğunu anlıyoruz (BOA, C.EV., 153/7624).

1892-1911 yıllarının muhasebe kayıtlarında Bekir ve Mehmet Efendilerin tababet (doktorluk) vazifeleri boş olduğu işaret edilmektedir. Bu bilgiler bize bu tarihlerden itibaren şifahaneye hekim gönderilmediğini ve sağlık hizmetlerinin durmuş olduğunu gösterir (Açıkel, 2012, s. 159).

Arşiv kayıtlarından cami/mescit, medrese, darüşşifa ve zaviye olarak farklı yapılardan bahsedilmesi külliyenin bu tarihte devamlılığını göstermektedir. 2 Eylül 1925 tarihindeki türbe, tekke ve zaviyelerin kapatılması kararı ile Gök Medrese de (Pervane Bey Medresesi) işlevini kaybetmiştir.

2.1.27. Sivas Buruciye Medresesi

Yapının Adı: Sivas Buruciye Medresesi/Burucerdi/Medrese-i Ürkürdi

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan 72 numaralı defterde medrese "Hacı Mesud Ali Selçuk ya da Hoca Mesud Medresesi" olarak, yine eski kayıtlarda "Muzaffereddin Gazi," banisinin adıyla "Burûciye/Burucerdi" (Bilget, 1991, s. 1), 1455 tahrir defterinde de "Medrese-i Ürkürdi" gibi farklı isimlerle anılmıştır.

Yapının Yeri: Sivas kent merkezinin güneyinde, Toprakkale'nin (İç kale) kuzeyinde, Eski Kale Mahallesi'nde yer almaktadır.

Şekil 2.57 Sivas Buruciye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.11.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: Medresenin taç kapısında yer alan inşa kitabesine göre H.670/M.1271 yılında III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde İlhanlı devlet adamlarından Hibetullah Burûcerdîoğlu Muzaffer Bey tarafından inşa edilmiştir.

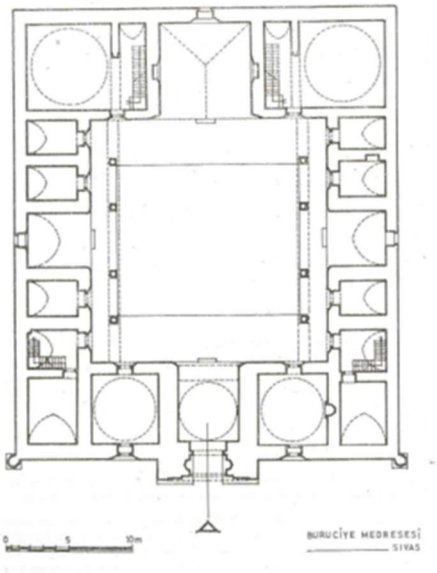
Mimar/ Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medrese, 1977 yılında taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir. 1960-67, 1972-73 ve 2005 yıllarında da onarım geçirmiştir.

1967 yılında yapılan onarımın ardından Gök Medresede bulunan Sivas Müzesi bu medreseye taşınmış ve 1988 yılına kadar Sivas Müze Müdürlüğü olarak hizmet vermiştir. 1972-1973 yıllarında Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafınca bir onarım çalışması daha yapılmıştır (Bilget, 1991, s. 42).

Büyük ölçüde günümüze ulaşmış olan yapı Sivas Valiliği İl Özel İdaresi'ne bağlı olarak kültür ve sanat alanında kullanılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında Sivas Müftülüğüne tahsis edilmiştir. Günümüzde ise yine İl Özel İdaresi'nde işletme olarak hizmet vermektedir.

Yapı Tanıtımı: Medrese, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 30,65 x 35,80 m ölçüsünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu kuzey ve güneyden revaklı, dört eyvanlı, tek katlı ve simetrik bir düzenlemeye sahiptir. Mimari kurgusu, döneminin plan şeması açısından en olgun örneği olarak değerlendirilir (Kuran, 1969, s. 90; Sözen, 1970, s. 51; Tuncer, 1986, s. 19; Bilget, 1991, s. 6; Kuban, 2008, s. 191).

Şekil 2.58 Sivas Buruciye Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Batı cephede beden duvarlarından dışa taşkın ve yüksek, mukarnas kavsaralı, basık kemerli taç kapı, taç kapının iki yanında alt seviyede sivri kemerli alınlıklı dikey dikdörtgen birer, üst seviyede ise sadece cephenin kuzeyinde küçük boyutlu sivri kemerli alçı şebekeli bir pencere yer alır. Köşelerde de yivli köşe kuleleri bulunmaktadır.

Kuzey cephede saçak altında dört, güneyde ise beş çörten bulunur. Özgününde eyvanlara denk gelen kısımlar haricinde bir açıklık bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.147 Sivas Buruciye Medresesi, batı cephe, genel görünüm

Fotoğraf 2.148 Sivas Buruciye Medresesi, kuzey cephe, genel görünüm

Fotoğraf 2.2.149 Sivas Buruciye Medresesi, güney cephe, genel görünüm

Doğu cephede, ana eyvan yaklaşık 1,5 m dışa taşıntı yapmaktadır. Eyvanda yer alan pencere kapatıldığından cephede herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Ana eyvan hizasında iki çörten yer alır.

Batı cephede yer alan basık kemerli kapıdan kubbeli giriş eyvanına ulaşılır. Giriş eyvanında kubbenin kullanılması önemlidir. Çünkü alışagelmiş Anadolu Selçuklu yapıları içinde ya da erken dönemlerde yaygın olarak kullanılan bir uygulama değildir. Bu anlamda 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan mimari değişimin göstergelerinden birisidir diyebiliriz (Sözen, 1970, s. 52).

Giriş eyvanının iki yanında kare planlı ve kubbeli mekânlardan, güneydeki mescit, kuzeydeki ise türbedir. Bu iki birimin bitişiğinde de yaklaşık eş büyüklükte doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, sivri beşik tonoz örtülü girişleri, doğularına açılan kapı sayesinde yanındaki birimlerden sağlanan birer hücre yer alır. Yani direkt avluya açılan kapıları yoktur. Türbe batı duvarda yer alan pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca batı ve doğu duvarına üst seviyede alçı şebekeli birer pencere açılmıştır. Türbe çini ile kaplıdır. Mescit, basık kemerli bir kapı ile avluya açılır. Batı duvarda bir büyük doğu duvarda ise avluya açılan alçı şebekeli bir küçük olmak üzere iki pencere ve güney duvarının tam ortasında mihrap nişi bulunur.

Giriş eyvanından yaklaşık 14,24 x 19,50 m büyüklüğündeki revaklı açık avluya geçilir. Avlunun iki yanında devşirme sütunlar üzerinde yükselen, beşer sivri kemerli revak yer alır. Giriş eyvanıyla aynı aksta/doğuda ana eyvan, kuzey ve güney kanadın orta noktasında da yan eyvanlar yer alır. Eyvanların kuzey ve güney duvarlarında birer pencere bulunur. Yan eyvanların önüne denk gelen revak kemerleri geniş tutularak yapının bütününde oluşturulan simetri korunmuştur.

Sivri beşik tonoz örtülü ana eyvan, taç kapı gibi yüksek tutulmuştur. Doğu duvarında sivri kemerli alınlıklı, mukarnas kavsaralı bir, kuzey ve güney duvarında da dikdörtgen birer niş yer alır. Eyvanın iki yanında, kare planlı ve kubbe örtülü kışlık dershane odaları ya da biri kışlık dershane diğeri kütüphane olabilecek birimler bulunur. Bu birimlerin içinde ana eyvan duvarına denk gelen kısımlarında bulunan merdivenle yaklaşık eşit ölçülerde, doğu batı doğrultusunda beşik tonozlu dar mekanlara çıkılır. Bu birimlerin batısında alçı şebekeli birer pencere vardır.

Yan eyvanların doğusunda ikişer, batısında üçer dikdörtgen planlı ve sivri tonozlu birim bulunmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, batı cephenin köşelerine denk gelen birimlerin avluyla doğrudan bağlantıları yoktur. Hemen yanlarındaki birimden geçilmektedir ve bu birimlerde batısında yer alan merdivenle çatıya çıkılır. Kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde yer alan bu bölümlerin müderrislere ve yönetici kadroya ait olduğunu ve giriş mekânından geçilip görevli odalarına ulaşıldığını düşünebiliriz

Türbe, mescit, giriş eyvanı kubbe ile diğer eyvanlar sivri beşik tonoz ile hücreler ise beşik tonoz ile örtülüdür. İnşa malzemesi olarak moloz taş ve kesme taş, tuğla kullanılmıştır. Süslemeler özellikle taç kapıda yoğunlaşmıştır. Türbe sırlı tuğla ve çini plakalar ile kaplanmıştır. Divriği Ulu Cami ve Darüşşifasına benzeyen bezeme programı ve yapının bütünündeki ahenk açısından önemli bir eserdir.

Medrese, planı açısından değerlendirildiğinde Sivas Gök Medrese'nin planı ile benzeşmektedir. Mescit, Gök Medresede olduğu gibi giriş eyvanının güneyinde konumlandırılmıştır. Her iki yapının üst kata çıkan merdivenleri bile neredeyse aynı yerlerdedir. Türbenin ana eyvanın değil de giriş eyvanının kuzeyine alınmış olmasıyla plan farklılaşmaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Medresenin batı cephesinde bulunan taç kapıda, saçak altında ve içeride de revak kemerleri arasındaki rozetlerde, ana eyvan ile türbenin iç kısmında kitabeler yer alır[148].

Taç Kapı: Taç kapıdaki kitabeler, basık kemerli kapının ve mukarnaslı kavsaranın hemen üstünde, kavsara başlangıcının altındaki yatay şeritte, yan nişler üzerindeki daire biçimli rozetlerin yüzeyinde yer almaktadır.

[148] Berchem Van M. ve Ethem H. (1970). *Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum. Troisieme partie. Asie Mineure Fasc. I. Sivas et Divriği.Le Caire*. S.1-50; Ethem H. (1334 H). *Kayseri Şehri/ Mebani-i İslâm iye ve Kitabeleri*. İstanbul; Uzunçarşılı İ. H. ve Nafiz, R. (1928). *Sivas Şehri*. İstanbul; Uzunçarşılı İ. Hakkı. (1960). *Kitabeler*. İstanbul., Kocabıyık, S. (2002). *Sivas'ta Selçuklu Medreselerinde Yer Alan Kitabeler*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi: Kayseri; Zaghloul, E. (2019). *Sivas'taki Danişmendli, Selçuklu, İlhanlı ve Eratnalılar Dönemi Yapılarında Yazı*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara

Taç kapı sivri kemerli kavsara kemeri üzerinde yatay şeritte iki satır halinde sülüs ile yazılmış inşa kitabesi:

Yazılışı:

بَنَا هَذِهِ المَدْرَسَةَ المُبَارَكَةَ فِ أَى يَّا مِ دَوْلَةِ السُّلْطَانِ الأَعْظَمِ، غَيَّاثِ ادِلّيْنِ وَالدُّنْيَا، أَبِي الفَتْحِ كَيْخِسْرُو بْنِ قَلَجْ آرْسِلَانَ، خَلَّدَ اللهُ مُلْكَهُ، العَبْدُ الضَّعِيْفُ المُحْتَاجُ إِلَى رَحْمَةِ رَبِّهِ الغَفُوْر، المُظَفَّر بْنِ هِبَةِ اللهِ البُرُوَجَرْدِيّ، غَفَرَ اللهُ لَهُ وَلِوَالِدَيْهِ وَلِجَمِيْعِ المُسْلِمِيْنَ، فِيْ شُهُوْرِ سَنَةِ سَبْعِيْنَ وَسِتّمَائَةٍ

Okunuşu:

Benâ hazihi'l-medresetü el-mübâraketi fi eyyâmi devleti's-Sultâni'l-a'zam Gıyasi'd-dîni ve'ddünyâ, Ebi'l-fethi Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, halledellâhu mülkehu, el-abdü'z-za'ifu'l-muhtâcü ilâ rahmeti rabbihi'l-ğafûr, el-Muzafferi'bni Hibetillâhi'l-Burucirdi, ğaferallâhu lehu velivâlideyhi ve li-cemi'i'l-müslimîn, fi şühûri seneti seb'ine sittimietin.

Türkçesi:

"Bu mübarek medreseyi, büyük Sultan, din ve dünyanın yardımcısı, fetih babası, Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev -Allah mülkünü sonsuz kılsın -zamanında H.670/M.1271 yılında bağışlayıcı rabbinin rahmetine muhtaç, zayıf kul Hibetüllah oğlu Muzaffer Burûcirdi -Allah onu, ana babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın -yaptırdı" (Bilget, 1991; Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 134).

Fotoğraf 2.150 Sivas Buruciye Medresesi, inşa kitabesi

Taç kapının basık kemerli giriş kapısının üzerinde, kavsara başlangıcında/mukarnasların altında taç kapı nişini dolaşan yatay şeritte sülüsle yazılmış tek satırlık ayet kitabesi:

Yazılışı:

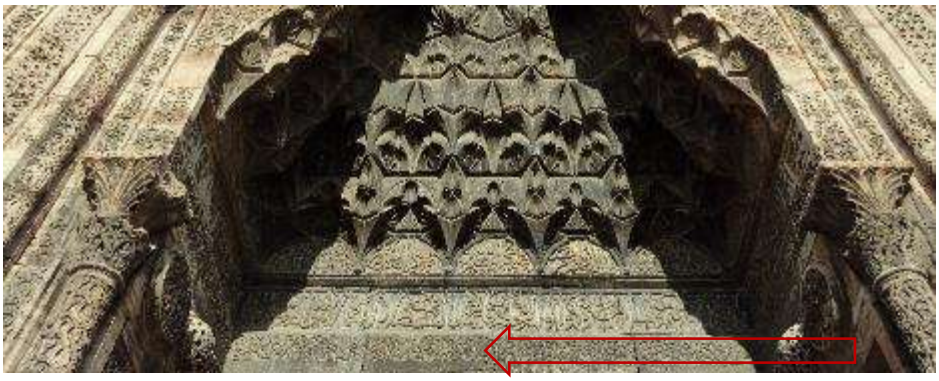
بسم الله الرحمن الرحيم" شَهِدَ اللهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ إِنّ الدّيْنَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ ء

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim: "Şehida`llahu ennehû lâ ilâhe illâ hüve ve`l-melâiketu ve ulu`l ilmi gâimen bilgısti lâilâhe illâllâh illâ huve`l-azizu`l-hakîm" İnne`d-dine indallahi`l-islâm (Âli İmran Suresi 18. Ayet ve 19. Ayetin ilk kısmı).

Türkçesi:

Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O'ndan başka tanrı yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir[149].Kuşkusuz Allah katında din İslâm'dır[150].

Fotoğraf 2.151 Sivas Buruciye Medresesi, taç kapı, ayet kitabesi

[149] Âl-i İmrân Suresi 18. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 15.04.2022

[150] Âl-i İmrân Suresi 19. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 15.04.2022

Kavsara başlangıcında sivri kemerli pano yüzeylerindeki kitabe:

Mukarnas başlangıcında, yan nişlerin üzerinde bulunan rozetlerin yüzeyinde ve kavsaranın üzerinde hadisler yer almaktadır. Hadisler aşağıda güneyden kuzeye doğru sırasıyla verilmiştir.

1. **Yazılışı**

طَلَبُ العِلْمِ فَرِ يْضَةٌ

Okunuşu:

Talebü`l-ilmi faridatun

Türkçesi:

İlim istemek farzdır.

2. **Yazılışı:**

على كل مسلمين

Okunuşu:

Ala külli müslimin

Türkçesi:

Her Müslüman üzerine

3. **Yazılışı:**

فَضْلُ العِلْمِ

Okunuşu:

Fadlü`l-ilmi

Türkçesi:

İlmin üstünlüğü

4.**Yazılışı:**

خَيْرٌ مِنْ فَضْلِ العِبَادةِ

Okunuşu:

Hayrün min fadli`l-ibadeti

Türkçesi:

İbadetin faziletinden daha hayırlıdır.

Fotoğraf 2.152 Sivas Buruciye Medresesi, hadis kitabeleri

Taç kapı yan nişleri üzerindeki rozetlerde yer alan kitabe:

Yan nişler üzerinde ortada ajur tekniğinde, yıldız bezeli yarım küre kabaralar ile iki yanında daire biçimli, yüzeyi bitkisel bezemeli iki rozet bulunur (Şaman Doğan ve Yazar, 2013, s. 23).

Güney Yan Niş

Yazılışı:

الوَ اثِقُ بِلّهِ وَ

Okunuşu:

El-vâsiku billâhi ve

Türkçesi:

Allah'a güvenen

Yazılışı:

المُظَفّرُ بْنُ هِبَةِ اللّهِ

Okunuşu:

El-Muzafferu-bnü Hibetillahi.

Türkçesi:

Muzaffer Hibetullah

Kuzey Yan Niş

Yazılışı:

تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ و

Okunuşu:

Tevekkeltu alallahi ve

Türkçesi:

Yücelik ancak Allah`ındır ve

Yazılışı:

الْعِزَّةُلله

Okunuşu:

El-izzet-ü li`llahi

Türkçesi:

Allah'ın izzetine dayandım/Allah'a hamdolsun.

Fotoğraf 2.153 Sivas Buruciye Medresesi, taç kapı güney ve kuzey yan niş rozetleri, kitabe

Batı bephenin/ taç kapının iki yanında saçak altında yer alan kitabe:

Bazı bölümleri tahrip olan tek satır halindeki kitabe özgününde cephe boyunca devam etmektedir

Güney taraf: Kitabe, iki farklı şekilde okunmuştur.

Yazılışı:

بِسْمِ للهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيْمِ ىَ أاَ مَلِيْ .ىَ ا غَيَّاثَ المُسْتَغِيْثِنَ وَىَ أاَ رْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ

بسمالله الرحمنرحيم الهي طول الامل قفني وحب الدنيا اهلكني..ارحام ارحيم

Okunuşu:

Bismillâhirrahmânirrahîm emeliyyi yâ ğayase'l musteğîsine ve yâ erhame'r-râhimîne.

Bismillahirrahmanirrahim İlâhi tülü'l-emel ğarrani ve hubbü'd dünya 'ehlekeni…… 'erhame'r-rahimin

Türkçesi:

Bağışlayan ve esirgeyen Allah'ın adıyla; ey ümidim ve yardım isteyenlerin yardımcısı ve rahmetlilerin en rahmetlisi (Bilget, 1991, s. 35).

Allah'ım fazla arzu beni aldattı ve dünya sevgisi beni mahvetti…… (Kocabıyık, 2002, s. 59).

Fotoğraf 2.154 Sivas Buruciye Medresesi, taç kapı, güney taraf, kitabe

Kuzey taraf;

Yazılışı:

الهي ان مقامي هذامقام العاءذين برحمتك والاءذين بعفوك والمستجيرين بعذجلالك قدزادعلاك وقدرتك...اسالك ان ترحم

Okunuşu:

İlâhî inne makâmi hazâ makâmü'l-'âizîne bi-rahmetîke ve'l-lâizine bi-'afvike ve'l-müste'cîrîne bi- 'izzeti celâlelike, kad zâde 'alâke ve kudratüke,…… 'es'elüke 'en terhame……

Türkçesi:

Allah'ım, bu makam senin kudretin ve ziyade olan büyüklüğünün şerefini ve affını isteyenlerin ve sana sığınanların makamıdır. Senden merhametini istiyorum.

Fotoğraf 2.155 Sivas Buruciye Medresesi, taç kapı, kuzey taraf, kitabe

Avlunun içindeki kitabeler:

Avluyu çevreleyen revak kemerlerinin arasında yer alan rozetler ikinci bir inşa kitabesi niteliğindedir. Kareye yakın dikdörtgen taşlar üzerine işlenen rozetler üzerinde bulunan kitabelerin orta kısımları ikinci bir daire ile çevrelenmiştir. Birbirinin devamı niteliğindedir (Nafiz ve Hakkı, 1997, s. 126-127). Aşağıda sırasıyla verilecektir.

Güney revak batıdan doğuya doğru rozetler

Yazılışı

1. امر بعمارة هذه المدرسة المباركة في ايام دولة

Rozetin ortasında, السلطن

2. الا عظم مالك رقاب الالمم سيد سلاطين العرب والعجم غياث

Rozetin ortasında, الدنيا

3. والدينومغيثوالاسلام والمسلمين ابو الفتح كيخسروبن قلج

Rozetin ortasında, ارسلن

4. برهان امير المومنين خاداالله دولته واعليجكلمته

Rozetin ortasında, وشانه

Okunuşu

1. Emera bi-‘imarati hazihi’l-medreseti’l-mübaraketi fi eyyami devleti’s-sultani’

2. ’l-a’zamü, maliki rikabi’l-umemi, Seyyidi’s-selâtiyni el-arabi vel-acemi, Gıyaysi’d-dünya.

3. Ve’d-dini muğisi’l-İslâmi ve’l-muslimine, ebu’l-fethi Keyhüsrev bin Kılıç Arslan

4. Burhâni Emîrü’l-Mü’minin’ halledellahu devletehu ve a’lâ kelimetehu ve şânehu,

Türkçesi:

1. Bu mübarek medresenin yapılmasını sultan saltanat zamanında emretti.

2. Meliklerin en büyüğü, milletin efendisi, Arap ve acem sultanlarının efendisi, Gıyseddünya

3. Din ve dünya işlerinin yardımcısı, Müslümanların ve İslâm’ın yardımına koşan, fetihler babası Keyhüsrev bin Kılıçarslan

4. Müminlerin emrinin delili, Allah şanını ve kelimesini yüceltsin devletini daim kılsın.

Fotoğraf 2.156 Sivas Buruciye Medresesi, güney revak kemerleri, rozet

Kuzey revak doğudan batıya doğru rozetler

Yazılışı

1. العبد الضعيف المفتقرالي رحمة ربه ال قفور

2. المظفر بن هبةالله بن المظفربنعبدالله المفضلي البرو

Rozetin ortasında, جردي

3. قفرالله له ولوالديه ولجميع المسلمين

Rozetin ortasında, يقول امين

4. في شهورسنة سبعين وستمايه من هجرة سول الله عليه

Rozetin ortasında, السلام

Okunuşu:

1. El-‘abdu’z-zâifu’l-müftekiru ilâ rahmeti rabbihi’l-ğafûr,

2. El-Muzaffer’ibnü Hibetillah ibn-i Muzaffer ibn-i Abdillahi’l-mufeddali’ el.Burücirdi,

3. ğaferallahu lehu ve li-valideyhi ve li-cemi’ı-i’l-müslimine, yegulu amin,

4. Fi şühûri seneti seb’iyne ve sittimiete min hicreti rasulillah ‘aleyhisselam.

Türkçesi:

1. Çok bağışlayıcı olan Rabbinin rahmetine muhtaç Allah’ın zayıf kulu

2. Abdullah oğlu Muzaffer oğlu Hibetullah oğlu Muzaffer El Burucerdi

3. Allah ona ve onun anasına babasına ve bütün Müslümanlara mağfiret etsin. Ey Allah’ım âmin diyen kulunu da bağışla.

4. Resulullah’ın hicri 670. Senesi aylarında

Giriş eyvanı kemer köşeliğinin iki yanında yer alan rozetlerde Besmele yazmaktadır.

Fotoğraf 2.157 Sivas Buruciye Medresesi, kuzey revak kemerleri, rozetler

Ana eyvan

Ana eyvanın kuzey ve güney duvarlarındaki kapatılan pencerelerin önüne sonradan konulmuş (yapıdaki yerinden düşmüş) dairesel üç rozetin yüzeyinde taş vakfiye kitabeleri vardır[151].

Ana eyvanı kuşatan bordürdeki kitabe

Yazılışı:

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِندَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۖ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Okunuşu:

Allâhu lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûm, la te’huzühu sinetün velâ nevm, lehu mâ fissemâvâti ve ma fil’ard. Men zellezi yeşfeu indehû illâ bi’iznih, ya’lemü mâ beyne eydîhim vemâ halfehum velâ yühitûne bi’şey’in min ilmihi illâ bimâ şâe vesia kürsiyyühüssemâvâti vel ard, velâ yeûdühü hıfzuhüma ve hüvel aliyyül azim (Ayet-el Kürsi /Bakara Suresi 255. Ayet).

Türkçesi:

Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. Onun kursusu bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.

Ana eyvanın güney- doğu- kuzey duvarı üzerindeki kitabe:

Ana eyvan duvarını kemer üzengi hizasında/üst seviyesinde yatay şeritte dolaşan yazı kuşağı yer almaktadır.

[151] Kitabeler vakfiye kısmında değerlendirilmiştir.

Yazılışı:

بسم اللهِ الرحمنِ الرحيم، إلهي بَسطتُ يَديَّ إلى جُودِك وكَرمِك فأفِضْ عَلَيَّ سَوابِغ آلائِكِ ونِعمِك، وقد قَصدتُك بِخَيبةِ الرَّجاءِ فتَفضَّلْ عَلَيَّ بحسنةِ الخُطا، يَا مَنْ لا يَفنى كَنزُهُ ولا يُحرِمُ سائِلَهُ ولا يُمنعُ سَنُّه، كيف أصدُّ عن بَابِكَ بَخيبةٍ منكَ وقد قَصدتُهُ على ثِقةٍ بك، بقدرتك يا أرحَمَ الرَّاحِمين.

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim, ilahî besattü yedeyye ilâ cûdike ve keremike fe'fid aleyye sevâbi'a'leneki ve ni'amike, ve kad kasadtüke bihaybeti'r-ricai fetefaddal aleyye bihaseneti'l-hata, yâ men lâ yefnâ kenzühü ve lâ yühramü sâilühü ve lâ yümne'u mennuhu keyfe üsaddü an bâbike bihaybetin minke ve kad kasadtühu ala sikatin bike, bikudratike ya erhame' r-rahimin.

Türkçesi:

İlahi senin lütfuna ve cömertliğine elimi açtım. Ümmetin tövbelerini kabul et. Nimetinle muamele et. Ben mutlaka senden onlara ümit ve hayır diliyorum. Benim üzerime onlar için iyilik ve atiyyeler verecek şuur ihsan et. Ey cömertlik hazinesi nihayetsizlik olan ve isteyeni mahrum bırakmayan (Allah'ım)…. ve senin kapın onlara nasıl kapanır… Ey merhametlilerin merhametlisi Allah'ım.

Türbe

Yapının giriş eyvanının kuzeyine bitişik kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü bani türbesi yer alır. Türbenin duvarlarının üst bölümünü sınırlayan zemini firuze çinilerle bitkisel bezemeli sülüsle yazılmış kitabe kuşağı bulunmaktadır.

Türbe duvarlarını dört yönden sınırlayan üst seviyedeki yatay şeritte sülüsle yazılmış tek satırlık kitabe:

بسمِ للهِ الرحمنِ ال رح يم، إلهِي ليسَ لِي عَملٌ أتقرَّبُ إليكَ ولا حَسنةٍ أدلُ بِها عَ لى ك، عَزَّ فَقرِي وفَاقَتِي وذُلِّي ووِحدَتِي، فارحَمْ غُربتِ ويكُ نْ أنِيسِي فِي حُفرَتِي، فقد التج أ إليكَ وتَوكلتُ عَليكَ وأنتُ أكرمُ اكلأَرِم ى، نرَبَّ نا اتمِم لنَا نُورَنَا واغفِرْ لنَ إن كَ على كُلِّ ءِش ي قدير، رَبَّنَا عَليكَ تَوكَّلنَ ا و إليكَ أنَبنَا وإليكَ المَ ، ص ريهذهِ تُربةُ الضَّعيفِ الغَريبِ الوَ ح،دى المُظف5رِ بنِ هِبةِ للهِ الفُضلَى البَروَجَردِى، غفرَ للهُ لهُ ولِوالِدَيهِ ولجميعِ المُ سل م

وارزُقهُ ال ج نةَ والسَّ عةداَ في الآخِ ،ر ةآنسِ اهللم وِحدَتهُ وارحَمْ غُربتَه، فَمنْ غَيَّرَ تُربَتِي وبَدَّلَ حُفرَتِي؛ فَأنتَ خَصمُه، وعليهِ غضبُ

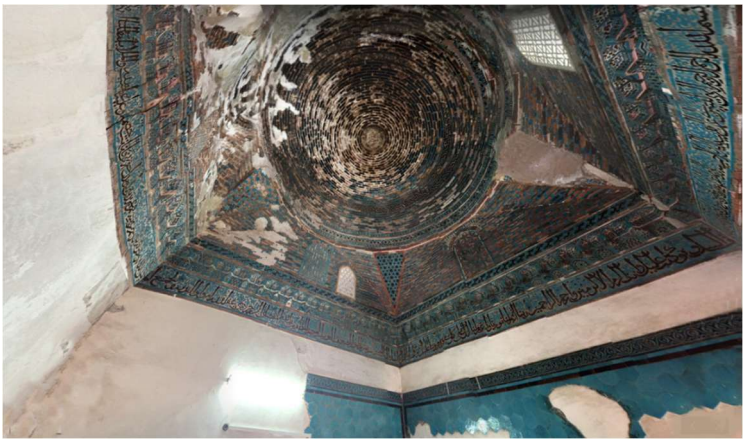
للهِ والملائكةِ والناسِ أجمعِ ى ن

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim ilahî leyse li ‘amelün etekarrabü ileyke ve lâ hasenetin edüllün bihâ aleyke, azze fakrî vefakati ve züllî ve vahdetî, ferham ğurbetî ve kün enisi fî hufratî, fekad eltecee tü ileyke ve tevekkeltü aleyke ve ente ekramu’l-ekramîne. Rabbena etmim lenâ nûranâ vâğfirlenâ inneke alâ külli şeyin kadir, râbbenâ aleyke tevekkelnâ ve ileyke enebnâ ve ileyke’l-mesîru, hezîhi türbetü’d-da’ifi’l-ğaribi’l-vehîdi, el-Muzafferi’bni Hibetillâh el-Mufadla’l-Burucerdiyyi, ğaferallâhu lehu velivâlideyhi ve li-cemi’ı’l-müslimîne, verzukhu’l-cennete ve’s-saadete fi’lâhirati, ânisi allâhümme vahdetehu verham ğurbetehu, femen ğayyera türbeti ve beddele hufrati; feente hasmühu, ve aleyhi ğadabullâhi ve’l-melâiketi ve’n-nâsi ecma’in.

Türkçesi:

Ey Allah’ım beni sana yaklaştıracak bir amelim, sana kendi (varlığıyla) şahitlik edecek bir güzel (davranışım) yoktur. Benim fakirliğim, yoksulluğum, önemsizliğim ve birliğim ariz olsun. Benim ayrılışıma (irtihal) merhamet et, kabrimde bana yardımcı (dost) ol. Mutlak sana iltica ettim. Ve sana tevekkül ettim. Sen cömertlerin en cömerti. Rabbimiz Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter. Rabbimiz Sadece sana dayanıp güvendik, sana yöneldik; dönüş de ancak sanadır. Bu türbe (Allah’ım) zayıf, garip ve tek başına (kalan) kulu Hibetullah EI-Mufaddal El-Burucerdinin oğlu El-Muzafferindir. Allah onu anasını babasını ve bütün Müslümanları affetsin. Ona cenneti rızık olarak, ahirette saadet (ihsan eylesin). Allah onun yalnızlığına yardım etsin, onun garipliğine (bu dünyadan ayrılışına) rahmet eylesin. Kim ki türbenin dışında kabrimi tahrif ederse sen onun hasmı ol. Allah’ın meleklerin ve bütün insanların gazabı o kişi üzerinde olsun (Bilget, 1991, s. 38).

Fotoğraf 2.158 Sivas Buruciye Medresesi, Türbe, Kitabe

Vakfiye:

Yapının vakfiyesi günümüze gelememiş olmakla birlikte avlusunda bulunan yazılı taş parçalarının vakfiye niteliğinde olduğu anlaşılmıştır. Buna göre, medresenin kendisine bağlı bir mescit ve kütüphanesinin olduğu ve başka ek yapılarla beraber bir külliye olduğu düşünülmektedir. Avlunun içinde bulunan rozetlerde yazı dairenin etrafında ve içinde yer almaktadır.

Kitabe 1

Yazılışı:

شُروطُ الوَاقِفِ: مُدَرِساً وَاحِداً وَثُلثَاً مِنَ المُعِيدينَ وَثُلُثَينِ

Rozetin Ortasında

منَ الفُقهاءِ

Okunuşu:

Şurutu'l-vakıfi: Müderrisen vahiden sülüsen mine'l-muidine ve süluseyni mine' l-fukahai

Türkçesi:

Vâkıfın şartı, bir müderris, üç muid ve otuz fıkıh bilgini

Kitabe 2

Yazılışı:

وأربعةً مِنَ الحُفَّاظِ وإمَامَاً وَاحِداًوَمُؤَذِناًوَاحِداًلِخِزَانَة

Rozetin Ortasında

الكتب

Okunuşu:

ve erba’aten mine’l-huffazı ve imamen vahiden ve müezzinen vahiden li-hazineti’ l kutubi.

Türkçesi:

Dört hafız ve bir imam ve bir müezzin ve kütüphane için bir yardımcısı.

Kitabe 3

Yazılışı:

مِنْ جُملةِ مَا وَقفَ رَحمةَ للهِ على هذهِ المَدرسةِ المُباركةِ قريةُ أسكِ

Rozetin Ortasında

مِن نَاحيةِ إ يل كيلو

Okunuşu:

Min cümleti mâ vakfı rahmetallahi alâ hazihi'l-medraseti'l-mübâraketi karyetu Eski min nahiyeti İleklu

Türkçesi:

(Bunlar) Vakfedenin vakfettiği şeyin cümlesindendir. Allah rahmet i onun (Vakfı'nı) üzerine olsun. Bu mübarek medrese (ye) İleklu nahiyesinin Eski köyü (vakfedilmiştir).

Taş vakfiyesine göre Buruciye medresesinde, bir müderris, üç muid ve otuz fıkıh bilgini, dört hafız, bir imam, bir müezzin ve kütüphane yardımcısı bulunmaktaydı.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Arşiv kayıtlarında vakfın gelirleriyle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır. Vakfın H.1251/M.1836 – H.1252/M.1838 yılları arasında geliri 7.867,5 kuruş, gideri 7.867,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla gelir-giderin birbirine eşit olduğu görülmektedir (Sağlam, 2024, s. 239).

Ayrıca Osmanlı arşiv belgelerinde, hurufat defterlerinde görevli atamalarına dair kayıtlar bulunmaktadır.

Mütevelli ve Müderris

H.1112/M.1701 müderris Ömer Efendi'den alınan yarım hisse müderrislik görevini Ahmed kendi üzerine almak istemiştir (BOA, İE.TCT., 8/993).

H.1128/M.1716 yılında müderrisin Mustafa olduğu kaydedilmiştir (BOA, İE.EV., 54/5964).

H.1144/M.1732 yılında Burucerdi (Buruciye) Medresesi Vakfı'ndan muayyen vazife ile tevliyet cihetinin tevcihi (BOA, C.MF., 145/7246). Ücretini Buruciye Medresesi vakfından almak üzere bir akçe karşılığında iâde ciheti görevi boş olduğu için bu görev, Şeyh Şemseddin Halîfe'ye beratı yenilenerek tevcih edilmiştir (VGM, HD, 1088/49a).

H.1144/M.1732 yılında Vakfın naibi el-Hac Ebûbekir'dir (VGM, HD, 1088/48a).

H.1195/M.1781 müderris Şeyh Ali çeyrek ders hissesini kendi isteğiyle oğlu Şeyh Ömer'e devretmiştir (BOA, C.MF., 133/6632). H.1203/M.1789 yılında Burûciye Medresesinde müderris olarak görevli Ömer Efendi, mahkemeye müracaat ederek kendi rızasıyla vazifesini, ulemadan oğlu Receb Efendiye devretmek istemiş, bunun üzerine de Receb Efendiye müderrislik beratı verilmiştir (BOA, C.MF., 184/9170).

H.1218/M.1804 yılında, dörtte bir hisseli müderris Mehmed Tahir Efendi, beratını kaybettiğinden, isteği üzerine beratı yenilenmiştir (BOA, C.MF., 26/1263).

H.1230/M.1815 yılında, Buruciye Medresesi vakfında tevliyet ve müderrislik, Gök Medresede müderrislik, Şifaiye Medresesi vakfında nezaret, Alâeddin Camii vakfında tevliyet ve hitabet görevlerinde bulunan Sivas Müftüsü Mehmed Tahir Efendi, geride çocuk bırakmadan/bilâ veled vefat etmiştir. Alâeddin Paşa tarafından, söz konusu görevlerden bazısında kendisine ortak olan biraderinin oğlu Abdullah Efendi'nin her yönüyle liyakat sahibi olduğu belirtilerek, amcası Mehmed Tahir Efendi'nin vefatıyla boş kalan vazifelerin ona tevcihi, talep edilmiştir (BOA, C.MF., 44/2152). Buradan anlaşılacağı üzere aynı anda farklı yerlerde görevlendirilebilmekteydiler.

H.1251/M.1836 yılına ait kayıtta, nısf müderrislik cihetini mutasarrıf olan el-Hac Abdurrahman'ın vefatından sonra bu görev oğulları Feyzullah ve Mehmed Nurullah'a müştereken devredilmiştir. Ancak Nurullah sanki kardeşi yokmuşçasına görevi kendi üzerine almıştır. Bunun üzerine görev Feyzullah'a verilmiştir (BOA, AE.SMHD.II., 29/1792).

Muid

H.1105/M.1694 yılında medresede muid olarak görevli olan Osman vefat etmiş yerine Ömer getirilmiştir (VGM, HD, 1121/18a).

H.1108/M.1697 yılında medresenin muidi Abdullah'tır ve günlük üç akçe almaktadır (VGM, HD, 1140/158a).

H.1144/M.1732 yılında muid Abdullah vefat etmiş yerine Veliyyüddin Halîfe görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1088/48a). Veliyyüddin Efendi'nin H.1170/M.1756 yılında vefatı üzerine muidlik görevi, Sivas Kadısı Mehmed Müftîzâde tarafından oğlu Mehmed Halîfe Emin Efendi'ye tevcih edilmiştir.

İmam

H.1105/M.1694 yılında Ahmed isimli şahıs imam olarak görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1121/18a).

H.1108/M.1697 yılında mescitte bir akçe karşılığında imam olan Hacı Mustafa vefat etmiş yerine oğlu Mehmed görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1140/158b).

H.1131/M.1719 yılına ait kayıtta mescitte görevli imam Abdullah Efendi, çok yaşlı olduğu için hissesinin üçte ikisinden feragat etmiştir. Bu görevin oğullarına verilmesini talep etmiştir (BOA, C.MF., 23/1111).

H.1185/M.1771 imamlık görevi Seyyid Abdullah Halife'nin vefatı üzerine oğlu Salih Halife'ye geçmiştir (BOA, AE.SMST.III, 362/28986).

H.1218/M.1804 yılında imamet cihetine sahip olan Hüseyin Efendi, mahkemeye başvurarak kendi isteğiyle görevini Mehmed ve Mehmed Emin efendilere devretmiştir. Göreve getirilenlere yeni berat verilmiştir (BOA, C.MF., 38/1854).

H.1277/M.1861 yılında sülüs hisseli imam olan Ebû Bekir b. Nurullah, çocuksuz vefat etmiş, yapılan sınavla Abdurrahman b. Ataullah Efendi görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 40/1972).

Türbedar

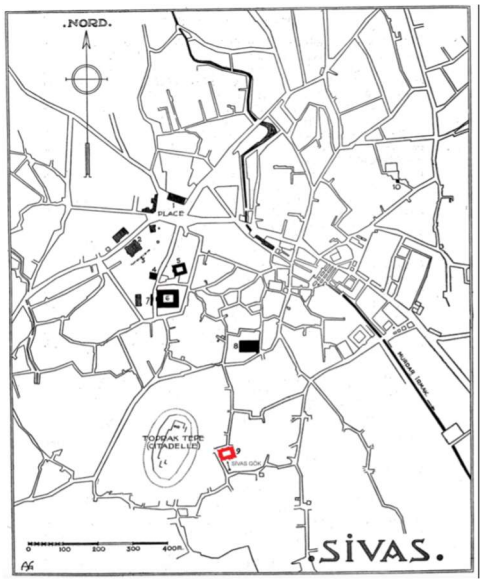
H.1111/M.1700 yılında medrese bir akçe ile türbehan Seyyid Ahmed vefat etmiş yerine oğlu Seyyid Mehmed'e berat verilmiştir (VGM, HD, 1121/7a).

2.1.28. Sivas Gök Medrese

Yapının Adı: Sivas Gök Medrese (Medrese-i Sâhibiyye-i Fahriyye/ Sahip Ata/Sahibiye)

Yapı kaynaklarda farklı adlarla tanımlanmaktadır. Vakfiyesinde *Medrese-i Sâhibiyye-i Fahriyye* (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 36), Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde *Kızıl Medrese* (Evliya Çelebi, 2006, s. 272) olarak, çini kullanımından dolayı 18. yüzyıldan itibaren Gök Medrese adıyla anılmıştır (Gabriel, 1934, s. 155; Kuran, 1969, s. 92; Sözen, 1970, s. 40; Durukan, 1997, s. 37).

Yapının Yeri: Sivas il merkezi, Kaleardı Mahalle'sinde, Topraktepe olarak bilinen kalenin doğusunda, dış surun içinde yer alır.[152]

Şekil 2.59 Sivas Gök Medrese, konum (Gabriel, 1934)

Medresenin vakfiyesinde *"Sivas beldesi içinde Kale kapusu karşısında ilim adamlarının oturmalarına mahsus yazlık, kışlık odaları, bir abdestliği, biri sağ diğeri sol tarafta iki minareyi, girişinde bir mescidi müştemli, Medrese-i Sahibiyye-i Fahriyye namıyla meşhur binası muhkem ve avlusu geniş bir medrese bina etti. Suyunu akıttı ve bu medresenin haricinde bir de Dâr-ı Ziyâfet (Konuklar yurdu) yaptırdı"* (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53) şeklinde yapının yeri tanımlanmış, mimari özellikleri hakkında

[152] M. Sözen, Topraktepe'nin kuzeyindedir diye tarif etmiştir ancak kent planından da görüldüğü üzere doğusundadır. Sözen. M. (1970). *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri C.I.* İTÜ Matbaası. İstanbul. S.40.

bilgiler verilmiştir. Ayrıca yapının yakınındaki kalenin doğu tarafında bir kapısı olduğu belirtilmiştir.

Yapım Tarihi ve Banisi: Medrese taç kapısında yer alan kitabesine göre; 1271 yılında Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından inşa ettirilmiştir (Kuran, 1969, s. 94; Sözen, 1970, s. 40; Berchem ve Ethem, 1970, s. 118).

Mimar/Sanatçı: Taç kapı nişinin iç yan yüzlerinde, sütunce başlıklarının hizasında sivri kemerli nişlerin yüzeyinde bulunan kitabelerde, yapının mimarı Kaluyan el Konevi'nin adı yazılıdır (Kuran, 1969, s. 94; Sözen, 1970, s. 40; Bayburtluoğlu, 1993, s. 102; Sönmez, 1995, s. 283).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapı günümüze kadar çok sayıda onarım geçirmiştir. Yapının durumu hakkında Evliya Çelebi'nin, "*felek nice yerlerini bozmuş*" şeklinde yaptığı tanımlama, medresenin 17. yüzyıldaki harap haline işaret etmektedir. Binanın geçirdiği onarımlara ilişkin en erken yazılı belge, Zilhecce 1131/Ekim 1719 yılına aittir. Sultan tarafından Sivas Beylerbeyi ve Kadısına gönderilen fermanda, medresenin minarelerinin bazı bölümleri ile şerefelerinin onarımının gerçekleştirilmesi isteği yazılıdır (Erdoğan, 1968, s. 164). Fermanda, beş vakit ezan okunamadığından bahsedilerek, minarelerin tamir edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun dışında konuyla ilgili olarak, Defter-i Evkaf-ı Rum'da, medresenin binaları ve çeşmeleri her sene tamire muhtaç durumdadır (Demirel, 2000, s. 70). 17. yüzyılda yapı kullanılamaz hale gelmesine rağmen, çevresinde mahallerin oluşumu devam ederek, iskânın arttırdığı bilinmektedir.

1717 tarihindeki, medresenin mescidi için hatip tayin edilmesi ve böylece burada Cuma namazı kılınabilmesi hususunda bir belge yer almaktadır. Bu iki belge, 18. yüzyılın başlarında özellikle mescidin işler hale getirilmesine çalışıldığına işaret etmektedir. Ayrıca, Osmanlı dönemi boyunca Gök Medrese Mahalle'sinde, ikinci bir mescit ya da caminin yapılmaması nedeniyle, medrese mescidinin mahalle halkı tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.

H.1239/M.1823 yılında Sivas müftüsü ve müderris Seyyid Abdullah Efendi tarafından medresenin doğu bölümü onarılmış, medresenin bir bölümüne ahşap fevkani bazı odalar

eklenmiştir. Bu onarımlarda, yıkılmış olan ana eyvan ve iki yanında/bitişiğinde yer alan odaların avluya bakan bölümlerine bir duvar örülmüştür. Yıkılan bölüm binanın dışında bırakılarak, üzerine iki satırlık onarım kitabesi eklenmiştir (Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 145-151). Bu kitabede; "*Muhakkak müftü ve müderris Seyyid Abdullah onu 1239/1824 ramazanında tamir edip onardı. Sanki onu ikinci kez yeniden yaptı. Allah onun çalışmasından ve iyi niyetinden dolayı hayrını çoğaltsın"* yazmaktadır.

Yapının 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekaleti'ne bağlandığını, ardından aynı yıl çıkan kanunla yirmi dokuz merkezde açılan İmam Hatip okullarından biri olmuştur. Bir dönem askeri depo ve daha sonra İmam Hatip Okulu olarak kullanılan bina, 1Aralık 1926 tarihinde Müze haline getirilmiştir (Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 146).

Daha sonra müzenin, restorasyonu biten Buruciye Medresesi'ne taşınmasıyla, 1967 yılında yeniden Vakıflar Genel Müdürlüğünün kullanımına bırakılan Gök Medrese'de araştırmacılardan O. C. Tuncer tarafından 1978–79 yıllarında temizlik ve kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda elde edilen veriler ışığında rölöve ve restitüsyon projeleri hazırlanarak, korumaya yönelik bazı müdahalelerde bulunulmuştur. 1990 yılına gelindiğinde bu kez, medresenin çevresinde sondaj çalışmaları gerçekleştirmiştir (Tuncer, 2008, s. 130-182). Çeşitli onarım projeleri, bazı bürokratik işlemlerin uzunluğu sebebiyle uygulanamamıştır. Yapı belediye tarafından 1994 yılında, yap- işlet- devret modelinde onarılmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir süreliğine devralınmıştır. Bu amaçla 1995-1996 yılında araştırmacılardan B. Bilget tarafından onarım çalışmaları öncesi binada bir temizlik ve kazı çalışması yapılmıştır (Bilget, 1997, s. 608).

Sivas Gök Medrese Vakfının isteği üzerine 1997- 1998 yıllarında İTÜ Mimarlık Bölümü Öğretim Üyeleri Yegân Kâhya, Gülsün Tanyeli ve Kani Kuzucular tarafından fotogrametrik belgeleme, malzeme analizleri ile hasar tespitlerini içeren geniş çaplı bir çalışma başlatılmıştır. Ancak çalışmaların sonuçsuz kalması ve yerel yönetimin değişmesi nedeniyle 2004 yılında bina tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kullanımına verilmiştir. Bu tarihten sonra, önceki yıllarda hazırlanan onarım ve restorasyon projelerine dayanarak yeni bir onarım çalışması yapılmıştır. 2006 yılında ODTÜ'den uzman kişiler tarafından bir restorasyon projesi hazırlanmıştır ve bu tarihte zemin güçlendirme çalışması yapılmıştır. Çalışmalar sırasında yapının özgün temel detayı

olarak ardıç kazıklar bulunmuştur. Ancak uygulamada tüm kazıklar kaldırılmıştır. Ayrıca bununla ilgili bir belgeleme çalışması yapılmamıştır (http://v3.arkitera.com/h15201-gokmedrese-agac-kaziklar-uzerine-insa-edilmis.htm). Yapının içinde de bazı bölümler onarılmıştır. Bu aşamada onarımlar sürerken, çevre düzenleme projesi gerçekleştirilmiştir. 2008 yılı restorasyon çalışmalarında çini konservasyonuna ağırlık verilmiştir. Mescidin iç duvarlarında ve kubbede geç dönemde yapılan sıvalar kaldırılarak, özgün sırlı- sırsız tuğlalı ve çinili yüzeyler açığa çıkarılmıştır.

Daha sonra 2014-15 yıllarında yapının restorasyonuna ilişkin yeni bir proje hazırlanmıştır. Bilimsel Proje danışmanı O. Cezmi Tuncer'in önerdiği restitüsyona göre restorasyon projesi hazırlanmıştır. 2001 yılında yapılan çelik taşıyıcılı örtü sistemi bunların yerine bu mekânlarda taş tonoz ve tuğla kubbelerin yeniden yapılması ve yapının çevre şartlarından korunması amacıyla da üstünün ahşap elemanlar kullanılarak oluşturulacak bir örtü sistemiyle kapatılması planlanmıştır. Doğu eyvanındaki taş duvar yıkılarak yerine yenisi yapılmıştır. Ayrıca çelik taşıyıcı örtülerin kaldırılmasından sonra hücrelerde tonozlar yapılmıştır.

Medrese günümüzde müze olarak kullanılmaktadır[153].

Yapı Tanıtımı: Medrese**,** doğu-batı yönünde yaklaşık dikdörtgen planlı, açık avlulu, kuzey ve güneyden olmak üzere iki yönden revaklı, dört eyvanlı ve tek katlıdır (Gabriel, 1934, s. 155; Sözen, 1970, s. 40; Tuncer, 2008, s. 36). Avlu, yaklaşık 14,50 x 24,25 m boyutlarındadır. Revaklar sütunlara atılan sivri kemerlerle biçimlenmiştir.

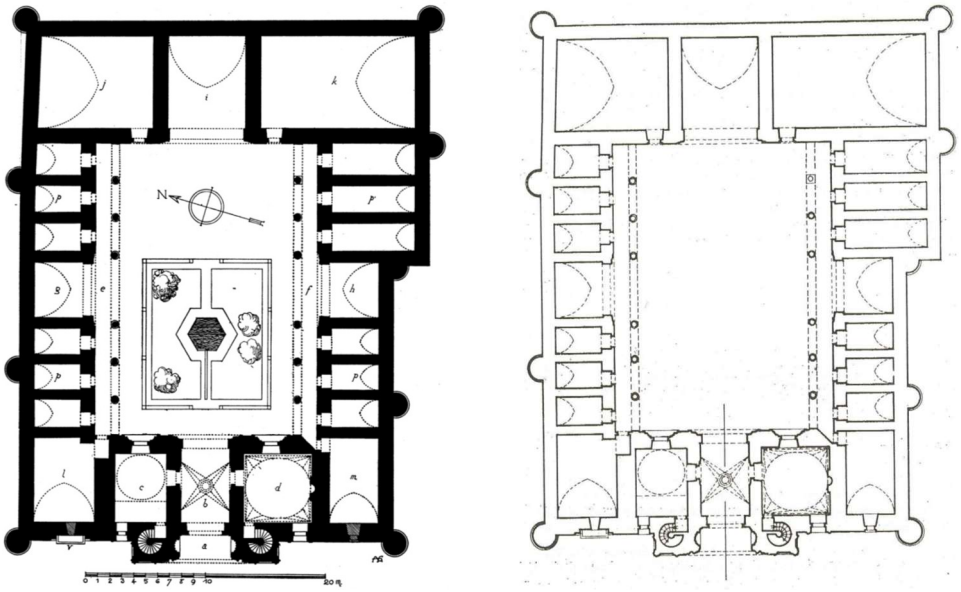
Avlunun kuzey- güney ve batı kanatlarında on altı öğrenci odası yer almaktadır. Yan eyvanların iki yanında bulunan üçerden altı öğrenci hücresinin dizilimi simetrik bir görünüm yansıtmaktadır.

Avlunun batı kanadında eksende giriş eyvanı, güneyine bitişik mescit, kuzeyine bitişik darülkurra ile köşelerde dikdörtgen planlı birer mekân yer alır. Giriş eyvanının güneyindeki mescit, kare planlı ve üzeri üçgen kuşakla geçilen kubbe, kuzeydeki

[153] Yapının geçirdiği restorasyonlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Yiğiter, E. (2018). *Sivas'taki Anadolu Selçuklu Medreselerinde Restorasyon Çalışmaları (19.-20. Yüzyıl)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi: Konya; İnan Ocak, Z. (2018). *Anadolu Selçuklu Dönemi Anıtsal Yapılarında 20 Yüzyıl Başından İtibaren Gerçekleştirilen Onarımlar*. Doktora Tezi, İTÜ: İstanbul.

darülkurra doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı, içten bir kemerle kareye dönüştürülerek doğusu üçgen kuşakla geçilen kubbe, batısı sivri tonoz ile örtülmüştür (Tuncer, 2008, s. 36).

Avlunun doğu kanadında eksende doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı ana eyvan ile bitişiğinde kuzey- güney yönünde dikdörtgen planlı birer mekân vardır. Bu mekanla büyük ölçüde yıkıldığı için günümüze ulaşmamıştır.

Şekil 2.60 Sivas Gök Medrese, plan (Gabriel, 1934; Sözen, 1970)

Yapının cepheleri farklı düzenlenmiştir. Batı/ön cephe elemanları açısından zengindir. Batı cephe, köşelerinde yarım daire biçimli köşe kuleleri, eksende dışa taşkın ve cepheden yüksek çifte minareli taç kapı, simetriğinde alt seviyede birer/iki büyük boyutlu pencere, üst seviyede düzensiz pencereler ile eksenin kuzeyindeki çeşme nişinden oluşan bir düzenleme yansıtır. Bu kurgu içinde alt seviyedeki büyük boyutlu pencerelerin güneydekinin mescide, kuzeydekinin darülkurraya açılması, bu birimlerin işlevini vurgulayarak, yapının içi ile dışı arasında bağ kurmamızı sağlamaktadır. Ayrıca cephenin kuzeyindeki çeşme ve kitabeleri de dikkat çekicidir.

On dört sıra mukarnas kavsaralı taç kapı bitişiğindeki cepheden yüksek minare kaideleri ve minare gövdesiyle cephenin merkezini vurgulamaktadır. Çifte minareli taç kapının mazgal bir tepelikle sonlanması yükseklik etkisini artırmaktadır. Minare kaideleri panolara ayrılan bezeme programı ile taç kapı ise bordürleri, yan nişleri, kuşatma kemeri

köşeliğindeki süslemeleri ve kitabeleri ile öne çıkmaktadır. Örnekte köşe kulelerinin gövdesinin ve minare kaidelerinin yan yüzlerinin de süslenmiş olması yapıda bezemenin dağılımını artırmıştır. Başka bir deyişle ön cephe en süslü cephe elemanlarına sahiptir.

Fotoğraf 2.159 Sivas Gök Medrese, batı ve kuzey cephe, genel görünüm

Kuzey cephe yarım daire köşe kulesi ve aralarındaki yarım daire payanda ile yaklaşık eş aralıklı üç parçaya bölünmüştür. Cephe aksına göre asimetrik olarak düzenlenen iki sıra halinde, farklı boyutlarda yedi pencere bulunur. Alt sıradaki üç pencereden batıdan ilk ikisi sivri kemerli mazgal, üçüncüsü biri dar, diğeri geniş iki bordürle çerçevelenmiş ve dikdörtgen nişin alt kenarının ortasına yerleştirilmiş sivri kemerlidir.

Doğu cephe yıkıldığı için özgün durumu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yapılan kazılar sonucunda, düz bir duvar şeklinde devam ettiği anlaşılmıştır.

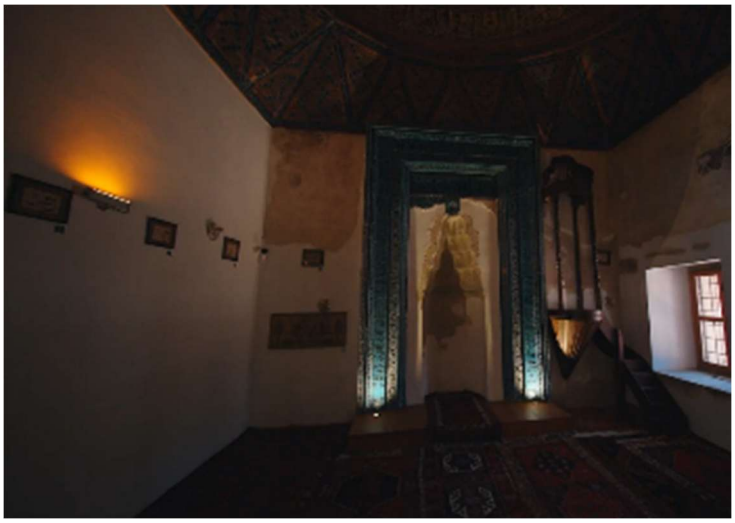
Güney cephenin doğu kısmı dışa doğru kademe yapmaktadır. Cephede yaklaşık eşit aralıklarla yerleştirilmiş, cephe boyunca yükselen üç yarım daire payanda bulunmaktadır. Bu bölümde üst seviyede bugün açıklığı örülmüş olan sekiz pencere görülmektedir.

Taç kapıdaki basık kemerli kapıdan yıldız tonoz örtülü giriş eyvanına girilir. Giriş eyvanının kuzey ve güney duvarlarında bitişiğindeki mekanlara (mescit- darülkurra) açılan birer kapı vardır.

Fotoğraf 2.160 Sivas Gök Medrese, giriş eyvanı, yıldız tonoz

Eyvanın kuzeyindeki birim darülkurra, güneyindeki mekân ise mescittir. Giriş eyvanından girilen, işlevleri farklı olan bu mekanların dışa ve avluya birer pencere ile açılması, iç mekânın dışa yansıtılmasını sağlamaktadır. Dini işlevli her iki mekân da minarelere girişi sağlayan kapıların olması ilginçtir. Mescidin özgün çini mozaik kaplı mihrabı vardır. Daha sonra Cuma namazı kılınabilmesi için eklenen bir minberi yer almaktadır.

Fotoğraf 2.161 Sivas Gök Medrese, mescit

Giriş eyvanının kuzeyindeki darülkurra, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Mekân batı tarafına atılan bir sivri kemerle kareye dönüştürülerek, üzeri üçgen kuşakla geçilen kubbe ile örtülmüştür. Bu birim mescit ile eş derinlikte olmakla birlikte daha dardır.

Fotoğraf 2.162 Sivas Gök Medrese, mescit ve darülkurra, örtü sistemi

Medresenin kuzeybatı köşesinde yer alan kareye yakın planlı, örtü sistemi yıkılmış olan birim abdesthane olarak kullanılmaktadır.

Yapının vakfiyesinde muslukta daima su bulundurulması belirtilmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 56). Günümüze ulaşan özgün mekânla vakfiyede geçen bilgiler örtüşmektedir. Temiz ve pis su için ayrı ayrı kanal yolları yapılmış olması, mekândaki her kabin için sürekli akan bir temizleme savağının bulunması, dönemi için gelişmiş bir örnektir (Kâhya- Tanyeli- Kuzucular, 2008, 197).

Fotoğraf 2.163 Sivas Gök Medrese, kuzeybatı köşe, abdesthane (Kâhya, Tanyeli, Kuzucular, 2008)

Abdesthanenin ön/batı cepheye açılan penceresi altında çeşmenin bulunması, ıslak alan için çözüm bulunmak istenmesiyle bağlantılı olmalıdır. Kaynaklarda abdesthane olarak kullanılan kuzeybatı ve güneybatı köşe mekânlarından söz edilmiştir (Kuran, 1969, s. 94).

Avlunun batı kanadı eksenindeki giriş eyvanı kademeli sivri kemerlerle yaklaşık 15,15 x 24,50 m boyutlarındaki dikdörtgen planlı avluya açılmaktadır. Revaklar avlunun kuzey ve güney kanadında altışar sütuna (on iki) atılan kemerlerle oluşturulmuştur. Dört eyvanlı yapıda, avlunun yatay ve dikey eksenlerinde eyvanlar yer alır. Giriş eyvanı yıldız tonoz, diğer eyvanlar, revaklar ve öğrenci odaları sivri tonozla örtülmüştür.

Medresenin kuzey ve güney kanadındaki öğrenci odaları avluya basık kemerli kapı ve üzerlerindeki sivri kemerli pencerelerle açılmaktadır. Kapı- pencere düzenlemesi odaların aydınlatılması için yapılmış olmalıdır.

Fotoğraf 2.164 Sivas Gök Medrese, avlu, kuzey kanat

Fotoğraf 2.165 Sivas Gök Medrese, avlu, güney kanat

Medresede avlunun doğu kanadı tümüyle yıkılmıştır. Yapıda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bu bölümün özgün durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle O. C. Tuncer'in yaptığı kazılarla doğu sınırı tespit edilen yapının, kuzey duvarının doğu köşedeki payanda ile sonlanmadığı, doğuya doğru devam ettiği ortaya çıkarılmıştır. Tuncer, bu bölümün vakfiyede adı geçen Darü'l- Ziyafet ya da hamam gibi yapıları da içine alan bir bahçe duvarı olabileceğini ileri sürmektedir (Tuncer, 2004, s. 129).

Fotoğraf 2.166 Sivas Gök Medrese, avlu, doğu kanat

Araştırmacılardan A. Gabriel, yapının özgünün iki katlı olduğunu, olası Timur döneminde yıkıldığını, sonraki bir dönemde bugünkü görüntüsüne kavuştuğunu belirtmiştir (Gabriel, 1934, s. 157-158). M. Sözen, sadece ana eyvan ve iki yanındaki mekânın iki katlı olabileceğine işaret etmektedir (Sözen, 1970, s. 47). O. C. Tuncer ise tuvalet/abdesthane mekânının doğusundaki merdiven kalıntısını ve giriş eyvanının üzerindeki çinili odaları yaptığı kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarmıştır. Araştırmacı, Gabriel'in savunduğu gibi binanın özgününde iki katlı olduğunu; sözü edilen merdiven kütlesi ile giriş eyvanının üzerindeki odaların varlığının kanıtladığını belirtmiştir (Tuncer, 2004).

Seyyah Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler, Gök Medresenin iki katlı olduğunu söylemektedir. "*Kızıl Medrese derler ibret verici bir medresedir ki İslâm ülkelerinde öyle bir ilim yuvası ne yapılmıştır ne de yapılabilir"*. Timur'un yapıya hayran kaldığından, kale kapısı gibi yüksek bir kapısı olduğundan, her görenin hayran kaldığından bahseder. Kapının üst eşiği üzerinde tarihi budur: *"Netice-i kelamı Kılıç Arslan bin Mes'ud Sene tis'a ve sittin ve hamse-mi'e"*. İlim öğrenen talebe efendiler yazın üst, kışın alt katlarda öğrenim yaparlar. Vaktiyle gelirleri öyle sağlammış ki, evkafı sayesinde her gün öğrencilere iki defa sekiz türlü yemekler fağfurî kâseler içinde verilirmiş. Hala talebeleri birer hasıra sahip değil gösterişsiz ümmetin Salihlerinden kimselerdir. Tanrı imar eyleye! Ondan yüksek kale altında. Bütün gezginler, kara ve deniz tüccarı olup dünyayı dolaşanların dilinde övgü düzülen, seyre değer bir medresedir. (Evliya Çelebi, 2006, s. 272-273). Bu dönemde yemeklerden söz edilerek, imaretin de aktif olduğunu anlıyoruz.

Yapıda malzeme olarak kesme taş, mermer, moloz taş, sırlı ve sırsız tuğla kullanılmıştır. Süsleme bitkisel, geometrik, figürlü ve yazı olarak çeşitlenmektedir[154]. Bir anlamda yazının bir propaganda aracı olarak kullanıldığını düşünebiliriz. Taç kapı ve minareleri farklı bir bezeme ikonografisi sunmaktadır. Süslemede renk almaşıklığı (çift renkli mermer), hayat ağaçları, yoğun kıvrık dal, rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel motifler, bazıları dökülmüş olan kabaralar farklı işleniş ve kompozisyon düzenlemeleri ile öne çıkmaktadır. Bu yapı ve özelinde ön cephedeki elemanları, zengin süslemeleri ile Orta Çağ Türk Sanatında eşsiz bir yere sahiptir. Dönemin siyasi, sosyal ve kültürel ortamına

[154] Bezemeler hakkında detaylı bilgi için bkz. (Eser, 1998; Yavaş, 2015).

göndermeler yapan vakfiyesi ile yapı kitabelerini ayrıca vurgulamak gerekir. Bu yapı bir anlamda siyasi ortam, siyaset ve mimari ilişkisini ortaya koymaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Sivas Gök Medrese'de çok sayıda kitabe bulunmaktadır. Özellikle ön/batı cephesindeki mimari ögelerde (taç kapı, minare kaideleri, pencerelerin üzeri ve çeşme), ve avlu çevresindeki öğrenci odalarının kapıları üzerinde, tonoz ve kubbelerde çok sayıda kitabe bulunmaktadır[155]. Kitabeler Arapça yazılmış, sülüs ve kufi özellikleri ile dikkat çekmektedir.

Bu bölümde medresedeki kitabeler dıştan içe doğru anlatılacaktır.

Taç Kapı:

Taç kapıdaki kitabeler basık kemerli giriş kapısının üzerinde, taç kapı nişini yatay olarak dolaşan şeritte, sütunce başlıklarında ve yan nişlerin üzerinde, kuşatma kemerinin yüzeyinde ve üzerinde yer alır. Taç kapı kitabeleri alttan- üste doğru dizilimine göre ele alınmıştır.

Taç kapıda basık kemerli kapının üzerinde/ taç kapı nişinde yatay olarak uzanan tek satırlık sülüsle yazılmış kitabe:

Yazılışı:

أُمِرَ بِعِمَارَةِ هَذِهِ المَدْرَسَةِ المُبَارَكَةِ فِي أَيَّامِ دَوْلَةِ السُّلْطَانِ الأَعْظَمِ شَاهِنْشَاهَ المُعَظَّمَ، غَيَّاثِ الدُّنْيَا وَالدِّيْنِ، كَيْخِسْرُو بَنْ قَلَجْ آرْسِلَانْ، خَلَّدَ اللهُ دَوْلَتَهُ، الصَّاحِبُ الأَعْظَمُ، الدُّسْتُوْرُ المُعَظَّمُ، أَبُو الخَيْرَاتِ وَالحَسَنَاتِ، فَخْرُ الدَّوْلَةِ وَالدِّيْنِ، عَلِيٌّ بْنُ الحُسَيْنِ، أَحْسَنَ اللهُ عَاقِبَتَهُ، فِي غُرَّةِ مُحَرَّمَ سَنَةَ سَبْعِيْنَ وَسِتِّمَائَةَ

Okunuşu:

"Emera bi-i'mareti hazihi el-medreseti el-mübareketi fi eyyami devleti's-sultani'l-a'zami şahinşah el muazzam Gıyasi'd-dünya ve'd-din Keyhüsrev bin Kılıç Arslan halleda'llahu

[155] Kitabeler hakkında detaylı bilgi için: Berchem Van M., Ethem H. (1970). Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum. Troisieme partie. Asie Mineure Fasc. I. Sivas et Divriği.Le Caire. S.1-50; Ethem H. (1334 H). *Kayseri Şehri/ Mebani-i İslâm iye ve Kitabeleri.* İstanbul; Uzunçarşılı İ. Hakkı, Nafiz, R. (1928). *Sivas Şehri.* İstanbul; Uzunçarşılı İ. H. (1960). *Kitabeler*. İstanbul., Kocabıyık, S. (2002). *Sivas'ta Selçuklu Medreselerinde Yer Alan Kitabeler*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi: Kayseri; Zaghloul, E. (2019). *Sivas'taki Danişmendli, Selçuklu, İlhanlı ve Eratnalılar Dönemi Yapılarında Yazı*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

devletehu, es-sahibu'la'zamu, ed-düstûru'l-muazzamu, ebu'l-hayrative'l-hasenati fehru'd-devleti ve'd-dini Ali bin el-Hüseyin, ahsenellahu 'akibetehu, fi ğurreti muharreme senete seb'ine ve sitte mieti".

Türkçesi:

Bu kutsal medresenin yapılmasını, Ulu sultan, yüce şahlar şahı, din ve dünyanın yardımcısı Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev döneminde, Allah devletini daim etsin ulu sahip, büyük devlet adamı, hayır ve hasenat babası/sahibi, din ve devletin iftiharı Hüseyin oğlu Ali Allah sonunu hayır etsin H.670/M.1271 yılı Muharrem'in ilk günlerinde emretti (Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 146; Şahin, 2006, s. 147; Üçer, 2010, s. 28).

Kitabede banisi Sahip Ata Fahreddin Ali'nin, Sivas Gök Medrese'de "*Ebu'l Hayrat*" unvanını kullanması anlamlıdır. Burada Moğollara karşı ülkeyi neredeyse tek başına yöneten, Selçuklu vezirinin olan baninin politik gücü ve liderliği vurgulanmıştır (Yavaş, 2018, s. 158).

Fotoğraf 2.167 Sivas Gök Medrese, taç kapı, basık kemer, kitabe

Taç kapı kavsarası sivri kuşatma kemerinin yüzeyindeki kitabe:

Kuşatma kemerinin yüzeyinde sülüsle yazılmışı tek satırlık ayet kitabesi yer almaktadır.

Yazılışı:

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُونَ ۜ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۜ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ ۜ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ

Okunuşu:

Âmene`r-resûlu bimâ ünzile ileyhi min rabbihî ve`l-mü'minûn, küllün âmene billâhi ve melâiketihî ve kutubihî ve rusulih(rusulihî), lâ nuferriku beyne ehadin min

rusulih(rusulihî), ve kâlû semi'nâ ve ata'nâ gufrâneke rabbenâ ve ileykel masîr(masîru). Bakara suresi 285. ayet (Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 146; Şahin, 2006).

Türkçesi:

Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: Onun Peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz. Şöyle de dediler: İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.

Yazılışı:

لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۗ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَسِيْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖۚ وَاعْفُ عَنَّاۗ وَاغْفِرْ لَنَاۗ وَارْحَمْنَاۗ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ

Okunuşu:

Lâ yukellifullâhu nefsen illâ vus'ahâ lehâ mâ kesebet ve aleyhâ mektesebet rabbenâ lâ tuâhıznâ in nesînâ ev ahta'nâ, rabbenâ ve lâ tahmil aleynâ ısran kemâ hameltehu alellezîne min kablinâ, rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih (bihî), va'fu annâ, vağfir lenâ, verhamnâ, ente mevlânâ fensurnâ ale`l-kavmi`l-kâfirîn (kâfirîne).

Türkçesi:

Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et" (Diyanet İşleri Meali).

Taç kapıda herkesin görebileceği yere Bakara suresindeki bu ayetlerin yazılması bilinçli bir tercih olmalıdır. Özellikle Ayet hem teolojik hem siyasi olarak mesajlar içermektedir. Ve bir anlamda da psikolojik direnişi ifade etmektedir. "*Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et"* artan İlhanlı baskısına bir çeşit gönderi, bir anlamda siyasi otoritenin

zayıfladığı dönemde İlahi otoriteye sığınmaktadır. İlhanlı idaresine karşı kimliğini koruyan bir Anadolu Müslümanlığı manifestosu niteliğindedir.

Fotoğraf 2.168 Sivas Gök Medrese, sivri kuşatma kemeri, kitabe

Kavsara kuşatma kemerinin üzerindeki kitabe:

Sivri kuşatma kemeri üzerindeki yatay şeritte, sülüsle yazılmış tek satırlık kitabe bulunmaktadır.

Yazılışı

عُمِّرَ فِيْ أَيَّامِ دَوْلَةِ السُّلْطَانِ الأَعْظَمِ شَاهِنْشَاهَ المُعَظَّمَ، غَيَّاثِ الدُّنْيَا وَالدِّيْنِ، كَيْخِسْرُو بِنْ قَلْيَجْ آرْسِلَانْ، خَلَّدَ اللهُ دَوْلَتَهُ

Okunuşu:

Ummira fî eyyâmi devleti's-sultâni'l-a'zami Şahinşah el-muazzame, ğıyase'd-dünya ve'd-dîni, Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, halledellâhu devletehu.

Türkçesi:

Ulu sultan, yüce şahlar şahı, dünya ve dinin yardımcısı Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev'in devleti zamanında yapılmıştır. Allah devletini daim eylesin (Hakkı ve Nafiz, 1997; Şahin, 2006, s. 152).

Fotoğraf 2.169 Sivas Gök Medrese, kuşatma kemeri, kitabe

Taç kapı nişi yan yüzlerinde, kuzey ve güney yan nişleri sınırlayan bordürün bitişiğindeki kitabe: Kuzey ve güney yan nişleri sınırlayan bordürün bitişiğinde, sütünce başlığı ile aynı düzlemde, sivri kemerli nişin yüzeyine sülüsle yazılmış mimar kitabesi yer almaktadır.

Güneydeki kitabenin Yazılışı:

عَمَلَ اَلأسْتَاذْ

Okunuşu:

Amele el-üstâd

Kuzeydeki kitabenin Yazılışı:

كَالوَيان القُونَوِي

Okunuşu:

Kalûyân el-Konevî (Kuran, 1969, s. 94; Sözen, 1970, s. 40; Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 146; Özlük, 2008, s. 444)**.**

Fotoğraf 2.170 Sivas Gök Medrese, kuzey ve güney sütunce, usta kitabesi

Minare

Taç kapı kurgusuna bitişik dikdörtgen prizmal kaideli, dilimli gövdeli minareler (Çifte Minareli Taç kapı) yer almaktadır. Minare kaidelerinin ön ve yan yüzlerinde kitabeler bulunmaktadır. Kaidelerde alt seviyede sekiz kollu yıldızın ortasında, dikdörtgen çerçeveli olan sekiz kollu yıldızın üzerinde, yan yüzlerdeki sekiz kollu yıldızların ortasında kitabeler vardır.

Güney Minare Güney ve Ön Yüzünde Alt Seviyede Yer Alan Kitabe:

Güney minarenin güney ve ön yüzünde alt seviyede bulunan sekiz kollu yıldızın yüzeyinde güneyden kuzeye doğru Kalem Suresi 51. Ayet yer almaktadır.

Yazılışı:

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ

Okunuşu:

Ve in yekâdü`l-lezîne

Yazılışı:

كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ

Okunuşu:

Keferû le-yüzlikûneke bi-ebsârihim

Türkçe:

O inkârcılar Kur'an'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, "Şüphe yok o bir delidir" derler[156].

Güney minare, ön yüzünde sivri kemerli nişin üzerindeki kitabe:

Güney minare ön yüzünde, yaklaşık orta bölümde, sivri kemerli nişin üzerindeki yatay panonun yüzeyinde tek satırlık düğümlü kufi yazı bulunmaktadır.

---

[156] Kalem Suresi 51-52. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

Yazılışı:

قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مُخْبِرَاً عَنِ اللهِ جَلَّ جَلَالَهُ:" إِنِّيْ أَدْفَعُ عَنِ السَّخِيِّ

Okunuşu:

Gâle'n-nebiyyü aleyhi's-selâmü muhbiran 'anillâhi celle celâlehu: "innî edfe'u ani's-sehıyyi

Türkçesi:

Hz. Peygamber (a.s.) Allah'tan (c.c.) haber vererek buyurdu ki: Ben cömert olan kişiden. Kabir azabını ve kıyametin zorluklarını defederim. 3- O kişi sabah akşam günahlardan arındırılır. 4-Allah'a şükür (Şahin, 2006, s. 154).

Fotoğraf 2.171 Sivas Gök Medrese, güney minare, ön ve yan yüz, kitabe

Kuzey Minare Ön ve Kuzey Yüzünde Yer Alan Kitabe:

Kuzey minarenin ön yüzünde ve kuzey yüzünde alt seviyede bulunan sekiz kollu yıldızın yüzeyine sülüs hatla Kalem Suresi 51. Ve 52 Ayet yazılmıştır.

Yazılışı:

لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

Okunuşu:

Lemmâ semiû ez-zikra ve yekûlûne innehü le-mecnûnun.

Türkçesi:

İnkâr edenler Zikri (Kur-an'ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) “Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar.

Okunuşu:

Ve mâ huvaa illâ zikrun li`l-âlemîn.

Türkçesi:

Oysa Kur’an, âlemler için ancak bir öğüttür[157] (Kalem Sûresi 52. ayet).

Kuzey minare, kuzey yüzünde sivri kemerli nişin üzerindeki kitabe

Kuzey minarenin kuzey yüzünde, yaklaşık orta bölümde sivri kemerli nişin üzerindeki yatay panonu yüzeyinde tek satırlık düğümlü kufi yazı yer almaktadır.

Yazılışı:

عَذَابَ القَبْرِ وَشِدَّةَ القِيَّامَةِ، هُوَ يُصْبِحُ وَيُمْسِيْ مَغْفُوْرَاً لَهُ الذُّنُوْبُ

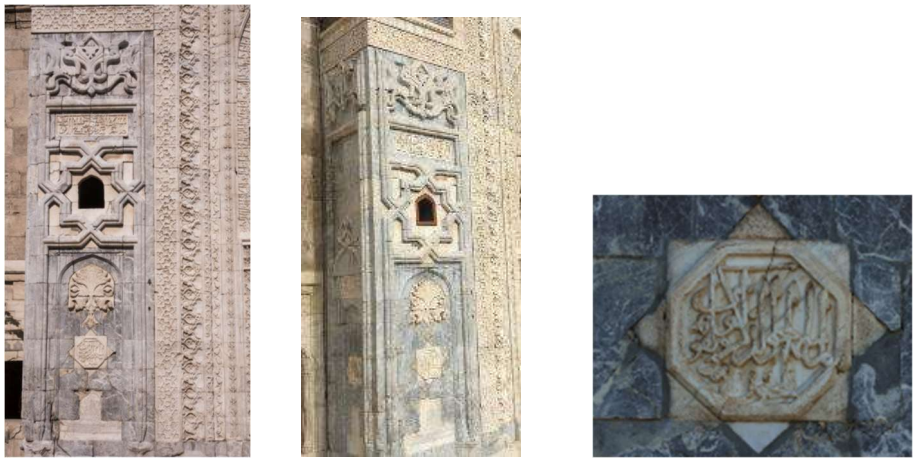
Okunuşu:

Azâbe’l-kabri ve şiddete’l-kıyâmeti, hüve yüsbihu ve yümsî mağfûran lehu’z-zenûbü.”

Türkçesi

Kabir azabını ve kıyametin zorluklarını defederim. O kişi sabah akşam günahlardan arındırılır.

[157] Kalem Suresi 51-52. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

Fotoğraf 2.172 Sivas Gök Medrese, kuzey minare ön ve yan yüz

Taç kapının güneyinde, dikdörtgen pencerenin beş sıra mukarnas kavsaralı ve sivri kuşatma kemeri üzerindeki hadis kitabesi:

Yazılışı:

افضل البقاع المساجد

Okunuşu:

Efdalü`l-begâi el-mesâcidu

Türkçesi:

Yerlerin en faziletlisi mescitlerdir (Şahin, 2006, s. 152). Kaynaklarda "Allah'ın en sevdiği yerler camilerdir" gibi benzer ifadelere rastlamak mümkündür.

Fotoğraf 2.173 Sivas Gök Medrese, batı cephe, güney pencere, kitabe

Çifte minare detayına bakıldığında adeta Sahip Ata Fahreddin Ali'nin imzası niteliğindedir diyebiliriz. Minareler hayırseverlik ve otorite imajını oluştururken kullanılan görsel bir güçtür. Güç savaşı içinde yükselen vezirlik makamının sonucudur. Görsel dilin kamusal alanda bıraktığı etki göz önünde bulundurulduğunda, siyasi alanda zor zamanlar geçiren bir devletin vezirinin yaptırdığı eserlerde kişisel imzasıyla güç savaşı içindeki varlığını göstermesi şeklinde yorumlanabilir (As, 2018, s. 336). Minarelerin günümüzde bile yarattığı etki ortadayken Orta Çağ Anadolu'sundaki etkisi tartışmasızdır.

Batı/ön cephenin kuzeyindeki çeşme kitabesi:

Batı cephenin kuzeyinde üç yönden kademeli bordürlerle kuşatılan, üç dilimli kemerli çeşmenin üzerinde iki satırlık sülüsle yazılmış kitabe vardır.

Yazılışı:

أُمِرَ بِإِنْشَاءِ هَذِهِ العَيْنِ فِيْ أَيَّامِ دَوْلَةِ السُّلْطَانِ الأَعْظَمِ شَاهِنْشَاهَ المُعَظَّمَ، غَيَّاثِ الدُّنْيَا وَالدِّيْنِ، أَبِيْ الفَتْحِ كَيْخِسْرُو بِنْ قَلَجْ آرْسِلَانَ، خَلَّدَ الله دَوْلتَهُ الصَّاحِبُ الأَعْظَمُ، الدُّسْتُوْرُ المُعَظَّمُ، أَبُو الخَيْرَاتِ وَالحَسَنَاتِ، فَخْرُ الدَّوْلَةِ وَالدِّيْنِ، عَلِيٌّ بْنُ الحُسَيْنِ، أَحْسَنَ للهُ عَاقِبَتَهُ

Okunuşu:

"Emera bi-inşâi hâzihi'l-ayni fî eyyâmi devleti's-sultâni'l-a'zami Şahinşah muazzame, Gıyasi'd dünya ve'd-dîni, Ebü'l-fethi Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, halledellâhu devletehu's sâhibu'la'zamü, ed'düstûru'l-muazzamü, ebu'l-hayrâti ve'l-hasenâti, fehru'd-devleti ve'd-dîni, Ali bin el- Hüseyin, ahsenellâhu 'âkıbetehu".

Türkçesi:

"Bu çeşmenin yapılmasını, Büyük Sultan Kılıçarslan'ın oğlu Fetih(ler) sahibi Keyhüsrev'in döneminde Allah devletini daim etsin- ulu sahip ve büyük devlet adamı, hayır ve hasenat sahibi din ve devletin iftiharı Hüseyin oğlu Ali emretti. Allah sonunu güzel etsin" (Şahin, 2006, s. 148).

Giriş eyvanının kuzey ve güney duvarlarında mescit ve dar'ül-kurraya giriş kapılarının üzerindeki kitabe:

Mescit kitabesi:

Giriş eyvanının güneyinde yer alan mescit kapısının üzerindeki yatay şeritte sülüsle yazılmış tek satırlık kitabede Cin Suresi 18. Ayet bulunur.

Yazılışı:

وَأَنَّ المَسَاجِدَ الله فَلَا تَدْعُوْا مَعَ للهِ أَحَدَاً

Okunuşu:

Ve ennel-mesâcidellâhi felâ ted'û me'allâhi ehaden.

Türkçesi:

Mescidler yalnız Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte başkasına da tapmayın[158]. (Cin Suresi 18. ayet).

Fotoğraf 2.174 Sivas Gök Medrese, mescit kapısı, kitabe

Darülkurra kitabesi:

Yazılışı

.اِفْضَلُ عِبَادِةِ امَّتِي قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ

Okunuşu:

Efdalü ibâdeti ümmetî kırâetü'l-Kur`an`i.

[158] Cin Suresi 18. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.08.2023

Türkçesi:

Ümmetimin en hayırlı ibadeti Kur'an okumaktır. Hadis kaynaklarında geçmemektedir. Ancak ikinci derecedeki kaynaklarda benzer ifadeye rastlamak mümkündür (Şahin, 2006, s. 155).

Fotoğraf 2.175 Sivas Gök Medrese, darülkurra kapısı, kitabe

Yukarıda sunulan kitabeler mescit ve darülkurranın işlevine uygun olarak seçilmiştir.

Mescidin avluya/doğu cephesine açılan penceresi üzerindeki tek satırlık sülüsle yazılmış kitabe:

Yazılışı

وأَفْضَلُ الدِّيْنِ الوَرَعُ

Okunuşu:

Ve efdalü'd-dîni'l-vera'u.

Türkçesi:

En iyi dindarlık şüpheli şeylerden sakınmaktır (Şahin, 2006, s. 155).

Dar'ül-Kurra'nın avluya/doğu cephesine açılan penceresi üzerindeki tek satırlık sülüsle yazılmış kitabe:

Yazılışı

افْضَلُ العِبَادَةِ الفِقْه

Okunuşu:

Efdalü'l-'ıbâdeti'l-fıkhu.

Türkçesi:

İbadetin en faziletlisi fıkıhtır (Şahin, 2006, s. 155).

Öğrenci odalarının kapı ve pencereleri üzerindeki kitabeler:

Avlunun kuzey ve güney kanadında altışar öğrenci odası bulunmaktadır. Bu odaların basık kemerli kapıları ve üzerinde sivri kemerli pencereleri vardır. Kapı- pencerelerin üzerinde, birbirlerinin devamı olan sülüsle yazılmış tek satırlık kitabeler karşımıza çıkmaktadır. Çoğu hadis olan kitabeler Arap alfabesine uygun olarak güneyden kuzeye doğru bir sıralama göstermektedir. Bu çalışmada da güneydeki öğrenci odalarına numara verilerek kitabeleri sunulacaktır. Güney duvar batıdan 1. 2. 3…… Oda olarak sıralanacaktır.

Güney duvar batıdan birinci/1. odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

مِنْ كَلَامِ أَمِيْرِ المُؤْمِنِيْنَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ

Okunuşu:

Min kelâmi emîri'l-mü'minîn Aliyyün kerramellâhu vechehu.

Türkçesi:

Müminlerin emiri Ali'nin sözlerindendir -Allah onun yüzünü ağartsın- (Şahin, 2006, s. 156). Kitabe yanındaki odanın kapısı üzerinde de devam etmektedir.

Güney duvar batıdan ikinci/2. odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

أَزْكَى المَالِ مَا اشْتَرَيْتَ بِهِ الآخِرَةَ

Okunuşu:

Ezkâ el-mâli mâ`şterayte bihi el-âhirete.

Türkçesi:

Malın en temizi kendisiyle ahireti satın aldığın maldır (Şahin, 2006, s. 156).

Güney duvar batıdan üçüncü/3. odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

أَقْرَبُ النَّاسِ مِنَ الأَنْبِيَاءِ أَعْلَمُهُمْ بِمَا أُمِرُوا بِهِ

Okunuşu:

Akrebü`n-nâsi mine`l-enbiyâi a`lemühüm bimâ umirû bihi.

Türkçesi:

Peygamberlere en yakın insanlar, onlara nelerin emredildiğini en bilenlerdir (Şahin, 2006, s. 156).

Güney duvar batıdan dördüncü/4. odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

أَشْرَفُ العِلْمِ مَا ظَهَرَ فِي الجَوَارِحِ وَالأَرْكَانِ

Okunuşu:

Eşrefü`l-ilmi mâ zahera fi`l-cevârihi ve`l-erkâni.

Türkçesi:

İlmin en üstünü, insanın uzuvlarında ve davranışlarında tezahür eden ilimdir (Şahin, 2006, s. 156). Hadis kaynaklarında böyle bir ifade geçmemektedir.

Güney duvar batıdan beşinci/5. odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

أَوْضَعُ العِلْمِ مَا وَقَفَ عَلَى اللِسَنِ

Okunuşu:

Evda`ü`l-ilmi mâ vakafa ale`l-lisâni.

Türkçesi:

İlmin en düşüğü dilde kalan (yani amele yansımayan) ilimdir (Şahin, 2006, s. 156).

Güney duvar batıdan altıncı/6. odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

أَفْضَلُ الشَرَفِ بَذْلُ الإِحْسَانِ

Okunuşu:

Efdalü`ş-şerefi bezlü'l-ihsani.

Türkçesi:

"Şerefin en üstünü iyiliği çok yapmaktır" (Şahin, 2006, s. 157).

Fotoğraf 2.176 Sivas Gök Medrese, (VGM Arşivi Onarım Öncesi)

Bu bölümde avlunun kuzeyindeki öğrenci odalarının kapıları üzerinde bulunan, devamlılık gösteren kitabeler doğudan başlayarak tanıtılacaktır.

Kuzey duvar doğudan yedinci/7. Odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

مَنِ اشْتَاقَ إِلَى الجَنَّةِ سَارَعَ إِلَى الخَيْرَاتِ

Okunuşu:

Men iştâka ile`l-cenneti sârea ile`l-hayrâti.

Türkçesi:

Kim cenneti arzu ediyorsa hayra koşar (Şahin, 2006, s. 157).

Kuzey duvar doğudan sekizinci/8. Odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

قَالَ النَّبِيُ صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Okunuşu:

Gâle`n-nebiyyü sallallâhu aleyhi ve sellem:

Türkçesi:

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. Kitabe yandaki odanın kapısı üzerinde de devam etmektedir.

Kuzey duvar doğudan dokuzuncu/9. Odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرَاً يُفَقِهُهُ فِي الدِّيْنِ

Okunuşu:

Men yüridil`llâhu bihi hayren yufakihuhu fi`d-dini.

Türkçesi:

Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar (Şahin, 2006, s. 158). Fıkıh ağırlıklı bir medresede böyle bir kitabenin olması anlamlıdır.

Kuzey duvar doğudan onuncu/10. Odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

لَا يَشْبَعُ عَالِمٌ مِنْ عِلْمٍ حَتَّى يَكُوْنَ مُنْتَهَاهُ الجَنَّةَ

Okunuşu:

Lâ yeşbau âlimun min ilmin hattâ yekünu müntehahü`l-cennetâ.

Türkçesi:

Cennete girinceye kadar hiçbir âlim ilme doymaz (Şahin, 2006, s. 158).

Kuzey duvar doğudan on birinci/11. Odanın penceresi üzerindeki kitabe:

م نْ سُئِلَ عِنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ أَلجَمَهُ اللهُ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ

Okunuşu:

Men süile`in`ilmin feketemehû el-camahu Allahu bi licâmin min nârîn.

Türkçesi:

Kime bildiği bir şey sorulur da onu gizlerse ağzına ateşten bir gem vurulur (Şahin, 2006, s. 159).

Kuzey duvar doğudan on ikinci/12. odanın penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

الأَنْبِيَاءُ قَادَةٌ، وَالفُقَهَاءُ سَادَةٌ، وَمُجَالَسَتُهُمْ زِيَادَةٌ

Okunuşu:

El-enbiyâu gâdetün ve`l-fukahâu sâdetün, ve mecâlisetuhum ziyâdetün.

Türkçesi:

Peygamberler önder, fakihler efendi ve onlarla oturup kalkmak ise bir kazançtır (Şahin, 2006, s. 160).

Fotoğraf 2.177 Sivas Gök Medrese, kuzey kanat, öğrenci hücreleri, kitabe

Avlu, Ana Eyvan, Yan Eyvan:

Avlunun doğusunda yer alan ana eyvan günümüze gelememiştir. Ana eyvanın bitişiğinde bulunan mekanların basık kemerli kapıları üzerinde sivri kemerli pencereler yer alır. Sivri kemerli pencerelerin üzerinde tek satırlık sülüsle yazılmış yazı vardır. Bu kitabeler devamlılık göstermemektedir.

Yapıda kuzey ve güney yan eyvanların tonozunun ortasındaki madalyonun yüzeyinde firuze renkli çinili zemin üzerine patlıcan moru çinilerle çiçekli kufi ile yazılmış kitabeler vardır.

Ana eyvanın bitişiğinde, güneydeki mekânın penceresi üzerindeki tek satırlık sülüs kitabe:

Yazılışı:

عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الجَنَّةِ مَكْتُوبٌ

Okunuşu:

Alâ külli bâbin min abvâbi`l-cenneti mektûbün.

Türkçesi:

Cennetin kapılarının her biri üzerinde

Ana eyvanın bitişiğinde, bugün mevcut olmayan, kuzeydeki mekânın penceresi üzerindeki tek satırlık sülüs kitabe:

Kitabe:

Mekânın basık kemerli giriş kapısı üzerinde bulunan sivri kemerli pencerenin üstünde yatay şeritte, sülüs hatla yazılmış tek satırlık kitabe bulunmaktadır.

Yazılışı:

لَا إِلَهَ إِلَّا مُللهمُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ

Okunuşu:

Lâillâhe illâllâh Muhammedün rasülullâh.

Türkçesi:

“Allah’tan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir”.

Güney yan eyvan tonozunun ortasındaki kitabe:

Ömer, Ali, Osman, Ebu Bekir, Muhammed.

Kuzey yan eyvan tonozunun ortasındaki kitabe:

Ömer, Ali, Osman, Ebu Bekir, Muhammed.

Mescit

Medresenin giriş eyvanının güneyine bitişik kare planlı, üzeri üçgen kuşakla geçilen kubbe ile örtülü mescit yer alır. Mescidin mihrabı ve kubbe eteğinde yazı bulunur. Mescidin güney duvarı ortasında çini mozaik kaplı, dıştan farklı genişlikte beş bordürle kuşatılan dikdörtgen nişli ve beş sıra mukarnas kavsaralı mihrabın üçüncü bordürü ile kavsara üzerindeki yatay şeritte firuze renkli zemin üzerine patlıcan moru çinilerle yazılmış kufi yazı bulunur. Mescidin kubbe eteğinde firuze renkli çinili kıvrık dal, rumi ve palmet motifiyle bezeli zemin üzerinde patlıcan moru çinilerle yazılmış sülüs kitabe yer alır.

Mescidin mihrabını kuşatan dıştan üçüncü bordürün yüzeyindeki sülüsle yazılmış kitabe:

Yazılışı:

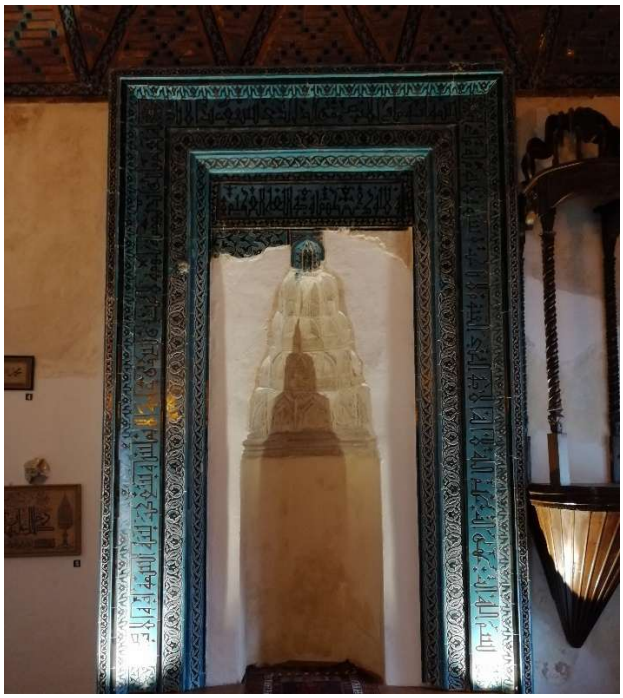
اللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاء وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ

Okunuşu:

“Allâhü lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûm, lâ te’huzühu sinetün velâ nevm, lehu mâ fissemâvâti ve ma fil’ard. Men zellezî yeşfeu indehû illâ bi’iznih, ya’lemü mâ beyne eydîhim vemâ halfehüm velâ yühîtûne bi’şey’in min ilmihî illâ bimâ şâe vesia kürsiyyühüssemâvâti vel ard. Ayet-el Kürsi - Bakara suresinin (255)”.

Türkçesi:

“Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek” (Kur’an-ı Kerim)

Fotoğraf 2.178 Sivas Gök Medrese, mescit, kitabe

Mescidin kubbe eteğindeki ince şeridin yüzeyinde sülüsle yazılmış kitabe:

Kubbe eteğindeki bu kitabede üç hadis sırayla yazılmıştır.

Birinci Hadis Kitabesi Yazılışı:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَوَاتُ الرَّحْمَنِ عَلَيْهِ :مَنْ عَلَّقَ فِي المَسْجِدِ قِنْدِيْلاً كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكلِّ قَطْرَةِ دُهْنٍ عَشْرَ حَسَنَاتٍ، وَحَطَّ عَنْهُ عَشْرَ سَيِّئَاتٍ،وَرَفَعَ لَهُ عَشْرَ دَرَجَاتٍ وَأُعْطَى للهُ تَعَالَى بِكُلِّ مَنْ يُصَلِّي فِي ذَلِكَ المَسْجِدِ بِضُوْئِهِ نُوْراً فِي حَيَاتِهِ وَنُوْراً فِي مَمَاتِهِ وَنُوْراً فِي قَبْرِهِوَنُوْراً إِذَا بُعِثَ مِنْ قَبْرِهِ حَتَّى يُدْخِلَهُ للهُ تَعَالَى الجَنَّةَ

Okunuşu:

Gâle'n-nebiyyü salavâtu'r-rahmâni aleyhi: "Men 'allega fî'l-mescidi gîndilân Ketebellâhu lehu bikülli gatarati dühnin 'aşra hasenâtin ve hatta 'anhü 'aşra seyyinâtin, ve rafe'a lehu 'aşra deracâtin ve a'tallâhu te'alâ bikülli men yüsallî fî zâlike'l-mescidi bidûihi nûran fî hayâtihi ve nûran fî memâtihi ve nûran fî kabrihi ve nûran izâ bü'ıse min kabrihi hattâ yüdhillehullâhu te'alâ'l-cennete.

Türkçesi:

Peygamber s.a.v. (Kim câmiye bir kandil asarsa Allah her bir yağ damlası için ona on iyilik yazar, ondan on kötülük (günah) giderir ve (onu) on derece yüceltir. Allah Teâla, kandilin ışığıyla bu câmide namaz kılan her kişiye cennete girene kadar hayatında bir nur, ölümünde bir nur, kabrinde bir nur ve kabrinden diriltildiğinde bir nur verir (Şahin, 2006, s. 160).

İkinci Hadis Kitabesi Yazılışı:

قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ :ل"وْ عَلِمَ المُصَلِّي مَنْ يُنَاجِي لَمَا التَفَتَ لَا يَمِيْنَاً وَلَا شِمَالَاً "،صَدَقَ رَسُوْلُ اللهِ

Okunuşu:

Gâle'n-nebiyyü aleyhisselâm: "lev 'alime'l-musallî men yünâcî lema iltefete lâ yeminen ve lâ şimâlen" sadeka rasûlullâhi.

Türkçesi:

"Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur: Namaz kılan kişi kime yakardığını bilseydi ne sağa ne de sola dönerdi" (Şahin, 2006, s. 161).

Üçüncü Hadis Kitabesi Yazılışı:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى عَ للهلُّيْهِ وَسَلَّمَ:" مَنْ بَنَى ≈ تَعَالَى مَسْجِداً كَمِفْحَصِ قَطَاةٍ، بَنَ ى لله تَعُالَى لَهُ بَيْتَاً فِي الجَنَّةِ ،"صَدَقَ رَسُوْلُ للهِ

Okunuşu:

Gâle'n-nebiyyü aleyhisselâm: "Men benâ li`llâhî teâlâ mesciden kemifhasi kâtâtin benâ Allâhuteâlâ leh`lâhû beyten fi`l-cenneti'' sadeka rasûlullâhi.

Türkçesi:

*"*Peygamber s.a.v.(kim Allah Teâlâ için bülbülyuvası kadar bir cami yaparsa Allah Teâlâ da ona cennette bir ev yapar. Allah'ın elçisi doğru söylemiştir)"

Fotoğraf 2.179 Sivas Gök Medrese, mescit, kubbe, kitabe

Vakfiye:

Yapının H. 678/M.1280 ve H. 680/M.1282 tarihli Arapça vakfiyenin bir kopyası "Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 592 numaralı 100-103 sayfalarında 9. Sırada" kayıtlıdır. Kadıların tasdik yazıları ve şahit adları yoktur. Üzerine 14 Rebi'ü'l-evvel 1317 tarihinde padişahın isteği üzerine okunarak yazılmıştır. Ayrıca vakfiye araştırmacılardan S. Bayram ve H. Karabacak tarafından tercüme edilerek, incelenmiş ve Vakıflar Dergisi 13. sayıda yayımlanmıştır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 31-69). Yine Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 604 numaralı defterin 67-73. sayfaları arasında 90 sıra numarası

ile kayıtlı bulunan 24 Zilhicce 678/24 Nisan 1280 tarihli vakfiye, Evkaf Şurası'nın 56051 umum 372 numaralı 18 Temmuz 1329 (18 Temmuz 1914 M.) tarihli kararı üzerine, 12 Ramazan 1331'de (12 Ağustos 1913) kaydedilmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 34-52; Kucur, 1993, s. 37; Durukan, 1997, s. 37). Konya ve çevresi kadısı Ebussena Mahmud bin Ebubekir bin Ahmedi Urmevi tarafından onaylatılmıştır. Vakfiye, Sahip Ata'nın ölümünden 6 yıl önce düzenlenmiştir. Vakfiyenin giriş bölümünde vakıf kurmayı özendiren, yöneltici hadis ve ayetler kullanılmıştır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 37).

Vakfiyede, dönemin Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266- 1284) için övgülerle başlamaktadır. Cenab-ı Hak, Mevlâna Sultan-ı Âzam, Hakan-ı Muazzam zıllullahi fil-âlem (Dünyada Allah'ın gölgesi), Arap ve Acem Meliklerinin büyüğü gibi. Bu bölümü Sahip Ata Fahreddin Ali'ye övgüler izlemektedir. Birçok unvanlar arasında "*sahib-i azam, alemin ıslah edicisi, şeriatın istinatgahı, meliklerin, emirlerin, vezirlerin iftiharı*" sayılabilir. Kendisinden "*Ali b. Hüseyin b. el-Hac Ebu Bekir Konevi"* olarak söz edilmektedir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 52; Durukan, 1997, s. 38).

Bu vakfiye Sivas Anadolu Selçuklu döneminde medrese eğitimi, çalışan görevlileri ve onların alacakları maaşları ile yapının ihtiyacı olan bazı gerekli eşyalar gibi giderleri ayrıntılı olarak belirtilmesinin yanı sıra o dönem Sivas şehrinin tarihi, sosyal ve kültürel hayatı hakkında bilgiler vermesi açısından değer taşımaktadır

Selçuklu dönem tarihçisi Kerimüddin Aksarayi, Sahip Ata için "*ilimden behresi yoktur*" diyerek onun ilimden uzak olduğun ifade etmektedir. Ancak vakfiyesinde sunulan ayrıntılı bilgiler bu verinin yanlışlığını ortaya koymaktadır (Kerimüddin Aksarayi, 2000).

Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali, Kösedağ Savaşı (1243) yenilgisi sonrası toplumda artan Moğol baskısına dayanılarak, vakfiyesinde eğitim kurumlarının önemini, işlevini açıklayarak, bu yapıların sosyal dayanışmada çok önemli olduklarını şu bilgilerle anlatmıştır. "Öyle ki kılınç kemiyet ve keyfiyet hududundan çıkmış, ulemanın yokluğu ile âlem yok olmaya, Allah'tan korkan kişilerin inkırazı ile güzel huylar münkariz olmaya, evliyanın yokluğu ile muhkem bir bağ olan ilim müesseseleri harap olmaya yüz tutmuş ve ilmin pazarı dağılmış, şimşekleri yağmursuzlaşmış, yarıkları, gedikleri büyümüş, açılmış. Çünkü parlak ve şaşalı milletin, memleketleri mütecaviz kâfir eller istila etmiş, nihayet medreseler, mabetler harap, âlimler, abidler, helak ve turab olmuş.

Hal böyle olunca ilmin düştükten sonra bayraklarını kaldırmayı, şer'in yıkıldıktan sonra esaslarını yükseltmeyi, eserlerini belirsiz olduktan sonra, meydana çıkarmayı arzu ve ihtiyar etti" (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53).

Yapılara baktığımızda vakfiyeden 9 medrese, 6 han, 1 sultan hanikahı, 1 dar-ı ziyafet, 5 mescit, 1 zaviye, 1 çifte hamam, 4 çeşme, 5 şehir kapısı, 2 Pazar, 12 çarşı, 1 kürkçü dükkânı (samuran), 1 tabgah (kağıtçı?), 1 yağhane, 10 mahalle, 37 köy, 1 nahiye, 1 mezra, 3 nehir ile 38 vakıf adı öğrenmekteyiz[159] (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 35). Ayrıca 13. yüzyılın sonlarına doğru 1280 tarihinde Sivas şehrinin demografik yapısı, eğitim ve ticaret hayatı hakkında bilgiler edinmekteyiz.

Aşağıda vakfiyeden edindiğimiz bilgiler belli başlıklar altında sunulmuştur.

Medrese Görevlileri ve Öğrenciler

Vakfiyesinde medresenin, fakihler, hukukçular, alimler, öğrenciler, Müslüman yoksullar ve Alevilere[160] vakfedildiği ve dini, şer-i, ilmi ve fıkıh ilimlerinin tahsili için onlara mesken kılındı ifadesi geçmektedir. Medrese görevlileri hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Yapıda daima 1 müderris, 2 muid, Müslüman fakih ve araştırmacı 20 kişi (bunlardan bekar olanların yatılı kalması, evli olanların haftada 2 gün isteklerine göre daha fazla gün yatılı kalmaları), beş vakit namazı cemaatle kıldırmak üzere mescitte daima 1 imam, bundan hariç 2 imam 2 müezzin,1 kütüphaneci ,1 kapıcı,1 ferraş bulundurulması vakfiyede şart kılınmıştır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53).

Tablo 2.25 13.yüzyılda Sivas Gök Medrese Görevlileri ve Aldıkları ücretler

Görevli	**Aylık Ücret**
Mütevelli	Vakfın gelirinin 1/5'i
Müderris	150 dirhem, 1 batman buğday ekmeği
2 muid (Hanefi ve Şafi)	50'şer dirhem, yarımşar batman ekmek

[159] Subaşı, Kemaliyye, Bulgarlı, Selçukiyye, Tûsî Necme'd-din, Kadı Necmeddin, Hokkabaz, Şemsü'd-din el- Cezri, Hamalı Emürü'd-din Medresesi, Şahne Hamamı, Ali Çavuş, Ahmed Şah ve Sahib Ata'nın iki çeşmesi; Kale, Sultan, Tokat, Çarşı ve Kayseri Kapısı; Kâmilü'd-din Mansur, Büyük Han, Semmani , Necmed'd-din Candan Hanı, Eski Han, Nizamüddin Hanı; Attarlari Sahib Ata, Kazvini, İki kardeş ve Hacı Zeki Mescidi.

[160]Alevilik kelimesi 15. Yüzyıldan itibaren karşımıza çıkacaktır. Dolayısıyla bu dönemde henüz kullanılmamaktadır. Burada Alevilerden kasıt Seyyidler olmalıdır. Heretik olarak adlandırılan bir grubun vakıftan yararlanması neden istensin?

5 araştırı fukaha	15'er dirhem, günlük 3 okka ekmek
Fıkıh kitapları okutan 5 kişi (fakih)	10'ar dirhem, günlük 3 okka ekmek
İslâm hukukunu iyi bilen 5 kişi	20'şer dirhem, 3'er okka ekmek, koyun eti
Mübtedi (acemi) 5 kişi	8'er dirhem, günlük 3 okka ekmek
2 müezzin	25'er dirhem
3 İmam	15 dirhem
Kapıcı	25 dirhem
Aşçı	15 dirhem ve her gün bir yemek
Kontrolör	500 dirhem (yıllık)
Tahsildar	40 dirhem
Vakfın tamirine bakan usta[161]	50 dirhem
Nakib	30 dirhem ve 3 okka ekmek
Ferraş	30 dirhem[162]
Kütüphaneci	

Sunulan bilgilerden medresede 17 kişinin görevli olduğu anlaşılmaktadır. Bu görevlilerin maaşlarını hem aynî hem de nakdî olarak aldıkları vurgulanmıştır. Medreseye kabul edilen öğrencilerin mezhepleri konusunda bir sınırlama yoktur. Vakfiyedeki öğrenciler için kütüphane ve kütüphaneci tahsisi önemlidir. Bu da bize Selçukluların kitaba, kütüphaneye ve ilim adamı yetiştirmeye verdikleri önemi yansıtmaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 37).

Ayrıca özel günlerde Ramazan ayının cuma geceleri müderris, muidler ve öğrencilerin alemiyye adlı kendilerinin ayırt edilmesini sağlayacak kıyafetler giyinmeleri şart koşulmuştur (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 56). Buradan eğitimin belli günlerinde özel kıyafetler giyildiğini öğrenmekteyiz. Ancak bu konuda detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Eğitimin en önemli görevlileri müderris ve muidlerdir. Vakfiyede müderrisin niteliği hakkında bilgiler vardır. Medresede görev yapacak müderrisin öncelikle Şafii mezhebinden olması gerekmektedir. Bu bağlamda Şafii mezhebinden bir müderris bulunamıyorsa, aşağıdaki verilen özelliklere sahip Hanefi mezhebinden bir müderris

[161] Vakfiyede mimar adı geçmemektedir. Ancak; vakıf gelirinden onarımcı için her ay belli ücret ödenmesi şart koşulmuştur.
[162] Emir-i Kebir Bahae'd-din Kutlu ve onun neslinden olması şartı konulmuştur. Bu işi devam ettirecek kimse kalmazsa ise diğerlerine 20 dirhem verilmeli.

tercih edilebilir. Üstelik Şafii mezhebinden bir müderris bulunduğu takdirde, Hanefi olan müderrisin görevi bırakması şart koşulmuştur.

Müderrisin, alim, fakih ve mezhebine göre şer'î hükümlerde yetkili, bahis, istidlal, münazara, usûlü fıkıhta, hilâfiyat ilminde (mezhepler arasındaki ihtilafları konu edinen bilim dalı) maharet sahibi olması şart koşulmuştur (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 56).

İncelenen vakfiyede dersin nasıl işleneceği konusunda bilgiler verilmiştir. Müderris ders için hazır olduğu zaman fukaha, muid, nakib de onunla oturur, önce Kur'an okunur, sonra nakip tarafından Sultana ve bütün Müslümanlara, ardından Vâkıfa, aba ve evlâdına, ecdadına ve bütün Müslümanlara dua edilmesiyle derse başlamaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 56).

Sivas Gök Medrese'de 13. yüzyıl sonlarında, dini bilimler dışında astronomi eğitiminin de öğretildiği bilgisini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu dönemde matematik ve astronomi içerikli eserlerin yazarı olan Kutbüddin-i Şirazi'nin (ö.1311) Konya, Malatya ve Sivas şehirlerinde kadılık yaptığı bilinmektedir. Ayrıca Gök Medresede müderrislik yaptığı bilgisi bulunmaktadır (Fazlıoğlu, 2001, s. 167; Şerbetçi, 2002, s. 487).

Şirazi'nin, Sivas'ta kadı olarak bulunduğu sırada (680/1281) tamamladığı ilk eseri astronomiye dair olan Nihâyetü'l-idrâk fî dirâyeti'l-eflâk'tır. İkinci eseri et-Tuḥfetü'ş-Şâhiyye fi'l-heyʾedir. Tâcülislâm Emîrşah Muhammed b. Sadrüssaîd Tâceddin Mu'tez adına telif etmiştir (Şerbetçi, 2002, s. 488).

Anadolu Selçukluları döneminden günümüze ulaşan en detaylı vakfiye içeriği olduğundan daha önce bahsetmiştik. Vakfiyede medresenin işleyişinden, yenilen yemeklerden, nasıl aydınlatılıp ısıtıldığına dair detaylı bildiler bulunmaktadır. Mütevelli ve tahsildarın vakfın gelişmesi için gelirleri toplayıp gerekli şekilde harcaması gerektiği belirtilmiştir.

Mescitte halka namaz kıldıran imamın yaşlı olması "elbisesi için gümüş, rayiç on dirhem zammolunmasını ve ona, günde pişen koyun etinden, bulunmazsa keçi veya sığır etinden" verileceği yazılmıştır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 55). Ayrıca vakıftan yararlananlardan biri vefat ettiğinde cenaze masrafları karşılanacaktır.

Görevli maaşlarına dair şu detay da dikkat çekicidir. Vakfın geliri, giderini karşıladığında, görevlilerin maaşı tam verilecek, şayet bir nedenle vakfın geliri düştüğünde yıllık hesap yapılarak herkesten maaşı nispetinde kesinti yapılacaktır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 56). Vakıflar şehir ekonomisi açısından da önem arz etmektedir.

Medresede mübarek gecelerde, yemek ve namaz vakilerinde aydınlatma için mum verilmesini, halktan kalabalık toplandığında yaz-kış medresenin içinde kandil yakılmasını, abdest alınacak yere bezir yağından kandil asılmasını, kışın ve mutfakta yakılmak üzere ihtiyaca kâfi odun alınması gerekliliği kaydedilmiştir.

"Müderrisin dersini dinlemek için fukahanın yaz ve kış toplandığı dershane, mescit ve gerekli yerler için hasır, sergi, suyu soğutmak için müteaddit küp, su içmek için bardak, temizlik, abdest için ibrik alınmasını, muslukta daima su bulundurulmasını", ifadesiyle hem müderrisin görevleri arasında neler bulunduğunu hem de bir medresenin düzeninin nasıl olması gerektiği hakkında detaylı bilgi vermesi önemlidir.

Dar-ı Ziyafet'te mütevelli, müşrif ve müderris çeşitli yemekler hazırlatır; özellikle bayramlarda safranlı zerde pilavı yapılırdı. Sofra kurulup yeterli pide ve ekmek konulduktan sonra müderris ve medresede isteyen herkes bu yemekten yararlanabilirdi. Vâkıf; Ramazan'ın Cuma gecelerinde ballı kadayıf alınmasını Ramazan, Berat ve Regaip gecelerinde mütevelli ve müderrisin belirlediği bir ücret karşılığında bir aşçı tutularak çeşitli yemekler yapılmasını şart koşmuştur. Ayrıca vakfiyede, her Cuma 60 dirhem değerinde bir sığır kesilmesi, sakatatlarının satılarak elde edilen parayla pide alınmasını ve et medrese kapısında fakirlere dağıtılacağını belirtmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 56). Sivas Gök Medrese vakfiyesi medrese işleyişinin yanı sıra Anadolu Selçuklu dönemi yemek kültürü hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Vakfiye kaydı sayesinde; özel günlerde hangi tatlı ve yemeklerin hazırlandığı, dağıtıldığı, mutfak organizasyonunun nasıl işlediği açıkça görülebilmektedir.

Vakfiyede belirtilen gelirler değerlendirildiğinde; medresenin, mescidin, iki minarenin ve Dar-ı Ziyafe'nin ihtiyaçlarının karşılanması için çeşitli köy, dükkân, bahçe, han, hamam gibi yerler vakfın kullanımına bırakılmış böylece eğitimin devamlılığı ve binanın bakımı sağlanmıştır.

Tablo 2.26 Sivas Gök Medrese Vakıfları

Bulunduğu Yer	**Vakfedilen**
Çarşı Kapısı yakınında	Bostan
Kayseri Kapısında	Hisseli kısmın yarısı
Sivas Dışı	Hoca İshak bahçesi
Sivas içinde Kamatyan Mahallesi	Ev
Sivas dışı Subaşı Medresesi arkası	Arazi
Kasaplar çarşısında	3 dükkân
Bakkallar çarşısı	Ekmekçi dükkânı
Attarlar çarşısı	4 dükkân
Sivas içinde	10 dükkân
Pazarcılar çarşısında	11 dükkân
Sivas içinde	Şahne Hamamı
Buğday Pazarına bitişik	3 havasıb(?)
Kassarlar Çarşısı	2 dükkân
Sivas içi Sultan Kapısında	Arsanın 1/10
Hurhuruf Mahallesi	2 Ev
Hoca Zeki Mahallesi	Tabgah
Celaleddin Hüsrev Mahallesi	4 hücre
Medrese yakınında	2 Ev
Aşçılar Çarşısı	Dükkân
Merhum Hacı Hasan'dan alınan	Ev, bahçe, karhane
Attarlar Çarşısı	2 hasib
Medrese yakınında	1 dükkân
Koyun Pazarı	4 dükkân, 13 hücre
Tokat Kapısında	Yağhane
Sivas	13 hücrelik Ermanhane (?)
Sivas	2 Ekmekçi dükkânı
	Arazi
Sivas içi	2 dükkân
	300 baş koyun
Sivas içi	Satın alınan emlak
Koyun Pazarında	Bostan
	Dar-ı Ziyafet için her yıl lazım olan eşya

Sivas/Divriği	Lakarcı köyü
Sivas	Hubut köyü
Sivas/Dutlu	Karsik köyü
Sivas/Zara	Ekizman köyü
Sivas/Mahnok	Kürt köyü
Sivas	Mahmudi Hacip köyü
Merzifon	Divane ve Kökhal köyleri
Sivas	Ekodefteros köyü ve değirmen
Sivas/Dodurga	Dakın çiftliği
Sivas	Han
Attarlar sokağı	6 dükkân
Demirciler Çarşısı	7 dükkân
Harartin Çarşısı	1 dükkân
Sivas Belediye	5 dükkân
Karaca Mahallesi	Oduncu dükkânı
Karaca Mahallesi	Kürkçü dükkânı
Karaca Mahallesi	Kasap dükkânı
Sivas Akallar Çarşısı	3 dükkân
Sultan Çarşısı	4 dükkân
Keyluk Mahallesi	Tabgah dükkânı, ev, arsa
Koyun pazarı	Arsa
Sivas dışı	2 parça yer
Sivas	Baklalık
Subaşı Mahallesi	Ev, 4 hisseli dükkân yeri
Sivas	Saman harman köyü
Köförtigos Mahallesi	1 ev, 1 ahır
Attarlar çarşısı	1 dükkân
Haremeyn çarşısı	2 dükkân
Bıçakçılar Çarşısı	8 dükkân
Sivas dışı	Arsa, 1 ev, 2 taşlı değirmen
Kızılcaköy	Bataklık arazi
Kayseri yolunda	İki kıta yerin tamamı
	Erfil'den (Ermeni) alınan mülk
Hokkabaz Medresesi yakını	Eski Han

Vakfiye, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in onayına sunulmuştur. Sultan da medreseye "Sivas'ta Faris nahiyesine bağlı Nikosa, Valdin, Mağara, Yaşlı Kilise çiftliği; Sivas'a bağlı Kötni, Halit ve Yazır çiftliği; kısmen Sivas kısmen Faris'e bağlı Meril Ebruh çiftliği" gelirlerini vakfetmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 60).

Kutbüddîn-i Şirazî, Anadolu'da Sivas Gökmedrese'deki müderrisliği esnasında astronomi sahasında öğrencilerine okuttuğu, hocası Nasîrüddîn-i Tusî'nin meşhur eseri el Tezkire fi ilm el-hey'e'nin bir nevi şerhi olan Nihayet el-idrak fî dirayet el eflâk adlı önemli eserini 681/1282 yılında ve el-Tuhfet el-şâhiyye fi ilm el-hey'e adlı eserini H.684/M.1285 yılında kaleme almış ve okutmuştur. Aynı zamanda Kutbüddîn-i Şirazî, medresede İbn Sînâ'nın Kanûn ve Şifâ'sını da anlatmıştır (Fazlıoğlu, 2001, s. 159).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Hurufat[163] ve Tahrir Defterleri, Şeri'yye Sicilleri medrese ve çevresindeki mahalle hakkında bilgiler geçmesi medresenin, Osmanlı döneminde aktif bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Tahrir Defteri kayıtları göre, Sivas Gök Medresenin bulunduğu mahallenin 1454-1455 tarihinde "Mahalle-i Mescid-i Medrese", 1519-1520 yılında "Medrese-i Sahip" ve 1700'lü yıllardan sonra "Gök Medrese Mahallesi" olarak anılmıştır (Demirel, 2000, s. 71), H.1138/M.1726 yılında medresenin vakıfları arasında Sefereli nahiyesinin Divse köyündeki arazi yer almaktadır (BOA, C.MF., 80/3999).

Osmanlı Döneminde kullanıma ilişkin bilgiler veren kayıtlardan biri olan Hurûfât Defterleri, vakıflarla ilgili atamalarda, ataması yapılacak kişiye verilen beratın özetinin defterlere kaydedilmesiyle oluşur (Şahin, 2019, s. 2). Bu kayıtlardan 18. yüzyıldan itibaren medresede; mütevelli, müderris, hatip, danişmend, müezzin, kayyum, tabbâh, ferrâş, bevvâb, çahken ve cabi olmak üzere 11 personel görevlidir. Bu görevlerden bazıları müşterek yerine getirilmiştir. Maaşlar da Selçuklu döneminde olduğu gibi hem nakdi hem de ayni ödenmiştir.

[163] Metinler için bkz. Şahin S. (2019). *Hurufat Defterlerine Göre Sivas Sancağı Vakıfları (1696-1834) Metin ve İnceleme.* Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Mütevelli ve Müderris

H.1108/M.1697 yılında mütevelli Seyyid Hasan'dır (VGM, HD. 1140/157b). H.1124/M.1713 yılında mütevelli Seyyid Hasan vefat etmiş yerine oğulları es-Seyyid Ömer ve es-Seyyid el-Hac Osman görevlendirilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 213/20587).

H.1113/M.1702 yılında Sahibiye Medresesi müderrisi Ahmed müderrislikteki hissesinin yarısının oğlu Salih Mehmed'e devretmiştir (BOA, AE.SMST.II., 11/1067).

H.1152/M.1740 yılında, yıllık bir mud buğday karşılığında kayyum olan Mustafa'nın evlatlarından İbrahim mutasarrıf olduğundan bu görevden feragat etmiş Seyyid Ali göreve getirilmiştir (VGM, HD, 1088/53b).

H.1155/M.1743 yılında Sahibiye Medresesi'nin mahlulünden/boş kalan ve mutasarrıf olan İbrahim Efendi'nin ölümünden, nısf müderrisliğin Müftüzade Seyyid Şeyh Ömer Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 45/2652).

H.1199/M.1785 yılında mütevelli olarak Seyyid Ebubekir ve Seyyid Ahmed müştereken görevlendirilmiştir (VGM, HD, 547/Ib).

H.1206/M.1792 yılında medresenin müderrisleri müştereken Mehmed Tahir ve Abdurrahman Efendilerdir (BOA, C.MF., 91/4538).

H.1210/M.1796 yılında Sahibiye Mescid ve Medresesi mütevellisi Seyyid Osman'dır (BOA, AE.SSLM.III, 74/4424). H.1220/M.1806 yılında Sahibiye Medresesi vakfından muayyen vazife ile müderrislik cihetinin tevcih edilmiştir (BOA, C.MF., 143/7120).

H.1232/M.1817 yılına ait kayıtta Sahibiye Mescidi ve Medresesi Vakfı'ndan müderrislik ciheti hissesine ait berat yer almaktadır (BOA, C.MF., 9/416).

H.1251/M.1836 yılında müderris ataması yapılmıştır (BOA, C.EV., 406/20561).

H.1255/M.1840 yılında Sahibiye Medresesi vakfının beş hissesinin bir elden toplanıp tevzii/dağıtılması için bir nazır tayin edilmiştir (BOA, C.MF.,74/3700).

H.1218/M.1804 yılında Sahibiye Medresesi nısf hisse müderris olan Abdurrahman'dır ancak vakfın mütevellisi görevini vermemiştir (BOA, C.MF., 162/8052).

H.1309/M.1892 yılında Sahibiye Medresesi müderrisi Halil Hoca vefat etmiş, müderrislik hizmetinin dörtte bir hissesini imtihanla Halil Efendi'ye kasr-ı yed/feragat ettiği halde, Ali Efendi'ye verilmiştir (BOA, DH.MKT., 1967/60). H.1310/M.1893 yılında müderris ataması yapılmıştır (Evkaf) (BOA, BEO, 17/13130).

Muid

H.1112/M.1701 yılındaki kayıtta Sahib Ata Medresesinin nısf muidliğinin tevcihine dair Sivas Kadısı Murtaza Efendi tarafından yazılan dilekçe (BOA, İE.EV., 34/3972).

Danişmend

Gök Medresede normal eğitimini tamamlamış, müderris olma yolunda ilerleyen genç bilim adamı olarak tanımlanabilecek danişmendlik kadrosu bulunmaktaydı. H.1121/M.1710 yılında medresede müderris Mehmet Salih'in isteğiyle Seyyid İbrahim bu görevi ifa etmiş isimlerdendir (VGM, HD, 1118/59a). 1721 yılında bir danişmendin aldığı maaşın miktarı da elimizdeki bilgilerdendir. Bu devirde görevli olan danişmend bir mud buğday karşılığında bu görevini yerine ederdi (VGM, HD, 1118/59b).

Cabi

H.1130/M.1718 yılında günlük iki akçe karşılığında Osman isimli şahıs cabi olarak görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1118/64a).

H.1165/M.1752 yılında medresenin cabisi Osman vefat etmiş yerine aynı ücretle oğulları Seyyid Alâeddin ve Seyyid Ahmed görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1122/26a).

H.1170/M.1757 yılında günlük iki akçe ile cabi olan es-Seyyid Alâeddin ve Seyyid Ahmed vefat etmiş yerlerine Seyyid Yahya ve Seyyid görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1086/39b).

H.1175/M.1761 yılında günlük iki akçe ile cabi olan Seyyid Yahya ve Seyyid Mehmed kendi rızasıyla kasr-ı yedinden, bu görev Mehmed Halife'ye devredilmiştir (VGM, HD, 1117/46a).

H.1199/M.1785 yılında cabi günlük iki akçe ile müştereken Salih ve Mehmed ve Ahmed'tir (VGM, HD, 547/Ib). H.1175/M.1761 yılında Sahibiye Medrese ve Mescidinde

vazifedar Hüseyin'in beratı gereğince istihkakının mütevelli tarafından verilmesi istenmiştir (BOA, C.MF., 83/4142).

İmam, Hatip ve Müezzin

H.1109/1698 yılında medrese mescidinde görevli müezzin Recep görevi bırakınca mütevellinin isteğiyle yerine Muhammed adlı kişi getirilmiştir (VGM, HD, 1140/159b).

H.1130/M.1718 yılında Gök Medrese camisine Sivas kadısı Hüseyin tarafından, medresenin mahsulünden yıllık birer mud karşılığında Mehmed hatip, Mustafa adlı kişi kayyum olarak görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1118/64a).

H.1133/M.1721 yılında minareleri harap durumdayken bir müezzin çalışırdı. Minareler onarıldığında mütevelli Ömer'in isteğiyle iki akçe karşılığında ikinci müezzin olarak Seyyid Ahmed görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1118/66a).

H.1144/M.1731 yılında Mustafa ölünce yerine oğlu İbrahim Halife hatip olarak görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1088/48a).

H.1150/M.1737 yılında Sivas Sahibiye Medresesi Camisinde hatip olan Mehmet ölünce boş kalan kadroya oğlu Seyit Ali getirildi (VGM, HD, 1088/52b). Aynı yıl müderris ataması da yapılmıştır (BOA, C.MF., 52/2567).

H.1156/M.1744 yılında medrese camisi hatibi Seyyid Ali öldükten sonra Anadolu Kadıaskeri Mevlâna Seyyid Mehmed Emin Efendi tarafından yerine oğlu Seyyid Ahmed'in ataması yapılmıştır (VGM, HD, 1122/21b).

H.1173/M.1759 yılında askeri berat ile babasının ölümünde sonra oğlu es-Seyyid Ahmed hatip olmuştur (BOA, AE.SMST.III, 110/8314).

H.1199/M.1785 yılında Sahibiye Medresesi ve mescidi evkafından meşrut muayyenat ile hitabet cihetinin tevcihi (BOA, C.MF., 150/7461).

H.1204/M.1790 yılında Sahibiye Mescid ve Medresesi Vakfı gelirlerinden ücretini almak üzere imam olan Seyyid Mustafa, Seyyid Feyzullah ve Seyyid Mehmed kardeşlerden Feyzullah kendi rızası ile hissesini feragat etmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 82/4933).

H.1214/M.1800 yılında Sahibiye Mescidi ve Medresesi vakfı imamet cihetinin tevcihi (BOA, C.MF., 20/984).

H.1225/1811 yılında Seyyid Abdullah Halife hatip olarak görevlendirilmiştir (BOA, HAT, 1514/73).

H.1242/M.1827 yılında Sahibiye Camii hitabetinin, müştereken hatibi olan kardeşlerden Seyyid Ebubekir'in vefatıyla mahlul olan hissesinin, diğer kardeşler Seyyid İbrahim, Seyyid Salih, Seyyid Ali ve Seyyid Halil'e verilmiştir (BOA, HAT, 1572/44).

Türbedar

H.1112/M.1701 yılında türbedar Murad görevi bırakınca yerine günlük bir akçe ile Seyyid Mahmud görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1121/7a).

Aşçı

H.1129/M.1717 yılında günlük 6 akçe karşılığında aşçı olan Ahmet'in ölümü üzerine kadı Hüseyin tarafından Abdurrahman, Seyyid Salih ve Muhammed aşçı olarak görevlendirilmişlerdir (VGM, HD, 1118/63a).

H.1134/M.1722 yılında 3 akçe ile görevli aşçı Abdurrrahman başka bir memlekete gidince mütevelli Seyyid Ali tarafından Seyyid Ali görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1118/67a). Seyyid Salih ve Muhammed görevliyken Abdurrahman'ın görevden feragat etmesiyle naib Hacı Osman'ın isteğiyle Ebubekir görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1118/67a).

Bevvab ve Ferraş

H.1108/M.1697 yılında mütevelli Seyyid Hasan'ın isteğiyle günlük 1 akçe ile Süleyman Ömer ferraş olarak görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1140/157b). Ferraş Süleyman'ın vefatı üzerine yine mütevelli tarafından Osman görevlendirilmiştir (VGM, HD, 1140/158a). H.1110/M.1699 yılında bu görev, ferraş Osman'ın isteğiyle mütevelli Seyyid Hasan tarafından İbrahim'e verilmiştir (VGM, HD, 1140/160a). Bu bilgilerden anlaşıldığına göre görevlerini ölene kadar devam ettirilebildiği gibi görevlinin kendi isteğiyle de değişiklik yapılmaktadır.

H.1118/M.1707 yılında kadı Mehmed Emin tarafından, bevvap olarak İbrahim isimli şahıs görevlendirilmiştir (BOA, İE.EV., 68/7352).

Temizlik, kandilleri yakmak eşyaları korumak gibi görevler için de yıllık bir mud mahsul karşılığında Seyyid Osman görevlendirilmiştir (VGM, HD, 118/64a).

H.1168/M.1755 yılında, yıllık bir mud buğday karşılığında ferraşlık yapan İbrahim görevden feragat edince naib Seyyid Yunus'un isteğiyle görev Seyyid Hüseyin'e verilmiştir (VGM, HD, 1086/35a).

H.1171/M.1757 yılında Sivas Sahibiye Mescidi ve Medresesi'nin ferraşı Seyyid Hüseyin'dir (BOA, AE.SMST.III, 66/4856). H.1173/M.1759 yılında ferraş maaşı olan yıllık buğdayın aynı şekilde devam edileceği bildirilmiştir (BOA, C.MF., 13/639).

Çahken

H.1109/1698 yılında çahken/medrese çeşmesinin kuyusunu kazmak için yıllık iki mud buğday ve bir mud arpa karşılığında Abdülahad adlı kişi görevlendirilmiştir (VGM, HD,. 1140/159b).

H.1168/M.1755 yılında çahkenler Ahmed ve Abdülbaki'dir [Belgedeki tarih: 25.C.1168] (BOA, AE.SMHD.I., 50/3056).

H.1206/M.1792 yılında çahken Hasan Efendi'dir (BOA, C.MF., 90/4496).

H.1180/M.1767 yılına ait kayıttan Sahibiye Mescidi ve Medresesi vakfı mürtezikasının/vakıftan geçinenlerin, mütevellinin vazifesine müdahale yasaklanmıştır (BOA, C.MF., 10/470).

Tablo 2.27 Sivas Gök Medrese Görevlileri (1529-1892)

Tarih	Defter	Mütevelli	Müderris	Naib
1528			Mevlâna Bali	
1696-98	HD.1140/157b HD.1140/158a	Seyyid Hasan		
1709	HD. 1118/59a		Mehmed Salih	
1721	HD. 1118/66a	Ömer		
1722	HD. 1118/67a	Seyyid Ali		Hacı Osman
1743			Nısf hisse Seyyid Ömer Efendi	Şeyh Ömer
1752				Mustafa
1754/55	HD. 1086/35a			Seyyid Yunus
1785				Seyyid Ebubekir ve Seyyid Mahmud
1792			Mehmed Tahir ve Abdurrahman Efendi (müşterek)	
1796		SeyyidOsman		
1804			Abdurrahman (Nısf hisse)	
1892			Ali Efendi	

Osmanlı devri Sâhibiye Medresesi'nde, 1743 yılında Şeyh Ömer, 1752 yılında Mustafa ve 1785 yılında ise Seyyid Ebubekir ve Seyyid Mahmud gibi muidler bilinmektedir (Odabaşı, 2019, s. 219)

Tablo 2.28 Sivas Gök Medrese Görevlileri (1696-1840)

Tarih	Defter No	Görev	Görevli	Aldığı Ücret
1696	1140, s.157	Ferraş	Süleyman Ömer	1 akçe (günlük), 1 mudd yıllık
1697	1140, s.158	Bevvab		5 akçe (günlük)
1698	1140, s.159	Çahken	Abdülahad	2 mudd buğday, 1 mudd arpa (yıllık)
1698	1140, s.159	Müezzin	Muhammed	2 akçe (günlük)
1700	1121, s.7a	Türbedar	Seyyid Mahmud	1 akçe (günlük)
1707		Bevvap	İbrahim	
1717	1118, s.63	Aşçı	Abdurrahman, Seyyid Salih, Muhammed	6 akçe (günlük)
1718	1118, s.64	Kayyum	Mustafa	1 mudd buğday (yılık)
1718	1118, s.64	Cabi	Osman	2 akçe (günlük)
1737	1088, s.52	Hatip	Mehmed	1 mudd buğday (yıllık)
1744		Hatip	Seyyid Ahmed	
1752		Cabi	Seyyid Alâeddin, Seyyid Ahmed	Günlük 2 akçe

1755		Çahken	Ahmed ve Abdülbaki	
		Ferraş	Seyyid Hüseyin	bir mudd buğday
1757		Ferraş	Seyyid Hüseyin	
1758		Hatip	Seyyid Ahmed	1 mudd buğday (yıllık)
1785		Cabi	Salih ve Mehmed ve Ahmed	
1790		İmam	Seyyid Mustafa, Seyyid Feyzullah, Seyyid Mehmed	
1792		Cahken	Hasan Efendi	
1811		Hatip	Seyyid Abdullah Halife	
1840		Hatip	Seyyid Ebubekir, Seyyid İbrahim, Seyyid Salih, Seyyid Ali ve Seyyid Halil	

Müderrislerin 19. yüzyılın ilk yarısındaki maaşları hakkında da bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu tarihlerde medresede görev yapan dört müderris muhtemelen derecelerine göre farklı miktarlarda almaktadırlar toplam 3705 kuruş ayrılmıştır (Demirel, 1989, s. 149).

Osmanlı'nın ilk döneminde yetişmiş olan Sivaslı ilim adamlarının burada ders alıp almadıkları konusundaki bilgiler ise tahminden öteye gitmemektedir. Bunun sebebi, medresenin Osmanlı dönemi Sivas'ında ilk andan beri aktif olmasıdır. Örneğin 1455 yılında vefat eden müfessir ve Zeyniye tarikatının şeyhlerinden olan Şahabaddin Ahmed Sivasi, dini ilimleri Sivas'taki âlimlerden öğrenmiştir (M. Tahir Efendi, 1972, s. 200). Bir diğer örnek; Fatih Sultan Mehmed devri din adamlarından olan Tennuri Efendi, Sivaslıdır. Sivas ve Konya'da Sarı Yakub'dan eğitim almıştır. Şeyh Akşemseddin'e katılarak hayatı boyunca hep ona bağlı kalmıştır (Baltacı, 2005, s. 249). Tennuri Efendi Şafii mezhebindendir. Sâhibiye Medresesi vakfiyesinde öğrenciler için mezhep olarak bir ifade konulmasa da müderris için Şafii mezhebi şartı konulmuştu. Muhtemelen o da Sivas'ta aynı mezhepten olan bir müderristen ders görmüş olmalıdır.

Klasik dönem Osmanlı ilim adamlarına nazaran son dönemde Gök Medresede yetişen ya da ders almış ulema konusunda net bilgiler elde etmek mümkündür. Bunlardan biri, Sivas'ın Yıldızeli İlçesi Menteşe Köyü'nde doğan Mehmet Efendi'dir. On üç yaşında girdiği Sâhibiye Medresesi'nde on altı yaşına kadar eğitim almıştır. Türkçe, Arapça ve

Farsça bilen Mehmet Efendi, devlet tarafından Sivas'ta ders vermekle görevlendirilmiştir. Daha sonra Yıldızeli ve Sivas müderrisliğine atanmıştır (Kaya ve Birol, 2019, s. 82).

Sivas'ta Gök Medrese'nin de içinde bulunduğu beş medresenin 1900'lü yılların başındaki toplam öğrenci sayısı 301 olarak kaydedilmiştir (Birbudak, 2007, s. 311).

Medresesinin vakfiyesinde yirmi olarak belirlenen öğrenci sayısı, 18. yüzyıla kadar aynı şekilde devam etmiştir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde bu sayıda ciddi bir değişiklik görülmektedir. Yaklaşık 55'i bulan öğrenci sayısı ile medrese o dönem Anadolu'da ön plana çıkmaktadır. Öğrencilerin medresedeki yıllık giderleri ise 1851 kuruşu bulmaktadır (Demirel, 1989, s. 149). Bu dönemde öğrenciler arasında görülen en büyük değişim aldıkları burs miktarı üzerindedir. Osmanlı döneminde, öğrenciler arasında herhangi bir üstünlük ayrımı yapılmaksızın aldıkları burs miktarı mahsul üzerine endekslenerek bir mud buğday şeklinde verilmeye başlanmıştır (Odabaşı, 2019, s. 128; Yediyıldız, 1983, s. 58).

Dersler genellikle sabah namazından sonra başlayıp, öğle namazına kadar sürüyordu (Ünver, 1980, s. 99). On beşinci yüzyılda bir Osmanlı medresesinde günde dört ders okutulurken bu sayı on altıncı yüzyıla girildiğinde günde beş derse kadar çıkmıştı. Bir dersin işlenişi ise şu şekildeydi; öğrenciler, dersi işlemeye gelen müderrisin etrafında oturur, ders başlamadan önce hadisler okunur – genellikle Buhari ve Müslim daha tercih edilir- ve böylece de derse geçilirdi (Baltacı, 2005, s. 43). Gök Medrese'nin Osmanlı zamanında ders işleyiş tarzının tıpkı diğer Osmanlı medreseleri ile aynı olacağı yorumunu yapmak yanlış bir çıkarım olmayacaktır.

2.1.29. Sivas Çifte Minareli Medrese

Yapının Adı: Sivas Çifte Minareli Medrese, Şemseddin Medresesi, Cüveyni Dâr-ül Hadisi

Yapının Yeri: Sivas kent merkezinde, Eskikale Mahallesi Selçuk Sokağı'nda bulunmaktadır.

Şekil 2.61 Sivas Çifte Minareli Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 24.03.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: H.671/M.1272 yılında İlhanlı Veziri Şemseddin Cüveynî tarafından inşa ettirilmiştir.

Şemseddin Cüveynî, Hülâgû tarafından H.661/M.1263 yılında Sâhib-i Divanlığına getirilmiştir. Abaka Han döneminde de bu görevine devam eden Cüveynî, H.683/M.1284 yılında öldürülmüştür. İdareciliğinin yanı sıra din, ilim ve sanat ehlini korumada gösterdiği hassasiyet ve varlığının büyük bir bölümünü bu yolda harcamasıyla da ün yapmıştır. Bu sebeple "Sa'dî-Şîrâzî" ve "Hümâm-i Tebrîzî" gibi şairler ona methiyeler yazmış, "Nasîrüddîn-i Tûsî, Fahreddîn-î Irâkî ve Safiyyüddin el-Urmevî" de yazdıkları eserleri ona sunmuşlardır (Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 130).

Mimar/Sanatçı: Usta kitabesi okunamamaktadır ancak Kaluyan el Konevi olduğu yönünde görüşler vardır.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Günümüze yalnızca doğu cephesi ve bu cephenin arkasındaki bazı mekânlarına ulaşabilen Medresenin Osmanlı dönemindeki durumu ve geçirdiği onarımlarla ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Çifte

Minareli Medrese, 1401 yılında Timur'un Sivas'ı istilası esnasında tahrip olan yapılar arasında yer almaktadır (Demirel, 2000, s. 70).

Defter-i Evkâf-ı Rûm'a göre Sivas'ta medreselerin binaları ve çeşmeleri her sene tamire muhtaç durumdadır. Çifte Minareli Medresenin vakfiyesinin kayıp, binasının harap olduğu belirtilmekte ve eğitimin yapılamadığı kaydedilmektedir. Uzun süre bakımsız kalan yapı 19. yüzyıldan itibaren cephanelik olarak kullanılmıştır.1853 tarihinde tamamen harabe haline gelen yapının arta kalan taşları Hacı İzzet Paşa (Osman Paşa) Cami inşaatında kullanılmıştır (Demirel, 1998, s. 44).

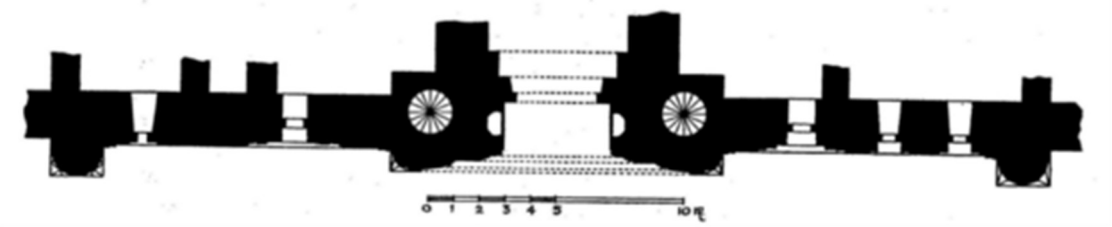
1882 yılında harap durumda olan medresenin doğu cephesi hariç ayakta kalan diğer bölümleri de Vali Sırrı Paşa tarafından yıktırılmıştır (Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 173). Hamidiye Gureba Hastanesi adıyla yarı kâgir bir hastane yapımına başlanmış ancak inşası tamamlanamamıştır. Sultan II. Abdülhamit'in fermanı ile toplanan yardımlarla ancak bitirilebilmiştir. Hastaneye akar/gelir sağlamak amacıyla dükkânlar inşa edilerek kiraya verilmiş ve H.1323/M.1906 yılında bu dükkanlardan binde dört vergi alınması kararlaştırılmıştır (1323/L/13) (BOA, İ.ML., 68/42).

Dükkân gelirleriyle giderleri karşılanması düşünülen Gureba Hastanesi'nde, fakir, kimsesizler ve diğer hastaların ücretsiz tedavi edilmesi amaçlanmıştır (BOA, ŞD., 423/99). Ancak bina bir süre sonra yapılış amacı dışında, Askeri Rüştiye (Askeri Ortaokul) dönüştürülmüş; 1933 yılından sonra da ilkokul yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra da İsmet Paşa İlkokulu ismini alan bu bina 1964 yılında yıktırılmıştır (Kuran, 1969, s. 115; Üredi, 2009, s. 102).

Çeşitli dönemlerde restorasyonlar geçiren yapıda son kapsamlı onarım ise 2007 yılında başlamış ve 2010 yılında sona ermiştir. Bu onarımda; cephe, minareler, çini ve tuğla süslemeler yenilenmiş, kazılarda ortaya çıkarılan temeller yükseltilerek, yapı bugünkü görünümüne ulaşmıştır (Yar ve Küçük, 2014).

Yapı Tanıtımı: Günümüze yalnızca doğu cephesi gelebilmiş olan medrese doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, dört eyvanlı ve tek katlı düzenlemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapı büyük ölçüde yıkıldığı için planı tümüyle algılanamamaktadır (Sözen, 1970, s. 58; Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 128). Yapının, iki

yanında bina temelleri bulunmaktadır. Bunlardan etrafında su künkleri ve su ile ilgili başka malzemeler bulunanın hamam, diğerinin ise bir imaret (Tuncer, 1986, s. 24) veya zaviyeye olduğu düşünülmektedir (Sözen, 1970, s. 58).

Şekil 2.62 Sivas Çifte Minareli Medrese, plan (Gabriel, 1934)

Yaklaşık 37,50 m uzunluğundaki doğu cephe ekseninde 12,20 x 15,20 m ölçüsünde dışa taşkın ve beden duvarından yüksek mukarnas kavsaralı, sivri kemerli taç kapı yer alır. Taç kapının kuzeyinde ve güneyinde farklı ölçülerde beş pencere bulunur. Kuzeydeki dikdörtgen çerçeveli ve sivri kemerli pencere farklı bir düzenleme yansıtır. Sivri kemerli pencere bezemeleri ile Konya İnce Minareli Medrese`nin taç kapısının küçük bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 2.180 Sivas Çifte Minareli Medrese, doğu cephe, genel görünüm

Taç kapının güney ve kuzey köşesine silindirik köşe kuleleri yerleştirilmiştir. Kuzey köşedeki kulenin üst kısmı günümüze ulaşamamıştır. Güneydeki köşe kulesi uzun mumların[164] yer aldığı bir şamdan biçiminde bezenmiştir.

Fotoğraf 2.181 Sivas Çifte Minareli Medrese, köşe kuleleri

Taç kapının üstünde iki yanında birer şerefeli tuğladan minare vardır. Oldukça tahrip olmuş, çinileri düşmüş ve şerefeden yukarısı yıkılmıştır.

Taç kapıdan, duvarlardaki izlerden sivri beşik tonoz örtülü olduğu anlaşılan büyük ölçüde yıkılmış giriş eyvanına geçilir. Eyvanın iki yanında bulunan ve bir kemer oluşturacak şekilde yükselen kapı sövelerinden bitişik odalarında bu alana açıldıkları anlaşılmaktadır. Bugün giriş eyvanının doğusunda ve batısında yer alan merdivenlerden taç kapı üzerinde bulunan minarelere çıkışı sağlamaktadır. Giriş eyvanının ardından avluya geçilmektedir. Avlunun iki yanında/kuzey ve güneyinde altışar birim bulunmaktadır.

Medresenin kuzey ve güney kanadının revaklı bir düzenlemeye sahip olduğu anlaşılmıştır ((Hersek, 1993, s. 132).

[164] Yedi mumlar olarak belirtilmiş olan bu mumların, kuledeki tahribat sebebiyle sadece sekizi günümüze gelebilmiştir. Şamdanın üzerinde bulunan 12 mumun ve bu mumların; aydınlık, doğruluk ve azmin sembolü olduğu kadar faniliğe de işaret ederken sayıları bakımından gök kubbedeki on iki burç (Zodiak) ile de ilgili olduğunu düşünülmektedir. Aynı zamanda şamdan ve mumun bir eğitim yapısında kullanılması ışık ve aydınlanmayı tasvir etmektedir (Ögel, 1994, s. 63).

Fotoğraf 2.182 Sivas Çifte Minareli Medrese, batıdan görünüm

Yapı, kesme taş malzemeyle, taç kapının arka duvarından itibaren yükselen çifte minaresi ise tuğlayla inşa edilmiştir. Yapının ayakta kalan doğu cephesinde yoğun olarak bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Yukarıda bahsedildiği gibi yapının yalnızca doğu cephesi günümüze gelebilmiştir. Taç kapıda sivri kemerli kapının üstünde, kuşatma kemerinin üzerindeki yatay şeritte, yan nişlerde yer alan sivri kemerli yüzeysel nişlerde ve üzerindeki yatay şeritte kitabeler bulunmaktadır. İnşa kitabesinin yanında ayet ve hadis kitabeleri dikkat çekicidir. Özellikle medresenin işlevini vurgulayan hadis kitabeleri önemlidir.

Taç kapının sivri kemerli kapısı üzerinde/taç kapı nişini yatay olarak dolaşan kitabe:

Yazılışı:

امربعمارةهذه المدرسة الصاحب الاعظم ملك ملوك الوزراءفى العالم شمس الدنيا والدين محمد بن محمدبن محمدصاحب الديوان خلد الله دولته فى سنة سبين وستمايه

Okunuşu:

“Emera bi-‘imareti hazihi’l-medreseti’s-sahibu’l-a’zamu, melükü’l-mülki, vüzera-i fil alemi şemsid-dünya ved-din Muhammed bin Muhammed bin Muhammed, sahibu’d-divan, halledel-lahud-devle fi seneti seb’iyne ve sitte mayeh”.

Türkçesi:

Bu medresenin yapılmasını vezirlerin veziri büyük vezir (divan veziri Muhammed'in oğlu Muhammed'in oğlu Muhammed Şemseddin), Allah devletini daim etsin 670 (1271) altı yüz yetmiş yılında (Nafiz ve Hakkı, 1997, s. 128-129).

Fotoğraf 2.183 Sivas Çifte Minareli Medrese, inşa kitabesi

Taç kapı kavsarasında sivri kuşatma kemeri üzerinde yatay şeritte yer alan ayet kitabesi:

Yazılışı:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

Okunuşu:

Vemâ kâne`l- mü`minûne liyenfirû kâffeten felevlâ nefera min külli firkatin minhum tâ-ifetun liyetefekkahû fî-ddîni veliyunzirû kavmehum izâ reca'û ileyhim le'allehum yahzerûn.

Türkçesi:

Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen

topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar[165] (Tevbe Suresi 122. Ayet, Kur'an-ı Kerim).

Fotoğraf 2.184 Sivas Çifte Minareli Medrese, taç kapı, ayet kitabesi

Taç kapının kuzey yan nişinde sivri kemerli yüzey üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

ٱلْمُلْكُ لِلَّهِ

Okunuşu:

El-mülkü li`llah

Türkçesi:

Allah mülkün tek sahibidir.

Taç kapı kuzey yan niş üzerinde yer alan hadis kitabesi:

Yazılışı:

ما عُبِدَ اللَّهُ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ فِقْهٍ فِي دِينٍ

Okunuşu:

Ma indallahi bişey in efdalü minel fakiyhi fiddiyn,

Türkçesi:

Dinde, Allah'a ibadet için, fıkıhtan daha üstün bir şey yoktur[166].

---

[165] Tevbe Suresi 122. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.09.2023

[166] Aynı hadis Kayseri Sahibiye Medresesi taç kapısında da bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.185 Sivas Çifte Minareli Medrese, kuzey yan niş, kitabe

Güney yan niş üzerindeki kitabe

Yazılışı:

وَلَفَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ

Okunuşu:

Ve le fakiyhi vahidin eşeddü ale'ş-şeytâni min elfi abid.

Türkçesi:

Fakih bir kimse, şeytan karşısında bin abidden daha savaşçıdır.

Fotoğraf 2.186 Sivas Çifte Minareli Medrese, güney yan niş, kitabe

Taç kapıda yer alan bu kitabelerden medresenin işlevine yönelik bilgiler içeren hadisler yer almaktadır. Medrese dar'ül hadis olarak anılmaktadır ancak yukarıdaki hadislerden anlaşıldığına göre bir fıkıh medresesi olma ihtimali daha yüksektir.

Taç kapıyı dıştan kuşatan bordür üzerindeki dilimli kemerli nişin yüzeyinde üç satırlık sanatçı kitabesi bulunmaktadır.

Okunuşu:

Ameli ….

Türkçesi:

Mimar adını veren bu kitabe çözümlenememektedir. Ancak bezemelerinden yola çıkılarak Kölük bin Abdullah'ın eseri olduğu düşünülmektedir.

Doğu cephede eksenin kuzeyinde, kuzey köşeye yakın sivri kemerli pencerenin birinci bordür üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

والسنا و البهاوالدولۀ والسعادۀوالقدرۀ والعظممۀ

Okunuşu:

Ve`s-sena ve`lbeha ve`devlete ve`s-saadete ve`l-kudrete ve`l-azamete

Türkçesi:

Ve …. ve şanlı ve devlet ve mutluluk ve kuvvet ve büyüklük

Ayrıca buradaki yazı kuşağı kilit taşında düğüm yaptıktan sonra kuzeye güneye devam ederek ters U şeklinde bir bordür oluşturmaktadır. Düğümün güneyindeki yazıda da Âyete'l-kürsi'nin sonu yani *"hüve'laliyyü'l- azîm lâ i.."* ve onu takip eden "dinde zorlama yoktur, doğru ve eğri birbirinden ayrılmıştır" mealindeki ayetin ilk harfleri okunmaktadır (Üçer, 2015, s. 33).

Fotoğraf 2.187 Sivas Çifte Minareli Medrese, doğu cephe, kuzey pencere

Konya İnce Minareli Medrese taç kapısına benzemektedir. Konya İnce Minareli medreseye yapılan bu gönderme mimarının Kölük/Kelük bin Abdullah olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Medrese Cüveyni darülhadisi olarak anılmıştır ancak taç kapıda yer alan kitabelerden elde edilen bilgiler burasının bir fıkıh medresesi olduğunu söylemektedir.

Minare kaidelerinin güney duvarlarında dört halife Ömer, Ali, Osman ve Ebu Bekir isimleri yazılıdır.

Osmanlı Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı Dönemi kayıtlarında herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Bu da bize Timur etkisi ya da değil yapının harap olduğunu göstermektedir.

2.1.30. Kırşehir Cacabey Medresesi

Yapının Adı: Cacabey Medresesi

Yapının Yeri: Günümüzde Kırşehir kent merkezi, Medrese Mahallesi, Melikgazi Caddesi üzerindedir.

Şekil 2.63 Kırşehir Cacabey Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi, 20.01.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: H.671/M.1272 yılında Bahaeddin Caca oğlu Nureddin Cibril tarafından inşa ettirilmiştir.

Vakfiyesinde kendisinden *"Emir ve büyük kumandan, âlim, adil, insaflı, düşmanlarla kutlu savaşlarda zafer kazanmış, asker besleyerek sınırları koruyan, hayırlı işleri destekleyen, yardım eden, geceleri ibadetle geçiren diyanetli, ihsan ve kerem sahibi, şefkatli, ulu, hasılı her hayırlı işi yapan, temiz, seçkin ve üstün, din ve devletin nuru, İslâm ve Müslümanları aziz eyleyen hükümdar ve sultanları destekleyen Ebu el-Me'ali Cabra'il bin el-Emir el-Merhum Baha el-Din Caca" diye bahsedilmektedir* (Temir, 1989, s. 104).

Kırşehir çevresinde çıkan isyanı başarıyla bastırmasının ardından Muineddin Süleyman Pervane'nin isteğiyle Kırşehir emiri olarak görevlendirilir (Turan, 2020, s. 543). Pervane'nin, 1277 yılında İlhanlılar tarafından öldürülmesinin ardından emirliği sona eren Cacabey, bu tarihte Elbistan Ovasında yaşanan İlhanlı-Memluk savaşı sonunda Memluklara esir düşer. Ancak aynı yıl Baybars'ın vefatı üzerine esirler geri döner (Kaymaz, 1970, s. 71).

"Hacı Bektaşi Veli Menakıbnamesinde" belirtildiğine göre Kırşehir dışında öldüğü ve cenazesinin Kırşehir'e getirilmiştir. Ancak türbede kitabe verisi olmadığı için ölüm tarihi bilinmemektedir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 19. yüzyılda yapının kullanımının değiştiğini gösteren A.D. Mortmann'ın anlatımları bulunmaktadır. A. Temir'in, 1858 yılında Kırşehir'de bulunan Mordtmann'dan aktardığına göre, Türkiye'nin bugünkü askeri idaresinde Kırşehir bir asker toplama merkezi teşkil ettiğinden, silah deposu olarak kullanılmıştır (Temir, 1959, s. 12).

Yapının onarımına dair bilinen ilk kayıt ise H.1288/M.1871 tarihli belgede yer almaktadır. Kırşehir sancağındaki Cacabey Camii'nin onarımı istenmiştir ancak isteğin nasıl sonuçlandığı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır (BOA, İ.DH., 640/44572). H.1317/M.1899 yılına ait belgede *"Kırşehir kasabasında harap olan Caca Cami Şerifi'nin bermucibi keşif 17.190 kuruş sarfı ile mahallince teşkil alınan komisyonu mahsus marifetiyle emaneten icran-ı tamiri ve meblağı mezburdan 10.800 kuruşun mevcut vakıftan ve 6309 kuruşunu vakfının mal-ı sandukundan müterakip (biriken) bedelattan tesfiyesi"* denilerek onarımı için keşif yapıldığı öğrenmekteyiz (BOA, BEO, 1379/103409).

1907 tarihli Ankara Vilayeti Salnamesi'nde yer alan bilgiye göre yapının cami olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. *"...burası edvarı Selçukiye'ye ait bir medrese-i funun harabesi olduğu halde ahiren camii şerif haline ifrağ edilmiş, elsine-i umumiyede: Caca Bey camii diye maruf bulunmuş ise de binayı atik-ı mezkûrun bir medrese olduğu kati'idir..."* sözleriyle Cacabey Medresesi'nde işlev değişikliğinin yapıldığı anlatılmaktadır (Anonim, 1995, s. 208). Salnamede yer alan fotoğrafında yapının onarım sonrası durumu görülmektedir. Kubbesi üzerinde ahşap çatı feneri, ayrıca minaresinde külahı vardır.

1938 tarihindeki depremde minaresi zarar görmüş, 1941 yılında yapının damı ıslah edilmiştir. A. S. Ülgen'in 1942 yılında yapının rölövesini hazırlamış ve mevcut durumu ile ilgili bilgi vermiştir. Cami dese de "esası medresedir" şeklinde bahsettiği yapıda

"toprağa gömülmüş taç kapısı" olduğunu, "*binanın üstündeki sıva tabakası bozulduğundan ve az meyilli yerlere yapılmış olan toprak dam tamir edilmediğinden kubbeleri otlar kaplamış ve abide harap olmağa"* başladığını söylemiş ve *"bu mühim eserin tamamen imarını"* temenni etmiştir (Ülgen, 1942, s. 254-255).

Ülgen'in makalesinde medreseye ait zemin kat planı, giriş cephesi ve iki yönlü kesitten oluşan çizimler bulunmaktadır. Bu tarihlerde yapının kubbesi üzerinde ahşap fener olmasına rağmen çizimlere bu detay eklenmemiştir. Ön cephesinin çiziminde belirli bir kota kadar toprak altında kalan kısımları noktalı olarak ifade edilmiştir. Avlu ortasındaki kuyunun da noktalı çizgiyle varlığına işaret edilmiştir. Mevcut olmayan minare külahının çizimlerde tamamlandığı görülmektedir. Ülgen'in minare külahı çizimi ile 1907 Salnamesinde yer alan fotoğraf kıyaslanmıştır. Buna göre fotoğrafta şerefeden sonra daha uzun bir gövde olduğu görülmektedir. Ancak Ülgen yapının bu halini hiç görmediğinden yıkık hali üzerine külah ekleyerek çizimini yapmış olmalıdır. Rölöve amaçlı bu çizimlerinde, dönemin anlayışını yansıtarak yapının "idealize" edildiği söylenebilir.

1951 senesinde bu istek de yerini bulmuş ve yapının fenni şartnamesi hazırlanarak Valiliğe gönderilmiştir. Hazırlanan şartnameye göre yapılacak işlemler öncelikle kubbe ile ilgilidir. Mevcut fenerin yıkılması ve yerine yeni fenerin yapılması, kubbenin temizlenmesi, damın loğlanması, kubbe sıvası, alem yapılması ve taş kaplamalar olarak sıraladıkları iş kalemleri ve bu işlerin birim fiyatları yazılmıştır. İkinci bir iş de minare ile ilgili olanlardır. Şerefenin tamiri, korkuluk ve alem yapılması, minare peteği ve serenin yapılması yine hedeflenen işlerden bazılarıdır. Fenni şartnameye göre hazırlanan onarım çalışmaları Vakıflar tarafından müteahhitte verilmiştir. Ancak müteahhittin yaptığı işlerden memnun olunmamıştır. Müteahhit ile imzalanan sözleşmenin feshi hatta bahsi geçen kişiye bir daha iş verilmemesi istenmiştir (VGM Arşivi, Kırşehir Cacabey Dosyası).

24.08.1960 yılında Kırşehir'de bulunan Cacabey Camii onarımına ait ihale kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 156-14-10).

Tablo 2.29 Kırşehir Cacabey Medresesi Onarım Bedelleri[167]

Yıl	Yapının Adı	Keşif	İhale	Harcama
1959	Cacabey Camisi	0	663,876	663,876
1960	Cacabey Camisi	0	281,989	281,989
1961	Cacabey Camisi	15,436	12,048	14,698
1962	Cacabey Medresesi	0	6.522	6.522

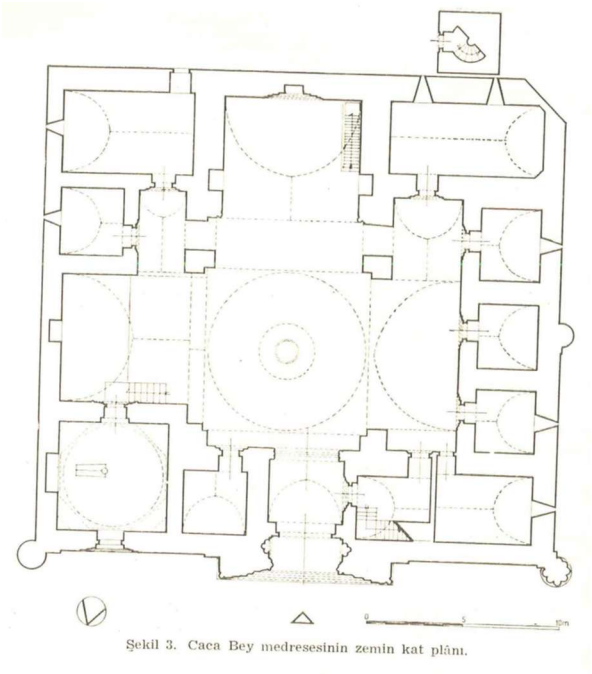
1994 yılında Kırşehir Belediyesi tarafından hazırlatılan "Cacabey Medresesi ve II. Yer altı Çarşısı çevre düzenleme projesi" hazırlatılmış ve proje Kayseri KTVK Kurulu'nun 16.12.1994 gün ve 116 sayılı kararıyla onaylanmıştır. 1996'da yapının kapalı olan kuyusu açılmış; drenaj problemleri yaşadığı için 2005 yılında onaylanan restorasyon projesi 2006 yılı baharında (8 ay) başlatılmıştır. 2010 yılında iç mekânda sıva tamirleri yapılmıştır fakat 2011 yılında yine iç mekanlarda nem sorunları yaşanmıştır (İnan Ocak ve Tanyeli, 2016, s. 155-158). 2019 yılında, medresenin üzerinin, yapıdan bağımsız geçici çatı ile kapatılarak yeni restorasyonu başlatılmıştır.

Yapı Tanıtımı: Medresenin vakfiyesinden aslında içinde "*Cuma namazları kılınan*" medrese yanında, hanikâh, menzilhane, mektep bir de zaviyeden meydana gelen külliye olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Külliyeden günümüze medrese ve içindeki türbe gelmiştir.

Cacabey Medresesi, araştırmacılardan D. Kuban tarafından "*kapalı medreseler içinde karmaşık işlevli, iki katlı ve plan açısından orta çağın en gelişmiş mimari tasarım örneklerinden biri*" olarak tanımlanmaktadır. Kare planın üçüncü boyuta geçişi farklı form ve seviyelerde tasarlanmış ve yapının mimarisi farklılaşmıştır (Kuban, 2008, s. 183).

Medrese, dıştan yaklaşık 25,00 x 29,00 m ölçüsünde, kuzey güney yönünde kareye yakın dikdörtgen planlı, dört eyvanlı, kapalı avlulu, avluyu örten ortası açık olan kubbesi ise kuzeyde duvarlara, güneyde L biçimli iki payeye oturan düzenlemeye sahiptir.

[167] Tablo Halit Çal'ın 1990 yılında hazırladığı "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikaları" adlı doktora tezinden oluşturulmuştur.

Şekil 2.64 Kırşehir Cacabey Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Kuzey cephede eksende beden duvarından dışa taşkın, iki renkli taş almaşıklığı ile inşa edilmiş mukarnas kavsaralı anıtsal taç kapı bulunur. Cephenin iki köşesinde de silindirik gövdeli konik külahla sonlanan köşe kuleleri, kuzeydoğu bitişiğinde ise piramidal külah örtülü türbe yer alır. Türbenin ekseninde sivri kemerli alınlıklı, mukarnas kavsaralı, dikdörtgen bir pencere vardır.

Doğu cephenin kuzeyinde / türbe cephesi olan bölümde, dikdörtgen bir pencere, üst seviyede ise iki çörten bulunmaktadır.

Güney cephede ise cephenin güneybatısında iki mazgal pencere vardır. Cephenin güneybatı ucunda, mazgal pencerenin hemen önünde kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minare yer alır. Güneybatı köşe ise pahlanmıştır.

Batı cephesinin ortasında silindirik konik külahla sonlanan bir payanda, payandanın iki yanında ikişer mazgal pencere ve üst seviyede dört çörten bulunur.

Dendanlar kuzey cephe haricinde doğu ve güney cephenin bir kısmını, batı cephenin de tamamını dolaşmaktadır.

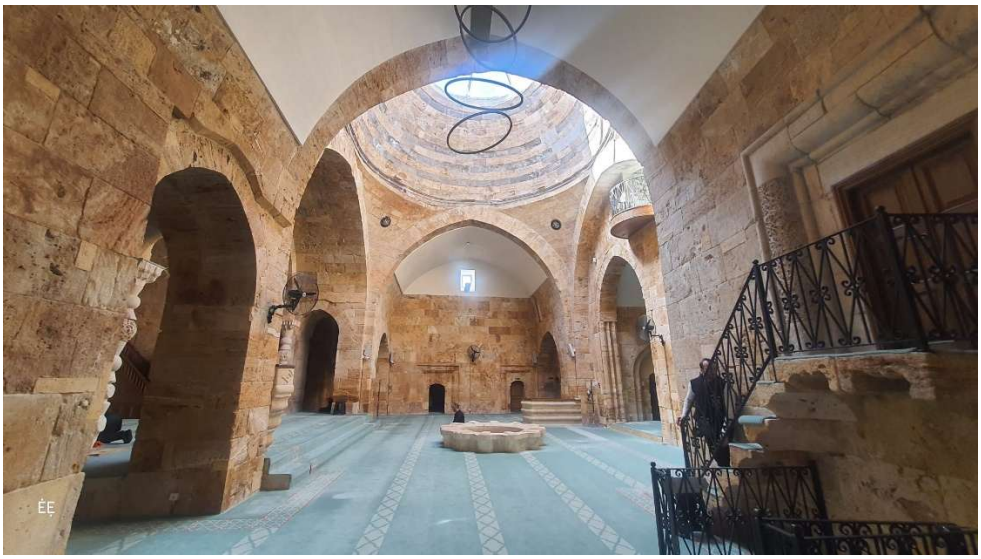

Fotoğraf 2.188 Kırşehir Cacabey Medresesi, kuzey ve batı cephe, genel görünüm

Kuzey cephede, eksende yer alan basık kemerli taç kapıdan yaklaşık 3,70 x 3,85 m ölçüsündeki sivri tonoz örtülü giriş eyvanına ulaşılır. Eyvanın iki yanında ikişer birim yer alır. Batısında yer alan yaklaşık 2,90 x 3,90 m boyutundaki ilk birime giriş hem doğudan hem de güneyden sağlanmaktadır ve bu birimde merdivenler yer alır. Kuzeybatı bitişiğindeki birim ise yaklaşık 3,20 x 5,50 m ölçüsündedir. Bu iki mekânı çok ince bir ara duvar ayırmaktadır. Dolayısıyla öncesinde tek mekân iken sonradan ikiye bölünmüş olması muhtemeldir. Güneybatı köşedeki birimle aynı olmalıdır. Giriş eyvanının doğusundaki birimlerden ilki çapraz tonoz örtülü yaklaşık 2,70 x 3,10 m büyüklüğündedir. Hemen yanında ise girişi güneyde birkaç basamakla sağlanan yaklaşık 5,50 x 5,50 m ölçüsünde türbe yer almaktadır. İçten kubbe, dıştan piramidal külah örtülü olan türbe, dışarıdan ayrı bir yapı olarak algılanmaktadır ancak girişi medrese içinden sağlanmaktadır.

Giriş eyvanından, 8,30 x 8,30 m genişliğinde kare planlı kapalı avluya geçilir. Taç kapı, avlu ve ana eyvan ile aynı aksta değildir. Avlu ve ana eyvan medresenin orta aksından yaklaşık 1 metre kadar doğu yönüne kaydırılmıştır. Avlu üzeri pandantiflerle geçişin sağlandığı kubbeyle örtülüdür. “Opaion” olarak tanımlanan kubbenin ortası açıktır (Kuban, 2008, s. 183). Günümüzde cam yüzeylerle kapatılmış olan kubbe merkezinin tam altında yaklaşık 3,5 m derinliğinde kuyu bulunmaktadır. Kapalı avlulu medreselerde ortada havuzun olması Selçuklu Medreseleri için karakteristik bir ögedir. Ancak Cacabey Medresesi’ndeki kuyu değerlendirildiğinde bunun havuz özelliğine sahip olduğunu

söylemek zordur. Kapalı avlunun ortasındaki kuyunun, gözlem kuyusu olup olmadığını anlamak için 1947 yılında kuyuda bir araştırma kazısı yapılmıştır. A. Sayılı, gerçekleştirilen kazı sonucunda kuyunun boyutlarının, derinliğinin gözleme uygun olmadığını belirtilmiştir. Dolayısıyla rasat kuyusu olduğunu da söyleyemeyiz (Sayılı ve Ruben, 1947, s. 673-681).

Fotoğraf 2.189 Kırşehir Cacabey Medresesi, avlu, genel görünüm

Ana eyvan avludan 0,5 m'lik bir seki üzerinde yükseltilmiştir. Mescit larak kullanılan bu kısımda mihrap ve minber bulunmaktadır. Eyvanın iki yanında benzer şekilde koridor/hol vasıtasıyla ulaşılan doğu batı doğrultulu dikdörtgen planlı birer mekân yer alır. Hol/koridor olarak tanımlanan birimler ile ana eyvan arasında kemerli açıklıklar bulunmaktadır. Ayrıca güneybatı köşedeki birim cepheyle uyumlu olarak hem güneybatıdan hem de kuzeybatıdan pahlıdır.

Doğu ve batı kanat birbirinden farklıdır. Batı eyvanın arkasında birbirinden farklı ölçülerde üç hücre yer alırken, doğu eyvanın güney bitişiğinde bir hücre bulunur. Kuzeydoğu köşedeki birimin türbe kuzeybatıdakinin ise doğu batı doğrultulu dikdörtgen planlı bir birim olduğundan yukarıda belirtilmişti.

Medresenin hücreleri farklı büyüklüktedir ve sivri beşik tonoz örtülüdür. Kuzey, doğu ve batı cephe düzgün kesme taş, diğer kısımlar ise yalnız köşelerde kesme taşın kullanıldığı moloz taş örgülüdür.

Medresenin rasathane olarak kullanıldığına dair birçok görüş bulunmaktadır. Medresenin içinde kuyu olması, kubbesinin açık olması ve rasat kulesi olarak betimlenen minarenin olması ve birtakım rivayetler kanıt olarak gösterilmektedir. Bu görüşlerden birinin yer aldığı H.1325/M.1907 Ankara Salnamesi'nde yapı *"zemininde bir kuyu bulunduğu ve evvelki kubbenin vasatında bir fetha mevcut idüğü söylenmekte olduğundan sabit bir teodolit vazifesi ifa edebilecek olan mezkûr kubbe ve fetha kevakibin nısfın-nehardan müruru anı zapt olunduğu ve şimdi minare olarak kullanılan kulenin bir rasat kulesi olması varidi hatur olur"* şeklinde anlatılmıştır (Anonim, 1995, s. 257). C. H. Tarım ise 1938 yılında hazırladığı Kırşehir Tarihi adlı yayınında, eserin kitabesinde Arapça olarak yer alan *"medrese kelimesinden burasının medrese olduğu ve minaresinin vaziyetinden ise rasat kulesi olduğu anlaşılmaktadır"* demektedir (Tarım, 1938, s. 61). Ancak yapılan araştırmalar ve kazılar sonucunda bunun böyle olmadığı anlaşılmıştır.

Anadolu Selçuklu mimarisinde bu uygulamanın başlangıcından beri kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu'nun ilk kapalı avlulu medresesi Tokat Yağıbasan Medresesi, 13. yüzyıl ilk yarısına tarihlenen Konya Ali Gav Medresesi, 1251 tarihli Konya Karatay Medresesi, yaklaşık 1234 tarihli Konya İnce Minareli Medresede uygulanmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabeler için Halim Baki Kunter'in kitabından yararlanılmıştır (Kunter, Kitabelerimiz, 1942).

Taç kapı kavsara kuşatma kemeri üzerinde yatay şeritte yer alan inşa kitabesi:

Yazılışı:

١ - بسم الله أمر بعمارة هذه المدرسة المباركة الميمونة في أيام دولة سلطان
الأعظم شاهنشاه المعظم، مالك رقاب الأمم، سيد سلاطين العرب والعجم،
سلطان البر والبحرين، فياث الدنيا والدين
٢ - أبو الفتح كيخسرو بن قلج أرسلان، خلد الله دولته ومملكته ومغفرته. جبريل
.ابن جاطا تقربا إلى الله ورضوانه في شهور سنة إحدى وسبعين وستمائة

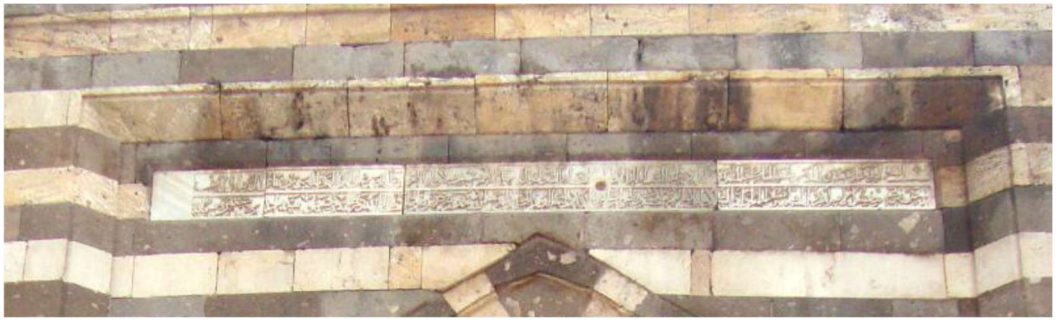
Okunuşu:

Bismillah. Emera bi imareti hazihi'l medreseti'il mübareke el- maymuna fi eyyam devlet es-sultan'ül-a'zam şahinşah el-muazzam, mâlik rikâb el-umam, seyyis Sultan'el-'arab ve'l-acem, Sultan al-bahr ve'l-bahreyn, Gıyas'el-dünya ved-din, Abu'l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan, halledallahu devletehu ve memleketehu ve mağfiretahu. Cibril bin Caca tekarruban ila'llah ve rıdvanih fi şuhur sene ihda ve seb'in ve sittemie.

Türkçesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mübarek ve uğurlu medresenin yapılmasını büyük sultan, ulu şahinşah, ümmetin koruyucusu, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, karanın ve denizlerin sultanı, İslâm'ın ve Müslümanların yardımcısı, sultanların ve meliklerin efendisi, fetihler babası, Gıyâseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (Allah Devletini daim kılsın) zamanında Allah'ın rahmetine ve mağfiretine muhtaç Cebrail bin Caca, Allah'a yaklaşmak ve onun rızasını kazanmak için H.671/M.1272 senesi aylarında emretti (Kunter, 1992, s. 431-455).

Kitabede III. Gıyâseddin Keyhüsrev için kullanılan unvanlar: Şâhinşah, mâlik rikâb el-umam (milletlerin boyunlarına hükmeden), sultan el-bahr ve'l-bahreyn (karaların ve denizlerin sultanı) gibi abartılı ve kudret gösteren tabirler, dönemin resmî ideolojisinin bir parçasıdır. Klasik bir kitabe metnidir.

Fotoğraf 2.190 Kırşehir Cacabey Medresesi, inşa kitabesi

Taç kapı basık kemerli giriş kapısının üstündeki kitabe:

Mukarnas kavsaranın hemen altında yer alan kitabede, besmele ve Nahl suresinin 90. ayetinin ilk kısmı yazılıdır. İki ucu yana doğru dönen kitabede de Al-i İmran suresinin 18-19. Ve 26. ayetleri yer almaktadır.

Yazılışı:

(Nahl Suresi 90. Ayetin bir kısmı)

1) بسم الله الرحمن الرحيم .اِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَّائِ

(Ali İmran Suresi 18. Ayet)

2) شهد الله أنه لا إله إلا هو والملائكة وأولو العلم قائما بالقسط لا إله إلا هو العزيز الحكيم

(Ali İmran Suresi 19. Ayet)

إن الدين عند الله الإسلام

(Ali İmran Suresi 26. Ayet)

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Okunuşu:

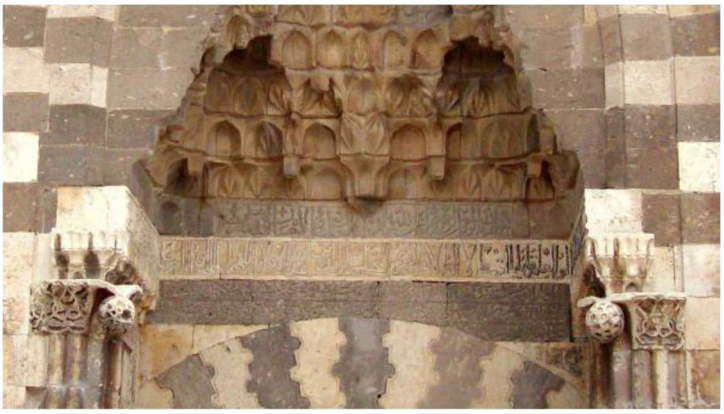
“1) Bismillahi’rraḥmani’r-raḥim. İnnallahe ye’muru bil adli vel ihsani ve itai..

2) Şehidallahu ennehu la ilahe illa huve, vel melaiketu ve ulul ilmi kaimen bil kıst, la ilahe illa huvel azizul hâkim. İnne-ddîne ‘indallâhi-l-islâm. Kuli(A)llâhumme mâlike-lmulki tu/tî-lmulke men teşâu vetenzi’u-lmulke mimmen teşâu vetu’izzu men teşâu vetużillu men teşâ(u)(s) biyedike-lẖayr(u)(s) inneke ‘alâ kulli şey-in kadîr.”

Türkçesi:

“Rahmanı Rahim olan Allah’ın adıyla başlarım, Allah, mutlak surette adil ve ihsan emreder (Nahl Suresi 16/90). Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O’ndan başka tanrı yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir (Ali İmran Suresi 3/18). Kuşkusuz Allah katında din İslâm’dır (Ali İmran Suresi 3/19). Yarabbi de mülkün malikisin; onu dilediğine verirsin ve dilediğini yükseltir, dilediğini de alçaltırsın; hayr elindedir. Muhakkak sen, her şeye gücü yeler bir zat-ı a'lâsın” (Ali İmran Suresi 3/26)[168].

[168] Âl-i İmrân Suresi Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 12.01. 2022

Fotoğraf 2.191 Kırşehir Cacabey Medresesi, basık kemerli giriş kapısı, kitabe

Basık kemerli giriş kapısı üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

١ ــ چون آثار انوار معدلت بندگی خلدالله ملکه بر کافهٔ برایا تابان است
فرموده‌ک سحنگی وتابغور ومطرح صابون وکوچه مرتفع باشد ازحکم

٢ ــ جهان مطاع ابن معانی سیه‌را با لکلیه مرتفع دانسته دردعاء دوام ایام
دولت قاهره افزاینده وبعدالیوم هرکه وضع ابن‌معانی کند وبادر آن سعی
نمایددرلعنت وسخط وغضب الهی ماند

٣ ــ همچان تمغا گنان کاشته ووجه حال اتبزی

٤ ــ معنامرتفع است.

Okunuşu:

Çün âṣâr-ı envârı, ma’deleti bendegi halledallahu mülkehu ber kaffei beraya tabanest fermudegi şahnegi ve tabkur ve ṭarh-ı ṣabun ve köçe mürtefi başet ez ḥükmi

Cihan muta in maani siyehra (sehra) bilkülliye mütrefi daniste der-duʿai, devam-ı eyyamı devlet kahire, efzayende ve ba’delyevm her ki vazʿı ibn-mâni kuned ba deran say nümayed der la’net ve dahat ve gazabi ilahi beru başed

Hemiyān gaza künān kāfet ve vech-i ḥāl enḫerī

Mana mürtefi est ya da tamga mürtefi est (Tarım, 1938, s. 65).

Türkçesi:

“Hükümranlığı ebedî kalmasını Allah’tan dilediğimiz Padişahın adalet nuri tekmil yaradılış üzerinde parladığı için buyurdular ki Şahne vergisi, Tabkur vergisi, keza sabun vergisi ve kûçe vergisi ortadan kalksın. Cihana hâkim olan. Padişahın hükmüyle bu fena (gayri şerî) vergiler tamamıyla ortadan kaldırılmış olduğundan hükümdarın kuvvetli devleti devamlı olması için çok dua kılınsın. Bundan sonra bu vergileri tekrar vazedecek yahut onların vaz’ı için çalışacak olanlar Allah’ın gazabına uğrasınlar. Keza keten ekenler mahsus damga, bunun gibi aşbazlık namına alınan vergiler de kaldırılmıştır.

Hükümdarın-Allah devletini devam ettirsin- adaletinin en parlak tesirleri bütün tebası üzerine yayıldığı için şahna vergisi, tabkur yani yapı malzemesi mükellefiyeti ve bunun gibi sabun ve küçe (sokak) vergilerinin kalkması emredildi. Cihanın itaat emire uygun olarak bu fena yükler (in) tamamıyla ilga edilmiş olduğu bilinmelidir. Bundan dolayı galip devletin günlerinin devamı için dualar fazlalaştırılmalıdır. Bundan sonra her kim ki bu yükleri tekrar vaz’eder veyahut vaz’etmeye çalışırsa Allah’ın lanet, hiddet ve gazabı ona rastlasın. Aynı şekilde keten ekme tamgası ve aşçılık vergisi kaldırılsın” (Hinz, 1949).

Kitabede, -ı (belirtme hal eki), -ya (yönelme hal eki), köçe (köşe), baş, tamga (damga) gibi Türkçe kelimeler kullanılması dikkat çekicidir. Türkçe kelimeler az sayıda, Arapça ve Farsça kelime yapısının içine yedirilerek kullanılmıştır. 13. yüzyıl Anadolu’sunda Kırşehir’in yerel kimliğini göstermesi açısından önemli bir veridir. Kitabeden, Arapça, Farsça ve az sayıda da olsa Türkçe kelimelerin iç içe geçtiği bir dil ortamının olduğu anlaşılmaktadır. Hem dönemin resmi dil geleneğinin hem de yerel kültürün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Türbe penceresi üzerindeki kitabe:

Yazılışı:

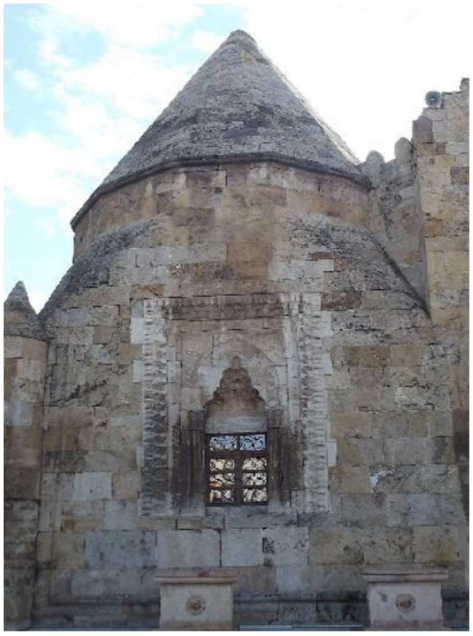
انما هذه لحيوة الدنيا متاع وان الاخرة. هدارالقرار كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذوا لجلال والاكرام

Okunuşu:

İnnemâ hâzihil hayâtud-dünyâ metâun ve innel âhirete hiye dârul karâr (Mümin Suresi 39. Ayet). Küllü men aleyhâ fânin ve yebkâ vechü rabbike zül celâli vel ikrâm (Rahman Suresi 26-27. Ayet).

Türkçesi:

Ey kavmim! Bu dünya hayatı bir sürelik yararlanmadan ibarettir; âhirete gelince, ebedîlik yurdu işte orasıdır[169]. Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır. Dünyada olanın hepsi fânidir ve celâl ve ikram sahibi Tanrının zat-ı eceli baki kalır[170].

Fotoğraf 2.192 Kırşehir Cacabey Medresesi, türbe, kitabe

Vakfiye:

Vakfiyesi Arapça ve Moğolca olarak 20 Şevval 675 (27 Mart 1277) yılında düzenlenmiştir (Temir, 1989).

---

[169] Mü'min Suresi 38-40. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 15.02. 2022

[170] Rahmân Suresi 26-28. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Taihi: 15.02.2022

Vakfiyesinde, medrese, zaviye ve mektep birbirine bitişiktir ve medresede Cuma namazının kılınması ve hutbe okutulması şart koşulmuştur.

Vakıflardan elde edilen gelirler ile öncelikle vakfedilen mülklerin bozuk yerleri onarılır ve devamlılığı sağlanır. Bu gelirler medreseden başka misafir kalan yoksullar, sofular, zahidler ve yoksul kıyafetinde dolaşıp tasavvuf ehlinden olanlar[171] için kurulan zaviyenin ve Kur'an okumayı öğreten çocuk mektebinin ihtiyaçları karşılanır. Gerekli olan hasır, sepet, mum, zeytin yağı, odun, çanak ve tabak gibi gereçler alınır.

Kalan gelirin ¼'i mütevelliye, ¼'lik kısım vâkıfın erkek evladına bırakılmıştır. Gelirin yedide biri vakfın azatlılarına verilir. Bu kişiler şunlardır; yemeklerin tadına bakan Ruzbe ve Agırlu, hademelerden Savvab, şaraba bakan Agırlu, Rumtaş Cabi, Hoca Anber, Lolo, Sunkurca, Aktaş, Neyruz, Altınbaş, Sutaş, Kababe, Aybek, Akkuş ve Hoca Miftah'a pay edildikten sonra artan kısımdan müderrise tatil günleri hariç her sabah ders okutmak şartıyla yılda 1200 dirhem, muide yılda 600 dirhem, derslerde ve tekrarlamalarda devamlı bulunmak şartıyla 24 öğrenciden; 3'üne 180'er, 7'sine 144'er, diğer 7'sine 96'şar kalan 7'sine de 60'şar dirhem verilecektir.

Medresenin vakfiyesinde, mazereti olmadıkça son sınıf öğrencilerinin medresede yatılı kalmasını ve öğrenim süresi 5 yıl ile sınırlı olduğu belirtilmektedir. 5 yıl geçince öğrenci medreseden uzaklaştırılıp yerine başkası gelmektedir. Cuma günleri namaz kıldıran ve hutbe okuyan hatibe yılda 480, sultana ve Müslümanlara dua eden duahana 360 dirhem verilecektir. Vakfın azatlısı Seyf el-Din Abdullah'a her yıl 360 dirhem verilecek ve medresede cemaate beş vakit namaz kıldıracak, vakfın türbesinde bulunacak ve medreseye vakfedilen kitapları muhafaza edecek pazartesi ve perşembe günleri kitaplığı açık bulunduracak; medresede bulunanlar ve hariçten kitap isteyenler için rehin karşılığında kitap verilecektir.

Temizlik işlerine bakan Ayaz bin Abdullah'a 360, Mübarek bin Abdullah'a 360, öğrenciler arasında tertip ve düzeni sağlayan, onların araç gereçlerini hazırlayan nakibe de 300, vakfın türbesindeki 4 hafıza 680'er dirhem verilecektir.

[171] Kalenderiler kastediliyor olmalıdır.

Medresenin bir tarafındaki mescitte cemaate beş vakit namaz kıldıran ve vakfın evladına öğretmenlik yapan bir kişiye her yıl 1000, fakir çocukları karşılıksız okutan öğretmene 240 dirhem verilir. Fakir çocuklar meccanen okutulur. Bu mektepte tahsilde bulunan çocukların her birine 5 filos verilir.

Vakfın mütevelliliği erkek çocuklar üzerinden devam eder. Erkek çocuk kalmaz ise kadınlara geçer. Bu nesil de devam etmez ise vakfın azatlılarına aynı şekilde devredilir. Eğer ondan da kimse kalmaz ise Kırşehir kadısına intikal eder.

Mütevellinin her yıl bir defa kadının huzurunda müderris, fakih ve öğrencilerin yanında vakfiyeyi okuması şart koşulmuştur. Vakfiyenin sonunda kölelerden de bir grup tanıklık eder.

Tablo 2.30 Kırşehir Cacabey Medresesi Görevlilerine Ödenen Ücretler

Görevliler	**Yıllık Ücret**
Mütevelli	1/4
Müderris	1200 dirhem
Muid	600 dirhem
Öğrenci	İlk 3 180'er dirhem 7'si 144'er dirhem Diğer 7'si 96'şar dirhem Kalan 7'si 60'ar dirhem
Hatip	480 dirhem
Muarrif (Cami ve tekkelerde hayır sahibi kimselerin adlarını sayan derviş veya müezzin)	360 dirhem
Nakib	300 dirhem
Duahan	360 dirhem
2 müşerrif	360'ar dirhem
Kütüphaneci (Seyf el-Din Sunkurca)	360 dirhem
Vakfın çocuklarını okutan Fakih	1000 dirhem
Fakir çocukları ücretsiz okutan Muallim (mescitte)	240 dirhem
Her iki Halfe (Yardımcı)	60'ar dirhem
Vakfın türbesinde Kuran okuyan 4 hafız	680'er dirhem
Eğitim süresi	5 yıl

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı arşiv kayıtlarında, hurufat defterlerinde, görevli atamalarına ve medresenin gelirlerine bazı bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 2.31 Kırşehir Cacabey Medresesinin Gelirleri, 1282-1287 yılları arasında (BOA, EV.d., 20301; BOA, EV.d., 20258)

		1282	**1284**	**1285**	**1286**	**1287**
Kırşehir kasabası	Ellide üç buçuk hisse	2.812	3.312	3.676	4.426	4.826
Mucur	Elli beşte beş hisse	3.028	3.550	3.940	4.754	4.954
Akça Ağıl	Rub hisse	665	1.050	1.166	1.420	1.720
Kızılca	Kırkta altı hisse	994	1.895	2.100	2.575	2.950
Güzler	On hissede sülüs hisse	1.595	1.271	1410	1725	1950
Küçük Kavak	Altıda bir hisse	339	350	385	450	650
Gökçe Asma	Nısf hisse	1.171	2595	2880	2500	3937
Deliler	Nısf hisse	2.094	950	1007	2250	2750
Sıdıklı/Kılıç	On dörtte üç buçuk hisse	1000	1100	1250	1350	3183
Yağmurlu/İmran	Nısf hisse	750	800	800	950	1230
Toplam						

Mütevelli ve Müderris

H.1078/M.1668 yılında boş olan Cacabey Medresesi müderrisliğine İbrahim Efendi getirilmiştir (BOA, İE.TCT., 6/652).

H.1107/M.1696 tarihli belgede ücretini Kırşehir'e tabi Aköz nam-ı diğer Akkurak karyesi mahsulünden almak üzere müderris olarak Abdurrahman Efendi görevlendirilmiştir (BOA, AE.SMST.II, 41/4032).

H.1114/M.1703 tarihinde Abdurrahman Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, İE.TCT., 23/2433).

H.1171/M.1758 yılında müderrislere yeniden berat verilmiştir (BOA, C.MF., 61/3046). Aynı yıl nısf hisse müderris olan Seyyid İbrahim Efendi'nin ölümüyle bu görev Mehmed Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SOSM.III, 62/4564).

H.1181/M.1768 yılında "meşrut-ül leyli ve'n-nehar" yani gece ve gündüz medresede bulunmak koşuluyla ile günlük 80 akçe ile Ahmed Efendi isimli şahıs müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 146/7281).

H.1285/M.1869 yılında Kırşehir kazasında kain Caca Bey Medresesinde görevli müderris görevinden feragat etmiştir (BOA, C.MF., 37/1833).

İmam ve Hatip

H.1201/M.1787 yılında Cacabey Medresesi Camisine hatip tayin edilmiştir (BOA, C.MF., 98/4888).

H.1327/M.1909 yılına ait 23 Nolu Kırşehir Şer'iyye Sicil kaydına göre, Cacabey Cami şerifinin imamet ve hitabet görevini yerine getiren, müderrislik, berat sahibi, dilekçe sahibi Recep zade Nuri Efendidir (Serin, 2012, s. 37).

2.1.31. Afyon Çay Taş Medrese

Yapının Adı: Yusuf bin Yakup Medresesi / Çay Taş Medrese / Çay Medresesi / Sultan Alâeddin Cami[172]/Taş Mescit

Yapının Yeri: Afyon'un Çay ilçesinin girişinde yer almaktadır.

Şekil 2.65 Afyon Çay Taş Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 24.04.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesine göre H.677/M.1278 yılında III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1284) zamanında Yakupoğlu Yusuf adında bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. Banisi hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

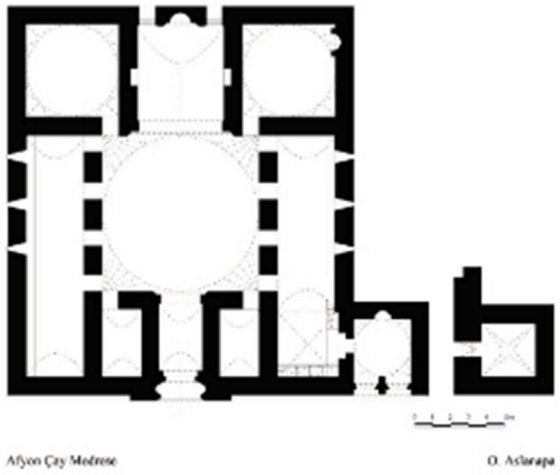
Ancak Yusuf bin Yakub'un "Ebû'l-mücahid" yani "cihat edenlerin babası" olarak anılması onun bir komutan ya da bir devlet adamı ya da bir tarikat şeyhi olduğunu göstermektedir. Medresenin inşa tarihi ve bu unvan anlamlıdır.

Mimar/Sanatçı: Usta kitabesine göre Mehmed oğlu Oğulbey tarafından inşa edilmiştir (Kuran, 1969, s. 58).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medrese günümüzde cami olarak kullanılmaktadır ve Alâeddin Camii adıyla anılmaktadır (Sözen, 1972, s. 75). Türbesinde yapılan çalışmalarda herhangi bir gömüye rastlanılmamış olan cenazelik katı depo, üst katı ise imam odası olarak kullanılmaktadır.

[172] VGM 502 numaralı Defterin 201. Sayfasında Alaaddin Medresesi olarak geçmektedir.

Yapı Tanıtımı: Medrese, çeşme, han, hamam yapılarından oluşan bir külliyedir. Hamam yıkılmıştır. Yapı, dıştan yaklaşık 19 x 22 m ölçüsünde, kuzey-güney yönünde kareye yakın dikdörtgen planlı, kapalı avlulu, avlusu köşe üçgenleri ile geçilen kubbe ile örtülü, iki eyvanlı ve tek katlıdır (Özkarcı, 1995, s. 35).

Şekil 2.66 Afyon Çay Medresesi, plan (O. Aslanapa'dan yeniden çizilerek)

Kuzey cephede eksende hafif dışa taşkın basık kemerli, mukarnas kavsaralı taç kapı, cephenin kuzey köşesinde kare planlı, iki katlı türbe, kuzeydoğusunda ise çeşme yer alır.

Doğu cephede, cephe ekseninde üst seviyede, eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç mazgal pencere bulunur.

Güney cephede ana eyvanın olduğu kısımdaki aşağı seviyede iki ve eyvanın iki yanındaki birimlerin yaklaşık ekseninde üst seviyede birer yarım daire kemerli olmak üzere dört pencere bulunur.

Batı cephede, cephenin ekseninde eşit aralıklarla yerleştirilmiş iki mazgal pencere, kuzeybatı köşesinde de türbe yer alır.

Fotoğraf 2.193 Afyon Çay Taş Medrese, kuzey ve doğu cephe, genel görünüm

Fotoğraf 2.194 Afyon Çay Taş Medrese, güney cephe, genel görünüm

Cepheden dışa taşkın ve yüksek, basık kemerli, mukarnas kavsaralı taç kapıda Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında sıklıkla gördüğümüz kuşatma kemerinin olmaması dikkat çekicidir. Basık kemerli kapı ile sivri tonoz örtülü giriş eyvanına girilir. Eyvanın iki yanında yaklaşık eş büyüklükte kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ve girişleri avlunun içinden sağlanan birer birim bulunur. Köşede yer alan birimler koridor şeklindedir avlunun iki yanına doğru uzanmaktadır.

Giriş eyvanından geçişin Türk üçgenleriyle sağlandığı ortasında özgününde aydınlık açıklığı bulunan kubbe örtülü avluya geçilir. Güneyde sivri beşik tonozlu ana eyvan, eyvanın güney duvarında mihrap ve mihrabın iki yanında birer pencere, doğu ve batı duvarda da birer niş yer almaktadır. Ana eyvanın iki yanında da kubbeli, kare planlı birer mekân bulunur. Batıdaki mekânın batı köşesinde bir ocak nişi görülür.

Diğer medrese yapılarından farklı olarak burada avlunun iki kanadına yerleştirilen birimler ayrı ayrı hücre değil; üçer mazgal pencere ile dışarıya, dörder kapı ile de avluya açılan, beşik tonozlu birer koridor şeklindedir. Kuzeybatı köşeden türbeye geçiş sağlandığı için burada merdiven bulunur ve türbe genişliğinde bir alan çapraz tonozludur. Türbe kare planlı, iki katlı ve kubbelidir. Kuzey cephesinde iki pencere yer alır.

İnşasında kesme, moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Çini ve tuğla süslemelerine bakıldığında firuze renkli çini levhalardan kesilen lotus ve kırmızı tuğladan yapılmış palmetler Selçuklu sanatında ilk kez kullanılmıştır. Medrese planı itibariyle Konya'daki İnce Minareli Medreseyi, çinileriyle de Karatay Medresesi'ni anımsatması bakımından bu iki örneğin sentezi olarak karşımıza çıkan önemli bir eserdir (Yetkin, 1965, s. 79; Kuran, 1969, s. 59; Sözen, 1972, s. 79).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapının, mukarnaslı kavsarasının üzerinde yatay şeritte sülüs karakterle iki satır halinde yazılmış inşa kitabesi:

Yazılışı:

١- امر بعمارة هذه المدرسة المباركة في ايام دولةالسلطان الاعظم ظل الله في العالم غياث الدين والدين

٢- كيخسرو بن قليج ارسلان خلد الله سلطنته العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى ابو المجاهد يوسف بن يعقوب غفر الله ذنوبه فى سنة سبع وسبين و ستمايه

Okunuşu:

"1- Emere bi-imareti hazihi'l-medreseti'l-mübareketi fi eyyam devleti's sultani'l a'zam zillu'llahu fi'l alemi gıyasu'd-dünya ve'd-din.

2- Keyhusrev bin Kılıç Arslan hallda'llahu sultanatahu el-abdu'z-zaif el muhtaç ila rahmeti'llahi Te'ala Ebu'l Mücahid Yusuf Bin Yakub gafara'llahu zunubehu fi seneti seb'a ve seb'in ve sitte mi'e".

Türkçesi:

“Bu mübarek medresenin yapılmasını, dinin ve dünyanın gelişmesine yardım eden Kılıçarslan’ın oğlu büyük Sultan Keyhüsrev’in hükümdarlığı zamanında – Allah onun saltanatını uzun kılsın, Allah’ın merhametine muhtaç aciz kul Yakub oğlu Ebu’l Mücahid Yusuf – Allah onun günahlarını affetsin-, 677 (1278-79) senesinde emretti” (Uzunçarşılı, 1929, s. 49-50).

Fotoğraf 2.195 Afyon Çay Taş Medrese, inşa kitabesi

Taç kapı mukarnas kavsara başlangıcı üzerindeki kitabe:

Mukarnas kavsaranın başlangıcında, mukarnas yüzeyinde aynalı kemerli iki niş içeresinde yer alan dikdörtgen panolar üzerinde usta ismi yazılıdır.

Yazılışı:

عمل اغلبك بن محمد

Okunuşu:

Amel-i Oğulbek bin Mehmed

Fotoğraf 2.196 Afyon Çay Taş Medrese, usta kitabesi

Taç kapı yan nişleri üzerindeki kitabe:

Taç kapının iki yanında yer alan yan nişlerin üzerinde Hac suresinin 26. Ayetinin bir kısmı yazılıdır.

Doğu yan niş

Yazılışı:

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرٰهِيمَ مَكَانَ

Okunuşu:

“Ve iz bevve’nâ li ibrâhîme mekâne”

Batı yan niş:

Yazılışı:

ٱلْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِى شَيْـًٔا

Okunuşu:

“‘l beyti en lâ tuşrik bî şey’en..”

Türkçesi:

“Bir zamanlar İbrahim’e Beytullah’ın yerini hazırlamış ve ona şöyle demiştik: Bana hiçbir şeyi eş tutma”.

Fotoğraf 2.197 Afyon Çay Taş Medrese, doğu ve batı yan niş

Fotoğraf 2.198 Afyon Çay Taş Medrese, mescit, mihrap, kitabe (Arslan, 2017)

Birçoğu dökülmüş olan yazıdan geriye kalanlar ve anlaşılanlar *"Allah, Ali Talep, El İlim, Feraga, Ala…"* kelimeleridir. Araştırmacılar burada "İlim Çin'de de olsa alınız, çünkü ilim öğrenmek her Müslüman'a farzdır" hadisinin yazılı olduğunu ifade ederler (Özkarcı, 1996, s. 38; Arslan, 2017). Burada mihraplarda görmeyi beklediğimiz ayet kitabesinin yerini burada hadis almıştır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medrese ile ilgili Osmanlı dönemine ait belgelerde aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

Medresenin 1528 tarihli tahrir defterine göre gelirleri değerlendirildiğinde, medresenin vakfı olarak İncili Bükü karyesinin 12.358 Akçelik geliri kaydedilmiştir. 1575 yılına gelindiğinde İncili Bükü karyesinin geliri 12.381 akçe ve Ballı Höyük, Küçük Dumanlı ve Yenice köyleri medresenin vakıflarına dahil edilmiş ve medresenin geliri 15.837 akçeye yükselmiştir (Kuyûd-u kadime arşivi TD. Nr.575 varak 77b, 78b, 79a-b). Medrese H.966/M.1558 tarihinden yirmili medrese grubundayken; H.1005/M.1597 yılında elli akçeli medreseler arasında bulunuyordu (Baltacı, 1976, s. 180).

Mütevelli ve Müderris

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan 502 numaralı belgenin 201ve 202. sayfasındaki bilgilere göre medreseye H.1162/M.1749 tarihinde müderris Ahmed Efendinin tayin edildiği bildirilmektedir. H.1268/M.185l yılında Mehmed Said Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir (Şahin, 1995, s. 233-237).

H.1084/M.1673 yılında Hızır Efendi'nin vefatıyla mütevelli ve müderris olarak Şeyh Esad Efendi görevlendirilmiştir (BOA, AE.SMMD.IV., 16/1759).

H.1089/M.1678 yılında Çay ve Karahisar-ı Sahib kadılarına ve mütesellimine[173] gönderilen yazıda, Çay kazasında bulunan Alaaddin Medresesi'nde müderrislik yapan kişiye vazifeye devam etmediği günlerde ücret verilmemesi gerektiği bildirilmiştir (BOA, A.{DVNSMHM.d., 96/882).

H.1158/M.1745 yılında medreseye müderris ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 53/2635). Müderrislik görevi Ali Halife adlı kişiden alınmış ve Ahmet Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 213/16788).

H.1170/M.1757 yılında Karahisar-ı Sahib'de Çay'da, Sultan Alâeddin'in bina eylediği medresesinin mahlul müderrisliğine Şeyh Ahmed bin Mehmed'in getirilmiştir (BOA, C..MF., 113/5644).

H.1180/M.1767 yılında Karahisar-ı Sahib sancağında Çay kasabasında Sultan Alâeddin Medresesine mütevelli görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 55/2726).

H.1205/M.1791 yılında Karahisar-ı Sahib'de Sultan Alâeddin Medresesi müderrisine Turunczade Medresesi müderrisi Hüseyin Efendi musallat olup kendisine hisse tefrikine (pay almaya) kalkıştığı ve halbuki mezkûr medrese öteden beri bir müderrise tevcih edilmekte bulunduğu cihetle Ali Efendi'ye ipkaen tevcih ve berat itası (kesin ataması) yapılmıştır (BOA, C..MF., 136/6759).

H.1206/M.1792 yılında müderris Hacı Mehmed Efendi'dir (BOA, C.MF., 52/2562).

H.1209/M.1795 yılında müderris Hacı Mehmed Efendi'nin vefatıyla boş kalan kadroya Mevlâna İbrahim bin Mehmed getirilmiştir (BOA, C.MF., 29/1409).

H.1212/M.1797 tarihinde müderris ve mütevelli ataması yapılmıştır (BOA, C..MF., 10/475)

H.1222/M.1807 yılında Hüseyinzâde es-Seyyid Abdullah Vehbi Efendi Çay-Sultan Alaaddin Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır (Kurt, 2023, s. 64).

H.1225/M.1810 yılında nısf hisse müderris görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 147/7336).

[173] Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce vali ve mutasarrıflar adına vergi toplamakla görevli memur.

2.1.32. Erzurum Çifte Minareli Medrese

Yapının Adı: Erzurum Çifte Minareli / Hatuniye Medrese

Yapının Yeri: Orta Çağda Erzurum kalesi surları içinde Tebriz Kapısı yakınında, günümüzde kent merkezinde Cumhuriyet Caddesi üzerinde, Ulu Camii'nin doğusunda bulunmaktadır.

Şekil 2.67 Erzurum Çifte Minareli Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 24.10.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: Kitabesi olmayan yapının tarihlendirilmesi konusunda araştırmacıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Bunlar;

S. K. Yetkin, M.1253 yılına tarihlediği yapının I. Alâeddin Keykubad'ın kızı Hundi Hatun tarafından yaptırıldığını söyler. Asya'nın kültür derinliklerinden süzülüp gelen ve İsfahan'daki Cuma mescidinde kendini bulan Selçuklu üslûbuna dayandığını belirtir (Yetkin, 1952, s. 46).

M. Sözen, Anadolu Selçuklu mimarisinin pek çok özelliğini en olgun düzeyde barındırdığından, yapının Anadolu Selçuklu Devleti'nin son zamanlarına tarihlenmektedir (Sözen, 1970, s. 64).

R. H. Ünal ise Anadolu'daki diğer medreselerle üslup karşılaştırması yaparak medresenin 1270 yılında inşa edildiğini söylemektedir (Ünal, 1989, s. 54-56).

H. Karamağaralı, medresenin İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın oğlu olan Geyhatu Han'ın eşi Kirman Melike'si Saffetdünya ve'd-din Padişah Hatun tarafından inşa ettirildiğini iddia etmektedir (Karamağaralı, 1971, s. 241-242).

O. Gürbüz ise; II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Gürcü Hatun'un kızları, Pervane'nin üvey kızı, Atabek Mecdüddin'in hanımı ve Erzurum Selçuklularının torunu olan Havenzâde tarafından 1277'de yaptırıldığını değerlendirir (Gürbüz, 2004, s. 157).

Yukarıdaki bilgiler ve Moğol istilası sonrasında mimaride ve bezemelerde yaşanan değişimin izlerinin görüldüğü yapıyı 1285-1290 tarihlendirmek mümkündür (Şaman Doğan, 2021, s. 319).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Ünlü seyyah Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde yapı ile ilgili "*Nice kere Erzurum muhasara olunduğundan, atılan toplardan bu Caminin ekser yerleri münhedim olmuş, evkafı da olmadığından harap olup gitmiştir… Minareleri eflake ser çekmiş olduğundan Sultan Murad-ı Râbi tamir ve termim edip içinde balyemez toplar için bir top imalathanesi yaptırmıştı"* demektedir. Eski Medrese Cami ve Çifte Minare olarak anıldığından, eski bir ibadethane olduğundan ve Erzurum çok kere kuşatıldığı için top gülleleri darbelerine maruz kaldığından, tophane işliği olarak kullanıldığından, tamir edildiğinde yeryüzünde benzeri olmayan bir eğitim yapısı olacağından bahsetmiştir (Evliya Çelebi, 2008, s. 240).

Şehre 1836-1837 yıllarında ziyaret eden Hamilton ve K. Ritter de medresenin bu tarihte top döküm yeri olduğunu belirtirler (Gündoğdu, 2015).

A. Uluçam ise burasının ne top döküm yeri ne de eğitim-öğretim yapılan bir yer olmadığını ileri sürerek, içerisinde 1840'lara kadar kitap yazıldığı belirtilen Hatuniye Medresesi'nin de başka bir medrese olduğunu ileri sürmektedir (Uluçam, 1994, s. 749-758). Ancak medresenin nerede olduğunu belirtmemektedir.

H.1301/M.1884 yılında Erzurum'da Cami-i Kebir civarındaki Hatuniye Medresesi'nin Darülmuallimin-i Sıbyan (ilkokul öğretmen okulu) ve Mekteb-i İbtidai (ilkokul) olarak kullanılmak üzere Maarif Nezareti'ne terkedilmesi hususunda Meşihat ile Evkaf Nezareti'ne emir verilmiştir (BOA, MF.MKT., 84/30 ve 84/40). Aynı yıl medrese içinde bulunan silah ve diğer şeylerin tahliye edilerek istenmiştir (BOA, MF.MKT., 84/45). Ancak H.1302/M.1885 yılında askeriyenin araç gereç deposu olduğundan,

Darülmuallimin-i Sıbyan ve Mekteb-i İbtidai olarak kullanılmasının mümkün olmadığı bildirilmiştir (BOA, MF.MKT., 85/39).

1911 yılında medresesinin, tahliye edilip vakfa teslim edilmesi istenmiştir. "*Cihet-i askeriyece erzak ve eşya vaz olunduğundan, tahliyesiyle vakfı canibine teslimi*" (Erzurum 3) (BOA, ŞD., 1530/20).

Medrese, uzun yıllar askeri amaçlı ve top dökümhanesi olarak kullanılmıştır. 1943 yılında taş eserler müzesi olmuş, 1976 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce avluda ve çevrede yapılmış olan sondaj kazılarında bol miktarda top güllelerinin ortaya çıkması da medresenin 1900'lü yılların başından 1940'lı yılları arasında ne kadar harap durumda olduğuna dair fikir verir (Yörükoğlu, 1978, s. 235-246). Yapılan restorasyon çalışmalarında yapıdaki bazı açıklıklar kapatılmış, duvarlara yapılan sıvadan ötürü altta kalan kısmın orijinalliği değişmiştir (Gündoğdu, 2015).

2011-2016 yılları arasında onarılan medrese ve türbe, günümüzde Erzurum Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne bağlıdır.

Yapı Tanıtımı: Medrese, dıştan yaklaşık 35,00 x 48,00 m ölçüsünde kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı, dört eyvanlı ve iki katlıdır (Şaman Doğan, 2021, s. 321).

Kuzey cephede eksende beden duvarından yüksek ve dışa taşkın mukarnas kavsaralı taç kapı yer alır. Taç kapı, iki yanından yükselen yivli minareleri ile anıtsal bir görünüme sahiptir. Cephenin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerine yakın konik külahlı yarım yuvarlak iki payanda/kule[174], cephenin batısında bulunan mescit mekanını aydınlatan bir pencere ile doğusunda çeşme nişleri yer alır.

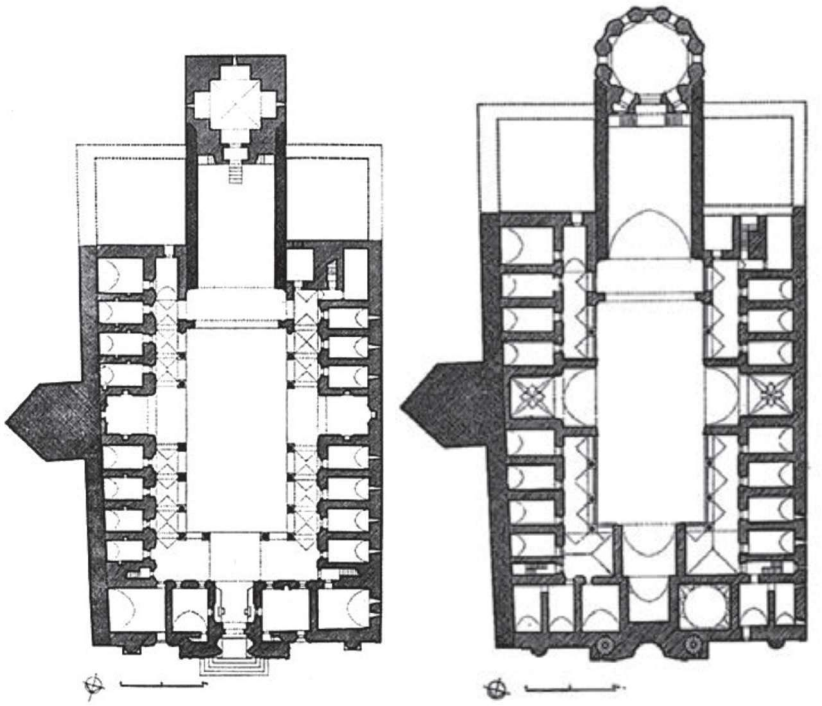
Batı cephe masif tutulmuştur ancak üst seviyede, ikinci kat hücrelerine açılan mazgal pencere sırası bulunmaktadır.

[174] Kulelerin köşelere alınmama nedeni doğu kısmında surların yer almasıdır. Cephedeki simetriyi bozmamak adına kuleler köşelere yerleştirilmemiştir.

Doğu cephe şehrin surlarına dayanmaktadır ancak 1950'li yıllarda yapılan onarımla doğu duvarın uç kısmı yenilenmiştir ve sur duvarının kuzeye doğru devam ettiğinin kanıtı da yok olmuştur.

Güneyde bulunan türbe cephe dışından da algılanabilmektedir. Ana eyvan türbenin önünde kalmaktadır ve eyvanın iki yanında yer alan birimler yıkılmıştır.

Batı cephede herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.

Şekil 2.68 Erzurum Çifte Minareli Medrese, plan (Kuran, 1969)

Kuzey cephenin orta aksından yer alan basık kemerli taç kapıdan sivri tonozlu ve 5,20 m derinliğinde giriş eyvanına ulaşılır. Giriş eyvanının iki yanında/bitişiğinde ikişer birim yer almaktadır. Batıdaki ilk birim, kare planlı, üçgen kuşakla geçilen kubbe örtülü, girişi kuzeydoğusuna açılmış kapıdan sağlanan mescit mekanıdır. Mescidin kuzey duvarında bir güney duvarında iki penceresi bulunmaktadır. Hemen yanında ise girişi avlunun içinden sağlanan, sivri beşik tonoz örtülü dikdörtgen planlı ve iki mazgal pencere ile aydınlatılan bir birim vardır. Giriş eyvanın doğusundaki ilk birim ise kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı ve sivri beşik tonozludur. Girişleri mescit ile karşılıklıdır. Kuzeydoğu köşedeki birim ise doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Köşedeki mekanların önünde merdiven ve koridor yer alır.

Giriş eyvanından, yaklaşık 12,00 x 30,00 m ölçüsünde iki katlı ve üç yönden revaklı olan avluya geçilir. Doğu ve batı revaklarında altışar, kuzey revakında üç kemer açıklığı bulunur. Kemerler ikisi gömme, dördü sekizgen olmak üzere toplam on altı sütun üzerine oturmaktadır.

Taç kapı-giriş eyvanı-avlu ile aynı aksta avlunun güneyinde oldukça derin ana eyvan yer alır. Eyvandan iki katlı, onikigen planlı türbenin üst katına ulaşılır. Ana eyvan ve türbenin iki yanında yer alan mekanlar yıkılmıştır.

Avlunun iki yanı/ doğu ve batı kanatları yaklaşık simetrik bir düzenlemeye sahiptir. Doğu ve batı kanatta yan eyvanların iki yanında dörderden sekiz öğrenci hücresi/birim yer alır. Sadece güneybatı köşede yer alan birim ve merdivenler simetriyi bozmaktadır. Doğu kanatta yer alan yıldız tonozlu yan eyvanın iki yanında sivri beşik tonozlu dörder birim yer alır. Güneydoğu köşede yer alan birimin önünde kuzey güney doğrultulu sivri beşik tonozlu bir koridor bulunur. Batı kanatta da yıldız tonozlu yan eyvanın güneyinde üç, kuzeyinde dört birim bulunur. Güneybatı köşede kalan birim ise kuzey güney doğrultusunda beşik tonozlu oldukça küçük bir mekandır ve uzun ince bir koridor vasıtasıyla ulaşılır. Özgününde doğu kanatta karşısına gelen birim gibi olması muhtemeldir.

İkinci kata avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatısındaki merdivenlerden çıkılır. Bu katta on dokuz birim bulunur. Alt kat planı çok az farkla üst katta tekrar edilmiştir. Yan kanatlardaki tonozlu birimler yukarıda da aynı şekildedir. Kuzey kanatta yer alan mescit iki kat boyunca yükselir dolayısıyla burada bir mekân yer almamaktadır. Kuzeybatı köşedeki birim ise ikiye bölünerek birbirine bağlı iki mekân meydana getirilmiştir. Kuzeydoğu köşedeki birimde de aynı uygulamanın yapıldığı görülür. Bütün birimler alt katta olduğu gibi beşik tonozludur.

Kesme taş malzeme ile inşa edilmiş olan yapıda mescit hariç tonoz örtü kullanılmıştır. Taç kapı, eyvanlar ve türbede bitkisel, geometrik, figürlü süsleme ve yazı kullanılırken minarede, pabuçluk ve gövdesinde tuğla ve sırlı tuğla tercih edilmiştir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Medresede inşa kitabesi bulunmamaktadır ancak inşa kitabesinin Ruslar tarafından çalındığına dair bir bilgi bulunmaktadır. Ancak araştırmacılardan H. Karamağaralı, yurt dışında yaptığı çalışmalarda yapıyla ilgili kitabe verisine rastlamamıştır. Yani kitabesinin Ruslar tarafından (1877-78) çalındığı hala ve şimdilik bir rivayet gibi görünmektedir. Ayrıca Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de yapının kitabesinden bahsedilmemektedir. Dolayısıyla o dönemde de kitabenin varlığı şaibelidir.

Aşağıda yer alan metnin yapıya ait olduğu belirtilmektedir.

بند کان خدا را این مقام نظراست جواب مارا بستوید که در
زمان خلافت سلطان ملك خان خلد الله مولده (ملکه) بود
واز خوارزم عزیمت شهر روم کردم در ان زمان که رسیدم ان
دیار را توطن کردم خوشترین وقتي از او بیهادم آمد که بناء یك
چهزي کرام ابد الاباد احسان و خیرات ما با شد یك مسجد
و چند حجره بناکنم که طالبان علم در آنجا مسکن نمایند و
این بنارا چنان کناشتم که اکر خراب شود باین حجت صنعت
وعمل نمایند اجاره هفت دکاکین و زمین ها که در اطراف
او باشد اجاره آنها وعشر محصول اوقاف سلطان ملك خان
همیشه و در هر سال این هارا کرفته خرج آید
و ان مدرسه را شیخ العالم الفاضل الکامل نخم الدین را
مدرس کردم و سه عدد قریه باو تسلیم کردم که در هر سال
سه هزار پانصد اقچه باو تسلیم نمایند خداوند عالم او را
رحمت نمایند و هر که در خراب این سعی نماید خداوند
عالم عمر اورا خراب نمایند
این بنا در تاریخ هجرت سیصد (و) پنجاه (و) یك ۳۵۱

"Allah'ın kulları için nazar makamıdır. Bizim cevabımızı işittiniz ki, Allah hakimiyetini ebedi kılsın, Sultan Melik Han'ın hilafeti zamanına idi ve Harezm'den Rum şehrine azimet ettim. Oraya ulaştığım zaman o diyarı tavattun ettim. Ondan en hoş bir vakitte, bina gibi bir şey bırakayım da ebediyyen bizim için iyilik ve hayratımız olsun diye hatırıma geldi; bir mescid ve birkaç hücre yaptırayım da ilim taliblerive mahalde mesken tutsunlar. Ve bu binayı öyle yaptım ki eğer harab olsa bu hüccet ile san'at ve iş göstersinler (tamamen yapsınlar). Yedi dükkân kirası ve onun etrafında bulunan arazi, işte onların kirası ve Sultan Melik Han'ın vakıflarının mahsulünün öşrü daima ve her sene bunları alarak sarfoluna.

> Ve medrese için alim, fazıl, kâmil Şeyh Fehamüddin'i müderris yaptım ve üç adet köyü ona teslim ettim ki her senede üç bin beş yüz akçe ona teslim edeler ve o da Hatuniye hakkında duacı olsun. Kim ki bu binanı tamirine gayret gösterir, Kâinat Sahibi onun için rahmet göstersinler ve her kim ki bunun harabına çalışır, Kâinat Sahibi onun ömrünü harab eylesinler. Bu bina üç yüz elli bir tarihindedir" (Karamağaralı, 1971, s. 213-214).

Kitabenin yukarıda yazılı metin olduğu ve Ruslar tarafından çalındığına dair bir rivayet dolaştığından bahsetmiştik. Ancak bu metin bir kitabeden çok taş vakfiye gibi görünmektedir. Günümüze ulaşan hem taş hem de normal vakfiye kayıtları ile karşılaştırıldığında ise, yazım dilinin buna uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer ciddi bir sorun H.351/M.963 tarihidir. Bu tarihte henüz medrese binasının olmasını hem de mimarinin bu kadar gelişmiş ve üst düzeyde olmasını beklemeyiz ve üstelik bir Bizans coğrafyasında bu söz konusu bile değildir.

Doğu eyvanda yer alan kitabeler:

Doğu yan eyvanın güney, doğu ve kuzey duvarlarındaki nişleri çevreleyen bordürler üzerinde ilmin önemini vurgulayan ayet kitabeleri bulunmaktadır.

Güney niş

Yazı kuşağında Mücadele Suresi 11. Ayet yer almaktadır. Ayetin başı ve sonu tahrip olmuştur.

Fotoğraf 2.199 Erzurum Çifte Minareli Medrese, doğu eyvan, güney niş, kitabe

Yazılışı:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللهُ لَكُمْ وَاِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُو

Okunuşu:

Ya eyyuhellezine amenu iza kile lekum tefessehu fil mecalisi fefsehu yefsehıllahu lekum, ve iza kilenşuzu fenşuzu yerfeillahullezine amenu…

Türkçesi:

Ey iman edenler! Size, bulunduğunuz toplantılarda "Yer açın" dendiğinde yer açın ki Allah da size genişlik versin. "Davranıp kalkın" dendiğinde de kalkın ki Allah içinizden (gerçekten) iman etmiş olanları ve ilim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarsın[175].

Kuzey niş

Dikdörtgen nişi çevreleyen bordür üzerinde Ali İmran suresinin 18. ayeti yazılıdır. Ayetin başı ve sonu tahrip olmuştur.

Fotoğraf 2.200 Erzurum Çifte Minareli Medrese, doğu eyvan, kuzey niş, kitabe

[175] Mücâdele Suresi 11. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 16.03.2023

Yazılışı:

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِۗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ

Okunuşu:

"Şehidallâhu ennehu lâ ilâhe illâ huve velmelâ-iketu ve ulû-l'ilmi kâ-imen bilkist lâ ilâhe illâ huve-l'azîzu-l hakîm".

Türkçesi:

"Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir" (Diyanet İşleri Yeni Meali).

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Başkanlık Osmanlı Arşivi 205 numarada kayıtlı H.947/M.1540 tarihli Erzurum ve Pasin livaları mufassal defterindeki kayıtlara göre; "*Sultan Alâeddin diye meşhur Keyhüsrevoğlu Keykubad'ın kızı Hand Hatun'un Medresesinin vakfı, Erzurum merkezinde bir hamam Yine aynı defterde verilen bir başka bilgiye göre Kan Köyü malikanesinin padişah tarafından Hand Hatun Medresesine vakfedildiği, divanisinin tımar olduğu belirtilmektedir"* (Gürbüz, 2004).

Mütevelli ve Müderris

H.1103/M.1691 yılında medresenin nazırı İsmail Halife, bevvabı Ahmed Efendi'dir (BOA, TS.MA.e, 821/18).

H.1105/M.1693 yılında medrese, sahn payesinde ve müderrisi Mehmet Efendi'nin rütbesinin de Süleymaniye'ye[176] terfi etmiştir (BOA, AE. SAMD.II., 19/2013).

[176] 60 ile 100 akçelik müderrislerdir. İstanbul kadılığı ile Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine geçebilir, oradan da şeyhülİslâmlığa yükselebilir (İpşirli, 2020, s. 468).

H.1114/M.1702 yılında Abdurrahman isimli şahıs müderrislik görevinin kendisine verilmesini istemiştir (BOA. İE.TCT., 23/2435).

H.1115/M.1703 yılında Süleyman Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 73/3650) ayrıca günlük dört akçe ücret ile bevvab olan ve hilaf inha ile uhdesine geçirip bilahare kasr-ı yed eden Osman'dan görevi alınıp daha önceden bu görevi yerine getiren Mehmed'e verilmiştir (BOA, AE.SMST.II., 86/9212).

H.1149/M.1736 yılında müderris Seyyid Mehmed Efendi taltif edilmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 60/3857).

H.1169/M.1755 yılında müderris olarak görevli Seyyid Mustafa görevinden feragat etmiş ve yerine oğlu Seyyid Ömer ibtida-i hariç/medresenin ilk derecesi/sıbyan mektebi derecesinde atanmıştır (BOA, AE.SOSM.III, 13/841). H.1171/M.1757 yılında nısf hisse, ibtida hariç itibariyle müderris olan Seyyid Ömer'e ikinci dahil tevcihi verilmiş (BOA, AE.SOSM.III, 55/3994) aynı yıla ait bir başka kayıtta nısf hisse ile müderris olan Seyyid Abdullah'ın ölümü üzerine vazifesi oğlu Seyyid Mehmed Esad Efendi'ye devredilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 64/4737).

H.1190/M.1776 yılında Seyyid Osman Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, AE. SABH.I., 360/25136).

H.1205/M.1790 yılında ibtida hariç itibariyle müderrislik hissesi Seyyid Mehmed Said Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 93/5581). Aynı yıl müderris ciheti hissesinin feragat edilmiş ve başkasına devredilmiştir (BOA, C..MF., 30/1470).

H.1214/M.1799 yılında müderrise Süleymaniye payesi verilmiştir (BOA, C.MF., 33/1649). Osmanlı dönemi eğitim sistemi içinde iyi bir kademede yer almaktadır.

Muid

H.1079/M.1668 yılında medresenin muidi olan Ali Efendi başka bir medreseye müderris olarak atanmış yerine de İbrahim Efendi muid olarak görevlendirilmiştir (BOA, İE.EV., 20/2387). Burada bir müderrisin nasıl yetiştiğine dair de bilginin bulunması önemlidir.

H.1219/M.1804 yılında Erzurum'da vaki Hatuniye Medresesi vakfından vazifesini almak üzere Mehmed Efendi muid olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 78/3851). Bu tarihten sonra medresede eğitim yapıldığına dair bilgiye rastlanmamıştır. Uzunca bir süre askeri depo olarak kullanılan yapı okul olarak kullanılmak istenmiştir ancak bu istek karşılık bulamamıştır.

Kâtip

H.1079/M.1668 yılında Erzurum kadısı Hasan Efendi'nin medresenin kitabetinin tevcihine dair dilekçe yazmıştır (BOA, İE.EV., 8/994).

Cabi

H.1207/1792 yılında Mustafa oğlu İbrahim günlük 3 akçe ile cibayet/tahsildar/vergi memuru olarak görev yapmıştır (BOA, AE.SSLM.III, 385/22211).

H.1323/M.1906 yılında Nefs-i Erzurum'da Hatuniye ve Yakutiye Medreseleriyle Pasinler Kazası'nda Bulamaç, Kiğı'de Şeyh Harun, Bayburt'ta Yakutiye ve Hoca Hakani Medrese ve Zaviyelerine her sene Erzurum Evkaf Dairesince alınmakta olan on yedi bin sekiz yüz yetmiş üç buçuk kuruşun rub'unun (1/4 hisse), Evkaf İdaresine ve mütebakisinin Maarif Sandığı'na bırakılması istenmiştir (Evkaf;195281) (BOA, BEO, 2582/193578). Yani 4.468 kuruşu anılan medreseler tarafından kullanılmaya devam edilecektir.

2.1.33. Isparta Eğirdir Dündar Bey Medresesi

Yapının Adı: Eğirdir Taş/Dündar Bey Medresesi

Yapının Yeri: Isparta ili Eğirdir ilçe merkezinde şehir surlarına dıştan bitişik olarak inşa edilmiştir**.** Hızır Bey Camisinin karşısında konumlandırılmıştır.

Şekil 2.69 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 01.03.2024

Yapım Tarihi ve Banisi: Ana eyvanın üzerimde yer alan inşa kitabesine göre H.701/M.1302 yılında Hamidoğullarından Dündar Bey tarafından yaptırılmıştır.

Antalya ve Isparta çevresinde etkin olan Hamidoğulları Beyliği'nin kurucularından olan Dündar Bey'in beyliğin başına ne zaman geçtiği bilinmemektedir. Buradaki kitabe verisinden anlaşıldığına göre en azından H.701/M.1302 yılında beyliğin başındadır ve bu dönemde beyliğin sınırlarını Denizli ve Germiyan illerine kadar genişletmiş, Eğirdir'i başkent yapmıştır (Şaman Doğan, 1993, s. 80).

Sonrasında imar faaliyetlerine başlamıştır ve Dündar Bey'in unvanından dolayı da Eğirdir'e "Felekabad" adı verilmiştir (Yiğitbaşı, 1972).

İlhanlıların Anadolu valisi Emir Çoban oğlu Demirtaş Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerine başladığı esnada Antalya'da bulunan Dündar beyi yakalatarak şehit etmiştir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Seyyahlardan İbn-i Batuta, Seyahatnamesinde Eğirdir Beyi başlığı altında Dündar Bey'in oğlu Ebu İshak Bey'in Hamidoğullarının Eğirdir koluna mensup bir bey olduğunu ve karşı karşıya inşa edilmiş bir cami ve medresenin varlığını doğrulayan bilgiler vermektedir.

Yine seyyahlardan F. Sarre, 1895 yılı yaz aylarında yaptığı gezisinde medresenin mimarisi hakkında bazı bilgiler vermektedir (Sarre, 1998, s. 175-197). *"Burada birbirinin karşısına düşen iki Orta çağ yapısı var; biri cami diğeri medrese ve ikisinin arasındaki yol bir kapıdan geçerek, göle doğru uzanan yarımadaya ve kaleye gidiyor. Caminin karşısındaki medresenin girişi de aynı şekilde mukarnaslı bir taç kapısı olduğu ama medresenin kapısında daha fazla süsleme olduğu vurgulanmıştır. Medresenin avlusunda Bizans dönemine ait olan sütun başlıkları bulunmaktadır.*

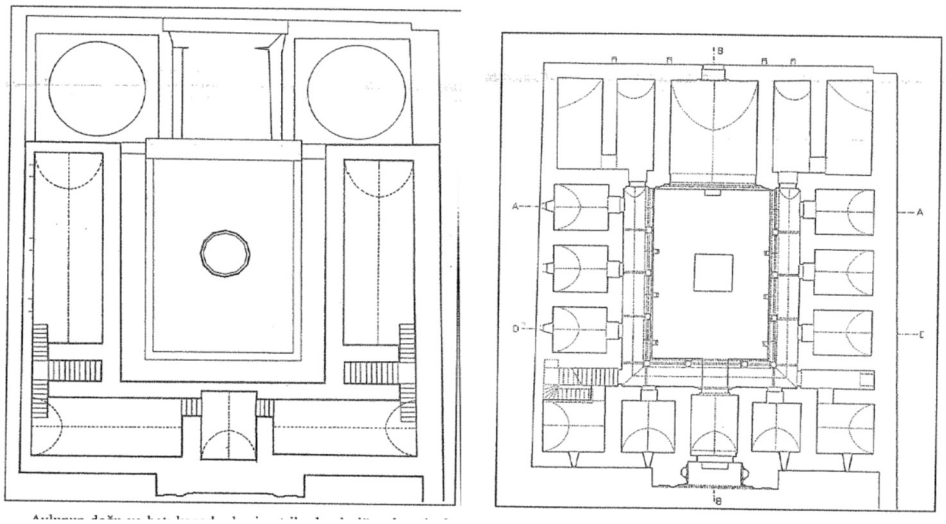
Bazı araştırmacılar yapının taç kapısında ve ana eyvan kemeri üzerindeki kitabe verilerinden yola çıkarak yapının II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) döneminde han olarak inşa edildiğini Hamidoğulları beyliği döneminde de medreseye dönüştürüldüğünü söylemektedir (Uzunçarşılı, 1929, s. 228).

M. Sözen ise bu görüşe katılmamaktadır ve yapının yerinde daha önceden var olan ya da yakınında yıkılmış olan bir han taç kapısının buraya taşındığını ileri sürmektedir. Buna gerekçe olarak da han ya da kervansarayların yerleşim merkezlerinin dışına konumlandığını belirtmektedir (Sözen, 1970, s. 166).

N. Şaman Doğan'da han kitabeli portalin Eğirdir'in dış Mahalle'sinde bulunan ve oldukça harap durumda olan Eğirdir Han'dan buraya taşınmış olabileceğini ifade etmektedir (Şaman Doğan, 1993, s. 73).

Özgününde iki katlı olan medresenin H.1230/M.1815 yılında çıkan bir yangında ikinci katının yıkıldığı bilgisi bulunmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1964, 1966, 1969 ve 1984 yıllarında çeşitli onarımlar gerçekleştirilmiştir (Şaman Doğan, 1993, s. 81). Medrese günümüzde çarşı olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese dıştan yaklaşık 24,70 x 29,50 m ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, tek eyvanlı ve iki katlı düzenlemeye sahiptir.

Şekil 2.70 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, plan (Şaman Doğan, 2008)

Güney cephe ekseninde beden duvarından yüksek ve dışa taşkın taç kapı ve taç kapının doğusunda iki batısında bir mazgal pencere bulunmaktadır.

Doğu cephe sur duvarına bitişiktir.

Kuzey cephenin orta aksında yani içerinden ana eyvana denk gelen bölümü beden duvarlarından yüksek tutularak dışa yansıtılmıştır. Bu kısımda dikdörtgen bir kapı ve kapı üzerinde sivri kemerli alınlıklı bir pencere bulunmaktadır.

Batı cephenin kuzeyi saçak seviyesi hizasında yükselerek kademelenmiştir. Cephede üç mazgal pencere bulunmaktadır.

Güney cephedeki basık kemerli taç kapıdan sivri tonozlu giriş mekanına ulaşılır. Bu mekânın iki yanında yaklaşık eş büyüklükte ikişer birim yer almaktadır. Hemen yanındaki birimler kuzey-güney doğrultulu sivri tonozlu ve birer mazgal pencere ile aydınlatılırken iki köşede kalan birim doğu-batı doğrultulu sivri tonozludur ve güneydoğu köşedeki birimde bir mazgal pencere bulunurken güneybatıdakinde pencere yoktur. Ayrıca bu iki birimin önünde de merdivenler yer alır. Bu kanattaki birimlere giriş, kuzey tarafa yerleştirilmiş basık kemerli kapılardan sağlanmaktadır.

Fotoğraf 2.201 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, avlu, giriş eyvanı, genel görünüm

Giriş eyvanından, doğu, batı ve güney olmak üzere üç yönden sivri kemerli revaklarla kuşatılmış olan dikdörtgen planlı ve ortasında havuz bulunan avluya geçilir. Revaklar doğu ve batıda dört, güneyde ise iki sütun üzerine oturarak doğuda ve batıda dört, kuzeyde üç kemer açıklığı oluşturmuştur.

Fotoğraf 2.202 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, ana eyvan, doğu kanat

Girişin karşısında, avlunun kuzey kanadında sivri tonozlu ana eyvan ve ana eyvanın kuzey duvarında eksende iki basamak ile ulaşılan dikdörtgen bir kapı, kapının üzerinde de sivri kemerli şebekeli bir pencere yer alır. Ana eyvanın iki yanında da kare planlı ve basık kemerli kapıdan girilen birer birim bulunmaktadır. Bu birimler kuzey güney yönünde yerleştirilen birer duvarla, basık kemerli kapılarla birbirine açılan iki mekâna bölünmüştür[177].

[177] M. Sözen batıdaki birimin bölüntüsüz ve kubbe örtülü olduğunu belirtmiştir. Ve bu mekânda ikinci katla bağlantılı merdiven ve ocak bulunduğunu ileri sürmektedir (Sözen, 1970, s. 171). Isparta ve çevresinde çalışmalar yapan N. Şaman Doğan ise bu birimin sıva ile kaplı olduğunu ve dilatasyon olup olmadığı tam

Avlunun iki yanında eşit ölçülerde dikdörtgen planlı, sivri tonozlu üçer öğrenci hücresi yer alır. Doğu kanatta bulunan öğrenci hücrelerinde pencere bulunmazken, batıdakiler birer mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır.

Yapıda; kesme taş, moloz taş ve devşirme malzeme ve ahşap kullanılmıştır. Taç kapı, ana eyvan ve sütunlarda çeşitli bitkisel ve figürlü süslemeler görülmektedir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe: Yapının taç kapısı ve ana eyvan kemeri üzerinde birer inşa kitabesi bulunmaktadır.

Taç kapı üzerindeki kitabe:

Taç kapıda bulunan ve bir hana ait olduğu anlaşılan inşa kitabesi, taç kapının içten ilk bordürü üzerinde yer alır ve taç kapıyı üç yönden çevreler.

Bordürün doğu/sağ kısmında dikey şeritte aşağıdan yukarı doğru yer alan yazı kuşağında;

Yazılışı:

امر بعمارة هذا الحان المبارك السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم مالك رقاب الامم سلطان سلاطين الع [رب]
والعجم سلطان ال [برين] والبحرين ذوالقرنين الذمان صاحب جسرق ال[...]اسكندر الثانى سلطان سلاطين ا لعا لم
المؤيد من السمان المظافر على الا

Okunuşu:

1. Emere bi-imaret haz'el han el-mübarek es-sultan el-azam şehinşah el-muazzam malik
2. Rikab el-iman sultan selahaddin el-a(rab) ve'l-acem sultan el (-berrin)
3. Ve-bahreyn zulkarneyn el-zeman sahib cisrü el- (KIRIK) İskender
4. El-sani sultan Selahaddin el-alem el-müeyyed min el-seman el-muzaffer haniullah

anlaşılamadığı için konu hakkında fikir yürütmenin zor olduğundan bahsetmiştir (Şaman Doğan, 1993, s. 86).

Türkçesi:

Bu mübarek hanın inşası büyük sultan, sultanlar sultanı büyük melik imarların kulları Arap ve Acem ve Rum ve denizler sultanı tüm zamanların zülkarneyn kral ikinci İskender'in koruyucusu imamların güçlü sultanı dünyanın galibi yüce.

Bordürün/kapının üst kısmı:

Yazılışı:

عدا....قاهرالكفرةوالمشركين قامع الزنا دقة والمتمردين

قالع الخوارج والباغيين عمدةالحق عدة الخلق معين خليفة

Okunuşu

1. Ada….kahir el-kefaret ve'l müşrikin kami el-zenadikat ve'l mütemmeridin

2. Kali el-havaric ve'l-bagiyyin umdet el-hak iddet el-halk mu'in halifet

Türkçesi

Müşriklerin ve kafirlerin kahredicisi dik başlıların ve zındıkların yok edicisi isyankarların ve din düşmanlarının kökünü kurutucu hakka güvenen ve halkın güvendiği halifenin yardımcısı.

Bordürün batı/sol kısmı:

Yazılışı:

الله مغيث خليفة الله سلطان بلادالروم والارمن والشام وديار بكر

والافرنج تاج آل سلچوق قياث الدنيا وا لدين ابو الفتح كيخسرو

بن كيقباد ابن السلطان السعد قيلج ارسلان بن مسعود بن قيلج

ارسلان قسيم امير المؤمنين خلدالله ملكه فى مشارق الارد و مغاربها

فى سنة خمس و ثلاثين وستمايه

Okunuşu

1. Allah mugis halifet-ullah sultan bilad el-rum ve'l-erman ve'ş-Şam ve Diyarbekr

2. Ve’l frenc tac-ı Al-i Selçuk Gıyas’ed-dünya ve’d-din ebu’l feth Keyhüsrev

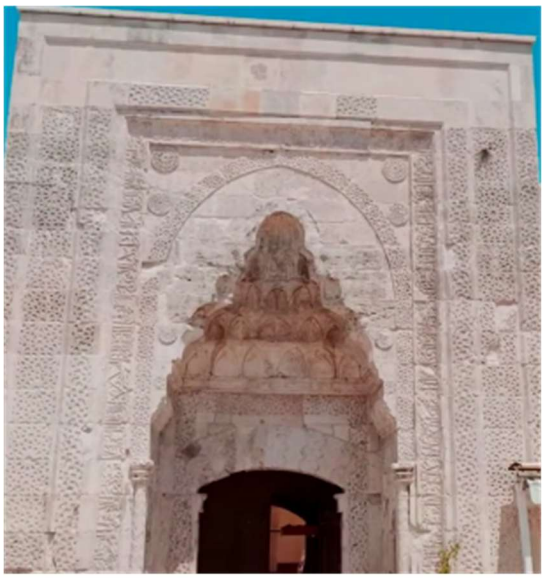
3. Bin Keykubad ibn(bir) es-sultan es-said Kılıç Arslan bin Mes’ud bin Kılıç

4. Arslan Kasım emir el-mü’minin haledullahu mülkehu fi meşarik el-arz ve megaribha

5. Fi seneti hamsin selasin ve sittemi’e 635.

Türkçesi

Allah’ın ve halifenin yardımcısı, Rum ve Ermenistan ve Şam ve Diyarbakır ve Avrupa’nın hâkimi Selçuklunun tacı dünyanın yardımcısı fetihler babası Kılıçarslan oğlu Mesud oğlu kutlu Sultan Kılıç Arslan oğlu Keykubat oğlu Keyhüsrev müminlerin emiri Allah’ın yardımcısı meliklerin ve yabancı hükümdarların ve tüm dünyanın hâkimi 635. (Uzunçarşılı, 1929, s. 228-229).

Fotoğraf 2.203 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, taç kapı, inşa kitabesi

Ana eyvan kemeri üzerinde yer alan sülüs karakterle yazılmış tek satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

امر الامير الكبير الاسفهسلار المؤيد المظفر الحسيب النسيب محرر الاطراف ملك الا مراء والاعاظم فلك الدولة والدين علاءالاسلام والمسلمين دنداد بن اليلس بن الحميد اعز الله انصل ره و ضا عف اقتداره بو ضع هذه المدر سة المبركة ى اشا ربعمارتما ف سنة احدى و سبعما يه دام معمور اً ببقاء ما لكها

Okunuşu:

Emere el-emîr el-kebir el-isfehsalar el-müeyyed el-muzaffer el-hasîb el-nesîb muharrirü-l etraf melik el-ümera'i ve'l-azam felek ed-devle ve'd-d'in alâ el-islâm ve'l-müslimîn Dündar bin İlyas bin el-Hamid azze'ullah ensarehu ve'z-zaif iktidareh'u hazih'il-medreset el-mübareke fi sene ihda ve seb'a mie ma'muren beka'a mülkehû.

Türkçesi:

Büyük Emir, ordu komutanı, koruyucu, üstün gelmiş hasib ve nesib emirlerin meliki, devlet ve dinin büyük koruyucusu, İslâm'ın ve Müslümanların yücesi Hamid oğlu İlyas oğlu Dündar. Allah yardımını esirgemesin ve iktidarını güçlendirsin. Bu kutsal medresenin yapımını 701 yılında emretti. Allah mülkünü daim kılsın (Uzunçarşılı, 1929, s. 229; Şaman Doğan, 1993, s. 74).

Fotoğraf 2.204 Eğirdir Dündar Bey Medresesi, ana eyvan, kitabe

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.974/M.1566 yılında medresede müderris olarak görevli olan İnayetullah, buradaki görevinden alınarak Çemişgezek kadılığına getirilmiştir (BOA, AE.SSÜL.I., 6/357).

H.1130/M.1718 yılında müderris ataması yapılmıştır. Eğirdir'de vaki Dündar Bey Medresesi müderrisliği tevcih edilmiş (BOA, C.MF., 127/6309).

H.1131/M.1719 yılında medresenin müderrisi Şeyh Musa Efendidir (BOA, İE.TCT., 25/2649).

H.1145/M.1733 yılında müderris ataması yapılmıştır ve Mehmet Efendi görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 122/6053).

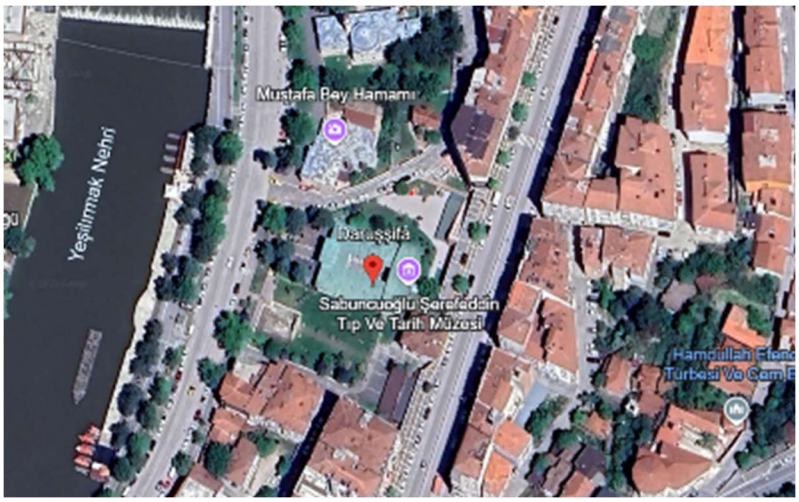
Maârif Salnamelerinde yer alan bilgiye göre H.1319-1321/M.1901-1903 yıllarında medresede müderris olarak Ali Efendi görevlidir ve on bir öğrencisi bulunmaktadır (Öztürk, 2023, s. 99).

H.1323/M.1906 yılında Hamidabad sancağında Eğirdir kasabasında vaki Dündar Bey Medresesi'nin tedrisi vazifesiyle taamiyesi hakkında istizana dair takrir (Evkaf 8) (BOA, ŞD., 169/40).

2.1.34. Amasya Darüşşifası

Yapının Adı: Amasya Amber bin Abdullah Darüşşifası, Amasya Darüşşifası, Bimarhane. Kaynaklarda Darüşşifa-i Merhum Alaaddin Ali, Darüşşifa-i Merhum Pervane Bey (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 171) şeklinde anılırken halk arasında da Amasya Tımarhanesi, Amasya Şifahanesi olarak anılmaktadır (Sözen, 1972, s. 207).

Yapının Yeri: Günümüzde Pirinççi Mahallesi'nde Yeşilırmak'ın güneyinde Atatürk Caddesi ile Mehmed Paşa Caddesi arasında, kalenin güneydoğusunda yer almaktadır.

Şekil 2.71 Amasya Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.04.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısındaki kitabesine göre H.708/M.1308 tarihinde Sultan Olcayto'nun kölesi Anber bin Abdullah tarafından, Olcayto'nun eşi Ilduz Hatun adına inşa edilmiştir. Süheyl Ünver M.1305 yılında yaptırıldığını söylemektedir (Ünver, 1938, s. 19). Ancak kitabeden Anber bin Abdullah'ın köle olduğu sonucunu çıkarmak doğru değildir. Anadolu Selçuklu dönemi inşa kitabelerinin genelinde baniler, tevazu göstererek kendilerini zayıf kul, aciz kul olarak nitelemişlerdir. Buradan onun bir köle olduğu anlamını çıkaramayız.

Baninin, İlhanlı hükümdarı Olcayto Mehmed Han'ın eşi Ilduz Hatun'un hizmetinde çalışan biri olmalıdır. Hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

İnşa kitabesinde yukarıdaki bilgiler yazılı olmakla birlikte, Amasya Darüşşifası bazı belgelerde Alâeddin Darüşşifası olarak adlandırılmaktadır. Bunun darüşşifanın ilk olarak I. Alâeddin Keykubad tarafından yapıldığı ancak İlhanlılarca Amasya 1308'de ele

geçirilince darüşşifanın onarılıp kitabesinin değiştirilmesiyle ilgili olduğu belirtilmektedir (Altıntaş, 2009). Örnek belgelerde, H.1145/M.1732 tarihinde *"..Arzuhal-i kullarıdır ki Amasya'da vaki Sultan Alâeddin bina eylediği darüşşifa…"*, H.1156/M.1743 yılında *"..Medine-i Amasya'da vaki …Sultan Alâeddin bina eylediği darüşşifa evkafı.."*, H.1219/M.1804 tarihli bir başka belgede; *"Arzuhal kullarıdır ki Medinetül Amasya'da vaki merhum ve mahfur Sultan Alâeddin Darüşşifası…"* H.1265/M.1849 tarihli kayıtta *"..Der Devlet-i Aliyye arzı dai kemine buyurdu ki, Amasya'da vaki merhum Sultan Alâeddin'in bina ettiği darüşşifası…*" şeklinde anılmaktadır (BOA, C.SH., 29/1446; 21/1033; 26/1257).

Alâeddin Keykubad'a duyulan saygı hemen hemen her şehirde ismi ile bağlantılı bir yapının görülmesine yol açar. Bu nedenle medresenin Alâeddin Medresesi olarak anılması Sultan Alâeddin döneminde inşa edildiği anlamını taşımaz.

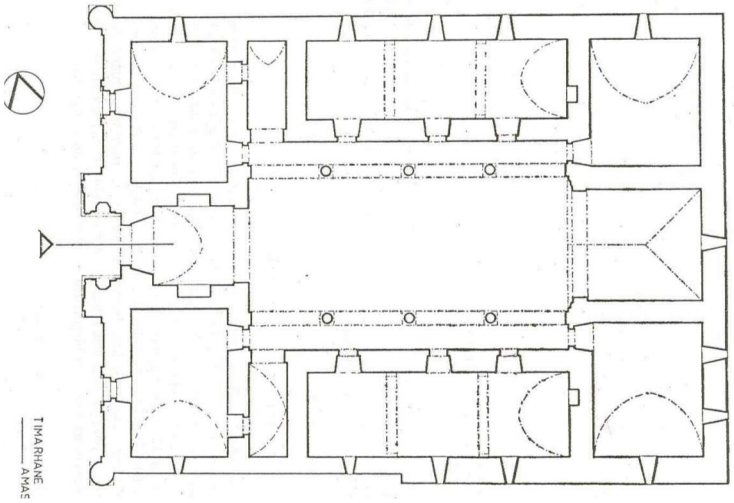
Mimarı/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan bir belgede yapının 1693, 1708, 1747, 1800, 1804 ve 1815 yıllarında onarım geçirdiği kaydı olmakla birlikte tarihler dışında başka bir bilgi yer almamaktadır.

H.1320/M.1902 tarihinde "Amasya'nın Yakutiye Mahallesi'nde bulunan Bimarhanenin tamiri" belgesinde onarım için izin istenmektedir (BOA, DH. MKT., 508/44).

1939 yılındaki Erzincan depreminde hasar görmüş, 1945 yılında kötü durumdaki dış cephe taşları yenilenmiş, taç kapının yıkılan kısımları tamamlanmıştır. 1991-1997 yılında da çeşitli onarımlar geçirmiştir. 1999 yılından sonra Belediye Konservatuarı olarak kullanılmış olan yapı, 2011 yılından itibaren Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi olarak faaliyet göstermektedir.

Yapı Tanıtımı: Yapı dıştan yaklaşık 24,50 x 32,60 m ölçülerinde, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlı şemaya sahiptir. Giriş eyvanı ile aynı eksende yer alan ana eyvanın, kuzey ve güneyinde birer mekân vardır. Avludaki revakların arkasında da kuzeyde ve güneyde birer uzun mekân bulunmaktadır.

Şekil 2.72 Amasya Darüşşifası, plan (Sözen, 1970)

Batı cephe ekseninde, beden duvarından dışa taşkın ve yüksek taç kapı, taç kapının iki yanında mukarnas çerçeveli (taç kapının benzeri) dikey dikdörtgen pencere ve cephenin köşelerinde de yarım silindirik köşe kuleleri yer alır.

Fotoğraf 2.205 Amasya Darüşşifası, batı cephe, genel görünüm

Güney cephede (eski planlarda görülen) beş mazgal pencereden en doğudaki hariç diğerleri kapatılmıştır. Cephenin yaklaşık ortasında dışa taşkın kare kesitli payanda vardır.

Fotoğraf 2.206 Amasya Darüşşifası, doğu ve kuzey cephe, genel görünüm (Eser, 2025)

Doğu cephede ana eyvan duvarı üzerinde bir kapıyı andıran dikdörtgen pencere sonraki dönemlerde kapatılmıştır. Bunun üzerinde de dikdörtgen bir pencere bulunur.

Fotoğraf 2.207 Amasya Darüşşifası, doğu cephe (Güçyetmez Kırca Arşivi)

Kuzey cephe ekseninde dışa taşkın dikdörtgen kesitli bir payanda yer almaktadır. Cephede yer alan mazgal pencereler, kare ve dikdörtgen biçimli pencerelere dönüştürülmüştür.

Fotoğraf 2.208 Amasya Darüşşifası, kuzey cephe, genel görünüm (Güçyetmez Kırca Arşivi)

Plan ve cephe düzlemindeki tam simetri anlayışı ve cephenin üçte birini tanımlayan taç kapısı ile Selçuklu dönemi sonlarında, Osmanlı dönemine geçişi haber veren basit fakat önemli tasarım davranışları göstermektedir (Kuban, 2008).

Fotoğraf 2.209 Amasya Darüşşifası, giriş eyvanı, avlu, ana eyvan (Eser, 2025)

Batı cephedeki taç kapının basık kemerli giriş kapısından sivri tonozlu, kare planlı giriş eyvanına geçilir. Eyvanın iki yanında sivri kemerli dikdörtgen nişler bulunur. Bu nişler özgününde yer alan dikdörtgen planlı birimlere ulaşmayı sağlayan açıklıkların kapatılmasından dolayı oluşmuştur. Giriş eyvanının kuzey ve güneyinde birer dikdörtgen birim bulunur. Kuzeydeki birimin kuzey duvarına, güneydekinin ise güney duvarına simetrik olarak yerleştirilmiş birer pencereleri, eksenlerinin kuzey ve güneyine yerleştirilmiş ikişer kapısı vardır. Bu kapılardan kuzeyde yer alan birimin kuzeyindeki ile güneyindeki mekânın güneyine yerleştirilmiş birer kapı ile hemen doğusunda yer alan dikdörtgen mekanlara geçişi sağlamakta, diğer kapılar ise revaklı avluya açılmaktadır.

Mekânlara giriş günümüzde açık avluyu kuzey ve güney kanatlardan çevreleyen revakların batı ucunda yer alan diğer giriş açıklıklarıyla sağlanmaktadır. Giriş eyvanına açılması gereken kapatılmış açıklıkların oldukça geniş olmaları nedeniyle hastaların taşınmasına daha uygun niteliktedir. Yapının kullanım amacı ile doğrudan ilişkilendirilen bu mekanlar için D. Kuban (Kuban, 2008, s. 213), "*akıl hastalarını barındırmak için kullanılan düzenleme*" şeklinde yorumlarken; G. Cantay yapı için "*Bu darüşşifada medrese plan şemasında karşılaştığımız dikdörtgen avlunun iki tarafında revaklar, gerisinde münferit küçük odalar yerine, avluya paralel uzanan tonozlu dikdörtgenin* varlığı *dikkat çekiyor. Bu dikdörtgen mekanlarda mazgal pencerelerle havalandırma ve ışıklandırmaya yer verilmiş olması burada koğuş ihtiyacını karşılayacak mekanlar oluşturmak istediğinden kaynaklanmış olabilir*" demektedir (Cantay, 2014, s. 2).

Fotoğraf 2.210 Amasya Darüşşifası, avlu, kuzey kanat (Eser, 2025)

Her iki mekân da sivri kemerli tonoz örtülü ve kuzey-güney aksında dikdörtgen planlıdır. Ayrıca güneydeki mekânın güney cephesindeki mazgal pencere kapatılmış iken kuzeydeki mekânın ise kuzey cephesine açılan birer mazgal pencere vardır. Mekânların boyutları yaklaşık ana eyvan boyutlarına ulaşır; hasta kabul ve ilk yardım odası işlevlerini görmeye uygundur. Bu pencerelerden hasta kabul ve yönlendirmelerinin binaya girilmeden yapılması ve hastalar için hazırlanan ilaçlar buradan verilmiş olması muhtemeldir.

Giriş eyvanından dikdörtgen planlı avluya geçilir. Avlunun iki yanı/kuzey ve güneyinde üçer sütun üzerine atılmış sivri kemerli revakla çevrelenmiştir. Revakların ardında doğu-batı doğrultulu beşik tonoz örtülü birer dikdörtgen birim yer alır. Doğu taraflarında birer

niş bulunan bu iki uzun mekân birimi üçer basık kemerli kapı ile revaklara, mazgal açıklıkları ile de dışarıya açılırlar. Avlunun iki yanında dörder öğrenci hücresi yer alır.

Yapının kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerinde, ana eyvanın iki yanında yer alan sivri beşik tonozlu birimler basık kemerli yüksek olmayan birer kapı ile revaklara açılırlar.

Anadolu Selçuklu dönemi mimarisinde görmeye alışık olduğumuz düzende yer alan yan eyvanlar burada bulunmamaktadır. Bunun yerine karşılıklı simetrik olarak yerleştirilmiş üçer birim bulunur. Bunlar daha sonraki dönemlerde birleştirilmiştir. Bu da mekânların işlevi ile ilişkili olmalıdır. Buraların hasta koğuşu, batı ve doğudaki birimlerin de doktor odası, poliklinik, eczane ve ameliyathane olarak kullanılmış olması mümkündür.

Avlunun güneydoğu köşesinde kareye yakın dikdörtgen planlı sivri tonoz örtülü bir birim yer alır. Güneydoğu duvarında mazgal bir pencere vardır.

Avlunun doğusunda sivri kemerli, yarım tekne tonoz örtülü ana eyvan bulunur. Eyvanın doğu duvarında kapatılmış olan ve pencere ölçülerini aşan bir açıklık bulunmaktadır. Ana eyvanın kuzeyinde sivri tonoz örtülü, dikdörtgen planlı bir birim vardır. Kuzey duvarda alt seviyede iki kare ve üst seviyede bir mazgal pencere yer alır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Basık kemerli taç kapının nişini üç yönden dolaşan üç satırlık sülüs ile yazılmış inşa kitabesi:

Yazılışı:

وقف الله عز سلطانه بعمارة دار اشفا المباركه فى ايام دولة السلطان العظم الخاقان الاعظم غياث الدينا والدين
اولجايتو السلطان محمد خلد الله سلطانه وايام عزة الخاتون المعظمة ملكة الاكابر ايلدوزش خاتون زيدت دولتها
العبد الضعيف عنبربن عبد الله تقبل الله منه فى سنة ثمان وسبعمايه

Okunuşu:

Vakfa’llâhu’s-sultâne bi-imâreti dârü’ş-şifâi’l-mübâreki fi-eyyâmi’s-sultâni’l-a’zam ve’l-hakemi’l-mu’azzam Gıyâsü’d-din ve’d-dünyâ Olcayto Muhammed Han

Halleda'llâhu sultânehû ve eyyâmehû azzetü'l-hâtunu'l-mu'azzametü Meliketü'l-Kebîr Ildus Hatun zeyyedet devletühâ el-abdu'z-za'îf Anber bin Abdullâh takabbelallâhu minhâ fi-semânıyetin ve seb'ami'ete. H.708 / M.1308

Türkçesi:

Bu mübarek Darüşşifa'yı büyük sultan, dinin koruyucusu ve dünyanın zafer sahibi Olcayto Mehmet Han'ın - Allah onun saltanatını bâki kılsın- saltanatı döneminde ve büyük melike İlduş Hatunun – Allah onun hamiyetini yüceltsin- ilk günlerinde, zayıf kul Amber bin Abdullah yaptırdığı için Allah onu başarılı ve saltanatını yüce kılsın. Allah onun hayrını kabul etsin. Anadolu Emiri H.708/ M.1308 (Cantay, 2014, s. 67).

Kitabeden yapının banisinin Amber bin Abdullah olduğu anlaşılmaktadır.

Darüşşifa taç kapısı iki yanında yer alan nişler üzerinde birbirinin devamı olan dikdörtgen yazı kuşağı yer almaktadır.

Güney niş, kitabe yazılışı:

اَلشُّكْرُ لِلّٰهِ وَاجِبٌ وَلِمَنْ لَهُ سُبْحَانَهُ وَالْقُوَّةُ

Okunuşu:

Eşşükrullahi vacib ve limenle hu subhanehu ve'l kuvve

Türkçesi:

Şükür Allah'a vaciptir ve bütün güç O'na aittir, O yücedir

Kuzey niş kitabe, yazılışı:

والتوفيق من عنده حمدي اياه وهو مابي

Okunuşu:

"Veltuli min indehu hamdi iyyahu ve hüve mabi" cümleleri yer almaktadır.

Türkçesi:

Başarı O'nun katındandır, hamdım yalnız O'nadır ve dönüşüm de O'nadır.

Vakfiye:

Bimarhane adıyla tanınan medresenin, H.712/M.1312 yılında düzenlendiği bilinen vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşamayan bu vakfiye, İlduz Hatun'un kardeşi olan büyük bir emir olarak bahsettiği Alâeddin Ali tarafından tanzim edilmiştir (Ünver, 1938, s. 19).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Amasya'nın Osmanlı yönetiminde olduğu dönemde de yapının özgün kullanımına devam edildiği anlaşılmaktadır. 17. yüzyılda Amasya'yı gezen Evliya Çelebi, yapıdan bahsederken "Miskinler Tekkesi, Mehmet Paşa hanına karib tımarhane-i a'zam bir abadan kadimdir" demiştir. Çelebi'nin böyle demesi yapıyı gördüğü tarihlerde sadece zihinsel sorunları olan hastaların olması şeklinde yorumlanmıştır. 17. yüzyıla ait Amasya Şeriye Sicillerindeki kayıtta da yapıdan bimarhane olarak bahsedilmiştir (Kavaklı, 2011, s. 234).

Evkaf Defteri'ne göre vakıfları olarak, Argoma (Suluova) nahiyesine bağlı Sinezi ve Todar köyleri görülmektedir. Yıllık malikâne gelirlerinin 1520 yılı tahririnde 3837 akçeyken, 1576 yılında 8737 akçeye yükseldiği görülmektedir (Gürbüz, 1993, s. 226).

Vakıfla ilgili arşiv kayıtlarında darüşşifada çalışan görevli kadrosu hakkında da bazı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre; müstevli, bir kâtip, bir tabip, bir mutemet, bir tabip muavini (şakird), bir müremmim (tamirci), bir nakib (ekmek dağıtan), üç zincirci ve bir bevvab vardır (Ünver, 1938, s. 22).

1432 yılında Sabuncuoğlu Şerefeddin'in Amasya Darüşşifasında 14 yıl hekimlik yaptığını kendi yazdığı Cerrahiyyetü'I-Haniyye adlı eserinden öğrenmekteyiz. Kitapta *"..Ömr-i tavil içinde mutavvel ve muhtasar kitaplara nazar idüp on dört yıl Darüşşif'a-ı Amassiyye harreseh Allahu anil'beliyyede tababet itdüğümden.."'* diyerek burada hekimlik yaptığından bahsetmiştir (Altıntaş, 2009, s. 25).

H.982/M.1575 yılında Hekimbaşının emriyle Amasya Darüşşifasında günlük 15 akçe ücret karşılığı görevli olan Hasan'ın Konya Darüşşifasına tayin edildiği kaydedilmiştir. Fakat Amasyalı olan Hasan'ın Konya'ya gitmek istememiş olsa da Konya Darüşşifasına gitmiş yerine da Alâeddin adında başka bir görevli gelmiştir (BOA, A.{DVNSMHM.d., 25/2291).

H.1116/M.1704 yılına ait kayıtta ücretini Sultan Alâeddin Evkafı mahsulünden alan ve Darüşşifa'da zencirî olarak görevli olan Ahmet'in beratı yenilenmiştir (BOA, AE. SAMD.III, 102/10112). Bu önemli bir veridir.

H.1124/M.1712 yılındaki kayıtta, darüşşifada bir sehim mahsul ile ferraş olan Ali bin Üveys görevinden feragat ettiği ve yerine Ahmed'in getirilmesi (BOA, İE.EV., 52/5717) ve mutemedliğin de Halil ve Abdullah'a verilmesi hakkında mütevelliye Şerife'nin isteği yer almaktadır (BOA, İE.EV., 64/6952).

H.1145/M.1732 tarihli belgede, *"1 sehim mahsul ile mürahim olan Mustafa bila veled fevt olup Amasya'da hizmeti lazımesi muattal ve mahlul olmağıyla.."* yazılıdır. Yani bir sehim mahsul ücretle görevli olan Mustafa, çocuksuz vefat etmiş ve Amasya'daki kendisine ait görev boş ve işlevsiz kalmıştır (BOA, C.SH., 29/1446). Aynı yıl bir sehim ile görev yapan es-Seyyid Ahmed bin Mustafa görevinden feragat etmiş ve görev Hüseyin bin Mustafa'ya tevcih edilmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 123/8977).

H.1147/M.1734 yılında Amasya'daki Sultan Alâeddin Darüşşifası Vakfı tevliyetinin vefat eden Şerife Hatun'un mahlulünden kızları Ayşe, Rukiye ve Marziye hatunlara tevcih edilmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 2/98).

H.1156/M.1744 yılında yıllık bir sehim mahsul ile vakfın mutemedi olan Abdullah, bu görevinden vazgeçerek İbrahim'e devretmiş (BOA, AE.SMHD.I.., 242/19605), aynı yıl darüşşifaya 1 sehm mahsul ile Hasan isimli şahıs zincirci olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.SH, 21/1033), H.1219/M.1805 tarihinde de şakird, tabib ve zincirci atamaları yapılmıştır (BOA, C.SH, 6/261).

H.1219/M.1805 yılında tabip şakirt (öğrenci) tayin edilmiştir (BOA, C..SH., 9/444). 15. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın ortalarına kadar hekim, tabip ve tabip yardımcısı ve öğrenci atamalarının yapılması darüşşifanın bu süreçte kullanıldığını göstermektedir.

2.1.35. Erzurum Yakutiye Medresesi

Yapının Adı: Erzurum Yakutiye Medresesi

H.1000/M.1601 ve daha erken tarihli arşiv kayıtlarında "Buka" ve Medrese-i Yakutiye" adıyla anılmaktadır.

Yapının Yeri: Günümüzde Erzurum kent merkezinde Cumhuriyet Caddesi'nin kuzey kısmında, Yakutiye kışlasının avlusunda bulunmaktadır.

Şekil 2.73 Erzurum Yakutiye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.10.2024)

Sultan Abdülaziz döneminde 1877-1879 yıllarında medresenin yanına bir kışla inşa ettirilmiştir. Kışla, medresenin ismi nedeniyle Yakutiye Kışlası olarak anılmıştır (Ünal, 1989, s. 58-59).

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapının basık kemerli kapısı üzerindeki kitabesine göre 1309-1310 yılında İlhanlı Emiri Celaleddin Yakut tarafından inşa ettirilmiştir.

Medresenin banisi ile ilgili, kitabeden Yakut'un bir Vali olduğunu anlıyoruz. Alim, âdil vasıfları da vardır. (Nasır-ul-emir) vasfı da okunabiliyor. Ama yazının sonu kırıldığı için hangi emirin yardımcısı olduğu anlaşılmamaktadır.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: H.1273/M.1856 yılında Yakutiye Medresesi mühimmat deposu olarak kullanılmak üzere Anadolu ordusu tarafından kiralanmıştır (BOA, A.{MKT.MVL., 89/40).

1973 yılına gelindiğinde, Kozanlı Cemalettin Hacı Yakup Vakfından olan Yakutiye Medresesinin 25 yıllık intifa hakkı, Atatürk Üniversitesi'ne verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/293-4-15).

Yapıda görülen onarım çalışmaları 1964, 1973 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü ve 1991 yılında ise Kültür Bakanlığı tarafından yapılmıştır (Eskici, Akyol, ve Kadıoğlu, 2006, s. 167).

1973-1980 yılları arasında, yapının güney eyvanı yenilenmiş, etrafındaki kışlaya ait olan yapılar yıkılarak Yakutiye Medresesi'nin ortaya çıkması sağlanmış ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.

1982 yılında Erzurum – Kozanlı Cemalettin Hacı Yakup Vakfından, tapuda Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kayıtlı bulunan Yakutiye Medresesi, Türk-İslâm Eserleri ve Etnografya Müzesi olarak kullanılmak üzere 10 yıl süreyle bedelsiz, Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsisi ve 26.1.1973 tarihli ve 7/5697 sayılı Kararnamenin yürürlükten kaldırılmıştır.

1984-1994 yılları arasında yapıla restorasyon çalışmalarının ardından Erzurum Müze Müdürlüğüne bağlı bir birim olarak 29 Ekim 1994 tarihinde "Erzurum Yakutiye Medresesi Türk-İslâm Eserleri ve Etnografya Müzesi" adıyla ziyarete açılmıştır. Son olarak 2011-16 yıllarında onarılan medrese ve türbe, günümüzde tamamıyla ayakta olup müze olarak işlevini sürdürmektedir (Anonim, 2005, s. 7).

Yapı Tanıtımı: Medrese, dıştan yaklaşık 24,00 x 33,00 m ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, kapalı avlulu, avlusu dört serbest destekli, üç eyvanlı ve tek katlı düzenlemeye sahiptir (Kuran, 1969, s. 124; Sözen, 1972, s. 1-7; Şaman Doğan, 2021, s. 324).

Batı cephe ekseninde cepheden dışa taşkın ve yüksek mukarnas kavsaralı taç kapı yer alır. Kuzeybatı köşede köşe kulesi[178] güneybatı köşede ise minare yükselmektedir. Taç kapının iki yanında, minare ve köşe kulesine yakın üst seviyede birer çörten bulunur.

[178] Bu köşe kulesinin de bir minare olduğundan, tamamlanamadığından ya da yıkıldığından bahsedilmektedir.

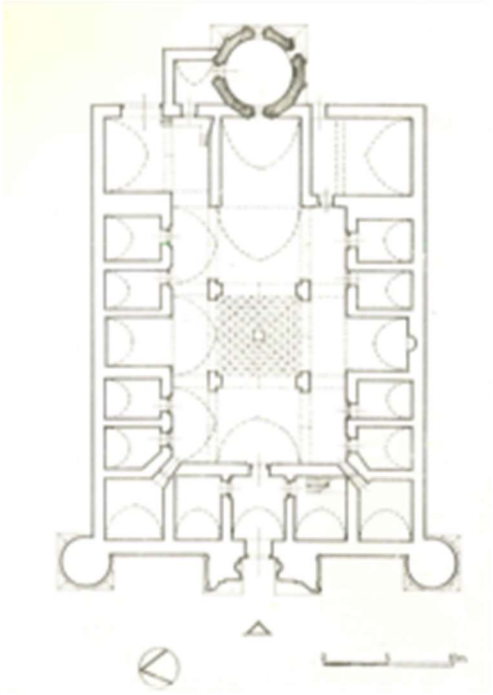
Fotoğraf 2.211 Erzurum Yakutiye Medresesi, batı cephe, genel görünüm

Doğu cephenin ekseninde yapıya bitişik türbe yer alır. Türbenin doğu ve güney cephesinde sivri kemerli alınlıklı mukarnas kavsaralı dikdörtgen birer pencere, cephenin kuzeyinde bir kapı, güneyinde ise bir pencere bulunmaktadır. Güney cephede ise yarım daire kemerli beş pencere bulunur. Kuzey cephede ise herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.

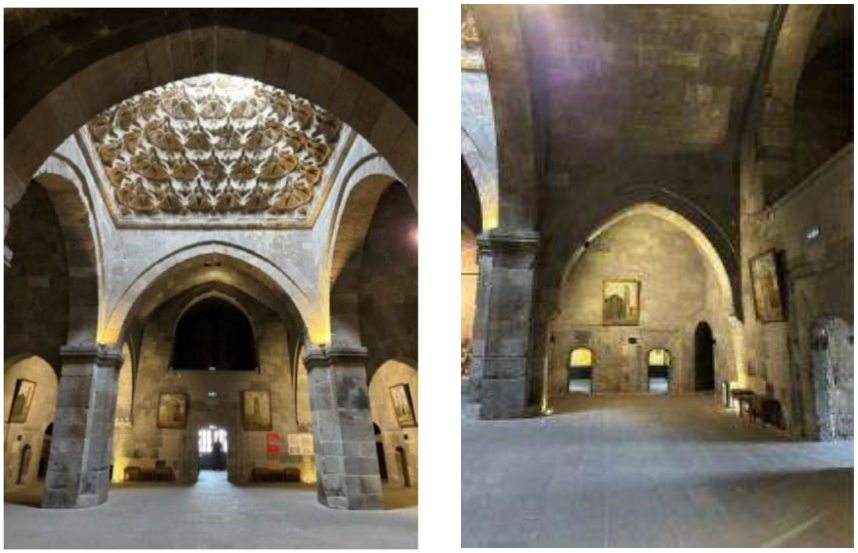
Fotoğraf 2.212 Erzurum Yakutiye Medresesi, doğu ve güney cephe, genel görünüm

Taç kapıdan dikdörtgen planlı, üzeri sivri tonoz örtülü giriş eyvanına geçilir. Eyvanın iki yanında doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü ikişer mekân bulunur. Güneydoğu ve kuzeydoğuda yer alan karşılıklı iki kapıdan bu mekanlara giriş sağlanır. Ayrıca güneyde yer alan birimde minarelere ve çatıya çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır.

Şekil 2.74 Erzurum Yakutiye Medresesi, plan (Kuran, 1969)

Giriş eyvanının doğu duvarı ekseninde yer alan kapıdan yaklaşık 13,00 x 18,00 m ölçüsündeki dikdörtgen avluya geçilmektedir. Avlu "T" biçimli dört paye üzerine oturan mukarnaslı ve üstünde aydınlık açıklığı bulunan aynalı tonoz ile örtülüdür. Revaklar sivri kemerlidir. Eyvanlara denk gelen revaklar daha geniş tutulmuştur.

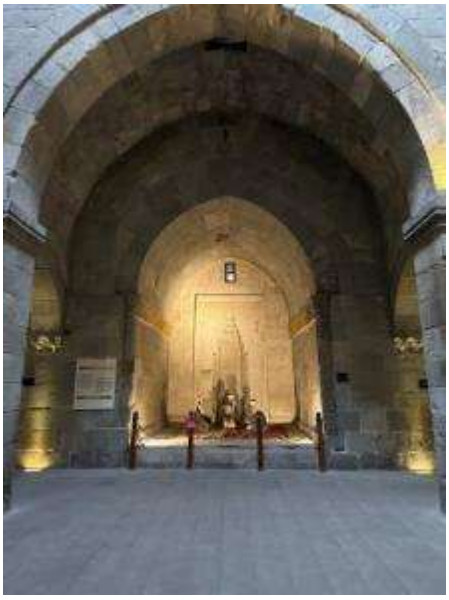
Fotoğraf 2.213 Erzurum Yakutiye Medresesi, avlu

Giriş eyvanının ekseninde sivri kemerli tonozlu ana eyvan yer alır. Ana eyvanın doğu duvarında/türbeye bakan bir pencere bulunur. Eyvanın iki yanında yaklaşık eş büyüklükte

kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, sivri beşik tonoz örtülü birer mekân görülmektedir. Kuzeyde bulunan mekânın doğusunda dışarı açılan, batısında ise birkaç basamak ve türbenin giriş mekanına geçişi sağlayan birer kapı yer alır. Bu mekân doğu-batı yönünde tonoz örtülüdür ve doğu duvarındaki açıklıktan türbeye geçilir. Türbenin alt katı kare, üst katı onikigen planlıdır. Medrese ve türbeden oluşan iki yapıdan, birinin diğerine göre daha erken dönemde yapılmış olduğu bunun da türbe olduğu belirtilmektedir (Tuncer, 1986, s. 34).

Avlunun iki yanında öğrenci hücreleri bulunmaktadır. Medresede bir simetri söz konusudur. Kuzey ve güney eyvanların iki yanında ikişer, köşelerde de birer hücre bulunmaktadır. Bu birimler birer tepe penceresi ile aydınlatılmıştır ve tonoz örtülüdürler. Kuzeydeki hücrenin kuzeydoğu köşesi, bitişiğindeki hücrenin köşeye yerleştirilen girişi nedeniyle kavislidir. Güneydeki hücre de aynı şekildedir. Köşedeki hücreler eş büyüklükte olan diğer hücrelerden daha büyük boyutludur.

Güney yan eyvan mescit olarak kullanılmaktadır. Eyvanın yan duvarlarda ikişer satırlık taş vakfiyesi yer alır.

Fotoğraf 2.214 Erzurum Yakutiye Medresesi, güney eyvan

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapının basık kemeri üzerinde, mukarnas başlangıcında nişi üç yönden dolaşan mermer üzerine sülüs karakterle yazılmış tek satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

امر بعمارة هذا المدفن فى ايام دولة اولجايتو سلطان، خلّد الله ملكه، من فواضيل انعام السلطن غازان و بولغان خاتون، انار الله برهانَهما، جمال الدين خواجه ياقوت الغازاني، فى سنة عشر و سبعماية

Okunuşu:

“Emere bi imareti haze’l medfeni fi eyyami devlet-i Olcaytu Sultan halledallahu mülkehu min fevadili enami es-sultan Gazan ve Boluğan Hatun enare-llahu burhanehüma Cemaleddin Hace Yakut el-Gazani fi seneti aşere ve sebamiye”.

Türkçesi:

“Bu medfenin (türbenin) yapılmasını H.710/M.1309-1310 yılında Olcayto Sultan’ın hükümdarlık günlerinde- Allah mülkünü ebedi kılsın -Sultan Gazan ve Bolugan Hatun’un- Allah bürhanlarını tenvir etsin - Yüce ve güzel in’amlarından olan gelirleri (paraları) ile Cemaleddin Hoca Yakut Gâzâni emretti” (Konyalı, 1960, s. 324; Akçay, 1965, s. 150-151).

Fotoğraf 2.215 Erzurum Yakutiye Medresesi, inşa kitabesi

Vakfiye:

Medresenin taş vakfiyesi mescit olarak kullanılan güney eyvanın batı ve doğu duvarlarına yazılmıştır. Taş vakfiye, yapının banisi ve anıtlarının yanı sıra çevre hakkında da fikir edinmemizi sağlamaktadır. Yapılan bağışlara dair detaylı bilgi veren bir kitabedir (Blessing, 2018, s. 197-198).

Batı duvar

Yazılışı:

ذكرالله اعلى وباالتقديم اولى امر بعمارة هذه البقعة الشريفة ايام دولة السلطان الاعظم اولجايتوسلطان خلدالله ملكه من فواضل انعام السلطان السعيد غازان وبولغان خاتون الخراسانية انارالله برهانهما و طاب ثراهما.

المولى المعظم جمال الدولة والدين خواجه ياقوت عز نصره وقف على مصلحعتها جميع القرى والعقارف منها قرية هرتنف وقرية كينغ فانك بو لاية پاسين وقرية سكناريج وتراريج بقصبة ارزن الروم وجميع الحان الكبير والحوانيت والحمامين والمبقاة والمصبنة

Okunuşu:

“Zikrullahi a’la ve bi’t-takdimi evla emere bi imareti hazihi’l-buka’ti’ş-şerifeti fi eyyami devleti’s-sultani’l-‘azami Olcaytu Sultan halledallahu mülkehu min fevadili in’ami’s-sultan es-Said Ğazan ve Boluğan Hatun el-Horasaniyyeti enarellahu bürhanehuma ve tabe serâhuma.

El mevlâ el-muazzamu Cemalüd-devleti ve’d-dini Hâce Yakut azze nasruhu ve vakefe alâ meslehatihâ cemie’l-kura ve’l-akâr feminha karyetu Hertenef, ve karyetu Kinğfank bi vilayeti Pasin ve karyetu Segnariç ve Terariç bi Kasabati Erzeni’r-rum ve cemi’u’l-hani’l kebiri ve’l-havaniti ve’l-hemmameni ve’l-mebkaleti ve’l-mesbeneti.

Fotoğraf 2.216 Erzurum Yakutiye Medresesi, güney eyvan batı duvar, taş vakfiye

Doğu duvar

Yazılışı:

والحانين لمربط الجمال والطاحونة الواحدة بمدينة المذكر(ة) وجميع لقرى الكاينة بقصبة بايبرت وهى حارت وكرزو وفقاعى وارمنا وحنزافرك وخونس وفراكس وجميع الحمامين المعروفين با نشاألواقف المذكور ايضاً ببايبرت وقفاً صحيحاً شرعياً مخلداًلايباع ولا يورث ولا يرهن ولايستبدل.

بل يجرى على منواله والى تصرف مصارف المعينة واشروط المزبورة فى الوقفية المسجلة بسجل القضاة المحكومة بها ابتغاءلوجه الله ان الله لايضيع اجرن من احسن عملا فرحم الله من اقررورتب ودعا لو اقفه ومن سعى في ابطاله وا لصرف بغيرشرطه فعليه لعنة الله و ا لملائكة المقربين والمرسلين والناس اجمعين الى يوم الدين

Okunuşu:

Ve'l-haneyni limerbeti'l-cimal ve't–tahuneti'l-vahideti bi(l) medineti'l- mezkureti ve cemi'u'l-kura el-kainatiti bi kasabati Bayburt ve hiye Hart ve Kirzo ve Fika'i' ve Ermina ve Hınzaferek ve Havnus ve Ferakos ve cemi'u'l –hemmameyni'l-ma'rufeyni biinşai 'l-vakıf i'l-mezkuri eyzan bi Bayburt vakfen sahihen şeriyyen muhalleden la yubau' vela yuresu vela yurhenu vela yustebdelu.

Bel yecri ala minvalihi ve ilâ tasarrufi'(l)-mesarifi'l-muayyeneti ve'ş-şuruti'l- mezbureti fil vakfiyyeti'l-müsecceleti bisicilli'l-kuzati'l-mahkumeti biha ibtiğaen livechillahi innallahe la yudi'u ecran men ahsene amela ferehimellahu men akrere ve rüttebi ve dea li vakifihi ve men sea' fi ibtalihi ve's-sarfi bigayri şartihi fe aleyhi lanetullahi ve'l-melaiketi'l-mukarrebine ve'l-murseline ve'-nasi ecmaine ila yevmiddin".

Türkçesi:

> Allah'ı anmak çok iyidir ve bunu öne almak evlâdır. Bu şerefli Buka'nın yapılmasını yüce sultan Olcayto'nun - Allah mülkünü ebedi kılsın - Saltanat yıllarında sultan-i sait Gâzân ve Horasan'lı Bolugan Hatunun – Allah burhanlarını (tanıklıklarını) ışıklandırsın. Toprakları iyi olsun – büyük ve güzel yardımları ile (fevazılı ile) yüce efendim, Cemal-üd Devlet-i ve'd-din Hoca Yakut, Allah desteğini aziz etsin – emretti. Buka'nın ihtiyaçları için akarlar ve şu köylerin hepsini vakfetti; "Pasin Vilayetinde (Hertenf) ve (Kingfank) köyleriyle, Erzen-ir-rum kasabasında (Süngenariç) ve (Terariç) köyleri, yine Erzen-ir-rum'da büyük hanın, dükkânların, iki hamamın, sebze

tarlasının ve sabunhanenin, deve bağlamak için iki hanın (Deve Hanı) ve bir değirmenin tamamı ve Bayburt kasabasında Hart, Kurzo, Fıka'i, Ermina, Hınzaferek, Havnus, Ferakos köylerinin hepsini ve yine vâkıfın yapısı olarak bilinen iki hamamı Allah rızası için sahih, şer'i ve ebedi olarak vakfetti. Bunlar satılamaz, irs yolu ile başkalarına geçemez, rehin bırakılamaz ve değiştirilemez. Ancak bunlar usulüne uygun olarak kadıların kütüklerinde tescil edilen vakfiye şartlarına göre ve muayyen masrafları yapılmak üzere cereyan eder. Allah iyi iş yapanın ecrini zayi etmez. Allah vakfiye şartlarına ve tertiplerine riayet edene ve vâkıfa dua edene rahmet etsin. Vakfın iptaline çalışana ve şartlarına aykırı şekilde tasarruf edenlerin üzerlerine kıyamete kadar Allah'ın mukarreb meleklerin, peygamberlerin ve bütün insanların lânetleri olsun" (Konyalı, 1960, s. 323-324; Yurttaş ve Köşklü, 2017, s. 361-362).

Fotoğraf 2.217 Erzurum Yakutiye Medresesi, güney eyvan doğu duvar, taş vakfiye

Hem taç kapıdaki kitabede hem de taş vakfiyesinde yapı medrese olarak anılmamaktadır. Taç kapıda medfen (türbe), vakfiyede ise daha nötr bir kelime olarak buk'a denilmektedir. Vakfiye metninden yapının bir medrese olarak inşa edildiğine dair de net bir bilgi gelmemektedir. Mardin Şehidiye Medresesi gibi detaylı bilgi verilmemiş hatta yapının işlevinden bile bahsedilmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarının medresenin kullanımı ve görevli atamalarına dair bilgilere ulaşabilmekteyiz. Medrese-i Yakutiyye der-Erzurum Medrese-i mezbûrenin müderrisi olan Veli Mehmed Efendi ehl-i ilim ve ehl-i fazl olmağla medrese-i mezbûre izn bi'l-iftâ ile fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işaretleriyle fetvaya izin verilmek.

Gurre-i Muharrem 1068 (Köse, 2023, s. 106). M.1658 yılında müderris Veli Mehmed Efendiye, medresede fetva verme izniyle görev yapmasına, faziletli Şeyhülİslâm Hazretleri'nin işaretiyle izin verilmiştir.

Mütevelli ve Müderris

H.1139/M.1727 yılında medresenin mütevellisi olan Süleyman'ın kasr-ı yedinden/vazgeçmesiyle tevliyet Ahmed isimli şahsa devredilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 119/11692).

H.1141/M.1729 yılına ait belgedeki bilgilerden medresenin müderrisinin Davud isimli şahıs olduğu anlaşılmaktadır (BOA, A {DVNSMHM.d., 85/428).

H.1151/M.1739 yılında Hacı Mustafa bin Mehmet müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.M.F., 183/9146).

H.1155/M.1743 yılında medresenin müderrisi olan Mustafa Efendi vefat etmiş yerine Halil Efendi getirilmiştir (BOA, C.M.F., 57/2838).

H.1170/M.1757 yılında müderrislik hissesi Erzurumlu Hafız Mehmed Efendi'nin kardeşi Süleyman'a verilmiştir (BOA, AE. SOSM.III, 48/3422).

H.1175/M.1762 yılında sülüs hisse müderrisi olarak Süleyman görevlidir (BOA, AE.SMST.III, 104/7865).

H.1196/M.1782 yılında Seyyid Ebubekir'in ölümünden sonra Erzurum müderrislerinden Hüseyin ile mezkûr müteveffanın oğlu Seyyid Mehmed Şerif arasında birkaç defa el değiştiren Bayburt ve Erzurum'da bulunan Yakutiye Medresesi Vakfı'nın Erzurum tevliyetinin iki hisse taksim ve adı geçenlere verilmiştir (BOA, AE.SABH.I., 325/22166). H.1197/M.1783 yılında Seyyid Mehmed bin Seyyid Osman müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.M.F., 163/8133).

H.1205/M.1791 tarihinde Nefs-i Erzurum'da Yakutiye Medresesi müderrisliğinin tevcihi (BOA, C.M.F., 86/4290). H.1207/M.1793 yılında medresenin nısf vazife ile nısf mütevellisi olan Leci Halife İbn-i Abdülkadir'in vefatıyla münhal/boş olan tevliyet görevi oğlu Abdülkadir'e verilmiştir (BOA, C.E.V., 474/23975).

H.1237/M.1822 yılında yapılan sınavla Ahmed Nazif Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, C. M.F., 53/2642).

H.1239/M.1224 yılında sülüs hisse müderrisi Şemseddin Efendi görevinden feragat etmiş ve yerine İsmail ve kardeşleri Abdullah ve Abdurrahim Efendiler getirilmiştir (BOA, C.M.F., 132/6569).

H.1248/M.1833 yılında Erzurum'da Yakutiye Medresesi Vakfında sülüs hisse müderrislik vazifesine mutasarrıf Mustafa İbn-i Osman'ın vefatı üzerine görev oğlu Osman Halife'ye devredilmiştir (BOA, AE.SMHD.II, 123/10091). H.1249/M.1834 yılında Erzurum Yakutiye Medresesi müderrisliğinin tevcihi (BOA, C. M.F., 45/2226).

Muid

H.1238/M.1823 yılında Yakutiye Medresesi muid görevlendirilmiştir (BOA, C.M.F., 90/4474).

İmam ve Müezzin

H.1117/M.1706 yılında Yakutiye Medresesi imamet ve müezzinliğinin işinde ehil olmayan Mustafa Mehmed'den alınarak Şeyh Mustafa Efendi'ye verilmesi mütevelli tarafından istenmiştir (BOA, İE.EV., 48/5355).

H.1139/M.1727 yılında medreseye imam, müezzin görevlendirilmesine dair Erzurum Kadısı İmamzade Ahmed Efendi bir dilekçe ile istekte bulunmuştur (BOA, İE. EV., 38/4384).

H.1255/M.1840 yılında müezzinlik görevi Derviş Pervane isimli şahsa verilmiştir (BOA, İE.EV., 1/53).

Kâtip

H.1135/M.1723 yılında medresede kitabet görevi Erzurum Kadısı Abdurrahman Efendiye verilmiştir (BOA, İE.EV., 44/4964). H.1163/M.1750 yılında kâtip ataması yapılmıştır (BOA, C. MF., 71/3534).

Kar Süpürücüsü

H.1139/M.1727 yılında Erzurum Kadısı İmamzade Ahmed Efendi bir dilekçe ile kar süpürücüsü isteğinde bulunmuştur (BOA, İE. EV., 38/4384).

2.1.36. Kütahya Vacidiye Medresesi

Yapının Adı: Kütahya Vacidiye, Vâcid, Molla Vâcid, Demirkapı, Germiyanoğlu, Umur Bey Medresesi gibi isimlerle anılmıştır (Sayılı, 1948, s. 655; Sözen, 1972, s. 80; Altun, 1982; Kalfazade, 2012, s. 409).

Horosan'dan Anadolu'ya gelip Kütahya'ya yerleşen Abdülvâcid bin Muhammed, Süleyman Şah (M.1361- 1387) döneminde buraya müderris olarak atanmıştır. Ve medrese Vacidiye adıyla tanınmıştır (Varlık, 1974, s. 32).

Yapının Yeri: Günümüzde Kütahya Kalesi, Hıdırlık Tepesi ve Acem Dağı arasındaki Sultan Bağı Deresi, şehir düzlüğüne açıldığı alanda, Börekçiler Mahallesi'nde yer alan Ulu Camii'nin doğu bitişiğine konumlanmıştır.

Şekil 2.75 Kütahya Vacidiye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.07.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapıda yer alan inşa kitabesine göre H.714/M.1314 yılında Germiyanlı Emiri Mübârizüddin Umur b. Savcı tarafından yaptırılmıştır.

Umur Bey; Melikü'l-ümerâ ve'l-küberâ lakabıyla anılan, hükümdar derecesinde yüksek ümeradan olduğu anlaşılan ve (I.) Yakub Bey'in kumandanlarındandır. Umur Bey, Mevlana'nın torunu Mutahhara Hatun ile evlenmiştir. Mevlâna ailesi ile Germiyan sülalesinin akraba oldukları belirtilmektedir. Germiyanoğulları Beyliği'nin kurucusu olan I. Yakub Bey dönemi (1300-1340), beyliğin en güçlü dönemidir. Bu dönemde Bizanslıların elindeki Alaşehir üzerinde nüfuz tesis edilmiş ve medresenin mevcut

kitabesinin son satırından da anlaşıldığı üzere buradaki Hristiyanlardan alınan cizye ile Vacidiye Medresesi inşa edilmiştir (Çiftçi, 2016, s. 439).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, *"Ulu Cami'nin sol tarafına bitişik Germiyanoğlu Medresesi müftülere meşruta olup dersiamıdır. Yevmiye bir altın ücreti vardır. Yıldırım Bayezid Han oğlu Şehzâde Musa Çelebi, babası Yıldırım Han'ın Timur ile hadisesinden sonra bir müddet padişah olup bu medreseyi tamir edip…"* cümleleriyle medresenin bu tarihte onarıldığından bahsetmiştir (Evliya Çelebi, 2005, s. 24).

Şehri ziyaret eden bir diğer seyyah Kutbiddin el Mekki, 1557 yılında Mekke'den İstanbul'a elçi olarak gelmiştir. Yol güzergahı üstünde olan Kütahya'da da konaklamıştır. Şehirde yer alan ikinci medresenin Molla Vacid Medresesi olduğundan bahisle, bu tarihte müderrisin Veli Efendi isimli bir şahıs olduğunu belirtmiştir. Medresenin mimarisine yönelik bilgi vermemiştir (Toylan, 2019, s. 18-19).

Kâtip Çelebi, Cihannüma adlı eserinde Kütahya'da yedi medrese olduğundan bahsetmiş ancak isimlerini vermemiştir (Katip Çelebi, 2010, s. 714-717).

Medresenin batı kanadı, 19. Yüzyılda Ulu Caminin onarımı sırasında yıktırılmıştır (Sözen, 1972, s. 81; Uysal, 2006)**.**

1950, 1956, 1957 yıllarında onarım geçiren yapı 1965 yılında müzeye dönüştürülmüştür. Doğu kanatta yer alan öğrenci hücrelerinin içine ocak nişi eklenmiş, kuzeybatı köşedeki hücre genişletilmiştir (Uysal, 2006). Onarımlar sırasında avluyu örten kubbe dörtgen bir kasnağa oturtulmuştur. A. Sayılı'nın incelediği tarihte kubbe yıkılmış durumda ve kasnak da bulunmamaktadır (Sayılı, 1948).

Kuzey cephede beden duvarından dışa taşkın/çıkıntı yapan giriş eyvanı ve iki yanında bulunan birimler üç kademeli bir düzenleme gösterirken (Sözen, 1972, s. 82), yapılan onarımlarla sadece taç kapı kütlesi beden duvarından dışa taşkın hale getirilmiştir.

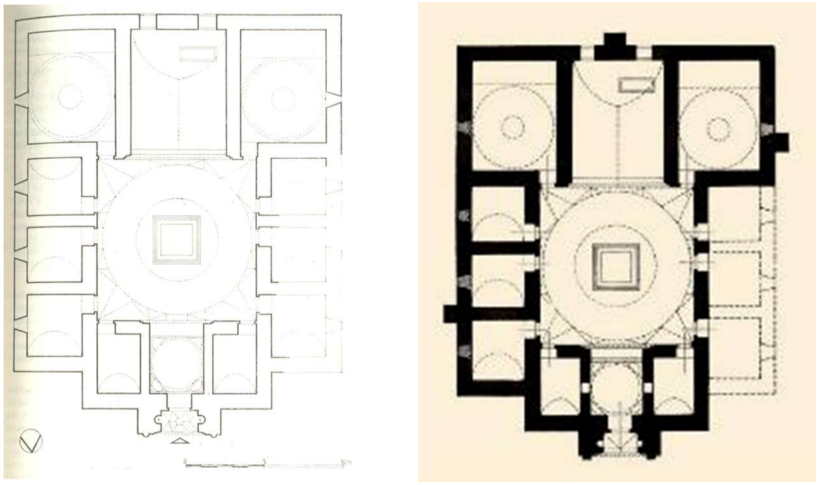
Odaların üzerleri düz damla kapatılmıştır. Yapının kuzeybatı tarafına; giriş eyvanından geçilen ve dar uzun bir koridorla ulaşılan tuvalet inşa edilmiş, bu sebeple giriş eyvanının

doğusundaki oda daraltılmıştır. Batıda Ulucami'nin büyütülmesi sırasında yıkılan hücrelerin olduğu bu kısımda, güneye birbirleriyle bağlantılı iki hücre, kuzeye de daha geniş bir hücre eklenmiştir. 1999 yılında onarımın ardından ise Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

Yapı Tanıtımı: Kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı, kapalı avlulu, iki eyvanlı, tek katlı düzenlemeye sahiptir.

Kuzey cephe ekseninde beden duvarından yüksek ve dışa taşkın derin bir niş içerisindeki basık kemerli taç kapı yer alır. Giriş cephesi üçlü kademelenme göstermektedir. Dışa taşkın giriş eyvanının iki yanındaki odaların cepheden çıkıntı yapmasıyla başlayan kademelenme taç kapı ile bir kere daha tekrarlanmaktadır. Basık kemerli giriş kapısının üzerinde bulunan pencere, kitabe yerleştirildiği için kapanmıştır.

Batı cephe, Ulu caminin onarımı sırasında yıkılmıştır.

Şekil 2.76 Kütahya Vacidiye Medresesi, plan

Güney cephenin ekseninde bir payanda ve payandanın iki yanında üst üste yerleştirilmiş ikişer pencere bulunur. Alt seviyedekiler dikey dikdörtgen, üsttekiler ise sivri kemerlidir..

Doğu cephede dört mazgal pencere ve cephenin kuzeyinde bir payanda bulunmaktadır.

Kuzey cephe ekseninde yer alan basık kemerli taç kapıdan, yaklaşık kare planlı, üzeri pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülü giriş eyvanına geçilir, eyvanın doğu ve batısında

bulunan kapılar ve doğudaki dar koridor sonradan eklenmiştir[179]. Giriş eyvanından üçgen kuşakla geçilen aydınlık açıklıklı kubbe örtülü ve ortasında kare havuz bulunan avluya ulaşılır. Avlunun doğu ve batı kanadında üçer öğrenci hücresi bulunmaktadır. Batı kanatta yer alan öğrenci hücreleri yıkılmıştır.

Fotoğraf 2.218 Kütahya Vacidiye Medresesi, genel görünüm (MG_4305-3.jpg (1024×683), Erişim Tarihi: 12.01.2025)

Giriş eyvanıyla aynı eksende yer alan ana eyvan zeminden yüksek tutulmuştur. Dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülüdür. Ana eyvanın güney duvarının orta noktasında dikdörtgen bir niş ve nişin doğu ve batısında çift sıralı yerleştirilmiş ikişer pencere, doğu ve batı duvarında da birer dikdörtgen niş bulunur. Ayrıca araştırmacılardan A. Sayılı, ana eyvanda mihrap olduğundan bahsetmektedir. Ana eyvanın iki yanında dikdörtgen planlı ve kubbe örtülü birer mekân bulunur. Mekanları kubbe ile örtebilmek için güneylerine doğu-batı yönünde sivri kemerler atılarak kubbeyi oturtabilecek kare mekân oluşturulmuştur. Özgününde bu iki mekânın kubbesinde de aydınlık açıklığı bulunmaktadır.

Araştırmacılar yapının bir rasathane olarak inşa edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Bunlardan, A. Sayılı'nın yapıyı rasathane olarak düşünmesine müderrislerden Molla Abdülvacid'in astronomi ile uğraşması ve A. S. Ülgen'in yapıda rasat aletlerine dair izlerin olduğunu söylemesi ve kubbelerde aydınlık açıklığının bulunması neden olmuştur.

[179] M. Sözen'in planında bu kısımlar özgün haliyle verilirken; A. Altun'da ise giriş eyvanının iki yanında birer pencere yer alır.

Medresenin avlusunda bulunan mermerden silindir bir taşın mihverinde/ekseninde dört beş santimetre çapında boydan boya bir delik bulunduğunu, bu silindir ve sekizgen taşların, vaktiyle bir mihver için temel vazifesini görmüş olabileceğini, Takiyyüddin'in rasat aleti olan *zâtü's-semt ve'l-irtifâ*'ının da böyle bir mihveri bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre Abdülvacid'in de bu şekilde bir alet kullanmış olması muhtemeldir. (Sayılı, 1948, s. 662-665).

Sayılı, medresenin rasathane olmasını muhtemel görmekle birlikte, bulunduğu yeri buna pek elverişli bulmamaktadır. Zira medrese, hâkim bir tepe üzerinde değildir tersine kuzey ve batı ufukları kapalı bir yerdedir. Bilindiği gibi Anadolu'da kapalı avlulu medreselerin çoğunda aydınlık açıklığı söz konusudur[180].

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapı basık kemerli giriş kapısı üzerinde yer alan dört satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

عمر هذه المدرسة المباركة المولى المعظم ملك الا مرا و الكبرا مبارزالدين امور بن ساوجو من جزية الاشهر سنة اربع عشر و سبعماية

Okunuşu:

Emere hâzihi'l medreseti'l-mübârekete El-Mevlâ el-Muazzam Melikü'l Umerâ ve El-Kuberâ Mübarizüddin Umur bin Savcı Min Cizyeti Alâşehir senete erba'a aşere ve seb'i-mie (714).

Türkçesi

"Bu mübarek medreseyi el-Mevle'l-mu'azzam melikü'l-ümerâ ve'l-küberâ Mübârizüddin Umûr b. Savcı 714 yılında Alaşehir cizyesi (hâsılatından ayırdığı para) ile imar etti" (Sayılı, 1948, s. 659).

Kitabenin son satırında yer alan "Min cizyeti Alaşehir" ibaresi, medresenin Alaşehir Hristiyanlarından alınan cizye ile yapıldığını göstermektedir (Eldem, 1910, s. 126; Uysal,

[180] Değerlendirme kısmında değinilecektir.

2006, s. 216). Kitabe Alaşehir'in cizyeye bağlanmasını göstermesi açısından da önemlidir.

Fotoğraf 2.219 Kütahya Vacidiye Medresesi, inşa kitabesi

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı Dönemi arşiv kayıtlarında medresenin geliri ve müderrislere ödenen ücretler hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır. H.973/M.1565 yılına ait tahrir defterinde, medresenin yıllık gelirinin toplam 7.162 akçe olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Yakup Çelebi'nin kendi imareti mahsulünden günlük 5 akçe ve Eğrigöz kasabası cizyesinden, günlük 6 akçe medresede görevli müderrisin tasarrufuna bırakılmıştır (BOA, TT.d, 438).

Medresenin görevlileri ve payesi hakkında da çeşitli kayıtlar mevcuttur. H.763-789/M.1361-87 yıllarında müderris Molla Abdülvacid'dir. Medresede, Fıkıh, Kelam, Hey'et dersleri vermiştir (Uysal, 2006, s. 217). Bu derslerin yanı sıra Molla Abdülvacid'in astronomiye dair yazdığı şerhi de medresenin bir rasathane olarak kullanıldığını göstermesi açısından anlamlıdır (Varlık, 1974, s. 133). Paye itibariyle medrese, H.934/M.1528 yılından önce yirmili, H.966/M.1558 yılında ise otuzlular arasında bulunuyordu.

Mütevelli ve Müderris

H.966/M.1558 yılında, medresenin müderrisinin Veli Efendi olduğu ve 30 Osmâni aldığı kaydedilmiştir (Kamil, 1937, s. 37).

H.1132/M.1720 yılında Seyyid Abdurrahman, medresenin müderrisinin bulunmaması nedeniyle görevin kendisine verilmesini istemiştir (BOA, İE.TCT., 14/1571).

H.1197/M.1783 yılında Darüssaade ağası nezaretinde bulunan ve birkaç senedir mütevelli tarafından verilmeyen vazife ve yiyeceklerin medresedekilere verilmesi bildirilmiştir (BOA, C.MF., 101/5017). Öğrencilerin yiyecekleri vakıf tarafından karşılanmaya devam etmiştir.

H.1227/M.1813 yılında üçte bir hisse tevliyet (mütevelli) ve müderrislik görevi yürütülmekteydi (BOA, C.MF., 96/4791).

H.1232/M.1830 yılında hissedar müderris ve mütevelliler arasında kavga çıkmıştır (BOA, C.MF., 44/2170).

H.1288/M.1872 yılında tevliyet ve tedrisiyet cihetlerinden mahlul olan hisseler hakkında Ankara Valisi Ali Paşa'nın takriri (Dersaadet 1) (BOA, ŞD., 2394/45).

H.1306/M.1889 yılında Kütahya ulemasından Fettahzade Osman Efendi'nin zengin olduğu halde birtakım hilelerle medresesinin müderrislik, cüzhanlık ve tevliyet görevini kendi üstüne almış ve müderrislerinden Kütahyalı Osman Efendi tarafından şikâyet edilmiştir (BOA, DH.MKT., 1644/11).

Son dönemlerde de faaliyette olan medresede, H.1318-1319/M.1900-1901 tarihlerinde müderris Kâmil Efendi'nin 40; H.1321/M.1903 tarihinde müderris Hacı Osman'ın ise 16, H.1330/M.1911-12 tarihinde ise 20 öğrenci bulunmaktaydı. Medresenin vakıf gelirlerinin ise 1534 tarihinde 7162 akçe; 1571 tarihinde ise 15.693 akçedir (Çiftçi, 2016, s. 440).

Evkaf defterine göre Vacidiye Medresesi için vakfedilen Kalınviran'a bağlı Seki Köyü'nde meskûn bulunan 76 neferden[181] hâsıl olan gelir 15.693 akçedir. Bu gelirin 345 akçesi bahçe icaresinden, 2.880 akçesi Kütahya ve Eğrigöz nahiyeleri cizye gelirinden ve 4.320 akçesi Germiyanoğlu Yakub Bey Vakfı'ndan sağlanmaktaydı. Yakub Bey'in vakfından aktarılan gelirin 2520 akçesi talebeye, 1800 akçesi ise müderrise ödenmekteydi. Müderris günlük 5 akçe, talebe 7 akçe almıştır (Aydın, 2019, s. 20).

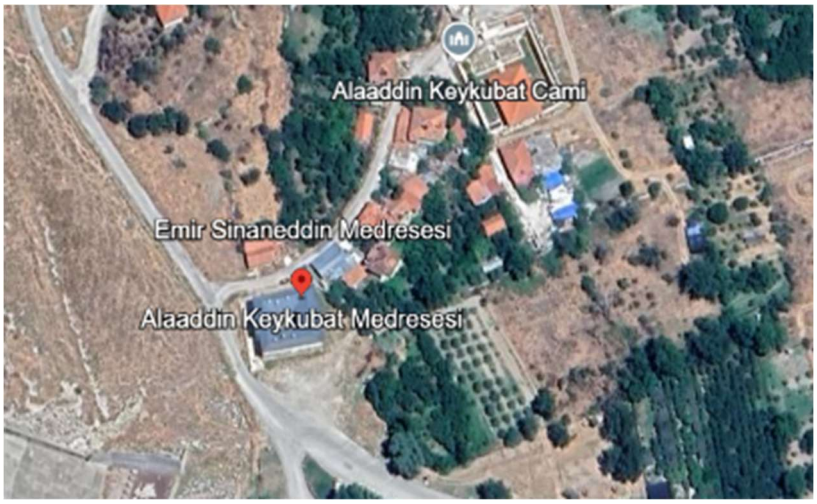
[181] 76 hane yani vergi mükellefi erkek nüfus bulunmaktadır.

Hüsâmeddin Hüseyin [Hüsam Çelebi] Hüsâmeddin Hüseyin bin Abdurrahman Efendi de bu devrin ilmiyle amel eden faziletli âlimlerinden biridir. Devrinin âlimlerinden dersler aldıktan sonra Efdalzâde'nin hizmetine girdi. Ardından Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'den ders aldı. Sonra da Hocazâde'nin hizmetine girdi. Kütahya'daki Vâcid Efendi Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır (Taşköprülüzade, 2019, s. 610).

2.1.37. Antalya Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi

Yapının Adı: Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi / Sultan Hatun Medresesi[182]

Yapının Yeri: Korkuteli (İstanoz) ilçe merkezinin 4 km batısındaki Alâeddin Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Şekil 2.77 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 10.05.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre**,** Korkuteli Beyi olan Sinaneddin Câlis Hızır Bey tarafından 1319 yılında yaptırmıştır

Hamidoğulları Beyliğinin kurucusu olan Dündar Bey, Beyliğin merkezini Uluborlu'dan Eğirdir'e taşıdıktan sonra sırasıyla Gölhisar ve Korkuteli'ni topraklarına katmıştır. Ardından Antalya'yı da ele geçiren Dündar Bey, burasının idaresini Antalya merkez olmak üzere kardeşi Yunus Beye 1307 yılında vermiştir. Böylece Hamidoğulları Beyliğinin Antalya kolu kurulmuştur. Yunus Bey'den sonra yerine oğlu Mahmud Bey geçmiş Korkuteli'nin idaresi de ayrılarak buraya Yunus Bey'in diğer oğlu Sinaneddin (Sinan'(iddin) lakaplı Hızır Bey görevlendirilmiştir. Mahmud Bey'in, Moğolların Anadolu Valisi Demirtaş'la Mısır'a kaçması üzerine Hızır Bey, 1327 yılında Antalya beyi olmuştur (Uzunçarşılı 1950, s. 189-192; Binler ve Kılcı, 1995, s. 165-166; Kofoğlu, 2006).

[182]B. Karaca, XI. Ve XIV. Yüzyıllarda Teke Sancağı adlı çalışmasında; ilk defa 1530 yılına ait tahrir defterinde Sultan Hatun Medresesi ile Emir Sinaneddin Medresesi'nin aynı medrese olabileceğini ifade etmiştir. Medresenin hem kurucusu Emir Sinaneddin'in adı ile hem de vakfeden Sultan Hatun'un adı ile anıldığı anlaşılmaktadır (Karaca,1997, s.353).

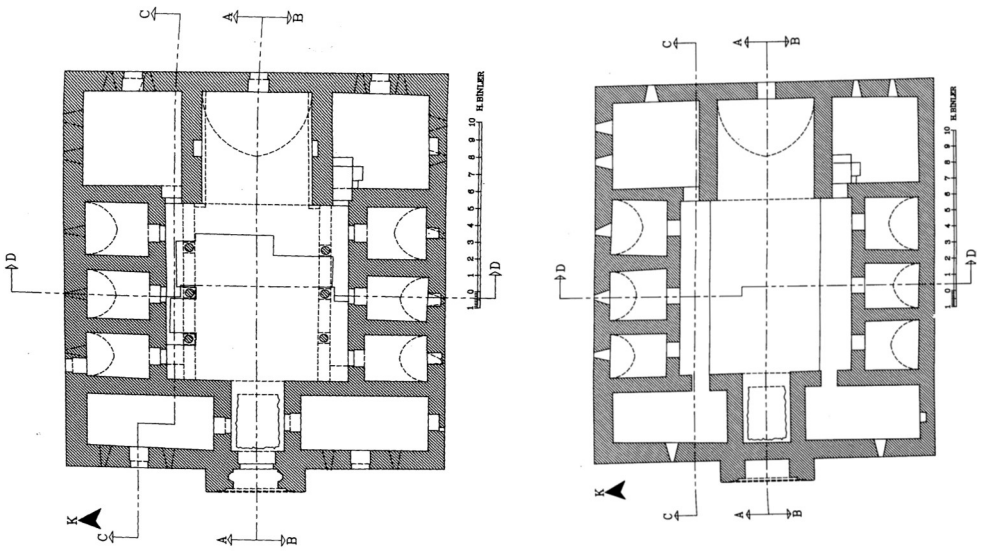
Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 19. yüzyılda büyük bir yangın geçiren yapı günün şartlarıyla aslına uymayan bir şekilde bazı eklemeler yapılarak restore edilmiştir.

1970-71 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temizlik ve onarım çalışmaları yapılmıştır. Ancak sonra yine kaderine terk edilmiştir. Korkuteli barajının inşası sırasında patlatılan dinamitler nedeniyle medresenin taç kapısı ve kitabesi zarar görmüştür (Binler ve Kılcı, 1995, s. 169).

Günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese, doğu- batı doğrultulu dikdörtgen planlı, içten yaklaşık 16,25 x 18,30 m ölçüsünde, açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı, iki eyvanlı, iki katlı bir medresedir. Üst kat, alt katın planını yineler[183].

Şekil 2.78 Korkut Eli Emir Sinaneddin Medresesi, alt ve üst kat planı (Binler, 1995)

Batı cephede eksende beden duvarından dışa taşkın tonoz kavsaralı taç kapı, taç kapının iki yanında alt seviyede birer dikdörtgen, üst seviyede ise kuzeyde üç, güneyde iki mazgal pencere bulunur.

[183] Konya Sırçalı Medreseye benzemektedir.

Fotoğraf 2.220 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, batı ve kuzeybatı cephe

Güney cephede öğrenci hücrelerine denk gelen kısımda üç, üst katta güneydoğu köşedeki birimde de bir olmak üzere dört mazgal pencere vardır.

Doğu cephede alt seviyede dikdörtgen üç pencere, üst seviyede ise güneydoğu köşedeki birimde iki, kuzeydoğu köşedeki birimde bir, kuzey cephede ise altta üç, üst seviyede altı mazgal pencere yer alır.

Fotoğraf 2.221 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, güneydoğu ve kuzeybatı cephe, genel görünüm (İrban, 2022)

Taç kapının basık kemerli kapısından, dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü giriş eyvanına geçilir. Eyvanın iki yanında birer kapı ve bu kapıların açıldığı kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı birer birim yer alır. İki birimin de batı duvar ekseninde birer penceresi bulunur. Bu mekanlarında güney duvarında bulunan merdivenlerle üst kata çıkış sağlanmaktadır. Alt kat revaklarının üst katta da devam etmesi beklenirken burada revak görünmemektedir. Bu konuda M. Sözen bu katta sütun ya da sütun başlığına dair bir iz bulunmadığını, ancak bu kısmın revaksız düşünülemeyeceğini belirtmektedir (Sözen, 1972, s. 177).

Giriş eyvanından, dikdörtgen planlı kuzey ve güney yönde üçer sütun üzerine atılan sivri kemerlerle oluşturulan revaklı avluya ulaşılır. Revakların arkasında yani kuzey ve güney kanatta sivri tonozlu, yaklaşık eş büyüklükte, basık kemerli giriş kapıları olan üçer öğrenci hücresi bulunur. Hücreler birer mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır. Revaklar ve hücreler arasında ince bir koridor oluşmaktadır.

Giriş eyvanıyla aynı aksta / doğu kanatta, iki kat boyunca yükselen, sivri tonoz örtülü ana eyvan yer alır. Eyvanın doğu duvarında bir pencere, kuzey ve güney duvarında ise karşılıklı olarak yerleştirilmiş birer niş bulunmaktadır. Güneydeki mihrap nişidir. Ana eyvanın iki yanında yaklaşık kare planlı, eş büyüklükte birer mekân yer alır.

Fotoğraf 2.222 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, giriş eyvanı ve ana eyvan (İrban, 2022)

Üst katta küçük farklılıklar hariç alt katın aynısı gibidir. Öğrenci hücrelerinin girişleri basık kemerli değil; düz ahşap hatıl bulunur. Tavanları ahşaptır ve tavanda aydınlık açıklıkları bulunmaktadır. Girişin iki yanında da alt kat gibi dikdörtgen birimler yer alır. Güneybatıdaki birimin güney duvarında kareye yakın küçük bir niş ile batı duvarında bir mazgal pencere; kuzeybatıdaki mekânın ise batı ve kuzey duvarında birer penceresi vardır.

İnşa malzemesi olarak moloz, kesme taş, devşirme malzeme kullanılmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapının tonoz alınlığı ve basık kemerli kapının üzerindeki beş satırlık inşa kitabesi:

١- بسم اللهالرحمن الرحيم

٢- امربعمارة)..(مك السلطان)..(اكبر

٣- الامير سنان الدين جالس بن يونس بن

٤- الياس بن الحميد احسن الله

٥- فى شهر سنة عشر سبع ماء

Okunuşu:

“Bismillahirahmanirahim

Emere bi’imareti hazihil-medreseti’l-mubareke

Elemir Sinaneddin Calis Bin Yunus Bin

İlyas Bin el Hamit binaşru’l-llahu fi

Şuhvei sene tıs’a aşere ve seba mie 719 (1319).

Türkçesi

Bu mübarek medresenin yapılmasını Hamidoğlu, İlyas oğlu, Câlis oğlu Emir Sinaneddin-Allah ömrüne yardım etsin H.719/M.1319-1320 yılı aylarında emretti.

Taç kapı nişinin sivri kuşatma kemeri üstünde yatay şeritte uzanan sülüsle yazılmış tek satırlık kitabe;

Kitabe baraj inşaatı sırasında kısmen kırılmıştır. Burada Hz. Ali’nin Arapça bir beyiti yazılıdır (Binler ve Kılcı, 1995).

Yazılışı:

(..)عالم على الدارين لا تفا في)..(بالدارين

Türkçesi:

Ey ilim taleb eden, takvaya sarıl,

Uykuyu bırak, çok yemeyi terk et.

Fotoğraf 2.223 Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi, inşa kitabesi

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.937/M.1530 yılına ait Tahrir Defterinde medresenin geliri 7.588 akçedir. H.975/M.1567'de ise 10137 akçeye yükselmiştir. Selametboğazı köyünde, mukata'a-i asiyab, eşcar-ı ceviz, mukata'a-i hamam, icarei dedakin, icarei bahçe, bağ, han; Yeleme karyesinde, icarei zemin, bostan, otlak, gibi kalemlerden meydana gelmektedir. Bu tarihte medresenin müderrisi ve mutasarrıfı Mevlâna Mehmet'tir (Karaca, 1997, s. 354). H.1281/M.1865 yılında medrese vakfının giderleri 670 kuruştur (BOA, EV.d., 15024).

H.1304/M.1886 yılında Sinaneddin Medresesi'nin mutasarrıfı Saidzade Osman Efendi'dir. Ayrıca Antalya Balıkpazarı'nda 4 dükkân seneliği 3.750 kuruştan 2 seneliğine kiraya verilmiştir ve gelirin yarısı mutasarrıfa bırakılmıştır (BOA. MŞH. ŞSC. d., 1177, s. 30).

H.1250/M.1835 yılında Teke sancağı dahilinde İstanos nahiyesinde Sultan Hatun Zaviyesi ve Hatuniye Medresesi evkafı tevliyeti babaları mahlulünden iki oğluna verilmiştir (BOA, C.MF., 82/4089).

H.1273/M.1857 yılında vazifesi vakıftan ücretlendirilen Hatuniye Medresesi müderrisi Sadullah Efendi zimmetine meşrut kılınandan fazla aldığı ve meblağı iade etmemesi sıkıntıya sebep olmuştur (BOA, A.}MKT.MHM., 112/31).

2.1.38. Aksaray Zinciriye Medresesi

Yapının Adı: Medrese-i Silsile, Medrese-i Tal, At Medresesi, Karamanoğlu İbrahim Bey Medresesi, İncirli Medrese, Zincirli Kuyu Medresesi gibi isimlerle anılmıştır (Kuran, 1969; s. 219-220; Sözen, 1970, s. 34; Konyalı, 1974, s. 1334-1336; Görür, 1999, s. 42).

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında "İncirli nam–ı diğer Zincirli ya da Zenciriye" olarak geçmektedir (BOA, C.MF., 35/1713; BOA, C.MF., 56/2759)

Yapının Yeri: Günümüzde Aksaray kent merkezinde, Dere Mahallesi, Zincirli Caddesi üzerinde, Orta Çağ'da kalenin dışında yer almaktadır.

Şekil 2.79 Aksaray Zinciriye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 20.10.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi bulunmayan yapının, taç kapı kuşatma kemeri üzerinde yer alan Enfal suresinin ebcet değerinin H.738/M.1338 yılını vermesine dayanarak, kesin olmamakla birlikte yaklaşık bu tarihte Karamanoğullarından Bedreddin Mahmut'un oğlu Şucaeddin Mirza Halil Bey (1323-1350) tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir (Konyalı, 1974, s. 1353).

A. Gabriel, 1337 yılında Karamanoğulları'ndan Yahşi Bey tarafından yaptırıldığını belirtmektedir (Gabriel, 1931).

Ancak A. Kuran medresenin mimari özelliklerinden dolayı Karamanoğlu II. İbrahim Bey döneminde yani M.1424-64 yılları arasında yapıldığını ileri sürmüştür (Kuran, 1969b, s. 220).

M. Görür ve O. N. Dülgerler ise medresenin Karamanoğulları'ndan Şücaeddin Halil Bey zamanında (1333-1350) inşa edildiğini kabul etmektedir (Görür, 1999, s. 143; Dülgerler, 2006, s. 104).

Ancak üzerinde durulması gereken esas konu o dönemde Aksaray şehrinin hangi devletin elinde olduğudur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Aksaray önce İlhanlıların, sonrasında da 1328 yılında Eretnalıların eline geçmiştir. Karamanoğullarının egemenliğine girmesi ise 1366 yılında Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey döneminde olmuştur. Dolayısıyla medresenin inşası Eretna Beyi Emir Eretna (1327-1352) zamanında inşa edilmiş olması da ihtimaller dahilindedir (Erdal, 2014, s. 214).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

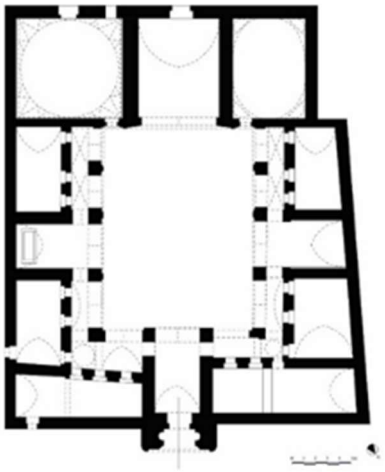
Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Zinciriye Medresesi, 1918 yılından sonra cezaevi olarak kullanılmıştır (Sözen, 1970, s. 34). Hapishane olarak kullanılırken oldukça tahrip olan medresenin, bu kullanım sırasında öğrenci hücreleri arasındaki duvarlar yıkılmış, ana eyvanın güneyindeki odası çökmüştür. Hapishanenin buradan taşınmasından sonra medrese iyice bakımsız hale gelmiş, içi ve dışı atılan çöplerle dolmuştur (Kuran, 1969b, s. 219; Çiftçioğlu, 2001a, s. 110).

1973 yılında medrese Aksaray Abidelerini Koruma Derneği'nin çabalarıyla Müze'ye dönüştürülmüştür (Konyalı, 1974, s. 1362; Görür, 1991, s. 116).

1994 yılında Kültür Bakanlığı'na tahsis edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 793, 633, 2).

2006 yılında Aksaray'da yeni bir Müze binası yapılmış ve buradaki tarihi eserler yeni yapılan müzeye taşınmıştır. 2006 ve 2009 yılları arasında Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Zinciriye Medresesini aslına uygun olarak restore ettirmiştir. 2009 yılında Zinciriye Medresesi özel bir firmaya kiraya verilmiş, bir süre eğlence merkezi olarak kullanılmıştır. 2012 yılında Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü ile Aksaray Belediyesi arasında yapılan bir sözleşmeye göre Zinciriye Medresesi'nin işletim hakkı Aksaray Belediyesi'ne devredilmiştir. Daha sonraki süreç içerisinde Zinciriye Medresesi, Aksaray Belediyesi İl Kültür Turizm Müdürlüğüne bağlı olarak Kültür ve Sanat faaliyeti yürüten bir mekân olarak hizmet vermiştir. Zinciriye Medresesi günümüzde kütüphane olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı olan medrese açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, dört eyvanlı ve tek katlıdır.

Şekil 2.80 Aksaray Zinciriye Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Medresenin doğu cephe ekseninde beden duvarından dışa taşkın ve yüksek mukarnas kavsaralı taç kapı, eksenin batısı ile güney ve batı cephede birer pencere vardır.

Kuzey cephede herhangi bir açıklık bulunmamaktadır ve batıya doğru yaklaşık 2,50 m daralarak içe bir kademelenme yapmaktadır. Cephenin ekseninde içteki yan (kuzey) eyvanı vurgulamak ve kalkan duvarı oluşturmak için yüksek tutulmuştur. Doğusunda bir, batısında ise iki çörten vardır.

Güney cephenin doğusunda basık kemerli kapı ve üst seviyede iki çörten bulunmaktadır. Cephenin ekseni içteki yan (güney) eyvanı vurgulamak ve kalkan duvarı oluşturmak için yüksek tutulmuştur.

Batı cephenin ekseninde düz lentolu kapı ve üzerindeki sivri kemerli pencere[184] bulunur. Diğer cephelerde olduğu gibi bu cephede de ana eyvanı dıştan vurgulamak için yüksek tutulmuştur. Bütün cepheler dendanlarla sonlanmaktadır. Dendanlar batı cephe ekseninde beden duvarı ve taç kapı arasındaki dengeyi sağlamak amacıyla basamak şeklinde yukarıya doğru kademelenme yaparak daralmaktadır.

[184] Güney cephe ile aynı düzenlemeye sahip olan bu kapı ve pencere açıklığı sonradan örülerek kapatılmış ve cephe sağır tutulmuştur.

Doğu cephenin ortasında yer alan dokuz sıra mukarnas kavsaralı taç kapıdan doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı sivri tonoz örtülü giriş eyvanına girilir. Giriş eyvanının iki yanında, doğu-batı yönündeki bir kemerle iki kısma ayrılmış kuzey-güney yönünde uzanan kuzeydeki düzgün güneydeki düzgün olmayan dörtgen planlı ve yine aynı yönde uzanan sivri tonoz örtülü birer birim yer almaktadır. Girişleri avlunun içinden/batıdan sağlanmaktadır ve kapıların yanına birer pencere bulunur. Giriş eyvanının güneyindeki mekânın önündeki revak bir sivri kemerle ikiye bölünmüş, güneydeki küçük bir kubbe, kuzeydeki ise geniş bir sivri kemerle örtülüdür. Kuzeydeki revakta güneydeki gibi bir sivri kemerle iki kısma ayrılmış, kuzeydeki kubbe, güneydeki geniş bir sivri kemerle örtülüdür.

Fotoğraf 2.224 Aksaray Zinciriye Medresesi, genel görünüm

Giriş eyvanından, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, kuzey, güney ve doğuda dörder sütun ve sivri kemerlerle oluşan revaklarla çevrelenmiş, ortasında dikdörtgen bir havuz bulunan avluya girilir. Avlunun doğu kanadı ekseninde giriş, batı kanadı ekseninde ana eyvan ile kuzey ve güney kanatların ortasında dikdörtgen planlı sivri tonoz örtülü birer yan eyvan bulunur. Eyvanlar zeminden yükseltilerek vurgulanmışlardır.

Giriş eyvanı ile aynı aksta / batıda ana eyvan yer alır. Eyvanın iki yanında kare planlı biri üçgen kuşakla, diğeri tromp ile geçilen kubbeli birer birim bulunur.

Avlunun kuzey ve güney kanadında eksende kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü birer yan eyvan, eyvanın iki yanında doğu-batı doğrultusunda kuzeydekiler düzgün olmayan dikdörtgen, güneydekiler dikdörtgen olmak üzere sivri tonoz örtülü birer birim bulunur.

Ana eyvanın bitişiğinde güney dershane odası kare, kuzeydeki kareye yakın dikdörtgen planlı ve kubbe ile örtülüdür.

Avluya açılan mekanların kapı ve pencereleri basık kemerlidir. Sekiz birimden oluşan öğrenci odalarından ikisi kubbe diğerleri sivri tonoz örtülüdür. Moloz taş örgü malzemesi olarak duvarlarda; kesme taş kaplama yine duvarlarda, cephe, taşıyıcısı, bağlayıcı ve örtü sisteminin dışında; tuğla ise örtü ve geçiş sistemlerinde kullanılmıştır (Konyalı 1974, s. 1345, Aslanapa 1984, s. 203).

Fotoğraf 2.225 Aksaray Zinciriye Medresesi, avlu

Medrese, yüksek duvarları ile dışarıdan anıtsal bir görünüme sahiptir. Cephelerde taş mazgallar bulunmaktadır. Eyvanların üzerinde Selçuklu üslubunda bitkisel motifler bulunmaktadır. Bunlardan mihrap yönündeki eyvanın cephesi geometrik, taş oyma motifleriyle bezenmiştir. Zinciriye Medresesi'nde mozaik kakma çinilerin izleri de görülmektedir (Görür, 1991, s. 120). Medresede bezeme; taç kapı, eyvan kemerleri, revak araları ve öğrenci odaları kapılarında görülür.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapının kavsara kuşatma kemeri üzerinde, kabaraların arasında celi sülüs karakterde Enfal Suresi 49. ayetinin bir bölümü, yazılıdır.

Yazılışı:

ومن يتوكل على الله

Okunuşu:

ve men yetevekkel ‘alâ’llâh

Türkçesi:

“…kim Allah’a tevekkül ederse…” yazılıdır (Enfal Suresi/49).

Kavsara kuşatma kemeri üzerinde sülüs hatla yazılmış ayet kitabesi:

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم

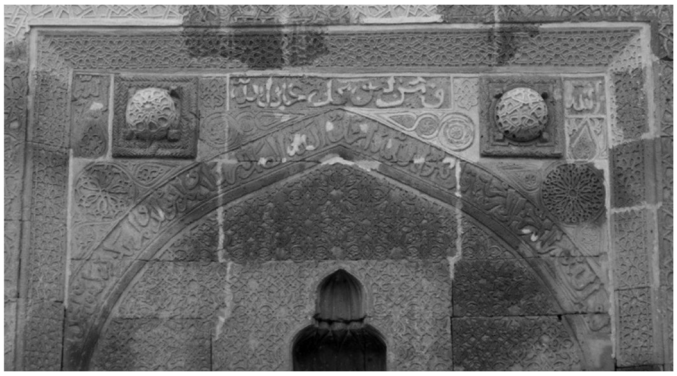
قل هو الله احدالله الصمد لم يلد ولم يولد ولم يكن لهكفوا احد

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim. Kul huvallâhu ehad. Allahüssamed. Lem yelid ve lem yûled. Ve lem yekun lehu kufuven ehad.

Türkçesi:

Rahman rahim olan Allah’ın adıyla. De ki: “O, Allah’tır, bir tektir. Allah Samed’dir. (Her şey O’na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.) Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O’na denk ve benzer değildir (İhlâs Suresi Türkçe Meali | Kur'an-i Kerim).

Fotoğraf 2.226 Aksaray Zinciriye Medresesi, kitabe

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu

Osmanlı Dönemi arşiv kayıtlarında medresenin kullanımına ve vakıflarına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 2.32 Aksaray Zinciriye Medresesi, Vakıfları (1476 – 1500 yılları arasında)[185]

Tarih	**Vakfedilen Yerler**	
M.1476	Aksaray	Orkistan, Metavi, Boğluca köyleri Meydan kapısında 1 kıt'a bağ 1 kıt'a yer ve harap bir değirmen
1483	Göktaş Nahiyesi	1 kıt'a yer Darü'l-hadis diye bilinen bir kıt'a yer Anbar yeri
	Aksaray	Akhisar köyü
1500		Dörtkavak yanında 1 kıt'a yer Mevlevihane Toplam gelir:14450 akçe
1530	Aksaray	Orkistan, Boğluca, Metavi, Tatarani köyleri Meydan kapısındaki bağın yarısı 11 kıt'a yer Akçahisar / Akhisar köyü Toplam geliri: 17447 Akçe

H.1180/M.1767 yılında medresenin vakıfları arasında Eyubili nahiyesinin Tatarili ve Körlik köylerindeki bağ, bahçe ve değirmen eklendiği anlaşılmaktadır (BOA, C.MF., 156/7789).

Mütevelli ve Müderris

H.881/M.1476 tarihinde medresenin müderrisi Mehmet Çelebi'dir. H.888/M.1483 yılında mutasarrıf Mevlâna Seydi Ali Çelebi, H.906/M.1500 yılında ise Mevlâna Hayreddin adındaki şahıstır (Çiftçioğlu, 2001a, s. 111).

Osmanlı dönem kaynağı Hoca Saadettin Efendi'nin Tacü't Tevarih adlı eserinde Molla Cemaleddin'in müderris olduğundan ve üç nitelikte öğrencisi olduğu anlatılmaktadır. *"Birinciler medreseye gelişlerinde yol boyu ders alırlardı ki bunlara yürüyenler adı*

[185] Tablo, İsmail Çiftçioğlu'nun 2001 yılında yazdığı, Vakfiyelere ve Tahrir Defterlerine Göre Karamanlı Eğitim-Öğretim Müesseseleri adlı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

verilirdi. İkinciler medresenin revakları altında ders aldıkları için onlara revakiyyun (saçak altındakiler) denilmişti. Molla hazretleri medreseye varıp atından inince önce revakta bulunanlara derslerini gösterdikten sonra iç dersliğe girer ve burada oturan değerli kişilere ayrıca ders verirdi" (Hoca Saadettin Efendi, 1992, s. 17).

H.1078/M.1668 yılında Zinciriye Medresesi müderrisi aynı zamanda Aksaray kazası müftüsü olan Yahya Efendi'dir (BOA, İE.EV., 20/2449). Bir müftünün burada müderrislik yapıyor olması medresenin derecesi hakkında da fikir vermektedir. Buna göre medrese ellili medrese grubundadır.

H.1090/M.1680 yılında mütevelli Mustafa Efendi'dir (Temel, 2008, s. 71). H.1104/M.1693 yılına ait Hurufat Defteri'nde yer alan kayda göre medresenin mütevellisi Ahmet'tir ancak zimmetine para geçirmesinden dolayı yerine Mahmut adındaki şahıs mütevelli olarak görevlendirilmiştir.

H.1112/M.1700 yılında mütevelli Mahmut görevini bıraktığından dolayı yerine Ahmet görevlendirilmiştir (Temel, 2008, s. 72).

H.1146/M.1734 yılında 25 akçe ile medresenin müderrisi olan Mustafa Mısrî, iki akçe ile de tevliyet ve cibayet görevlerini yürütmektedir (BOA, C.MF., 111/5521). Üç görevi bir arada yürütmüştür.

H.1152/M.1740 yılında medreseye sınavla müderris alınmıştır ve Mustafa halife müderris olarak tayin edilmiştir (BOA, C.MF., 114/5664).

H.1172/M.1759 yılında Zinciriye Medresesi müderrisi Mısrizade Ahmed Efendi vefat etmiş ve Seyyid İsmail ve Mehmet efendiler müderrislik görevini haksız olarak uhdelerine aldırmışlardır ancak daha sonra bu görev, merhumun oğulları Hafız Mehmed Emin ile Hafız Mustafa'ya verilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 232/18334).

H.1207/M.1793 yılında medresenin tevliyeti Mustafa Efendi'nin ölmesi üzerine oğulları Ahmet ve Mehmet'e verilmiştir (BOA, C.MF., 83/4126).

H.1210/M.1796 yılına ait belgede Aksaray'da İncirli yahut Zinciriye Medresesi müderrisliğiyle ilgili ilam bulunmaktadır (BOA, C.MF., 41/2031). H.1211/M.1797

yılında Mustafa'da olan altıda bir hisse müderrislik görevine, ölümü üzerine Ebu Müslim Şemi getirilmiştir (BOA, C.MF., 7/313)[186].

H.1219/M.1805 tarihinde müderrislik ciheti hissesi tevcih edilmiştir. Abdullah Nuri'de olan iki üçte bir hisseden, üçte bir ve yarı hissenin altıda bir hisse müderrislik görevi, ölmesi üzerine oğlu Abdurrahman verilmiştir (BOA, C.MF., 35/1713).

H.1239/M.1824 yılında Abdullah'ta olan tevliyet ve cibayet görevleri; Ali, Hüseyin ve Mustafa'ya verilmiştir (BOA, C.MF., 103/5134).

H.1253/M.1838 tarihli belgede, üçte bir hisse müderris olan Mustafa'nın, bu göreve uygun olmadığı gerekçesiyle, görevin kendisine verilmesine dair, Mahmut'un dilekçesi yer almaktadır (BOA, C.MF., 56/2759).

H.1268/M.1852 yılına ait kayıtta medrese vakfının tevliyet ve cibayeti Seyyid Mustafa Efendi üzerinde iken müderris Hasan Şükrü Efendi'nin müdahale ettiği ve bunun önlenerek eskisi gibi idare edilmesi gerektiği bilgisi bulunmaktadır (BOA, A.}MKT.MHM., 755/103).

H.1271/M.1855 yılında müderris olarak Kara Şeyhzade Hüseyin Efendi tayin edilmiştir (BOA, A.}MKT.NZD., 150/38). Aynı yıl, müderris altıda birden altıda bir ve dörtte bir hisse ile İbrahim Hilmi, Mehmet ve Süleyman'dır. H.1278/M.1862 yılında medresenin mütevellisi Abdullah Bey'dir (BOA, A.}MKT.UM., 555/81).

H.1295/M.1880 yılında Mustafa Fahreddin, üçte birden iki üçte bir hisse müderris olmuştur.

H.1312/M.1895'te müderrislik görevi, İbrahim Hilmi'nin oğlu Mehmet Cemalettin'e verilmiştir. H.1323/M.1905'te mütevellilik, Mustafa'nın oğlu Mehmet Nuri'nin olmuştur (Temel, 2008, s. 74).

Cabi

H.1112/M.1700 yılında 1 akçe ile cabi olan Ali görevini oğlu Mehmet'e devretmiştir (Temel, 2008, s. 72)**.**

[186] BOA, C.MF., 41/2031 bu belge ile aynı bilgileri içermektedir.

2.1.39. Karaman Ermenek Tol Medrese

Yapının Adı: Ermenek Tol / Emir Musa Medresesi (Diez, Aslanapa, ve Koman, 1950, s. 22; Kuran, 1969b, s. 210; Sözen, 1970, s. 131).

Tol kelimesinin sözlük anlamı ise, taş kemer veya taş kemerlerle yapılmış olandır.

Yapının Yeri: Karaman ili, Ermenek ilçe merkezi, Taşbaşı Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Şekil 2.81 Ermenek Tol Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.01.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısındaki kitabesine göre H.740/M.1339 yılında Karamanoğlu Bedreddin Mahmud Bey'in oğlu Emir Musa Bey tarafından inşa ettirilmiştir (Diez, Aslanapa ve Koman, 1950, s. 22; Sözen, 1970, s. 131).

Emir Musa, babası Bedreddin Mahmud'un ölümü üzerine 1312 yılında Karaman Beyi, 1331 yılında da Ermenek beyi olmuş ve 1355 yılında da ölmüştür (Diez, Aslanapa ve Koman, 1950, s. 22).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yan eyvan kemeri üzerinde yer alan onarım kitabesine göre H.1120/M.1611 yılında Şahin adında bir usta tarafından onarılmıştır.

Fotoğraf 2.227 Ermenek Tol Medrese, onarım kitabesi

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medresenin bilinen ilk onarımı yukarıda da belirtildiği gibi M.1611 yılında gerçekleştirilmiştir.

1960'lı yılların sonlarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir onarıma tabi tutularak yıkılmaktan kurtulmuştur. Yapıdaki son restorasyon ise 2004 yılında tamamlanmıştır. Yapının eğimli bir arazi üzerinde bulunması, etrafındaki imar hareketleri ve yağmur sularının zaman içerisinde oluşturduğu tahribat nedeniyle zemin güçlendirmesi ve kaymayı önleyen betonarme kazıklar çakılarak çeşitli sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır (Baş, Duran ve Genç, 2018, s. 76).

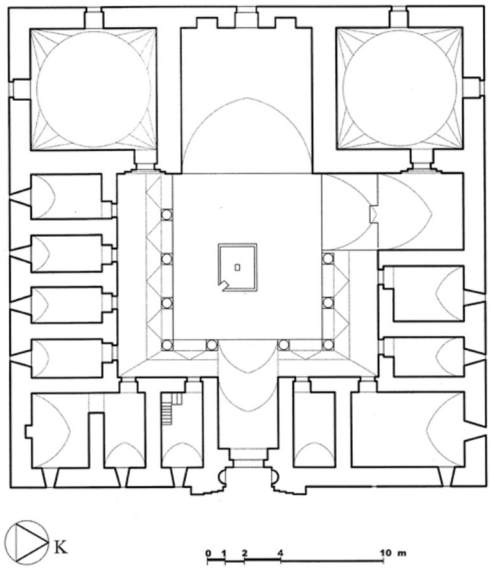
Eskiden toprakla örtülü olan medresenin damı sonradan onarım sırasında kesme taşla kaplanmıştır. Ana eyvanın iki yanında yer alan kubbeli odaların kubbeleri içten kaba yonu taşla, kare plandan kubbeye geçişi sağlayan üçgen bingiler ise tuğla malzemeyle örülmüştür (Dülgerler 1995, s. 129).

Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan Tol Medresesi 1980 yılında kültürel yapı olarak tescil edilmiştir. Bazı odalarında etnografik malzemeler ve taş eserler sergilenmektedir. Yeniden kullanıma bağlı olarak avlunun üzeri polikarbon malzeme ile örtülmüştür.

Medrese odalarının duvarlarında, avluda yer alan revak kemerlerinin yüzeylerinde dökülmeler, kırılarak ayrılmalar vardır. Yapının zeminden aldığı su, çevresinde yer alan yoğun araç trafiği, bakımsız bırakılması, bilinçsiz yapılan restorasyon çalışmaları ve insanların burada define aramaları nedeni ile yapılan kazılar medreseyi bugünkü haline getirmiştir (Eroğlu ve Yaldız, 2006, s. 322). Günümüzde restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

Yapı Tanıtımı: Doğu-batı doğrultulu kareye yakın dikdörtgen planlı olan medrese, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, üç eyvanlı ve tek katlı düzenlemeye sahiptir.

Doğu cephe ekseninde dışa taşkın ve beden duvarından oldukça yüksek tutulmuş mukarnas kavsaralı taç kapı, taç kapının güneyinde üç, kuzeyinde ise bir mazgal pencere yer almaktadır. Taç kapının cephe-oran ilişkisine bakıldığında aslında bu dönemde yeni arayışlara gidildiğini söyleyebiliriz. Medrese taç kapsında yüksekliğin artması bu örnekle başlamıştır.

Şekil 2.82 Ermenek Tol Medrese, plan (Kuran, 1967)

Fotoğraf 2.228 Ermenek Tol Medrese, taç kapı (T.C. Karaman Valiliği - Tol Medrese, Erişim Tarihi: 14.02.2024)

Kuzey cephenin doğusunda üç mazgal, batısında ise bir dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Batı cephede ise ana eyvan ve iki yanında bulunan birimlerin örtüleri dışarıdan algılanabilmektedir. Ana eyvanın yaklaşık ekseninde altta dikdörtgen biçimli, üstte sivri kemerli alınlıklı çift sıralı, eyvanın iki yanında bulunan birimlerde de alt seviyede birer dikdörtgen pencere yer alır.

Fotoğraf 2.229 Ermenek Tol Medrese, batı cephe, (T.C. Ermenek Kaymakamlığı - Tolmedrese, Erişim Tarihi: 01.01.2025)

Güney cephede, eksenin doğusunda dört mazgal, batısında bir dikdörtgen pencere bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.230 Ermenek Tol Medrese, güney cephe, genel görünüm

Doğu cephede yer alan taç kapının basık kemerli kapısından giriş eyvanına geçilir. Taç kapı kütlesi içinde kavsaranın altı, basık kemerin üzerinde dikdörtgen bir pencere vardır. Giriş eyvanının iki yanında doğu-batı yönünde sivri tonozlu ve girişleri batıdan olan birer birim ve bu birimlerin bitişiğinde kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı sivri tonozlu yine girişleri avlunun içinden olan birer birim daha bulunur. Kuzeydeki birimde herhangi bir açıklık yoktur, kuzeydoğudaki mekânın doğu köşesinde ve kuzey duvarında birer mazgal pencere, eyvanın güneyindeki birimin doğu duvarında bir mazgal pencere ve güneybatı köşesinde merdiven yer alır. Bitişiğindeki mekân ise bir duvarla ikiye bölünmüş doğu-batı ve kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı sivri tonozlu ve doğu duvarlarında bulunan birer mazgal pencereyle aydınlatılan iki mekân elde edilmiştir.

Giriş eyvanından yaklaşık kare planlı, doğuda dört, kuzeyde iki ve güneyde üç sütun atılan sivri kemerli revaklarla çevrelenmiş, ortasında kare bir havuz bulunan avluya ulaşılır. Ana eyvan, havuz, avlu, giriş eyvanı, taç kapı dizilimi aynı aks üzerinde yer almaktadır (Şaman Doğan ve Bilget Fataha, 2011, s. 100-101).

Ana eyvan avlu zemininden iki basamakla yükseltilmiş, dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülüdür. Eyvanın batı duvarı ekseninde altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli pencere vardır. Ana eyvanın iki yanında da kare planlı, üzeri köşe üçgenleri ile geçilen kubbeli birer mekân, bu mekanların da doğu duvarında alt seviyede dikdörtgen birer pencere yer almaktadır. Kuzeydeki birim türbe, güneydeki kışlık dershanedir. Türbe ana ve kuzey yan eyvana bitişiktir. Yan eyvan, türbeye giriş için tasarlanmış gibidir.

Kuzey yan eyvan eksenden batıya kaydırılmıştır. Eyvanlar avluya sivri kemerle açılmaktadır. Aynı zamanda zeminden yüksek tutulmuştur.

Avlunun kuzey kanadında iki, güney kanadında yaklaşık eş büyüklükte dört öğrenci odası yer alır. Bu odalara basık kemerli kapılarla girilmektedir ve birer mazgal pencere ile dışa açılırlar.

Taç kapı ve ana eyvan kemeri üzerinde bitkisel ve geometrik süslemeler görülür. Medresenin inşasında düzgün kesme taş ve avludaki sütunlarda devşirme malzeme kullanılmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapıda basık kemerli kapının üzerinde sülüsle yazılmış iki satırlık inşa kitabesi:

انشاءهذه االمدرسة المباركة الامير الكبير العالم العابدالغازى

برهان الدولة والدين موسى بن قرمان فى سنة اربعين وسبعماية

Okunuşu:

“İnşa’e hâzihi’l medreseti’l mubâreketi el-emîru’l kebîru’l-‘âlimu’l- ‘âbidu’l-ğâzî burhanü’l devletü ve’d-dîn Mûsâ bin Karaman- fî sene erba’îne ve seb’amiye”

Türkçesi:

Bu mübarek medreseyi, büyük emir, âlim, gazi, ibadet eden, dünya ve dinin burhânı, Karamanoğlu Mahmud'un oğlu Musa 740 senesinde inşa ettirdi (Kuran, 1969, s. 210-211).

Fotoğraf 2.231 Ermenek Tol Medresesi, inşa kitabesi

Vakfiye:

Vakfiyesinin tam metni günümüze gelmemiştir ancak Kanuni dönemine ait Tapu Tahrir Defterinde H.745/M.1344 yılında Ermenek kadısı Safiyyüddin oğlu Mevlâna Gıyâseddin tarafından düzenlenmiş vakfiyesi yer almaktadır. Buna göre; medresede görevli müderrisin kasaba yerine medresede ikamet etmesi buradan ayrılmaması sadece derslerle meşgul olması istenmiştir (Çiftçioğlu, 2001).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Kuyud-ı Kadime Arşivinde 665 numara ile kayıtlı, Hoca Müslihüddin tarafından hazırlanan H.881/M.1479 tarihli "Karaman Eyaleti" vakıflarını içeren "İlyazıcı Defterinde" Ermenek Tol/Emir Musa Medresesi ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır. "Vakf-ı medrese-i Emir Musa der Larende, müderris Mevlâna Davud bi hükm-i padişah", yani bu tarihte Mevlâna Davud müderris olarak görevlendirilmiştir.

H.906/M.1500 tarihli, II. Bayezıd dönemi İlyazıcı defterindeki bilgiye göre müderris Mevlâna İdris'tir. (Konyalı, 1967)

Tahrir Defterlerinde medresenin gelirlerine dair bilgiler bulunmaktadır. 1500 tarihli vakıf tahrir defterine göre toplam geliri 9635 akçedir. Kanuni döneminde yıllık geliri 7.946

akçedir. 1 numaralı tahrir defterinin ikinci kısmında medresenin vakıflarına yer verilmiştir (Çiftçioğlu, 2001a, s. 119-120).

Tablo 2.33 Ermenek Tol Medresesinin 1500 tarihinde Gelirleri (Konyalı, 1967, s. 456; Çiftçioğlu, 2001a).

Ermenek	Fariske Köyü Başdere Mezrası Lavgos köyünde yer Giçiırmak'ta yer Berat köyünde üzüm bahçesi Kovasinan köyünde üzüm ve ceviz bahçesi Görgemel köyü Paşaçukuru Emir Ahmed mülkü civarındaki yer Gagara köyünden bir yer Kemer yeri Kasaba yakınındaki Çaltılu yeri Sultanbağı altında 3 kıt'a yer Akmanastır Köyü yakınında Paşabağı denilen yer Kerimeddin Köyünde yer Çapul yeri Deli Salih Cıvahanesi yeri Hacı Mahmut tasarrufunda bulunan tahin yerinin icaresi
Konya	Mescidlüsalur köyünün yarı öşrü
Larende	Sıdırva mezrası Köçekzaviye Mahallesi'nde yer
Gülnar	Yaylaklarda yerler Belkörü mevkiinde yer
Mut	Külören'i mevkiinde yer Esensaçlu Köyünde yer Saru Veli Köyünde yer Lamas köyünde yer Uğurlu köyüne bağlı yaylakta ve köyün sınırında bir yer
Medrese yakınında	Selçuk mevkiinde ceviz bahçesi, Hamam, Bahçe
	Yıllık Gelir: 7.946 akçe

2.1.40. Antalya Alanya Obaköy Medresesi

Yapının Adı: Alanya Obaköy Medresesi

Yapının Yeri: Alanya'ya 15 km uzaklıkta Belen Mahallesi'nde bulunmaktadır (Diez, Aslanapa ve Koman, 1950, s. 33; Kuran, 1969b, s. 21; Sözen, 1970, s. 136).

Şekil 2.83 Alanya Obaköy Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 13.05.2024)

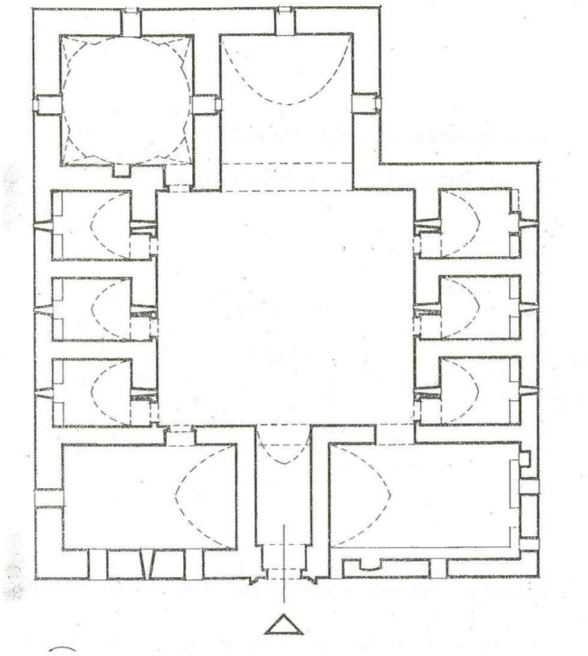
Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi günümüze gelemeyen yapının tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemekle birlikte medrese ile eş zamanlı yapıldığı düşünülen Gülefşan Camii ve diğer yapılarla gösterdiği benzerliklerden dolayı H.775/M.1373 yılında Bedrüddin Mahmud Bey tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir (Sözen, 1970, s. 136).

Bu tarihte beyliğin başında Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey (1359-1398) bulunmaktadır ve Alanya Bedrüddin Mahmut yönetimindedir (Sözen, 1965, s. 154).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesine geçirilmiştir.

Yapı Tanıtımı: Kuzey-güney doğrultulu kareye yakın dikdörtgen planlı, iki eyvanlı, revaksız, açık avlulu, tek katlı bir düzenlemeye sahiptir.

Şekil 2.84 Alanya Obaköy Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Kuzey cephede ekseninde bugün büyük ölçüde yıkılmış olan taç kapısı restore edilmiştir. Taç kapının batısında iki dikdörtgen, doğusunda ortada bir mazgal iki yanında da birer dikdörtgen pencere bulunur.

Fotoğraf 2.232 Alanya Obaköy Medresesi, genel görünüm (Alanya Belediyesi - Kültür Sanat - OBA MEDRESESİ Erişim Tarihi: 15.12.2025)

Batı cephede iki dikdörtgen, üç mazgal pencere bulunur. Bu cephenin güneybatı köşesine herhangi bir mekân eklenmemiş olmasıdır.

Güney cephede iki pencere yer alır.

Kuzey cephe ekseninde bulunan tonoz kavsaralı taç kapıdan dikdörtgen planlı sivri tonozlu örtülü ve dar tutulmuş giriş eyvanına geçilir. Eyvanın iki yanında girişleri

güneyden olan doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı sivri tonoz örtülü yaklaşık eş büyüklükte birer mekân vardır.

Giriş eyvanı kare planlı avluya açılır. Avlunun kuzey ve güney kanatlarında eşit büyüklükte dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü üçer öğrenci hücresi yer alır. Bu birimler dışarıya birer mazgal pencere ile açılırlar.

Giriş eyvanının simetriğinde dikdörtgen planlı sivri tonoz örtülü ana eyvan ve eyvanın batı, doğu ve güney duvarının yaklaşık ortasında birer pencere yer almaktadır. Doğusuna bitişik kare planlı, köşe üçgenleri ile geçilen kubbe örtülü mescit bulunur. O da ana eyvan gibi üç yönde bulunan pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu nedenle mescitten ziyade kışlık dershane olarak kullanılmış olmalıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi ana eyvanın batısında mekân bulunmamaktadır.

İnşasında devşirme malzeme ve moloz taş kullanılmıştır. Yapıda taç kapının giriş kapısı sövelerinin iç ve dış yüzü ve mescit kapısında bitkisel, geometrik ve figürlü süsleme görülür.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Yapıda kitabe yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Fatih Dönemine ait İcmal-Mufassal defterine kaydına göre H.872-881/M.1467-1476 yılları arasında medresenin yıllık geliri 1.115 akçedir. Vakıfları ise; medrese önünde üç kıta yer, bir değirmen, Akseki köyünde Bağyeri adıyla bilinen üç kıta yer, Kapucak köyünde 5 kıta yer, Nağlu'da Sultanpınarı önünde bahçe, Depeyakası köyünde zeytinlik bahçesi, Taşbazarı'nda bulunan hamamın yarı geliridir (Çiftçioğlu, 2001a, s. 112).

H.937/M.1530 tarihinde medresenin geliri yıllık 4950 akçedir (BOA, TT.d.., 166, s.220).

H.957/M.1550 yılına ait Tapu Tahrir Defterinde yer alan bilgiye göre medresenin geliri 3510 akçedir. Medrese önünde üç kıta yer, Güreniz köyünde bir değirmen, Akseki köyünde Bağyeri adıyla bilinen üç kıta yer, Kapucak köyünde 5 kıta yer, Nağlu'da Sultanpınarı önünde bahçe, Depe yakası köyünde zeytinlik bahçesi, Taş bazarı'nda bulunan hamamın yarı geliri, Alaiyye'de Ahi Ahmed zaviyesine ait başhane/bina vakıfları arasında yer almaktadır (Akgül, 1989, s. 306).

1467-1476 yıllarında medresenin müderrisi Mevlâna Abdullah Aziz'dir. 1550 yılında Ali bin Turmuş Fakih müderris olarak görevlendirilmiştir (Çiftçioğlu, 2001a, s. 113).

2.1.41. Muğla Beçin Ahmed Gazi Medresesi

Yapının Adı: Beçin Ahmed Gazi, Ahmed Ağa Medresesi

Yapının Yeri: Muğla ili Milas ilçesine bağlı Peçin/Beçin'de kalenin güneyinde, Orhan Camii'nin kuzeyinde yer almaktadır.

Şekil 2.85 Beçin Ahmed Gazi Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 15.10.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısındaki kitabesine göre H.777/M.1376 yılında Menteşe Beyi Ahmed Gazi tarafından inşa ettirilmiştir.

Daha önce Beylikler Döneminin ortaya çıkışından bahsetmiştik. Menteşe oğlu İbrahim Bey'in 1360 yılında ölümüyle, oğullarından Musa Bey yerine Ulu Bey olmuştur ve kendisi Milas, Beçin, Balat'a hâkimdir. Diğer oğulları ise Mehmed Bey, Muğla ve Çine'de, Ahmed Gazi Bey ise Marmaris ve güney sahil hattı boyuna ve Umur Bey de Fethiye taraflarında hâkimiyet kurmuştur. Musa Bey'in kesin olmamakla birlikte 1375 yılından biraz önceki bir tarihte ölümüyle Ahmed Gazi Bey Balat, Milas ve Beçin'e sahip olmuştur (Duran, 1995, s. 74-75).

Ahmed Gazi Dönemi'nde, kıyılarda bulunan donanma sayesinde Rodos ve Kıbrıs Adaları'na başarılı seferler gerçekleştirilmiştir. Bu başarılı seferler inşa kitabelerine "Sultânü's-sevâhil" yani sahiller sultanı ve "Gazi" unvanıyla yansımıştır. Bastırdığı paralarda "Gazi" Unvanını kullanmayı tercih etmiştir (Ünal, 2018, s. 21).

Bizans kaynaklarında da Menteşe Bey için "Salpakis Mantakhias" lakabına rastlanmaktadır (Akarca ve Akarca, 1954, s. 65). Türkçe de "Sahil Beyi Menteşe"

anlamına gelmekte olan bu unvan Menteşeoğulları Beyliği'nin sahil kesimlerinde söz sahibi olduğunun göstergesi olarak düşünebiliriz (Eroğlu, 2006, s. 35).

H.793/M.1391 yılında vefat etmiştir. Türbesi Ahmed Gazi Medresesi'nin ana eyvanında bulunmaktadır.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Ünlü seyyah Evliya Çelebi 1671 yılında kenti ziyareti sırasında medrese ile ilgili şu bilgileri vermektedir. *"Orhan Bey camii önünde Ahmed Ağa medresesi gayet mamurdur Ahmed Gazi anda medfundur. Ve medrese ile kal'a kapusı mabeyninde bir sofai azîm üzre bir çınarı münteha var ki sayesinde bin âdem sayelenir. Ve bu sofanın yol aşırı kıblesinde Gazi Ahmed Beyin iyali bir türbei pürenvarda medfunlardır"* (Evliya Çelebi, 2005, s. 230-231). Bu tarihte medresenin durumunun iyi ve işler durumda olduğu anlaşılmaktadır.

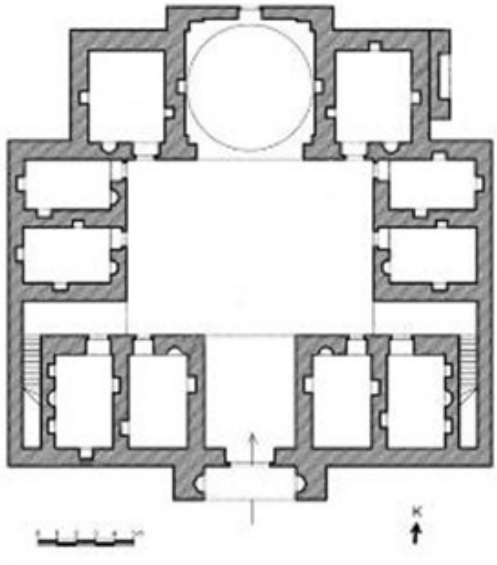
Günümüzde Milas Taş Eserler Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, revaksız, iki eyvanlı, tek katlı[187] ve simetrik olarak düzenlenmiştir. Medrese plan kurgusu ile değişim ve gelişimleri bize göstermektedir. Örneğin, ana eyvanında bulunan Ahmed Gazi Türbesi, Batı Anadolu Beylikleri dönemi içinde ünik uygulamalardan biridir.

Güney cephe ekseninde dışa taşkın ve cephe duvarından yüksek, tonoz kavsaralı taç kapı yer alır. Taç kapı kademeli / kademeli sivri kemerli düzenlemesi ile öne çıkar.

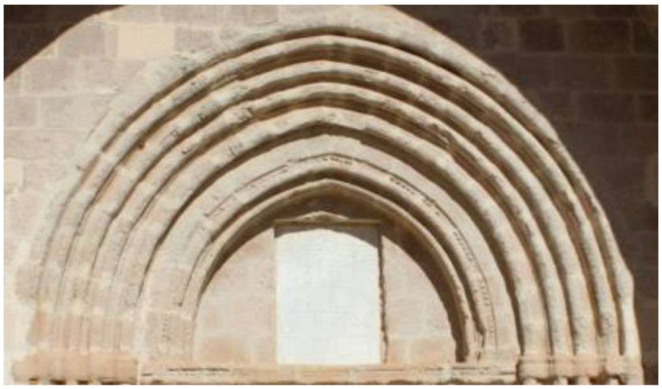
Araştırmacılardan A. Gabriel, profilli taç kapı düzenlemesini Kıbrıs Gotik ekolüne bağlar (Gabriel, 1931, s. 131). 1228 tarihli Divriği Ulu Camii ve Darüşşifasının gotik kapısı, 1335 yılına tarihlenen Niğde Sungur Bey Camii'nin doğu ve kuzey taç kapıda ve bazı pencerelerin üzerinde aynı etki görülür. Niğde'de Kıbrıslı ustaların çalıştığı bilinmektedir (Arel, 1968; Duran, 1995, s. 199).

[187] Araştırmacılardan M. Sözen, yapının iki katlı olduğunu belirtmektedir ancak ikinci katın varlığına dair bir iz bulunmamaktadır.

Şekil 2.86 Ahmed Gazi Medresesi, plan (Sözen'den yeniden işlenerek)

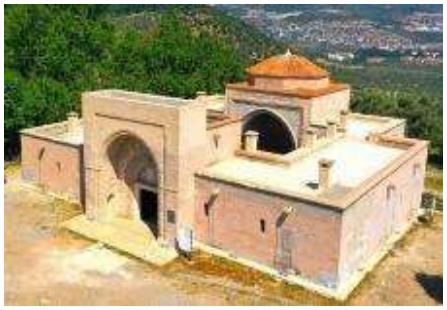
Araştırmacılardan K. Pektaş, bu konuyu şöyle açıklamaktadır. Karşılıklı etkileşimin açık bir şekilde görüldüğü Beçin Ahmed Gazi Medresesi, bir yandan Selçuklu geleneğini sürdürürken bir yandan da hem taç kapıda hem de ana eyvanda kullanılan profilli silmeli kemerlerle "sahillerin sultanı" unvanının gereği olarak Kıbrıs ile bir etkileşim olduğu açıkça görülür. Bu uygulama Kıbrıs'taki birçok yapıda karşımıza çıkmakla birlikte Girne yakınlarında Bellapais Manastırı (XII. yüzyılın ikinci yarısı), Lefkoşa Selimiye Camii (Ayasofya Camii, XIII. Yüzyıl), Gazi Magosa'da Lala Mustafa Paşa Camii (St. Nikola Katedrali, 1298-1312) gibi Kıbrıs'ta bilinen büyük ölçekli yapıların hemen hemen hepsinde görülmektedir (Pektaş, 2024, s. 273).

Fotoğraf 2.233 Ahmed Gazi Medresesi, taç kapı, kemer düzenlemesi

Taç kapının iki yanında ikişer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler özgününde mazgal olarak düzenlenmiş, son onarımlarda dikdörtgene dönüştürülmüştür. Doğu ve batı

cepheler kuzeye doğru kademelenmektedir. Ana eyvan yüksek tutularak dışarıdan algılanabilmektedir.

Fotoğraf 2.234 Ahmet Gazi Medresesi konum, (Kültür Envanteri, Erişim Tarihi: 30.04.2025)

Taç kapıdan giriş eyvanına geçilir ve eyvanın iki yanında eş büyüklükte kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü ikişer birim bulunur. Bu birimlerin girişleri avlunun içinden/kuzeyden sağlanır.

Giriş eyvanı yaklaşık 9,00 x 12,00 m ölçüsündeki revaksız avluya açılır. Avlunun güneyinde giriş eyvanıyla aynı aksta kare planlı, pandantiflerle geçilen kubbe örtülü türbe olarak düzenlenen ana eyvan yer alır. Türbenin kuzey duvarında basık kemerli bir kapı bulunmaktadır. Ana eyvanın iki yanında beşik tonozlu birer dikdörtgen birim vardır. Bu birimlerin doğu, batı ve kuzey duvarlarında dikdörtgen nişler bulunur. Örnekteki bir yenilik, ana eyvanın örtüsünde tonozla değil, kubbe ile karşılaşılmasıdır.

Fotoğraf 2.235 Ahmet Gazi Medresesi, ana eyvan, MİLAS TAŞ ESERLER MÜZESİ | Kültür Portalı, Erişim Tarihi:28.04.2025

Ahmed Gazi Medresesinin, kubbe ile örtülü ana eyvanıyla Osmanlı dönemi medrese mimarisine geçiş aşaması olduğu düşünülebilir. Osmanlı'nın erken dönem medreselerinde ana eyvan yapıdan dışarı taşan özelliği ile vurgulanacaktır (Sözen, 1970, s. 187).

Avlunun doğu ve batı kanadında simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü ikişer birim bulunur. Doğu ve batıdaki öğrenci odaları, çatıya ulaşımı sağlayan merdivenlere giden dar- uzun koridorlar ile güneydeki hücrelerden ayrılırlar.

Fotoğraf 2.236 Beçin Ahmed Gazi Medresesi, avlu, batı kanat

Yapıda moloz taş, kesme taş, devşirme malzeme ve tuğla kullanılmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapıda dikdörtgen giriş kapısının üzerinde, sivri kemerlerin alınlığında dikey dikdörtgen levhaya sülüsle yazılmış beş satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة

أمر بعمارة هذه المدرسة

المباركة الامير الكبير المر ابط سلطان

السواحل تاج الدولة و الدين احمد غازى بن

ابراهيم عذ نصره فى سنة سبع و سبعين وسبعمايه

Okunuşu:

Taleb-ül il farizetün ala külli mülim müslime Emr-i bi imareti hazel medresetül mübareketül emir-ül kebir-ül merabit Sultan-ül sevah-il tacü'd-devletü'din Ahmed Gazi bin İbrahim aznasera Fi sene seb'a ve seb'in ve seb'amiye.

Türkçesi:

İlim öğrenmek kadın erkek her Müslümana farzdır. Bu mübarek medresenin imarını, ulu emir, sahiller sultanı, murâbıt, tacü'd-devletü'd-din, İbrahim oğlu Ahmed Gazi -zaferi yüce olsun- 777 yılında emretti (Uzunçarşılı, 1929, s. 162; Duran, 1995, s. 203).

Denizcilik faaliyetlerine önem verdiği bilinen Ahmed Gazi, Rodos ve Kıbrıs adalarına başarılı seferler yapmış, bu seferler sonucunda kendisine "Sultanü's Sevahil" unvanı verilmiştir.

Fotoğraf 2.237 Beçin Ahmed Gazi Medresesi, inşa kitabesi, MİLAS TAŞ ESERLER MÜZESİ | Kültür Portalı, Erişim Tarihi: 30.04.2025

Fotoğraf 2.238 Beçin Ahmet Gazi Medresesi, ana eyvan kemeri, aslan figürü

Ana eyvan kemerinin doğu köşesinde aslan figürünün tuttuğu bayrak üzerinde Ahmed Gazi'nin adı yazılıdır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Ahmed Gazi'nin Peçin'de inşa ettirdiği medrese, imaret ve camii ile Milas'ta bulunan camii için vakfettiği gelirlerin, 1530 yılında düzenlenen Tahrir Defterine göre 65.468 akçe olduğu görülür. Gider ise 56.833 akçe olarak kaydedilmiştir.

H.978/M.1562 yılına ait defter kayıtlarında Bozcaöyük karyesi Peçin Ovası Reayası cemaati ve Meğri'ye tabi Gebran cemaati ile Karaova karyesinin gelirleri yanında çeşitli araziler, 2 dükkân, 2 hamam, 1 serhane (erzak saklamak için kullanılan mahzen) bulunmaktadır. Milas yağhanesinden yılda 6 batman olmak üzere toplam geliri 70.468, masrafı ise 54.647 akçe olarak gösterilmektedir (BOA, TT.d, 338, s. 41-46). H.1230/M.1814 yılında medrese, imaret ve cami vakfının Bozcaöyük karyesi otlak yerlerine ait otlak resminin tahsili talebinde bulunulmuştur (BOA, C.MF., 40/1992).

H.1179/M.1766 yılında Ahmed Gazi Bey Medresesi ve İmaret Cami Evkafı kararları ile hasılatın yarı yarıya mütevelli ve cabiye ait olduğu belirtilmiştir (BOA, C.MF., 111/5505).

Arşiv kayıtlarında medreseye yapılan atamalarla ilgili şu bilgilere rastlanmıştır.

H.978/1562 yılında müderris İbrahim'dir. Bu tarihte müderris için belirlenen cihet/maaş yevmî/günlük 15 akçeden 50, yıllık 5400 akçeden 18.000 akçeye yükseltilmiştir ve ilk sayımda İbrahim ikinci sayımda ise Ali isimli şahıs müderris olarak kaydedilmiştir. Vakfın nezâreti de müderrise meşrut olup, bu cihetten ayrılan 720 akçenin yanı sıra birer mud hınta (buğday) ve şa'ir (arpa) de tedris ciheti olarak kaydedilmiştir. Talebe için ayrılan miktar ise günlük beş akçeden yıllık 1800 akçe olarak belirlenmiştir. Peçin Camii ve medresesi kayyumları için yevmî birer; tabbah için yıllık 900; meremmetçi için günlük bir, mu'id i bir, kitâbet için yevmî dört akçeden senevî 1440 akçe ödenmiştir (Yiğit , 2009, s. 51-57; Turgut, 2017, s. 41-42).

H.1113/M.1702 yılında medresenin müderrisi Mehmed isimli şahıstır (BOA, İE.EV., 26/3074). H.1177/M.1768 yılında da günlük 30 akçe ile Seyyid Muhammed müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 152/7568).

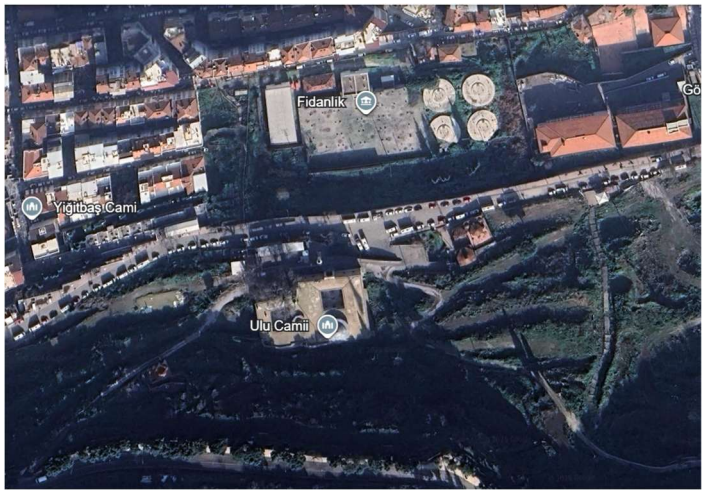
H.1155/M.1742 yılında cabilik görevinin Serhazin-i Enderun-ı Hassa Ahmed'in arzı üzerine, göreve sahib-i evveli olan Hafız Ahmed'in devam etmesine karar verilmiştir (BOA, AE.SMHD.I., 9/593).

2.1.42. Manisa İshak Bey Medresesi

Yapının Adı: Manisa İshak Bey Medresesi/ İshakiyye Medresesi/ Fethiye Medresesi

17. yüzyılda külliye hakkında ayrıntılı bilgiler veren Evliya Çelebi, yapının Fethiye Medresesi olarak da anıldığını, avlunun üç tarafının medrese odaları ile çevrelendiğini belirtmektedir (Evliya Çelebi, 2006, s. 77).

Yapının Yeri: Dış kale surlarının dışında, kalenin kuzey eteklerinde şehre hâkim bir konumdadır.

Şekil 2.87 Manisa İshak Bey Medresesi, konum

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapıda bulunan inşa kitabesine göre Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından H.780/M.1378 yılında yaptırılmıştır (Uzunçarşılı, 1929, s. 76).

İshak Çelebi, Saruhanoğulları Beyliği'nin kurucusu Saruhan Bey'in torunu ve İlyas Bey'in oğludur. Döneminde Beylik en parlak süreci yaşamış ve Manisa bu zaman diliminde önemli imar faaliyetlerine sahne olmuştur (Uzunçarşılı, 1937, 31-32; Gürbıyık ve Çakmak, 2021, s. 539).

Mimar/Sanatçı: Yapının mimarı Emet bin Osman'dır (Sönmez, 1995, s. 310).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 1952- 1968 tarihleri arasında bütün yapı grubu onarılmıştır. Ulu Camii ve Medresesi'nde 2019 yılında başlatılan restorasyon çalışmalarında medrese ile ilgili bazı bilgilere ulaşılmıştır. Çalışmalar öncesi

medrese odalarının büyük bölümünde kapılar dikdörtgen, yalnızca güneydeki bir oda sivri kemerli bir giriş açıklığına sahipti. Yapılan çalışma sonucunda tüm kapıların özgününde sivri kemerlidir. Medresenin çatısına çıkışı sağlayan güneybatı köşedeki merdiven, onarım öncesi toprakla doldurularak iptal edilmiş, temizlik çalışmaları yapılarak tamamen ortaya çıkarılmış ve tekrar kullanıma açılmıştır (Gürbıyık ve Çakmak, 2021, s. 558).

Yapı Tanıtımı: Manisa Ulu Camii külliyesi içinde yer alan yapı, cami, medrese ve türbeden oluşan tek bir kütle halindedir. Medrese, caminin batı cephesine bitişiktir. Medrese ve cami kuzey cephede yer alan ayrı taç kapıları ile vurgulanmıştır.

Medrese, asimetrik planı ile Anadolu Selçuklu medreselerinden farklılaşır. Kuzey güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlı yapı, açık avlulu, revaksız, üç eyvanlı ve iki katlıdır. İkinci kat medresenin yalnız kuzey ve batı kanadını çevreler.

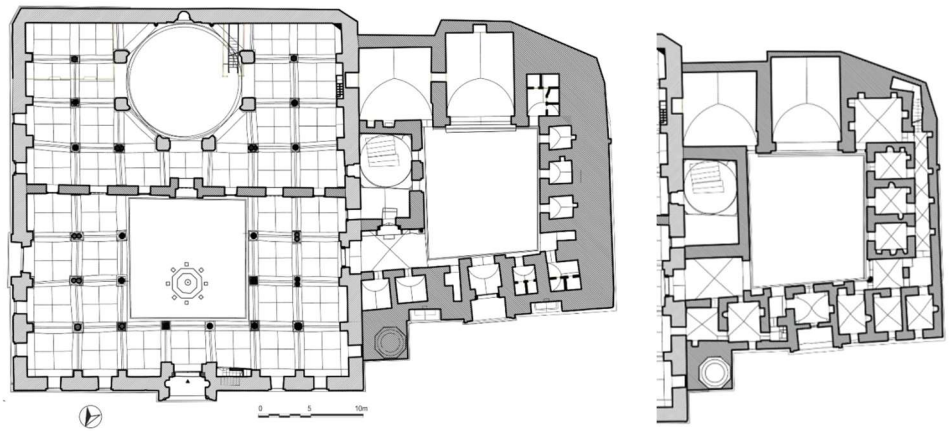
Kuzey cephe taç kapının iki yanına yerleştirilen sivri kemerli nişler içerisindeki çeşmelerle ve üst kat seviyesinde pencerelerle hareketlendirilmiştir. Güney cephede içeriden ana eyvana denk gelen kısım dışa taşkındır. Hemen güneyinde bulunan kaya kütlesine göre biçimlenen medrese, külliyeyi oluşturan cami ve minaresinden biraz geriye çekilerek düzenlenmiştir. Dolayısıyla güneybatı köşe pahlanmıştır. Avlu cephesi sıvasızdır ve iki sıra kirpi saçak avluyu çepeçevre dolanmaktadır.

Kuzey cephe ekseninde yer alan tonoz kavsaralı taç kapıdan sivri tonoz örtülü giriş eyvanına, buradan da avluya girilir. Giriş eyvanının iki yanında doğudaki dar olmak üzere sivri tonoz örtülü, girişleri avlunun içinden sağlanan birer mekân yer alır.

Avlunun güney kanadı ekseninde kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü ana eyvan yer alır. Ana eyvanın iki yanında, doğudaki daha büyük olan birer oda bulunur. Doğudaki kare planlı sivri tonoz örtülü kışlık dershanedir. Eyvanın batısındaki küçük oda (güneybatı dış köşesi pahlandığı için) dikdörtgen planlıdır.

Avlunun doğu kanadında dikdörtgen planlı, kuzeyindeki bir kemerle kareye dönüştürülen mekan türbe olarak değerlendirilmiştir.

Türbeye giriş, camiden medreseye geçiş mekânından sağlanmaktadır. İki kanatlı ahşap kapının yer aldığı giriş dikdörtgen planlı çapraz tonoz örtülü eyvan biçimindedir, cami avlusu ile medreseyi birbirine bağlamaktadır. Bu giriş eyvanı iki yanında dörtlü mermerden sütunceler ile vurgulanmıştır.

Şekil 2.88 Manisa Ulu Camii ve İshak Bey Medresesi, zemin ve üst kat plan (Gürbıyık; Çakmak, 2021)

Avlunun kuzey ve batı kanatlarında ise yaklaşık eş büyüklükteki dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü öğrenci odaları yer alır. Her iki kanatta da üst kata çıkışı sağlayan merdivenler yer alır.

Medresenin avlusunda kuzey ve batı kanatlar çift katlıdır. Yine burada da alt kattaki gibi L planlı bir kurgu devam eder. Odalar, çapraz tonoz örtülü dikdörtgen planlı dar bir koridora açılırlar. Odalarda birer ocak nişi yer alır. Güneybatı köşedeki oda diğerlerine göre büyüktür. Medresenin kuzey kanadında altı oda yer almaktadır. Üst kat hücreleri sivri kemerli birer pencereyle avluya açılmaktadır.

Fotoğraf 2.239 Manisa İshal Çelebi Medresesi, kuzey cephe (Gürbıyık; Çakmak, 2021)

Yapıda inşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapıda giriş kapısının ve pencerenin üzerinde, kavsaranın altında taç kapı nişini yatay olarak dolaşan sülüsle yazılmış kitabe:

Yazılışı:

امربعمارة هذه المدرسةالمبركة السلطان الاعظم ناصر الغذاة والمجاهدين اسحاق خان ابن الياس بن صاروخان خلدالله ملكه فى شهورسنة ثمانين وسبعمايه

Okunuşu:

1- Amere bi-imâret-î hâzâ el medresetü'l- mübâreketi
2- El-sultanü'l-a'zam nâsr'ül guzzat ve'i mücâhidin İshak han bin İlyas bin Saruhan halled'Allahû mülkehu fi
3- Şuhûr-i senet semanine ve seb'amiye (780) (Acun, 1985, s. 135).

Türkçesi:
Bu mübarek medresenin yapılmasını, gazilerin ve mücahitlerin yardımcısı, yüce sultan İshak bin İlyas bin Saruhan emretti. Allah onun mülkünü daim etsin. Hicri 780 yılının aylarında yapılmıştır.

Kapı üzerindeki kitabenin altında iki satır halinde yer alan mimar kitabesi:

Yazılışı:

عمل الفقير الى الله الغنى الحاج -١
امت بن عثمان عنهما -٢

Okunuşu:

Amele'l-fakiru ilalah'il-ganiyyi al-Hacc
Emet bin Osman af-Allahu 'anhüma (Acun, 1985, s. 135).

Türkçesi:

Allah’a muhtaç fakir kul Osman bin Emet bunu yaptı.

Vakfiye:

Medresenin vakfiyesi günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.977/M.1570 tarihinden önce otuzlu, H.980/M.1573 tarihinde kırklı ve H.1006/M.1598 tarihinde ise ellili medrese grubundadır (Baltacı, 1976, s. 410).

2.1.43. Karaman Hatuniye Medresesi

Yapının Adı: Medrese kaynaklarda ve halk arasında banisinin adına ithafen "Hatuniye Medresesi", "Nefise Sultan" ve "Melek Hatun Medresesi" adlarıyla tanınır (Konyalı, 1967, s.462-464, Sözen, 1970, s. 140, Durukan, 1989, s.2).

Fatih Sultan Mehmet, H.872/M.1467 yılında Mevlâna Muslihiddin'e yaptırdığı Karaman Eyaleti İlyazıcı defterinde "Vakf-ı Medrese-i Hatun der Nefs-i Larende" diye geçmektedir (Konyalı, 1967, s. 461).

Yapının Yeri: Karaman ili merkezde, Hastane Caddesi'nde günümüzdeki İç Kale ile Aktekke Camii arasında yer almaktadır.

Şekil 2.89 Karaman Hatuniye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 11.04.2022)

Yapım Tarihi ve Banisi: Medrese taç kapısında basık kemerli kapının üzerinde bulunan mermer üzerine sülüs yazı ile yazılmış üç satırlık kitabesine göre H.783/M.1382 yılında Nefise Melek Hatun tarafından yaptırılmıştır.

Nefise Melek Hatun Osmanlı Sultanı I. Murad Hüdavendigar'ın kızı, Yıldırım Bayezid'in kız kardeşi ve Karamanoğlu Alâeddin Bey'in karısıdır (Türkmen, 1989, s.97).

Mimar/Sanatçı: Taç kapının basık kemerli, kemer köşeliklerinde bulunan düzgün olmayan altıgen biçimli levhaya sülüsle yazılmış kitabelere göre, yapının mimarı Numan bin Hoca Ahmed'tir (Kuran, 1969b, s.217).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: H.1313/M.1896 yılında Hatuniye Medresesinin onarımı ile kapısını çevreleyen taşların, Müze-i Hümayun'ca istenen resmi çizdirilememiştir. Bu tarihte bir onarım geçirmiştir (BOA, MF.MKT., 292/2).

Cumhuriyet döneminde uzun süre sonra bir mahalle mektebi olarak kullanılmış ve şehirde 'Macar Hoca Mektebi' olarak bilinmiştir (Konyalı, 1967, s. 474).

03.01.1985 yılında müze olarak kullanılmak üzere 5 yıllığına Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 523-306-4).

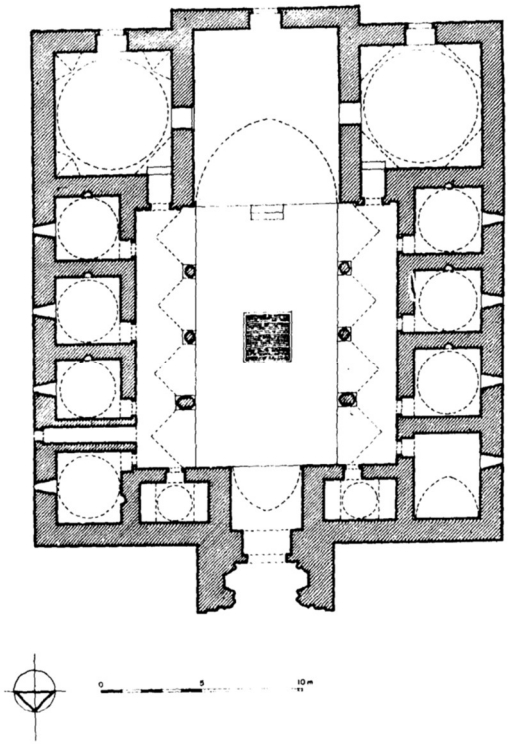
1990 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kiraya verilen medrese, restorasyon sonrasında lokanta olarak kullanılmıştır. Yapıya zarar verildiği için Karaman Belediyesi bu eleştirilere çözüm üretmek ve eserin amacına uygun kullanılması için tarihi yapıyı devralmıştır. Kent Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. UNESCO'nun 2013 yılını Piri Mehmet Paşa yılı ilan etmesi sebebiyle, medresede Piri Reis sergisi açılmış fakat bu sergi sonrasında kent müzesi fonksiyonunun devamlılığı sağlanamamıştır. Yapı 2019 yılına kadar boş kalmış, daha sonra Millet Kıraathanesi olarak kullanılmaya başlanmış; ancak günümüzde bu kullanıma da ara verilmiştir (Güleç Korumaz ve Ayhan, 2020, s. 130).

Yapı Tanıtımı: Medrese dıştan yaklaşık 22,00 x 25,00 m ölçüsünde kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlı düzenlemeye sahiptir. Ana eyvanın doğusuna bitişik kare planlı, üzeri üçgen kuşakla geçilen kubbe ile örtülü birim türbedir.

Kuzey cephe ekseninde dışa taşkın ve beden duvarından yüksek taç kapı bulunur. Batı cephede dört mazgal pencere yer alır.

Güney cephede eksende beden duvarlarından dışa taşkın ve yüksek olan orta bölüm ana eyvandır. Ana eyvan dışa taşkın yapılarak güney cepheden vurgusu arttırılmıştır. Aynı zamanda türbe ve kışlık dershanelerin örtüsü cepheye yansıtılarak bu birimler vurgulanmıştır. Eyvan cephesi ekseninde altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli bir pencere ile hareketlendirilmiştir. Ayrıca cephenin eksenini oluşturan eyvan, saçak seviyesinde iki yana eğimli olan üçgen alınlık izlenimi veren düzenleme ile sonlanmaktadır.

Doğu cephenin kuzeyinde ikinci bir kapı ile dört mazgal pencere bulunur.

Şekil 2.90 Karaman Hatuniye Medresesi, plan (Kuran, 1969b)

Kuzey cephenin ekseninde dışa taşkın taç kapının basık kemerli giriş kapısından, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı ve sivri tonozlu giriş eyvanına geçilir. Eyvanın iki yanında girişleri güneyden sağlanan birer dikdörtgen birim bulunmaktadır.

Giriş eyvanından, yaklaşık 7,60 x 12,20 m ölçüsünde dikdörtgen planlı ve ortasında kare havuz bulunan avluya geçilir[188]. Avlu, doğu ve batı yönden üç sütun üzerine atılmış kemerlerle oluşturulan revaklarla kuşatılmıştır. Avlunun doğu ve batı kanadında yaklaşık eş büyüklükte kare planlı ve üzerleri kubbe ile örtülü dörder öğrenci odası yer alır.

Taç kapı- giriş eyvanı- havuz- ana eyvan dizilimi dikey ekseni vurgulamaktadır. Güneyde zeminden yükseltilmiş, dikdörtgen planlı, tonoz örtülü ana eyvan, eyvanın doğu, batı ve güney duvarında dikdörtgen birer ve yine güney duvarda üst seviyede sivri kemerli bir

[188] Günümüzde üzeri kapatılmıştır.

pencere vardır. Eyvanın iki yanında kubbeyle örtülü birimden doğudaki türbe, batıdaki ise dershanedir.

Türbe, kışlık dershane ve öğrenci hücreleri sivri kemerli birer kapı ile avluya açılır. Öğrenci odaları, türbe ve dershane odalarının örtüsü kubbe, eyvanlar ile girişin bitişiğindeki birimler ise sivri tonoz ile örtülmüştür.

Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen yapının taç kapısında mermer kullanılmıştır.Medresede süsleme; taç kapı, türbe, dershane ve öğrenci odaları kapıları ile eyvan kemerinde görülür[189]. Mukarnas kavsaralı taç kapı, mukarnas sayılarının arttığı, bitkisel bezeli bordürlerin hakim olduğu kitabe verileri ile ünik bir örnektir. Taç kapıdaki bitkisel bezeli bordürlerde motif çeşitliliği ve üslubu ile Anadolu'daki Sivas Gök Medrese ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii taç kapısı ile örtüşür.

Fotoğraf 2.240 Karaman Hatuniye Medresesi, taç kapı

[189] Karaman Hatuniye Medresesi bezemeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Özüdoğru Ş. (1989). *Karaman'da Türk Mimari Eserleri Süslemeleri*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi: İstanbul; Bilget Fataha, E. (2010). *Karamanoğlu Beyliği Yapılarında Mimari Süsleme*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapıda, ana eyvan kemeri ve bazı öğrenci odaları kapılarının üzerinde yazı kuşakları görülür.

Taç kapı basık kemerli giriş kapısının üzerindeki mermer üzerine sülüsle yazılmış üç satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

١- بسم الله الرحمن ارحيم شهدالله انه لااله الاهو والملائكة واوالعلم قائمًابالقسط لااله الاهوالعزيزالحكيم. ان الدين عند الله الاسلام. قل هل يستو الذين يعلمون والذين لايعلمون انما يتذكراولوالاباب. انما يخشى الله

٢- من عباده العلماءقلرسوالله صلى الله عليه وسلم علماأُمتي كانبيإبني اسرائيل وقال عليه السلام.

٣- امر بعمارة هذه المدرسة المبركة الشريفة في ايام دولة الامير الكبير

المؤيدالمظفر علاألدنيا والدن خليل بن محمود بن قرمان خلد الله ملكه سلطان خاتون بنت مراد بن اورخان بن عثمان معاون اهل الايمان بتاءييد الرحمان في سنة ثلث وثمانين و سبعمايه

Okunuşu:

1- Bismillahirrahmanirrahim, şehida'l-lâhu ennehû lâ ilâhe illâ hû ve'l- melâiketu ve ulû'l-ilmi kâimen bi'l-kıstı lâ ilâhe illâ huve'l-'azîzu'l-hakîm inne'ddîne 'inde'l-lâhi'l-islâm (Âl-i İmrân, 18, 19) kul hel yestevî'llezîne ya'lemûne ve'llezîne lâ ya'lemûne innemâ yetezekkeru ulû'l-elbâb (Zümer, 39/9) innemâ yahşâ'llâhe

2- min ibadihî'l-'ulemâu (Fâtır, 35/28). Kâle resûlu'llâh sallâllâhu 'aleyhi ve sellem 'ulemâu ummetî ke enbiyâi Benî İsrâil ve kâla aleyhi's-selâm….

3- Emere bi-'imâreti hâzihi'l-medreseti'l–mubâreketi'ş-şerîfe fî eyyâmı devleti'l-emîri'l kebîri'l- müeyyedi'l-muzaffer 'alâi'd-dünyâ ve'd-dîn Halil bin Mahmûd bin Karaman

hallada'llâhu mulkehû Sultân Hâtûn binti Murad bin Orhân bin Osmân mu'âvinu ehli'l-îmân bi-teyîdi'r-Rahmân fî sene selâse ve semânîn ve seb'a-miye.

Türkçesi:

Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır. (Âl-i İmrân, 3/18 ve 19. Ayetin başı) De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak temiz akıl sahibi olanlar anlar. (Zümer, 39/9) Kulları içinde Allah'tan ancak âlimler korkar. (Fâtır, 35/28). Allah'ın resulü S.A. şöyle buyurmuştur; ümmetimin alimleri Benî-İsrail peygamberleri gibidirler.

Bu mübarek ve şerefli medresenin yapılmasını büyük emir tanrı tarafından desteklenmiş, muzaffer kılınmış Allah mülkünü daim kılsın, Karamanoğlu Mahmudoğlu din ve dünyanın yücesi Halil zamanında Allah'ın desteği ile müminlerin yardımcısı olan Osman oğlu, Orhan oğlu Murad'ın kızı Sultan Hatun tarafından yapılmasına miladi 783 senesinde emredildi (Konyalı, 1967, s. 466).

Melek Hatun kitabede "Osman oğlu Orhan oğlu, Murad kızı ve büyük emir dünya ve dinin yücesi muzaffer Karamanoğlu Mahmudoğlu Halil Bey zamanında" şeklinde hem Osmanlı soyundan geldiğini hem de Karamanoğlu himayesini vurgulamak istemiştir. Melek Hatun'un bu kitabe aracılığı ile gelmiş olduğu Osmanlı soyuna öncelik vermesi ve Karamanoğlu hükümdarına "Sultan" unvanını kullanmadan gönderme yapması son derece ilginçtir. Medresenin yapıldığı süreç, her ne kadar Karamanoğlu Alâeddin Bey'in eşi olsa da Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın kızı olması onun gözünde Halil Bey'in "Sultan" olarak algılanmasını engellemiş olsa gerek. Halil Bey kendi inşa ettirdiği yapıda sultan olarak nitelendirilirken, Melek Hatun kendi inşa ettirdiği yapıda bunu yok saymıştır (Bilget Fataha, 2020, s. 317).

Fotoğraf 2.241 Karaman Hatuniye Medresesi, inşa kitabesi

Taç kapının basık kemerli giriş kapısının kemer köşeliklerinde yer alan sülüsle yazılmış kitabe:

Taç kapının basık kemerli kapısının kemer köşeliklerinde düzgün olmayan altıgen biçimli iki pano üzerinde usta kitabesi yer almaktadır.

Doğu Köşedeki Kitabenin Yazılışı:

رحم الله لمن قرأسورة الفاتحة لمعمارها

Batı Köşedeki Kitabenin Yazılışı:

ولسا عيها خواجه احمد بن نعمان

Okunuşu:

Doğuda: “Rahima’llâhu men kara’a surete’l-Fâtiha li- mi’mariha”, batıda “ve li- sa’iha Hoca Ahmed bin Nu’mân”

Türkçesi:

Allah, Fatiha süresini okuyana merhamet etsin. Yapının mimarı Hoca Ahmed bin Numan’dır.

Fotoğraf 2.242 Karaman Hatuniye Medresesi, usta kitabesi

Güneybatıdaki ilk öğrenci odasının sivri kemerli giriş kapısı üzerinde yatay şeritte sülüsle yazılmış tek satırlık kitabe:

Yazılışı:

قال النبى عليه السلام إنما العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة

Okunuşu:

Kalel nebiyyi aleyhisselam, innemel ilim farizaten ala külli müslüm ve müslüme (Konyalı, 1967, s. 470).

Türkçesi:

Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "İlim tahsil etmek, her Müslüman'ın boynunun borcudur" (Müslüman'a farzdır).

Fotoğraf 2.243 Karaman Hatuniye Medresesi, güneybatı köşe öğrenci hücresi, kitabe

Ana eyvanın batısına bitişik kışlık dershane odasının sivri kemerli giriş kapısı üzerindeki kitabe:

Kışlık dershane girişinin sivri kemeri üzerinde yatay şeritte sülüsle yazılmış birer satırlık üstte ayet altta da hadis kitabesi bulunmaktadır.

Yazılışı (Üstteki):

بِسْمِ اللَّهِ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ اَللهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim, kul huva'llâhu ehad allâhu's-samed lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehû kufuven ehad (İhlas, 112/1-4)

Türkçesi:

Ey Muhammed! De ki O Allah bir tektir. Allah her şeyden mustağni ve her şey O'na muhtaçtır. O doğurmamış ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir (İhlas 112/1-4).

Yazılışı (Alttaki):

قال النبي عليه السلام: يشفع يوم القيامة ثلاثة: الأنبياء، ثم العلماء، ثم الشهداء

Okunuşu:

Kalel ı nebiyyi aleyhisselam, yeşfeu yevm-el kıyamet-i selase el enbiya-i sümm-el illema-i sümm-el şehida ...

Türkçesi:

Hz. Peygamberimiz, kıyamet gününde üç zümre şefaat edici olacaktır; peygamberler, alimler ve şehitler buyuruyor (Konyalı, 1967, s. 471).

Fotoğraf 2.244 Karaman Hatuniye Medresesi, kışlık dershane, kitabe

Ana eyvanın doğusuna bitişik türbenin sivri kemerli giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe:

Türbenin sivri kemerli giriş kapısı üzerinde yatay şeritte sülüsle yazılmış üstte ayet altta hadis kitabesi bulunmaktadır.

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم ان الفضل بيدالله يؤتيه من يشا ء والله ذو الفضل العظيم

من صرف الوقف بغير مصرفه جعل في الحشر الجحيم مصرفه

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim. Enne-l fadle biyedi(A)llâhi yu/tîhi men yeşâ(u)[c] va(A)llâhu żû lfadli-l'azîm (Hadid Suresi 29. Ayetin bir kısmı yazılıdır)

Men sarafa'l-vakfe bi-ğayri masrafihî cu'ile fi'l-haşri'l-cehîmu masrafah.

Türkçesi:

"Bismillahirrahmanirrahim, Fazl Allah'ın elindedir. İstediğine verir. Allah büyük fazl sahibidir."

“Vakfı yerinde harcamayan kimse; Haşrde kendisine Cehennemi dönecek yer gidilecek yer yapar” Söz vakfın iyi ve hayırlı yollara sarf edilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır (Konyalı, 1967, s. 472).

Fotoğraf 2.245 Karaman Hatuniye Medresesi, türbe, kitabe

Vakfiye:

İ. H. Konyalı medresenin vakfiyesinin Karaman’da Melek Hatun Medresesi ile ilgili bir ailede iken Karaman Halk Kütüphanesi müdürü Said Erdoğdu Bey tarafından kütüphaneye alındığını ve içeriğinin ne olduğunu bilinmeden kütüphanede muhafaza edildiğini belirtmektedir (Konyalı, 1967, s. 477-480; Konyalı, 1968, s. 97-110).

H.787/M.1385 yılında Melek Hatun’un vakıf şartlarına göre hayatta olduğu sürece mütevelli kendisidir ve bu nesiller boyu devam edecektir. Vakfiye şartlarına göre, müderris Hanefi mezhebinden olmalı; şeri bilgisi yüksek, hadis, tefsir ve usul ilimlerini iyi bilmelidir. Eğer Hanefi bir müderris bulunmazsa müderris Şafii olabilir ama Hanefî bilgininde bulunması gereken vasıflar kendisinde bulunmalıdır. Medresenin iki müzakerecisi (muîdi), beş fıkıh ilmine vâkıf alimi, bir nâzırı, medresede cemaatle beş vakit namaz kıldıracak bir Hanefi imamı, bir müezzini, bir süpürücüsü, kapıcısı olacaktır. Kapıcı ve ferraş; dershaneleri, medresenin her tarafını süpürecek, ders okunacak yerlerin yaygılarını yayacak, kandilleri yakıp söndürecektir.

Mütevelli her sene medrese ve türbe için dört batman balmumu, kandillere yetişecek kadar zeytinyağı alacaktır. Ayrıca Regaip ve Kadir gecelerinde, Ramazan ve Kurban bayramlarının ikinci gecesinde zâferan, tahin, şira ve baldan yapılmış on mudluk (batman) helva yaptırarak yedirecektir.

Tablo 2.34 Karaman Hatuniye Medresesi Gelirleri

Vakfın Bulunduğu Yer	**Vakfedilen**
Medrese bitişiğinde	Üzüm bağının tamamı
Lârende	Bir değirmen ve bitişiğindeki yer
Lârende	Bir Şırlağanhane[190] (susam yağı)
Lârende	Şireçhane[191] (tahinhane)
Lârende Yoğun Duvar semtinde	Bir dükkânın ¾'ü
Lârende Gölcük Mahallesi	Bezirhanenin tamamı
Lârende Sinle Köyü	Rir dükkânın tamamı
Lârende	Su basan bir tarlanın tamamı
Lârende Güderkgümü Köyü	İki yer, iki tarla, Davud ve Yenice Köylerine giden yol üzerindeki tarla, Tavus Yeri denilen tarlanın yarısı.
Lârende	Harbende ve Nureddin bağları diye bilinen ağaçlı iki tarla
Lârende Hemeksuvan semtinde	bir kıt'a yerin tamamı ve iki tarla
Lârende Yeşiltepe semtinde	yer

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medresenin vakıfları, Karaman ili Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra da vakfiye şartlarına uygun olarak kullanılmıştır. 1500 yılına ait evkaf defteri kaydına göre; vakfiyesinde belirtilen vakıflara ek olarak, Hatun hamamı ve Fisandon köyünde bulunan bir başka değirmen daha olduğu görülmektedir (Konyalı, 1967, s. 462).

Mütevelli ve Müderris

H.872/M.1467 yılında padişahın fermanıyla müderris olarak Şemseddin, görevlendirilmiştir (Konyalı, 1967, s. 462).

[190] Bunun sınırları üzerinde Tâceddin kızı Habîbe Hatun'un mülkü ve büyük cadde vardır.
[191] Bu tahinhâne yakınında Yeni Cami adlı bir ibadethane vardır. Tahinhânenin ve mescidin sonunda çarşı, sınırları üzerinde Hacı beyler vârislerinin ve Âlî Bey'in mülkleri vardır. Görüldüğü üzere vakfiyelerden yalnızca yapı ile ilgili değil kent hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz.

H.1090/M.1680 yılında Hatuniye Medresesi'nin mütevellisi Şeyh Mehmed görevden azledilmiştir (BOA, İE.EV., 10/1226).

H.1124/M.1713 yılında müderrisi bulunmayan Hatuniye Medresesi müderrisliğinin Seyyid Mehmed ile biraderi Seyyid Abdülkerim müştereken müderris olarak görevlendirilmişlerdir (BOA, İE.TCT., 21/2249).

H.1181/M.1768 yılında babaları Alâeddinzâde Seyyid Şeyh Abdülvehhab Efendi mahlulünden biraderi Seyyid Abdülkerim Efendi ile müştereken mutasarrıf iken adı geçenin vefatı sonrasında iki kıta tahvil ile Larende'de bulunan Hatuniye Medresesi müderrisliğini mutasarrıf Seyyid el-Hac Mehmed Efendinin kendi rızasıyla ferağından, uhdesindeki cihetin, sulbü oğulları es-Seyyid el-Hac İsmail Efendi ile es-Seyyid Mehmed Said Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 46/3338).

H.1190/M.1777 yılında Hatuniye Medresesi münhal müderrisliği hakkında arzuhal (Ortası çürümüştür) (BOA, C.MF., 101/5007).

H.1206/M.1792 yılında Larende Naibi Ahmed Nuri'nin arz ve inhası üzerine Hatuniye Medresesi tedrisiyesinin müderrislik görevi Seyyid Mehmed Said oğlu Seyyid Abdülvehhab'a verilmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 383/22122).

H.1227/M.1813 yılında müderrislik ciheti tevcih edilmiştir (BOA, C.MF., 66/3267). H.1237/M.1822 yılında Hatuniye Medresesi müderrisliği babadan oğluna devredilmiştir (BOA, C.MF., 126/6282).

H.1252/M.1837 yılında günlük üç akçe ile medresede nısf hisse müderris olan ve çocuksuz vefat eden es-Seyyid Mehmed Efendi b. es-Seyyid Hafız Mustafa'nın mahlulünün es-Seyyid Hüseyin Efendi b. es-Seyyid Abdullah'a verilmiştir (BOA, AE.SMHD.II., 69/5057).

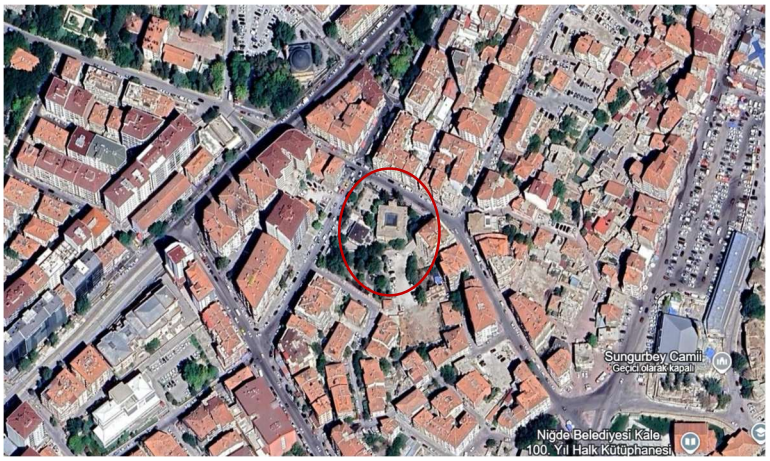
Muid

H.872/M.1467 yılında padişahın fermanıyla muid olarak Mevlâna Bedreddin görevlendirilmiştir (Konyalı, 1967, s. 462).

2.1.44. Niğde Ak Medrese

Yapının Adı: Niğde Ak Medrese /Ali Bey Medresesi/ Medresetü'l Beyza adlarıyla anılmaktadır (Uzunçarşılı, 1942, s. 45-62; Gabriel, 1962, s. 44; Kuran, 1969b, s. 217; Sözen, 1970, s. 194; Bilget Fataha, 2010, s. 181; Şaman Doğan, 2013c, s. 130).

Yapının Yeri: Orta Çağda İç Kalenin dışında, günümüzde Niğde il merkezi Saruhan Mahallesi, Ak Medrese Sokak'ta yer almaktadır. Medresenin vakfiyesinde yapının, şehrin batı kısmında bulunan Yuğutaş adında meşhur olan mahallede inşa edildiği yazılıdır (Uzunçarşılı, 1942, s. 58).

Şekil 2.91 Niğde Ak Medrese, konum (Google Earth Erişim Tarihi: 02.12.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapıda basık kemerli giriş kapısının üzerinde bulunan kitabesine göre H.812/M.1409-1410 yılında Niğde Emiri Ali Bey tarafından inşa ettirilmiştir.

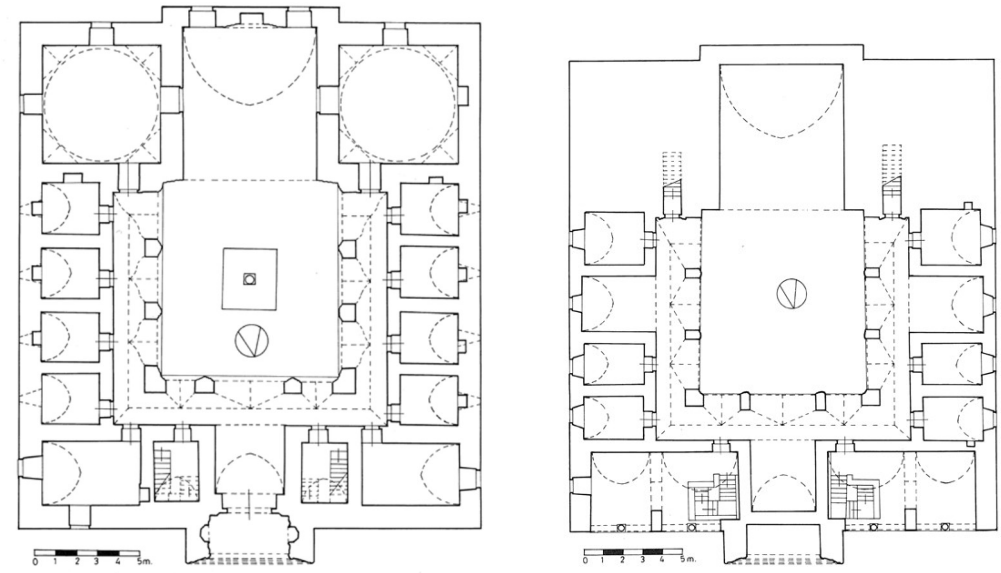
Emir Ali Bey, Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey ile Melek Hatun'un oğludur. Ali Bey'in çocukluğu dedesi Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın yaşadığı Bursa'da geçmiştir. Bu yıllarda Ali Bey, dedesinin yaptırmış olduğu Hüdavendigar Camisi'ni gördüğü, beğendiği ve için Niğde emiri olunca inşa ettirdiği Ak Medrese'de bu yapıyı model olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Şaman Doğan ve Bilget, 2011, s. 110).

Mimar/Sanatçı: Medresenin mimarı bilinmemektedir. Ancak ana eyvanda yer alan mihrabın bordüründeki yazılardan hattatın El-hac Ahmet olduğu anlaşılmaktadır (Dülgerler, 2006).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medrese, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilkokul olarak hizmet vermiştir. 1939-1950 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen eserler buraya taşınmıştır. 1957 yılına kadar depo olarak kullanılmıştır. 1957 yılından 1977 yılına kadar Niğde Müze Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir.

Medresenin çeşitli yıllarda onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. 1963, 1976, 1983, 1987 yıllarında medresenin, kuzey cephesindeki galerili katın bir dönem kapatıldığı ancak daha sonra özgün haline dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır (Kuran, 1969b, s. 217; Özkarcı, 2001, s. 110; Bilget Fataha, 2010, s. 182).

Yapı Tanıtımı: Medrese kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlıdır. Üst kat dört eyvanlıdır. Ana eyvan iki kat boyunca yükselir.

Şekil 2.92 Niğde Ak Medrese, alt ve üst kat plan (Özkarcı, 2010)

Kuzey cephe eksenindeki taç kapı beden duvarından dışa taşkın ve yirmi iki sıra mukarnas kavsarası ile oldukça yüksek tutularak vurgulanmıştır. Taç kapı tepeliğinin mukarnas dizileriyle sonlanması Memluklu yapılarının cephelerinde bulunan kapı ve pencerelerin üzerinde de yaygın olan bir uygulamadır (Şaman Doğan, 2006, s.134).

Cephenin doğusunda kuzeydoğu köşede alt seviyede dikdörtgen bir pencere vardır. Taç kapının doğu ve batısında üst seviyede galerili düzenlenmiştir.

Taç kapının doğu ve batısında yapının kuzey cephesinde üst seviyede bulunan galeriler, duvar payesi- sütun-paye-sütun-duvar payesi dizilimi gösteren desteklere oturan sivri kemerlerle dışa açılmaktadır. Sivri kemerli ikiz pencerelerle oluşturulan galeriler, sivri kemerle kuşatılmıştır. Sivri kemerin alınlığında ve ikiz kemerlerin ortasına dairesel bir pencere vardır. Galerili düzenleme ikinci katın dışa yansımasını sağlamaktadır.

Fotoğraf 2.246 Niğde Ak Medrese, kuzey cephe (Kuyucuoğlu, 2019)

Batı cephenin kuzeyi yenilenmiştir. Alt seviyede dikdörtgen bir pencere, üst seviyedeki pencere ise kapatılmıştır. Cepheler dışa taşkın kademeli saçak silmesiyle sonlanır.

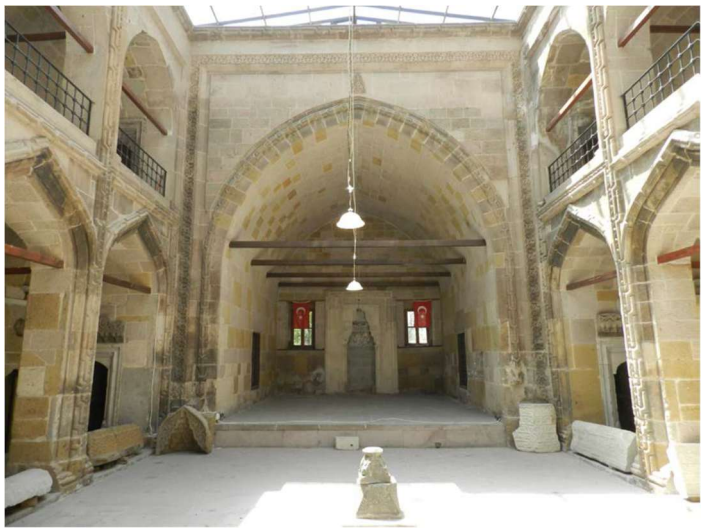
Medresenin güney cephesi, yaklaşık eksende içte ana eyvana karşılık gelen kısım dışa taşkın düzenlenmiştir. Güney cephe, çift katlı pencere düzenlemesi yansıtır. Eksenin doğusunda ve batısında alt seviyede dikdörtgen, üst seviyede küçük boyutlu dikdörtgen pencereler yer alır. Dışa taşkın olan ana eyvanın güney cephesinde ise alt seviyede eksene simetrik birer pencere olmak üzere altı pencere yer alır. Ortadaki pencereler eyvana, diğerleri güneydoğu ve güneybatıdaki dershane odalarına açılmaktadır. Güney cephe kademeli bölümdeki pencerelerin alt kısımlarına denk gelecek şekilde, içteki eyvan boyunca/genişliğinde yekpare ahşap bir hatıl yerleştirilmiştir. Güney cephenin ortasında ana eyvanın cephesini oluşturan bölümde doğu ve batı pencereler, simetriktir.

Doğu cephenin kuzeyinde üst seviyede galerili bölüme açılan dikdörtgen bir pencere vardır. Cephelerde asimetrik çift katlı pencere düzenlemesi görülür. Alt seviyede küçük, üst seviyede büyük boyutlu dikdörtgen on bir pencere karşımıza çıkar.

Kuzey cephe ekseninde yer alan mukarnas kavsaralı taç kapının basık kemerli giriş kapısından kuzey- güney yönünde dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü giriş eyvanına girilir. Giriş eyvanının doğu ve batı bitişiğinde kuzey- güney yönünde, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşede doğu- batı yönünde sivri tonoz örtülü dikdörtgen planlı, girişleri avlunun içinden/güneyden sağlanan mekanlar bulunur.

Avlu doğu-batı yönünde kareye yakın dikdörtgen planlı, kuzey, doğu ve batısı payelere atılan sivri kemerli revaklarla kuşatılmıştır. Ortasında dikdörtgen bir havuz bulunan avlunun doğu ve batı kanatlarında dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü dörderden sekiz öğrenci odası yer alır.

Avlunun güney kanadında, zeminden yüksek tutulmuş, dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü ana eyvan yer alır. Ana eyvanın güney duvarı ekseninde mihrap ile mihrabın iki yanında alt seviyede birer dikdörtgen pencere yer alır. Eyvanın doğu ve batı duvarları yaklaşık ekseninde, bitişiğindeki birimlere açılan alt seviyede dikdörtgen pencereler vardır. Ana eyvanın doğu ve batısındaki kare planlı kubbe ile örtülü birimler kışlık dershane odalarıdır.

Fotoğraf 2.247 Niğde Ak Medrese, ana eyvan (Kuyucuoğlu, 2019)

Medresenin üst katına, giriş eyvanının doğu ve batısında bulunan mekânların içindeki merdivenlerle çıkılmaktadır. Medresenin üst katından alt kattan farklı olduğu görülmektedir. Eyvan ve öğrenci odalarının sayısında değişiklikler görülür. Doğu ve batı kanadı eksenine sivri kemerle avluya açılan birer yan eyvan eklenmiştir.

Giriş eyvanının bitişiğindeki kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki köşe mekânları içten yaklaşık orta bölümlerindeki sivri kemerle bölüntülere uğratılmıştır. Kuzeydoğu ve kuzey batı köşe mekânlar duvar-sütun-duvar payesi- sütun ve duvarlara atılan sivri kemerlerin dizilimiyle oluşturulan galerili/revaklı bir düzenlemeyle dışa açılmaktadır.

Avlunun doğu ve batı kanadı eksenindeki yan eyvanların kuzeylerinde doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü iki güneylerinde bir (üçerden altı) öğrenci odası bulunur.

Medresede düzgün kesme taş, mermer, kaba yonu taş, ahşap ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Süsleme, yapının kuzey cephesindeki taç kapıda, galerilerde, revakların payelerinde, revak sivri kemerlerinin yüzeylerinde, dershane odaları ile çatıya çıkış kapılarının çevresinde, ana eyvanın dış bordür ile kemer yüzeyinde ve ana eyvandaki mihrapta yer alır.

Örnekte Karamanoğulları- Osmanlı yapılarının akraba olan banileri arasındaki ilişkiler (dede-torun), inşa ettirdikleri yapıların mimarisini de etkilemiştir. Her iki yapıda da gördüğümüz galerili cephe düzenlemesi o kentlerdeki kültürler arası ilişkileri ve etkileşimi irdelemeyi gerektirmektedir (Gabriel, 1958, s. 51-60, Şaman Doğan, 2001, 211-214).

Niğde Ak Medrese, galerili düzenlemesiyle Beylikler dönemi medrese mimarisi içinde tek örnektir. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır. 14. ve 15. yüzyılda Akdeniz ülkelerinde ticaretin geliştiği, Venedik ile Anadolu Beylikleri arasında bazı ticaret anlaşmaları yapılmış ve birçok kez karşılıklı elçiler gidip geldiği bilinmektedir. Ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler, sosyal ve kültürel etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Medresenin, kuzey cephesinde cepheden oldukça yüksek tutulan taç kapı, taç kapıda kavsarayı kuşatan ters kavisli sivri/kaş kemer, sivri kemerle kuşatılan ikiz kemerli galeri, üst kat eyvanların revak kısmında görülen haç tonozlar, alt kat öğrenci odaları kapılarının

üstündeki yuvarlak pencereler ve gibi unsurlar Gotik mimarinin bir yansıması olarak karşımıza çıkar (Turan, 1990, s. 272, 322-336; Şaman Doğan, 2001, s. 212-213).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapının basık kemerli giriş kapısı üzerinde beyaz mermere yatay şeritte sülüsle yazılmış üç satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

١- بسمالله والحمدلله و سلام على محمد رسول الله امربعمارت هذه امدرسة المباركة
٢- فى ايام دولة السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم ملك رقاب الا من سلطان محمد بن علاألدين خلدالله ملكه
٣- علاألدنيا والدين اخوه علىألدين بن خليل بن محمود بن قرمان فى تاريخ سنه اثنا عشر و ثمانمائة المصطفويه الحمدلله وحده.

Okunuşu:

1-Bismi'llâh ve'l-hamdü li'llah ve selâmun 'alâ Muhammedi'r-Resûlillah emera bi-'imâreti hâzihi'l-medreseti'l-mübâreketi,
2- fî eyyâmi devleti's-Sultani'l-a'zam Şâhinşâhi'l-mu'azzam Meliki rikâbi'l-umem Sultan Mehmed bin 'Alâe'd-dîn halleda'llâhu mülkehû,
3- Alai'd-dünyâ ve'd-dîn ahûhu 'Alî bin 'Alâi'd-dîn bin Halîl bin Mahmûd bin Karaman fî tarîh sene isnâ 'aşara ve semân-miye el-Mustafaviyye elhamdü li'l-lâhi vahdehû.

Türkçesi:

Allah'ın ismiyle ve hamd ile Allah'ın resûlu Muahmmed'e selam olsun, bu mübarek medresenin imarını 812 yılında büyük sultan, şahların şâhı, milletlerin gözetleyici meliki, dünya ve dinin yücesi 'Alâeddin'in oğlu Sultan Mehmed -Allâh onun mülkünü ebedi kılsın- idaresi günlerinde onun kardeşi Karaman oğlu Mahmûd oğlu Halil oğlu Alâe'd-din oğlu Alî emretti. Hamd sadece ve sadece Allah'adır (Türkmen, 1989, s. 126, Bilget Fataha, 2010, s. 204).

Fotoğraf 2.248 Niğde Ak Medrese, inşa kitabesi

Mihrabı çevreleyen birinci bordür yüzeyinde sülüsle yazılmış ayet kitabesi:

Yazılışı:

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِندَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ. لااكراه فه الدين قد تبين الرشد من الغى.

شَهِدَ اللهُ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِۗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

اِنَّ الدّٖينَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ

(Özkarcı, 2001, s. 119; Bilget Fataha, 2010, s. 212).

Okunuşu:

Allâhu lâ ilâhe illâ huve-l hayyu-l kayyum lâ te/ḫużuhu sinetun velâ nevm lehu mâ fî-ssemâvâti vemâ fi-l-ard men że-lleżî yeşfe'u 'indehu illâ bi-iżnih ya'lemu mâ beyne eydîhim vemâ ḫalfehum velâ yuhîtûne bişey-in min 'ilmihi illâ bimâ şâ vesi'a kursiyyuhu-ssemâvâti vel-ard velâ yeûduhu hifzuhumâ vehuve-l'aliyyu-l'azîm. Lâ ikrâhe fî'd-dîni kad tebeyyene'rrüşdü mine'l-ğayyi(Bakara Suresi 255. ayet ve 256. ayetin başı). Şehidallâhu lâ ilâhe, illâ hüve ve'l-melâiketü ve ûlü'l-'ılmi kaimen bi'l-kıst. La ilâhe illâ hüve'l-'azîzü'l-hakim. İnne'd-dine'indallâhi'l-İslâm (Ali İmran suresi 18.-19. Ayet).

Türkçesi:

Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaat edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları

O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür (Bakara Suresi 255. Ayet ve 256. ayetin başı).

Allah adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki kendisinden başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allahtan başka ilah yoktur. Allah nezdinde hak din İslâm'dır.

Fotoğraf 2.249 Niğde Ak Medrese, mihrap, kitabe

Vakfiye:

Medresenin vakfiyesi, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi" adı altında İ. H. Uzunçarşılı tarafından 1942 yılında Vakıflar Dergisinin ikinci sayısında yayımlanmıştır (Uzunçarşılı, 1942, s. 45-89). Topkapı Sarayı Kütüphanesinde muhafaza edilen Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi, 818 Hicret senesi Rebiulevvel ayının ortasında (26 Mayıs 1415) tertip ve Niğde hâkimi Mehmed b. Musâ tarafından hükmolunarak düzenlenmiştir. Kadıasker Molla Fenari tarafından tescil yani bütün vakıf şartlarına haiz olduğu onaylanmış ve kabul edilmiştir.

Vakıf sahibi Karamanoğlu Ali Bey'e birçok kez övgülere yer verilmiş, iyi dilekler dilenmiş, temennilerde bulunulmuş ve dualar edilmiştir. Vakfın mütevellisi ve nazırı sağ olduğu sürece kendisi sonra da çocuklarından en akıllısı; eğer aileden kimse kalmazsa Niğde'de şer'i hükümlere göre hâkim olan memurun mütevelli olması şartı konulmuştur. Bu hüküm ve şartların değiştirilemez olduğu belirtilmiştir.

Vakfiyede, “Bu medreseyi ulûmu şer’ye tedrisi ile meşgul fukaha ve mütefekkihaya ve ulûmu diniyyenin muhtaç olduğu ulûmu edebiye tahsiliyle müteveggil evli, bekâr, leyli ve neharî talebe ile Hanefi ve Şafii mezhebinde olan müderris ve muidlere vakfetti” denilerek medreseden kimlerin yararlanacağı açıkça belirtilmiştir.

Görev tanımlamaları açık bir şekilde yapılmıştır. İmamın beş vakit farz namazlarını medresede kıldırmasını ve kandillerde, teravih namazlarını da cemaatle kılmasını; müezzinin de farz namaz vakitlerini bilmesini, ferraş ve kayyumun her gün sabahtan itibaren medreseyi temizlemesini, fukaha ve talebeye hizmette bulunmasını ve kapıcının da gece ve gündüz medresede bulunması şart koşulmuştur. Eğer bir şahıs müezzin, nakib te ferrâş ve bevvab vazifelerini üzerine alırsa ve bu konuda mütevellinin onlara engel olmaması belirtilmiştir.

Vakıf, mevcut hafızların içinden iyi tecvit bilen 5 hafiz seçilip, her cuma sabah namazından sonra medresesinde birer cüz Kur’an -ı Kerim okumalarını ve bir haftada tamam olacak Kur’an’ın perşembe gününde hatmedilmesini şart etti.

Müderris her gün fıkıh, usulü fıkıh yani islâm hukuku ve ulûmu edebiyeye dair ders okutacak; bunlardan başka sarf, nahiv gibi ulûmu âliye tahsili de vardı. Müderrisin anlattığı dersi, muid akşam üzeri talebeye tekrarlayacaktı.

1 müderris, 1 muid ve fıkıh ve usulü fıkıhta ihtisas yapmakla meşgul 3 sınıf bulunmaktadır. Her sınıfta 5’er kişi vardır. Ayrıca bu sınıflara aday sarf, nahif ve ulumü ebediye ile meşgul olan öğrenciler mevcuttur. Fıkıh ve usulü fıkıh okuyan üç sınıf maaşlıdır.

Son sınıf olan beş fukaha bunlar artık ihtisas yapmış istidlal ve mübahaseyi idareye muktedir, müderrisliğe namzet hukuk âlimleridir. Beş kişilik ikinci sınıf orta dereceli ve son sınıfa geçmeye namzet fakihlerdir. Mütefekkiha denilen beş kişilik birinci sınıf talebesi yani fakih namzetleri ise usulen tahsilini gördükten sonra hukukçuluğa intisap etmiş zümredir.

Bunların yani on beş fakih ve mütefekkihanın maaşları vardı; evli ya da bekâr olmalarında bir sakınca yoktu. Mütefekkihadan yani birinci sınıf hukuk talebesinden birisi bir üst

sınıfa geçerse maaşsız olarak devam eden sarf, nahiv ve ulûmu edebiye ile meşgul talebeden münasipleri buraya kaydolarak maaşa geçebilmiştir.

Fakih ve mütefekkihalarm medresede şer'î ilimlerden on beş ilim okuyacakları yazmaktadır fakat bunların hangi ilimler olduğu belirtilmemiştir.

Tablo 2.35 Niğde Ak Medrese Vakfiyesine Göre Görevliler ve Aldıkları Ücretler

Müderris	20 sehim 1/5'i
Muid	10 sehim 1/10'i
Mütevelli	10 sehim 1/10'i
İmam	3 sehim
Müezzin	4 sehim
Nakib	
Ferraş	
Bevvab	Toplam 4 sehim mi 4er sehim mi? Sayfa 60
5 hafız	8 sehim
15 talebe	Kalan 45 sehim
İstidlal ve mübahaseyi sağlayan 5 kişi	4'er sehim
Orta halli araştırmacı(mutavassıtfukaha)5kişi	3'er sehim
Mübtedi (Başlangıç) 5 kişi	2'şer sehim

Ali Bey, vakfa medreseye bitişik olan araziyi ve burada bulunan bağları, Terme denilen mahalleyi, Dolapyeri denilen araziyi, Ervani denilen Tanke Köyü arazisini, Fertek Köyü arazisini, Niğde'nin batısındaki harap olan araziyi, Ahi bağıyla sınırları olan arazinin yarısını, Bezzazlar Çarşısının tamamını, çarşı ile Sungur Bey Cami arasında yer alan Han'ın gelirlerinin tamamını, Cemgi Murad denilen fırın gelirinin yarısını, Meydan Mahallesinde bulunan köyün yarısını, Ervani kariye arazisinin tamamını, karyede bulunan arazinin tamamını, karyede bulunan değirmenin geliri olan iki hissenin üçte birini, Niğde'de bulunan sekiz dükkânı, Niğde'nin güneyinde Fertek karyesinde bulunan birbirine bitişik arazilerin tamamını ve Emirbağı adındaki bağı vakfetmiştir. Ayrıca vakfiyede bu vakfedilen yerlerin satılamaz, bağışlanamaz ve kimseye miras bırakılmaz olduğu ayrıca belirtilmiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Arşiv belgelerinde medresenin gelirlerine dair bazı bilgiler bulunmaktadır. 1476 ve 1483 yıllarına ait Karaman ili Evkaf Defterlerinde medresenin vakıf gelirleri toplamı 11.290 akçe olduğu belirtilmektedir. Bu vakıflar gelirleri; Semendire (ovacık) isimli köyün öşrü, Aravan (Kumluca), Yaylaköy köyünün malikanesinin yarısı, Üseci Mezrası, Yeni Hamam, Kervansaray, Medreseye bitişik bağ ve zemin, şehir yakınında bağ, Bezzaistan ve Bezirhane gibi gelir getiren mülklerden oluşmaktadır (Erdoğru, 2003, s. 126; Topal, 2016, s.78).

1476 yılında medresenin mütevellisi Mevlâna Sinan, 1483 tarihinde müderris Mevlâna Ecezade'dir (Topal, 2016, s. 79).

H.1109/M.1698 yılında medresenin müderrisi Hasan hem tevliyetin kendisine tevcihi hem de payesinin de yükseltilmesi talebinde bulunmuştur (BOA, C.MF., 96/4795).

H.1125/M.1714 yılında mütevellilik ve müderrislik görevi Hasan'dan alınıp Mehmed Yusuf'a verilmiştir (BOA, İE.EV., 53/5844)

H.1171/M.1758 yılında müderrislik hissesinin tevcihi (BOA, C..MF., 185/9225)

H.1186/M.1773 yılında müderris ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 153/7615).

H.1202/M.1788 Niğde'deki Ak Medrese'nin muhtelif cihetlerinin tevcihi (BOA, C.MF., 16/774)

H.1215/M.1801 yılında müderris tayin edilmiştir (BOA, C.MF., 147/7337)

H.1241/M.1826 yılında Niğde Ak Medrese müderrisine tahsis edilmiş olan iki köyün aşarını vakıf mütevellisi vermek istemediğinden mahkemeye başvuru yapılmıştır (BOA, C.MF., 77/3817).

1901 ve 1903 yıllarına ait Konya Maarif Salnamelerinde yer alan bilgilerden medresenin müderrislerinin Hacı Mehmed ve Rıza Efendiler olduğu ve medresede 70 öğrenci eğitim aldığı anlaşılmaktadır (KVS, 1319, s.854-857).

2.2. GÜNÜMÜZE KISMEN ULAŞAN MEDRESELER

2.2.1. Mardin Eminüddin Medresesi

Yapının Adı: Mardin Emüniddin Medresesi

Yapının Yeri: Mardin şehrinin güneybatı surlarının hemen yanında, Cami el-Afşar'ın karşısında bulunan Eminüddin Külliyesi'nin içinde avlunun kuzeyinde yer almaktadır.

Şekil 2.93 Mardin Emüniddin Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 05.06.2024)

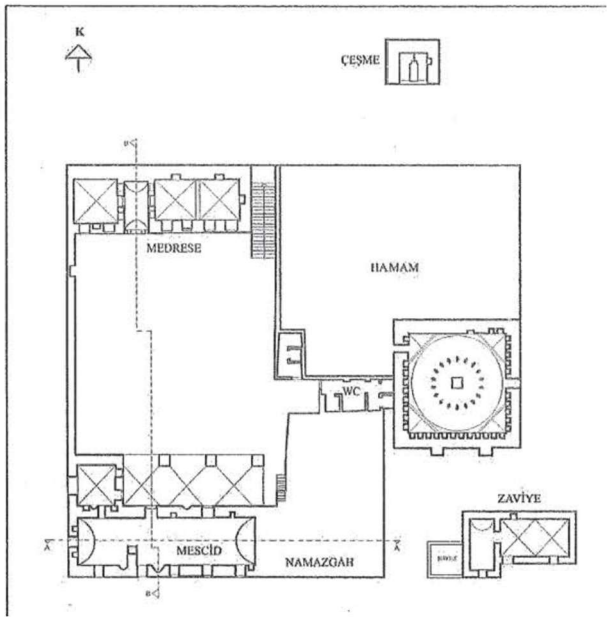
Yapım Tarihi ve Banisi: Kaynaklara göre yapının inşasına 12. yüzyılın ilk çeyreğinde Mardin Artuklu Sultanı Necmeddin İlgazi'nin (1104-1122) kardeşi Eminüddin tarafından inşasına başlanmış ve Necmeddin İlgazi döneminde tamamlanmıştır (Altun, 1978, s. 14-20).

Atruk Bey'in oğlu olan Eminüddin'in kaç yılında doğduğu bilinmemektedir. Artuk Bey H.1085 yılında Doğu Beyazıt'ta vefat etmiştir ve yerine Cebbar olarak da bilinen Eminüddin İlgazi geçmiştir. Ne zaman öldüğüne dair de bir kayıt bulunmamaktadır (Abdüsselam Efendi, 2007, 41-44).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Mescit ve çeşme günümüzde özgün işlevlerini devam ettirirken, medrese cami imamının lojmanı ve zaviye ev olarak kullanılmaktadır. Hamam ise büyük oranda tahrip olmuş ve yalnızca soyunmalık bölümü günümüze gelmiştir (Açıkyıldız Şengül, 2017, s.14).

Yapı Tanıtımı: Külliye mescit, medrese, zaviye, yazlık namazgah, darüşşifa/maristan, hamam ve çeşmeden oluşmaktadır. Eğimli bir arazi üzerinde kareye yakın bir alanda kurulmuştur. Külliyenin güneyinde mescit/cami, kuzeyinde medrese, doğusunda ise hamam ve zaviye yer almaktadır (Sözen, 1972, s. 86). Araştırmacılardan B. Açıkyıldız Şengül darüşşifanın da külliyenin doğusunda olduğunu belirtmektedir (Açıkyıldız Şengül, 2017, s. 27).

Şekil 2.94 Mardin Emüniddin Külliyesi, plan (Açıkyıldız Şengül, 2017)

Külliyenin avlusuna, kuzeyde bulunan kapıdan bir merdivenle inilerek ulaşılır. Medrese kısmı merdivenin hemen batısında yer almaktadır.

Medresenin güney cephesinde yer alan kapıdan dikey dikdörtgen planlı ve sivri tonoz örtülü giriş mekânına geçilir. Bu mekânın doğu ve batısında birer birim bulunur. Batıdaki birim, kare planlı ve haç tonoz örtülüdür. Güney duvarında iki penceresi bulunur. Doğuda birim ise dikdörtgen planlıdır ve Mardin yapılarının genelinde görülen bir düzenlemeyle örtü sistemi, atılan kemerlerle kare kesitli iki bölüme dönüştürülmüş ve çapraz tonoz örtülü iki birim haline getirilmiştir. Güney duvarında ise avluya açılan dört pencere yer alır. Ayrıca kuzey duvarı üzerinde iki, doğu duvarı üzerinde bir olmak üzere üç niş bulunmaktadır.

Mekân, güney duvardaki dört dikdörtgen pencere ve bu pencerelerin arasında üst seviyede açılmış iki küçük pencere ile batı duvarında da giriş kapısının iki yanındaki birer pencere ile dışarı açılmaktadır.

Güney cephedeki pencereler dıştan dikey dikdörtgen, içten ise sivri kemerlidir. Bu pencerelerden batıdan ikincisi 1938 yılına ait çizimlerde niş iken 1967 yılı öncesi bir tarihte pencereye dönüştürülmüştür (Ünver, 1938, s. 25; Şengül, 2017).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabesi yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medrese ile ilgili herhangi bir kayıt bulunamamıştır ancak belgelerdeki verilerden Bimarhane kısmının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Belgeler incelendiğinde daha çok yapı topluluğunun darüşşifası- bimarhanesi ile ilgili hekim atamaları karşımıza çıkmaktadır.

Mütevelli, Nazır, Hekim

H.1090/M.1680 yılında bimarhanenin boş olan hekimlik kadrosuna, Müftüzade Seyyid Emin günlük 5 akçe karşılığında yürütmek üzere talepte bulunmuştur (BOA, İE.SH., 1/41). M.1688 tarihli bir Şer'iyye Sicili kaydında ise Ebubekir adında bir hekimin bimarhanede görev yaptığını öğrenmekteyiz.

H.1173/M.1760 yılında Bimarhane Nazırı Mevlâna İshak'ın vefatı üzerine görev oğlu es-Seyyid İbrahim'e verilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 110/8331).

H.1174/M.1761 yılına ait kayıtta Bimarhane katipliğinin kendisine verilmesini isteyen Mehmed'in dilekçesi yer almaktadır (BOA, C.SH., 27/1317).

H.1207/M.1793 yılında Eminüddin Tımarhanesi Vakıflarına kâtip ve vefat eden hekim Feyzullah Halife yerine Mehmet Salih Efendi tayin edilmiştir (BOA, C.SH., 16/771; C.SH., 16/772).

H.1215/M.1801 yılında Şeyh Eminüddin Bimarhanesi vakfı nezaret(bakanlık) cihetinin tevcihi (rütbe, makam verme) (BOA, C.SH., 5/229).

H.1241/M.1825 yılına ait II. Mahmut tuğrasını taşıyan bir beratta, Bimarhane Vakfı'nın günlük 4 akçe ile mütevellisi olan Mehmed Halife b. Ahmed Halife, babası Yusuf'un ölmesi üzerine yerine tayin olmuştur (Kılıç, 2012, s. 77).

İmam ve Hatip

H.1139/M.1727 yılında bimarhanenin mescidine imam olarak Mevlâna Ahmed görevlendirilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 220/21219).

H.1215/M.1801 yılında hitabet görevi Seyyid Abdülhadi Halife'ye verilmiştir (BOA, HAT, 1480/47).

H.1253/M.1838 yılında imam ve hatip el-Hac Taha Halife'dir (BOA, HAT, 1606/15).

2.2.2. Tokat Niksar Hacı Çıkrık Medresesi

Yapının Adı: Niksar Hacı Çıkrık Medresesi

Yapının Yeri: Niksar Bengiler Mahallesi Çanakçı çayının kuzeyinde, Hacı Çıkrık Türbesi'nin yanında bulunmaktadır.

Şekil 2.95 Niksar Hacı Çıkrık Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 16.11.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: Yapının çevresinde bulunan kitabesine göre H.578/M.1182 yılında Bedrü'd-din Şahin Şah tarafından inşa ettirilmiştir.

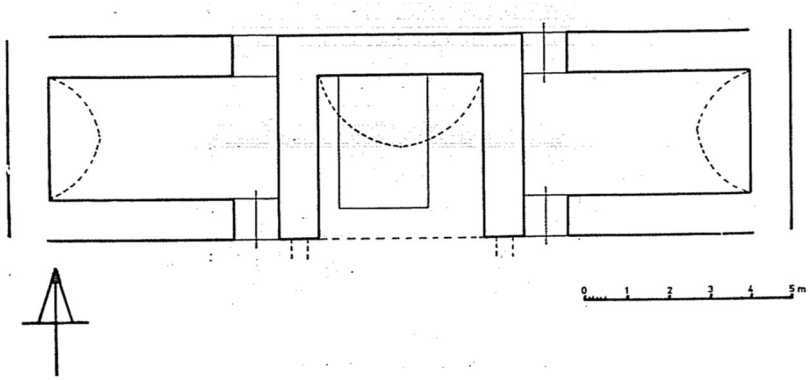
Bedrü'd-din Şahin Şah Melik Ahmed Danişmend Gazi'nin amcasının oğlu Suli Bey'in torunudur ve II. Kılıç Arslan dönemi emirlerindendir (Şahin, 1999, s. 96).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Geçirdiği onarımlara dair bir kayıt bulunamamıştır. Günümüze, yapının sadece kuzey kısmı gelebilmiştir.

Yapı Tanıtımı: Medreseden geriye kalan kuzey kanatta; ortada tonoz örtülü bir eyvan ve eyvanın iki yanında birer birim bulunmaktadır. Simetrik bir planlama söz konusudur.

Eyvan türbe mekanıdır ve moloz taşlardan inşa edilmiştir. Eyvanın iki yanında bulunan ve kısmen tonoz örtüsünü koruyan doğudaki birim kuzey duvarında bir açıklık bulunur.

Şekil 2.96 Niksar Hacı Çıkrık Medresesi, plan (Cantay, 1976-77)

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Hacı Çıkrık Türbesi'ndeki mezarların yanında medreseye ait beş satırlık bir kitabe bulunmuştur. Bu kitabeye göre;

Bu mübarek medresenin yapılmasını H.578/M.1182 yılında adil, âlim büyük Emir İsfehsalar Bedrü'd-din Uluğ Atabek Ebû'l-Mükerrem Şahin-şah bin Arslan Doğmuş …. Emretti (Cantay, 1976-77, s. 27).

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtların Medresenin Durumu:

Osmanlı Dönemi'nde kullanımına dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

2.2.3. Kayseri Hoca Hasan Medresesi

Yapının Adı: Kayseri Hoca Hasan Medresesi

Yapının Yeri: Kayseri şehir merkezi, Kocasinan İlçesi, Hacı Saki Mahallesi'ndedir.

Şekil 2.97 Kayseri Hoca Hasan Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 14.11.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: Yapının kitabesi bugün Selçuklu Uygarlığı Müzesi olarak kullanılan Çifte Medresede sergilenmektedir. Bu kitabeye göre H.589/M.1193 yılında II. İzzeddin Kılıçarslan'ın oğlu Kayseri Meliki Nureddin Sultan Şah zamanında yaptırılmıştır (Sözen, 1972, s. 186). Osman Turan'a göre II. Kılıçarslan'ın veziri olan ve daha sonra oğlu Nureddin Sultan Şah'ın hizmetinde bulunan İhtiyarüddin Hasan tarafından yaptırıldığına işaret etmektedir (Turan, 2020, s. 225). İhtiyarüddin Hasan, II. Kılıçarslan'ın veziridir.

Diğer yapı kitabelerinde, baniler babalarının ismi ile ifade edilirken, bu yapıda Nureddin Süleyman Şah'ın babası II. İzzeddin Kılıçarslan'ın isminin geçmemesi dikkat çekicidir (Göde, 2011, s. 30).

Mimarı/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durum: 1326 yılına kadar harap durumda olan medrese bir onarım geçirmiş ve eğitime devam edilmiştir (Nazif, 1987, s. 61). Günümüzde ise harap durumdadır.

Yapı Tanıtımı: Mevcut kalıntılar dikkate alındığında; kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı bir yapı olduğu görülmektedir. Avluya paralel uzanan beşik tonoz örtülü, dikdörtgen bir mekân, kapısı eksenin batısında yer almaktadır. Ayakta kalabilen medrese hücrelerinin bazılarının kuzey güney, bazılarının doğu-batı doğrultusunda sivri beşik tonozlarla örtülü olduğu görülmektedir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi

Kitabe:

Mermer üzerine sülüs hatla yazılmış üç satırlık inşa kitabesi:

Yapının inşa kitabesi günümüzde Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesi'nde (Çifte Medrese) sergilenmektedir.

Yazılışı:

١) بسم الله الرحمن الرحيم تبارك الّذى انشاء جعل لك خيراً من ذلك بامرالملك نور الدنيا و الدين سلطانشاه خلدالله ملكه

٢) بنى هذه المدرسة العبد المحتاج الى رحمة الله الحسن بن ابى بكر و فقه الله]وغفر الله[ماكسب]من[ذ نبه على من تصرف فيها واو قافها بغيرحق

٣) لعنةالله والملائكة والناس اجمعين ومن اظلم ممّن منع مساجد الله ان يذكر فيها اسمه و سعى فى خرابها سنة تسع و ثمانين وخمسماية

Okunuşu:

1"Bismillahirrahmanirrahim. Tebâreke'llezî in şae ce'ale leke hayran min zâlike (Furkan Suresi 25/10). bi-emri'l-melik nur u'd dünya ve'd-din (Nurü'd-din) Sultanşah halledal'llâhü mülkehû.

2) Bena hâzihi Hasen bin Ebi Bekr'in, veffekâ'llâhe ve mâ kesebe zenbihî alâ men tasarrafe fihâ ve evkâfihâ bi-gayri hakkın.

3) La'netu'llâhi ve'l-melâiketi ve'n-nâsi ecma'în (Âli İmran Suresi, 3/87). Ve men ezlemu mimmen mene'a mesâcide'llâhi en yüzkere fihesmuhu ve se'a fi-harâbihâ (Bakara Suresi 2/114). ve zâike tis'a ve sem'anîn ve hamse mie".

Türkçesi:

“Esirgeyen, bağışlayan Allah’ın adıyla. (Allah’ın) şanı ne yücedir ki, O dilerse sana bunlardan hayırlısını yapar- Furkan 10). Din ve dünyanın nuru (ışığı) Melik Sultanşah’ın -Allah mülkünü daim kılsın- emriyle bu medreseyi, Allah’ın rahmetine muhtaç Ebû Bekir oğlu Hasan -Allah O’nu başarılı kılsın- ve işlediği günahları bağışlasın H.589/M.1193 yılında yaptı. (Bu medrese) ve vakıflarını haksız kullananlara Allah’ın, meleklerin ve insanların hepsinin lâneti olsun- (Âli İmran Suresi, 3/87). Allah’ın mescitlerinde O’nun adının anılmasını engelleyip, o mescitleri yıkmaya çalışandan daha zalim kim olabilir”- (Bakara Suresi 2/114) (Göde, 2011, s. 31).

Fotoğraf 2.250 Kayseri Hoca Hasan Medresesi, inşa kitabesi

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

1500 yılında yıllık geliri toplam 700 akçe, 1584’te 2.160 akçedir (Demircan Özırmak, 1992, s. 71). 1500 ve 1520 tarihli Tapu Tahrir Defterine göre toplam geliri 1.330 akçedir (İnbaşı, 1991, s. 60).

Mustafa Gazi Mahallesi’nde bir arsa vakfı bulunmaktadır. M.1705 yılında bu arsaya bir ev yapılmış, müderris ve mütevelli El-Hac Mehmet Efendi ise vakfa ait olan arsanın bu şekilde kullanılmasının önüne geçilmesini istemiştir (KŞS, 129/217-2).

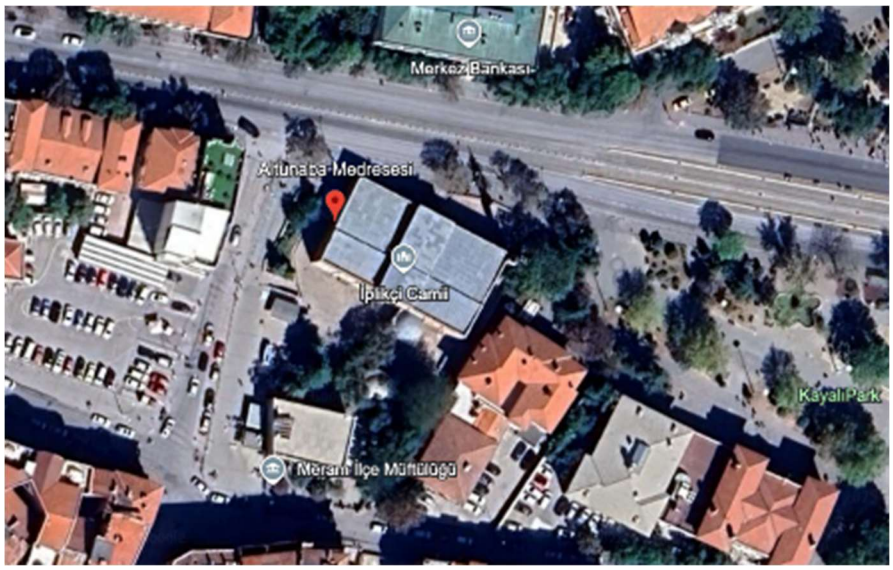
Tablo 2.36 Kayseri Hoca Hasan Medresesi, Gelirleri

Dericiler yanı	1 sebze yeri	400 Akçe (M.1500)
	Hasanbey bahçesi	150 Akçe (M.1500)
Erkilet/Hasan yerleri	Bağ ve mezra	
Çandarlık	Arsa	70 Akçe (M.1500)
Hasbey Mahallesi	3 kıta zemin	1.330 Akçe (M.1500-1520)
Enderlik köyü	Bir bölük arsa	40 Akçe (M.1584)

2.2.4. Konya Şemseddin Altunaba Medresesi

Yapının Adı: Şemseddin Altunaba /İplikçi/Altunya/Altun/Altınapa Medresesi

Yapının Yeri: Medrese, Konya'da İç Kale'nin dışında o dönemde Yeni Pazar (Sûku'l-Muhdes) ismiyle anılan yerde, İplikçi Camii'nin güneyine bitişiktir.

Şekil 2.98 Konya Altunaba Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 16.11.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: Vakfiyesine göre medrese H.599/M.1202 tarihinde Şemseddin Altun Aba tarafından inşa ettirilmiştir.

II. Kılıçarslan ve Rükneddin Süleymanşah zamanında sarayda emir-i ahur, emir-i çaşnigir gibi önemli görevler yaptıktan sonra elçilik, komutanlık, ata beylik gibi yüksek dereceli görevlere de getirilmiştir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

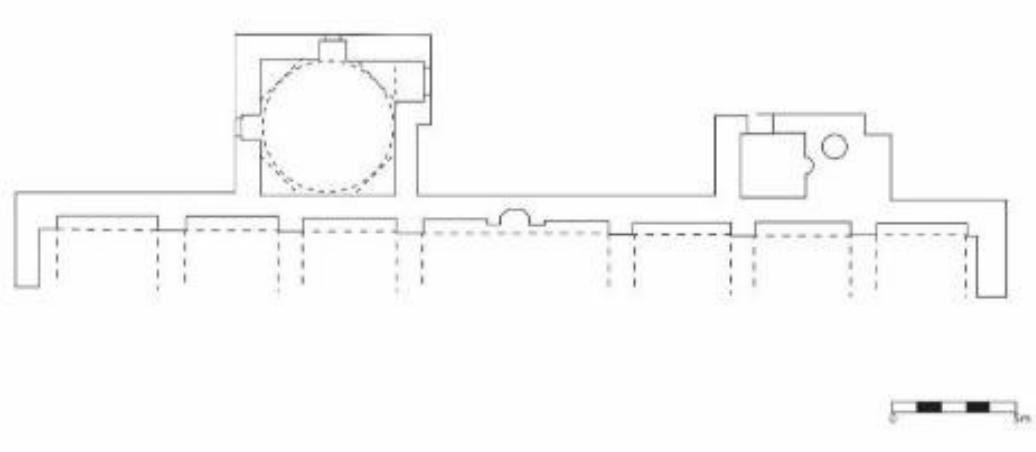
Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medresenin geçirdiği onarımlara dair bazı kayıtlar bulunmaktadır. H.733/M.1333 yılında Karamanoğlu ailesinde Turgut oğlu Mehmed Bey tarafından tamir edilmiştir (Kutlu, 1992, s. 42).

H.1039/M.1629 yılında Konya Şer'iyye Sicil Defterlerinde yer alan bir kayıtta medresenin mütevellisi Hüseyin'in vakıf mallarını azalttığı, medresenin onarımıyla uğraşmadığı için görevden azledildiği bilgisi yer almaktadır. Bu tarihte medresenin onarıma ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır (Atçeken, 1998, s. 199).

H.737/M.1337 yılında medreseye onarım ve genişletme izni verilmiştir. H.774/M.1707 yılında hela çukuru çevresindeki taş duvar ve kimi yerlerin yıkılması nedeniyle müderris ve mütevelli Ali Efendi oğlu Ahmet, şer'i meclise gelerek onarım keşfinin ister. Mahkemenin belirlediği bilirkişilerin hazırladığı keşifte 67,5 kuruşa onarım yapılacağı belirtilir. Medrese harap olduktan sonra bitişikteki İplikçi (Ebul Fazl) camiine devredilmiştir (Köroğlu, 1999, s. 49-50).

Medreseden günümüze İplikçi Camii güney cephesine bitişik kubbeli bir birim ile batısında bir oda kalıntısı kalmıştır.

Yapı Tanıtımı: Yukarıda bahsedildiği gibi geriye kalan kubbeli birimin ölçüsü dıştan 6,40 x 7,50 m'dir. Batıda bir kapısı, biri güneye diğeri doğuya bakan iki penceresi vardır. Bu birimin batısında yer alan hücrenin ise sadece temelleri kalmıştır. Bu nedenle medresenin mimari özelliklerini tam olarak bilinmemektedir. Medresenin doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı olduğunu, doğudaki kapısından girince karşıda ana eyvan onun iki yanında kubbeli iki derslik (oda), avlunun iki yanında altışardan 12 öğrenci odası bulunduğunu düşünebiliriz. Hücre başına 3 öğrenci düştüğü söylenebilir. Müderris Bahaeddin Veled'in ayakta kalan odada konakladığı sanılmaktadır (Köroğlu, 1999, s. 46). Medresede çok sayıda öğrencinin eğitim gördüğü dikkate alındığında büyük boyutlu bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2.99 Konya Şemseddin Altun Aba Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi

Kitabe:

Kitabesi yoktur.

Vakfiye:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 604 numaralı defterde kayıtlı Arapça vakfiye, 15 sayfadan oluşmaktadır (Turan, 1947a, s. 201-207).

Vakfiyede medresenin kuruluş ve işleyişinden söz eden bölümde mütevellinin İplikçi'nin kendi çocuklarından Necmeddin Ayaz, nazırın, Altun-aba'nın azatlı kölesi Ruzbeh eş-Şems olduğu belirtilmiş ve müderrisin, muidin medresedeki cemaate namaz kıldıran imamın Hanefi mezhebinden olması şart koşulmuştur.

Hanefi ya da Şafii mezhebinden 38 öğrencisi bulunmaktadır. 5 yıl medresede öğrenim görüp başarılı olamayan öğrenci medreseden uzaklaştırılmaktadır. Vakfiye kayıtlarına göre medresede bir kütüphane bulunmaktadır ve mütevelli ve nazır her yıl vakıf gelirlerinden ayrılan 100 dinar ile oraya kitap satın almışlar, isteyenlerin her kitabın karşılığı olan bir kıymetle parayı kütüphaneciye verip ödünç olarak kitap alabileceklerini ve sonra kitap teslim edilince parasının iade edileceğini kaydetmektedir (Turan, 1947a, s. 201). Öğrencilere verilen nakdi yardımdan başka Ramazan ayında kesilmek üzere bir koyun ve Konya rıtlı[192] ile günde 80 rıtl ekmek alınması ve tatlı pişirilmesi için de günde 3 dinar verilmiştir. Ders, namaz ve temizlik zamanlarında yakılmak üzere yaz aylarında ayda bir kış aylarında ise iki rıtl kadar bezir ve Şabanın ortası, Regaib ve Ramazan akşamları gibi gecelerde bir buçuk rıtl mum alınmasını kaydetmektedir. Medrese için gereken odun miktarı mütevelli ve nazırın takdirine bırakılmıştır.

Medresede fakirlere ekmek dağıtmak için de ayrı bir kayıt mevcuttur. Vakfiyede maaşların dinar hesabıyla gösterilmesi de dikkati çeken bir başka husustur. Dinar-altın, dirhemde-gümüş parayı gösteren tabirlerdir. Fakat o zaman tedavülde bulunan paralar II. Kılıçarslan adına basılmış gümüş paralar olup henüz Selçuklular tarafından altın para

[192] Ortalama 317,8 gram

kesilmemişti. Daha mühim olanı ise gümüş paralarda dirhem değil dinar isminin yazılı olmuş olmasından dolayıdır ki burada verilen dinarın altın değil gümüş parayı göstermiş olması gerekir.

Vakfiyede ders, namaz ve temizlik yerlerinde yakılmak üzere yazın ayda bir, kışın iki litre bezir, şabanın ortası Regaip ve ramazan akşamlarında aydınlık sağlaması için bir buçuk litre mum alınması kaydedilmiştir. Ramazan ayında her gün koyun kesileceği, muhtaçlara yemek pişirileceği, iki bayramda helva dağıtılacağı ve odun alınacağı da belirtilmiştir.

Tablo 2.37 Konya Şemseddin Altun Aba Medresesi, Vakfiyesine Göre Görevliler ve Aldıkları Ücretler

Görevli	**Ücret**
Mütevelli	400 dinar (yıllık)
Nazır	300 dinar
Müderris (Hanefi M)	800 Dinar
Muid	240 dinar
İmam (Hanefi)	200 dinar (Yıllık)
Müezzin	100 dinar (aylık)
İlerlemiş 3 talebe (fakih)	15'er dinar (aylık)
Orta derece 15 öğrenci	10'ar dinar (aylık)
Başlangıçta olan 20 talebe (müptedi)	5'er dinar (aylık)
Ferraş	5 dinar (aylık)
Kütüphane	100 dinar (yıllık)
Eğitim Süresi 5 yıl	

Vakfiyede medresenin gelirlerine de yer verilmiştir. Konya'nın dış kısmında ve medresenin bulunduğu yerde bir han (Kuzu Han), iki yanında 10 ve 8 dükkân, bu sekiz dükkânın karşısında 9 dükkân, yine aynı yerde şehrin dış kısmında Yeni Pazar (çarşı) 11, Eski pazar 7 ve Allame pazarında sayısı belirtilmeyen dükkân, Saracık (Saraycık) ve Gündoğdu köyü yolu üzerinde arazi (Vakıf defterinde mezra olarak gösterilen Saraycık'ın medreseye vakıf olan öşrü 1480 akçedir). Gündoğdu köyü 16.yüzyıl da Arkıt/Argıthan adını almıştır. Köy halkı Müslüman değilken 400 yıl sonra nüfusun Müslümanlardan oluştuğu kullanılan Türkçe isimlerden anlaşılmaktadır. Vergi veren 60 kişinin olduğundan yola çıkarak köyün ortalama nüfusunun 300 olduğunu düşünebiliriz. Altun

Aba medresesine ait öşrü 8640 ve tımara ait salariyye ve rüsum-i örfiyyesi 5000 akçedir. Bu vakıflardan rüsum-ı örfiyye ve salariyye tımara ayrıldıktan sonra kalan gelir yılda 12.519 akçedir (Turan, 1947a, s. 205-206).

Vakfiye verileri medresenin işleyişine yönelik ayrıntılı bilgiler içermektedir. İncelenen örnekler içinde en çok öğrenci sayısı (38) bu yapıda görülmektedir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medresenin Osmanlı Döneminde gelirleri hakkında şu bilgiler bulunmaktadır. H.1209/M.1795 yılında medrese Altınpa ve İplikçi medresesi olarak anılmakta ve vakıfları arasında Saraycık karyesi bulunmaktadır (BOA, C.MF., 136/6790). Aynı yıla ait bir başka kayıtta İplikçi demekle meşhur Kılıç Arslan'ın Altunaba Medresesi vakfına ait Kefeli Borası mevkiindeki üzüm bağlarına ve ada yağı arazisi olduğu bildirilmektedir (BOA, C.MF., 95/4722).

Mütevelli ve Müderris

Konya Kadı Sicillerinde, arşiv kayıtlarında medreseye görevli atamalarına dair bilgiler bulunmaktadır. H.881/M.1476 yılında yaptırılan Konya Tahrir Defterinde medrese listesinin başında Altun Aba yer almaktadır. Vakf-ı Kadim ve Vakfiye defterine göre Mevlâna Hacı Muhyiddin'in medresede ders vermesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı devrine ait vakıf defterlerinden edinilen bilgiye göre; medrese 16. yüzyılda faaliyettedir ve müderrisi Hacı Muineddin'dir (Turan, 1947a, s. 203).

H.976/M.1570 yılında Mevlâna Musa müderris olarak görevlendirilmiştir. H.1039/M.1629 tarihinde mütevelli olarak Hüseyin, müderris ise görev süresi üç ay olan ve günlük 30 akçe alan Mevlâna Abdürrahim Efendi'dir. Dört ay sonra aynı ücretle Mevlâna Ali Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir. H.1040/M.1630 yılında Mehmet Efendi günlük 40 akçe ücret ile müderrisliğe atanmıştır. H.1041/M.1631 günlük 20 akçe ile Mevlâna Abbas Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir (Atçeken, 1998, s. 198-199).

34 numaralı Konya Şer'iyye Sicil Defterinde H.1098/M.1687 tarihinde müderris Mehmet isimli şahıs olduğu kayıtlıdır (Olgun, 2019, s. 579).

H.1114/M.1702 yılında mütevelli görevi müşterek olarak paylaşan kardeşler Ahmed ve Seyyid Mustafa'dır. Ahmed hem müderrislik hem de mütevellilik görevini üstlenmiştir (Atçeken, 1998, s. 200).

H.1141/M.1728 yılında Abdullah Efendi müderris ve mütevelli tayin edilmiştir (BOA, C.M.F., 179/8944).

H.1215/M.1801 ve H.1268/M.1852 yılında müderris atanmıştır (BOA, C.MF., 107/5327; 181/9015).

H.1300/1882 tarihli yılında müderris Seyyid Hafız Mustafa 35 talebeye celal, kafiye ve izhar derslerini okutmuştur (Kutlu, 1992, s. 47).

H.1316/M.1898 yılında üçte iki ve altıda bir hisse ile Seyyid Hafız Ahmed ve Seyyid Hafız Mustafa, üçte bir hissenin dörtte biri ile Hafız Ali ve Hafız İsmail, üçte bir hissenin dörtte bir hisse ile Hafız Ahmed olmak üzere müderrislik görevi beş kişi ile müşterek yürütülmektedir (Atçeken, 1998, s. 201).

H.1321/M.1903'te müderrisliğe atanan Mehmet Halis görevini H.1324/M.1907 yılına kadar sürdürüyor. Mehmet Halis 1882 yılında müderris olarak görevlendirilen Hafız Mustafa'nın oğludur. Hafız Mustafa ölene kadar yani toplamda 37 yıl müderrislik görevini yürütmüştür (Atçeken, 1998, s. 202).

İmam ve Hatip

H.1103/M.1692 yılında İplikçi Medresesinin imamı olmadığı için günlük bir akçe ile Mehmed Halife görevlendirilmiştir (KŞSD, C.37, 281/1).

H.1259/M.1844 yılında İplikçi Cami'nin hitabet ve yine İplikçi demekle maruf Altınapa Medresesi mescidinin imamlık cihetleri hakkında ilam (BOA, C.EV., 579/29227).

Cabi

H.1098/M.1687 yılında 17 seneden beri günlük 1 akçe ile medresenin cabiliğini yürüten Mehmet görevden alınıp yerine başka bir Mehmed görevlendirilmiştir (Olgun, 2019, s. 579).

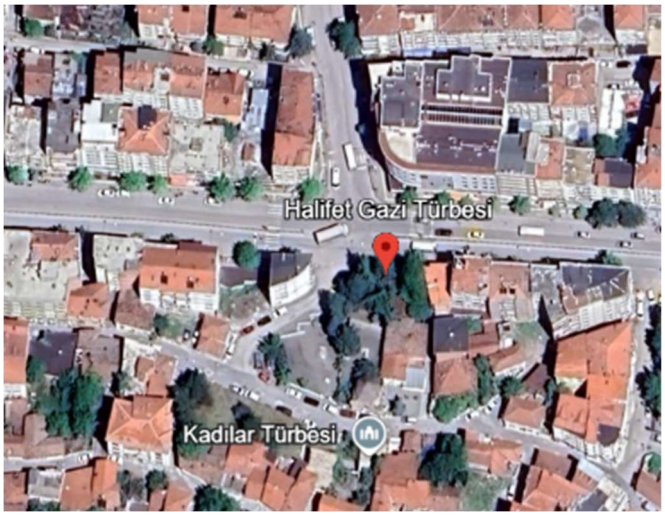
Konya Salnamesi kayıtlarından Altun Aba Medresesinde 1910 tarihine kadar öğretim yapıldığı anlaşılmaktadır (Köroğlu, 1999).

Selçuklu dönemi eseri olan yapının 18. yüzyılın başlarında yıkıldığı ve Lale devrinde yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır (Küçükdağ, 1989, s. 51).

2.2.5. Amasya Halifet Gazi Medresesi

Yapının Adı: Amasya Halifet Gazi Medresesi

Yapının Yeri: Amasya şehir merkezinde, Gökmedrese (Şamice) Mahallesi'ndedir.

Şekil 2.100 Amasya Halifet Gazi Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 18.11.2023)

Yapının Tarihi ve Banisi: Sultan I. Mesud türbesinde muhafaza edilen kitabesine göre H.606/M.1209 yılında Halifet Gazi tarafından inşa ettirildiği kabul edilmiştir.

Ancak inşa tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Araştırmacılardan Hüseyin Hüsameddin, Halifet Gazi'nin H.622/M. 1225 tarihinde Amasya valisi olduğunu ve bu tarihte de medreseyi inşa ettirdiğini söylemektedir. Kitabenin sonradan konulduğu ve H.632/M.1235 tarihli olduğuna işaret etmektedir. Kitabenin tarih kısmı siliktir ve net okunamamaktadır.

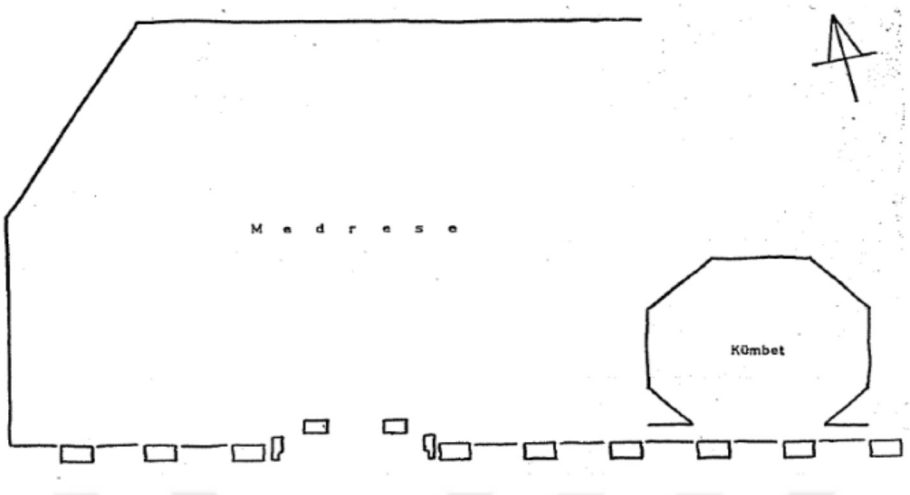
Selçuklu hizmetine giren bir Danişmendli emiri olduğu, medresesi ve türbesinin bulunduğu Amasya'da valilik yaptığı, 1214 tarihinde Sinop'un fethine katıldığı ve sonra o bölgenin serleşkerliğine getirildiği, 1228'de Erzincan, 1230'da Erzurum seferine katıldığı, 1232 yılında Gürcistan seferinde şehit düştüğü söyleyenler de vardır (Yinanç, 1982, s. 5-6).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Zaman içinde hasar gören medrese ve türbe, vakfın mütevellileri tarafından tamir edilmiş ancak1602 yılında çıkan yangın ve 1647 tarihinde de yaşanan deprem nedeniyle özellikle medrese büyük oranda yıkılmıştır. Müderris Hasan Efendi'nin yıkılan kısımlarını ahşapla yaptırdığı, 1888 yılında da Amasya müftüsü Hacı Osman Hilmi Efendi tarafından yeniden inşa edildiği bilinmektedir. Ancak I. Dünya savaşından sonra tekrar yıkılan medreseden günümüze yalnızca kapının bulunduğu, güney duvarı ve kısmen de doğu bölümü gelebilmiştir (Yinanç, 1982, s. 7; Durukan, 1998, s. 30).

21.02.1928 tarihinde Amasya'daki Halifet Gazi Türbesindeki sandukaların nakli için ödenek ayrılmıştır (BCA, 180-9-0-0, 241-1205-1).

Yapı Tanıtımı: Kilise kalıntısı üzerine inşa edildiği belirtilen medreseden bugüne kalanlar; medresenin kuzey duvarı, batı duvarının bir kısmı, batıdan türbeye bitişik tonozlu birimin arka duvarıdır (Yinanç, 1982, s. 7; Durukan, 1998, s. 30). Medreseye giriş güney cephedeki kemerli kısımdan sağlanmaktadır. Kuzey duvarda yer alan pencereden, pencerelerin düz atkılı inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Batıdan türbeye bitişik, beşik tonozlu mekândan türbeye geçilmektedir (Cantay, 1976-77, s. 23). Bu kalıntılarından medresenin düzgün kesme taş malzemeyle inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 2.101 Amasya Halifet Gazi Medresesi, plan (Cantay 1976-77)

Halifet Gazi tarafından kiliseden medreseye dönüştürüldüğü iddia edilen yapı, dışta birbirine kademeli tuğla kemerlerle bağlı, altta Roma Dönemi'ne ait devşirme taşlar üzerine oturan tuğla payandalarla desteklenmiştir. Cephe tasarımı ve malzeme uygulamaları olarak Amasya'daki Selçuklu mimarisi örneklerinden farklılaşır. Söz konusu kilisenin medreseye dönüştürülmesi sırasında cephe tasarımında değişiklik yapılmadığı anlaşılmaktadır (Tekinalp, 2006a, s. 100).

Fotoğraf 2.251 Amasya Halifet Gazi Medresesi, türbesi

Geç Orta Çağ'ın yaygın kilise plan tipi olan kapalı Yunan haçı olarak inşa edilmiş olabilir. Çünkü Bizans mimarisinde kapalı Yunan haç planlı kiliseler ile dört eyvanlı ve kapalı avlulu medreseler arasında tasarım açısından benzerlikler bulunmaktadır. Belki de bu nedenle kilisenin medreseye, olasılıkla da Danişmendli çevresinde iyi tanınan kapalı avlulu bir medreseye dönüştürülmesi uygun görülmüştür (Tekinalp, 2006a, s. 101).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Amasya Arkeoloji Müzesi bahçesinde, Sultan I. Mesud Türbesi'nde muhafaza edilen medresenin sülüsle yazılmış yedi satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

بسم الله الرحمن الرحيم

امر بعمارة هذه المد رسة المبا ركة العبد الضعيف الا مير المجا هد الغا زى مبارز الد ين خليفت الب بن سولى

رحمهما الله فى تار يخ سنه ستهو ستمأ يه

Okunuşu:

“Bismillahirrahmanirrahim. Emera bi-‘imareti hazihi’l-medreseti, El-mübareketi’l-‘abdi’za’ifi, El-emiru’l-mücahid el-Gazi, Mübarizü’d-din Halife Alb, İbn-i Suli rahmetullah, Fi tarihi seneti sitte ve sittemie”.

Türkçesi:

“Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla. Bu mübarek medresenin inşa ettirilmesini zayıf kul, emir, gazi, mücahit, Mübârizüddîn Halifet Alp[193] bin Sûlî[194], altı yüz altı senesinde emretti H.606/M.1209” (Uzunçarşılı, 1927, s. 94).

Fotoğraf 2.252 Amasya Halifet Gazi Medresesi, inşa kitabesi (Öztürk, 2024)

[193] Halifet Gazi’nin adı kaynaklarda “Mübarizeddin Halife Alb”, “Halifet Gazi”, “Halifet Alp Gazi” olmak üzere üç şekilde geçmektedir (Solmaz, 2006, s. 238-239).
[194] Abdizade, Halifet Gazi’nin babasının ismini Tuli olarak yazmıştır (Abdizade Hüseyin Efendi, 1986, s. 231-233).

Vakfiye:

Medreseye ait iki vakfiye kopyası bulunmaktadır. İlki "VGMA Defter No: 610/s. 37-39/sıra: 46" ve rulo halde ayrı bir belge olarak "VGMA Dolap Kutusu: (10/-) / Dosya No: (1/-) / Gömlek No: (0/0) / s. 5" kaydedilmiştir.

H.622/M.1225 tarihine ait olan vakfiye, H.768/M.1367 ve H.852/M.1448 yılında Amasya kadısı tarafından aslına uygun olarak yeniden yazılmıştır. H.1334/M.1916 tarihinde de "irade-i aliyye" ile deftere kaydedilmiştir. Bu vakfiye 1982 yılında R. Yinanç tarafından yayımlanmıştır. Vakfiye Hz. Muhammed'e ve onun ashabına dualarla başlamaktadır (Yinanç, 1982, s. 5-22).

Vakfiyenin tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Araştırmacılardan "Amasya Tarihi" adlı eserin de yazarı olan H. Hüsameddin Amasya Arkeoloji Müzesi bahçesinde sergilenmekte olan ve Halifet Gazi Medresesi'ne ait olduğu düşünülen kitabenin H.632/M.1235, vakfiyenin de H.622/M.1225 yılında yapıldığını belirtir (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 1911, s. 156). İ. H. Uzunçarşılı ise vakfiyenin H.722/M.1322 tarihli olduğunu ve medresenin inşa tarihinin 1209 olduğunu belirtir (Uzunçarşılı, 1927, s. 94). Olasılıkla bahsettiği vakfiyenin suretinin tarihidir. Vakfiyenin H.768/M.1367 tarihinde yenilendiği bilinmektedir.

Halifet Gazi[195], medrese vakfının yönetimine oğlu Şücaeddin Tekvur Sinan'ı tayin etmiştir. İkinci olarak onun oğlu Celaleddin Muhammed'i daha sonra da bu sonuncunun baba bir kardeşlerinden birisini ve böylece kendi neslini kadınlar hariç olmak şartı ile mütevelli olmalarını şart kılmıştır. Burada dikkati çeken özellik vakfın tayin ettiği mütevelli yerine geçecek mütevelliyi de belirlemekle kalmayıp bir sonraki mütevellinin de vakfın şartını göz önünde bulundurarak yeni bir mütevelli belirlemesini istemiştir (Yinanç, 1982, s. 13).

[195] Vâkıfın ismi Müberizüddin Halîfet Alp b. Sûlî b. Türkenşâh iken vakfiyenin üstündeki yazıda "Halîfet Gazi" yani "Gazi" unvanı ile anılmıştır.

Vakfiyenin detaylarına inildiğinde, gelirin öncelikle vakfedilen malların imarı ile medresenin onarım ve bakımına bundan sonra mahsul ve icarlardan elde edilen gelirin 1/5'i mütevelliye ayrılmıştır.

Vakfiye şartlarına göre eğitim ve öğretim kadrosu değerlendirildiğinde, medresede öğretimin Hanefi mezhebine göre yapılması ve müderrislerin de öğrencilerin de Hanefi mezhebinden olması açıkça belirtilmiştir.

Öğretim kadrosu bir müderris ve bir muidden (yardımcı) ibaret olan medresenin, altısı ilk sınıfta, altısı ileri sınıfta bulunan 12 öğrenci mevcudu vardır. Vakıf gelirinden müderrise yıllık 300 mud buğday, 1200 gümüş dirhem, muide de yıllık 240 gümüş dirhem ücret ödenmiştir. Öğrencilere (fakihlere) ise yıllık 90 dirhem tahsisat ayrılmış, bu meblağın, ileri sınıfta olan altı öğrenciye 10'ar, diğer altı öğrenciye de 5'er dirhem olmak üzere taksim edilmesi şart koşulmuştur (Yinanç, 1982, s. 9).

Vakfiyesinden medresede okutulan derslerin furu, usul ve fıkıh olduğu öğrenilmektedir. Yalnızca bu dersler miydi yoksa başka okutulan ders var mıydı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 2.38 Amasya Halifet Gazi Medresesinin Vakfiyesine Göre Görevliler Aldıkları Ücretler ve Gelirleri

Görevli	**Yıllık Ücret**
Müderris	1200 gümüş dirhem, 300 mudd
Mütevelli	Vakıf gelirinin 1/5'i
Muid	240 dirhem
6 öğrenci (ilk sınıf)	5'er dirhem
6 öğrenci (ileri sınıf)	10'ar dirhem

Vakfiyesine Göre Medresenin Vakıfları

Akarın Yeri	**Akar Cinsi**
Gücmid Köyü[196]	
Amasya Suluova İlçesi	Uzunoba (Koru) Köyü malikanesi[197]

[196] Vakfiyesinde köyün sınırları Aştağul ismiyle kaydedilmiş, akarsuyun sınırları çizdiği ifade edilmektedir. Aştağul, Yeşilırmak Irmağının kolu Çekerek suyuna karışan Aştağul deresinden bahsedilmiştir. Derenin kıyısında aynı ismi taşıyan köy, Çorum'un Ortaköy ilçesine bağlıdır. Nitekim Vakıfköy Ortaköy İlçesinin sınırları içinde Aştağul Köyü içerisinde bulunmaktaydı.

[197] 16. yüzyılda divanisi tımar yazılan köyün malikânesi tekrardan Halîfet Gazi Medresesi'ne vakfedilmiştir.

Amasya Suluova İlçesi	Tamamı yirmi altı sehim olan Candar[198] (Üyük) mezrasının on altı sehimi
Argoma kazasına bağlı	Kanu Köyü yakınında bir arsa
Amasya'ya bağlı Subaşı Köprüsü yakınlarında	Bir bağ ve arsa
Halifet Gazi Medresesi yakınlarında	Bir bahçe
Amasya Merkez Kertos Mahallesi'nde	Bir mesken ve ahır
Amasya'da kentin surları içerisinde Meydan Kapısı'nda	Hamamın 1/5 hissesi
Amasya merkezde manifaturacılar (bezzaz) çarşısında	Bir dükkân.
Amasya Merkez çarşı içerisinde	Hanın yarısı.
Amasya Merkez Saraçlar Çarşısı'nda	Bir dükkân
Turhal'da	Bir hamam

Vakfiyeyi, Kayseri Kadısı Reyli Ahmet, Serasfad b. Ahmed onaylamıştır. Adı geçen kadı Sivas Darüşşifası vakfiyesini de onaylamıştır. Halifet Gazi vakfı ya kendi Kayseri'de olmalıdır. Vakfiyenin idari bakımdan Kayseri kadısı tarafından tescillenmesi gerekmekte bu nedenle Kayseri kadısı tarafından onaylanması gerekmektedir (Yinanç, 1982, s. 7-8).

Anadolu'da ilk bilimsel eserler pozitif ilimlere yönelik bilgiler içeren eserlerin Danişmendli döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. Danişmendli emiriyken Anadolu Selçukluya geçen emir Halifet Gazi'nin yanına yerleşen Harezm asıllı "Hekim Bereket", İbn Sina'nın *el-Kanun fi't-Tıp* eserinden faydalanarak yazmış olduğu *Lubabu'n-Nuhab* isimli tıp kitabını onun emri üzerine *Tuhfe-i Mubarizi* adı ile önce Farsçaya, sonra da Türkçeye çevirmiştir. Halifet Gazi için *Kitab-ı Hulasader llm-i tıb* adında bir eser daha yazmış olan Hekim Bereket, bu eserinde 13. yüzyıl başında Anadolu'da yapılan sporları ve faydalarını anlatmıştır (Yinanç, 1982, s. 7).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı arşiv kayıtlarından, Şer'iyye Sicillerinden medresenin gelirleri ve görevlileri ile ilgili aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

[198] 16. ayüzyılda Argoma (Suluova) kazasına bağlı bir köy olan Üyük'ün malikânesi yine medreseye vakıf, divanisi tımar olarak kaydedilmiştir. Vakfiyesinde Üyük köyüne sınır şeklinde kaydı yapılan Ağar Köyü, kamuya aittir ve tasarruf hakkı da Ali Fakih isminde birine verilmiştir.

Tablo 2.39 Amasya Halifet Gazi Medresesi, Osmanlı Dönemi Gelileri

Gücmid köyünün tamamı	Mandırak, Endiskos, Bedonos, Aştakul köyleri ile sınırlıdır.
Koru (Uzunoba) tamamı 26 sehim Olan mezranın 16 müşterek sehimi	Ercük, Yüzbegi, Alişir, Murumil köyleri ile çevrilidir.
Candar (Öyük)'da mezranın tamamı	Kargılar, Ağar, Gılbeyan, Bacul köyleri ile komşudur.
Gabu köyü arazisine bitişik arazinin tamamı	Kurt ve Güc Arslan bağı ve yola kadar uzanır.
Amasya dışında/Subaşı köprüsü bitişiğinde bağ ve arazinin tamamı	Güc çocukları mülküne, Ekmekçi Muhammed, Ömer mülküne sınırdır ve yola kadar uzanır.

Yukarıdaki bilgilerden medresenin vakıflarının Osmanlı döneminde de aslına uygun olarak devam ettirildiği görülmektedir.

Mütevelli ve Müderris

Medresenin ilk müderrisi, Kadı Şehit Burhaneddin el-Kaymari'dir (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 1911, s. 231-233). H. Hüsameddin'in "*Amasya Tarihi"* adlı eserinden öğrenebildiğimiz müderrislerden bazıları aşağıda listelenmiştir;

Tarih	**Müderris İsmi**
	"Celâleddin Abdulvehhab bin Yusuf et-Tebrizi"
H.647/M.1249	"Sadreddin Mehmed bin Hızır et-Türkmani"
	"Necibüddin Musa el-Halati"
H.698/M.1299	"el-Hac Mecidüddin İsa er-Sulgari"
	"Mecidüddin Ömer bin el-Hakkâri"
	"Şemseddin Mehmed en-Nahcuvani"
H.768/M.1367	"Müftü Nizameddin Abdülmelik"
	"Fahreddin Osman et-Türkmani"
	"Şihabüddin Ahmed er-Rumi"
H.805/M.1403	"Mecidüddin Müsafir bin Artuk"
H.818/M.1415	"İzzeddin Hasan bin Emir Ali"
H.824/M.1421	"Taceddin Ebu'l Mekarim et-Tokadi"
	"Bedreddin Mahmut el-Muslıhi"
	"Rükneddin Abdülkerim el-Amasi"
H.1098/M.1687	"Şeyh Mahmud Efendi"
H.1108/M.1697	"Hasan Efendi"
H.1150/M.1737	"Hafız Ahmed Efendi"

H.1176/M.1763	“Seyyid Abdurrahman Efendi (nısf hisse”)
H.1214/M.1800	“ders-i âmm el-Hâcc İbrahim Efendi”
H.1224/M.1810	“Abdullah Efendi”
H.1226/M.1812	“Mehmed Arif Efendi (nısf hisse)”
H.1248/M.1833	“Malatyalı Sofu Mehmed Arif Efendi (nısf hisse)”
H.1277/M.1861	“Mehmed Hulusi Efendi”
	“Gürcî el-Hâcc Osman Hilmi Efendi”
	“Mehmed Efendi”

H.1134/ M.1722 yılında vakfın mütevellisi olan Hasan Efendi görevini oğlu es-Seyyid Mehmed Efendi’ye devretmiştir. H.1169/M.1756’da müderris Hafız Ahmed Efendi mütevellilik görevini de üzerine almıştır (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 1911).

H.1176/M.1763 yılında Halifet Gazi Medresesi vakfı, müderris maaşlarında düzenleme yapmıştır. Nısf hisseli müderrisler göreve başlamıştır. Bu tarihte yarım hissenin es-Seyyid Abdurrahman Efendiye devredildiği görülmektedir (BOA, C.MF., 19/901).

H.1189/M.1776 tarihinde vakfın hem mütevellisi hem de müderrisi olan Hafız Ahmed Efendi, müderrisliğin nısf hissesini büyük oğlu Seyyid Hafız Abdullah’a devretmiştir (BOA, C.MF., 51/2501).

H.1205/M.1791 tarihinde mütevelli Mahmud Efendi’dir.

H.1214/M.1800 yılında mütevelli Abdullah Efendi vefat edince yerine oğulları Ahmed ve Ali görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 139/6940).

H.1223/M.1809 yılında müderris ataması yapılmıştır (BOA, C.MF., 81/4032).

H.1224/M.1810 yılında müderrisi Abdullah Efendi’yi eşkıyalar evinden kaldırıp Canik’e götürdükleri esnada vefat etti zannıyla yerine başkası tayin edildiğinden, iadeten tayini yapılmıştır (BOA, C.MF., 49/2419).

H.1226/M.1812 yılında tevliyet el-Hâcc İsmail bin Ahmed bin es-Seyyid Mehmed Efendi’dedir (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 1911).

H.1253/M.1838 yılında evkafı karyeleri mahsulünü toplamak için muayyen vazife ile cibayet cihetinin tevcihi (BOA, C.MF., 161/8023).

Medresede H.1262/M.1846 yılında 15 öğrenci, H.1317/M.1900 yılında 40 öğrenci, H.1321/M.1904 yılında ise 38 öğrencisi bulunmaktadır (Birsel Varol, 2019, s. 90).

2.2.6. Afyon Hisarardı Medresesi

Yapının Adı: Afyon Hisarardı Medresesi

Yapının Yeri: Günümüzde Afyon kent merkezinde/Afyon Kalesi'nin batısında Çavuşbaşı Mahallesi Göksu Caddesi'ndedir.

Şekil 2.102 Afyon Hisarardı Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi:06.05.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: Kaynaklara göre 13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir[199].

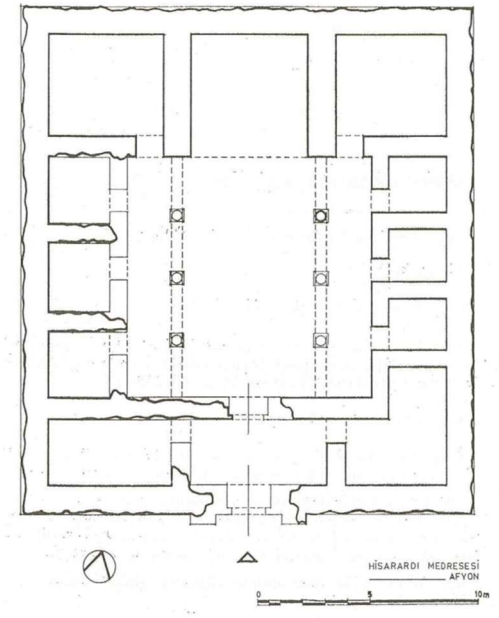
Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının geçirdiği onarımlara dair bir kayda rastlanmamıştır. Günümüzde, bulunduğu arazinin üzerine Sağlık Ocağı inşa edilmiştir.

Yapı Tanıtımı: 1965 yılında yapılan kazıyla ortaya çıkarılan yapı kalıntılarından elde edilen verilere göre, eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olan medrese, kuzey güney doğrultulu dikdörtgen planlı, açık avlulu, iki eyvanlı ve tek katlı düzenlemeye sahiptir (Sözen, 1970, s. 127). Güney cephe ekseninde olduğu tahmin edilen taç kapıdan avluya girilmektedir. Taç kapının doğusunda ters L, batısında da yatay dikdörtgen şeklinde bir

[199] I. Alâeddin Keykubat'ın lalası Emir Bedreddin Gevhertaş tarafından inşa ettirildiğini yazmıştır (Şahin. K., (1995). Afyon'da İki Selçuklu Medresesi. *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi Yayınları.

birim bulunmaktadır. Taç kapıyla aynı aksta ana eyvan, ana eyvanın iki yanında da kareye yakın planlı birer birim yer almaktadır. Avlunun doğu ve batısında bulunan üçer sütun kaidesinden revaklı bir avluya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Revakların arkasında da, üçer öğrenci odası vardır. Moloz taş malzemelidir.

Şekil 2.103 Afyon Hisarardı Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabesi yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

438 numaralı ve 1530 tarihli "Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri" kayıtlarına göre Hisarardı Medresesi 16. yüzyılda 20 Akçelik medrese grubunda yer almaktadır (Anonim, 1993, s. 173).

H. 934/M.1528 yılında medrese yukarıda da bahsedildiği gibi yirmili medrese grubundadır. Bu tarihten itibaren 3 yıl 6 ay süreyle Mevlâna Nurettin müderrislik görevini üstlenmiştir.

H.1045/M.1635 yılına ait kayıtta müderris Mevlâna Abdurrahim Efendi, günlük 40 akçe ile atanmıştır (AŞSD I. (Belge.544), s.154).

H.1046/M.1636 yılında Murtaza Efendi iki ay süreyle müderris olarak görevlendirilmiştir (AŞSD II. (Belge.20), s.27).

H.1065/M.1654 yılında ise Mehmet Askeri Efendi müderris olarak görev yapmıştır (AŞSD I. (Belge.544), s.154).

2.2.7. Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh Darüşşifası

Yapının Adı: Bimarhane Mescidi/Tımarhane Mescidi

Yapının Yeri: Çankırı merkezde Tımarhane Mahallesi'nde Derbend denilen mevkideki çayın kenarında bulunmaktadır.

Şekil 2.104 Çankırı Cemaleddin Ferruh Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 07.12.2023

Yapım Tarihi ve Banisi: Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde sergilenen kitabesine göre H.633/M.1235 yılında Cemaleddin Ferruh tarafından inşa ettirilmiştir.

Mimar/ Sanatçı: Şihabeddin İnal bin el-Cemalî (Sönmez, 1995, s. 253).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının kuzey duvarı günümüze gelbilmiştir. Geçirdiği onarımlara dair bir kayda rastlanmamıştır. 1797 yılındaki atamada Mevleviliği belirten bir ifade olmamasına karşılık Çankırı Şeriye Siciline göre yılında Çankırı şehrindeki Mevlevihane'nin meşihat ve mesnevihanlığına getirilen Ali Dede sultana dua edecek, Mevlana'nın kitaplarını halka okuyup ayin yapacak, gelen geçen fukaraya hoş muamele edecektir. Mevlevi olanların Ali Dede'yi kendilerine şeyh bilecekleri ifadesi daha çok bir yeni kurulmayı düşündürüyor. Bu tarih sözü edilen delailhanlık göreviyle uyumludur. Ancak 1826 yılındaki bu Mevlevihane'nin bina olarak Darülhadis veya Darülafiyeyi kullandığı konusu açık değildir (Yılmaz, 2013, s. 76; Çal, 2015, s. 158).

H.1310/M.1892 yılına ait kayıttan bu tarihte Mevlevihane olarak kullanıldığını ve Şeyh Cemaleddin Hazretleri Mevlevihane ve Türbesi ile mescidi minaresinin onarım geçirdiğini öğreniyoruz (BOA, İ.EV., 2/4). Bu durumda Mevlevihane'nin 19. yüzyıl sonlarında inşa edildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Yapı Tanıtımı: Darüşşifa'dan geriye sadece kuzey cephesi kalmıştır. Darüşşifanın kuzey duvarında, bitişiğine inşa edilmiş olan darülhadise açılan dikey dikdörtgen planlı, basık kemerli taç kapı bulunur. Yani bu duvar aynı zamanda darülhadisin güney duvarıdır.

Taş blok üzerinde bir kadehin gövdesine sarılan ve başı kadehin içine kadar uzanan yılan figürlü bir bezeme bulunur. Anadolu Selçuklu sanatında oldukça sık gördüğümüz figürlü bezemelerde karşılaştığımız üsluptan farklıdır (Cantay, 2014, s. 56).

Taç kapıdan başka yapının özgün haline ait bir malzeme yoktur. Yapılan kazı sonucunda da yeterli bilgi ve bulguya ulaşılamamıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Darüşşifanın kitabesi 2007 yılında Ankara'da bulunan Vakıf Eserleri Özel Müzesi'ne kaldırılmıştır. Müzede 2546 envanter numarasıyla sergilenmektedir (Çal, 2015, s. 150). Beş satırlık kitabe sülüsle yazılmıştır.

Yazılışı:

في تاريخ محرم ثلثة ثلثين و ستمائة
السلطاني
١) امر بعمارة هذه دار العافية الميمونة في ايام دولة
٢) الساطانا الالعظام علاألدنيا و الدين ابو الفتح
٣) كيقبادبن كيخسروقسيم اميرالمؤمنين اعزالله انصاره
٤) العبد الفقير المحتاج الي رحمة ربه جمال الدين فرخ
٥) اللالا الالتابك الملكي العتاقي وفقه الله

Okunuşu:

“Fi tarihi muharrem selase selasine ve sitte mie

Es-Sultânî

1) Emere bi imareti hazihi darü’l afiyeti’l-meymuneti fi eyyami devleti

2) Es-sultan El-azam Alaü’d-dünya ve’d-din Ebul Feth

3) Keykubad bin Keyhüsrev kayyimu emirü’l-müminine eazzellahü ensarehu

4) El-abdü’l-fakir el-muhtac ila rahmeti rabbih Cemalüddin Ferruh

5) El-lala el-Atabey el-meliki el-ataki vafekahüllah”.

Türkçesi:

“Bu mübarek darü’l-afiye’nin yapılmasını 633 yılı muharrem ayında büyük sultan, memleketler açan Abbasi halifesinin ortakçısı ve Keyhüsrev oğlu Alaü’d-din Keykubadu’llah aziz ve mansur eylesin. Devlet günlerinde kulların fakiri ve Allah’ın rahmetine muhtaç azadlı kölelerden Atabey Lala Cemaleddin Allah muvaffak eylesin emretti” (Toruk, 1999, s. 20).

Fotoğraf 2.253 Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh, inşa kitabesi (Yazıcı, 2017, s. 386)

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Cemaleddin Ferruh bitişik düzende farklı işlevli iki yapı inşa ettirmiştir. Bu iki yapı Osmanlı döneminde bile birbirleriyle karıştırılmıştır.

Bu durumda 1580 yılından sonra başlangıcını bilmediğimiz bir tarih ile 1797 yılı arasında vakfın işlemez duruma geldiğini söyleyebiliriz. Ne Şeyh Cemaleddin Vakfı ifadesinde ne de yerine tayin edilen Mehmed Emin Halife için Mevleviliğe işaret edilen bir sıfat kullanılmaması da dikkate değer. Bimarhane Mescidi'ne imam atandığı 30 Mayıs 1804 tarihli padişah beratında yine Mevlevihane ifadesi yoktur (Ata, 1995, s. 61).

Şeyh Cemaleddin Vakfı için "…Şeyh Cemaleddin fevt olup yeri hali ve hıdmet-i lazimesi müddet-i vafireden berü mahlul ve muattal olmağın…" ifadesiyle Mehmed Emin Halife şeyh olarak atanmıştır (Ata, 1995, s. 57; Çal, 2015). Burada Şeyh Cemaleddin olarak adı geçen kişi Cemaleddin Ferruh olmalıdır.

H.1277/M.1861 yılındaki kayıttan darüşşifada akıl hastalarının tedavi edildiğini öğreniyoruz. Kengırı (Çankırı) sancağına bağlı Kalecik kasabasından Seyyid Mehmed'i katleden Ali akli dengesi yerinde olmadığından Darüşşifaya gönderilmek üzere tutuklanmıştır (9. Anadolu) (BOA, MVL, 600/20).

18. yüzyılın son çeyreğine ait iki belgede "Bimarhane mescidi" için imam atanmıştır. Ayrıca üç numaralı belgede ise "tımarhane mescidi"ne imam ataması yapıldığı bildirilmektedir (BOA, C.SH., 582/1338).

H.1202/M.1788 yılında Tımarhane Mescidi Vakfı imamet cihetine ait berat (BOA, C.SH., 6/272).

2.2.8. Konya Tac'ül Vezir Medresesi

Yapının Adı: Konya Tac'ül Vezir Medresesi

Yapının Yeri: Orta Çağda Konya İç Kalesi'nin dışında; günümüzde eski fuar alanı, Dede Bahçesi Parkı, Selçuklu ilçesinde bulunmaktadır.

Şekil 2.105 Konya Tac'ül Vezir Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 15.12.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi bulunmayan yapı II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemine, H.637/M.1240 yılına tarihlendirilmektedir (Sözen, 1972, s. 127). Banisi Tacüddin Ahmed'dir (Önder, 1962, s. 124).

Tacüddin Ahmed, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vezirlerindendir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: H.978/M.1750 yılına ait bir kayıtta medresenin onarımının 100 altınla mümkün olabileceği bilirkişi tarafından tespit edilmiştir (KŞSD, C.2 (M 20), s.7/2).

Konya Şer'iyye Sicillerinden yapının 1906 yılına kadar faaliyette olduğu anlaşılmaktadır ancak günümüze yalnızca türbe ulaşmıştır. "Konya Tapu-Kadastro Bölge Müdürlüğü" 23.02.1930 Tarihli Belgede 1988 yılında koruma kapsamına alınan yapının mülkiyeti 1930 yılında Lala Seyit Ahmet Vakfı'na devredildiği kaydedilmiştir.

Yapı Tanıtımı: Arşiv belgelerine göre; medrese, hanikah, mescit ve türbeden oluşan bir yapı topluluğudur. Bu külliyeden geriye türbe ve medresenin bir kısmı kalmıştır. Medrese, doğu batı doğrultulu dikdörtgen planlı, açık avlulu, revaklı ve tek katlıdır. Eyvan sayısı hakkında net bir veri olmamakla birlikte ana eyvan batıda yer almaktadır. Eyvanın kuzeyinde türbe, güneyinde ise kubbeli bir mekân bulunmaktadır (Sözen, 1972, s. 127).

Günümüze iyi durumda gelen türbenin, medrese biriminden önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ortada ana eyvan ve güneyindeki kubbeli dershane kısmı sonradan türbeye eklenmiştir. Bu sebeple de türbenin kapısı yana kaymıştır. Medreseye türbeden pencere açılmıştır (Löytved, 1907).

1969 yılına kadar kışlık dershane, türbe ve ana eyvanın duvarları ayakta olan yapının taç kapısından avluya girilir. Avlunun iki yanında odalar yer alır (Atçeken, 1998, s. 208).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabe verisi ulaşmamıştır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1155/M.1742 yılına ait Şer'iyye Sicil Defterindeki bilgiye göre medresenin gelirleri arasında, Musalla köyüne ait 20 dönüm tarlanın, Hatunsaray nahiyesine bağlı Yeni Kışla (Dikiş) mezrasının öşrünün 1/10'i yer almaktadır (KŞSD, Cilt 7 (C-19), s.80/4). Ayrıca vakıfları arasında Konya'da Ayazma, Varsana ve Kızılca Çiftlikleriyle, Konya bedesteninin yanında bir dükkân yeri, Horasanlı Avlulu'da ve Ahmed Fakih civarında birer tarla ve Sahra değirmeninin ¼'i yer almaktadır (Atçeken, 1998, s. 209).

Medresede görev alan müderrisler ve diğer görevlilerle ilgili atama kayıtları bulunmaktadır. H.881/M.1476 yılı Konya Tahrir Defterinden öğrendiğimize göre,

medresede Tac'ül-vezir'in torunlarından Mehmed oğlu Ali müderrislik yapmıştır (Atçeken, 1998, s. 208).

Günlük beş akçe ile kâtip olan Ahmed Halife H.1064/M.1663 yılında vefat etmiş yerine oğlunun görevlendirilmesi gerekirken vakıftan İsmail adında bir şahıs getirilmiştir (KŞSD, C.12, 256/2).

H.1083/M.1672 yılında müderris Mevlâna Ali Efendi'dir (KŞSD, C.16, 3/1).

Vakfın nazırı yıllık 1 mud hınta/buğday alan Seyyid İsmail H.1116/M.1705 yılında görevini Ahmed'e bırakmıştır (VGMA, HD, 1107, Vr.6, s. 31). H.1118/M.1707 yılında Ahmed medresede hem müderris hem de kâtip olarak görev yapmıştır (VGM, HD, 1107, Vr.8, s. 35).

H.1141/M.1728 yılında Mehmed bin Mustafa yarım akçe ile cabi olmuştur (VGM, HD, 1139, Vr.2, s. 191).

Tablo 2.40 Konya Tacü'l Vezir Medresesi Görevlileri, 1628-1906 yılları arası

H.1037/M.1628	Müderris	Mevlâna Mehmed Efendi	Günlük 40 akçe	
H.1038/M.1629	Müderris	Mevlâna Abdullah Efendi	Günlük 40 akçe	
H.1039/M.1630	Müderris	Mevlâna Abdulhalim Efendi	Günlük 60	
H.1039/M.1630	Müderris	Mevlâna Abdürrahim Efendi	Günlük 60	
H.1054/M.1644	Mütevelli	Mevlüd		KŞSD,C.7(D-27), s.81/4
H.1064/M.1663	Katip	Ahmed Halife	Günlük beş akçe	
H.1075/M.1664	Nazır	Ahmed	Günlük 5 akçe	KŞSD,C.10(C-2), s.276/2
H.1083/M.1672	Müderris	Mevlâna Ali Efendi		
H.1116/M.1705	Nazırı	Seyyid İsmail	yıllık 1 mud hınta	
H.1141/M.1728	Cabi	Seyyid Mustafa	Yarım Akçe	
H.1153/M.1741	Mütevelli	Mahmud Efendi oğlu Ali ile Mehmed Efendi kızı Fatma	1/3Fatma, 2/3 Ali	KŞSD,C.55(D-27), s.38/1
H.1154/M.1742	Mütevelli	Molla Ali vefat etmiş. Fatma tek başına		KŞSD.C.55(D-27), s.38/1
H.1174/M.1760	Mütevelli	Abdullah		KŞSD,C.55(D-27), s.38/1

H.1200/M.1786	Müderris	Mehmed		
H.1208/M.1794	Müderris	Seyyid Ebubekir Efendi		KŞSD,C.66(E-22), s.122/3
H.1279/M.1863	Müderris	Seyyid Mehmed Emin		
H.1293/M.1876	Mütevelli	İyad oğlu Abdullah	Senelik gelir 232 kuruş	KŞSD,C.96 (H-17), s.84//2
H.1324/M.1906	Müderris	Alaiyeli Mustafa Efendi		

2.2.9. Antalya Atabey Armağanşah Medresesi

Yapının Adı: Gıyâseddin Keyhüsrev Medresesi/Keyhüsrev Medresesi/Alâeddin Medresesi

Yapının Yeri: Antalya Merkez Kaleiçi'nde, Selçuk Mahallesi'nde Yivli Minare'nin doğusunda yer almaktadır.

Şekil 2.106 Antalya Atabey Armağanşah Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 16.12.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısındaki kitabesine göre H.637/M.1239 yılında Atabey Armağan tarafından yaptırılmıştır.

Atabey Armağan, II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Anadolu Selçuklu üst düzey devlet adamlarından biridir. Antalya Valisi Mübarizeddin Ertokuş'un azatlı kölesi olduğu, Ertokuş'un ölümünden sonra Antalya Valiliği'ne getirilen Atabey Armağan, aynı zamanda H. 637 yılında Babai İsyanını bastırmakla da görevlendirilmiştir. Osmanlı vakıf defterlerinde, Isparta'nın Atabey (Argos) İlçesinde neslinin devamının olduğu ve Beyşehir Alp-Gazi köyünde bulunan Hacı Armağan Zaviyesinin de banisi olduğu kayıtlıdır (Turan, 1947b, s. 420-423; Yılmaz, 2002, s. 54-55).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının sadece taç kapısı ayaktadır. Herhangi bir onarım kaydına rastlanmamıştır.

Yapı Tanıtımı: Medreseden günümüze taç kapısı dışında bir iz kalmamıştır. Kapının üst bölümü yıkılmıştır. Basık kemerli kapı, kemerin üzerinde sivri kemerli bir niş içinde inşa kitabesi yer almaktadır. Taç kapıyı iki yandan sınırlandıran kaba yonu taşlarla örülmüş duvar bulunmaktadır ancak özgün olup olmadığı belli değildir.

Fotoğraf 2.254 Atabey Armağanşah Medresesi, taç kapı (Doğan, 2011)

Araştırmacılardan C. C. Sönmez medresenin etrafındaki konutlar tarafından işgal edildiği ve medresenin kuzeyindeki konutun içinde tonozlu iki bölümünün olduğunu söylemektedir (Sönmez, 2009). Ancak diğer araştırmacılar bunun böyle olmadığını H.637/M.1239 tarihinde inşasına başlanan yapının, banisinin Babaî İsyanı sebebiyle isyanı bastırmakla görevlendirildiği ve bu mücadele hayatını kaybetmesi nedeniyle medresesinin tamamlanmadığı, belki de ismine hürmeten medresesinin portalına dokunulmadığını söylemektedirler (Yılmaz, 2002, s. 55; Demir, 2018, s. 46). Osmanlı döneminde medrese ile ilgili herhangi bir kaydın bulunmaması da bu görüşü destekler niteliktedir. Böyle düşünürsek kitabelerde yazan tarihin inşaata başlama tarihi olduğunu ve bina tamamlanmadan taç kapıdaki yerini aldığını söyleyebiliriz.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Taç kapıda basık kemerli kapının üzerinde sivri kemerli bir nişin yüzeyinde mermer üzerine sülüsle yazılmış altı satırlık inşa kitabesi:

Yazılışı:

١- الملك لله وحده

٢- امر بعمارة هذا المدرسة المباركة

٣- فى دولة السلطان الأعظم ظل الله فى

٤- العالم غياث الدنيا والدين ابوالفتح كيخسرو بن كيقباد

٥- قسيمامير المومنين خلد الله سلطانه العبد الضعيف

٦- المحاج الى رحمة ربه اتابك ارمغانشه فى سنة سبعة و ثلثين و ستاية

Okunuşu:

“1-El-mülkü lillâhu vahdehu

2-Emere bi imâreti hazâ’l-medreseti’l-mübâreke

3-fî’d-devleti’s-Sultânu'l-a‘zâm zıllu’llâhi fi’l-

4-âlem giyâsi’d-dünyâ ve’d-dîn ebûl-feth Keyhüsrev bin Keykubad

5-kasîmi Emîri’l-mû‘minîn hallede’llâhu sultânehu el-abdi'z-za‘if

6-el-muhtâci ilâ rahmeti Rabbihi Atabey Armağanşah fî sene seb‘în ve selâsîn ve sitte mie.”

Türkçesi:

“Mülk yalnız Allah'a aittir. Bu mübarek medresenin inşasını Büyük Hükümdar, Allah’ın yeryüzündeki gölgesi, din ve dünyanın yardımcısı, fetihler babası, Halifenin ortağı, Keyhüsrev bin Keykubad -Allah saltanatını devamlı kılsın- döneminde, zayıf kul, Rabbinin rahmetine muhtaç Atabey Armağan 637 yılında emretti” (Yılmaz ve Tuzcu, 2010, s. 176).

Fotoğraf 2.255 Atabey Armağan Medresesi, inşa kitabesi

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

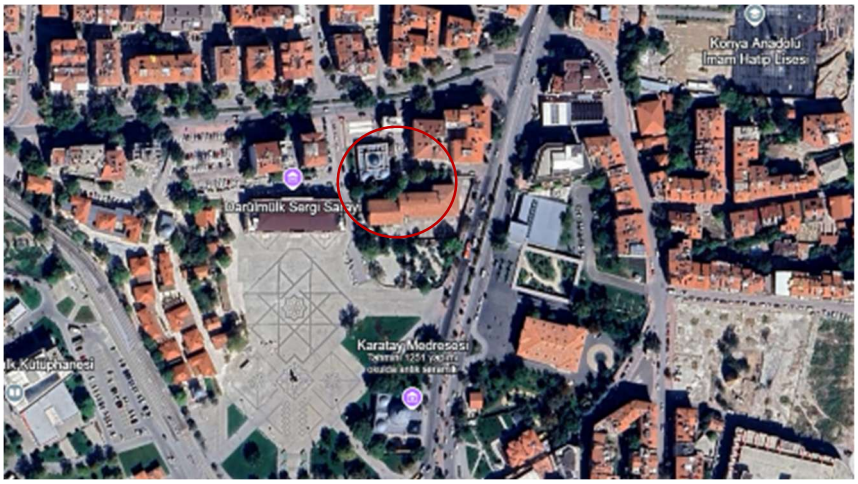
Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı Dönemine ait bir kayıt bulunmamaktadır. 1671-72 yılları arasında Antalya'ya gelen Evliya Çelebi şehir hakkında verdiği bilgiye göre şehirde 7 medrese bulunmaktadır, ancak sadece üç medresenin adını anmakla yetinmiştir. Yivli Minare Medresesi, Darbhâne Medresesi ve Sultan Mahmud'un Nakşi Cihan Medresesi. Medresenin karşısında yol aşırı Darphane Medresesi, Sultan Keyhüsrev hatunundur. Bu medreseye yakın Sultan Mahmud'un Nakş-ı Cihan derler ibretlik bir medresesi vardır ki insan gözü yeryüzünde benzerini görmemiştir. Bir Acem ustası gelip var gücünü sarf edip o kadar cilâlı ve parlak taşları birbirlerine öyle kaynaştırmış ki insan hayran kalıp parmağını ısırır. Kapı ve pencerelerinde, havuz ve şadırvanlarında olan küçük ibretlik nakışlar bir diyarda yoktur (Evliya Çelebi, 2011, s. 319).

2.2.10. Konya Ali Gav Medresesi

Yapının Adı: Konya Ali Gav Medresesi/Mahmudiye Medresesi

Yapının Yeri: Orta çağda Konya iç kalesinin dışında, Karatay Medresesinin kuzeyinde, Kemaliye Medresesinin batısında, günümüzde Konya il merkezi Akıncı Mahallesi'ndedir.

Şekil 2.107 Konya Ali Gav Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 17.12.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlara göre 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen yapının, kitabesi bulunmamaktadır (Kuran, 1969, s. 51). Banisi bilinmemektedir ancak medresenin Ali Gav diye anılmasının banisinden dolayı olması muhtemeldir.

Baninin kimliğiyle ilgili kesin bilgiler bulunmamakla birlikte İ. H. Konyalı'nın duyduğu bir hikâyeye göre; Ali ismindeki zat öküz postuna bürünerek hayvanların içinde gizlice Konya kalesine girer ardından kale kapılarını Türk ordusuna açar ve Ali Gav[200] diye anılır (Konyalı, 1964, s. 913). A. Kuran'a göre 15. yüzyılda Hacı Bayram Veli torunlarından olan Ali Gav Baba bu medresede şeyhlik yaptığı için ona adanarak Ali Gav Medresesi ya da zaviyesi olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle banisi o olmayabilir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapılan onarımlarla büyük oranda değişikliğe uğrayan yapıya dair bilinen ilk kayıt H.1309/M.1901 yılına aittir. Bu

[200] Farsça öküz demektir.

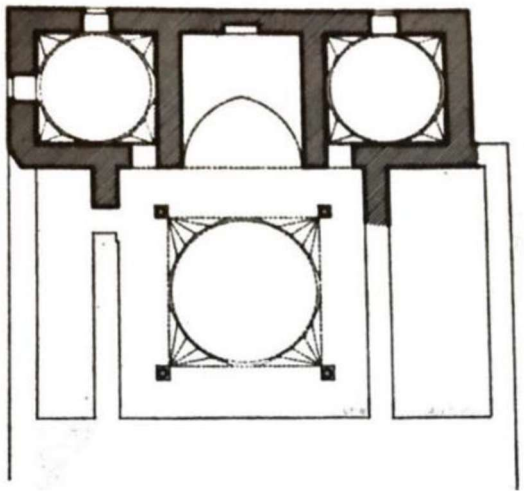
kayda göre; Konya Valisi Ferit Paşa tarafından kerpiç malzeme ile onarılmış ve Mahmudiye Medresesi olarak anılmaya başlanmıştır (Konyalı, 1964, s. 595).

1965 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalar esnasında kapalı avlulu ve kubbesi dört destek üzerine oturan bir yapı olduğu anlaşılmıştır (Önge, 1965, s. 14).

1968 yılında, Bölge Cilt Atölyesi ve Vali İzzet Bey Kitaplığı olarak kullanılmak üzere kullanım hakkı on yıllığına Millî Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilmiştir (BCA, 30-18-1-2, 214-2-10)

Yapı 1983 ve 1996 yıllarında tekrar çeşitli restorasyonlar geçirmiştir. Yaklaşık iki metrelik koruma duvarıyla çevrelenmiştir. Üzeri küre biçiminde camla kapatılmıştır. Restorasyonlar sırasında avlunun kuzeydoğu köşesine, dikdörtgen kırma çatı örtülü tuvaletler eklenmiştir. Konya Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı, Mahmudiye Güzel Sanatlar Merkezi olarak hizmet vermektedir (Yavuzyılmaz ve Karakök, 2023, s. 237).

Yapı Tanıtımı: Bugün zemin kotundan yaklaşık iki metre aşağıda olan ve merdivenlerle inilen medrese; kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olan yapı, kapalı avlulu, avlısı dört sütuna oturan kubbe ile örtülü, tek eyvanlı ve tek katlı bir yapıdır (Kuran, 1969, s. 50; Sözen, 1972, s. 52).

Şekil 2.108 Konya Ali Gav Medresesi, plan (Kuran, 1969)

Günümüze ana eyvan ve bitişiğindeki doğu ve batıda kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü dershane odaları gelmiştir.

Ali Gav Medresesi (12. yüzyıl sonu- 13. yüzyıl başı), Konya'daki kapalı medreselerin ilk örneklerinden biri olarak bilinmektedir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Medresenin çevre duvarını oluşturan kuzey yönündeki duvar yüzeyinde üç satırlık bir onarım kitabesi bulunmaktadır.

Yazılışı:

سایهء عمر انواع حضرت خلافت پناهیده، والی ولایت دولتلو

محمد فرید پاشا حضرتلرینی نظر ادیدهء موفقیتلرندن بری دا مکملاً تعمیر و احیاء اولنان

۱۳۱۹ - اشبو محمودیه مدرسهسیدر ۱۳۱۷

Okunuşu:

Saye-i ömr-i envaye-i Hazret-i hilafet penahide Vali-i vilayet devletlu, Mehmet Ferit Paşa hazretlerini nasar-ı edide-i muvaffakiyetlerinden, biri de mükemmelen tamir ve ihya olunan işbu Mahmudiye medresesidir. 1317-1319 (Konyalı, 1964, s. 910).

Türkçesi:

Şehrin önde gelen kişisi, devletin vilayet valisi Mehmet Ferit Paşa tarafından miladi 1826 yılında, itinalı bir biçimde tamir ettirilmiştir (Yavuzyılmaz ve Karakök, 2023, s. 236).

Fotoğraf 2.256 Konya Ali Gav Medresesi, onarım kitabesi

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

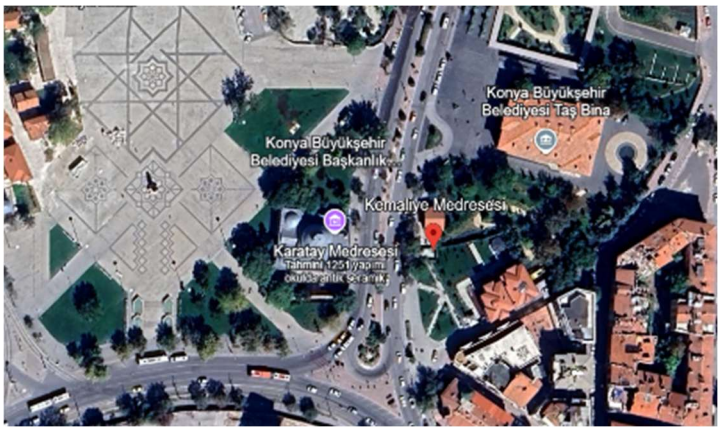
Medresenin gelirleri H.881/M.1476 yılına ait Tahrir Defterinde "Vakf-ı zaviye-i Ali Gav der Konya der tasarruf-ı Derviş Hasan bi hükm-i izze-nasrehu, zemin-i dolab-ı Ali Gac der nezd-i zaviye. Şehzade tabe bekahu Hassa bağçe idüb icareye bağlamışlar. Bağ havali-i Selyığar" (Konyalı, 1964, s. 911). Yani Konya'da bulunan Ali Gav Zaviyesi'ne ait vakıf, padişahın izniyle Derviş Hasan'ın yönetimindedir. Zaviyeye yakın bir konumda bulunan, Ali Gav'a ait bir dolap (muhtemelen değirmen veya su yapısı) arazisi, Şehzade tarafından özel bir bahçe haline getirilerek kiraya verilmiştir. Bu bağ, Selyığar civarındadır. Kayıtlarda yapı medrese değil zaviye olarak anılmaktadır.

H.1268/M.1852 tarihli kayıtta 2/3 hisse ile müderrislik görevini Seyyid Hüseyin Hilmi yürütmektedir (Kutlu, 1992, s. 52).

2.2.11. Konya Küçük Karatay Medresesi

Yapının Adı: Küçük Karatay Medresesi/Kemaliye/Karatay-ı Sagîr Medresesi

Yapının Yeri: Orta Çağda Konya İç Kalesi'nin kuzeyinde, Karatay Medresesinin doğusunda, günümüzde ise Ankara Caddesinin batısında yer almaktadır.

Şekil 2.109 Konya Kemaliye Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 18.12.2023)

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa tarihi bilinmeyen yapı, Celaleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından inşa ettirilmiştir (Odabaşı, 2015, s. 97).

Selçuklu emiri Kemaleddin Rumtaş'ın aynı zamanda bir hekim olduğu (Kutlu, 1992, s. 38), bu nedenle medresenin, darüşşifa ya da tıp medresesi olduğu düşünülmüştür (Kuran, 1969, s. 108). Ancak bu bilginin doğru olmadığı, tabip Kemaleddin ile Kemaleddin Rumtaş birbirine karıştırıldığı anlaşılmıştır (Atçeken, 1998, s. 230). Zira Konya'da bulunan mescit ve zaviye vakfiyesinde kendisinden "emir, büyük sipehsâlâr, âlim, adil ve ihsan edici, kemal-i dünya ve'd-din-i İslâm ve Müslümanların izzeti, melik ve sultanların dayanağı Abdullah oğlu Kemaleddin" olarak anılmaktadır. Selçuklu Devleti'nin hizmetinde, önemli bir mevki sahibidir (Odabaşı, 2015, s. 97) fakat hekim değildir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: H.1114/M.1702 yılında medresenin mütevellisi ve müderrisi olan Veli Efendi, medresenin harap olduğu, oda kapılarının ve aralarında duvarın olmadığını ve tamir edilmesi için başvuruda bulunmuş. Keşif için bir ekip gönderilmiş. Keşif için giden ekip Mevlâna Mahmud Efendi ve neccar

Hüseyin bin İsmail altı bâb odaların arasına altı duvar için sekiz bin kerpiç ve çalışanlara yirmi guruş ve on iki odanın kapısı için otuz kuruş ve medresenin sokak kapısı için öz ağacı ve diğer masraflar için on beş guruş, kemerler üzerini çamur ve taşla tamir etmek için her bir yükü onar akçe kıymetli üç yüz taş, on iki buçuk guruş ve çalışanlara altmış guruş ve iki kemer ve bir odanın üzerinden yıkılıp ve yeniden örtmek için yirmi öz ağacı on guruş ve medresenin içinin temizlenmesi için işçiye dört guruş ve on iki bâb odayı ve dershaneyi kırmızı çamur ile sıvamak için yirmi kuruş ve bazı yerler için ardıç ağacı kıymeti üç guruş… toplamda yüz doksan dört buçuk kuruş ile imaret ve meremmet olunur diye fikir birliğine varmışlardır (KŞSD, C.13, 16/1).

1896 yılında da medresenin mucurları ile sol kaldırımı tamir edilmiş, bunun için de 2.485 kuruş ayrılmıştır (VGMA, *d. 3284*: 024).

Yapıya, Mevlevi Dergâhı Postnişini Abdülvahid Çelebi, kerpiç malzemeden öğrenci odaları eklemiştir ve bu eklentiler 1924 yılına kadar gelmiştir (Arabacı, 1998, s. 186). Sözen de 1957'deki incelemesi sırasında kerpiç hücrelerin temel kalıntılarını gördüğünü ve bunların eski hücre temelleri üzerinde yükselmiş olabileceğini belirtmiştir (Sözen, 1972, s. 134). Günümüze sadece eyvan kısmı gelmiştir. Bugün belediye tarafından kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Medrese yaklaşık kare planlı, açık avlulu olarak değerlendirilmektedir (Kuran, 1969, s. 108; Sözen, 1972, s. 132). Medreseyi yıkılmadan önce inceleme fırsatı bulan M. F. Uğur ve M. Mes'ud Koman'a göre kare planlı avlunun kubbeyle örtülü olmasının da mümkün olduğunu belirtilmiştir.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabesi yoktur.

Vakfiye:

Vakfiyesi günümüze gelmemiştir ancak araştırmacılardan İ. Hakkı Konyalı vakfiyenin bir kopyasını gördüğünü iddia etmektedir. H.646/M.1248 tarihlidir ve medresenin vakıflarından bahsedilmektedir (Konyalı, 1964, s. 878). Ankara Kuyud-ı Kadime

Arşivi'nde bulunan 104 numaralı defterde bulunan bir kayıtta; Sızma Köyü öşrünün Kemaliye Medresesinin vakfı olduğu açıkça gösterilmiştir. Bu medresenin vakfiyesi; karşısındaki Büyük Karatay Medresesi'nin inşasından üç sene önce düzenlenmiştir.

Bazı vakfiyelerin bir eser yapılmadan önce veya yapıldıktan sonra da düzenlenebildiği görüldüğü için H.646 yılını Kemaliye Medresesi'nin inşa tarihi gibi kabul etmek çok doğru görünmemektedir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.881/M.1476 yılına ait Tahrir Defterinde medresenin vakıfları olarak Sudirhemi/Sızma (köy), Kuzukulağı, Saidili/Koağacı, Akşehir'de değirmen sıralanmış (TKMA, 564 No'lu Defter), ancak gelirleri hakkında bilgi yer almamaktadır. H. 887 / M.1483 tarihli defterde de ek olarak Kırşehir'de bir değirmen (BOA, TTD, 1085), 16. yüzyıla ait bir Evkaf defterinde de ek olarak her biri 1 kı'ta olan iki zeminin gelirleri medreseye vakfedilmiştir (Odabaşı, 2015, s. 98).

H.923-936/M.1518-1530 yıları arasına tarihlenen bir Tahrir Defterinde, mütevelliye medrese gelirinin 1/6'i, müderrise ve öğrenciye 1/3'i tahsis edilmiştir (Kahraman, 2009, s. 68; Odabaşı, 2015, s. 99).

H.1053-55/M.1643-45 günlük kırk akçe ile Mevlâna Hanefi Efendi müderris olmuştur (KŞSD, C.7, s.3).

H.1114/M.1702 yılına ait kayıtta, Karatay-ı Sagir Medresesi müderrisliğinin kendisine verilmesini talep eden Veli isimli şahıs tarafından imzalanmış ve Şeyhülİslâm Feyzullah Efendi'nin onay/işaretini taşıyan dilekçe yer almaktadır (BOA, İE.EV., 29/3359) .

H.1115/M.1704 yılında medresenin mutasarrıfı Seyyid Bostan ibn-i Mevlana'dır (BOA, AE.SAMD.III, 56/5566)

H.1200/M.1785 yılına ait belgede müderris Mehmed Abid Efendi'nin görevinden feragat ettiği yerine Mehmet Efendi'nin geçtiği yazmaktadır (BOA, C. MF.,42/2090).

H.1207/M.1792 yılında Karatay-ı Sağir Medresesi Müderrisi Mevlâna sülalesinden es-Seyyid eş-Şeyh el-Hac Mehmed'e rüus-ı hümayun (kâtip) ihsan edilmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 66/3987).

H.1276/M.1860 yılında medresenin müderrisliğine atanan Mahmud Sadreddin Efendi buradaki görevini yaklaşık 22 yıl devam ettirmiştir (VGMA, *d. 2179*: 141. 438; BOA, EV. MKT. CHT. 119/115)

H.1302/M.1885 yılında Küçük Karatay Medresesi'nde görev yapan müderrisin aylık maaşı 90 kuruş, öğrenciye tahsis edilen miktar ise 60 kuruştur (VGMA, *d. 2181*. 91.90).

H.1313/M.1896 yılında müderrise, vazifesi karşılığında 178 kuruş tahsis edilmiştir (VGMA, *d. 3284*: 024). 1901-1903 yılları arasında görev yapan müderris Ahmet Efendi 21 öğrenci okutmuştur. 1914 yılında ise burada 24 öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır (Arabacı, 1998, s. 182; Odabaşı, 2015, s. 101).

2.2.12. Kastamonu Pervane Darüşşifası

Yapının Adı: Kastamonu Pervane oğlu Ali Darüşşifası, Yılanlı Darüşşifası

Yapının Yeri: Günümüzde Kastamonu il merkezinde bulunmaktadır.

Şekil 2.110 Kastamonu Pervane Darüşşifası, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 28.04.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: Kitabesine göre H.617/M.1272 yılında Pervaneoğlu Mühezzibüddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir.

Mühezzibüddin Ali'nin, Selçuklu veziri Pervane Muineddin Süleyman'ın oğlu olduğu bilinmektedir. Kendisi, babası ve dedesi gibi Selçuklu devletinin hizmetindeki üst düzey devlet adamlarından biridir. Mühezzibüddin Ali'nin Kayseri'de kadılık yaptığı bilinmektedir. Memlûk Sultanı Baybars'ın 1277 yılında düzenlediği Anadolu Seferi sırasında Kayseri'de bazı üst düzey Selçuklu yöneticileri esir alınmıştır. Yöneticiler içinde yapının banisi Beylerbeyi Mühezzibüddin Ali'de vardır. Sultan Baybars ile Mısır'a gittiği ve Kahire'de Dar'ül-adl naibi olarak hizmet ettiğini Ayni'den öğrenmekteyiz. Aynî tarafından adı Alâeddin Ali olarak kaydedilmiş ve Dar'ül-adl emiri görevinde iken H.709/M.1310 yılında Mısır'da vefat etmiştir (Turan, 2020, s. 625,645).

Mimar/Sanatçı: Sanatçı kitabesine göre Said-i Kayserî mimar ve Gevherbaş (Güherbaş) usta olarak çalışmıştır.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Darüşşifa taç kapısının koruma-onarımına ilişkin bilinen ilk ve tek kayıt, 2009 yılına aittir. 07.02.2009 tarihinde yapılan teknik kazı çalışmasında, taç kapının zemin kotu tespit edilmiştir. Kazı çalışması tamamlandıktan sonra ise, taç kapının gerekli yerlerinden ölçü alınmıştır. Tüm bu veriler ışığında Yılanlı Darüşşifası taç kapısının, 3,00 x 4,00 x 5,00 üçgeni oranları ele alınarak yapıldığı tespit edilmiştir (Konak, 2022, s. 160).

Yapı Tanıtımı: Günümüze yapının sadece taç kapısı gelmiştir. Planı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Fotoğraf 2.257 Kastamonu Pervane Darüşşifası, genel görünüm

Fotoğraf 2.258 Kastamonu Pervane Darüşşifası, taç kapı ayrıntı

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Tonoz kavsaralı taç kapının basık kemeri üzerinde üç dilimli kemerli nişin yüzeyinde sülüsle yazılmış yedi satırlık inşa kitabesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ
قال النبى ﷺ : تداووا عباد الله فإن الله تعالى خلق لكل داء دواء إلا السام
أمر ببناء هذه المارستان المباركة وعمارتها
أحوج خلق الله إلى رضوان الله وأفقرهم إلى غفرانه
علي بن سليمان بن علي تقبل الله منه الحسنات
وتجاوز عنه السيئات
ووقفه لاكتساب الخيرات في شهور سنة إحدى وسبعين وستمائة
حامداً لله ومصلياً على نبيه

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim

Ve nünezzilü mine'l-Kur'ani mâ hüve şifâün ve Rahmetün li'l-mü'minin (İsra Suresi 17/82). Kâle'n-nebiyyü Sallallahu Aleyhi vessellem tedâvev ibâdallâh fe innallâhe te'âlâ Haleka li-külli dâin devâen ille's-sâme (Hadisi Şerif). Emere bi-binâi Hâzihi'l-maristani'l-mübâreketi ve imâretehâ ahvecü Halkillâhi ilâ rıdvânillâhi ve efkâruhun ilâ gufrânihî Aliyyü'bnü Suleymani'bni Ali tekabbela'llâhu mînhü'l- Hasenâti ve tecâveze anhü's-seyyiâti ve vakafehû Li-iktisâbi'l hayrâti fi-şuhûri seneti ihda ve seb'îne ve sittemi'e hâmiden Lillâhi ve musalliyen alâ nebiyyihî H. 671 / M.1272.

Türkçesi:

Kitabenin başlangıcında besmele ve sonrasında Kur'an-ı Kerim'deki İsrâ Suresinin 82. ayetinin ilk bölümü ardından Hz. Muhammed'in hadisi yazılmıştır.

Ve biz, Kur'an'dan, inananlara şifa ve rahmet olan ayetleri indirmedeyiz. Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz. Yüce Allah her hastalığı devasıyla birlikte yaratmıştır. Bu kutlu

maristan ve imaretinin inşa edilmesini Allah'ın rıza ve hoşnutluğunu kazanmaya merhamet ve bağışlayıcılığına herkesten daha çok muhtaç olan Ali bin Süleyman bin Ali 671 yılının aylarında emretmiştir. Allah onun yaptığı hayır hasenatı ve vakfettiklerini kabul buyursun ve günahlarından bağışlasın! Hamd yalnız Allah'adır ve salavat Peygamberinin üzerinedir (Cantay, 1992, s. 59).

Fotoğraf 2.259 Kastamonu Pervane Darüşşifası, inşa kitabesi

Kitabe verilerinde şifa, hastalıkların tedavi edilmesi gibi konularla ilgili ayetlerin seçilmesi yapının işlevini vurgulamaktadır.

Taç kapı basık kemeri üzerinde taç kapı nişini üç yönden dolaşan usta kitabesi:

Yazılışı:

نَظَرَ فِيهِ أَفَا السَّيِّدِ غُهَرْبَاشِ الْمُحْتَاجِ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ مِمَّارُهُ سَعِيدُ الْقَيْصَرِيّ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ وَلِجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ آمِينَ

Okunuşu:

Nazara fîhi aka es-seyyid Güherbaş el-muhtâc İlâ rahmetillâh mimâruhû Sa'idü'l-Kayserî Gafere'llâhu lehû ve Li-cemî'il-müslimîne âmin.

Türkçesi:

Bu işle ilgilenen, Allah'ın rahmetine muhtaç, asıl ismi Saîdü'l-Kayserî olan büyük efendi Güherbaş'tır. Allah onu ve bütün Müslümanları bağışlasın. Âmin (Kutlu, 2017, s. 342).

Said-i Kayserî'nin mimar olduğu belirtilmektedir.

Fotoğraf 2.260 Kastamonu Pervane Darüşşifası, usta kitabesi (Kutlu, 2017)

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1139/M.1727 tarihli bir belgede; darüşşifa şeyhinin dualarıyla, çevre köy ve sancaklardan gelen deli ve sara (epilepsi) hastalarını iyileştirdiği belirtilmektedir. Yeni kurulan İbrahim Paşa Medresesine bağlanan darüşşifa daha sonra yeni medresenin feshedilmesiyle tekrar Şeyh Hafız Mustafa Efendi'nin şeyhliğinde faaliyetlerini sürdürmüştür (BOA, C.SH., 5/ 224)

H.1187/M.1773 yılında Şeyh Hafız Mustafa Efendi'nin ölümüyle yerine oğlu Abdülaziz Halife şeyh tayin edilmiştir (BOA, C. SH., 2/64).

H.1252/M.1836 tarihli kayda göre Ali bin Süleyman Maristan Bukası olarak adlandırılan yapının Yılanlı Tekke veya Abdülazizzade Hangahı'nın şeyhi Abdülfettah tarafından tamir edildiği vakıflarının da Abdulfettah'ın oğulları Hafız Ahmed ve Mustafa Eşref ile kardeşi Hafız Ahmed'e verildiği belirtilmektedir (BOA, HAT., 1602/34).

Belgelerde darüşşifa adıyla anılmasına rağmen yapıya herhangi bir tabip ataması yapıldığı görülmemektedir.

2.2.13. Mardin Marufiye Medresesi

Yapının Adı: Marufiye/Hacı Maruf /Hacı Mâruf Bey el-Artukî / Beyt'ül-Artukî Medresesi

Yapının Yeri: Mardin ili Şar Mahallesi'nde bulunmaktadır.

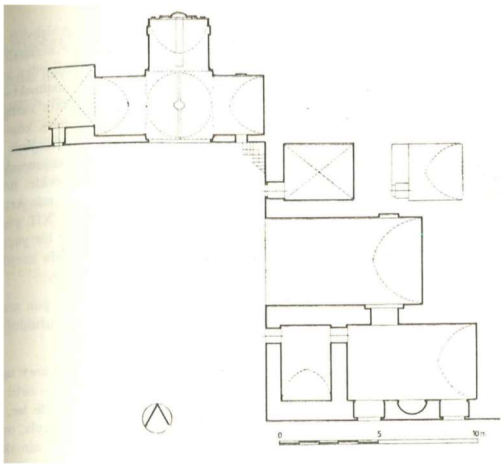
Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi bulunmayan yapının günümüze gelen kısımlarının mimari özellikleri dikkate alınarak 13. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Sözen, 1972, s. 116). Banisi hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medresenin H.932/M.1526 yılına ait Tahrir Defterinde bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Günümüze kadar gelebilen kısımları ev olarak kullanılmaktadır.

Yapı Tanıtımı: Günümüze ulaşan kısımlarından açık avlulu olduğu anlaşılmaktadır eyvan sayısı kesin olarak bilenmese de bir eyvan, bir mekân ve ikinci kat görülebilmektedir (Altun, 1978, s. 145).

Şekil 2.111 Mardin Marufiye Medresesi, plan (Sözen, 1970)

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Medresenin kitabesi yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.932/M.1526 yılında 7.780 akça olup 500 akçası Hacı Yakup mescidinin, 8.280 akçası Baba Abdurrahman nâmı ile meşhur, Baba Mahmud zaviyesinin buraya tahsis olunan evkafından hasıl olmakta idi (BOA, TT.d., 998, s. 35).

2.2.14. Erzurum Ahmediye Medresesi

Yapının Adı: Erzurum Ahmediye Medresesi

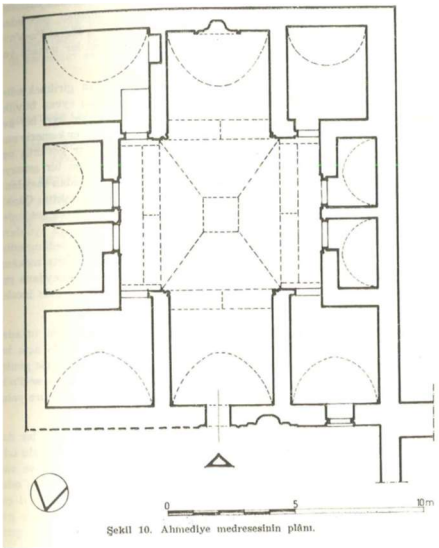
Yapının Yeri: Erzurum ili Erzincan Kapı yakınında Murat Paşa Camii'nin doğusuna bulunmaktadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Kitabesine göre, M.1314 veya 1324 tarihinde Ahmet b. Ali b. Yusuf tarafından inşa edilmiştir (Konyalı, 1960, s. 295).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medrese uzun bir süre depo olarak kullanıldıktan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

Yapı Tanıtımı: Kuzey-güney yönünde yaklaşık 15,00 x 18, 00 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı, kapalı avlulu, avlunun üzeri orta bölümü aynalı çapraz, doğu ve batısı sivri tonoz örtülü, iki eyvanlı ve tek katlıdır.

Şekil 2.112 Erzurum Ahmediye Medresesi, plan (Sözen. 1972)

Kuzey cephede eksende yer alan taç kapıdan basık kemerli kapıdan giriş eyvanına girilir. Eyvanın iki yanında girişleri avludan sağlanan, sivri tonoz örtülü dikdörtgen planlı iki mekân bulunmaktadır.

Giriş eyvanından aynalı çapraz tonoz örtülü dikdörtgen planlı avluya geçilir. Avlunun doğu ve batı kanatlarında dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü ikişer öğrenci odası yer alır.

Giriş eyvanı ile aynı eksende dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü ana eyvan vardır. Ana eyvanın güney duvarında bir mihrap ile mihrap üstünde yarım daire kemerli bir pencere yer alır. Eyvanın iki yanında, dikdörtgen planlı, sivri tonoz örtülü iki birim bulunmaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapıda basık kemerin üzerinde üç satırlık sülüsle yazılmış kitabe:

Yazılışı:

١-عن على رضى ا لله عنه عن النبى عليه السلام

٢-من حفظ على امتى اربعينحديثاً كتب فى زمرة اعلماء

٣- ... الى لله القنى احمد بن عل بن يوسف فى سنة اربع عشر سبعمايه

Okunuşu:

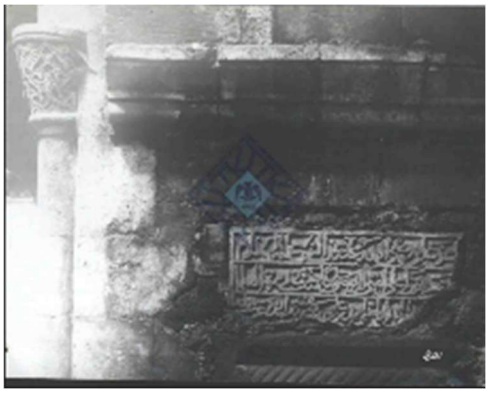
1 — An Alüyyin Radiyallahü anh an-in-nebiyyi aley-his-selâm

2 — Men .... Hafiza alâ ümmeti erbei'ne hadisen kütübe fi zümret- il-ulâma

3 ... İlâllâh-il-Gani Ahmed ibn-i Aliyy-ibrıi Yusuf Fi seneti erbaa aşere ... sebamiye

Türkçesi:

Hz. Ali (r.a.)'den, Peygamber (s.a.v.)'den rivayetle: "Ümmetim için kırk hadis ezberleyen kimse, âlimler zümresi içinde yazılır." (Bu metin), Allah'a muhtaç kul Ahmed b. Ali b. Yusuf tarafından, Hicrî 714 yılında yazılmıştır (Konyalı, 1960). Bu kitabeye göre medresenin darülhadis işlevli olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 2.261 Erzurum Ahmediye Medresesi, kitabe (TTK Arşiv, 2.01.0.2154)

Vakfiye:

Medresenin vakfiyesi günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Arşiv kayıtlarında medresenin Osmanlı döneminde kullanıldığına ilişkin şu bilgiler bulunmaktadır. 1591 yılında yapılan "Erzurum Tahriri"ndeki kayıttan Erzurum'a bağlı Gez köyünün Ahmediye Medresesine vakfedildiği anlaşılmaktadır (Konyalı, 1960, s. 295).

H.1084/M.1673 yılında Ahmediye Medresesi müderrisliğine, Kırk Medresesi'nden ayrılmış olan Seyyid Ahmed Efendi'nin, ilk kez taşrada bir müderrislik görevi olarak padişah fermanıyla atanması, yazılan telhis üzerine padişahın onayıyla gerçekleşmiştir (BOA, İE.TCT., 1/23).

H.1237/M.1821 yılında medresenin mütevellisi Rüşdü Paşa vefat etmiş, biraderi Hacı Mustafa Ağanın kızı ve oğullarının babalarının tasarrufunda olan tevliyetin kendilerine verilmesini talep etmişlerdir (BOA, TSMA No: 1561/132; TS.MA.e, 451/19).

H.1307/M.1889 yılında Erzurum'da bulunan Ahmediye Medresesi'ne ait vakıf gelirlerinden olan kura arazilerinden alınan aşar (ürün vergisi) bedelinin devlete tahsis edilmeden, yani tasniften muaf tutularak medreseye bırakılması için, söz konusu medresenin müderrisi Abdürrezzâk İlmi Efendi tarafından başvuru yapılmıştır. Bu belgede hem medresenin gelirlerin birini hem de müderrisinin Abdürrezak İlmi Efendi olduğu bilgisini edinmekteyiz (BOA, MV., 54/40).

2.2.15. Muğla Beçin Yelli Medrese

Yapının Adı: Beçin Yelli/Kepez Medrese

Yapının Yeri: Beçin'i doğudan ve güneyden kuşatan surların doğusunda Kepez ya da Yelli olarak bilinen tepe üzerindeki düzlükte yer almaktadır.

Şekil 2.113 Beçin Yelli Medrese, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 21.05.2025)

Yapım Tarihi ve Banisi: Kaynaklara göre inşa tarihi bilinmeyen yapı 14. yüzyılın ikinci çeyreğinde tamamlanmış olmalıdır. Araştırmacılardan İ. H. Uzunçarşılı Yelli'de bulunan yapıları Menteşeoğlu Orhan Bey zamanına tarihlemiş, medreseden de "Kartbaş Hanı" diye bahsetmiştir (Uzunçarşılı, 1929, s. 165).

M. Sözen ise yukarıdaki bilgiyi doğru kabul ederek yapıyı Orhan Bey dönemine 1344 yılından önceki bir tarihe yerleştirmektedir (Sözen, 1970, s. 75).

Orhan Bey 1312-1337 yılları arasında bir Menteşe beyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Beçin'de Orhan Bey döneminden kalma kendi adıyla anılan bir cami ve Yelli Medresesini biliyoruz.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu:1984 yılında gerçekleştirilen temizlik ve sondaj çalışmalarıyla medresenin planındaki hatalar tespit edilmiştir. Doğu cephenin güneyinde dıştan bitişik olarak 20. yüzyılda inşa edilmiş olan birim kaldırılmıştır.

2010 Beçin kazıları Menteşe mezarlığını ve Beçin Kalesi'nin güneydoğusundaki Yelli Medresesinde O. Arık kazı tarafından gerçekleştirilmiştir (Pektaş, 2015, s. 895).

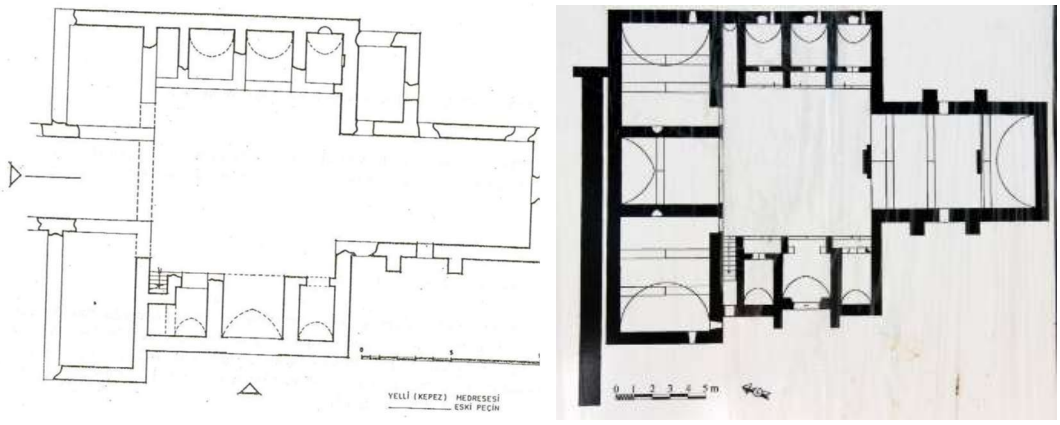
Yapı Tanıtımı: Günümüze ulaşan kalıntılardan kuzey-güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlı, açık avlulu, revaksız, üç eyvanlı ve tek katlı bir medrese olduğu anlaşılmaktadır.

Medresenin taç kapısına dair bazı problemler bulunmaktadır. Araştırmacılardan A. Arel taç kapının batı cephenin ekseninde eyvan olduğu anlaşılan birim olduğunu belirtirken; M. Sözen ise kuzey cephede ana eyvan olarak değerlendirilen birimde yer aldığını ileri sürmektedir.

1984 yılında gerçekleştirilen sondaj çalışmasında güney cephede taç kapı kalıntılarına ve mermer eşik taşına rastlanmış ve sorunun cevabı da ortaya çıkmıştır (Duran, 1995, s. 227). Güney cephede oldukça dışa taşkın, derin ve yüksek tutulmuş eyvan alışılagelmiş uygulamalardan farklıdır. Cephenin iki yanında yer alan ikişer payanda bulunması burada mekân olmadığını da göstermektedir.

Günümüzdeki planlarında girişin batıdan olduğu kabul edilmiş ancak, güneyde yer alması daha akılcı görünmektedir.

İnşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır ve herhangi bir bezeme unsuru günümüze gelememiştir. Örtü sisteminde sivri tonoz kullanılmıştır.

Şekil 2.114 Beçin Yelli Medresesi, plan (Sözen, 1970; Pektaş, 2015)

Fotoğraf 2.262 Beçin Yelli Medrese, genel görünüm (Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ, Erişim Tarihi, 21.05.2025)

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Herhangi bir kitabe verisi bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu

Herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

2.2.16. Konya Beyşehir İsmail Ağa Medresesi

Yapının Adı: Beyşehir İsmail Ağa Medresesi/ Taş Medrese

Yapının Yeri: Konya ili Beyşehir ilçesinde Eşrefoğlu külliyesinin batısında yer almaktadır.

Şekil 2.115 Beyşehir İsmail Ağa Medresesi, konum (Google Earth, Erişim Tarihi: 26.01.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: Taç kapısındaki kitabesine göre İlhanlıların Anadolu'da egemenliği sırasında H.771/M.1370 yılında Emir İsmail Ağa tarafından yenilendiği belirtilmektedir (Çaycı, 2008, s. 70-79).

İsmail Ağa Moğol beylerindendir ve Beyşehir hakimiyeti onun elindedir. M.1379 yılında vefat etmiştir ve medrese içinde bulunan türbesinde gömülüdür.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

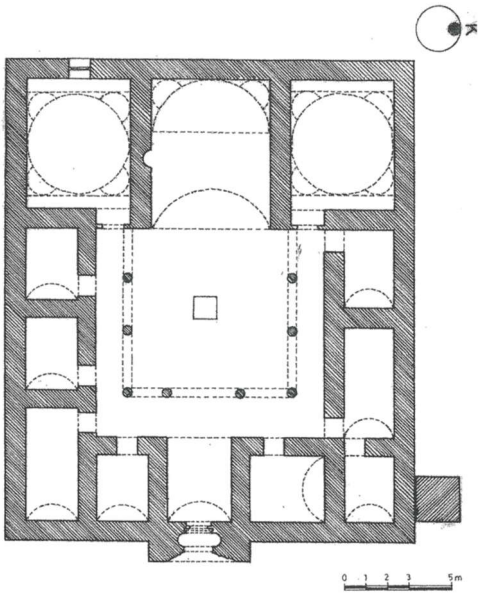
Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 1970'li yıllara kadar revak ve odalarının büyük bir kısmı yıkılmış durumda bulunan medrese, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazısı ve restorasyonu ile bugünkü durumuna getirilmiştir. Taç kapı, türbe ve bazı kısımları dışında özgünlüğünü kaybetmiştir.

Ancak bunun sebebi yapılan restorasyonlar ya da yıkılmış olması değil 1928 yılında Beyşehir kaymakamının medreseyi yıktırarak mermer sütunlarını halkevi yapımında kullanmış olmasından kaynaklanmaktadır (Konyalı, 1991, s. 80).

Yapı Tanıtımı: Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu kuzey, güney ve doğudan revaklarla çevrili, iki eyvanlı ve tek katlı düzenlemeye sahiptir[201].

Medreseye, doğu cephedeki dışa taşkın, mukarnas kavsaralı, sivri kemerli giriş kapısı olan taç kapıdan giriş eyvanına geçilir. Eyvanın bitişiğinde, yaklaşık eş büyüklükte birer dikdörtgen birim yer alır. Giriş eyvanından kare planlı ve üç yönden revakların çevrelediği avluya ulaşılır. Batı kanatta giriş eyvanıyla karşılıklı olarak yerleştirilmiş ana eyvan ve eyvanın iki yanında güneydekinin türbe olduğunu bildiğimiz birer mekân bulunur.

Avlunun kuzey ve güney kanadında üçer öğrenci odası görülmektedir.

Şekil 2.116 Beyşehir İsmail Ağa Medresesi, plan (Erdemir, 1999)

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Mukarnas kavsaralı taç kapının sivri kemerli giriş kapısı üzerindeki yatay şeritte yazılmış kitabesi:

رسمت هذه المدرسة الشريفة باسم الامير الكبير(جددت زمان) امير الخطير

[201] Taç kapısı ve bazı kısımları dışında yıkılmıştır ve taşları başka yapılarda kullanılmıştır.

مجد الدنیا والدین ابی المکارم اسماعیل آغا ابن الخلیل شکر سعیه فی شهورسنة احدی و سبعین وسبعمایه

Okunuşu:

Rusimet hazihi'l-medreseti'ş-şerife bi-ismi'l-emiri'l-kebir (cuddidet zaman) emiri'l-haṭır, mecdü'd-dünya ve'd-dīn ebu'l-mekarim İsmail ağa ibnü'l-Ḫalil, şukira saʿyühü fi şuhuri seneti iḥdā ve sebʿin ve sebʿi mi'e.

Türkçesi:

Bu şerefli medrese büyük emir adına tasarlanmıştı. Keremler babası, din ve dünyanın şerefi, izzet sahibi Halil oğlu İsmail Ağa tarafından H.771 yılında yenilendi. Allah sa'yini meşkur kılsın (Çaycı, 2008, s. 73).

Bu veri medresenin bu tarihten önce inşa edildiğini göstermektedir (Erdemir, 1999, s. 95; Çaycı, 2008, s. 73).

Fotoğraf 2.263 Beyşehir İsmail Ağa Medresesi, kitabe (Çaycı, 2008)

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı Dönemi Arşiv kayıtlarından edinilen bilgilere göre İsmail Ağa, tevliyetin (mütevellilik) azatlı köleleri üzerinden ilerlemesini şart koşmuştur ve mütevelli ücreti gelirin 1/5'idir. H.881/M.1476 yılında medresenin mütevellisi Beyşehir kadısıdır (Muşmal, 2006, s. 151).

1476 yılına ait Tahrir Defterinde medresenin vakıflarına da yer verilmiştir (Çiftçioğlu, 2001a, s. 115).

Tablo 2.41 Beyşehir İsmail Ağa Medresesi, 1476-1483 Yıllarında Gelirleri

1476 Yılında Medresenin Gelirleri	
Kıreli-Yarangümü Köyü	1 kıta yer
Akçapınar Köyü	1 kıta yer
Avşar Köyü	40 dönüm yer
İğdir Köyü	20 dönüm yer
Alpgazi Köyü	3 kıta yer
Çubuklu Mezrası	Bahçe
Kıstıfan Adası	Harap bir bağ
Yeltan Köyü	Bağın yarısı
Bayındır Köyü yanında	2 değirmenin yarısı
Avdancık Köyü	12 dönüm yer
Medrese bitişiğinde	1 dükkan
Cevher Ağa Kervansarayı	Mukataası (vergi)
1483 yılında Medresenin Geliri	
Şehir sınırında	2 dönüm arazi
Afşar Köyü	Yeni Bağ adlı yer
	Toplam Gelir 5792 akçe

Ayrıca 1483 yılına ait arşiv kayıtlarına göre medreseye bitişik ve hamam önündeki 18 dükkândan 4'ü, Sait Abdullah'ın, 4'ü mütevellinin, kalan 10 dükkânın kullanımı da müderrisin iradesindedir. 1500 yılına gelindiğinde ise 4 dükkân mütevellinin kalanı ise müderrisin tasarrufuna bırakılmıştır (Coşkun, 1996, s. 112; Muşmal, 2006, s. 234). 1500 yılında medresenin geliri 9.792 akçeye ulaşmıştır.

Mütevelli ve Müderris

H.888/M.1483 yılında müderris Mevlâna Şuca'dır (Coşkun, 1996, s. 112).

H.1090/M.1680 yılında İsmail Ağa Medresesi'nin mütevelli ve buk'adarı hakkında Beyşehir Kadısı Mevlâna İbrahim tarafından bir dilekçe yazılmıştır (BOA, İE.EV., 4/490).

H.1240/M.1824 yılında mütevelli günlük 2 akçe alan Hafız Mehmet'tir. Aynı tarihte müderrisler günlük 20 akçe almaktadır (Muşmal, 2005, s. 151).

H.1257/M.1841 tarihinde müderris Ömer Efendi vefat etmiş yerine ölümüyle oğlu Mehmet Sadık ve Recep Efendi müştereken müderrislik yapmıştır. Bu dönemde medresede müderrislik yapanlardan biri de Suludere Köyü'nden Mehmet Memiş Efendi'dir. Memiş Efendi 1911 yılında Beyşehir Müftülüğüne seçilecektir (Muşmal, 2006, s. 264).

H.1211/M.1797 yılında gelindiğinde Kıreli'ye bağlı Yarangümü ve Karalar köyünden 9.410 akçe öşür geliri elde edilmiştir ve bu gelirden müderrislere günde 20 akçe, mütevellilere ise 2 akçe ödenmiştir (BOA, C.MF., 81/4008).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığına göre medrese 1913 yılına kadar faaliyettedir.

2.3. KAYNAKLARDA ADI GEÇEN MEDRESELER

2.3.1. Konya Eski Şifahane (Maristanı Atik)

Yapının Adı: Konya Eski Şifahane/Maristanı Atik

Yapının Yeri: Arşiv kayıtlarına göre surun kuzeyinde yer alan Ertaş ve Halka Begüş Kapısı dışında, Gömeç Hatun Türbesi ile Medrese Mahallesi mescidi ve Kesikbaş Türbesi civarında yer almaktadır. H.640/M.1242 tarihli Kemâleddin bin Doğuş'un vakfiyesine göre Şifahanenin yeri, Hızır İlyas Zaviyesi vakfının yakınında Gömeç Hatun manzumesi bitişiğindedir (Konyalı, 1964, s. 223; Küçükdağ, 1989, s. 349).

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlarda H.506/M.1113 yılında Emir'ül-müminin Ahmed oğlu Muhammed tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. Ancak bu yapı 1254 yılında yaşanan deprem nedeniyle yıkılmıştır ve aynı yıl Kadı İzzeddin tarafından yeniden yaptırılmıştır (Şahin, 2007, s. 105).

Rey'li Mahmud'un oğlu Ebü'l Mehamid Muhammed b. Ahmed eş-Şehir Kadı İzzeddin, Atabek unvanlarıyla anılan Vezir ve Kadı İzzeddin Muhammed Razi'nin, H.643/M.1245 tarihli Karatay Kervansarayı vakfiyesi ve vakfiyenin H.646/M.1248 yılına ait zeylinde Konya kadısı olarak imzası bulunmaktadır. H.646/M.1249 tarihinde ise vezirlik makamına getirilmiştir. H.649/M.1251 yılında Celaleddin Karatay ile Bağdat Abbasi halifesine elçi olarak gönderilmiş; mektup, hilat ve hediyeler ile geri dönmüştür. H.651/M.1253 tarihli Karatay Medresesi vakfiyesini "kadı, âlim ve vezirlerin meliki" unvanlarıyla tasdik etmiştir. Üç kardeşler döneminde görevden ayrılmıştır. Bu süreçte vezir olan Celaleddin Karatay'ın H.652/M.1254 yılında ölümü üzerine tekrar vezirlik görevine getirilmiştir. Kadı İzzeddin, Sultan II. İzzeddin Keykavus'un vezirliğini yaptığı sırada Sultanı Moğol Komutanı Baycu ile savaşması yönünde desteklemiştir. Aksaray Sultan Hanı yakınlarında Baycu ile yapılan savaş sırasında bazı Selçuklu emirleri kaçmasına rağmen Vezir Kadı İzzeddin ve 14 emir hayatını kaybetmiştir (Şahin, 2007, s. 105-106).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: H.1081/M.1670 yılında darüşşifanın, batı ve avlusunun güney duvarı ve bu duvarda bulunan iki kapı ve bir

tomruğun harabe olduğunu ve 8500 akçeye tamirinin yapılabileceği keşfinde bulunulmuştur. Sonrasında 9332 akçeye onarımı gerçekleştirilmiştir.

H.1085/M.1674 yılında mütevelli el-Hâc Ahmed bin Mustafa Bey'in isteği ile mimarbaşı el-Hâc Osman ve naib Hüseyin Efendi, darüşşifanın kubbelerinden orta ve içeri kubbenin iç ve dış sıvaları kalmamış, güney duvarın temeli oynamış, batıda yer alan taç kapısının harabe olduğu ve onarım için kullanılacak kireç, kamış, sıva ve usta ücretine toplan 18 Esedî kuruş harcanacağı ön görülmüştür (Küçükdağ, 1989, s. 355). Yapı günümüze ulaşmamıştır.

Yapı Tanıtımı: Yapının planı hakkında bilgi yoktur. Bazı keşif raporları değerlendirildiğinde çevre duvarı olan, güney tarafta iki kapısı bulunan, bir avlu içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Günümüze herhangi bir kitabe verisi ulaşmamıştır.

Vakfiye:

Darüşşifanın ilk vakfiyesi günümüze gelmemiştir. Ancak biri Osmanlı Arşivinde; diğeri ise Vakıflar Genel Müdürlüğünde olmak üzere yapıya ait iki vakfiye bulunmaktadır.

Konya'ya bağlı Kestil köyü bütün gelirleri. Zeyl vakfiyede ise Muhammed er-Razi vakfına bitişik olan bostanların ve farklı yerlerde olan arazi vakıfları tahsis edilmiştir. Köyün gelirleri dörde ayrılarak iki payı İzzeddin Caminin bakım ve onarımına ayrılmıştır. Caminin görevlileri hatip, müezzin, kayyum de diğer giderleri olan hasır, kilim, kandillerin yakılmasında kullanılacak olan yağ, mum gibi mütevellinin uygun göreceği giderleri harcanması istenmiştir. Kalan iki paydan biri sayılan giderlere harcanmasını, son payı da mütevelli, nazır ve hafızlara her kişiye ücretleri kadar verilmesi şart koşulmuştur (BOA, EV.VKF, 12/12; Şahin, 2007, s. 10).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Karaman ili tahrir defterinde yapının vakıflarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. H.906/M.1500 yılına ait tapu tahrir kaydında Lütfi Çelebi b. Seyyid Çelebi isimli şahsın mülkiyetinde bulunan küçük bir bağ, Mukbil bağına yakın bir arazi, Sultan Cem'in bahçesi civarında bir arazi, Kale hendeğinde bir arazi, Garipler olarak anılan yere yakın bir arazi, Hacı bakkala yakın bir arazi, Bözörk (bözürek) bağı, Karaöyük civarında bulunan Lala bağı, Ören bağı, Karaöyük'te bir arazi ve dükkanlar vakıfları arasında yer almaktadır (Konyalı, 1964, s. 225; Şahin, 2007, s. 110). Konya tahririni yapan Kemalpaşazade'nin defterinde H.924/M.1518 yılında vakıflarına; Gödene, Resul, Karadağ'ın köylerinin eklendiği görülmektedir (Konyalı, 1964, s. 227). Bu defterdeki bilgilere göre "…Vakfı Darüşşifa imiş haliyen darüşşifa harap olup evlattan Pir Mehmed Veledi Ahmed elindedir (berçevi tımar)." yani bu tarihte darüşşifa harap bir halde olduğu için vakıf köyleri tımara verilmişti (Altıntaş, 2008).

Mevlânâ Cüneyt isminde bir hekim tayin edilip, haftada bir gün hastaları muayene edip mâcun ve şuruplardan vermesi istenmiştir.

Anadolu Selçukluları döneminde hekimler hem medresede müderris olarak görev yapmış hem de uygulamalı tıp eğitimini gerçekleştirmişlerdir. Bu hekimlerden biri de Tabib Ekmeleddin Müeyyed'dir.

Konya Kadısı Mevlânâ Hacı Ali'nin, darüşşifaya günlük sekiz akçe maaşla hekim olarak tayin edildiği görülmektedir. 1500 tarihli Karaman ili Tahrir Defterinde ve Ankara 584 numaralı Tapu Tahrir Defteri kaydında yer alan bilgilere göre, 1574-1595 yıllarında darüşşifa görevlileri ve aldıkları günlük ücretler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Şahin, 2007, s. 111-112).

H.982/M.1575 yılında Hekimbaşı, Amasya Darüşşifası tabibi olan Hasan'ı, Konya Darüşşifasına nakletmiştir (BOA, A.{DVNSMHM.d., 25/2291). Bu tarihte burada görevli olan tabip Ahmed ise Bursa'ya gönderilmiştir (BOA, A.{DVNSMHM.d., 25/1506).

H.1009/M.1601 tarihli Karaman Vilayeti Hazine-i Amire Müfettişi Mehmed zamanında varidat ve mesarifat hususunda düzenlenen Ruznamçe Defterinde kayıtlı bilgiye göre Konya Darüşşifası Başhekimi Bayram isimli şahıstır (BOA, MAD.d., 6243)

H.1092/M.1682 yılında Sultan Alâeddin Camii ve Darüşşifası evkafının, mütevelli Arslan Ağa'dır (BOA, TS.MA.d, 7532).

Tablo 2.42 Konya Eski Şifahane, 1500 ve 1574-1595 Yılları Arasındaki Görevlileri ve Aldıkları Ücretler

1500 yılı		1574-1595 yılları	
Mütevelli	5 Akçe	Hekim	15 Akçe
Veliyyü'l-Emir	2 Akçe	Mütevelli	5 akçe
Ali Halife- Hekimi Evvel	10Akçe	İmam	4 akçe
Veliyüddin Halife İbn İsa- Hekimi Sânî	5 Akçe	Müezzin	2 Akçe
Mustafa İbn İsmail- Şakird-i Hekim	2 Akçe	Kitabet	3 Akçe
İsa Halife- Müezzin	1 Akçe	Cabi	3 Akçe
Mehmed- Bevvap	1 Akçe	Nazır	2 Akçe
Abdullah İbn İsmail- Cabi	1 Akçe	Öğrenci	2 Akçe
Ahmed İbni Hacı Mustafa Cabiyy-i Müsakkâfâ (Dükkân gelirlerini tahsis eden)	3 Akçe	Yıllık harcama	8735 akçe
İsa - Kâtip	2 Akçe		
Musa Efendi Konevi- Dersiâm	5 Akçe		
Seyyid Mustafa ve Albulkadir- müştereken dersiâm			

Darüşşifada dersiâm (camide ders verme yetkisine sahip müderris) kadrosuna sahip bir müderrisin bulunması burada eğitim verildiğini düşündürtmektedir.

2.3.2. Kayseri Melik Gazi Medresesi

Yapının Adı: Kayseri Melik Gazi Medresesi

Yapının Yeri: Kayseri Ulu Cami'nin güneyine bitişiktir. Medresenin kalıntıları 1966 yılında Kayseri Belediyesi tarafından kaldırılmıştır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Danişmendli Beyi Melik Mehmet Gazi (M.1134–1143) tarafından hüküm sürdüğü yıllar arasında inşa edilmiş olmalıdır.

Danişmendlilerin, Sivas kolunun hükümdarı olan Melik Mehmed (Muhammed) Gazi Kayseri'yi başkent yapmış, sonra imar faaliyetlerine başlamıştır. Melik Mehmed (Muhammed) Gazi M.1143 yılında Kayseri'de vefat etmiştir (Özaydın, 1993, s. 471; Solmaz, 2001).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde H.602/M.1205 yılında Muzafferüddin Mahmud bin Yağıbasan tarafından tamir ettirilmiştir (Erkiletlioğlu, 2022, s. 159). Ancak onarımına dair bilgi bulunmamaktadır.

Yapı Tanıtımı: Günümüze ulaşamayan yapı hakkındaki tek bilgi on iki hücreden oluştuğudur (Nazif, 1987, s. 18; Çayırdağ, 1988, s. 718).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Yapının kitabesi bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Vakfiyesi günümüze gelmemiştir. Ancak, Melik Mehmed, inşa ettirmiş olduğu medreseye ünlü Hanefi fakih el-Herevi'yi müderris olarak atamıştır. Abdülmecid b. İsmail Herevi, Hanefi hukukçusu ve Kayseri'nin ilk kadısıdır ve 1142 yılında ölmüştür.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

1500-1520 yılına ait kayıtlarda Germir köyünden 3811 akçe, Merenk (?) köyünden 3075 akçe olmak üzere toplam 6886 akçe geliri bulunmaktadır (İnbaşı, 1991, s. 60). 1584 yılında ise 6305 akçe gelire sahiptir.

1721 yılına ait kayıtta müderris Ömer isimli şahıstır (Karagöz, 1993, s. 94).

1747 yılından 1777 yılına kadar nısf tedris ve nısf tevliyetinin sülüs hissesine mutasarrıf Seyyid Mehmed Abid Efendi, oğlu Seyyid Mehmet Salih Efendiye kendi rızasıyla berat ettirip bir gün sonra vefat etmiştir (BOA, Cevdet maarif, 5018).

1762 yılında nısf hisse müderris olan Ahmed Halife kendi rızasıyla hakkından vazgeçip Ömer'e devretmiştir (KŞS, 149, 199/2).

1769 yılında medreseye Mevlâna Seyyid Osman mütevelli olarak tayin edilmiştir (KŞS, 147, 56/2).

1922 yılına kadar eğitime devam edildiği ve 15 öğrencisinin olduğunu belirten Kara Mehmet Ağa Zade Kemaleddin, 1934 yılına kadar yapının ayakta olduğunu söylemektedir (Kemaleddin, 1934, s. 58).

2.3.3. Diyarbakır Sücaiye Medresesi

Yapının Adı: Diyarbakır Sücaiye Medresesi

Yapının Yeri: Yapının Mardin kapısı civarında Deliller hanı karşısında yer aldığı belirtilmektedir. Yol çalışmaları esnasında ortadan kaldırılmıştır (Bizbirlik, 1995, s. 253).

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa tarihi bilinmemekle birlikte Diyarbakır Ulu Camii'de bulunan kitabelerden Sultan Şucaya ait kitabeler vardır. Kitabelerin biri de H.511/M.1117 ve H.605/M.1208 tarihlidir (Bizbirlik, 1995, s. 253). Ancak kitabede bahsedilen kişinin aynı kişi olma ihtimali aradaki yüzyıl farkından dolayı mümkün değildir.

1518 tarihli Evkaf Defterinde "Evkaf-ı Medrese-i Şüca'iye Vakıf Cafer" başlıklı bir kayıt bulunmaktadır. Vakfı ya da banisi Cafer adında biri de olabilir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının geçirdiği onarımlara dair bir bilgi bulunamamıştır.

Yapı Tanıtımı: Yayınlarda medrese, türbe ve çeşmeden oluşan bir yapı topluluğuna aittir. Yapı hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi

Kitabe:

Herhangi bir kitabe verisi bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Medresenin Osmanlı Döneminde kullanımına ilişkin birkaç bilgi bulunmaktadır.

1518 yılında Medresenin gelirleri arasında Şücaiye hamamı kirasının nısf hisse geliri, 6.120, icare-i asaiyab-ı Şücai (değirmen kirası) 2.160, icare-i asiyab-ı Kavs'ta bulunan bir değirmen kirası, icare-i zemin-i hane (arsa kirası),

1518 yılında medresede görevli müderris 15 akçe, talebe 3, muallim 3, cüzhan 1, ferraş 1 ücret alırken; 1564 yılında müderris 25, talebe 3, ferraş 0.5, mütevelli 2 akçe ücret almaktadır (Bizbirlik, 1995, s. 253).

Arşiv kayıtlarında medreseden buk'a diye bahsedilmektedir. H.1131/M.1718 yılına ait kayıtta Şucaiye buk'ası mütevellisi Şeyh Ahmed'e haksız yere müdahale edildiği anlaşılmaktadır (BOA, İE.EV., 65/7104). Bir başka kayıtta mütevellilik görevini hile ile ele geçiren Ahmet'ten alınıp asıl sahibi olan Şeyh Ahmed'e verilmiştir (BOA, AE.SAMD.III, 106/10480).

Diyarbakır Şer'iyye Sicillerinde de görevli atamalarına dair bilgi bulunmaktadır. H.1146/M.1733 tarihinde medresede muid olarak görevli Şeyh Halil kendi isteğiyle görevini oğlu Mevlâna Seyyid Mehmed'e devretmiştir (Kaya, 2022, s. 92).

H.1183/M.1769 yılında müderrislik görevi, Abdülgafur veled-i Kebir'in kasr-ı yedinden oğlu İsmail Halife'ye verilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 290/23241).

H.1206/M.1791 yılında muid görevlendirmesi yapılmıştır (BOA, C.MF., 180/8985).

H.1238/M.1822 yılında tevcih, berat, bukadarlık, Hacı Ebubekir ibn müteveffa Taygur, Yaşil Mustafa, es-Seyyid, Şucaiye Bukası Vakfı (Diyarbekir) (BOA, EV.BRT., 14/4).

2.3.4. Aksaray Bedriye Medresesi

Yapının Adı: Aksaray Bedriye/Köhne Medresesi

Yapının Yeri: Aksaray Taş Mahallesi'nde, Cıncıklı Mescit'in yakınında yer almaktadır (Görür, 1991, s. 126).

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlarda medresenin 13. yüzyıl başında**,** Danişmend Emiri Nizameddin Yağıbasan oğullarından Bedreddin Yusuf tarafından inşa ettirildiği kabul edilmektedir (Konyalı 1974, s.130).

Bedreddin Yusuf, I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1205-1211) döneminde Aksaray valisidir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Günümüze gelmemiştir.

Yapı Tanıtımı: Planı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Yapı günümüzde yoktur. Osmanlı Arşiv kayıtlarında, Hurufat Defterlerinden medresenin aktif olarak kullanıldığı görülmektedir.

H.1115/M.1703 yılında nısf hisse ile İbrahim müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, İE.EV., 45/5138).

H.1124/M.1712 tarihli Hurufat Defteri kaydında medresenin müderrisi olan Şeyh Ali görevinden feragat etmiş, görevini Ahmet isimli şahsa devretmiştir. H.1130/M.1718

yılındaki belgeden müderris Ahmet'in günlük dört akçe ücret aldığı anlaşılmaktadır. H.1145/M.1732 yılına gelindiğinde ise Ahmet görevini kendi isteğiyle Mehmet'e bırakmıştır.

H.1169/M.1756 yılında müderris olarak görevli Mehmet vefat etmiş, yerine oğlu Mehmet görevlendirilmiştir. İki yıl sonra yine Mehmet'in ölmesi üzerine bir süre boş kalmıştır. M.1762 yılında Mehmet Emin müderris olarak görevlendirilmiştir (Temel, 2008, s. 59).

H.1221/M.1806 yılında müderris Mehmet Emin çocuksuz vefat etmiş, yerine atanacak müderris sınava tabi tutulan Abdül Nuri olmuştur. Belgelerden mütevellilerin bir, müderrislerin ise dört akçe aldıkları görülmektedir.

H.1230/M.1815 tarihinde medreseye hisseli müderrislerin atandığı görülmektedir. Sülüs/üçte bir hisse ile "Seyyid Mehmet Emin Efendi oğlu Seyyid Şeyh Hacı Ömer Efendi" müderris olarak görevlendirilmiştir (BOA, C..MF., 41/2013).

H.1231/M.1816 yılında müderris, üçte bir hisse ile Ahmed oğlu Seyyid Hafız Ali, M.1873 tarihinde ise Ahmed oğlu Mehmet Emin Efendi'dir (Aslan, 2019, s. 51).

Medresenin vakıfları değerlendirildiğinde; 1500 tarihli Karaman ili Tahrir defterinde medresenin gelirleri arasında medrese yanında üç hücre, Taşpazarı yanında zemin, Alaca Kervansarayının 12 sehimi yer almaktadır. 1530 yılında ise bir tarla, üç hücre ve geliri 190 akçe olan bir kervansaray eklenmiştir (Konyalı, 1974, s. 525-639).

2.3.5. Konya Kadı Hürremşah Medresesi

Yapının Adı: Konya Kadı Hürremşah Medresesi/Dârü'l-Hadîsi

Yapının Yeri: Günümüzde Şeyh Sadreddin Konevi Mahallesi'nde Sadreddin Konevi Türbesine yakın konumdadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlarda 12.yüzyıl sonunda Kadı Hürremşah tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir.

Kadı Hürremşah, Konya kadılar kadısı Ebu'l-meali Ahmed'in babasıdır (Atçeken, 1998, s. 217). Ahmed'in H.634/M.1236 yılında bu göreve tayin edildiği bilindiğine göre, medrese 12. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olmalıdır (Konyalı, 1964, s. 843; Yasa, 1996, s. 673).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medresenin geçirdiği onarımlara dair bir kayıt bulunamamıştır.

Yapı Tanıtımı: Günümüze de yalnızca kemerli ve taş söveli kapısı ve çeşmesi kalmıştır. Planı hakkında bir bilgi yoktur.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Herhangi bir kitabe verisi yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Fatih devri Evkaf defterinde yer alan kayda göre mütevellisi Kadı Mürsel'in sülalesinden Mevlâna Veli'nin evladıdır. 19. yüzyılın ilk yarısında medresenin hem müderrisi hem de

mütevellisi ve mutasarrıfı Hacı İbrahim Efendi oğlu Süleyman Efendi 12 öğrenciye hadis ilmi okutmuştur (VGMA, 9/1, 5051).

2.3.6. Konya Akıncı Medresesi

Yapının Adı: Konya Akıncı Medresesi/Akıncı Sultan Mescidi

Yapının Yeri: Konya Merkez Çifte Merdiven Mahallesi'ndedir.

Yapım Tarihi ve Banisi: Konya Mevlâna Müzesinde bulunan bir kitabeye göre; H.610/M.1210 yılında medrese ve mescit Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Akıncı namıyla bilinen bir kişi tarafından yaptırılmıştır.

Mimar/Sanatçı: Cemaleddin İshak İbn-i Emir Ali'dir

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının geçirdiği onarımlara dair bir bilgi bulunamamıştır. Medrese günümüze gelmemiştir.

Yapı Tanıtımı: Yapının planına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Kaynak Verileri Üzerinden Medresenin Değerlendirilmesi

Kitabe:

Kitabe verisi yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1255/M.1839 Konya Şer'iyye Sicil kaydında Akıncı Mahallesi ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır. Medrese ile ilgili bir bilgi verilmemiştir ancak mescide yapılan imam atamaları hakkında kayıtlar bulunmaktadır.

2.3.7. Kayseri Ziyaiye Medresesi

Yapının Adı: Ziyaiye Medresesi

Yapının Yeri: Günümüzde Kayseri kent merkezi Sivas Caddesi Muammer Bey Mahallesi (Osmanlı kayıtlarında Kürdler Mahallesi - BOA, AE.SMST.II.,16/1505), Çukur Camii yanında yer almaktadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Medresenin, Ziyaü'd-din Karaarslan tarafından inşa ettirilmiş olabileceği ileri sürülmektedir (Çayırdağ, 1988, s. 720).

Ziyaü'd-din Karaarslan, I.Alâeddin Keykubad'ın, Kemalü'd-ddin Kamyar'dan sonrak Saadü'd-din Müstevfi, Tacü'ddin Pervane ile ikinci vezirlerindendir. Konya'da bulunan mescidinden Ziyaü'd-din Karaarslan'ın M.1223 tarihinde vefat ettiği dikkate alınırsa, bu medresenin M.1223 tarihinden önce yapılmış olduğunu düşünebiliriz (Çayırdağ, 1988).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının geçirdiği onarımlara dair bir bilgi bulunamamıştır. Yapı günümüze gelememiştir.

Yapı Tanıtımı: Planı hakkında bilgi yoktur.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabesi mevcut değildir.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1112/M.1701 yılında Kayseri'nin Kürdler Mahallesi'nde müceddeden bina olunan Ziyaiye Medresesi'nde ber-vech-i hasbi (ortaklaşa) müderris olan Mehmed Efendi

hakkından feragat etmiş yerine kendi oğlu Halil Efendi getirilmiştir (BOA, AE.SMST.II., 52/5212).

H.1114/M.1703 yılına ait kayıtta Ziyaiye Medresesi Müderrisi Halil'in vefatıyla boş kalan kadroya, müderrislikten kendi isteğiyle vazgeçen babası Mehmed tekrar getirilmiştir (BOA, AE.SMST.II., 16/1505).

H.1116/M.1705 yılında Ahmed Efendi yapılan sınavla medreseye müderris olmuştur (Karagöz, 1993, s. 100)**.** Müderris atamalarının gelişigüzel yapılmadığı görülmektedir.

H.1264/M.1847 tarihli "Kayseri Medreselerindeki Talebelerin Tahrir-i Nüfus Defteri'nde", 34 genç talebenin burada eğitim aldıkları bilgisi bulunmaktadır (BOA. KK.d.,6534, 49/51).

2.3.8. Konya Hatuniye Medresesi

Yapının Adı: Konya Hatuniye/Devlet Hatun Medresesi

Yapının Yeri: Konya Mihmandar Mahallesi, Devlet Hatun Mesciti'nin bitişiğinde yer almaktadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlarda medresenin H.627/M.1229 yılında yaptırıldığı ileri sürülmektedir. Yapının banisiyle ilgili bir bilgi olmamakla birlikte, Hacı Mahmud Zâde Bedreddin Biremuni ya da Ahmedü'l-Arus kızı Devlet/Raziye Hatun tarafından inşa ettirildiği rivayet edilmektedir (KKA, "Konya Vakıfları", No:565, s. 2; Konyalı, 1964, s. 381). 1878 yılında ise Ticaret Mahkemesi Reisi Hacı Mehmed Efendi tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Geçirdiği onarımlara dair bir bilgi bulunamayan yapı günümüze gelememiştir.

Yapı Tanıtımı: Yapının yerinde bir minare ve sonradan yapılmış bir mescit bulunmaktadır. Medrese hakkında bilgiyi günümüze ulaşan minare kitabesinden edinmekteyiz.

Kaynak Verileri Üzerinden Medresenin Değerlendirilmesi

Kitabe:

Medreseye ait bir kitabe verisi yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1118/M.1707 tarihli berata göre medrese ve yanındaki mescide günlük 1 akçe ile cüzhan tayin edilmiştir (KŞSD, 42, s.294). Yıllık gelir 15 gider ise 60 akçedir (KŞSD, 76, s.125).

H.1319/M.1901 tarihli Konya Vakıfları Salnamesi'nden Dârü'n-Naci, İzhar ve Halebi gibi derslerin okutulduğu ve öğrenci sayısının da 30-32 arasından değiştiğini öğrenmekteyiz. Müderris Süleyman Efendi'dir (KVS, Cilt 16, s. 57).

H.1332/M.1914 tarihine onaylanan para vakfı ile Yemenici esnafından ayakkabıcı İmamoğlu Hacı Abdullah Usta, 20 mecîdî yüzlük altın vakfeder. Bu tarihte medresede 37 öğrenci bulunmaktadır (Arabacı, 1998, s. 149).

2.3.9. Konya Gühertaş Medresesi

Yapının Adı: Gühertaş / Molla-i Atik / Molla Efendi/ Eski Mulla/ Mulla Hünkâr/ Medrese-i Celaiye/ Medrese-i Hüdavendigar/Medrese-i Lala/ Medrese-i Mevlâna/Velediye Medresesi (Konyalı, 1964, s. 801).

Yapının Yeri: Konya Alâeddin Cami'nin kuzeydoğusunda, Çifte Merdiven Mahallesi'nde, Seyfiye Türbesinin batısına konumlanır (Atçeken, 1998, s. 204).

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlara göre H.630/M.1232 yılında Bedreddin Gühertaş tarafından inşa ettirilmiştir.

I. Alâeddin Keykubad'ın lalası ve emirlerinden olan, Dizdar adıyla tanınan Bedreddin Gühertaş, bu yapıyı Baha Veled'in oğulları için yaptırmıştır. Sultanü'l-ulemaya mürid olmanın sevinci ile bir şey yapmak istemiş şeyhi de "O halde benim oğullarım için bir medrese inşa ettir" demiş ve bunun üzerinde medrese yaptırılmıştır (Eflaki, 1973, s. 134).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Kayıtlara göre H.1277/M.1860 yılına kadar faaliyette kalmıştır. 1918 yılında tamamen ortadan kalkmıştır (Atçeken, 1998, s. 310).

Yapı Tanıtımı: Günümüze ulaşamamıştır. Mevlâna Müzesinde bulunan Tercüme-i Sevakıb adlı eserde Gühertaş/Gevherbaş Medresesi için "*Medresenin yüksek bir sahnı vardır. Sahından ev olarak kullanılan hücrelere geçilmektedir. Medresenin üzeri düz damlıdır. Hatta yazın sıcak günlerinde Mevlâna medresenin damında oturmaktadır. Hücreler arasında tahta perdeler vardır"* denilmektedir (Önder, 1952, s. 5).

Eflâkî ise; medresenin kapısının bir bahçeye açıldığını ve yanında "Cemaathane" denilen bir toplantı yeri ve Mevlana'nın evinin bulunduğundan bahseder (Eflaki, 1973, s. 134).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabesi yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1191/M.1778 yılında Molla-i Atik Vakfı'ndan müderris görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 4/189).

H.1202/M.1788 tarihinde müderrislik ve tevliyetinin yarım hissesine mutasarrıf olan Seyyid İbrahim Efendi hissesini Seyyid Ahmed Efendi bin Halil Efendi'ye bırakmıştır (BOA, AE.SABH.I., 354/24753).

H.1213/1799 yılında Molla-i Atik diğer adıyla Kemertaş Medresesi vakfı mahsulünün yarısı müderrislere yarısı mütevelliye meşrut olduğu halde mütevelli haklarına tecavüz ettiğinden berat itası (BOA, C.MF., 123/6150).

H.1038/M.1628 tarihinde Anadolu Kazaskeri Ebu Said Mehmed Efendi tarafından Mevlâna Mustafa Efendi günlük 25 akçe karşılığında müderris tayin edilmiştir (KŞSD. C.30 (C-17), s.3/9).

H.1056/M.1646 yılında müderris Mevlâna Ahmed Efendi'dir. Günlük 40 akçe almaktadır (KŞSD. C.8 (C-6), s.1/7).

H.1125/M.1713 yılında müderris Mevlâna Ali vefat edince yerine Şeyhülİslâm Mevlâna Mehmed Efendinin İşaretiyle el-Hac Veli Efendi getirilmiştir (KŞSD. C.41 (C-5), s.14/1).

H.1138/M.1726 yılında hem müderrislik hem de tevliyet işleri Es-Seyyid Ali, Süleyman, İbrahim ve el-Hac Mehmed kardeşler üstlenmişlerdir (KŞSD. C.50 (C-25), s.266/3).

H.1266/M.1850 yılında verilen beratla el-Hacc Halil ve Hafız Süleyman Zâde müderris olarak tayin edilmiştir (KŞSD. C.84, s.148).

Medresede, Avamil, İzhar, Kafiye gibi gramer kitapları ve Şerh-i Şemsiyye, Şerh-i Matali, Şerh-i İsaguci gibi mantık dersleri okutulmuştur ve öğrenci sayısı 20'dir (KVS, s.54).

2.3.10. Amasya Tuğrakiye Medresesi

Yapının Adı: Amasya Tuğrakiye/ Doğrakiye/ Doğrak/ Dırakiye Medresesi

Yapının Yeri: Yeşilırmak nehri kenarında, İnekler Türbesi bitişiğinde ve Pirinççi Mahallesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlarda medresenin H.631/M.1233 yılında Amasya valisi Emir Nureddin Toğrak tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir.

Nureddin Toğrak H.627-637/M.1230-1235 yıllarında Amasya valisi olarak görev yapmıştır (Uzunçarşılı, 1927, s. 93).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Günümüzde mevcut değildir.

Yapı Tanıtımı: Yapı tümüyle yıkılmıştır. Bu nedenle planı hakkında bilgimiz yoktur.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Günümüze ulaşan kitabeden bir mescit olarak inşa edildiği sonradan medreseye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Yazılışı:

أمر بعمارة هذا المسجد المبارك في أيام دولة السلطان المعظم، شاهنشاه الأعظم، مالك رقاب الأمم، علاء الدنيا، أبو الفتح، كيقباد بن كيخسرو، برهان أمير المؤمنين، حاجي طغراق، أمير الشكار، سنة إحدى وثلاثين وستمائة.

Okunuşu:

"Emera bi-imâreti haze'l-mescide'l-mübârek fî-eyyâmi'd-devleti's-Sultân'ül- muazzam Şahinşahi'l-a'zam mâlik rikâbi'l-ümem Alae'd-dünya Ebu'l-feth Keykubâd bin Keyhüsrev burhaânu emîrü'l-mü'minîn Hacı Toğrak emir-i şikar sene ihdâ ve selâsin ve sitte mi'e".

Türkçesi:

“Bu mübarek mescidi, büyük şahların şahı, insanların sorumluluğunu üstlenen, dünyayı ve dini yücelten, fetihlerin babası, müminlerin emini’nin delili olan Keykûbat bin Keyhüsrev’in mutlu hükümdarlığı döneminde Hacı Tuğrak Emîr Şikâr inşa ettirdi. Sene H.631/M.1233” (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 159).

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.900/M.1494 yılında medreseye dönüştürülmüş ve Medrese-i Doğrakiye adıyla anılmaya başlanmıştır.

H.1098/M.1687 tarihine kadar kırklı medreseler grubuna dahil olan medrese H.1099/M.1688 yılında yandığından bir süre boş arazi halinde kalmıştır. H.1111/M.1700 yılında Mehmed Paşa Camii mütevellisi Tâceddinzâde Ali Bey tarafından yeniden inşa edilmiş ve hem nakit hem de arazi vakıfları oluşturulmuştur. Bu tarihte müderris Ömer Efendi’dir. H.1132/M.1720 yılında vefat edince yerine Abdurrahim Efendi görevlendirilmiştir (Birsel Varol, 2019, s. 91).

H.1148 / M.1735 tarihli Ali Efendi’nin vefatını bildiren belgeden ancak bir yıl müderris olarak görev yapabildiği anlaşılmaktadır (BOA, C.MF., 184/9188). Yerine görevlendirilen İnallızade es-Seyyid İbrahim Efendi H.1183/M.1769 tarihine kadar müderrislik görevini sürdürmüştür.

Amasya Tarihi yazarı H. Hüsameddin’in aktardığı bilgilerden; İbrahim Şakir Efendi’nin H.1220/M.1805 yılında vefat etmesinden sonra, âlimlerden Hacı Mahmud Efendi müderris olmuş ve H.1221/M.1806 tarihinde de kendi isteğiyle görevinden ayrılmıştır.

Seyyid Hacı Hafız Ahmed Efendi H.1267-1276/M.1851-1859 yılına kadar müderrislik görevini yapmıştır. Medrese, H.1292/M.1875 yılında Yeşilırmak’ın taşmasıyla medrese tamamen yıkılmıştır. Âlimlerden Canikli Mehmed Efendi, H.1308/M.1891 tarihinde

toplanan yardımlarla, medreseyi yeniden inşa ettirmiştir. Medresenin vakıflarının neler olduğu belli değildir (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 159).

387 nolu tahrir defterinde buk'a olarak kayıtlıdır (BOA, TD, 387, s.353, TD 26 vr10b-11a).

M.1840-1845 yılları arasında medreseye Amasya dışından gelen öğrencilerin çoğunluğunun Samsun'dan geldiği, en küçüğünün 15, en büyüğünün 35 yaşında olduğu kaydedilmiştir.

H.1262/M.1845 yılında ise altısı Amasya dışından, ikisi Amasya merkezden toplam sekiz öğrencisi bulunmaktadır (Gür ve Kahriman, 2012, s. 234).

2.3.1. Konya Kadı Kalemşah Medresesi

Yapının Adı: Konya Kadı Kalemşah/Gazi Alemşah Medresesi

Yapının Yeri: Anadolu Selçuklu döneminde Dış Kale surları içinde, güneyde günümüzde Gazi Alemşah Mahallesi, Arabaoğlu Makasının karşısındaki meydanda bulunmaktaydı.

Yapım Tarihi ve Banisi: 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Dönemi Konya kadılarından Taceddin Kalem Şah tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. M. Önder 13. yüzyıl sonlarında vefat eden Zeyneddin Kadı Kalemşah tarafından inşa ettirildiğini belirtmektedir (Önder, 1962, s. 124).

Ahmet Eflaki'nin Ariflerin Menkıbeleri adlı eserinde de, Taceddin Kalemşah kadıların kadısı olarak geçmektedir (Eflâkî, 1973b, s. 337).

H.734/M.1334 yılında Anadolu'ya gelen İbn-i Batuta, Kadı Kalemşah zaviyesine indiğini ve Ahilerden olan bu zatın birçok öğrencisi olduğundan ve şalvar giyindiklerinden bahsetmektedir (İbn-i Battûta, 2004, s. 412).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Medrese ve zaviye Osmanlı döneminde yıkılmıştır.

Yapı Tanıtımı: Medrese**,** mescit ve zaviyeden oluşan yapı topluluğudur. Ancak planına dair herhangi bir bilgi yoktur.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.940/M.1533 tarihli bir kayıtta medresenin mütevellisi ve müderrisinin Kaya Balî olduğu belirtilmektedir. Karaman'da bulunan vakıfları yıllık 120 akçeye icara verilmektedir (Koman, 1942, s. 45).

2.3.2. Konya Nizamiye (Nalıncı) Medresesi

Yapının Adı: Konya Nizamiye / Nizameddin/ Nalıncı Medresesi

Yapının Yeri: Günümüzde Konya Kürkçü Mahallesi, eski belediye binasının doğusunda yer almaktadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: III. Murad dönemi Tahrir Defterinde "Vakf-i medrese-i Emir Nizamüddin b. Hasan Ali b. İlalmış b. İdris, bi tarihi sene hamsi ve selâsîn ve sitte mie" ibaresinden medresenin H.635/M.1237 yılında Emir Nizameddin Ebül-Hasan Ali bin İl-almış bin İdris tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır (Löytved, 1907, s. 94; Konyalı, 1964, s. 885). Bazı araştırmacılar medresenin banisinin Sahip Ata Fahreddin Ali olduğunu ileri sürse de Tahrir Defterinde geçen metin yapının ona ait olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Emir Nizameddin H.654/M.1256 yılında Üstâdü'd-dâr (saray kahyası) olarak görev yapmıştır (Konyalı, 1964, s. 885).

Mimar/Sanatçı: İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde, 905 envanter numaralı kitabesine göre Amel-i Kelûk bin Abdullah'tır (Sönmez, 1995, s. 270).

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: H.1318/M.1901 yılında dönemin Konya Valisi tarafından medresenin yerine Dar'ül Muallim binası yaptırılmış ardından bunun yerine de okul inşa edilmiştir (Önder, 1952, s. 15). Yapı günümüze gelmemiştir.

Yapı Tanıtımı: Medresenin mimarisi hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Yapının kubbeli, gösterişli, kâgir ve doğu aleminde meşhur bir ilim yeri olduğundan bahsedilmektedir. 1931 yılında tamamen yıkılmıştır. Taç kapısının ve kitabesinin bazı kısımları ve bir kemeri Konya Müzesindedir.

Evliya Çelebi "*.dârü't-tedrislerin en meşhuru Nalıncı Medresesi'dir*" şeklinde ifade etmiştir (Evliya Çelebi, 2006).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde, 905 envanter numaralı kitabesine göre medrese ve türbe mimar Amel-i Keluk bin Abdu'llah / Abdullah oğlu Keluk'un eseridir (Yasa, 1996, s. 722)

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Vakfiyesi günümüze ulaşamayan yapının, Fatih dönemi Tahrir Defterlerinde kayıtlı vakıfları arasında, Konya'nın sahra nahiyesine bağlı Okçu, Büyükalan, Akçakuyu, Güvercinlik köyleri ile medrese yakınında bulunan Yeni Pazar'daki, Attaristan'daki, Bitpazarındaki dükkanların ve Nizamiye Hanı'nın on iki sehminden biri ayrıca bedestenin yanındaki dükkanların geliri, Hocacihan'da bir bağ, Kümbette bir fındıklık tarlası yer almaktadır (Atçeken, 1998, s. 238).

Ayrıca arşiv belgelerinde, mütevelli, müderris, cabi gibi medrese görevlileri hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre;

Konya Nizâmiye Medresesi'nin müderrisleri arasında otuz yıl Konya kadılkudatlığı yapmış olan usulî fıkıh, tefsir ve nahiv âlimi Ebu'l Abbas Ahmed b. Kalemşah Konyevî zikredilmektedir. Kalemşah Konyevî, Konya Nizâmiye Medresesi ve Muslihiye (Sırçalı) Medresesi'nde dersler vermiştir (Baştürk, 2019, s. 402).

Bu devrin değerli âlimlerinden bir diğeri de Süleymanki diye bilinen Süleyman bin Ali bin Süleyman el-Karamânî'dir (1481-1512). Sultan II. Bayezid Han'ın saltanatının ilk yıllarında Mısır'daki Abbâsiyye Medresesi'nde, ardından da Konya'daki Nalıncılar Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır (Taşköprülüzade, 2019, s. 532).

Bir diğer alim, ilmiyle amel eden, fazilet ve kemal sahibi Ece Halîfe diye meşhur olan Yâkub el-Hamîdî Efendi'dir (1520-1566). Devrinin âlimlerinden dersler aldıktan sonra Alâeddin Ali el-Fenârî Efendi'nin hizmetine girmiştir. Akşehir Medresesi'nde

müderrisliğe başlamış, sonra Konya Nalıncılar Medresesine müderris olmuştur (Taşköprülüzade, 2019, s. 726).

H.1039/M.1630 yılında müderris olarak Mevlâna Yahya Efendi görevlendirilmiştir. Görev süresi dört aydır ve günlük 40 akçe almıştır (KŞSD. C.30 (C-17), s.17).

H.1051/M.1642 yılında cabi ve mütevelli olarak günde bir akçe karşılığında Abdurrahman görev yapmaktadır. Müderris ise Mevlâna Ali'dir (KŞSD. C.6 (M-29), s.172).

H.1055/M.1645'te müderris, Anadolu Kazaskeri Hüseyin Efendi tarafından tayin edilen Mevlâna İsmail Efendi'dir. Günlük 25 akçe almıştır ve görev süresi belli değildir (KŞSD. Cilt 8 (C-6), s.173). Bu belgede yapının adı "Nalıncı Medresesi" diye geçmektedir.

H.1056/M.1646 yılında müderris Mevlâna İbrahim Efendi'dir. Günlük 20 akçe almıştır.

H.1083/M.1672 yılında vakfın mütevellisi Mustafa, cabisi de günlük bir akçe karşılığında Yahya isimli şahıstır (KŞSD, C-16, 183/3).

H.1115/M.1703 yılında medresenin müderrisi Seyyid Mustafa 1 akçe yevmiye ile görevlendirilmiştir. H.1121/M.1709'da medresenin müderrisi Seyyid Ahmed'dir. Medresede öğlen ve ikindi vakitlerinde 1 akçe ile imam olan Ali'nin ölmesi üzerine Mustafa'ya berat tevcihi yapılmıştır. H.1155/M.1742 yılında vakfın mütevellisi Hacı Ahmed'in görevinden ayrılması üzerine oğulları Ali, Hafız Muslihiddin ve Ebubekir'e şeyhülİslâm Mehmed Şerif Efendi'nin onayı ile müşterek olarak müderrislik yapmışlardır. H.1169/M.1756 yılında ise medresenin mütevellisi ve müderrisi el-Hac Ahmed bin Hacı Ali'dir (Oğur, 2018, s. 352).

H.1308/M.1628 yılında Mevlâna Mehmet Efendi, Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendi tarafından, müderris olarak atanmıştır. Görev süresi 2 aydır ve bu süre içinde günlük 20 akçe ücret almıştır. M.1629'da Anadolu Kazaskeri Ebu Sait Mehmed, görev süresi üç ay olmak üzere Mevlâna Abdürrahim Efendi'yi günlük 30 akçe karşılığında göreve getirmiştir (KŞSD. C.30 (C-17), s.4).

2.3.3. Konya Şeref Mes'ud Medresesi

Yapının Adı: Konya Şeref Mes'ud Medresesi

Yapının Yeri: Konya Ak Cami Mahallesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlarda H.637/M.1239 yılında, II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Şerefşah oğlu Mesud tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir. Uluırmak Ali Hoca Mahallesi'nde, Hoca Ali Mescidi cephesine yerleştirilen kitabeden anlaşılmaktadır (Atçeken, 1998, s. 214).

Şerefşah oğlu Mesud hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının geçirdiği onarımlara dair bilgi bulunamamıştır.

Yapı Tanıtımı: Yapının planına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabesi yoktur.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Döneminde Medrese:

H.1037/M.1628 yılına ait Konya Şer'iyye Sicil Defterleri'nde müderris olarak Mevlâna Halil Efendi'nin tayin edildiği ve günde 25 akçe aldığı kaydedilmiştir. Yine aynı yıl iki ay süre ve günde 30 akçe karşılığında Mevlâna Ebubekir Efendi müderris olarak tayin edilmiştir (Atçeken, 1998, s. 214). medresenin

H.1118/M.1706 yılına ait Hurufat Defterine göre mütevelli Süleyman'dır (VGMA, HD, 1107, 10/38).

2.3.4. Konya Pamukçular Medresesi

Yapının Adı: Konya Pamukçular/Penbe Füruşan Medresesi

Yapının Yeri: Pamukçular Çarşısında İplikçi Cami civarında yer almaktadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlara göre 13. yüzyıla tarihlendirilen ve günümüze ulaşmayan yapının banisi de bilinmemektedir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Geçirdiği onarımlara dair bir bilgi bulunamamıştır.

Yapı Tanıtımı: Yapının planına dair bir veri yoktur sadece Eflaki'nin Ariflerin Menkıbeleri adlı eserinde aktardığına göre dam örtülü bir medresedir.

"Bir gün ruh dünyasının sultanı, hanın kapısında oturmuştu. Mevlâna hazretleri Penbefiruşân/Pamukçular medresesinden çıktı. Rahvan katıra binmiş bütün öğrenciler danişmendler de iki yanına yaya olarak oradan geçiyorlardı" (Eflaki, 1973, s. 163). "Safiyyüddin-i Hindî bir gün medresenin damına çıkmıştır. Abdest alıyordu, ilim talipleri onun etrafından halka olmuşturlar. Bu dönemde medresenin müderrisi Safiyyüddin-i Hindî olmuştur" (Eflaki, 1973, s. 309).

Pamukçular Medresenin, Altun-Aba Medresesi'nin başka bir adı olması da ihtimaller arasındadır. Çünkü, Mevlâna'nın Konya'da bulunan dört medresede müderrislik yaptığı bilinmektedir. Bu medreseler; Altun-Aba, Gühertaş, Akıncı ve Kadı İzzeddin Medreseleridir. Altun-Aba Medresesi fetva makamıdır ve Mevlâna, babası Sultanü'l-ulema ölünceye kadar bu medresede oturmuşlardı. Bu nedenle Altun-Aba Medresesi'nin, Pamukçular Medresesi olması muhtemeldir (Atçeken, 1998, s. 247).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı Dönemi kayıtlarında herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

2.3.5. Mardin Melik Muzaffer Medresesi

Yapının Adı: Mardin Melik Muzaffer/Muzafferiyye Medresesi

Yapının Yeri: Mardin Kalesi'nin eteğinde aynı adla anılan mahallede yer almaktadır**.**

Mardin'deki Rüşdiye mektebi, yakın zamanlarda Lise, Kız Öğretmen Okulu ve nihayet Ticaret Lisesi olarak kullanılan Zinciriye Medresesi altındaki iki katlı taş binadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi günümüzde mevcut olmayan yapının banisinin Melik Muzaffer olduğu bilinmektedir. Bu sebeple inşa tarihinin de 1259-1291 yılları arasında olması muhtemeldir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Arşiv kayıtlarında bulunan bir evkaf kaydı bu medresenin yerini ve akıbetini bize göstermektedir. H.1315/M.1897 yılında Evkaf-ı mazbutadan medresenin arsasına bir cami ve mektep yapılmasına izin verilmiştir (1315L-01) (BOA, İ..EV., 18/32). Medresenin arsası, uzun müddet boş kaldığı için mezbelelik halini aldığından, ahalinin yardımlarıyla içinde bir cami olmak üzere Rüşdiye Mektebi inşasına başlanmıştır (Evkaf 6) (BOA, ŞD., 143/37).

H.1316/M.1898 yılında harap olan medresenin yerine halkın yardımları ile bir mekteb-i iptidaiye/ilkokul yapılmasına karar verilmiştir (BOA, MF.MKT., 430/62).

H.1318/M.1900 yılında Muzafferiye, Kale ve sair evkaf-ı münderise kura bedelatının mekatib-i ibtidaiye masrafları için kullanılmıştır (BOA, MF.MKT., 518/54). Yani vakıf niteliğini kaybetmiş gelirler ilkokulun masraflarına aktarılmıştır.

H.1320/M.1902 yılında Mardin'de evkaf-ı münderiseden olan Muzafferiye Medresesi ile Kule Cami varidatının maarif tarafından toplanarak açılacak olan iki ibtidai mektebinin daimî masraflarına tahsis edilmesi talebinin Sadaret'e arz edilmiştir (BOA, MF.MKT., 632/10).

Yapı Tanıtımı: Medresenin planına dair bir bilgi mevcut değildir. Yapının külliyenin bir parçası olduğu medrese, mescit, türbe ve bir su kaynağı bulunduğu bilinmektedir.

Kaynak Verileri Üzerinden Medresenin Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir**.**

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

16. yüzyıla ait Evkaf Defterinde medresenin gelirlerine yer verilmiştir. Buna göre; 1518 senesinde vakfın gelirleri arasında üç köyün malikâne hissesi; giderleri ise personel ücretleri, çorba ve yağ masrafları belirtilmiştir (Bizbirlik, 1995, s. 305). 1526 yılında evkafı Cedîd ve Kâsımiyye adlı iki hamam olarak gösterilmekte iken, 1540 yılında bunlara ilâveten Mahmud Şah, Başitûne ve Buveyre köylerinin rub (1/4) hububat hisseleri de kaydedilmiştir. Ayrıca iki dükkân da eklenmiştir. Medresenin 1526 yılındaki geliri 13.141, 1540 tarihinde 19.246, 1564 yılına gelindiğinde ise 19.305 akçedir (BOA, TD 998, 29; TD 200, 756; TKUMA, ETD 552, 57b). H.1279/M.1863 senesine gelindiğinde bir köyden 1/4 hisse olarak 344 kuruş gelir elde edilmiştir (BOA, *EV.MH.,* 1028/81).

Arşiv kayıtlarında medrese görevlileri ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar eğitim faaliyetine devam ettiği anlaşılmaktadır.

H.1006/M.1597 yılına ait bir mahkeme kaydında medresede görevli müderrisin Şemsüddin Efendi olduğu görülmektedir. H.1007/M.1598 yılında ise el-Hac Abdullah bin Mehmedcan ardından da Mevlâna Şemseddin Efendi ve Ali isimli şahıslar müderris olarak görevlendirilmişlerdir (Günay, 2002, s. 46-232).

Aynı yıl günlük üç akçe ile görev yapan mimar Molla Zeynel'abidin bin el-Hac Şah Hüseyin'in görevi bırakmış ve yerine aynı ücretle Ali b. Abdullah getirilmiştir (Günay, 2002, s. 95).

H.1186/M.1772 yılında nısf hisseyle müderris olan Seyyid Abdulgaffur bin Salih'in ölümü üzerine, müderrislik görevi Ahmed Hâkî Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SMST.III, 105/7948).

H.1223/M.1808 yılında iki rub' hisse (1/4) vazifeye mutasarrıf olan Ahmed Hâkî Ammizade'nin ölümü üzerine mutasarrıfı olduğu hisseleri oğulları Abdullah ve Abdülgaffur'a verilmiştir (BOA, AE.SMHD.II., 23/1445).

H.1225/M.1810 yılında medreseye mütevelli ataması yapılmıştır (BOA, C..MF., 22/1053).

H.1229/M.1814 yılında medresede 10 akçe mukabili muid ve nazırlık görevi Seyyid Yusuf'un ölümü üzerine oğlu Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir (Eken, 2006, s. 248)

H.1233/M.1817 yılında günlük 1 buçuk akçe ile Seyyid Mesud ve Seyyid Yusuf mütevelli olarak görevlendirilmişlerdir (BOA, EV.MH., 1148/25).

H.1242/M.1826 yılının Recep ayında (Ocak 1827) Seyid Sadullah adındaki bir zat, Mardin'deki Muzafferiyye evkafından almak üzere günlük 2 akçe karşılığında çerağdar (kandil ve mum yakan kişi), 2 akçe ile cüzhan, 1 akçe ile müezzin, 3 akçe ile mimar, 1 akçe ile bevvab (kapıcı) olduğu vefatı ile bütün bu görevlerinin aileye mensup başka bir seyyid efendiye verildiği anlaşılmıştır (Eken, 2006).

H.1247/M.1831 tarihinde müderrislik ve kitabet cihetleriyle ilgili arz (BOA, C..MF., 40/2000).

H.1272/M.1856 tarihinde vakfın üç mütevellisi bulunduğu ve vakfın dört köyden toplam 2723 buçuk kuruş aldığı anlaşılmaktadır (BOA, EV.MH., 580/78).

H.1277/M.1861 yılında vakfın mütevellileri ve müderrisleri es-Seyyid Koca(?) ve es-Seyyid Mehmed'dir (BOA, EV.MH., 1148/25).

2.3.6. Konya Seyfiye Medresesi

Yapının Adı: Konya Seyfiye Medresesi/Bukası

Yapının Yeri: Konya kent merkezi, Çifte Merdiven Mahalle'sinde bulunmaktadır.

Yapım Tarihi ve Banisi: I. İzzeddin Keykavus zamanında Emir Celaleddin Karatay'ın küçük kardeşi Seyfeddin Karasungur tarafından yaptırılmıştır (Önder, 1962, s. 122).

Anadolu Selçuklu ordu kumandanlarındandır.1235 ile 1276 yılları arasında etkin bir şahıstır ve medreseyi de bu zaman aralığında yaptırdığı tahmin edilmektedir (Konyalı, 1964, s. 732).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Bilinmemektedir.

Yapı Tanıtımı: 19. yüzyılın sonlarına doğru tamamen ortadan kalkmıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi

Kitabe:

Kitabesi yoktur.

Vakfiye:

Medresenin vakıfları arasında Hatıp Köyü, bağları öşrünün yarısı, Çumra'da bir köyün beşte bir öşrü ve Alâeddin Tepesi'nde olduğu bilinen Lala Medresesi zamanla harabeye döndüğünden vakıfları yer almaktadır (Arabacı, 1998, s. 202).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1055/M.1646 yılında Anadolu Kazaskeri Mehmet Efendi'nin emriyle günlük yirmi akçe ile müderris olarak görevlendirilmiştir (KŞSD, 8, s. 2-6).

H.1097/M.1685 yılında müderris ve mütevelli Ebubekir Efendi tayin edilmiştir (KŞSD, C.30, 97/1).

H.1226/M.1812 yılında Seyfiye Bukası Vakfı'nın tevliyet ve bukadarlık cihetleri için zayiinden beratları yenilenmiştir (BOA, C.EV., 304/15499).

H.1230-37/M.1815-22 tarihleri arasında mütevelli ve buka'adârı, es-Seyyid Hafız Osman ve es-Seyyid İbrahim adındaki iki kardeştir (KŞSD, 70, s.121).

Konya Evkaf Müdürlüğü, H.1332/M.1916 Şura-yı Devlet kararına dayanarak 1935 yılında burasının medrese değil türbe ve zaviye olduğunu belirtmişlerdir. Ancak 1923 yılında Ahmet Efendi "Seyfiye Medresesi Müdürü" sıfatıyla maaş almıştır. Dolayısıyla ara ara türbe ve zaviye olduğu savunulsa da medrese olarak da işlev görmüştür (Arabacı, 1998, s. 203).

H.1131/M.1719 tarihli Hurufat Defterinde, Seyfiyye Medresesinin nezaret ve cibayet görevlerini, medresede müderris olanların üstlenmesi şart koşulmuştur. Mehmed isimli şahıs bir süreliğine vakıf şartlarına aykırı olarak bu görevlerin ücretlerini almış ancak bir süre sonra görevden alınmış ve yerine müderris Ahmed'e berat tevcihi yapılmıştır (VGMA, HD, 1107, Vr.26, s. 70).

2.3.7. Konya Molla-i Cedid Medresesi

Yapının Adı: Konya Molla-i Cedid (Yeni Molla) / Velediye (Sultan Veled) Medresesi

"*Medine-i Konya'da medfun ve asude olan merhum Mevlâna Celaleddin kaddese sıra evkafından Sultan Veled dimekle maruf Mola-i Cedid Medresesi*" diye geçmektedir (KŞS. No:75, s.128).

Yapının Yeri: Mevlâna Türbesi civarındaki medrese yapıldıktan sonra Gühertaş Medresesine Molla-i Atik, türbe yakınındakine Molla-i Cedid (Yeni Molla) Medresesi denilmiştir (Atçeken, 1998, s. 205).

Yapım Tarihi ve Banisi: I. Alâeddin Keykubat'ın lalası ve emirlerinden olan Bedr'üd-din Gühertaş tarafından inşa ettirilmiştir (Eflaki, 1973, s. 44).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 1888 yılında Vahid Çelebi tarafından okula dönüştürülmüş, Cumhuriyet'ten sonra da ilkokul olarak kullanılmıştır. 1951 yılında da tamamen yıkılmıştır (Önder, 1962, s. 124).

Yapı Tanıtımı: Günümüze ulaşmamıştır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Medresenin kitabesi mevcut değildir.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1116/M.1704 yılında müderris Ali Efendi vefat etmiş al-Hac Veli Efendi görevlendirilmiştir (KŞSD, C.41, s. 14/1).

H.1070/M.1660 yılında Mollay-i Atik Medresesi Evkafı'na yevmi beş akçe ile cabi olan Ahmed vefat etmiş, yerine oğlu Hüseyin göreve getirilmiştir (KŞSD, C.10, s. 287/1).

H.1165/M.1752 yılına ait belgede mahlul müderrislik görevi el-Hac Nureddin Efendi'ye verilmiştir (BOA, AE.SOSM.III, 265/21500).

H.1171/M.1758 yılındaki kayda göre müderris sahn itibariyle müderris olan İbrahim Efendi'nin fevtiyle, mahlulünün cihet-i tedris ile Hacı Nurullah Efendi'ye tevcihi ve onun da kasr-ı yedine mebni, cihet-i tedris itibariyle oğlu Şeyh Mustafa'ya tevcih edilmiştir (BOA, AE.SOSM.III, 55/3926).

H.1212/M.1798 yılında Mevlâna Vakfı mahsulünden almak üzere günlük 20 akçe vazife ile Sultan Veled Medresesi müderrisi Mustafa Efendi İbnü'l-hac Nurullah'ın vefat etmesiyle yerine oğlu Seyyid Nurullah geçmiştir (BOA, AE.SOSM.III, 126/7644).

2.3.8. Konya Atabekiye Medresesi

Yapının Adı: Konya Atabey/Ağazade Medresesi

Yapının Yeri: Konya Çifte Medrese Mahallesi'nde Kadı İzzeddin Cami'nin karşısına konumlandırılmıştır.

Yapım Tarihi ve Banisi: Yayınlarda H.654/M.1256 yılında Atabey Fahrettin Arslandoğmuş tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir (Konyalı, 1964, s. 787).

Anadolu Selçuklu vezirlerinden olan Yaruk İnal'ın torunu ve komutanlarındandır. Kadı İzzeddin ile Moğol istilasına karşı mücadele etmiştir. Kadı İzzeddin, Sultanhan Savaşında şehit düşmüş (M.1256), Arslandoğmuş ise geri çekilmiştir. Ölümü hakkında bilgi yoktur (Turan, 1988, s. 67).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Bilinmemektedir.

Yapı Tanıtımı: Medresenin kubbeli ve taş malzemeli bir yapı olduğu tahmin edilmektedir. Özgün hali zamanla yıkılmış, Osmanlı döneminde faaliyetine devam edebilmesi için kerpiçten çok daha basit bir bina yapılmıştır. Medreselerin kapatıldığı dönemdeki hali kerpiçten yapılmıştır (Konyalı, 1964, s. 785; Arabacı, 1998, s. 142).

Medrese içerisinde mescidin bulunması ihtimal dahilindedir. Çünkü 17. Yüzyıl kayıtlarından anlaşıldığına göre bir imam tayin edilmiştir (Arabacı, 1998, s. 143).

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Günümüze herhangi bir kitabe bilgisi ulaşmamıştır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir ancak Eflâki vakfiyesinden şu şekilde bahsetmektedir: "*Bu medresenin müderrisinin mutlaka Hanefi ve sofu olmasını, orada daima fıkıh ilimlerinin okunmasını ve Şafilere medresede yer verilmemesi şartını koşmuştu"*. Arslandoğmuş,

Mevlâna'nın uyarısı ile Şafiler hakkındaki bu fikrinden vazgeçmiştir (Eflaki, 1973, s. 413).

Medresenin ilk müderrisi, Karatay Medresesi'nden tayin edilen Mardinli Şerafeddin, muid ise önce Nakiboğlu Mevlânâ Taceddin sonra Aksaraylı Şeyh Mecdeddin ve Mevlâna Bahaeddin-i Şang-i Müneccim olmuştur (Eflâkî, 1973b, s. 239).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Karamanoğlu İbrahim Bey tuğrasını taşıyan H.851/M.1447 tarihli belgeye göre Atabekiye Medresesi'ne; Süleymaniye'nin (Beyşehir) doğusunda bulunan Savcılar, Sağırkaya köyü, güneyinden Kaşaklı ile Antalya'ya giden yol ve Yaycılar köyünün bütün gelirleri ve arazileri vakfedilmiştir. Savcılar köyüne yakın bir ev, müştemilatı, ağaçlar, değirmen vakıfları arasındadır (Konyalı, 1968, s. 100).

H.1207/M.1793 yılına ait kayıtta, medrese vakfının gelirinin 9'da 2,5 hissesinin müderris ve mütevelliye verilmiştir (BOA, C.MF., 88/4366).

18. yüzyıl kayıtlarına göre medreseye Atabek Çukuru, Yarma Köyü sınırlarında 12 dönüm tarla, Sahra Nahiyesi'ne bağlı Damköy, Çardak ve Halvet köyleri de vakfedilmiştir (Arabacı, 1998, s. 144).

Tablo 2.43 Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre 1570-1892 Yılları Arasında Medresedeki Görevlilerden Bazıları

Yıl	**Müderris**	**Mütevelli**	**Cabi**
H. 978/M.1570	Mevlâna Muhyiddin Efendi (KŞSD, C. 2 (M-20), s.1/3)	Mevlâna Nureddin Efendi (KŞSD, C. 2 (M-20), s.110/1)	
H.1038/M.1626	Mevlâna Musli Efendi (Günlük 50 akçe) (KŞSD, C. 30 (C-17), s. 5/4)		
H.1039/M.1629	Mevlâna Abdülyahya Efendi (KŞSD, C. 30 (C-17), s. 6/3)		
H.1056/M.1646	Mevlâna Hasan Efendi (Günlük 60 akçe)	Hasan (KŞSD, C. 8 (C-6), s. 279/6)	

	(KŞSD, C. 8 (C-6), s. 2/5, kaydıhayat şartıyla getirilmiştir)		
H.1071/M.1661	Eş-Şeyh Mehmed Efendi (KŞSD, C. 11 (B-26), s. 6/3)		
H.1088/M.1677		Hüseyin Çelebi (KŞSD, C. 13 (C-12), s. 243/2)	
H.1092/M.1681	Mevlâna Mehmed Efendi (KŞSD, C. 26 (C-13), s. 9/1)		
H.1095/M.1684			Ahmed (Günlük 2 akçe) (KŞSD, C. 28 (C-10), s. 285/2)
H.1115/M.1704	Mevlâna Mustafa, Ahmed ve Salih (Medrese gelirlerinin 2/3'i hissesi) (KŞSD, C. 44 (D-30), s.189/2)		
H.1151/M.1738			İbrahim (KŞSD, C. 54 (D-32), s. 368/2)
H.1300/M.1883	Ebubekir Efendi KŞSD, C. 99 (H-12), s. 462/2		
H.1310/M.1892	Ağa-zâde Ebubekir Efendi	Yusuf Efendi	
	KŞSD, C. 146 (C-23), s.5/7		

2.3.9. Kayseri Pervane Bey Medresesi

Yapının Adı: Kayseri Pervane Bey Medresesi

Yapının Yeri: Günümüzde Kayseri kent meydanında Kapalı Çarşı'da Kazancılar Çarşısında olduğu düşünülmektedir. H.1263/M.1847 tarihli kayıtta yapının yeri "Medrese-i Pervane-i Begder civar-ı Kazagancılar" diye tarif edilmektedir (BOA., KKT. 6534, s.43–44).

Yapım Tarihi ve Banisi: Medrese, Selçuklu veziri Muineddin Süleyman Pervane tarafından inşa edilmiştir (Çayırdağ, 1988, s. 722). Pervane'nin M.1277 yılında öldürüldüğü dikkate alındığında medresenin M.1273-1277 yılları arasında yapılmış olduğu kabul edilebilir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: 1584 yılında harap olan medrese, daha sonra onarılarak aktif hale getirilmiştir (Demircan Özırmak, 1992, s. 6).

Bayındırlık Bakanlığı tarafından 1985–1991 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları sırasında medresenin taç kapısı ve medresenin kuzey batı köşesine ait olduğu düşünülen duvarlar ortaya çıkarılmıştır.

Yapı Tanıtımı: Yukarıda bahsedildiği gibi Pervane Bey Medresesi'ne ait olduğu düşünülen yapı kalıntıları Kayseri Kapalı Çarşısı'nda yapılan restorasyonlar sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bazı yerlerde 2–3 metreye kadar ulaşan temel kalıntıları bulunan medrese, Kapalıçarşı'daki restorasyon çalışmalarıyla birlikte değerlendirilmesine karar verilmiştir (Çayırdağ, 1997, s. 229). Kazı çalışmaları medresenin yarısını ortaya çıkaracak kadar devam etmiş sonra vazgeçilmiştir.

Plandan da anlaşıldığı üzere kuzeyde giriş kapısı ve batıda bazı bölümler ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 2.117 Kayseri Pervane Bey Medresesi, plan (Çalışır Hovardaoğlu, 2006)

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Günümüze herhangi bir kitabe bilgisi ulaşmamıştır.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Dönem kaynağı olan Ahmet Eflaki'nin yayınlarından öğrendiğimiz bilgilere göre, medresenin Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled tarafından yaptırıldığını ve ilk müderrisinin de Kutbü'd-din Şirazi olduğu bahsedilmiştir (Eflaki, 1973, s. 160). Araştırmacılardan O. Turan, Kutbü'd-din Şirazi'nin göreve başlama günü yapılan merasime, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in emirlerinden Alâmüddin Kayser'in iştirak ettiğini belirtir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

H.1263/M.1847 tarihli *"Kayseri Medreselerindeki Talebelerin Tahrir-i Nüfus Defteri"*nde 22 genç (tüvana) talebenin burada eğitim aldığı bilgisi yer almaktadır (BOA. KK.d., 6534, s. 43-44).

H.1266/M.1850 yılındaki kayıttan medresenin Kazancılar Medresesi olarak anıldığı ve Osman Recai Efendi'nin tayin edildiği görülmektedir (BOA, A.}MKT.NZD., 15/80)

1609 yılına ait belgede, mütevelliye ödenen ücretin günlük dört akçe olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte müderris Mevlâna Mustafa Efendi'nin günlük 50 akçe almaktadır (KŞS, 637). Medrese ellili medreseler grubundadır.

H.1291/M.1873 yılında mütevelliler Mehmed Enver Efendi ile Salim Efendi görevi müştereken yürütmüşlerdir. Vakfın aynı yıl elde edilen yıllık geliri 1.243 kuruştur ve tamamı giderler için harcanmıştır (BOA. Ev.d. 39066, 239).

Osmanlı Dönemi'ne ait kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla M.1500 yılından 1877 yılına kadar varlığını sürdürmüştür (BOA, EV.d., 23978**).**

2.3.10. Aksaray Taciye Medresesi

Yapının Adı: Aksaray Taciye Medresesi

Yapının Yeri: Aksaray il merkezi, Sofular Mahallesi'nde İl Milli Eğitim Müdürlüğü eski binasının bahçesinde bulunmaktadır.

İ. H. Konyalı ise, medresenin Gündoğdu Mahallesi'nde Arap Hacce'nin evi ve bahçesi ile Ali Rıza Karadağ'ın bahçesi arasında olduğunu söylemektedir.

M. Sözen ise Mehmet Hamzakadı'ya dayanarak medresenin o dönemdeki Zafer Sineması içindeki bahçede olduğunu iddia etmektedir.

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa kitabesi yoktur ancak 13. yüzyılın ikinci yarısında Taceddin Mutez tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir.

Banisi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapının geçirdiği onarımlara ait kayıt bulunmamaktadır. Günümüze yalnızca medresenin taç kapısının bir kısmı gelmiştir. Mevcut kalıntının olduğu yer yapının gerçek yeri değildir. Başka bir mahalleden buraya taşınmış olmalıdır.

Yapı Tanıtımı: Planına dair bilgi bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.264 Aksaray Taciye Medresesi, taç kapı kalıntısı

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Taç kapı kalıntısında Ali İmran Suresi 18-19 ayetler yazılıdır.

Yazılışı:

العزيز الحكيم ان الدين عند الله الاسلام وما اختلف

Okunuşu:

el-azi'l-hakim. İnne'd-dine indellahe'l-İslâm ve mahtilaf…

Türkçesi:

aziz ve hakim. Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır ve ihtilafa…..

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

F. N. Uzluk tarafından yayınlanan, "*Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıflar Fihristi"*ne göre medresenin vakıfları; Aksaray'a bağlı Cücün köyü, Kızık köyünde yarım bahçe ve Çukur Yer bulunmaktadır (Uzluk, 1958, s. 57).

2.3.11. Sivas Sübaşı Medresesi

Yapının Adı: Sivas Sübaşı Medresesi

Yapının Yeri: Kaynaklara göre Sivas kent merkezindedir ve bulunduğu mahalleye ismini vermiştir.

Yapım Tarihi ve Banisi: İnşa tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak dönemin Sübaşısı olarak Nasretüddin Behmen'dir. Memluk Sultanı Baybars'ın 675/1277 yılında Elbistan ovasında Moğolları yenmesinden sonra, Memluklere iltihak eden Selçuklu emirleri arasında bu subaşımda bulunmaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 54-58; Kucur, 1993, s. 48).

1277 öncesi Nasretüddin Behmen tarafından inşa ettirilmiş olması ihtimal dahilindedir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yayınlarda ve kaynaklarda bilgi mevcut değildir.

Yapı Tanıtımı: Yapının plan tipi hakkında bilgimiz sınırlıdır.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Herhangi bir kitabe bilgisi yoktur.

Vakfiye:

Sivas Gök Medrese vakfiyesinde belirtildiğine göre medresenin gelirleri arasında Hamnatyan Mahalle'sinde, Bakkallar ve Kasaplar Çarşılarında ve Sivas merkezde dükkânlar bulunmaktadır.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu

Osmanlı Dönemi kayıtlarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.3.12. Sivas Bulgari Medresesi

Yapının Adı: Sivas Bulgari Medresesi

Yapının Yeri: Medresenin yeri bilinmemektedir.

Yapım Tarihi ve Banisi: Sivas'ın dönemin uluslararası bir ticaret merkezi olduğu göz önünde bulundurulursa, Bulgar Türkmenlerinden birisinin ticaret amacıyla gelip buraya yerleşmiş olduğunu ve medrese yaptırdığı ihtimaller arasındadır.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Yapı günümüze ulaşamamıştır ve geçirdiği onarımlara dair herhangi bir bilgi mevcut değildir**.**

Yapı Tanıtımı: Yayınlarda planına hakkında bilgi yoktur.

Kaynaklardan Gelen Verilerle Yapının Değerlendirilmesi:

Selçuklu dönemi kaynaklarından Sivas 'ta Rum piskoposların yerleştiği, Ermenilerin kendilerine mahsus Ermen-hânelerde ikâmet ettiği ya da Medrese-i Bulgari 'nin varlığından ticaretle uğraşan Bulgar Türklerinin yerleştiği ve Cenevizlilerin de bir ticaret kolonisi ve şapel inşa ettikleri bilinmektedir (Turan, 1950; Bayram ve Karabacak, 1981). Hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Kitabe:

Herhangi bir kitabe bilgisi yoktur.

Vakfiye:

Sivas Gök Medrese'nin vakfiyesine göre, Karaca Mahalle'sinde vakfı bulunmaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu

Osmanlı Dönemi kayıtlarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.3.13. Sivas Hokkabaz Medresesi

Yapının Adı: Hokkabaz Medresesi /Baba Bey Medresesi

Yapının Yeri: Medresenin yeri bilinmemektedir.

Yapım Tarihi ve Banisi: Dönem tarihçisi İbn Bibi'de, Sultan I. Alâeddin Keykubad (1220) döneminde Kayseri sübaşısı, daha sonra sultanın sırdaşı ve naibi olan Hokkabazoğlu diye tanınan Emir Seyfeddin Ebu Bekir'in adı geçmektedir. Kaynaklarda bu isme sahip kimseye rastlanmadığından, medreseyi H. 678 / M.1280 tarihinden önce bu emirin kendisinin ya da babasının yaptırmış olabileceği ihtimal dâhilindedir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 58; Kucur, 1993, s. 49).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Kaynaklarda yapıya dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Yapı Tanıtımı: Planı hakkında bir bilgi mevcut değildir.

Yapının Kaynaklar Üzerinden Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Herhangi bir kitabe bilgisi bulunmamaktadır.

Vakfiye: Vakfiyesi günümüze gelmemiştir ancak Sivas Gök Medrese'nin gelirlerinden olan, Eski Hanın yanında ve Demirciler Çarşısında be medresenin de vakıfları bulunmaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981).

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu

Osmanlı Dönemi arşiv kayıtlarında medreseye ait bir bilgi bulunamamıştır.

2.3.14. Sivas Necmeddin Tûsî Medresesi

Yapının Adı: Sivas Necmeddin Tûsî Medresesi

Yapının Yeri: Medresenin yeri bilinmemektedir.

Yapım Tarihi ve Banisi: inşa tarihi bilinmeyen yapının banisi adında da anlaşılacağı üzere Necmeddin Tûsi'dir. Baninin, Celaleddin Karatay'ın H.646/M.1248 tarihli kervansaray vakfiyesinde, Kayseri'nin Meşhed köyünde mülkü bulunduğu anlaşılmaktadır. Devlet idaresinde ağırlığı olan ve yaptırdığı eserlerden epey varlıklı olduğu anlaşılan Necmeddin Tûsî ile medreseyi ve mescidi yaptıranın aynı kişi olma ihtimali yüksektir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 54; Kucur, 1993, s. 50).

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: Kaynaklarda yapıya dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Yapı Tanıtımı: Günümüze gelmemiştir.

Yapının Kaynaklar Üzerinden Değerlendirilmesi

Kitabe:

Herhangi bir kitabe bilgisi bulunmamaktadır.

Vakfiye: Yapının kendine ait vakfiyesi günümüze gelmemiştir. H.678/M.1280 tarihli Sivas Gök Medrese vakfiyesinde, bu medresenin Attarlar ve Pazarcılar (Sevvakin) Çarşısında gelirlerinin olduğu görülmektedir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 54).

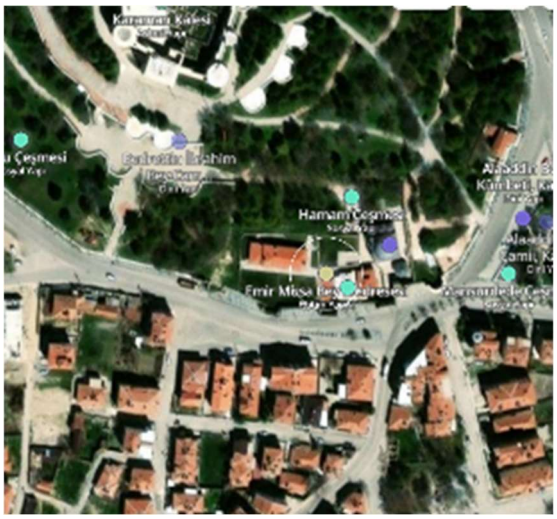
Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu

Osmanlı Dönemine ait kayıtlardan medreseye ait bir bilgi bulunmamıştır.

2.3.15. Karaman Emir Musa Medresesi

Yapının Adı: Karaman Emir Musa Medresesi

Yapının Yeri: Karaman il merkezinde Pazar kapısı dışında, Medrese Sokağı'nda yer almaktadır.

Şekil 2.118 Emir Musa Bey Medresesi • Konumu, Fotoğrafları ve Hakkındaki Bilgiler • Kültür Envanteri, (Erişim Tarihi: 8.05.2024)

Yapım Tarihi ve Banisi: Kitabe verisi ulaşmayan medresenin banisinin Emir Bedrettin Musa olduğu bilindiğinden ve Emir Musa'nın da yaşadığı yılları göz önünde bulundurarak 14. Yüzyıl ortasına tarihlendirilmiştir.

Mimar/Sanatçı: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu: H.1311/M.1893 yılında Konya vilayeti dahilinde Karaman kazasındaki Emir Musa Medresesinin onarımına dair belge bulunmaktadır (BOA, İ..EV., 6/32)

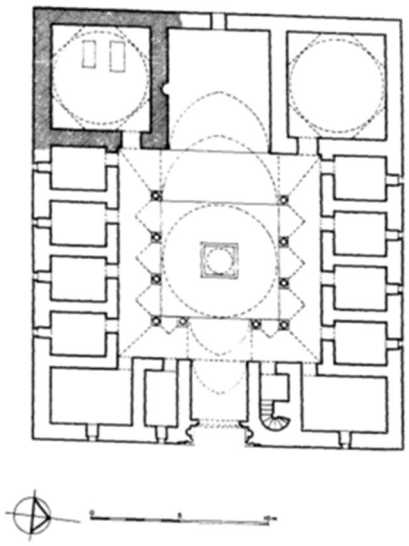
1927 yılında yapının büyük bir bölümü yıkılmıştır.

Yapı Tanıtımı: Günümüze gelemeyen medreseyi 1927 yılından önce gören seyyah F. Sarre medresenin planını çıkararak yayınlamıştır.

Sarre'nin yanlışlıkla Hatuniye Medresesi olarak verdiği plana göre medrese, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, kapalı avlulu, avlusu dört yönden revaklı, iki eyvanlı

medreselerden biridir (Kuran, 1969b, s. 211-212; Dülgerler, 2006). Avlunun ortasını örten kubbe çok sayıda sütunlara oturmaktadır. Diğer birimler sivri tonoz örtülüdür.

Doğu cephe ekseninde bulunan mukarnas kavrasalı taç kapıdan basık kemerli kapı ile giriş eyvanına girilir. Eyvanın bitişiğinde ikişer mekân bulunur. Köşelerde yer alanlar kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Avlunun batı kanadı ekseninde dikdörtgen planlı ve üzeri sivritonoz örtülü ana eyvan yer alır. Ana eyvanın kuzey ve güneyine bitişik kare planlı, üzeri tromplarla geçilen kubbe örtülü birimler bulunur. Güneydeki birim türbe, kuzeydeki birim dershane odasıdır.

Şekil 2.119 Karaman Emir Musa Medresesi, plan (Kuran, 1969b)

Yapının Kaynaklar Üzerinden Değerlendirilmesi:

Kitabe:

Kitabesi mevcut değildir.

Vakfiye:

Günümüze gelmemiştir.

Osmanlı Dönemi Kayıtlarında Medresenin Durumu:

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında medresenin onarımından bahsedilmektedir ancak eğitim yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

2.4. KATALOĞA DAHİL EDİLMEYEN MEDRESELER

Kataloğa dahil edilmeyen günümüze gelen, gelmeyen medreseler

1- Aksaray Beramuniye/Beramuni Medresesi:

Moğollardan Gazan Han tarafından 1299 yılında Aksaray'a gönderilen Sutay'ın oğlu Baranbay tarafından inşa ettirildiği tahmininden başka (Sözen, 1972, s. 229). 13. yüzyılın ilk yarısında Danişmendoğullarından Bedreddin Beramuni tarafından yaptırıldığına dair de bir görüş bulunmaktadır (Konyalı, 1974, 1313; Aslan, 2019, s. 55). Arşiv kayıtlarında müderris atamasına dair birkaç bilgi bulunmaktadır. M.1628 yılında Mevlâna Süleyman Efendi, günlük yirmi akçe ile müderris olarak görevlendirilmiştir (Konyalı, 1974, s. 1319). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan kayıtlardan da *"26 Mayıs 1780 tarihinde Baş Bakı Kulu Mehmet Ağa Medresesi, Hüsamaddin Zaviyesi ve Beramuniye Medresesinin Rub'unu Seyyid Mustafa diğer bir Rub'unu Seyyid Mehmet Efendi ellerinde bulundurmaktaydılar"*; *"24 Mayıs 1786 tarihinde Baş Bakı Kulu Mehmet Ağa Medresesi, Hüsamaddin Zaviyesi ve Beramuniye Medresesine Seyyid Abdurrahman Efendi dörtte birlik müderrislik hissesi ile tayin olunmuştur"* medreseye rub (1/4) hisseli müderrislerin bulunduğu anlaşılmaktadır.(VGM.DEFTER, 00261/00037; 00265/00012; Aslan, 2019, s. 106). Beramuniye medresesi Osmanlı eğitim sistemi içinde yirmili medrese gurubunda yer almaktadır.

2- Aksaray Hüsamiye Medresesi:

Anadolu Selçuklu döneminde emir Hüsameddin Çoban tarafından inşa edildiği söylenmektedir. Medrese binası da 1921 yılında mutasarrıf Abdullah Sabri Karter tarafından yıktırılarak yerine idadi binası inşa edilmiştir (Sözen, 1972, s. 207; Konyalı 1974, s. 1325; Aslan, 2019, s. 63). Günümüzde Aksaray Lisesi olarak kullanılmaktadır.

3- Aksaray Melikiye Medresesi:

Medresenin I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) döneminde inşa edilmiş olması dışında, kim tarafından yapıldığı ve yeri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Fatih, II. Bayezıd ve Kanuni dönemine ait kayıtlardan medresenin vakıfları olduğunu dolayısıyla bu dönemlerde kullanıldığını öğrenmekteyiz (Konyalı, 1974, s. 507; Aslan, 2019, s. 67).

4- Aksaray Şifahane:

Günümüze gelmeyen şifahanenin tarihi ile ilgili bazı kaynaklarda II. Kılıçarslan dönemine (1156-1192), bazıları da I. Alâeddin Keykubad dönemine tarihlendirilmektedir (Topal, 2009, s. 93).

5- Konya Akşehir Kadı İzzeddin Medresesi:

Günümüze gelmeyen ve inşa tarihi bilinmeyen yapı İmaret Camisinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Medresenin banisi Kadı İzzeddin'dir. 1476 yılında düzenlenmiş olan Akşehir ili vakıf kayıtlarından başka medresenin varlığından bahsedilmemektedir (Sözen, 1972, s. 211).

6- Konya Akşehir Şifahane:

Yapı günümüze ulaşmamıştır. İnşa tarihi konusunda da 13. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülmektedir. Yapıyı daha önce görüp inceleme imkânı bulan araştırmacılar, yapının Hoca bin İsmail'in eseri olduğunu ve Kelük bin Abdullah'ın yanında yetişmiş biri tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. Yapının iki katlı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Sözen, 1972).

7- Amasya Atabey Medresesi:

14. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Medresenin banisi, II. Mesud'un şehzâdesi Taceddin Altunbaş'ın Atabeyi olan Nasıreddin Ahmed Atabey'dir. H.722 /M.1322 yılında Amasya Valisi olmuştur (Abdizade Hüseyin Hüsameddin, 2022, s. 151). Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin medreseyi şu şekilde tarif etmektedir; *"Eskiden büyük, on beş hücresi dershanesi ve ortasında bahçesi bulunmaktaydı. H.1294/M.1878 yılında yıkılmıştır"*. Günümüzde herhangi bir kitabe bilgisi bulunmamaktadır.

8- Aydın- Birgi Aydınoğlu Mehmed Medresesi:

Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından 14. yüzyıl başında ya da ilk çeyreğine tarihlendirilen külliye cami, türbe ve medreseden oluşmaktadır. Ancak Kurtuluş Savaşı esnasında medrese yıkılmıştır (Sözen, 1972, s. 228).

9- Aydın Tire İbn-i Melek Medresesi:

1347 yılında Aydınoğlu Süleyman Şah tarafından inşa ettirilmiştir. Bugün yalnızca türbesi ayaktadır. Mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır (Sözen, 1972, s. 233).

10- Aydın Tire Ali Han Medresesi/Orta Medrese:

1354 yılında Aydınoğlu Ali Han tarafından 1354 yılında inşa ettirilmiştir (Sözen, 1972, s. 235).

11- Aydın Tire Feriştahoğlu/ Süleyman Şah Medresesi:

Aydınoğulları döneminde, 14. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir (Sözen, 1972, s. 234).

12- Bayburt Yakutiye Medresesi:

İlhanlı Sultanı Olcayto Hüdabende Muhammed döneminde Erzurum Valisi Celaleddin Yakut tarafından 1304-1316 yılları arasında inşa ettirilmiştir (Sözen, 1972, s. 224). Cemaleddin Hoca Yakut tarafından medresenin giderleri için aşağıdaki yerler vakfedilmiştir (Sönmez, 1987, s. 33).

> "Bayburt'taki Yakutiye için oraya bağlı Hart, Kırzı, Ermenek ve Kopuz köyleri ile yine bu şehirde inşa ettiği iki hamamı, mahkemede tebcil edilen vakfiye şartlarına göre ve Allah rızası için medreseye vakfetti. Erzurum vakıf defterinde yukarıda adı geçen köylerden başka yine Bayburt'a ait Cumavank, Hınzeverek köyleri de vardır".

13- Bayburt Mahmudiye Medresesi:

Fahreddin Emir Mahmud tarafından 1308 yılında inşa ettirilmiştir.

14- Bayburt Museviye Medresesi:

14. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir (Sözen, 1972, s. 225).

15- Burdur Muzafferiye Medresesi:

Hamidoğullarından Mehmed Bey'in oğlu Muzafferüddin Mustafa Bey tarafından 1344 yılında inşa ettirilmiştir. Muzafferiye Medresesi, Burdur Müzesi'nin eski yerinde bulunmaktadır.

16- Çorum – Alaca Kalehisar Medresesi:

13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen medrese kuzey-güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlı, açık avlulu, iki eyvanlı ve tek katlıdır (Sözen, 1972, s. 30).

17- Çorum Hüseyin Gazi Medresesi:

İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 13. Yüzyıla tarihlendirilen yapı Hüseyin Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Günümüzde harap durumdadır.

18- Sivas Divriği Kızıl Medrese:

Mengüceklilere ait olduğu dışında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

19- Diyarbakır Seyfüddin Medresesi:

12. yüzyıl sonu 13. yüzyıl başına tarihlendirildiği ve banisinin Seyfüddin Amidi olduğu bilgisi bulunmaktadır (Sözen, 1972, s. 187).

20- Diyarbakır Hani Hatuniye /Zeynep Hatun Medresesi:

13. yüzyıl sonu 14. yüzyıl başına tarihlendirilen medrese, açık avlulu, revaksız ve üç eyvanlıdır (Sözen, 1972, s. 153, Durukan, 1988, s. 131-168).

21- Diyarbakır- Silvan Şifahane:

Artuklu hükümdarı Necmeddin İlgazi'nin karısı Sitti Radviye hatun yaptırmıştır. Sitti Radviye'nin Mardin'deki medresesine bakılarak yapının H.572-580/M.1176-1185 yılları arasında yapılmış olabileceğini düşünebiliriz. Yapı hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır (Sözen, 1972, s. 184).

22 Erzincan Melik Fahreddin Medresesi:

Mengücekliler döneminde Fahreddin Behram Şah tarafından inşa ettirilmiştir.

23- Erzincan Akşehir Medrese:

Erzincan hükümdarı Fahreddin Behram Şah tarafından Baha Veled'in kalması için inşa ettirilmiştir ancak günümüze ulaşamamıştır (Eflaki, 1973, s. 23).

24- Erzincan Ahi Ayna Bey Medresesi:

Ahi Ayna Bey, 1348 1362 yılları arasında Erzincan'a hükmeder. 1352 yılında Eretna Bey'in ölümüyle daha serbest davrandığı anlaşılmaktadır. Ahi Ayna Bey Erzincan'a bir tekke de yaptırmıştır (İçli, 2020, s. 489).

25- Erzincan Medresesi (Medrese-i Erzincan), günümüze ulaşamayan medresenin İlhanlı veziri Reşideddin'in kendi parası ile yaptırdığı bilinmektedir. Reşideddin tarafından şehrin ileri gelenlerine yazılan resmi yazıda öğrenci sayısından ve müderrisinde bahsedilmektedir (Sönmez, 1987, s. 34).

> "…bu medresenin müderrisi olan Konya'lı Mevlana Şemseddin Muhammed'e her sene, oğlu Anadolu veziri Hoca Celaleddin eliyle bir eğerli katır, 2000 dinar "Erzincan Akçesi", 1000 Irak harvarı (1 harvar Gazan zamanında 83 kg) erzak, elbise ve sincap kürk "idrar" olarak verilmesi ve medresenin 20 talebesi ve oradan geçinen (murtaziqa) diğer zevat için de her yıl bir yün cübbe, birer koyun postunu, 2 harvar erzak, 100 dinar akçe verildiği ve … keyfiyetin "Divan-i a'la11 hükmü olarak Moğol ve Tacik emirlerinin mühürleri padişahın altın damgası ve kendisinin (yani baş vezirin) "al tamgası" ile tasdik edildiği, mezkur medrese ve müderris ve talebesi için yapılan bu _tahsisatın nesil benesil verileceği bildirilmiştir."

26- Erzurum Sultaniye Medresesi:

Günümüze gelmeyen medrese ile ilgili, III. Murat dönemine ait İlyazıcı defterinde "vakf-ı medrese-i Ahmediye nam-ı diğer Sultaniye an evlâd-ı Sultan Alâeddin her mücep-i defter-i atik" şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Ancak banisinin kim olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. İ. H. Konyalı'nın aktardığına göre; günümüzde belediye bahçesinde yerinde ve on sekiz öğrenci hücresi bulunmaktaydı ve I. Dünya Savaşı sırasında yıkılmıştır (Konyalı, 1960, s. 296-298).

27- Eskişehir Sivrihisar Gecek Medresesi:

Umur Bey tarafından H.570/M.1174 yılında inşa ettirildiği belirtilmektedir. Yapı ile ilgili başka bir kayıt yoktur (Sözen, 1972, s. 183).

28- Eskişehir Sivrihisar Emüniddin Mikail Medresesi:

13. yüzyılın ortasında inşa edilmiştir. Hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır (Altınsapan, 1997, s. 244).

29- Eskişehir Sivrihisar Seyyid Nureddin Medresesi:

1300 yılında Seyyid Nureddin tarafından inşa ettirilmiştir (Sözen, 1972, s. 223).

30- Eskişehir Sivrihisar Soğa Bey Medresesi:

Aydınoğullarından Umur Bey'in emirlerinden olan Soğa Bey tarafından inşa ettirilmiştir. 12. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen medreseden günümüze hiçbir iz kalmamıştır (Sözen, 1972, s. 185).

31- Eskişehir Sivrihisar Alemşah Medresesi:

Günümüze ulaşmayan medresenin tarihlendirmesini aynı adı taşıyan ve 1328 yılında inşa edilmiş olan türbeye göre tarihlemek mümkündür. 14. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir diyebiliriz**.**

32- Kastamonu Atabey Medresesi:

İnşa tarihini kesin olarak bilemediğimiz medresenin Atabey Camii ile ilişkili olmalıdır. Medresenin de inşa tarihinin yaklaşık olarak H.672/M.1273 yılında olması mümkündür (Sözen, 1972, s. 213). Yavlak Arslan tarafından yaptırıldığına dair bir görüş olmakla birlikte Çobanoğullarından Hüsameddin Çoban'ın inşa ettirmiş olma ihtimali de unutulmamalıdır.

Harap olan medresenin, H.1319/M.1901 yılında, Evkaf Nezaretince alınan kararla, 33536 kuruş ödenekle yeniden yapılması istenmiştir (BOA, ŞD, 155/62). 1906 yılında duvarları

kâgir ve tavanı da ahşap olarak tamamlanan medrese 1966 sonrasında tamamen yıkılmıştır (Eyüpgiller, 1999, s. 67).

Osmanlı döneminde de kullanılan medrese, H.950/M.1543 yılında yirmili grubundayken H.983/M.1575 yılında kırklı medrese grubuna yükselmiştir (Baltacı, 2005, s. 310). Medresenin H.1248 yılında otuz üç, H.1253 yılında beş, H.1286/M.1870 yılında yirmi beş, H.1289/M.1873 tarihinde üç, H.1293/M.1876 yılında on ve H.1317/M.1900 yılında kırk yedi öğrencisi bulunmaktadır (Yavuz, 2023, s. 18). Yıllar arasında öğrenci sayısındaki düşüşün ya da yükselişin nedeni tespit edilmemiştir.

33- Kırşehir Melik Gazi Medresesi:

H.644/M.1246 yılında Muzafferrüddin Mehmed Şah tarafından inşa ettirilmiştir. Günümüze ulaşmayan yapının taç kapısı kaledeki Alâeddin Camii'nde yeniden kullanılmıştır (Ülgen, 1942, s. 256).

34- Malatya Şahabiyye-i Kübra ve Medresesi:

Malatya Ulu Caminin güneyinde Şahabiyye-i Kübra Medresesi, batısında ise Şahabiyye-i Suğra Medresesi bulunmaktadır. Medresenin Melikül'i -eşref Şaban döneminde (1363-1376) Şahabeddin Hızır isimli bir emir tarafından inşa ettirildiği bilgisi vardır. Mimarının da Malatya Ulu Cami'nin mimarı olan Şemseddin Muhammed bin Osman olması ihtimaller dahilindedir (Sözen, 1972, s. 234).

35- Mardin Altunboğa Medresesi:

Melik Mansur'un emiri Altunboğa tarafından inşa edilen yapı, 14. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir (Sözen, 1972, s. 158; Altun, 1978, s. 167).

36- Mardin Hüsamiye Medresesi:

Artukoğullarından Hüsameddin Timurtaş tarafından bir cami ve yanına medrese yapıldığına dair bir bilgi bulunmaktadır. M.1123-1153 yılları arasında bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır (Sözen, 1972, s. 181; Göyünç, 1991, s. 115). Medresenin Osmanlı döneminde kullanımı ve vakıflarına dair bir bilgi mevcut değildir.

37- Safranbolu Gazi Süleyman Paşa Medresesi:

Candaroğullarından Süleyman Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. 14. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilmektedir. Medrese önce ilkokul haline getirilmiş daha sonra sinema olarak kullanılmıştır (Sözen, 1972, s. 232).

38- Sivas Şemseddin el-Cezerî Medresesi:

Sivas Gök Medrese vakfiyesinde adına rastlanır ancak hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981).

39- Sivas Necmeddin Muhammed el-Hatîbî Medresesi:

Bu yapının varlığını yine Sivas Gök Medrese vakfiyesinden öğrenmekteyiz (Bayram ve Karabacak, 1981).

40- Sivas Emirüddin Ali Hamavî Medresesi:

Keylük Mahalle'sindeki gelir vakfı "tabgah" dükkânının yanında vakfı olduğu tespit edilen bu medresenin vâkıfı hakkında da bir bilgi bulunmamaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981).

41- Sivas Kadı Necmeddin Medresesi:

Medresenin banisi Sivas kadısı Kırşehirli Necmeddin'dir. Kadı, Baycu Noyan'ın Kösedağ Savaşı yenilgisinden sonra Sivas şehrine ilerlediği zaman, Moğolların şehrin tahrip edip, halkı katletmesini engellemiştir. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Gök Medrese'ye vakfettiği, Sivas içinde Şahne Hamamı yanında bu medresenin gelir vakfı bulunmaktadır.

42- Sivas Kemaliye Medresesi:

Sivas Gök Medrese'nin, Sivas dışında Kızılcaköy mevkiindeki gelir vakfının sınırında, bu medresenin de bir vakfı bulunduğu kayıtlıdır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 59).

43- Şanlı Urfa Eyyubi Medresesi:

1191 tarihinde Eyyubiler döneminde inşa edilmiştir ancak geçirdiği onarımlar nedeniyle özgün hali korunamamıştır (Kuran, 1969, s. 22). Evliya Çelebi medreseden "Kızıl Cami Medresesi" diye bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 2006, s. 152). Ulu Cami'nin bitişiğinde açık avlulu medrese tipinde inşa edilmiştir.

3. BÖLÜM
MEDRESE SİSTEMİ: FİNANS, KADRO, İŞLEYİŞ VE YAPISAL ÖZELLİKLER

İslâmiyet'in tebliği ile ibadet ve eğitimin ayrılmaz bir ikili olduğu görülmektedir. Bir ibadet yapısı olarak cami, eğitimin ihtiyaç duyduğu mekân özelliklerini de bünyesinde taşımaktadır. İslâmi coğrafyanın genişlemesi, farklı kültür çevrelerinin yeni anlayış dünyasına girmeleri, nüfusun artması gibi etkenler; zaman içerisinde eğitimin, dini konular dışında çeşitli alanları da ele alan bir içeriğe sahip olmasına yol açmıştır. Matematik ve geometri gibi öğrenilen-aktarılan konulara ek olarak, toplum düzeni açısından önemi olan başta hukukla ilgili dersler, sağlıkla ilgili yapı ve eğitim konuları zaman içerisinde eğitim konu ve müfredatın çeşitlenmesine neden olmuştur. Abbasi döneminde yaşanan büyük çeviri hareketi de İslâm kültür çevresinde güçlü bir entelektüel çevrenin oluşmasını sağlamıştır. İslâmi toplumun yayılım alanı, anılan konudaki ihtiyaçları, yapısal ve kurumsal ölçekte değişikliklerin oluşmasına yol açmıştır. Konu ile ilgili en büyük değişimi, bağımsız bir yapı olarak medresenin ortaya çıkışı olarak belirtmek mümkündür. Bilinen örnekler çerçevesinde Büyük Selçuklularla birlikte başladığı anlaşılan bağımsız eğitim yapısı inşası, beraberinde güçlü bir vakıf sisteminin de gelişimine neden olmuştur.

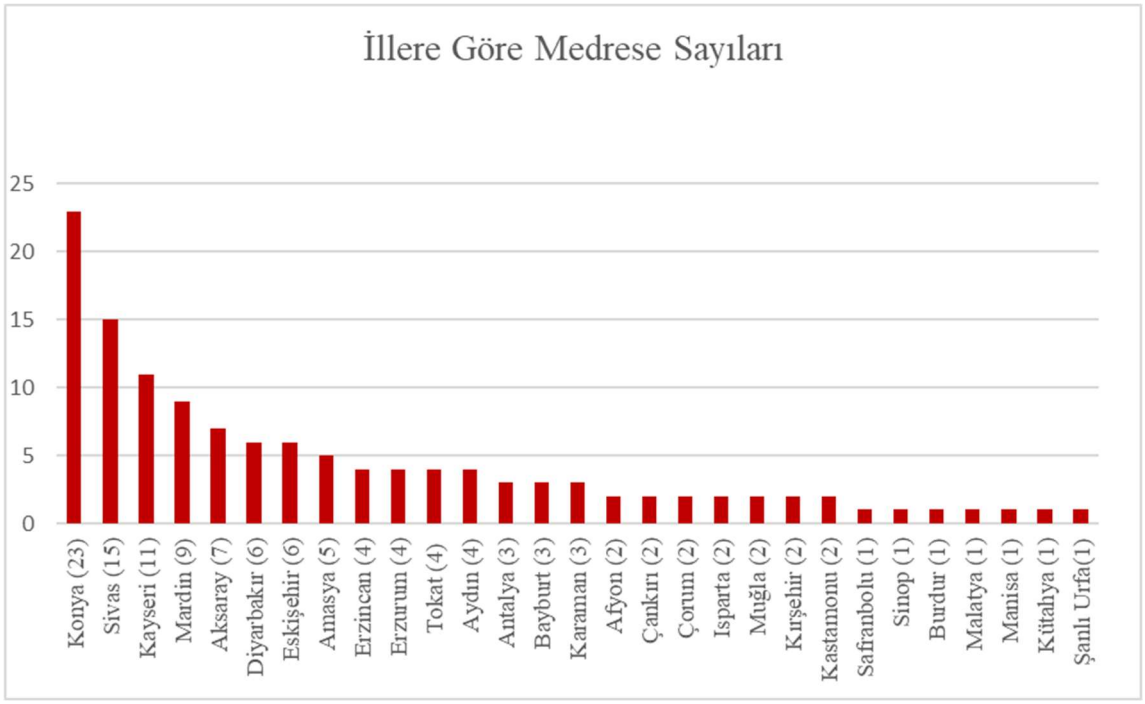
Mekân tasarımı açısından olmasa da eğitim kadrosu, öğrenci sayısı, kitap ihtiyacı gibi çeşitli gereksinimleri bulunan bir sistemin oluşturulması hedeflenmiştir. Bağımsız yapılar olarak inşa edilen medreselerin, güçlü bir vakıf desteği ile inşa edilmeleri, işlevlerini uzun yüzyıllar devamını da sağlamıştır.

Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri konulu çalışmamızda; bugün mevcut olan ya da olmayan, varlıkları kaynaklardan öğrenilen 128 yapı incelenmiştir. Bunlardan bilgi sahibi olduğumuz 84 yapı hakkında katalog çalışması gerçekleştirilmiştir. 44 yapı ile ilgili olarak, araştırmalardan elde edilen kısa bilgiler verilmiştir.

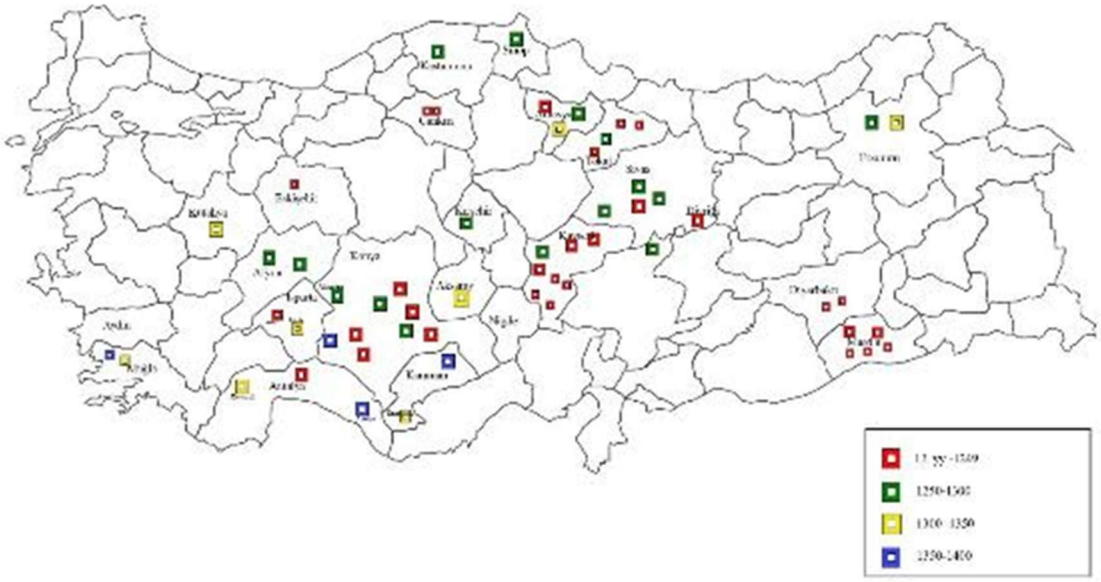
Değerlendirme olarak kabul edilebilecek bu bölüm; Medrese Sistemi: Finans, Kadro, İşleyiş ve Yapısal Özellikler ana başlığı altında; 1- Vakıf Sistemi, 2- Kadro, 3- Eğitim, 4- Plan Özellikleri (Cephe ve Plan Elemanları), 5- Kitabeler (İnşa Kitabeleri, Sanatçı

Kitabeleri, Onarım Kitabeleri, Ayet ve Vakıf Kitabeleri) alt başlıklarında toplanmıştır. Sonuç bölümünde de arşiv verilerinden gelen bilgiler topluca değerlendirilmiştir.

Öncelikle Selçuklu Dönemine ilişkin yapılar ve kitabe ve vakfiye gibi kaynak verileri üzerinde durularak, dönemin eğitim kurumları olan medreselere ilişkin bilgilerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu dönem kaynaklarını, Osmanlı Dönemi Arşiv Bölgeleri'nde elde edilen veriler izlemektedir. Böylece, her iki dönem arasındaki devamlılığa ilişkin detaylara da değinilmiş olacaktır.

Grafik 3.1 12.-14. Yüzyılda İllere Göre Medrese Dağılımı

Şekil 3.1 Tez Kapsamında İncelenen Günümüze Ulaşan Medreseler

Erken İslâm döneminden başlayarak eğitim kurumunun geliştiği görülmektedir. İslâm ilim kurumu olan medrese ve eğitim sisteminin temelini Hz. Muhammed dönemine kadar indirilebileceğini söylemek mümkündür. İlk ibadet yapılarından Mescid-i Nebevi'nin bir bölümü olarak yapılan Suffe, eğitim mekânı olarak medreselerin de öncüsü kabul edilebilir. Suffe'de başlayan eğitimi takip eden süreçte, eğitime camiler de dahil olmuştur. İlim talep eden kişiler, müderrisin etrafında toplanarak halka adı verilen toplulukla devam etmiştir. Camiler bir süre hem dini eğitim hem de ibadet mekânı olarak kullanılmıştır.

Ancak cami merkezli ders halkasında devam eden eğitimde, mekânsal olarak yeterli gelmemesi nedeniyle eğitim-öğretim özel bir yapı grubu olan medreselere aktarılmıştır. Başlangıçta burada verilen eğitim ana hatlarıyla camideki eğitimden çok farklı değildir. Sütun önlerinde oluşturulan bu ders halkaları, aslında farklı alanlarda ihtisaslaşmanın ilk sinyalleri olarak da algılanabilir. Bir anlamda medrese diye anılacak olan düzenli sistemin zeminini hazırlamıştır. Bu noktada mekânın sınırlı alanlardan daha büyük, işlevsel ve sistemli bir yapıya dönüştüğünü söylemek mümkündür. Artık sadece bir grubun oturabileceği ders halkalarından öte, daha büyük ölçekte bir kitleye hitap eden öğrenci

odaları, avlusu, eyvanı ile bağımsız yapılar ortaya çıkmıştır. Böylece yüksek öğretim düzeyinde eğitim veren medreseler doğmuş ve kurumsallaşma açısından İslâm eğitim tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.

Medreselerin devlet eliyle resmi olarak kurulması, yani eğitim faaliyetlerinin cami merkezli olmaktan çıkıp özel bir yapı gurubuna taşınması, Karahanlılar dönemine rastlamaktadır. Kurumsal medreselerin gelişmesi, Büyük Selçuklular döneminde Nizamiye Medreseleri olarak anılan Nizamülmük'ün kurduğu medreseler olarak karşımıza çıkar. Nizamiye Medreseleri, devlet tarafından desteklenen hem aklî hem de naklî bilimlerin okutulduğu bir eğitim kurumu halini alıp düzenli ve sistemli hale gelmiştir.

Büyük Selçuklu döneminde başlayan medrese sistemi/eğitimi Anadolu Selçuklu döneminde farklı coğrafyalara taşınarak gelişim göstermiştir. Medreseler avlu çevresinde mekânsal düzenleme ve gelişim gösterdiği için bu yapıların tipolojisi avlunun (kapalı-açık) özelliğine göre yapılmıştır. Bu çerçevede Anadolu'da kapalı avlulu medreselerin ilk örnekleri Danişmendli, açık avlulu medreseler ise Artuklu kültür çevresinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bazı medreselerde sadece cami ile değil darüşşifa (tıp medresesi) birlikteliği de görülmüş ve bu da eğitim kurumlarının daha da genişlediğini göstermiştir. Bazı örneklerde anıtsal taç kapı, çifte minare uygulamaları ile güçlü bir ön cephe vurgusu da yapılmıştır.

Beylikler döneminde de avlu merkezli aynı tipoloji benzer şekilde kullanılmış, ihtiyaçlara göre yeniden yorumlanmıştır. Bu dönemde revaksız avlu, ana eyvanın dışa taşkın olması gibi yeni arayışlar ortaya konmuştur. Açık avlu çevresinde gelişim gösteren Osmanlı dönemi medreselerinde tüm birimleri kubbe ile örtülerek yeni çeşitlemeler dikkati çekmektedir.

Medreselerde din eğitiminin yanı sıra çeşitli pozitif ilimlerin de öğretildiği bilinmektedir. Medreseleri uzmanlık alanlarına göre alt başlıklara ayırmak mümkündür. Bunlar daha çok Fıkıh, Hadis ve Tıp Medreseleridir.

Fıkıh Medreseleri:

Fıkıh kelimesi *"Bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak"* anlamına gelir. Fakih de (çoğulu fukahâ) *"bir konuyu derinden kavrayan, ince anlayış sahibi kimse"* demektir (Karaman, 1996, s. 1).

Başka bir ifadeyle fıkıh, İslâmiyet'in ilk yıllarında Peygamber ve sahabelerinden naklen gelen şeriat hükümlerini doğru bilmek anlamına gelmektedir (Çay M. A., 1984, s. 108). Yani İslâm hukukunu ayrıntılarıyla inceleyen ilimdir.

Fıkıh medreselerinde verilen dersler, dini hükümlerin yanında, cezai hükümleri, mahkeme usulleri, devletin idare ve teşkilatı gibi usulleri kapsayan İslâm hukukundan oluşmaktadır. İncelenen medreselerin çoğu fıkıh medresesidir. Bir anlamda Hukuk Fakültesi niteliği taşıyan medreselere, Konya Sırçalı Medrese (1242), Sivas Gök Medrese (1271) örnek verilebilir.

Dar'ül Hadis Medreseleri:

"Mekân, yer, ev" anlamlarına gelen dâr ile hadis kelimesinden oluşan dârü'l-hadîs *"hadis okutulan yer"* demektir (Bozkurt, 1993; Yardım, 1999, s. 163). Hadisler, usul (yöntem), ahkâm (hüküm), kavaid (kural) ve ıstılah (terim) aşamalarında incelenmektedir. Ayrıca hadis öğretecek müderrislerin sarf ve nahiv gibi dil kurallarına hâkim olmaları gerekmektedir (Pakalın, 1971, s. 398). Yani hadis öğrenmek ya da öğretebilmek için öncelikle Arapça dilbilgisine hâkim olması beklenmektedir.

Dâr'ül Hadis medreseleri, Hz. Muhammed'in hadisleriyle ilgili ilimleri öğrenmek ve yorumlamak için açılmış eğitim yapılarıdır. Bu medreselerin müderrislerine muhaddis denilmektedir (Gül, 1997, s. 137-138).

Dârü'l-hadislerin ilki Selçuklu devlet adamlarından, Halep Atabeklerinden "Nureddin Zengi (1146–1174)" tarafından açılan "*en-Nuriye"* adı ile anılan medresedir. İkinci darül'-hadis Musul'da açılmıştır. Ardından Eyyubiler tarafından el-Medresetü'l-Kamiliyye (1225) adlı medrese kurulmuştur (Gül, 1997, s. 137).

Anadolu'da ise Çankırı Cemaleddin Ferruh ve Konya İnce Minareli Darü'l-hadisleri bilinmektedir. Ayrıca Sivas Çifte Minareli Medresenin de darü'l-hadis olduğundan

bahsedilmektedir. Oysa yapı kitabelerinden bir hadis değil fıkıh medresesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kurumlarda "Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim, Mesabihu's-sünne ve Meşarik" adlı eserler okutulmuştur (Gül, 1997, s. 137; Yardım, 1999, s. 171).

Darü'l-hadislerde öğrenci olabilmek için umumi medreselerde eğitimini tamamlamak ya da devam edilmek istenen Darü'l-hadis'e öğrenci olabilecek kadar eğitime sahip olmak gerekmektedir (Gül, 1997, s. 201).

Tıp Medreses: Tıp eğitiminin ve tedavinin birlikte yürütüldüğü medreseler, Daru't- Tıp, Darüşşifa, Şifahane, Darüssıhha, Daru'l Afiye, Maristan ve Bimaristan gibi isimlerle anılmaktadırlar (Pakalın, 1993, s. 404-405).

Mardin Emüniddin, Kayseri Gevher Nesibe (1205), Sivas İzzeddin Keykavus (1217), Divriği Turan Melek (1228), Çankırı Cemaleddin Ferruh, Kastamonu Pervane, Amasya darüşşifaları örnek olarak verilebilir.

Yukarıda sayılan darüşşifalar içinde Kayseri'de kurulmuş olan Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi diğerlerinden ayrılmaktadır. Hem tıp eğitimin verildiği bir Tıp Medresesi hem de uygulama yapılan bir hastaneyi barındıran iki farklı yapı olarak inşa edilmiştir.

Tablo 3.1 İhtisas Medreseleri

Medrese Türü	**Amaç**	**Ders İçeriği**	**Yetiştirdiği Kadro**
Darü'l-Hadis	Hadis ilmini öğretmek	Hadis metinleri yorumları, tefsir	Dini ilimlerde uzmanlaşmak isteyenler, alim
Fıkıh Medresesi	İslâm Hukuku	Fıkıh, usul, temel dini dersler, mantık	Kadı, vaiz gibi devlet görevlileri
Darüşşifa	Tıp Eğitimi	Cerrahi, uygulamalı hekimlik	Hekim

Sonuç olarak Suffe'de başlayan camideki halkaların ardından Karahanlı ve Gazneli ve Büyük Selçuklu Nizamiye Medreseleri ile gelişen medreseler, Anadolu Selçuklu ve

Beylikler dönemi medreselerinin plan tipleri, kurumsal sürekliliğin öncüsü yapılardır. Osmanlı dönemine ait arşiv bilgilerinden bu devamlılığı izlemek mümkündür.

3.1. VAKIF SİSTEMİ

Devlet eliyle resmi bir şekilde kurulmaya başladıktan sonra, karşılıksız verilen eğitimin ve medreselerin devamlılığının sağlanabilmesi için vakıflar kurulmuştur. Vakıf, bir malın, sahibi tarafından kendi beyanıyla mülkü üzerindeki tasarrufunu yok ederek, içtimai, dini ve hayrî bir amaçla ebediyen tahsis edilmesidir (Günay, 2012, s. 475; Kelebek, 2015, s. 33). Vakıf, tescilden sonra kurucusu dahil herkesi bağlayan hukuki statüye ve sürekliliğe sahip bir işlemdir ve vakfiyede bu işlemde uyulması gereken kuralların yer aldığı ve hâkim kararıyla hüküm belirten yazılı hukuk belgesidir (Kelebek, 2015, s. 38). Vakfın yönetimi, işleyiş, vakfedilen maldan kimlerin hangi esaslara göre yararlanacağı ve bunların miktarları gibi kurallar bu vakfiye metinlerinde yer alır (Günay, 2012, s. 478; Özcan, 2017, s. 115). Vakıf malları; köy, bağ, bahçe, değirmen, hamam, han, dükkân, çarşı gibi maddi olarak medreselerin sürdürülebilirliğine katkı sağlayan literatürde de "akar" olarak anılan ve vakfa gelir getiren her türlü taşınmazdan oluşmaktadır. Bunlar artık kamuya mal olmuştur, satılamaz, hibe edilemez, hiçbir şekilde temellük (kendi üzerine alma) edilemez.

Hayırseverleri vakıf kurmaya yönlendiren; "*vakıf, herkesin dilediklerini yerine getiren Allah katında hayratın en yükseği olup, faydaları gecelerin ve gündüzlerin gelip geçmesiyle yenilenip duran, gelirleri ayların, yılların tekrarı ile kuvvet kazanan ve hayır olarak semeresi kesilmediği gibi ölümle de ürünleri yok olmayan bir sadakadır"* ifadesinden anlaşılacağı üzere öldükten sonra da hayır kazanmaya devam edilmesidir (Kayaoğlu, 1978, s. 104).

Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtları da bize medreselerin sürekliliği ve yeni duruma uyumu ile ilgili detaylar sunmaktadır. Vakfın mali durumu (gelir kaynakları, gelir değişimi, ayni ve nakdi ödemeler), personel ve atamalar, atama süreçleri ve devamlılık, medresenin statüsü, eğitim alanının değişimi, öğrenci sayıları gibi bilgilerin günümüze ulaşmasını sağlayan önemli kaynaklardır.

Tablo 3.2 Günümüze Ulaşan Vakfiye ve Kitabe Tarihleri

	Yapı Adı	**Kitabe**	**Vakfiye**	**Taş Vakfiye**
1	Konya Şemseddin Altun-Aba Medresesi	-	1202	-
2	Mardin Hatuniye Medresesi	-	-	1206
3	Amasya Halifet Gazi Medresesi	1209	1268-1367-1448 (zeyl)	-
4	Mardin Şehidiye Medresesi	-	-	1217
5	Sivas Keykavus Darüşşifası	1217	1220	-
6	Isparta Atabey Ertokuş Medresesi	1224-25	1270-71	-
7	Konya Karatay Medresesi	1251	1253	-
8	Konya İnce Minareli	1264	-	-
9	Amasya Torumtay / Gök Medrese	1240/1266	1266	-
10	Sivas Gök Medrese	1271	1280	-
11	Sivas Buruciye Medresesi	1271	-	+
12	Kırşehir Cacabey Medresesi	1272	1277	-
13	Erzurum Yakutiye Medresesi	1310	-	+
14	Ermenek Tol Medresesi	1339	1344	-
15	Karaman Melek Hatun Medresesi	1381	1385	-
16	Niğde Ak Medrese	1410	1415	-

Vakfiyeler ortalama olarak medreselerin inşa tarihinden 3-5 yıl sonra düzenlenmiştir.

3.2. KADRO

Bu başlık altında, eğitici ve idari kadro konusuna değinilecektir. Unvanlar, sorumlukları ve maaşlarına ilişkin bilgi verilecektir. Hedef dönem Selçuklu olmakla birlikte, konu hakkındaki benzerlik ya da değişikliklerin anlaşılabilmesi için Osmanlı dönemi arşiv bilgileri üzerinde durulacaktır. Çünkü Osmanlı kayıtları, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinin sonraki kullanımını, işleyişini, idari ve mali yapısını anlamak için birincil kaynaklardandır.

Medrese denilince akla bina, öğretim ve eğitim gelmektedir ancak, medreseler sadece bu üç unsurdan ibaret değildir. Medresede düzeni sağlayacak bir idari kadro ve binanın tamirinden, ısınması, aydınlatılmasının yanı sıra beslenmeden barınmaya ve diğer işlerle ilgilenecek hizmetli personel de gerekmektedir.

Vakıflardan elde edilen gelirler öncelikle binanın onarımına harcanır kalan da diğer ihtiyaçlar ve görevlilerin ücretleri için kullanılmıştır. Medrese sistemi ortaya çıktığından beri düzen bu şekilde devam etmiştir. Bu sistem medreselerin, yalnızca ilim-bilim üretim merkezi olmadığını aynı zamanda sosyal bir organizasyon olduğunu göstermektedir.

Ayrıca vakfiyelerden edinilen bilgilerden de Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtlarından da medreselerin vakıf sisteminin bir gereği olarak, görevlilerin hizmetlerini ve vakıf gelirlerini denetleyen güçlü bir mekanizmasının varlığı anlaşılmaktadır. Gerekli görüldüğü hallerde herkes görevinden uzaklaştırılmaktadır. Medreselerde görevli atamaları ve idaresi, Şeyhülİslâm ya da Kadıasker gibi merkezi otorite ve vakfın yöneticileri tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Vakıf gelirlerinin doğru kullanılıp kullanılmadığı, görevlilerin vakfiye şartlarına uyup uymadığı düzenli olarak incelenmiştir. Örneğin; Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası/Medresesi vakfının muhasebe kayıtları yeniden incelenerek Evkaf Nezaretine gönderilmiştir. Bir başka örnekte, Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisinde, müderrisin dilekçesi üzerine vakfın gelirleri, harcamaları, vakıf senedindeki şartlara uygun yapılıp yapılmadığının araştırılması istenmiştir.

Sonuç olarak, vakıfların gelirlerinin korunması ve eğitim hizmetlerinin daha iyi sürdürülebilmesi amacıyla, görevini kötüye kullanan kişiler hakkında gerekli idari ve hukuki süreçler işletilerek görevden alınmışlardır.

3.2.1. İdari Kadro

Medreselerde görev yapan idari kadronun seçiminde vakfın etkili olduğu bilinmektedir. Vakıf yalnızca mali destek sağlamakla kalmaz aynı zamanda medresenin vakfiyelerde geçen şartlara göre yönetilmesini/işletilmesini garanti altına almıştır. Bu nedenle işleyişin düzgün ilerleyebilmesi için çeşitli görevliler atanmıştır. Vakıf, görevine ilk olarak mütevelli tayin etmekle başlamaktadır. Daha sonra her medresede bulunmasa bile

mütevelli yardımcısı olarak adlandırabileceğimiz nakib ve vakfın gelir gider işleriyle uğraşan cabi, müşrif, kâtip gibi idarecileri görevlendirilmiştir.

3.2.1.1. Mütevelli

Mütevelli, vakıf işlerini şer'î hükümler ve vakfiye şartları çerçevesinde yürüten kişidir. Bu görev ve yetkiye *velâyet*, görevlendirmeye ise *tevliyet* denilmektedir. Vakfeden kişi ya kendisi mütevelli olur ya da kadı tarafından tayin edilmiştir. Vakfın tasarruf hakkı mütevelliye aittir (Pakalın, 1993, s. 640). Ayrıca vakfiyeye şart olarak bu konulursa vakfeden ölse de mütevellilik görevi kendi erkek çocukları üzerinden devam etmiştir. Ancak, mütevelli olan vâkıf öldükten sonra yerine çocuklarının geçeceğini şart olarak sunmamışsa, çocukları hak iddia edemezler. Eğer çocuksuz vefat etmiş ve vakfın belirlenmiş bir vasisi yok ise; Kadı vakfa bir mütevelli görevlendirme yetkisine sahiptir. Sonuç olarak mütevelli tayininde öncelikle vakfın kararı esas alınır, karar verilemediği durumlarda da kadı devreye girmektedir. Gerek duyulduğunda yerlerine vekil tayin edilebilir ya da görevlerinden uzaklaştırılır (Pakalın, 1993, s. 640; Güven, 1998, s. 142; Öztürk, 2006, s. 217). Daha iyi anlaşılabilmesi için Sivas Keykavus Darüşşifası vakfiyesinden örnek verebiliriz. Vakfiyede "I. İzzeddin Keykavus, işbu vakfiyede mezkûr darüşşifa evkafı ile umumen memaliki selçukiye evkafı için büyük, alim, adil, Üstüddar (Darüssade ağası) ve hazinedar Ferruh bin Abdullah'ı mütevelli ve nazır tayin etmiştir. Üstüddar darüşşifanın evkafını isterse bizzat isterse naibi vasıtasıyla idare eder. Arzu ettiği adamı vekil edebilir, ne zaman isterse vekaletten azledebilir. Gerek umum evkafta gerek darüşşifa evkafında tasarruf ona bırakılmıştır" olarak bilgi verilmiştir (Cevdet, 1938, s. 44).

Yukarıda bahsedildiği gibi tevliyet görevi erkek çocuklar üzerinden devam ettirilmiştir. Örneğin; Amasya Halifet Gazi Medresesi vakfının yönetimine oğlu "Şücaeddin Tekvur Sinan"ı tayin etmiş daha sonrasında da bu görev erkek nesil üzerinden devam etmiştir. Kendi neslini kadınlar hariç olmak üzere mütevellilik için şart kılmıştır (Yinanç, 1982, s. 8). Yine Kırşehir Cacabey Medresesi vakfiyesinde diğer medrese vakfiyelerinde belirtildiği gibi vakfın mütevelliliğinin erkek çocuklar üzerinden devam edeceği şartı konulmuştur. Ancak burada erkek çocuk kalmaz ise mütevellilik kadınlara geçer. Bu nesil

de devam etmez ise vakfın azatlılarına aynı şekilde devredilir. Eğer ondan da kimse kalmaz ise Kadıya intikal etmesini ve hiç kimsenin vâkıf tarafından görevlendirilen mütevelliyi herhangi bir sebepten dolayı azletmemesini, azilleri için bir bahane bulunmaması istenmiştir (Temir, 1989, s. 135).

Mütevelliliğin erkek çocuklar üzerinden ilerlemesi, medreselerin Osmanlı Dönemi'nde kullanımında da devam etmiştir. Mesela; Amasya Halifet Gazi Medresesinde H.1214/M.1800 yılında mütevelli Abdullah Efendi vefat edince yerine oğulları görevlendirilmiştir (BOA, C.MF., 139/6940).

Çocuksuz vefat etmeleri durumunda Diyarbakır Zinciriye Medresesinde olduğu gibi; H.1298/M.1881 yılında mütevelli Tayfur Efendi'nin çocuksuz vefat etmesi sonrası, vakıftan İbrahim Hakkı Efendi görevlendirilmiştir (BOA, EV.MH., 2193/9).

Ayrıca Cacabey Medresesi vakfiyesinde belirtildiği gibi mütevellinin her yıl bir defa kadı huzurunda müderris, fakih ve öğrencilerin yanında vakfiyeyi okuması gerekmektedir. Buradaki amaç vakfın şartlarını bildirmek ve vakfiyeye göre işin yürütülmesini sağlamaktır.

Mütevellilerin görevleri arasında, vakfın gelirlerinin toplanıp medresenin ve talebelerin ihtiyaçlarının karşılanması da bulunmaktadır (Balık, 2001, s. 26). Nitekim "Konya Altun Aba Medresesi" vakfiyesinde, mütevellinin vakfın gelirlerini toplayıp bunları ihtiyaç olan yerlerde harcamakla görevli olduğu belirtilmiştir (Turan, 1947a, s. 202). Burs verilecek öğrencilerin kararı müderrislerle ortak alınır, "Konya Karatay Medresesi" vakfiyesinde, mütevellinin müderrisle birlikte vakfın gelirlerinden bir kısmını öğrencilere vermekle yükümlü olduğuna işaret edilmiştir (Turan, 1948).

Öğrencilerin yiyeceklerinin hazırlanması da dahil (Temir, 1989, s. 126) her türlü ihtiyaçlarının giderilmesinden, vakfın onarımı, aydınlanma ve ısınma gibi masrafların karşılanmasından da sorumlu tutulmuştur. Torumtay vakfiyesinden öğrendiğimize göre; mütevelli gelirin arta kalan kısmını günün gereklerini karşılamak üzere harcama yetkisine sahipti (Kayaoğlu, 1978, s. 101).

Mütevelliler, sadece ihtiyaçların temin edilmesinden değil, aynı zamanda Sivas Gök Medrese vakfiyesinde işaret edildiği gibi medresede düzenlenen organizasyondan da

sorumludur[202]. Beylikler Döneminde de durum değişmemiştir. Karaman Hatuniye/Melek Hatun Medresesi vakfiyesinde mütevellinin görevleri arasında her sene Recep ayının Regaip Gecesinde, Kadir Gecesinde, Ramazan ve Kurban bayramlarının ikinci gecesinde zâferan (safran), tahin, şira ve baldan on batmanlık helva yaptırarak yedirmesi yer almaktadır[203] (Konyalı, 1968, s. 108).

Ayrıca müderris haricindeki bütün personelin tayin ve azil işlerinde yetkilidir (Kayaoğlu, 1978, s. 106). Medreseye alınacak görevlilerin kararını da müderrisle beraber alırlardı.

Günümüze ulaşan Anadolu Selçuklu Dönemi vakfiyelerinden anlaşıldığına göre mütevellinin aldığı ücret medresenin gelir ve imkânlarına göre değişiklik göstermektedir.

Yıllık olarak mütevelliye verilen ücret Konya Şemseddin Altunaba Medresesinde 400 dinar (Turan, 1947a), Keykavus Darüşşifasında ise 4000 dirhem ile 1000 mud buğday verilmiştir (Yinanç, 1991, s. 304). Konya Eski Şifahane/Maristanı Atik (Şahin, 2007, s. 103-116) ve Kırşehir Cacabey Medresesinde vakfın gelirinin ¼'i, Amasya Halifet Gazi (Yinanç, 1982, s. 8), Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (Turan, 1947b) ve Sivas Gök Medresede gelirin 1/5'i (Bayram ve Karabacak, 1981); Konya Karatay Medresesinde ise 1/10'i mütevelliye tahsis etmiştir (Turan, 1948). Amasya Gök Medresede ise durum biraz farklıdır. Vakfın bütün gelirleri tayin edilen görevlilere dağıtıldıktan sonra kalan gelir mütevelliye bırakılmıştır (Kayaoğlu, 1978, s. 106).

Mütevellilerin, Osmanlı Döneminde aldıkları ücret değerlendirildiğinde; H.987/M.1580 yılında Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nin mütevellisi günlük 14 akçe alıyordu. H.1217/M.1803 yılına gelindiğinde ücretin 20 akçe olduğu görülür. Bu dönemde mütevellilerin de görevi müşterek olarak paylaştıkları hisseli mütevellilik ve görevlerini yerine getirmediklerinde azledildikleri görülmektedir. Örneğin; Yine Mesudiye Medresesinde H.1275/M.1859 tarihinde günlük 15 akçe ve 3 rub (dörtte bir) hisse ile

[202] Detaylar için bkz Katalog No. 2.1.28

[203] Bkz. Katalog No. 2.1.42. Buradan anlaşılacağı üzere vakıf kültürü sosyal-dini hayatın merkezine yerleşmiştir. Yani Ramazan, kandil ve bayram gecelerinde yapılan bu yemekler dini günlerle ilişkilendirilmiştir. Bir sofra etrafında toplanmak, toplumun bütün kesimine hitap etmenin bir anlamda herkesin eşitlendiği bir yer olarak görüldüğünün ve toplumsal dayanışmanın bir parçasıdır.

vakfın mütevellilerinden biri görevini yerine getirememesinden dolayı görevden uzaklaştırılmıştır.

Mardin Sitti Radviye Medresesinde H.1139/M.1727 yılında vakfın mütevellisi günlük 3 akçe ücret almaktadır. H.1263/M.1847 yılında günlük 19 akçe ile medresenin mütevellisi, müderrislik görevini de üstlenmiştir.

Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nde H.1298/M.1881 tarihinde mütevelli günlük on akçe almaktadır.

Mütevelliler gerekli gördükleri kişileri görevden alabildikleri gibi kendileri de görevden alınabilmektedir. Örneğin; Isparta Atabey Ertokuş Medresesi'nde mütevelli Seyyid Süleyman'ın, vakfı iyi yönetmemesi ve bazı kişilere sebepsiz yere görev vermemesi nedeniyle görevine son verilmiştir. Bir başka örnek Diyarbakır Mesudiye Medresesi vakfının mütevellilerinden olan Seyyid Ahmed Halife Görevini yerine getirmemesinden dolayı görevden uzaklaştırılmıştır. Benzer şekilde Konya Sırçalı Medrese mütevellisinin de medreseyle ilişiği kesilmiştir.

Sonuç olarak günümüzdeki Fakülte Yönetimi gibi bir sorumluluğa sahip olan mütevelliler (Balık, 2001, s. 4), Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde müderrisler ile ortak hareket ederek, vakfın istekleri doğrultusunda devamlılık ve yönetiminden sorumlu kişilerdir. Bunun dışında öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve kültürel ve sosyal faaliyetlerin gerçekleşmesinden sorumlulardı. Görev aktarımı erkek nesil üzerinden devam etmiştir.

3.2.1.2. Nakib

Bir topluluğun başkanı, vekili, kefili, emini, hayırlı ve seçkin kişi anlamlarına gelen nakib; terim olarak siyasî, askerî, sosyal ve dinî alanlarda hükümdar veya şeyhlerin maiyetinde görevli üst düzey sorumlularını ifade eder (Uyar, 2006, s. 321). B. Yediyıldız, *"Vakıf Istılahları Lügatçesi"* adlı yayınında Nakibe, Şeyh-i İmaret de dendiğinden ve yönetici kadroda olduğundan bahsetmiştir (Yediyıldız, 1983, s. 59). Sivas Gök Medrese vakfiyesinde belirtildiğine göre, medreselerde ders başlamadan önce, sultana, vakfa,

bütün Müslümanlara dua etmekle yükümlüdür (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 56). Kırşehir Cacabey vakfiyesinde nakibin görevleri arasında öğrencilerin tertip ve düzeninin sağlanması ve araç gereçlerinin hazırlaması sayılır (Temir, 1989, s. 134).

Niğde Ak Medrese vakfiyesinde ifade edildiğine göre ise nakib; müderris, muid gibi görevlilerin maaşlarını temin eden, görevlerini yapıp yapmadığını kontrol eden ve fukaha ile talebeyi lâyık oldukları dereceye göre davranarak, ahlak dışı davranan ve terbiyeden yoksun hareketler sergileyenleri uyaran kişi olarak tanımlanmıştır (Uzunçarşılı, 1942, s. 59). Buradan anlaşılacağına göre mütevellinin yardımcısı gibi bir konuma sahiptir.

Günümüze ulaşan Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ne ait vakfiyelerden anlaşıldığına göre ücretler hem ayni hem de nakdi olarak ödenmiştir. Konya İnce Minareli Medresede görevli nakibin aylık 15 dirhem, Amasya Gök Medresede 2 mud buğday, Sivas Gök Medresede aylık 30 dirhem ve 3 okka ekmek, Kırşehir Cacabey Medresesinde ise yıllık 300 dirhem aldığı görülmektedir. Niğde Ak Medrese'de ücretler sehim üzerinden verilmiştir. 100 sehime ayrılan gelirin 4 sehimi, nakib, müezzin, ferraş ve kapıcıya müşterek olarak verilmiştir.

Osmanlı Dönemi kayıtlarında nakib ya da mütevelli yardımcısı gibi bir görev tanımına rastlanmamıştır.

3.2.1.3. Câbi, Müşrif, Kâtip

Vakfın gelirlerini toplayan kişilere câbi, gelir-gider kayıtlarını tutanlara müşrif ve yazı işleriyle uğraşanlara kâtip denilmektedir.

Konya İnce Minareli Medrese'nin vakfiyesine göre câbi aylık otuz, kâtip 5 dirhem, Sivas Gök Medresede ise câbi aylık 40, ayrıca yalnızca Sivas Gök Medrese vakfiyesinde gördüğümüz kontrolör ise yıllık 500 dirhem ücret almaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981). Amasya Gök Medresede câbiye ve kâtibe yıllık 4 mud buğday ödenmiştir (Kayaoğlu, 1978).

Osmanlı Dönemi atamalarında, câbilik görevini müşterek olarak yürüttükleri görülmektedir. Örneğin; H.1292/M.1875 yılında Tokat Yağıbasan medresesi câbileri

günlük 70 kuruş alan Nuri ve Mehmed Efendilerdir. H.1319/M.1901 yılında gelindiğinde ödemelerin arttığı 43 kuruş nakdin yanında 1 mud ödendiği görülmektedir.

Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nde H.1131/M.1719 tarihinde câbinin maaşına üç akçe zam yapıldığı bildirilmektedir.

Mardin Şehidiye Medresesi'nde câbiler 1518 yılında 3, 1523-1564 yılında 2 akçe alırken; Konya Nizamiye Medresesi'nde günlük 1 akçe almışlardır.

Câbilik görevinin de yine erkek çocuklar üzerinden devam ettiği görülmektedir. Örneğin; H.1165/M.1752 yılında Sivas Şifaiye Medresesi câbisi Musa Halife'nin vefat etmesiyle, görev oğulları arasında müşterek olarak paylaştırılmıştır.

Câbilik görevi zaman zaman ikiden fazla kişi arasında da paylaştırılmıştır. H.1215/M.1801 yılında yüz sehimden iki sehim ile müştereken üç kişi görevlendirilmiştir.

Cabilerin de görevlerinden vazgeçebildikleri görülmektedir. H.1175/M.1761 yılında Kayseri Sahibiye Medresesinde günlük iki akçe alan câbisi görevi başkasına devretmiştir.

Cabilerin aldıkları ücretin Osmanlı döneminde de ortalama 2 akçe olduğu anlaşılmaktadır.

Kâtip atamaları her medresede olmasa da Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Örneğin; Niksar Yağıbasan Medresesi'nde 1839 yılında kâtibin aldığı ücret 102,5 kuruştur. Mardin Şehidiye Medresesi'nde ücretlerinin 1518 ve 1523 yıllarında 2, 1563 yılında 3 akçe olduğu görülmektedir. Akşehir Taş Medrese'de 3 akçe alırken Konya Tac'ül Vezir Medresesi'nde günlük 5 akçe ödenmektedir.

3.2.2. Eğitim Öğretim Kadrosu

Medrese eğitim kadrosu denilince akla eğitimin üç ana unsuru müderris, muid ve öğrenci topluluğu gelmektedir. Bu bölümde yine öncelikli olarak günümüze ulaşan vakfiyelerden ulaşılan bilgilere göre sonra Osmanlı Dönemi arşiv kayıtlarından gelen verilerle değerlendirme yapılacaktır.

3.2.2.1. Müderris

Müderris kelimesi "okumak, anlamak, bir metni öğrenmek için tekrar etmek" anlamındaki ders kökünden türetilmiştir. Arapça bir kelime olan müderris, tedris işiyle uğraşan, medrese ya da camide ders okutan hoca manasına gelmektedir. Çoğulu *müderrisin*dir (Pakalın, 1993, s. 598; Bozkurt, 2006, s. 467). 11. yüzyılda Nizamiye Medreseleri'nde ders veren en yüksek rütbeli ilim adamını tanımlamak için kullanılmaya başlanmasıyla resmî bir özellik kazanmıştır. Müderris kelimesi, herhangi bir ilim dalı belirtilmeden kullanıldığında fıkıh eğitimi veren kişi/hoca kastedilmiştir (Çaycı, 2002, s. 87; Bozkurt, 2006, s. 467). Günümüzdeki karşılığı ise profesördür.

Genel olarak İslâm dünyasında eğitimde, kitaplardan ziyade müderrise önem verilmiştir. Müderrislerin ilmî özellikleri, sosyal yaşantıları, yetişme biçimleri ve ülke genelindeki etkinlikleri eğitimin kalitesini birinci derecede etkilediği için müderris seçimlerine son derece dikkat edilmiştir (Köymen, 1964, s. 378; Balık, 2001, s. 127). Müderris seçiminde herhangi bir yaş sınırı belirtilmemiştir, tecrübeli adaylar tercih edilmiştir. Aksi bir durum olmadıkça görevleri ömür boyu sürmüştür.

Müderrisler, vezirin bir menşuru ile ehliyetli bilim adamları arasından atanır, genellikle ölünceye kadar görevde kalırlardı (Çaycı, 2002). Mevlana'nın yazdığı mektuplardan birinde *"Yüce kararınıza dilek ve istek yoluyla, dua ve sena mektubumuzu yücelten Fülan'ın, kutluluğu daimî olsun, zorda kalındığını arz ediyoruz. Çeşitli ehliyetle ve bilgi elde edişle bezenmiştir. O kaba gölge olan, bütün yoksulları, bilginleri, garipleri kavrayan lütfunuzun, yardımınızın ona da bağışlanacağını ummaktayız. Rahmetli Fülan'ın medresesine onu tayin etmenizi dilemekteyiz çünkü başkalarından çok fazla hakkı vardır, istidadı vardır, tahsili vardır.."* diyerek birine referans olduğunu öğrenmekteyiz (Gölpınarlı, 1963, s. 133). Bu durumda, görevlerin babadan oğula devredilmesinin bazı durumlarda uygulanmadığı anlamına gelmektedir.

Vakfiyelerde de müderrislerin nasıl kişiler olması gerektiği, niteliği anlatılmıştır; şeriat, hadis, tefsir, usul ve furu, hilaf ilimlerinde liyakatli ve ehliyet sahibi olmalı (Turan, 1948, s. 74), aynı zamanda şer'i hükümlerde yetkili, fıkıh usulünde ve ihtilaflı konularda maharet sahibi (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53), ehil, fazıl, alim, kâmil (Kayaoğlu, 1978, s. 102), öğreten ve irşad eden kişiler olmalıdır (Yinanç, 1982, s. 13). Genel olarak fıkıh konusunda bilgili ve liyakatli olmasına dikkat edilmiştir. Müderrislerde aranan şartlar sayılırken aslında medreselerde hangi derslerin verildiği de ortaya çıkmaktadır.

Beylikler Döneminde de durum pek değişmemiştir. Vakfiyeleri günümüze gelebilmiş olan Niğde Ak Medrese'de fıkıh ve usulü fıkıh vesair umuru şer'iye ve âliye derslerini veren (Uzunçarşılı, 1942, s. 59) ve Karaman Nefise/Melek Hatun Medresesi'nde Şer'i bilgisi yüksek, hadis, tefsir bilimlerinin iyi bilen biri olması (Konyalı, 1968, s. 108), Ermenek Tol Medrese'de de müderrisin, medresede ikamet etmesi, buradan ayrılmaması, sadece derslerle meşgul olması istenmiştir (Çiftçioğlu, 2001, s. 78).

Yukarıda sayılan özelliklerin yanı sıra müderrislerin hangi mezhepten oldukları da önemlidir. Sünni akidelere göre eğitim veren medreselerde müderrisler de Hanefi ya da Şafii mezhebinden olmalıdır. Konya Atabekiyye (Eflâkî, 1973b), Konya Karatay (Turan, 1948), Amasya Halifet Gazi Medresesi (Kayaoğlu, 1978), Konya Sırçalı Medrese'de Hanefi mezhebine mensup müderrisler (Oral, 1961), Sivas Gök Medrese'de ise öncelik Şafii mezhebine tabi müderrise verilmiştir. Şafii mezhebinden müderris bulunamazsa Hanefi mezhebine mensup müderrislerin atanabileceği belirtilmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981). Müderriste bulunması gerekenler Osmanlı Dönemi'nde de benzer şekilde devam etmiştir diyebiliriz. Örneğin; Lala Şahin Paşa'nın Bursa'da inşa ettirdiği medresesinin, H.749/M.1348 tarihli vakfiyesinde müderrislerin âlim ve Hanefi mezhebinden olması, tatil günleri dışında görevlerine devam etmeleri gerektiği ve derslere gelmedikleri günler ve tatil günlerinde müderrislere ücret verilmeyeceği belirtilmiştir (Yavuzyılmaz, 2023, s. 47). Yine Bursa İmâdiye Medresesi'nin H.830/M.1427 tarihli vakfiyesinde göre, müderris alim, müttaki, nezih, ilmi ve âmil, medresede öğretilecek ilimleri bilen biri olmalıdır. Müderrisin nesli devam ettikçe vakfın soyundan olması, eğer kendi soy kesilirse iki kardeşinin soyundan olması gerektiği vurgulanmıştır (Öcalan, Sevim ve Yavaş, 2012, s. 369).

Amasya Gök Medrese ise diğerlerinden farklı bir kurumdur çünkü Seyfeddin Torumtay sadece kendi aile efradının eğitim alacağını belirtmiştir. Hatta "*yüksek ilimler ile meşgul bulunan evlâdından mülazemet mevkiinde ve himaye mahallinde bulunan herhangi birinin liyakati ve bu işe hak kazandığı ortaya çıkınca bir gün hatta bir saat gecikmeden tedris hizmetinin kendisine meşru hakkı olmasından dolayı verilmesini"* vakıf şartları arasına koymuştur (Kayaoğlu, 1978, s. 106).

Müderrisler sadece eğitimle meşgul olmamışlardır. İmam ve diğer hizmetlilerin maaş ve atamalarında mütevelli ile ortak kararlar almışlardır (Turan, 1948, s. 75).

Tablo 3.3 Vakfiye Verilerine Göre Müderrislerin Mezhepleri ve Aldıkları Ücretler

Yapının Adı	**Mezhep**	**Aldıkları Ücret**
Konya Ş. Altunaba Medresesi	Hanefi	800 dirhem
Konya Karatay Medresesi	Hanefi	-
Konya Atabekiyye Medresesi	Hanefi	-
Konya Sırçalı Medrese	Hanefi	-
Amasya Halifet Gazi Medresesi	Hanefi	1200 dirhem, 300 mud buğday
Sivas Gök Medrese	Şafii	150 dirhem,
Amasya Gök Medrese	-	40 mud (yaklaşık 4000 kg) buğday
Kırşehir Cacabey Medresesi	Hanefi	1200
Niğde Ak Medrese	Hanefi ve Şafii	20 sehim 1/5'i
Karaman Melek Hatun	Hanefi	-

Bu bilgilerin yanında bir de Kırşehir Cacabey Medresesinde, mescitte namaz kıldıran ve vakfın çocuklarını okutan fakih ve mescitte fakir çocukları ücretsiz olarak okutan muallim ve her ikisinin de halfe denilen yardımcıları bulunduğu belirtilmiştir (Temir, 1989, s. 134). Yukarıda adı geçen Hacı İvaz Paşa'nın inşa ettirdiği medresede de yetim çocuklara ders vermek üzere görevlendirilmiş bir muallim bulunduğundan ve günde 2 dirhem ücret aldığından bahsedilmektedir. Medreselerde yetim çocuklara ders vermek üzere görevlendirilen muallimlerin bulunması, burada küttab/sıbyan mektebi gibi ilkokul düzeyinde eğitim veren bir sınıfın mevcut olduğunu göstermektedir. Bu durum, Anadolu Selçuklu dönemine ait bağımsız bir mektep binasının, günümüze gelmemiş olmamasının

temel nedenlerinden biri olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla söz konusu dönemde, eğitim sisteminin bütün unsurları ile medrese binasının içinde çözülmüş olduğu akla yatkın gelmektedir/sonucuna varmak mümkündür.

Osmanlı Döneminde müderrislerin aldıkları ücretin medresenin derecesini belirlediği ya da medresenin derecesinin, müderrisin ücretini belirlediğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu dönemde de yine hisseli müderrislik ve görevin en fazla dört kişi arasında paylaştırıldığı görülmektedir. Niksar Yağıbasan Medresesi'nde müderris günlük 40 akçe, Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde H.1201/M.1786 yılında günlük 20 akçe ücret alırken H.1251/M.1835 yılında 50 akçeye yükselmiştir. Bu durum medresenin derecesinin de arttığını gösterdiği gibi medresenin gelirinin de arttığı anlamına gelir. Çünkü aynı medresede H.1316 yılına gelindiğinde müderrisin 150 kuruş (18 akçe) ücret aldığı görülür. Mardin Hatuniye Medresesi'nde 1518, 1523, 1564 yıllarında 15 akçe almışlardır.

Arşiv kayıtlarındaki verilere göre, medreselerde müderrislik görevinin paylaştırılmasının yaygın bir uygulama olduğu görülmektedir. Bu durumun birkaç nedeni olabilir. Vakfın mali durumu, görevin babadan oğula devredilmesi, yöneticinin isteği, haksız bir müdahalenin önüne geçmek gibi.

Vakfın mali durumuna göre müderrislik görevinin, nısf (yarım), sülüs (üçte bir), rub (dörtte bir) hisselere bölünmüştür. Bu genellikle gelirinin tek bir tam maaşı karşılayacak kadar yeterli olmaması nedenine işaret etmektedir.

Görevler çoğu zaman babadan oğula devredilirdi. Bu özellikle, görevli vefat ettiğinde görev hissesinin birden fazla erkek çocuk ya da kardeş arasında müştereken tevcih edilmiş olduğu görülür. Buruciye Medresesi'nde H.1251/M.1836 yılında nısf hisseli müderris vefat etmiş ve hisse iki oğlu tarafından müştereken paylaştırılmıştır.

Örneğin; Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nde H.1171/M.1757 yılında nısf hisseli müderrisler 30 akçe almışlardır. Ayrıca gerektiğinde mütevellilik görevini de üstlendikleri, aynı anda yürüttükleri de olmuştur. Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası/Şifaiye Medresesi'nde rub hisse müderrislerin görevlendirildiği kaydedilmiştir.

Görevden azil ya da feragat yoksa ölene kadar müderrislik görevini devam ettirmişlerdir. Vefat ettiklerinde erkek çocukları varsa ve göreve uygunsa erkek çocuklar müderris olmuşlardır. Örneğin Kayseri Çifte Medrese'de, H.1331/M.1912 yılında müderrisin vefat etmesi üzerine, müderrisin oğlu sınava tabi tutularak göreve getirilmiştir. Ya da Erzurum Yakutiye Medresesine müderris ataması yapılırken "mahlulünden lede'l-imtihan ehline numayân kebir oğlu" ifadesiyle büyük oğlunun sınavdan geçtiği bildirilmiştir.

Görevden azledilme durumunun olması merkezi bir denetleme sisteminin varlığını da göstermektedir. Müderrisler ne gibi durumlarda görevden azledilmişlerdir? Zimmetine para geçirmek, göreve uygun olmamak, yetersiz gelmek gibi nedenler bulunmaktadır. Akşehir Taş Medresesi müderrisinin, vakıf gelirlerinden zimmetine para geçirdiği tespit edilmiş; Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasında mütevelli, müderrisin öğretme yeterliliği olmadığı ve vakfın işlerine usulsüzce karıştığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmuştur.

Müderrislerin göreve devam etmediği günlerde ücret verilmemesi gerektiği de bildirilmiştir. Yani her türlü görev ihmali denetime tabi tutulmuştur.

Bazen bu aziller de tartışmalı ya da keyfi olmuştur. Örneğin, Kayseri Huand Hatun Medresesi'nde müderris olan Mevlâna Ali Efendi'nin ortada sebep yokken azledildiği kaydedilmiştir. Benzer şekilde Kayseri Çifte Medrese'de Mevlâna Veli'nin görevine son verilmiş ve itiraz üzerine görevine iade edildiği belirtilmiştir.

Ayrıca müftüler de müderris olarak görevlendirilmiştir. H.1013/M.1604 yılında Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi, H.1062/M.1652 yılında Kayseri Huand Hatun Medresesi, H.1067/M.1657 yılında Kayseri Sahibiye Medresesi, H.1068/M.1658 yılında Erzurum Yakutiye Medresesi, H.1078/M.1668 yılında Aksaray Zinciriye Medresesi, H.1117/M.1706 yılında Isparta Atabey Ertokuş Medresesi müderrisleri aynı zamanda müftülük görevini de üstlenmiştir, yani fetva vermek yetkisine sahip olmuşlardır.

Bir medresede/eğitim kurumunda fetva verme yetkisine sahip bir müderrisin atanmış olması yani müftü müderrislerin görevlendirilmesi ne anlama gelmektedir? Öncelikle bu bilgi bize kurumun ve görevlinin statüsü hakkında fikir vermektedir. Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinin Osmanlı eğitim sistemi içindeki yerini daha iyi anlamamıza neden

olmaktadır. Bir başka ifadeyle, yüksek dereceye işaret eden müftü müderrislik medresenin "hariç ellili" seviyesinde olduğunu gösterir. Atanan görevlinin ilmi yetkinliği de medresenin eğitim düzeyini gözler önüne serer. Fetva verme yetkisi (izni bi'l-ifta) verilen müderrisler ehl-i ilim olarak nitelendirilmiştir. Şeyhülİslâmın tertipleri üzerine ve ilimlerindeki kıdemleri nedeniyle atanmıştır. Medreselerin, Osmanlı eğitim sisteminde iyi bir konumda olduklarını göstermektedir.

Yalnızca medresenin statüsü değil aynı zamanda verilen eğitimin içeriği hakkında da fikir vermektedir ve eğitimin "fıkıh" üzerine kurulduğu anlamına gelmektedir. Kayseri Çifte Medrese hem bir tıp medresesi hem de uygulama merkezi (darüşşifa) iken Osmanlı Dönemi eğitim sistemi içinde tıp medresesi özelliğini kaybetmiş ama yine de Osmanlı eğitim sistemi içinde kullanılmıştır. Eğitimin sürekliliği olmasa da mekanının kullanımı devam etmiştir. Bir anlamda Osmanlı Döneminde kendinden önce inşa edilen eserler korunmuş eğitimin içeriği değişse de mekân olarak süreklilik sağlanmıştır.

Arşiv kayıtlarından kısa süreli ve geçici görevlendirme ile müderris atamalarının da yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Konya Sırçalı Medrese'de 1629 yılında iki ve 1641 yılında bir aylığına, Konya Nizamiye Medresesinde 1628 yılında iki, 1629 yılında üç ve 1630 yılında dört, Konya Şemseddin Altunaba Medresesinde ise 1629 yılında üç aylığına müderris görevlendirilmiştir. Vekaleten ya da geçici görevlendirmenin yapıldığı medreselerde, bu görevlendirmenin yapılmasının amacı asıl hak sahibi olan mirasçının görevi üstlenecek liyakatte ya da yaşta olmaması nedeniyle medresedeki eğitimi aksatmamak için geçici olarak başkasına verildiği anlaşılmaktadır. Divriği Darüşşifası/Medrese-i Kübra'da 1864 yılında müderris Süleyman Efendi'nin vefatı üzerine, müderrislik görevi küçük yaştaki oğulları ergenlik çağına ulaşana kadar Seyyid Ali Efendi'ye verilmiştir. Bir başka kayıtta Sinop Pervane Medresesi'nden gelmektedir. 1855 yılında mütevelli ve müderris Mehmet Edendi vefat ettiğinde görev oğlu liyakat kesbedene kadar bir başkasına verilmiştir. Bu geçici görevlendirmeler, Osmanlı idari sisteminde veraset hakkının bulunduğunu ve bu hakkın saklı tutulduğunu göstermektedir. Kurumun işlevselliğinin de liyakate sahip vekil kişiler aracılığıyla kesintiye uğramadan devam ettiği görülmektedir.

Osmanlı arşiv belgelerinden elden edilen bilgilere göre bir kişinin farklı görevler üstlendiği, bunun da çoğunlukla mütevellilik ve müderrislik vazifelerinde olduğu

görülmektedir. Hatta bu görevler birden fazla yerde de olabilmektedir. Örneğin; H.1230/M.1815 yılında Sivas müftüsü Mehmed Tahir Efendi aynı anda farklı kurumda ve görevlerde yer almıştır. Buruciye Medresesi'nde mütevelli ve müderris, Şifaiye Medresesi vakfında nezaret ve Alâeddin Camii vakfında mütevelli ve hatiplik görevlerini birlikte yerine getirmiştir. Aynı zamanda da müftüdür (Kat. No. 2.1.27).

Birden fazla görevin yürütüldüğü diğer örnekler de Aksaray Zinciriye Medresesi'nde H.1146/1734 yılında Mustafa Mısrî, müderrislik (25 akçe), tevliyet ve cibayet görevlerini bir arada sürdürmektedir. Mardin Şehidiye Medresesi'nde H.1278/M.1862 yılında Hızır Efendi, dersiâm, nazır ve mukayyid olarak görev yapmıştır. Kütahya Vacidiye Medresesi'nde H.1306/M.1889 tarihinde Fettahzade Osman Efendi'nin müderrislik, cüzhanlık ve tevliyet görevlerini üstüne aldığı ve hatta bu yüzden şikâyet edildiği görülmektedir.

Medreselerde eğitim devam etmekle birlikte aslında camide eğitimden de vazgeçilmediği görülmektedir. Elimize ulaşan kayıtlardan H.1214/M.1800 yılında Amasya Halifet Gazi Medresesi'nde, H.1249/M.1834 tarihinde Mardin Şehidiye Medresesi'nde, 1911 yılında Konya Karatay Medresesi'nde görevli müderrislerin ders-i âmm (camide ders verme) yetkisine sahip oldukları görülmektedir.

Medrese görevlileri arasında en yüksek ücreti müderrisler almışlardır. Ayrıca görevi müşterek olarak paylaşmış olmaları medrese bitiren öğrenci sayısında olan artışa bir çözüm bulmak olduğu gibi bir müderrisin farklı medreselerde de görev yapmasına olanak sağlamış olabilir. Belgelerden müderrislerin, padişah fermanı, şeyhülİslâm işareti, kadı, mütevelli arzıyla göreve gelebildiği gibi kendi istekleriyle de atanabildikleri anlaşılmaktadır.

Diğer İslâm ülkelerinde her mezhep için ayrı bir müderris ataması yapılırken; Anadolu'da buna ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü Anadolu'da yaygın mezhep Hanefi ardından da Şafiilik olmuştur ve atamalar bu şekilde yapılmıştır.

3.2.2.2. Muid

Ulema sınıfının üçüncü sırasını oluşturan muid, müderrisin verdiği dersi tekrar eden bir nevi asistanlardır (Çaycı, 2002, s. 91; Sakaoğlu, 2003, s. 20; es-Sakkar, 2006, s. 86). Muidlik görevi 'iâde' terimiyle ifade edilir. Medrese tarihinde muidlik görevinin Hicret'in beşinci yılında ortaya çıktığı ileri sürülmekle birlikte (Baltacı, 1977, s. 140) kabul gören görüş muidlik mesleğinin Nizâmiye medreselerinin kurulmasıyla ortaya çıktığıdır (es-Sakkar, 2006, s. 86).

Muid, müzakere ve tekrar için ve akşam hazır bulunmaktadır (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53) ve dersi dinlemek için talebelerle birlikte oturur. Müderris ders anlatımını bitirdikten sonra, dersin zor kısımlarının açıklanması veya ilk anlatışta anlaşılması güç olan noktalarının öğretilmesi için anlamayan öğrencilere yardım etmek muidin görevleri arasında yer almaktadır (Çelebi, 1983, s. 257). Muid, bugünün asistanı ile doçenti arasında bir konumdadır (Baltacı, 1976, s. 33; Bilge, 1984, s. 34).

Muidin görevi yukarıda değinildiği gibi sadece dersi tekrar etmek değildir aynı zamanda öğrencileri yakından takip etmek, onları tanımak ve gerektiğinde dersin değiştirilmesi konusunda müderrisi bilgilendirmektir. Öğrencinin kabiliyeti olduğu ders ile uğraşır ve onu öğretmeye çalışırdı (Turan, 1948, s. 77).

Yapıların vakfiyesinde kaç kişinin görevlendirileceği belirtilmiştir. Muid; zeki, çalışkan, yetenekli öğrenciler içinden müderris tarafından seçilir, mütevellinin onayıyla da göreve başlar (Kucur, 1993, s. 41; Çaycı, 2002, s. 91).

Osmanlı Dönemine gelindiğinde daha sistemli ve tecrübeli oldukları görülmektedir. Muid adayının özellikleri şu şekilde sıralanmıştır; liyakatli, seçkin, yararlanma seviyesinden faydalı olma seviyesine geçmiş, kabiliyetli, ilmi seviyesi yüksek, eser sahibi, icazetini hakketmiş, müderrisin gözüne girmiş danişmendler muid olmuştur (Uzunçarşılı, 1965, s. 8; Baltacı, 1977, s. 140; Sönmez, 1992, s. 194). Danişmend kadrosundan Sivas Gök Medrese'de bahsedilmektedir.

Müderris tayin edilmediği zamanlarda muidler de ders vermiştir. Muidlik, iki yıl sürmektedir ve muidliğin bittiğinin göstergesi liyakat ve yeterliliktir (Güven, 1998, s.

142). Birden fazla muid bulunabilmektedir. Sivas Buruciye Medresesinde üç muidin görev yaptığı bilinmektedir.

Osmanlı döneminde muidlerde de görevin müşterek olarak paylaştırıldığı dolayısıyla birden fazla muidin görevlendirildiği ve ücretlerinin ortalama 5 akçe olduğu görülmektedir.

Tablo 3.4 Vakfiye Verilerine Göre Medreselerde Görevli Muid Sayısı ve Aldıkları Ücretler

Yapının Adı	**Muid Sayısı**	**Aldıkları Ücret**
Şemseddin Atlunaba Medresesi	1	240 dinar (yıllık)
Amasya Halifet Gazi Medresesi	1	240 dirhem (yıllık)
Konya Karatay Medresesi	1	½ sehim
Konya İnce Minareli Medrese	2	10'ar dirhem
Amasya Gök Medrese	1	10 mud buğday
Sivas Gök Medrese	2	50'şer dirhem, yarımşar batman ekmek
Sivas Buruciye Medresesi	3	
Kırşehir Cacabey Medresesi	1	600 dirhem (yıllık)
Niğde Ak Medrese	1	10 sehim 1/10'i
Karaman Melek Hatun Medresesi	2	

3.2.2.3. Fakih

İslâm hukuku ile meşgul olan, iyi anlayan ve onu detaylarıyla bilen kişi diye bilinen fakih, Selçuklularda talebe anlamında kullanılmıştır (Kucur, 1993, s. 42; Karaman, 1995, s. 126).

Fakîhlere başlangıçta "mübtedi", sonra "mutavassıt", sonunda istidlal yaparak hüküm çıkarabilecek duruma gelince "müstedil" olarak adlandırılmıştır (Karakök, 2013, s. 219). Günümüze ulaşan vakfiye verilerine göre öğrenci sayıları, aldıkları ücretler ve hangi mezhepten olmaları gerektiği aşağıda verilmiştir;

Mardin Hatuniye Medresesi'ne ait taş vakfiyede, talebelerin Şafii mezhebinden olması gerektiği belirtilmiş, ancak bir sayı verilmemiştir. Yine Mardin Şehidiye Medresesi taç

kapısında bulunan taş vakfiyesinde *"şer'i ilimler ile uğraşanlara, tahsil gören ve orada iştigal eden medrese talebeleri"* denilerek bahsedilmiş ancak sayısı belirtilmemiştir.

Konya Şemseddin Altunaba Medresesi'nde öğrencilerin Hanefi ya da Şafii mezhebinden olması istenmiştir. 38 öğrencisi bulunmaktadır. 5 yıl medresede öğrenim gördüğü halde, başarılı olamayan öğrencinin medreseden çıkarılması şart koşulmuştur. Ayrıca medreseye belirtilen öğrenci sayının üzerinde bir giriş olursa vâkıfın üzerine fukaha/talebe reddedilir (Turan, 1947a).

Amasya Halifet Gazi Medresesi'nde, öğrencilerin yalnızca Hanefi mezhebinden olacağı belirtilmiştir. Medresenin 6'sı ilk sınıfta, altısı ileri sınıfta bulunan 12 öğrenci mevcudu vardır.

Konya Karatay Medresesi'nde öğrenciler dört Sünni mezhepten birine sahip oldukları vurgulanmaktadır. Öğrencilere ödemeler hisse üzerinden yapılmaktadır. 10 hisseye ayrılan vakıf gelirinin yedi hissesini imam ve talebelere tahsis edilmiştir (Yinanç, 1982).

Sivas Buruciye Medresesi taş vakfiyesinden 30 fıkıh öğrencisi olduğunu öğreniyoruz ancak ne kadar ücret aldıkları ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Sivas Gök Medrese'de 5 araştırıcı fukahaya 15'er dirhem, günlük 3 okka ekmek; Fıkıh kitapları okutan 5 kişiye (fakih) 10'ar dirhem, 3 okka ekmek; İslâm hukukunu iyi bilen 5 kişiye 20'şer dirhem, 3'er okka ekmek, koyun eti ve mübtedi (acemi) 5 kişiye 8'er dirhem ve günlük 3 okka ekmek verilmekteydi. Ayrıca öğrencilerden birinin imam olup cemaatle kılınması gereken namazlarda, mescitte halka namaz kıldırmasını, bu imamın yaşlı, imamlığın şartlarına haiz olmasını, bu suretle onun elbisesi için maaşına on dirhem günlük pişen koyun eti ve iki ekmek eklenmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 55). Buradan anlaşılacağı üzere medresede öğrenci olmak için bir yaş sınırlaması bulunmamaktadır.

Kırşehir Cacabey Medresesi'nde derslerde ve tekrarlamalarda devamlı bulunmak şartıyla 24 öğrenciden; 3'üne 180'er, 7'sine 144'er, diğer 7'sine 96'şar kalan 7'sine de 60'şar dirhem verilecektir. Son sınıf öğrencileri medresede yatılı kalacaktır ve öğrenciler 5 yıldan fazla medresede kalamamaktadır (Temir, 1989, s. 133).

Niğde Ak Medrese'de fıkıh ve usulü fıkıhta ihtisas yapmakla meşgul 3 sınıf vardır. Her sınıfta 5'er kişi eğitim almaktadır. Ayrıca bu sınıflarda eğitim almaya aday olan sarf,

nahif ve ulum-ü ebediye ile meşgul öğrenciler bulunmaktadır. Fıkıh ve usulü fıkıh okuyan üç sınıf maaşlıdır.

Son sınıf olan beş kişiye fukaha deniyor ki bunlar artık ihtisas yapmış istidlal ve mübahaseyi idareye muktedir, müderrisliğe namzet hukuk âlimleridir. Beş kişilik ikinci sınıf orta dereceli ve son sınıfa geçmeye namzet fakihlerdir. Mütefekkiha denilen beş kişilik birinci sınıf talebesi yani fakih namzetleri ise usulen tahsilini gördükten sonra hukukçuluğa intisap etmiş zümreydi.

Bunların yani on beş fakih ve mütefekkihanın maaşları vardır; evli ya da bekâr olmalarında bir sakınca yoktur. Birinci sınıf hukuk öğrencisi bir üst sınıfa geçerse, maaşsız olarak devam eden sarf, nahiv ve ulûmu edebiye ile meşgul talebeden uygun olanları buraya kaydolarak maaş almaktadır (Uzunçarşılı, 1942, s. 63).

Ayrıca Mevlana'nın Muineddin Pervane'ye yazdığı mektupların birinde "…Mecdiye medresesi mütevellileri bu tarihten sonra Sadreddin Muhammed'i medresenin bir fakihi bilsinler; ilim tahsilinde ilerlesin ve kendisine riayet edilsin. Vakfın şartına göre talebeye ayrılan para ve zahire tam olarak kendisine verilsin ve bu şekilde geçim derdinde kurtulsun sadece ilimle meşgul olsun" demiştir. Bir başka mektupta da İhtiyareddin ve İmameddin adlı iki öğrencinin aldığı maaşların kesilmesi üzerine öğrencilerin zor durumda olduğundan bahsetmiş ve maaşlarının iadesinin istemiştir (Turan, 1948, s. 79). Mevlana'nın bir başka mektubunda "….orada kendisine mensup tahsilde bulunan talebenin bir yabancının gelmesiyle harçlıklarının kesilmesinden korktukların, fakirlerin başka suretle tahsillerinin güç olduğunu" Tabip Eklemeddin'e iletmiştir.

Yani medreselerde sadece burs ya da maaş olarak adlandırabileceğimiz ücreti alan öğrenciler bulunmamaktadır. Bu nedenle vakfiyelerde belirtilen öğrenci sayılarından daha fazla öğrenci olduğu muhakkaktır. Bu konu hakkında en detaylı bilgiye Niğde Ak Medrese vakfiyesinde rastlamaktayız; *"1 müderris 1 muid ve fıkıh ve usulü fıkıhta ihtisas yapmakla meşgul 3 sınıf vardır. Her sınıfta 5'er kişi vardır. Ayrıca bu sınıflara aday sarf, nahif ve ulumü ebediye ile meşgul olan öğrenciler vardı. Fıkıh ve usulü fıkıh okuyan üç sınıf maaşlı idiler. Son sınıf olan beş kişiye fukaha deniyor ki bunlar artık ihtisas yapmış istidlal ve mübahaseyi idareye muktedir müderrisliğe namzet hukuk âlimlerinden idiler. Beş kişilik ikinci sınıf orta dereceli ve son sınıfa geçmeğe namzet fakihlerden olup*

mütefekkiha denilen beş kişilik birinci sınıf talebesi yani fakih namzetleri ise usulen tahsilini gördükten sonra hukukçuluğa intisap etmiş zümreydi. Bunların yani on beş fakih ve mütefekkihanın maaşları vardı; bunların evli ve bekâr olmalarında bir sakınca yoktu. Mütefekkihadan yani birinci sınıf hukuk talebesinden birisi bir yukarı sınıfa geçerse maaşsız olarak devam eden sarf, nahiv ve ulûmu edebiye ile meşgul talebeden münasipleri buraya kaydolarak maaşa geçebilirlerdi". Bir hazırlık sınıfı olduğunu ve bu aday öğrencilerin ücret almadan eğitime devam ettiğini söyleyebiliriz.

Ayrıca Kırşehir Cacabey Medresesi vakfiyesinden "salih ve takva bir öğretmene her yıl 240 dirhem verildiği, yetimlerin ve fakir çocuklarını meccanen okutulmasının şart olduğu bilgisini öğrenmekteyiz. Bu mektepte okuyan öğrencilerin her birine okumaya teşvik için her gün 5 filos (?)verilir (Temir, 1989). Buradan anlaşıldığına göre karşılıksız eğitim mektepte okuyan öğrenciler için de geçerlidir.

Tablo 3.5 Vakfiye Verilerin Göre Öğrenci Sayıları ve Aldıkları Ücretler

Yapının Adı	**Öğrenci Sayısı**	**Aldıkları Ücret**
Şemseddin Altunaba Medresesi[204]	İlerlemiş 3 talebe	15'er dinar (aylık)
	Orta derece 15 öğrenci	10'ar dinar (aylık)
	Başlangıçta olan 20 talebe (müptedi)	5'er dinar
Amasya Halifet Gazi Medresesi	6 Fakih (ileri derece)	60 dirhem (10'ar dirhem)
	6 Fakih	30 dirhem (5'er dirhem)
Konya Karatay Medresesi	Öğrenci sayısı belirtilmemiş	7/10 hissesi imam ve talebelere
Sivas Gök Medrese	5 araştırı fukaha	15'er dirhem, günlük 3 okka ekmek
	Fıkıh kitapları okutan 5 kişi (fakih)	10'ar dirhem, günlük 3 okka ekmek
	İslâm hukukunu iyi bilen 5 kişi	20'şer dirhem, günlük 3'er okka ekmek, koyun eti
	Mübtedi (acemi) 5 kişi	8'er dirhem, günlük 3 okka ekmek
Sivas Buruciye Medresesi	30 Fıkıh bilgini	
Kırşehir Cacabey Medresesi	İlk 3 Öğrenci	180'er dirhem
	7'si	144'er dirhem
	Diğer 7'si	96'şar dirhem
	Kalan 7'si	60'ar dirhem
Niğde Ak Medrese	İstidlal ve mübahaseyi sağlayan 5 kişi	4'er sehim
	Orta halli araştırmacı (mutavassıt fukaha) 5 kişi	3'er sehim

[204] Yapılan nakdi desteğin yanında bir koyun ve günde 80 rıtl ekmek ve tatlı için de günde üç dinar verilmesi şart koşulmuştur (Turan, 1947a, s. 203).

	Mübtedi (Başlangıç) 5 kişi	2'şer sehim

Osmanlı Dönemi medreselerinde de eğitimin haftanın beş günü yapıldığı salı ve cuma günlerinin tatil olduğu görülmektedir (İzgi, 1997, s. 41-42). Anadolu Selçuklularından kalan ve Osmanlı Döneminde de kullanılmaya devam eden öğrenci sayısını bildiğimiz medreseler bulunmaktadır. Bunlardan Tokat Yağıbasan Medresesi'nde 1838 yılında altı, 1842 yılında üç, 1847 yılında ise dokuz öğrenci, Kayseri Kölük Medresesi'nde 1847 yılında beş, Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde 1540 yılında altı, Mardin Hatuniye Medresesi'nde 1518, 1523,1564 yıllarında üçer öğrenci, Divriği Darüşşifası'nda 1399 yılında 6 öğrenci, Sivas Gök Medrese'de 1574 yılında yedi, Kayseri Huand Hatun Medresesi'nde 1847 yılında otuz iki, Konya Sırçalı Medrese'de 1800'lü yıllarda yirmi dört; Kayseri Hacı Kılıç Medresesi'nde 1847 yılında otuz yedi; Konya Karatay Medresesi'nde 1880 yılında yirmi beş olan sayı 1901-1903 yıllarında on dokuz, Konya İnce Minareli Medrese'de 1901 yılında on iki, Kayseri Sahibiye Medresesi'nde 1847 yılında kırk bir, Kütahya Vacidiye Medresesi'nde 1900-1901 tarihlerinde kırk; 1903 tarihinde on altı, 1912 tarihinde ise yirmi; Amasya Halifet Gazi Medresesi'nde 1846 yılında on beş öğrenci; 1900 yılında kırk, 1904 yılında ise otuz sekiz; Konya Küçük Karatay Medresesi'nde 1901-1903 yılları arasında yirmi bir, 1914 yılında yirmi dört; Konya Hatuniye Medresesi'nde 1901 yılında otuz-otuz iki, 1914 tarihinde otuz yedi öğrenci, Eğirdir Dündar Bey Medresesi'nde 1901 ve 1903 yıllarında on bir öğrenci, Kayseri Ziyaiye Medresesi'nde 1847 yılında otuz dört, Kayseri Pervane Bey Medresesi'nde 1847 yılında yirmi iki öğrenci bulunmaktadır.

3.2.2.4. Danişmend

Yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı Döneminde müderris ve muidin yanında ileri düzey öğrenci olarak adlandırabileceğimiz danişmend ile karşılaşıyoruz. Bunlar gayri resmi olarak ders gruplarının başında iç disiplini sağlayan ve kendi çaplarında öğrencilere yardım eden kişilerdir (Sönmez, 1992, s. 193).

Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası/Şifaiye Medresesi'nde H.1124-25/M.1713-14 yıllarında danişmend ataması yapıldığı görülmektedir. Sivas Gök Medrese'de de yine aynı şekilde normal eğitimini tamamlamış müderrislik yolunda ilerleyen danişmendler

bulunmaktadır. Bir mud buğday karşılığında bu görevi yerine getirmişlerdir. Diğer medreselerde böyle bir görevli ataması belgesine rastlanmamıştır.

3.2.3. Hizmetli Kadrosu

Yardımcı personel olarak adlandırabileceğimiz bu grupta, medreselerin temizliğinden, ısınmasına, aydınlanmasından, açılış kapanışına kadar birçok görevli bulunmaktadır. Tezimizin bu bölümünde yine öncelikle vakfiye verilerinden elde ettiğimiz bilgilere göre medreselerdeki bu hizmetli personelin özellikleri ve görevleri anlatılacaktır.

3.2.3.1. Ferraş

Arapça bir kelime olan ferraş sözlükte "bir şeyi yaymak, döşemek" anlamına gelmektedir. Cami, imaret, medrese gibi vakıf eserlerinin temizliğini yapan, halı, kilim, hasır gibi mefruşatı sermekle görevli olan kişiye ferraş denilmektedir (Yediyıldız, 1983, s. 57; Pakalın, 1993, s. 608).

Vakfiyelerin bazılarında ferraşların görevleri ve aldıkları ücretler hakkında bilgi bulunmaktadır. Bunlardan; Konya Şemseddin Altunaba vakfiyesinde ferraşın görevleri arasında medresenin halılarının serilmesi, temizliği ve medrese içerisindekilerin hizmetine bakılması sayılmış ve aylık 5 dirhem alacağı belirtilmiştir (Turan, 1947a, s. 202). Sivas Gök Medrese'de ferraşın aynı zamanda ihtiyaçların temin edilmesinden ve yakacağın seneden seneye yetecek miktarda olmasına dikkat etmesi gerektiğinde bahsedilmiştir. Emir-i Kebir Bahae'd-din Kutlu'ya medresenin ferraşı olmak şartıyla ayda otuz dirhem verilmiş ve bu görevi onun soyundan gelen kişiler devam ettirmiştir. Bahaeddin'in neslinden kimse kalmadığında ise ferraş olan kişiye ayda 20 dirhem verilmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 55). Konya Karatay Medresesi vakfiyesinde ise ferraşın vâkıfın kardeşinin oğullarından (yani yeğeni ve nesli) olması şartı getirilmiştir. Ücret olarak da 10 hisseye ayrılan vakıf gelirinin 1 hissesinin yarısını kapıcı ile almaktadır (Turan, 1948, s. 142). Bu dönem vakfiyelerinde görülen bazı görevlerin, vâkıfın yakınlarına kendi nesline verilmesi geleneğinin burada da devam ettiği görülmektedir. Konya İnce Minareli Medrese'de de ferraş Sinanü'd-dîn Yakûtî'ye

verilmiş ve yine kendi nesilleri üzerinden devam etmiştir. Ücret olarak da günde bir batman ekmeğin dörtte biri verilmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 40).

Kırşehir Cacabey Medresesi'nde ferraş, senelik 120 dirhem ve her gün bir pay ve aylık bir okka sabun almaktadır (Temir, 1989, s. 134).

Amasya Gök Medrese'de ise ferraşın aldığı ücret yıllık 4 mud buğday olarak ödenmiştir (Kayaoğlu, 1978, s. 106).

Karaman Melek Hatun Medresesi vakfiyesinde belirtildiğine göre, kapıcı ve ferraşın beraber çalıştıkları dershaneleri, medresenin her tarafını süpürecek, ders okunacak yerlerin yaygılarını yayacak, kandilleri yakıp söndüreceklerdir (Konyalı, 1968, s. 108). Niğde Ak Medrese'de ferraş veya kayyım her gün sabahtan itibaren medreseyi süpürüp temizleyecek, aynı zamanda müderris ve talebenin hizmetlerine bakacaktır. Ücretler sehim üzerinden verilmekte olup 100 sehme ayrılan medrese gelirinin *dört* sehmini müezzin, nakib ve kapıcıyla müşterek almışlardır (Uzunçarşılı, 1942, s. 59-62).

Vakfiyelerde yer alan görev tanımlamalarından anlaşılacağı üzere temizlikten, öğrenci ve müderris odalarının döşenmesinde kullanılan örtülerin serilmesinden hatta kandil yağı, yakacak temininden sorumlu olan kişilerdir.

Osmanlı Dönemine ait arşiv kayıtlarında, Tokat Yağıbasan Medresesi'nde ferraşın, H.984/M.1576 yılında aylık 8 akçe aldıkları bildirilmektedir. Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde görevli ferraş ise 1518 yılında günlük 1 akçe alırken 1564 yılında 2 akçe almıştır. Mardin Şehidiye Medresesi'nde de 1518, 1523, 1564 yıllarında ücretleri 1 akçedir. Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası'nda görevli ferraş 2 sehim almaktadır. Müşterek olarak görevlendirme ferraşlıkta da geçerlidir. H.1173/M.1600 yılında Darüşşifada nısf hisseli ferraşlar bulunmaktadır. Sivas Gök Medresede H.1108/M.1697 yılında 1 akçe ücret almıştır. Aldıkları ücretlerin ortalama olarak diğer illerde de aynı olduğu görülmektedir.

3.2.3.2. Bevvap (Kapıcı)

Bevvap; medresenin belli saatlerde açılıp kapanmasından, aynı zamanda bekçiliğini üstlenen ve güvenliğinden sorumlu kişilere denilmektedir. Diğer pek çok resmî kurumda olduğu gibi medresenin de belli bir düzende çalışabilmesi için giriş çıkış saatlerinin belirlendiği muhakkaktır.

Bevvaplarla ilgili olarak vakfiyelerde neredeyse hiç bilgi bulunmamaktadır. Sadece böyle bir görevlinin varlığından bahsedilmiş ve aldığı ücret belirtilip geçilmiştir.

Konya Karatay Medresesi'nde bevvap ücret olarak kalan paranın onda bir hissenin yarısını ferraşla paylaşmıştır (Turan, 1948, s. 142-143).

Sivas Gök Medrese vakfiyesinde, medresedeki görevliler sayılırken bir kapıcı bulunması gerektiği belirtilmiştir. Kapıcının alacağı ücret ise aylık 20-25 dirhem olarak belirlenmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 55).

Amasya Gök Medrese vakfiyesindeki bilgiye göre, yıllık 4 mud buğday bir kapıcısı ve yine aynı ücreti alan medresenin aydınlatılmasından sorumlu kandilci bulunmaktadır (Kayaoğlu, 1978, s. 101).

Kırşehir Cacabey Medresesi'nde görevli kapıcı 90 dirhem ücret almaktadır (Temir, 1989)

Niğde Ak Medrese'de *dört* sehmi müezzin, nakib, ferraş ile müşterek almıştır. "*Kapıcının da gece ve gündüz medreseye devam ile vazifesini ifayı şart etti"*. Buradan kapıcının aynı zamanda bekçi olduğunu anlıyoruz. Eğer bir şahıs müezzin, nakib, ferrâş ve bevvab vazifelerini üstlenirse ve bu konuda faydalı olursa mütevelli ona karışmayacak ve kapıcı da akşam, sabah görevini yerine getirecektir (Uzunçarşılı, 1942, s. 59).

Karaman Melek Hatun Medresesi'nde yukarıda bahsedildiği gibi kapıcı ve ferraş beraber çalışmaktadır (Konyalı, 1968, s. 108).

Medresede görevli ferraşın Osmanlı Dönemindeki durumu değerlendirildiğinde, günümüze ulaşan bilgilerden aldıkları ücretlere bakıldığında örneğin Niksar Yağıbasan Medresesi'nde 1839 yılında görevli bir ferraş 102,5 kuruş almaktaydı. Görevlendirmelerini Şeyhülislamın da yaptığı anlaşılmaktadır. Diyarbakır Mesudiye

Medresesi'nde H.1152/M.1740 yılında Şeyhülislamın görevlendirdiği bevvaba günlük 6 akçe ödenmiştir. Konya Karatay Medresesi'nde görevli bir ferraş 1703 yılında 2 akçe almaktadır. 1500 yılında Konya Eski Şifahane'de günlük 1 akçe ücret verilmektedir.

3.2.3.3. Kütüphaneci

Medreselerde kitapların korunması içim "*Hâzin'ül-Kütüb*" yani kütüphaneci tayin edilmiştir. Dolayısıyla bu da medreselerin içerisinde kütüphane bulunmasını gerektirir (Kucur, 1993, s. 45). Vakfiyeler aracılığıyla, mütevelli ve nazırın her yıl vakıf gelirlerinden ayrılan belli bir miktar para ile kütüphane için gerekli kitapları aldığını, okuyucuların kitabın değeri kadar parayı kütüphaneye vermek koşuluyla kitap alabildiklerini ve kitabı getirdikleri zaman paralarının iade edildiğini öğreniyoruz (Kucur, 1993, s. 44; Balık, 2001, s. 1).

Bahsettiğimiz konuya verilebilecek örneklerden ilki, günümüze ulaşan en erken tarihli Anadolu Selçuklu dönemi medrese vakfiyesi Konya Altun-Aba Medresesine aittir. Vakfiyede mütevelli ve nazırın her sene yüz dinar ile oraya uygun kitap alacağı, kütüphanede muhafaza edilen kitaplardan yararlanmak isteyenlerin, kitabın karşılığında emaneten belli bir ücret verip ödünç alabileceklerdir. Kitap teslim edildikten sonra para iade edilmiştir (Turan, 1947a, s. 202).

Sivas Buruciye Medresesi avlusunda bulunan vakfiye özeti denilebilecek taş vakfiyesinde ifade edildiğine göre 1 kütüphane görevlisi bulunmaktaydı.

Sivas Gök Medrese'nin vakfiyesinde de kütüphanede kitapları muhafaza edici bir kişi görevlendirildiği kaydedilmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53).

Kırşehir Cacabey Medresesi'nde, Vakfın azatlısı Seyf el-Din Abdullah kütüphaneden sorumlu olmuştur. Yıllık 360 dirhem karşılığında vakfın türbesinde bulunacak ve medreseye vakfedilen kitapları muhafaza edecek pazartesi ve perşembe günleri kitaplığı açık bulunduracak; medresede bulunanlar ve hariçten kitap isteyenler için rehin karşılığında kitap verileceği bildirilmiştir (Temir, 1989, s. 133).

H.1166/M.1753 yılında Diyarbakır Zinciriye Medresesi kütüphanesi ile ilgili kayıtta kitapların kaybolmasından ve buna dair alınan önlemden bahsedilmektedir. Mütevelli ve

müderris, kütüphanedeki kitaplarının kaybolmaması için bir defter düzenlenerek kitapların kayda geçirilmesi kararlaştırılmıştır[205].

3.2.4. Dini Görevliler

Karahanlılardan günümüze ulaşan ve daha önce bahsedildiği gibi Anadolu'daki vakfiye geleneğinin de prototipini oluşturan Tamgaç Buğra Han vakfiyesinde belirtildiği gibi banilerin medrese yaptırmasındaki gaye Hz. Peygamber'in şu hadisiyle daha iyi anlaşılmaktadır; *"İnsanoğlunun üç eseri hariç ölümü ile eserleri de son bulur; kalıcı olan üç eseri: kendisinden sonra ona hayır dua edecek evladı, bıraktığı hayırlı eserler ve insanların yararı için bıraktığı ilim"* (Bilhan, 1982, s. 117). Bu anlayış Anadolu'da da aynı şekilde devam etmiştir. Örneğin Amasya Gök Medrese vakfiyesi de Peygamberin bu hadisiyle başlamaktadır. Dolayısıyla hayır sahipleri de hem ilmî hem de dinî anlamda görevlerini tam olarak yerine getirmek istemişler ve medreseler sadece eğitim merkezi olarak kalmamış, aynı zamanda gelenlerin ibadetlerini yapmaları içinde her türlü imkânın sağlandığı bir kurum olmuştur. Kırşehir Cacabey vakfiyesinde ise *"Tanrı kitabında; "Sizin elinizde olan her şey tükenir, Tanrı katındaki her şey bakidir" der. Bu mülk ve malları Tanrı'nın büyük sevap kazandırması için vakfeder. Medresede Cuma namazı kılınmasını ve hutbe okunmasını şart etti ki maksadı yüce Tanrı huzurunda derece ve onun rızasını kazanmaktır"* (Temir, 1989, s. 104-132).

Medreselerin içinde tamamına yakınında, ister halka açık olarak isterse sadece kendi personelinin kullanabileceği olsun bir mescit bulunur. Vakfiyelerden elde edilen bilgilerden de burada görevli imam, hatip, müezzin, hafız, duâgu, naathan, cuma günü tesbih ve dua okuyanlar gibi çeşitli dini personel bulunduğunu öğrenmekteyiz.

3.2.4.1. İmam, Hatip ve Müezzin

Cemaatle kılınan namaza önderlik eden kişiye imam (Küçükaşçı, İmam, 2000, s. 178); hutbe okuma, güzel söz söyleme, vaaz ve nasihat eden kişiye hatip (Kaya, 1998, s. 156); ezan ve salâ okuyan, kamet getiren kimseye de müezzin denilmektedir (Küçükaşçı, 2020, s. 489)

[205] Bkz. Diyarbakır Zinciriye Medresesi Katalog No. 5

Medreselere çoğunlukla bir müderris görevlendirilmesine rağmen din görevlisi sayısı genellikle 4-5'tir. Aslında bu şaşırtıcı bir durum değildir. Bu durum vâkıfın öldükten sonra sevap kazanmaya devam etmesiyle ilgilidir. Bu anlamda medreselerde görevli din adamı sayısı fazla tutulmuştur. Bazı vakfiyelerde bu görevliler konusunda fazla ayrıntıya girilmezken, bazılarında daha ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Konya Şemseddin Altunaba Medresesi'nde de görevli imam ve müezzinin Hanefî mezhebinden olması istenmiştir. Buna göre imam yıllık 200 dinar, müezzin ise 100 dinar almaktadır (Turan, 1947a, s. 202).

Konya Karatay Medresesinde 10 hisseye ayrılan vakıf gelirinin 7 hissesi, mezhep şartı konulmamış olan imama (4 imamın mezhebinden) ve fakihlerden derslerle düzenli bir şekilde ilgilenenlere ayrılmıştır (Turan, 1948, s. 142)

Amasya Gök Medrese vakfiyesinde sayıları belirtilmeyen imam 6, hatip 10, iki müezzin 3'er mud buğday almaktaydı (Kayaoğlu, 1978, s. 101).

Medresede görevli imamlar ve müezzinler hakkında en detaylı bilgiye Sivas Gök Medrese vakfiyesinde rastlamaktayız. Buna göre; "Fukahadan ehl-i salah ve Şafii mezhebinden olanlardan biri medresede İmam olup, medresenin mescidinde beş vakti ve Regaib, Berat ve Kadir gecelerinde cemaatle edası müstehap olan nafile namazları cemaatle eda etmesini, adı geçen fukahadan biri medresede imam olup şer'in ve örfün cemaatle edasına hükmettiği namazlarda, mescitte halka namaz kıldırmasını, bu imamın yaşlı, imamlığın şartlarını haiz olması" gerektiğinden bahsedilmiştir. Toplamda 3 imam bulunmaktadır. Medresede 2 müezzin görevlidir ve aylık 25'er dirhem almışladır. Müezzinlerden biri özel gün ve gecelerde alınan sıcak pideyi, minarenin şerefesinden fukara, yoksullara ve isteyen herkese başa kakmaksızın birer birer dağıtmakla görevlidir (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53-55).

İmamların ne kadar maaş aldıkları belirtilmemiştir ancak medrese öğrencilerinden en yaşlısının imam olacağı ve aldığı maaşa 10 dirhem daha ekleneceği ve her gün pişen koyun etinden alacağı bildirilmiştir. En yüksek öğrenci maaşı 20 dirhem olduğuna göre Sivas Gök Medrese'de görevli bir imam aylık 30 dirhem ve her gün pişen koyun etinden almaktadır sonucuna varabiliriz.

Kırşehir Cacabey Medresesi mescidinde ezan okuyan müezzine yıllık 120 dirhem verilmiştir (Temir, 1989, s. 126). Vakit namazları için ayrı bir imam görevlendirilmemiş ve namaz kıldırma görevi aynı zamanda medresenin kütüphane görevlisi olan Seyfeddin Sungurca'ya verilmiştir. Cuma günleri hutbe okuyan ve Cuma namazını kıldırması istenen hatibe yıllık 480 dirhem ödenmiştir (Temir, 1989, s. 133). Sivas Buruciye Medresesi'nde ise dört hafız, bir imam ve bir müezzinin bulunduğu ifade edilmiştir (Hakkı ve Nafiz, 1997, s. 112). Ancak aldıkları ücret hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Karaman Melek Hatun Medresesi'nde cemaatle beş vakit namaz kıldıracak bir Hanefi imam ve bir müezzin bulunmaktadır (Konyalı, 1968, s. 108).

Niğde Ak Medrese vakfiyesinde göre imam olacak kişinin beş vakit farz namazları medresede kıldırmasını ve Regaip, Berat, Kadir gecesi ve teravih gibi namazları da cemaatle kıldırmasını, müezzinin de farz namaz vakitlerini ilân etmesi gerektiği bildirilmiştir. 100 sehime ayrılan vakıf gelirinden, imam 3 sehim alırken müezzin dört sehmi nakib, ferraş ve kapıcıyla müşterek almaktadır (Uzunçarşılı, 1942, s. 59-62).

3.2.4.2. Na'athan, Duagü, Hafız

Na'athan; cuma günleri büyük camilerde, Resulullah'ın vasıflarını anlatan, medh ü senâ eden na'at-i şerîfi, güzel sesle okumakla görevlendirilen kişidir (Kucur, 1993, s. 22). Sadece Amasya Gök Medrese vakfiyesinde rastladığımız naathan yıllık 4 mud buğday almaktadır (Kayaoğlu, 1978).

Duahan ya da duagü, günlük mesainin başlaması sırasında ya da kandillerde dua eden kişidir. Kırşehir Cacabey Medresesi'nde cuma günleri sultana ve Müslümanlara duan eden duahan yıllık 360 dirhem almıştır (Temir, 1989, s. 133). Bütün bu görevlerin erkek nesil üzerinden devam etmesine rağmen Diyarbakır'da bu durum değişmiştir. H.1166/M.1752 yılında duagü olan Seyyid Mehmed, 1753 yılında görevinden feragat ederek bu görevi kızı Zeynep'e bırakmıştır (VGMA, HD., 1061, s. 73). Aynı şekilde H.1173/M.1759 tarihinde duagü olan Derviş İsmail, kendi isteğiyle görevini kızı Suadiye'ye devretmiştir (VGMA, HD., 1056, s. 56). Bu iki kayıttan anlaşıldığına göre duagülük görevini kız çocukları da yerine getirebilmektedir.

Hafız, Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberleyen kişiye denilmektedir. Konya İnce Minareli Medrese'de, Kur'an okuyan iki hafıza 60 dirhem, Amasya Gök Medrese'de bulunan 10 hafıza yıllık 30 mud buğday verilmiştir. Kırşehir Cacabey Medresesi'nde türbede Kur'an okuyan 4 hafıza ise 680'er dirhem ödenmiştir.

3.2.5. Diğer Görevliler

Yukarıda sayılan görevliler dışında medresenin onarımından sorumlu ustalar, çahkenler, vâkıfın türbesinin bakımında görevli türbedarlar ve yeme-içme işlerini düzenleyen aşçılar bulunmaktadır. Bunlara ek olarak kar süpürücüsü ve zincirci gibi görevlilerde vardır.

Konya İnce Minareli Medrese'nin vakfiyesine göre mimara otuz, Sivas Gök Medrese'de ise vakfın onarımını yapan ustaya 50 dirhem (Bayram ve Karabacak, 1981), Amasya Gök Medresede ise onarımcıya yıllık 4 mud buğday ödenmektedir (Kayaoğlu, 1978).

Osmanlı döneminde H.1168/M.1755 yılında, Diyarbakır'daki Zinciriye Medresesi onarım yapan ustanın 5 akçe aldığı bilinmektedir. Genelde vakıf senedindeki görevliler listesine adı eklenen ve maaşları vakıf tahsilatından karşılanan bu mimarlar, yapıların bakım ve onarımında sorumludur. Atamaları sırasında Hassa Mimarlar Ocağı'nın onayını almışlardır (Afyoncu, 2001, s. 35).

Aşçıların da ücretleriyle ilgili de Sivas Gök Medrese'de aylık olarak on beş dirhem, Amasya Gök Medrese'de ise aşçı ve ekmekçi yıllık 4'er mud buğday, Konya Şemseddin Altunaba Medresesi'nde ekmek alınması ve tatlı pişirilmesi için günlük 3 dinar ayrılmıştır. Osmanlı dönemi kayıtlarında aşçıların ücretlerine bakıldığında Sivas Gök Medrese'de 1717 yılında günlük 6 akçe ödenmiştir.

Tokat Yağıbasan Medresesi'nde görevli bir çahken 1576 yılında 5 akçe, 1839 yılına gelindiğinde ise 102,5 kuruş ücret almaktadır. Sivas Gök Medrese'de görev yapan çahkene 1698 tarihinde, yıllık 2 mud buğday, 1 mud arpa verilmiştir.

3.3. EĞİTİM

Bu bölümde eğitim müfredatı açısından kaynaklardan elde edilen bilgiler sunulacak ve yine Osmanlı dönemi verileri ile karşılaştırma yapılacaktır. Yapının işlevinde ve verilen derslerde değişiklik var ise nedenleri hakkında görüş sunulacaktır.

Başlangıçta, Bâtıni Şiilik ile mücadele etmek için açılan medreseler genel olarak İlahiyat ve hukuk eğitiminin verildiği bir yüksek öğretim kurumudur. Hatta ilk yıllarında tartışmasız olarak fıkıh öğretimi yapılmıştır (Sayılı, 1985, s. 17).

Önceleri bu eğitim kurumlarında yalnızca müderris yetiştirilirken süreç içinde kadı, müftü, kâtip ve imam gibi görevliler yetiştirilmeye başlanmıştır. Böylelikle, bürokrat, asker, doktor gibi her türlü eleman ihtiyacı bu kurumlar tarafından karşılamıştır.

Medreselerde; aklî, naklî ve şer'i ilimler verilmektedir ve aslında hangi eğitimin verileceği vâkıfın isteği ve müderrisin kariyeri ile ilgili bir durumdur. Bu durum günümüze ulaşan vakfiyelerden örneklerle daha net anlaşılacaktır. Şemseddin Altunaba Medresesi'nde şer'i ilimlerden sadece füru, usul ve istidlal eğitiminden bahsedilmiş (Turan, 1947a), Konya Karatay Medresesinde müderrisin yine Şer'i ilimlerden hadis, tefsir, şeriat, hilaf, usul ve füru alanında öğretim yapacağı belirtilmiştir (Turan, 1948, s. 74). Sivas Gök Medrese'de müderrisin mezhebine göre şer'î hükümlerde yetkili, usûlü fıkıhta, hilâfiyat ilminde maharet sahibi olmasını ve öğrenci sınıflarından bahsedilirken de "*bahis ve istidlâl ve münazara ehli bulunan beş fakihin cumuu, furuku takrir, meseleleri izah, talebeye fıkıh kitaplarını şerh edenler, beşinin de fıkıhta, cumu ve furukta (yani üzerinde ittifak olunan ve kendisinde anlaşmazlığa düşülen ve fıkhî meselelerde üstünlükleri meydana çıkanlar) beşin de mutavassıtlar (yani ders vermeye, cumu ve furuku tahsil, özetleme ve incelemeye başlayanlar)"* (Bayram ve Karabacak, 1981) olması bize medresede verilen eğitim hakkında detaylı bilgi sunmaktadır. Kırşehir Cacabey Medresesi'nde şer'i ilimler okutulacağı ifade edilmiş ancak hangi dersler olduğu belirtilmemiştir (Temir, 1989, s. 126).

Karaman Melek Hatun Medresesi'nin vakıf şartlarında medresesinin müderrisinin; şer'î bilgisi yüksek, usul, hadis ve tefsir ilimlerini iyi bilen biri olması istenmiştir (Konyalı, 1968, s. 108). Niğde Ak Medrese müderrisinin de fıkıh, usulü fıkıh, ulumu şer'iye, ulûmu edebiyeye dair ders ve bunlardan başka sarf, nahiv gibi ulûmu âliye derslerini okutacağı

belirtilmiştir (Uzunçarşılı, 1942, s. 58-63). Bu bilgilerden medreselerin öğretim programı ve ihtisas alanları kısmen de olsa anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere, eğitim öğretim programlarında bir standardın ve kesinliğin olmaması başlangıcından beri eğitimin bir kuruluşa değil; müderrise bağlı olmasından kaynaklanmaktadır (Sönmez, 1992, s. 201). Bu durum aslında Osmanlı dönemi eğitim sisteminde de benzer şekilde devam edecektir. Medreselerdeki derecelenme müderrislerin aldıkları ücrete göre yapılmaktadır. Belirli bir sistem ve ders programı oluşturulacaktır ancak yine esas olan müderristir.

Bunun yanında eğitimde asıl olay kitap bitirmek ve dersler ezberleme, tekrar, tartışma ve yazma yöntemiyle yapılmıştır (Bozkurt, 2003, s. 323). Öğrenci, medreseye kabul edildiği günden itibaren hangi eserleri okumuşsa, o eserlerden sınav yapılır ve hocasından icazetname adlı belgeyi almıştır. Başarısız öğrenciler ise belli bir süre sonra medreseden çıkarılmıştır (Çay, 1984; Güven, 1998, s. 142).

Anadolu Selçuklu Dönemi medreselerinin eğitim programı hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz, ancak Osmanlı Dönemi medreselerinde derslerin nasıl işlendiğini biliyoruz, Buna göre, dersler hafta içinde düzenli olarak, sabah ve ikindi dersleri olmak üzere ikiye bölünmüştür. Sabah derslerini medresenin müderrisi medresede, ikindi derslerini ise dersiâm[206] camide vermiştir. Yani derslerin verildiği mekân da farklıdır. Sabah dersleri medresenin müderrisi tarafından verilen Sarf, Nahiv, Mantık dersleridir. İkindi derslerini camilerde ve ikindi namazından sonra hoca anlatılırdı (Arabacı, 1998, s. 58-59).

Öğrencilerin kıyasa kapılmaması, derslerinde tembellik ve hocalarına saygısızlık yapmamaları, müderrisleri babalarından daha önde tutmaları istenmektedir. Öğrenciler için mezhep sınırlaması yoktur (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53; Kucur, 1993, s. 43).

[206]Dersiâm müderrislerine Osmanlı dönemi kayıtlarında da rastlıyoruz. Dolayısıyla derslere hem medresede hem de camide devam edilmiştir.

Tablo 3.6 Vakfiyelerine Göre Medreselerde Öğrenci Sayısı ve Okutulan Dersler

		Konya Ş.Altun Aba Medresesi	**Amasya Halifet Gazi Medresesi**	**Isparta A. Ertokuş Medresesi**	**Konya Karatay Medresesi**	**Amasya Gök Medrese**	**Sivas Gök Medrese**	**Sivas Buruciye Medresesi**	**Kırşehir Cacabey Medresesi**	**Karaman Melek Hatun Medresesi**	**Niğde Ak Medrese**
Öğrenci Sayısı		38	12	-	-	-	20	30	24	-	15
Eğitim Süresi		5	-	-	-	-	3	-	5	-	3
Dersler	Cumuu	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
	Furu	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-
	Usul	+	+	-	+	-	+	-	-	+	-
	Şeriat	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-
	Hilaf	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-
	İstidlal	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
	Hadis	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-
	Tefsir	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-
	Fıkıh		+				+				+
	Ulûmu Edebiye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
	Sarf	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
	Nahiv	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
	Ulûmu Âliye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+

Anadolu Selçuklu medreselerinde, öğrenim süresi hakkında vakfiye verilerinden yola çıkarak ortalama 3- 5 yıl gibi bir tahminde bulunmak mümkündür.

Medreselerde Okutulan Dersler

Arapça ve Yardımcı Bilimler (Gramer): İslâmî bilimlerin temel derslerine hazırlayıcı veya yardımcı olan sarf, nahiv, belâgat, hesap, hendese gibi dersler temel eğitimi oluşturmaktadır.

Sarf / Etimoloji: Öğrenci medreseye başladığı zaman, kendisine gösterilen ilk derstir (Arabacı, 1998). Arapça gramerin kelime yapısını, kelimelerin nasıl türetildiğini inceler (Hızlı, 2008, s. 34; Kılıç H. , 2009, s. 136). Sarf dersi için okutulan kitaplar arasında Emsile, Binâ, Maksûd, İzzî ve Merah bulunmaktadır (Hızlı, 2008, s. 34).

Nahiv / Formoloji: Arapça gramerinin söz dizimi kuralları ile kelimenin cümle içinde aldığı konumu kapsayan bilimdir (Durmuş, 2006, s. 300; Hızlı, 2008, s. 34). Yani Arapça cümle yapısı ve kuruluşu ile ilgili kurallar anlatılmaktadır.

Niğde Ak Medrese vakfiyesinden de edindiğimiz bilgiye göre sarf, nahiv ve ulûmu edebiye bir nevi hazırlık dersleri gibidir ve bu sınıftaki öğrenci maaş almamaktadır (Uzunçarşılı, 1942, s. 63).

Belâgat: Sarf ve Nahiv kurallarını öğrenerek dil öğrenimini tamamlayan öğrenciye Arap edebiyatına yani Belâgat'a ait eserler okutulmaya başlanırdı. Belâgat, "Meânî", "Beyân" ve "Bedî'î" olarak üçe ayrılır. Böylelikle, öğreciler en büyük Arap edibinin bilmediği belâgat kaidelerini öğrenirdi (Arabacı, 1998, s. 64; Hızlı, 2008, s. 35).

Ulûmu Âliye Şer'i İlimler: Medreselerde okutulan en üst derecede okutulan dini ve temel İslâmi bilimler oluşturmaktadır.

Tefsir ve Tefsir Usulü: Tefsir, Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerini yorumlamak, aslına uygun biçimde anlaşılması zor olan yerlerini ve çok anlamlı kelimelerini dine uygun olarak açıklamaktır. Tefsirler, akla ve görüşe dayalı olmak üzere de ikiye ayrılır (Hızlı, 2008, s. 35).

Fıkıh (İslâm hukuku) ve Usul-ü fıkıh: Fıkıh, Helâl ve haram hükümlerini ayırmadan kullanılan ilim dalıdır (Hızlı, 2008, s. 37). Fıkhın felsefesi ve metodolojisi İslâm'da Ku'ran ve Sünnet'e göre yasaklanan ve yapılması hoş görülen davranışların uygulamasını anlatan bir ilimdir. İslâm'ın temel şartlarından olan, namaz, oruç, zekât, hac, kurban gibi

alanlarda insanların hangi davranışlarda bulunup bulunmaması gerektiğini ele almaktadır (Şanal, 2003, s. 152).

Hilaf: Fıkıh içinde okutulan bir alt disiplindir.

Hadis ve Usulü Hadis (Hadis Metodolojisi): Hz. Peygamberin sünnetini içeren hadis dersi bütün medreselerde okutulmaktadır. Hadis derslerini işlerken özellikle Kütübü's Sitte kitapları tercih edilmektedir (Uzunçarşılı, 1988, s. 463).

Bahis; mantık ve kelam ilimleri içinde aklî tartışma yöntemi olarak işlendiğini belirtir.

İstidlal, delil getirme, çıkarım yapma, akıl yürütme demektir. Özellikle mantık (mîzân), kelam ve fıkıh usûlü derslerinde istidlal, hem öğretim içeriği (mantığın konusu) hem de öğretim yöntemi (delillerle temellendirme) olarak yer almıştır.

Osmanlı kaynaklarından gelen bilgilerden de medreselerde okutulan dersler hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır. Dersler medresenin derecesine (paye) ve uzmanlık alanına göre değişiklik göstermekle birlikte, naklî (dini) ve aklî (pozitif) bilimler olarak iki başlık altında toplanmıştır. Örneğin Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde Hadis, Fıkıh ve Tefsir gibi ulum-u nakliye derslerinin yanı sıra ulum-u akliye dersleri de verilmiştir. Ancak hangi derslerin olduğuna dair bir açıklama yapılmamıştır.

Arşiv belgelerinde okutulan eserler hakkında da bilgi verilmektedir. Konya Sırçalı Medrese'de ağırlıklı olarak fıkıh dersleri verilmiş ve Hidaye, Konya Gühertaş Medresesi'nde Avamil, İzhar gibi gramer kitapları ve Şerh-i Şemsiyye, Şerh-i Matali, Şerh-i İsaguci gibi mantık dersleri, Konya Hatuniye Medresesi'nde Dârü'n-Navi, İzhar ve Halebi, Konya Karatay Medresesi'nde Akaid, Tasdikat ve Meâni, Kütahya Vacidiye Medresesi'nde Hey'et (astronomi) alanında eğitim verilmiştir.

Daha önce bahsedildiği gibi medrese eğitiminde müderris önemlidir. Dönemin ünlü müderrisleri hangi şehirdeyse onun yanına gidip eğitim alınmıştır. Orta Çağ Anadolu'sunda da bilginin peşinden gitmek esastır. Vakfiye verilerinde yola çıkarak medreselerde yukarıda saydığımız derslerin okutulduğunu söyleyebiliriz.

13. yüzyıl Anadolu'sunda yalnızca tasavvuf alanında değil, bilimsel faaliyetler bakımından da önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Özellikle Konya başkent

olmasının yanında bu alanda da parlak bir şehir olmaya adaydır. Zamanın bazı ünlü filozofları, müderrisleri ve bilginleri burada toplanmıştır. Bunlardan kelam ve mantığa dair *Metaliü'l-Envar* ve Konya medreselerinde okuttuğu *Beyanü'l-Hak* ve *Kitabü'l-Mendhic* adlı eserleriyle Kadı Siraceddin Urmevi, mantık ve felsefe alanındaki çalışmalarıyla Kadı İzzeddin Urmevi ve Şeyh Sadreddin Konevi, yine *"zahir ve batın ilimlerinin"* üstadı olarak kabul edilen Mevlâna Celaleddin-i Rumi Konya'daki bilim ve kültür çevresinin önemli isimlerindendir. Özellikle 13. yüzyılın ilk yarısında Konya'da inşa edilen birçok medrese ve bu medreselerin zengin vakıf gelirleriyle besleniyor olması, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden pek çok talebenin buraya gelmesine neden olmuştur (Ay, 2006b, s. 24).

Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled, çocukluğunda Akıncı Medresesi'nde Burhaneddin Ali b. Ebu Bekir'in fıkha dair eseri *Hidaye'yi* okumuş, ardından yüksek eğitim için Şam'a gitmiştir. Burada çeşitli ilimlerle meşgul olduktan sonra dönüş yolunda Halep'e uğramış ve bir süre ilmi sohbetlerde bulunmuştur. Gerek Mevlâna'nın gerekse Sultan Veled'in Halep ve Şam'a tahsil için gittiklerinde yaşlarının on beş-on altı arasında olması, eğitim amaçlı seyahatlerin hangi yaşlarda başlayabildiğine dair bir fikir vermektedir (Ay, 2006b, s. 27).

Bahâeddin Veled henüz çocuk yaştaki oğlu Celâleddin ile Anadolu'ya gelirken Malatya'dan Erzincan'a varmış ve İsmetiye Hanı'nda kalmıştır. Mengücek Beyi Behram Şah ve eşi O'nu hürmetle ağırlamışlardır. Ancak Baha Veled Erzincan'da kalmak istememiş ve yoluna devam etmiştir. Erzincan Akşehir'ine vardığında hükümdar hemen arkadan adamlarını gönderip, geri dönmesini rica etmiş, bunun üzerine Baha Veled burada kendisine bir medrese inşa edilmesi kaydıyla kalabileceğini belirtmiştir. Hemen kendisine burada bir medrese inşa edilmiş ve O, bu medresede bir süre ders okutmuştur.

Medreselerde Giyim – Kuşam

Müderrislerin ya da öğrencilerin kılık kıyafetlerini içeren etnografik malzeme hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Kendilerine özgü cübbe ve sarık giyindikleri kabul edilmektedir (Çaycı, 2002, s. 96). Daha önce de bahsedildiği gibi Sivas Gök Medrese vakfiyesinden, Ramazan ayında cuma geceleri müderris, muid ve öğrencilerin alemiyye

adlı bir kıyafet giyindiklerini öğreniyoruz (Bayram ve Karabacak, 1981). Müderris, muid ve öğrenciler aynı kıyafeti mi giyiniyorlardı ya da farklı renk cüppe ve sarık mı kullanılıyordu bunu bilemiyoruz. Ancak Nizamiye Medreseleri için müderris halifenin onayıyla beraber törenle, Hil'at denilen mavi cübbe ve siyah sarıktan bir kıyafet giyindikleri bilgisi bulunmaktadır. Aynı durum Anadolu medreselerinde de söz konusu olabilir.

3.4. PLAN ÖZELLİKLERİ VE MİMARİ ÖGELER

Medresenin, Orta Çağ İslâm şehirlerinin temel ögelerinden biri olması merkezî yerlerde konumlanmasını da beraberinde getirmiştir. Bir İslâm şehrinin merkezinde, Cuma namazlarının kılındığı Ulu Cami ve caminin etrafında da medrese, kütüphane, imarethane gibi dini ve ilmi yapılar konumlanmıştır. Bu nedenle Anadolu Selçuklu medreseleri, genellikle şehrin merkezlerinde ve anıtsal binalar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Büyük şehirlerde kurulan medreseler çoğunlukla ticaret ve hac yolları ile aynı güzergâh üzerinde bulunmaktadır. Mekke ya da başka bir kutsal şehri ziyarete giderken, fıkıh veya diğer İslami konuları öğrenmek isteyen hac yolcuları medreselerde konaklamıştır. Hem konaklama hem de eğitim faaliyetinin bir arada yürütülebilmesine olanak sağlayan medreseler tüccarların da hac yolcularının da uğrak yeri olmuştur (Leiser, 1985, s. 421).

Anadolu'da, yeni denemeler yapılarak bir üst evreye taşınmaya çalışılan medrese mimarisinde renkli/çok kültürlü sanat ortamının etkisi büyüktür. Anadolu medrese mimarisi hakkında daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi temelde avlu etrafında şekillenen yapı tipolojisi açık ve kapalı avlulu olmak üzere iki tiptir.

Dışa kapalı bir mimari kurguya sahip olan medreselerde, avlu ile eyvan arasındaki ilişki, medreselerin mekânsal organizasyonunun temelini oluşturur ve yapının planını belirleyen en önemli unsurdur. Bunun dışında yer alan öğrenci hücreleri, kışlık dershane, türbe, mescit, mutfak, tuvalet ve çeşme gibi birimler ise medresenin inşa edildiği dönem, bulunduğu coğrafya ve ihtiyaçlara bağlı olarak çeşitlilik gösterebilir. Bu mekânların tamamının her medresede bulunması zorunlu değildir (Kuran, 1969, s. 132)

Bu bölümde Selçuklu döneminde inşa edilen ve katalogda tanıtımları yapılan medreselerin sahip oldukları plan şemaları, benzerlik ve farklılıkları açısından genel olarak ele alınacaktır. Şemanın işlevle olan ilişkisi, tipolojik çeşitliliğin nedenleri tartışılacaktır. Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminden günümüze gelen yazılı kaynaklarda mekânsal düzenlemeye dair bir bilgi bulunmaması nedeniyle, asıl kaynak olan yapının kendisinden yola çıkarak bu düzenleme ve mimaride oluşan ortak dil üzerine yorum yapılacaktır.

Yukarıda ifade edildiği gibi Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi medreseleri, mimari ve plan açısından belli kurallara dayanan ortak özellikler göstermektedir. Bu bağlamda, avlu etrafında şekillenen plan şemasında iki tip karşımıza çıkmaktadır. Buna göre incelediğimiz dönem içerisinde ele aldığımız ve planları hakkında bilgiye sahip olduğumuz 56 medresenin, 38'i açık avlulu, 18'i kapalı avluludur. Açık avlulu medreselerden 27'si Anadolu Selçuklu[207], 11'i Beylikler[208]; kapalı avlululardan ise 14'ü Anadolu Selçuklu, 4'ü Beylikler döneminde inşa edilmiştir.

Kapalı avlulu medrese plan tipi, Anadolu'da ilk örnekleri teşkil eden ve kökenleri Orta Asya'ya dayanan mimari geleneğin devamı niteliğindedir. Danişmendliler döneminde inşa edilmiş olan Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreseleridir. Sıra dışı bir örnek olarak, Kayseri Kölük Medresesi'nde olduğu gibi camiyle kaynaşık bir plan şeması da yansıtabilirler. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (1224) kapalı avlulu ve kubbesinin dört serbest sütun üzerine oturmaktadır. 13. yüzyılın ortalarına gelindiğinde (Kösedağ Savaşı sonrası), Konya Karatay Medresesi (1251), Konya İnce Minareli Medrese (1258-1265) ile bu plan tipi gelişmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru İlhanlı dönemi etkisiyle inşa edilmiş olan Kırşehir Cacabey Medresesi (1272) ve Erzurum Yakutiye Medresesi (1310) dikkat çekici örneklerdir.

---

[207] Mardin Eminüddin Medresesi (12.yy ilk çeyreği), Şanlıurfa Eyyubi Medresesi (1191), Diyarbakır Mesudiye Medresesi (1193), Diyarbakır Zinciriye Medresesi (1198), Mardin Sitti Radviyye (Hatuniye) Medresesi (1176-1184), Kayseri Çifte Medrese (1205), Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi (1207), Mardin Harzem Taceddin Mesud Medresesi (1211), Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (1217), Kayseri Huand Hatun Medresesi (1228), Kayseri Seraceddin Medresesi (1238), Konya Tacül Vezir Medresesi (1239), Konya Kemaliye Medreses, Mardin Marufiye Medresesi (13.yy ilk yarısı), Mardin Şehidiye Medresesi (1201-1239), Afyonkarahisar Kale Medresesi (13.yy), Antalya Atabey Armağan Medresesi (1239), Çorum Hüseyin Gazi Medresesi (13.yy), Erzurum Çifte Minareli Medrese (13.yy sonu), Kayseri Avgunu Medresesi (13.yy sonu), Konya Sırçalı Medrese (1242), Kayseri Hacı Kılıç Medresesi (1249-1250), Konya Akşehir Taş Medrese (1250), Kayseri Sahibiye Medresesi (1267), Mardin Melik Mansur Medresesi (13.yy sonu), Sinop Süleyman Pervane Medresesi (1262-1263), Sivas Buruciye Medresesi (1271), Sivas Çifte Minareli Medrese (1271), Sivas Gök Medrese (1271), Tokat Gök Medrese (1270 sonrası), Erzurum Çifte Minareli Medrese (1285-90), Isparta Eğirdir Dündar Bey Medresesi (1301-1302), Amasya Darüşşifası (1308), Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi (1319), Aksaray Zinciriye Medresesi (1336), Ermenek Tol Medrese (1339), Alanya Obaköy Medresesi, Beçin Ahmed Gazi Medresesi (1376), Beçin Yelli Medrese (1344), Beyşehir İsmail Ağa Medresesi (1370), Karaman Hatuniye Medresesi (1383).

[208] Tokat Yağıbasan Medresesi (12.yüzyıl), Niksar Yağıbasan Medresesi (1157), Kayseri Kölük Medresesi, Konya Şemseddin Altunaba Medresesi, Amasya Halifet Gazi Medresesi, Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (1224), Divriği Darüşşifası (1228), Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi (1235), Konya Karatay Medresesi (1251), Konya İnce Minareli Medrese (1258-1265), Amasya Gök Medrese, Konya Ali Gav Medresesi (13.yy), Kırşehir Cacabey Medresesi (1272), Afyon Çay Taş Medresesi (1279), Erzurum Yakutiye Medresesi (1310), Kütahya Vacidiye Medresesi (1314), Erzurum Ahmediye Medresesi (1314), Karaman Emir Musa Medresesi.

Açık avlulu medreselerin Anadolu'daki ilk örnekleri Artuklu yani Güneydoğu Anadolu bölgesinde karşımıza çıkmaktadır. Diyarbakır Mesudiye (1193) ve Zinciriye (1198) Medreseleri bu plan tipinin erken örnekleridir. Anadolu Selçuklu döneminde Kayseri Çifte Medrese (1205) ile açık avlulu dört eyvanlı plan şeması önem kazanmıştır. Ayrıca birleşik işlevli yapı düzenlemesi ya da külliye düzeni içinde yer almaları da önemlidir.

Açık avlulu medreseler daha yaygın olarak kullanılırken, kapalı avlulu medreseler sınırlı örnekte karşımıza çıkmaktadır.

Beylikler döneminde inşa edilen medreselerin çoğunlukla bağımsız olduğu görülür. Erken dönem özelliği olan medreselerin bani türbelerini barındırması uygulaması beyliler döneminde de devam etmiştir. Açık avlulu, revaklı düzenlemeleriyle yine Selçuklu geleneği sürdürülür. Revaksız avlu düzenlemesinin görüldüğü yapılar, Alanya Obaköy Medresesi, Beçin Yelli (1344) ve Ahmed Gazi (1376), Manisa İshak Çelebi (1378) Medresesi'dir. Yüzyılın sonuna doğru inşa edilmiş olan Beçin Ahmed Gazi Medresesi (1376) mimaride değişimin gözlendiği bir yapıdır. Beylikler döneminde beklediğimiz sivri tonoz örtülü, dışa taşkın ana eyvan, burada kubbe ile örtülmüştür. Bir başka örnek Karaman Hatuniye Medresesi öğrenci hücrelerinin örtü sisteminde tonoz yerine kubbe kullanılmıştır. Bu uygulamalar erken dönem Osmanlı mimarisine geçişin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3.7 Günümüze Ulaşan Anadolu Medreseleri

Yapı Adı	Tarih	Kat Sayısı	Avlu	Revak	Eyvan	Oda	Mescid	Türbe	Cami	Darüşşifa
Niksar Yağıbasan Medresesi	1157-58	Tek katlı	Kapalı (12x12.20 m)	Yok	2		-	-	-	-
Tokat Yağıbasan Medresesi		Tek katlı	Kapalı(13x14)		3				-	-
Diyarbakır Mesudiye Medresesi	1193-1224	İki katlı	Açık (7x8)	3 yönden	1				-	
Diyarbakır Zinciriye Medresesi	1198-99	Tek	Açık	4	2				-	-
Mardin Hatuniye Medresesi	1176-84	İki	Açık	2	2			+	+	-
Mardin Ziyaretköy Medresesi	1211									-
Mardin Şehidiye Medresesi	1201-39		Açık		2			+	+	-
Kayseri Köllük Medresesi		İki		2	1				+	-
Kayseri Çifte Medrese	1205	tek	Açık	3	4			+		+
Eskişehir Ümmühan Hatun M.	1207-08	Tek	Açık	2	3?			+	+	-
Sivas I. Keykavus Darüşşifası	1217	Tek	Açık	3	4			+		+
Isparta Atabey Ertokuş Medresesi	1224	Tek	Kapalı		1			+		-
Sivas Divriği Darüşşifası	1228	Yarı 2 kat	Kapalı		4			+	+	+
Kayseri Huand Hatun Medresesi	1238	Tek	Açık	3	2			+	+	
Kayseri Seraceddin Medresesi	1239	Tek	Açık	3	3	8	-	-	-	-
Çankırı Cemaleddin F. Darülhadisi	1242	Tek	Kapalı		2			+	-	-
Konya Sırçalı Medrese	1242	İki	Açık	3	2	16		+	-	-
Kayseri Hacı Kılıç Medresesi	1249	Tek	Açık	3	2			+	+	-
Akşehir Taş Medrese	1250	Tek	Açık	2	4		+	+	+	
Konya Karatay Medresesi	1251	Tek katlı	Kapalı avlu	Revaksız	1			+		
Konya İnce Minareli Medrese	1258-65	Tek katlı	Kapalı avlu		1		+			
Sinop Pervane Medresesi	1262	Tek katlı	Açık avlu	revaklı	2			+		
Kayseri Sahabiye Medresesi	1267	Tek katlı	Açık avlu	3	4		+			
Kayseri Avgunu Medresesi		Tek katlı	Açık avlulu	3	3?4?					
Amasya Gök Medrese	1266							+	+	
Tokat Gök Medrese	1270	İki katlı	Açık avlulu	3	2		+	+		
Sivas Buruciye Medresesi	1271	Tek katlı	Açık avlulu	2	4		+	+		
Sivas Gök Medrese	1271	İki katlı	Açık avlulu	2	4		+	+		
Sivas Çifte Minareli Medrese	1272	Tek katlı	Açık avlulu		4					
Kırşehir Cacabey Medresesi	1272	Tek katlı	Kapalı avlulu		4					
Afyon Çay Medrese	1278		Kapalı avlulu		2					
Erzurum Çifte Minareli Medrese	1266-77	İki katlı	Açık avlulu		4					
Amasya Amber bin Abdullah Darüşşifası/Bimarhane	1308	Tek katlı	Açık avlulu	2 yönden	2					
Erzurum Yakutiye Medresesi	1310	Tek katlı	Kapalı avlulu		4			+		

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere medreselerin külliye düzeni içinde inşa edilmesi yaygın bir uygulamadır. Çoğunlukla cami birincil, medrese ya da darüşşifa ikinci yapı olarak inşa edilmiştir. Bu düzenlemede öncelikle caminin ön plana çıktığı sonrasında da medresenin ana düzenlemede yer aldığı örnekler üzerinden değerlendirme yapılarak ilerlenecektir.

Bu bağlamda caminin merkezde yer aldığı birleşmelerde, cami-medrese, cami-darüşşifa, mescit-medrese şeklinde gruplandırılacaktır.

Camiyle aynı alanı paylaşan medresenin ilk örnekleri Artuklu dönemine tarihlenen Harzem Tacüddin Mes'ud (1211) (Kat. No. 2.1.7), Mardin Şehidiye (13. yüzyılın ilk yarısı) Medresesi'nde (Kat. No.2.1.8) karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da ise benzer uygulamayı Kayseri Hacı Kılıç (1249) Medresesinde (Kat. No. 2.1.18) görmekteyiz. Bu yapılarda avlunun bir kanadında cami bulunmaktadır. Bu örneklerin ilk olarak Artuklu bölgesinde görülmesi şaşırtıcı bir durum değildir. Çünkü hemen yanı başındaki Suriye coğrafyasında Zengi ve Eyyûbi döneminde inşa edilen medreselerinde güney eyvan yerine ibadet mekânı yerleştirilmiştir. Bu da zamanla cami-medrese birleşiminin doğmasına sebep olmuştur.

Ayrıca cami-medrese kaynaşmasının erken dönem örneği ancak farklı bir düzenlemesine yine Kayseri'de, Danişmendli dönemine tarihlenen Kölük Medresesinde (Kat. No. 2.1.3) rastlamaktayız. Avlusuz ve camiyle birlikte inşa edilmiş tek örnektir.

Anadolu'daki ilk medreselerin cami-medrese bitişik olarak düzenlenmiş olması cami merkezli başlayan eğitimin etkilerinin devam ettiğini ya da caminin sadece ibadet değil aynı zamanda hala eğitim amaçlı bir mekân olarak kullanıldığını göstermektedir. Osmanlı Dönemi verilerinden gelen bilgilerden dersiâm diye bir müderrisin camide eğitim verdiği bilinmektedir. Yani cami her dönem eğitimin bir parçası olmaya devam etmiştir.

Cami ve medresenin bitişik olduğu yapılarda ikinci tip; medresenin külliyeyi meydana getiren yapılarla organik bir bağının olmadığı, dıştan bitişik/ camiden bağımsız mekânların kendi iç avlusunun olduğu düzenlemedir. Bu külliyeler cami, medrese, türbe yapılarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Danişmendli dönemine tarihlenen ve günümüze gelemeyen ancak özgününde Kayseri Ulu Camii'nin güneyine bitişik olan

Melik Gazi Medresesi'ni (Kat. No.2.3.2), Konya İplikçi Camii'nin güneyine bitişik ve günümüze 1202 tarihli vakfiyesi ulaşan Altun-Aba Medresesi (Kat. No. 2.2.4) birleşimi takip eder. İki yapıda cami-medrese plan şemasının ilk örnekleridir.

1238 yılına gelindiğinde Huand Hatun Medresesi, Huand Hatun külliyesi cami, medrese, türbe ve hamamdan oluşmaktadır (Kat. No. 2.1.14). Caminin merkezi konumda olduğu külliyede cami-türbe ve medrese ile cami- hamam bitişiğinde tasarlanmıştır. Beylikler dönemi örneklerinde ise Erzurum Ahmediye Medresesi (1314) (Kat. No. 2.2.14) cami ve medresenin bitişik, Manisa İshak Çelebi (1376) Medresesi, medrese ve caminin ayrı ayrı düzenlendiği örnekler arasında görülmektedir.

Cami-darüşşifa birleşmesine örnek Mengücekli Beyliği'ne ait olan 1228 tarihli Divriği Ulu Cami ve Darüşşifasıdır (Kat. No. 2.1.13). Darüşşifa, caminin güneyine dıştan bitişik olarak tasarlanmıştır. Medrese-cami düzenlemesiyle benzeşmektedir. Aralarında organik bir ilişki bulunmaktadır. Tokat Gök Medrese (1270 sonrası) özgününde medrese, zaviye, darüşşifa ve bimarhaneden oluşan bir yapı topluluğudur (Kat. No. 2.1.26).

Cami ve medresenin ayrı ayrı avluya sahip olduğu külliye kurgusunda diğer bir grubumuz, külliyeyi meydana getiren yapıların ortak avluda birbirinden bağımsız olduğu ve yani aralarında organik bir bağın olmadığı birimlerden oluşturduğu düzenlemedir. Aralarında organik bir ilişkinin olmaması bir anlamda farklı tarihlerde de inşa edildiğini göstermektedir. Örneğin; Diyarbakır Mesudiye Medresesi (1194-1223), Ulu Caminin bir parçası olarak avlunun kuzeyinde (Kat. No. 2.1.4), Eskişehir Seyyid Battal Gazi Medresesi (1208), caminin güneybatısında (Kat. No. 2.1.10) yer almaktadır. Mardin Emüniddin külliyesi cami, medrese, darüşşifa/maristan, hamam ve çeşmeden oluşmaktadır (Kat. No. 2.2.1). Konya Tac'ül Vezir Medresesi (1240) arşiv belgelerine göre; medrese, mescit, türbe ve hanikahtan oluşan bir yapı topluluğudur (Kat. No. 2.2.8).

Ana yapının medrese olduğu külliye örneklerinde ise medrese-mescit, medrese-türbe, medrese-darüşşifa birlikteliği dikkati çekmektedir. Özellikle cami-medrese ve medrese-türbe ilişkisi Selçuklu ve Beylikler döneminde sıkça kullanılan bir şemadır. Medrese giderek ön plana çıkmıştır. Etrafında ya da bitişiğinde türbe, çeşme gibi yapıların da yer aldığı görülmektedir.

Medrese ve darüşşifanın ortak avluyu paylaştığı yapılara ilk örneğimiz 1205 tarihli Kayseri Çifte Medrese yani Gıyasiye Medresesi ve Gevher Nesibe Darüşşifasıdır (Kat. No. 2.1.9). Kayseri Çifte Medresede hem işlevi hem de içerdiği birimlerle, Nureddin Zengi dönemi uygulamalarına benzemektedir (Eser, 2000, s. 161). Medrese ve darüşşifanın birlikte inşa edildiği başka bir uygulama Çankırı'da karşımıza çıkmaktadır. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darüşşifası (1235) ve Darülhadisi (1242) birbirine bitişik inşa edilmiştir (Kat. No. 2.1.16 ve 2.2.7).

Medrese-mescit uygulamasında, medreseye dıştan bitişik mescit ve buna bağlı minarenin giriş cephesinde toplandığı örnekler karşımıza çıkmaktadır. 1250 tarihli Akşehir Taş Medrese (yapı topluluğundan hanikah, imaret, hamam, çeşme yıkılmış; geriye birbiriyle organik bağlantılı medrese, türbe, dar'ül-kurra, mescit ve iki şerefeli minare kalmıştır) (Kat. No. 2.1.19) ve 1258-1265 yıllarına tarihlenen Konya İnce Minareli Medrese'dir (Kat. No. 2.1.21). Her iki örnekte de aynı cephede toplanan yapılar plan kurguları korunarak vurgulanmıştır.

Medrese içerisinde ya giriş eyvanının yanındaki mekanlardan biri ya da eyvanlardan birinin mescit olarak işlevlendirildiği örnekler arasında Konya Sırçalı Medrese (1242), Kırşehir Cacabey Medresesi (1272), Afyon Çay Taş (1278), Tokat Gök (1270), Sivas Gök (1271) Medrese, Sivas Buruciye Medresesi (1271) ve Erzurum Çifte Minareli (13. yüzyıl sonu) ve Yakutiye (1310) Medresesi bulunmaktadır.

Günümüze ulaşmayan ancak kaynaklar üzerinden varlıklarını bildiğimiz Konya Akıncı Medresesi (1210), Konya Devlet Hatun Mescidi bitişiğindeki Hatuniye / Devlet Hatun Medresesi (1229), Konya Kadı Kalemşah Medresesi örnekler arasında gösterilebilir. Kayseri Sahibiye (1267) Medresesi'nin ise özgününde karşısında bir mescit ve çeşme bulunmaktadır.

Beylikler dönemi eserlerine bakıldığında daha önce ifade edildiği gibi genel anlamda mimari düzenlemenin değişmediği ancak medreselerin bağımsızlaştığı görülür. Farklı bölgelerde, kültür ve medeniyete sahip olan beyliklerin kurulmuş olması ile yerel üslupların ortaya çıkmıştır. Eğirdir Dündar Bey (1302) (Kat. No. 2.1.33), Korkuteli Emir Sinaneddin (1319) (Kat. No. 2.1.37), Beçin Ahmed Gazi (1376) (Kat. No. 2.1.41) ve Yelli Medresesi (1312-1337) (Kat. No. 2.2.15), Karaman Hatuniye Medresesi (1383) (Kat. No.

2.1.42) açık ve dikey dikdörtgen planlı avluları ile Anadolu Selçuklu dönemi mimarisine benzerdir. Ancak örneğin Dündar Bey Medresesi'nde avluyu üç yönden kuşatan revak düzenlemesi yalnızca Ermenek Tol Medresesi'nde (1339) karşımıza çıkmaktadır. Revaklı avlu düzenlemesinde azalma görülür. Eğirdir Dündar Bey Medresesi ve Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi iki katlı ve revaklı düzenlemeleriyle Konya Sırçalı Medrese ile benzerlik göstermektedir.

3.4.1. Cephe Elemanları

Yukarıda kısaca bahsedildiği gibi Anadolu Medreseleri, dönemin eğitim anlayışını yansıttıkları kadar sahip oldukları mimari özellikleriyle de dikkat çekerler. Genellikle, ön yüz/cephe ve özelinde taç kapılar dışında diğer cephelerde aynı özenin gösterilmediği, oldukça sade tutuldukları anlaşılmaktadır. Özellikle medreselerin cephe kurgularında anıtsal bir etki yaratan taç kapıları, o anıtsal etkiyi arttıran minarelerinin yanı sıra köşe kuleleri, pencereleri ve çeşmeleri yalnızca cepheyi vurgulamakla kalmamış hem işlevsel hem de dönemin sembolik dili hakkında da bize bilgi sunmaktadırlar.

3.4.1.1. Taç Kapı

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi mimarisinde çoğunlukla dışa kapalı olan yapılar, ön cephelerindeki anıtsal taç kapı ile dışa açılır. Bu nedenle taç kapılar yapıların en belirgin ögeleri arasında olmalarıyla dikkat çekmektedirler. Özellikle medreselerde giriş/ön yüz cephesinin odak noktasını oluşturan taç kapılar, yalnızca yapıya girişi sağlayan bir unsur değil, aynı zamanda dönemin mimari estetiğini, taş işçiliğini ve sembolik anlayışını yansıtan birer sanat eseri niteliğindedir. Genellikle cephe ekseninde konumlandırılan taç kapılar, cephe yüzeyinden dışa taşkın ve yüksek tutulmuş kütleleriyle, yapıya anıtsal bir kimlik kazandırmaktadır[209].

[209] Taç kapı, bazı örneklerde cephe duvarının kalınlığı nedeniyle daha az ya da çok derin bir niş içine yerleştirilmiştir. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (1224), Sivas Çifte Minareli Medrese (1271), Amasya Gök Medrese (1290-1320) olduğu gibi. Taç kapılar hakkında detaylı bilgi için bkz. Bayburtluoğlu, (1976). Büyük Programlı Selçuklu Yapılarında Önyüz Düzeni, *Vakıflar Dergisi* XI Ankara, s. 67-106; Ünal, (1982), *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taç kapılar*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:14; Durukan, A. (2002). Anadolu Selçuklu Portallerinde Biçim ve Estetik,

Taç kapıların düzenlemesine bakıldığında, yüzeysel ya da derin bir niş içinde, dıştan dikdörtgen bir çerçeve sınırlandırılmış ve çoğunlukla mukarnas kavsara ile sonlandırıldıkları izlenmektedir (Ödekan, 1977; Tuncer, 2001; Durukan, 2002). Genel olarak basık kemerli olan giriş kapıları da ana niş içinde yer almaktadır. Taç kapı yan duvarlarına yerleştirilen ve taç kapının minyatür hali diyebileceğimiz yan nişler, ana nişe derinlik sağlayan ögelerdir. Yan nişlerde dikdörtgen bir çerçeveye, nişe ve sütuncelerle sınırlandırılmıştır (Ünal, 1982, s. 18).

Taç kapı nişinin örten kavsara, tonozlu[210], yarım kubbeli[211] ve mukarnaslı olarak çeşitlendirilmektedir. Çevresi genellikle sivri kemer ile kuşatılan taç kapıda, kemer bordürleri üzerinde geometrik geçmeler, bitkisel rumi ve palmet motifleri ile yazı kuşakları yer almaktadır (Ünal, 1982, s. 18). Selçuklu mimarisinde mukarnaslı kavsara derinlik etkisini arttırmaktadır. Orta Çağ Türk mimarlığını tanımlayan motiflerden biri haline gelmiştir[212]. Mukarnas dizileri, ışığın farklı açılarda yüzeye düşmesiyle dinamik bir yüzey hareketi oluşturmaktadır.

Böylece taç kapı, yalnızca cephenin bir elemanı değil, aynı zamanda dönemin ikonografik ve estetik anlayışını yansıtan bir mimari ögedir. Taç kapının iki yan kanadı, silme ve bordürlerle kademelendirilmiştir. Bu sayede derinlik kazandırılmıştır.

Ön cephe ve burada yer alan taç kapılar, medreselerin diğer cephelerine kıyasla daha özenli biçimde tasarlanmıştır. Bu durum, kullanılan malzeme türüyle de kendini göstermektedir. Yapıların diğer cepheleri çoğunlukla moloz taş ya da kaba yonu taş malzeme ile inşa edilirken, taç kapı bölümü düzgün kesme taş kaplamadır.

Bu bağlamda taç kapılar, yalnızca bir giriş yeri değil hem dini hem de kültürel bir mesaj taşıyan mimari öğeler haline gelmiştir. Anadolu Selçuklu dönemine ait Konya İnce Minareli ve Karatay Medresesi, Sivas Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese ve

---

Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu. *Gönül Öney'e Armağan*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 261-274

[210] Genellikle han taç kapılarında tercih edilen bu uygulama Divriği Darüşşifası ve Koya Sırçalı Medrese taç kapısında karşımıza çıkmaktadır.

[211] Konya İnce Minareli Medrese

[212] Mukarnas hakkında detaylar için bkz. Ödekan, (1977). *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Mukarnaslı Portal Örtüleri*, İstanbul; Ödekan, (1982). Mukarnas Öğesinde Bezemesel Çeşitlilik, *Prof. Dr. Kemal Söylemezoğlu'na Armağan,* İstanbul, s. 87-95; Tuncer, (2001). Anadolu Taç kapılarında Mukarnas, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C. 2, Konya, s. 361-387.

Kayseri Çifte Medrese gibi örneklerde taç kapıların zengin bezeme programlarıyla öne çıkmaktadır. Bu örneklerde geometrik kompozisyon, yazı kuşakları ve bitkisel süsleme unsurları bir arada kullanılarak taş yüzeyinde yoğun bir plastik etki oluşturulmuştur. Beylikler döneminde ise bu gelenek sürdürülmüş, ancak süsleme repertuarı yerel üsluplar ve yeni motif anlayışlarıyla çeşitlenmiştir. Karaman Hatuniye Medresesi (1283), Aksaray Zinciriye ve Ak Medrese, Ermenek Tol Medrese genel olarak Selçuklu geleneğini devam ettiren ancak süsleme repertuarında değişikliklerin olduğu görülmektedir. Ermenek Tol Medresesi ve Niğde Ak Medrese'de dikkati çeken en belirgin özellik oranlarda kendini göstermektedir. Taç kapı oldukça yüksek tutulduğu, mukarnasların boyutlarının küçüldüğü ve bezemenin yüzeyselleştiği görülür.

Taç kapılarda mukarnas sırasının 7-9 arasında olduğu görülmektedir. Sivas Gök Medrese (Foto. 2.168) ve Karaman Hatuniye Medresesi'nde 14 sıra (Foto. 2.240), Niğde Ak Medrese'de 22 sıra mukarnas dizisiyle taç kapının yüksekliği ile doğru orantılı olarak karşımıza çıkmaktadır (Foto. 2.246).

Bazı örneklerde taç kapının eksende yer almadığı görülmektedir. Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde (1193) taç kapı, kuzey cephede, eksenin doğusuna, Mardin Hatuniye Medresesi'nde (1176-84) güney cephede bulunan taç kapı, eksenin batısına kaydırılmış, Mardin Şehidiye Medresesi'nde (1239- 1260), güney cephenin batısına yerleştirilmiştir. Kayseri Çifte Medrese'de (1205) darüşşifaya giriş, güney cephenin batı köşesine alınmış taç kapıdan sağlanır. Konya Karatay Medresesi'nde de (1251) taç kapı doğu cephenin güneyinde bulunur.

Kavsara kuşatma kemerine sahip olmayan yapılar arasında Konya İnce Minareli Medrese (Foto. 2.119), Afyon Çay Medresesi (Foto. 2.193), Tokat Gök Medrese (Foto. 2.143), Sivas Buruciye Medresesi (Foto. 2.147) yer almaktadır.

Sonuç olarak taç kapı, her dönemde yapının ön cephesinin en gösterişli elemanı olma özelliğini korumuş; mimari, sanatsal ve sembolik anlamda Anadolu İslâm mimarisinin en güçlü anlatım alanı hâline gelmiştir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinin taç kapıları, yapının mimari kimliğini belirleyen ve dönemin sanat anlayışını en yoğun biçimde yansıtan elemanlardır.

3.4.1.2. Minare

Tez kapsamında incelenen 128 medrese arasında Konya Akşehir Taş Medrese (1250), Konya İnce Minareli Medrese (1258-1285), Kırşehir Cacabey Medresesi (1272) ve Mardin Şehidiye Medresesi (1239-1260) örneklerinde tek minare, Sivas Gök Medrese (1271), Sivas Çifte Minareli Medrese (1271) ve Erzurum Çifte Minareli Medresede (1285-1290) ise çifte minare bulunmaktadır.

Kırşehir Cacabey Medresesi'nin minaresi, yapının güney cephesinde yer almakta ve yapı ile mimari bir uyum göstermemektedir. Mardin Şehidiye Medresesi minaresi ise medreseye değil, külliyeye dahil olan camiye aittir. Akşehir Taş Medrese minaresi de bitişiğindeki mescidi vurgulamaktadır. Konya İnce Minareli Medrese'nin ise özgün halinde çifte minareli olduğu, ancak bunlardan birinin zamanla yıkıldığı kabul edilmektedir.

Günümüze çifte minareleriyle ulaşmış Sivas Gök Medrese ve Sivas Çifte Minareli Medrese 1271 yılında yapılmış iki önemli anıtsal yapıdır. Çifte minareler, bu tarihten yaklaşık yirmi yıl sonra Erzurum'da Çifte Minareli ve Yakutiye Medresesinde kendini gösterecektir. Anadolu'da çifte minare uygulamasının son örneği altmış beş sene sonra Niğde Sungur Bey Camii'nde (1335) görülecektir.

Şekil 3.2 Sivas Gök Medrese, Sivas ve Erzurum Çifte Minareli Medrese (İnan, 2017)

Taç kapısı üzerinde ve yanında çifte minareleriyle tasarlanmış üç önemli anıtsal medrese, sırasıyla Sivas Gök Medrese, Sivas ve Erzurum Çifte Minareli Medrese'dir. Taç kapıları üzerine ve yanına yerleştirilmiş çifte minareleriyle Anadolu'daki ilk örnekleri temsil

etmektedir. Bu yapılardan Sivas Gök Medresenin minarelerinde ayet kitabelerine yer verilmiştir (Kat. No. 2.1.28).

Çifte minarelerin başlangıcı 1187 yapım tarihli Nahçıvan'daki Mümine Hatun Türbesi[213] sayılırken, Anadolu'daki Suriye geleneğine bağlı olarak gelişen daha erken bir dönemde Mardin Ulu Camii (1176) ve Kızıltepe Ulu Camii örneklerinde çifte minare uygulaması görülmektedir (Altun, 1968; Ünal, 1982; Tuncer, 1986). Araştırmacılardan Z. Bayburtluoğlu, medrese cephelerinde çifte minare kullanımındaki artış ve süsleme üslubundaki değişimlerin, Anadolu Selçuklu mimarisinin doğal bir gelişim süreci olduğunu zaten mimarinin ulaşacağı bir nokta olduğunu ve konunun Moğol ya da İlhanlı etkisiyle açıklanamayacağını belirtmektedir (Bayburtluoğlu, 2002, s. 4-6). Bu bağlamda, söz konusu uygulamanın Mardin Ulu Camii (1176) ve Kızıltepe Ulu Camii gibi Suriye geleneğiyle ilişkili erken örneklerde de çifte minare uygulamasının görülmesi, Anadolu mimarisinde bu formun önceden bilinen ve yerleşmiş bir tasarım anlayışına dayandığını göstermektedir. Araştırmacılardan E. Eser de bu dönem sanatında İran etkisinden ziyade Suriye etkisinin varlığına işaret etmektedir.

3.4.1.3. Çeşme

Diyarbakır Zinciriye Medresesi (1198) kuzey cephede, eksende beden duvarından dışa taşkın ve yüksek taç kapı ve cephenin batısında sivri kemerli bir niş içine yerleştirilmiş çeşme bulunmaktadır. Benzer cephe düzenlemeleri Akşehir Taş Medrese (1250), Kayseri Sahibiye Medresesi (1267), Sivas Gök Medrese (1271), Afyon Çay Taş Medrese (1278), Erzurum Çifte Minareli Medrese (1285-90) gibi Selçuklu dönemi medreselerinde görülmektedir.

Burada dikkat çekici olan ise cephelerinde çeşme bulunan yapıların iç mekanlarında da suya dayalı birimler varlığıdır. Bu da dışarıdan bakınca yapının içinin okunabilmesine olanak sağlamaktadır.

---

[213] Nahcivan'daki mimari eserler hakkında detaylı bilgi için bkz. Yazar, T. (2007). *Nahcivan'da Türk Mimarisi (Başlangıcından 19. Yüzyılın Sonuna Kadar).* Ankara: TTK.

3.4.1.4. Pencere

Medreselerin cephelerine bakıldığında en dikkat çekici ögelerden biri de pencerelerdir. Anadolu medrese mimarisi, genel karakteri itibarıyla dışa kapalı, içe dönük ve kale görünümlü yapılar iken 13. yüzyılın ortalarından itibaren cephe düzenlemelerinde pencerelerin estetik ve işlevsel birer eleman olarak ön plana çıkmaya başladığı gözlemlenmektedir.

Hem dışarı ile bağlantıyı hem de mekânın aydınlatılmasını sağlayan pencerelerin boyutları bulundukları yapıya göre farklılık göstermektedir. Medresede ön cephede görülen pencere genellikle, taç kapının ana kütlesine ve iki yanına simetrik olarak yerleştirildiği gibi asimetrik, küçük boyutlu, üst seviyede de ikinci katı aydınlatan ve çoğunlukla mazgal biçimli tercih edilen pencereler yer alır. Pencere düzenlemeleri mukarnas, düz lentoludur. 13. yüzyılın ortalarından başlayarak pencereler alt seviyede, büyük boyutlu ve süslü tutulmuştur.

İncelediğimiz dönem içinde, Divriği Darüşşifası (1228), Konya Sırçalı Medrese (1242), Sinop Pervane Medresesi (1262), Tokat Gök Medrese (1270 sonrası), Sivas Gök Medrese (1271), Sivas Buruciye Medresesi (1271), Sivas Çifte Minareli Medrese (1271)[214], Kırşehir Cacabey Medresesi (1272), Afyon Çay Taş Medrese (1278), Amasya Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese (1285-1290), Eğirdir Dündar Bey Medresesi (1302) Amasya Darüşşifası (1308), Erzurum Yakutiye, Medresesi Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi (1319), Ermenek Tol Medrese, Alanya Obaköy Medresesi (1373), Beçin Ahmed Gazi Medresesi (1376), Manisa İshak Bey Medresesi (1378) ön cephesinde pencere kullanılmıştır.

Medrese ön cephelerinde kullanılan pencereler zamanla sadece bir ışık kaynağı olmaktan çıkıp, taç kapı ile yapının anıtsallığını ve simetrisini vurgulayan bezeme unsurları haline gelmiştir. Yukarıda anılan medreselerden Sivas Gök Medrese (Kat. No. 2.1.28), Sivas

[214] Özellikle cephenin kuzeyindeki, dikdörtgen biçimli ve sivri kemerli olanı özgün bir düzenlemeye sahiptir. Bu pencere, mimari bir etkileşimin işareti olarak Konya İnce Minareli Medrese taç kapısının küçük bir örneği niteliğindedir.

Çifte Minareli Medrese (Kat. No. 2.1.29), Kırşehir Cacabey Medresesi (Kat. No. 2.1.30) ön cephelerinde yer alan pencereler üzerinde kitabelere yer verilmiştir.

3.4.2. Plan Elemanları

3.4.2.1. Avlu

Bir yapının ya da yapı grubunun ortasında kalan, çevresi kapalı üstü açık alan olarak tanımlanan avlu (Hasol, 2023, s. 56); yapı-açık alan oranının sağlandığı ve yerleşik yaşama geçildiğinden beri hem işlevsel hem de kültürel açıdan her toplum tarafından kullanılan bir ögedir.

Medrese mimarisinde, yapının mekânsal düzenlemesi avlu çevresinde dizilmiştir. Avlunun odak noktasını oluşturmaktadır. Bu düzenlemeye bağlı olarak açık ve kapalı avlulu medreseler ortaya çıkmıştır. Açık avlunun sınırlarının revaklarla belirtildiği yapının iç düzenini kurduğu; kapalı avlularda ise yatay bir boşluk olmaktan öteye geçirerek bir mimari mekân kimliğine kavuştuğu görülür (Kuran, 1969, s. 132).

Medreselerdeki mekânsal düzenlemeye bakıldığında; kare, kareye yakın dikdörtgen ya da dikdörtgen planlı açık ya da kapalı avlunun etrafına dizilen sayıları bir-dört arasında değişen eyvanlar, revak sıraları, öğrenci odaları, kışlık-yazlık dershaneler, kütüphane, mescit ve türbe gibi farklı işlevli birimler yer alır.

Kapalı avlulu medreseler, fikir ve plan bakımından diğerleriyle farklı olmasa da Anadolu dışında başka hiçbir yerde gelişmediği için Anadolu'ya özgü bir mimari yapı türü haline gelmiştir (Kuran, 1969, s. 2).
Planları hakkında bilgi sahibi olduğumuz 56 medresenin 18'i kapalı, 38'i ise açık avluludur.

Kapalı avlulu medreselerde avluyu örten kubbe ya doğrudan beden duvarlarına ya da avlu etrafına yerleştirilmiş olan serbest paye ya da sütunlar üzerine oturur. Genellikle kare ya da kareye yakın dikdörtgendir. Uzun kenarlar daha çok öğrenci hücresinin yer almasına ve öğrenci sayısının fazla olmasına imkân sağlamıştır.

Niksar ve Tokat'ta Danişmentliler'in kubbeli medreseleri olan Yağıbasan Medreseleri (1152 ve 1158), Anadolu'daki ilk kapalı avlulu medrese örnekleridir ve bu örnekler Konya Karatay Medresesi (1251), Konya İnce Minareli Medrese (1258-65), Kırşehir Cacabey (1272), Afyon Çay Medresesi (1278)'dir. Şema daha sonra geliştirilerek kullanılmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra Isparta Atabey Ertokuş (1224), Divriği Darüşşifasında (1228) da kullanılan dikdörtgen biçimli kapalı avlu serbest destekler üzerine çift yönde atılan sivri kemerlerle bölüntüye uğratılmıştır. Erzurum Yakutiye Medresesi'nde (1310) dikdörtgen planlı avluda, dört serbest payeye oturan çapraz tonozlu örtüsüyle geliştirilerek kullanılmıştır. Çevresi de sivri tonozlarla örtülüdür. Haç tonozun iç yüzeyi mukarnaslarla bezenmiştir.

3.4.2.2. Revak

Bir yapının önünde yer alan uzun kenarlarından biriyle yapıya bitişik, diğer uzun kenarı boyunca sütun ya da payelerle taşınan önü açık, arkası duvarlı, üstü tonoz, kubbe veya düz tavan örtülü alanı tanımlamaktadır (Mülayim, 2008, s. 22; Hasol, 2023, s. 424). Kapalı mekanlara geçişi sağladığı gibi açık ve kapalı alanların denkleşmesini sağlamaktadır. İncelediğimiz dönem içerisinde revakların büyük bir kısmının sivri tonoz örtülü olduğu görülür. Ana eyvanın önündeki geniş revaklar düz tavan ve muhtemelen ahşap ile örtülmüştür.

Artuklu Dönemi'ne ait olan Mardin Hatuniye, 1198-1199 Diyarbakır Zinciriye, 1223 tarihli Diyarbakır Mesudiye Medresesi revaklı avlulu plan şemasının ilk örneklerini oluşturmaktadırlar, 13. yüzyılın ilk yarısına ait Şehidiye Medresesi'nde, açık avlusunda revak uygulamalarına rastlanılmaktadır. Anadolu mimarisine yenilikler getirmiş olan Artuklu üslubu, uzun süre bir kapalı bölge üslubu olarak kalmış, diğer yapıları etkilemesi daha geç olmuştur (Altun, 1988, s. 41).

Açık avlulu medrese uygulaması, Anadolu Selçuklu Dönemi'nde de geliştirilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Kayseri Çifte Medrese (1205), Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi (1217), Kayseri Huand Hatun Medresesi (1238), Kayseri Seraceddin Medresesi (1239), Kayseri Avgunu Medresesi (13. yüzyıl ikinci yarı), Sinop Alâeddin Medresesi (1262), Kayseri Sahibiye Medresesi (1267) örnekleri günümüze

gelebilmiş özgün eserlerdir. Kayseri Hacı Kılıç Medresesi'nde (1249) ise, cami ile medrese birlikte tasarlanmıştır. Her iki yapının girişleri ayrı, ancak üç yönden revaklı avluları ortaktır.

Tokat Yağıbasan (1142-1166) ve Niksar Yağıbasan (1157), Konya Karatay (1251), Konya İnce Minareli (1258-65), Kırşehir Cacabey (1272), Afyon Çay Taş (1278) Medresesi kapalı avlulu ve revaksız örneklerdir. Açık avlulu medreselerde görmeyi beklediğimiz revak düzenlemesi Mardin Harezm Tacüddin Mesud (1211), Beçin Yelli (1312-37) Alanya Obaköy (1359-98), ve Beçin Ahmet Gazi (1376), Manisa İshak Bey (1378) medresesinde rastlamamaktayız.

3.4.2.3. Eyvan

Farsça bir kelime olan eyvan, genel olarak binaların ortasında bulunan ve iç avluya açılan üç tarafı kapalı, üstü tonoz örtülü bir mekândır. Cami, medrese, darüşşifa gibi binalarla birlikte evlerin planlarında da sıkça kullanılmıştır (Beksaç, 1995, s. 12). İran coğrafyasından Anadolu'ya uzanan eyvan özellikle medreselerde çok tercih edilen ana unsurlardan biri olmuştur.

Ana eyvan medresenin en geniş ve en anıtsal mekânlarından birisidir. Bu dönemdeki medreselerin ana eyvanında örtü elemanı olarak çoğunlukla sivri tonoz tercih edilmiştir. Kırk dokuz medresenin otuz sekizinde ana eyvan sivri tonozla örtülmüştür. Kayseri Huand Hatun Medresesi karma tonoz (yarım çapraz ve sivri tonoz), Sivas Buruciye Medresesi yarım tekne tonozla, Beçin Ahmed Gazi Medresesi'nde ise kubbe kullanılmıştır.

İncelenen medreselerin otuz üçünde giriş eyvanı bulunmaktadır ve yirmi yedisi sivri tonozla örtülüdür. Geriye kalan örneklerden Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nde de çapraz tonoz, Sivas Buruciye Medresesi ve Kütahya Vacidiye Medresesi'nde kubbe, Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası ve Gök Medrese'de haç tonoz, Konya Sırçalı Medrese'de ise aynalı basık tonoz kullanılmıştır.

Yan eyvana sahip örneklerin sayısı, giriş ve ana eyvanı bulunan örneklere oranla daha azdır. Nitekim kırk dokuz örnekten yalnızca on yedisinde yan eyvan vardır. Bu örneklerin

on altısında yan eyvanlar sivri tonozludur. Erzurum Çifte Minareli Medresede ise, yan eyvanlar yıldız tonozla örtülmüştür.

Tablo 3.8 Medreselerin Tipolojik Özellikleri

Yapının Adı	**Örtü/Avlu**	**Kat sayısı**	**Revak**	**Eyvan**
Tokat Yağıbasan Medresesi 1142–1166	Kubbe	Tek katlı	Revaksız	Üç Eyvanlı
Niksar Yağıbasan Medresesi 1157	Kubbe	Tek katlı	Revaksız	İki Eyvanlı
Mardin Hatuniye Medresesi (1176-1184)	Açık avlulu	İki katlı	İki yönden	İki Eyvanlı
Diyarbakır Mesudiye Medresesi (1193)	Açık avlulu	İki katlı	Üç yönden	Tek Eyvanlı
Diyarbakır Zinciriye Medresesi (1198)	Açık avlulu	Tek katlı	Dört yönden	İki Eyvanlı
Kayseri Çifte Medrese (1205)	Açık avlulu	Tek katlı	Dört yönden	Dört Eyvanlı
Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi (1207)	Açık avlulu	Tek katlı	İki yönden	Üç Eyvanlı
Mardin Tacüddin Mesud Medresesi (1211)	Açık avlulu	Tek katlı	Revaksız	
Kayseri Kölük Medresesi	Kubbe	Tek katlı	İki yönden	Tek Eyvanlı
Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifası (1217)	Açık avlulu	Tek katlı	Üç yönden	Dört Eyvanlı
Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (1224)	Kubbe	Tek katlı	Dört yönden	Tek Eyvanlı
Divriği Darüşşifası (1228)	Kubbe	İki katlı	İki yönden	Dört Eyvanlı

Kayseri Huand Hatun Medresesi (1238)	Açık avlulu	Tek katlı	Dört yönden	İki Eyvanlı
Kayseri Seraceddin Medresesi (1239)	Açık avlulu	Tek katlı	Dört yönden	Üç Eyvanlı
Konya Tac'ül Vezir Medresesi (1240)	Açık avlulu	Tek katlı	Revaklı	?
Konya Ali Gav Medresesi (13. yy ilk yarı)	Kubbe	Tek katlı		Tek Eyvanlı
Kayseri Avgunu Medrese (13. yy ortası)	Açık avlulu	Tek katlı	Üç yönden	Üç Eyvanlı
Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi (1242)	Kubbe	Tek katlı	İki yönden	İki Eyvanlı
Konya Sırçalı Medrese (1242)	Açık avlulu	İki katlı	Üç yönden	İki Eyvanlı
Kayseri Hacı Kılıç Medresesi (1249)	Açık avlulu	Tek katlı	Üç yönden	İki Eyvanlı
Akşehir Taş Medrese (1250)	Açık avlulu	Tek katlı	İki yönden	Dört Eyvanlı
Afyon Hisarardı Medresesi (13. yy ikinci yarı)	Açık avlulu	Tek katlı	İki yönden ?	İki Eyvanlı
Konya Karatay Medresesi (1251)	Kubbe	Tek katlı	Revaksız	Tek Eyvanlı
Konya İnce Minareli Medrese (1258–1265)	Kubbe	Tek katlı	Revaksız	Tek Eyvanlı
Sinop Pervane Medresesi (1262)	Açık avlulu	Tek katlı	İki yönden	İki Eyvanlı
Kayseri Sahibiye Medresesi (1267)	Açık avlulu	Tek katlı	Üç yönden	Dört Eyvanlı

Tokat Gök Medrese (1270 sonrası)	Açık avlulu	İki katlı	Üç yönden	İki Eyvanlı
Sivas Buruciye Medresesi (1271)	Açık avlulu	İki katlı	İki yönden	Dört Eyvanlı
Sivas Gök Medrese (1271)	Açık avlulu	İki katlı	İki yönden	Dört Eyvanlı
Sivas Çifte Minareli Medrese (1271)	Açık avlulu	İki katlı		Dört Eyvanlı
Kırşehir Cacabey Medresesi (1272)	Kubbe	İki katlı	Revaksız	Dört Eyvanlı
Afyon Çay Medrese (1278)	Kubbe	Tek katlı	Revaksız	İki Eyvanlı
Erzurum Çifte Minareli Medrese (1285–1290)	Açık avlulu	İki katlı	Üç yönden	Dört Eyvanlı
Eğirdir Dündar Bey Medresesi (1302)	Açık avlulu	İki katlı	Üç yönden	Tek Eyvanlı
Amasya Darüşşifası (1308)	Açık avlulu	Tek katlı	İki yönden	İki Eyvanlı
Erzurum Yakutiye Medresesi (1310)	Tonoz	Tek katlı	Dört yönden	Dört Eyvanlı
Peçin Yelli Medrese (1312–1337)	Açık avlulu	İki katlı	Revaksız	Üç Eyvanlı
Kütahya Vacidiye Medresesi (1314)	Kubbe	Tek katlı	Revaksız	İki Eyvanlı
Erzurum Ahmediye Medresesi (1314)	Tonoz	Tek katlı	İki yönden	İki Eyvanlı
Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi (1319)	Açık avlulu	İki katlı	İki yönden	İki Eyvanlı
Aksaray Zinciriye Medresesi (1327-52)	Açık avlulu	Tek katlı	Üç yönden	Dört Eyvanlı

Ermenek Tol Medrese (1339)	Açık avlulu	Tek katlı	Üç yönden	Üç Eyvanlı
Karaman Emir Musa Medresesi (1340–1356)	Kubbe	Tek katlı	Dört yönden	İki Eyvanlı
Alanya Obaköy Medresesi (1359–1398)	Açık avlulu	Tek katlı	Revaksız	İki Eyvanlı
Beyşehir İsmail Ağa Medresesi (1370)	Açık avlulu	Tek katlı	Üç yönden	İki Eyvanlı
Beçin Ahmet Gazi Medresesi (1376)	Açık avlulu	İki katlı	Revaksız	İki Eyvanlı
Manisa İshak Bey Medresesi (1378)	Açık avlulu	İki katlı	Revaksız	İki Eyvanlı
Karaman Hatuniye Medresesi (1382)	Açık avlulu	Tek katlı	İki yönden	İki Eyvanlı
Niğde Ak Medrese (1410)	Açık avlulu	İki katlı	Üç yönden	İki Eyvanlı

3.4.2.4. Havuz

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinin çoğunun avlusunda havuz bulunmaktadır. Eflaki'nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinde; Karatay Medresesinde, Mevlana'nın da katıldığı bir törende davetlilere sunulan şerbetin kubbe altındaki büyük havuzda hazırlandığından bahsedilmektedir (Eflaki, 1973, s. 227). İbni Bibi'den hangi yapıya ait olduğu tam bilinmeyen bir havuzun misk ve amber kokusu karıştırılmış gül suyuyla doldurularak kullanıldığı öğrenilmektedir (İbn-i Bibi, 1941, s. 195).

Hem kapalı hem de açık avlulu medreselerin birçoğunda havuz bulunmaktadır. Bu uygulamaya; Diyarbakır Zinciriye, Mardin Hatuniye Medresesi, Kayseri Çifte Medrese, Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, Divriği Darüşşifası, Kayseri Huand Hatun, Konya Karatay Medresesi, Konya İnce Minareli, Sinop Pervane Bey, Kayseri Sahibiye Medresesi, Tokat Gök Medrese, Kırşehir Cacabey Medresesi, Afyon Çay Taş Medrese, Karaman Emir Musa ve Kütahya Vacidiye Medresesi örnek gösterilebilir.

3.4.2.5. Mescit

Medreselerin içindeki mescidin, medrese içindeki konumunu plan çözümlemesine göre farklılık göstermektedir. Medreselerde mescit ve türbe gibi özel işlevli birimler genellikle eyvanlardan birine bitişik, çok az örnekte eyvanlarda yer alır. Az sayıda örnekte de dıştan bitişiktir. Medrese mescitleri çoğunlukla kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü birimlerdir. Dönemin bağımsız mescitleri gibi kurgulanmıştır.

Ana eyvanın, güney duvara eklenen mihrapla mescit olarak düzenlendiği yapılarda taç kapı, mihrap nişi aynı eksendedir. Eskişehir Ümmühan Hatun[215] (1211), Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (1224), Kırşehir Cacabey Medresesi (1272), Tokat Gök Medrese (1275) ve Afyon Çay Yusuf Bin Yakup Medresesi (1278), Niğde ak Medrese (1409-1410) bu duruma örnek olarak verilebilir.

Ana eyvanın iki yanındaki büyük mekanlardan birisinin mescit olarak düzenlendiği örneklerde taç kapı doğu ya da batıya yönelir. Konya Sırçalı Medrese (1242) ve Karatay Medresesi (1250), Tokat Gök Medrese (1275) örneklerinde olduğu gibi.

Giriş eyvanının iki yanındaki mekanlardan birisinin mescit olarak düzenlendiği örnekler, Sivas Buruciye (1271), Sivas Gök (1271) ve Erzurum Çifte Minareli (1285-1290) medreseleridir.

Yan eyvanlardan birinin mescit olarak düzenlendiği örnekler; Tokat Yağıbasan Medresesi Diyarbakır Zinciriye Medresesi, Diyarbakır Mesudiye Medresesi, Mardin Hatuniye Medresesi, Akşehir Taş Medrese, Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Divriği Turan Melek Darüşşifası, Kayseri Huand Hatun Medresesi, Kayseri Hacı Kılıç Medresesi, Konya İnce Minareli Medrese ve Erzurum Yakutiye Medresesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

Mescidin medrese dışına çıkarıldığı, ancak yine de yapıya bitişik olarak inşa edildiği bağımsız bir mescide sahip örnekler arasında Konya/Akşehir Taş (1250) ve Konya İnce Minareli Medrese bulunmaktadır. Önlerinde son cemaat yeri de bulunan bu iki örnekle birlikte diğer örneklerin ortak özelliği ise, üstlerinin birer kubbe ile örtülü olmasıdır.

[215] Türbe hem ana eyvan hem de mescit görevi üstlenmiştir.

Mardin Sultan İsa Medresesin de de taç kapıdan girdikten sonra yer alan “L” şekilli bir koridorla ulaşılan mescitler, enine dikdörtgen bir plana sahiptir. Üstleri, ortada kubbe, iki yanda birer beşik tonozla örtülüdür.

Bu mekânlarda örtü elemanı olarak çoğunlukla sivri tonoz ve kubbenin tercih edildiği dikkati çeker.

3.4.2.6. Türbe

Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinin mekânsal düzenlemesinde eyvanlardan birine bitişik ya da eyvanlardan biri türbe olarak düzenlenmiştir. Selçuklu geleneği olarak medreselerde bani türbesi bulunması erken dönem uygulamalarından biridir (Eser, 2000, s. 62). Medreselerde yer alan türbe, medrese ile inşa edilirken bazen de yapının inşaatından sonra mekanlardan birinin türbeye dönüştürüldüğü ya da yapıya bitişik olarak inşa edildiği görülmektedir. Ya da medresenin daha önce mevcut olan bir türbeye bitişik inşa edildiği örneklere de rastlanmaktadır (Demiralp, 2007, s. 93). Kayseri Gevher Nesibe Medresesi türbesi iki katlı düzenlemesiyle yapı ile eş zamanlı inşa edilmiştir. Kırşehir Cacabey (1272) ve Karaman Melek Hatun Medresesi’ne ait vakfiyelerden, türbenin medrese inşa edilirken planlandığını anlaşılmaktadır. Nitekim, Cacabey Medresesi’nde “vâkıfın türbesinde Kur’an okuyan hafız”, Melek Hatun’da ise “medrese içindeki türbesi” ifadeleri bunu desteklemektedir. Bu bilgiler, bazı medreselerde türbenin yapının inşa sürecinde planın ayrılmaz bir parçası olarak kurgulandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Türbe çoğunlukla giriş, ana ve yan eyvanlardan birine bitişik olarak kare planlı kubbe ile örtülü olarak tasarlanmıştır. Az sayıdaki örnekte eyvanlardan biri türbeye dönüştürülmüş ya da türbe yapının bir cephesine bitişik olarak yapıldığı görülmektedir (Şaman Doğan, 2019, s. 520).

Türbenin eyvanın iki yanında yer aldığı örneklerde yan eyvanlardan biriyle de ilişkili olduğu görülmektedir. Ya da eyvanın iki yanında kubbeyle örtülü birimden biri türbe, diğeri ise dershanedir.

İncelenen 128 medrese içinde planları hakkında bilgi sahibi olduğumuz 58 medreseden 32’sinin içerisinde ya da bitişiğinde türbe bulundurduğu görülmektedir.

Giriş eyvanının iki yanındaki birimlerden birinin türbe olarak kullanıldığı yapılar arasında; Konya Sırçalı Medrese (1242) (giriş eyvanının kuzeyine), Kayseri Avgunu Medresesi (giriş eyvanının batısına), Sivas Buruciye Medresesi (1271) (giriş eyvanının kuzeyine), Kırşehir Cacabey Medresesi (1272) (kuzeydoğu köşede) yer almaktadır.

Kayseri Çifte Medrese'de türbe yan eyvanın bitişiğinde bulunmaktadır. Yan eyvanlardan birinin türbe olarak kullanıldığı tek örnek, 1217 tarihli Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasıdır.

Ana eyvanın iki yanındaki odalardan biri türbe olarak değerlendirildiği gibi ana eyvanın kendisi de kullanılmıştır.

Ana eyvanın türbe olarak kullanıldığı örnekler arasında Niksar Hacı Çıkrık Medresesi (1182), Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi (1207) ve Beçin Ahmed Gazi Medresesi (1376) yer alır. Bu medreseler kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlıdır ve kuzeyde yer alan ana eyvan türbe olarak kullanılmıştır.

Türbenin ana eyvana dıştan bitiştiği örnekler ise Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (1224), Erzurum Çifte Minareli Medrese (1285-90) ve Yakutiye Medresesi (1310)'dir. Bu örneklerde türbe, ana eyvanın gerisine/arkasına yerleştirilmiştir. Burada dikkati çeken uygulama, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olan Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin güney cephesinde türbenin yer almasıdır. Türbenin güneyde/kıble tarafında bulunması medresenin konumuyla ilgili olmalıdır. Sur kapısının hemen medresenin güneyinde yer alması alanı daraltmış ve sokak dokusu bu uygulamayı zorunlu kılmış gibi görünmektedir.

Diyarbakır Zinciriye Medresesi (1198), Mardin Sitti Radviyye Medresesinin (1176-1184), Divriği Turan Melek Darüşşifası (1228), Konya Ali Gav, Konya Karatay (1251), Sinop Pervane (1262), Tokat Gök (1275), Ermenek Tol (1339), Beyşehir İsmail Ağa (1370), Karaman Hatuniye Medresesi'nde (1382) ana eyvanın iki yanında yer alan birimlerden biri türbe olarak kullanılmıştır. Mardin Şehidiye Medresesi'nde (1201-1239) türbe avlunun doğu köşesine, Mardin Sultan İsa Medresesi'nde (1385) medresenin güneybatı köşesine yerleştirilmiştir.

Türbenin medreseye dıştan bitiştiği örnekler arasında Kayseri Huand Hatun Medresesi (1238), Konya Tac'ül Vezir Medresesi (1240) bulunmaktadır. Bu yapılarda türbe, ana eyvanın iki yanından birine dıştan bitişmektedir. Diğer örneklerde türbe, Akşehir Taş (1250) ve Afyon Çay Taş Medresede (1278) ön cephenin, Amasya Halifet Gazi Medresesi (1209) batı, Amasya Gök Medrese'de (1266) kuzeydoğu bitişiğindedir.

Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi'nde (1242) ise farklı bir uygulama olarak, kuzey cephe/ön cephenin merdivenli girişinin altına türbe eklenmiştir (Kat. No. 2.1.16).

3.4.2.7. Öğrenci Odaları

Odalar, öğrencilerin ve medrese görevlilerinin kalması için ayrılmış birimlerdir. Medreselerin odak noktasını oluşturan dikdörtgen ya da kare planlı avluların çevresinde öğrenci odaları sıralanmaktadır. Özellikle dikdörtgen planlı avluların uzun kenarı çevresine dizilmiştir.

Öğrenci ve görevli odaları günümüze sağlam olarak ulaşabilmiş kırk üç örnekten kırk ikisinde hücrelerin üzeri sivri tonozlarla, yalnızca Karaman Hatuniye Medresesi'nde kubbelerle örtülmüştür (Kat. No. 2.1.42). Sivri tonoz örtülerde farklı iki uygulama görülür. Birincisinde tonozlar avluya dik uzanırken, ikinci uygulamada avluya paraleldir.

3.4.2.8. Mutfak

Vakfiyelerden elde edilen veriler, medreselerin her zaman kendi bünyelerinde bir mutfak/aşevine sahip olmasalar bile yeme-içme faaliyetlerinin sistemli ve sürdürülebilir biçimde çözümlendiğini göstermektedir. Bu durum bize medreselerin yalnızca birer eğitim yapısı değil; aynı zamanda öğrencilerin ve görevlilerin barınma, beslenme ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan kurumsal yapılar olduğunu göstermektedir.

Beslenme ihtiyacının medresenin içinde çözümlenebildiği mekanlar olduğuna ilişkin veriler de bulunmaktadır. Elimizdeki bilgilerden Bağdat Nizamiye Medresesi örneğinde, medresenin zemin katında bir mutfak ve erzakların saklandığı bir depo/kiler bulunduğu bilinmektedir. Bu durum Anadolu'daki medreselerde de benzer şekilde çözümlenmiş

olmalıdır. Bilgiler sınırlı olsa da Atabey Ertokuş Medresesi'nde giriş mekanının kuzeydoğu köşedeki birimin batı duvarında özgününde yarım daire ocak nişinin varlığı göz önünde bulundurularak burasının mutfak/aşhane olduğu belirtilmektedir (Kuran, 1969, s. 60). Kayseri Huand Hatun Medresesi'nde, ana eyvanın kuzeyinde yer alan ve duvarlarında yoğun is tabakasına bulunan birim, bazı araştırmacılar tarafından medresenin mutfağı olarak kabul edilmiştir (Gabriel, 1954, s. 56). Ancak yapı bünyesinde bir mutfak olacaksa bunun girişe yakın olması medrese trafiğine/akışına daha uygun olur. Depolama, taşıma, pişirme dershane biriminin yanına uymamaktadır.

Kayseri Huand Hatun Medresesi'nde is tabakalarıyla belirginleşen mekân (Kat. No. 2.1.14) ve Atabey Ertokuş Medresesi'nde (Kat. No.2.1.12) ocak nişi bulunan birim, bu işlevsel gerekliliğin mimari karşılığıdır. Bu bulgular, yeme-içme faaliyetlerinin kimi medreselerde doğrudan yapı içinde çözüldüğünü göstermektedir.

Bununla birlikte, bazı büyük külliye ölçekli yapılarda bu ihtiyaç ayrı birimler aracılığıyla karşılanmıştır. Medreseye bitişik veya çok yakın konumda yer alan imaretler ya da Dâr-ı Ziyâfetler, öğrenci ve görevlilerin yemeklerini hazırlayan merkezler olarak hizmet vermiştir. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde medreseden ayrı bir Dâr-ı Ziyâfet inşa edildiğinin ve burada her gün yemek pişirildiğinin belirtilmesi, benzer şekilde Amasya Gök Medrese'de (Kat. No. 2.1.25) de yapılması, bu uygulamanın bilinçli bir tercih olduğunu ortaya koymaktadır. Akşehir Taş Medrese örneğinde ise öğrencilerin yemeklerinin yakın bir hanikâhta hazırlanması, mekânsal çözümün çevredeki vakıf yapılarıyla bütüncül biçimde ele alındığını göstermektedir (Kat. No.2.1.19).

3.4.2.9. Tuvalet

Medreselerde, görevlilerin ve öğrencilerin temizlik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir mekânın bulunması bir zorunluluktur. Ancak, araştırmamız kapsamında yalnızca Sivas Gök Medrese, Diyarbakır Zinciriye Medresesi ve Sinop Pervane Bey Medresesi'ndeki bulunmaktadır. Bu mekânlar giriş kanadındadır ve üstleri tonozla örtülüdür.
Diğer medreselerde bulunmayışı, buralarda medrese dışında daha basit yapılarla ihtiyacın karşılandığını akla getirmektedir.

3.4.2.10. Örtü

Anadolu Selçuklu mimarisinde en yaygın örtü sistemi sivri tonozdur. Eyvanlar ve öğrenci hücreleri tonozla; kışlık dershane, türbe ve mescit gibi özel işlevli birimler çoğunlukla kubbe ile örtülmüştür.

Artuklu dönemi medreselerinde ise daha çok haç tonoz; Danişmend ve Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinde eyvan, hücre ve revaklarda tonoz ve çeşitleri yoğun olarak kullanılmıştır.

Kubbe, kapalı avlulu medreselerin avlusunda, dershane, mescit, türbe gibi özel işlevli birimlerde kullanılarak bu mekanlar vurgulanmıştır. Tokat Yağıbasan, Niksar Yağıbasan (1157-1158), Konya Karatay Medresesi (1251), Konya İnce Minareli (1260-65), Çay Taş Medresede (1278-79) kubbe duvarlara; Isparta Atabey Ertokuş (1224), Konya Ali Gav (13. yüzyıl ilk çeyreği), Divriği Darüşşifası (1128), Erzurum Yakutiye (1310) Medresesinde sütun ya da payeler üzerine oturmaktadır. Kırşehir Cacabey Medresesinde avluyu örten ortası açık olan kubbesi ise kuzeyde duvarlara, güneyde ise iki paye üzerine oturan düzenlemeye sahiptir.

Yukarı adı geçen medreselerde kubbe kullanımının yanı sıra kubbelerinin ortasında aydınlık açıklığı bulunmaktadır. Burada kapalı avlunun aydınlatılmasından da öte sembolik bir açık avlu oluşturmaktır. Ayrıca diğer mekanların aydınlatılması da bu yolla sağlanmış; yapıların mekânsal düzenlemesi de buna bağlı olarak gelişmiştir.

14. yüzyılda ilgi çekici bir örnek, Peçin Ahmet Gazi Medresesi'dir. Ana eyvanın kubbe ile örtülmesiyle Osmanlı Medreselerine bir geçiş örneği olarak değerlendirilebilir (Altun, 1988, s. 39).

3.5. KİTABELER

Bu bölümde yapıların kitabe ve vakfiye gibi kaynaklarından gelen verileri üzerinde durulması, ayrıca arşiv belgelerinden elde edilen bilgilerin belli bir düzen içerisinde sunulacaktır.

Vakfiye verilerinden medreselerin mimarisi hakkında bilgi alınmamaktadır. Ancak Karatay Medresesi vakfiyesinde medreseden, "binası yüksek, sahası geniş, zemini güzel, göze ferahlık, insana neşe verisi, sanki cennetin köşklerinden" ibaresi ile yapıdan bahsedilmektedir.

Kitabe, Arapçada yazmak anlamına gelen "ke-te-be" fiilinden türeyen ve bulundukları yapının kimliğini belgeleyen ve tarihsel bağlam içinde tanımlayan ögelerdir. Hem tarih hem de sanatsal açıdan önemli belgelerdir. Tezin ön bölümünde vurgulandığı üzere kitabeler, yapının kimin tarafından, hangi yılda yapıldığını gösteren tarih kısmı, yapının hangi mimarın eseri olduğunu gösteren sanatçı kısmı, besmele, ayet, hadis içeren giriş bölümünden oluşur. Bu unsurlar, yapıyı yalnızca bir mimari öge olmaktan çıkarıp dönemin siyasi bağlamına da ışık tutan kayıtlar haline getirir.

Kitabeler tarih, dönem, bani, sanatçı, onarım, işlev, siyasi, sosyal ve kültürel ortama gönderme yapan bilgiler içermektedir. Medreselerdeki bu kitabeler medresenin hem içinde hem de dışında karşımıza çıkmaktadır. Dışarıda, taç kapıda, ön cephe duvarlarında (pencere üstleri, minare kaideleri, saçak altları), içeride ise yazıya uygun ve göz hizasında olan her yer kullanılmıştır. Revaklar, ana eyvan kemeri, öğrenci odalarının kapı ve pencere alınlıkları, kubbe yazının kullanıldığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzenleme hem estetik hem de işlevsel anlayışın bir ürünüdür. Zira yazının konumu hem mimari bütünlük içindedir hem de okunabilirlik açısından özenle seçilmiştir. Örneğin; Karatay Medresesi'nin taç kapı sövesinde Hz. Muhammed'in az kelime ile derin anlamlar içeren hadisleri yalnızca içeriye değil dışarıya da mesajlar verilmiştir. Benzer biçimde Kayseri Sahibiye ve Sivas Çifte Minareli Medrese yine taç kapılarında yer alan ilmin ve eğitimin önemi vurgulayan hadislerin kullanılması yapıların işlevi ile kitabeler arasında bütünlük sağlanmıştır başka bir ifadeyle, medresede verilen eğitimin türüne yönelik yönelik mesajlar barındıran hadisler ile yapı uyum içindedir

Kitabelerde kullanılan dil neredeyse tamamına yakınında Arapça'dır. Az da olsa dönemin edebiyat dili olan Farsçaya da yer verildiği görülmektedir. Yazı karakteri olarak çoğunlukla sülüs tercih edilmiştir. Az sayıdaki örnekte kufi, düğümlü kufi, çiçekli düğümlü kufi yazı bulunur.

Türlerine göre kitabeler; inşa, sanatçı, onarım, ayet ve hadis kitabeleri, taş vakfiye şeklinde sırasıyla değerlendirilecektir.

Tablo 3.9 Kitabe Türleri

Yapının Adı	**Kitabe Türleri**					
	İnşa	**Sanatçı**	**Onarım**	**Ayet**	**Hadis**	**Vakfiye**
Niksar Yağıbasan Medresesi (1158)	+	-	-	-	-	-
Tokat Yağıbasan Medresesi (1142-1166)	-	-	+	-	-	-
Mardin Hatuniye Medresesi (1176-1184)	-	-	-	-	-	+
Niksar Hacı Çıkrık Medresesi (1182)	+	-	-	-	-	-
Kayseri Kölük Medresesi (12. yüzyıl)	-	-	+	+	-	-
Kayseri Hoca Hasan Medresesi 1193	+	-	-	+	-	-
Diyarbakır Mesudiye Medresesi (1193-1223)	+	+	-	+	-	+
Diyarbakır Zinciriye Medresesi (1198 ?)	-	+	-	+	-	-
Konya Altunaba Medresesi 1202	-	-	-	-	-	-
Kayseri Çifte Medrese 1205	+	-	-	+	-	-
Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi (1208)	-	-	-	-	-	-
Amasya Halifet Gazi Medresesi	+	-	-	-	-	-
Konya Akıncı Medresesi 1210	+	+	-	-	-	-

Mardin Tâcüddin Mesud Medresesi 1211	+	-	-	-	-	-
Mardin Şehidiye Medresesi 1201-1239	-	-	+	+	-	+
Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi 1217	+	+	-	+	-	-
Isparta Atabey Ertokuş Medresesi 1224	+	-	-	+	-	-
Divriği Turan Melek Darüşşifası 1228	+	+	-	-	-	-
Konya Hatuniye Medresesi 1229	-	-	-	-	-	-
Amasya Doğrakiye Medresesi 1233	+	-	-	-	-	-
Çankırı Cemaleddin Ferruh Dârüşşifası 1235	+	-	-	-	-	-
Konya Nizamiye Medresesi 1237	-	+	-	-	-	-
Kayseri Huand Hatun Medresesi	-	-	-	-	-	-
Kayseri Seraceddin Medresesi 1239	+	-	-	-	-	-
Antalya Atabey Armağanşah Medresesi 1239	+	-	-	-	-	-
Konya Şeref Mes'ud Medresesi 1239	-	-	-	-	-	-
Konya Tacül Vezir Medresesi 1240	-	-	-	-	-	-
Konya Sırçalı Medrese 1242	+	+	-	+	-	-
Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi 1242	+	+	-	-	-	-
Konya Ali Gav Medresesi 13. yüzyılın ilk yarısı	-	-	+	-	-	-
Kayseri Hacı Kılıç Medresesi 1249	+	-	-	+	-	-
Akşehir Taş Medrese 1250	+	-	-	-	-	-
Antalya Karatay Medresesi 1250	+	-	-	-	-	-
Konya Karatay Medresesi 1251	+	-	-	+	+	-

Konya Küçük Karatay Medresesi	-	-	-	-	-	-
Konya İnce Minareli Medrese (1258-65)	-	+	-	+	-	-
Afyon Hisarardı Medresesi (13.yy 2. Yarı)	-	-	-	-	-	-
Aksaray Taciye Medresesi (13.yy 2. Yarı)	-	-	-	+	-	-
Sinop Pervane Medresesi1262	+	-	+	-	-	-
Amasya Gök Medrese 1266	-	-	-	-	-	-
Kayseri Sahibiye Medresesi 1267	+	-	-	-	+	-
Kayseri Avgunu Medresesi	-	-	-	-	-	-
Sivas Buruciye Medresesi 1271	+	-	-	+	+	+
Sivas Gök Medrese 1271	+	+	+	+	+	-
Sivas Çifte Minareli Medrese 1271	+	+	-	+	+	-
Kırşehir Cacabey Medresesi[216] 1272	+	-		+		
Kastamonu Pervane oğlu Ali Dârü'ş-şifası 1272	+	+		+		
Tokat Gök Medrese	-	-	-	-	-	-
Afyon Çay Medrese 1278	+	-	-	+	-	-
Erzurum Çifte Minareli Medrese	+	-	-	+	-	-
Eğirdir Dündar Bey Medresesi 1302	+	-	-	-	+	-
Amasya Bimarhane 1308	+	-	-	-	+ ?	-
Erzurum Yakutiye Medresesi 1310	+	-	-	-	-	+
Kütahya Vacidiye Medresesi1314	+	-	-	-	-	-
Antalya Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi 1319	+	-	-	-	-	-

[216] Ayrıca taç kapısında diğer yapılarda yer almayan İlhanlı dönemine ait vergi kitabesi bulunmaktadır.

Aksaray Zinciriye Medresesi 1337	-	-	-	+	-	-
Ermenek Tol Medrese 1339	+	-	+	-	-	-
Beçin Yelli Medrese 1344						
Beyşehir İsmail Ağa Medresesi 1370	+					
Alanya Obaköy Medresesi 1373						
Beçin Ahmed Gazi Medresesi 1376	+				+	
Manisa İshak Bey Medresesi 1378	+					
Karaman Hatuniye Medresesi 1382	+	+		+	+	

3.5.1. İnşa/Yapım Kitabeleri

İnşa kitabeleri genellikle eserin yapılışı esnasında konulan ve eserin türü, hangi sultan zamanında kim tarafından yaptırıldığı, yapım tarihi hakkında bilgiler içeren yazılardır. Bu kitabeler incelediğimiz örneklerin çoğunda taç kapıda yer alır.

Kitabelerde isim ve fiil olmak üzere iki tür cümle yapısı kullanılmıştır. Arapçada fiil cümlesi kalıpları, fiil + fâil + mef'ûl şeklinde oluşur. Bu kurgu inşa kitabelerinde fiil + mef'ûl (bina türü/nesne) + fâil (bani) + *tarih* şeklinde, bazen Besmele + fiil + mef'ûl (bina türü/nesne) + fâil (bâni) + *tarih* ya da ayet + fiil + mef'ûl (bina türü/nesne) + fâil (bani) + *tarih* sırada ayet ya da hadis şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bizim incelediğimiz dönemde medreselerin kitabelerinin neredeyse tamamı fiil cümlesinden oluşmaktadır (Karaçam, 2012, s. 241).

Günümüze ulaşan 12 – 14. yüzyıl Anadolu medreselerinin inşa kitabeleri çoğunlukla yapım emri ile başlamaktadır ve bu emir benzer nitelikte kelimelerle ifade edilmektedir. Kitabelerde emir ifadesi olarak genellikle " امر بعمرة / emera bi imareti / imarını emretti (Kat. No. 2.1.11 ve /12, 13, 15, 16, 18, 19, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 37, 41, 42), امر /emera/emretti (Kat. No. 2.1.33, 2.1.36), عمر/ammera/imar etti (Kat. No. 2.1.3, 2.1.28), أمر بعمله /emera bi ameli / yapılmasını emretti (Kat. No. 2.1.4), امر بانشا/emera bi inşa/ inşasını emretti (Kat. No. 2.1.1), بنا /bena/yaptı (Kat. No. 2.1.9, 2.1.27), رسم بعمارة / resm

bi imareti / (Kat. No.2.1.17), انشاءهذه / inşa’e /inşa etti (Kat. No. 2.1.39)” gibi yapının ilk inşasına işaret eden kelimeler yer almaktadır. Bunun yanı sıra inşa kitabeleri bazen de bir ayet (Kat. No. 2.1.20, 2.1.42) ya da dua (Kat. No. 2.1.2, 2.1.34), hadis (Kat. No. 2.1.41) ile de başlayabilir.

Günümüze kısmen ulaşan medreselerin kitabeleri de yine aynı şekilde “امر /emera/emretti (Kat. No.), عمر/ammera/imar etti (Kat. No.), امر بعمرة / emera bi imareti / imarını emretti (Kat. No. 2.2.5, 2.2.7), أمر بعمله /emera bi ameli / yapılmasını emretti (Kat. No. 2.2.4), امر بانشا/emera bi inşa/ inşasını emretti (Kat. No. 2.2.1), بنا /bena/yaptı (Kat. No. 2.2.3), أمر ببناء / emera bi binai / emretti (Kat. No. 2.2.12), سمت/ resm (Kat. No. 2.2.17) ifadeleri yer almaktadır. Ayet (Kat. No. 2.2.3, 2.2.9, 2.2.12) ya da hadis (Kat. No. 2.2.12, 2.2.14) ile başlayan kitabeler bulunmaktadır.

İsim cümlesi kalıpları ise özne + yüklemden oluşmaktadır. Kitabelerde bu düzen genellikle *Besmele* + özne “ هذا ” (bu) + yüklem “ ما ”(şeydir) *(emir ifadesi, bani, tarih*) biçiminde oluştuğu görülmektedir. Bu kurguya daha çok Artuklu dönemi kitabelerinde rastlanmaktadır. تطوَّع بعمله / tetavva bi-ameli / yapılmasına gönüllü oldu (Katalog No. 2.1.4), تطوَّع بانشاء/ tetevva bi-inşâi /inşasına gönüllü oldu (Kat. No. 2.1.4), هذا ما تطوّع بعمله / hâzâ mâ tetavva’a bi-amelihi/ yapılmasına gönüllü oldu (Kat. No. 2.1.7), Anadolu Selçuklu döneminde ise Kayseri Çifte Medrese, I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in kız kardeşinin vasiyeti üzerine inşa ettirmiş olması kitabeyi emir cümlesi halinden çıkarmış ve isim cümlesi haline getirmiştir (Kat. No. 2.1.9). Amasya Darüşşifasın’da da yine bir emir ifadesi yerine, baninin Allah tarafından başarılı kılındığını belirten “ وقف الله عز سلطانه بعمارة / vaffaka’llahu’ez-sultane” şeklinde bir kurgu tercih edilmiştir (Kat. No.2.1.34).

Bu bağlamda kitabelerden anlaşıldığı üzere, yapım eylemi iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Biri otoriter bir emir cümlesi iken, diğeri daha manevi ögeler içeren, Allah’a yakınlaşmak ve rızasını kazanmak için gönüllü olarak yaptığını belirtir.

Tablo 3.10 İnşa Kitabelerinde Geçen Fiil Cümleleri

امر بانشا	Emera bi-inşa-i	Kat. No. 2.1.1
عمر في	Amera fi	Kat. No. 2.1.3
أمر بعمله	Emera bi-ameli	Kat. No. 2.1.4
امر بعمرة هذه	Emere bi-imareti hazihi	Kat. No. 2.1.11 sonra/ 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 37, 41,42
فق الله سلطانه بعمارة		Kat. No. 2.1.34
عمر هذه المدرسة	Ammera hazihil medrese	Kat. No. 2.1.36
عمر فِيْ أَيَّامِ دَوْلَةِ	Ammera fi eyyami devleti	Kat. No. 2.1.28
أنشأ هذه المدرسة المباركة	İnşae hazihil medrese…	Kat. No. 2.1.39
رسم بعمارة	Resm bi-imareti	Kat. No.2.1.17
بنا هذه المدرسة	Bena hazihi'l-medresetü	Kat. No. 2.1.27

Tablo 3.11 İnşa Kitabelerinde Geçen İsim Cümleleri

تطوَّع بانشاء هذه	Tetevva'a bi-inşâi hâzihi'l	Kat. No. 2.1.4
تطوّع بعمل هذه ال	"tetavva bi-ameli hâzihi'l"	Kat. No. 2.1.4
هذا ما تطوَّع بعمله	"Haza ma tetavva'a bi-amelihi"	Kat. No. 2.1.7
اتفق بنا هذا المارست ن وص ية عن	Ittefeka bina hazel maristan vasiyyeten	Kat. No. 2.1.9
وقف الله عز سلطانه بعمارة دار اشفا	Vaffaka'lladu'-sultane bi-imareti darüşşifa..	Kat. No. 2.1.34

Kitabelerin içeriğinde yapı türü ve ismi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ele aldığımız yapılar için kitabelerde, هذه المدرسة المباركة (bu mübarek medresenin…), هذا المارستان (bu darüşşifa), هذا المارستن (bu maristan..) هذه الدار الصحة (bu darüssıha), " هذه دار العافية (bu darülafiye), بعمارة دار الحديث (darülhadis), هذه البقعة االمبركة (bu mübarek buka), هذا المدفن (bu medfenin/mezar yapısı) ifadeleri kullanılmaktadır.

Tablo 3.12 İnşa Kitabelerine Göre Yapıların Aldıkları İsimler

Yapı Adı	Tarih	Medrese	Maristan Darülafiye Darü'ssıha	Darü'l-hadis	Buka	Daru's-süleha
Niksar Yağıbasan Medresesi	1158	-	-	-	+	-
Niksar Hacı Çıkrık Medresesi	1182	+	-	-	-	-
Diyarbakır Mesudiye Medresesi	1193	+	-	-	-	-
Kayseri Hoca Hasan Medresesi	1193	+	-	-	-	-
Kayseri Çifte Medrese	1205	-	+	-	-	-
Amasya Halifet Gazi Medresesi	1209	+	-	-	-	-
Mardin Tâcüddin Mesud Medresesi	1211	-	-	-	-	-
Sivas Keykavus Darüşşifası	1217	-	+	-	-	-
Isparta Atabey Ertokuş Medresesi	1224	+	-	-	-	-
Divriği Turan Melik Darüşşifası	1228	-	+	-	-	-
Çankırı C. Ferruh Darüşşifası	1235	-	+	-	-	-
Kayseri Seraceddin Medresesi	1238	+	-	-	-	-
Antalya Armağanşah Medresesi	1239	+	-	-	-	-
Konya Sırçalı Medrese	1242	+	-	-	-	-
Çankırı C. Ferruh Darülhadisi	1242	-	-	+	-	-
Kayseri Hacı Kılıç Medresesi	1249	+	-	-	-	-
Antalya Karatay Medresesi	1250	-	-	-	-	+
Akşehir Taş Medrese	1250	+	-	-	-	-
Konya Karatay Medresesi	1251	Belirtilmemiş				-
Sinop Pervane Medresesi	1262	+	-	-	-	-
Kayseri Sahibiye Medresesi	1267	+	-	-	-	-
Amasya Gök Medrese		-	-	-	-	-
Sivas Gök Medrese	1271	+	-	-	-	-
Sivas Çifte Minareli Medrese	1271	+	-	-	-	-
Sivas Buruciye Medresesi	1271	+	-	-	-	-
Kırşehir Cacabey Medresesi	1272	+	-	-	-	-
Kastamonu Darüşşifası	1272	-	+	-	-	-
Afyon Çay Medrese	1278	+	-	-	-	-
Eğirdir Dündar Bey Medresesi	1302	+	-	-	-	-
Amasya Darüşşifası	1308	-	+	-	-	-
Erzurum Yakutiye Medresesi	1310	-	-	-	+	-
Kütahya Vacidiye Medresesi	1314	+	-	-	-	-
Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi	1319	+	-	-	-	-
Ermenek Tol Medresesi	1339	+	-	-	-	-
Beyşehir İsmailağa Medresesi	1370	+	-	-	-	-
Beçin Ahmed Gazi Medresesi	1376	+	-	-	-	-
Karaman Hatuniye Medresesi	1382	+	-	-	-	-

3.5.1.1. Sultanlar ve Aldıkları Unvanlar, Halifeye Bağlılık Cümleleri

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerine ait kitabeler, yukarıda bahsedildiği gibi yalnızca inşa emri, yapı ismi değil aynı zamanda dönemin siyasi ideolojisini, iktidar algısını, dini otoriteyi yansıtan metinleri içeren birinci el kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda, inşa kitabelerinin sağladıkları bilgilerin yanı sıra kesinlikleri dönemin sosyal, siyasal ve kültürel yapısını anlamamıza yardımcı olur. Diğer bir ifadeyle, dönemin değişen siyasetini, gücün nasıl yön değiştirdiğini, Selçuklu sultanlarının otoritesinin zayıflayıp, vezirlerin zirveye ulaştığı ardından Beyliklerin/yerel yöneticilerin de yapılar inşa ederek meşruiyet kazanıp siyasi ortama nasıl dahil edildiklerinin izlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca, sultan ve emir unvanları, dini sıfatlar, halifeye bağlılık cümleleri[217] ve dua kalıpları adına yazıldıkları devlet adamları, onların kullandıkları sıfatları ve tarih bilgisini de içeriyor olması yazılı belge olarak önemini arttıran unsurlardır.

İnşa kitabeleri incelendiğinde, Sultanların genel olarak şu unvan kalıplarını kullandıkları görülmektedir. Bu unvanlar; Nasırü'd-düya ve'd-din, Nizamü'd-dünya ve'd-dîn (din ve dünyanın düzeni), Sultanu'l mu'azzam (yüce sultan), Sultanu'l- a'zam (büyük sultan), Ebu'l-feth (fetih babası), Sultanu'l-galib (galip sultan), Şahinşah (şahlar şahı), İzzü'd-dünya ve'd-din (din ve dünyanın şeref kaynağı), Gıyasü'd-dünya ve'd-din (din ve Dünyanın yardımcısı), Alâü'd-dünya ve'd-din (din ve dünyanın yücesi)'dir.

Halifeye bağlılıklarını da Zahîr Emirü'l-Mü'minîn (müminlerin emiri halifesinin yardımcısı/ortağı), Burhan Emirü'l Mü'minin (müminlerin emirinin delili), Emir'ül Mümin'in, Kasimü emiri'l mü'minin (müminlerin emirinin ortağı), Nasırü emirü'l-mü'minin gibi ifadelerle dile getirmiş meşruiyetlerini kanıtlamışlardır.

Günümüze ulaşan ilk Anadolu medreselerinden olan Danişmendli dönemine tarihlenen Nizameddin Yağıbasan Medresesi kitabesinde bani olarak Nizameddin Yağıbasan'ın adı

[217] Orta Çağ Sünni İslâm devletlerinde halifenin onayını almak, siyasi meşruiyetlerinin herkes tarafından kabul edilmesi demekti çünkü Halife İslâm dininin yeryüzündeki temsilcisi kabul edilmekteydi. Abbasi Halifesine bağlılık hakkında detaylar için bkz. (Karadeniz, 2019, s. 2060-2081). Sultanlar, Halife'ye bağlılıklarını bildirerek bir anlamda siyasi otoritelerini dini bir temel üzerinde oturtmuşlardır.

zikredilmektedir. Nizamü'd-dünya ve'd-dîn (din ve dünyanın düzeni), el-Melik el-Adil (adil hükümdar) unvanları ile anılmıştır. Zahîr Emirü'l-Mü'minîn (müminlerin emiri halifesinin yardımcısı/ortağı) ibaresi ile Danişmendli beyliğinin Abbasi halifesine olan bağın simgesel bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kat. No.2.1.1).

Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1192-1196, 1205-1211) kız kardeşinin vasiyeti üzerine inşa ettirdiği Çifte Medresenin, Darüşşifa bölümünün kitabesinde sultan, es-sultan el-Mu'azzam Gıyas'ed-dünya ve'd-din (büyük sultan, din ve dünyanın bereketi), Gevher Nesibe ise, el-Melike ismet-üd dünya ved-din Gevher Nesibe (din ve dünyanın iffetlisi) olarak anılmıştır. Halifeye bağlılık ifadesi bulunmamaktadır (Kat. No. 2.1.9).

I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) dönemine ait kitabelerde sultan, "Allah'ın emriyle galip gelen, din ve dünyanın izzeti, İslâm'ın ve Müslümanların direği, kara ve denizin sultanı ve Selçuk hanedanının tacı, fethin babası" unvanları ile anılmaktadır ve özellikle I. İzzeddin Keykavus'un kara ve denizin sultanı olarak zikredilmesi sadece karada değil denizler üzerindeki hakimiyetini vurgulaması açısından önemlidir. 1214 yılında Sinop, 1216 yılında Antalya'nın fethinden sonra bu unvan verilmiştir[218]. Burhan Emirü'l Mü'minin ifadesi ile Abbasi Halifesi adına hükmettiği belirtilmektedir (Kat. No. 2.1.11).

II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246), Kayseri Seraceddin (1239), Konya Sırçalı Medrese (1242) kitabelerinde, "Es-sultan, Sultanu'l-Mu'azzam (yüce sultan), sultanü'l a'zam (büyük sultan), Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn (din ve dünyanın koruyucusu), Ebu'l feth, sultanü'l galib" unvanları ile karşımıza çıkmaktadır. Emir'ül Mümin'in ifadesi ile yine Abbasi Halifesine bağlılık vurgulanmıştır (Kat. No. 2.1.15, 2.1.17).

II. İzzeddin Keykavus (1246-1262), dönemin yapıları olan Kayseri Hacı Kılıç Medresesi (1249-1250), Akşehir Taş Medrese (1250) ve Konya Karatay Medresesi (1251-1252) kitabelerinde *"Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, yüce sultan, din ve dünyanın şeref kaynağı/ulusu, fetihler sahibi büyük sultan ve muazzam şahinşah, Tanrı'nın yeryüzündeki*

---

[218] Detaylı bilgi için bkz. Scott, R. (2008). *Taşa Yazılan Zafer: Antalya İçkale Surlarındaki Selçuklu Fetihnamesi*. (Çev. İ. Türkoğlu). İstanbul; Şaman Doğan, N. (2016). Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus Döneminde (1211-1220) Baniler ve İmar Faaliyetleri. H*. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 24, 219-250.

gölgesi, dünya ve dinin izzeti, fetihler babası", sıfatları ile anılmıştır. Emir'ül Mümin'in (halifenin) bürhanı ile yine Abbasi halifesine bağlılık bildirilmiştir (Kat. No. 2.1.18, 2.1.19, 2.1.20).

Kitabelerde dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır. Örneğin 1262 yılında Pervane Muinüddin Süleyman tarafından 1262 yılında Sinop'ta inşa edilmiş olan Pervane Medresesinin inşa kitabesi görmeyi beklediğimiz kitabe kurgusundan farklıdır. Kitabe başlangıcında **"***Sinop şehrinin fethedilmesi kolaylaşınca, kafirlerin ellerinden harap olmasından kurtulunca"* cümleleri ile başlamaktadır (Kat. No. 2.1.22).

Kösedağ Savaşı (1243) yenilgisinden sonra vezir Celaleddin Karatay'ın desteğiyle devlet üçe ayrılmış ve 1246-1266 yılları arasında üç kardeşler dönemi yaşanmıştır. Kitabede sultanın adı geçmemesinin altında yatan neden ise, Pervane'nin II. İzzeddin Keykavus'un saltanatını desteklemeyip onun yerine kardeşi Kılıç Arslan'ı desteklemesidir. Hatta bunun için Moğollarla da görüştüğü bilinmektedir. Bu tutumunu yine banisi olduğu Kastamonu Pervane Darüşşifası (1272) kitabesinde de korumuştur (Kat. No.2.2.12). İki kitabede de saltanat bilgisinin olmaması anlaşıldığı üzere bilinçli bir tercihtir. Pervane'nin bir anlamda otoriteye kafa tutmasının nedeni o yıllarda hem Moğollarla hem de Selçuklularla iyi ilişkiler kurmuş olmasında saklıdır.

Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1282), Kayseri Sahibiye (1267), Sivas Buruciye (1271), Sivas Gök (1271), Kırşehir Cacabey (1272) Medresesi inşa kitabelerinde yine *"sultani'l-a'zam, Şahinşah, el muazzam Gıyasü'd-dünya ve'd-din, Ebu'l-Feth, Arap ve acem sultanlarının efendisi, karanın ve denizlerin sultanı, İslâm'ın ve Müslümanların yardımcısı, sultanların ve meliklerin efendisi"* gibi övücü unvanları ile ve *"Emirül müminin"* ifadesiyle halifeye bağlılığını bildirmiştir. İlhanlı veziri Şemseddin Cüveyni'nin 1271 yılında inşa ettirdiği, Sivas Çifte Minareli Medrese kitabesinde Selçuklu sultanından bahsedilmemiştir. Şemseddin Cüveyni için ise *"baş vezir, dünyadaki vezirlerin en yücesi, dünya ve dinin güneşi, divan sahibi"* unvanları kullanılmıştır (Kat. No. 2.1.26, 2.1.27, 2.1.28, 2.1.29, 2.1.30).

Bir diğer İlhanlı dönemi yapısı olan Amasya Bimarhanesi (1308-1309) İlhanlı hükümdarının adının geçtiği ilk kitabe olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. *"Sultani aziz olan Cenabi Allah'a zaif kulu Amber Bin Abdullah'ı, Sultan-ı muazzam, Hakan-ı*

azam, Gıyasi'd- dünya ve'd- din Olcayto Sultan Mehmet'in Cenab-ı Hak saltanatını muhalled etsin- eyyamı devletinde ve Hatun-ı Muazzama melikelerin melikesi İldus Hatunun eyyam-ı izzetinde bu mübarek Ali darüş-şifanın imaretine yediyüz sekiz senesinde muvaffak etti" (Kat. No. 2.1.34). Kitabeden İlhanlı sultanı Olcayto Han ve eşi İlduz Hatun'dan bahsedilmektedir. Bu kitabeden önce yukarıda da bahsedildiği gibi inşa faaliyetlerinde bulunmuş olan İlhanlı devlet adamları, İlhanlı hanedanını hiç anmamışlardır. Bu kitabe Anadolu Selçuklu Devleti'nin resmi olarak son bulduğunu ortaya koyan önemli bir belgedir.

Hamidoğulları döneminde Dündar Bey Medresesi'nin kitabelerinde "Büyük Emir, ordu komutanı, koruyucu, üstün gelmiş geçmiş ve gelecek emirlerin meliki, devlet ve dinin büyük koruyucusu, İslâm'ın ve Müslümanların yücesi" sıfatlarıyla anılmıştır. (Kat. No. 2.1.33).

Germiyanoğulları Beyliğine ait olan Kütahya Vacidiye Medresesi'nin (1314) kitabesi de beklediğimiz kitabe kurgusundan farklıdır. Hatta bir vakıf kitabesi niteliğinde bile değerlendirilebilir. Alaşehir cizyesinden alınan parayla inşa edildiği belirtilmektedir. Germiyan Emiri Umur Bey, Mevle'l-mu'azzam melikü'l-ümerâ ve'l-küberâ (yüce efendi, emirlerin ve büyüklerin sultanı) unvanlarıyla anılmıştır (Kat. No. 2.1.36).

Karamanlılara ait medrese kitabelerinde Karamanoğlu Mahmud "büyük emir, âlim, gazi, ibadet eden, dünya ve dinin burhânı" olarak kaydedilmiştir.

Menteşeoğulları dönemine ait Beçin Ahmet Gazi Medresesi (1376) kitabesi "İlim öğrenmek kadın erkek her Müslümana farzdır" hadisi ile başlamakta devamında da bani İbrahim oğlu Ahmed Gazi ulu emir, sahiller sultanı, murâbıt, tacü'd-devletü'd-din, unvanları ile anılmıştır (Kat. No. 2.1.41).

Yukarıda belirtilen kitabelerden gelen bilgiler yani kullanılan ortak kalıplar bize siyasi otoritenin nasıl kurulduğuna dair bilgi vermektedir. Beylikler dönemine doğru o şaşalı dilin ve sıfatların daha mütevazı bir hale geldiği görülmektedir.

Tablo 3.13 İnşa Kitabelerinde Kullanılan Sultan Unvanları, Halifeye Bağlılık İfadeleri

Yapının Adı	Bani	Sultan Unvanı	Halifeye Bağlılık İfadesi	Baninin Sıfatları
Niksar Yağıbasan Medresesi (1158)	Nizameddin Yağıbasan	"Ebu'l Muzaffer"	"Zahir emirü'l-mü'minin"	"Nizamü'd-dünya ve'd-dîn, el-Melik el-Adil"
Kayseri Hoca Hasan Medresesi (1193)	Hasan bin Ebu Bekir	"Melik nure'd dünya ve'd-din Sultanşah (Melikşah)"	-	"el-abdu'l-muhtâcu ilâ rahmeti'llâh"
Kayseri Çifte Medrese (1205)	Melike Gevher Nesibe ibnet Kılıçarslan	"es-sultan el-Mu'azzam Gıyas'ed-dünya ve'd-din Keyhüsrev bin Kılıçarslan"	-	"din ve dünyanın ismetlisi/iffetlisi"
Diyarbakır Mesudiye Medresesi (1199-1224)	Sultan Melik Mesud	"Hüsrev-i İran, Şehriyar-ı Turan"	"Nasırü emirü'l-mü'minin"	"el-abd (el-fakîr ilâ) rahmetillâh el-hâdii' liheybetihi"
Mardin Tacüddin Mesud Medresesi (1211)	Tacüddin Mesud	"Nasırü'd-düya ve'd-din"	"Zahir emirü'l-mü'minin"	"el-'abdu'l-fakiru ilâ rahmeti'llahi te'ala, tekarrabe illallahi"
Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi (1217)	I. İzzeddin Keykavus	"Es-sultanu el-galibu bi-emrillahı, sultanu'l berri ve'l-müslimin"	"Burhanü emir'ül-mü'minin"	"İzze'ddünya ve'd-dini, ruhu'l-İslâm"
Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (1224)	Ertokuş bin Abdullah	Sultan'el mu'azzam, Ala'ed-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Keykubad bin Keyhüsrev"	"Burhânü emir'ü'l-mü'minîn"	"el-abdü'z-za'if el-muhtacü ila rahmeti'lla"
Divriği Turan Melek Darüşşifası (1228)	Turan Melek (Mengücek beyi Fahreddin Behramşah'ın kızı)	-	-	"Melike-i adâlet; el-muhtâcetü alâ-afvillâh"

Kayseri Seraceddin Medresesi (1239)	Serâceddîn Lala Bedr	“eyyâmi’s-’sultân‘l-a’zam Gıyâsü’d-dünyâ ve’d-dîn Ebu’l-feth Keyhusrev bin Keykubâd”	“Kasım el-emîr mü’minin”	“el-abdu’z-za’îfu ell-muhtâcü ilâ..”
Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi (1242)	Atabey Ferruh bin Abdullah	-	-	“el abd’ül müteal El muhtaç ila rahmeti”
Konya Sırçalı Medrese (1242)	Bedreddin Muslih	“Sultâni’l-a’zam, Zıllu’llâhi fi el alem”	“Kasîm emiri’l-mü’minin”	“el-‘abdü ilâ rahmeti rabbihî Bedrüddîn Muslih”
Kayseri Hacı Kılıç Medresesi (1249)	Ebû el Kasım bin Ali el Tûsî	“izzed dünya ve-l din ebu feth Keykâvus bin Kehüsrev”	-	“el abdi el zaif”
Akşehir Taş Medrese (1250)	Emirdad Hüseyin oğlu Ali	“sultanü’l âzam şahin şah-ı muazzam zillu’lâhi fi’l-âlem İzzü’l-dünya ve’d-din Ebu’lfeth Keykavus”	“bürhan-ı emiri’l-mü’minin”	“Ebu’l-me’âli Fahrü’dddevleti ve’d-din”
Konya Karatay Medresesi (1251)	Karatayi’bin ’Abdullah	“Alai’d-dünya ve’d-din Ebu’l-fethi Keykavuse bin Keyhüsrev bin Keykubad bin Sultani’ş-şehid Keyhüsrev bin Kılıç Arslan bin Mes’ûd bin Kılıç Aslan”	“Zılli’llahi fi’l-alem”	-
Sinop Pervane Medresesi (1262)	“Süleymân ibn Alî ibn Mehmed”	-	-	“El-abdu’l-müftekiru ilâ afvi’llâhi, el-mütemessiku bi’l-‘urveti El-vüskâ, el-mu‘tasımu bi-kelâmi”

Kayseri Sahibiye Medresesi (1267)	“Sahib Ali ibni el Hüseyin”	“sultani’l-a’zam Şahinşah el muazzam Gıyasü’d-dünya ve’d-din Ebu’l-Feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan”	-	“el abdü el raci ila rahmetallahu”
Sivas Buruciye Medresesi (1271)	“Abdullah oğlu Muzaffer oğlu Hibetullah oğlu Muzaffer El Burucerdi”	“Sultâni’l-a’zam Gıyasi’d-dîni ve’ddünyâ, Ebi’l-fethi Keyhüsrev bin Kılıç Arslan”	“Burhâni Emîrü’l-Mü’minin”	“el-abdü’z-za’ifu’l-muhtâcü ilâ rahmeti rabbihi’l-ğafûr”
Sivas Gök Medrese (1271)	“Hüseyin oğlu Ali (Sahip Ata Fahreddin Ali)”	“Ulu sultan, yüce şahlar şahı, din ve dünyanın yardımcısı Keyhüsrev bin Kılıç Arslan”	-	“sahibu’la’zamu, ed-düstûru’l-muazzamu, ebu’l-hayrati ve’l-hasenati”
Sivas Çifte Minareli Medrese (1271)	“Muhammed bin Muhammed bin Muhammed”		-	“sahibu’l-a’zamu, melükü’l-mülki, vüzera-i fil alemi şemsid-dünya ved-din”
Kırşehir Cacabey Medresesi (1272)	“Cibril bin Caca”	“es-sultan’ül-a’zam şahinşah el-muazzam, mâlik rikâb el-umam, Sultan al-bahr ve’l-bahreyn, Gıyas’el-dünya ved-din, Ebu’l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan”	-	-
Afyon Çay Taş Medrese (1278)	“Yakub oğlu Ebu’l Mücahid Yusuf”	“sultani’l a’zam zillu’llahu fi’l alemi gıyasu’d-dünya ve’d-din Keyhusrev bin Kılıç Arslan”	-	“el-abdu’z-zaif el muhtaç ila rahmeti’llahi Te’ala”
Eğirdir Dündar Bey Medresesi (1302)	Dündar bin İlyas bin el-Hamid	-	-	“el-emîr el-kebir el-isfehsalar el-müeyyed el-

				muzaffer el-hasîb el-nesîb muharrirü-l etraf melik el-ümera'i ve'l-azam felek ed-devle ve'd-d'in alâ el-islâm ve'l-müslimîn"
Amasya Darüşşifası (1308)	Amber bin Abdullah	sultâni'l-a'zam ve'l-hakemi'l-mu'azzam Gıyâsü'd-din ve'd-dünyâ Olcayto Muhammed Han.	-	el-abdu'z-za'îf
Erzurum Yakutiye Medresesi (1310)	emaleddin Hace Yakut el-Gazani	eyyami devlet-i Olcaytu Sultan	-	-
Kütahya Vacidiye Medresesi (1314)	Mübarizüddin Umur bin Savcı	-	-	el-Mevle'l-mu'azzam melikü'l-ümerâ ve'l-küberâ
Antalya Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi (1319)	Emir Sinaneddin Calis Bin Yunus Bin İlyas Bin el Hamit	-	-	-
Ermenek Tol Medrese (1339)	Mûsâ bin Karaman			el-emîru'l kebîru'l-'âlimu'l- 'âbidu'l-ğâzî burhanü'l devletü ve'd-dîn
Beçin Ahmed Gazi Medresesi (1376)	Ahmed Gazi bin İbrahim			emir-ül kebir-ül merabit Sultan-ül sevah-il tacü'd-devletü'din
Karaman Hatuniye Medresesi (1382)	"Sultan Hatun binti Murad bin Orhan bin Osman"	"el-emîri'l kebîri'l-müeyyedi'l-muzaffer 'alâi'd-dünyâ ve'd-dîn Halil bin Mahmûd bin Karaman"		"mu'âvinu ehli'l-îmân bi-teyîdi'r-Rahmân; Sultan Hatun"

3.5.1.2. Bani

Bani, Arapça bina kelimesinden türemiş ve yapan, yaptıran anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Tezin ön bölümünde banilerle ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Burada yapılmak istenen Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ne ait medreselerin inşa kitabelerinden gelen bilgilere göre medreselerde banilerin kendilerini nasıl adlandırdıklarını görülmektir. İnşa kitabelerinde sultana ait bilgilerden sonra bani ismi yazılmaktadır.

Medreselerin sultanlar, devlet adamları (vezir, atabey, emir, sipehsalar, vali, pervane), sultan eşleri ve çocukları tarafından inşa ettirildikleri görülmektedir.

Tablo 3.14 Medrese Banileri

Yapının Adı	**Tarih**	**Bani**	**Unvan**
Tokat Yağıbasan Medresesi	1157	Nizamettin Yağıbasan	Emir
Niksar Yağıbasan		Nizameddin Yağıbasan	Emir
Kayseri Hoca Hasan Medresesi	1193	Hasan İhtiyareddin	Vali ya da vezir?
Diyarbakır Mesudiye Medresesi	1193	Sökmen Melik Mesud Kutbeddin Ebu'l Mansur	Melik
Diyarbakır Zinciriye Medresesi	1193/1223	Sökmen Melik Mesud Kutbeddin Ebu'l Mansur/Mahmud oğlu Mevdud	Melik
Konya Altunaba Medresesi	1202	Şemseddin Altunaba	Asker-Atabey
Mardin Hatuniye Medresesi	1203	Artuk Arslan	
Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası	1205	I. Gıyâseddin Keyhüsrev	Sultan
Amasya Halifet Gazi Medresesi	1210	Suli oğlu Mubarizeddin Halifet Alp	Komutan
Kayseri Kölük Medrese (onarım)	1210	Atsız Elti Hatun	Danişmend Yağıbasan torunu
Mardin Tacettin Mesud Medresesi	1211-12	Abdullah oğlu Tacettin Mesud	Artuk Arslan'ın azadlı kölesi, şeyh
Sivas Darüşşifası	1217	I. İzzeddin Keykavus	Sultan
Isparta Atabey Ertokuş Medresesi	1224	Mübarizeddin Ertokuş	Atabey
Divriği Darüşşifası	1228-29	Turan Melek	Fahreddin Behramşah kızı
Çankırı Cemaleddin Ferruh Darüşşifası, Darulhadis	1235/1242-1243	Abdullah oğlu Cemaleddin Ferruh	Üstad, Atabey

Kayseri Huand Hatun Medresesi	1238	Mahperi Hunad Hatun	I. Keykubat'ın eşi
Kayseri Seraceddin Medresesi	1238-1239	Seraceddin Bedri	Kayseri emiri
Antalya Atabey Armağan Medresesi	1238-1239	Armağan	Atabey
Konya Sırçalı Medrese	1242	Bedreddîn Muslih	Lala
Konya Küçük Karatay (Kemaliye) Medresesi	1250 öncesi	Kemâleddin Rumtaş	Selçuklu Veziri Celâleddîn Karatay'ın kardeşi
Kayseri Hacı Kılıç Medresesi	1249	Ebu el Kasım bin Ali El Tusi	Emir
Konya Akşehir Taş Medrese	1250	Sahip Ata Fahreddin Ali	Selçuklu veziri
Antalya Karatay Medresesi	1250	Celâleddin Karatay	Selçuklu Veziri
Konya Karatay Medresesi	1254-1262	Celâleddin Karatay	Selçuklu Veziri
Tokat Gök Medrese	1277	Muîneddin Süleyman Pervâne	Selçuklu Veziri
Sinop Pervane Medresesi	1262-63	Muîneddin Süleyman Pervâne	Selçuklu Veziri
Konya İnce Minareli Medrese	1264	Sahip Ata Fahreddin Ali	Selçuklu Veziri
Kayseri Sahip Ata Medresesi	1266	Sahip Ata Fahreddin Ali	Selçuklu Veziri
Sivas Gök Medresesi	1271	Sahip Ata Fahreddin Ali	Selçuklu Veziri
Sivas Çifte Minareli Medrese	1271	Şemseddin Cüveynî	İlhanlı Veziri
Sivas Buruciye Medresesi	1271	Muzaffer Burucerdî	İlhanlı Emiri
Kastamonu Yılanlı Darüşşifası	1272	Ali bin Pervane	Devlet Adamı
Kırşehir CacaBey Medresesi	1272	Nurettin bin Caca Bey-	İlhanlı Devlet Adamı
Afyon Çay Taş Medrese	1278	Ebu'l Mücahid Yusuf	Vali
Konya Kadı Kalemşah Medresesi	13. yy	Taceddin Kalemşah	Kadı
Eğirdir Dündar Bey Medresesi	1302	Dündar bin İlyas bin el-Hamid	Sultan/Bey
Amasya Darüşşifası	1308	Amber bin Abdullah	
Erzurum Yakutiye Medresesi	1310	Cemaleddin Hace Yakut el-Gazani	Vali
Kütahya Vacidiye Medresesi	1314	Mübarizüddin Umur bin Savcı	Sultan/Bey
Antalya Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi	1319	Emir Sinaneddin Calis Bin Yunus Bin İlyas Bin el Hamit	Sultan/Bey

Ermenek Tol Medrese	1339	Mûsâ bin Karaman	Sultan/Bey
Beçin Ahmed Gazi Medresesi	1376	Ahmed Gazi bin İbrahim	Sultan
Karaman Hatuniye Medresesi	1382	Sultan Hatun binti Murad bin Orhan bin Osman	Sultan eşi

Kadınların eğitimde nerede oldukları hakkında kaynaklarda yeterince veri bulunmamakla birlikte yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere medrese inşa ettirdikleri yani bani oldukları görülmektedir. Dönemin kültürel ortamında kadınlar da siyasi gücü ve zenginliği kullanarak anıtsal ölçüde medrese inşa ettirmişlerdir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşinin vasiyeti üzerine inşa ettirdiği Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası (1205), Eskişehir Ümmühan Hatun Medresesi, Mengücek melikesi Turan Melek'in baniliğini üstlendiği Divriği Turan Melek Darüşşifası (1228), I. Alâeddin Keykubad'ın eşi Mahperi Huand Hatun'un inşa ettirdiği Kayseri Huand Hatun Medresesi (1238), Karaman'da 1382 yılında Sultan Hatun tarafından inşa ettirilen Karaman Hatuniye/Melek Hatun Medresesi ile bu düzende yerlerini almışlardır. Bunun yanı sıra Osmanlı dönemi arşiv belgelerinden yönetimde de bazı roller üstlendikleri anlaşılmaktadır. Eğitimde müderris ya da muid gibi görevlerde değil de yönetim ve dini hizmet alanlarında görevlendirilmişlerdir. Mütevelli ve duagü olarak görev aldıkları anlaşılmaktadır.

3.5.2. Sanatçı Kitabeleri

Genelde eserlerin özelde medreselerin birçoğunda inşa kitabesi bulunmasına karşın, bu yapıların ortaya çıkmasını sağlayan ustaların, mimarların adları pek anılmamıştır ve diğer kitabe türlerine göre oldukça sade tutulmuştur[219].

Artuklu döneminde ise durum biraz farklıdır. Elimizdeki örneklerden Mesudiye Medresesinin H.620/1223-4 tarihli kitabelerinde de ise *"Tersîmü'l-Üstâd* / **ترسيم الأستاذ**" şeklinde yapının planını çizen kişi olarak yer almaktadır. Yine aynı kitabelerde yapının

[219] Yapı sanatçıları hakkında bilgi için bkz. Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları; Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: TTK.

mimarının ise "*el-Bennâ* / **البنّا**" olarak zikredilen Mesud olduğu belirtilmektedir (Foto. 2.24). Bir başka örnek Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nde de yine "el-Bennâ / البنّا" ibaresi ile yapının mimarının İsa Ebu Dirhem olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 2.25).

Buradan anlaşılacağı üzere "tasarımı yapan usta" ile "uygulayıcı mimar / yapı ustası" olarak iki farklı görev tanımlaması vardır. "Tersîmü'l-Üstâd" unvanı, yapının planını çizen veya genel mimari çizgisini belirleyen kişiyi; "el-Bennâ" ise bu planı hayata geçiren inşa ustasını ifade etmektedir.

Anadolu Selçuklularında usta isimlerinin geçtiği kitabelerde de genel kurgu *"Amele…oğlu…/…oğlu….yaptı /* **عمل .... بن... بن... البنا** *"* ya da *"amele…"* cümlesinin ardından memleketlerine yer verilmektedir. Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasının türbe cephesinde yer alan "*Ameli Ahmed Beranda el-Meranda / Marendli Ameli Bizl'in oğlu Ahmed"* (Foto. 2.56*);* Divriği Darüşşifası ana eyvanında yer alan usta kitabesi *"*amele / **عمل**" kelimesinin ardından ustası olan Hürremşah ve nereli olduğu bilgisi gelmektedir (Foto. 2.72).

Konya Sırçalı Medrese ana eyvan kemer karnında yer alan usta kitabesi "Amele Mehmed bin Mehmed Osman el-benna el-Tusi" örneği de klasik bir Selçuklu dönemi usta kitabesi örneğidir (Foto. 2.94). Yine Konya İnce Minareli Medrese (Foto. 2.125), Afyon Çay Taş Medrese (Foto. 2.193), "amele / **عمل"** ifadesi ve ardından usta ismi yazılıdır. Sivas Gök Medrese de Kaluyan el Konevi'nin adı "عمل اَلأسْتَاذْ /amele el-üstad" olarak anılmaktadır.

Bu durumda, yapımda iş gücü olarak çalışan *"*amele / عمل", inşa ustası ya da uygulayıcı mimar olan "Amele el-üstad / عمل اَلأسْتَاذْ" ve tasarımı ya da planı yapan *"Tersîmü'l-Üstâd* / ترسيم الأستاذ" şeklinde bir mimari görev paylaşımı söz konusudur. Beylikler döneminde kitabe kurgusunun değiştiği görülmektedir. Karaman Hatuniye Medresesi ve Kastamonu Darüşşifasında dua ile başlayıp direkt olarak " لمعمارها /mimar ha /mimarlar" denilerek isimleri verilmiştir (Kat. No. 2.1.42, 2.2.12).

3.5.3. Onarım Kitabeleri

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi kitabeleri içinde yapını onarımına dair bilgi bulunduran kitabeler de bulunmaktadır.

Kitabelerde onarım, احياء بعمارة / ihyai bi imareti/ yeniden canlandırılması (Katalog No.2.1. 2), **عمر**/ammera/imar etti (Kat. No. 2.1.3)[220], عمارة / imaret / imar, yapma, bayındır kılma (Katalog No. 2.1.8), **تعمير و احياء** / tamir ve ihya (Kat. No. 2.1.22, 2.2.10) kelimeleri ile anlatılmıştır.

Tablo 3.15 Medreselerin İnşa ve Onarım Kitabelerinin Konumları

Yapının Adı	**İnşa Kitabesi**	**Onarım Kitabesi**	**Konumu**
Niksar Yağıbasan Medresesi (1158)	+	-	
Tokat Yağıbasan Medresesi (1142-1166)	-	+	Müze
Kayseri Kölük Medresesi (12. yüzyıl)	-	+	Taç Kapı
Niksar Hacı Çıkrık Medresesi 1182	+	-	
Diyarbakır Mesudiye Medresesi 1193	+		Taç Kapı
Kayseri Hoca Hasan Medresesi 1193	+	-	Kayseri Selçuklu Müzesi (Çifte Medrese)
Kayseri Çifte Medrese1205	+	-	Taç Kapı
Amasya Halifet Gazi Medresesi 1209	+	-	Sultan I. Mesud türbesinde
Mardin Ziyaret Köy (Harzem) Tâcüddin Mesud Medresesi 1211	+	-	Taç Kapı
Mardin Şehidiye Medresesi 1201-1239	-	+	Taç Kapı?
Sivas İzzeddin Keykavus Şifahanesi 1217	+	-	Taç Kapı
Isparta Atabey Ertokuş Medresesi 1224	+	-	Taç Kapı

[220] عمر ifadesi hem ilk inşa hem de onarım için kullanılmaktadır.

Divriği Turan Melek Darüşşifası1228	+	-	Taç Kapı
Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh Dârüşşifası 1235	+	-	Ankara Vakıf Eserleri Müzesi
Kayseri Seraceddin Medresesi 1238	+	-	Taç Kapı
Antalya Atabey Armağan Medresesi 1239	+	-	Taç Kapı
Konya Sırçalı Medrese 1242	+	-	Taç Kapı
Çankırı C. Ferruh Darülhadisi 1242	+	-	Taç Kapı
Konya Ali Gav Medresesi 13. yüzyılın ilk yarısı	-	-	Medresenin kuzey duvarında
Kayseri Hacı Kılıç Medresesi 1249	+	-	Taç Kapı
Akşehir Taş Medrese 1250	+	-	Taç Kapı
Antalya Karatay Medresesi 1250	+	-	
Konya Karatay Medresesi 1251	+		
Sinop Pervane Medresesi 1262	+	+	Taç Kapı / Ana Eyvan
Kayseri Sahabiye Medresesi 1267	+	-	Taç Kapı
Amasya Gök Medrese 1266	+	-	Taç Kapı
Sivas Buruciye Medresesi 1271	+	-	Taç Kapı
Sivas Gö Medrese 1271	+	+	Taç Kapı /Ana Eyvan
Sivas Çifte Minareli Medrese 1271	+	-	Taç Kapı
Kırşehir Cacabey Medresesi 1272	+	-	Taç Kapı
Kastamonu Dârüş-şifası 1272	+	-	Taç Kapı
Afyon Çay Medrese 1278	+	-	Taç Kapı
Eğirdir Dündar Bey Medresesi 1302	+	-	Ana Eyvan Kemeri
Amasya Bimarhane 1308	+	-	Taç Kapı
Erzurum Yakutiye Medresesi 1310	+	-	Taç Kapı
Kütahya Vacidiye Medresesi 1314	+	-	Taç Kapı

Antalya Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi 1319	+	-	Taç Kapı
Ermenek Tol Medrese 1339	+	-	Taç Kapı
Beyşehir İsmail Ağa Medresesi 1370	+	-	Taç Kapı
Beçin Ahmed Gazi Medresesi	+	-	Taç Kapı
Karaman Hatuniye Medresesi 1382	+	-	Taç Kapı

3.5.4. Ayet Kitabeleri

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilmiş olan medreselerde tercih edilen ayet kitabeleri, yapının hem işlevini vurgulayan hem de dönemin eğitim anlayışını yansıtan önemli belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kitabeler özellikle taç kapı, ana eyvan, mihrap, öğrenci hücresi kapıları, kubbe ve türbede yer alır. Kur'an-ı Kerim'den seçilen bu ayetlerin bulundukları mekanla ilişkili olması da dikkat çekicidir. Medreselerdeki kitabeler, eğitim-öğretimin dini temellere dayandığını hatta ikisinin bir bütün olduğunu ortaya koyan ayetlerdir. Seçilen ayetlerin içerikleri incelendiğinde genellikle Tevbe Suresi 18. ayetin cami ve mescitlerin imar edilmesi vurgusu, Bakara Suresi 255 (Ayete'l -Kürsi)'nin Allah'ın ilim ve kudretini öne çıkarması, mutlak hâkimin Allah olduğu vurgusu, Bakara Suresi 285-286. Ayetleri ile imanın esaslarına değinmesi, Ali İmran Suresi 18-19. Ayetlerinin ilim, adalet ve din teması, Nahl Suresi 90. Ayetin adalet ve ahlaki sorumluluğu ele alması, Mücadele Suresi 11. ayetin ilim ve derecelerle ilgili mesajı gibi konular öne çıkmaktadır.

Konya İnce Minareli Medrese'nin taç kapısı ve Sırçalı Medresenin ise ana eyvan kemeri üzerine işlenmiş olan Fetih suresi motivasyona yönelik, manevi yönden kuvvetlendiren mesajlar içermektedir. Adını *"İnnâ fetahnâ leke fethan mubinâ / Doğrusu biz sana apaçık bir fetih verdik"* cümlesinde, çeşitli olaylar anlatıldıktan sonra Müslümanların mutlaka Mescid-i harâm'a gireceklerini, İslâmiyet'in güçlenip bütün dinlere üstün geleceği vurgulanmaktadır. Bir başka ifadeyle, İslâm'ın yayılışı, iman edenlerin ödüllendirilmesi, sabır ve teslimiyet sonucunda başarıya ulaşılacağı temalarını işlemektedir. Peki bu sure bir eğitim yapısında neden kullanılmış olabilir? Fetih/zafer, yalnızca askeri başarı

anlamına gelmeyebilir. Bilgi ve marifetle, hikmetle gönüllerin fethedilmesi gibi sembolik bir anlamda taşıyabilir. Yani "bu kapıdan içeri giren kılıçla değil ilimle fetih gerçekleştirecektir", "Allah'ın yardımıyla ilimde başarıya ulaşılacaktır", "Gayret ve sabırla çalışan ilahi fethe ulaşır", "Gerçek fetih, cehaletin yenilmesidir" şeklinde manevi eğitimin vurgulandığı bir bildiri niteliğindedir. Bu anlamda medreseler manevi bir fetih mekânı olarak tanımlanabilir.

Yine Konya İnce Minareli Medrese'nin taç kapısında yer alan Yasin Suresi, Kur'an-ı Kerim'in kalbi olarak bilinmektedir. Bu sure, Hz. Muhammed'in "öğretici, rehber" yönünü öne çıkarır. Bir nevi medresedeki müderrisin görevi ile paralellik gösterir. Eğitimin bir tebliğ vazifesi olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

Bu bağlamda, medreselerdeki ayet kitabeleri eğitime, ilme ve bilgiye vurgu yapan mesajlar iletmektedir. Aşağıdaki tabloda medreselerde tespit edilen ayetler, bulundukları konum verilmiştir.

Tablo 3.16 Medreselerde Yer Alan Ayet Kitabeleri

Sure - Ayet	**Meal (Özet)**	**Bulunduğu Yapı**
Bakara 2/156	"Biz Allah'a aitiz ve Ona döneceğiz."	Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (türbe)
Bakara 2/238	"Namazlara ve orta namazlara devam edin. Allah'a huşu ile durun."	Diyarbakır Mesudiye Medresesi (mihrap)
Bakara 2/255	"Allah, O'ndan başka ilah yoktur. O, daima diri ve yarattıklarını gözetendir…"	Kayseri Çifte Medrese (türbe), Konya Karatay Medresesi (ana eyvan), Konya İnce Minareli Medrese (öğrenci hücreleri), Sivas Buruciye Medresesi (ana eyvan), Sivas Gök Medrese (mihrap)
Bakara 2/255-256	"Dinde zorlama yoktur…"	Konya Karatay Medresesi (ana eyvan ve kubbe)
Bakara 2/284-286	"İman, sorumluluk, kulun gücü ölçüsünde yükümlülük"	Konya Sırçalı Medrese, Konya Karatay Medresesi (öğrenci hücreleri)
Bakara 2/285-286	"Peygamber, Rabbinden indirilene iman etti…"	Sivas Gök Medrese (taç kapı)

Âli İmran 3/18	"Allah adaleti ayakta tutarak şunu bildirdi: O'ndan başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de bunu tasdik ettiler."	Sivas Buruciye Medresesi (taç kapı), Erzurum Çifte Minareli Medrese
Âli İmran 3/18-19	"Allah katında din İslâm'dır. Kendilerine bilgi geldikten sonra kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler."	Konya Sırçalı Medrese (mihrap), Kırşehir Cacabey Medresesi (taç kapı), Karaman Hatuniye Medresesi (taç kapı)
Enfal 8/49	"Münafıklar: 'Bunların dini onları aldatmış' demişlerdi. Kim Allah'a dayanırsa O güçlüdür."	Aksaray Zinciriye Medresesi (taç kapı)
Tevbe 9/18	"Allah'ın mescitlerini, Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekât veren ve Allah'tan korkan imar eder."	Kayseri Kölük Medresesi (taç kapı), Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (türbe-mihrap), Kayseri Hacı Kılıç Medresesi (taç kapı)
Tevbe 9/120	"Müminler, Allah'ın Resulünden geri kalmamalı; kendi canlarını onun canından üstün tutmamalı."	Konya Karatay Medresesi (taç kapı)
Tevbe 9/122	Müminlerin hepsi sefere çıkmamalı; bir grup dinde derin bilgi için geride kalmalıdır.	Sivas Çifte Minareli Medrese (taç kapı)
Nahl 16/90	"Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardımı emreder; hayasızlığı, fenalığı yasaklar."	Kırşehir Cacabey Medresesi (taç kapı)
Neml 27/19	"(Süleyman) güldü ve dedi: Rabbim! Bana verdiğin nimete şükretmemi ve salih işler yapmamı ilham et."	Konya Karatay Medresesi (taç kapı)
Fatır 35/28	"Allah'tan en çok korkanlar, âlimlerdir."	Karaman Hatuniye Medresesi (taç kapı)
Yasin 36/1-31	"Kur'an'ın hak oluşu, iman, tevhid ve diriliş."	Konya İnce Minareli Medrese (taç kapı)
Zümer 39/9	"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alır."	Diyarbakır Mesudiye ve Karaman Hatuniye Medresesi
Fetih 48	"İslâm'ın zaferi, Allah'ın yardımı, müminlerin mükafatı."	Konya İnce Minareli Medrese (taç kapı)
Fetih 48/1-5	"Biz sana apaçık bir fetih verdik…Allah sana olan nimetini tamamlasın."	Konya Sırçalı Medrese (taç kapı)

Rahman 55/26-27	"Yeryüzündeki her şey yok olacak. Yalnız Rabbinin zatı bâki kalacak."	Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (türbe)
Hadid 57/29	"Allah'ın lütfu onun elindedir; dilediğine verir."	Karaman Hatuniye Medresesi
Mücadele 58/11	"Allah, iman edenlerin ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir."	Erzurum Çifte Minareli Medrese
Kalem 68/51-52	"İnkârcılar Kur'an'ı işittiklerinde gözleriyle seni devireceklerdi… O, bütün âlemler için öğüttü."	Sivas Gök Medrese (minare kaideleri
Hakka 69/28-29	"Keşke kitabım bana verilmeseydi, hesabımın ne olduğunu bilmeseydim."	Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (türbe)
Cin 72/18	"Mescitler Allah'ındır; O'ndan başkasına dua etmeyin."	Sivas Gök Medrese (mescit kapısı)
İhlas 112/1-4	"De ki: O Allah birdir. O doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir."	Karaman Hatuniye Medresesi

3.5.5. Hadis Kitabeleri

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilen medreselerin kitabelerinde yalnızca yapının inşa bilgileri değil, aynı zamanda dönemin eğitim anlayışını, dini yaklaşımını ve kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Söz konusu kitabelerde, yapıların işlevi ve eğitim anlayışını daha net biçimde ortaya koymak amacıyla Kur'an ayetlerinin yanı sıra Hz. Muhammed'in hadislerinden de yararlandıkları görülmektedir.

Özellikle, taç kapılarda kullanılan hadisler incelendiğinde bir eğitim yapısının işlevi ile uyum gösteren nitelikte oldukları görülmektedir. Sivas Buruciye Medresesi (1271), Beçin Ahmed Gazi Medresesi (1376), Karaman Hatuniye Medresesi (1382), taç kapılarında "İlim öğrenmek kadın erkek bütün Müslümanlara farzdır" hadisine yer verilmiştir. Bu hadis, medresenin herkesi kapsayan bir eğitim anlayışı olduğunu ve İslâmiyet'te bilginin cinsiyet fark etmeksizin tüm Müslümanlar için gerekli bir yükümlülük olduğudur. Eşitlik düşüncesine de vurgu yapar. Ancak eğitimde kadınların rolüne dair bir bilgi bulunmamaktadır. Konya Karatay Medresesinin (1251) taç kapısında panolar içerisinde

26 hadis bulunmaktadır. İlmin, ahlakın önemi ve bir Müslümanın temel ahlaki sorumluklarını hatırlatan mesajlar yer almaktadır.

Kayseri Sahibiye Medresesi (1267) basık kemerli giriş kapısı üzerinde yer alan hadisler medresenin verdiği eğitime yönelik bilgileri barındırmaktadır. Bu hadis kitabelerinden medresede fıkıh eğitimi (İslâm Hukuku) verildiği anlaşılmaktadır.

Sivas Gök Medresenin (1271) taç kapısında ve öğrenci hücrelerinin pencere üstlerinde hadis kitabelerine yer verilmiştir. İlmin farz olduğu ve burada fıkıh eğitimi verildiğine dair hadisler bulunmaktadır.

Cüveyni Darülhadisi olarak da anılan Sivas Çifte Minareli Medresenin (1271) taç kapısında yer alan hadis kitabelerinden burasının bir hadis medresesi olmadığını fıkıh eğitimi verilen bir kurum olduğu anlaşılmaktadır.

Hadislerin ortak teması ilim ve ahlakın birbirinden ayrılmaz olduğudur. Hatta şöyle ki Karaman Hatuniye Medresesi'nin taç kapısında yer alan bir hadiste "Kâle resûlu'llâh sallâllâhu 'aleyhi ve sellem 'ulemâu ummetî ke enbiyâi Benî İsrâil ve kâla aleyhi's-selâm…" medresede verilen eğitimin kutsallığına vurgu yapılmıştır.

3.5.6. Vakıf Kitabeleri

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilen medreselerin giderlerinin karşılanması, sürekliliklerinin sağlanması için yapıyı inşa ettirenler tarafından birtakım gelirlerin vakfedildiği tezin giriş bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmıştı.

Vakıf kitabelerinde emir ifadelerinde farklılıklar görülmektedir. Diyarbakır Mesudiye Medresesinde "وقّفها / onu vakfetti", Mardin Hatuniye ve Şehidiye Medresesinde " أمر أن تكتب اسامي الجهات الموقوفة ..... /vakfedilen cihetlerin isimlerinin yazılmasını…… emretti", Sivas Buruciye Medresesinde "شُروطُ الوَاقِفِ / vâkıfın şartıdır, Erzurum Yakutiye Medresesinde ise " ألواقف / vakfetti" şeklinde doğrudan vâkıfın vurgulandığı ifadelere yer verilmektedir.

Artuklu döneminden günümüze ulaşan Mardin Hatuniye Medresesi taş vakfiye kitabesinde yalnızca vakıf gelirlerine ayrıntılı olarak yer verilmişken (Kat. No. 2.1.6),

Mardin Şehidiye Medresesi vakfiyesinde ise gelirlerin yanı sıra medrese görevlileri ve öğrencilerinden, yapının onarımına kadar detaylı bilgiler bulunur (Kat. No. 2.1.8). Diyarbakır Mesudiye Medresesi taş vakfiyesi ise medresede eğitim alacak öğrencilere dair bilgi içermektedir (Kat. No. 2.1.4).

Anadolu Selçuklu dönemi taş vakfiye örneği Sivas Buruciye Medresesinde karşımıza çıkmaktadır. Burada da medrese görevlileri, öğrenciler ve medresenin gelirlerine dair bilgi bulunmaktadır (Kat. No. 2.1.27). Erzurum Yakutiye Medresesi kitabesinde ise yalnızca medreseye vakfedilen gelirlere yer verilmiştir (Kat. No. 2.1.35).

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada, kitabeler, vakfiyeler ve arşiv belgeleri ışığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi medreseleri tanıtılmış, eğitim kurumlarının idarî, malî, sosyal ve kültürel özellikleri bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir. Bu çerçevede, medreselerin yalnızca birer eğitim mekânı olmadığını, aynı zamanda siyasî meşruiyetin inşası ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde, vakıf sistemi aracılığıyla kamusal hizmetlerin devamlılığında önemli roller üstlendiklerini ortaya koymaktadır. Kullanılan kaynak ve belgeler ışığında, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreselerine yapılan göndermeler işlevsel devamlılık, vakıf mallarının korunması, mekânsal uyum ve organizasyon özelinde tartışılarak şu sonuçlara varılmıştır.

Medreselerin plan ve mimari özellikleri yapılar arasında bağ kurulduğunu, etkileşim olduğunu göstermektedir. Örnek olarak Kayseri özelinde düşündüğümüzde, Gevher Nesibe, Huand Hatun, Hacı Kılıç ve Sahibiye Medreseleri açık avlulu, avlusu revaklı, eyvanlı ve tek katlı düzenlemeleri ortak özellikler yansıtmaktadır. Bu yapılardan özellikle Gevher Nesibe Darüşşifası ve doğusuna bitişik Tıp Medresesi ile Hacı Kılıç Camii ve kuzeyine bitişik Medresesi bitişiklik özelliği ve her bir yapıya açılan anıtsal kurgulu mukarnas kavsaralı taç kapıları öne çıkmaktadır. Özellikle camilerle medresenin bitişikliği yapı topluluğunu sadece dinsel değil, sosyal bir kamu yapısına dönüştürmektedir. Kayseri'deki medreseler farklı çözümlemelerle karşımıza çıkmaktadır. Hacı Kılıç Camii ve bitişiğindeki medrese dıştan taç kapıları ile ayrı ayrı giriş kapılarına sahip olsalar da medresenin revaklı avlusunun cami ile ortak paylaşımı iki yapıyı daha kaynaşık hale getirmiştir.

Cami- medrese, cami- darüşşifa bitişik kurgusu Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (1228) örneğinde de yinelenmiştir. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'nın batı cephesi ortaktır. Bu cephede hem caminin hem de darüşşifanın anıtsal kurgulu taç kapılarının olması Gevher Nesibe ve Hacı Kılıç örnekleriyle etkileşimin varlığını kanıtlar. Öyle ki Divriği Ulu Camii'nin doğu cephesinde hünkâr mahfiline açılan taç kapının düzenlemesi, süslemesi ve üslubu Kayseri'deki Selçuklu yapılarının taç kapıları ile büyük ölçüde benzerdir. Üstelik medresenin ve darüşşifanın içinde türbenin bulunması ve dışa yansıtılması benzerliğin boyutlarını göstermektedir. Görünen o ki, yapılar arasındaki

coğrafi yakınlıklar ve komşu kültür çevresindeki eserler arasındaki benzer bağlantılar gezici usta gruplarının varlığını düşündürürken aynı zamanda şaşırtıcıdır.

Farklı kültür çevrelerindeki Bizans yapıları ile medreseler arasında etkileşimin yansımaları bazı örneklerden üzerinden okunabilmektedir. Kapalı avlulu bazı medreselerin avlu ve çevresindeki mekânsal dizilim, Orta Bizans döneminde yaygın olan Kapalı Yunan Haçı planlı kiliselerle ile ilişkilendirilmektedir. İncelenen Isparta Atabey Ertokuş Medresesi bu grubun örneklerinden biridir. Çoğunlukla bu yapıların yerinde ve çevresinde bir Bizans yapısının olduğu medresede kullanılan çok sayıda devşirme malzemeden anlaşılmaktadır.

Kentlerin tarihi dokusu içinde büyük ölçekli yapılar olarak ulu camiler birincil, medreseler ikincil olma özelliği taşımaktadır. Bir başka deyişle medreseler kentlerdeki anıtsal yapıları oluşturmaktadır. Aynı kentte, ya da yakın çevredeki yerleşimlerde benzer kurgulu yapıların olması kent kimliği ve bölgesel özellikler açısından önem taşımaktadır. Örnekler içinde Hacı Kılıç Camii- Medresesi'nde cami- medresenin ortak avluyu paylaşması özelliği, daha sonra Klasik Osmanlı döneminde menzil külliyelerinde karşımıza çıkarak, dönemin vezirleri tarafından yaptırılan, geliştirilen prestijli yapılara dönüşecektir.

Medrese kitabeleri ve vakfiyelerinden edinilen bilgilere bu dönemde bir sanatçı hareketliliği de yaşanmaktadır. Özellikle 13. Yüzyılın ikinci yarısında sanatçıların devinimi izlenebilmektedir. Döneme adını bildiğimiz iki sanatçı anıtsal medreseleri ile damga vurmaktadır.

Bu sanatçılardan mimar Kölük bin Abdullah, Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin banilik yaptığı Konya Sahip Ata Külliyesi (1258-1279) ve Konya İnce Minareli Medrese (1264) ile Selçuklu emiri Nizameddin Ali'nin banisi olduğu Konya Nalıncı Baba Medresesi'nde (1250-1270) çalışmıştır. Diğer bir sanatçı mimar Kaluyan el- Konevi, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin banilik yaptığı Sivas Gök Medrese'de (1271) çalıştığı bilinmektedir.

Çalışmada medreselerle ilgili çok sayıda kaynak, yayın ve belge kullanılmıştır. Yazılı kaynaklar içinde kuşkusuz ki en önemli olan kaynaklar yapı kitabeleridir. Kitabeler

yapım, onarım, sanatçı, ayet, hadis, vakıf ve vergi kitabeleri gibi çeşitlilik göstermektedir. Yapıların çoğunlukla ön cephesindeki taç kapılarda yer alan yapı kitabeleri tarih, dönem, bani, sanatçı, işlev ile dönemin siyasi, sosyal ve kültürel ortamına gönderme yapan bilgiler içermektedir. Konya İnce Minareli Medrese kitabesinden darülhadis, Konya Sırçalı ve Kayseri Sahibiye medreseleri kitabelerinden fıkıh medresesi oldukları okunmaktadır. Sivas Gök Medrese ve Karaman Hatuniye/Melek Hatun Medresesi'nde öğrenci odalarının kapılarının üzerinde bulunan kitabelerde fıkıh medresesi vurgusu yapılmıştır. Sinop Pervane Medresesi kitabelerinde "…Sinop şehrinin fethedilmesi kolaylaşınca ve şehir kâfirlerin elinde harap olmaktan kurtulunca…", Peçin Ahmet Gazi Medresesi kitabelerinde "…Sultânü's-sevâhil/Sahiller Sultanı…" gibi bilgilerin okunması kentlerin yeniden fethedilmesine, nüfusuna ve liman şehri özelliğine dikkat çekmektedir. Kütahya Vacidiye Medresesi kitabesinde "…714 yılında Alaşehir cizyesi (hâsılatından ayırdığı para) ile imar etti" bilgisi Alaşehir'de yaşayan Hristiyan halktan alınan vergilerle yapının inşa edildiğinin belirtilmesi ilginçtir.

Yazılı kaynaklar arasında medrese vakfiyeleri önem taşımaktadır. Vakfiyelerde medreselerin kent içindeki konumları, kentin diğer yapıları, nüfusu, vakfın gelir- gider kaynakları, eğitimin türü, niteliği, eğitici (müderris, muid) ve çalışan personel (mütevelli, ferraş, imam, hafız, cabi vb.) hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Kuşkusuz ki vakfiyeler medreselerdeki eğitim ortamı ve günlük yaşam hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Medreselerin vakfiyelerinde eğitim süresinin genellikle üç- beş yıl arasında değiştiği, müderrislerin niteliği, öğrenci sayısı, barınma ve eğitim, araç ve gereçlerin temini, özel ve dini (cuma, kandil, bayram) günlerde yemeklerin hazırlanması, giyim-kuşam kültürü gibi bilgiler mevcuttur. Öğrenci sayısı 15- 38 arasında değişmektedir. Eğitimi üstlenen müderrislerin çoğunlukla Hanefi mezhebinden olduğu, aldıkları ücretlerin medresenin gelirlerine göre değiştiği, müderris atamalarının mütevelli, şeyhülislam, kadı tarafından yapıldığı görülmektedir. Mütevellilerin görevden alma yetkisi olduğu, bazı atamaların sınavla, bazılarının soy bağı ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Medreselerin çok azında Nakib, müşrif ve kâtip gibi görevlilerin olduğu belirlenmiştir. Örneğin Amasya Torumtay/Gök Medrese vakfiyesinde, müderris atamalarında, Torumtay'ın kendi soyundan kişilerin seçilmesi, başkası sınavı kazansa bile kendi çocuklarından birinin müderris olması şart koşulmuştur. Kırşehir Caca Bey vakfiyesinde mektepte yetim çocuklara muallimin ders verdiği anlatılmakta, medrese içinde küçük

çocuklara da eğitim verilen bir okul olduğu anlaşılmaktadır. Medreseler bazı örneklerde sosyal yardım kurumu gibi çalışmaktadır. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde minareden atarak halka ekmek dağıtıldığı, fakirler için yemek verildiği anlatılmaktadır. Aynı vakfiyede Selçuklu- İlhanlı siyasi mücadeleleri, Moğol baskısı ile yaşanan acımasız süreç, "…Öyle ki kılınç kemiyet ve keyfiyet hududundan çıkmış, ulemanın yokluğu ile âlem yok olmaya, Allah'tan korkan kişilerin inkırazı ile güzel huylar münkariz olmaya, evliyanın yokluğu ile muhkem bir bağ olan ilim müesseseleri harap olmaya yüz tutmuş ve ilmin pazarı dağılmış…" olarak betimlenmiştir.

Bu çalışmada en önemli kaynakları arşiv belgeleri oluşturmaktadır. En çok kullandığımız BOA/Başkanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Maarif (C.MF), Tapu Tahrir Defterleri, Şeriyye Sicilleri, Salnameler gibi kaynaklardır.

Arşiv belgeleri atama, azil, feragat, şikâyet, onarım, görev talebi, geçici görevlendirme, terfi, ücret artışı, görev devri ve gelir getirici dükkân inşası gibi pek çok idarî süreci ayrıntılı bir şekilde tanımlamaktadır. Bu belgelere göre bazı Selçuklu ve Beylikler Dönemi medreselerinin Osmanlı Dönemi'nde işlevini yitirdiği ya da farklı amaçlarla kullanıldığı, bazı yapıların ise tamamen kayıtlardan silindiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Arşiv Belgelerinden eğitimin içeriğinin değiştiğini ve geliştiğini, Selçuklu Dönemi eğitim yapılarının aynı işlevle kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Danişmend, Çahkenler, Kar Süpürücüsü gibi bazı yeni kadroların ortaya çıktığı görülmektedir.

İncelenen arşiv belgelerinde Osmanlı Dönemi medrese sisteminin Selçuklu dönemi medrese sistemi üzerine inşa edildiği, daha sonra gelişim göstererek, kendi içinde derecelendirildiği anlaşılmaktadır. Medreselerin Yirmili, Otuzlu, Kırklı, Ellili, Sahn-ı Seman ve Altmışlı şeklinde sınıflandırılması, müderrislerin aldıkları ücretleri ve okuttukları dersleri doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde müderrislik görevinin birden fazla kişi arasında paylaştırıldığı, Danişmend unvanlı görevlilerin ortaya çıktığı ve müfredata yeni derslerin eklendiği tespit edilmiştir. Nakib unvanına ise Osmanlı Dönemi'nde rastlanmamıştır.

Belgelere göre Osmanlı eğitim sisteminde Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilmiş medreseler Kırklı ve Hariç Ellili gibi dereceye atanmıştır. Bu derecelendirme medreselerin kurucularını yani sultanı, sultan eşlerini, çocuklarını ya da devlet adamlarını yüceltme anlamına da gelmektedir. Belgeler Anadolu Selçuklu medreselerinin özgün işlevlerini koruduklarını ya da işlevi değiştirilen yapıları da göstermektedir.

Çoğunluğu Osmanlı dönemine ait olan bu belgelerde müderrislere yönelik bilgiler çok çeşitlidir. Müderrislerin görevden alınma sebepleri arasında görevini kötüye kullanma, zimmete para geçirme, öğretme yetkinliğine sahip olmama ve göreve devam etmeme gibi hususlar yer almaktadır. Müderris dışındaki personelin azlinden mütevellinin sorumlu olduğu, öğrencilere verilecek burslardan, yiyeceklerin hazırlanmasından, vakıf yapılarının onarımından, medreselerde düzenlenen dinî ve sosyal organizasyonlardan yine mütevellilerin sorumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Selçuklu, Beylikleri ve Osmanlı dönemlerinde müderrislerin belirli niteliklere sahip olması şartının devam ettiği, müderrislikte babadan oğula geçme kuralının sürdüğü, yaş sınırının bulunmadığı, hatta 12 yaşında bile müderris atanabildiği görülmektedir. Müderris seçiminin sınavla yapılması, mezhepsel farklılıkların eğitim süreçlerini etkilemesi, müşterek görevlendirmelerin olması, unvan değişikliği talepleri ve mahkeme yoluyla çözülen anlaşmazlıklar, sistemin dinamik ve hukukî bir çerçeveye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kız çocuklarının bazı görevleri devralabildiği ve kadınların mütevelli olabildiği bilgisi, medrese sisteminin gerektiğinde daha esnek olduğunu ortaya koymaktadır.

Belgeler ışığında Selçuklu ve Beylikler dönemi medreseleri incelendiğinde, Anadolu'da Orta Çağ zaman diliminde eğitim yapılarının kentlerin kimliğini değiştiren anıtsal örnekler olduğu gözlenmektedir. Başkent Konya ile Kayseri, Sivas ve Erzurum şehirlerinde tarihi kent dokusu içinde en çok okunan yapılar medreselerdir. Beylikler döneminde de Karamanoğulları Beyliği çok geniş bir coğrafyaya hâkim olarak, yerleştikleri kentlerde anıtsal medreseler inşa ettirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Abdizade Hüseyin Hüsameddin. (1911). *Amasya Tarihi* (Cilt 1). Amasya: Amasya Belediyesi.

Abdizade Hüseyin Hüsameddin. (2022). *Amasya Tarihi* (Cilt 1). (S. K. Kurt, R. O. Özel; M. Hakverdioğlu Ed.) Amasya: Amasya Belediyesi.

Al-Zaki, A. B. (2011). *Ravzat Al-Kuttab va Haadikat Al-Albab* (Yay. Ali Sevim). Ankara: TTK.

Âşık Paşazade. (2003). *Osmanoğullarının Tarihi.* (K. Yavuz, ve Y. Saraç, Çev.) İstanbul: MAS Matbaacılık.

Bayram, S., ve Karabacak, H. (1981). Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 31-69.

Berchem, M. V. (1912). Epigraphie des Danishmendides. *Zeitschrift Für Assyriologie Und Varderasiatische A*(27), s. 85-91.

Berchem, M. V., ve Ethem, H. (1917). *Matériaux pour un Corpus inscriptionum Arabicarum : Troisième partie, Asie mineure.* Fransa.

Berchem, M. V., ve Ethem, H. (1970). *Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum. Troisieme partie. Asie Mineure Fasc. I. Sivas et Divriği.Le Caire.*

Cevdet, M. (1938). Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi. *Vakıflar Dergisi* 1, s. 35-38.

Ebü'l-Fidâ. (2017). *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan).* (R. Şeşen, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Eflaki. (1973). *Menakıbü'l Arifin* (Cilt 1) *(Çev. Tahsin Yazıcı).* İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Eflâkî. (1973b). *Âriflerin Menkıbeleri* (Cilt 2). İstanbul: Hürriyet Yayınları.

El-Ömerî. (1991). Mesalikü'l-ebsâr'a Göre Anadolu Beylikleri. *Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Mesalikü'l- Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri* (Y. Yücel, Çev., Cilt I, s. 181-201). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Evliya Çelebi. (1998). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit* (Cilt 2/1). (Y. Dağlı, ve S. A. Kahraman, Ed) İstanbul: YKY.

Evliya Çelebi. (2001). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bağdat- Basra- Bitlis- Diyarbakır- İsfahan- Malatya- Mardin- Musul- Tebriz- Van.* İstanbul: YKY.

Evliya Çelebi. (2005). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine* (Cilt 9). (S. A. Kahraman, ve Y. Dağlı, Ed.) İstanbul: YKY.

Evliya Çelebi. (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne (3.kitap 1. Cilt)*. İstanbul: YKY.

Evliya Çelebi. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyanatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit* (Cilt 2). İstanbul: YKY.

Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya - Manisa - İzmir - Anltalya - Karaman - Adana - Halep - Şam - Kudüs - Mekke - Medine* (Cilt 9. Kitap - 1. Cilt). (S. A. Kahraman, Ed.) Yapı Kredi Yayınlar.

Evliya Çelebi. (2012). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Cilt 4). (Y. Dağlı, ve S. A. Kahraman, Ed.) İstanbul: YKY.

Hoca Saadettin Efendi. (1992). *Tacü't-Tevarih V.* (İ. Parmaksızoğlu, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Huart, C. (1895). *Epigraphie Arabe D'asie Mineure.* Paris: Imprimeris Paul Lemaire.

İbn Habib. (1942). *archive.org*. 07 26, 2025 tarihinde Internet Archive: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.471885/2015.471885.Kitab-Al-2/page/n101/mode/2up adresinden alındı

İbn Sahnun. (2009). *Eğitim ve Öğretim Esasları, Adabul Muallimin.* (M. F. Bayraktar, Çev.) İstanbul: M. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları.

İbn-i Battûta, E. A. (2004). *İbn Battûta Seyahatnâmesi (Çev. A. Sait Aykut)* (Cilt 1). İstanbul: YKY.

İbn-i Bibi. (1941). *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* (Cilt 1). (M. N. Gençosman, Çev.) Ankara: Uzluk Basımevi.

İbn-i Bibi. (1996). *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname)* (Cilt II). (M. Öztürk, Çev.) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

İbnü'l-Esir. (1987). *El-Kâmil Fit-Tarih* (Cilt XI). (A. Özaydın, A. Ağırakça, B. Eryarsoy, ve A. Köşe, Çev.) İstanbul: Bahar Yayınları.

Katip Çelebi. (2010). *Cihânnümâ.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Kayaoğlu, İ. (1978). Turumtay Vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi (12)*, 91-112.

Konyalı, İ. H. (1968). Bir Hüccet İki Vakfiye. *Vakıflar Dergisi*(VII), s. 97-110.

Kunter, H. B. (1947). Sivas Darüşşifası. *Ülkü Dergisi S.9*, 16-17.

Löytved, J. (1907). *Konia: Inschriften der Seldschukischen Bauten.* Berlin.

M. Tahir Efendi, (1972). *Osmanlı Müellifleri C.1.* İstanbul.

M. Vazıh Efendi. (2011). *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi (el-Belâblü'r-Râsiye fi Riyâzi Mesâ'ili'l-Amasiyye).* (A. R. Ayar, ve R. O. Özel, Ed.) Amasya: Amasya Belediyesi.

Nasır-ı Hüsrev. (1950). *Sefername* (A. Tarzi, Çev.) İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Önder, M. (1952). *Konya Maarifi Tarihi.* Konya: Ülkü Basımevi.

Sarre, F. (1910). *Denkmäler Persischer Baukunst: Geschichtliche Untersuchung und Aufnahme Muhammedanischer Backsteinbauten in Vorderasien und Persien.* Berlin.

Sarre, F. (1921). *Konia Seldschukische Baudenkmäler (Denkmaler Persischer Baukunts Teil I).* Berlin: Ernst Wasmuth.

Sarre, F. (1998). *Küçük Asya Seyahati-1895 Yazı.* (D. Çolakoğlu, Çev.) İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

Taşköprülüzade. (2019). Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye Osmanlı Alimleri. (M. Hekimoğlu, Çev.) Ankara: TTK.

Temir, A. (1989). *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi* . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Turan, O. (1947a). Selçuklu Vakfiyeleri I- Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı. *Belleten 11*(42), s. 193-221.

Turan, O. (1947b). Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi. *Belleten*, *11*(43), s. 415-430.

Turan, O. (1948, Ocak). Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Belleten, 12*(45), s. 17-170.

Turan, O. (1950). II. İzzeddin Keykavus'a Ait Bir Temlik-Nâme. *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan* (s. 157-158). İstanbul: Maarif Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1942). Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi* (2), s. 45-89.

Yinanç, R. (1982). Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, 5-22.

Yinanç, R. (1984). Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları. *Belleten*, 299-307.

Yinanç, R. (1991). Sivas Abideleri ve Vakıfları. *Vakıflar Dergisi* (XXII), s. 15-44.

Arşiv Kaynakları

BOA, *Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri* (A.{DVNSMHM.d). Dosya/Gömlek No: 25/1506-2291; 37/2275; 41/139-640; 45/4468; 78/1571; 79/790; 85/428; 96/882; 118/1216.

BOA. *Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi* (A.}MKT.MHM). Dosya/Gömlek No: 80/22; 84/5; 112/31; 755/103.

BOA. *Sadâret Mektubî Kalemi Meclisi Vala Evrakı*. (A.}MKT.MVL). Dosya/Gömlek No: 69/11; 89/40.

BOA, *Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devai* (A.}MKT.NZD). Dosya/Gömlek No: 15/80; 150/38.

BOA. *Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyâ* (A.}MKT.UM). Dosya/Gömlek No: 230/81; 555/81.

BOA. *Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemi Defterleri* (A.RSK.d). Defter No: 1482.

BOA. *Ali Emiri Abdülhamid 1* (AE.SABH.I). Dosya/Gömlek No: 96/6598; 157/10496; 167/11192; 208/13826; 254/17098; 325/22166; 354/24753; 360/25136.

BOA. *Ali Emiri Ahmed 2* (AE. SAMD.II). Dosya/Gömlek No: 19/2013.

BOA. *Ali Emiri Ahmed 3* (AE.SAMD.III), Dosya/Gömlek No: 11/963; 26/2444; 31/2931; 42/4135; 48/4732; 56/5566; 79/7999; 102/10112; 106/10480; 117/11494; 119/1169; 165/16138-16181; 213/20587; 220/21219.

BOA. *Ali Emiri Mehmed 1 (Çelebi)* (AE.SMHD.I). Dosya/Gömlek No: 2/98; 9/593; 45/2652; 50/3056; 60/3857; 65/4197; 123/8977; 135/9945-9959; 141/10487; 168/12766; 212/16708; 213/16788; 242/19605; 256/20866.

BOA. *Ali Emiri Mehmed 2 (Fatih Sultan Mehmed)* (AE.SMHD.II). Dosya/Gömlek No: 23/1445; 29/1792; 69/5057; 123/10091.

BOA. *Ali Emiri Mehmed 4* (AE.SMMD.IV). Dosya/Gömlek No: 16/1759.

BOA. *Ali Emiri Mustafa 2* (AE.SMST.II). Dosya/Gömlek No: 11/1067; 16/1505; 39/3805-3821-3845-3851; 41/4032; 63/6651; 86/9212; 95/10332 (1695-1703)

BOA. *Ali Emiri Mustafa 3* (AE.SMST.III). Dosya/Gömlek No: 4/242; 5/320; 8/526; 38/2653; 52/5212; 53/3831-3876; 55/4004; 64/4737; 66/4856; 75/5591; 104/7865; 105/7948; 110/8314-8331; 208/16401; 232/18334; 233/18410; 290/23241; 362/28986

BOA. *Ali Emiri Osman 3* (AE.SOSM.III). Dosya/Gömlek No: 7/469; 13/841; 26/1867; 31/2191; 39/2705; 48/3422; 55/3926-3994; 62/4564; 126/7644; 265/21500.

BOA. *Ali Emiri Selim 3* (AE.SSLM.III). Dosya/Gömlek No: 44/2565; 59/35019; 66/3987; 82/4933; 93/5581; 303/17717; 383/22122; 385/22211; 422/24218; 1080/6557.

BOA. *Ali Emiri Süleyman 1* (AE.SSÜL.I). Dosya/Gömlek No: 6/357.

BOA. *Ali Emiri Süleyman 2* (AE.SSÜL.II). Dosya/Gömlek No: 4/312.

BOA. *Babıali Evrak Odası Evrakı* (BEO). Dosya/Gömlek No: 17/13130; 892/66867; 1379/103409; 1550/116225; 1760/131949; 1852/138842; 2582/193578; 2682/201116; 3729/279664; 3772/282898; 3772/282898.

BOA. *Cevdet Evkaf* (C.EV). Dosya/Gömlek No: 72/3576; 76/3779; 83/4111; 153/7624; 257/13134; 280/14284; 304/15499; 325/16504; 352/17890; 406/20561; 417/21148; 474/23975; 477/24110-24114; 506/25570; 520/26292; 541/27310; 543/27441; 563/28447; 579/29227; 599/30205; 628/31686; 660/33285.

BOA. *Cevdet Maarif* (C.MF). Dosya/Gömlek No: 2/74; 3/106; 4/169-189; 7/310-313-328; 9/416; 10/470-475; 11/539; 13/636-639; 14/663; 15/724; 19/901; 20/979-984; 21/1040-1041; 22/1053-1057-1057; 23/1111-1148; 26/1263; 27/1333; 28/1373-1375; 29/1409; 30/1470; 31/1535; 32/1599; 33/1625-1649; 34/1675; 35/1713; 37/1833; 38/1854; 39/4647; 40/1972-1992-1994-2000; 41/2013-2031; 42/2090; 43/2126; 44/2170-2152; 45/2226; 46/2276; 49/2419; 50/2481; 51/2501; 52/2562; 53/2611-2635-2642-2650; 55/2702-2726; 56/2759; 57/2838; 61/3046; 63/3112; 66/3267; 67/3347; 68/3380; 69/3433; 71/3534; 73/3610-3646-3650; 74/3700; 77/3826; 78/3851; 79/3950; 80/3999; 81/4008-4032; 82/4089; 83/4126-4142; 84/4174; 86/4262-4290; 88/4366; 89/4427-4428; 90/4474; 91/4538; 92/4597; 95/4722-4727; 96/4791; 97/4835; 98/4888-4891; 99/4915; 101/5007-5017; 103/5134; 107/5327-5349; 110/5472; 111/5505-5507-5521; 112/5582; 113/5644; 114/5664; 116/5762-5793; 120/5954; 121/6037; 122/6053-6098; 123/6150; 126/6282; 127/6309; 130/6459-6490; 131/6504; 132/6569; 133/6604-6632; 134/6673; 135/6723;

136/6759-6790; 138/6881; 139/6940; 141/7016; 143/7114-7120; 145/7246; 146/7257-7263-7281; 147/7336; 149/7410; 150/7461; 152/7568; 156/7789; 157/7823; 160/7980-8000; 161/8023; 162/8052; 163/8133; 165/8208; 167/8333; 169/8435; 170/8467-8495; 171/8512; 179/8918-8918-8944; 180/8985; 181/9015-9040; 183/9109-9146; 184/9170-9179-9188; 185/9217; 5018.

BOA. *Cevdet Sıhhiye* (C. SH). Dosya-Gömlek: 2/64; 3/102; 5/ 224-229-239; 6/261-272; 8/397; 9/424-444; 10/488; 16/771-772-790; 17/832; 21/1033; 26/1257; 27/1317; 29/1446; 582/1338.

BOA. *Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye* (DH.İ.UM). Dosya/Gömlek No: 7/1.

BOA. *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi* (DH.MKT). Dosya/Gömlek No: 139/7; 508/44; 1644/11; 1967/60; 2268/6; 2818/39; 2874/16.

BOA. *Evkaf Başkitabet* (EV.BKB). Dosya/Gömlek No: 103.

BOA. *Evkaf Beratları* (EV.BRT). Dosya/Gömlek No: 14/4; 24/24; 49/18; 132/25; 157/34.

BOA. *Evkaf Evkâf Defterleri* (EV.d). Dosya No: 10658; 10940; 12663; 13555; 15024; 17482; 23978; 29554; 39066.

BOA. *Evkâf Muhasebe Kalemi* (EV.MH). Dosya/Gömlek No:19/72; 580/78; 1028/81; 1148/25; 1177/16; 1224/32; 1291/65; 1621, s. 226; 2193/9.

BOA. *Evkâf Mektubî Kalemi* (EV.MKT). Dosya/Gömlek No: 54/19; 259; 606/109; 1025/53; 1889/105; 2363/77; 2499/72; 2802/66; 3224/33.

BOA. *Evkâf Mektubî Cihat Kalemi* (EV. MKT. CHT). Dosya/Gömlek No: 119/115.

BOA. *Evkâf Tahrirât* (EV.THR). Dosya/Gömlek No: 45/83; 277/89.

BOA. *Evkâf Vakfiyeler* (EV.VKF). Dosya/Gömlek No: 12/12.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn* (HAT). Dosya/Gömlek No: 1480/47; 1512/18; 1514/73; 1516/22; 1517/15; 1561/25; 1572/44; 1596/75; 1602/34; 1606/15.

BOA. *İrâde Dahiliye* (İ.DH). Dosya/Gömlek No: 640/44572.

BOA. *İbnülemin Ensab* (İE.ENB). Dosya/Gömlek No: 5/504; 6/649.

VGM, *Hurufat Defteri* (HD). Defter No: 261; 532; 533; 544; 545; 547; 560; 557; 558; 1056; 1057; 1061; 1068; 1069; 1072; 1086; 1088; 1106; 1107; 1117; 1118; 1121; 1122; 1128; 1139; 1140; 1141; 1145; 1146; 2179; 2181; 3269; 3284.

DŞS. *Diyarbakır Şer'iyye Sicili*. No: 3754.

KŞS. *Kayseri Şer'iyye Sicilleri* no: 5; 6; 55; 58; 111; 129; 147; 149; 399; 427; 442; 472; 637; 1069; 1161; 1173.

KŞSD. *Konya Şer'iyye Sicil Defteri* C (Cilt). 2 (M 20); 6 (M-29); 7 (C-19), (D-27); 8 (C-6); 10 (C-2); 11; 12; 13; 16; 26 (C-13); 28 (C-10); 30, (C-17); .41 (C-5); 42; 44 (D-30); 50 (C-25); 53; 54 (D-32); 55 (D-27); 62; 66 (E-22); 70; 76; 79; 84; 87; 96 (H- 12- 17); 146 (C-23).

MŞSD. *Mardin Şer'iyye Sicil Defteri*. No: 154; 259.

İkincil Kaynaklar

Abicel, M. R. (1991). Kayseri - Merkez Avgunlu Medresesi. *Vakıf Haftası Dergisi*(8), s. 237-25.

Abzhalov, S. (2020). Osta Asya Medreselerinde Hanefi-Maturidi Eğitim Sisteminin Özellikleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 18*(35), s. 15-29.

Acara, M. ve Eser, E. (2000). Sanatta Etkileşim: Oluşum ve Yöntem Üzerine iki Örnek. *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu* (s. 20-27). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Acıduman, A. (2010). Dârü'ş-şifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri-Anadolu Selçuklu Dârü'ş-şifaları Özelinde. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 63*(1), s. 9-15.

Acun, H. (1985). Manisa İshak Çelebi Külliyesi. *Vakıflar Dergisi*, XIX, s. 127-146.

Acun, H. (2005). *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi.* Ankara: TTK.

Açıkel, A. (2012). Pervane Muineddin Süleyman Bey Vakfı (1277-1926). *Tokat Sempozyumu, 01-03 Kasım 2012 Bildiriler II,* (s. 149-161). Tokat: Özyurt Matbaacılık.

Açıkel, A. (2016). Tokat Yağıbasan Medresesi Vakfı (1154-1918). *Gazi Osman Paşa Üniversitesi Danişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015) Tokat Bildirileri*, (s. 269-280). Tokat.

Açıkel, A. ve Sağırlı, A. (2005). *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları - Vakfiyeler* (Cilt I). Tokat: GOP Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No:17.

Açıkyıldız Şengül, B. (2017). Mardin Emineddin (Emînüddin) Külliyesi: Hami ve Mimari. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 34(2), s. 13-31.

Afyoncu, F. (2001). *XVII. yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağı.* Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akarca, A. ve Akarca, T. (1954). *Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi.* İstanbul: İstanbul Matbaası.

Akçay, İ. (1965). Yakutiye Medresesi. *Vakıflar Dergisi* (VI), s. 146-152.

Akdağ, E. (2020). Nizâmülmülk'ün Hayatı, Sûfîlere Yaklaşımları ve Şeyhi Ebû Ali El-Fârmedi. *Diyanet İlmî Dergi* (56), s. 1019-1048.

Akgül, M. (1989). *16. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarına Göre Alâiyye'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı ile Nüfus ve İdârî Taksimâtı*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Akgün, A. (2009). *63/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1063-1064/M.1653-1654) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Akgündüz, M. (2021). *Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Akın, M. (2021). Ebû İshâk Eş-Şîrâzî'nin Akâide Dair İki Eseri ve Kelâmî Görüşleri. *Diyanet İlmi Dergi, 57*(1), s. 349-376.

Akok, M. (1967). Kayseri'de Huand Hatun Külliyesi Rölövesi. *Türk Arkeoloji Dergisi (25)*, s. 5-44.

Akok, M. (1968). Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi. *Türk Arkeoloji Dergisi (17)1*, 133-184.

Akok, M. (1969a). Diyarbakır Ulu Camii Mimari Maznumesi. *Vakıflar Dergisi* (8), s. 113-140.

Akok, M. (1969b). Konya'da Sırçalı Medresesi Rölöve ve Mimarisi. *Türk Arkeoloji Dergisi* (29), s. 5-37.

Akok, M. (1977a). Konya'da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılması Düşünülen Üç Selçuklu Eseri. Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medreselerinin Restorasyon Projeleri. *Türk Arkeoloji Dergisi* (24-1), s. 41-69.

Akok, M. (1977b). Konya - Akşehir'de Taş Medrese Binası ve Restorasyon Çalışmaları. *Türk Etnoğrafya Dergisi* (XVI), 5-27.

Akşehirlioğlu, A. (2024). Arşiv Belgeleri Işığında Onarımlarda Özgünlük Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Kayseri Sahabiye Medresesi. *Art-Sanat* (22), s. 133-171.

Aktan, H. (2001). İstihkak. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 23, s. 336-337). İstanbul.

Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000 - M.S.2007).* Ankara : Pegem Akademi.

Alptekin, C. (1991). Artuklular. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 415-418). İstanbul.

Altınsapan, E. (1997). Ortaçağ'da Eskişehir ve Çevresinde Türk Sanatı (11. - 15. yüzyıllar) Mimarisi. Doktora Tezi, Hacetepe Üniversitesi, Ankara.

Altıntaş, A. (2008). Selçuklu ve Osmanlılar Döneminde Konya Darüşşifası. A. D. Erdemir, ve vd (Ed), *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi* (C. 1, s. 56-68). Konya.

Altıntaş, A. (2009). Belgeler Işığında Amasya Darüşşifası. *Tıp Tarihi Araştırmaları* (16), s. 15-31.

Altun, A. (1978). *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi.* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Altun, A. (1982). *Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi.* İstanbul.

Altun, A. (1988). Orta Asya Türk Sanatı İle Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Mimârisi. S. Bayram (Ed.), *Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (C. I, s. 33-44). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Altun, A. (1988). *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları için Bir Özet.* İstanbul: Arkaeoloji ve Sanat Yayınları .

Altun, A. (1991). Artuklu Sanatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 418-419). İstanbul.

Anonim. (1993). *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I.: Kütahya, Karahisâr-i Sahip, Sultanönü, Hamîd ve Ankara Livâları.* Ankara: T.C. Başbakannlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Anonim. (1995). *Ankara Vilayeti Sâlnâmesi 1325 (1907).* (K. Emiroğlu, A. Yüksel, Ömer Türkoğlu, ve C. Ethem , Ed) Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.

Anonim. (2005). *Erzurum Müzeleri.* (M. Erkmen, ve Ş. Şentürk, Ed) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Anonim. (2009). *Isparta Kültür Envanteri.* Isparta: Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Anonim. (2014). *Çankırı Kültür Envanteri.* Çankırı: Çankırı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Arabacı, C. (1998). *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924).* Konya: Konya Ticaret Odası Kültür Eğitim Yayınları.

Arel, A. (1968). *Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri.* İstanbul.

Arık, F. Ş. (1986). Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsâdere. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi. I. Tebliğler III* (s. 48-50). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Arıkan, Z. (1991). Divriği Kazasının İlk Sayımı (925/1519). *Osmanlı Araştırmaları* (11), s. 49-71.

Arslan, A. (2014). Konya ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Litürjik Elemanlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (31), s. 39-47.

Arslan, M. (2017). *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarsi (Plan-Mimari-Süsleme).* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Artuk, İ. (1971). Diyarbakır ve Mardin'in Önemli Yapıları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* (2), s. 65-74.

As, S. (2018). Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Eserlerinin Düşündürdükleri. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu - IV* (s. 329-337). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38 .

Aslan, M. (2019). *Aksaray Medreseleri*. Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Aslan, M. (2019). Diyarbakır'da Hanbeli Mezhebinin İzleri. *Batman Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi, 3*(2), s. 1-14.

Aslanapa, O. (1956). Selçuk Devlet Adamı Mübarizeddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Abideler. *İslâm Tetkikleri Araştırmaları Dergisi, 2*, s. 97-111.

Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ata, F. (1995). *Çankırı Mevlevihanesi (Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde, 69,70 nolu Zarflardaki Belgelere Göre).* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Ataç, N. (2021). *Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllarda Anadolu'da Bizans-Selçuklu Kültürel İlişkileri ve Yerel (Yerleşik) Sanat*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitini.* İstanbul.

Atçeken, Z. (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atçeken, Z. (2000). Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre İnce Minareli Darü'l-Hadis'in Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması. *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Özel Sayı III*, 38.

Avcı, A. (2007). *Eskişehir'deki Selçuklu Eserleri ve Kitabeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Avcı, C. (2018). *İslâm - Bizans İlişkileri (610 - 842).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ay, R. (2006a). *XII-XIV. Yüzyıllar Anadolusu'nda Kültür Dolaşımı Açısından Dervişler Talebeler Ve Hacılar.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ay, R. (2006b). Ortaçağ Anadolusu'nda Bilginin Seyahati: Talebeler, Âlimler ve Dervişler. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* (3), s. 17-53.

Ay, R. (2012). *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15. Yüzyıllar.* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Aydın, F. (2006). Sinop Alaiye (Süleyman Pervane) Medresesi. *Vakıflar Dergisi* (10), 251-272.

Aydın, M. (2019). *560 Numaralı Tahrir Defterine Göre 16. Yüzyılın Sonlarında Kütahya Sancağı Vakıfları (Kütahya ve Çevresi)*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.

Aydın, R. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği.* Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Ayhan, F. (2021). İdari Coğrafya Açısından Bir İnceleme: Aftonkarahisar İli. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 23*(3), s. 840-860.

Bahadır, H. (2019). *5 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi, Amasya.

Baktır, M. (2009). Suffe. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 37), s. 469-470). İstanbul.

Balık, İ. (2001). *Anadolu Selçuklu Eğitim Sistemi (Vakfiyeler Çerçevesinde)*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Balık, İ. (2001). Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (3)2*, 36-47.

Baltacı, C. (1976). *Osmanlı Medreseleri.* İstanbul: İrfan Matbaası.

Baltacı, C. (1977). Medrese ve Elemanları. *Diyanet Dergisi, XVI*(3), s. 133-141.

Baltacı, C. (2005). *XV.-XVI. yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri C.I.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Baş, A., Duran, R., ve Genç, İ. (2018). Ermenek Merkezde Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Yapılan Restorasyonlar Üzerine. *Ermenek Araştırmaları - I* (s. 67-85). Konya: Palet Yayınları.

Baştürk, N. (2019). Nizamiye Medreselerinin Anadolu Medreselerine Etkileri. M. K. Arıcan, M. E. Kala, ve M. Tuğrul (Ed), *Bilge Vezir Nizamülmülk* (s. 381-409). Konya: Konya Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Bayat, A. H. (2006). Sivas Darüşşifasının Bilinen ve Bilinmeyen Kitabeleri. *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu. 29 Eylül-1 Ekim 2005* (s. 351-365). Sivas: Sivas Valiliği.

Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi.* İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.

Bayburtluoğlu, Z. (1976). Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni. *Vakıflar Dergisi* (Xı), s. 67-106.

Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Bayburtluoğlu, Z. (1998). Kayseri Çifte Medrese. *Vakıf ve Kültür (1)1*, 41-45.

Bayburtluoğlu, Z. (2002). Anadolu Selçuklu Mimarlığı/Sanatı ve Moğol/İlhanlı Sorunsalı. *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, (s. 4-6). Kayseri.

Bayburtluoğlu, Z., ve Madran, E. (1981). Anadolu'da 1308 M. Yılına Kadar Gerçekleştirilmiş Türk-İslâm Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar. *VIII. Türk Tarih Kongresi (II)* , (s. 941-949).

Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Baykara, T. (1990). *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Grevliler (Anadolu).* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Baykara, T. (2004). *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Bayraktar, F. (2023). *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri.* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Bayram, M. (1986). Selçuklular Zamanında Tokat'ta İlmî ve Fikri Faaliyetler. *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu*, (s. 30-37). Tokat.

Bayram, M. (1994). Selçuklular Zamanında Anadolu'da Bazı Yöreler Arasındaki Farklı Kültürel Yapılanma ve Siyasi Boyutları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (1), s. 79-92.

Bayram, M. (2005). Danişmedoğullarının Dini ve Milli Siyaseti. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları 18*, 131-147.

Bayram, M. (2008). *Selçuklular Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler.* İstanbul: NKM.

Beken, A. (2021). Nizâmiye Medreseleri'nde Öğretim Yapılan İlimler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21*(2), s. 415-443.

Bekmez, A. (2020). *Anadolu Selçuklu Çağı Mimarisinde Moğol İstilası Sonarı Değişim Dönüşüm ve Süreklilik.* Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Beksaç, E. (1995). Eyvan. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 15, s. 12-14). İstanbul.

Berki, A. H. (1940). *Vakıflar.* İstanbul: Cihan Kitaphanesi.

Beyazıt, Y. (2018). Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisinde Buk'a Medreselerinin Yeri. *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans* (s. 373-394). İstanbul: Mahya Yayıncılık.

Beysanoğlu, Ş. (1987). *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*. Ankara

Biçer, B. (2013). Kuruluş Devrinde Nizamiye Medreselerinin Müderrisleri. *Tarih Okul Dergisi*(XVI), s. 263-287. doi:DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh330

Bilge, M. (1984). *İlk Osmanlı Medreseleri.* İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Bilget Fataha, E. (2020). Karamanoğulları Beyliği: Baniler ve Ünvanlar. *Near East Historical Review, 10*(3), s. 311-326.

Bilget, N. B. (1989). *Gök Medrese.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bilget, N. B. (1990). *1. İzzeddin Keykavus Darüşşifası.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bilget, N. B. (1991). *Sivas'ta Buruciye Medresesi.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bilget, N. B. (1997). Sivas Gök Medrese 1995-1996 Yılı Çalışmaları. *VII. Müze Kurtarma Kazıları Semprozyumu*, (s. 610-615). Ankara.

Bilhan, S. (1982). 900 Yıllık Bir Türk Öğretim Kurumu Buğra Han Tamgaç Medresesi Vakıf Belgesi I. *A. Ü Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 15*(2), 117-124.

Bilici, Z. K. (2016). *Anadolu Selçuklu Çağı Mimarlığı C.2.* Ankara.

Bilici, Z. K. (2024). "İnce Minareli Medrese" Taçkapısı Yahut Dârû'l-Mûlk Konya'nın "Zafer Kapısı" (Bâbü'n-Nasr): Bir Yorum. *ARIŞ* (25), s. 127-163.

Bilici, Z. K. (2024). Konya-Karatay Medresesi'nin Taçkapısı Üzerine Yeniden Düşünmek. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*(21), s. 79-110.

Binler, H., ve Kılcı, A. (1995). Sinaneddin Medresesi. *Vakıflar Dergisi*(XXV), s. 165-196.

Birbudak, T. S. (2007). Salnamelere Göre Sivas Vilayetinde Eğitim-Öğretim (1898-1903). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 303-316.

Birsel Varol, G. (2019). *XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri*. Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi, Amasya.

Bizbirlik, A. (1995). *16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliğinde Vakıflar*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Blessing, P. (2018). *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası* (M. Özkılıç, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bloom, J. M. (2003). *Kağıda İşlenen Uygarlık: Kağıdın Tarihi ve İslâm Dünyasına Etkisi.* (Z. Kılıç, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.

Bozkurt, N. (1993). Dârülhadis. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 8, s. 527-529). İstanbul: TDV Yayınları.

Bozkurt, N. (2003). Medrese. *TDV İslâm Ansiklopedisi (*C. 28, s. 323). Ankara : TDV Yayınları.

Bozkurt, N. (2006). Müderris. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul.

Bozkurt, N., ve Küçükaşçı, M. S. (2004). Mescid-i Nebevi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, s. 281-290.

Bozkurt, T. (2019). Anadolu Selçuklu Mimarisi Araştırmalarında Bir Öncü: Heinrich Edmund Naumann. *USAD*(11), s. 189-202.

Bulut, M. (2013). *356 Nolu Diyarbakır Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1217-1218/M.1803-1804).* Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Büyükmıhçı, G., ve Kozlu, H. (2009). Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası Restorasyon Çalışmaları. *Selçuklu Çağında Mimarlık Sempozyumu* (s. 244-255). Konya.

Cahen, C. (2002). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler.* (E. Üyepazarcı, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Caner, Ç., ve Bakırer, Ö. (2009). Anadolu Selçuklu Dönemi Yapılarından Medrese ve Camilerde Portal. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (10), s. 13-30.

Cantay, G. (2002). Tarihi Belge Olarak Yapı Kitabeleri ve Vakfiyeler. *XIII. Türk Tarih Kongresi* (s. 1281-1286). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Cantay, G. (2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını:61.

Cantay, T. (1976-77). Bir Kuzey-Batı Anadolu Gezisinden Notlar. s. 21-40.

Cantay, T. (1987). Konya Karatay Medresesi'nin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*(6), s. 25-26.

Ceylan, A. (1993). *Kanuni Zamanında Akşehir Kazası*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Cinlioğlu, H. T. (1951). *Osmanlılar Zamanında Tokat* (Cilt 3. Kısım). Tokat: Tokat Matbaası.

Coşkun, F. (1996). 1483 *Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*. Yürksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Crane, H. (1993). Notes on Saldjug Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*(XXXVI), s. 1-57.

Çağırıcı, M. (2009). Sirâceddin el-Urmevi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 262-264). İstanbul.

Çağlayan, M. (2017). *Mardin Anıtsal Yapılarında Değişmişlik ve Özgünlük Sorunları*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Çakmak, A., ve Yağcı, M. (2017). Mübarizüddin Ertokuş ve Osmanlı Dönemi Atabey Medresesi Evkafı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (19)1*, 59-81.

Çakmak, A., ve Yağcı, M. (2017, Haziran). Mübârizüddîn Ertokuş ve Osmanlı Dönemi Atabey Medresesi Evkafları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(1), 59-81.

Çakmakoğlu, A. (1997). *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi.* Ankara.

Çal, H. (1989). *Niksar'da Türk Eserleri.* İstanbul.

Çal, H. (2015). Çankırı Mevlevihanesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (23), s. 149-175.

Çay, A. (1984). *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: II. Kılıçarslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi.* İstanbul: Orkun Yayınevi.

Çay, M. A. (1984). Anadolu Selçukluları'nda Medreseler. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2*(1), s. 101-108.

Çaycı, A. (2002). Anadolu Selçukluları Döneminde Medrese Uleması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(8), s. 87-98.

Çaycı, A. (2006). Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(21), s. 115-146.

Çaycı, A. (2008). Eşrefoğulları Beyliği Dönemi Mimari Eserleri. Ankara: TTK.

Çayırdağ, M. (1980). Kayseri'nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi. *Belleten, XLIV*(74), s. 271-279.

Çayırdağ, M. (1982). Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri. *Türk Etnografya Dergisi*(67), s. 79-108.

Çayırdağ, M. (1988). *Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihi Yapılar.* Ankara: Türk Tarih Kurmu.

Çayırdağ, M. (1997). Kayseri'de Pervanebey Medresesi. *Vakıflar Dergisi*(26), s. 225-236.

Çayırdağ, M. (1998). Kayseri Hunat Külliyesi. *Vakıf ve Kültür Dergisi 1*(2), 23.

Çayırdağ, M. (2022). *Kayseri Tarihi Araştırmaları* (C. 1). Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 184.

Çelebi, A. (1983). *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi.* İstanbul.

Çelik, H. (2010). Fey ve Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamanın Değerlendirilmesi. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*(15), s. 75-100.

Çelik, M. (1998). Selçuklular'ın Ayrılıkçı Cereyanlara Karşı Devlet-Ümmet Bütünlüğü Sağlama Politikasının Temel Umdeleri. A. Şimşek, ve Y. Kalafat (Ed), *Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay Armağanı* (C. 1, s. 341-342). Ankara.

Çelik, Z. (2014). *Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Çetin, A. (1999, Eylül-Aralık). İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medresler (Karahanlı, Selçuklu ve Beylikler Devri Medreseleri). *Dini Araştırmalar, 2*(5), 177-201.

Çetintaş, S. (1939). Sivas Şifaiyesinde Yaptırılan Mimari Hafriyat. *Belleten 9*, 61-67.

Çetintaş, S. (1953). *Sivas Darüşşifası.* İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.

Çiftçi, M. (2016). Vâcidiye Medresesi. *Bilimname*(XXX), s. 435-460.

Çiftçioğlu, İ. (2001). Ermenek'te Emir Musa Bey Medresesi (Tol Medrese) ve Vakfiyesi. *İlmi Araştırmalar*(12), s. 73-82.

Çiftçioğlu, İ. (2001a). *Vakfiyelere ve Tahrir Defterlerine Göre Karamanlı Eğitim-Öğretim Müesseseleri.* Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Çördük, S. (1995). *20/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1027-M.1617)*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Dağ, M., ve Öymen, H. R. (1974). *İslâm Eğitim Tarihi.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Darkot, B. (1945). Diyarbekir (Diyarbakır). *İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 601-605). İstanbul: MEB.

Daş, E. (1997). *Afyon'daki Türk Anıtları*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Demir, A. (2019). Selçuklu Dönemi Vakıflarında Kadınların Yeri: Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Örneği. F. Başar (Ed.), *Vakıf Kuran Kadınlar* (s. 85-102). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Demir, E. (2002). *61/2 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili (H.1154-M.1741) Transkripsiyon ve Değerlendirme.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Demir, İ. (2000). Bir Döneme Sistematik Eğitimi İle Damgasını Vuran Kurumlarımız ve XIX. Yüzyılda Kayseri Medreseleri . *III. Kayseri Ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6-7 Nisan 2000)* (s. 115-124). Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayın No:4.

Demir, M. (2018). Kösedağ Savaşı Mağlubiyetinin II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Psikolojisine Yansıması:Antalya'daki İmar Faaliyetleri Örneği. *Antalya Kitabı 1, Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya* (s. 43-54). Antalya: Palet Yayıncılık.

Demiralp, Y. (1996). *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Demiralp, Y. (1999). *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500).* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Demiralp, Y. (2002). Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Mescid. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001*, (s. 221-230). İzmir.

Demiralp, Y. (2007). Anadolu Medreselerinde Türbe Mekânı Hakkında Gözlemler. *Arkeoloji ve Sanat*(125), s. 93-106.

Demircan Özırmak, Y. (1992). *Tahrir ve Evkaf Defterine Göre Kayseri Vakıfları.* Kayseri: Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları.

Demirci, M. (2019). Selçuklu Veziri Amîdülmülk Kündürî ve Selçuklu Dinî Siyasetindeki Yeri. *SUTAD*(46), s. 221-239.

Demirel, Ö. (1989). *Sivasta Esnaf Teşkilatı.* Ankara.

Demirel, Ö. (1998). *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı.* Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları .

Demirel, Ö. (2000). *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Demiriz, Y. (1971). Atabey'deki Ertokuş Medresesi'nde Bizans Devrine Ait Devşirme Malzeme. *Sanat Tarihi Yıllığı . IV.*, 87-100.

Demirkent, I. (1992). Bizans. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 230-244). içinde İstanbul.

Demirli, E. (2012). Vahdet-i Vücûd. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, s. 431-435). İstanbul: TDV.

Demirpolat, A. (2021). Geleneksel Dünyada Bilgi, Eğitim ve Ulema'nın Toplumsal Konumu. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(19), s. 299-310.

Denktaş, M. (2005). Şer'iyye Sicil Defterlerinin Sanat Tarihi Araştırmalarındaki Önemi (Kayseri Ölçeği). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(18), s. 51-66.

Derin, Ö. (2022). *Artuklu Beylikleri ve Vakıf Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Deveci, A. (2003). Seyyid Battalgazi Külliyesi. *Kebikeç. 15*, 103-120.

Deveci, S. (2002). *55/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1055/M.1645) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Diez, E., Aslanapa, O., ve Koman, M. M. (1950). *Karaman Devri Sanatı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Dişli, G. (2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifalarında İşlevsel Sistemlerin ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Duran, R. (1995). *Menteşe Beyliği Mimarisi*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Duran, R. (2001). *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Tamir).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Durmuş, İ. (2006). Nahiv. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, s. 300-306). içinde İstanbul.

Dursun, D. (1989). *Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din.* İstanbul: İşaret Yayınları.

Durukan, A. (1988). Hani, Hatuniye (Zeynep Hatun ya da Zeynebiye) Medresesi. *Vakıflar Dergisi* (20), s. 131-168.

Durukan, A. (1995). Artuklu Mimarisinin Düşündürdükleri. *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi. 2*, s. 51-62. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Durukan, A. (1997). Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi. *Vakıflar Dergisi. 26*, 25-44.

Durukan, A. (1998). Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler. *Vakıflar Dergisi*(27), s. 15-36.

Durukan, A. (1998). Hilfet Gazi Medresesi ve Türbesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 30-31). İstanbul: TDV.

Durukan, A. (2002). Anadolu Selçuklu Portallerinde Biçim ve Estetik. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Gönül Öney'e Armağan* (s. 261-274).İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Durukan, A. (2012). Ortaçağ'ın Sönmeyen Yıldızı: Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası. *Hayat Ağacı*(19), s. 19-39.

Durukan, A. (2019). Anadolu Selçuklularında Vakıf Kuran Kadınlar. F. Beşer (Ed.), *Vakıf Kuran Kadınlar* (s. 31-36). Ankara: VGM.

Dülgerler, O. N. (2006). *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Dündar, M. (2014). Erken Dönem İslâmî Eğitim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(32), 289-299.

Eken, G. (2006). 19. Yüzyıl Mardin Vakıfları Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 233-253.

Eldem, H. E. (1910). Âl-i Germiyan Kitabeleri. *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 1*, s. 112-128.

Elma, M. (1996). *132 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1153-54/M.1740-41) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Emecan, F. (1988). Afyonkarahisar. *İslâm Ansiklopedisi* (s. 443-446). İstanbul: TDV Yayınları.

Emecan, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazâsı.* Ankara.

Eravcı, M. (2009). Klasik Osmanlı Dönemi Afyonkarahisar Üzerine Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XI*(1), s. 103-113.

Eravşar, O. (1998). *Ortaçağda Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi.* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Eravşar, O. (2019). Nizamiye Medreseleri ve Selçuklu Dönemi Medrese Mimarisinin Ortaya Çıkışı. *Bilge Vezir Nizamülmülk* (s. 488-531). Konya: Konya Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları: 402.

Erdal, Z. (2014). *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Erdemir, Y. (2001). *Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi.* Konya.

Erdemir, Y. (2002). *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi.* Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.

Erdemir, Y. (2009). *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi.* Konya : Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Erdemir, Y. (2009a). *Konya İnce Minareli Medrese.* Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts.* Berlin: Werlag Gebr. Mann.

Erdoğan, A. (1938). Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler. *Konya Memuası*(20-21), s. 1194-1197.

Erdoğan, M. (1968). Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri. *Vakıflar Dergisi VII*, 149-205.

Erdoğru, M. A. (2003). Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilayetinde Vakıflar – I. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII(1), s. 119-160.

Ergun, M. (2018). Selçuklular Dönemi'nde Eğitim Ve Bilim I. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 1*(1), s. 1-40.

Ergün, M. (2015). *Suriye, Mısır ve Anadolu Medreseleri (15. yüzyıl ortalarına kadar).* Ankara: Pegem Akademi.

Erkiletlioğlu, H. (1993). *Kayseri Tarihi (Eski Zamanlardan Osmanlılara Kadar).* Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Erkiletlioğlu, H. (2001). *Kayseri Kitabeleri.* Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Erkiletlioğlu, H. (2006). *Geniş Kayseri Tarihi.* Kayseri: Bel-sin eğitim, Hizmet, Güzelleştirme ve Yardım Vakfı Kültür Yayını.

Erkiletlioğlu, H. (2022). *Geniş Kayseri Tarihi* (Cilt 1). İstanbul: Ihlamur Akademi.

Erkoç, M. (2020). Selçuklu Devleti İle Büveyhi Devleti Arasında Yaşanan İktidar Mücadelesinin Bağdat'ta Yaşayan Sünnilerin ve Şiilerin Üzerine Etkisi. *Tarih ve Gelecek Dergisi, 6*(2), s. 595-615.

Eroğlu, B., ve Yaldız, E. (2006). Kültür Mirasının Sürekliliği İçin Anıtsal Binaların Yeniden Kullanılması Bağlamında Ermenek Tol Medrese. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(15), s. 315-340.

Eroğlu, S. (2006). *Batı Anadolu Beylikleri Mimarisinde Tipolojiye Bağlı Süsleme Tasarımları*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Ersoy, M. (2007). *Anadolu Türk Mimarlığı'nda Danişmendli Dönemi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Erşan, H., ve Akdeniz, G. (2019). Türk-İslâm Medreseleri ve Budist Viharaları Üzerine Bir İnceleme. *Kırklareli University Journal of Engineering and Science, 5*(2), s. 87-110.

Ertan, V. (1969). Karatay Medresesi. *İslâm Medeniyeti Dergisi, II*(24), s. 44-45.

Ertaş, Ş. (2017). Konya Akşehir Taş Medresenin Taş Eserler Müzesine Dönüşümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*(2), s. 1-17.

Ertürk, M. (1994). *13 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1018/19-M.1609/10).* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Ertürk, V. (2007). *XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Erünsal, İ. E. (2003). Kütüphane. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, s. 11-32). Ankara.

Esemenli, D. (1990). *Sinop İli Türk Dönemi Mimarisi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Eser, E. (1998). Sivas'ta Bir Manifesto: Gök Medrese. *Vakıf ve Kültür Dergisi, 1*(2), s. 27-28.

Eser, E. (2000). *11.-14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye Sanat İlişkileri (Cephe Mimarisinde Suriye Etkileri)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Eser, E. (2017). Şifaiye Hakkında Bazı Yeni Görüşler. *Hayat Ağacı. Sayı 33*, 56-62.

Eser, E. (2017). *Divriği Yapı Topluluğu Bir 13. Yüzyıl Anadolu Aşk Hikayesi.* CreateSpace Independent Publishing Platform, ABD.

Eser, E. (2020). Kayıtlarda Geçen En Eski Sivaslı : Doktor Aziz Vlas. *Hayat Ağacı Dergisi(38),* s. 82-85.

Esin, E. (1979). Böri Tigin Buğra Kara Hakan İbrahim'in (h. 440-601/M.1052-68), Semerkand'da Yaptırdığı Abideler. *Sanat Tarihi Yıllığı*(8), 37-56.

Eskici, B., Akyol, A. A., ve Kadıoğlu, Y. K. (2006). Erzurum Yakutiye Medresesi Yapı Malzemeleri, Bozulmalar ve Koruma Problemleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46*(1), s. 165-188.

Es-Sakkar, S. (2006). Muid. *TDV İslâm Ansiklopedisi C.31*. İstanbul.

Eyice, S. (1963). İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler. *Etüdler*.

Eyüpgiller, K. K. (1999). *Bir Kent Tarihi Kastamonu.* İstanbul: Eren Yayıncılık.

Fayda, M. (1992). Bedir Gazvesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, s. 325-327). İstanbul.

Fazlıoğlu, İ. (2001). Selçuklular Döneminde Anadolu'da Felsefe ve Bilim. *Cogito 29*, 152-167.

Ferdi, K. (1939). *Mardin Artukluları Tarihi.* İstanbul: Mardin Halkevi Basımevi.

Furat, A. Z. (2003). Eğitim-Mimari İlişkileri Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 181-208.

Gabriel, A. (1931). *Monuments Turcs D'anatolıe Kayseri-Niğde* (Cilt 1). Paris: Linraire Des Ecoles Françaises D'athenes et de Rome.

Gabriel, A. (1934). *Monuments Turcs D'anatolie Amasya-Tokat-Sivas.* Paris.

Gabriel, A. (1940). *Voyages Archeologiques Dans La Turquıe Orientale* (Cilt I). Paris.

Gabriel, A. (1940). *Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale* (Cilt II). Paris: E. D. Boccard.

Gabriel, A. (1954). *Kayseri'de Türk Anıtları.* (A. A. Tüfenk, Çev.) Ankara: Güneş Matbaası.

Gordlevski, V. A. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti.* (A. Yaran, Çev.) Ankara.

Göde, K. (2011). *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm-.* Kayseri: Kültür Yayınları.

Gökbaş, Ş. (2019). *Arşiv Belgelerine Göre Konya'daki Selçuklu Cami ve Medreselerinin Tamir ve Onarımları.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Gökçe, T. (1996). 934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti ve Medreseleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*(XI)1, s. 163-175.

Göktürk, T., ve Dağ, İ. (2014). Nizamiye Medreselerinin Eğitim Öğretimdeki Rolü. *The Journel of Academic Social Studies. Number 27*, 457-469.

Gölpınarlı, A. (1963). *Mevlana Celaleddin Mektuplar.* İstanbul: Yeni Matbaa.

Gönçer, S. (1971). *Afyon İli Tarihi I.* İzmir : Şahıs Yayını.

Görür, M. (1991). *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Görür, M. (1999). *Beylikler Dönemi Mimarisinde Taş Süsleme (1300 - 1435*). Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Görür, M. (2000). Amasya Gök Medrese Camii Taş Süsleme Programı. *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7/Kasım/1997/Ankara. II*, s. 1-10. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Görür, M. (2014). Çankırı Taş Mescit 2011 Yılı Kazısı. *Turkish studies (Elektronik), 9*(10), s. 597-614.

Göyünç, N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gözütok, Ş. (2017). *İslâmda Kadın Eğitimi ve Öğretimi.* Ensar Neşriyat.

Güçyetmez Kırca, K. (2023). *Amasya Gökmedrese Cami - Tarihlendirme Önerisi-*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretin ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri.* Ankara: TTK.

Güleç Korumaz, A., ve Ayhan, H. M. (2020). Yeniden Kullanılmayan Anıtsal Bir Yapı: Karaman Hatuniye Medresesi. *International Desing and Art Journal*(2), s. 124-136.

Gülsoy, E. (1991). *XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası (1519 - 1548)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gülsoy, E., ve Taştemir, M. (2007). *Vakıf ve Mülk Defteri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Günay, H. M. (2012). Vakıf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, s. 475-476). İstanbul.

Günay, R. (2002). *259 Numaralı Hicri 1006-1008 (Miladi 1598-1600) Tarihli Mardin Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Gündoğdu, H. (2015). Çifte Minareli Medrese'nin Son Restorasyonunda Ortaya Çıkan Yeni Bulgular. *Restorasyon Yıllığı Dergisi*(10), s. 36-44.

Gündüz, T. (1990). *165 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1201/02-M.1787/88) Transkripsiyon ve Değerlendirme.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Günkut, B. (1937). *Diyarbakır Tarihi* . Diyarbakır.

Gürbıyık, C. ve Çakmak Ş. (2021). Yeni Bulgular Işığında Manisa Ulu Cami ve Medresesi. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30(1), s. 537-565.

Gürbüz, A. (1993). *Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Gürbüz, O. (2004). Erzurum Çifte Minareli Medresenin Yapım Tarihi ve Banisi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(25), s. 145-160.

Güven, İ. (1998). Türkiye Selçukluları'nda Medreseler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 125-146.

Hakkı, İ., ve Nafiz, R. (1997). *Sivas Şehri.* Sivas: Sivas Ticaret ve Sanayi Odası Yayın - 1.

Hanilçe, M. (2017, Mart). Medreselerde Geceleyenlerin Profilleri Üzerine Bir Deneme: Tokat Medreseleri Örneği (1830-1847). *Atatük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 21(1), s. 237-258.

Hasol, D. (2023). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü.* Yem Yayınları.

Hawley, W. A. (1918). *Asia Minor.* London: The Bodley Head.

Haykıran, K. R. (2024). *Ateş ve Kum Moğol İstilası Asrında Ön Asya'da Fikrî Ortam.* Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.

Hersek, C. M. (1993). *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Sivas Şehri Anıtları*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Hillenbrand, R. (1994). *Islamic Architecture: Form Function and Meaning.* New York: Columbia University Press.

Hinz, W. (1949). Ortaçağ Yakın Şarkına Ait Vergi Kitabeleri. *Belleten Dergisi, XII*(52), s. 778-780.

Hızlı, M. (1987). Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2(1)*, 273-281.

Hızlı, M. (2008). Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 17*(1), s. 25-46.

Hizmetli, M. (2022). Abbasiler Döneminde Kütüphaneler ve Kitap Sevgisi: Bağdat Örneği. *Uluslararası Gelenekten Geleceğe Bilgi ve Belge Yönetimi Sempozyumu "Vefatının 50. Yıl Dönümünde Adnan Ötüken veCumhuriyer Dönemi Türk Kütüphaneciliği"* (s. 48-60). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Hodgson, M. G. (1974). *The Venture Of Islam Conscience and History in World Civilization* (Cilt 2). London: The University of Chicago.

İçli, H. H. (2020). Erzincan Medreseleri. H. Baltacı ve S. Kaymakçı (Ed.) *Erzincan Tarihi (Cilt IV)*. (s. 478-495). Erzincan: Erzincan Valiliği Yayınları.

İhsanoğlu, E. (2019). *Medreseler Neydi, Ne Değildi?* İstanbul: Kronik Yayınları.

İlaslı, A. (2001). İlk Yerleşiminden Roma Dönemine Kadar Afyonkarahisar. İ. K. vd. (Ed.), *Afyonkarahisar Kütüğü* (Cilt 1). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.

İlter, F. (1969). Erken Devir Türk Mimarisinde 12. ve 13. Yüzyıl Artukoğlu Medreselerinin Yeri. *Vakıflar Dergisi*(VIII), s. 197-208.

İnan, A. (1956). Kayseri'nin 749 yılık Şifaiye Tıp Medresesi. *Beleten*, 219-222.

İnan, A. (1993). Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi. *Malazgirt Armağanı* (s. 5-7). Ankara: TTK.

İnbaşı, M. (1991). *1500 ve 1520 Tarihli Tapu - Tahrir Defterlerine Göre Kayseri Kazası*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

İnce, F. (2015). *Selçuklu ve Bizans Kurumlarının Karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

İpek, B. (2006). Birleşik İşlevli Yapılar. *Anadolu Selçukluları ve Beylkler Dönemi Uygarlığı* (Cilt 2, s. 111-126). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

İpşirli, M. (1992). Buk'a. *TDV İslâm Ansikolpedisi* (Cilt 6, s. 386-387). İstanbul: TDV.

İpşirli, M. (2003). Medrese - Osmanlı Dönemi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 28, s. 327-333). Ankara.

İpşirli, M. (2020). Müderris. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 467-468). Ankara.

Işık, M. (2003). Kayseri'deki Tarihi Eserlerde Geçen Hadisler. A. Aktan, ve A. Ö. vd. (Ed.), *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)*, (s. 285-296). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi.

İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim.* İstanbul.

İzgi, C. (2001). El-Kanunü'l-Mes'ûdi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 24, s. 337-338). İstanbul.

Kafesoğlu, İ. (1983). *Türk Milli Kültürü.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Kahraman, S. A. (2009). *Karaman Vilayeti Vakıfları.* Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Beldiyesi.

Kalfazade, S. (2012). Vâcidiye Medresesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 42, s. 409-410). İstanbul.

Kalıpçıoğlu, M. A. (1996). *65 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili (H.1066/67-M.1655-56*). Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Kallek, C. (2020). Miskal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 30, s. 182-183). Ankara.

Kamil, E. (1937). *Gazzi-Mekki Seyahatnamesi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: Milli Mecmua Basımevi.

Kara, S. (2002). Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâaddin Keykubat'ın Dini Hayatı ve İslâm Mistikleriyle İlişkileri. *Tabula-Rasa, 2*(4), s. 97-116.

Karabulut, A. R. (1994). *Mevlana'nın Hocası Seyyid Burhaneddin Hazretleri ve Kayseri İlmiyye Tarihinde Meşhur Mutasavvıflar.* Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları.

Karaca, B. (1997). *XI. ve XIV. yüzyıllarda Teke Sancağı*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Karaçam, H. (2012). *Artuklu Kitabeleri (1102-1409)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Karadeniz, Y. (2019). Siyasi Güç ve Dini Meşruiyet Açısından Büyük Selçuklu-Abbasi Halifeliği İlişkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(2), s. 2060-2081.

Karagöz, M. (1993). *XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Karakök, T. (2013). Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*(2), s. 208-234.

Karamağaralı, H. (1965). *Anadolu'da Moğol İstilasından Sonra Yapılan Dini Mimari Eserlerinde Görülen Plan Form Özellikleri*. Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Karamağaralı, H. (1971). Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Mülahazalar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*(III), s. Ankara.

Karamağaralı, H. (1976). Kayseri'deki Huand Caminin Restütisyonu ve Huand Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar. *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi (21)*. s. 199-246.

Karaman, H. (1995). Fakih. *TDV İslâm Ansiklopedisi (*Cilt 12, s. 126-127). İstanbul.

Karaman, H. (1996). Fıkıh. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, s. 1-14). İstanbul: TDV.

Karazeybek, M. (2000). Osmanlı Taşra Teşkilâtında Karahisâr'ı Sâhib Sancağı'nın İdârî Yapısı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), s. 100-115.

Karpuz, H. (2001). *Anadolu Selçuklu Mimarisi.* Konya : Selçuk Üniversitesi.

Kavaklı, S. (2011). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya (Şer'iyye Sicillerine Göre)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kaya, A. (2008). Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1*(2), s. 212-242.

Kaya, A. (2014). İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(6), s. 302-323.

Kaya, B. (2019). Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(14), s. 49-66.

Kaya, E., ve Birol, N. (2019). *Sivaslı Son Dönem Osmanlı Uleması.* İstanbul.

Kaya, H. (2022). 18. Yüzyılda Amid Medreselerine Yapılan Atamalar Üzerine Bir İnceleme. *Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(1), s. 86-102.

Kaya, İ. (1995). *15/2 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili (H.1019/20-M.1611/12) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Kaya, M. (1998). Hitâbet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, s. 156-158). İstanbul.

Kaymaz, N. (1964). Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 2*(2), s. 91-155.

Kaymaz, N. (1970). *Pervane Muinüddin Süleyman.* Ankara.

Kazıcı, Z. (1983). *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi.* İstanbul: Bir Yayınları.

Kazıcı, Z. (1985). *İslâmi ve Sosyal Açıdan Vakıflar.* İstanbul: Marifet Yayıları.

Kelebek, M. (2015). *İslâm Vakıf Hukuku ve Sivas Darüşşifa Vakfiyesi.* İstanbul: Ravza Yayıncılık.

Keleş, M. R. (2015). *Ortaçağ Kültür Tarihi Kaynağı Olarak İbn-i Halikan'ın Vefeyatü'l-Ayan Adlı Eseri.* Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi.

Kemaleddin, K. M. (1934). *Erciyes Kayseri'si ve Tarihine Bir Bakış.* Kayseri: Yeni Matbaa.

Kemaloğlu, M. (2013). Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynkları. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*(2), 1-32.

Kemaloğlu, M. (2015). XI.-XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 89-106.

Kesik, M. (2007). Pervâne. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 34, s. 244). İstanbul.

Kılıç, A. (2012). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahanaler.* İstanbul: Medicalpark.

Kılıç, H. (2009). Sarf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 36, s. 136-37). İstanbul.

Kılıç, S. (2019). *316 Numaralı Diyarbakır Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1065/M.1655).* Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.

Kırpık, G. (2009). *Nizamiye Medreseleri Ortaçağın Yüksek Eğitim Kurumu.* Ankara: Anıl Matbaa ve Cilt Evi.

Kırpık, G. (2010). Anadolu Selçuklularında Medreselerin Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi. *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyeti (I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu)* (s. 477-489). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koca, S. (1996). Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika. *Erdem, 8*(23), s. 465-484.

Koca, S. (2009). Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası. *Gazi Türkiyat, 1*(5), s. 187-216.

Kocabıyık, S. (2002). *Sivas'ta Selçuklu Medreselerinde Yer Alan Kitabeler*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Koç, Y. (2006). Anadolu Selçukluları Döneminde Türkiye'de Yerleşme ve Nüfus. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (s. 241-247). Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Kofoğlu, S. (2006). *Hamidoğulları Beyliği.* Ankara: TTK.

Koman, M. M. (1942, Şubat). Kadı Kalemşah Medresesine Ait Bir Hüküm. *Konya Kültür Dergisi*(40), s. 45-46.

Konak, I. (2022). Kastamonu Yılanlı Darüşşifa Taç Kapısının Korunma Sorunları ve Mevcut Durum Tespiti. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar, 6*(20), s. 157-168.

Konyalı, İ. H. (1945). *Akşehir Tarihi - Nasreddin Hocanın Şehri.* İstanbul: Numune Matbaası.

Konyalı, İ. H. (1960). *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi.* İstanbul: Ercan Matbaası.

Konyalı, İ. H. (1964). *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi.* Konya: Yeni Kitap Basımevi.

Konyalı, İ. H. (1967). *Âbideleri ve Kitâbeleri İle Karaman Tarihi.* İstanbul: Baha Matbaası.

Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi* (Cilt I). İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.

Konyalı, İ. H. (1991). *Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi.* (A. Savran, Ed.) Erzurum.

Köker, A. H. (1991). *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi (Tıp Mektebi) (1206)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Köker, A. H. (1996). Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi.* (C. 14, s. 39-42). İstanbul: TDV Yayınları.

Köksal, M. A. (1993). Darülerkam. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 8, s. 520-521). İstanbul: TDV Yayınları.

Köroğlu, H. (1999). *Konya ve Anadolu Medreseleri.* Konya: Kişisel Yayın.

Köse, M. (2015). *Kayseri Şehri (1830-1860)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Köse, Ö. F. (2023). Ruus Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Taşra Müftülerinin Görev Yaptığı Medreseler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* (22), s. 81-118.

Köymen, M. A. (1964). Selçuklular Devri Türk Tarihi Araştırmaları. *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, 2*(2), s. 303-380.

Köymen, M. A. (1975). Alp Arslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri (1. Üniversiteler). *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*(IV), s. 127-155.

Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı.* İstanbul: MEB Yayınları.

Köymen, M. A. (1986). Türkiye Selçuklularının Ekonomik Politikası. *Belleten*, 613-620.

Kuban, D. (1965). *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Kuban, D. (1982). Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi ve Restorasyon Uygulamaları Üzerine Gözlemler. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*(4), s. 23-26.

Kuban, D. (2002). Medreseler. *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* (s. 176). İstanbul.

Kuban, D. (2003). *Divriği Mucizesi.* İstabul: Yapı Kredi Yayınları.

Kuban, D. (2008). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kucur, S. (1992). Cacaoğlu Nureddin. *TDV İslâm Ansikopledisi* (Cilt 6, s. 541). İstanbul: TDV Yayınları.

Kucur, S. S. (1993). *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-Vakfiyelere Göre.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kucur, S. S. (1993). Sivas, Tokat, Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları-vakfiyelere göre-. İstanbul : Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları.

Kunt, İ. (2013). Fahreddîn IrakÎ'nin Divanında Bilim ve Düşünce İnsanları. *Selçuklularda Bilim ve Düşünce: II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeri Sempozyumu Bildileri.* Konya.

Kunter, H. B. (1942). Kitabelerimiz. *Vakıflar Dergisi*, s. 431-455.

Kuran, A. (1968). Tokat ve Niksar'da Yağıbasan Medreseleri. *Vakıflar Dergisi*(VII), s. 39-43.

Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri* (Cilt 1). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Kuran, A. (1969b). Karamanlı Medreseleri. *Vakıflar Dergisi*(8), s. 209-223.

Kurt, E. (2023). Karahisarısâhib Müftüsü Hüseyin Efendizâde Es-Seyyid Abdullah Vehbi Efendi. *New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches*, s. 57-71.

Kutlu, İ. (1992). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri* . Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kutlu, M. (2017). Kayseri Çifte Medrese'de Gevher Nesibe Darüşşifası'nın Konumu Üzerine Bir Değerlendirme. *Sanat Tarihi Dergisi, 26*(2), 363-377.

Kutlu, M. (2019). Mimari Bağlamda Konya Karatay Medresesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. YY. Medeniyet Merkezi Konya* (s. 515-544). Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Kuyucuoğlu, F. (2019). *Karamanoğulları-Osmanlı Siyasi ve Kültürel İlişkileri: Niğde Ak Medrese*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kuzucu, K. (2017). 110 Yıl Önce Bir Tarihi Eder Kaçakçılığı Vakası. *Hayat Ağacı. Sayı33*, 63-68.

Küçükaşçı, M. S. (2000). İmam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 22, s. 178-181), İstanbul.

Küçükaşçı, M. S. (2020). Müezzin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 489-495). İstanbul.

Küçükdağ, Y. (1989). Konya'da Alâeddin DârüşiŞifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidnin Yeri, Yapısı. *Osmanlı Araştırmaları*(IX), s. 347-359.

Küçükdağ, Y. (1989). Lâle Devri'nde Konya. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Küçükdağ, Y. (2005). Divriği Darüşşifası'nın Osmanlı Döneminde "Medrese-i Kebîr" Adıyla Eğitim Kurumu Olarak İşlevini Sürdürdüğüne Dair. *İstem*(5), s. 97-104.

Küsgün, O. (2020). Bir Selçuklu Eseri Olan Sivas Sahibiye Medresesinin Osmanlı Müessesi Olarak Kullanımı, Bakım ve Onarımı. *USAD*, 213-248.

Landau, J. M. (2003). Küttâb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 27, s. 3-4). Ankara.

Leiser, G. (1984). The Endowment of al-Zahiriyya in Damascus. *Journal of Economic and Social History of the Orient*(27), s. 33-55.

Leiser, G. (1985). Ortaçağ'da İslâm Cemiyetindeki Medreseler İle İlgili Notlar. *Türk Kültürü Araştırmaları*(23), s. 415-426.

Madran, E. (2003). Anadolu'da 1300 M. Yılına Değin Yapılmış Türk-İslâm Yapıları Envanteri Üzerine Bir Değerlendirme. *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, (s. 551-562).

Makdisi, G. (2015). *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı.* İstanbul: Şenyıldız Matbaacılık.

Mango, C. (2011). *Bizans Yeni İmparatorluğu.* (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Markopoulos, A. (2008). Education. R. Cormack, J. F. Haldon, ve E. Jeffreys (Ed), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* (s. 785-796). Oxford University.

Marlow, L. (2010). A Thirteenth Century Scholar in the Eastern Mediterranean: Siraj al-Din Urmavi, Jrist, Logician, Diplomat. *al-Masaq, 22*(3), s. 279-313.

Menekşe, Ö. (2003). Selçuklu Eğitim Müesseseleri Nizamiye Medreseleri. *Diyanet İlmi Dergi, 39*(3), s. 117-122.

Menzel, T. (1925). Das Bektasi Kloster Sejjid Ghazi. *Mitteilungen des Seminary für Orientalische Sprachen. XXVIII*, 100-105.

Meral, S. (2021). Anadolu Selçuklu Medrese Mimarisinin Gelişim Sürecinde Merkezileşmenin Rolü ve Etkileri. *TYB Akademi Dergisi*(33), s. 29-59.

Merçil, E. (1993). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Merçil, E. (1996). Gazneniler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, s. 480-484). İstanbul.

Muşmal, H. (2005). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)* . Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Muşmal, H. (2006). XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Beyşehir Kenti'nde Bulunan Müesseseler ve Vakıfları. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(19), s. 231-264.

Mülayim, S. (2008). Revak. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 35, s. 22-24). İstanbul: TDV.

Nasrattınoğlu, İ. Ü. (2003). *Afyonkarahisar Folklor-Edebiyat-Tarih Araştırmaları.* Afyon: Afyon Belediyesi Yayınları.

Nazif, A. (1987). *Mirat-ı Kayseriyye veya Kayseri Tarihi* (M. Palamutoğlu, Çev.). Kayseri.

Nizamü'l-mülk. (2009). *Siyasetname.* (M. T. Ayar, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Numan, İ. (1984). Tokat Gökmedrese ile Yanındaki Yapı Bakiyesi Arasındaki Mimari Münasebet. *Suut Kemal Yekin'e Armağan.* içinde Ankara.

Ocak, A. (2013). Medrese Geleneği İçinde Nizamiye Medreseleri'nin Önemi ve İlim Dünyasına Kazandırdığı Yenilikler. *II. Uluslararası Selçuk Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-Selçuklularda Bilim ve Düşünce* (s. 441-462). Konya: Selçuklu Belediyesi.

Ocak, A. (2017). *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medresleri*. İstanbul: Nizamiye Akademi.

Ocak, A. (2023). *Tarihi Hakikatler Selçuklular Dönemi* . Konya: Çizgi Kitabevi.

Ocak, A. Y. (2011). *Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İlam-Türk Heterodoksisinin Teşekkül.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Ocak, A. Y. (2017). *Selçuklular, Osmanlılar ve İslâm Tespitler, Problemler, Öneriler.* İstanbul: Timaş Yayınlılık.

Ocak, Z. İ., ve Tanyeli, G. (2016). Kırşehir Cacabey Medresesi ve Onarımları. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmaları Dergisi, 11*(21), s. 145-170.

Odabaşı, Z. (2012). *Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Odabaşı, Z. (2015). Tükiye Selçuklular'ından Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi . *Vakıflar Dergisi*(44), s. 95-104.

Odabaşı, Z. (2016). Karatay Medresesi'nin Biçimlendirilmesi ve Mimari Anlam Boyutu. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*(5), 253-270.

Odabaşı, Z. (2018). XV. ve XVI. yüzyıllarda Konya Ekonomisi: Sâhib Ata Medresesi'nin Malî Tarihi. *XVII. Türk Tarih Kongresi (15-17 Eylül 2014)* (s. 1445-1463). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Odabaşı, Z. (2019). *Selçuklunun Son Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları.* İstanbul: Bilge Kültür-Sanat .

Odabaşı, Z. (2021). Emir Celâleddin Karatay ve Karatay Medesesi. *Konya Kitabı* (Cilt XVIII, s. 51-96). içinde Konya.

Oğur, Ö. (2018). *Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya ve Civarının İdari ve Sosyal Durumu (1690-1839)*. Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Oğuz, M. (1998). *59 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili (H.1062-M.1652) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Oikonomides, N. (1983). Les Danishmendides, Entre Byzance, Bagdad Et Le Sultanat D'iconium. *Revue Nuismatique, 25*(6), s. 189-207.

Okumuşlar, M. (2008). Ehl-i Sünnetin Kurumsallaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi. *Marife*(1), s. 137-148.

Olgun, Y. (2019). *Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat 1687-1688 (34 Numaralı Şer'iye Siciline Göre).* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Oral, M. Z. (1961). Konya'da Sırçalı Medrese. *Belleten, XXV*(99), 357-378.

Öcalan, H. B., Sevim, S., ve Yavaş, D. (2012). *Bursa Vakfiyeleri I.* Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Ödekan, A. (1977). *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Mukarnaslı Portal Örtüleri.* İstanbul.

Ögel, S. (1986). *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler.* İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.

Ögel, S. (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi.* İstanbul: Akbank yayınları.

Öğüt, S. (1994). Ebû Yûsuf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 10, s. 260-265). içinde İstanbul.

Önder, M. (1962). *Mevlana Şehri Konya.* Konya: Yeni Kitap Basımevi.

Öney, G. (1966, Temmuz). Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi. *Belleten, XXX*(119), 377-390.

Öney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları.* Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Önge, Y. (1962). Çankırı Darüşşifası. *Vakıflar Dergisi*(5), 521-256.

Önge, Y. (1965). Bilinmeyen Bir Selçuklu Medresesi Konya ali Gav Zaviyesi ve Türbesi. *Önasya, III*(28), s. 14-15.

Önge, Y. (1978). Divriği Ulu Camii ile Darüşşifası'nda Günümüze Kadar Yapılan Onarımlar, Değişiklikler ve İlaveler. Y. Önge, İ. Ateş, ve S. Bayram (Ed), *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası* (s. 54-57). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Önkal, A. (1995). Erkam b. Ebü'l-Erkam. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul.

Önkal, A., ve Bozkurt, N. (1993). Cami - Dini ve Sosyokültürel Hayat. *TDV İslâm Ansiklopedisi, 7*, 46-56. İstanbul.

Öz, D. (2013). *352 Nolu Diyarbakır Şer'iye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1136-1264/M.1724-1848).* Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Özaydın, A. (1993). Danişmedliler. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 469-474). İstanbul.

Özaydın, A. (2007). Nizamülmülk. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 33, s. 194-196). İstanbul.

Özaydın, A., ve Kamalov, İ. (2013). *İlk Müslüman Türk Devletleri.* Ankara: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Özbayraktar, A. (2007). Seyfeddin Torumtay'ın Siyasî Hayatı ve Amasya'daki Faaliyetleri. *Uluslararası Amasya Sempozyumu. 1*, s. 443-462. Amasya: Amasya Üniversitesi.

Özbek, Y., ve Arslan, C. (2008). *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları* (Cilt 1). Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Belediyesi.

Özcan, G. (2017). *Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar.* İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme (1). s. 21-61.

Özcan, K. (2010). Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekansal Öğeleri. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(55), s. 193-220.

Özdemir, M. C. (2011). *Osmanlı Salnameleri'ne Göre Diyarbakır (1869-1905)*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

Özdemir, K. (2019). Erken Dönem Anadolu Eserlerinden Aksaray Beramuni Medresesi. *IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, Aksaray.

Özdemir, Y. (2020). *Anadolu'da Bizans Selçuklu Kültürel Etkileşiminin Sanata Yansımaları*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Özdoğan, K. (1948). *Kayseri Tarihi I.* Kayseri: Erciyes Matbaası.

Özkan, S. H. (2017). *Türk Eğitim Tarihi.* İstanbul.

Özkarcı, M. (1996). *Afyon-Çay'da Ebu'l-Mücahid Yusuf Külliyesi.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Özkarcı, M. (2001). *Niğde'de Türk Mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özlük, N. (2008). Anadolu'da Selçuk Sanatı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi 3*, 439-472.

Öztürk, İ. (2023). Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903). *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi, 11*(37), s. 84-107.

Öztürk, N. (2006). Mütevelli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 32, s. 217). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Öztürk, O. (2024). *Anadolu Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri ve Vakfiyesi Bulunan Mimari Eserler*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C.2.* İstanbul: MEB Basımevi.

Parla, C. (2004). Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi ve Niğde Alaeddin Camii'nin Simge Dili. *Erdem (14)41*, 59-77.

Parladır, S. (1996). *Din Eğitimi Bilimine Giriş.* İzmir.

Peacock, A. C. (2023). *Moğol Anadolu'sunda İslâm Edebiyat ve Toplum.* (R. Akman, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Pedersen, J. (1979). Mescid. *İslâm Ansiklopedisi* (s. 1-119). MEB.

Pekak, S. (2008). Kappadokia'da Bizans Dönemine Ait Haç Planlı İki Kilise. *Sanat Tarihi Dergisi, XVII*(2), s. 85-113.

Pekdemir, S. N. (2008). Karatay Medresesi Eyvanı Kurtarma Kazısı. *16. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 25-27 Nisam 2007 Marmaris* (s. 13-30). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Peker, A. U. (2014). Anadolu'da Selçuklu Mimarisi ve Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası Örneği. *Anadolu Selçuklu Uygarlığının İzinde* (s. 105-127). Kayseri: Kayseri Belediyesi.

Pektaş, K. (2015). The Beçin-Yelli Madrasah. P. M. Militello, ve H. Öniz (Ed), *SOMA 2011* (Cilt II, s. 895-900). Archaeopress.

Pektaş, K. (2024). Menteşeoğulları Dönemi Bağlamında Anadolu-Kıbrıs Sanat İlişkileri. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Yurt Dışı Türk Kültür Varlıkları "Kıbrıs" (21-24 Ekim 2021/Lefkoşa) - Kıbrıs Bildirileri* (s. 267-285). Ankara: AKM.

Pfeiffer, J. (2015). Mevlevi-Bektashi Rivalries and the Islamisation of the Public Space in LAte Seljuq Anatolia. A. Peacock, B. d. Nicola, ve S. N. Yıldız (Ed), *Islam and Christianity in Medieval Anatolia* (s. 309-328). Farnkam: Ashgate.

Piyadeoğlu, C. (2018). Nizâmiye Medreselerinin Kuruluşu ve Önemi. *USAD*(8), s. 124-135.

Polat, S. (2015). Karahanlı Devleti'nde Eğitim Faaliyetleri. *Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi, 1*(1), 42-52.

Polat, Y. (2015). *Bir Eğitim ve Tercüme Kurumu Olarak Beytü'l-Hikme*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Redford, S. (2019). Rum Seljuk Emir Mübarizeddin Ertokuş and his Madrasa:Reading Identity througg Architectural Patronage. *Identity and the other in Byzantium: Papers From the Fourth Internaional SEvgi Sönül Byzantine Studies Symposium* (s. 225-244). İstanbul: GABAM.

Rice, T. T. (1961). *Ancient Peoples and Places The Seljuks in Asia Minör.* (G. Daniel, Ed.) London: Thames and Hudson.

Rice, T. T. (2002). *Bizans'ta Günlük Yaşam: Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis.* (B. Altınok, Çev.) İstanbul: Özne Yayınevi.

Richard, J. (1973). Ultimatums Mongols et Letters Apocryhes: L'Occident et les motifs de guerre des. *Central Asiatic Journal*(17), s. 212-222.

Rott, H. (1908). *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kapodokien und Lykien.* Leipzing: Dieterich.

Sağlam, N. (2024). Sivas Burûciye Medresesi'ne Dair Bazı Arşiv Belgeleri. S. Kara, ve R. K. Ürkmez (Ed), *Uluslararası Selçuklu Anadolu'sunda İlim ve Ulema Sempozyumu* (s. 229-252). Konya: Çizgi Kitabevi.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sakaoğlu, N. (2017). *Yitik Bir Anadolu Beyliği Mengücekoğulları.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Salman, Ö. (2020). *Selçuklu Devri Sağlık Kurumlarından Sivas Dârü's-sıhhası ve Divriği Dârü'ş-şifâsı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Say, Y. (1998). Seyyid Battal Gazi Külliyesi. *Vakıf ve Kültür Dergisi*, 35-39.

Sayılı, A. (1948). Vacidiye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi. *Belleten, XII*(47), s. 655-666.

Sayılı, A. (1985). Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri. *Erdem (1)1*, s. 169-186.

Sayılı, A. (2002). *Ortaçağ İslâm Dünyasında Yüksek Öğretim Medrese.* (R. Duran, Çev.) Ankara.

Sayılı, A., ve Ruben, W. (1947). Türk Tarih Kurumu Adına Kırşehir'de Cacabey Medresesinde Yapılan İlk Araştırmanın Kısa Raporu. *Belleten (11)*44, s. 673-681.

Serin, C. (2012). *23 Numaralı Kırşehir Şer'iyye Sicili'nin (H.1328-1330/M.1910-1912) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Serjeant, R. B. (1992). *İslâm Şehri.* (E. Topçugil, Çev.) İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Sevim, A. G. (2024). *XIII. Asır Tokat Medreseleri*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

Sevim, A., ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devleri Tarihi.* Ankara: TTK.

Sezer, A. (1999). *Atatürk Dnemi Yabancı Okullar.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Siddiqi, J. (2014). Mescitten Medreseye Dönüşümün Kurumsal ve Düşünsel Açıdan İncelenmesi . *KTÜİFD*, 147-163.

Solmaz, S. (2001). *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Sönmez, C. C. (2009). *Antalya Kaleiçi Selçuklu ve Beylikler Dönemi Eserleri.* Antalya: Mimarlar Odası Antalya Şubesi.

Sönmez, S. (1987). *İlhanlı Medreseleri*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Sönmez, S. (1992). *Anadolu'daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar* . Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sözen, M. (1965). Oba Pazarı Çevresi ve Oba Medresesi. *Sanat Tarihi Yıllığı* (1), s. 143-154.

Sözen, M. (1968). Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler. *Anadolu Sanat Araştırmaları-1*, 167-210.

Sözen, M. (1970). *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri* (Cilt 1). İstanbul: İTÜ Matbaası.

Sözen, M. (1971). *Diyarbakır'da Türk Mimarisi.* İstanbul: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği.

Sözen, M. (1972). *Anadolu Medreseleri Selçuklular ve Beylikler Devri* (Cilt II). İstanbul: İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi.

Süslü, M. (1995). *20/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1027/28-1617-18) Transkripsiyon ve Değerlendirme.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Şahin, A. (2013). 1806-1840 (H.1221-1256) Tarihli Mardin Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(2), s. 263-288.

Şahin, K. (1995). Afyon'da İki Selçuklu Medresesi. *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 233-237. (E. E. Sarlık, ve M. Sarlık, Ed) Afyonkarahisar.

Şahin, K. (1996). Niksar'da Danişmendli Dönemi Yağıbasan ve Hacı Çıkrık Medresesi. *Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, (s. 67-71). Tokat.

Şahin, K. (1999). *Danişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178).* Tokat: Gaziosmanpaşa.

Şahin, K. (2007). Konya Kadı İzzeddin Mâristan-ı Atik (Hastahanesi) ve Sultan Alâddin Keykubat Dârüşşifası. *Vakıflar Dergisi* (30), s. 103-116.

Şahin, M., ve Şaman Doğan, N. (2025). Anadolu'da Bir Eğitim Şehri: Kayseri Danişmentli ve Anadolu Selçuklu Medreselerinden Örnekler. *İSTEM* (45), s. 475-508.

Şahin, S. (2006). Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) ve Kitabelerindeki Rivayetlerin Hadis Değeri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (10)1*, 145-163.

Şahin, S. (2019). *Hurufat Defterlerine Göre Sivas Sancağı Vakıfları (1696-1834) Metin ve İnceleme.* Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Şaman Doğan, N. (1993). *Isparta ve Çevresindeki Selçuklu-Beylikler Dönemi Yapıları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Şaman Doğan, N. (1997). Isparta ve Çevresindeki Selçuklu-Beylikler Dönemi Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı. *Vakıflar Dergisi* (XXVI), s. 347-354.

Şaman Doğan, N. (2001). Bursa Murad Hüdavendigar Camii ve Niğde Ak Medrese'nin Düşündürdükleri. *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı* (s. 211-220), Kayseri.

Şaman Doğan, N. (2006). Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları - Memluklu Sanatı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23*(1), s. 131-149.

Şaman Doğan, N. (2008). *Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi.* Isparta: Isparta Valiliği.

Şaman Doğan, N. (2010). Konya Sırçalı / Muslihiye Medresesi Taçkapı Bezemeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (12)*, s. 127-162.

Şaman Doğan, N. (2010). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (27), s. 231-251.

Şaman Doğan, N. ve Bilget Fataha, E. (2011). Karamanoğulları Medreselerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Ermenek Tol, Karaman Hatuniye/Melek Hatun ve Niğde Ak Medreseleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (14*), s. 95-118.

Şaman Doğan, N. (2012). Kayseri'deki Selçuklu Külliyeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (16)*, s. 191-214.

Şaman Doğan, N. (2013a). *Atabey Ertokuş Medresesi ve Türbesi.* Ankara: Bizim Büro Basımevi ve Yayınevi.

Şaman Doğan, N. (2013b). Orta Çağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekanları: Selçuklu Medreseleri-Darüşşifalarından Örnekler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 429-443.

Şaman Doğan, N. (2013c). Niğde'deki Türk Dönemi (13- 15. Yüzyıl) Yapılarında Taç Kapı-Mihrap Tasarımı ve Bezeme İlişkisi. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 30(1), 115-139.

Şaman Doğan, N. (2015). Anadolu Selçuklu Yapı Kitabelerinde Dini, Siyasi, ve sosyal Göndermeler. *İslâm ve Sanat (Tartışmalı İlmi Toplantı 07-09 Kasım 2014)*, (s. 359-375). İstanbul.

Şaman Doğan, N. (2019). Anadolu Selçuklu Medreseleri ve Darüşşifalarında Türbe. *Belleten, 83*(297), s. 519-564.

Şaman Doğan, N. (2021). Erzurum'un Sembolü İki Medrese: Çifte Minareli/Hatuniye ve Yakutiye Medreseleri. *Cengiz Han ve Mirası* (s. 313-338). Tuba.

Şaman Doğan, N., ve Yazar, T. (2007). Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Devşirme Malzeme Kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 24*(1), s. 209-230.

Şaman Doğan, N., ve Yazar, T. (2013). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (19), 221-244.

Şanal, M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Medreselerde Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(1), s. 149-163.

Şeker, F. M. (2011). *Selçuklu Türklerinin İslâm Tasavvuru.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Şeker, M. (1993). Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*(VIII), s. 1-18.

Şeker, M. (1998). Hil'at. *TDV İslâm Ansiklopesi* (s. 22-25). İstanbul.

Şengül, B. A. (2017). Mardin Emineddin (Emînüddin) Külliyesi: Hami ve Mimari. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 34*(2), s. 13-32.

Şerbetçi, A. (2002). Kutbüddin-i Şirazi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C.26, s. 487-489). Ankara.

Şimşirgil, A. (1992). XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi, 7*(1), s. 277-242.

Talas, M. A. (2000). *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim Öğretim.* (S. Cihan, Çev.) Samsun: Etüt Yayınları.

Tan, M. (1998). *66/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1067/68-M.1656/57).* Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Tanman, M. B. (1993). Dânişmendiler. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8), s. 474-477).

Tarım, C. H. (1938). *Kırşehir Tarihi.* Kırşehir: İl Basımevi.

Tekinalp, V. M. (2006a). Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Bizans Sanatı'nın İzleri ve Hristiyan Topluluğun Bu Oluşuma Katkısı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(4), s. 95-125.

Tekinalp, V. M. (2006b). Yerel Geleneğin İzleri. A. U. Peker, ve K. Bilici (Ed), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* (Cilt 2, s. 45-54). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Tekiner, H. (2014). Gevher Nesibe Darüşşifası ve Selçuklularda Tıp. *Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)* (s. 179-193). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Temel, E. (2008). *Hurufât Defterlerine Göre Aksaray Kenti Kalsik Eğitim Kurumları (XVIII. - XIX. yüzyıllar Arası).* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Tibawi, A. L. (1962). Origin and Character of al-Madrasah. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (25), s. 225-238.

Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş.* İstanbul.

Topal, N. (2016). 15. Yüzyılda Niğde'de Eğitim-Öğretim Kurumları Ve İlmi Faaliyetleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 5(14), s. 75-85.

Toruk, F. (1999). Çankırı Darüşşifası. *Vakıf ve Kültür*, s. 20-24.

Toylan, K. (2019). *Seyahatnamelerde Kütahya*. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Tunca, A. (2000). *Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları (H.1000 - 1200/M.1591-1785)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Tuncer, O. C. (1979). Son Kazıların Işığı Altında Sivas Şifahanesi Planı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Millelerarası Türkoloji Kongresi*, (s. 911-951). İstanbul.

Tuncer, O. C. (1981). Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi Üzerine Üç Not. *Sanat Tarihi Yıllığı* (11), s. 165-176.

Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Kümbetleri.* Ankara.

Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar.* Ankara: Türkiye Vakıflar Bankası.

Tuncer, O. C. (1988). *Kayseri Sahip Ata Medresesi.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlar: 893.

Tuncer, O. C. (2001). Anadolu Taçkapılarında Mukarnas. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi* (Cilt 2, s. 361-387).

Tuncer, O. C. (2004). Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar. *Vakıflar Dergisi*(28), s. 121-139.

Tuncer, O. C. (2008). *Sivas Gök Medrese (Sahip Ata Fahrettin Ali Medresesi).* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Turan, O. (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar.* Ankara.

Turan, O. (1997). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti.* İstanbul.

Turan, O. (2017). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi.* İstanbul : Ötüken Yayıncılık.

Turan, O. (2018). *Selçuklular ve İslâmiyet.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Turan, O. (2020). *Selçuklular Zamanında Türkiye.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Turgut, V. (2017). Menteşe Bey'in İsmi, Menşei ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair. *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* (XLIX), s. 22-55.

Tuzcu, A. (2007). *Seyahatnamelerde Amasya.* Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Türk, İ. C. (2018). Bizans Eğitim Müesseselerinin Osmanlı Eğitim Müesseselerine Tesiri. *Kesit Akademi Dergisi* (14), s. 94-114.

Türkmen, A. (1998). *96 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1099/1100-M.1687/89) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Türkmen, K. (1992). Kitabeler Yapıların Temel Taşlarıdır. *Erciyes Üniversitesi İlahiyt Fakiltesi Dergisi*(8), 207-212.

Türkmen, K. (1998). Selçuklu Döneminde Kayseri'nin İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (s. 438). Kayseri: Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları No:3.

Türkoğlu, Ö. (1999). *Salnamelerde Çankırı.* Çankırı: Çankırı Valiliği.

Uğur, M. F., ve Koman, M. M. (1934). *Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri.* İstanbul: Konya Halkevi Neşriyatı 4.

Uğur, M. F., ve Koman, M. M. (1942). Büyük Karatay Medresesi. *Konya Halk Evi Aylık Kültür Dergisi*(49), 35-40.

Uluçam, A. (1989). *Irak'taki Türk Mimari Eserleri.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Uluçam, A. (1994). Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese Üzerine Yeni Bir Yorum. *XI. Türk Tarih Kurumu Kongresine sunulan Bildiriler. II*, s. 749-758. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uludağ, S. (1991). *Fahrettin Razi.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Urak, G. (1994). *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Uyar, G. (2006). Nakib. *TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 2* (s. 321-322). İstanbul.

Uysal, A. O. (1997). Atabey Ertokuş Medresesi Çevresi Kazı Çalışmaları. *VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri16-17 Mayıs 1996 Bildirileri* (s. 77-93). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Uysal, A. O. (2001). Ertokuş Medresesi Kazısında Ele Geçen Buluntular. *Isparta'nın Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu II, 16-17 Mayıs 1998* (s. 91-95). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Uysal, A. O. (2006). *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları .

Uzluk, F. N. (1952). *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi* (Cilt III). Ankara: Örnek Matbaası.

Uzluk, F. N. (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıflar Fihristi.* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Uzunçarşılı, İ. H. (1927). *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitabeler.* İstanbul: Milli Matbaa.

Uzunçarşılı, İ. H. (1929). *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat.* İstanbul: Devlet Matbaası.

Uzunçarşılı, İ. H. (1950), Hamidoğulları Beyliği. *TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt V)*, s. 189-192).

Uzunçarşılı, İ. H. (1961). *Osmanlı Tarihi* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İ. H. (1965). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Üçer, M. (2010). *Sivas Gök Medrese Taş ve Çini Bezemeleri.* Sivas.

Üçer, M. (2015). Sekiz Asır Öncesinden Kalan Taçkapı Taşa Yansıyan Şiir: Çifte Minare. *Hayat Ağacı Dergisi, XXIX*, s. 27-42.

Üçer, M. (2021). Sivas Daüşşifası (Darüssıhası). *Sivas Darüşşifası'nın 800. Yılı Anısına. XIII. Türk Tıp Kongresi Bildirileri. I. Cilt (Sivas,18-21 Ekim 2017)*, (s. 39-67). Sivas.

Ülgen, A. S. (1942). Kırşehir'de Türk Eserleri. *Vakıflar Dergisi* (2), s. 257-256.

Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü.* İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları No.9.

Ünal, H. R. (1982). *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar.* İzmir.

Ünal, R. H. (1989). *Erzurum Yakutiye Medresesi.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Ünal, R. H. (2018). *Beçin Kazılarının 15 Yılı (1995-2009).* Muğla: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 7.

Ünal, T. (1970). Karaman'daki Hatuniye Medresesi. *Türk Kültürü*(96), s. 841-848.

Ünan, F. (2006). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Eğitim. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I* (s. 389-399). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ünlü, N. (1992). *İslâm Tarihi I (Başlangıçtan Osmanlılara Kadar).* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı.

Ünver, S. (1934). Divrikide Prenses Turan Malik Hastanesi 1228. *Tedavi ve Seririyati Laboratuvarı Mecmuası, 15*(4), s. 126-129.

Ünver, S. (1938). Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerinin Bir Kısmına Dair. *Vakıflar Dergisi* (1), s. 17-24.

Ünver, S. (1970). Anadolu Selçukluları Zamanında Umumi ve Hususi Kütüphaneler. *Atatürk Konferansları (1964-68)*, *2*, s. 8-18. Ankara.

Ünver, S. (1980). *Sivas Tıp Sitesi.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

Üredi, K. (2009). *Şehrin Ahşap Zamanı.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429).* Ankara: Sevinç Matbaası .

Varol, G. B. (2019). *XIX. ve XX. yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri*. Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi, Amasya.

Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor an the Process of Islamization from the Eleventh Trough the Fifteenth Century.* London: University of California Press.

Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the eleventh through the fifteenth century.* Berkeley University of California Press.

Yaldız, E., ve Asatekin, N. G. (2016). Anıtsal Yapıların Yeniden Kullanımında İşlevsel Adaptasyonun, Mekânsal Analiz Yolu İle Değerlendirilmesi; Kayseri Sahabiye Medresesi. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* (11), s. 89-112.

Yancı, Ü. (2021). Kayseri Medreseleri: Şifâiye, Hunat Hatun, Sahabiye ve Avgunlu Medreseleri. A. Atlı, ve S. S. Kartal (Ed), *Kayseri Eğitim Tarihi Araştırmaları* (s. 35-69). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültüt Yayınları.

Yar, M., ve Küçük, C. (2014). Sivas Çifte Minareli Medrese Minarelerinin ve Taç Kapısının Restorasyonu. *Vakıf Restorasyon Yıllığı* (8), s. 95-106.

Yardım, A. (1999). Osmanlı Devrinde Darü'l-hadisler. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt VIII). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yasa, A. (1996). *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yavaş, A. (2010). Bir Ortaçağ Banisi: Pervane Mu'inü'didîn Süleyman. *Ekev Akademi Dergisi* (42), s. 117-137.

Yavaş, A. (2015). *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yavaş, A. (2018). Bir Ortaçağ Banisi: Sâhib Ata Fahreddîn Ali. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu - IV* (s. 153-168). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınlar: 38.

Yavuz, M. (2020). *Mardin Artuklu Cami ve Medreselerinde Taç Kapılar*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Yavuz, M. (2023). *Kastamonu Medreseleri ve Ulemas*ı. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yavuz, Y. Ş. (1993). Cedel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, s. 208-210). İstanbul.

Yavuz, Y. Ş. (2022). Kelam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 25, s. 196-203). içinde Ankara.

Yavuzyılmaz, A. (2023). *Anadolu'da XVI. Yüzyıl Anadolu Medrese Mimarisi (1500-1600).* Konya: Palet Yayınları.

Yavuzyılmaz, A., ve Karakök, C. (2023). Konya'daki Selçuklu Medreseleri. *Konya Kitabı XIX Türkiye Selçukluları ve Konya - Mimari* (Cilt IV, s. 213-251). Konya: Konya Ticaret Odası.

Yazıcı, H. (2017). Atabey Cemaleddin Ferruh B. Abdullah. *Çankırı'nın Manevi Mimarları* (s. 381-394). Çankırı.

Yediyıldız, B. (1983). Vakıf Islahatları Lügatçesi. *Vakıflar Dergisi*, 58-61.

Yetkin, S. K. (1952). Çifte Minare. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*(II-III), s. 46-57.

Yetkin, Ş. (1965). Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler veTeknikleri. *Sanat Tarihi Yıllığı*(1), s. 60-102.

Yetkin, Ş. (1986). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Yiğit, A. (2009). *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları.* Ankara: Barış Kitap Basım Yayın.

Yiğit, İ. (1995). Emeviler. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 87-104). İstanbul: TDV.

Yiğitbaşı, S. Ş. (1972). *Eğirdir-Felakâbad Tarihi.* İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.

Yıldız, H. D. (1989). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi C. 7.* İstanbul: Çağ Yayınları.

Yıldız, İ. (2019). Diyarbakır Zinciriye Medresesi Üzerine Bazı Düşünceler. *Uluslararası XIX. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu. II*, s. 531-554. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yılmaz, L. (2002). *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yılmaz, L., ve Tuzcu, K. (2010). *Antalya'da Türk Dönemi Kitabeleri.* Harlem: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi.

Yılmaz, M. (1998). *55/1 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili (H.1055-M.1645) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Yılmaz, M., ve Doğruer, B. (2021). Akşehir Taş Medrese Eyvan ve Sütunlarındaki Yazılar ile Alevi-Bektaşi Kültürü Arasındaki İlişki. *Sanat Tarihi Dergisi*, s. 457-495.

Yılmaz, S. (2013). *The Prominent Health Institutions (Darü'ş-şifas) and their Functions in Anatolia from the Turkic Conquest Through the Ottoman Era*. Yüksek Lisans Tezi, İ. D. Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Yörükoğlu, Ö. (1978). Çifte Minareli Medrese (Hatuniye) Hafriyatı. *Vakıflar Dergisi* (XII), s. 235-246.

Yuraydın, H. G. (1971). *İslâm Tarihi Dersleri.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yurdakul, E. (1974). Kayseri Külük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları ile ilgili Yeni Görüşler. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* (1), s. 167-207.

Yurttaş, H., ve Köşklü, Z. (2017). Erzurum İli Vakfiyelerinde Taş Özetler. *Türk Dünyası* (44), s. 355-379.

Yuvalı, A. (1997). Moğol Harekâtının Anadolu'nun Demografik ve Dini Yapısı Üzerindeki Etkileri. *Erdem, 9*(27), s. 1287-1294.

Yüksel, H. (2007). Anadolu Beyliklerinde Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*(30), s. 37-50.

İnternet Kaynakları

https://arachne.dainst.org/entity/44172/image/44172 .

https://arachne.dainst.org/entity/44173/image/44173, Erişim Tarihi: 31.01.2025.

www.sifahane.org/sivas, Erişim Tarihi: 08.10.2021.

www.kayseri.bel.tr, Erişim Tarihi: 16.11.2021.
https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sinop/gezilecekyer/pervane-medresesi.

T.C. Karaman Valiliği - Tol Medrese, Erişim Tarihi: 14.02.2024.

T.C. Ermenek Kaymakamlığı - Tolmedrese, Erişim Tarihi: 01.01.2025.

MİLAS TAŞ ESERLER MÜZESİ | Kültür Portalı, Erişim Tarihi:28.04.2025.

Bakara Suresi 238-239. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 12.05.2022.
https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Z%C3%BCmer-suresi/4066/8-9-ayet-tefsiri, Erişim Tarihi: 12.05.2022.

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/262/255-ayet-tefsiri, Erişim Tarihi:15.02.2022.

Rahmân Suresi 26-28. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.10.2021.

Bakara Suresi 155-157. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.10.2021.

Tevbe Suresi 17-22. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.10.2021.

Âl-i İmrân Suresi 97. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2022.

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fetih-suresi-48/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1#reload, Erişim Tarihi: 02.05.2023.

Bakara Suresi 284. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 11.02.2024.
Bakara Suresi 285-286. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 22.02.2024.

Bakara Suresi 255. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 11.02.2024.

Âl-i İmrân Suresi 18. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı; Âl-i İmrân Suresi 19. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 15.03.2024.

Tevbe Suresi 17-22. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı Erişim Tarihi: 13.02.2024.

Neml Suresi 17-30. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi:12.02.2023.

https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet= Mehmet Okuyan meali

Fetih Suresi 1-7. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Fetih Suresi 8-10. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi:16.08.2023.

Fetih Suresi 11-14. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Yâsîn Suresi 2-5. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı; Yâsîn Suresi 6. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı; Yâsîn Suresi 7. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Yâsîn Suresi 8-10. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Yâsîn Suresi 11. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Yâsîn Suresi 12. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Yâsîn Suresi 13-32. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Yâsîn Suresi 13-32. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Yâsîn Suresi 13-32. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Yâsîn Suresi 13-32. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Âl-i İmrân Suresi 18. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Âl-i İmrân Suresi 19. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 15.04.2022.

Kalem Suresi 51-52. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Cin Suresi 18. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Tevbe Suresi 122. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.09.2023.

Âl-i İmrân Suresi Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 12.01.2022.

Mü'min Suresi 38-40. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 15.02. 2022.

Rahmân Suresi 26-28. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Taihi: 15.02.2022.

Mücâdele Suresi 11. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı, Erişim Tarihi: 16.03.2023.

İhlâs Suresi Türkçe Meali | Kur'an-i Kerim.

EK1 ORJİNALLİK FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-DR-21
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu *PhD Thesis Dissertation Originality Report*	Revizyon No *Rev. No.*	02
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 14/02/2026

Tez Başlığı (Türkçe): Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*: .....

Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 897 sayfalık kısmına ilişkin, 14/02/2026 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8 'dir.

Uygulanan filtrelemeler**:

1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2. ☒ Kaynakça hariç
3. ☒ Alıntılar hariç
4. ☐ Alıntılar dâhil
5. ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Müberra ŞAHİN

Öğrenci Bilgileri			
	Ad-Soyad	Müberra ŞAHİN	
	Öğrenci No	N18140290	
	Enstitü Anabilim Dalı	Sanat Tarihi	
	Programı	Sanat Tarihi	
	Statüsü	**Doktora** ☒	**Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr** ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
(Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN,
İmza)

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.
**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-DR-21
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu *PhD Thesis Dissertation Originality Report*	Revizyon No *Rev. No.*	02
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ART HİSTORY

Date: 14/02./2026

Thesis Title (In English): *Madrassas of the Anatolian Seljuk and Beyliks Periods in the Light of the Documents*

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 14/02/2026 for the total of 897 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 8 %.

Filtering options applied**:

1. ☒ Approval and Decleration sections excluded
2. ☒ References cited excluded
3. ☒ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Müberra ŞAHİN

Student Information					
	Name-Surname	Müberra ŞAHİN			
	Student Number	N18140290			
	Department	Art History			
	Programme	Art History			
	Status	**PhD**	☒	**Combined MA/MSc-PhD**	☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN,
Signature)

**As mentioned in the second part [article (4)/3]of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following; excluding refence, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2 ETİK KURUL MUAFİYET FORMU (YA DA İZNİ)

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-DR-12
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu *Ethics Board Form for PhD Thesis*	Revizyon No *Rev. No.*	02
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 14/02/2026

Tez Başlığı: Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....
.....

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Müberra ŞAHİN

Öğrenci Bilgileri			
	Ad-Soyad	Müberra ŞAHİN	
	Öğrenci No	N18140290	
	Enstitü Anabilim Dalı	Sanat Tarihi	
	Programı	Sanat Tarihi	
	Statüsü	**Doktora** ☒	**Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr**

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN,
İmza

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-DR-12
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu *Ethics Board Form for PhD Thesis*	Revizyon No *Rev. No.*	02
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ART HİSTORY

Date: 14/02/2026

ThesisTitle (In English): Madrassas of the Anatolian Seljuk and Beyliks Periods in the Light of the Documents

My thesis work with the title given above:

1. Does not perform experimentation on people or animals.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
5. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infrigement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

Müberra ŞAHİN

Student Information			
	Name-Surname	Müberra ŞAHİN	
	Student Number	N18140290	
	Department	Art History	
	Programme	Art History	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN,
Signature